Digitized by Google

36
24 E
8

Gagn.
n
Cp. D. Pa

I

36.24.E8

ed. un [illegible]

36.24.E.8 II

BREVISSIMA & facillima in omnes diui Pauli epiſtolas ſcholia, vltra priores editiones, ex antiquiſſimis Græcorum authoribus, abũde locupletata.

Itidem in ſeptem Canonicas epiſtolas, & D. Ioannis Apocalypſin, breuiſſima ſcholia recens edita.

Authore Ioanne Gagnæio Pariſino Theologo, Chriſtianiſſimi Francorum Regis Eccleſiaſtæ, ac primo Eleemoſynario.

PARISIIS
Apud Simonem Colinæum.
1543
Cum priuilegio ad quinquennium.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI ET REVERENDISSIMO DOMINO D. IOANNI A LOTHARINGIA SACROſanctæ Romanę eccleſiæ T T. Sancti Onofrij Cardinali digniſs. Ioannes Gagnæius Theologus ſalutem in Chriſto.

QVi dedicari inſcribíq; oportere lucubrationes ſuas putant, Prīceps illuſtriſſime, magni aliquē nominis virum deligere ſolent, cuius prodeāt auſpicio in publicum: neq; vt mihi quidem videtur, iniuria: quòd bonis literis ac diſciplinis nō leui præſidio ſint vindices illarum principes ac nobiles homines, qui plerunq; à mediocriter doctis ingenijs extorquent, quod plerūq;, vel ſummæ eruditionis homines præſtare non poſſint. Id enim nouiſſime mihi contigit in horum ſcholiorum lucubratione: quæ (ita me deús amet) niſi tu exegiſſes, & ego facturū me tibi recepiſſem, nunquam arbitror præſtari mihi potuiſſe: adeo indefeſſi laboris opus eſt. Quapropter ſi turbulētam & ſalebroſam Pauli lectionem, aliquāto luculentiorem magíſq; peruiam redditura hęc ſunt, vni tibi acceptum ferre debent ſacrarum literarū ſtudioſi, diuíq; Pauli amātęs homines. quippe qui horum cō-

miniſcendi mihi author extitiſti, ſimul & ędẽdi. Nam quum ante menſes aliquot Paulum tibi prælegere cœpiſſem, cæterum egregie occeptam prælectionẽ interciperent auocaréntq; innumeri propè ex hac aulicorum turba homines importuni, ſuæq; rei potius quàm tuæ dignitatis ſtudioſi: tu verò quo candore morúmq; facilitate es, explicare te huiuſmodi turba non poſſes, etiam omnibus ad te ingreſſu ante finitam prælectionem interdicto: videns eiuſmodi me hominibus, atque inter eos non pœnitendæ autoritatis quibuſdam haudquaq̃ gratũ facere, quod in rem modo ſuam eſt ſpectantibus illis, exiſtimaui aliam mihi ineundã viã, qua ſatiſfacere animo tuo poſſem Paulinæ lectionis ſitiẽtiſſimo. Itaq; dũ identidẽ occaſiones, quà tibi mihíq; faciã ſatisquęrito, rei vnius in mentẽ venit: ex cõmentariorũ ſcilicet inexhauſtis farraginibus plus tenebrarũ q̃ lucis accedere autorũ explicationi difficilium: cõtrà, nulla re adiuuari magis eorũ intellectionem, q̃ ſcholijs breuibus & dilucidis: ea qui præſtare in Paulũ poſſet, viam facturũ intelligẽdo Paulo facillimã. Verùm ſcripturarũ ſanctarũ ingenium ac naturã cõſideranti mihi multiplicis atq; inexhauſtæ interpretationis: omniúmq; illarũ ex numero, ſalebroſas illas Pauli epiſtolas plerũq; lectitanti, tã longis hyperbatis hiulcas, tot anapodotis inabſolutas, tãta ſenſuum profũditatẽ

inacceſſas,& inuias:viſum eſt nõ hic diuinatore Apollinis Pythone,ſed diuino Pauli ſpiritu opus eſſe. Vnde nõ poſſum illorũ nõ admirari impudentiã,qui quum nõ Pauli,id eſt pacis ac quietis,ſed ſchiſmatũ ac diſſenſionis ſpiritũ habeant,cõfeſtim nullo interprete, abſq; ſanctorum & doctorũ hominũ cõmentarijs (quæ cauillari ſolent)vnos ſeſe Pauli mẽtẽ tenere impudẽter arrogant, quaſi ſublime ipſi cũ Paulo rapti, & inſcrutabilia diuinæ ſapientiæ arcana ſpectatũ admiſſi,ſoli Paulinæ lectionis notionẽ habeant,quam relictis aliorũ interpretamentis omniũ,ſuo ipſi arbitratu explicant, imò nulla opus eſſe explicatione fingunt,quaſi in re multo omniũ facillima & clariſſima: quum tamen diuino ille ſpiritu afflatus Petrus ſalebras agnoſcat in Paulo,& locos admodũ difficiles ab hęreticis cõqueratur deprauatos,dũ inquit:Sicut chariſſimus frater noſter Paulus ſecundũ datã ſibi ſapientiam ſcripſit vobis,ſicut & in omnibus epiſtolis loquẽs in eis de his:in quibus ſunt quædã difficilia intellectu,quæ indocti & inſtabiles deprauant, ſicut & cæteras ſcripturas,ad ſuã ipſorũ perditionem.Certè q̃ ſe entheis illis & pneumaticis familiarẽ Paulus exhibeat, ipſi viderint:ego prælectis in Academia Pariſienſi quãta maxima fieri potuit diligentia Pauli epiſtolis,poſt euolutos latinorũ omniũ & græcorũ aliquot cõmentarios, quos latinis hominibus

nondũ viſos mihi mutuauit N.Boerius Maclo uienſis epiſcopus, homo doctrina pariter & fide ſpectatiſſimis, nõ parũ gloriabor, ſi quid lucis Pauli tenebris adieciſſe inueniar, vt multi putant de induſtria affectatis. Nã prætérquã ꝙ ſcripturas ſacras hominibus deus eſſe noluit vſquequaq; peruias, cùm vt inde prophani arcerentur, tũ etiã vt ſubacta improbo labore hominũ ingenia, illarũ à deo ſuppliciter intellectum peterent: propria quædã eſt ipſi Paulo & peculiaris obſcuritas: nimirũ ꝙ qui archana ſe vidiſſe teſtatur homini ineffabilia, ſic inſtituere ſuos volebat, vt ſubobſcurè tractatis locis impios arceret, fideles autẽ multo labore deíq; implorato auxilio, ad earum cognitionem adſpirare doceret. Quapropter ſi quid nos in Pauli explicatione fugerit, vt fugiſſe multa neceſſe eſt homines, non diffidimus aliquando quum deus dederit, id nos intellecturos. Quanq̃ nullum non moui lapidem, vt quatenus aſſequi potui, ſpinoſa difficiliáq; loca interpretatione aliqua, dum meliorem expecto, explicarẽ. Quantum autem ea in re promoui, ijs iudicandũ relinquo, qui poſt relectos aliorũ integros cõmentarios, ad hæc noſtra ſcholia accedere nõ dedignabuntur: quæ in enchiridij formã emittenda curauimus, primũ vt voluntati tuæ morem gererem ſic optanti: deinde omniũ in aula doctorum hominum cõmoditati ſtuderem, qui-

bus grauem eſſe ſcio magnorum librorũ ſarcinam. Quòd ſi dignitati tuæ qualiacũq; hæc noſtra ſcholia nõ diſplicuiſſe intellexero,pergam in reliquos noui teſtamenti libros,atque ſi ita iuſſeris,in vetus omne inſtrumentum adornare ſimilia. Nihil eſt enim quod impulſore te, patrono ac mecœnate meo,non auſim:dicam amplius,quod etiam non poſſim. Perge igitur Princeps illuſtriſſime, qua cœpiſti humanitate bonas literas adiuuare & literatos proſequi: ita & nominis tibi immortalitatem paries,& nunquam intermorituram apud deũ & homines inibis gratiam.

Ioannes Gagnæius Chriſtiano Lectori Sal.

¶Scholia in Diuum Paulũ noſtra ſuperioribus annis in lucẽ emiſſa,rurſum tibi Chriſtiane lector,auctiora multo reddimus & locupletiora: quibus & in canonicas 7.epiſtolas,& Diui Ioãnis Apocalypſin ὑπομνήματα noſtra adiecimus, breuia quidem illa,ſi paginas ſpectes,cæterum prolixis aliorũ cõmẽtarijs nõ minus ſucculẽta: quæ ſi tibi placere intellexerimus, cõmodabimus quoq; breui tua gratia in reliquã noui inſtrumenti ſupellectilẽ, hoc eſt in euãgelia quatuor, & apoſtolorũ Acta,noſtrã operã. Deinde vero odas edemus in Pſalmos Dauidicos noſtras.Interim noſtro iſto labore vtere fruere,ac nobis bene in Chriſto precare. Vale.

ARGVMENTVM IN epiſtolam ad Romanos.

QVi præfantur in epiſtolam ad Romanos, à Pauli nomine ordiri ſolent, quibuſdã à Sergio Paulo procõſule conuerſo, nomen eũ accepiſſe, alijs binominẽ, Paulum ſcilicet & Saulum dictũ fuiſſe aſſerentibus. Nominis ἔθυμον, tum ꝙ ex omnibus pene cõmentarijs facile inuenias, tum etiã quia nõ multum ad rẽ faciat, omittimus. Primum illud declarãdum eſt, quinam hoc loco Romanorũ nomine cenſeãtur, quódq; argumentũ & occaſio Paulo extiterit ad illos nõdum viſos ſcribẽdi. Igitur Romanos hac epiſtola nõ Romæ tantum natos, aut ciuitate donatos intelligere oportet, ſed quotquot Romæ habitabãt, ſeu Romanorum ciues eſſent, aut municipes, ſeu Itali aut Græci aduenæ: quos omnes diui Petri prædicatione probabile eſt fuiſſe cõuerſos. Erant enim id ætatis Romæ cõplures Iudæi, ſiue ꝙ multũ illò numerum ſpoliata Hieruſalem Põpeius deduxiſſet, ſiue ꝙ Romanorũ prouincia eſſet Iudæa, ipſiq; iãdudum in Romanorũ amicitiam recepti Iudæi eſſent, eorúmq; fratres appellati: prout manifeſtum eſt ex mutuis Romanorũ ad Iudæos literis, lib. Machabeo. I. cap. 8. Quotquot ergo Romæ credẽtes habitabant ſeu Iudæi, ſeu alterius omnino nationis, quos generali vocabulo modò gẽtes, modo ἕλληνας & græcos vocat apoſtolus, hac epiſtola Romanorum nomine cẽſentur. Iudæorũ antẽ natio inſtitutorum ſuorũ patriarúmq; legum ſemper fuit tenaciſſima, adeò vt recepto euangelio, circunciſione adhuc carnali baptizatis opus eſſe mordicus aſſeuerarẽt. Quinimò incircũciſum hominẽ velut anáthema & impurũ execrabantur. Sua vero ſtatuta, ac

ceremonias quum iniquius ferrent gentibus negligi, Romanas etiam leges aſpernabantur, vt docet Iuuenalis ſatyra decimaquarta, dicens:

Quidam ſortiti metuentem ſabbata patrem,
Nil præter nubes, & cæli numen adorant.
Nec diſtare putant humana carne ſuillam,
Qua pater abſtinuit: mox & præputia ponunt.
Romanas autem ſoliti contemnere leges,
Iudaicum ediſcunt, & ſeruant ac metuunt ius,
Tradidit archano quodcunque volumine Moſes.

His aperte verbis aliquantò poſt Chriſti mortem, Iudæorum ſuperbiam & ſuperſtitionem Iuuenalis arguit, quæ intoleranda ſuperbia effecit vt imperante Claudio Roma exularent, ſicut Actorum 18. cap. legimus. Cæterum reuocato per Claudij mortẽ edicto, exiſtimandum eſt Iudæos qui familiaritatẽ cum Romanis inierãt, eſſe reuerſos: quod de Priſca & Aquila indubiè verum eſt. Iudæi ergo (ſicut ſemper natio ceruicoſa fuit, aliorúmq; deſpectrix) negabant ad euangelij fidem recipiendas eſſe gentes, niſi Iudaicis omnĩno ceremonijs atq; inſtitutis adhæreſcerent. Gentiles autẽ à Petro (vt credere par eſt) aut ab alio inſtituti, aſſeuerabant antiquatas eſſe ceremonias ac legem euanidam: pro qua quum tantopere gloriarẽtur Iudæi, ipſi contrà ſuam oſtentabant philoſophiam: quæ id ætatis per Ciceronis aliorúmq; Romanorum hominum vigilias, à Græcis ad Romanos defecerat. Itaq; dum ſuum vtraq; natio viuendi inſtitutum mordicus tutatur, grauiſſimæ non ſine fidei & Chriſtianæ religionis incommodo ſectæ naſcebantur & factiones. Circunciſionem enim quum negligerent gentes,

qui etiam in Chriſtum crediderant Iudæi, neceſſariam putabant:illinc & ceremonijs aliquot, externiſque ac ſine gratia aut fide operibus iuſtitiam aſſequi poſſe credentes,quemadmodum Phariſæus ille in euangelio elato ſtans animo orabat, dicens, Deus gratias ago tibi,quia nõ ſum ſicut cæteri hominũ, raptores,iniuſti,adulteri, velut etiam hic publicanus. Ieiuno bis in ſabbato,decimas do omnium quæ poſſideo. Ad huius inſtar Phariſæi,qui Romæ erant Iudæi,ſatis putabant factum, ſi carnalem iactarẽt circunciſionem, interim animo incircunciſi,ſi ab externis operibus ſabbato feriarẽtur, & reliquas in ſpeciem ceremonias curioſius obſeruarent: quum tamen ira, inuidia,adulterio, rapina,ac ſimilibus non vacaret animus, ipſiq; vel Chriſti fidẽ negligerẽt,vel illi ꝗ̃minimum tribuerent. Igitur Paulus apoſtolus νεοφύτους ac νεοπίστους ad quos ſcriberet nactus,omni ſtudio cõtendit,& illorum gloriationẽ eleuare,& recens credẽtium animis altius fidem inſerere. Vnde poſteaquam nihil ſuam profuiſſe gentibus philoſophiam, nihil ſuas valuiſſe ratiocinationes & argutias oſtẽdit,quo minus in abominanda flagitia ob ingratitudinis vitium inciderent: Iudæos quoq; iiſdem,ac gẽtes,& fortaſſe grauioribus criminibus conſtringi docet, inanẽmq; philoſophiam, & irritam legem nihil obſtitiſſe,quin grauiter omnes peccarent, deique gratia & gloria indigerent. Quòd vero ex infidelitate ad fidem ſunt vocati,nõ philoſophiæ, non carnalibus legis operibus,ſed Chriſti gratiæ tribuendũ. Atq; hic eſt totius epiſtolæ ſtatus, & firmamentum, Nihil iam mortuo Chriſto legem proſore,ſed fide Chriſti gratiam eſſe ac iuſtificationem. Neq; admodum mirum eſt,hoc loco tantopere fidem ab apoſtolo

commendari, de charitatis operibus pauca dici. Habenda eſt enim eorũ ad quos ſcribis ratio. Philoſophorum, vel Ethnicorum libri, nihil q̃ iuſtitiæ, fortitudinis, prudẽtiæ, ac tẽperantiæ cõmendant actiones: ad huiuſmodi qui Romæ habitabant ſcribebat Paulus. Porrò teſte Auguſtino Romani quondam citra Chriſti fidem omni virtutũ genere abundabãt. Nihil iam igitur ſupererat, niſi qui ſuapte natura laudabiles ac ſtudioſas ſectarẽtur actiones, nõ ſuorum meritorũ dignitati, ſed dei gratiæ vt tribuerẽt quicquid agerent boni: & in Chriſtum crederent. Perinde & Iudæi præclarã vitã in lege docti, fidei prædicatione opus habebãt, per quam à Moſe deficerẽt ad Chriſtum. Itaq; toties hac epiſtola fidem Paulus inculcat: nec diſſimiliter in epiſtola ad Galatas. Neq; verò ob id quòd toties Abrahæ fidem cõmendat apoſtolus, nullam propterea putes operũ ipſius ab illo rationẽ haberi: neq; cõtrà quum tantopere Abrahæ opera extollit Iacobus, propterea fidem illius negligi: ſed vterq; pro eorum natura & ingenio ad quos ſcribebat, quod cõmodum ſuis videbat, cõmendauit: iſte opera, ille fidẽ. Romanis enim & Galatis recens in vnius dei & Chriſti cultu inſtitutis, & bonarũ in ſpeciem actionũ ſtudioſis, quum nõdum ſatis eſſent in fide cõfirmati, toties eam illis Paulus inculcat: vt ſibi diffidẽtes, vni diſcant Chriſto confidere, cuius percepta fide, pij facti ſunt ex impijs. Iacobus contrà credentibus Iudæis, cæterùm cõgruentia fidei opera negligẽtibus, fidémq; ſuam labaſcere & intermori ſinentibus, bonorũ operũ ſæpius meminit, ſic tamẽ vt neq; iſte fidem, neq; opera ille à iuſtificatione excludat. Ita Chriſtus Ieſus quum apoſtolis ac diſcipulis verba faceret, fideles ſe diſcipulos nactum eſſe in-

telligens, ac fide inſtructiſſimos, vno tantum atq; altero loco fidei verba facit, & idem morti proximus, ſub cœnæ tempus quum extrema illis verba faceret, ac ſalutiferam illam habe ret concioné: nimirum cùm iam fidei ſciret eſſe plenos, Mandatũ inquit, nouum do vobis, vt diligatis inuicé. In hoc cogno ſcent omnes ꝗ diſcipuli mei eſtis, ſi dilectioné habueritis adinuicé. Et alibi, Hoc eſt præceptum meũ, vt diligatis adinuicem. Rurſum, Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem. Ecce nuſquam nõ dilectionis & charitatis meminit. Quòd ſi indiuulſa eſt à fide charitas, vt perperam ſomniant hæretici: quorſum toties iã credẽtibus dilectionis & charitatis verba? Quum auté rudes adhuc aut infideles vel Neophytos Chriſtus alloquitur, fidei meminit. Hinc illa, fides tua te ſaluum fecit. Secũdum fidé veſtram fiat vobis, & ſimilia multa. Quũ vero fideles alloquitur diſcipulos, dilectionis magis meminiſſe ſolet: quãquam & fidei nonnunquã. Noſtra verò tẽpeſtate qui nihil minus ſunt ꝗ̃ fideles, illis ſemper fides & Chriſtus, ac ſpiritus in ore, de operibus ne verbũ quidem faciunt. Rem indubie bonã eſſe intelligimus fidei prædicationé, cæterũ (niſi præter paucos huiuſmodi, ipſorũ opinione infideles omnes ſumus) nõ vſq;quaque neceſſariam, vt interim de ſtudioſis operibus ſileatur, aut frigidè admodum dicatur. Arbitror nullos eſſe inter nos qui chriſtiani dicimur, qui non in Chriſtum credant, ſeſéq; ab illo ſaluari & iuſtificari putent, atq; in vnum illum collocandã noſtram fiduciam, & certò credãt peccatorũ fieri remiſſioné per illum: verũ qui huic fidei reſpondentia faciat opera, perpaucos: adeò mutuis alter in alterũ odijs inhiamus, adeò noſtra quærimus, ventri indulgemus ac carni, falſo

libertatis euangelicæ titulo voluptuaria ſectamur & placentia. Huiuſmodi ergo inſectari vitia & ad contraria ijs opera adhortari, doceréq; ne ea nobis tribuamus ſed vni deo feramus accepta, veri ſunt euãgeliſtæ partes. Verum vt vnde digreſſa eſt ſeſe referat oratio, pertinaciam Iudæorum Paulus intelligẽs, qui nihil nõ carnalibus legis operibus tribuebãt, & iiſdem chriſtianos onerare ſatagebant, hac tota penè epiſtola cõtendit, vt doceat non legis operibus, ſed dei fide ac gratia iuſtificatos eſſe Iudæos, exẽplo Abrahæ, quem ſine legis operibus, fide iuſtificatũ oſtendit. Quòd ſi quis contẽdit quum aliquoties & in hac epiſtola & alijs per fidem ſine operibus nos iuſtificari Paulus dicit, non modo legis opera excludi, ſed & alia quæcunq;: non admodũ refragabor, ſi quidẽ patienter audire ſuſtinet iuſtificationem in ſcripturis duobus modis ſumi. Primum iuſtificari, eſt ex impio fieri iuſtum, quod fit in momento abſq; vllis operũ meritis. imò abſq; vllo noſtro præcedente opere. Attende autẽ quod dico præcedente: nam vnà cũ huiuſmodi iuſtificatione motus neceſſe eſt accedat liberi arbitrij in Ieſum credẽtis & veteris vitæ pœnitẽtis, in eum quidẽ motũ diuinitus attracti atq; pulſati. de hac iuſtificatione intelligẽdus eſt Paulus, quoties hominẽ ſine operibus & iuſtificari aſſerit & ſaluari, quam nulla noſtra opera mereri nemo neq; veterũ neq; recentium theologorum negauit, & de hac loquitur ad Romanos apoſtolus, oſtendẽs nulla opera ſiue naturæ ſiue legis iuſtificationẽ implj meruiſſe, adeóq; & Iudæos & gentiles quãtum ad eam rem attinet, pares eſſe: illóſq; de lege, iſtos de naturalibus fruſtra gloriari. Eſt ergo iuſtificatio quædam & ſalus inchoata, quum ab infidelitate & peccato ad

gratiam reſurgit homo, quam nullis ſuis operibus meretur, ſed non ſine tamen bono opere, ac motu voluntatis, qui illi gratis à deo infunditur. Eſt & alia iuſtificatio, qua iam accepta fide in iuſtitia proficimus, & iam per fidem gratis iuſtificati rurſum iuſtificamur, id eſt, amplius iuſti efficimur: de qua Apocalypſis vigeſimo ſecundo, Qui iuſtus eſt iuſtificetur adhuc, ſanctus ſanctificetur adhuc. ad hanc iuſtificationem exiguntur opera: & per hæc ſecundo modo iuſtificamur, nõ ex dignitate operum noſtrorum in ſe, ſed ex illis cum fide & dei gratia coniunctis, per quæ ex dei benignitate ita nobiſcum paciſcêtis, etiam & ſalutem mereri dicimur: vnde plenæ ſunt apoſtolicæ literæ, bene operantibus pro mercede ſalutem reddi ac vitam æternam: quinimò & meriti vocabulum, quod tantopere auerſantur hæretici, præterquã quòd ſummis viris græcis & latinis Hieronymo, Auguſtino, & Ambroſio, quos hic breuitatis gratia tacemus, placuit: etiam in ſacris literis inuenimus, nimirũ Eccleſiaſtici decimoſexto, quod ob id annotandum duxi, ſic enim ſcriptum eſt eo loco, Miſericordia faciet locum vnicuique ſecundum meritum operum ſuorum. Ex operibus ergo iuncta fide & gratia ſalutem meremur & iuſtificationem ſecundo modo acceptam. Quoniam vero de iuſtificatione operum ac fidei plerięꝗ ſumma eruditione ac vigilantia ſcripſerunt, quorum libri paſſim væneunt: non eſt viſum operæprecium multas hic opplere paginas. qui volet amplam non modo huius argumenti tractationem, ſed & cæterorum qui hodie controuertuntur de fide articulorum, comparet ſibi librum Alberti Pighij Campenſis de controuerſijs in Ratiſponenſibus comitijs habitis. Quem ego librum omnibus

legendum relegendúmque arbitror, qui de doctrinis hodie controuerſis iuxta veterum orthodoxorúmq; patrum & vniuerſæ eccleſiæ traditionem ſacrarúmq; literarũ vſum, animo ſuo ſatiſfactũ cupiunt. Sed vt eò vnde digreſſa eſt oratio, redeat, Quum legalium operum merito ad fidem ſeſe vocatos & iuſtificatos Iudæi gloriarentur, neque ferrent ad euangelium gentes admitti, niſi eadem lege, eiſdémque ceremonijs vtentes, quæ ſtare ipſi cum euangelio putabant: oſtendit hac epiſtola Paulus omnes ex æquo peccato conſtrictos eſſe Iudæos & Græcos: & fide indigere deique miſericordia. Itaque conciliato per Chriſti fidem vtroque populo, obitérque nonnullis de gentium vocatione & Iudæorum abiectione interpoſitis, nonnihil de moribus & mutua infirmitatum tolerantia diſſerit. Demum varijs ſalutationibus epiſtolam claudit: quam è Corintho per Phœben eccleſiæ Cenchreenſis miniſtram miſſam eſſe docet Origenes.

EPISTOLA DIVI PAVLI APOSTOLI, AD ROMANOS.

ARGVMENTVM cap. I.

¶Præpoſita epigraphe cõſueta, ac ſalutatione, illorũ fidei cõgratulatur, ſuam in illos beneuolẽtiam cõmemorans. Deinde *Euangelij virtute declarata, philoſophorũ ingratitudinẽ arguit omnis idololatriæ fontem & caput, in quam prolapſi per omnia flagitiorum generá volutati ſunt.*

CAPVT I.

A PAVLVS ſeruus IESV CHRISTI [1] vocatus apoſtolus, ſegregatus in [2] euangelium dei (quod ante promiſerat per prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis) de filio ſuo, qui [3] factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnẽ, qui [4] prædeſtinatus eſt filius dei in virtute ſecundum ſpiritum ſanctificationis ex reſurrectione mortuorum Ieſu Chriſti domini noſtri, per quem accepimus gratiam & apoſtolatũ [5] ad obediendũ fidei in omnibus gentibus, pro nomine eius [6] in quibus eſtis & vos vocati IESV CHRISTI, omnibus qui ſunt Romæ di-

1. Vocatus Apoſtolus. Ad apoſtolici muneris functionẽ vocatus. eſt autẽ grǽce κλητός nomen.
2. Euangeliũ dei. In euãgelium dei de filio ſuo: quod enĩ intercedit, legẽdũ eſt per parentheſim.
3. Factus eſt. Temporaria natiuitate ſecundũ carnem de matre patri factus eſt homo, ex quo erat ab ǽterno ſine matre genitus deus.
4. Prædeſtinatus. Prædeſtinatum eſt fore aliquando, vt homo per humanitatem à verbo aſſumptam dei filius eſſet in virtute dei operantis, ſecundum ſpiritum ſanctificationis .i. per ſpiritũ ſanctũ virgini inumbrantem. Grǽcorũ ſenſus eſt germanior, qui legũt ὁρισθέντος, id eſt, qui definitus ac declaratus eſt dei filius. In virtute, id eſt, per miraculorũ virtutes quas operabatur, dicente ipſo, ópera quæ ego facio ipſa teſtimoniũ perhibent de me. Et ſecundum ſpiritum ſanctificationis .i. per ſpiritum ſanctum, quem (quod ad vnũ deũ pertinet) in ſe credentibus largiebatur. Ex reſurrectione mortuorũ Ieſu Chriſti .i. ex eo quòd ſua virtute ſuſcitat mortuos, aut magis ex eo quòd ſuapte virtute ſurrexit à mortuis ipſe Ieſus Chriſtus dñs noſter.
5. Ad obediendũ fidei .i. Vt ab oĩbus inter gentes fidei obediatur. ſcilicet, per quẽ cũ gratia legationẽ accepimus. Pro nomine eius .i. vt vice ipſius Chriſti (ꝓ quo alibi, legatione ſe fũgi ait) ad fidei obeditionẽ gẽtes oẽs adducerem.
6. In quibus .i. inter quos ac de quorũ numero & vos eſtis: vos inquã vocati Ieſu Chriſti. Dicit autẽ vocatos Chriſti ꝓ vocatos à Chriſto, vt vulgo dilectũ dei pro dilectũ à deo: quod verò ait vocatis ſanctis, intellige vocatis ad ſanctitatem ac vt ſancti eſſent. In dictione autem, Sanctis, finit epigraphe, & ſubaudiendum eſt ſalutem dicit: atq; ita in omni penè reliquarũ epiſtolarũ

epigraphe: neq; enim verbũ plurale ſunt, iungi poteſt cũ ꝓnomine vobis.
7. Quia fides, quia pro ꝙ, dictum eſt, idq́ꝫ frequens eſt interpreti.
8. Spiritu meo. i. quem mente atq; animo colo, non Iudaicis ceremonijſ.
9. Euangelio, in prędicatione euangelij de filio eius.
10. Si quomodo, obſecrans ſi quo modo tandẽ fieri poteſt vt deo volente proſperum iter mihi ad vos contingat.
11. Simul conſolari. Græcum verbũ συμπαρακληθῆναι. i. ſimul cõſolari. referẽ ad illud, deſidero vos videre, id eſt, ſimul conſolari in vobis.
12. Et prohibitus. i. ſed hactenus inhibitus ſum ſicut infra cap. 15. ꝓpter quod impediebar pluriſmũ venire ad vos, & ꝓhibitus ſum vſque adhuc.
13. In me promptũ eſt id eſt, paratus ſum quantum ad me attinet.
14. Non enim erubeſco euangeliũ, ſcilicet prædicare, id eſt, non me pudet euangelij. Non enim res vſque adeo imbecilla eſt euãgelium, quinimo admirandæ eſt illud potentię, quod in ſe credentes ſanare poteſt.
15. Primum, non dignitate, ſed tempore.
16. Iuſtitia enim dei. i. iuſtitia dei qua nos iuſtificat, q̃ eſt & cõſtat ex fide in fidem. hoc eſt fide ꝓmouẽte ac ſubinde augeſcente (qualis eſt ille hebraiſmus pſal. 83. ibũt de virtute in virtutẽ. i. in augmentũ virtutis) reuelaẽ in euãgelio, quo gratis per chriſtũ credẽtes iuſtificari intelligimus. Vel, iuſtitia dei reuelaẽ in euãgelio ex fide in fidem. i. ex fide veteris teſtamẽti in fidẽ noui. Quę enim latebat ĩ veteri teſtamento ſub vmbris & figuris chriſti fides, planè reuelata eſt in nouo. Vel iuſtitia dei. i. Chriſtus in euãgelio reuelaẽ ex fide veteris inſtrumẽti in fidẽ, & per fidẽ noui. qui enim in lege adumbrabaẽ, mani-

lectis dei vocatis[7] ſanctis, gratia vo-
bis & pax à deo patre & domio no
ſtro IESV CHRISTO. Primum
quidẽ gratias ago deo meo ꝑ IESVM
CHRISTVM ꝓ oĩb[9] vobis, quia
fides veſtra annuntiatur in vniuerſo
mũdo. Teſtis enim mihi eſt de[9], cui ſer B
uio in[8] ſpiritu meo in[9] euãgelio filij
eius, ꝙ ſine intermiſſione memoriã
veſtri facio ſemper in orationibus
meis, obſecrans[10] ſi quo modo tan
dem aliquando proſperum iter ha-
beã in voluntate dei, veniẽdi ad vos.
Deſidero enim videre vos, vt ali-
quid impertiar vobis gratiæ ſpiri-
tualis, ad confirmandos vos, id eſt,
[11]ſimul cõſolari vobis ꝑ eã quæ inui
cẽ eſt, fidẽ veſtrã atqꝫ meã. Nolo au-
tẽ vos ignorare fratres, quia ſæpe ꝓ-
poſui venire ad vos ([12] & ꝓhibitus
ſum vſqꝫ adhuc) vt aliquẽ fructũ ha-
beã in vobis, ſicut & in cæteris gẽti
bus. Græcis ac barbaris, ſapientibus
& inſipiẽtibus debitor ſũ, ita ꝙ [13]in
me prõptũ eſt, & vobis qui Romæ
eſtis, euãgelizare. [14]Nõ enim erube-
ſco euãgeliũ, Virtus enim dei eſt, in
ſalutẽ oĩ credenti, Iudæo [15]primum
& Græco.[16] Iuſtitia enĩ dei in eo re-

feſtatus eſt in euãgelio. Nã qui in lege nõ intelligebat illud Eſa. Ecce virgo cõcipiet, dũ in euãgelio legit, Ecce cõcipies & paries filiũ: qui nõ capiebat illud Mich. Egreſſus eius à dieb⁹ ęternitatis, dũ audit Ioãnẽ tonantẽ ac dicentẽ, In principio erat verbũ: illi reuelat iuſtitia dei Chriſt⁹ qui ęnigmaticè tãtũ pſtrerebat in lege. Gręci explicãt, iuſtitiaq̃ eſt ex fide ĩ fidẽ .i. q̃ auſpicat à fide & ĩ fidẽ deſinere debet: nõ enim ſaluabit qui in finem nõ crediderit, aliter etiã ex fide pręteritorũ in fidem futurorũ: quòd nõ ſat ſit credere Chriſtũ ꝓ nobis natum, paſſum, reſurrexiſſe, niſi & nos ĩ illo credamus reſurrecturos & ęternã vitã conſecuturos.

uelat ex fide in fidẽ ſicut ſcriptũ eſt,
A Iuſt⁹ aũt ex fide viuit. Reuelat enim
Aba. 2. ira dei de cælo ſup omnẽ impietatẽ
Heb. 10.d & iniuſtitiã hoĩm eorũ qui veritatẽ
Gal. 3 dei[17] ĩ iniuſtitia detinẽt, quia[18] quod
notũ eſt dei, [19] manifeſtũ eſt in illis.
deus enĩ illis manifeſtauit.[20] Inuiſibi
B lia enim ipſius, à creatura mũdi, per
ea quæ facta ſũt intellecta, cõſpiciun
tur, ſempiterna quoq; eius virtus &
diuinitas, ita vt ſint inexcuſabiles.
Quia cũ cognouiſſent deũ, nõ ſicut
deũ glorificauerũt aut gratias egerũt
ſed euanuerũt[21] in cogitationib⁹ ſuis,
& obſcuratũ eſt inſipiens cor eorũ,[22]
dicẽtes enim ſe eſſe ſapiẽtes, ſtulti fa-
cti ſunt. Et mutauerũt gloriã incor-
ruptibilis dei, in ſimilitudinẽ imagi
nis corruptibilis hoĩs, & [23] volucrũ,
& quadrupedũ, & ſerpẽtiũ. Propter
quod[24] tradidit illos de⁹ in deſideria
cordis eorũ, in immũditiã,[25] vt cõtu
melijs afficiãt corpora ſua ĩ ſemetip
ſis. qui cõmutauerunt veritatem dei
in mendaciũ, & coluerunt & ſeruie
rũt creaturæ potius quàm creatori,

17. In iniuſtitia. Veritatẽ dei in iniuſtitia detinẽt, qui agnitã celãt. Vel vt gręci exponũt, qui ad cõditoris iniuriã, dei cultum ac latriã idolis iniuſte tribuunt.

18. Quod notũ eſt dei .i. quod naturaliter de deo noſci poteſt. Manifeſtũ eſt in illis .i. manifeſtatũ eſt illis.

19. Inuiſibilia enĩ ipſi⁹ qualia ſunt bonitas, ſapientia & ſimilia. Per ea q̃ facta ſunt .i. ex ipſius effectis intellecta conſpiciunt à creatura mũdi. gręce, ἀπὸ τῆς κτίσεως id eſt, à cõditione mũdi, ſcilicet ex quo mundus eſt cõditus, vel à creatura mundi .i. hoĩe qui pcipuus eſt creaturarũ oĩm intellecta conſpiciuntur. Quomodo aũt ex viſibiliũ cõſideratione inuiſibilia dei cognoſcãtur, vide egregiũ libellũ 7. Hugonis, à ſancto Victore ĩ ſuo Didaſcalico.

20. Cogitationibus. διαλογισμοῖς .i. ratiocinationibus: dũ dei notionẽ nõ veri deo tribuerũt, ſed ſuis argutijs & ſyllogiſmis ad eũ ſe peruenisse gloriati ſũt.
21. Dicentes. græce, φάσκοντες, exiſtimantes.
22. Volucrũ ſicut anſerem Romani, apim bouem, & crocodilum ſerpentem Aegyptij coluerunt.
23. Tradidit .i. abire permiſit. iuxta illud pſ. 80. dimiſit eos ſecũdum deſideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus ſuis.
24. Ut cõtumellis, τὸ vt, euẽtũ rei, nõ cauſam hic dicit .i. propter quam dei

qui eſt benedictus in ſecula. Amen.
Propterea [26] tradidit illos deus in D
paſſiones ignominiæ. Nã fœminæ
eorum immutauerunt naturalẽ vſũ
in eum vſum qui eſt contra naturã.
Similiter autem & maſculi, relicto
naturali vſu fœminæ, exarſerunt in
deſiderijs ſuis in inuicem, maſculi in
maſculos turpitudinem operantes,
& mercedem (quam oportuit) erro
ris ſui in ſemetipſis recipientes. Et
ſicut [27] non probauerunt deum ha-
bere in notitia, [28] tradidit illos deus
in reprobum ſenſum, [29] vt faciant ea
quæ non cõueniunt, repletos omni
iniquitate, malitia, fornicatione, aua
ritia, nequitia, plenos inuidia, homi
cidio, contentione, dolo, malignita-
te, ſuſurrones, detractores, [30] deo odi
biles, contumelioſos, ſuperbos, ela-
tos, inuentores malorum, parẽtibus
non obedientes, inſipientes, [31] incõ-
poſitos, [32] ſine affectione, [33] abſque
fœdere, ſine miſericordia. [34] Qui cũ
iuſtitiã dei cognouiſſent, non intel-
lexerũt quoniã qui talia agũt, digni
ſunt morte, non ſolũ qui ea faciunt,
ſed etiam qui conſentiũt facientibus.

ARGVMENTVM Cap. II.

¶Non temere de proximo iudicandum, neque irritandam dei loganimitatem, ſed bonis operibus inſudandum, quæ ſine perſonarum acceptione præmiaturus eſt deus. deinde nec gentiles impunes futuros oſtẽdit, quibus vice legis eſt cõſciẽtia: nec Iudæos hypocritas, quibus neq; carnalis Abrahæ proſapia, nec externa circũciſio eſt profutura.

deſertionẽ cõtigit, vt dereli cti ab illo corpora ſua contumelijs afficerẽt ac dedecorarent.

25. Tradidit, id eſt abire permiſit ſubſtrahẽdo id quod demeriti erant auxilium, tradidit inquã illos in Paſſiones ignominie, id eſt libidines ignominioſas.

26. Non probauerunt. id eſt deum deiq; beneficia noluerũt agnoſcere.

27. Tradidit, deſerẽdo. ſicut indurare dicit, [q]dũ ſuæ malitiæ, ac libertati prauæ peccatorem dereliquit.

28. Ut faciant. hic quoq; τὸ vt, euentum dicit, id eſt propter quod derelicti fecerunt quæ minime oportebat.

29. Deo odibiles. græce θεοστυγεῖς, id eſt deo odibiles, vel dei oſores.

30. Incõpoſitos, ἀσυνθέτος, id eſt moribus inurbanis, vel pactorũ infractores, & conuentis non ſtantes.

31. Sine affectione. græce ἀστόργος, id eſt humanitatis expertes & charitatis. Eſt enim στοργὴ affectio amicitię, & maxime parentum erga filios ac contra.

32. Abſq; fędere, græce ἀσπόνδος, id eſt fœdifragos.

33. Qui cum, &c. non intellexerunt, id eſt intelligere noluerunt. Græci legunt, Qui quum iuſtitiam dei cognouiſſent, nempe quòd qui talia agunt digni ſunt morte, non ſolum ea faciunt, ſed facientibus conſentiunt.

1. Que iudicas, legere potes, vel quæ iudicas,prout eſt græce ἃ κρίνεις, vel qui iudicas,prout eſt græce, ὁ κρίνων.
2. Diuitias,hoc eſt exuberãtem illam bonitatẽ, patientiã,longanimitatem.
3. Jis quidem ſecundum,Græci legunt,τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν: ζητοῦσιν ζωὴν αἰώνιον.Et certe græca ſcholia iũgunt τὸ ζητοῦσιν,τῷ ζωὴν αἰώνιον, non τῷ ἀφθαρσίαν,dicuntq; hic eſſe hyperbaton: & hoc modo germanus ſenſus eſt,Qui reddet vnicuiq; ſecundũ opera ſua:& ijs quidem qui in bono opere perſeuerauerint, vitã æternam quærentibus, gloriam & honorẽ ſub. reddet & immortalitatem.nam id vere ſignificat ἡ ἀφθαρσία.Romanis enim ſcribebat apoſtolus præter cæteras nationes honoris & gloriæ cupidis, ac nominis immortalitatem immodice affectãtibus: quæ omnia illis pollicetur,ſed longe alterius generis, ac multo pręſtãtiora: nimirum gloriam æternam,honorem filiorum dei, & corporis animæq; immortalitatẽ: modò iuxta illud euangelicũ,Primũ quęrite regnum dei & iuſtitiam eius,deinde omnia adijcientur vobis, modo ante omnia vitã æternã quæſierint. ꝙ autẽ non legendum ſit quærentibus gloriam & honorẽ, ſed gloriã & honorem reddet,explicat locus ſequens,vbi viro inique agenti,tribulatio & anguſtia, recte autem agenti honor,pax & gloria redditur.in hoc vero loco, his autem qui ſunt ex contentione,id eſt qui contentioſi ſunt,ira,indignatio. Photius græcus ſupplendum putat τὰ ἀποδοθήσεται,id eſt reddetur:annotátq; non temere dictum, quòd deus bona illa,gloriam,honorem & immortalitatem reddet: de malis autem & vltionibus non ait reddet,ſed reddentur:quòd bene hominibus facere vnius ſit dei proprium:animaduerſiones autem ex noſtris malis oriuntur,nóſq; noſtra nobis mala vltro acceſſimus: hoc quoq; annotatione dignũ quod Oecomenius eo loco ſecundum patientiam boni operis ait,οὐ γὰρ μόνον ἡ πίστις ἀρκεῖ, ἀλλὰ καὶ ἔργων χρεία, id eſt non enim ſufficit fides ſola,ſed

CAPVT II.

A
Matt. 7.a. P Ropter quod inexcuſabilis es
ò homo omnis qui iudicas.In
quo enim iudicas alterum, te
ipſum cõdemnas, eadem enim agis
[1]quæ iudicas. Scimus enim quoniam
iudiciũ dei eſt ſecundum veritatẽ,in
eos qui talia agũt. Exiſtimas autem
hoc ò homo qui iudicas eos qui talia
agũt & facis ea,quia tu effugies iudi
cium dei? An [2]diuitias bonitatis eius
& patiẽtiæ & longanimitatis contẽ
nis?ignoras quoniam benignitas dei
ad pœnitẽtiam te adducit? Secũdum
autem duritiã tuam & impœnitens
cor, theſaurizas tibi irã in die iræ &
reuelationis iuſti iudicij dei,qui red
B dit vnicuique ſecundum opera eius.
Mat. [3] ijs quidẽ ſecundũ patientiam boni
16.d. operis,gloriã & honorẽ & incorru-
ptionẽ quærẽtibus vitã æternam. ijs
autẽ qui ſunt ex contentione, & qui
non acquieſcunt veritati,credunt au-
tẽ iniquitati,ira & indignatio. Tri-
bulatio & anguſtia in omnẽ animã
hominis operantis malũ,Iudæi pri-

opus eſt operibus.
4.Iudæo primum: primum tempore & vocatione,non merito & dignitate. Vobis enim oportebat primum loqui verbum dei, ſed quoniam repellitis illud & indignos vos iudicatis æternæ vitę,ecce cõuertimur ad gentes,inquit Paulus acto.13.

mũ & Græci . gloria autẽ & honor & pax,omni operãti bonũ,[4] Iudæo primum & Græco.nõ enim eſt [5] acceptio perſonarũ apud deum.[6] Quicunque enim ſine lege peccauerunt, ſine lege & peribũt. & quicunq; in lege peccauerunt,per legem iudicabuntur.Nõ enim auditores legis iuſti ſunt apud deum,ſed factores legis iuſtificabuntur.Cũ enim gẽtes quæ legẽ nõ habẽt,naturaliter ea quæ legis ſunt faciũt,eiuſmodi legẽ nõ habẽtes,[7]ipſi ſibi ſunt lex,qui oſtendũt opus legis ſcriptũ in cordibus ſuis, teſtimonium reddente illis conſcientia ipſorum,& inter ſe inuicem[8] cogitationum accuſantium, aut etiam defendentium, in die cum iudicabit deus occulta hominum [9] ſecundum euangelium meum per IESVM

Deu. 10. Iob. 37. Acto. 10.

c Matt. 7.d Iaco 1.d

5.Acceptio perſo.grece προσωποληψία.dicitur autẽ,quũ quis nõ merita pſonarũ reſpicit,ſed externa tãtũ:cuiuſmodi ſũt generis nobilitas, diuitię,robur,ac ſimilia multa,ad quę mundus attẽdere ſolet:nõ item deus. πρόσωπον enim facies externa dicitur, ad quã nõ reſpicit deus, ſed cor intuetur hominis . Vult ergo Paulus quòd ſine electione recte viuẽtem honor ſequat & gloria, ſiue is ſit gẽtilis,ſiue Iudæus, neq; attẽdere deũ ad generis Iudaici ex Abrahamo nobilitatẽ,quo minus & recte viuentes gẽtiles ſuis præmijs muneretur.
6. Quicunq; ſine lege: Omnes his verbis ſub peccatum concludit: & Iudæos qui legem ſcriptam acceperũt,& gentiles qui legẽ non habuerũt:ſed mitius actum iri ſubindicat cum gentilibus quia legẽ non habuerunt: ſic enim explicant græca ſcholia de Iudæo & Græco loquẽtia,ac primũ de gentili qui ſine lege peccarit,aiunt: ἀνόμως ἀπολεῖται, τουτέστιν οὐ μετὰ ἀκριβείας νόμου ὃ δηλοῖ τὴν σύμμετρον ἀπώλειαν: ἐνόμως δὲ ἁμαρτόντα λέγει τὸν ἰουδαῖον, ὅς φησι διὰ τοῦ νόμου ὃν παραβαίνει, κριθήσεται: τουτέστι κατακριθήσεται: δηλοῖ δὲ τοῦτο τὴν χείρονα ἀπώλειαν. .i. ſine lege peribit,hoc eſt nõ iuxta legis ſeueritatem:ex quo perſpicuum eſt moderatiorem eum pœnam laturum:Iudæũ autem in lege conſtitutũ peccauiſſe aſſerit,ideóq; per acceptæ legis tranſgreſſionem iudicãdum,hoc eſt condemnandum:ex quo perſpicuum eſt , grauiores eum pœnas daturum.
7.Ipſi ſibi Gentibus lege ſcripta carẽtibus conſciẽtia eſt vice legis,quę legis inſtar quid faciendum fugiendũmve indicat . Lex enim Moſaica indicandi tantum,non item auferendi peccati vim habebat.
8.Cogitationum.græcus eſt genitiuus,qui verti poterat in ablatiuum cogitationibus,accuſantibus aut etiã defendentibus;ſed interpres qui legit συνειδήσεως αὐτῶν,Id eſt conſciẽtia ipſorũ,ſequentes genitiuos cũ illo iunxit,teſtimoniũ reddente conſciẽtia ipſorum , & conſcientia cogitationũ accuſantiũ.
9.Secundum euangelium,ſic ordinãda lectio,iudicabit occulta hominum, id eſt internas & abſconditas mundo hominum cogitationes per IESVM

CHRISTVM (cui omne iudicium dedit pater) Secundum euangelium meum, prout prædicare & euangelizare ſoleo.
10. Si autem, quidam græci codices habēt ἰδέ, id eſt ecce, noſter legit, εἰ δέ, id eſt ſi autem, & tunc ſenſus eſt, ſi, id eſt, quia tu Iudæus cognominaris & requieſcis in lege, &c. idcirco cōfidis te ducē eſſe cæcorū. & habentem, &c.

CHRISTVM. 10 Si autem tu Iu-
dæus cognominaris, & requieſcis in
lege, & gloriaris in deo, & noſti vo
luntatem eius, & probas vtiliora in
ſtructus per legē, confidis teipſū eſſe
ducē cæcorū, lumē eorum, qui in te-
nebris ſunt, eruditorem inſipientiū,
magiſtrū infantiū, habētem formā
D ſciētiæ & veritatis in lege. 11 Qui er-
go alium doces, teipſum non doces?
qui prædicas non furādum, furaris?
qui dicis nō mœchandū, mœcharis?
q abominaris idôla, ſacrilegiū facis?
qui in lege gloriaris, p præuaricatio-
Eſai. nem legis, deū inhonoras? 12 Nomen
52.b enim dei per vos blaſphematur īter
Ezec. 36.e gentes, ſicut ſcriptū eſt. 13 Circūciſio
quidē prodeſt, ſi legē obſerues, ſi au-
tem præuaricator legis ſis, circūciſio
tua præputiū facta eſt. Si 14 igit̄ præ
putiū iuſtitias legis cuſtodiat, nónne

id eſt iactas te doctorē legis eſſe, qui ſolus alios veritatem legiſq; cognitionē docere poſſis, atq; illis iuxta legem viuendi normam præſcribere.
11. Qui ergo, quidā indefinite legunt, quidam interrogatiue.
12. Nomen enim. non eſt hic citatio loci à Paulo, ſed alluſio ad illud Eſaiæ 52. Iugiter tota die nomen meum blaſphematur.
13. Circūciſio quidem. Sūt qui propter id quod ſcriptum eſt Gal. Si circuncidimini Chriſtus nihil vobis proderit, hunc locum referūt ad tēpus legis ſcriptæ, quaſi Paulus hoc loco refellat Iudæorum faſtum qui de accepta circūciſione gloriabantur: quam non ſtatim elidere volens, prodeſt, inquit, ſuo tēpore; ſed ſi legem cuſtodias, alioqui non plus valebat quàm præputium. Quidam interpretantur circūciſionem, id eſt genus & proſapiam circuncisi Abrahæ, de qua Iudæi tantopere gloriabantur: quam eneruat Paulus dicens, Circunciſio quidē prodeſt, id eſt prodeſt quòd filius Abrahæ ſis, ſi legem ſeruaueris: ſin autē præuaricator legis es, facta eſt præputium, id eſt nihil tibi prodeſt, ſed perinde tibi erit circunciſio, ac ſi gentilis eſſes. quinimo gentilis ſi legem ſeruat, præputium eius imputabitur ad circūciſionem, & ad Abrahæ proſapiam. Cenſebitur enim inter veros Abrahæ filios. Mihi videtur hic poſſe eſſe ſenſus: Circunciſio quidem prodeſt, non carnaliter ſed ſpiritualiter ad legis intellectū obſeruata: per quam nimirum legē intelligimus ingreſſa per Chriſti fidem vera cordis circūciſione, ceſſare carnalem, quam qui mordicus ſpirituali neglecta retinet, præuaricator eſt legis, nec illi plus quàm præputium valet.
14. Igitur præputium, id eſt ſi gentilis natura incircunciſus legem cuſtodiat, præputium illius imputabitur ad circunciſionem, & tam illi valebit, quàm tibi legem cuſtodienti olim circunciſio. Quinimo ipſe naturaliter præputiatus, Legem conſummans, id eſt eam ſpiritualiter obſeruans in

Chriſti fide, & cordis circunciſione, iudicabit te qui per literam & circunciſionem, id eſt, carnalis legis obſtinationem prçuaricator legis es.
15. Non enim &c. id eſt, non qui palàm ac manifeſto ſe carne Iudæum eſſe iactat, Sed qui in abſcondito, id eſt, corde ac ſpiritu per fidem Chriſtũ confitetur, is verè Iudçus eſt, neq; que in manifeſto in carne, eſt circunciſio .i. non externa carnis, ſed ſpiritalis vitiorũ circunciſio, vera circunciſio eſt, quæ non litera conſtat, id eſt carnali intelligentia ſecundum rationem ſectæ pelliculæ, ſed in ſpiritu, id eſt, ſpiritali intelligentia, vt eſt circũcidẽdi animi ſignum. quç quidem ſpiritalis circunciſio, etſi laudem nõ habet apud hoïes mentium ignaros, nõ tamen apud deũ cordium ſcrutatorẽ ſua laude caret.

præputiũ illius in circũciſione reputabitur, & iudicabit id quod ex natura eſt præputiũ, legẽ conſummãs, te qui per literam & circũciſionẽ præuaricator legis es?[15] Nõ enim qui in manifeſto, Iudæus eſt, neq; quæ in manifeſto in carne, eſt circũciſio, ſed qui in abſcondito, Iudæus eſt, & circunciſio, cordis in ſpiritu, nõ litera. cuius laus non ex hominibus, ſed ex deo eſt.

ARGVMENTVM CAP. 3.

Dei promiſſiones peccatis noſtris non irritari neque fruſtratum iri docet, omnéſque peccato eſſe conſtrictos, à quibus non lex ſed dei gratia per Chriſti propitiatoris ſanguinem iuſtificat.

CAP. III.

q Vid ergo ampliꝰ Iudæo eſt? A
aut quæ vtilitas circũciſionis? 2 Multum per omnem modum. Primum quidẽ; quia[3] credita ſũt illis eloquia dei. Quid enim,

1. Quid ergo eſt ampliꝰ græce τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ ἰουδαίου, id eſt, ſi verbum verbo reddas: quid ergo eſt illud plus Iudçi? Nos vertere poſſumus, Quid præterea habet Iudæus ſupra gentilem? neque hoc loco τὸ περισσὸν excellentiã ſignificat, ob idquod poſtea Paulus ait: Quid ergo prçcellimꝰ eos? nequaq̃. Senſus ergo eſt, Si prçputiũ credenti gẽtili imputandũ eſt ad circunciſionem, qua in re cõmodatum eſt gentili pluſq̃ Iudæo? aut quæ vtilitas circunciſionis?
2. Multum per omnem modum. græci varie legunt, quidam πολύ, id eſt multum. & tunc referendum eſt ad τὸ περισσὸν; ac tum ſenſus eſt, Quid eſt quod amplius habeat Iudçus quàm gentilis? ad quod reſpondet, multum per omnem modum. alij græci, vt Veronẽſis codex, legũt πολλὴ, id eſt multa, & tũc refertur ad ꝙ vtilitas. Quç vtilitas circunciſionis? multa per omnem modum.
3. Credita ſunt, ἐπιστεύθησαν, id eſt, dei oracula & reſpõſa illis credita ſunt & commiſſa: Photius autem τὰ λόγια exponit magnifica dei dona & beneficentias: nos, diuinas promiſſiones Abrahæ & ſemini eius factas: & domeſtica dei reſponſa populo ſuo reddita intelligere poſſumus. Et hæc eſt vtilitas circunciſionis, quòd electum ſuum populum hácque circunciſionis nota deſignatũ: & reſponſis ſuis, & promiſſionibus, infinitiſq; beneficijs dignatus eſt deus.

4. Fidem dei euacuauit .i. dei promiſſiones irritas fecit, aut eum mendacem conſtituit. græci legũt καταργήσει, id eſt, euacuabit ſiue irritas faciet & abolebit: noſter legit κατήργησε, id eſt, aboleuit & antiquauit.
5. Eſt autem deus verax. gręci legunt conſtanter γινέσθω .i. ſit. vnde puto interpretem vertiſſe eſto, ſed errore librarij ŏ ſublatũ: Photius explicat γινέσθω per, λογιζέσθω, & νοείσθω .i. cẽſeatur & intelligatᷣ à vobis deus eſſe verax .i. intelligite & exiſtimate deũ eſſe veracem, omnẽ vero hominem mendacem. Idem quoq; Photi⁹ ꝓ fidẽ dei, & gręcẽ τὴν πίστιν īterpretatᷣ ꝓ πίστιν ꝓ ἀληθῆ ꝓ ἀμετάθετον τῶν ὑποσχέσεων τοῦ θεοῦ .i. certã & immutabilẽ diuinarũ promiſſionũ veritatem.
6. Ut iuſtificeris. Tibi ſoli peccaui, inquit Dauid, & malũ corã te feci, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cũ iudicaris. Vbi, ꝓ vt, euẽtũ rei dicit non cauſam, id eſt, ac propterea factum eſt, vt dum vel mihi peccanti ꝓmiſſa ſeruas, veracior appareres ac iuſtior, vincerẽſque eorum impietatem, qui te ob mea peccata ꝓmiſſis non ſtaturum mentieb^a^ntur. Probat autem Paulus Dauidis exemplo nequaq̃ ob peccatum & incredulitatem populi dei fidem & promiſſionem irritam fieri, ſed veracem illum ſemper remanere, ſicut de ſe teſtatur Dauid dicens deo, Tibi ſoli peccaui vt iuſtificeris.

ſi quidã illorũ non crediderũt? Nun
Ioan. 3.d quid incredulitas illorũ fidẽ dei eua
cuauit? Abſit.[5] Eſt aũt de⁹ verax, om
Pſal. 50.a nis autẽ homo mẽdax, ſicut ſcriptũ
eſt,[6] Vt iuſtificeris ī ſermonib⁹ tuis,
& vincas cũ iudicaris.[7] Si aũt iniqui
tas noſtra, iuſtitiã dei cõmẽdat, quid
dicem⁹? Nũquid iniquus eſt de⁹, qui
infert irã? Secũdũ hoīem dico. Abſit.
alioquin quomodo iudicabit de⁹ hũc
mundũ?[8] Si enim veritas dei in meo
mendacio abũdauit in gloriã ipſius,
quid adhuc & ego tanquã peccator
iudicor, & nõ (ſicut blaſphemamur,
& ſicut aiunt quidam nos dicere) fa
ciamus mala, vt veniant bona? quo
rum damnatio iuſta eſt,

7. Si autem .dupliciter id intelligi poteſt: Primũ, Si iniquitas noſtra iuſtitiam dei cõmendat .i. ſtabilem reddit atq; illuſtrat, id enim ſignificat gręcũ verbũ συνίστησι, an ideo iniquus eſt deus qui ob peccata infert irã? abſit .i. nõ ꝓpterea iniquus eſt. Non enim noſtræ malitię, ſed ſuę clemẽtię eſt, quòd noſtra iniquitate in gloriã ſuã abutitur. alioqui ſi iniquus eſſet, quomodo iudicaret mũdum, cũ iudicis ſit æquũ ſe prębere? Quia aũt impiũ aliquid cõcluſiſſe videbatᷣ, correctione vtitur, dicẽs ſecũdũ hominẽ dico .i. more carnaliũ & imprudentiũ loquor. Secũdo modo ſenſus eſt, Si iniquitas noſtra iuſtitiã dei cõmẽdat, iniquus eſt de⁹ qui in eã iuſtitię ſuæ cõmẽdatricẽ vindicat, ſed nõ eſt iniquus, non ergo eius iuſtitiã noſtra commendat iniquitas.
8. Si enim veritas. Et hoc dupliciter .i. ſi veritas dei ꝓmiſſa ſeruãtis in meo mendacio & peccato abũdauit, non debeo tanq̃ peccator dãnari, qui eã promoueo & illuſtro: imò potius quid nõ .i. quid ni faciamus mala, vt inde bona eueniant? quã blaſphemiã quidã prędicare nos dicũt. Sed ego vere, vt peccator iudicari debeo, nec faciẽda ſunt mala vt inde bona eueniãt, non ergo dei veritas in meo mendacio abũdauit. Secundo modo ſenſus eſt, ſed ita vt in ꝑſona carnaliũ hominũ loquatᷣ Paulus, Si verũ eſt vt Dauidis verba ſonãt, quòd veritas dei ꝑ noſtrũ mẽdaciũ creuit & illuſtrior facta eſt, nõ debemus

nos qui dei gloriam noſtro mendacio illuſtramus tanquam peccatores damnari, quin potius facienda ſunt nobis mala, vt maiora inde bona eueniant, vt pote diuinæ gloriæ illuſtratio. Huiuſmodi argumentationem faciebãt iniqui, & huiuſmodi doctrinam prædicare Paulum mentiebantur, fortaſſe quia eum dicentem audierant, Vbi abundauit delictum, ſuperabundauit & gratia, & iſtud eſt quod ait Paulus: Cur non faciamus mala, vt bona inde eueniant, ſicut blaſphemamur. i. à nõnullis male audimus, qui in contumeliam noſtram ſic nos prędicare aſſeuerãt: Horum opinionem nequaquam vltra refellit Paulus tãquam nimis abſurdam, cõtentus in eodem argumento pauló ante dixiſſe, abſit, quod etiã hoc loco ſupplendũ eſt: vel eiuſmodi opinio eluitur ex ijs verbis quorum damnatio iuſta eſt, ſcilicet & eorum qui dicunt ob eam cauſam facienda eſſe mala vt bona eueniãt, & eorum qui nos ita prædicare aſſeuerãt.

9. Quid ergo? præcellimus eos? nequaquam. Videtur prima fronte is locus pugnare cũ initio capitis, Quid ergo amplius eſt Iudæo, aut quę vtilitas eſt circũciſionis? multum per omnẽ modum: ſed ſi ſenſus conſiderabitur, nulla prorſus eſt pugnantia. Initio capitis agebat Paulus non de excellentia Iudęorũ ſupra gentiles, ſed de beneficijs illis à deo collatis, quòd ſcilicet credita ſint illis eloquia. Hic autem de vtriuſque populi meritis agitur: qua in re pares ſunt Iudæus & gentilis: neque nos, inquit, Iudæi vllis illos meritis præcellimus.

10. Cauſati enim ſumus Judeos et Grecos omnes ſub peccato eſſe. Cauſati græce προῃτιασάμεθα, ad verbum præcauſati ſumus, ſiue cauſam antea reddidimus, nulla nos in re illis eſſe meliores aut præſtantiores: nimirũ quòd omnes peccato ſint conſtricti.

11. Scimus autem. Locus præcedens ex pſal. 13. in hoc tãtum adductus eſt à Paulo, vt oſtenderet omnes tum Iudæos tum Græcos eſſe ſub peccato: & ne de ſe dici Iudæi negarent, ad illos magis ſpectare oſtendit, quoniam lex ijs qui in lege & ſub lege ſunt loquitur, quo loco docemur legis nomine non pentateuchum modo, ſed & alios veteris inſtrumẽti libros intelligi. ijs ergo qui in lege ſunt lex loquitur, Ut omne os obſtruatur, id eſt vt repugnantibus & ſine peccato ſe eſſe aſſerentibus os claudatur: nam ſi de Iudæis qui dei cultores erant propheta dicit non eſſe qui bonum faciat, non vſque ad

9. Quid ergo? præcellimus eos? Ne-
quaq̃. 10 Cauſati enim ſum⁹ Iudæos Gala. 3.d
& Græcos, omnes ſub peccato eſſe,
ſicut ſcriptum eſt, Quia non eſt iu- Pſal.
ſtus quiſquam, nõ eſt intelligens, aut 13.a
requirens deũ. Omnes declinauerũt,
ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui
faciat bonũ, non eſt vſq; ad vnũ. Se- Pſal.
pulchrũ patens eſt guttur eorũ, lin- 5. 13. &
guis ſuis doloſe agebant, venenum a- 139.
ſpidum ſub labijs eorum. Quorũ os c Pſal.
maledictione & amaritudine plenũ 9.
eſt, veloces pedes eorum ad effundẽ- Eſa. 59.
dum ſanguinem. Cõtritio & infelici-
tas in vijs eorum, & viam pacis non
cognouerunt, non eſt timor dei ante
oculos eorũ. 11 Scimus autẽ quoniam
quæcũq; lex loquitur, ijs qui in lege
ſũt, loquitur, vt omne os obſtruatur Gal. 2.d.

vnum:maiori argumento de idololatris verum erit.
12. Subditus fiat, id eſt agnoſcat ſe obnoxium deo.
13. Omnis caro, id eſt omnis homo. Nam tum carnis tum animæ nomine totum hominem ſcriptura ſæpe intelligit: quale eſt illud, Videbit omnis caro ſalutare dei, & Geñ. 14. da mihi animas, id eſt redde mihi homines meos.

&[12] ſubditus fiat omnis mũdus deo, quia ex operibus legis non iuſtificabitur [13] omnis caro corã illo. [14] Per legẽ enim, cognitio peccati. [15] Nunc autem ſine lege iuſtitia dei manifeſtata eſt, teſtificata à lege & prophetis. Iuſtitia autem dei, per fidem IESV CHRISTI in omnes & ſuper omnes qui credunt in eum. non
D enim eſt diſtictio. Omnes enim peccauerũt, & egent gloria dei iuſtificati gratis per gratiã ipſius, per redemptionẽ quæ eſt in CHRISTO IESV, [16] quẽ propoſuit deus, propitiatorẽ per fidem in ſanguine ipſius, ad oſtẽſionem iuſtitiæ ſuæ, propter remiſſionem præcedẽtium delictorũ, in ſuſtẽtatione dei, ad oſtenſionẽ iuſtitiæ eius in hoc tempore, vt ſit ipſe iuſtus, & iuſtificãs eũ qui eſt ex fide IESV CHRISTI. Vbi ẽ ergo gloriatio tua? Excluſa eſt. Per quã legẽ? Factorum? Non, ſed per legem fidei. Arbitramur enĩ iuſtificari hominẽ per fidẽ ſine operibus legis. An Iudæorũ deus tantùm? Nónne & gentium? Imò & gẽtium. quoniam qui-

14. Per legem. Bene per legem cognitio peccati non item remiſſio: quippe quæ dum peccatum vlciſcitur, indicandi illius vim habet nõ remittẽdi.
15. Nunc autem, &c. Iuſtitia, inquit, dei. i. iuſtificatio. nam hic Græci τὴν δικαιοσύνην ἀντὶ τῆς δικαιώσεως, id eſt iuſtitiam pro iuſtificatione ſumunt. Iuſtitia ergo dei, id eſt iuſtificatio qua nos iuſtificat, & gratis per Chriſtum peccata remittit, olim teſtificata à lege & prophetis, id eſt quã nobis Moyſes & prophetę per illum futurã promiſerunt, cum ſub inuolucris lateret, nunc ſine lege, id eſt nullo legis auxilio per Chriſti aduentum in euangelio manifeſtata eſt: quæ quidem dei iuſtitia & iuſtificatio per fidem IESV CHRISTI omnibus in eum credentibus adfertur. Similem ſententiam dicit Paulus ad Romanos primo: Iuſtitia enim dei in eo ſcilicet euangelio reuelatur ex fide in fidem.
16. Quem propoſuit, id eſt, in quo deus offenſum ſibi mundum reconciliare ſtatuit, ſi quidem poſt hæc fiduciam haberet in paſſione & ſãguine ipſius, cuius quidem opus erat effuſione, ad oſtenſionem & manifeſtationẽ iuſtitiæ ſuæ, vt ſe iuſtũ oſtenderet, dum ad eluendã veteris Adæ noxam, etiã proprio filio ſuo non pepercit, & ad remiſſionẽ veterum delictorũ, quæ diu longanimis ſuſtinuerant vltionẽ diſſimulans, vt in hoc tempore omnibus videlicet in infirmitate conſtitutis iuſtitiam ſuam oſtenderet, ſeque iuſtum eſſe in vlciſcendo & iuſtificantem in condonando ei qui in Chriſtum credidit.

17. Circunciſionem. circunciſionem Iudæos, præputium gentiles appellat.
18. Legem ſtatuimus, id eſt cõfirmamus, ſtabilimus ac perficimus dum per fidem chriſtũ veniſſe docemus, finem legis ac perfectionem: quia vt Græci aiunt dum lex ſaluos nos volens facere non poteſt, fide autem ſuperueniente ſaluamur, nutantem hac in parte legem ſtatuit ac confirmat.

dem vnus eſt deus qui iuſtificat[17] circunciſionem ex fide, & præputium per fidẽ. Legẽ ergo deſtruimus per fidem? Abſit, ſed[18] legem ſtatuimus.

ARGVMENTVM Cap. 4.

¶ *Non per legem ac circunciſionem ſed per Chriſti fidem nos iuſtificari Abrahæ exemplo manifeſtat, quem ante circunciſionem acceptum & iuſtificatum fuiſſe conſtat, & promiſſionem accepiſſe.*

CAPVT IIII.

QVid ergo dicemus inueniſſe Abraham patrẽ noſtrum[1] ſecundum carnẽ? [2] Si enim Abrahã [3] ex operibus iuſtificatus eſt, [4] habet gloriam, ſed non apud deum. Quid enim dicit ſcriptura? Credidit Abraham deo, & reputatum eſt illi ad A

1. Secũdum carnem, id eſt quid dicemus inueniſſe Abraham patrem noſtrũ ſecundum carnalem circunciſionem, vel patrem ſecũdum carnẽ? Erant enim carnales nõ ſpiritales filij Abrahæ. Nos autẽ qui fidem Abrahæ imitamur, fide ac promiſſione filij ſumus ipſius.

2. Si enim Abraham. Ex precedenti capite vbi dixit, Arbitramur iuſtificari hominem per fidẽ ſine operibus legis, & ex cõtextu præſentis capitis vbi oſtẽdit Abrahæ imputatã eſſe fidem ad iuſtificationem, nõ in circunciſione ſed in præputio, id eſt antequam circunciſus eſſet, perſpicuum eſt intelligi hoc loco Abrahã non eſſe iuſtificatum ex operibus legis. Is enim eſt Paulo hoc capite ſcopus, gloriationem Iudæorum de Abrahamo & ſua circunciſione tollere, quando eum oſtendit non ex legis obſeruatione iuſtificatum ſed fide: Alioqui Iacobus ex operibus iuſtificatum dicit, ſed ſequentibus, ac iam credentem.

3. Ex operibus, nimirum operibus legis de quibus paulò ante, & ita exponunt Origenes, Auguſtinus, Primaſius & Ambroſius, qui in contextu & explicatione addit legis, & de operibus legis intelligi docet litera ſequens, dicens, reputatam illi eſſe fidem, factámq; promiſſionem nõ in circunciſione, ſed in præputio: & vetera cuiuſdam Græci ſcholia ſic habent, Cõſilium apoſtoli eſt demonſtrare quòd Abraham etiam nõ ex operibus legis, ſed per fidem iuſtificatus eſt.

4. Habet gloriam. Opera enim legis omnia penè externa erant, eáq; ſolum ad literam obſeruabant Iudæi: & propterea apud homines mentis ignaros gloriam habebant, ſed non apud deum. Quid enim dicit ſcriptura, id eſt

iuſtificationis mentionem faciens, non meminit operum legis, aut circunciſionis, quæ nondum erat, ſed fidei tantum: alioqui & Chriſtus operũ Abrahæ meminit dicens, Si filij Abrahę eſtis, opera Abrahæ facite.

5. *Ei autem*, id eſt ſi noſtra tantum exigerentur ad iuſtificationem opera, vt virtutes morales & ſimilia quæ vel ethnici operãtur, nõ fides à deo gratuita, deberet ex merito merces. Deus autẽ nulli debitor eſt. Nõ ergo ex puris noſtris operibus, ſed fide Chriſti iuſtificamur.

iuſtitiam. [5]Ei autem qui operatur,
merces non imputatur ſecundũ gra
tiam, ſed ſecundum debitum. [6]Ei ve
ro qui non operatur, credenti autem
in eum qui iuſtificat impium, repu
tatur fides eius ad iuſtitiam ſecundũ
propoſitum gratiæ dei. Sicut & Da
uid dicit beatitudinem hominis, cui
deus accepto fert iuſtitiã ſine operi
Pſal. 31. a. bus, Beati quorum remiſſæ ſunt ini
quitates, & quorũ tecta ſunt peccata
B Beatus vir cui nõ imputauit domi
nus peccatum. Beatitudo ergo hæc,
in circunciſione tantum manet, an
etiã in præputio? dicimus enim quia
reputata eſt Abrahæ fides ad iuſti
tiam. quomodo ergo reputata eſt? in
circũciſione, an in præputio? Non in
circunciſione, ſed in præputio. [8]Et ſi
gnũ accepit circunciſionis, ſignacu
lum iuſtitiæ fidei quæ eſt in præpu
tio, [9]vt ſit pater omnium credentiũ

6. *Ei vero &c.* id eſt etſi impius nihil antea boni egerit, ex quo in Chriſtum credit, imputatur illi fides ad iuſtitiã. hoc eſt quod toties aſſerit Auguſtinus, fidem ſine operibus præcedentibus iuſtificare.

7. *Dicit beatitudinẽ hominis* i. aſſerit beatum eſſe hominẽ cui accepto fert deus iuſtitiam.

8. *Et ſignum accepit*, quum non dicat Paulus circunciſionem accepit, ſed ſignũ circunciſionis, mihi videtur innuere ac velle dicere quòd carnalis illa Abrahæ circunciſio, non vera circunciſio fuerit, ſed ſignum veræ circunciſionis, quæ non in ſectione pelliculæ, ſed vitiorũ amputatione cõſiſtit: quæ eſt vera circunciſio cordis in ſpiritu non litera: Hanc ergo circunciſionem carnalem accepit Abraham non tãquam veram, ſed ſignum veræ illius: nec tanquã iuſtificãtem, erat enim ante iuſtificatus: quam igitur ob cauſam accepit? Hic Græca ſcholia aiunt, Primũ vt eſſet ſignũ veræ illius circunciſionis ac fidei Abrahę: Deinde vt Abrahamidas deiq́ populum ab alijs nationibus diſcerneret: Demũ vt Iudæis ſignũ & figura eſſet purę & caſtę cõuerſationis, nõ quòd iuſtitię efficiẽs eſſet, ſed quòd eius quę per fidem eſt iuſtitię ſignũ & ſignaculũ eſſet ſiue ſigillũ, gręce enim eſt σφραγίς, quod ſignificat ſigillũ alicui rei ad tẽpus occultãdę & in tempore manifeſtãdę appoſitum: ita circunciſio ſigillum erat iuſtitiæ fidei quam habuerat Abraham in præputio, quæ in lege quidem occultabatur, ſed in euangelio reuelatur.

9. *Ut ſit pater*. Senſus eſt, Abrahæ fides imputata eſt non in circunciſione, ſed in præputio, id eſt quũ nondum eſſet circũciſus: & poſtea circunciſionem accepit, veræ circunciſionis ſignum, & ſignaculum iuſtitiæ fidei: vt per hoc quod ante circunciſionẽ in præputio iuſtificatus eſt, Sit, id eſt declaretur eſſe

pater omnium gentium credentium per præputium, id eſt, per fidẽ in præputio habitam, & per hoc quòd poſtea circunciſus eſt. Vt ſit pater circunciſionis, id eſt, declaretur eſſe pater non Iudæis modo circũciſis, ſed quotquot veſtigia fidei quam in præputio Abraham habuit, imitarentur.

10. Non enim, id eſt, nequaquam legis merito nondum acceptæ, ſed per iuſtitiam fidei, promiſſum eſt ei, ſemen eius, id eſt, Chriſtum hæredem fore mũdi. Iuxta illud, poſtula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuã pſalm. 2.

11. Si enim, id eſt, ſi tãtum per legem adiretur hæreditas, nihili eſſet fides Abrahæ, & promiſſio nulla, qua dictũ eſt in ſemine ipſi⁹ benedicendas gentes: tũ quia nihil commune gentibus cum lege, tum quia nec Iudæis ipſis lex hæreditatem præſtare poterat, quæ iram tantum ac vindictam afferre nòuit.

12. Lex enim iram operatur: quando ſine vlla miſeratione in peccantem animaduertebat. quòd ſi lex nõ eſſet, neq; præuaricatores eſſent in quos animaduerteret.

13. Ideo ex fide, ſubaudi, eſt hæreditas.

14. Ante deum cui: Græce, κατέναντι οὗ ἐπίστευσε θεοῦ. id eſt, ad inſtar dei cui credidit, & refertur ad illud, qui eſt pater omniũ noſtrũ, ad inſtar dei cui credidit, id eſt, ſicut deus omnium pater eſt creatione, ita Abraham ſpiritalis omnium pater eſt fide: ſicut ſcriptum eſt, Quia patrem multarum gentium poſui te, & debent per parentheſim hæc nouiſſima legi, vel qui eſt pater &c. ante deum cui tu ô gentilis credidiſti: atque ita interpres legiſſe videtur ἐπίστευσας, id eſt, credidiſti.

15. Qui contra ſpem, id eſt, contra ſpem naturæ in ſpem promiſſionis diuinæ credidit, Vt fieret pater multarum gentium i. & per hoc meruit effici pater multarum gentium. vel credidit ſe fore patrem multarum: gentiũ neque enim Græce eſt τὸ ἵνα, id eſt, vt, ſed εἰς τὸ γενέσθαι αὐτόν.

per præputium, vt reputetur & il-
lis ad iuſtitiam, & ſit pater circunci
ſionis, non ijs tãtum qui ſunt ex cir-
cunciſione, ſed ijs qui ſectantur veſti
gia fidei quæ eſt in præputio patris C
noſtri Abrahæ.[10] Non enim per le-
gem, promiſſio Abrahæ aut ſemini
eius, vt hæres eſſet mundi, ſed per iu
ſtitiam fidei.[11] Si enim qui ex lege,
hæredes ſũt, exinanita eſt fides, abo-
lita eſt promiſſio.[12] Lex enim iram
operatur. Vbi enim non eſt lex, nec
præuaricatio.[13] Ideo ex fide, vt ſecũ-
dum gratiã firma ſit promiſſio om-
ni ſemini. non ei qui ex lege eſt ſo-
lum, ſed & ei qui ex fide eſt Abra-
hæ, qui pater eſt omnium noſtrum Gen. 17.a
ſicut ſcriptum eſt, Quia patrẽ mul-
tarum gentium poſui te [14] ante deũ,
cui credidiſti, qui viuificat mortuos,
& vocat ea quæ non ſunt, tanquam
ea quæ ſunt.[15] qui contra ſpem in
ſpem credidit, vt fieret pater mul-
tarum gentium, ſecundum quod di-
ctum eſt ei, Sic erit ſemen tuum,

ſicut ſtellæ cæli & arena maris.
[16] Et non infirmatus eſt in fide, nec
conſiderauit corpus ſuum emortu-
Gen. 15. b um, cum iam ferè centum eſſet an-
Gen. 13.& 15. norum, & emottuam vuluam Sar-
ræ. in repromiſſione etiam dei[17] nõ
D hæſitauit diffidentia, ſed conforta-
tus eſt fide, dans gloriam deo, ple-
niſſime ſciens quia quæcunque pro-
miſit deus, potens eſt & facere. Ideo
& reputatum eſt illi ad iuſtitiam.
Non eſt autem ſcriptum tantum
propter ipſum, Quia reputatum eſt
illi ad iuſti:iam, ſed & propter nos,
quibus reputabitur credentibus in
eum, qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum
dominum noſtrum à mortuis, qui
traditus eſt propter delicta noſtra,
& reſurrexit propter iuſtificationẽ
noſtram.

16. Et non eſt infirmatus fide, id eſt, non fuit infirma & imbecillis in eo fides. Nec conſiderauit, id eſt, nec rationẽ habuit, aut vllo pacto attẽdit ad emortuum corpus ſuum, vuluámque Sarræ emortuã: Emortuum autem dicit, defectis viribus generandi & concipiendi corpus impos.

17. Non heſitauit diffidentia. Hæſitauit inquã, ſed non diffidens, at de modo quo id fieret ambigens. Sed confortatus eſt fide, id eſt, robuſtus effectus eſt in fide.

ARGVMENTVM CAP. 5.

Iuſtificatos fide gloriari in afflictionibus, nec omnino quidpiam vereri ob immenſam in ſe dei & Chriſti charitatem: qui etiam nos inimicos ſpiritu reconciliauit, & mortem per Adæ peccatum inuectam commutauit in vitam: obiter autem de tyrannide peccati attingit, quam dei & Chriſti gratia extinxit.

CAPVT V.

IVſtificati ex fide [1] pacem ha-
beamus ad deum per dominũ
noſtrum Ieſum Chriſtũ, per
quem habemus acceſſum per fidem
in gratiam iſtam, in qua ſtamus, &
gloriamur in ſpe gloriæ filiorũ dei.[2]
Non ſolum autem, ſed & gloriamur Iaco. 1.
in tribulationibus, ſcientes ꝙ[3] tribu-
latio patientiam operatur, patientia
autem probationem, probatio verò
ſpem,[4] ſpes autem nõ cõfundit, quia
charitas dei diffuſa eſt in cordibꝰ no-
ſtris per ſpiritũ ſanctũ, qui datus eſt
nobis.[5] Vt quid enim Chriſtus cum
adhuc infirmi eſſemus ſecundum tẽ-
pus pro impijs mortuus eſt? [6] Vix
enim pro iuſto quis moritur. nam
pro bono forſitan quis audeat mori.

1. Pacem habeamus. quidam Græci codices habent ἔχομεν i. habemus. vetus Dionyſiani cœnobij habet ἔχωμεν i. habeamus.

2. Non ſolum autem, ſubaudi gloriamur in hac ſpe glorię filiorum dei, ſed etiam gloriamur in tribulationibus.

3. Tribulatio patientiam operatur. quia ad patiẽtiã nos afflictiones exercent, patientia autem probationẽ. quia probatiores nos efficit vt fornax aurũ, probatio vero ſpem. quia ex probatione in afflictionibus cõſtantior ſpes noſtra redditur & ſecurior.

4. Spes autẽ non cõfundit. Græce ὀ καταισχύνει, id eſt, non pudefacit. pudore enim afficitur qui quod diu patienterq; expectauit tãdem non adſequitur: quod ijs accidere ſolet, qui vanã in hominibus ſpem collocant: At non item qui in deo, quia arrabonem habẽt huius ſpei firmiſſimam, ſpiritum ſanctum, deiq; charitatem per illum in ſuis cordibus diffuſam.

5. Vt quid enim. Gręci codices habent ἔτι γὰρ, id eſt, iam enim, & tunc ſenſus eſt, Spes nõ pudefacit, iam enim etiam cum adhuc infirmi eſſemus, id eſt, peccatores, pro impijs mortuus eſt ſecundum tempus, id eſt, præfinito à patre tempore, vel ad tempus, ſcilicet triduum, vel in tempore & oportunè. (Id enim ſignificat. τὸ κατὰ καιρὸν) cum ſcilicet omnia eſſent in infidelitate cõcluſa, pro impijs mortuus eſt. Noſter interpres videtur legiſſe εἰς τί id eſt, ad quid cũ adhuc infirmi eſſemus Chriſtus ſecundum tempus pro impijs mortuus eſt, niſi vt in ſpem nos erigeret firmiſſimam?

6. Vix enim pro iuſto quis moritur. Græci legunt ἀποθανεῖται, id eſt, morietur, quanquam non refert ad ſenſum vtro modo legas. Pro iuſto, Græce ὑπὲρ δικαίου, quod interpretari poſſumus & neutro genere ꝓ iuſto ſiue iuſtitia, & maſculino, pro viro iuſto: mihi videtur ſenſus aptior ſi intelligamus pro viro iuſto, vt opponatur ei quod dixit Chriſtũ pro impijs mortuum, cũ interim vix inuenias qui pro iuſti & innocentis vita tuenda mori velit. nam pro bono forſitan quis audeat mori. Pro bono Græce ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ i. pro magno aliquo bono & magnæ vtilitatis gratia. Nam articulus τὸ indicat magnum aliquod bonum: ſic legimus quoſdam etiã ethnicos rei publicæ gratia vltro mortem oppetijſſe, quales, Quintus Curtius & Decij & Codrus.

7. **Commendat autem**. Græce συνίστησι. i. nobilem atque illuſtrem reddit & confirmat charitatem ſuam, ex eo quòd pro impijs mortuus eſt.
8. **Non ſolum autem**. ſubaudi, gloriamur in tribulationibus, ſed etiã in deo.
9. **Propterea ſicut**. Origenes hic putat eſſe ecclipſim, vt ſit ſenſus, ſicut per vnum hominẽ peccatum in hunc mũdum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertranſijt: ita per vnum hominem iuſtificatio. alio modo ſenſus eſt, ſicut per vnum hominem peccatum intrauit in mũdum, ita & per peccatũ mors intrauit, atq; ita in omnes homines mors pertrãſijt, eoq; modo primum τὸ &, idẽ valet quod & ita, vt in oratione dominica legimus: Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra, pro ita & in terra.
10. **In quo omnes peccauerunt**. quidam græci codices habent ἐφ᾽ ᾧ πάντες ἥμαρτον, vel vt codex Dionyſianus habet ἡμάρτωσαν, id eſt, in quo, vel quaten⁹ omnes peccauerũt. quãquam lõgius petita mihi videtur collectio, ſi in quo legamus, & referamus ad Adam, etſi non diſplicet hæc lectio latinis, & aliquot grçcis, certe Photi⁹ græcorum interpretum doctiſſim⁹ interpretatur ἐφ᾽ ᾧ per quaten⁹, vt ſit ſenſus, & ita in omnes homines mors pertranſijt, quatenus omnes peccauerunt. eius græca verba ſubſcribam: Ἐπὶ τούτῳ (φησὶ) συναποθνήσκομεν τῷ Ἀδὰμ, ἐφ᾽ ᾧ καὶ συναμαρτάνομεν, καὶ τὴν μὲν ἀρχὴν ἐκεῖνος παρέσχεν, ἡμεῖς δ᾽ ἐκεῖθεν τὴν ἀφορμὴν λαβόντες οὐκ ἐκωλύσαμεν τὴν κακίαν, ἀλλὰ καὶ συνηργήσαμεν: In hoc (inquit) ipſi Adam commorimur, quòd ipſi compeccamus: & ille quidem initium dedit, nos verò inde ſumpta occaſione non modo malum non ſumus auerſati, ſed adiutores etiam illi fuimus.
11. **Vſq; ad legem**. græci exponunt vſq; ad legem excluſiue, id eſt ante legem ac lege nondum lata, peccatum erat in mundo, ſed non imputabatur ad tantam videlicet pœnam. Mihi videtur τὸ vſq;, ſumendum incluſiue, ſicut & loco paulò poſt ſequente vſq; ad Moiſem. Vſq; ad legem ergo incluſiue, id eſt vſq; ad Chriſtum finem legis peccatũ erat in mundo, ſed non erat tam graue nec adeò imputabatur ante legem. Et in hac ſententia ſunt Origenes & Auguſtinus. Aduerte autẽ quòd pro imputabatur græci legunt ἐλλογεῖται, id eſt imputatur, fortè interpres legit ἐνελογεῖτο. i. imputabatur, neque mul-

[7]. Commendat autem charitatẽ ſuã
B deus in nobis: quoniam cum adhuc
peccatores eſſemus ſecundum tẽpus,
CHRISTVS pro nobis mortuus
eſt. Multo igitur magis, nunc iuſtifi-
cati in ſanguine ipſius, ſalui erimus
ab ira per ipſum. Si enim cum ini-
mici eſſemus, recõciliati ſumus deo
per mortem filij eius, multo magis
recõciliati, ſalui erim⁹ in vita ipſius.
[8] Non ſolum autẽ, ſed & gloriamur
in deo per dominum noſtrum IE-
SVM CHRISTVM, per quẽ nũc
reconciliationem accepimus. [9] Pro-
pterea, ſicut per vnum hominẽ pec-
catum in hunc mũdum intrauit, &
per peccatum mors, & ita in omnes
C homines mors pertranſijt, [10] in quo
omnes pecccauerunt. [11] Vſq; ad le-
gem enim peccatum erat in mũdo.
peccatum autem non imputabatur,

tum refert ad ſenſum. Hic antem locus peccatum non imputabatur, de pec-
cato interno intelligitur: quod cum nemini externè noceret, à multis nō im-
putabatur neſcientibus illud eſſe peccatum. Photius exponit quòd non im-
putabatur, id eſt non paſſim ab omnibus intelligebatur eſſe peccatum: vel
quòd vltio & pœna peccati non paſſim ab omnibus intelligeretur, donec lex

cum lex non eſſet. 12 Sed regnauit
mors ab Adam vſq; ad Moiſen, etiā
in eos qui non peccauerunt in ſimi-
litudinē præuaricationis Adæ, qui
eſt forma futuri. 13 Sed non ſicut de-
lictum, ita & donum. Si enim vnius
delicto multi mortui ſunt, multo
magis gratia dei & donum in gra-

ſuperuenit, quæ & pec-
catum indicauit, & pec-
cātibus pœnam indixit.
12. Sed regnauit mors,
quotquot ſunt qui hunc
locum interpretātur ex-
ponūt, Regnauit, id eſt
vim tyrannidemq́; ſuam
exercuit. Sed τὸ vſque ad
Moiſem, Photius expo-
nit excluſiue, quòd ab
Adam vſq; ad Moiſem,
id eſt vſq; ad initium le-
gis, mors regnauit etiā
in eos qui non peccaue-
rant. In ſimilitudinem preuaricationis Ade, quia certum definitumq́; dei
mandatum tranſgreſſus eſt Adam. Ante Moiſem autem naturalem tantum
rationem prætergreſſi ſunt. A Moiſe verò vſq; ad Chriſtum quia certa legis
mandata tranſgreſſi, in ſimilitudinē præuaricationis Adæ peccauerunt. Mihi
germanior ſenſus videtur, ſi τὸ vſq;, ſumamus incluſiue: vt vſq; ad Moiſem .i.
vſq; ad finem legis, & initium euangelij mortem regnaſſe intelligamus. Cæ-
terum per Chriſtum extinctā vim eius repreſſámque tyrannidem, & in hac
ſententia ſunt græca ſcholia, quæ ſic habent: τὸν δεῦρο ἄχρι τῆς ἐπιδημίας τοῦ
Χριστοῦ χρόνον Μωσέα λέγει, φησὶν δεῦρο ὅτι ἄχρι τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἐπεκρά-
τει ὁ θάνατος, νῦν γὰρ ἐν τῇ νέᾳ χάριτι Χριστοῦ λέλυται τῷ αἵματι τοῦ θεοῦ
ἡμῶν, id eſt Moiſem itaq; vocat, tempus vſq; ad Chriſti aduentum, quocir-
ca aſſerit mortem vſque ad vetus teſtamentum regnaſſe. Nunc autem in
nouo per Chriſti gratiam dei noſtri ſanguine ſolutam. Regnauit ergo mors
ab Adam vſque ad Moiſem etiam in eos qui non peccauerant in ſimilitudi-
nem præuaricationis Adæ, id eſt in paruulos, qui nullo actionis peccato te-
nentur obnoxij, ſed Adæ tantum parentis delicto: quod in illis peccatum ori-
ginis vocamus. Peccatum verò actionis in Adam: Qui eſt forma futuri, ſci-
licet futuri Adæ, hoc eſt Chriſti, qui tempore Adæ futurus erat Adam no-
uiſſimus. Eſt autem Adam forma Chriſti per diſſimilitudinem, quia ſicut
Adam eſt fons mortis, ita Chriſtus fons vitæ: & ſicut per proprium Adæ pec-
catum vel ſine vllo proprio demerito obnoxij morti reddimur, ita per Chri-
ſti gratiam ſine vllo noſtro merito iuſtificamur. Per ſimilitudinem quoque,
quia ſicut Adam eſt caput & vir Euæ, ita Chriſtus caput & ſponſus eccle-
ſiæ. Sicut in Adam omnes generati, ſic in Chriſto omnes regenerati. Sicut
Adam de terra virgine & non maledicta, ſic Chriſtus natus eſt de virgine
benedicta.

13. Sed non ſicut delictum. Cum dixiſſet Adam fuiſſe formam Chriſti, ne
putares omnia ſimilia, addidit, ſed non ſicut delictum ita & donum. quia, vt
inquit Oecumenius, mors quidem ſumpto ab Adam initio vt aduerſus om-
nes præualeret, noſtro etiam adiuta eſt peccato. Chriſti autem gratia ſine vl-
lo noſtro merito in omnes peruenit. quod autem ait, quòd, Multo magis
gratia dei, & donum in gratia, id eſt per gratiam vnius hominis Ieſu Chri-
ſti in plures abundauit: noli intelligere quòd plures iuſtificentur quàm con-
demnentur. Neq; enim græce eſt πλείονας .i. plures, ſed πολλοὺς .i. multos:

Intellige ergo quòd gratia dei multo magis abũdauit in plures ſiue multos, id eſt, quòd Chriſti gratia plus valuit in iuſtificando, quàm peccatum Adę in occidendo: quia peccatum Adæ vitam tantum abſtulit, Chriſti gratia præter vitam redditam, pluribus bonis tum corporis tum animæ nos cumulauit.

14. Et non ſicut, &c. græci legunt, καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος, τὸ δώρημα, id eſt, & nõ ſicut per vnum peccatorem donum. qui locus eſt vnus ex eclipticis Pauli, quem ſic græca ſcholia explicãt: καὶ οὐχ οὕτως, φησί, τὸ δώρημα, ὡς ἡ διὰ τοῦ ἑνὸς ἁμαρτήσαντος παράβασις καὶ ἁμαρτία. i. nõ tale donũ eſt, inquit, quale per vnũ peccatorẽ prę uaricatio & peccatũ. Noſter ĩterpres legit pro ἁμαρτήσαντος. i. peccatorẽ, ἁμάρτημα. i. peccatum: & tũc ſenſus eſt, nõ quale peccatum ab vno peccatore, tale eſt donũ ab vno iuſtificatore.

tia vnius hominis IESV CHRISTI in plures abundauit.[14] Et non
ſicut per vnũ, peccatũ: ita & donũ.
[15] Nam iudiciũ ex vno, in condemnationẽ: gratia autem ex multis de-
D liƈtis, in iuſtificationẽ. Si enim vnius deliƈto, mors regnauit per vnũ: mul
to magis abundantiã gratiæ & donationis & iuſtitiæ accipiẽtes, in vi
ta regnabunt per vnum IESVM CHRISTVM. Igitur ſicut ꝑ vniꝰ deliƈtũ, in omnes homines in[16] con
dẽnationẽ: ſic & per vnius iuſtitiã, in omnes homines in iuſtificationẽ vitæ. Sicut enim per inobediẽtiam vnius hominis, peccatores cõſtituti ſunt multi, ita & per vnius obeditionẽ, iuſti cõſtituẽtur multi. Lex autẽ ſubintrauit,[17] vt abũdaret deliƈtum. Vbi autẽ abũdauit deliƈtum, ſuperabũdauit & gratia, vt ſicut regnauit peccatum in mortẽ, & ita gratia regnet per iuſtitiã in vitã æternã per IESVM CHRISTVM dñm nr̃m.

15. Nam iudicium ex vno. τὸ ex vno, referri poteſt ad deliƈtũ quod paulò ante præceſſit, vel ad τὸ δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος, id eſt per vnum peccatorem, vt græci legunt. ſecundum quam lectionem ſenſus eſt: Sicut ex vno Adam iudicium fluxit in cõdemnationem, ita ex multis deliƈtis gratia in iuſtificationem. Primo autem modo ſenſus eſt, Nam iudiciũ ex vno ſub. deliƈto fluxit in condemnationem, gratia autem ex multis deliƈtis in iuſtificationem. i. ex vno tantũ deliƈto Adæ iudicium ad cõdemnationẽ incurrimus, quippe quos dãnationis reos vnũ originis peccatũ faciat: ex multis autẽ deliƈtis, aƈtionis ſcilicet atq; originis gratiã ad iuſtificationẽ percepimus: nec illud modo Adæ deliƈtũ quod infantes cõtraximꝰ, ſed & cætera quæ vltro ipſi ꝑpetrauimꝰ, Chriſti gratia cõdonauit. Maioris ergo eſt virtutis Chriſti donũ in ſeruãdo, q̃ Adæ deliƈtũ in perdẽdo.

16. In condemnationem, ſub. mors peruenit. ſic loco paulò poſt ſequente in iuſtificationem, ſub. gratia & vita peruenit.

17. Ut abundaret delictum. i. propterea factũ eſt vt deliƈtũ abũdaret, neq; enim hoc loco vt gręca ſcholia dicũt τὸ ἵνα cauſam ſignificat, ſed rei euẽtũ. & Gennadius σημαίνει γὰρ ἵνα, τὸ ἀκόλουθον. i. ſignificat enĩ ἵνα i. vt, cõſequẽtiã.

1. Mortui ſumus peccato. Græce τῇ ἁμαρτίᾳ, quem datiuum grӕcum per ablatiuum reddere poſſumus, vt ſit ſenſus, Qui peccato mortui ſumus, id eſt, qui per peccatum mortem incurrimus: ſi per datiuum, ſenſus eſt, qui ipſi peccato mortui ſumus, id eſt, qui per baptiſmum peccato tanquam illi mortui renunciauimus, quomodo adhuc in illo viuemus?

2. An ignoratis, fratres quia quicunq; baptiſati ſumus, In Chriſto Græci legũt εἰς χριστὸν & paulò poſt εἰς θάνατον. i. in Chriſtum & in mortem. hoc eſt, in vim mortis eius, vel in Chriſti nomine: quẽadmodum in primitiua eccleſia baptiſabãtur: aut melius, inſtar Chriſti & ad ſimilitudinem mortis illius. & ſic exponunt grӕca ſcholia καλῶς οὖν φησὶ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν, οἷον εἰς τὸ ἀποθανεῖν αὐτῷ θάνατον, τὰς ἁμαρτίας τῷ βαπτίσματι ἐνθάπτοντας, id eſt bene igitur inquit in mortem ipſius baptizati ſumus: videlicet vt ſimili cũ illo morte moriamur, in baptiſmo peccata ſepelientes. vt ſcilicet quomodo Chriſt⁹ moriẽs peccatum occidit in corpore, ſuo affigens illud cruci, ita baptizati peccata noſtra crucifigamus in corpore ipſi⁹, & in illo conſepeliamus. Nam baptiſmus etſi non eſt mors corporalis, peccati tamen ſpiritualis mors eſt.

ARGVMENTVM *Cap. 6.*

Semel per baptiſmum (qui eſt imitatio mortis Chriſti) peccato mortui, debemus noſtro vetere homine in illum conſepulto, peccati tyrannidem excutere, & in nouitate vitæ ambulantes deo ſeruire & fructificare.

CAPVT VI.

Quid ergo dicemus? Manebi- A
mus in peccato, vt gratia abũ-
det? Abſit. Qui enim [1] mortui
ſumus peccato, quo modo adhuc vi-
uemus in illo? [2] An ignoratis fratres
quia quicunque baptizati ſumus in
CHRISTO IESV, in morte ip-
ſius baptizati ſumus? [3] Conſepulti Gala. 3.d.
enim ſumus cum illo per baptiſmũ
in mortem, vt quomodo CHRI- Heb. 12.a.
STVS ſurrexit à mortuis per glo- 1.Pe.
riam patris, ita & nos in nouitate vi 2.a. Eph.
tæ ambulemus. [4] Si enim complan- 4.e.
tati facti ſumus ſimilitudini mortis Colo. 3.b.

3. Conſepulti enim ſumus. Non modo, inquit, in mortem Chriſti baptizati ſed & per baptiſmum conſepulti in mortem ſumus ipſius, ad hoc videlicet, vt mortem & ſepulturam ipſius in nobis exprimamus, veterem noſtrum hominẽ perimentes, & cum ipſo in baptiſmo ſepelientes, vt quomodo Chriſtus ſurrexit à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Additurus erat Paulus, ſic & nos reſurgamus, ſed vt græci aiunt aliam reſurrectionem per melioris vitæ conuerſationem afferens ſubdidit, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus, vt ſcilicet qui fornicabatur iam non fornicetur, qui furabatur iam non furetur, & ſimilia.

4. Si enim cõplantati, græce eſt, εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. i. ſi coinſiti & complãtati illi fuerimus ad ſimilitudinem mortis eius, ad ſimilitudinem quoq; reſurrectionis erimus, hoc eſt, Si ſpiritualiter ad imitationem mortis eius peccato

morimur,ſpiritualiter quoq; ad imitationem reſurrectionis eius, & nunc in nouitatem mentis atq; animi, & olim in nouitatem & gloriam corporis reſurgemus. Cōueniente autem metaphora vſus eſt,ſumpta à cognatis arboribus quæ inuicem inter ſe inſeruntur ſimilitudine: nam vt ramus in arborē inſitus moriente quodammodo per hyemem arbore illi commoritur, & illa tempore veris reſurgente, vnà reſurgit: ſic qui Chriſto coinſitus peccato commoritur, ipſi quoq; vere illo vniuerſali,cum nouū cęlum & noua terra repullulaſcent, cōreſurget ad gloriam. Cyrillus ait ꝙ in ſimilitudinem mortis Chriſti nō amplius ſignificare quàm in mortem Chriſti,quòd ob ipſius mortis breuitatem,vmbra quaſi tātum & ſimilitudo mortis fuerit.eius verba græca ſunt ὁμοίωμα θανάτου, ὁ χριστοῦ θάνατος, διὰ τὸ μὴ ἀπομεμηκῆναι αὐτὸν τῷ θανάτῳ, καὶ ἀναβιῶναι τριήμερον.i.ſimilitudo mortis,Chriſti mors eſt, ꝙ diutius teneri morte non potuit, ſed tertia die reſurrexerit.

eius,ſimul & reſurrectionis erimus.
hoc ſcientes quia [5] vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, vt deſtruatur corpus peccati, vt vltra non ſer-
B uiamus peccato. [6] Qui enim mortuus eſt,iuſtificatus eſt à peccato. Si autē mortui ſumus cū CHRISTO, credimus quia ſimul etiam viuemus cum CHRISTO:ſciētes ꝙ CHRISTVS reſurgēs ex mortuis iam nō moritur, mors illi vltra non dominabitur. Quòd enim [7] mortuus eſt peccato,mortuus eſt ſemel:ꝙ aūt viuit,viuit deo. Ita & vos exiſtimate, vos mortuos qdē eſſe peccato, viuētes aūt deo in CHRISTO IESV. Non ergo regnet peccatū in veſtro mortali corpore, vt obediatis concupiſcentijs eius. Sed neque exhibeatis mēbra veſtra, arma iniquitatis peccato,ſed exhibete vos deo, tanquam ex mortuis viuentes, & membra ve-
C ſtra, arma iuſtitiæ deo. Peccatum

5. Vetus homo, id eſt fomes peccati & veteris Adæ reliquiæ, Corpus autem peccati,vel congeries peccatorum dicitur, vel corpus peccato obnoxium quod deſtrui oportere dicit non ſubſtantia ſed qualitate.

6. Qui enim mortuus eſt, id eſt, qui mortuus & cōcrucifixus eſt Chriſto per baptiſmum,iuſtificatus eſt à peccato & ab illo liberatus.

7. Mortuus eſt peccato. i. vel propter peccatum noſtrum vel ad illud deſtruendum Mortuus eſt ſemel, non vltra pro illo moriturus, itaq; ſicut nō relinquitur denuo pro expiando peccato Chriſti crux & hoſtia, ita neq; denuo baptiſmus supereſt qui Chriſti mortem in nobis imitetur, Mortuus quoq; eſt ſemel, id eſt ſicut ſemel mortuus nunquā ad mortalitatem rediſt, ſic ſemel peccato mortui nunquam ad illud redire debemus. Chriſtus quoq; dici poteſt mortuus τῇ ἁμαρτίᾳ .i.peccato datiuo,quia peccatum in illum mortuum eſt,non quidem ſuum ſed noſtrum, & ita mortuus peccato ſemel tantum mortuus eſt,quia nequaquam denuo in iterata morte ipſius peccatum noſtrū morietur. Quod autem viuit viuit deo, id eſt,deus in eo viuit.ſicut peccatū in eo moriebatur, ita & nos debemus exiſtimare nos mortuos quidē

enim vobis non dominabitur.[8] non
enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia.
Quid ergo? Peccabimus quoniam
non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia?
Abſit.[9] An neſcitis quoniam cui ex- Ioā. 8.d.
hibetis vos ſeruos ad obediendum, 2 Pe. 2.d.
ſerui eſtis eius cui obeditis, ſiue pec-
cati ad mortem, ſiue obeditionis ad
iuſtitiam? Gratias autem deo, quòd
fuiſtis ſerui peccati, obediſtis autem
ex corde, in eam formam doctrinæ,
10 in quam traditi eſtis. Liberati au
tē à peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiæ.
11 Humanum dico propter infirmi-
tatem carnis veſtræ. ſicut enim exhi
buiſtis membra veſtra ſeruire im-
munditiæ & iniquitati, ad iniquita
tem: ita nunc exhibete membra ve-
ſtra ſeruire iuſtitiæ, in ſanctificatio-
nem. Cum enim ſerui eſſetis pecca-
ti,[12] liberi fuiſtis iuſtitiæ. Quem er-
go fructum habuiſtis tunc in illis,
in quibus nunc erubeſcitis? Nam fi-
nis illorum, mors eſt. Nunc vero li-
berati à peccato, ſerui autem facti
deo, habetis fructum veſtrum in ſan
ctificationem, finem vero vitā æter
nam. Stipendia enim peccati, mors.
gratia autē dei, vita æterna in Chri
ſto Ieſu domino noſtro.

esse peccato, id eſt, peccatum in nobis mortuū eſſe. Deo autem viuentes, id eſt, deum in vobis viuere.

8. Non enim eſtis ſub lege. quaſi dicat, In lege dominabatur veſtri peccatum. (ſicut paulò ante dixit, Regnaſſe mortem ab Adā vſq; ad Moiſem, id eſt, vſque ad legē inclusiue) non autem iam ſub gratia dominabitur extincta & refrenata per Chriſtum eius tyrānide.

9. An neſcitis, græca ſubobſcura ſunt, ὀκ οἴδα τι ὅτι ᾧ παριςάνετε ἑαυτὸς δόλος εἰς ὑπακοήν, δόλοι ἐςὶ, ᾧ ὑπακόετε, ἤτοι ἁμαρτίας εἰς θάνατον, ἢ ὑπακοῆς εἰς δικαιοσύνην, id eſt, num ſcitis quòd cui vos obedictes ſeruos exhibetis, ei⁹ eſtis ſerui cui & obeditis? ſiue peccati ſerui eſtis ad mortē, ſiue obeditionis ad iuſtitiam.

10. In quam, id eſt, in qua eſtis inſtituti.

11. Humanum, id eſt, rem exigo facilem qui maiora poſſem, vt ſcilicet tantum iuſtitiæ præſtetis, quantū immunditiæ præſtitiſtis, vel, quòd voco vos ſeruos iuſtitiæ, humano more dico, quo eius ille ſeruus dicitur, cui obedit: etſi ſeruire deo, regnare eſt: craſſi⁹ ergo hominum more & rudius loquor.

12. Liberi iuſtitiæ, id eſt liberi ab illa nihil ei ſeruiebatis.

ARGVMENTVM cap. 7.

¶ Parabola viri & vxoris Iudæos à lege liberos docet, quæ licet in ſe bona & ſpiritualis eſſet, occaſione tamē ſumpta peccatū auxit. demū vim energidmq; habitātis in vnoquoq; peccati manifeſtat.

1. An ignoratis, quia lex in homine dominatur quanto tempore, viuit, ſubaudi lex ipſa: Hic autem metaphora viri & vxoris probat illos iam non eſſe legi obnoxios, quandiu enim viuit vir, obnoxia eſt legi illius mulier: mortuo autem viro, impune alteri nubit. Ita ante Chriſtum viuente lege populus iudæorum, quem veluti vxorem legis facit, ad illius præſcriptũ obnoxius erat viuere: mortua vero, per Chriſti mortem lege, alteri viro, id eſt Chriſto nubere debet. Ait ergo Paulus, mortuo viro iã non eſt illius legi mulier obnoxia, ſed lex quæ vobis erat vice mariti, mortua eſt per Chriſtum: nihil ergo iã illi eſtis obnoxij. At Paulus ne Iudæos offenderet, Nõ plane, inquit, lex mortua eſt: ſed aliud ſimile, Vos mortificati & mortui eſtis legi: quod, perinde eſt ac ſi diceret, Lex in vobis mortua eſt, quippe defecta ſuis viribꝰ & omni actione in mortuũ priuata. Mortificati, inquit, eſtis per corpꝰ Chriſti, id eſt per mortẽ eius. Vt ſitis, ſubaudi, vxor, Alterius, ſcilicet Chriſti. Quod vero dictũ eſt, Si fuerit cum alio viro, græce eſt ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ, id eſt, ſi fuerit alteri viro, eſt autem hebraiſmus, pro, ſi nupſerit alteri viro: vt Leuitici 22. Filia ſacerdotis ſi fuerit viro alienigenæ, id eſt, ſi nupſerit. Quod autem ait, Viuente viro alligata eſt legi, græce eſt τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ. Cuius duplex poteſt eſſe ſenſus, ſcilicet, viuenti viro alligata eſt lege, id eſt per legem, aut, viuente viro alligata eſt legi ipſius: pro quo facit quod ſequitur, liberata eſt à lege viri. Ita inquit Paulus, Vobis liberum eſt lege mortua, quæ ius mariti in vos habebat, Chriſto nubere. Vt fructificetis deo. quanquam græca habent καρποφορήσωμεν, id eſt fructificemus, ſed nõ multum refert ad ſenſum.

2. Eſſemus in carne, id eſt, legem carnaliter ſeruaremus, non affectu dei: vel cum carni ſeruiremus, non ſpiritui.

3. Paſſiones peccatorum, id eſt, affectus peccandi ex illa primigenia veteris Adæ noxa relicti. Que, inquit, per legem erant, id eſt, per legis inhibitionem irritabantur & acrius inſurgebant. τὸ quæ autem refertur non ad τὸ peccatorum, ſed ad τὸ paſſiones, quia græce eſt τὰ, quod refertur ad παθήματα, quod verbũ ſignificat hoc loco idem quod τὰ πάθη, id eſt, non rectos animi motus ſiue libidinem peccandi, quæ per legem inhibentem creſcit.

CAPVT VII.

A [1] N ignoratis fratres (ſciẽtibus
a enim legem, loquor) quia lex
in homine dominatur quanto
1.co. tempore viuit? Nam quæ ſub viro
7.g. eſt mulier, viuente viro, alligata eſt
legi. ſi autẽ mortuus fuerit vir eius,
ſoluta eſt à lege viri. Igitur viuente viro, vocabitur adultera ſi fuerit cum alio viro. ſi autem mortuus fuerit vir eius, liberata eſt à lege viri, vt non ſit adultera, ſi fuerit cum alio viro. Itaq; fratres mei, & vos mortificati eſtis legi per corpus Chriſti, vt ſitis alterius qui ex mortuis reſurrexit, vt fructificetis deo.
B Cum enim [2] eſſemus in carne, [3] paſſiones peccatorum quæ per legem erant, ope-

4. A lege mortis, id eſt Moiſi lege, quæ cum viuificare non poſſet, mortem tranſgreſſoribus inferebat. Quidam græci codices pro mortis legunt ἀποθανόντες, id eſt mortui, nos ſcilicet legi mortui, (ſicut ante dicit, & vos mortificati eſtis legi) ſoluti ſumus ab illa. certe Chryſoſtomus legit ἀπὸ τοῦ νόμου ἀποθανόντος. i. à lege mortua, quo ſcilicet à lege mortua ſoluti ſumus.

rabantur in membris noſtris, vt fru-
ctificarent morti. nunc autem ſoluti
ſumus [4] à lege mortis [5] in qua deti-
nebamur, ita vt ſeruiamus in nouita
te ſpiritus, & non in [6] vetuſtate lite-
ræ. Quid ergo dicemus? Lex peccatũ
eſt? Abſit. [7] Sed peccatũ nõ cognoui,
niſi per legem. nam [8] cõcupiſcẽtiam
neſciebã niſi lex diceret, Non concu Exo.
piſces. Occaſione autẽ accepta, pec- 20.c.
catum per mãdatum operatũ eſt in Dou. 5.b.
me omnẽ concupiſcẽtiam. Sine lege
enim peccatum mortuũ erat. [9] Ego
autẽ viuebã ſine lege aliquando. Sed
cum veniſſet mandatum, peccatũ re
uixit. Ego autem mortuus ſum, &
inuentum eſt mibi mãdatum, quod
erat ad vitam, hoc eſſe ad mortem.
Nam peccatũ, occaſione accepta per c
mandatum, ſeduxit me, & per illud

5. In qua detinebamur κατειχόμεθα: κατέχεσθαι autem dicuntur, qui alieno prorſum feruntur arbitrio: vt qui in dei alicuius redacti ſunt poteſtatẽ, qui illos non ſinit ſuo iure agere, ſed pro ſua illos poteſtate moderatur agitq; quò lubet: talis lex Moiſi & mortis, quę vinctos illos, infinitis ceremonijs tenebat.

6. Vetuſtate, vetuſtas literæ opera hypocritarũ, quicquid ſine ſpiritu fit, neq; ob dei gratiam.

7. Sed peccatum non cognoui, id eſt vim efficaciamq; peccati nõ noueram, niſi per legem: ſed quando lex ſuperuenit inhibens concupiſcẽtiã, tunc occaſione ſumpta per peccatum vitiatę naturæ inhęrens, operatum eſt in me mandatũ, Omnem, id eſt, conſummatam concupiſcentiã, quando ardentius cœpi vetita cõcupiſcere. Nam ſine lege mortuũ erat, id eſt modicæ efficaciæ, nec vim ſuam planè exerebat.

8. Concupiſcentiam neſciebam, nam ante legem internum concupiſcẽtiæ peccatũ, quia alteri nõ noceret, multi ignorabãt eſſe peccatũ. Hoc enim loco non tã in ſua quàm omnium perſona loquitur Paulus: ſicuti neq; hoc toto capite.

9. Ego autem viuebam ſine lege aliquãdo. In perſona hic omnium loquitur, græci explicant hoc modo, viuebam ſine lege vtpote neq; moleſtia affectus, neq; ſtimulatus, neq; occiſioni obnoxius, hoc eſt, nullo legis timore cohibitus, omnia iure meo agebam. Hoc enim videtur ſignificare τὸ viuebam. Nam qui in timore degit, non tam viuus cenſetur quàm ſemimortuus. Sed cum veniſſet mandatum. Hoc eſt, ſtatim atq; mandati notionem habere cœpi, Peccatum reuixit, Hoc eſt, peccatum quod me latebat vim ac pœnam ipſius ignorantem, quódque ante penè mortuum erat ac nullius propè energiæ, reuixit quodammodo, quando occaſione inhibitionis irritatum eſt magis ad inuadendum hominem, Ego autem mortuus ſum, vel vt græci habent, ἀπέθανον, id eſt, mortuus fui; id eſt me mortuum ſenſi, intellecto peccati comite ſupplicio.

10. Lex quidem ſancta, & mandatum ſanctum & iuſtum, gręca ſcholia legem & mandatum pro eodē ſumunt, quanq̃ Theodorus græcus per legem intelligit Moſaicam, per mādatum id quod Adæ à domino factum eſt. Lex ergo & mandatum ſancta, tum quia per ſpiritum ſanctū lata, tum quia ſancta præcipiunt: eadem quoq; iuſta, quia ex eorum præſcripto viuentes pręmio ſed temporali, pręuaricatores autem afficiebat ſupplicio.

1.Ti. 1.b. occidit. Itaq; [10] lex quidem ſancta, &
mādatum ſanctum & iuſtum & bo
num. Quod ergo bonum eſt, mihi
factum eſt mors? Abſit. [11] Sed pec-
catum, vt appareat peccatū: per bo-
num operatum eſt mihi mortem, vt
fiat ſupra modum peccās peccatum
per mandatum. Scimus enim quia
lex ſpiritualis eſt, ego autem carna-
lis ſum, [12] vænundatus ſub peccato.
[13] Quod enim operor, nō intelligo:
nō enim quod volo bonū, hoc ago:
ſed quod odi malum, illud facio. Si
autem quod nolo, illud facio, conſen
D tio legi quoniam bona eſt. Nunc au-
tē iam nō ego operor illud, ſed quod
habitat in me peccatum. Scio enim
quia nō habitat in me, hoc eſt in car
ne mea, bonum. Nam velle adiacet
mihi, perficere autē bonum, non in-
uenio. Non enim quod volo bonū,
hoc facio: ſed quod nolo malū, hoc
ago. Si autē quod nolo, illud facio:
iā nō ego operor illud, ſed quod ha-

11. Sed peccatum. Photius & græca ſcholia eleganter hunc locum explicant: Ἀλλ' ἡ ἁμαρτία ἵνα φανῇ ἁμαρτία, τουτέστιν ἵνα ἐκκαλυφθῇ αὐτῆς ὁ πᾶς τῆς κακίας πλοῦτος καὶ ἡ ἰσχύς, hoc eſt, ſed peccatū vt appareat peccatum .i. vt vniuerſæ iniquitatis illius robur ac diuitię manifeſtētur, per bonum. id eſt, occaſione ſumpta per bonum mandatum, operatum eſt mihi mortem. Ut fiat ſupramodū peccans peccatum. græce ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς, id eſt, vt fiat ſupramodū ſceleſtū ſcelus. nam Græce eſt ἁμαρτωλὸς nomē. Græci ſic explicāt, ἵνα δειχθῇ αὐτῆς ὁ ἅπας ἰὸς καὶ ἡ πᾶσα κακία, id eſt, vt totum ipſius venenum & vniuerſa manifeſtet̃ malitia, & paulopoſt, τοῦτο δὲ δηλοῖ τὸ γένηται, ἵνα ἀποκαλυφθῇ .i. id enim ſignificat τὸ fiat, vt ſcilicet manifeſtetur.

12. Uenundatus, id eſt, ſub tyrānide peccati degens factus ſum tanquā ſeruus emptitius peccati. Qui enim facit peccatum, ſeruus eſt peccati.

13. Quod enim operor. Duos hic facit homines ac duas leges: hominem carnalem ac ſpiritualem, legem carnis & membrorum, legem mentis & dei. Lex carnis quæ & peccatum dicitur, eſt inſitus oblæſæ naturæ peccandi affectus, ſecundum quem vel inuitis nobis paſſiones inſurgunt, cuius effectus eſt ſpiritui reſiſtere, carnem ſequi, & placentia. Spiritualis autem hominis effectus, deo ſe totum committere, ab vno illo pendêre. Secundum carnalem hominem non intelligit homo quid agat, obducitur enim quibuſdā peccati tenebris, vt quid agat ignoret: & quod non vult iuxta ſpiritualem hominem,

id agat iuxta carnalem.
14. Inuenio. Inuenio legem mihi bonum facere volenti ad id exhortantem, ſed aliàs auxiliari nõ valentem. Nam malum, id eſt peccandi affectus, mihi adiacet, quem tollere lex non poteſt, ſed dei gratia: atq; ita de lege Moiſi intelligitur. Vel inuenio legem mihi volenti bonum facere auxiliatricem, id eſt, ſentio illam quod in ſe eſt mihi in bonum auxiliãtem, quoniam mihi malũ adiacet: niſi enim contra pugnantẽ ſibi carnem ſentiret, nõ perciperet legis auxiliũ. Videt quoq; poſſe accipi de lege mẽbrorũ: & tunc ſupplendum ad eclipſim ÷ repugnantẽ, ſcilicet: Inuenio legem repugnãtẽ mihi volẽti bonũ facere, ob malũ mihi adiacẽs .i. ob procliuitatẽ in peccatum quę mihi inhæret.
15. De corpore id eſt, de hoc corpe morti & peccandi affectib⁹ obnoxio.
1. Lex ſpiritus vite, id eſt, lex ſpiritus viuificantis, ſicut lex peccati & mortis, lex peccati occidentis, quæ propriè eſt lex mẽbrorũ & carnis.
2. Nam quod. Nã deus miſſo in ſimilitudinem carnis peccati filio, qui carnem quidẽ peccati nõ habuit, ſed oĩa præter delictum illi ſimilẽ. De peccato dãnauit peccatum. i. de Chriſto qui ꝓ nobis peccatum .i. expiatrix peccati victima factus eſt, peccatũ veteris Adę dãnauit in carne .i. per carnẽ & corpus filij ſui, quod ĩpoſſibile erat legi facere. In quo, græce ἐν ᾧ. i. quatenus ipſa ſcilicet lex Infirmabatur per carnẽ. i. per carnalem ſui intellectũ, ſiue carnis infirmitatẽ, aut vt græci aiũt διὰ φρόνημα τῆς σαρκὸς .i. per prudẽtiã carnis. Deus ergo, id quod impoſſibile erat legi, et id eſt, etiam de peccato dãnauit peccatum, miſſo in ſimilitudinem carnis peccati filio, gręci quidã habẽt σαρκὸς ἁμαρτωλῆς .i. carnis peccatricis. Bene

bitat in me, peccatũ. [14] Inuenio igitˀ
legem, volenti mihi facere bonum,
quoniam mihi malum adiacet. Cõ-
delector enim legi dei ſecundũ inte-
riorẽ hominẽ, video autẽ aliã legem
in membris meis repugnantem legi
mentis meæ, & captiuantẽ me in le-
ge peccati, quæ eſt ĩ membris meis.
Infelix ego homo, quis me liberabit
[15] de corpore mortis hui⁹? Gratia dei
per IESVM CHRISTVM domi-
nũ noſtrũ. Igitur ego ipſe mẽte ſer-
uio legi dei, carne autẽ legi peccati.

ARGVMENTVM Cap. 8.

¶ *Solutos nos per Chriſtum à lege mortis oſtendit, deinde prudentiã carnis à prudentia ſpiritus diſtinguens, ad ferendas cũ Chriſto afflictiones ob ſpem reſurrectionis, quam omniũ creaturarũ expectatione aſſeuerat, hortatur. Demum gratiam dei erga prædeſtinatos enumerat, quibus nihil ſit adiutore Chriſto verendum.*

CAP. VIII.

N Ihil ergo nunc dãnationis eſt A
ijs qui ſunt in CHRISTO
IESV, qui nõ ſecundũ carnẽ
ambulãt.[1] Lex enim ſpiritus vitæ in
CHRISTO IESV, liberauit me à
lege peccati & mortis.[2] Nam quod

autem ait, in ſimilitudinẽ carnis peccatricis, vt vere carnẽ intelligas, nõ vere peccatricẽ, ſed cętera peccatrici ſimilẽ, in qua Chriſti carne peccatum noſtrũ condemnauit, vt iuſtificatio legis, quę nihil ad perfectũ poterat adducere, impleretur & conſummaretur per Chriſtum in nobis, qui iam carnalia reijcimus, & ſpiritualia ſectamur.

impoſſibile erat legi, in quo infirmabatur per carnẽ, deus filium ſuũ mittens i ſimilitudinẽ carnis peccati, & de peccato damnauit peccatũ in carne, vt iuſtificatio legis impleretur in nobis, qui non ſecundũ carnẽ ambulamus, ſed ſecundũ ſpiritũ.[3] Qui eni ſecundũ carnẽ ſunt, quæ carnis ſunt, ſapiunt: qui vero ſecũdum ſpiritum ſunt, quæ ſunt ſpiritus, ſentiunt. Nã [4] prudẽtia carnis, mors eſt: prudẽtia autẽ ſpiritus, vita & pax. quoniã ſapientia carnis,[5] inimica eſt deo, legi enim dei non eſt ſubiecta, nec enim

B poteſt. Qui autem in carne ſunt, deo placere non poſſunt. Vos autem in carne nõ eſtis, ſed in ſpiritu, ſi tamẽ ſpiritus dei habitat in vobis. Si quis autem ſpiritum CHRISTI nõ habet, hic non eſt eius. Si autẽ CHRISTVS in vobis eſt, corpus quidem [6] mortuum eſt propter peccatũ, ſpiritus vero viuit propter iuſtificatio-

3. Qui enim ſecundum, id eſt, carnales carnalia ſectantur & amãt, ſpirituales ſpiritualia.

4. Prudentia carnis .i. ſapere ac viuere ſecundum carnẽ, ſicut poſtea prudẽtia ſpiritus, viuere ſecundũ ſpiritum.

5. Inimica eſt deo, grece eſt ἔχθρα εἰς θεόν. quod ſi ἔχθρα habet accentũ in prima, ſignificat inimicitiam, & tunc ſenſus eſt, ſapientia carnis inimicitia eſt in deum, quo modo legũt Hieronymus & Auguſtin9. Interpres autẽ legiſſe videtur φρόνημα ἐχθρὸν .i. ſapiẽtia inimica eſt deo, legi enim dei non eſt ſubiecta. Nec enim poteſt. quem locũ ſic explicat Photius, cui9 habes Græca impreſſa: nos ita vertimus, Ne turberis audiens dicentem Paulũ, Nec enim poteſt. nõ enim hoc dicit, quòd qui prudentiam carnis habet, deo placere nunquam poſſit, ſed quod quandiu in illa carnali prudẽtia manebit, deo ſubeſſe nõ valeat. Similiter intellige qui in carne ſunt, deo placere nõ poſſunt, quãdiu ſcilicet in carne permanent. in carne autem eſſe hoc loco, eſt carnaliter viuere.

6. Mortuum eſt propter peccatum. græci explicant, corpus mortuum eſt quantum ad energiam peccati attinet, quia in cuius corpore Chriſtus habitat, peccatum nullius eſt efficaciæ. Mihi videtur eſſe ſenſus, quòd corpus mortuum eſt, id eſt, propter Adæ peccatum morti & afflictionibus obnoxium, ſed interim nihili faciendæ corporis moleſtiæ, quia ſpiritus ob iuſtificationem viuit, iuſtificatio enim vita eſt animæ. Quidam legunt ζωή, id eſt, vita eſt, vt intelligamus de ſpiritu ſancto, qui iuſtificando nos viuificat, & corpus morti obnoxium olim viuificabit. ſin legis ζωεῖ, id eſt, viuit, de ſpiritu noſtro intelligendum eſt.

nem. Quòd ſi ſpiritus eius qui ſuſci-
tauit IESVM à mortuis, habitat in
vobis, q̃ ſuſcitauit IESVM CHRI-
STVM à mortuis, viuificabit &
mortalia corpora veſtra, ꝓpter inha
bitantẽ ſpiritum eius in vobis. Ergo C
fratres, [7] debitores ſumus, nõ carni,
vt ſecundum carnem viuamus. *Si e-
nim* ſecundũ carnem vixeritis, mo-
riemini. ſi autem ſpiritu facta carnis
mortificaueritis, viuetis. Quicunq;
enim ſpiritu dei aguntur, *ij* ſunt filij
dei. Non enim accepiſtis [8] ſpiritum 2.Ti.1.b.
ſeruitutis iterum in timore, ſed acce Gala.
piſtis ſpiritum adoptionis filiorũ, in 4.a.
quo clamam⁹ abba, pater. Ipſe enim
ſpiritus, teſtimonium reddit ſpiritui
noſtro ꝙ ſumus filij *dei*. *Si* autẽ filij,
& hæredes. hæredes quidẽ dei, cohæ
redes autẽ CHRISTI. ſi tamẽ cõ-
patimur, vt & cõglorificemur. Exi- D
ſtimo enim ꝙ nõ ſunt cõdignæ paſ-
ſiones huius tẽporis, ad futurã glo-
riã quæ reuelabitur in nobis. [9] Nam

7. Debitores, ſpiritui, non carni, ſed quia carnem ſuam nemo vnquam odio habuit, ne videretur omnem inhibere corporis curam, ſubdidit, vt ſecundũ carnẽ viuamus, id eſt quod alibi dicit, carnis curã ne feceritis in deſiderijs.
8. Spiritum ſeruitutis. Gręca ſcholia interpretantur ſpiritum ſeruitutis legẽ Moſaicam, quę Iudæos minis ac ſupplicijs tanquam vænalia mancipia coerceret, quo pacto poſſumus & Spiritũ adoptionis, ac gratiæ legẽ euangelicam accipere, per quam credẽtes adoptantur in filios dei. & ſic ipſe ſpiritus Teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quòd ſum⁹ filij dei, quia ipſa lex ſpiritualis gratiæ & euangelica teſtatur nos eſſe filios dei, qua duce & doctrice Clamam⁹ abba pater, id eſt aperte profitemur & vocam⁹ deum patrẽ, quod nos in euangelio filius docuit, hunc orandi modũ prę ſcribens, pater noſter, &c. Ab autem ſiue abbi Hebræis & Syris, Græcis πατὴρ, Latinis pater dicitur.
9. Nam expectatio. Grę ce ἀποκαραδοκία .i. anxia & vehemens expectatio, ipſa ſcilicet creatura vehementer anxia: volunt multi ex græcis hunc locum vſq; ad id quod ſequitur, non ſolũ autem illa, &c. de creatura quacunq; præter rationalem intelligi, eſſeq; hic proſopopœia. Vt ſit ſenſus, quòd creatura rationis expers naturamq; habẽs corruptioni obnoxiam & interituram reuelationem filiorũ dei expectat, id eſt tempus iudicij & conſummatæ beatitudinis: quia interim vanitati ſubiacet & corruptioni vel inuita Propter eum qui ſubiecit eam, id eſt, vel propter Adæ peccatũ, ob quod & terra & creatura omnis maledictioni & corruptioni facta eſt obnoxia: vel propter Chriſtum, qui ſua potentia vel inuitã illam corruptioni tenet obnoxiam. In ſpe tamen, id eſt, nõ ſine ſpe interituram illam naturam exuendi: quippe quæ liberabitur à ſeruitute & vanitate corruptionis In libertatem glorie filiorum dei. id eſt, cũ libertatẽ gloriæ, filij dei aſſequentur. Scimus enim, inquit, quòd omnis creatura Ingemiſcit & parturit, id eſt, quòd omnes creaturæ quodammodo li-

bertatem noſtram ſuſpirãt, & inſtar parturientis differri dolent. quippe quæ non ante perfectionis gradum ſortientur, quàm poſt iudicium reuelatione filiorum dei facta noui cæli noua'q́ terra creentur.

10. Spe enim, id eſt, non pertædeat quòd huiuſmodi redemptionem corporis & conſummatam adoptionem tandiu expectes, ſpe enim ſalui facti ſumus, iam ſpe illam tenemus, cuius ſpes & certa expectatio nobis vergit ad ſalutem. neque mirũ ſi quod tãdiu ſperas nõdum re vera aut vides aut obtines. Spes enim q̃ videtur non eſt ſpes, id eſt, eorũ quæ videntur, ſpes non eſt, ſpes inquã vera & theologica de q̃ intelligit. Quod enim videt quis quid ſperat? deum enim in quem tãtum vera ſpes eſt qui videt, nõ ſperat, quia vidẽdo iam adipiſcitur quod ſperarat. quãdoquidem vt ait Auguſtinus, viſio tota merces.

11. Sed ipſe ſpiritus poſtulat. chryſoſtom⁹ per ſpiritum intelligit animã hominis, quæ donum & gratiam orationis à ſpiritu ſancto accepit. Oecumenius accipit pro dono orationis à ſpiritu dei infuſo, aſſeritq́ omnia ſpirit⁹ dona ſpiritum aliquã vocari. ſecundũ Chryſoſtomũ, ipſe ſpiritus .i. ſpiritualis aĩa poſtulat gemitibus ineffabilib⁹, ſcrutator autẽ cordium de⁹. Scit quid deſideret ſpiritus, id eſt ſpiritualis illa anima quæ nõ iuxta cupiditates noxias poſtulat pro ſanctis, id eſt ſãctis hominibus vel ſalutaribus rebus & puris. Mihi certe eo loco, Spiritus adiuuat infirmitatem noſtram, non videtur ſpiritus ſumi poſſe niſi pro ſpiritu ſancto. Qui poſtulat pro nobis, id eſt poſtulare nos docet. quomodo Matth. 10. dicit chriſtus apoſtolis, non eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis. non quòd vere loquatur, ſed quòd vere loquendi gratiam largiatur: ſic poſtulat quando poſtulandi gratiam & orationis donum tribuit.

expectatio creaturæ, reuelationẽ fi-
liorum dei expectat. Vanitati enim
creatura ſubiecta eſt non volens, ſed
propter eũ qui ſubiecit eam in ſpe,
quia & ipſa creatura liberabit̃ à ſer-
uitute corruptionis in libertatẽ glo-
riæ filiorũ dei. Scimus enim ꝙ om-
nis creatura ingemiſcit, & parturit
vſq́ adhuc. Nõ ſolum autem illa, ſed
& noſipſi primitias ſpiritus haben-
tes, & ipſi ĩtra nos gemim⁹ adoptio
nem filiorũ dei expectãtes, redẽptio
E nẽ corporis noſtri. [10] Spe enim ſalui
facti ſumus. Spes autẽ quæ videtur,
nõ eſt ſpes. nã quod videt quis, quid
ſperat? Si autẽ quod nõ videmus ſpe
ramus, per patientiam expectamus.
Similiter autẽ & ſpirit⁹ adiuuat in-
firmitatem noſtrã. nã quid oremus
ſicut oportet, neſcim⁹, [11] ſed ipſe ſpi-
ritus poſtulat ꝓ nobis, gemitib⁹ in-
enarrabilibus. Qui autẽ ſcrutat̃ cor-
da, ſcit quid deſideret ſpirit⁹, quia ſe-
cundum deum poſtulat pro ſanctis.
Scimus autẽ quoniam diligentibus
deum, omnia cooperantur in bonũ,

ijs qui ſecundũ propoſitũ vocati ſũt
ſancti. [12] Nã quos præſciuit,& præ- F
deſtinauit cõformes fieri imaginis fi
lij ſui,vt ſit ipſe primogenitus ĩ mul
tis fratribus. Quos autẽ prædeſtina-
uit,hos & vocauit. & quos vocauit,
hos & iuſtificauit.quos autẽ iuſtifica
uit,illos & glorificauit.[11] Quid ergo
dicemus ad hæc? Si deus ꝓ nobis,ꝗs
contra nos? Qui etiã ꝓprio filio ſuo
nõ pepercit,ſed ꝓ nobis oĩbus tradi-
dit illũ,quomodo nõ etiã cũ illo om
nia nobis donauit? Quis accuſabit ad
uerſus electos dei?[14] Deus qui iuſtifi
cat. Quis eſt qui condẽnet? CHRI- G
STVS IESVS qui mortuus eſt.
imò qui & ſurrexit,qui & eſt ad de-
xteram dei,qui etiã interpellat ꝓ no
bis. Quis ergo nos ſeparabit à cha-
ritate Chriſti? Tribulatio? an an-
guſtia?an fames?an nuditas?an peri-
culũ? an perſecutio? an gladius?
ſicut ſcriptum eſt, Quia propter te Pſal.
mortificamur tota die, æſtimati ſu- 43.d.
mus ſicut oues occiſionis. Sed in his
omnibus ſuperamus propter eũ qui
dilexit nos. Certus ſum enim quia
neq; mors,neq; vita,neq; angeli,ne-
que principatus,neq; virtutes,[15] ne-
que inſtantia,neque futura, neq; for
titudo,neque[16] altitudo,neque pro-
fundum,neque creatura alia poterit
nos ſeparare à charitate dei,quæ eſt
in Chriſto Ieſu domino noſtro.

12. **Nã quos præſciuit** et,id eſt, etiam prædeſtinauit **cõformes fieri.** quodammodo enim cõformes nos filio ſuo faciet,quando reformabit corpus humilitatis noſtræ configuratum corpori claritatis ipſius in reſurrectiõe. **Ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus**, primogenitus, ſcilicet mortuorũ & reſurgentiũ,vel prædeſtinauit conformes,fieri, &c. vt ſicut Chriſtus primogenitus eſt dei patris filius, ita & nos eiuſdem per illũ filij ſumus: ſed ille natura,nos adoptione.

13. **Quid ergo**, id eſt, quid præterea volumus tantis ab eo beneficijs affecti, nimirum prædeſtinati,vocati,iuſtificati, glorificati?

14. **Deus qui iuſtificat.** Quidã interrogatiue legunt, An deus qui iuſtificat? quaſi dicat, non. Quidã enunciatiue,quis accuſabit, &c. quaſi dicat, nullus:deus enim eſt qui iuſtificat.

15. **Neque inſtantia.** id eſt,neque præſentia neque futura bona.

16. **Altitudo**, neq; profundum, id eſt, cæli & inferi.

1. Optabam. Græce ηὐχόμην, id eſt, optabam atq; orabam, dicitq; Photius ſumi pro ηὐχόμην ἄν, id eſt, optarem quod ſi de ab alienatione à Chriſti gloria Paulus intelligit, hyperbolica eſt locutio, ad ſuum in Iudæos affectũ deſignandum. Neque enim qui pauló ante dixit, Scio quód nulla creatura poterit me ſeparare à charitate dei quæ eſt in Chriſto, ſtatim reuera ab eo diuelli optaret, ſed hyperbolicus ſermo eſt, qualis ille Moiſi, Exod. 32. Aut dimitte eis hanc noxam, aut ſi nõ facis, dele me de libro tuo. Videtur autem mihi ſine Hyperbole poſſe legi. Nã anathemata græcis dicuntur ſacrificelestiq; homines, q ad vrbis luſtrationem dijs manibus & inferis mactabantur, ſi qua lues aut calamitas ingrueret: quam huiuſmodi hominũ internecione placatis dijs ſedatum iri putabant: ad cuiuſmodi ſacrificia alludens Paulus, vſque adeo mihi dolet, inquit, Iudęorũ abiectio. quód ſi dei aduerſus illos iram vel quouis meo malo placare poſſim, optarem anathema eſſe. i. quod græci dicunt ἀναθεματίζεσθαι, hoc eſt peſſundari & exterminari à Chriſto: modo ſic illis χ ſim. Certe Hieronymus anathema ſumit pro corporali occidione.

ARGVMENTVM cap. 9.

Suum erga Iudæos affectum aperit, oſtendens nequaquam ob plurium infidelitatem dei promiſſiones irritas fieri, quippe quæ nõ ſolis Iſraelitis, neq; omni Abrahæ ſemini ſed ijs qui per fidẽ veri filij Abrahæ ſunt, factæ ſint: deinde nullis meritis gentes Iudæis abiectis vocatas, Iacob & Eſau, Iſmaeliſque & Iſaac exemplo oſtendit, poſtmodum de prædeſtinatione & reprobatione diſſerens deo vult omnino nos parere, neque quicquam contradicere.

CAPVT IX.

A VEritatem dico in Chriſto Ieſu, non mentior, teſtimonium mihi perhibente conſcientia mea in ſpiritu ſancto, quoniam triſtitia mihi magna eſt & continuus dolor cordi meo.[1] Optabam enim ego ipſe anáthema eſſe à Chriſto pro fratribus meis qui ſunt [2] cognati mei ſecundum carnẽ, qui ſunt Iſraëlitæ, quorum [3] adoptio eſt filiorum, & gloria, & [4] teſtamentum, & legiſlatio, & obſequium,

2. Cognati. Græce συγγενεῖς, id eſt, congeneres ſiue eiuſdẽ generis, aut affines.

3. Adoptio. id eſt, quos deus adoptauit in filios, ſicut dicitur Exodi 4. filius meus primogenitus Iſrael. Gloria ſcilicet magnificentię diuinæ ĩ miraculis & reuelationib9.

4. Teſtamentum. Græce διαθῆκαι, id eſt, teſtamenta. διαθήκη autem ſignificat teſtamentum & hæreditatem, quomodo hic ſumi poteſt. Nam Iſrael dicebatur hæreditas domini. Obſequium, græce λατρεία, id eſt, cultus dei & ſacrorum ritus. Promiſſa, id eſt, ad quos factæ ſunt promiſſiones.

5. Quorum patres, id eſt, de quorũ gẽte ſancti patres ac patriarchæ fuerũt.
6. Non quod exciderit, id eſt, non exprobro genti meę tot dei beneficia, neque tantopere ob eam doleo, quaſi exciderit verbum dei, id eſt quaſi exiſtimem verbum illius & promiſſiones irritas eſſe. Neq; enim ſi non ad omnes de Iſrael, neq; ad omne ſemen Abrahæ promiſſio peruenit, fallacem deum eſſe oportet: ſolis enĩ veris Iſraelitis, & filijs Abrahæ facta eſt promiſſio, at non omnes qui ſũt ex Iſrael, ſcilicet ſecundum carnem, hi ſunt Iſraelitę: neq; qui de ſemine ſunt Abrahæ ab eo ſecundum carnem deſcendentes, hi ſunt Abrahæ veri filij: ſed ſolis Abrahę veris filijs veriſq; Iſraelitis facta eſt promiſſio: nequaquã igitur verbum dei excidit.
7. Sed in Iſaac. Cõciſus eſt hic locus, & ita nonnihil ſubaudiendo ad pręcedentia coniungẽdus: non oẽs qui ſemen ſunt Abrahæ, hi filij: ſed qui ad inſtar Iſaac illi per fidẽ geniti ſunt, ſicut ſcriptum eſt, in Iſaac vocabitur tibi ſemen, id eſt, Iſaac quem effœta iam Sarræ natura non poterat, nõ tam ſemen Abrahæ quàm ipſius fides genuit. Itaque qui per imitationem fidei Abrahæ Chrõ ac deo geniti ſunt, inter veros cenſentur Abrahæ filios, & illis facta eſt promiſſio. Et illud eſt quod explicat Paulus .i. non qui filij carnis hi filij dei, ſed qui filij ſunt ꝓmiſſionis æſtimantur in ſemine, id eſt reputãtur, cenſentur inter ſemen & veros Abrahæ filios. Promiſſionis enim verbum hoc eſt, id eſt, de hac enim promiſſione ſic ſcriptum eſt: ſecundum tempus, id eſt, hoc tempore veniam.
8. Non ſolum autem. Et hic conciſa ſententia eſt. Non ſolum autẽ illa Sarra filium habuit promiſſionis, ſed & Rebecca habens, ſubaudi, in vtero ex vno concubitu Iſaac patris noſtri, id eſt, ab Iſaac patre noſtro imprægnata. Græci legunt pro concubitu κοίτην, id eſt, concubitũ. Interpres legit ἐξ ἑνὸς κοίτης, id eſt, ex vno concubitu ſiue cubili, quo verbo verecundius carnalem actum expreſſit Paulus, niſi malumus excuſare ſermonis neglectum Paulo

& promiſſa, [5] quorũ patres, ex quibꝰ
eſt CHRISTVS ſecũdum carnem,
qui eſt ſup omnia deus benedictus
in ſecula. Amen. [6] Non autem quòd
exciderit verbum dei. Nõ enim om- B
nes qui ex Iſraël ſunt, ij ſunt Iſraëli-
tæ, neq; qui ſemen ſunt Abrahæ, om
nes filij. [7] Sed in Iſaac vocabitur tibi Geñ.
ſemen, id eſt, non qui filij carnis, hi 21.b.
filij dei: ſed qui filij ſunt promiſſio- Gala. 4 d.
nis, æſtimãtur in ſemine. Promiſſio- Geñ. 18.b
nis enim verbum hoc eſt, Secũdum Geñ.
hoc tempus veniam, & erit Sarræ fi 25.c
lius. [8] Non ſolum autem illa, ſed &
Rebecca ex vno concubitu habens,
Iſaac patris noſtri. Cum enim non- C
dum nati fuiſſent, aut aliquid boni
egiſſent aut mali, vt ſecundũ electio-
nem propoſitũ dei maneret, nõ ex
operibus, ſed ex vocante dictum eſt
ei, Quia maior ſeruiet minori, ſicut Gen. 25.c.
ſcriptum eſt, Iacob dilexi, Eſau autẽ Mal.
odio habui. Quid ergo dicemus? Nũ 1.a.
quid iniquitas apud deum? Abſit.

frequentem. Vult autem Paulus exēplo Iſmaelis & Iſaac, Iacob & Eſau, oſtendere præfiguratam Iudæorum qui maiores natu erant abiectionem: & gentium qui maiores, aſſumptionem. Et ne cauſarentur Iudæi gentes Idololatras, ſe dei cultores: & ideo illos abijciendos, ſe retinendos: oſtendit eſſe præfiguratam gratuitam gentium vocationem, cum ſine vllis nondum natorum meritis Iacob minor electus, Eſau maior eſt abiectus.

Exo. 33.d Moyſi enim dicit,[9] Miſerebor cui⁹
miſereor, & miſericordiam præſta-
bo, cuius miſerebor. Igitur nō [10] vo-
lentis, neque currētis, ſed miſerentis
D Exo. 6.d eſt dei. Dicit enim [11] ſcriptura Pha-
raoni, Quia in hoc ipſum [12] excitaui
te, vt oſtēdam in te virtutem meã:
& ut annuncietur nomen meum in
vniuerſa terra. Ergo, cui vult miſere
tur: & [13] quē vult, indurat. Dicis ita-
que mihi, [14] Quid adhuc queritur?
Eſa. 44.b voluntati enim eius quis reſiſtit? O
Hier. 18.a homo, tu quis es qui reſpōdeas deo?
Sapi. 15.b Nunquid dicit figmentum ei qui ſe
finxit, Quid me feciſti ſic? An non
habet poteſtatem figulus luti ex ea-
dem maſſa facere aliud quidē vas in
E honorem, aliud vero in contumeliã?

9. Miſerebor. Græca paulò ſecus habēt, ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτειρήσω ὃν ἂν οἰκτείρω. i. miſerebor, cui⁹ miſereor, & miſericordiã præſtabo ei, cuius miſereor.

10. Volentis, neq; currentis. græca ſcholia & Photius ita explicant, tũ maximè Photius: οὐ τοῦ θέλοντος μόνον, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος μόνον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τοῦ θεόθεν ἐλέου, καὶ τῆς ἐκεῖθεν συμμαχίας. i. non eſt volentis ſolum, neq; currētis ſolum, ſed miſericordia à deo opus eſt, & miſſo cælitus auxilio: aliter quoq; Photi⁹ exponit, vt ea verba non Pauli ſint aſſerentis, ſed alicuius potius dubitantis, atq; ita pro ſua ſentētia concludentis. græca Photij videre potes.

11. Scriptura dicit, Pharaoni pro de Pharaone.

12. Excitaui te. Vt oſtendam in te Virtutem, id eſt, potentiam meam. Nam grece eſt δύναμιν. Oecumenius ſic interpretatur, in hoc te regnare permiſi, vt demonſtretur quàm ſim longanimis: potentiam enim interpretatur dei longanimitatem.

13. Quem vult indurat. deſerendo & auxilium alioquin non debitum ſubſtrahēdo, ſicut & tradere dicitur in paſſiones ignominiæ, ſic enim græci explicãt, τὸ γὰρ σκληρυνεῖ, ἀντὶ τοῦ ἐᾷ αὐτὸν σκληρὸν εἶναι, id eſt, Nam ꝓ indurat, poſitum eſt pro indurare permittit.

14. Quid adhuc queritur. græce μέμφεται, id eſt, quid adhuc homo conqueritur? tu quis es qui deo Reſpondeas? græce ἀνταποκρινόμενος, id eſt, qui contra reſpondeas deo: græci explicant qui repugnes. Viſum eſt lector quid in hunc locum, poſtquam multa de prædeſtinatione philoſophatus eſt Photius, tandem concludat, adferre: tu græca ſi voles require: vides, inquit, quomodo dubietatis hui⁹ ſolutio alteri⁹ eſt occaſio dubij: idcirco præſtat huiuſmodi cauſas non inquirere: aut ſi inquiras, maiorũ dubiorum cauſas pro ſolutione adferre. Eſt enim ingenui ac non ingrati ſerui, ab ipſo opifice & domino, rerum cauſas non exigere, ſed de omnibus quæ agit gratias illi reddere.

[15] Quòd ſi deus volens oſtēdere irā, E
& notam facere potētiam ſuā,ſuſti-
nuit in multa patiētia vaſa iræ apta
in interitum, vt oſtenderet diuitias
gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ quæ
præparauit in gloriam.[16] Quos &
vocauit, nos non ſolum ex Iudæis,
ſed etiam ex gentibus, ſicut in Oſee Oſee.
dicit, Vocabo nō plebē meam,plebē 2.d 1.Pe.
meam:& nō dilectā,dilectam:& nō 2.b
miſericordiā cōſecutā , miſericordiā
conſecutā.[17] Et erit: in loco vbi di-
ctum eſt eis,Non plebs mea vos:ibi Oſee.
vocabuntur fili dei viui. Eſaias autē 1.d F
clamat pro Iſrael,*Si* fuerit numerus Eſa.
filiorum Iſrael tanquā arena maris, 10.e
[18] reliquiæ ſaluæ fient.[19] Verbum au
tem conſummans,& abbreuians in
æquitate:quia verbum breuiatum fa
ciet dominus ſuper terram. Et ſicut
prædixit Eſaias, Niſi dominus ſa-
baoth reliquiſſet nobis [20] ſemen: ſi- Eſa. 1.c.

15. **Quod ſi deus** volens oſtendere iram ſuam & notam facere potentiam ſuam,τιμωρητικήν:ſcilicet,vt græci aiunt, qua in delicta animaduertit,ſuſtinuit in multa patientia vaſa iræ **Apta**.græce *καθηρτισμένα*, id eſt, aptata in interitum,vt oſtenderet,&c.Ad finem huius ſententiæ ſupplendum eſt,quid ad te? vel tu quis es qui contra reſpondeas deo? Eſt enim hic locus vnus ex eclipticis Pauli: aduerte autem quòd deus quidē vaſa miſericordiæ præparauit in gloriam,at vaſa irę ſic aptata longanimis ſuſtinuit: nos enim nobis ipſi perniciem inueximus:de⁹ miſericordiam eſt largitus.

16. **Quos &** vocauit, cū præceſſerit, græce neutro genere *σκεύη*, id eſt, vaſa & maſculino ſequatur *ὅυς*, id eſt,quos, non ad verbum , ſed ſignificatum referre oportet:ſenſus eſt autem, inter quę vaſa nunc & nos vocauit:vt ſe Paulus Iudæis vnà & græcis immiſceat.

17. **Et erit**,id eſt,fiet ſiue continget,quòd in loco vbi dictum eſt Iſraelitis,non plebs mea vos, ibi vocabuntur , ſcilicet gētes,filij dei viui. Hunc locum autē ſicut & pręcedentem vocabo,&c. nonnihil ſuo more immutans Paulus ex prophetia Oſee ſumpſit:qui etſi de Iudæis illic intelligatur,per ſimilitudinem tamen tranſtulit ad gentes.

18. **Reliquię ſaluę** . Si ex tanto numero reliquias tantum ſaluandas propheta prædixit, ſatis indicat non omni Iſrael factam eſſe promiſſionem : in cuius locum ſucceſſuræ eſſent gentes.

19. **Uerbum enim.** Verbum accuſandi caſus eſt, cum græce ſit λόγον, & ſenſus eſt,verbum enim & ſermonem conſummans eſt, id eſt, conſummat & abbreuiat dominus:quod de verbo incarnato intelligi poteſt,qui decurtatus & ad hominis vſque naturam abbreuiatus, atque exinanitus , reliquias Iſrael ſaluas fecit:vel verbum pro lege Moſaica ſumitur quod abbreuiauit dominus,dum pro cunctis lacinioſæ legis ceremonijs breuiſſimum dedit dilectionis & fidei præceptum .

20. **Semen.** Vel ſemen Abrahæ chriſtum: vel ſemen verbi dei ſcilicet euangelium, vel apoſtolos qui ſemen Abrahæ ſunt,vtpote ex Iudæis orti.

21. Quod gentes. Mirum videatur fortaſſe quomodo gentes quæ non ſectabantur iuſtitiam apprehenderunt eam, Iudæi autem ſectando Legem iuſtitiæ, ſcilicet legalis, non peruenerunt ad eam. Hoc autẽ factum eſt quia finem iuſtitiæ legalis Chriſtum non apprehenderunt. quare autem? Quia non ex fide. ſub. ſectabantur illam iuſtitiam. Sed quaſi ex operibus, id eſt, quia non in Chriſto & Meſſia qui finis erat legis, confidebant: ſed in externis operibus & ceremonijs legis: de ijs enĩ intelligi, indicat græca lectio quæ habet, ἐξ ἔργων νόμου, id eſt, ex operibus legis, & de huiuſmodi, græca ſcholia explicant.
22. Lapidem offenſionis, ſcilicet chriſtum, in quem offenderunt & impegerunt Iudæi.

cut Sodoma facti eſſemus, & ſicut
Gomorrha ſimiles fuiſſemus. Quid
G ergo dicemus? [21] Quòd gentes quæ
non ſectabantur iuſtitiam, appre-
hẽderunt iuſtitam, iuſtitiam autem
quæ ex fide eſt: Iſrael verò ſectan-
do legem iuſtitiæ, in legem iuſti-
tiæ non peruẽnit. Quare? Quia nõ
ex fide: ſed quaſi ex operibus. Offen-
Eſa. 28.d & 8.c 1.Pe. 2.b derũt enim in lapidem offenſionis,
ſicut ſcriptũ eſt, Ecce pono in Sion
[22] lapidem offenſionis, & petram
ſcãdali: & omnis qui credit in eum:
non confundetur.

ARGVMENTVM Cap. 10.

Omnes ſine diſcrimine ad ſalutem vocari, vt nemo quaſi non vocatus excuſari queat, obiter vero nonnihil de iuſtitia legis ac fidei diſſerit.

CAPVT X.

A F Ratres,[1] voluntas quidẽ cor
dis mei & obſecratio ad deũ
fit ꝓ illis in ſalutẽ. Teſtimo-
nium enim perhibeo illis ꝙ [2] æmu-
lationem quidem dei habent, ſed nõ
ſecundum ſciẽtiam. ignorãtes enim
iuſtitiam dei, & [3] ſuam quærẽtes ſta
tuere: iuſtitiæ dei non ſunt ſubiecti.

1. Voluntas, εὐδοκία, id eſt, propenſus animi affectus. Oſtendit autem ſe non inuidia aut odio, ſed commiſeratione præcedentia de Iudæis dixiſſe.
2. Æmulationem, græce ζῆλον, id eſt, zelo afficiuntur ac ſtudio erga legem ſuam, at vero nõ quemadmodum oportet ac ſecunduum ſcientiam, ſed ſine iudicio.
3. Suam querentes ſtatuere, græce στῆσαι, id eſt, ſtabilire ac confirmare: atque in eam ſolam confidentes, iuſtitiæ dei, id eſt, fidei quæ iuſtificat, aut chriſto qui dicitur dei iuſtitia, Non ſunt ſubditi, græce οὐχ ὑπετάγησαν, id eſt, ſe non ſubdiderunt, neque illi obedierunt.

4. **Finis enim legis**.id eſt,conſummatio ac perfectio: quia lex & prophetę vſq; ad Ioannem.bene autem Chriſtus omni credenti finis eſt & completio legis ad iuſtitiam,qui pro omnibus credituris legem impleuit, vt iam nulli deinceps ad iuſtificationem lege ſit opus.

5. **Iuſtitiam que ex**. Videtur interpres legiſſe, ὅτι δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, ὁ ποιήσας ἄνθρωπος ἐν αὐτῇ ζήσεται. alij, Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ, ζήσεται ἐν αὐτοῖς, id eſt, Moiſes enim definiuit iuſtitiã quæ eſt ex lege, nimirũ ꝙ qui fecerit ea(quæ ſcilicet lege iubentur)viuet in illis.i.per illa,ad hunc ſenſum quòd legẽ facientibus vita ęterna non ꝑmittitur, ſed tẽporalis, ac bona tẽporalia. Sumptus eſt autem locus ex Leuit.18.vbi dicitur, cuſtodite leges meas atq; iudicia, quæ faciens homo viuet in eis.

6. **Que autem ex**.antea oſtẽdit iuſtitiam legis ceremonijs & pręceptis infinitis conſtare,quę qui fecerit,viuet:ad quę labor magnus exigitur.Nunc autem illi iuſtitiam fidei cõparans, oſtẽdit nõ multo opus eſſe labore ad illam apprehendendam : quippe quæ proximè nos eſt. Ad hoc autem aſſumit verba Moiſi ex Deuteronomij trigeſimo capite,quib9 hortabatur Moiſes Iudæos ad legem ſeruandam:& illa de lege dicta,ad fidem transfert Paulus. Verba autem Moiſi ſic habent:mandatum hoc quod ego tibi præcipio hodie,non ſupra te eſt,nec procul poſitum,nec in cælo ſitum,vt poſſis dicere: Quis noſtrum valet in cælum aſcendere, vt deferat illud ad nos,vt audiamus atq; opere compleamus? neq; trans mare poſitum, vt cauſeris & dicas, Quis è nobis poterit transfretare mare & illud ad nos deferre,vt poſſimus audire & facere quod præceptum eſt? Sed iuxta te,eſt verbum valde in ore tuo,& in corde tuo,vt facias illud.Quę verba ad iuſtitiam dei transfert Paulus,quaſi ipſe Chriſtus iuſtitia fidei qui nos fide iuſtificat, dicat vnicuiq; noſtrũ: Ne dixeris in corde tuo, quis aſcendet in celũ? id eſt,noli putare impoſſibilẽ eſſe factu,fidei iuſtitiã, aut tã difficilẽ,vt ad eã apprehendendã tibi ſit opus in cælũ aſcẽdere. Hoc eſt Chriſtum deducere, id eſt,à cælo auocare ad eam afferendam, quaſi non eam attulerit iuſtificãs nos ſanguine ſuo.& ne dixeris, Quis deſcendet in abyſſum,vel transfretabit mare(nã abyſſus immenſa congregatio aquarum eſt)vt ſcilicet iuſtitiam adferat ad nos?id eſt, omnino noli exiſtimare impoſſibile eſſe fidei iuſtitiam ad nos afferri:quia hoc eſſet Chriſtũ à mortuis reuocare, hoc eſt, è numero mortuorũ eximere, & negare illũ aliquãdo ꝓ iuſtificandis nobis fuiſſe mortuum. Neq; enim vſq;adeo difficilis eſt ac tã longe petẽda iuſtificatio. Quid enim dicit ſcriptura? prope eſt verbũ in ore tuo,& in corde tuo, id eſt,ſicut Moiſes Iudæis dicit proximã eſſe illis legem vt cõplere eam poſſint:ita

[4] Finis enim legis,Chriſtus:ad iuſti-
tiam omni credenti. Moyſes enim
ſcripſit,quoniã [5] iuſtitiã quæ ex lege B
eſt, Qui fecerit homo, viuet in ea. Leui. 18.a
[6] Quæ autẽ ex fide eſt iuſtitia,ſic di Ezec. 20.b
cit:Ne dixeris in corde tuo, Quis a- Deu. 30.c
ſcendet in cælum? id,eſt Chriſtum
deducere. Aut,Quis deſcendet in a-
byſſum? hoc, eſt Chriſtum à mor-
tuis reuocare. Sed quid dicit ſcriptu-
ra? Prope eſt verbũ in ore tuo,& in Deu.
corde tuo.hoc, eſt verbũ fidei, quod 30.c
prædicamus. Quia ſi confitearis in
ore tuo dominum Ieſum, & in cor-

de tuo credideris, quòd deus illũ ſu-
C ſcitauit à mortuis:ſaluus eris.[7] Cor-
de enim creditur ad iuſtitiã: ore au-
Eſa. tem cõfeſſio fit ad ſalutẽ. Dicit enim
28.d Ioel. ſcriptura, Omnis qui credit in illũ,
2.g nõ cõfundet. Nõ enim eſt diſtinctio
Act. Iudæi & Græci. Nam idẽ dominus
2.c omniũ, diues in omnes qui inuocant
Eſa. illũ. Omnis enim quicũq; inuocaue-
52.b. rit nomen domini:ſaluus erit. Quo-
Naũ. modo ergo inuocabunt eũ in quẽ nõ
1.d. crediderunt? Aut quomodo credent
ei quẽ nõ audierunt? Quomodo autẽ
audient ſine prædicãte? Quomodo
vero prædicabunt, niſi mittãtur?[8] ſi-
Eſa. cut ſcriptũ eſt, Quàm ſpecioſi pedes
53.a euãgelizantium pacẽ, euãgelizantiũ
Ioã. 12.f bona. Sed nõ omnes obediunt euan
D gelio. Eſaias enĩ dicit, Domine: quis
credidit[9] auditui noſtro? Ergo fides,
ex auditu: auditus autẽ, per verbum
Chriſti. Sed dico, Nũquid nõ audie-
Pſal. runt?[10] Et quidẽ in omnẽ terrã exi-
18.a uit ſonus eorũ: & in fines orbis terræ
verba eorũ. Sed dico, Nũquid Iſrael
nõ cognouit? Prim⁹[11] Moyſes dicit:
Deu. Ego ad æmulationem vos adducã in
32.c nõ gentẽ: in gentẽ inſipientẽ, in irã
vos mittam. Eſaias autem audet &
Eſa. dicit, Inuentus ſum à non quæren-
65.a tibus me: palàm apparui ijs qui me
non interrogabant. Ad Iſrael autem
Eſa. dicit, Tota die expandi manus meas
65.a ad populum non credentem & con-
tradicentem.

inquit, prope eſt verbum in ore tuo, verbũ ſcilicet fidei quod prædicamus.

7. Corde enim creditur. primũ enim quo iuſtificamur ex impijs interna fides eſt: deinde ſi externe confitẽdi ſeſe offert occaſio, etiã ea quæ corde premitur, ore ꝓmẽda fides eſt, ac paſſim annũciãda: vnde & Chriſt⁹ in euãgelio ait, qui cõfeſſus fuerit me corã hoĩb⁹, confitebor & ego eũ corã patre meo. Matth. 10. & rurſum, Luc. 9. Qui me erubuerit & ſermones meos, hũc filius hominis erubeſcet.

8. Sicut ſcriptũ eſt. Videtur hic eſſe eclipſis, & ſubaudiendũ cõiungẽdo præcedẽtibus, ſed miſſi ſunt & prædicauerunt, ſicut ſcriptũ eſt, Quàm ſpecioſi pedes, &c.

9. Auditui noſtro. i. his quæ abs te audiuimus, & verbis noſtris.

10. Et quidem, ſubaudiendũ eſt, audierunt ſicut ſcriptũ eſt, in omnẽ terram.

11. Moiſes dicit, ego ad emulationem. Oſtendit prædictum à Moiſe vt etſi Iudæi Chriſtũ cognoſcerent, non tamẽ in eũ crederẽt, quĩimò credentibus gentibus inuiderent. Ego, inquit, ad emulationem vos adducam. i. prouocabo ad æmulationẽ & inuidiã, in nõ gentem. i. aduerſ⁹ gẽtiles, qui vix digni ſunt appellatione gẽtis. vnde ſubdit, In gẽtem inſipientem: in irã vos mittã. i. excitabo in vobis irã & indignationem aduerſus illos: quæ tamen oĩa intelligẽda ſunt nõ poſiti-

uè,ſed priuatiuè,deſerendo ſcilicet illos malignę menti ſuæ,quòd ſcilicet fu turum ſit vt vocatione gentium irritati Iudæi,zelo & inuidia aduerſum gen tes incitentur.

1. Nunquid deus. Quia paulò ante viſus erat aſſerere receptis gentibus Iu dęos abiectos,oſtendit primum ſuo exemplo nequaꝙ abiectum eſſe populũ, quòd ipſe de gente Iu- dæa deo ſit acceptus. Et quia quibuſdam nequaꝙ ſufficiens argumentum videretur ob vnicam ip- ſius perſonam: exemplũ adfert Heliæ,dicens:,Nõ repulit deus plebem ſuã quam præſciuit, græce προέγνω.i.pręcognouit: vt agnoſcendi verbo vta mur pro eo quod eſt, ac ceptum habere : ſicut in euãgelio de ſuis ouibus chriſt⁹ ait: Ego agnoſco meas. Sicut enim Helias dum viros dei Iezabel perſequeretur ſe ſolum putabat relictũ, ſed au- diuit tamẽ diuinũ reſpõ ſum,ſupereſſe multos q crederent, & relicta eſſe ſeptem virorũ milia,qui idolum Baal non coluiſ- ſent: ſic,inquit,in hoc tẽ pore Reliquie ſecundũ electionem gratie dei ſalue facte ſunt. Græca habent tantum, λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν.id eſt, ſic & nũc ſunt reliquiæ ſecundum electionem .i.ita & nunc ſuperant multi Iudęi ele ctĩ per gratiam dei. Am broſius tamen,Auguſti- nus, & Origenes legunt cũ noſtro interprete.

2. Si autem gratia,iam non ex operibus. grçce εἰ δὲ χάριτι, id eſt, ſi per gratiã electę & ſaluæ fa ctæ ſunt Iudæorum re- liquiæ, iam non ex ope- ribus. Origenes,hoc loco intelligit de operibus legis,dicens: Sciendum eſt quia opera quæ Paulus re- pudiat & frequenter vituperat , non ſunt opera iuſtitiæ; quæ mandantur in lege,ſed ea in quibus gloriantur ij qui ſecundum carnem legem cuſtodiunt, id eſt,vel circunciſio carnis, vel ſacrificiorum ritus, vel obſeruatio ſabbatoꝝ

ARGVMENTVM Cap. XI.

❡Nequaquam Iudæos omnes abiectos ex Helia oſtendit : quinimò cæterorũ abiectionem non ſine dei diſpenſatione in ſalutem gentium permiſſam ad tempus, donec completo credentium gentilium numero omnis Iſrael ſaluus fiat. Neq; tamen in- terim inſoleſcendũ gentibus, ſed timendum ne in incredulitatẽ lapſi rurſum in oleaſtrum redeant.

CAPVT XI.

d Ico ergo,[1] Nũquid deus re- A
pulit populũ ſuum? Abſit.
Nam & ego Iſraelita ſum,
ex ſemine Abraham, de tribu Benia
min. Nõ repulit deus plebem ſuam
quam præſciuit. An neſcitis in Elia
quid dicit ſcriptura: quemadmodum
interpellat deum aduerſum Iſrael?
Domine,prophetas tuos occiderũt, 3.Re. 19.b
& altaria tua ſuffoderunt: & ego re-
lictus ſum ſolus, & quærunt animã
meam. Sed quid dicit illi diuinũ re-
ſponſum? Reliqui mihi ſeptẽ millia 3.Re.
virorũ: qui nõ curuauerũt genua an- 19.d
te Baal. Sic ergo & ĩ hoc tẽpore,reli
quiæ ſecũdum electionẽ gratiæ dei
ſaluæ factæ ſunt.[2] Si autem gratia:

rum, & Neomeniarum: hæc & huiuſmodi ſunt opera ex quibus dicit neminē poſſe ſaluari, & de quibus hoc loco dicit, quia nō ex operibus, alioqui gratia non eſt gratia. Certe ea videtur eſſe mens Pauli: qui tota epiſtola nihil aliud agat, niſi vt confidentiam in lege literæ & externis operibus tollat à Iudæis. Quòd ſi viſum eſt & de alijs operibus intelligi, prout multi antiqui intelligunt: hunc tibi ſenſum ex Photio afferimus: cuius græca ſi voles lege, ait autem, Si per dei gratiam eligimur, facile eſt ad Christum accedere, & in illum credere: neque enim operibus indigemus vt in illum credatur, & ad illum accurratur: ſed ſola ſufficit voluntas & electio: per gratiam enim ſuam, non ex operibus nos aſſumit: quòd ſi gratia ſua nos vocat & aſſumit, nequaquam eam in rem opus habemus operibus: hæc Photius. Ex quibus perſpicua eſt mens Pauli, quòd videlicet ad illam dei vocationem, vtque in Chriſtum credatur, nullis opus eſt operibus præter vnam voluntatem: ſic latro euangelicus nullis operibus fidem præcedētibus eſt aſſumptus. Hoc eſt quod alijs verbis Auguſtinus, Proſper, Primaſius, & cæteri antiqui toties aſſerunt, nos ſola dei gratia ſine operibus fidem præcedentibus iuſtificari: de quo vide peramplius argumentum noſtrum in epiſtolam ad Romanos.

iam non ex operibus. Alioquin
gratia iam non eſt gratia. Quid ergo? [3] Quod quærebat Iſrael, hoc
non eſt conſecutus: electio autem
B conſecuta eſt, cæteri vero excæca
Eſa. 6.c ti ſunt: ſicut ſcriptum eſt: [4] Dedit
Matt. 13.b illis deus ſpiritum compunctionis:
Ioã. 12.f oculos, vt non videant: & aures,
Acto. 28.f vt non audiant vſque in hodiernum diem. Et Dauid dicit, Fiat
Pſal. 68.c menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in captionem & in ſcandalum & in retributionem illis. Obſcurentur oculi eorum ne videant,
& dorſum eorum ſemper incurua.
Dico ergo, Nunquid ſic offenderunt, [5] vt caderent? Abſit. [6] Sed il

3. Quod querebat Iſrael non eſt conſecutus, electio autem conſecuta eſt: hoc eſt, non totus Iſrael ſalutem & gratiam conſecutus eſt, ſed electio, hoc eſt, ij qui ex Iudæis electi fuerant.

4. Dedit illis deus ſpiritum compunctionis: hoc græci ſic explicant, τὸ ἔδωκεν, μὴ ἐνέργειαν ἀλλὰ συγχώρησιν νοεῖ, id eſt, τὸ dedit, non actionem effectionemque dei ſignificat, ſed permiſſionem. Vbi autem habemus Spiritum compunctionis, pro compũctionis, Hebræi legunt tardema, id eſt, ſoporis, pro quo Septuaginta verterunt κατάνυξιν, id eſt, cōpunctionem, quos ſecutus eſt Paulus vt ferè ſolet. Theodotio ecſtaſim vertit, id eſt, mẽtis exceſſum. Aquila καταφοράν, id eſt, grauem ſomnum.

5. Ut caderent, id eſt, vt præcipites ruerent nulla cum ſpe reſurgendi. Aliquando enim caſus pro totali lapſu ſumitur, vt Amos 5. Quomodo cecidit lucifer qui mane oriebatur?

6. Sed illorũ delicto. i. delictũ Iudæorũ occaſio fuit ſalutis gẽtilibus, qñ illis

euangelium reijcientibus aſſumpti ſunt gētiles, Ut illos emulentur, grę̄ce, εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτοὺς, Noſter interpres retulit τὸ αὐτοὺς, maſculinū ad τὸ ἔθνεσιν, neutrum: quod aliquoties etiam facit Paulus: & tunc ſenſus eſt, vt illos æmulentur, ſcilicet Iudæi gentiles: cum conuerſionem gentium videntes, & ab ſeſe ad illos tranſlatas promiſſiones, zelo quodam æmulationis ac bonæ inuidię ad fidē cōuertantur. Mihi quoque videtur τὸ αὐτοὺς referri poſſe ad Iudæos, & τὸ παραζηλῶσαι, ſumi pro prouocare & extimulare, referriq; ad gentes: vt ſit ſenſus, vt gētes, illos Iudęos prouocent & extimulēt ad ſe ſuamq́; fidem imitandum.

lorum delicto, ſalus gentibus: vt illos æmulentur. [7] Quòd ſi delictum illorum diuitiæ ſunt mūdi, & diminutio eorum diuitiæ gentium: quāto magis plenitudo eorum? Vobis enim dico gentibus, [8] Quandiu quidem ego ſum gētiū apoſtolus, miniſterium meum honorificabo, ſi quo modo ad æmulandum prouocē carnem meam, & ſaluos faciā aliquos ex illis. [9] Si enim amiſſio eorum, recōciliatio eſt mūdi: quæ aſſumptio,

7. Quod ſi delictum. i. quòd ſi ex diminutione & abiectione Iudæorū ob ſua ſcelera, tantū diuitiarum mundo, & tantum gentilibus cōmodū adlatum eſt: quantò magis plenitudo eorum diuitiæ ſunt mundi & gentium, quantò vberiorem fructum mūdus & gentes percipient quando vniuerſus Iſrael credet? hoc eſt enim quod plenitudinem vocat.

8. Quandiu quidem. græce ἐφ' ὅσον. i. vel quandiu, vel quatenus ego ſum gētium apoſtolus, miniſterium meū honorificabo, græci habent, δοξάζω. i. honorifico vel glorifico, interpres legit in futuro δοξάσω. id eſt, honorificabo vel illuſtrabo miniſterium meum, id eſt, munus prædicandi euangelij inter gentes: vt carnē meam prouocem Ad emulandum, græce eſt ὅπως παραζηλώσω. i. ſi quo modo carnem meam, Iudæos ſcilicet prouocare poſſim ad æmulandū vos. gręci explicant miniſterium meū honorifico. i. gētes mihi creditas laudo & cōmēdo ex fide percepta: vt eorū laudib⁹ aliquot ex Iudęis ad credendum excitatos & prouocatos ſaluos faciam. potes videre græca Veronę impreſſa: poteſt quoq; eſſe ſenſus, miniſterium meū honorificabo. i. creditum mihi munus honorifice peragam & tractabo.

9. Si enim amiſſio eorum. græce ἀποβολή. i. abiectio eorū & reiectio, id eſt, ſi eorum abiectio per occaſionem reconciliatio fuit mūdi, que eſt aſſumptio niſi vita ex mortuis? hoc eſt, ſi Iudæorum iactura reconciliationis fructum mundo attulit, Quæ. i. qualis & quanta futura eſt illorum aſſumptio, niſi vita ex mortuis. i. res ſummè bona: ſic enim interpretatur Photius, ζωὴ γὰρ ἐκ νεκρῶν τότε ἰσοστατεῖ ἄπειρα ἀγαθά. i. tunc erit vita ex mortuis, hoc eſt, infinita bona. & paulopòſt, Quidnam erit, inquit, illorum aſſumptio niſi diuitiæ multæ, niſi perfectum cōſummatumq́; gaudium, quale futurum eſt in communi illa vita & reſurrectione? Oecumenius interpretatur, niſi vita ex mortuis, id eſt, niſi quòd eos per peccatum mortuos deus aſſumens viuificabit? alij ad gentiles referunt hunc locum, vt ſit ſenſus, quantum fructus allatura eſt ipſis gentibus Iudæorum aſſumptio, quibus tantum profuit abiectio, niſi quòd illis futurum eſt perinde ac ſi quis mortuum ad vitā ſuſcitet? nimirum res ſummè bona.

C niſi vita ex mortuis.[10] Quòd ſi delibatio ſancta eſt : & maſſa.& ſi radix ſancta:& rami.[11] Quòd ſi aliqui ex ramis fracti ſunt,tu autem cum oleaſter eſſes,inſertus es in illis,& ſocius radicis & pinguedinis oliuæ factus es : noli gloriari aduerſus ramos. Quòd ſi gloriaris:non tu radicē portas,ſed radix te . Dicis ergo : Fracti ſunt rami,vt ego inſerar.Bene.Propter incredulitatē fracti ſunt: tu autem fide ſtas. noli altum ſapere : ſed time.[12] Si enim deus naturalibus ramis non pepercit : ne forte nec tibi parcat.Vide ergo bonitatem & ſeueritatem dei. in eos quidem qui ceciderunt,ſeueritatem: in te autem bonitatem dei, ſi permanſeris in bonitate,alioquin & tu excidêris. Sed & illi, ſi non permanſerint in incredulitate:inſerentur.potēs eſt enim deus iterum inſerere illos . Nam ſi & tu ex naturali exciſus es oleaſtro,& cōtra naturam inſertus es in bonam

10. Quod ſi delibatio,græce ἀπαρχὴ, quod ſignificat primitias fructuū & decimas deo offerri ſolitas: delibationem autem hoc loco ſiue ἀπαρχὴν.i. primitias vocat apoſtolus ſanctos patres & patriarchas, probās illorum exemplo nō eſſe Iudæos,modo velint,prorſus abiectos, idq; metaphora ſumpta à frugibus. Si enim primitiæ ac decimæ ſiue delibatio,id eſt fruges deo delibatæ ac conſecratæ, ſanctæ ſunt,eſt & maſſa ſancta,id eſt reliquū corpus ſanctum .Cum enim eiuſdem ſit naturæ corpus integrum cum ſuis partibus , ſi partes inde deſumptæ ſanctæ ſunt, nihil vetat, & totum corpus ſanctum eſſe, modo ne aliūde inquinetur .Sic & nihil vetat reliquos Iudæos ab illis ortos ſanctos eſſe.

11. Quod ſi aliqui &c. Analogia oleæ & oliuæ gentium faſtum retūdit Paulus, germanam oleā ſiue oliuam, faciens Iudæos , ſicut Hieremias ait:Oliuam vberem, pulchram,fructiferam:ſpōſam, vocauit domin⁹ nomen tuum . oleaſtrum autem gentilem populū , qui nihil dulcoris ex germana oliua habebat, priuſquam inſitus eſſet in radicem oliuæ bonæ, id eſt fidem patrum ac patriarcharum .Ipſos ergo gentiles vetat gloriari ex eo quòd in bonam oleam inſiti ſunt, id eſt in locum Iudæorum aſſumpti,neq; ſupra ſe efferri,ſed in timore conſiſtere. quoniam futurū ſit , vt ſi in fide non permanſerint , à bona olea reſecentur : Iudæi autem qui inde reſecti ſunt , fidem apprehendentes inſerantur. quia ſi is qui natura erat ramus oleaſtri, præter naturam ſuam in germanam oliuam inſitus eſt, quantò magis Iudæi,qui natura ſua de vera olea participant,rurſus in eā inſerentur? Igitur, Noli gloriari aduerſus ramos, id eſt noli inſoleſcere aduerſus Iudæos, qui exciderunt à vera olea .i. fide patrum, cui tu es inſitus. quòd ſi gloriaris te aſſumptum à deo,non tu radicem portas,ſed radix te,id eſt non tu fide tua ſtas qui nullā habebas,ſed fide patrū,quę te portat ac facit ſubſiſtere.

12. Si enim deus naturalibus ramis non pepercit, aut hic per eclipſim deeſt τὸ vide,ſcilicet vide ne forte nec tibi parcat,aut græce γὰρ,id eſt enim

abundat, quomodo ſæpe græcis παρέλκει, & tunc ſenſus eſt: noli altum ſapere. græce μὴ ὑψηλοφρόνει, id eſt ne inſoleſcas, néve elato ſis animo, ſed time, ſi deus naturalibus ramis .i. Iudæis non pepercit, ne forte, vel ne quando (vt eſt græce μήπως) nec tibi parcat.
13. Ii qui ſecundum naturam, græce οἱ κατὰ φύσιν .i. naturales ſcilicet rami inſerētur ſuæ oliuæ?

oliuam, quanto magis ij [13] qui ſecun-
dum naturam, inſerentur ſuæ oliuæ?
Nolo enim vos ignorare fratres my-
ſterium hoc, vt non ſitis vobiſipſis
ſapientes, quia cæcitas ex parte con-
tigit in Iſrael, [14] donec plenitudo gē-
tium intraret: & ſic omnis Iſrael ſal-
uus fieret, ſicut ſcriptum eſt, Veniet D
ex Sion qui eripiat & auertat impie Eſa. 59.d.
tatem à Iacob. [15] Et hoc illis à me te
ſtamentum, cum abſtulero peccata
eorum. [16] Secundū euangelium qui-
dem, inimici propter vos: ſecundum
electionē autem, chariſſimi propter
patres. Sine pœnitētia enim ſunt do
na & vocatio dei. [17] Sicut enim ali-
quando & vos non crediſtis deo,
nunc autem miſericordiam cōſecuti
eſtis propter incredulitatem illorū:

14. Donec plenitudo .i. nō in omnem Iſrael ſed in partem tantum cæcitas cōtigit, & induratio: neq; ea in perpetuū, ſed quouſq; plenitudo gentium intrauerit .i. gentiles omnes crediderint, & omnis Iſrael ſaluus fiat, ſitq; vnum ouile & vnus paſtor.
15. Et hoc illis a me teſtamentum, hoc loco ꝓ teſtamento Septuaginta verterunt διαθήκη, quod non modo ſignificat teſtamētum, ſed fœdus & pactum, quæ magis hoc loco quadrant. Nam Hebræi habēt berit, id eſt, fœdus meū: & hoc modo ſenſus eſt, & hoc ego cum illis paciſcor.
16. Secundum euangelium, hic locus vnus eſt ex anapodotis Pauli. neq; enim eſt verbum quo referatur ꝯ inimici, niſi ſubintelligamꝰ ſunt. vult autem hoc loco Paulus, ꝙ licet quantum attinet ad neglectum Iudæis euangelium, inimici facti ſunt deo propter gentiles, vt ſcilicet illis neglectis gentiles aſſumerentur, tamen propter patres, id eſt ratione promiſſionis, factæ patribus, chariſſimi ſunt deo Iudæi, quibus & promiſſa ſeruabit: quia ſine pœnitentia, græce ἀμεταμέλητα .i. ad verbū impœnitibilia ſunt dona dei & vocatio .i. huiuſmodi, quòd nō eſt ſuper his ſentētiam mutaturus deus.
17. Sicut enim aliquando. Libet hoc loco elegantem Photij explicationem vertere, cuius græca ex codice Veronenſi require: ſic autē ait, Exhortatur ijs verbis ad fidem Iudæos, ſimulq; ſpem illis proponit egregiam, omnémque erubeſcendi tollit occaſionem. Ne erubeſcas, inquit, propterea quòd incredulus fueris accedere: neq; deſperes ſi quidē tardius accedas: quia vel ſero accedens miſericordiam conſequêris. Nam & gentes aliquando ad fidem vocatæ primum incredulæ perſtiterunt, nunc verò crediderunt tandem, neque ob priorem infidelitatem pudefactæ, neq; ob ſerum ad ſalutem acceſſum præpeditæ quo minus accederent. Nec tu ſimiliter habes Iudæe quòd erubeſcas aut diffidas quidq̄: tantùm prompto animo ad fidem accede, & miſericordiam obtinebis. Quod verò ait: miſericordiam conſecuti eſtis propter illorū

infidelitatem, & pauló poſt, non crediderunt, in veſtrā miſericordiā, non eſt intelligendum ꝙ Iudæorū infidelitas cauſa fuerit miſericordiæ gentibus factæ: neq; rurſum ꝙ gētibus facta miſericordia, Iudæis cauſa infidelitatis extiterit: ſed vt oſtendat deum nunq̄ à ſuis operibus ceſſare, at miſericordiam vbertim omnibus pręſtare, nam & olim incredulæ fuerūt gentes, & nūc infideles Iudæi: neq; tamē interī benefacere & miſericordē ſe ceſſat exhibere deus. hæc Photius: ijs autē verbis tū Iudęorū cōſolandorum gratia vtitur Paulus, tū etiā ob gētes, ne inſolētius ſe gerāt ꝙ abiectis Iudęis ipſi crediderūt: miſericordię ſcilicet dei eſſe ꝙ crediderint: futurū aūt aliquādo, vt increduli nunc Iudæi miſericordiā conſequātur, & credāt: qui, vt inquit Paulus, nunc non crediderunt in veſtram miſericordiā, græci habēt οὗτοι καὶ νῦν ἠπείθησαν τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει, quod verti poteſt, increduli fuerunt ob veſtram miſericordiam: vt reſpōdeat ei quod præceſſit, vos miſericordiā cōſecuti eſtis propter illorū incredulitatē, ita nunc & Iudæi increduli fuerunt propter veſtrā miſericordiā: non ꝙ miſericordia gētibus facta cauſa extiterit Iudęorū incredulitatis, ſicut neq; infidelitas Iudæorum miſericordiæ gētibus præſtitæ, niſi ex occaſione, ꝙ ſemper habere voluit deus à quibus coleretur, & in quos beneficia ſua conferret. Sicut enim aliquādo vocatis ad fidem gētibus, ſed illis vocationis ſuę negligētibus aſſumpti ſunt in populum dei Hebræi, & miſericordiā conſecuti: rurſum in incredulitatē prolapſis Iudęis, per illius infidelitatis occaſionē ex ſola tamē bonitate dei, miſericordiā gentes conſecutæ ſunt: ita, inquit Paulus, & nunc increduli fuerūt Iudæi propter veſtrā miſericordiā .i. vobis miſericordiā conſecutis ipſi permanſerūt increduli, nō credētes miſericordiā vos potuiſſe cōſequi: neq; tamen propterea deſperata ſalus illorū eſt, ſiquidē diſpenſante deo, per illorū tamē malitiam, increduli ipſi permanſerūt vobis miſericordiā cōſecutis, vt & ipſi miſericordiā conſequantur, vt ſcilicet tandē planè vobis credētibus & ingreſſa gentiū plenitudine, cū apertè vos miſericordiam conſequutos eſſe intelligent, & ipſi tandem cōſequantur.

18. Concluſit, permiſſiuè, ſcilicet ſinendo eos in incredulitatem abire.

19. Inueſtigabiles. i. inſcrutabiles ſiue imperueſtigabiles, eſt enim græce ἀνεξιχνίαστοι, id eſt ininueſtigabiles, atq; ita puto vertiſſe interpretem, ſed librariorum errore prius in, ſublatum.

ita & iſti nunc non crediderūt in ve
ſtram miſericordiā, vt & ipſi miſeri
cordiam conſequantur.[18] Concluſit
enim deus omnia in incredulitate,
vt omniū miſereatur. O altitudo diui
tiarū ſapientiæ & ſciētiæ dei: quàm
imcōprehenſibilia ſunt iudicia eius,
Sapi. & [19] inueſtigabiles viæ eius? Quis
9.c. Eſai. enim cognouit ſenſum domini? Aut
40.d. quis conſiliarius eius fuit? Aut quis
1.Co. 2.d. prior dedit illi: & retribuet ei? Quo-
niam ex ipſo, & per ipſum, & in ip-
ſo ſunt omnia: ipſi gloria in ſecula
ſeculorum. Amen.

ARGVMENTVM Cap. 12.

Totum hoc caput paræneſes occupant & exhortationes, ad modeſtiā autē maxime & animi māſuetudinē inuitat, vetās de diuerſis gratijs, quæ corpori myſtico conceſſæ ſunt, quempiam efferri.

1. Rationabile obſequium, græce λατρείαν λογικὴν, id eſt non carnale ſacrificium, quemadmodum olim Iudæi victimas carnales offerebant, ſed rationabile ac ſpirituale nouæ in Chriſto vitæ ſacrificium. Photius enim τὴν λογικὴν, interpretatur πνευματικήν.

2. Dico enim. id eſt, adhortor aut iubeo, vtroque enim modo interpretatur Photius τὸ λέγω, nō plus ſapere q̃ oportet, ſed ſapere ad ſobrietatē, græce: μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν. i. nō altius de ſe exiſtimare q̃ par eſt, ſed exiſtimare cum modeſtia. vetat enim hoc loco Paulus, ne quis infletur ſupra aliū de donis à deo perceptis. ſed ſi quam à deo gratiam perceperit, in ea modeſte ſe gerat. et vnicuique ſicut deus diuiſit menſuram fidei, græci nō habēt et, ac ſic cōmodior erit connexio: præcipio omnibus ſapere ad ſobrietatem, ſicut vnicuiq; &c. vel præcipio ſapere ad ſobrietatem, & id quidē ſicut vnicuiq; deus diuiſit menſuram fidei. quo loco græci & Photius ſumunt fidem pro donis gratuitis ac viſibilibus, quæ in primitiua eccleſia ſpiritus ſanctus largiebatur fidelibus.

3. Sicut enim &c. exēplo magni corporis, in quo multa membra nō eundem actum, id eſt eandem actionem ſiue operationē habent. Docet in corpore myſtico, quod eſt eccleſia, ſingulos homines eſſe vice membrorum, habentes iuxta gratiam nobis conceſſam diuerſas donationes: ſiue prophetiam ſecundum rationem fidei, græce κατὰ τὴν ἀναλογίαν, id eſt iuxta proportionem vel rationem fidei, ſequentibus autem locis docent græca ſcholia eſſe eclipſes multas, & neglectum ſermonis Paulo frequentem, quippe qui non venerit prædicaturus in ſublimitate humanæ eloquentiæ. itaq; ſequentes locos ſic explicant: Siue quis Prophetiam habet iuxta rationē fidei, in ea, ſubaudiunt, maneat, ſiue miniſterium

CAP. XII.

OBſecro itaque vos fratres per miſericordiam dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiā viuentem, ſanctam, deo placentem, [1] rationabile obſequium veſtrum. Et nolite conformari huic ſeculo: ſed reformamini in nouitate ſenſus veſtri, vt probetis quæ ſit voluntas dei bona & beneplacens, & perfecta. Dico enim per gratiam quæ data eſt mihi, omnibus qui ſunt inter vos, Non plus ſapere quàm oportet ſapere, ſed ſapere ad ſobrietatem, & vnicuique ſicut deus diuiſit menſuram fidei. [3] Sicut enim in vno corpore, multa membra habemus, omnia autem membra nō eundem actum habent: ita multi vnum corpus ſumus in Chriſto, ſinguli autem alter alterius membra: habentes donationes, ſecundum gratiam quæ data eſt nobis, differentes: ſiue prophetiam ſecundum rationem fidei, ſiue miniſterium in miniſtrando, ſiue qui docet in doctrina, qui exhortatur in ex-

A — Phil. 4.d. — Eph. 5.d. — 1 the. 4.a. — 1.co. 12.b. — Eph. 4.b. — B

habet, in miniſtrando, græce eſt ἐν τῇ διακονίᾳ, id eſt in miniſtratione, ſubaudi, maneat. quid ſint autẽ miniſtrationes, vide prima ad Corinthios 12. Siue qui docet in doctrina, ſubaudi, maneat. Siue qui exhortatur in exhortando, græce ἐν τῇ παρακλήσει, id eſt in exhortatione, ſubaudi, maneat. Eſt autem in his omnibus ſenſus, quòd vnuſquiſq; dono accepto contentus manere in eo debet, & gratias agere, neq; aduerſus alium non habẽtem inſoleſcere.

hortando,[4] qui tribuit in ſimplicita-
C te,qui præeſt in ſolicitudine, qui mi
amos ſeretur in hilaritate.[5] Dilectio ſine
5.d. Eph. ſimulatione:odientes malum,adhæ-
4.a. rentes bono, charitatem fraternita-
1.Pe. 2.c. tis inuicem diligentes,honore inui-
1.Pe. 3.b. cem præuenientes, ſolicitudine non
pigri,ſpiritu feruentes, domino ſer-
uientes,ſpe gaudentes,in tribulatio-
ne patientes,orationi inſtantes, ne-
Heb. 13.a. ceſſitatibus ſanctorum communicā-
1.Pe. tes, hoſpitalitatem ſectãtes. Bene-
4.c. dicite perſequentibus vos, benedici-
te: & nolite maledicere.[6] Gaudere
cum gaudentibus,flere cū flentibus,
D [7] Idipſum inuicem ſentientes. Non
Prou. alta ſapientes,ſed humilibus conſen-
3.a. 1.pe. tientes. Nolite eſſe prudentes apud
3.d. 2.co. voſmetipſos. Nulli malum pro ma-
8.d. lo reddentes.[8] Prouidentes bona,nō

4. Qui tribuit. & in his quoque locis eclipſis eſt. qui tribuit ergo in ſimplicitate, ſubaudi, tribuat. græce ἐν ἁπλότητι, i. in ſimplicitate, vel ingenuitate, hoc eſt ingenuè & liberè tribuat, nõ quaſi coactus. Qui miſeretur, id eſt eleemoſynã largitur: nam hic miſereri non compati ſignificat, ſed miſericordiam & eleemoſynam pręſtare. qui ergo miſericordiam pręſtat, in hilaritate, ſubaudi, eam pręſtet. hilarem enim datorem diligit deus.

5. Dilectio ſine ſimulatione, ſubaudiẽdum eſt hoc loco verbum, ſit, ſimiliter in verbo odiẽtes, & cæteris participijs ſequentibus, aut ſupplendum eſt verbũ, ſitis, aut iungenda ſunt illa cum verbo proxime ſequẽti, benedicite.

6. Gaudere, vel ſupplendum eſt dico. id eſt, iubeo gaudere, vel infinitiuus græcus vertẽdus in imperatiuum gaudete, ſimiliter & flere in flete.

7. Id ipſum inuicem, ſentientes. i. idem inuicem ſentientes, atq; inuicẽ concordes & vnanimes. Humilibus conſentientes, græci habent συναπαγόμενοι. i. accommodantes & adiungentes voſmetipſos humilibus & abiectis: quidam græci legũt συναπαγόμενοι à συναπάγομαι, quod ſignificat ſimul mecũ duco, & tũc ſenſus eſſet, conuerſationẽ cũ humilibus habentes: quę ſignificata penè eadẽ ſunt. Prudẽtes apud voſmetipſos. i. nolite veſtro iudicio vos exiſtimare prudẽtes, iuxta illud, væ q prudẽtes eſtis in oculis veſtris.

8. Prouidentes bona, non ſolum coram deo ſed etiam, græci non habent hæc verba, non ſolum coram deo ſed etiam, at iſtud tantum, προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον ἀνθρώπων: & ſic exponunt gręca ſcholia, cum dixiſſet nulli malum pro malo reddentes, addidit & illud, προνοούμενοι τὰ καλὰ, tanquã dicat: nõ ſufficit malum malo non retaliare, ſed illi qui nos malè habet, oportet etiam proſpicere, ac rebus illius bene cõſulere, id enim ſignificat τὸ προνοεῖσθαι. ſecundum noſtram verſionem ſenſus eſt vt τὰ καλὰ ſumatur Attico

more pro καλῶς, id eſt bene: bene prouidi ac bene ſibi proſpicientes, non ſolum coram deo .i. non ſolum deo teſte, ſic vt conſcientia tua non te reprehēdat, ſed etiā corā hominibus, vt nullam illis occaſionē ſcandali præbeamus.
9. Si fieri poteſt, græce εἰ δυνατὸν, referri poteſt ad id quod pręceſſit, prouidentes bona coram omnibus hominibus ſi fieri poteſt: quia quod ſequitur,

tantum coram deo, ſed etiam coram
omnibus hominib[9]. Si fieri poteſt, Heb.
quod in vobis eſt, cum omnibus ho- 12. d.
minibus pacem habentes. Non voſ- Eccle
metipſos [10] defendentes chariſſimi, ſiaſti-
ſed date locum iræ. ſcriptū eſt enim, ci 28.
Mihi vindictam: & ego retribuā di- a.
cit dominus. Sed ſi eſurierit inimi- Deu.
cus tuus, ciba illū: ſi ſitit, potū da illi. 32. e.
hoc enim faciēs:[11] carbones ignis cō- Heb.
geres ſuper caput eius. Noli vinci à 10. e.
malo: ſed vince in bono [12] malum. prou. 25. c.

ARGVMENTVM Cap. 13.

Magiſtratibus parendum, debitáq; iura perſoluenda. dilectionem autem erga omnes retinendam: & iam vbi chriſto nato dies illuxit gratiæ, abijcienda tenebrarum opera docet.

CAPVT XIII.

[1] OMnis aīa poteſtatibus ſubli- A
mioribus ſubdita ſit. Non eſt 1. pe. 2. c.
enim poteſtas niſi à deo. quæ Sapi.
autē ſunt: à deo ordinatæ ſunt. Itaq; 6. a.
qui reſiſtit poteſtati: dei ordinationi
reſiſtit. Qui autem reſiſtunt: ipſi ſibi

Quod in vobis eſt, græce τὸ ἐν ὑμῖν, tantundem valet, & iūgitur cum ſequētibus, quod in vobis eſt. i. q̄tum in vobis erit pacem cum omnibus habentes: poteſt etiā vtrūq; referri ad ſequentia.

10. Defendentes, ἐκδικοῦντες, id eſt vlciſcentes, quadrat enim quod ſequitur, mihi vindictam. forte interpres legit, δὶς ἐκδικοῦντες, quod etiam ſignificat defendētes. cæterum defendere in ſcriptura pro vlciſci aliquoties vſurpat interpres veteris ac noui teſtamenti.

11. Carbones ignis. carbones ignis aliquādo irā dei ſignificant, iuxta illud pſalm̄. 17. Carbones ſuccenſi ſunt ab eo: & hoc modo vult Paulus non eſſe appetēdam vindictam, quinimò benefaciendum inimico, quòd ſi noſtra benignitate non vincitur, maiorē aduerſus illum dei iram excitamus. Aliquando carbones ignis, opera charitatis ſignificant, iuxta quod ſenſus eſſe poteſt: Inimico tuo ſtude quantum potes benefacere, ſic enim benignitate tua malignitatem eius extingues, & ſuper caput ei⁹ carbones ignis cōgeres, id eſt charitatē accēdes.

12. Vince in bono malum, græce τὸ κακὸν, vt nō hominem malum, ſed ipſam hominum malitiam in bono, id eſt bonitate noſtra vincamus.

1. Omnis anima, id eſt omnis homo Hebræorum more, ſubdita ſit poteſtatibus ſublimioribus, gręce ὑπερεχούσαις, id eſt præcellentibus intelligit autem magiſtratus publicos, que autem ſunt, græci addunt ἐξουσίαι, id eſt poteſtates, à deo ordinatę ſunt.

2. Timor boni operis, græce φόβος ἔργων ἀγαθῶν, ad verbum non ſunt terror bonorum operum, id eſt, non ſunt in terrorem bene operantium, ſed male.

3. Neceſſitati ſubditi, græce eſt διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι: & ſenſus eſt, ideo neceſſitas eſt vos illis ſubijci. Noſter legit ἀνάγκῃ ὑποτάσσεσθε, & tunc τῇ ἀνάγκῃ, in ablatiuū neceſſitate verti poteſt, & ſenſus eſt: Subditi eſtote illis propter neceſſitatē parēdi, & obligationem diuinam. Si vertitur in datiuum, neceſſitati, ſenſus eſt, ſubditi eſtote neceſſitati, id eſt, autoritati principum, & ſic interpretatur Auguſtinus. Vult autem nos ſubeſſe principibus, & poteſtatibus, nō ſolum propter iram, id eſt, propter diuinā vltionem, ſed etiam propter cōſcientiam ad id nos exhortantē, vt cōſciētia arguat ex ipſa tributorum penſione parēdum illis eſſe: vnde ſubdit: Ideo enim & tributa præſtatis.

4. In hoc verbo inſtauratur, græce ἀνακεφαλαιοῦται. Origenes legit reſtauratur, Ambroſius cōſummatur, Auguſtinus recapitulatur. certe ἀνακεφαλαιοῦσθαι, eſt ſummatim colligere, & in ſummā ſiue ad caput vel capita redigere: ſenſus ergo eſt, quod omnia alia præcepta rediguntur ad pręceptū dilectionis, & in eo cōprehēduntur.

5. Et hoc ſcientes Eclipſis eſt, & referendū ad id quod longè ante præceſſit: Nemini quicquam debeatis, niſi vt inuicem diligatis, & hoc ſubaudi facite, ſcientes tēpus τὸν καιρὸν, i. opportunitatē adeſſe id faciēdi. ita Photius interpretatur.

6. Quā cū credidimus, id eſt credere incepim⁹.

damnationem acquirunt. nam principes non ſunt [2] timori boni operis, ſed mali. Vis autem non timere poteſtatem? Bonum fac: & habebis lau-

B dem ex illa. Dei enim miniſter eſt tibi in bonum. Si autem malum feceris: time. non enim ſine cauſa gladiū portat. dei enim miniſter eſt: vindex in iram, ei qui malum agit. Ideóque [3] neceſſitati ſubditi eſtote: nō ſolum propter iram, ſed etiam propter conſcientiam. Ideo enim & tributa præſtatis. miniſtri enim dei ſunt: in hoc

Mat. 22. c. ipſum ſeruientes. Reddite ergo omnibus debita. cui tributum, tributū: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

C Nemini quicquam debeatis: niſi, Vt

Exo. 20. c. Deu. 5. b. inuicem diligatis. qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falſum teſtimonium dices, Non cōcupiſces, & ſi quod eſt

Leui. 19. d. Mat. 22. d. Mar. 12. c. Gala. 5. c. Iaco. 2. b. aliud mandatum, [4] in hoc verbo inſtauratur, Diliges proximum tuum ſicut teipſum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis: eſt dilectio. [5] Et hoc ſcientes tēpus, quia hora eſt iam nos de ſomno ſurgere. Nunc enim propior eſt

D noſtra ſalus [6] quàm cū credidimus.

9. Nox præceſſit, vel infidelitatis, peccati, & ignorantiæ: vel vmbrarum Moſaicarum, dies autem gratiæ appropinquauit.

1. Infirmum autem in fide aſſumite. græce pro aſſumite eſt προσλαμβάνεσθε .i. nolite abijcere quia infirmus eſt fide i. cuius nondū planè confirmata eſt fides, idē enim valent infirmū in fide, & infirmū fide, quomodo græci legunt. vos ergo huiuſmodi infirmū nolite abijcere, ſed infirmitatem eius boni conſulite, & eum ſuſcipite, non in diſceptationibus cogitationum pro quo græci legunt, εἰς διακρίσεις λογισμῶν, quidam διαλογισμῶν legūt, ſed idem eſt ſenſus, ſcilicet non in altercationes diſputationum, hoc eſt ſupportate qui ſic in fide infirmus eſt, & nolite tempus terere in altercationib⁹ diſputationum, an ſcilicet rectè abſtinet à certis cibis, an rectè dies aliquos feſtos obſeruat. Ad hui⁹ enim loci & capitis explicationem notandum, in primitiua eccleſia fuiſſe inter Iudæos ad fidē cōuerſos qui diuerſa ſentirent de lege, quidā planè aſſeuerabant nullum faciēdum eſſe ciborum delectum, nullamq; dierum feſtorum obſeruationem: erant contrà qui nondum planè cōfirmata fide contendebant certis cibis abſtinendum, & certos dies feſtos celebrandos. De huiuſmodi ergo, altercationes & cōtētioſas diſputationes fieri vetat apoſtolus, aſſerens ſupportandam eſſe magis fratris īfirmitatē.

7 Nox præceſſit: dies autem appro-
pinquauit. Abijciam[9] ergo opera te- Luc. 21.f.
nebrarum, & induamur arma lucis.
Sicut in die, honeſte ambulemus: nō
in comeſſationibus & ebrietatibus,
non in cubilibus & impudicitijs, nō
in contentione & æmulatione: ſed
induimini dominum Ieſum Chri- Gal. 5.c.
ſtum, & carnis curam ne feceritis in 1 Pe. 2.c.
deſiderijs.

ARGVMENTVM Cap. 14.

Non temere de fratre iudicandum in ciborum dierúmq; diſcretione, aut contra, ſed infirmum in fide ferendum: neq; committendum, vt leuiculi cibi gratia fratrem offendamus.

CAPVT XIIII.

[1] INfirmum autē in fide, aſſu- A
mite: nō in diſceptationibus
cogitationū. alius enim [2] cre-
dit ſe manducare omnia. qui autem
infirmus eſt, [3] olus manducet. Is qui
manducat, non manducantem non
ſpernat. & qui non manducat: man-
ducantē nō iudicet. deus enim illum

2. Credit ſe mãducare, perinde habent græca: nouus loquendi modus, pro eo quod eſt, credit licere ſibi, vt veſcatur omnibus.

3. Olus manducet, græci habent, ἐσθίει id eſt manducat, & ſenſus eſt, qui firmiores ſunt fide, paſſim ac temere veſcuntur cibis quibuſlibet, exiſtimantes id ſibi perquam licere. Contrà, qui infirmus fide ac debilis eſt, quia incertus eſt animi quid manducet propter tot ciborum genera in lege inhibita, ne conſcientiam quam ſibi parit polluat, olus manducat, ſciens nihil illorum

eſſe vetitum in lege.interpres legit, ἐσθιέτω, id eſt, manducet, id eſt ſi exiſti⸗mat periculum eſſe in carnibus edendis, veſcatur oleribus.
4. Aſſumpſit, id eſt non abiecit, ſed ad fidem etiam vocauit.
5. Domino ſuo ſtat aut cadit, id eſt, non debes tibi de eo iudicium vſurpare. Nam ſi in eo quòd edit aut abſtinet peccat, an non domino ſuo ſtat aut cadit? id eſt, domino curæ eſt, ſiue ſtat ſiue cadit, qui etſi per infirmitatem fidei nũc cadit, ſtabit tamen, græce σταθήσεται, id eſt ſtabilietur à domino & confirmabitur. potens eſt enim deus illum ſtatuere. græce στῆσαι. i. erigere & ſtabilire.

Iaco. 4.d. 4 aſſumpſit. Tu quis es, qui iudicas alienum ſeruum? 5 Domino ſuo ſtat aut cadit: ſtabit autẽ. potens eſt enim deus ſtatuere illum. 6 Nã alius iudicat diem inter diem, alius autem iu⸗
B dicat omnẽ diem. Vnuſquiſq; in ſuo ſenſu abundet. 7 Qui ſapit diẽ, domino ſapit. Et qui manducat, domino manducat. gratias enim agit deo. Et qui nõ manducat, domino nõ manducat, & gratias agit deo. 8 Nemo enim noſtrũ ſibi viuit, & nemo ſibi moritur. Siue enim viuimus, domino viuimus: ſiue morimur, domino morimur. Siue ergo viuimus, ſiue

6. Nam alius ὃς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν, Hieronymus vertit ἡμέραν παρ' ἡμέραν diẽ pluſquã diem, vt ſit ſenſus, quòd nonnulli exiſtimabant diſcrimẽ eſſe in diebus, alius autẽ iudicat omnẽ diem. i. perinde de diebus omnibus iudicat. Auguſtinus interpretat̃ ἡμέραν παρ' ἡμέραν, alternos dies: κρίνειν autem, quod interpres vertit iudicat, ſignificat etiam diſcernere: quo ſignificato ſenſus eſſe poteſt: Alius quidem diſcernit & iudicat, & approbat ac cenſet eſſe dierũ alternationem, vt quod vno die licet, alio non liceat, quomodo Iudæi, qui multa feſta multáſq; ferias habebant: alius autem iudicat omnẽ diem. i. cenſet quãlibet diem cuilibet rei nõ male gerẽdę aptã: ſicut veriſimile eſt in primitiua eccleſia multos ex Iudæis in fide debiles, & adhuc literæ hærẽtes, feſta & calendas ſuperſtitioſe obſeruaſſe: alios autem perfectiores, qui ceremonias ceſſaſſe intelligerẽt, nullam inter huiuſmodi legis veteris dies diſtinctionem poſuiſſe. Non vult autem Paulus ea de re quẽpiam iudicari, ſed domini relinqui iudicio. tãtũm in his rebus vnuſquiſq;, inquit, ſuo ſenſu abundet, græce ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω. i. vnuſquiſque certus ſit ſuæ mentis, & cõpertum habeat quod mẽte concipit, ſeq; ipſe conſulat, & agat quod ſibi conſcientia iudicat. Chryſoſtomus interpretatur hæc loca de Iudæis, quorũ nonnulli carne ſuilla etſi non perpetuo, ſtatis diebus abſtinerẽt, alij ſine diſcrimine quouis die comederent. de ijs autẽ neutros iudicãdos, ſed ſuo ſenſui ac cõſcientiæ iudicio relinquẽdos. Mihi videtur Paulus quum paulò ſupra de ciborum diſtinctione locutus eſſet, nunc de dierũ obſeruatione loqui, & in ſequentibus de duobus.
7. Qui ſapit, nouum genus loquẽdi, pro eo quod eſt, qui rationem aliquam dierum habet: id vocat diem ſapere, domino ſapit. i. ad honorem domini id facit. græci hoc loco addunt, καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, κυρίῳ οὐ φρονεῖ, ad verbum, & qui non ſapit diem, domino non ſapit. i. qui dierum diſtinctionẽ non facit, ad honorem domini id facit. Similiter & qui indifferenter quibuſlibet cibis veſcitur, & qui certis abſtinet.
8. Nemo enim noſtrum. probat his verbis ab vno domino nos pendẽre, vi⸗

d.j.

morimur, domini ſumus. In hoc
enim Chriſtus mortuus eſt, & reſur
rexit: vt & viuorũ, & mortuorũ do-
minetur. Tu autẽ quid iudicas fra-
trem tuũ? aut tu quare ſpernis fratrẽ
tuũ? Omnes enim ſtabimus ante tri- 2.Co. 5.b.
bunal Chriſti. ſcriptũ eſt enim, Viuo Eſa. 45.d
ego dicit dominus, quoniã mihi fle- Phili.
ctetur omne genu: & omnis lingua 2.b.
cõfitebitur deo. Itaq; vnuſquiſq; no-
ſtrũ pro ſe ratiõnẽ reddet deo. Non C
ergo amplius inuicẽ iudicemus,[9] ſed
hoc iudicate magis, ne ponatis offen
diculum fratri vel ſcandalum. Scio
& cõfido in domino Ieſu, quia [10] ni
hil cõmune per ipſum: niſi ei qui ex-
iſtimat quid cõmune eſſe, illi cõmu-
ne eſt. Si enim propter cibum frater
tuus cõtriſtatur: iam nõ ſecundũ cha
ritatẽ ambulas. Noli cibo tuo illum 1.Co.
perdere, pro quo Chriſtus mortuus 8.d.
eſt. Non ergo blaſphemetur [11] bonũ
noſtrum. Non eſt enim regnum dei
eſca & potus: ſed iuſtitia & pax, &
gaudiũ in ſpiritu ſancto. qui enim
in hoc ſeruit Chriſto, placet deo: &
probatus eſt hominibus. Itaq; quæ D
pacis ſunt ſectemur: & quæ ædifica-
tionis ſunt, inuicẽ cuſtodiamus. noli
propter eſcã deſtruere opus dei. Oia Tit.
quidẽ ſunt mũda, ſed malũ eſt hoi q 1.d.
p offendiculũ mãducat. Bonũ eſt nõ 1.co.
mãducare carnẽ & non bibere vinũ, 8.d.
neq; in quo frater tuus offẽditur, aut
ſcãdalizatur, aut infirmat.[12] Tu fidẽ

tamq; & mortẽ noſtrã, quæ penes illũ ſint: atq; adeò ſiue quis edit, ſiue abſtinet; ſiue dierum diſtinctionem aliquã facit, ſiue nullam, non vult à fidelibus iudicari, ſed domini iudicio relinqui.

9. Sed hoc iudicate. græce κρίνετε. i. ſed hoc potiꝰ decernite & ſtatuite, ne fratri ſitis offẽdiculo.

10. Cõmune per ipſum, id eſt immũdũ. ſic enim vocabãt Iudæi quicquid aut edere aut attrectare illis non licebat. Nihil vero iam, inquit Paulus, cõmune .i. immũdum per ipſum, ſcilicet dominũ qui purificauit: ſicut dicitur Petro in Actis, quod deꝰ purificauit, tu ne cõmune dixeris. Interpres legit, δι᾽ ἀυτοῦ, ſpiritu leni, q̄ ſi legimꝰ aſpirato, ſenſus eſt, quòd nihil per ſe ac ſua natura immundum eſt. Cæterũ ſi quis exiſtimat cibum aliquẽ immũdum eſſe & veſcitur, fit illi ob conſcientiã immundus. græci vtroq; modo exponunt.

11. Bonum noſtrum. ſcilicet fides noſtra, ne ꝓpter huiuſmodi diſſenſiones infidelibus ſit opprobrium. quidam legũt bonum veſtrum, neq; refert ad ſenſum. Non eſt enim regnum dei eſca & potus, id eſt non in cibi aut potus abſtinentia vel vſu, quæ externa ſũt, conſiſtit regnum dei.

12. Tu fidẽ habes. Hũc locum ſic exponũt græca ſcholia. fidem hoc loco innuit circa dierũ & ciborum delectum verſantem, non illam dogmata ſpectantem, quam palàm confiteri & præ-

dicare oportet:ſed perfectorum hoc loco inanem taxat gloriationem: Perfectus,inquit,es & conſummatus in fide?quid de hac virtute gloriaris?Quando verò ait:Apud temetipſum fidẽ habe,id ſibi vult:Quòd ſi te omnes culpant cũ prouidentia quidpiam,aut fraternæ ſalutis gratia facientẽ, cõſciẽtia autẽ non te reprehendit,beatus es: Arguit ergo perfectiores nonnullos Paulus,qui etiam cum offendiculo fratrum idolothytis aut cibis veſcerentur per legem impuris, aſſerẽtes pro fidei perfectione id ſe facere, ex qua intelligerẽt ſã per Chriſtũ nullum cibum eſſe impurum: inquit ergo Paulus, Tu fidem habes.i. perfecte credis nihil eſſe impurum:bene eſt quòd ita credis, eamq; fidem habes,ſed penes temetipſum habe coram deo, id eſt ſufficiat tibi mentis tuę ſynceritas,quòdq; ita credis, & quòd fidei tuæ integritatem nouit deus:cęterum noli illam iactare,eaq; cum fratris vti offendiculo. Beatus enim qui nõ iudicat ſeipſum in eo quod probat, id eſt vt interpretatur Photius,cuius gręca ſi voles require ex codice Veronenſi,beatus qui habet teſtificantem ſibi conſcientiam,non in eo ſolum quòd ob fratris ſalutem cibis abſtinet in lege vetitis, ſed ab omni re etiam quam poſt diligentem explorationem, bonam eſſe nouerit.

habes? penes temetipſum habe corã deo.Beatus qui nõ iudicat ſemetipſum in eo quod probat. 13 Qui autẽ diſcernit,ſi mãducauerit, damnatus eſt:quia nõ ex fide.Omne autẽ quod non eſt ex fide:peccatum eſt.

ARGVMENTVM Cap. 15.

¶Ferẽdos infirmos,neq; tam noſtris,quàm(chriſti exemplo) fratrum commodis ſtudẽdum:quem non Iudæorum tantum gratia,ſed gentium etiã, veniſſe ſcripturis confirmat: excuſans ſe interim quòd liberius ad eos ſcribat,ob confidentiam chriſti in ſe loquentis, quo ab Hieruſalem vſque ad Illyricum, vbi non erat agnitus prædicato, pollicetur ſe ad eos venturum:obiter in hoc capite & pro eis orans,& pro ſe orari poſtulans.

13. Qui autem diſcernit,græce διακρινόμενος,quod magis hoc loco ſignificat hæſitantem animiq; dubium,vt ſit ſenſus, Qui autem hæſitat num cibo aliquo ſibi veſci liceat,ſi comederit,dãnatus eſt. Quia non ex fide,id eſt quia contra propriam conſcientiam, ſic enim græca ſcholia explicant, ὁ δὲ γὰρ ἐπίστευσεν αὐτὸ καθαρὸν εἶναι, καὶ οὕτως ἔφαγεν, id eſt credidit enim impurum eſſe huiuſmodi cibum, & cum ea perſuaſione comẽdit, quia Omne quod non eſt ex fide,peccatum eſt,id eſt quod contra conſcientiam propriam fit:πίστις enim,perſuaſionem ſignificat. atque ita ſenſus eſt, quod non eſt ex fide, id eſt, quod contra propriam perſuaſionem animiq; ſententiam, ac repugnante conſcientia fit, peccatum eſt. Neque enim putandum eſt omnes infidelium actiones in ſpeciem ſtudioſas,quas moraliter bonas vocant,ſtatim eſſe peccata,neq; infidelem in eo quòd naturali affectione eleemoſynam indigenti largitur,peccare.

1. Sed ſicut ſcriptũ eſt, eclipſis eſt. Chriſtus non placuit ſibi ſed patri, ſicut ſcriptum eſt, Improperia improperãtium tibi ceciderunt ſuper me, id eſt impiorũ contumelias, in te meas ducebã, ijs vtebar non ſecus ac meis. ſunt autem verba filij ad patrem, ex quib9 probat Paulus Chriſtum non ſua ſpectaſſe cõmoda, qui paternas iniurias ſuas duxerit. placere aũt ſibi, hoc loco ſumit Paulus pro eo quod eſt, vni ſuo cõmodo ſtudere, ſicut pauló antè duob9 locis. nam & græca ſcholia ἀρέσκειν ἑαυτῷ interpretantur τὰ ἑαυτῶ σκοπεῖν. i. ſibi proſpicere, & cõmodis ſuis ſeruire.

2. Quecunq; enim ſcripta. i. etſi locus allegat9, de Chriſto ſonare videt, nolite tamẽ arbitrari ꝓpterea nihil ad nos pertinere. quæcũq; enim ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinã & inſtructionem ſcripta ſunt.

3. Idipſum ſapere. i. idẽ mutuo inter vos & vnanimiter ſentire, neq; de ciborũ dierumq; obſeruatione digladiari.

4. Suſcipite inuicẽ. græce προσλαμβάνεσθε. i. ſupportate (vt vulgo loquũtur) inuicẽ & adiuuate, ſicut & Chriſtus ſuſcepit & ſupportauit vos in honorem dei. hæc autẽ nouiſſima verba referri poſſunt ad ꝟ ſuſcipite, vt ſit ſenſus, ſuſcipite inuicem ad honorem & gloriam dei, vel referuntur ad ſuſcepit, ſicut & Chriſtus ſuſcepit vos ad honorẽ dei patris, & ſic cõmodior erit cõnexio ſe-

CAPVT XV.

Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorũ ſuſtinere, & non nobis placere. Vnuſquiſque veſtrum proximo ſuo placeat in bonum, ad ædificationem. Etenim Chriſtus non ſibi placuit:[1] ſed ſicut ſcriptum eſt, Improperia improperantium tibi, ceciderũt ſuper me.[2] Quæcunq; enim ſcripta ſunt, ad noſtrã doctrinã ſcripta ſunt: vt per patientiam & conſolationẽ ſcripturarũ, ſpem habeamus. Deus autem patientiæ & ſolatij, det vobis[3] idipſum ſapere in alterutrum ſecundum Ieſum Chriſtum: vt vnanimes, vno ore honorificetis deum & patrem domini noſtri Ieſu Chriſti. Propter quod[4] ſuſcipite inuicẽ: ſicut & Chriſtus ſuſcepit vos in honorem dei. Dico enim Chriſtum Ieſum, miniſtrum fuiſſe circunciſionis propter veritatem dei, ad confirmãdas promiſſiones patrum: Gẽtes autem ſuper miſericordia, honorare deum, ſicut ſcriptum eſt, Propterea confitebor tibi in gentibus domine, & nomini tuo cantabo. Et iterũ dicit, Lætamini gẽtes cum plebe eius. Et iterum, Laudate omnes gentes dominum: & magnificate eum omnes populi. Et rurſus Eſaias ait, Erit radix Ieſſe: & qui exurget regere gẽtes, in eo gentes ſperabunt. Deus autem ſpei, repleat vos omni gaudio

A Pſal. 68.b. B 1.Co. 1.b. Pſal. 17.d. 2.re. 22.d. C Pſal. 116.a. Eſa. 11.c.

quentis ſententiæ: Dico enim,&c.hoc eſt, hinc perſpicuum eſt Chriſtum vos ſuſcepiſſe,quia vtriq; populo miniſtrauit & proſpexit:Dico enim eum miniſtrum fuiſſe circũciſionis .i. Iudæorũ,quib⁹ euãgelium miniſtrauit. Propter veritatem dei ad cõfirmandas promiſſiones patrum .i. vt veracem deũ oſtẽderet in confirmatione promiſſionũ,quas deus patribus Iudæorum fecerat,

& pace in credendo: vt abundetis in
ſpe,in virtute ſpiritus ſancti. Certus
ſum autem fratres mei & egoipſe de
vobis,quoniã & ipſi pleni eſtis dile-
ctione, repleti omni ſcientia , ita vt
poſſitis alterutrum monere.5 Auda-
cius autẽ ſcripſi vobis fratres ex par-
te,tãquam in memoriã vos reducẽs:
D propter gratiã quæ data eſt mihi à
deo,vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in
gẽtibus ſanctificans euãgelium dei,
vt fiat oblatio gentiũ accepta & ſan
ctificata in ſpiritu ſancto.6 Habeo
igitur gloriã in Chriſto Ieſu ad deũ.
7 Non enim audeo aliquid loqui eo-
rum quæ per me nõ effecit Chriſtus
in obedientiam gentium verbo & fa
ctis, in virtute ſignorũ & prodigio-
rum,in virtute ſpiritus ſancti: ita vt
ab Hieruſalem per circumitum vſq;
ad Illyricum repleuerim euangeliũ

ſcilicet de danda in cordibus eorum lege noua. quomodo autem ſuſceperit gentes probat Paulus, dicẽs: Gentes autẽ, ſubaudi, dico ſuper miſericordia honorare deum:q̃ ſi gentes deũ honorãt & glorificãt deum ſuper miſericordia ſibi facta, manifeſtum eſt q̃ deus eas aſſumpſit & ſuſcepit. Itaque hoc loco ſublaturus Paulus diſſenſiones quæ inter Iudæos & gentes oriri poterãt, ne quid alteri aduerſus alteros inſoleſcant, oſtendit vtrunque populum à deo priuilegiis affectũ, & à Chriſto ſuſceptum: qui Iudæis promiſſiones factas impleuerit, & gẽtes miſericordia affecerit.

5. Audacius, græce τολμηρότερον .i. audaci⁹ vel cõfidẽtius. audaci⁹ ergo ſcripſi vobis ex parte .i. paulò audacius ac liberius, tãquam in memoriã vos reducens: græce ἐπαναμιμνήσκων .i. recordãs ac memor priſtinæ vitæ veſtræ, & hoc eſt quod interpres vertit, vos reducens in memoriã. ſignificat etiam ἐπαναμιμνήσκω commonefacere, & hoc modo ſenſus eſt, ſcripſi vobis ex parte .i. paulò audacius, nõ increpandi vos gratia, ſed cõmonefaciẽdi: propter .i. iuxta gratiã quæ mihi data eſt à deo, vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in gẽtibus .i. vt illi miniſtrẽ inter gentes ipſum prædicans & ſanctificãs .i. ſanctum prædicans eſſe euangelium.

6. Habeo gloriam, græce ἔχω οὖν καύχησιν ἐν Χριστῷ τὰ πρὸς τὸν θεόν, interpres verò non legit τὰ, inſolenſq; eſt græcis lectio, niſi dicamus εἰς τὰ. ſenſus ergo eſt, vt interpres legit, habeo quod glorier in Chriſto apud deũ: vel ſenſus eſt legẽdo τὰ, habeo quod in Chriſto glorier in his quæ ad deũ ptinẽt.

7. Non enim audeo, præmiſit Paulus habeo quod glorier in Chriſto de his quæ ad deũ pertinẽt: non enim audeo aliquid loqui, &c. i. non audeo gloriari, neq; iactare me niſi de factis meis, aut potius non meis , ſed eis quæ per me Chriſtus effecit in obedientiam gentium .i. vt per me gentes euangelio obediẽtes redderet: quę quidem Chriſtus effecit & operatus eſt in me verbo

Chriſti.[8] Sic autem prædicaui euan-
gelium hoc, non vbi nominatus eſt
Chriſtus, ne ſuper alienũ fundamen
tum ædificarẽ: ſed ſicut ſcriptũ eſt,
Quibus non eſt annũciatũ de eo, vi- Eſa. 52.d.
debũt: & qui nõ audierũt de eo, intel
ligent: propter quod & impediebar
plurimũ venire ad vos: & prohibi-
tus ſum vſq; adhuc. Nũc vero vlte-
rius locũ nõ habẽs in his regionib⁹:
cupiditatẽ autẽ habẽs veniẽdi ad vos
ex multis iã præcedentibus annis: cũ
in Hiſpaniã proficiſci cœpero, ſpero
ꝙ præteriẽs videam vos, & à vobis
deducar illuc, ſi vobis primũ ex par-
te fruitus fuero. Nũc igitur profici- F
ſcor in Hieruſalẽ miniſtrare ſanctis.
[9] Probauerunt enim Macedonia &
Achaia collationem aliquã facere in
pauperes ſanctos qui ſunt in Hieru-
ſalem. Placuit enim eis: & debitores
ſunt eorum. Nam ſi ſpiritualiũ eorũ 1.Co. 9.b.
participes facti ſunt gẽtiles, debẽt &
in carnalibus minſtrare illis. Hoc igi
tur cum cõſummauero & aſſignaue
ro eis fructum hunc: per vos profici-
ſcar in Hiſpaniam. Scio autem quo- G
niã veniens ad vos, [10] in abundantia
benedictionis euangelij Chriſti ve-
niam. Obſecro ergo vos fratres per
dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum,
& per charitatem ſancti ſpiritus, vt
adiuuetis me in orationibus pro me
ad deũ, vt liberer ab infidelibus qui
ſunt in Iudæa, & obſequij mei obla-

prædicationis in virtute ſignorum & prodigiorum, ita vt euangelium repleuerim ſiue cõſummauerim, hoc eſt nihil eorũ quæ ad veritatẽ ſpectant euãgelicam obmiſerim, prædicãdo ab Hieruſalem vſq; ab Illyricũ. Eſt autem Illyricum, vt græca ſcholia aiunt, in finibus eius quæ nũc Bulgaria vocatur.

8. Sic autem prædicaui. græce paulò amplius ſignificatur, φιλοτιμούμενος εὐαγγελίζεσθαι, id eſt annifus ſum prædicare. Significat enim φιλοτιμοῦμαι magno ſtudio aliquid conari. Laboraui, inquit, ergo vt euangelium prædicarem nõ ijs in locis vbi iam nominatus & annuntiatus erat Chriſtus, ne ſuper alienum fundamẽtum ædificarem, id eſt ne aliorũ apoſtolorũ laboribus ac prædicationibus mei ſermonis additamentũ miſcens viderer eorum gloriam ſurripere, ſed ſicut ſcriptum eſt, &c. & hic eclipſis eſt, ſupplendũq;, ſed ijs in locis prædicaui, vbi non erat Chriſtus annũtiatus, ſicut olim id ſcriptum eſt futurũ, ijs verbis: Quib⁹ nõ eſt, &c.

9. Probauerunt. i. approbauerũt vel viſum eſt eis facere collationem, κοινωνίαν. i. cõmunicationẽ, hoc eſt de bonis ſuis impartiri.

10. In abundantia benedictionis, græce εὐλογίας, εὐλογία autem nõ benedictionẽ modo ꝓ qua vtimur, ſed munificẽtiam & largitatẽ ſignificat. Et Chriſtianis εὐλογίαι dicebantur munera

tio accepta fiat in Hieruſalem ſanctis,vt veniam ad vos in gaudio per volũtatem dei:vt refrigerer vobiſcum. Deus autem pacis ſit cum omnibus vobis. Amen.

ARGVMENTVM Cap. 16.

¶ *Totum hoc caput ſalutationes & cõmendationes occupant, niſi quòd circa finem ab hæreticis & ſciſmaticis cauere eos admonet, gratiarum actione epiſtolam concludens.*

CAPVT XVI.

A Ommẽdo autẽ vobis Phœben ſo
c rorẽ noſtrã, quæ eſt in miniſterio
eccleſiæ quæ eſt [1] Cẽchreis:vt eã
ſuſcipiatis in domino [2] digne ſanctis: &
aſſiſtatis ei,in quocũq; negotio veſtri in
diguerit.etenim ipſa quoq; aſtitit multis
Acto. & mihi ipſi. Salutate Priſcã & Aquilam
18. a. adiutores meos in Chriſto Ieſu (qui pro
8. aĩa mea,ſuas ceruices ſuppoſuerũt.quib⁹
nõ ſolus ego gratias ago,ſed & cũctæ ec
cleſiæ gẽtiũ) & domeſticã eccleſiã eorũ.
Salutate Epænetũ dilectũ mihi: q eſt pri
mitiuus Achaiæ in Chriſto Ieſu. Salutate Mariã,quæ multũ la
borauit in vobis. Salutate Andronicũ & Iuniã cognatos & cõca
ptiuos meos:qui ſunt nobiles in apoſtolis,qui & ante me fuerũt
B in Chriſto. Salutate Ampliatũ dilectiſſimũ mihi in dño. Saluta
te Vrbanũ adiutorẽ noſtrũ in Chriſto Ieſu, & Stachyn dilectũ
meũ. Salutate Apellẽ probũ in Chriſto. Salutate eos q ſunt ex
Ariſtoboli domo. Salutate Herodionẽ cognatũ meum. Salutate
eos q ſunt ex Narciſſi domo,qui ſunt in dño. Salutate Tryphe
nã & Tryphoſam quæ laborãt in domino. Salutate Perſidẽ cha
riſſimã, quæ multũ laborauit in dño. Salutate Rufum electũ in
domino,& matrẽ eius & meã. Salutate Aſyncritum,Phlegontẽ,
Hermen,Patrobam,Herman:& qui cũ eis ſunt,fratres. Salutate
Philologon & Iuliam, Nereum & ſororẽ eius & Olympiadẽ: &
Phili. omnes qui cũ eis ſunt,ſanctos. Salutate inuicẽ in oſculo ſancto.
3. d. Salutant vos omnes eccleſiæ Chriſti. Rogo autẽ vos fratres,vt
C obſeruetis eos qui diſſenſiones & offendicula præter doctrinam
quã vos didiciſtis faciunt: & declinate ab illis. Huiuſmodi enim
Chriſto dño nr̃o nõ ſeruiũt,ſed ſuo vẽtri: & p dulces ſermones

amicis charitatis affectu miſſa, vnde & ἀπὸ τοῦ λέγειν id eſt colligendo λογίας, vocat Paulus collectiones & eleemoſynas. Senſus ergo Pauli poteſt eſſe, prout εὐλογία diuerſa ſignificat, varius: vno modo, ſpero q veniens ad vos, in abundantia benedictionis veniã. i. abũdè vobis benedicã, vel ſpero q veniens inueniam vos in eleemoſynis erogãdis, ac præſtita in oẽs humanitate ad pfectiõis apicẽ euaſiſſe. inueniã ſcilicet vos erga fratres fuiſſe bñficẽtiſſimos, & bñdictiõe ac bñficẽtia erga ſctõs vſos eſſe.

1. Cenchreæ. huius nominis oppidũ eſt ĩ Troade, ſimiliter & in Italia, tñ hoc loco eſt port⁹ & ſtatio naualis Corinthiorũ.

2. Digne ſanctis. i. pro dignitate ſanctorum, & quemadmodum ſanctos ſuſcipere par eſt.

Argumentum epiſtolæ I. ad Corinthios.

Corinthij Achaici ſunt, quorũ metropolis Corinthus. Hos Paulus apoſtolus ab humanæ philoſophiæ faſtu, atq; inani magiſtrorum ſuorum venditatione ad humilem crucis doctrinam & de Chriſto gloriationẽ abducit: & excõmunicato fornicario ab omni eos libidine & auaritia dehortatur, quantum cuiq; datur ad continentiam inuitans, ſic tamen vt matrimonium prælata virginitate nõ damnet: obiter verò ſuam authoritatem aduerſus pſeudoapoſtolos & libertatem aſſerens, damnat quòd promiſcue idololatrarũ menſa cũ aliorũ offendiculo vtantur: hinc nõnullis de publica honeſtate præfatis, damnatiſq; eorum in Chriſtianis cõuiuijs ſciſmatibus, ad dignè ſumẽdam euchariſtiam hortatur: poſtmodum enumeratis varijs eccleſiaſtici corporis donis ad charitatem maximè & prophetiam inuitat, demum in reſurrectionem vitæ confirmatis, atq; ad faciendam eleemoſynam cohortatis, ſalutationibus epiſtolam claudit.

EPISTOLA DIVI PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS I.

ARGVMENTVM *cap. I.*

Præpoſita epigraphe, & nonnihil illis collaudatis, ſchiſmata illorũ damnat, ſimiliter & humanam ſapientiam: qua neglecta, & cum ſuis profeſſoribus reprobata, ſtultos mundo ignobiléſque, & abiectos, in euangelij prædicationem Chriſtum delegiſſe oſtendit.

CAPVT I.

A PAVLVS vocatus apoſtolus Ieſu Chriſti, per voluntatem dei, & Soſthenes frater eccleſiæ dei quæ eſt Corithi,[1] ſanctificatis in Chriſto Ieſu, vocatis ſanctis cum omnibus qui inuocant nomen domini noſtri Ieſu Chriſti in omni loco[2] ipſorum & noſtro, gra-

1. Sanctificatis, prædixit eccleſię dei, ſubdit autem quę eſt illa eccleſia, ipſis ſcilicet in Chriſto Ieſu per baptiſmum ſanctificatis.

2. Ipſorũ & noſtro, qui inuocant nomen domini in omni loco, ſiue ipſorũ, id eſt, vbilibet apud gẽtes, ſiue noſtro, id eſt, Hieroſolymis, quòd olim Iudæi putarent nephas eſſe, ſi alibi adoraretur. Salutat autem, inquit Chryſoſto. non Corinthios modo, ſed quotquot vbiq; ſunt fideles. Photius refert τὸ ipſorũ & noſtro, ad græca κυρίου ἡμῶν, vt ſit ſenſus, qui inuocant nomen domini noſtri Ieſu Chriſti, domini inquam ipſorum & noſtri: ſic enim legendum eſt ſecundum illũ, non noſtrę.

tia vobis & pax à deo patre noſtro
& dño Ieſu Chriſto. Gratias ago
deo meo ſemper ꝓ vobis,[3] in gratia
dei quæ data eſt vobis in Chriſto Ie
ſu. ꝙ in omnibus diuites facti eſtis
in illo,[4] in omni verbo, & in omni
ſciētia,[5] ſicut teſtimoniū Chriſti cō=
firmatū eſt ī vobis, ita vt nihil vobis
deſit in vlla gratia, expectātibꝰ reue
lationē dñi noſtri Ieſu Chriſti, q &
confirmabit vos vſq; in finē ſine cri=
mine, in die aduētus dñi noſtri Ieſu
Chriſti.[6] Fidelis deꝰ: per quē vocati B
eſtis in ſocietatē filij eiꝰ Ieſu Chriſti 1.th. 5.d
domini noſtri. Obſecro autē vos fra=
tres, per nomen domini noſtri Ieſu
Chriſti, vt [7] idipſum dicatis omnes,
& nō ſint in vobis ſchiſmata: [8] ſitis
autē perfecti in eodē ſenſu, & ī eadē
ſententia. Significatum eſt enim mi=
hi de vobis fratres mei, ab ijs qui ſūt
[9] Chloës, quia contentiones ſunt in=
ter vos. Hoc autem dico, ꝙ vnuſquiſ
que veſtrum dicit,[10] Ego quidē ſum

3. In gratia .i. ob gratiam quæ data eſt vobis in Chriſto .i. per Chriſtum.
4. In omni verbo .i. inquit Theophy. ꝙ ſermonem dei habetis & ſcientiam, vt & intelligendi vobis facultas adſit, & eloquendi.
5. Sicut teſtimoniū, gratias, inquit, ago deo ꝙ in oībus, græce ἐν παντὶ .i. omnino diuites facti eſtis in illo .i. per Chriſtū in omni verbo & ſcientia, ſicut teſtimoniū Chriſti confirmatum eſt in vobis, pro ſicut græci habēt καθὼς, quod græca ſcholia exponunt ꝓ δι' ὧν .i. per quę. ſic em̄ explicāt, ꝓ ſermonē em̄ & donatā à deo ſcientiā teſtimoniū Chriſto à vobis creditum in vobis cōfirmatū eſt. Photius īterpretat̄ τὸ μαρτύριον Χριστοῦ. Voluntariā & ſalutarem Chriſti paſſionem, interꝑtatur etiā teſtimonium Chriſti, teſtimoniū illorū de Chriſti, ipſa ſcilicet gratuita ſignorum dona, & viſibiles gratias quę in primitiua eccleſia credentibꝰ conferebantur. & ita ordinat lectionem: diuites facti eſtis ī omni verbo & ſcientia, ſicut perſpicuum eſt ex teſtimonio Chriſti in vobis confirmato, id eſt, ex ipſius donis & gratijs ī vos ab illo collatis, inter quas ſunt gratia ſermonis, & gratia ſcientiæ.
6. Fidelis deꝰ .i. verax. πιστὸς em̄ aliqn̄ ſignificat veracē & fide dignum, aliqn̄ certū & indubitatū, vnde frequēs eſt Paulo, πιστὸς ὁ λόγος: quod īterpres ſēper vertit, fidelis ſermo, nos vertere poſſumꝰ certa, & īdubitata res eſt: ſicut verbū & ſermo Hebręis nō tā ꝓ locutione ipſa, q̄ ꝓ re ipſa facta ſumit̄, & ꝓ rebꝰ geſtis.
7. Id ipſum, id eſt, perinde inuicem ſentiatis.
8 Sitis autem perfecti, grece eſt ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοΐ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ: quāq̄ interpres ꝓ γνώμῃ legit γνώσει .i. ſcientia. Eſt autē horū verborū ſenſus, vt ſitis integri & perfecti in eadē mente & ſentētia, nō habētes ſciſſa inuicē per diſcordiā mēbra, vel vt ſitis cōcordes & vnanimes in eadem mente & ſentētia καταρτίζω em̄ ſignificat ex multis vnū cōficere, vnde pro reconciliare, atq; ad concordiam & vnitatem reducere ponitur.
9. Chloes. Si loci aut mulieris nomen ſit Chloe, ignorant interpretes omnes.
10. Ego quidem. Ambroſius putat nō dānari hoc loco Corinthios ꝙ Paulo,

aut Apollo, aut Cepha pręceptore gauderēt, qui boni & fideles: ſed ſuppoſitis noībus taxari putat hęreticos, quorū noīa ſibi vēditabāt ſeducti Corinthij, ſicut capite 4. ait: Hæc autē fratres trāſfiguraui in me & Apollo ꝓpter vos, vt ī nobis diſcatis ne ſupra q̄ ſcriptū eſt, vnꝰ aduerſus alterū inflet̃ ꝓ alio: & ita græca ſcholia. Quòd ſi de quouis īdifferēter vis ītelligi, dānat Paulꝰ eos qui

Acto. 18.f Pauli, ego autem Apollo, ego vero
Cephæ, ego autē Chriſti. Diuiſus eſt
Chriſtus? Nūquid Paulus crucifixus
eſt ꝓ vobis, aut ī nomine Pauli ba-
ptizati eſtis? gratias ago deo meo, ꝙ
neminē veſtrū baptizaui, niſi Criſpū
& Caiū: ne quis dicat ꝙ in nomine
meo baptizati eſtis. Baptizaui aūt &
Stephanę domū. Cęterū neſcio ſi quē
aliū veſtrū baptizauerim. Nō eni mi
C ſit me Chriſtꝰ baptizare, ſed euāgeli
zare, [11] nō in ſapiētia verbi, vt nō eua
cuetur crux Chriſti. Verbū enim cru
Eſa. 29 e cis, [12] pereūtibus quidē ſtultitia eſt:
Abd. ijs autē qui ſalui fiūt, id eſt nobis, dei
1.c Eſa. 33.c virtus eſt. Scriptū eſt enim, Perdā ſa
pientiā ſapientiū: & prudentiā pru-
dentium reprobabo. [13] Vbi ſapiens?
vbi ſcriba? vbi inquiſitor huius ſecu-
li? Nónne ſtultā fecit deus ſapientiā
huius mundi? [14] Nā quia in dei ſapiē
tia nō cognouit mundus per ſapien-
tiā deū: placuit deo p ſtultitiā prædi
cationis, ſaluos facere credētes. Quo
niā & [15] Iudæi ſigna petūt, & Græci
D ſapiētiā quærūt: nos aūt prædicamꝰ
chr̃m crucifixū, [16] Iudęis q̄dē ſcādalū

ſalutē vni deo acceptā baptiſtis ſuis & magiſtris neglecto Chrō tribuebāt: vñ poſtea ait, grãs ſe agere deo ꝙ neminē illorū baptizauerit niſi Criſpum & Caium, ne quis dicat, inquit, ꝙ ī nomine meo baptizati eſtis, ſiue baptizaui, vt gręca habēt, ſcilicet ἐβάπτισα.

11. Sapiētia v̄bi, græce σοφία i. eloquētia ſermonis, vel in humana ſapiētia, q̄ verbis tm̃ cōſtat, vt nō euacuet̃ crux chriſti i. ne īutilis reddat̃ & inanis fiat, dū hoīes, vi humanę eloquētię ſalutē ſe aſſecutos credēt, non vi paſſionis.

12. Pereūtibus .i. incredulis, q cū humana ſua ſapientia peunt, ridicula res videt̃ & ſtultitia: ijs aūt q ſalui fiūt fidelibus, dei virtꝰ ac potētia: virtꝰ eñi dei eſt ad ſalutē omni credēti, Romanos 1.

13. Vbi ſapiēs .ſ. philoſophus gētiliū, vbi ſcriba, doctor Iudęorū, vbi inquiſitor ſeculi, grę. συζητητής, qđ ſignifi. altercātē diſputatorē, q ſuis ratiocinationibus & argutijs oīa vult aſſequi. Cirillus τὸν γραμματέα qđ interpres vertit ſcribā, interp̃tat̃ grāmatiſtā, grāmatices profeſſorē poetarūq; prælectorē & interp̃tē.

14. Nā q:, &c. i. quia mundani & carnales, dei ſapientiā Chriſtum neglexerunt, neq; eo prædicāte patrē voluerūt agnoſcere, placuit deo p ſtultitiā prædicationis quæ eis habebatur pro ſtultitia, ſaluos facere credentes.

15. Iudei ſigna petūt. vt ī euāgelio, magiſter volumus à te ſignum videre, & multis alijs locis. Greci ſapientiā i. philoſophicas rationes quærunt.

16. Iudeis quidē ſcādalū, in quē negligētes, & crucifigētes offenderūt. gentibus aūt ſtultitiā, qa ridiculū putabāt Chriſtū deū paſſum, & mortuum.

17. Quod ſtultũ eſt dei, id eſt, ſtultitia dei, & infirmum dei, id eſt, infirmitas, id ſcilicet quod in deo & chriſto ridiculũ putant, & imbecille.
18. Videte enim vocationem, id eſt, conſiderate qualis eſt multitudo ad fidẽ vocatorum, quia inter eos non multi ſapientes ſecundum carnem, id eſt, ſecundum apparentiam & externã doctrinam: quia ſecundũ deum ſapientes erant.
19. Ea que non ſunt i. nihili habent. Vt ea que ſunt, id eſt, quæ mundo habentur in pretio deſtrueret.
20. Vt nõ glorietur omnis caro, id eſt, omnis homo ſe vocatũ vel ob ſciẽtiam, vel ob nataliũ claritatem, vel fortitudinem, vel exiſtimationẽ & authoritatem.
21. Qui factus eſt nobis ſanctificatio, id eſt, per quem ſanctificati & redempti ſumus. Vt qui gloriatur i. gloriari voſlet, in domino per quem redemptus eſt, glorietur.
1. In ſublimitate, id eſt, eminentia eloquentiæ, aut ſapientiæ, id eſt, humanæ philoſophiæ.
2. Non in perſuaſibilibus, id eſt, exquiſitis ad perſuadendum verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis, id eſt, nõ humanæ philoſophiæ & eloquentię prę ſidio armatus, ſed ſpiritũ deiq́ꝫ virtutem præ me ferens. Vt fides veſtra, id eſt, ne fidem veſtram nõ tã dei virtuti per nos operanti, q̃ humanæ ſapientiæ tribueretis.

gentibus autẽ ſtultitiã: ipſis autẽ vocatis Iudæis atq́ꝫ Græcis, Chriſtũ dei virtutẽ & dei ſapientiã. quia [17] quod ſtultũ eſt dei, ſapientius eſt hominibus: & quod infirmũ eſt dei, fortius eſt hoĩbus. [18] Videte enim vocationẽ veſtrã fratres, quia nõ multi ſapiẽtes ſecundũ carnẽ, nõ multi potẽtes, nõ multi nobiles: ſed quæ ſtulta ſũt mũdi elegit deus, vt cõfundat ſapiẽtes: & infirma mundi elegit deus, vt cõfundat fortia: & ignobilia mundi & cõtẽptibilia elegit deus, & [19] ea quæ non ſunt, vt ea quæ ſunt deſtrueret, [20] vt nõ glorietur omnis caro in cõſpectu eius. Ex ipſo autẽ vos eſtis in Chriſto Ieſu, [21] qui factus eſt nobis ſapiẽtia & iuſtitia & ſanctificatio & redẽptio: vt (quemadmodũ ſcriptũ eſt) Qui gloriať, in dño glorietur. Hier. 9.g 2.Co. 10.d

ARGVMENTVM Cap. 2.

¶ ſapiẽtiã dei philoſophis, Phariſæis, & dæmonibus incognitã, nõ humana eloquẽtia, ſed dei virtute, & ſpiritu ſãcto fretũ ſe prædicare aſſerit, animalis & ſpiritualis hominis diſtinctionẽ faciẽs.

CAPVT II.

ET ego cũ veniſſem ad vos fratres: veni nõ [1] in ſublimitate ſermonis aut ſapiẽtiæ, annũcians vobis teſtimoniũ Chriſti. Nõ enim iudicaui me ſcire aliquid ĩter vos: niſi Ieſũ Chriſtũ, & hũc crucifixũ. Et ego ĩ infirmitate & timore & tremore multo fui apud vos, & ſermo meus & prædicatio mea [2] nõ A

in perſuaſibilib⁹ humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis: vt fides veſtra non ſit in ſapiētia hominum, ſed in virtute dei.
B Sapiētiam autē loquimur inter perfectos. ſapientiā vero,[3] non huius ſeculi, neq; pricipum huius ſeculi, qui deſtruuntur: ſed loquimur dei ſapientiam in myſterio, quæ abſcōdita eſt, quam prædeſtinauit deus ante ſecula in gloriam noſtram, quam nemo principum huius ſeculi cognouit. ſi enim cognouiſſent: nunq̄ dominum gloriæ crucifixiſſent.[4] Sed ſicut ſcri-
Eſa. 64.b ptum eſt, Quod oculus nō vidit, nec

3. Non huius ſeculi. Græca ſcholia interpretantur ſapientiam huius ſeculi, ſapientiam humanam & temporariam, quę in præſenti tantùm tēpore manet: neq; principū huius ſeculi qui deſtruūtur, gręce τῶν καταργουμένων, id eſt, qui abolentur & euaneſcunt: de qua ſcientia poſtea ait, quam nemo principum huius ſeculi cognouit: per quos intellige oratores & philoſophos, aut iuxta Chryſoſtomū, Herodem, Pilatū, & Iudæos: qui etſi nonnullam Chriſti cognitionem habuerint, nunquam tamē cognouerūt eſſe deum: quia ſi cognouiſſent, nūquam dominum gloriæ crucifixiſſent: ſicut in Actis ait Petr⁹, Scio q per ignorantiam feciſtis, ſicut pricipes veſtri. Ambroſius interpretatur de dæmonibus: qui ſi vere deum & redemptorem noſſent, nūquā eius mortem procuraſſent.

4. Sed ſicut ſcriptū eſt. Quidam Latini codices, ac bona pars non habebant ſed: atq; ita commodior ſenſus, Loquimur dei ſapientiam in myſterio quæ abſcondita eſt: ſicut ſcriptum eſt, quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcēderunt, quæ præparauit deus ijs qui diligunt illū: quæ verò intercedunt, quā prædeſtinauit, vſq; ad τὸ, ſicut ſcriptum eſt, per parentheſim legenda ſunt, atq; ita eſt ſenſus, quę quidē ſapientia abſcondita eſt, ſicut ſcriptū eſt: Quod oculus, &c. ex ijs enim Eſaiæ verbis manifeſtum eſt fuiſſe abſcōditā illam ſapientiam. Græca autem lectio habet ſed, nec lectione Latina clarior eſt, propter duos articulos ſubiunctiuos ſine vllo antecedente: ſic enim habet, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, id eſt, ad verbum: ſed ſicut ſcriptū eſt, quæ oculus nō vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcēderunt, quæ præparauit deus diligentibus illū: qui locus eſt vnus ex eclipticis Pauli: cui vt nōnihil ſuppleamus, altero iſtorum modo medebimur: Si enim cognouiſſent, nūquam dominum gloriæ crucifixiſſent: ſed, ſub. non cognouerunt, ſicut ſcriptum eſt: Quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcēderunt: ſubaudi, ea ſunt quæ præparauit deus ijs qui diligunt illum: ipſe ſcilicet Chriſt⁹, vt exponunt græca ſcholia: τί δὲ ἡτοίμασε τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν τὸν Χριστὸν δηλαδή, καὶ τὴν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως σωτηρίαν, id eſt, quid verò præparauit diligentibus illum? Chriſtum videlicet, & noſtram per eius incarnationem ſalutem. Si ergo manifeſtum eſt ex Eſaia, ea quæ deus præparauit diligentibus ſe, neq; oculo percepta, neq; auribus audita, neq; mente à quoquā hominum concepta ante fuiſſe, ipſum videlicet Chriſtum, perſpicuum quoque principes mundi huius dominum gloriæ non cognouiſſe. Alio modo ſic medebimur eclipſi, referendo τὸ ſed ſicut ſcriptum eſt, ad id quod præceſ-

ſit: Loquimur ſapientiam non huius ſeculi, ſed ſicut ſcriptum eſt, loquimur ea quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt: ea videlicet quæ nec viſu cerni, nec mente percipi poſſunt: quæ quidem præparauit deus diligentibus illum. Neceeſſe propter incõmodum tam græcę quàm latinę lectionis paulò coactiorem eſſe connexionem: ſiquis meliorem nouerit, afferat: & libenter accipiemus.

auris audiuit, nec in cor hominis a-
ſcenderunt, quæ præparauit deus ijs
qui diligunt illum: nobis autẽ reuela
uit deus per ſpiritum ſuum. ſpiritus
enim omnia ſcrutatur: etiam profun C
da dei. Quis enim hominũ ſcit quæ
ſunt hoĩs: niſi ſpirit⁹ hominĩs, qui in
ipſo eſt? Ita, & quæ dei ſunt nemo co
gnouit: niſi ſpiritus dei. Nos autem
nõ ſpiritũ huius mundi accepimus:
ſed ſpiritũ qui ex deo eſt, vt ſciamus
quæ à deo donata ſunt nobis. quæ &
loquimur, non in doctis humanæ ſa
pientiæ verbis, ſed in doctrina ſpiri-
tus, [5] ſpiritualib⁹ ſpiritualia cõparã- 2.Pe. 1.c
tes. Animalis autẽ homo non perci- D
pit ea quæ ſunt ſpiritus dei. ſtultitia
enim eſt illi, & nõ poteſt itelligere:
[6] quia ſpiritualiter examinat. [7] Spi-

5. Spiritualibus ſpiritualia cõparantes, græce πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες, hunc locũ ita Theodorus græcus interpretatur, cuius græca ob breuitatẽ chartæ relinquimus. Nos ita vertim⁹: Quapropter quũ doctrina nobis ſpiritus ſufficiat, humana ſapientia opus non habemus, πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες, id eſt per ſpiritus ſancti miracula doctrinam illius cõfirmantes. Quod enim dixit συγκρίνοντες, non pro eo poſuit quod dicũt παρεξετάζοντες. i. certis ſignis aut argumentis, ſi quod dubium oritur demonſtrantes & cõfirmãtes. Et ad hũc ſenſum accedit Chryſo. Quum em̃ dixiſſet Paulus, nõ in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed ĩ doctrina ſpirit⁹, ſubdidit, πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. Et quidnam hoc ſignificet, ait Chryſoſto. hoc eſt, quum ſpirituale dubium eſt, à ſpiritualibus teſtimonia adducimus. Significat & συγκρίνειν, quod Cicero dixit contendere. i. vnũ cũ alio cõferre, & hoc modo intelligi poteſt, ſi qua in fide ambiguitas oritur, non humana ratione, aut ſapientia opus habemus, ſed ſpiritualia ſpiritualibus contẽdimus, vnumq́ ſcripturæ locũ cũ alio contendentes & cõparantes dubia ſoluimus.

6. Quia ſpiritualiter examinatur, græce ψυχικὸς ἄνθρωπος ὀ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος θεοῦ, καὶ ὀ δύναται γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. hoc autẽ loco ſi ὅτι ſit relatiuũ quod, ſenſus eſt, animalis homo, qui ſcilicet animi ſui ſenſum ac libidinẽ tãtummodo ſequit̃, nõ percipit ea quæ ſunt ſpiritus dei, nec poteſt intelligere id quod ſpiritualiter diiudicat̃: id em̃ ſignificat ἀνακρίνω. Sin ὅτι ſit cõiũctio, referẽdũ eſt τὸ ἀνακρίνεται ſingulare more attico, ad τὰ τοῦ πνεύματος θεοῦ, vt ſit ſenſus, q̃ aĩalis homo nõ pcipit ea q̃ ſũt ſpirit⁹ dei, q̃a illa ſpiritualiter diſcutiunt̃ & diiudicãt̃. Diu⁹ Ambro. legit, q̃a ſpiritualiter iudicatur, vt ſit ſenſus, animalis homo non poteſt capere quæ ſunt dei, quia iam ſpiritualiter iudicatus eſt & dãnatus in reprobũ ſenſum. certe græca lectio aliter intelligi non poteſt q̃ vno ex his tribus modis.

7. Spiritualis autem, &c. iudicat, græce ἀνακρίνει. i. diiudicat, diſcernit &

diſcutit omnia, & ipſe à nemine iudicatur. Chryſoſto. interpretatur hoc loco ἀνακρίνεται arguitur, vel à nemine diſcutitur. i. nemo de eius doctrina & ſciẽtia inquirit. Sic eñ Photius interpretatur διὸ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται, id eſt ideo à nemine (de ſua videlicet doctrina) interrogatur: non à fidelibus, quòd ab eis non diſſideat neq; diſſonet: non ab incredulis, q illorum interrogatione & examine ſuperior ſit: poteſt quoq; ſic ſuus eſſe, q ſpiritualis qui ſenſum & ſpiritũ domini habet ἀνακρίνει. i. oĩa diiudicat, de oĩb9 diſcernit: nouit eñ quid bonũ, quid malum, ipſe autẽ à nemine, ἀνακρίνεται, id eſt, diiudicatur. Nemo enim non ſpiritalis, facta hominis ſpiritalis diiudicare poteſt: quæ non niſi per ſpiritum dei diiudicantur & diſcutiuntur.

ritualis autem iudicat omnia: & ipſe à nemine iudicat̃. Sicut ſcriptũ eſt,
Eſa. 40. d. Sapi. 9. c rom. 11. d [8] Quis enim cognouit ſẽſum domini, aut quis inſtruxit eum? Nos autẽ ſenſum Chriſti habemus.

ARGVMENTVM Cap. 3.

Scismatibus illorum rurſum dãnatis, docet nequaquã in præceptoribus, ſed in deo gloriandum & chriſto, quod eſt firmiſſimũ fundamentũ: cui prout quiſq; ſuperædificauerit, mercedẽ accipiet.

CAPVT III.

A e T ego fratres non potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi carnalibus,[1] tanquã paruulis in Chriſto:[2] lac vobis potũ dedi, nõ eſcam, nondũ enim poteratis: ſed nec nũc quidẽ poteſtis, adhuc enim carnales eſtis. Cum enim ſit inter vos [3] zelus & contentio, nõnne carnales eſtis, & [4] ſecundum ho-

8. Quis enim. Photius hunc locum iunctum cũ præcedẽtibus hyperbaticè legit, vt ſit ſenſus, animalis homo nõ percipit ea quæ ſunt ſpiritus dei, quis eñ (ſicut ſcriptum eſt) cognouit ſenſum dñi: aut quis inſtruxit eum, aut inſtruet vt græce eſt συμβιβάσει: nos autẽ ſenſum domini habemus. i. mẽtẽ ipſius tenemus ac nouimus; cætera autẽ quæ intercedunt per parẽtheſim legit, atque ita ꝙ ſicut ſcriptum eſt, referet̃ ad id quod præceſſit nõ percipit animalis homo, &c. Quis eñ nouit, &c. ſicut ſcriptũ eſt.

1. Tanquã paruulis. græce ὡς νηπίοις. i. tanq̃ puſillis & infantibus: neq; legendũ eſt tãq̃ paruulis lac vobis potũ dedi: vt penè habẽt oẽs codices: q a græce pro vobis eſt actũs caſus ὑμᾶς, potaui ſcilicet vos lacte, & paruulis vel græce νηπίοις eſt datiuus, ideo ad ꝓcedens refert̃, ſed quaſi carnalib9, tanq̃ paruulis in Chriſto, nõ potui, ſcilicet loqui vobis tanq̃ in Chriſto paruulis.

2. Lac vobis potũ dedi. i. ſimplicẽ & facilẽ doctrinã, nõ eſcã. i. ſolidũ cibũ. i. perfectiorẽ, & de altiorib9 myſterijs doctrinã: ſic Heb. 5. facti eſtis quib9 lacte op9 ſit nõ ſolido cibo: & paulopòſt, perfectorũ autẽ eſt ſolidus cib9, ex quib9 & hoc loco cõſtat, nõ eſſe paſſim quoſlibet ad ſacrarũ literarũ lectionẽ admittẽdos, ſicut Eſa. 28. c. ait: Quẽ docebit dñs ſcientiã, & quẽ faciet intelligere auditum? ablactatos à lacte, auulſos ab vberibus.

3. Zelus & contentio, græci διχοστασίαι, id eſt, ſeditiones.

4. Secundũ hominem. i. ſecũdum carnẽ: ferè eñ homo in ſcriptura, ꝑſertim Paulo, ꝓ aĩali & carnali hoĩe ſumitur, vnde paulopòſt, Nõne hoĩes eſtis. i.

minem ambulatis? Cum enim quis B dicat, Ego quidem ſum Pauli, alius autē, Ego Apollo: nónne homines eſtis? Quid igitur eſt Apollo? Quid vero Paulus?[5] Miniſtri eius cui credidiſtis, & vnicuiq; ſicut domin9 dedit. Ego plātaui, Apollo rigauit, ſed deus incrementum dedit. Itaq; neq; qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat, deus. Qui autem plantat & qui rigat, vnū ſunt. Vnuſquiſq; autē propriam mercedē accipiet ſecūdū ſuū laborē. Dei enim ſumus adiutores. Dei agricultura eſtis. Dei ædificatio eſtis. Secundū gratiā dei quæ data eſt mihi, vt ſapiēs architectus fundamentū poſui: alius autē ſuperædificat. Vnuſquiſq; C autem videat quo modo ſuperædificet.[6] Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt: quod eſt Chriſtus Ieſus. Si quis autē ſuperædificat ſuper fundamentum hoc,[7] aurum, argētum, lapides pretioſos, ligna, fœnum, ſtipulam: vniuſcuiuſq; opus manifeſtū erit. Dies enim domini declarabit: quia in igne reuelabit. & vniuſcuiuſque opus quale ſit, ignis probabit. Si cuius opus manſerit, quod ſuperædificauit: mercedem accipiet. Si cuius opus arſerit: detrimentum patietur. Ipſe autē ſaluus erit: ſic tamen quaſi D per ignem. Neſcitis quia templum dei eſtis: & ſpiritus dei habitat in vo

Pſal. 61.d Gala. 6.b

carnales? etſi quidā græci habent σαρκικοὶ eo loco .i. carnales.

5. Miniſtri eius cui, interpres legit δι' οὗ .i. per quem: eius ſcilicet, per quem credidiſtis. Alij legunt δι' ὧν .i. per quos crediditis, & vnicuique ſicut dominus dedit: vbi &, latinum cum græco καὶ, παρέλκει, & ſuperfluum eſt.

6. Fundamētum enim: ideo, inquit Ambro. nemo poteſt ponere aliud fundamētum, quia quāuis hæretici ſint aliqui, non tamen docent niſi ſub Chriſti nomine. Aliter enim cōmenta erroris cō mendare non poſſunt, niſi īterpoſito ſaluatoris noīe prædicent: vt res cōtrarias & abſurdas noīs dignitas faciat acceptabiles. Nō ergo ſtatim credamus quibuſlibet præclara nomina Chriſti, filij dei, & euangelij ſonantibus, & interim à fide & eccleſię obedientia fideles ſeducentibus. Non enim, inquit Chriſt9, omnis qui dicit mihi domine domine, intrabit in regnum cælorum.

7. Aurum argentū, &c. aurum, argentum, & lapides pretioſos, conſtanter omnes bonā doctrinam bonaq; opera fidei ſuperædificata interpretant. Ligna autē, fœnū, & ſtipulā, quidā peruerſam doctrinam & indifferenter mala oīa opera exponūt: quidam venialia tantū peccata. Dies autem domini, quibuſdam p̄ die iudicij ſumitur, quibuſdam pro die afflictionis, quo viſū eſt

deo nos affligere: Ignem autem de quo hoc loco,quidā ignem tribulationũ & afflictionum,quidā ignem conflagrationis in vniuerſali iudicio,quidā (& melius cum cõmuni eccleſiæ iudicio) ignem purgatorium poſt mortē explicant. Quòd autē Chryſo.eum locum,Ipſe autem ſaluus erit,ſed ſic quaſi per ignem, interpretaꝛ de peccatore qui ſaluabitur,non ꝙ in gloriā ſit aſſumēdꝰ, ſed ꝙ ſaluus erit, i.nō annihilabitur,at ſaluus erit,hoc eſt ſanus & integer aſſeruabitur, vt igne ardeat perpetuo:ſic probe ītelligi nō poteſt, nuſq̃ enim ſalutis aut ſaluādi verbũ ſcripturę dānatis tribuũt. Idcirco de igne afflictionis quo etiā iuſtos deus affligit multi intelligunt,quòd nimirum iuſtorum vitā & doctrinā ignis afflictionum probabit. Qui ſi manſerint in igne.i.ſi per quaſcunque tribulationes dimoueri à recto nō poſſunt,mercedem ſuæ conſtantiæ accipient.quòd ſi quædam eorum opera arſerint.i.nonnihil per venialia peccata à recto deflexerint,ſaluabunꝛ quidē, ſed ſic quaſi per ignem: quia venialia peccata purgabit ignis afflictionum,quas patienter tulerunt. & certe ſi ſaluari hoc loco capimus pro eo quod eſt,aſſumi ad gloriā (vt meo & eccleſiæ iudicio ſumendum eſt) neceſſe eſt eundē intelligere,qui aurum, argentum, & fœnum ac ſtipulam ſuperædificauit:& per lignum fœnum & ſtipulam,leuiuſcula peccata accipere. Alij melius cum eccleſia de igne purgatorio accipiunt,per quem ſi quis lignum,fœnum,& ſtipulam,id eſt,venialia peccata fidei ſuperædificauerit,purgatis illis ſaluabitur. Sic enim Auguſt. ſermone de ſanctis,de peccatis venialibus loquens: Quicquid,ait,de iſtis peccatis à nobis redēptum nō fuerit,illo igne purgādum eſt,de quo inquit Apoſtolus quia in igne purgabiꝛ. Similiter & Theodoritus græcus in hunc locũ ait, τοῦτο πῦρ πιστεύομεν καθαρτήριον, ἐν ᾧ καθαρίζονται αἱ ψυχαὶ ὡς χρυσίον ἐν τῷ χωνευτηρίῳ. i.hunc ignē credimus eſſe purgatoriũ, in quo animę tanq̃ aurum in cõflatorio purgãꝛ. Oecumenius quoq; de igne purgatorio ītelligit, & refert hunc locum,ipſe autē ſaluus erit,ſic tamen quaſi ꝑ ignem,ad eum de quo antè dixit Paulus,ſi cuiꝰ opus māſerit,quæ verò intercedunt,ſi cuius opus arſerit,per parēthesim legit. ſic enim ait: αὐτὸς δὲ σωθήσεται. τίς; ὁ ἐποικοδομήσας τὸν χρυσὸν, καὶ τὸν ἄργυρον, καὶ τοὺς τιμίους λίθους. εἰπὼν γὰρ περὶ αὐτοῦ, ὅτι μισθὸν λήψεται, νῦν λέγει ποῖον μισθὸν, τουτέστι τὴν σωτηρίαν. σωθήσεται δέ γε ἐπωδύνως καὶ αὐτὸς, ὡς εἰκὸς τὸν διὰ πυρὸς παριόντα, καὶ ἐκκαθαιρόμενον τὸν ἐνόντα αὐτῷ βραχὺν ῥύπον. i.ipſe autem ſaluabiꝛ: quis? qui aurum,argentum, lapides precioſos ſuperædificauerit. cum enim dixiſſet de eo ꝙ mercedem accipiet,nunc qualem mercedem,aperit: ſalutē ſcilicet: ſaluabitur autē nō ſine dolore,vt par eſt ſaluari,ꝑ ignem trāſeuntem & adhærentes ſibi leues maculas purgātem: quo loco indubie Oecumenius ꝑ lignũ, fœnum,& ſtipulam,leuia peccata intelligit: inq̃t enim, Θεοῦ γὰρ μόνου τὸ τελείως ἀναμάρτητον εἶναι· διότι ἄνθρωποι κἂν ὅτι μάλιστα ὦσι δίκαιοι, οὐ τέλεον εἰσὶ καθαροί. i.ſiquidem vnius dei eſt perfecte peccati expertem eſſe: homines autē,etiā ſi maxime iuſti fuerint, nunq̃ tamen perfecte ſunt mundi: is

bis? Si quis autē templum dei violauerit: diſperdet illum deus. Tēplum
Infr. 6.d 2.Co. 6.c enim dei ſanctum eſt: quod eſtis vos. Nemo ſe ſeducat. Si quis videꝛ inter vos ſapiens eſſe in hoc ſeculo: ſtultus fiat vt ſit ſapiens. Sapientia enim huius mundi: ſtultitia eſt apud deum.
Iob. 5.c Pſal. 93.b Scriptum eſt enim, Cõprehendā ſapientes in aſtutia eorũ. Et iterũ, Dominus nouit cogitationes ſapientiũ quoniā vanæ ſunt. Nemo itaq; glo-

de hoc igne exponit erasmus.

Cuius opus manserit. i. si opus doctrinæ quod minister superædificauit, manserit illæsũ et irreprehensibile a diuino iudicij examine, sicut argentũ et aurũ in igne: mercedem accipiet minister. Si vero doctrinæ opus in tali examine non illæsũ euaserit, sed potius reprehensione dignũ, sicut ligna, fœnũ, et stipula non sustinent ignem, sed comburuntur: detrimentũ patietur, i. carebit ipso opere, nõ approbabitur in examine: sed comburetur. Ipse autem minister qui sic curiose et minus vtiliter docuit, saluus erit, quia non falsa docuit, non mortale peccauit: sed non impunis euadet: quia quasi per ignẽ. i. patietur pœnã aliquã purgatoriam post hanc vitam [illegible] appellat ignis, qui est effectus iudicialis examinis [illegible] ignis dictũ est [illegible] post hanc vitam, qui loquitur de [illegible] illius diei. quod post hanc vitam erit [illegible]

Sic tamen quasi per ignem. i. sicut qui [illegible] incendio nudus [illegible] vadit. saluabitur ipsa persona, sed [illegible] vestibus. i. [illegible] operibus. sic eras[mus] exponit: [illegible] in hoc magis [illegible] ad [illegible].

ergo eſt iuxta Oecumenium Pauli ſenſus, ſi cuius opus manſerit, mercedem accipiet, is nimirum qui aurum, argentum & lapides precioſos ſuperædificauit: bona videlicet opera ꝙ ſi etiã lignum, fœnum, & ſtipulã (quæ venialia delicta ſunt, & ſordes hoĩs in hac vita ineuitabiles) ſuperædificauerit, detrimentum quidẽ patiet, quia cũ nihil inquinatũ intret in domũ dei, huiuſmodi ſordes nonnihil à gloria dei retardant: ipſe autẽ ſaluabitur, ſed quaſi per ignem i. nõ ſine dolore, quẽ p ignẽ hinc trãſiens ſentiet: pręſta: itaq; cũ eccleſia & doctiſſimis gręcorũ ac latinorũ de igne purgatorio intelligere.
8. Omnia veſtra ſunt. i. nos miniſtri, omniaq; noſtra, & quicquid viq̃ eſt, veſtra ſunt, quatenus ad ſalutem veſtrã illis opus eſt: & ideo fruſtra gloriamini vnuſquiſq; de veſtro pręceptore, quũ omnes ex æquo veſtri ſint.
1. Sic nos exiſtimet. i. nolite nos exiſtimare tãquã ſalutis veſtræ authores, ſed Chriſti tãtum ſaluantis miniſtros.
2. Aut ab humano die, mihi, inquit pro minimo eſt vt à vobis iudicer, gręce ἀνακριθῶ quod mihi hoc loco ſumi videtur pro δοκιμάζεσθαι i. cõmendari & approbari, ἀπὸ τοῦ δοκιμοῦ quod probum ſignificat. Certe eo modo ſumere videtur quidam Georgius græcus, ἀνακρινόμενος γὰρ ἦν τῇ λέξει, ὅτι κρείττων ἐστὶν ὁ παῦλος κηφᾶ, καὶ ἀπολλῶ, καὶ ἄλλος τῇ λέξει, πολλῷ διαφέρει τοῦ παύλου ὁ κηφᾶς. Erant em̃ Corinthi, qui de vno quoq; iudiciũ ferrent, alterũ alteri præferentes. eorũ ergo, iquit, qui diiudicabã., alius quidẽ Paulũ Cepha & Apollo, alius autẽ Paulo lõgè excellẽtiorẽ Petrum dicebat. Quorum oĩm teſtimonia & cõmendationes nihili faciens Paul⁹, inquit, mihi ꝓ minimo eſt, vt à vobis iudicer, aut ab humano die .i. hoĩm fauore. Quum em̃ dies ꝓ proſperitate, ſicut nox ꝓ aduerſitate ſumat̃: dies human⁹ dicit̃ approbatio, fauor, & cõmẽdatio hoĩm. Sic Hierem̃. 17. cap. proteſtatur dño ſe, quũ prædicãdo argueret̃ à multis, nõ expectaſſe vt illis placeret, neq; fauorẽ illorũ & cõmendationem quæſiſſe: Tu es, iquit, laus mea, & diẽ hoĩs nõ deſideraui, tu ſcis. Sunt q hoc loco ἀνακρίνεσθαι ſumant ꝓ iudicari & cõdẽnari: & humanũ diẽ, ꝓ iudicio humano: ſicut diẽ dñi, pro dñi iudicio vt ſit ſenſus: Qm̃ erant pſeudoapoſtoli qui Paul. nomẽ eleuabãt, vt ſuũ magnifacerent: Mihi, iquit, ꝓ minimo eſt, vt à vobis iudicer, aut ab humano die .i. nihil moror veſtrum, aut cuiuſuis hoĩs de me iudiciũ: neq; em̃ meipſum iudico: neq; enim cor meũ arguit aut condẽnat me. certe Photi⁹ interp̃tat̃ nihil mea refert, ſiue à vobis iudicer, quod qdẽ mihi ĩ cõmodũ cedet: ſiue ab humano die .i. ſiue à quovis alio: iquit em̃, ἀλλ' οὐδὲ παρ' ἄλλου, τοῦτο δηλοῖ τὸ ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας, id eſt, ſed neq; ab alio: id em̃ ſignificat quum ait, ſed neq; ab humano die.

rietur in hominibus. 8 Omnia enim
veſtra ſunt: ſiue Paulus, ſiue Apollo,
ſiue Cephas, ſiue mundus, ſiue vita,
ſiue mors, ſiue præſẽtia, ſiue futura.
Omnia enim veſtra ſunt: vos autem
Chriſti: Chriſtus autem, dei.

ARGVMENTVM Cap. 4.

¶Nihil ſe illorum laudes & gloriã morari aſſerit, qui omnia pro chriſto perpeti deſtinauerit: interim verò nõnihil eorũ ſuperbiæ interminatur.

CAPVT IIII.

1 Ic nos exiſtimet homo, vt A
S miniſtros Chriſti, & diſpenſa 2.Co. 6.a.
tores myſteriorum dei. Hic
iam quæritur inter diſpenſatores: vt
fidelis quis inueniatur. Mihi autem
pro minimo eſt, vt à vobis iudicer,
2 aut ab humano die, ſed neq; meipſ-

3. Nihil enim mihi,&c.i. nullius mihi culpæ cõſcius,ſed nõ in hoc iuſtificatꝰ ſum,fieri enĩ poteſt, ĩquit quidã græcus,cuius hic verba vertimꝰ,vt nullius mihi culpæ ſim cõſcius, aliqua tñ peccata lateant:ergo cũ iuſtificatũ eſſe, & eſſe in gr̃a idẽ ſint, miror quorundã errorẽ alioqui nõ imperitorũ, qui dicãt pctm̃ eſſe,ſi quis ambigat ſe iuſtificatũ eſſe & in gratia, cũ Paulꝰ nullius ſibi criminis conſcius id ſibi polliceri non audeat.

ſũ iudico.[3] Nihil enim mihi cõſcius
ſum,ſed nõ in hoc iuſtificatꝰ ſũ.Qui
autẽ iudicat me,dñs eſt. Itaq; nolite
ante tẽpꝰ [4] iudicare quoaduſq; veniat
dñs,qui & illuminabit abſcõdita te-
nebrarũ:& manifeſtabit cõſilia cor-
dium:& tũc laus erit vnicuiq; à deo.
B Hæc autẽ fratres[5] trãſfiguraui in me
& Apollo ꝓpter vos,vt in nobis di-
ſcatis,ne ſuprà q̃ ſcriptũ eſt,vnus ad-
uerſus alterũ inflẽt ꝑ alio.[6] Quis eni
te diſcernit? Quid aũt habes,quod nõ
accepiſti? Si autẽ accepiſti:qd gloria-
ris q̃ſi nõ acceperis?[7] Iã ſaturati eſtis,
iã diuites facti eſtis:ſine nobis regna-
tis.& vtinã regnetis:vt & nos vobi-
ſcum regnemꝰ.[8] Puto enim ꝙ deus
nos apoſtolos nouiſſimos oſtẽdit,tã-
quã morti deſtinatos:quia ſpectacu-
lũ facti ſumꝰ mũdo,& angelis & ho
minibus:[9] nos ſtulti ꝓpter Chriſtũ:
C vos autẽ prudẽtes in Chriſto.nos in-
firmi:vos aũt fortes.vos nobiles,nos
Acto. aũt ignobiles. Vſq; in hãc horã & eſu
20.g rimꝰ,& ſitimꝰ,& nudi ſumꝰ,& co-
1.th. 2.b. laphis cædimur,&[10] inſtabiles ſumꝰ,

4 Iudicare.i.vel cõdẽnare queq̃, vel ſẽtẽtiã de eo ferre,ſiue ĩ malum ſiue impenſius in bonum.

5. Transfiguraui.i.cum viderẽ inter vos cõtẽtiones eſſe de doctorum veſtrorum prælatione, ſub meo & Apollo noie,illorũ pſeudoapoſtolorũ veſtrorũ,ac veſtrã gloriationem extĩguere volui. meo autẽ & Apollo noie viꝰ ſũ propter vos,ne ſi vr̃os noiatim doctores, vñ gloriamini,noĩarem, maiorẽ vobis præberem diſſenſionum cauſam.

6. Quis te diſcernit,τίς σε διακρίνει.i.qs te pręſtãtiorẽ fecit? Sic enĩ interp̃tant græca ſcholia,τίς σε μέρος ἐξελέξατο.i.qs te vel in parte elegit,nẽ mirum præ alijs.

7. Iã ſaturati eſtis i.iã oppleti eſtis, & in oĩ diuino munere opulẽti facti.Eſt autẽ legẽdꝰ locus vel ironicè vel ĩterrogatiuè:vt ſequẽs locus,ſine nobis regnatis,græci legunt ἐβασιλεύσατε.i.regnaſtis: regnare autẽ ſumit ꝓ eo quod eſt, in oĩ diuino bono excellere.

8. Puto.i. exiſtimo enĩ, tãta eſt vr̃a gloriatio & ſupbia,nos nullo numero haberi à vobis,quinimò nouiſſimos aut abiectiſſimos ſontiũq; & dãnatorum eſſe loco.Huc enĩ ſign.τὸ ἐπιθανατίους:vel,puto ꝙ exiſtimatis nos à deo abiectos.quia nos tãquam morti deſtinatos oſtẽdit.i.fecit.qꝛ ſpectaculũ facti ſumus mũdo,angelis ⁊ hoĩbus.i.ideo ꝙ quotidie veluti ad beſtias ĩ theatro dãnati circũagimur ad mortẽ,atq; ita mũdi ſpectaculũ & fabula efficimur.

9. Nos ſtulti.quia ſcilicet chriſtum prædicamus gentilibus ſtultitiam. Sunt autem hæc verba indignantis & εἰρωνικῶς loquentis.

10. Inſtabiles.gr.ἀστατοῦμεν certã ſedẽ nõ habemꝰ,vndiq; à maleuolis ꝓfligati,

gis luctum habuiſtis, vt tollatur de
medio veſtrum qui hoc opus fecit.
ego quidem abſens corpore, præſens
B autem ſpiritu,[2] iam iudicaui vt præ
Colo. 2.a ſens, eum qui ſic operatus eſt, in no-
mine domini noſtri Ieſu Chriſti, cõ
gregatis vobis & meo ſpiritu, cum
virtute domini noſtri Ieſu tradere
huiuſmodi hominem ſatanæ in in-
teritum carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit
in die domini noſtri Ieſu Chriſti.
C Non eſt bona gloriatio veſtra. Ne-
Gala. 5.b ſcitis quia modicum fermentum, to-
tam maſſam corrumpit? Expurgate
[3] vetus fermentum, vt ſitis noua cõ-
ſperſio, ſicut eſtis azymi. Etenim[4] pa
ſcha noſtrũ immolatus eſt Chriſtꝰ.
Itaq; epulemur nõ ĩ fermẽto veteri,
neq; ĩ fermẽto malitię & neqtiæ, ſed
in azymis ſynceritatis & veritatis.[5]
Scripſi vobis ĩ epiſtola, Ne cõmiſcea
mini fornicarijs. nõ vtiq; fornicarijs
huiꝰ mũdi, aut auaris, aut rapacibꝰ,
aut idólis ſeruiẽtibꝰ: alioquin debue
D ratis de hoc mũ do exiſſe. Nuncautẽ
ſcripſi vobis, non cõmiſceri: ſi is qui
frater noiatur inter vos, eſt fornica-
tor, aut auarus, aut idólis ſeruiẽs, aut

2. Jam iudicaui, id eſt, decreui huiuſmodi inceſtuoſum tradere ſathanæ, vel condemnaui eum tradendum ſathanæ. Quidam autem dicunt ꝙ in primitiua eccleſia poteſtas erat ſanctis hominibus ad peccatorum animaduerſionem dæmonia in rebelles immittẽdi, ſicut & expellendi: quæ corporaliter eos in pœnã contumaciæ afficerent. Theodorus gręcus ſic interꝑtatur, cuius ita verba vertimꝰ: Quod verò ait tradere ſathanæ, non hoc dixit tanq̃ id facere ipſe per ſe decreuiſſet, ſed ꝙ per abiectionem ab eccleſia, & abalienationem à deo, ĩ poteſtatem ſathanæ veniret. Tradere ergo ſathanæ hoc modo, eſt eccleſiæ conſortio expellere, & quod nos dicimus excõmunicare, rẽ vt videre eſt, nõ nouam.

3. Uetus fermentum, fermentum in ſcriptura ſæpe ꝓ peruerſa vita & doctrina ſumit̃, ſicut in euangelio, caue à fermẽto Phariſęorũ, ita & hoc loco: licet nõnunq̃ è contrario in bonum ſumat̃, vt apud Matt. Simile eſt regnum cælorum fermẽto, &c. Expurgate ergo (ĩquit) vetus fermentũ .i. peruerſam vitã & doctrinam abijcite, vt ſitis noua cõſperſio, græce φύραμα, quam paſtã vocãt, noua ĩquã nouitate vitę, ſicut eſtis azymi .i. puri, & baptiſmo ſanctificati.

4. Paſcha noſtrum .i. paſchalis agnus noſtri gr̃a immolatꝰ. Sicut ergo Iudæi in paſcha fermento abſtinebant, ita Chriſtianos quos ſpirituale paſcha ſemꝑ facere oportet, abſtinere par eſt à veterũ delictorũ fermẽto.

5. Scripſi vobis in epiſtola, num aliam ſcripſerit epiſtolã quæ perierit, ex hoc loco dubitari poteſt, ſed nihil ad ſenſum. ſcripſi, inquit, vobis in epiſtola, ne cõmiſceamini fornicarijs. Nõ vtiq; fornicarijs huius mũdi .i. nõ inhibui vobis cõuerſari cũ fornicarijs gẽtilibus, ſed ſi quis fratrum .i. Chriſtianorũ huiuſmodi eſt, volo vos ab illo fugere: alioqui

ſi fugiendi vobis eſſent gentiles fornicarij, ab hoc mundo exeundum vobis eſſet, qui totus plenus eſt huiuſmodi hominum.

6. De his qui foris ſũt.i.gẽtilib⁹ qui ſunt extra eccleſiã, & de his qui intus ſũt.i.Chriſtianis. Nõ ergo quiſq́s ĩ pctõ mortali eſt, qđ Luther⁹ finxit, is ſtatĩ excõmunicat⁹ eſt, donec ab eccleſia ſit talis noĩat⁹. Nã fornicatores & auaros Chriſtianos ĩtus in eccleſia dicit eſſe Paulus.

maledic⁹, aut ebrioſus, aut rapax: cũ eiuſmodi, nec cibũ ſumere. Quid enĩ mihi [6] de ijs qui foris ſunt iudicare? Nónne de ijs qui intus ſunt vos iudicatis? nã eos qui foris ſunt, deus iudicabit. [7] Auferte malũ ex vobiſipſis.

ARGVMENTVM Cap. VI.

Illorũ dãnat auaritiã, qui de re leuicula, vt pote repetundis pecunijs apud infideles litigarent, admonens eos aut iacturam potius leuẽ rerũ ſuarũ facere, aut de illis inter ſe iudicare. Deinde excluſis à regno dei peccatoribus, ab õni illos fornicatione deterret.

CAPVT VI.

a Vdet aliquis veſtrũ habens negotiũ aduerſus alterũ, [1] iudicari apud iniquos, & non apud ſanctos? An neſcitis quoniã ſancti de hoc mũdo iudicabũt? Et ſi [2] in vobis iudicabit mũdus: indigni eſtis [3] qui de minimis iudicetis? Neſcitis quoniã [4] angelos iudicabimus? [5] quãto magis ſecularia? Secularia igit iu- A

7. Auferte malũ. græce ἐξαρεῖτε τὸν πονηρὸν. i. tollite ſceleroſum illũ, vt de homine, nõ de peccato intelligamus.

1. Judicari apud iniquos. græce ἀνακρίνεσθαι. i. cauſã dicere & litigare: qđ magis hoc loco quadrat. Iniquos autẽ gentiles vocat, & ſãctos Chriſtianos.

2. In vobis. i. p vos iudicabit mũd⁹: ſiue nũc ex innocẽti vita veſtra, ſiue olim ĩ extremo iudicio.

3. Qui de minimis iudicetis, græce ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων, ad verbũ, indigni eſtis minimis iudicijs. i. indigni eſtis qui de minimis litigetis: & ſic mihi percõtãdi mõ legi debere videt. i. nolite ob leuiuſculas cauſas ſicut de pecunijs repetũdis & hmõi apud gẽtiles litigare. Nam ſi p vos iudicãdus eſt mũd⁹ indigni ne eſtis q de huiuſmõi ĩter vos iudicetis? minima aũt iudicia, inqt Theodor⁹, τὰ περὶ τῶν χρημάτων ἐγκλήματα. i. ea q̃ pecunias cõcernunt appellauit: quũ autẽ κριτήριον forũ iudiciale ſignificet, Photius græcus interp̃tatur, indigni eſtis abiecto illo foro gentilium. Verborum autem græcorum hic ſenſus eſt: Si hunc mundũ & angelos iudicabimus, quomodo nõ indignum eſt cauſam vos apud infideles dicere, & ab illis iudicari? Hoc enim manifeſtat cum ĩquit: Si in vobis iudicabitur mundus, ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων, id eſt, indigni eſtis iudicijs minimis?

4. Angelos iudicabimus. i. dæmones per contrariam vitam.

5. Quanto magis ſecularia. græce βιωτικά. i. de his quæ ad victum pertinent: ſic enim Photius interpretatur: Si angelos iudicaturi ſumus, q̃to magis idonei ſumus contentiones & rixas de vitæ neceſſariis ortas diſſoluere? idem tamen poſtea interpretatur βιωτικά, ſeculares & cõmunis nobiſcũ naturæ hoĩes: Nã ſi angelos, inquit, ipſos ſcilicet incorporeos dæmones iudicare poſſumus, πόσῳ μᾶλλον ὁμοφυεῖς καὶ ὁμοδιαίτους, id eſt, quanto magis affi-

dicia ſi habueritis:cōtemptibiles qui ſunt in eccleſia,illos cōſtituite ad iu-
B dicandum.[6] Ad verecundiam veſtrā dico.Sic nō eſt inter vos ſapiens quiſquam: qui poſſit iudicare inter fratrem ſuum? Sed frater cum fratre iudicio contendit:& hoc apud infideles. Iam quidem omnino delictum eſt in vobis, ꝙ iudicia habetis inter vos.Quare nō magis [7] iniuriam accipitis?quare nō magis fraudem patimini? Sed vos iniuriam facitis & fraudatis:& hoc fratribus.An neſcitis quia iniqui regnum dei nō poſſidebunt?Nolite errare.Neq; fornicarij,neq; idólis ſeruiētes,neq; adulteri,neque molles,neque maſculorum concubitores,neque fures,neq; auari,neque ebrioſi,neque maledici,ne-
C que rapaces regnū dei poſſidebunt. Et hæc quidē fuiſtis:ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti,& in ſpiritu dei noſtri.Omnia mihi licent: ſed nō omnia expediunt. Omnia mihi licent : ſed ego [8] ſub nullius redigar poteſtate.[9] Eſca ventri,& vēter eſcis:deus autem,& hunc & has deſtruet. corpus autem nō fornicationi,ſed domino : & dominus corpori. deus vero & dominum ſuſcitauit: & nos ſuſcitabit per
D virtutē ſuam. Neſcitis quoniam corpora veſtra:mēbra ſunt Chriſti?Tollens ergo membra Chriſti , faciam

Infr. 10.e eccli. 37.d

nes & cōtubernales?prę ſtat tñ primo modo itelligere & ſimiliter id qđ ſequitur.ſecularia igitur iudicia ſi habueritis, id eſt. ſi neceſſe fuerit de eiuſmodi iudicare quæ ad cōmunē hoīm vſum ptinēt(id eñ ſignificat τὰ βιωτικὰ) contēptibiles & abiectos de eccleſia præficite huiuſmōi iudicijs.
6. Ad verecūdiā veſtrā dico.i.vt vos pudefaciā, quaſi nō ſit apud vos qui cōponere inter vos huiuſmodi litigia norit Hoc autē de induſtria Paul[9] addidit, vt à litigationa illos auertat,tū etiā malens apud infimū Chriſtianū cauſam dicere fideles, q̄ apud potētiſſimū & doctiſſimū infidelē:q̄q̄ etiā delicto nō caret, fratrē Chriſtianū cū fratre litigare.
7. Iniuriam accipitis. i. quare non poti[9] ſinitis vos iniuria affici, & bonorum veſtrorū facere diſpendium.q̄ vt inferatis? nā fraus hoc loco nō pro dolo ſumitur, ſed ꝓ damno.
8.Sub nullius.ſenſ[9] eſt, ꝙ cū oīa mihi licerent, & poſſem ego victum à vobis & veſtitum exigere, non ſum tamen vſus hac poteſtate, ne ſub alicui[9] poteſtatem redigerer.i.ne cui ſubeſſem & illi fierem obnoxius. videtur enim quodammodo quis ei ſubeſſe, à quo munus accepit. vult autem his verbis Paul[9].ꝙ ſi quando multa nobis debeantur , non tamen ſtatim de his cōtendere oportet iudicio.
9. Eſca enim ventri et

membra meretricis? Abſit. An ne-
ſcitis quoniam qui adhæret meretri- Gen. 2.d
ci, vnũ corpus efficitur? Erunt enim Mat. 19.a
(inquit) duo in carne vna. Qui au- Mar. 10.a
tem adhæret domino: vnus ſpiritus ephe. 5.g
eſt. Fugite fornicationem. Omne e-
nim peccatum quodcunque fece-
rit homo: extra corpus eſt. qui au-
tem fornicatur: in corpus ſuum pec
cat. An neſcitis quoniam membra Sup. 3.d
veſtra, templum eſt ſpiritus ſancti 2.co. 6.c
qui in vobis eſt, quem habetis à deo, Infr. 7.d
& non eſtis veſtri? Empti enim eſtis 1.Pe. 1.d
pretio magno. Glorificate & [10] por-
tate deum in corpore veſtro.

ARGVMENTVM Cap. 7.

¶Ad continentiam omnes quatenus fieri poteſt hortatur, interim tamen vxoris vſum ad fornicationem vitandam permittens. vxorẽ chriſtianam à viro infideli non diſcedere iubet, neq; Chriſtianum ab infideli parte, ſi quidem præter dei contumeliam cohabitare poſſint. deinde virginitatem ita commendat vt nuptias non damnet: obiter quoque ſic rebus huius mundi vtendum docet, vt earum non perpetuos poſſeſſores, ſed probos fructuarios nos eſſe intelligamus.

CAPVT VII.

A
d E quibus autem ſcripſiſtis
mihi, [1] Bonum eſt homi-
ni mulierem non tange-
re. propter fornicationem autem,

venter eſcis, id eſt, eſcæ (nam græce eſt in plurali τὰ βρώματα) ad ſedãdum ventrem, & venter ad eas excipiendas fact⁹ eſt: ſed vtraque deus deſtruet, quãdo eorũ vſum ĩ reſurrectione abolebit. Nam pro deſtruet græce eſt καταργήσει, id eſt, abolebit, inanemq́ꝫ reddet vſum illorum, Corpus autẽ non fornicationi, id eſt, non factum eſt vt fornicationi ſubiaceat, ſed vt domino pareat, q autẽ, inquit, fornicatur, in corpus ſuũ peccat, quia ſuum ipſe corpus maculat. quibus verbis fornicationis crimẽ Paulus exaggerat, quòd cætera peccata animã quidem lædunt, fornicatio autem præterquã quòd animam lædit, corpus quoque eneruat.

10. Portate deum. Simile eſt ei quod ait, ad Romanos 6. Exhibete membra veſtra arma iuſtitiæ deo. græci hoc loco addunt, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν ἅτινά ἐστι τοῦ θεοῦ, id eſt, in corpore veſtro & ſpiritu veſtro, quæ ſunt dei.

1. Bonum eſt homini. Quia erãt Corinthi pſeudoapoſtoli, qui chriſtianis factis & vxoratis rei vxoriç interdicerẽt, quaſi damnabiles eſſent nuptiæ, ea de re turbati Corinthij Paulo ſcripſerãt: quibus ille reſpondet, bonum eſt homini mulierẽ non tangere, græce γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι, id eſt, mulieri non adhærere & adglutinari: quaſi diceret Paulus, præſtaret ſi per vtriuſque conſenſum ac citra incontinentiæ periculum fieri poſſet, vxore ſua abſtinere. Quòd enim de iam con-

ſugatis loquatuŕ, hinc manifeſtum eſt, quòd ait, bonum eſt non adglutinari mulieri, id eſt vxori. Nam idem eſt verbum quod poſtea vertit vxorem. Quòd ſi de ſolutis intelligeret, dixiſſet malum eſſe homini mulierem tangere.neq; hoc quærebant Corinthij an bonum eſſet nubere,ſed nuptis bonum ne eſſet quum ad fidem conuerſi eſſent, rei vxoriæ operam dare. ſic enim græca ſcholia, ἔγραψαν τῷ παύλῳ εἰ δεῖ ἀπέχεσθαι γυναικὸς ἢ οὔ, id eſt ſcripſerãt Paulo ſi oporteret ab vxore abſtinere an non.

[2] vnuſquiſque ſuam vxorem habeat,
1.Pe. & vnaquæque ſuum virum habeat.
3.b. Vxori vir [3] debitum reddat: ſimiliter autem & vxor viro. Mulier ſui corporis poteſtatem non habet, ſed vir. Similiter autem & vir ſui corporis poteſtatem nõ habet: ſed mulier. [4] Nolite fraudare inuicem: niſi forte ex conſenſu ad tempus, vt vacetis [5] orationi. & iterum reuertimini in idipſum: ne tentet vos ſatanas pro-
B pter incontinentiam veſtram. Hoc autem dico [6] ſecũdum indulgentiã: non ſecundum imperium. Volo au-

2 Unuſquiſq; ſuã vxorẽ. de multis per epiſtolã Paulum rogauerant Corinthij. primũ, num poſt fidem acceptã continere deberẽt, & vxores relinquere, quod pſeudoapoſtoli ſuadebant. Deinde, nũ virgines ſuas matrimonio collocare poſſent. Demũ, ſi duorũ ethnicorum altero conuerſo alter ĩfidelis remaneret, num conuerſus diſcedere ab infideli poſſet. Ad primum ergo reſpondet Paulus, ꝙ bonum, græce τὸ καλόν, id eſt egregia res (inquit Theophylactus) eſſet, ſi prorſus ab vxoris contubernio abſtinere vir poſſet citra omne periculũ: propter fornicationẽ tamen vitandam, inquit, Unuſquiſq; ſuã vxorem habeat, græce ἐχέτω .i. non relinquat, ſed illi adhæreat, eã ſequatur, illa vtatur. id enim ſignificat verbũ ἔχομαι. vnde Hieronymus aduerſus Iouinianum lib. 1. explicans hunc locum ait, Non dixit vnuſquiſq; propter fornicationes ducat vxorẽ, ſed vnuſquiſq; ſuam vxorẽ habeat; ſuam, inquit, habeat, ſua vtatur quam habebat anteq̃ crederet. Omnis hæc quæſtio de iis eſt qui in matrimonio ſunt deprehenſi, an ne liceat vxores dimittere. Sic explicat & Chryſoſtomus, habeat .i. vtatur ſua.

3. Debitum reddat, vt ſcilicet quando exigitur, liberis operam det. id enim vocat debitum, & græci hoc loco verecundius τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν, id eſt debitam beneuolentiam.

4. Nolite fraudare inuicem .i. nolite debitum negare: vel hinc cõijcitur vxoratis loqui: alioqui quam fraudaret, qui vxorem non duxit?

5. Orationi. græci addunt hoc loco, καὶ τῇ νηστείᾳ, id eſt & ieiunio.

6. Secundum indulgentiam, græce κατὰ τὴν συγγνώμην, & non ſecundum imperium. Quum enim dixiſſet Paulus, vxori vir debitum reddat, & vnuſquiſque vxori ſuæ adhæreat, ne videretur frena laxare concupiſcentiæ, hoc, inquit, non præcipio, ſed indulgeo, prout quiſq; commodum viderit. Et certe Oecumenius græcus hãc indulgentiam refert ad id quod præceſſit, Nolite fraudare inuicem, cuius verba ita vertimus: nõ enim quemadmodum τὸ non occides, non mœchaberis: ſic etiam iſtud, nolite fraudare, præceptum aliquod eſt: neq; qui id perficit, laude dignus eſt, tanquam ſi legem ſeruauerit. Ideo ſecundum indulgentiam, inquit Paulus, hoc dixi, infirmitati veſtræ condeſcendens.

tem omnes vos eſſe [7] ſicut meipſum.
ſed vnuſquiſq; proprium donum ha
bet ex deo:alius quidem ſic, alius ve
ro ſic. Dico autem non nuptis & vi-
duis:bonum eſt illis,[8] ſi ſic perman-
ſerint ſicut & ego.[9] Quòd ſi non ſe
continent: nubant. Melius eſt enim
nubere, quàm vri.[10] Iis autē qui ma
trimonio iuncti ſunt,præcipio, non
ego,ſed dominus,Vxorē à viro non Mat.
diſcedere:ꝙ ſi diſceſſerit, manere in- 5.c. & 19.
nuptam: aut viro ſuo reconciliari. & b.
vir vxorē non dimittat.[11] Nam cæ- Mar. 10.b.
teris ego dico,non dominus, ſi quis Luc. 16.d.
frater vxorē habet infidelem,& hæc
conſentit habitare cum illo: non di-
mittat illam.Et ſi qua mulier habet C

7. Sicut meipſum,id eſt quantum ad me attinet, vellem omnes meo exemplo continentes eſſe.ſic enim græcus Theodoritus εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτὸν,eſſe ſicut meipſum,ſcilicet(inquit) ἐν ἐγκρατείᾳ,id eſt in continētia.& Oecumenius græcus, παρθένος ἦν ὁ παῦλος, καὶ ἐπειδὴ εἶπε θέλω πάντας εἶναι ὡς ἐγὼ, φησὶ τὸ μένειν παρθένον, id eſt, virgo erat Paulus, & quū dicat volo vnúquenq; eſſe ſicut ego ſum, intelligit manere virginem.

8. Si ſic permanſerint, &c. & hinc quoq; conijcitur vel vxorem non duxiſſe Paulum, aut certe continentem vixiſſe. Ambroſius hinc conijcit virginē fuiſſe. & quod Paulus ait, dico nō nuptis & viduis, arguit eum præcedentia de coniugatis intellexiſſe.

9. Quod ſi ſe, &c. neque hoc loco præceptum eſt, ſed indulgentia, neq; ſtatim ſequitur ꝙ cuiuis liceat nubere, non magis quàm ex loco ſequenti, ſi nupſerit virgo, non peccat, vbi virgines ſacras non intelligit Paulus, vt illic dicemus: ſic neq; hoc loco ſacerdotio mācipatos, aut qui aliàs continentiam vouerint.

10. Iis autem qui matrimonio. initio capitis de cōiugatis ſoluerat quæſtionem à Corinthijs propoſitam, reſpondens præſtare ab vſu vxoris vt abſtinerent ſi poſſent: ſin minus, illi propter vitandam fornicationem adhærerent. Quoniam vero ſermonem interpoſuerat de innuptis & viduis, rurſum ad eos redit, alterū ſcrupulum ſolues, ꝙ eſſent qui inter Chriſtianos matrimonia non admitterēt & cōtracta diſſoluerent quaſi ea fidei nocerent: quibus ait Paulus, rurſum iis qui matrimonio iuncti ſunt præcipio, nō ego ſed dominus, vt neq; vir ab vxore diſcedat, nec cōtra. Nam Matth. 5 & 19. de nō dimittēda vxore cauetur hoc modo: Dictum eſt autē, quicunq; dimiſerit vxorē ſuam, det ei libellum repudij: ego autē dico vobis, quia omnis qui dimiſerit vxorem ſuā excepta fornicationis cauſa, facit eam mœchari: & qui dimiſſam duxerit, adulterat. quibus verbis duo Chriſtus innuit. prius, ne quo ad carnalem cohabitationē diuortium fiat, niſi ob fornicationem. ꝙ tunc ſe vxor iure exigēdi debiti priuat: deinde, ne quis ob fornicationē dimiſſam, alterius vxorē ſibi adſciſcat: ꝙ ſic adulter eſſet: vnde conſtat nō eſſe verum diuortium. quapropter & hūc locum explicans Paulus: præcipio, ait, non ego ſed dominus, vxorē à viro non diſcedere: quòd ſi ob cauſam à Chriſto permiſſam diſceſſerit, manere innuptam. Certe Auguſtinus putat hoc loco intelligere Paulum de coniugatis tantum Chriſtianis, in qua etiam ſententia eſt, Oecumenius græcus.

11. Nam ceteris. vult his & ſequentibus verbis Paulus ꝙ ſi quis infidelium

ad fidem cõuertitur altero manente in infidelitate, non dirimatur propterea matrimoniũ, modo qui remanet infidelis cõſentiat, ſcilicet citra iniuriã creatoris & fidei fideli cohabitare. quia vt græci hic dicũt: Si fideli ſtatim infidelẽ abijcere liceret, omnia plena turbatione ac tumultibus eſſent. porrò etiam plerũq; contingit infidelem à fideli cõuerti. Ideo non vult Paulus huiuſmodi matrimonia dirimi. quã quam Auguſtinus ꝓpter hæc verba, dico ego non dominus, dicat eſſe conſilium Chriſtiano, vt infidelem etiã cõſentientem retineat, aut ſi velit, abijciat. Theodoritus græcus ait eſſe præceptum, ſoluẽs diui Auguſtini rationem, cuius verba ita vertimus: Dico ego, pro eo quod eſt, non inuenio huiuſmodi legem in diuinis euangelijs ſcriptã, nunc verò illam addo. Quòd enim ipſius apoſtoli leges, domini Chriſti leges ſint, manifeſtũ eſt ijs, qui diuinas ſcripturas callent. Ipſius em̃ vox illa eſt, An experimentũ quæritis loquẽtis in me Chriſti? & illud, nõ ego, ſed gratia dei mecũ. ſic & hoc loco, Sanctiſſimo ſpiritu per eũ loquẽte legẽ tulit apoſtolus. hoc Theodoritus.

virũ infidelẽ, & hic cõſentit habitare cũ illa: non dimittat virũ. ſanctificatus eſt enim vir infidelis, per mulierẽ fidelẽ. & ſctificata eſt mulier infidelis, per virũ fidelẽ:[12] alioquin filij veſtri immũdi eſſent: nũc autẽ ſancti ſunt.[13] Quòd ſi infidelis diſcedit, diſcedat: nõ enim ſeruituti ſubiect⁹ eſt frater, aut ſoror ĩ huiuſmodi:[14] in pa

12. Alioqui. i. nõ derelinquat fidelis infidelem ſibi cõſentientem, alioqui filij veſtri immundi eſſent. i. cenſerentur pro adulterinis, vtpote de vero matrimonio quod diſſolutũ eſt nati. nunc ſancti ſunt. i. legitimi. vel, alioqui filij veſtri qui per cõmunẽ vtriuſq; cõſenſum in fide educati ſunt & ſancti, immundi. i. infideles fierẽt, potiſſimũ ij qui parẽtem ſequerẽtur infidelem. Periculũ enim eſſet ne in odium diuortij ſeducerentur ab infideli parente relicto.

13. Quod ſi infidelis diſcedit, χωρίζεται. i. ſeparat̃ ac diſſolutionẽ quærit, & cohabitare nõ vult cũ fideli, aut nõ vult ſine creatoris cõtumelia, quod idẽ eſt, diſcedat etiã & fidelis, & alteri (ſi velit) nubat. Non enim ſubiectus eſt frater. i. Chriſtianus, in huiuſmodi. quẽ locum ſic græcus Photius explicat: Non oportet (inquit) matrimoniũ diſſoluere, ſi quidẽ pars infidelis cum fideli habitare cõſentit. ſin autẽ ſeditioſus eſt infidelis, & diſſolutionẽ facit, non ſic eſt illi fidelis obnoxius, vt diſcedere quoq; illi non liceat: quinimò matrimonium infideli diſſoluente, liberum quoq; eſt fideli diſcedere veruntamen, (inquit Photius) liber eſt per infidelis defectionem matrimonium ſoluere.

14. In pace autem. i. ſi ſeditioſus eſt, nec tecũ habitare cõſentit, noli illum retinere nolentẽ, quinimò & tu diſcede. alioqui futuræ ſunt inter vos rixæ & diſſenſiones. In pace autẽ vos vocauit deus. i. ad pacẽ: nam frequẽs eſt Paulo ſumere ἐν pro εἰς. i. in pro ad. quod autem noſter interpres legit vos, græci quidã habent nos: ſed facilis eſt trãſitus ab ὑμᾶς, ad ἡμᾶς. Quomodo autem in pace vocauit nos deus? quũ Matth. 10. dicat Chriſtus: Nolite arbitrari quia pacẽ venerim mittere in terrã, nõ veni pacem mittere, ſed gladiũ. veni enim ſeparare hominẽ aduerſus patrem ſuum, & filiam aduerſus matrem ſuam, & nurum aduerſus ſocrũ ſuam. verum ille gladius ſpiritualis quia bellum habet & inimicitias cũ mũdo, carne, & diabolo: pacẽ habet cũ deo: pro qua belligerare oportet aduerſus omnes, etiã & patrẽ & matrẽ, ſi quid mãdatis dei cõtrarium ſuſſerint: imò & aduerſus animã propriã. iuxta quam ſententiã dicit in euãgelio ſaluator, Lucę decimo quarto capite, Si quis venit ad me & nõ odit patrem ſuum, & matrem ſuam, & vxorẽ, & filios, adhuc autem

& animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus. huiuſmodi autem pugna cum vitijs carnis & affectibus, ſecum admittit pacem in deo & Chriſto Ieſu domeſticam.

ce autem vocauit nos deus. [15] Vnde
enim ſcis mulier, ſi virũ ſaluũ facies?
aut vnde ſcis vir, ſi mulierem ſaluam
facies? [16] niſi vnicuiq; ſicut diuiſit do
minus. Vnumquẽque ſicut vocauit
deus, ita ambulet, [17] & ſicut in om-
nibus eccleſijs doceo. Circunciſus ali
quis vocatus eſt? [18] nõ adducat præ-
putium. In præputio aliquis voca-
tus eſt? non circuncidatur. Circunci- D
ſio nihil eſt, & præputium nihil eſt:
ſed obſeruatio mãdatorũ dei. Vnuſ- Eph. 4.2.
quiſq; in qua vocatione vocatus eſt:
in ea permaneat. [19] Seruus vocatus
es? non ſit tibi curæ. Sed & ſi potes
fieri liber: magis vtere. Qui enim in

15. **Unde enim ſcis.** tractim legendo cum præcedentibus ſenſus eſt, ſi ſolutionem quærit aut à fide promiſſa diſcedens ad impietatẽ te cogit, tecumq; contẽdit ac rixatur, (ſic enim Chryſoſtom⁹) præſtat diſcedere. non enim ad ſeditiones, ſed pacẽ vocauit vos deus: & quia cauſari poterant: forte vi rũ infidelem lucrabor, ſubdit, vnde enim ſcis mulier ſi virum ſaluum facies aut non? idcirco cum te ad defectionem fidei ſollicitet, præſtat diſcedere. Quidam hunc locum (vt Ambroſius) referunt ad id quod ante præceſſit: fidelis mulier non dimittat infidelẽ ſecum habitare conſentiẽtem. vnde enim ſcis mulier, &c. præcedentia autẽ (quòd ſi infidelis) per parenthesim leguntur.

16. **Niſi vnicuiq;** græci, vt Seuerian⁹, legũt ἢ μὴ, id eſt an non, & referũt ad id quod præceſſit, Si vxorẽ ſaluam facies an non? dein ſequitur, vnicuique ſicut diuiſit dominus, id eſt gratiam dedit, ita ſub. faciat. noſter legit εἰ μὴ, id eſt niſi, & ſenſus eſt, vnde ſcire potes quòd virum ſaluabis, aut contra, niſi vnicuiq; ſicut diuiſit deus. id eſt niſi quòd ſcire potes ſicut vnicuiq; diuiſit deus gratias ſuas & dona. vnumquenq;, inquit, ſicut vocauit deus, ita ambulet, id eſt conditionem hominis baptiſmus aut fides non mutat: ſi ſeruum reperit, ſeruitutem nõ excutit: ſi vxoratum, vxorẽ non reijcit, modo in pace & ſine Chriſti contumelia viuat.

17. **Et ſicut in omnibus,** id eſt ambulet in ſua vocatione, & quemadmodum in eccleſijs doceo ambulare. Noſter legit ὥσπερ id eſt ſicut, Græci οὕτως, id eſt ſic.

18. **Non adducat præputium.** Erant enim Iudæi quos ob gentes præſectæ pelliculæ puderet, atq; adeò medicamentis eam ſibi ſarciendam curarent, id quod Theophilus & Photius græcus ex Epiphanio docent. Vult autem his verbis Paulus nullum diſcrimen eſſe inter fideles, ſiue ex circunciſione, ſiue ex gentilitate vocati ſint ad fidem.

19. **Seruus vocatus es?** Non vult propter fidem, ad quam vocatus eſt, ſeruum ſeruitutem excutere: quinimò, inquit, non ſit tibi curæ huiuſmodi ſeruitus. i. ne ſis de illa excutiẽda anxius: quinetiã vel ſi eximi ab ea potes, magis ea vtere, id eſt in vſum aliquem eam confer. Hieronymus hos locos de ſeruo & libero, circũciſo & incircũciſo, interpretatur de nuptis & innuptis: vt ſerui & circũciſi ſint nupti, incircuncisi autem & liberi, innupti. Et hoc modo ante eum Origenes, cuius apud nos græca habemus.

20. **Libertus domini**, id eſt à domino manumiſſus & in libertatem Chriſtianam aſſertus. libertus enim dicitur qui ex ſeruo factus eſt liber, quales Chriſtiani qui ex ſeruitute peccati & diaboli in libertatem dei & gratiæ ſunt aſſerti.

21. **Miſericordiam conſequutus**, id eſt gratiam apoſtolici muneris in gentes conſequutus ſum à domino, vt fideliter illis conſulam.

domino vocatꝰ eſt ſeruus:[20] libertus
eſt domini. Similiter qui liber voca-
Sup. 6.d. tus eſt, ſeruus eſt Chriſti. Pretio em-
1.Pe. 1.d. pti eſtis: nolite fieri ſerui hominum.
Vnuſquiſq; ergo in quo vocatus eſt,
E fratres: in hoc maneat apud deum.
De virginibus autem præceptũ domini non habeo: conſilium autẽ do, tanquam [21] miſericordiam conſecutus à domino, vt ſim fidelis. Exiſtimo enim hoc bonum eſſe [22] propter inſtantem neceſſitatem: quoniã bonum eſt homini ſic eſſe. Alligatus es vxori? noli quærere ſolutionem. Solutus es ab vxore? noli quærere vxorem. Si autem acceperis vxorem: nõ peccaſti.[23] Et ſi nupſerit virgo: non peccauit.[24] tribulationem tamẽ carnis habebunt huiuſmodi.[25] Ego autem vobis parco. Hoc itaq; dico fratres, tempus breue eſt.[26] reliquũ eſt: vt & qui habẽt vxores, tanquã non

22. **Propter inſtantem** νομίζω, inquit græce, id eſt exiſtimo ſiue decerno hoc bonũ eſſe, id eſt, virginitatẽ rem eſſe bonam & egregiam, propter inſtantem neceſſitatem, id eſt, propter vrgentes rei vxoriæ difficultates & moleſtias. Sic enim Oecumenius græcus: Exiſtimo, inquit, hoc bonũ eſſe. quódnam verò hoc bonũ eſt? abſtinere à nuptijs propter eas, quas ſecum afferũt moleſtias & difficultates.

23. **Si nupſerit virgo**. Hic Hieronymꝰ aduerſus Iouinianum lib. 1. Et ſi nupſerit virgo nõ peccauit, nõ illa virgo, inquit, quæ ſemet dei cultui dedicauit. Virgines enim quæ poſt conſecrationẽ nupſerunt, non tam adulteræ quàm inceſtæ ſunt. Et Theophilꝰ ex Chryſoſto. virginem hoc loco dicit, non eam quæ Chriſto dicata ſit: hæc nanq; ſi nupſerit, delinquit haud dubie plurimum. Videant igitur q̃ rectè faciũt, qui moniales virgines ad inceſtas nuptias ſollicitant. Photius de hoc ſic ait, καὶ ἐὰν γήμῃ ἡ παρθένος, οὐχ ἥμαρτε: παρθένον ἐνταῦθα φησὶν οὐ τὴν ἀφιερωμένην θεῷ, ἀλλὰ τὴν ἄγαμον κόρην. ὡς ἥγε ἀφιερωθεῖσα θεῷ εἰ γήμῃ, μοιχὸν ἐπιφέρει Χριστῷ ᾧ νενύμφευται, id eſt, & ſi nupſerit virgo, non peccat. Virginem hic dicit non deo dicatam, ſed innuptam puellam: quòd ſi deo dicata nupſerit, adulterum Chriſto cui deſponſata erat ſuperinducit.

24. **Tribulationem carnis**, ſcilicet parturientium dolores, liberorum educandorum ſolicitudinem, & mille matrimonij incommoda.

25. **Ego autem vobis parco**, græce φείδομαι, id eſt veſtri miſereor, nolens ſi fieri poſſit, in has vos moleſtias incidere.

26. **Reliquum eſt**. vult Paulus ſi qua etiam eſſet in huius mundi rebus voluptas, non admodum illis affici propter temporis breuitatem: q̧ ſi quæ eſſent

huiuſmodi voluptates,fluxæ ſint & breues.Qui ergo,inquit, vxorem duxe-
runt,non magnopere rei vxoriæ afficiantur. Qui flent,&c.qui emunt tan-
quam non poſſidentes.grece μὴ κατέχοντες,quaſi dicas,non perpetuo poſ-
ſidentes.Eſt enim κατέχειν magnopere aliquid detinere,& vehementer ad
illud affici,vnde κατοχὴ ardens animi affectio. Inquit ergo, qui emunt ſint,
ſubaudi, tanquã non poſ
ſidentes.i. non ita diſti-
neantur rebus emptis,
quaſi illas perpetuo poſ
ſeſſuri: & qui vtũtur hoc
mundo, tanquam non
vtantur.græce ὡς μὴ κα
ταχρώμενοι.i. ſic vtantur
vt non abutãtur,vt abu-
ti ſit hoc loco ſupra mo-
dum & immodicè vti.
Immodico igitur rerum
ſecularium vſu interdi-
cit Paulus, ſcilicet vt vta
mur ijs tanquam probi
fructuarij, non tanquam
perpetui poſſeſſores:qui
res ſuas ſi viſum eſt,iure
ſuo abſumunt.

24. Præterit enim figu-
ra, græce σχῆμα.i.habi-
tus,ſpecies,ac ſtatꝰ mũ-
di huius: nult enim nos
affici huic mundo,quòd
quicquid in eo eſt,fugax
ſit ac labile. παράγει
quoq; quod interpres ver
tit præterit,ſignificat etiã
decipit: quo modo ſumi
poteſt,vt ſit ſenſus:Noli-
te huic mundo immodi-
ce affici. Nam etſi figu-
ram ac ſpeciẽ boni non-
nullam habet, fallax ta-
men eſt, ſuiq; ſtudioſos
decipit.

habentes ſint. & qui flent:tanquam
non flentes.& qui gaudent: tãquam
non gaudẽtes.& qui emunt: tanquã
non poſſidentes. & qui vtuntur hoc
mundo:tanquã non vtantur.[27] præ- B
terit enim figura huius mundi.Vo-
lo autem vos ſine ſolicitudine eſſe.
Qui ſine vxore eſt: ſolicitus eſt quæ
domini ſunt,quo modo placeat deo.
Qui autem cum vxore eſt, ſolicitus
eſt quæ ſunt mundi, quomodo pla-
ceat vxori:[28] & diuiſus eſt.Et mulier
innupta & virgo cogitat quæ domi
ni ſunt: vt ſit ſancta & corpore &
ſpiritu. Quæ autem nupta eſt,cogi-
tat quæ ſunt mundi: quomodo pla-
ceat viro. Porrò hoc ad vtilitatẽ ve-
ſtram dico: non vt laqueum vobis
inijciam,[29] ſed ad id quod honeſtũ
eſt,& quod facultatem præbeat ſine
impedimento dominum obſecrãdi.

28. Diuiſus eſt,id eſt in multas ſollicitudinum partes miſeriarũmque diſtra
ctus.græca habent μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος.i.diuiſa eſt mulier ſiue
vxor & virgo. hoc eſt iuxta Oecumenium, non eandem ſolicitudinem ha-
bent, ſed diuerſa ſunt illis ſtudia, quia virgo cogitat quæ ſunt dei, mulier
quæ ſunt viri.

29. Sed ad id quod honeſtum.græce ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον
τῷ κυρίῳ ἀπερισπάστως.Eſt autem ſenſus, quòd tantopere virginitatem vo
bis commẽdo,ad vtilitatẽ veſtram facio, non vt laqueum vobis iniſciam,
id eſt non quòd neceſſitatem vobis imponere velim cõtinendi: βρόχον enim
id eſt laqueum,inquit Oecumenius,neceſſitatẽ appellat. Sed ſup.vt vos ad-
horter ad id quod honeſtum eſt,&c. Græcis quoq; aliquid ſimile ſupplendũ
eſt,quorum ad verbum ſenſus eſſe poteſt:Sed vt vos inuitem,ſub.ad hone-
ſtatem & indiuulſam immobilemq; domino aſſidentiam.i. vt vos adhorter

G [30] Si quis autẽ turpem ſe videri exi-
ſtimat ſuper virgine ſua, quòd ſit ſu
peradulta, & ita oportet fieri: quod
vult faciat. nõ peccat, ſi nubat. [31] Nã
qui ſtatuit in corde ſuo firmus, non
habens neceſſitatem, poteſtatem au-
tem habens ſuæ volũtatis, & hoc iu
dicauit in corde ſuo, ſeruare virginẽ
ſuam: bene facit. Igitur & qui matri-
monio iungit virginem ſuam, bene
facit: & qui non iungit, melius facit.
Ro. 7.a. Mulier alligata eſt legi quanto tem-
pore vir eius viuit. quòd ſi dormie-
rit vir eius: [32] liberata eſt. cui autem
vult nubat: tantum in domino. Bea-
tior autem erit, ſi ſic permanſerit ſe-
cundum meum cõſilium. Puto autẽ
quòd & ego ſpiritum dei habeam.

ARGVMENTVM *Cap. 8.*

¶Damnat promiſcue cum fratrum offendiculo in idolorum menſa veſcentes.

CAPVT VIII.

A [1] E ijs autem quæ idólis im-
molantur, ſcimus quòd om-
nes ſciẽtiam habemus. Scien
tia inflat: charitas vero ædificat. Si
quis autẽ ſe exiſtimat ſcire aliquid:
nondum cognouit quemadmodum
oporteat eum ſcire. Si quis autem di
ligit deum: hic cognitus eſt ab eo.
B De eſcis autem quæ idólis immolan
tur, ſcimus quia nihil eſt idôlum in
mũdo, & ꝙ nullus eſt deus niſi vnꝰ,

honeſte viuere & domini obſequio aſſiduos eſſe.

30. **Si quis autem turpẽ ſe videri exiſtimat.** i. ſi quis indecorum exiſtimat virginem ſuam eſſe plus æquo nubilem, tradat eam viro: neq; enim ſic peccat.

31. **Nam qui ſtatuit in corde ſuo,** id eſt qui certo apud ſe ſtatuit, nõ collocare nuptũ filiam, quũ ꝑ arbitrio id poſſit, nulla neceſſitate ad eam ſecũ retinendã adactus, bene ac laudabiliter facit.

32. **Liberata eſt a lege,** id eſt non amplius teneatur lege, quæ illam vetabat viuente viro ſecũdas adire nuptias. Græci paulo ſecus habent ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι, id eſt libertatem habet nubendi cui volet, **Tantum in domino.** i. ſecundum dominum, hoc eſt caſtis & honeſtis nuptijs cum ſpe liberorum procreandorum.

1. **De his autem.** Erant Corinthij nonnulli perſuaſi à pſeudoapoſtolis qui exiſtimarent netas eſſe veſci carne idolis immolata, quã ideo idolothytum vocant. Erant cõtrà perfectiores qui nihil exiſtimabãt vlli cibo propter idolum accedere vel decedere, & ideo templa idolorum ingredientes cum illorũ ſacrificis edebãt: quod quum à præſtãtioribus fieri viderẽt infirmiores, illorũ cœnis aderãt, veſcentes quoq; de idolothyto, ſed nonnihil numinis in eo eſſe credẽtes. Carpit ergo perfectiores Paulus, qui quum gloriarentur ſe ſcire nullam in cibis

fore diſcretionem, interim puſillis ſcandalo erant. oſtendens parum prodeſſe illis huiuſmodi ſcientiam (de ea enim loquitur) niſi charitas eos à proximorum ſcandalo auertat.

2. Sed non in omnibus eſt, id eſt, quanquam noſtis nihil religionis, aut maculæ cuiquã cibo accedere propter idolum, non tamen paſſim idolothyto veſci oportet: nõ enim in omnibus eſt hęc ſcientia, id eſt, non enim hæc omnes norũt, quinimò multi veſtro exemplo idolothytum manducantes, exiſtimãt aliquid in idolo eſſe numinis, atq; ita polluuntur: non quia veſcuntur, ſed quia cum huiuſmodi cõſcientia veſcuntur. græci explicant non in omnibus eſt ſcientia, id eſt nõ omnes ſciunt quòd nihil eſt idolum in mundo: ſed quum vos ad mẽſas idolorum vident accedere, putant in ijs eſſe aliquid numinis.

3. Cum cõſcientia vſq; nunc idoli, id eſt cũ eadem ſcientia & conſcientia, qua & gentes exiſtimãtes aliquid eſſe idolũ.

4. Neq; ſi manducauerimus abundabimus, id eſt neque laudabiliter agemus manducantes, neq; deficiemus, id eſt, peccabimus abſtinentes.

5. In idolo, id eſt menſa idolis conſecrata, græce ἐν εἰδωλείῳ.

6. In tua ſciẽtia, id eſt, ob huiuſmodi ſcientiam quam tibi cum periculo fratris vendicas.

Nam etſi ſunt qui dicantur dij, ſiue
in cælo, ſiue in terra (ſiquidem ſunt
dij multi, & domini multi) nobis ta
mẽ vnus deus pater ex quo omnia,
& nos in illũ: & vnus domin⁹ Ieſus
Chriſtus, per quẽ omnia, & nos per
ipſum:[2] ſed non in omnibus eſt ſciẽ-
tia. Quidam autem [3] cum cõſcientia
vſq; nunc idoli, quaſi idolothytum
manducant: & conſcientia ipſorum C
cum ſit infirma, polluitur. Eſca autẽ
nos non cõmendat deo.[4] Neq; enim
ſi manducauerimus, abundabimus:
neq; ſi non mãducauerimus, deficie-
mus. videte autem ne forte hæc licẽ
tia veſtra offendiculũ fiat infirmis.
Si enim quis viderit eum qui habet
ſcientiam [5] in idolio recumbentem:
nónne conſcientia eius cum ſit infir
ma, ædificabitur ad manducandum
idolothyta? Et peribit infirmus in D
tua [6] conſcientia frater, propter quẽ Ro. 14.c.
Chriſtus mortuus eſt? Sic autem pec
cantes in fratres: & percutientes con
ſcientiam eorum infirmam: in Chri
ſtum peccatis. Quapropter ſi eſca Ro. 14.d.
ſcandalizat fratrem meum: non mã-
ducabo carnem in æternum, ne fra-
trem meum ſcandalizem.

ARGVMENTVM cap. 9.

Etſi pro libertate ſumptus exigere poſſet, ſe tamen abſtinuiſſe oſtendit, ne quod euangelio offendiculum daret.

1. Non ſum liber, id eſt nunquid mei iuris ſum, vt nemo inhibere poſſit quin ſumptus à vobis exigam?

2. Nam ſignaculum, id eſt vos argumento eſtis mihi creditę apoſtolicæ functionis, apud quos apoſtolatus opera geſſi: quinimò & mea defenſio eſtis. Si quis enim me negat apoſtolum eſſe, ego vos oſtento. mea defenſio eſt hæc, Vos inquã ſignaculũ apoſtolatus mei: nec mihi videtur iungendus hic locus cum ſequenti, nunquid non habemus, &c. neq; enim indigebat defenſione, ad oſtendendũ ꝙ iure ſumptus in euangelio prædicando feciſſet: ſed probat ſe fuiſſe illis apoſtolum, quaſi dicat, poteram exigere à vobis ſumptus, quia veſter apoſtolus: quod ſi quis negauerit, mea vos eſtis defenſio, vtpote ſignaculũ apoſtolat⁹ mei, in quibus ego apoſtolatus mei ſigilla impreſſi, firmiſſimam ſcilicet Chriſti fidẽ. ꝙ ſi quis (inquiũt græca ſcholia) me negat eſſe apoſtolum, ego vos profero: in quibus quæcunq; apoſtolum decent peregi, tum in edendis ſignis ac fide docenda, tũ etiã in ferẽdis periculis: quæ oĩa ſunt σφραγὶς & ſigillum apoſtolatus.

3. Sororẽ. peruerſe hũc locum quidam explicãt de vxoribus apoſtolorũ, quũ nulli (vt inquit Hieronymus) vxores habuiſſe legãtur præter vnum Petrum, idq; ante cõuerſionem. Certe Chryſoſto. Theodoritus, & Theodorus græci, interpretãtur de mulieribus apoſtolis miniſtrãtibus, quales Chriſtum ſequutas eſſe legimus, & illi miniſtraſſe.

CAP. IX.

A n [1]On ſum liber? Non ſum apoſtolus? Nónne Chriſtum Ieſum dominum noſtrum vidi? Nónne opus meum vos eſtis in domino? Et ſi alijs nõ ſum apoſtolus ſed tamen vobis ſum.[2] nam ſignaculum apoſtolatus mei vos eſtis in domino. Mea defenſio apud eos qui me interrogant, hæc eſt, Nunquid non habemus poteſtatem mãducandi & bibendi? Nunquid non habemus poteſtatẽ mulierem [3] ſororém circunducendi: ſicut & cæteri apoſtoli,[4] & fratres domini, & Cephas? Aut ego ſolus & Barnabas, non habemus poteſtatem hoc operãdi? Quis militat ſuis ſtipẽdijs vnquam? Quis plantat vineã: & de fructu eius nõ edit? Quis paſcit gregem: & de lacte gregis nõ mãducat? Nunquid [5] ſecundũ hominem hæc dico? An & lex hæc nõ dicit? Scriptũ eſt enim in lege Moyſi, Deu. 25.a. 1.Ti. 5.c. Nõ alligabis os boui triturãti.[6] Nũquid de bobus cura eſt deo? An pro-

4 Fratres domini. Ioannem, Iacobum, Iudam, & Simonem dicit, qui quũ cognati eſſent domini, Hebræorum more fratres dicebantur.

5. Secundum hominem, id eſt, nunquid humana tantum ſimilitudine aut autoritate poteſtatem noſtram probare cõtendo? nunquid & in lege parabola bouis ea confirmatur?

6. Nunquid de bobus cura eſt deo, id eſt boum ne, an non noſtra magis

pter nos vtique hoc dicit? Nam pro-
pter nos ſcripta ſunt. quoniam debet
in ſpe qui arat, arare: & qui triturat, B
in ſpe fructus percipiendi. Si nos vo Ro. 15. f.
bis ſpiritualia ſeminauimus: magnũ
eſt ſi nos carnalia veſtra metamus?
Si alij [7] poteſtatis veſtræ participes,
ſunt: quare nõ potius nos? Sed nõ vſi
ſumus hac poteſtate: ſed omnia ſuſti
nem⁹, ne quod offendiculum demus
euangelio Chriſti. Neſcitis quoniam Deu. 18. a.
[8] qui in ſacrario operãtur quæ de ſa-
crario ſunt edunt? & qui altario de-
ſeruiunt: cum altario participant? Ita
& dominus ordinauit ijs qui euan-
gelium annuntiant: de euangelio vi-
uere. Ego autem nullo horum vſus
ſum. Non autem ſcripſi hæc, [9] vt ita
fiant in me. Bonũ eſt enim mihi ma
gis mori, quàm vt gloriam meã quis
euacuet. Nã etſi euãgelizauero: [10] nõ
eſt mihi gloria. neceſſitas enim mihi
incũbit. væ enim mihi eſt: ſi nõ euan
gelizauero. Si enim volens hoc ago: C
mercedem habeo. ſi autem inuitus:
diſpenſatio mihi credita eſt. Quæ eſt
ergo merces mea? Vt euangelium
prædicans: [11] ſine ſumptu ponã euã-
geliũ, vt nõ abutar [12] poteſtate mea
in euangelio. Nam cũ liber eſſem ex
omnibus, omniũ me ſeruum feci: vt
plures lucrifacerẽ. Et factus ſum Iu-
dæis tanquam Iudæus: vt Iudæos lu
crarer. ijs qui ſub lege ſunt: quaſi ſub
lege eſſem (cum ipſe non eſſem ſub

causa hæc dixit?

7. Poteſtatis veſtre, id eſt, ſi ij qui nõ ſunt vobis doctores neque apoſtoli vtuntur poteſtate à vobis conceſſa, vt à vobis ſumptus exigant, quare nõ potius nos exigam⁹? fortaſſis autẽ ℘ ἐξουσίας id eſt, poteſtatis ℘ οὐσίας quod opes & facultates alicuius ſignificat, poſuit Paulus, vt plerunq; ſermonis proprietatem negligit. id eſt, ſi facultatũ veſtrarum participes illi facti ſunt, quur non & nos?

8. Qui in ſacrario operãtur. Leuitas dicit, quibus pars ſacrificij contingebat in edulium. vide deutero. 18. cap.

9. Ut ita fiant, id eſt, ꝙ mihi ſumpt⁹ à vobis exhiberi velim.

10. Non eſt mihi gloria, id eſt, non accedet mihi ad cumulum gloriæ: neque eſt quòd inde gloriari poſſim, qui ad hanc functionẽ non meo merito, ſed dei gratia ſum vocatus, cuiq; iniunctum eſt: quòd ſi volens, id eſt vltro & iniuſſus, id muneris exequerer, hinc mihi merces accreſceret. Si autem inuitus, id eſt iuſſus & ex mandato, id perago, nihil eſt ꝙ inde glorier. diſpẽſatio enim, & euangelij adminiſtratio mihi credita, & commiſſa eſt: quaſi diceret, ſeru⁹ inutilis ſum, quod iubeor, & debeo facere, facio.

11. Sine ſumptu, id eſt gratis.

12. Poteſtate mea, id eſt libertate ſumptus exigendi.

D lege) vt eos qui ſub lege erant, lucri-
facerē. ijs qui ſine lege erant, tanquā
ſine lege eſſem (cum ſine lege dei nō
eſſem: ſed in lege eſſem Chriſti) vt
lucrifacerem eos qui ſine lege erant.
Factus ſum infirmis infirmus: vt in-
firmos lucrifacerē. Omnibus omnia
factus ſum: vt omnes facerem ſaluos.
Omnia autem facio propter euange
lium: vt particeps eius efficiar. [13] Ne-
ſcitis quod ij qui in ſtadio currunt,
omnes quidem currunt: ſed vnus ac
cipit [14] brauium? Sic currite: vt com
prehendatis. Omnis autē qui in ago-
ne contēdit: ab omnibus ſe abſtinet.
& illi quidē vt corruptibilem coro-
nam accipiant: nos autē incorruptā.
Ego igitur ſic curro, nō quaſi ī incer
tum: ſic pugno, nō quaſi [15] aerē ver-
berās: ſed caſtigo corpus meū & [16] in
ſeruitutē redigo, ne cum alijs prædi-
cauerim, ipſe reprobus efficiar.

ARGVMENTVM Cap. 10.

¶ Ab idololatria & fornicatione & murmuratione veterum Iudæorum exemplo eos deterret, quibus ad Chriſtianorum inſtructionem omnia in figura contigerunt. Deinde ab idolorum menſa, vt ſe ſubducant, & omnia in dei gloriam faciant, admonet.

CAPVT X.

B [1] NOlo enim vos ignorare fra-
tres, quoniam patres noſtri
omnes ſub nube fuerunt, &
omnes mare trāſierunt, & omnes in

13. Neſcitis, &c. hortatur eos ad ſupernæ vocationis brauium & præmium contēdere, exemplo pugilū, & antagoniſtarum, qui marceſſibilis coronæ gratia ſe continent ab omnibus, quæ ab ea conſequenda auertunt, vt expeditius currant: quantò magis nos, qui ad immarceſſibilem coronam contendimus, properare oportet & ab omni præpediente peccato abſtinere? Stadium autem curriculum eſt, & locus in quo equi hominéſve ad curſum exercētur, & athletæ certāt.

14. Brauium, id eſt ſtatutum præmium. eſt autē græce βραβεῖον, quod latini vſurpant pro brauium ſiue brabæum, ſtatutum victorib⁹ in quocūq; certamine præmiū.

15. Aerē verberās i. fruſtra & inaniter laborās.

16. In ſeruitutem redigo, id eſt mihi ſubigo. & ſi quando in ſerui morē cōtumacis laſciuire incipit, caſtigo illud: ne quū alijs prædicauerim, reprob⁹ efficiar. græce ἀδόκιμος, quod improbum quoq; ſignificat: & tunc ſenſus eſt, ne quum alijs vitam prædicem & commendem ſtudioſam, ipſe vitioſus inueniar.

1. Nolo enim vos ignorare. admonet hoc cap. Corinthios Paulus ne de donis à deo perceptis efferātur. Futurū enim vt per elationē hāc atq; alia peccata, his donis excidāt, & à Chriſto eijciant, idq; exemplo Iudæorū, quos licet in figura. ſimilibus tñ ab eo donis affectos probat, ſed hinc tñ

ob ſua delicta excidiſſe. Sicut enim in ſpiritu ſancto, & aqua baptizati veri Pharaonis ſeruitutem excuſſerunt, chriſti carne paſti, & eius ſanguine potati ſunt: ita patres Iudæi excuſſa Pharaonis ſeruitute, & trãſgreſſo mari rubro, quodammodo in mari, & nube baptizati ſunt, ſimilitudinarie ſcilicet. quod autem illis nubes protegens, conducens, ac refrigerans: id nobis ſpiritus ſanctus actionũ noſtrarum dux, & protector, libidinumq; moderator & extinctor: quod illis mare, hoc Corinthijs & Chriſtianis omnibus, aqua baptiſmatis. Corinthij Chriſti carnem manducabant, illi figurã eius manna: quam ſpiritualẽ vocat eſcã, q miraculoſe cælitus deſcenderit. Corinthij ſanguinem domini bibebant, Iudæi ſpiritualem potum quem miraculoſe petra fudit, biberunt: neq; tamen, tot affecti beneficijs, præter duos tantum, in terram promiſſionis peruenerũt: ſed in deſerto proſtrati ſunt ac mortui. qua in re figura noſtri fuere, vt ſcilicet à vitijs illorum abſtineamus, alioqui in deſerto perpetuæ vaſtitudinis perituri, neq; verã promiſſionis terram ingreſſuri.

2. Conſequente eos petra, pro conſequẽte græce eſt ἀκολουθούσης .i. per totũ iter comitante: non quòd re vera petra vnde aqua manauit, perpetuo eos comitaret, ſed Chriſtus in petra figuratus: vnde ait, Petra autem erat Chriſtus .i. chriſtum ſignificabat, de cuius percuſſo latere in paſſione ſanguis & aqua defluxit, vnde refecti ac potati ſumus.

3. Neq; tentemus .ſ. neq; de miſericordia eius diffidamus ſicut illi. Nam in deſerto diffidentes, & dicentes, cur eduxit nos de Aegypto vt moreremur in ſolitudine? Chriſtum deum eorum ducem tentabant. Qui enim experiri virtutem, aut bonitatem alicuius cupit, de illo ſe diffidere oſtendit.

4. Ab exterminatore ſcilicet angelo, quia per angelum vindictas ſuas deus exercebat: vel exterminatorem intellige exitialem quãdam dei poteſtatem, & vltricem virtutem, quoquo modo illa fieret.

Moiſe baptizati ſunt in nube, & in Núe.
mari, & omnes eandem eſcam ſpiri 9.d.
tualem manducauerunt, & omnes Exo. 13.d.
eundem potum ſpiritualem biberũt Exo.
(bibebant autem de ſpirituali, [2] con 14.e. Exo.
ſequente eos petra. petra autem erat 16.d. Exo.
Chriſtus) ſed non in pluribus eorũ 17.b.
beneplacitum eſt deo. nam proſtrati Núe. 20.b.
ſunt in deſerto. Hæc autem in figu-
ra facta ſunt noſtri, vt non ſimus cõ
cupiſcentes malorũ, ſicut & illi con-
cupierunt. neq; idololatræ efficiami B
ni, ſicut quidam ex ipſis: quemadmo Exo.
dum ſcriptũ eſt, Sedit populus man 32.b.
ducare & bibere, & ſurrexerunt lu-
dere. neq; fornicemur: ſicut quidam Nũe.
ex ipſis fornicati ſunt: & ceciderunt 25.b.
vna die vigintitria millia: [3] neq; ten Nũe.
temus Chriſtum: ſicut quidam eorũ 21.b.
tentauerunt, & à ſerpentibus perie-
runt. neq; murmuraueritis: ſicut qui C
dam eorum murmurauerunt, & pe- Nũe. 14.f.
rierunt [4] ab exterminatore. Hæc au- iudit.
tem omnia, in figura contingebant 8.c.

5. **In quos fines**, nõ in quos fines, quia τέλη græce neutrum eſt, οὓς, id eſt, quos maſculinum, ſed in quos ſcilicet nos, fines ſeculorum deuenerũt: quaſi diceret, finis ſeculi, aut vitæ cuiuſq; noſtrum properat, & modicum tempus ſupereſt ad bene agendũ. Ideo ſtudeat quiſq; bonis operibus, & qui ſe exiſtimat ſtare, id eſt, firmum eſſe in fide & perfectum, videat & caueat ne inde excidat.

illis: ſcripta ſunt autẽ ad correptionẽ
noſtram, [5] in quos, fines ſeculorum
deuenerũt. Itaq; qui ſe exiſtimat ſta-
re: videat ne cadat. [6] Tentatio vos
non apprehendat, niſi humana. fide-
lis autem deus eſt, qui non patietur
vos tẽtari ſupra id quod poteſtis: ſed
faciet etiam cũ tentatione [7] prouen-
tum, vt poſſitis ſuſtinere. Propter
quod chariſſimi mihi, fugite ab ido-
lorum cultura. Vt prudentibus lo-
quor: vos ipſi iudicate quod dico.
D [8] Calix benedictionis cui benedici-
mus: nónne cõmunicatio ſanguinis
Chriſti eſt? & panis quẽ frangimus,
nónne participatio corporis domini
eſt? Quoniam vnus panis, & vnum

6. **Tentatio vos nõ apprehendat.** noſter legit εἴληφεν, & hoc modo ſenſus eſt, ne ſinite vos apprehendi, & vinci ab vlla tẽtatione, niſi humana, id eſt facili, quæ velit nolit homini ſe ingerit, λαμβάνομαι nanq; conuinci ſignificat. Græci legunt εἴληφε id eſt, apprehendit, & tũc ſenſus eſt, Qui ſe exiſtimat perfectum, videat & caueat ne præceps ruat. neque enim vos vlla dum tentatio apprehẽdit, niſi humana, & facilis: quaſi diceret, nondum inſurrexere aduerſum vos fortes, & vehementes tentationes, nondum quod Hebræis ait, vſq; ad ſanguinem reſtitiſtis, vt ob huiuſmodi ſuperatas tẽtationes pfectos vos gloriari poſſitis. verũtamen confidite in deo. Fidelis enim eſt deus, &c.

7. **Prouentum**, græce ἔκβασιν, quidam exitum interpretãtur. i. ſi tentatio ingruerit, faciet vt ſtatim ea euolet. Quum autẽ ἐκβαίνειν ſignificet vltra progredi, & promouere, recte mihi vertiſſe videtur interpres prouẽtum. Certe Photius prouentũ interpretatur, cuius ita græca vertimus, faciet cũ tẽtatione prouẽtum, id eſt faciet vos ſtatim fortes & ferre valentes, adeo vt nullum ex tentatione detrimentum, quin potius lucrum multum referatis.

8. **Calix benedictionis**. hoc, & ſequenti de ſacrificio Iudæorũ exemplo vult abducere Paulus Corinthios à menſa idolorũ, quam frequẽtabant Corinthij, ibi ſe ingurgitãtes, & excuſationem è doctrina ſumẽtes, in qua nullus cibus eſt immũdus. Is ergo dicit Paulus, calix benedictiõis cui benedicim⁹. i. quẽ cũ gratiarũ actione ſumimus, nonne cõmunicatio **ſanguinis Chriſti eſt**. i. nónne calicẽ chriſti ſumẽtes, ac ſanguinẽ illius bibentes, cum illo cõmunicamus, & cũ illo cõmerciũ nobis eſſe declaramus? & **Panis quẽ frangimus**, id eſt, corpus chriſti quod ſub ſpeciebus panis ſumimus, nónne participatio corporis domini eſt? id eſt nónne declarat nos partẽ habere cũ corpore domini, & in illud cõſentire? Quinimò, inquit, quotquot mẽſam domini adeuntes de vno pane edimus & de vno calice bibimus, vnus panis & vnũ corpus myſticum in eo ſumus, quãdo per ipſius ſumptionẽ illius corpori incorporamur. rurſum, inquit, **Videte Iſrael ſecundũ carnem** i. cõſiderate illum carnale ſacrificium immolantem. Nónne leuitæ & ſacerdotes qui edunt hoſtias

Participes ſunt altaris, id eſt, conſentiunt in ſacrificia? Nónne verum eſt (vos enim, antea dixit, ipſi iudicate .i. iudices eſtote) vnúquenq; in illud ſacrificium conſentire, de quo edit: ſiue illud ſit de corpore Chriſti Chriſtianum ſacrificium, ſiue carnale Iudæorũ? Indubiè ſubiuncturus erat Paulus, Et vos quoq;, qui idolothytis veſcimini, idolorũ participes eſtis: ſed ne illos offenderet, ſermonẽ tẽperauit, oſtendẽs ſe nõ hęc dicere, quaſi aut idolo, aut idolothyto aliqua virtus inſit: ſed quia nolo, inqt, vos ſocios fieri dæmoniorũ. quibus verbis latẽter innuit, eos dũ idolothytis veſcuntur, in idola cõſentire: aut certe hãc de ſe opinionẽ infirmis in fide generare, à quibus vt eos auertat, cõcludit eos nõ poſſe menſæ domini in Euchariſtia, ſimúlque dæmoniorũ in idolothyto participes eſſe.

9. An emulamur. gręce παραζηλοῦμεν, id eſt ęxtimulamus, & irritam⁹? oſtendens irritari dominum à Corinthijs dũ paſſim idolothytis veſcerentur. Deinde ſubdit, nunquid fortiores illo ſum⁹? quaſi diceret, fruſtra illũ irritamus qui fortior eſt, & vlciſcendi vim habet.

10 Omnia mihi licent, nõ omnia expediũt, quæ licent: quando ſcilicet nõ ædificant: quaſi diceret, etſi in ſe idolothytũ mãducare nõ eſt illicitum, paſſim tamen id, vt facitis, agere cum offendiculo proximi, malum eſt: nos autem non tam ius noſtrum tueri oportet, q̃ infirmitati alterius conſulere. hoc enim ait, dicens, nemo quod ſuum eſt quærat.

11. Nihil interrogantes propter conſcientiam. non quòd conſcientia iudicet non eſſe interrogandũ; ſed id vult Paulus, ꝙ de ijs quæ in macello væneunt, nullam facere oporteat conſtientiam: verũm (vt inquit Photius) puram illam ea in re & nihil hæſitantem habere oportet.

12. Hoc immolatum eſt. ex hoc loco & præcedẽte oſtendit ſe idolothytum

corpus multi ſumus. Omnes quidem
de vno pane, & de vno calice partici-
pamus. Videte Iſrael ſecundum car-
nem. Nónne qui edunt hoſtias: par-
ticipes ſunt altaris? quid ergo? dico ꝙ E
idólis immolatum, ſit aliquid? aut ꝙ
idôlum ſit aliquid? *Sed* ꝙ quæ im-
molant gentes: dæmonijs immolãt,
& non deo. Nolo autem vos ſocios
fieri dæmoniorum. Non poteſtis ca-
licem domini bibere, & calicem dæ-
moniorum. non poteſtis menſæ do-
mini participes eſſe, & mẽſæ dæmo-
niorum. [9] An æmulamur dominũ? Sup. 6. c.
Nũquid fortiores illo ſumus? [10] Om- Eccle.
nia mihi licent, ſed non omnia expe- 37. d.
diunt. omnia mihi licent, ſed nõ om-
nia ædificant. Nemo quod ſuum eſt F
quærat: ſed quod alteri⁹. Omne quod
in macello vænit: manducate, nihil
interrogantes propter conſciẽtiam.
domini eſt terra & plenitudo eius. Pſal.
Si quis vocat vos infideliũ ad cœ- 23. a.
nam & vultis ire: omne quod vobis
apponitur manducate, [11] nihil inter-
rogãtes propter conſcientiã. *Si quis*
autem dixerit, [12] Hoc immolatũ eſt

non inhibere:niſi quatenus ſuſpicionem affert venerati idoli: quãdo ſi extra ſacrificia idolorum ac ſine conſcientia idoli apponatur,non interdicit.
13. Libertas mea iudicatur. græce κρίνεται, id eſt condemnatur ob alienã conſcientiam,id eſt etſi per Chriſtum libertatem habeo veſcendi idolothyto,non tamen ſinendum eſt:ne ob conſcientiam alterius læſam, hæc mea libertas vitio mihi vertatur,& damnabilis fiat.

idólis:nolite manducare propter il-
lum qui indicauit,& propter cõſciẽ-
G tiam. conſcientiam autem dico non
tuam,ſed alterius.Vt quid enim [13] li
bertas mea iudicatur ab alia cõſcien-
tia? [14] Si ego cum gratia participo:
quid blaſphemor pro eo ꝙ gratias
Colo. 3.c. ago?Siue ergo manducatis,ſiue bibi
tis, vel aliud quid facitis: omnia in
gloriã dei facite. Sine offenſiõe eſto-
te Iudæis & gẽtibus, & eccleſiæ dei:
ſicut & ego per omnia omnibus pla
ceo,non quærẽs quod mihi vtile eſt,
ſed quod multis:vt ſalui fiant.

14. Si ego cum gratia, id eſt, inquit Chryſoſto. ſi per dei gratiam indifferẽter quolibet cibo veſci poſſum, próque hac libertate grãs ago, quid blaſphemor.id eſt,quid me ſino blaſphemari,& male audire à gentibus? Nam gẽtes,inquit Chryſoſto. videntes Chriſtianos idola auerſari, & tamen ad eorum menſas accurrere,ibiq́ ingurgitari, accuſabant eos ſimulationis & gulæ.

ARGVMENTVM Cap. 11.

¶Virum aperto capite, mulierem autem operto orare iubet, particulares in dominica cœna conuentus damnat,& ad digne ſumendam Eucharistiam hortatur.

CAPVT XI.

A I Mitatores mei eſtote:ſicut &
ego Chriſti.[1] Laudo autem
vos fratres: quòd per omnia
mei memores eſtis: & ſicut tradidi
vobis, præcepta mea tenetis. Volo
autem vos ſcire quòd omnis viri ca-
ephe. 5.c. put, Chriſtus eſt.[2] caput autem mu-
lieris: vir. caput vero Chriſti: deus.
omnis vir orans aut prophetans ve-
lato capite: deturpat caput ſuum.

1. Laudo autem. Quidam aſſerunt eos à Paulo laudari quòd præcepta ab illo tradita tenerent. cæterum quòd in multis aliјs ridiculam & inhoneſtam conſuetudinem haberent, damnari. Theodorus græcus, & Ambroſius exiſtimãt iſtud, laudo vos, ironice dictum.
2. Caput mulieris vir. quoniam virilia ſibi officia vendicabant mulieres, ita vt in eccleſia docendi munus vſurparẽt, & aperto capite prophetarent atque orarent, oſtendit Paulus id nõ decere.quoniam quum vir caput ſit mulieris, id eſt dominus:& ipſius,Chriſtus: Chriſti autem,deꝰ: non decet ergo mulierẽ aperto capite orare, aut

prophetare. Prophetabant enim ea ætate mulieres, ſicut in Actis de filijs Philippi legimus. Sic contrà, virum non decet velato capite, quia hoc agens deturpat caput ſuum. i. ignominia afficit. Caput autē, vel Chriſtum intellige, dū qui immediate ſubiacet Chriſto, profitetur per velamen vxori ſe ſubeſſe. nam velamen, vt omnes hic exponunt, græci ac latini, ſubiectionē indicat. vel caput ſuum, id eſt, ſemet ignominia afficit muliebre vſurpās officium, atq; vxori ſeſe demittens. Contrà mulier apto capite orans, caput quoq; ſuū ignominia afficit, virū ſcilicet, dū reiecto velamine (quod eā viro ſignificat ſubditam) ſubiectionē viri excutit: vel ſemetipſam, vel caput quoq; ſuū. quia vnū eſt. i. perinde ac ſi decaluetur aut tondeatur. i. tam indecorum eſt aperto capite mulieres orare, q̄ tonſam aut decaluatā incedere. id eſt enī mulieri peplū, quod naturale velamē capillorū.
3: Quoniam imago eſt. Theodoritus & Seuerianus græci hoc loco aſſerunt virum nō dici imaginē dei corpore & anima tantū, eſt enim hoc modo mulier gloria dei, & imago: ſed ratiōe principatus, qui homini creditus eſt in omnia animantia. eſt ergo imago dei vir, & ſimilitudo ei⁹, principatum habens in oīa animātia & viuētia, ſicut in hominem & oēs alias creaturas deus habet. nō debet ergo velare caput, q̄a velamē ſubiectionis eſt argumentū.

Omnis autem mulier orans aut pro-
phetās nō velato capite: deturpat ca
put ſuum. vnū enim eſt, ac ſi decalue
tur. Nam ſi non velatur mulier, ton
deatur. Si vero turpe eſt mulieri ton B
deri aut decaluari: velet caput ſuum.
Vir quidem non debet velare caput
ſuum, [3] quoniā imago & gloria dei
eſt: mulier autē, gloria viri eſt. Non
enim vir ex muliere eſt: ſed mulier
ex viro. Etenim non eſt creatus vir Gen. 2.d.
propter mulierē: ſed mulier propter
virū. ideo debet mulier [4] velamē ha
bere ſupra caput ſuū, & propter an-
gelos. Verūtamen neq; vir ſine mu-
liere: neq; mulier ſine viro in domi-
no. Nā ſicut mulier de viro: ita & vir C
per mulierē. Omnia autem ex deo.
Voſipſi iudicate: decet mulierē non
velatā orare deum? Nec ipſa natura
docet vos ꝙ vir quidē ſi comam nu-
triat, ignominia eſt illi: mulier vero
ſi comā nutriat, gloria eſt illi: quoniā
capilli pro velamine ei dati ſunt. Si
quis autem videtur contētioſus eſſe:

4. Velamen græci omnes habent ἐξουσίαν. i. poteſtatē, licet id interpretētur velamen, quo ſe mulier ſub poteſtate viri eſſe agnoſcit: mulier ergo velamen debet habere & propter virum, cui ſe ſubditam agnoſcat. oportet, & propter angelos. Chryſoſto. interpretatur, habeat velamen, etſi non propter virum, tamen propter angelos, quos teſtes habet obedientiæ ſuę aut inobedientiæ. alij ob angelos, id eſt ſacerdotes & epiſcopos, qui angeli dicuntur, quos etiam offendere poteſt aperto capite incedens. Clemens libr. 2. παιδαγωγοῦ, angelos vocat ſanctos & ꝓbos viros, ob quos mulieres vult velatas incedere ne ad fornicationem eos incitent.

5. Nos talem, &c. Quid hic dicturi ſunt, qui tot annos obſeruatas eccleſiæ catholicæ conſuetudines eneruare contendunt, quum rem indifferentem, & de qua nihil in ſcripturis caueať, obſeruari ab oībus velit, argumentū aliud aduerſus cōtentioſos nō afferēs, niſi eccleſię cōſuetudinem! Græci dupliciter exponunt: vel, non habemus talem conſuetudinem contradicendi: vel, quòd mulier aperto capite oret, vir velato.

[5] nos talem conſuetudinem non habemus, neque eccleſia dei.[6] Hoc autem præcipio: non laudans, quòd nō in melius, ſed in deterius cōuenitis. Primum quidem[7] conuenientibus vobis in eccleſiam, audio ſciſſuras eſſe inter vos, & ex parte credo. Nam [8] oportet & hæreſes eſſe: vt & qui probati ſunt, manifeſti fiant in vobis.[9] Conuenientibus ergo vobis in vnum: iā nō eſt dominicam cœnam manducare.[10] Vnuſquiſq; enim ſuā cœnam præſumit ad mādQucandum.

6. Hoc autem præcipio. ꝓ hoc, mihi referendum videtur ad præcedentia, ſcilicet mulierem velato capite orare, virum aperto: nec tamē interim laudo ꝙ nō in meliꝰ, ſed deterius conuenitis. græci hic habent, hoc autem præcipiens nō laudo, ſed ad ſenſum nihil refert.

7. Conuenientibus. neceſſe eſt hoc loco conſuetudinem Corinthiorum repetere ex Chryſoſt. & alijs grecis. Statutis diebus conueniebāt in eccleſiam (inquit) fideles, atq; ibi poſt myſteriorū, ſcilicet corporis & ſanguinis dñi, cōmunicationē cōmunia omnibus ex æquo fiebant conuiuia pauperibus & diuitibus, quæ à cōmuni inuicem charitate ἀγάπας, id eſt, charitates vocabant. Ibi communiter omnes diſcumbebant in hymnis gratiarumq; actionibus conuiuia illa tranſigentes. Auguſtin. tamen ait, quòd more Chriſti qui agnum paſchalem primum diſcipulis dedit, deinde ſuum corpus & ſanguinē, primum in eccleſia Chriſtiani cōuiuia cōmunia faciebāt, deīde ad mēſam domini accedebāt. Verùm ſiue ante ſiue poſt, iam ab illo more honeſtorum conuiuiorum deſciuerant, ſed particularia conuiuia faciebant, vbi ſe ingurgitabant. quinetiā, vt græcis quibuſdam viſum eſt, non in communi mēſa Chriſti corpus & ſanguinem, ſed priuatim prout variæ erant illorum ſectæ ſumebant, atq; à menſa domini, & à ſuis illis conuiuijs pauperes arcebāt: quos ob id arguens Paulus, audio (ait) ſic vobis conuenientibus ſciſſuras, & ſectas eſſe inter vos.

8. Oportet hereſes. Græce hoc loco non falſas opinionum ſectas, ſed ſchiſmata diſſenſionum interpretantur, quia iam non cōmuniter poſt vel ante cœnam dominicam veſcerentur, ſed neglectis pauperibus diuiſim per ſectas. Oportet ergo (inquit) hæreſes, id eſt, diſſenſiones eſſe, Ut qui probati ſunt, id eſt, viri probi, manifeſti fiant, vbi ꝓ vt, euentum rei dicit, nō cauſam.

9. Conuenientibus ergo. Sic ergo vobis in vnum, id eſt, in vnam eccleſiam conuenientibus, non eſt dominicam cœnam manducare, id eſt dum ſic particularia conuiuia facientes in eccleſia conuenitis, non poteſtis vt par eſt, & qua dignitate decet, cœnam domini manducare, ſiue antecedenter ſic ingurgitamini, vt putat Auguſt. ſiue conſequenter, vt Chryſoſto. ſpirituale conuiuium & corporale paſchalis agni commune fuit diſcipulis omnibus: Vos autem communi charitate neglecta ſeorſum veſcimini.

10. Unuſquiſque enim, inquit, præſumit, græce προλαμβάνει, id eſt, præoccupat & anticipat cœnam ſuam, ad manducandum, græce ἐν τῷ φαγεῖν, id

eſt, in comedendo. Diuites enim non vocatis, aut expectatis pauperibus contra eccleſiæ conſuetudinem, & dominicæ cœnę imitationē reijciebant à ſuis conuiuijs pauperes: in quo eos arguit, atque etiam præterea, quia ibi ſe ingurgitarent. Et conformiter ad hoc dicit in fine capitis, cū cōuenitis ad manducandum, inuicem expectate.

Et alius quidē eſurit: ali⁹ autē ebrius
eſt.[11] Nūquid domos nō habetis ad B
māducandū & bibēdum? Aut eccle-
ſiam dei cōtēnitis: & cōfunditis eos
qui nō habēt? Quid dicā vobis? Lau
do vos? In hoc nō laudo.[12] Ego enim
accepi à dño quod & tradidi vobis, Mat. 26.c
quoniā domin⁹ Ieſus ī qua nocte tra Mar. 14.c
a debatur, accepit panem, & gratias a- Luc. 22.d
gens fregit & dixit, Accipite, & mā
ducate:[13] hoc eſt corpus meum quod
pro vobis tradetur. hoc facite in me-
am cōmemorationem. Similiter &
calicem, poſtquam cœnauit, dicens,
Hic calix nouum teſtamētum eſt in
meo ſanguine. Hoc facite, quotieſ- E
cunq; bibetis, in meam cōmemora-
tionem. Quotieſcunq; enim mandu
cabitis panem hunc, & calicem bibe
tis: mortem domini annunciabitis,
[14] donec veniat. Itaque quicunq; mā Ioan. 6.f
ducauerit panem, & biberit calicem
domini indigne:[15] reus erit corporis

11. Nunquid domos. i. ſi ſe ingurgitare viſum fuerat, nónne priuatim domi id faciēdum erat, & non neglectui habenda ac hiſce comeſſationibus polluāda eccleſia? an, inquit, cōfunditis eos qui non habent, ſcilicet pauperes, id eſt, an ad eorum ignominiam illos nō admittitis & reijcitis?

12. Ego enim accepi. i. didici à domino quod & tradidi vobis. i. quod vos docui, modum ſcilicet conſecrandi, & manducandi corporis dominici. Facit autē hoc loco mentionē inſtituti ſacramēti, vt quēadmodum neminem ſuorum à ſacroſancta menſa Chriſtus abiecit: ita nec à ſuis conuiuijs, quæ dominicam cœnā repręſentabant, arcere eos pauperes doceret.

13. Hoc eſt corpus. Viſum eſt hoc loco ob renaſcentem hæreſim aduerſus Euchariſtiam, doctorum græcorum ſententiam huc adſcribere, vt intelligāt omnes ī hac cœna non ſymbolum tātum, ſed verum domini corpus eſſe, licet aliquādo myſterium dicat, quia ſignificat quòd debeamus per cōcordiā cōmunē vnus panis eſſe in Chriſto. chryſo. cuius græcā nō addā quia extant īpreſſa, reꝑhendēs ꝙ ſtatim ꝑ cōmunionē menſæ domini, à ſua carnali menſa pauperes abijcerent, Sanguinem (inquit) dominicum guſtaſti, neq; ſic fratrem agnoſcis. De carne verò, & hoc (inquit) facis quum ad Chriſti menſam diſcubueris in die illa, qua carnem eius lingua attingere dignat⁹ eſt: ecce carnem, nō carnis ſymbolum panem dicit. Ipſa autem communia conuiuia, ſymbolum erat cœnæ domini.

14. Donec veniat. i. vſq; ad aduentum illius. Hoc enim eſt iuge Euchariſtiæ ſacrificiū vſq; ad aduentum domini duraturū, poſt quē in gloria nō iam ſub ſpeciebus ſed palàm excellentiore, licet nunc nobis incognito, modo corpore illius fruemur: nec corpore modo, ſed & diuinitate.

15. Reus erit. Hic Theodoritus græcus, τὸ δὲ ἔνοχος ἔσαι τοῦ σώματος καὶ

τοῦ αἵματος, τοῦτο δηλοῖ, ὅτι καθάπερ παρέδωκεν μὲν αὐτὸν ὁ ἰουδας, παρῴνησαν δὲ εἰς αὐτὸν ἰουδαῖοι, οὕτως ἀτιμάζουσι αὐτὸν οἱ τὸ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα χερσὶν ἀκαθάρτοις δεχόμενοι, καὶ ἐναγεῖ προσφέροντες τῷ στόματι: quorum verborũ ſenſus eſt: Quod verò ait, reus erit corporis & ſanguinis, hoc innuit, q̃ quẽadmodũ prodidit q̃dẽ illũ Iudas, at Iudæi cõuicijs eum & iniurijs affecerũt, ſic illũ ignominia afficiunt q ſacratiſſimũ eius corpus manibꝰ impuris attrectant, oriq; admouẽt execrabili. En ſimile crimen ꝓditoris, crucifigẽtiũq; Iudæorũ, & ĩdignè ſacroſanctũ illud corpꝰ habẽtiũ: nõ patit̃ breuis pagina plura adferre teſtimonia, q̃re ſuperſedebimus.

1.Co. & ſanguinis domini.[16] Probet autẽ
13.b ſeipſũ homo, & ſic de pane illo edat,
& de calice bibat. Qui enim mandu
G cat & bibit indigne: iudiciũ ſibi mã-
ducat & bibit,[17] nõ diiudicãs corpus
dñi.[18] Ideo inter vos multi infirmi &
ĩbecilles: & dormiũt multi. Q̃ ſi noſ
metipſos[19] diiudicaremꝰ, nõ vtiq; iu
dicaremur.[20] Dũ iudicamur autẽ: à
dño corripimur, vt nõ cũ hoc mun
do dãnemur. Itaq; fratres mei, cũ cõ-
uenitis ad manducandum: inuicem
expectate. Si quis eſurit, domi mãdu
cet: vt non in iudicium conueniatis.
Cætera autẽ, cũ venero, diſponam.

ARGVMENTVM Cap. 12.

Diuerſa corporis eccleſiaſtici membra diuerſis gratijs donata eſſe, nec tamen ob eas inuicem inſoleſcere oportere oſtendit.

CAPVT XII.

A E ſpiritualibus autem nolo
d vos ignorare fratres. Scitis
autẽ quoniam cum gẽtes eſ-
ſetis, ad ſimulacra multa prout duce-

16. Probet autem. i. cõſcientiam ſuã examinet, nec ſiniſtrè de hoc myſterio ſentiat. Ita enĩ Theodorus & Theodoretus: Vnuſq́ſq; inquiũt, mentẽ ſuã ſcrutet̃ qualẽ nimirũ de hiſce myſterijs opinionẽ habeat, atq; ita percipet & cõmunicet. Qđ enĩ ait ſeipſum, poſitum eſt ꝓ mentẽ ac ſententiã ſuã: vult enĩ nos recte ſentire de hmõi myſterijs, ne carnale aliquid tñ ſuſpicemur ineſſe. Theodoritus probet ſeipſum: Tu, ĩquit, tuiipſiꝰ arbiter eſto, & eorũ quæ ĩ vita geſſiſti iudex non indiligens, conſciẽtiam tuam ſcrutare, & tunc dei dona ſuſcipe: neque enim ſufficit recte de ſacramento iſto ſentire, niſi puram à peccato mentem afferas.

17. Nõ diiudicans. Photius μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ κυρίου, ἀλλὰ ὡς ἀδιαφόρως τῶν λοιπῶν μετέχων αὐτοῦ, καὶ προσερχόμενος αὐτῷ. i. nõ diiudicans corpꝰ dñi, ſed eo tãq̃ ꝓmiſcuo & ĩdifferẽte cibo vtẽs, atq; ita ad ipm accedẽs.

18. Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles. Oſtendit ex indigne ſumpto corpore domini & ſanguine, immaturas mortes euenire, cum ait, dormiunt multi, ſimiliter & longos morbos aliaq́; mala multa.

19. Diiudicaremus, id eſt, examinaremus & noſtra ipſi peccata condemnaremus: vtrunq; enim ſignificat διακρίνειν.

20. Dum autem. dum à domino in hac vita plectimur, per morborum afflictiones tantum corripimur: huiuſmodi enĩ animaduerſio pro noſtris delictis quædam eſt benigna caſtigatio.

1. **Euntes**. pro ibatis, græce ἀπαγόμενοι,id eſt,abducti,pro abducebamini,frequens eſt enim græcis & Hebræis maxime participium pro verbo.
2. **Anathema Ieſu**.i.nemo ſpiritum dei habens Ieſu maledicit.
3. **Dicere**, id eſt,bene de domino Ieſu ſentire.
4. **Miniſtrationum**.inter quas eſt apoſtolatus,iniunctio baptizandi & eleemoſynas colligēdi,cæteraq; officia eccleſiaſtica.
5. **Operationum**,bonarum ſcilicet actionum.
6. **Manifeſtatio** collatio doni alicuius ſpiritualis ſed viſibilis, quod eſſet argumentum inuiſibilis ſpiritus accepti.
7. **Sermo ſapientie**. Sapientiam dicit eſſe Aug. per quā in ſe diuina cognoſcimus & cōtemplamur, ſcientiam qua per bonas actiones ad deum tendimus: ſermo autem ſapientiæ & ſcientiæ virtus eſt expedite effandi & prompte explicandi quod noueris tum in ſapientia tum in ſcientia. græci interpretantur ſermonem ſapientiæ de rebus arduis, ſcientiā de inferioribus.
8. **Alteri fides**. Fides hic non pro dono credēdi, ſed pro conſtanti in deū fiducia:quippe quæ montes trāſferre poſſit.
9. **Sanitatum**.i.morbos ſanandi & curandi.
10. **Operatio virtutum**, id eſt,ſignorum & miraculorum. Chryſoſtomus interpretatur vim etiam ſolo verbo animaduertēdi in peccatores.
11. **Prophetia**.id eſt,prę uiſio & præcognitio futurorum: poteſt & ſumi pro ſcripturarū cognitione infuſa.

bamini [1] euntes. Ideo notum vobis
facio, quòd nemo in ſpiritu dei lo-
quens,dicit,[2] anathema Ieſu. Et ne- Mar. 9.f
mo poteſt [3] dicere dominus Ieſus:
niſi in ſpiritu ſācto. Diuiſiones vero
gratiarum ſunt:idem autē ſpirit9.Et
diuiſiones [4] miniſtrationū ſunt : idē
autem dominus.Et diuiſiones [5] ope-
rationum ſunt: idem vero deus,qui
operatur omnia in omnib9.Vnicui-
que autem datur [6] manifeſtatio ſpi-
ritus,ad vtilitatem. Alij quidem,per B
ſpiritum datur[7] ſermo ſapientiæ:alij
autem,ſermo ſcientiæ,ſecūdum eun-
dem ſpiritum:alteri [8] fides, in eodē
ſpiritu:alij gratia[9] ſanitatum,in vno
ſpiritu:alij [10] operatio virtutum:alij
[11] prophetia: alij, [12] diſcretio ſpiri-
tuum:alij, genera [13] linguarum:alij,
interpretatio ſermonum. Hæc autē
omnia operatur vnus atq; idem ſpi-
ritus, diuidens ſingulis prout vult.
Sicut enim corpus vnum eſt,& mē- Ro. 12.a
bra habet multa: omnia autem mē- ephe.
bra corporis cum ſint multa, vnum 4.b
tamen corpus ſunt:[14] ita & Chriſt9.
Etenim in vno ſpiritu omnes nos in

12. **Diſcretio ſpirituum**, qua dignoſci poterat quo quis ſpiritu loqueretur, inuidētiæ an charitatis, vel ad diſcernēdū quis verus ꝓpheta,& quis falſus.
13. **Genera linguarum**,id eſt,variarum linguarum cognitio,& interpretatio ſermonum .i.facultas peregrinas linguas interpretandi.
14. **Ita Chriſtus**,ſub.in eccleſia vnum corpus eſt multis membris conſtans, vel vnum corpus habet,ſcilicet eccleſiam.

15. In vnum corpus, corpus ſcilicet Chriſti,cui per baptiſmum incorporamur,vel in vnum corpus,id eſt,vnitatẽ eccleſiæ.
16. Uno ſpiritu potati,id eſt,eundem ſpiritum accepimus.
17. Etiam corpus.Metaphora corporis naturalis, docet vitanda eſſe in corpore myſtico eccleſiæ ſchiſmata, neq; perfectiores oportere ob accepta dona aduerſus infirmiores inſoleſcere: ſicut membra corporis nõ inuicem tumultuantur, ſed conſentiunt, ſuo quodq; fungens officio: inter quæ debiliora plerunq; magis neceſſaria:vt oculus, & viliora honeſtiori tegumento velantur, quũ facies pateat: ſic plerũq; in eccleſia q debiles ſunt & viles, magno ſũt vſui: vnde ſupportare inuicẽ oportet.
18. Que videntur. Ad eorum conſolationem q imperfectiores erãt, minoraq; dona acceperant ait, quòd membra corporis naturalis quæ vidẽtur infirmiora eſſe magis ſunt neceſſaria, qualis oculus, quo nihil imbecillius, vtpote qui nihil ſine læſione admittat:& nihil magis neceſſariũ ita quę ignobiliora putamus, vt pedes & cętera, ijs honorem abundantiorem tribuim° ſollicitè tegendo. Sicut ergo in corpore membra quæ abiectiora & infirmiora videntur, ea natura alijs dotibus & abundãtiori honore inſtruxit: ſic in corpore Chriſti myſtico, qui minora dona ſpiritus ſancti acceperũt viſibilia, eis plerunq; de° maiorem largit° eſt ſed inuiſibilẽ gratiam. Aduerte autem quia nõ dixit membra infirmiora & inhoneſta, quæ ſimul cũ alijs condidit dominus, ſed ꝙ talia videntur & exiſtimantur à nobis.

[15] vnum corpus,baptizati ſumus,ſiue Iudæi,ſiue gentiles:ſiue ſerui,ſiue liberi:& omnes in [16] vno ſpiritu potati ſumus. [17] Nam & corpus nõ eſt vnum membrum,ſed multa. Si dixe
C rit pes, Quoniam non ſum manus, non ſum de corpore: non ideo, non eſt de corpore? Et ſi dixerit auris, Quoniam non ſum oculus,non ſum de corpore: nõ ideo, non eſt de corpore? Si totum corpus oculus: vbi auditus? Si totum auditus:vbi odoratus? Nunc autem poſuit deus membra,vnumquodque eorũ in corpore ſicut voluit. Quòd ſi eſſent omnia vnum membrum,vbi corpus? Nunc autem multa quidem membra: vnũ autem corpus. Non poteſt autem dicere oculus manui, Opera tua nõ indigeo:aut iterum caput pedibus, Nõ eſtis mihi neceſſarij: ſed multo magis [18] quæ videntur membra corporis infirmiora eſſe:neceſſariora ſunt. & quæ putamus ignobiliora mẽbra eſſe corporis:his honorem abundantiorem circundamus, & quæ inhoneſta ſunt noſtra,abundãtiorem ho
D neſtatem habent. Honeſta autẽ noſtra:nullius egent. ſed deus temperauit corpus,ei cui deerat abundantiorem tribuendo honorem:vt non ſit

ſchiſma in corpore, ſed in idipſum
pro inuicem ſolicita ſint membra.
Et ſi quid patitur vnum membrum
cōpatiuntur omnia mēbra. ſiue glo-
riatur vnum membrum: cōgaudent
omnia membra. Vos autē eſtis cor-
pus Chriſti, & [19] membra de mem-
bro. Et quoſdam quidem poſuit deus Eph. 4.c
in eccleſia: primum apoſtolos, ſecun
do prophetas, tertio doctores, dein-
de [20] virtutes, exinde gratias cura-
tionū, [21] opitulationes, gubernatio-
nes, genera linguarū, interp̄tationes
ſermonum. Nūquid omnes apoſto-
li? nūquid omnes prophetæ? nūquid
omnes doctores? nūquid omnes vir-
tutes? nunquid omnes gratiā habēt
curationum? nūquid omnes linguis
loquuntur? nunquid omnes interpre
tantur? [22] Aemulamini autem cha-
riſmata meliora. Et adhuc excellen-
tiorem viam vobis demonſtro.

ARGVMENTVM cap. 13.

*Charitatem reliquis ſpiritus ſancti donis præ-
ſtantiorem eſſe docet.*

CAPVT XIII.

[1] SI linguis hominum loquar A
& angelorum, charitatē autē
nō habeam, factus ſum velut
æs ſonans, aut cymbalum tinniens.

19. Membra de mēbro. id eſt, membra inuicem connexa & dependentia. Quidam græci legūt ἐκ μέλους, id eſt, de mēbro: alij ἐκ μέρους, id eſt, ex parte, quod nondum omnes eſſent membra Chriſti, vel vt græci aiunt, quod non ſoli eſſent mēbra.

20. Virtutes. i. quod antè vocauit operationes virtutum.

21. Opitulationes. græci interpretantur gratiā qua infirmorum curam habebāt, non qua eos ſanarent, ſed curam illorū ſuſciperent, & ſimiliter interpretantur gubernationes.

22. Aemulamini charismata, id eſt, ſectemini dona potiora.

1. Si linguis hominum. Quoniā varia erant ſpiritus ſancti dona gratis conceſſa, ob quæ ſupra modū Corinthij efferrētur, omnē illis inde gloriationem excludit, oſtēdens nullum illis profore poſſe, ſi charitatis negligentes fuerint: & quoniam de dono linguarū maximè gloriabantur, ab illis incipit, dicens: Si hominum linguis loquar & angelorum: nō quòd linguas angeli habeant, in quibus eſt tantum potentia intelligendi, qua diuina inter ſe ſenſa cōmunicant, niſi fortè ſuo modo linguam hanc placet appellare: ſed hyperbolicè dicta eſt angelorum lingua pro eloquentiſſima. ſicut vulgo elegantiſſima facie homineni angelo comparamus. Si ergo linguis ijs loquar ſine charitate, factus ſum velut æs ſonans & cymbalum tinniens, quæ inanē & inutilē ſonū reddunt: ita ſine charitate inutile eſt donū linguarum.

2. Prophetiam, vel gratiam futura prædicendi, vel ſcripturas intelligẽdi.
3. Et ſi habuero omnem fidem. Non de vulgari fide hic locus intelligendus, ſed vt inquit Theophylactus, ſincera & integra. Hæc eſt fides euangelica ſinapis grano comparata non ob ſui exilitatem, ſed vim & acrimoniam, qualis eſt in modico ſinapis grano: & hanc interpretatur Origenes in hunc locum, ſolidam atque integram fidẽ. Qui, inquit, habet fidẽ vt granum ſinapis, ὅλην ἔχει τὴν πίστιν, id eſt, ſolidã integramq́ fidẽ habet. Et Gennadius græcus hunc locum de perfecta fide intelligi, & tamen à charitate diſtingui docet, dicens: ὅδε εἴρηκεν ὁ κύριος ἐν εὐαγγελίοις μέγιστον, τὸ διὰ πίστεως ὄρη μεθιστᾶν, τοῦτό φησι, μηδὲν εἶναι ἀγάπης χωρίς, id eſt, quod verò in euangelijs maximũ eſſe dominus aſſerit, ſcilicet montes per fidem trãſferre, id ſine charitate nihil eſſe dicit Paulus. Videant ergo qui fidem abſque operibus ſatis eſſe putant, quiq́ eam à charitate nõ diſtinguũt, quàm rectè ſentiant.

Et ſi habuero [2] prophetiam: & no-
uerim myſteria omnia, & omnem
ſcientiam, [3] & ſi habuero omnem
fidem ita vt montes tranſferam, cha
ritatem autem non habuero: nihil
B ſum. Et ſi diſtribuero in cibos pau-
perum omnes facultates meas, &
ſi tradidero corpus meum ita vt ar-
deam, charitatem autem non ha-
buero: nihil mihi prodeſt. Chari-
tas patiens eſt, benigna eſt. Chari-
tas non [4] æmulatur, non agit per-
peram, non inflatur, non eſt am-
Phili. 2.c bitioſa, non quærit quæ ſua ſunt,
non [5] irritatur, non cogitat ma-
lum, non gaudet ſuper iniquitate,
congaudet autem veritati: omnia
C ſuffert, omnia credit, omnia ſperat,
omnia ſuſtinet. Charitas [6] nunquam
excidit: ſiue prophetiæ euacuabun-
tur, ſiue linguæ ceſſabunt, ſiue ſcien-
tia deſtruetur. [7] Ex parte enim co-
gnoſcimus, & ex parte prophetam[9].
Cum autẽ venerit quod perfectum
eſt: euacuabitur quod ex parte eſt.
[8] Cum eſſem paruulus, loquebar vt
D paruulus, ſapiebam vt paruulus, co-

4. Nõ æmulat. i. inuidet.
5. Irritatur, id eſt, exacerbatur.
6. Nunquam excidit. i. nũquã intermoritur nec ceſſat: ſemper enĩ in aliquibus erit charitas, cætera dona in gloria ceſſabunt.
7. Ex parte. i. impfectè.
8. Quũ eſſem paruulus. Similitudine virilis ætatis oſtendit omnia ſpiritus dona, quæ nõnihil habent imperfecti per noſtram infirmitatem, præter charitatem aliquãdo ceſſatura. ſicut enim vir factus puerilem linguam, puerileſque exuit cogitationes: ita & quum euaſerimus in virum perfectum in menſuram ætatis plenitudinis chriſti, ceſſabit quicquid imperfectũ habemus: & qui nũc ſubobſcurè de deo cognoſcimus, lucidè eum intuebimur, hoc enim indicat facie ad faciem, ac plene illo dante cognoſcemus, ſicut ille plane nos nouit.

gitabam vt paruulus. Quando autẽ factus ſum vir: euacuaui quæ erant paruuli. Videmus nũc per ſpeculum in ænigmate: tunc autem, facie ad faciem. Nunc cognoſco ex parte: tunc autem cognoſcam, ſicut & cognitus ſum. Nunc autem manent, fides, ſpes, charitas, tria hæc.[9] maior autem horum eſt charitas.

ARGVMENTVM Cap. 14.

¶ Non inſoleſcendum ob donum linguarum, cui (etſi laudabile eſt) prophetiæ, interpretationiſq; dona anteponit, obiter mulieribus in eccleſia ſilentium indicens.

CAPVT XIIII.

Ectamini charitatem,[1] æmu- A
6 lamini ſpiritualia: magis autẽ
vt prophetetis. Qui enim loquitur lingua,[2] non hominibus loquitur, ſed deo: nemo enĩ audit,[3] ſpiritus autem loquitur myſteria.[4] nã qui prophetat: hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationẽ, & conſolationem. Qui loquitur lingua,[5] ſemetipſum ædificat: qui autẽ prophetat, eccleſiam dei ædificat. Volo autẽ omnes vos loqui linguis: magis autem prophetare. Nam ma- B
ior eſt qui prophetat, quàm qui loquitur linguis:[6] niſi interpretetur vt eccleſia ædificationẽ accipiat. Nunc autem fratres, ſi venero ad vos linguis loquens: quid vobis prodero,

9. Maior autem. Hoc tacent qui tantum fidei tribuunt, charitatis operibus nihil.

1. Aemulamini ſpiritualia, id eſt, ſtudio incumbite ad ſpiritus ſancti dona, & inter ea prophetiã maxime.

2. Non hominibus. i. non ad hominum ædificationem. Nemo enim peregrinam linguam intelligit.

3. Spiritus autem, id eſt, non eſt inutile donũ linguarum habentibus, quum ſpiritus dei per illos, & illi per ſpiritum myſteria loquantur. Græci pro ſpiritꝰ legũt πνεύματι, id eſt, ſpiritui, & tunc ſenſus eſt, q̃ nõ hominibus ſed deo & ſpiritui ſancto, id eſt, ad eorum laudẽ myſteria loquitur: vel πνεύματι, id eſt ſpiritu, & per ſpiritũ loquitur myſteria.

4. Nam qui prophetat, referendus eſt locus ad id quod præceſſit, magis autem vt prophetetis. Græci vero qui legunt δὲ, id eſt, qui autem, iũgunt immediatè præcedentibus. prophetare autem hoc loco ſumitur vel pro futura prędicere, vel ſcripturas interpretari.

5. Semetipſum edificat. id eſt, vni ſibi prodeſt: qui autẽ prophetat, toti eccleſiæ.

6. Niſi interpretetur, neq; enim omnes, qui donum linguarum habebant variaſq; intelligebant, interpretandi facultatem habebant. Has enĩ gratias ſuperiori capite diſtinxit. quod verò ſubdit, vt eccleſia dei, &c. referendum puto ad ꝓ

prophetare, vt quod intercedit ſit parēthesis. vel cōtinuè legēdum niſi interpretetur, vt ex eius interpretatione eccleſia ædificationem accipiat.

7. Niſi vobis loquar. i. niſi quod peregrinis & ignotis linguis loquor, vobis explicuero, aut in reuelatione i. interp̃tatione linguæ, ſic enī græca ſcholia, aut in ſcientia, &c. i. niſi ſcientiā, prophetiā vel doctrinā attulero.

7 niſi vobis loquar : aut in reuelatio-
ne, aut in ſcientia: aut in prophetia,
aut in doctrina? 8 Tamen quæ ſine
anima ſunt vocē dantia, ſiue tibia, ſi-
ue cithara: niſi diſtinctionē ſonituū
dederint, quomodo ſcietur, id quod
canitur, aut quod citharizatur? Etenī
ſi incertā vocem det tuba: quis para-
bit ſe ad bellum? Ita & vos per lin-
guam niſi manifeſtū ſermonem de-
deritis: quomodo ſcietur id quod di-
citur? Eritis enim in aëra loquentes.
Tam multa vtputa genera linguarū
ſunt in hoc mundo: & nihil ſine vo-
c ce eſt. Si ergo neſciero virtutem vo-
cis, ero ei cui loquar barbarus: & qui
loquitur, mihi barbarus. Sic & vos,
quoniā 9 ęmulatores eſtis ſpirituum:
ad ædificationem eccleſiæ quęrite vt
abundetis. Et ideo qui loquitur lin-
gua: oret vt interpretetur. Nā ſi orē
lingua: 10 ſpiritus meus orat, mens
autem mea ſine fructu eſt. Quid er-
go eſt? Orabo ſpiritu: orabo & men-
te. Pſallam ſpiritu: pſallam & mēte.

8. Tamen que ſine anima. quāquam græci cōſtanter legunt ὅμως, id eſt tamen, commodior tamen eſt ſenſus ſi legamus ὁμῶς accentu circunflexo in vltima pro ὁμοίως, id eſt ſimiliter, quod fortaſſe germana lectio habebat, ſed ἴσως vetuſtate eraſo quidam ſcripſerunt ὅμως. legendo autem ὁμῶς ſiue ὁμοίως, id eſt ſimiliter, manifeſtꝰ eſt ſenſus, vtcunque linguis loquar, niſi loquar in reuelatione, &c. nihil prodero. ſimiliter inanimata inſtrumenta muſices vtcū que ea pulſaueris, niſi ſonorum diſtinctionem dederint, nunquam intelligas quid canit: ſic niſi cū lingua manifeſtum ſermonem dederitis. i. manifeſtam linguæ interpretationem attuleritis, nunquam intelligetur quod dicitis, eritis enī in aera loquentes. i. fruſtra, tā multa vt puta ſunt genera linguarum. quidam græci legunt φωνῶν. i. vocum: ſed in idem redit. cōcludit autē Paulus, ꝙ qui ſimplex donum linguarū habet, de quo tātopere gloriabant Corinthij, nulli vſui eſt, niſi vim energiámq; vocis, ac linguæ quā callet, teneat.

9. Aemulatores eſtis. id eſt, quoniam ad ſpiritus dona anhelatis, potiora quærite & magis ædificantia.

10. Spiritus meus. Oecumenius interpretatur ſpiritum, donum linguæ ſpirituale, mētem autē clarā intelligentiam & interpretationē eorum quæ dicuntur. itaq; inquit, oportet eum qui aliena lingua loquitur ſiue pſallat, ſiue oret, ſiue doceat, intelligere & interpretari ad auditorū vtilitatē. quod ergo ait, Orabo ſpiritu, orabo & mente, ſenſus eſt, curabo vt donū linguæ & in-

telligentiæ ſiue interpretationis habeam. vnde Oecumenius ait, ψαλῶ καὶ νοΐ, ἀντὶ τοῦ, νοήσω καὶ ἑρμηνεύσω ἀκόσοιν, id eſt, pſallam ſpiritu, pro eo quod eſt, intelligam & interpretabor audientibus. Mihi autem hic videtur ſumi poſſe ſpiritus pro ſermone externo, & voce quæ aëre ac ſpiritu conſtat. Sic enim ſermonem definit Lactātius, Sermo, ſpiritus eſt cum voce aliquid ſignificāte prolatus, mens autem ſicut græcum νό[illegible] τὴν σκοπόν. id eſt, intentionem noſtram ſignificare poteſt. Inquit ergo Paulus: Si orē lingua, id eſt, ſimplex linguarum donum habens & non interpretationis, ſpiritus meus orat, id eſt, vocalem quidem orationem ſono & enuntio, mens autem mea, græce νοῦς, id eſt, ſi opus & intentio ſine fructu eſt, non quidem loquentis, ſed audiētis. Quòd enim de eo intelligat, docet locus ſequēs. Si benedixeris ſpiritu, id eſt, voce tantum non intellecta, quomodo idiota reſpōdebit, Amē? niſi enim ſpiritus externam vocem ſignificaret hoc loco, ſed ſpiritus gratiā, aut aliquid purè ſpirituale, non ſubiungeret &, quomodo diceret Amen ſuper tuam benedictionem? & quid dicas neſcit, quomodo em̄ intelligeret ſpiritualiter tātum loquentem? Aemulabor ergo, inquit, prophetiam & interpretationem, & ſic ſpiritu ac mente orabo, id eſt, cum fructu & meo & audientium.

Cæterum ſi benedixeris ſpiritu: qui
ſupplet locum idiotæ, quomodo di-
cet AMEN ſuper tuam benedictio-
nem? quoniam quid dicas, neſcit. nā
tu quidem bene gratias agis: ſed al-
ter non ædificatur. Gratias ago deo, D
q omnium veſtrum lingua loquor.
Sed in eccleſia volo quinque verba
11 ſenſu meo loqui, vt & alios inſtru-
am, quàm decem millia verborum
12 in lingua. Fratres, nolite pueri ef-
fici ſenſibus, ſed malitia paruuli eſto-
te, ſenſibus autem perfecti eſtote. In
lege enim ſcriptum eſt, Quoniam in Eſa.
alijs linguis & labijs alijs loquar po- 28.c
pulo huic: & nec ſic exaudient me,
dicit dominus. 13 Itaque linguæ in
ſignum ſunt non fidelibus, ſed infi-
delibus: prophetiæ autem non infi-
delibus, ſed fidelibus. Si ergo conue-
niat vniuerſa eccleſia in vnum, & o- E
mnes linguis loquantur, intrent au-

10. Volo. Hebraiſmus pro malo.

11. Senſu meo, græce νοΐ, id eſt mente, vt mens ſicut & loco præcedente ſumatur pro intētione proficiēdi alijs. Sic em̄ Photius gręcus interptat, διὰ τοῦ νοός μου τοῦτ᾽ ἔστι διὰ τῆς τοῦ νοός μου καρποφορίας, ἥτις ἐστὶν ὠφέλεια τῶν πολλῶν. i. mēte mea, hoc eſt cū fructu mētis & intētionis meę quę eſt multorū vtilitas.

12. In lingua, id eſt, dono linguæ non intellectæ.

13. Itaque lingue. Totus eſt in hoc capite Paulus vt Corinthiorū gloriationem ob donum linguarum excludat, aſſerens eas non in ædificationem fidelibus, ſed in ſignum & miraculum fidelibus datas. Prophetias autem non infidelibus tantum datas, ſic enim Theophylactus interpretatur, Prophetiæ enim ſiue futurorum prægnotionem, ſiue ſcripturarum cognitionē dicimus & fidelibus proſunt & infidelibus.

13. Idiote. Idiotas vocat, inquit Seuerianus, ſimplices expertéſque malitiæ homines nõdum baptizatos, quos poſtea vocauere κατηχουμένους, quòd adhuc elementis religionis imbuerentur, nondum ad myſteria admitterentur fidei & eccleſiæ: Latina eccleſia verbum græcum vſurpauit, catechumenos vocans.

tem[13] idiotæ aut infideles: nónne dicent ꝙ inſanitis? Si autẽ omnes prophetent, intret autẽ quis infidelis vel idiota: cõuincitur ab oĩbus, diiudicatur ab oĩbus. occulta enim cordis ei⁹ manifeſta fiunt: & ita cadens in faciem adorabit deum, pronuntians ꝙ vere deus in vobis ſit. Quid ergo eſt fratres? Cum conuenitis: vnuſquiſq; veſtrum [14] pſalmũ habet, doctrinã habet, apocalypſim habet, linguam habet, interp̃tationẽ habet: oĩa ad ædi-

F ficationẽ fiant.[15] Siue lingua quis loquitur: ſecundũ duos, aut vt multum tres & per partes, & vnus interp̃tet. Si autẽ nõ fuerit interpres: taceat in eccleſia, ſibi autem loquatur & deo. Prophetæ autẽ duo aut tres dicant, & cæteri diiudicent. Q̃ ſi alij[16] reuelatum fuerit ſedẽti: prior taceat. Poteſtis enim oẽs[17] per ſingulos ꝓphetare: vt omnes diſcãt, & oẽs[18] exhortẽtur: &[19] ſpiritus prophetarũ prophetis ſubiecti ſunt. Nõ enim eſt diſ-

1.Ti. 2.d ſenſionis deus, ſed pacis: ſicut & in

G omnibus eccleſijs ſanctorum doceo.

Gen. 3.c Mulieres in eccleſijs taceant, nõ eñ permittitur eis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit. Si quid autem volunt diſcere: domi viros ſuos interrogent. Turpe eſt enim mulie-

14. Pſalmũm habet, id eſt, vim vel ædendi, vel ædititũ in dei laudẽ canẽdi pſalmi, doctrinam. id eſt, docendi exhortãdiq; gratiam, Apocalypſim, id eſt, donum reuelationis, quo vel ſomnia vel hominũ cogitationes poſſit diſcutere.

15 Siue lingua, quo pacto dono linguarum vti debeant oſtendit. Secundum duos, inquit, aut vt multum tres, id eſt, per duos aut ad ſummum tres, id fiat, & per partes, græce ἀνὰ μέρος, id eſt, viciſſim. Ambroſius vertit particulatim. Vult ergo Paulus ꝙ quibus eſt conceſſum donũ linguarum, nec omnes, nec ſimul, nec ſine interprete loquãtur, adhibitóque interprete, ne nõn intelligentibus ridiculi ſint.

16. Reuelatum fuerit .i. ſi quo prophetante ſpiritus ſanctus quidpiam alteri reuelauerit melius, prior taceat.

17. Per ſingulos, id eſt, ſingulatim, ſinguli, quiſque.

18. Exhortẽtur paſſiue, id eſt, exhortationẽ à ꝓphetante accipiant.

19. Spiritus prophetarũ i ſpiritualis grã ꝓphetandi in poteſtate eſt prophetarũ, vt quum velint vtãt aut abſtineant, ꝗut eccleſiæ conducere viderint: hoc autẽ ait, ne ꝓphetãdi alijs locũ non relinquerent, fingẽtes ſe tacere nõ poſſe.

ri loqui in eccleſia.[20] An à vobis ver
bũ dei proceſſit? aut in vos ſolos per-
uenit? Si quis videt ꝓpheta eſſe, aut
ſpiritualis: cognoſcat quæ ſcribo vo-
bis, ꝙ domini ſũt mãdata. Si quis au
tẽ ignorat: ignorabit. Itaq; fratres æ-
mulamini prophetare: & loqui lin-
guis, nolite ꝓhibere. Omnia autem
honeſte, & ſecundum ordinem fiant
in vobis.

ARGVMENTVM cap. 15.

¶ *Reſurrectionis fidem confirmat, & varias re-ſurgentium dotes inſinuat.*

CAPVT XV.

[1] Otum autem vobis facio fra A
n tres euangeliũ, quod prędica- Gala. 1.b.
ui vobis, quod & accepiſtis,
in quo & ſtatis, per quod & ſaluami-
ni: qua ratione prędicauerim vobis ſi Eſa.
tenetis, niſi fruſtra crediditis.[2] Tra- 53 b
didi enĩ vobis in primis quod & ac-
cepi: ꝙ Chriſtus mortuus eſt ꝓ pec-
catis noſtris ſecũdũ ſcripturas. & qa
ſepultus eſt, & quia reſurrexit tertia Ionæ
die, ſecundũ ſcripturas: & quia viſus 2.a B
eſt Cephę: & poſt hoc,[3] vndeci. De- Oſee.
inde viſus eſt pluſq̃ quingẽtis fratri- 9.a Ioan.
bus ſimul: ex quib⁹ multi manẽt vſq; 20.e
adhuc, quidã autẽ dormierunt. De- Acto. 9.a.
inde viſus eſt Iacóbo. deinde apoſto-
lis oĩbus. Nouiſſime autẽ omnium,
tanq̃ abortiuo, viſus eſt & mihi. Ego Eph.
enim ſum minimus apoſtolorũ, qui 3.b.
nõ ſum dignus vocari apoſtol⁹, quo-

20. An a vobis. contentioſos his verbis reprimit, & ſiqui cõtradicere velint: quaſi diceret, vóſne doctores aliorũ eſtis, à quibus euãgelica prædicatio exierit, an nõ magis diſcipuli, qui obedire, non contẽdere debeatis? aut in vos ſolos peruenit, id eſt, ſolis vobis prædicatum eſt, & ſoli ſapitis?

1. Notum vobis facio. græce γνωρίζω, quod græci interpretãtur ὑπομιμνήσκω, id eſt, reminiſci vos facio, & ſic ordinant cõtextum reminiſci vos facio euangelij de reſurrectione ſcilicet quod prædicaui vobis, in quo vos ſtatis, per quod & ſaluamini, ſi modo teneatis qua ratione prædicarim vobis. vel alio modo ordinari poteſt, reminiſci vos facio qua ratione prædicauerim vobis euãgelium, ſi modo illud tenetis, niſi etiam fruſtra crediditis.

2. Tradidi enim. hoc capite aduerſus gentilium errorẽ & ſadduceorũ, qui reſurrectionem negabant diſputat Paulus.

3. Poſt hoc vndecim. pro vndecim græci legunt δώδεκα, id eſt duodecim. quod ſi legitur, dicendum numerum illum duodenarium etiam Iuda mortuo nomẽ ſuũ retinuiſſe: Deinde, inquit, viſus eſt pluſquam quingentis fratribus, pro pluſquã græce eſt ἐπάνω, quod ſignificare poteſt ſupra, id eſt, pluſquã vel supernè viſus eſt 500. fratribus, ſic enim græca ſcholia.

niam perſecutus ſum eccleſiam dei.
Gratia autẽ dei ſum id quod ſum: &
gratia eius in me vacua non fuit, ſed
abundantius illis omnibus laboraui.
non ego autem: ſed gratia dei mecũ.
Siue enim ego, ſiue illi: ſic prędicaui
c mus,& ſic credidiſtis. Si aũt Chriſtꝰ
prędicat̃ ꝙ reſurrexit à mortuis: quo
modo quidã dicunt in vobis, quoniã
reſurrectio mortuorum nõ eſt? Si au
tẽ reſurrectio mortuorũ nõ eſt: neq;
Chriſtus reſurrexit. Si autẽ Chriſtus
nõ reſurrexit, inanis eſt prædicatio
noſtra, inanis eſt & fides veſtra. inue
nimur autẽ & falſi teſtes dei: quoniã
teſtimoniũ diximus aduerſus deum,
ꝙ ſuſcitauerit Chriſtum: quem non
ſuſcitauit ſi mortui nõ reſurgũt. Nã
ſi mortui nõ reſurgunt: neq; Chriſtꝰ
reſurrexit. Quòd ſi Chriſtꝰ nõ reſur
rexit: vana eſt fides veſtra,[4] adhuc e-
nim eſtis in peccatis veſtris. Ergo &
qui dormierũt in Chriſto: perierũt.
[5] Si in hac vita tantũ in Chriſto, ſpe
Colo. rantes ſumus: miſerabiliores ſumus
1.c. oĩbus hominibꝰ. Nunc autẽ Chriſtꝰ
Apo. 1.b. reſurrexit à mortuis,[6] primitiæ dor-
miẽtium. quoniã quidẽ per hominẽ
mors: & per hoĩem reſurrectio mor-
tuorũ. Et ſicut in Adã omnes moriũ
tur: ita & in Chriſto oẽs viuificabun
D tur, vnuſquiſq; autem in ſuo ordine.
1.th. 4.d. Primitiæ, Chriſtus. deinde ij qui ſũt
Chriſti, qui in aduentũ eius credide-
runt.[7] Deinde finis: cum [8] tradiderit

4. Adhuc enim eſtis. quia ſicut ad Romanos quarto ait, traditus eſt ꝓpter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtrã. ſi Chriſtus nõ reſurrexit, adhuc eſtis in peccatis veſtris.

5. Si in hac vita tantũ, id eſt, ſi tantum pro hac vita ſperamus in Chriſto non ſperãtes aliam, miſerabiles ſumus, qui pro Chriſto vſqueadeo affligi & mori ſuſtinemus, nihil ab eo præmij poſt mortem, nullã poſt hanc beatiorem vitam expectantes.

6. Primitie dormientiũ. primitię Chriſtus dicitur quia primus ad immortalitatẽ reſurrexit. Deinde reſurgent qui ſunt Chriſti, id eſt, qui ad eũ ſpectant, qui crediderũt in aduentum eius. Græci ſecus habẽt, nimirum reſurgent in aduẽtu eius qui ad eum ſpectant.

7. Deinde finis. græce τέλος, quod etiam conſummationem ſignificare poteſt. Nam Theodoretus græcus hoc loco τέλος pro conſummata omniũ reſurrectione ſumit. Deinde, inquit, finis hoc eſt generalis omniũ reſurrectio, tunc enim finem acceptura ſunt omnia. Non eſt autem hoc loco ordo pro temporis ordine, vt prius tempore iuſti reſurgant, deinde impij: quum in momento & nictu oculi futura ſit reſurrectio, ſed pro ordine dignitatis ac meriti.

8. Tradiderit regnum. id eſt, eccleſiam fideliũ & congregationem electorum, non quòd in ea

non regnet deus, dicente Chriſto: regnum dei intra vos eſt, ſed quòd nonnihil adhuc in eam dominetur peccatum & diabolus. Cyrillus enim & Photius græci interpretantur, Tradere regnum patri, pro eo quod eſt, electorum eccleſiam ab omni perturbatione & afflictione liberam, & à dæmonum inſidijs & inſultibus tutam, patri reddere: quod indicant ſequentia, cum euacuauerit, id eſt aboleuerit & eneruauerit omnem principatũ & poteſtatem, ſcilicet dæmonum poteſtatem & tyrannidem, quã exercent aduerſus fideles. Mihi videtur hic ſenſus eſſe poſſe, Deus pater miſſo in mundum filio ſuam illi regendam eccleſiam tradidit, à qua etiam aſſumptus in cælum non abeſt, dicente ipſo, Ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi: quinimò inſtar boni regis ab omni eam aduerſariorum impugnatione defẽdit. quo defenſore ipſi eccleſiæ opus eſt quãdiu hic aduerſus tot hoſtes dimicat. Quum autem generalis reſurrectio fuerit, nullum iam ab hoſtibus eccleſiæ periculum erit, neque iam defenſore opus. & tunc Chriſtus demandatum ſuæ cuſtodiæ eccleſiæ regnum patri reddet, non iam regnans ſuper eam: quæ (vt inquit Baſilius) perpurgata ab omni macula, tota in deum rapietur, nec iam illi mandato opus erit, vt iam imperium in illam exercere deſinat. neque quum patri regnum tradit eccleſiæ, ab ſeſe abdicat: ſicut quum à patre accepit, non illi abſtulit.

regnum deo & patri, cũ euacuauerit Pſal.
omnem principatum & poteſtatem 109.a
& virtutem. 9 Oportet autem illum Heb.
regnare: donec ponat omnes inimi- 1.d.
cos ſub pedibus eius. Nouiſſime au- & 10. c.
tem inimica deſtruetur mors. 10 Om- Pſal.
nia enim ſubiecit ſub pedibus eius. 8.c
cum autem dicat, Omnia ſubiecta Heb.
ſunt ei: ſine dubio præter eum qui 2.d
ſubiecit ei omnia. Cum autem ſub-

9 *Oportet autem*, neceſſe eſt enim ob vndique inſtantes hoſtes, eccleſiæ ſuæ regimen & curam Chriſtum ſuſcipere. nam electos propter fragilitatem carnis labi & vinci contingit: vnde imperatore illis opus eſt Chriſto, donec omnes inimicos eccleſiæ ſuæ ſibi ſubiecerit. Regnare oportet, dicunt græci, hoc eſt quæ imperatoris & regis ſunt præſtare, vigilare, hoſtes debellare: donec ponat omnes inimicos ſub pedibus ſuis, vbi τὸ donec, vt græci exponunt, non indicat finem imperij Chriſti futurum ſubiectis inimicis, ſed tunc magis imperaturum. τὸ γὰρ ἄχρις καὶ ἕως, id eſt, vſque & donec, vt aiunt, nequaquam hic ponuntur vt terminus temporis, ſed pro ſemper: vt eo loco, vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi, non quòd poſtea nobiſcum eſſe deſinat, qui meliori modo tunc adfuturus eſt, & illud, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum, non quòd poſtea non ſit ſeſſurus is qui ſedebit & regnabit in domo Iacob in æternum.

10 *Omnia ſubiecit*, id eſt, omnium illi poteſtatem dedit deus, vt ſubijcere ſibi poſſit omnia: non quòd patrem aut ſpiritum quibus eſt conſubſtantialis ſubijcere poſſe credatur. Nondum autem plene diabolicas poteſtates ſibi ſubiecit, ſinens eas ad exercitationem electorum ſibi reluctari: & ideo inquit, Quum autem ſubiecta fuerint illi omnia.

11. Tunc & ipſe filius, id eſt, Chriſtus ſecundum humanitatem ſubiectus erit patri, non quòd antea non eſſet. Et ideo interpretatur Photius græcus hoc eſt, manifeſtabitur re vera patri ſubiectus & obediens, cuius voluntatẽ impleuerit, quum eccleſiæ regnum ab omni tyrannide liberum & ſeditione reddiderit. Quidam interpretatur ſubiectus in ſuis membris ſcilicet electis, quibus tunc planè dominabitur.

iecta fuerint illi omnia: [11] tunc & ipſe filius ſubiectus erit ei, qui ſubiecit ſibi omnia, [12] vt ſit deus omnia in omnibus. Alioquin quid facient qui [13] baptizantur pro mortuis, ſi omnino mortui non reſurgũt? Vt quid & baptizantur pro illis? Vt quid & nos periclitamur omni hora? Quotidie morior [14] propter veſtrã gloriã fratres, quam habeo in Chriſto Ieſu domino noſtro. [15] Si (ſecundum

12. Ut ſit deus, id eſt, ſi, ὡς vt, euentum dicit, atque ita erit deus omnia in omnibus, hoc eſt, omnẽ ac plenam in omnia ſubiectionem habẽs, vel vt ſit in omnibus, ſcilicet electis, omnia. id eſt, pro rebus omnibus.

13. Baptizantur. varij varia huc adferunt. mihi hic videtur duplex eſſe poſſe ſenſus, prior ad quem accedit Chryſoſt. ſi mortui nõ reſurgunt, quid faciant qui baptizãtur pro mortuis, id eſt, pro ſpe mortuorum? quia (inquit Chryſoſt.) in primitiua eccleſia recitabant baptizandi ſymbolum integrum, in quo eſt hic locus, Credo reſurrectionem mortuorum: cum qua ſpe reſurgendi à mortuis baptizabantur, haudquaquam baptizandi ac veterem vitam immutaturi niſi ad immortalem ſe reſurrecturos ſperarent, & hoc eſt quod Paulus vocat baptizari pro mortuis, vel quia Paulus docebat fideles baptizari, nihil aliud eſſe quàm in ſpiritu & aqua Chriſto commori & conſepeliri, vt conſepulti ſimul cum eo reſurgerent, ſi quidem per imitationem mortis illius coinſiti in illum ſint, ſicut ad Romanos ſexto docet, ideo, inquit, quid facient qui baptizantur .i. veteri homini priſtiniſq; delicijs moriuntur in Chriſto. illiq; conſepeliuntur pro mortuis, id eſt, pro ſpe quam habent reſurgendi à mortuis? Mihi quoque videtur alius eſſe ſenſus, vt baptiſmus pro afflictione & ſupplicio ſumatur, ſicut Chriſtus filijs Zebedęi dicit Marci .o. Poteſtis baptiſmo quo ego baptizor baptizari, id eſt, ſuppliciũ pati quod ego ſum paſſurus? hoc modo ergo ſenſus eſſet, quid facient qui baptizantur, id eſt, affliguntur pro mortuis, id eſt, vel pro ſpe mortuorum atque ad vitam non interituram reſurgendi, vel pro mortuis, id eſt, pro aſſerta mortuorum reſurrectione, pro qua morti ſe exponere non dubitarunt martyres. Quòd autem baptizari pro affligi hic ſumatur, conijcio ex ſequẽtibus locis, vt quid periclitamur? quotidie morior, ad beſtias pugnaui, &c.

14. Propter veſtram gloriam. græci ſecus habent νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, id eſt, per noſtram gloriationem. Eſt autem νὴ particula obteſtantis, ſicq; hoc loco obteſtatur Paul⁹ ſe quotidie pro ſpe mortuorum mori, id eſt, varijs periculis & mortibus ſubiacere. Photius tamen legit nobiſcum ὑμετέραν, id eſt veſtram, & duob⁹ modis exponit per veſtram gloriam, vno modo, vt ſit iurantis: ſecundo modo, morior propter veſtram gloriationem, id eſt, vt gloriari poſſim de vobis Chriſto per me acquiſitis.

15. Si ſecundum hominem. Oecumenius græcus ita exponit, ſi ſecundum hominẽ, id eſt, propter hominũ gloriã, & non ob ſpem futuræ reſurrectionis & retributionis ad beſtias pugnaui Epheſi, quid mihi prodeſt? deinde quod

ſequitur, ſi mortui non reſurgunt, connectendum cum ſequentibus, manducemus & bibamus. Beſtias autẽ vocat Demetrium argentarium & Iudæos Epheſi habitantes, nihil propè à beſtijs differẽtes: alij dicunt Paulum Epheſi obiectum eſſe beſtijs, quanquam nihil de hoc in Actis. Photius exponit κατ' ἄνθρωπον ἢ ὡς ἄνθρωπον.i. q̃tũ homini fuit poſſibile ad beſtias pugnaui, pro quo græci habẽt ἐθηριομάχησα, mihi autẽ videt̃ θηριομαχεῖν nõ modo eſſe ad beſtias pugnare, ſed vſq; ad extremũ ſpiritũ more beſtiarũ pugnare. ſẽſus ergo eſſet, ſi ſecũdũ hominẽ vt Photius explicat, q̃tũ homini eſt poſſibile vſq; ad extremum ſpiritũ pugnaui pro defenſione euãgelij, quid mihi prodeſt?

16. Euigilate.i. ſic expergiſcimini à pctõ, vt iuſti ſitis. græci legũt δικαίως id eſt iuſtè.

17. Ad reuerẽtiã, id eſt, verecundiam, græce ἐντροπὴν.i. verecundiam.

18. Niſi prius moriatur. quia erant q de corporũ reſurrectiõe deſperarẽt, vidẽtes ea ĩ terra putreſieri, exẽplo grani docet nõ pri⁹ reſurrecturũ corpus ad ĩmortalitatis fructũ, niſi prius mortuũ in terra fuerit: ſicut ad frugẽ granũ euadere neq̃t nõ ante mortuum.

19. Alia claritas ſolis, exẽplo corporũ cæleſtiũ quorũ alia clariora ſunt alijs, docet ĩ reſurrectione iuſtorũ futura illorũ ꝓ diuerſis meritis diuerſa præmia: ſicut Chr̃us ĩ euãgelio dicit, in domo pr̃is mei multæ mãſiones ſũt.

20. Corpus animale. animale corp⁹ dicitur à ſenſitiua & vegetatiua facultate aĩæ, quarũ facultatũ actionib⁹ hic, dũ viuimus, corpus ĩdiget, poſt mortẽ autẽ iã illi nõ erit op⁹: q̃a ſpirituale erit.i. incorruptibile, nõ iã ali-

hominẽ) ad beſtias pugnaui Epheſi:
quid mihi prodeſt, ſi mortui nõ re-
ſurgunt? manducemus & bibamus,
cras enim moriemur. Nolite ſeduci. B
Corrũpunt mores bonos colloquia Eſa. 22.d
mala.[16] Euigilate iuſti, & nolite pec- Sapi. 2.b
care. ignorãtiam enim dei quidã ha- Menã
bent. [17] Ad reuerẽtiam vobis loquor. der.
ſed dicit aliquis, Quomodo reſurgũt
mortui? quali autẽ corpore venient?
Inſipiens tu, quod ſeminas nõ viui-
ficatur, [18] niſi prius moriat̃. Et quod
ſeminas: non corpus quod futurũ eſt
ſeminas, ſed nudum granum, vt pu-
ta tritici, aut alicuius cæterorũ. Deus
autẽ dat illi corpus ſicut vult, & vni-
cuiq; ſeminũ proprium corpus. Nõ
omnis caro, eadẽ caro: ſed alia homi-
num, alia pecorum, alia autem volu-
crium, alia piſcium. Et corpora cæle-
ſtia, & corpora terreſtria. ſed alia qui
dem cæleſtium gloria: alia autẽ ter-
reſtrium.[19] Alia claritas ſolis, alia cla F
ritas lunæ, & alia claritas ſtellarum.
Stella enim à ſtella differt in claritate:
ſic & reſurrectio mortuorum. Se-
minatur ĩ corruptione: ſurget in in-
corruptione. Seminatur in ignobili-
tate: ſurget in gloria. Seminatur in
infirmitate: ſurget in virtute. Semi-
natur [20] corpus animale: ſurget cor-

pus ſpirituale. Si eſt corpus animale:
Gen. 2.b. eſt & corpus ſpirituale, ſicut ſcriptũ
eſt, Factus eſt primus homo Adam
21 in animam viuentem: nouiſſimus
Adam in ſpiritum viuificantem. ſed
nõ pri⁹ quod ſpirituale eſt, ſed quod
animale: deinde quod ſpirituale. Pri
mus homo de terra, terrenus: ſecun-
dus homo de cælo, cæleſtis. Qualis
terrenus: tales & terreni. & qualis cæ
leſtis: tales & cæleſtes. Igitur ſicut
portauimus imaginem terreni: por-
temus & imaginem cæleſtis. Hoc au
tem dico fratres: quia caro & ſanguis
regnum dei poſſidere non poſſunt:
neque corruptio incorruptelam poſ-
G ſidebit. Ecce myſterium vobis dico,
22 Omnes quidem reſurgemus: ſed
non omnes immutabimur. In mo-

mẽto indigẽs, & ideo corpus noſtrũ quod hic eſt animale & corruptibile, ſeminatᷣ in terrã vt ſurgat ſpirituale. Sicut enim primus Adã terrenus, ſecũdus autem Adam Chriſtus cæleſtis, ita nunc terrenũ corpus habentes in reſurrectione cæleſte habituri ſumus, ſi quidem cæleſtis Adæ imaginẽ, id eſt Chriſti gratiam nobiſcum portauerimus. Photius corpus animale idem eſſe putat quod mortale, id eſt iræ, triſtitiæ, eſuriei, ſiti, & cæteris animæ corporiſq́ affectionibus obnoxium. ſpirituale autem, immortale & nullis iam huiuſmodi ſubditũ terrenis affectionibus. ſimiliter animam viuentem interpretatur corpus animale, ſpiritum viuificantem corpus ſpirituale.

21. In animam viuentem, viuebat enim ſibi Adam & ſibi vnuſquiſq́ noſtrum viuit: nõ ſibi aut alteri vitã largiri poteſt, quam ſolus ille dat qui ſpiritum viuificãtem habet, nouiſſim⁹ Adã, omnium noſtrum via, veritas, & vita.

22. Omnes quidem reſurgemus. docet variã fuiſſe græcis ſuo tempore lectionẽ Hieronymus ad Alexandrum & Minerium. prior eſt, πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, id eſt nõ omnes quidẽ dormiemus ſiue moriemur (nã dormire pro mori ſcriptura vſurpat) ſed omnes immutabimur: vt nõ omnes morituri, adeoq́ nec reſurrecturi ſint, ſed omnes à mortali corpore ſint immutandi ad immortale. Verùm cum nec ipſi Chriſto mors pepercerit, præſtat dicere omnes morituros & reſurrecturos, cũmq́ eccleſia & noſtra lectione, quam etiam præfert Hieronymus, ſentire: præſertim quũ quidam græci codices Hieronymi tempore ſic haberẽt, & mihi nuper in manus venit græca Cyrilli in hunc locũ expoſitio noſtræ verſioni per omnia conſentiens, quam hic addere viſum eſt, ne noſtram lectionem nullis græcis placuiſſe lectores credãt. Sic autem habet Cyrillus, ἀναβιώσονται μὲν γὰρ ὁμολογουμένως τὰ πάντων σώματα τῇ τῆς ἀφθαρσίας χάριτι κατημφιεσμένα, ἀλλαχθήσονται δὲ οὐ πάντες: ἀλλ' οἱ μὲν φαῦλοι ἀπομένουσιν ἐν τῷ τῆς ἀτιμίας σχήματι, οἱ δὲ δίκαιοι ἀλλαχθήσονται μόνοι πρὸς τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἀγαθὸν καὶ τῆς θείας δόξης καταπλουτήσαντες τὴν περιβολήν. id eſt, reſurgent quidem indubiè omnium corpora immortalitatis induta gratiam, at nõ omnes immutabuntur: ſed inhonori permanebunt impij, ſoli verò immutabuntur iuſti, nimirum ad immortalitatis commodum immutati, & diuinæ gloriæ indumẽto ditati. Sẽſus ergo eſt cum noſtra lectione, quòd omnes quidẽ

morientur, ſed non omnes immutabuntur, in peccato ſuo ac miſeria per‑manentibus impijs. Quinetiam græca in Paulum ſcholia Veronæ impreſſa vtranq; lectionem habent, quinimò ꝟ, non omnes dormiemus, ita interpre‑tantur ad mentem Auguſtini hoc modo: quòd verò ait, non omnes dormie‑mus, ſic accipiēdum eſt, quòd nequaquam lōgum ſomnū dormiemus, adeò vt ſepultura ſit opus, & in corruptionē omnes re‑ſoluemur, ſed quòd bre‑uem mortem qui tūc vi‑ui inuenientur, ſuſtine‑bunt, propter eam quæ in momento futura eſt reſurrectionē. potes græ‑ca videre ſcholia Vero‑næ impreſſa, quæ vtrāq; lectionem approbant.

23. Nouiſſima tuba. Tu‑ba angeli vocem ſignifi‑care videtur ad iudiciū omnes ſiſtentis: ad quam alludere videtur Ioānes in Apocalypſi, dicens, In diebus vocis ſeptimi an‑geli, cum cœperit tuba canere, conſummabitur myſterium dei: & tunc, inquit, mortui reſurgēt incorrupti, quia cum bo‑ni tum mali ad immor‑talitatem corporis reſur‑gent. Nos verò, id eſt iu‑ſti, immutabimur, quia de miſeria ad gloriam trāſibimus. quod autem hic dicit nos immutabi‑mur, & non omnes, fa‑cit pro interprete qui an‑tea vertit, non omnes im‑mutabimur.

24. Stimulus mortis peccatum, quia per pec‑catum mors inualuit & aucta eſt viribus eo vtēs tanquam ſtimulo ad nos pūgendos. Virtus vero peccati lex, græce δύνα‑μις, id eſt potentia, quia ſine lege peccatum mor‑tuum erat & infirmum.

1. Vnam ſabbati, id eſt primam hebdomadæ. i. diem dominicam, inquit Theophylactus, & Am‑broſi9, & græca ſcholia.

mento, in ictu oculi, in [23] nouiſſima
tuba (canet enim tuba) & mortui re
ſurgent incorrupti: & nos immutabi
mur. Oportet eñ corruptibile hoc
induere incorruptionem: & mortale
hoc induere immortalitatē. Cum au
tem mortale hoc induerit immorta‑
litatē, tūc fiet ſermo qui ſcriptus eſt,
Abſorpta eſt mors in victoria. Vbi Oſee 13.d
eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors Heb.
ſtimulus tuus? [24] Stimulus autē mor‑ 2.d.
tis peccatum eſt: virtus vero peccati
lex. Deo aūt gratias, qui dedit nobis 1. Io.
victoriā per dominū noſtrū Ieſum 5.a.
Chriſtū. Itaq; fratres mei dilecti, ſta
biles eſtote, & immobiles: abūdātes
in opere domini ſemper, ſciētes ꝙ la
bor veſter nō eſt inanis in domino.

ARGVMENTVM Cap. 16.

¶ Ad eleemoſynas in ſanctos conferendas inui‑tat. Deinde Timotheo ac nonnullis alijs commen‑datis, ſalutationibus epiſtolam claudit.

CAP. XVI.

E collectis autem quæ fiūt in A
d ſanctos: ſicut ordinaui eccle‑
ſijs Galatiæ, ita & vos facite.
Per [1] vnam ſabbati vnuſquiſque ve‑
ſtrū apud ſe ſeponat, recondēs quod
ei bene placuerit: vt non cū venero,
tunc collectæ fiant. Cū autē præſens

fuero: quos probaueritis per epiſtolas, hos mittā perferre gratiā veſtrā in Hieruſalem. Quòd ſi dignum fuerit vt ego eā: mecū ibunt. Veniā autē ad vos: cū Macedoniam pertrāſiero. nam Macedoniā pertranſibo. Apud vos autē forſitan manebo, vel etiam hyemabo: vt vos me deducatis quo=
B cunq; iero. Nolo enim vos modo in trāſitu videre. ſpero em̄ me aliquātu lum tēporis manere apud vos: ſi dñs permiſerit. Permanebo autē Epheſi vſq; ad pētecoſtē. [2] Oſtiū enim mihi apertū eſt magnū & euidēs, & aduerſarij multi. Si autē venerit Timótheus: videte vt ſine timore ſit apud vos. opus enim domini operatur, ſicut & ego. Ne quis ergo illum ſpernat. deducite autē illū in pace; vt veniat ad me. Expe=
C cto em̄ illū cū fratribus. De Apollo aūt fratre vobis notū facio, qm̄ multū rogaui eū vt veniret ad vos cū fratribus. & vtiq; nō fuit volūtas eius vt nūc veniret: veniet autē cū ei [3] vacuū fuerit. Vigilate, ſtate in fide, viriliter agite & cō fortamini: oīa veſtra in charitate fiāt. Obſecro aūt vos fratres, Noſtis domū Stéphanę & Fortunati, & Achaici, qm̄ ſunt [4] primitię Achaię, & in miniſteriū ſanctorū ordinauerūt ſeipſos: [5] vt & vos ſubditi ſitis eiuſmodi, & omni cooperāti & laborāti. Gaudeo aūt in pręſentia Stéphanæ & fortunati & Achaici: qm̄ id qđ vobis deerat, ipſi ſuppleue
D rūt. Refecerūt em̄ & meū ſpiritū & veſtrū. Cognoſcite ergo qui eiuſmodi ſunt. Salutāt vos oēs eccleſiæ Aſiæ. Salutāt vos in dño multū, Aquila & Priſcilla cū domeſtica ſua eccleſia apud quos & hoſpitor. Salutāt vos oēs fratres. Salutate inuicē in oſculo ſancto. Salutatio mea manu Pauli. Si quis nō amat dñm noſtrū Ieſum Chriſtum, ſit anáthema: [6] maran atha. Gratia dñi noſtri Ieſu Chriſti vobiſcū. Charitas mea cum omnibus vobis in Chriſto Ieſu. Amē.

2. Oſtium, id eſt occaſio.
3. Uacuum. i. quum opportunitatē nactus erit.
4. Primitie. vel primi ex credētibus, vel præcipui inter credentes.
5. Ut & vos. obſecro, ſcilicet vt ſubditi ſitis illis, noſtis enim illos.
6. Maranatha Ambroſius dicit eſſe verbū partim Hebræū, partim Syrum, & ſignificare dominus noſter venit. & tunc ſenſus eſt, Si quis non amat dominum Ieſum, ſit Anathema: venit em̄ dominus vindex illius.

¶ Argumentum ſecundæ epiſtolæ ad Corinthios.

SEcundam epiſtolam ad Corinthios ſcribit, excuſans ſe quòd eos, vt erat pollicitus, nondum inuiſerit, ſimiliter & fornicatorem in eccleſiæ conſortium recipi iubens. Interim verò aduerſus inſoleſcentes Iudæos euangelij præ lege excellentiam oſtendit, ſuo exemplo ad perſecutiones ferendas cohortans, & infidelium matrimonia inhibens. Demum ad eleemoſynam inuitatos, à pſeudapoſtolis cauere admonet: aduerſus quos dignitatem ſuam tutandi gratia, in afflictionibus & reuelationibus gloriari cogitur. Demum Corinthijs ni reſipuerint, interminatur.

EPISTOLA DIVI PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS II.

ARGVMENTVM Cap. I.

¶ Epigraphe propoſita quicquid agit ac ſuffert, in illorum gratiam fieri oſtendit, excuſans quòd nondum eos reuiſere ſibi licuerit.

CAPVT I.

P Aulꝰ apoſtolꝰ Ieſu Chriſti, per volũtatem dei & Timótheus frater: eccleſiæ dei quæ eſt Corĩthi, cũ omnibus ſanctis qui ſunt in vniuerſa Achaia, gratia vobis & pax à deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto. Benedictus deꝰ & pater domini noſtri Ieſu Chriſti, pater miſericordiarũ & deꝰ totius cõſolationis, qui cõſolatur nos in omni tribulatione noſtra: vt poſſimus & ipſi cõſolari eos qui in omni preſſura ſunt, per [1] exhortationẽ qua exhortamur & ipſi à deo. quoniã ſicut abundant [2] paſſiones Chriſti in nobis: ita

A

Eph. 1. a. 1. Pe. 1. c.

1. Exhortationem. græce παρακλήσεως, id eſt conſolationem, & exhortamur: græce παρακαλούμεθα, id eſt conſolamur paſſiue. nam græcũ anceps eſt ad exhortationem, & conſolationẽ.
2. Paſſiones Chriſti, id eſt quas pro Chriſto ferimus: quas, vt ſuas reputat Chriſtus, dicens, quęcunq; feceritis vni ex minimis iſtis, mihi feciſtis. & ita græca ſcholia.

3. Et ſalute.ſub.tam græce quàm latine,tribulamur:vt ſit ſenſus,ſiue tribulamur,ſiue affligimur, ſiue à deo conſolamur,cedunt omnia ad veſtrã conſolationem & ſalutem: quæ quidem cõſolatio veſtra & ſpes ſalutis operatur tolerantiam &c.id eſt quæ vos animat ad afflictiones nobiſcum ferendas.
4. Ut ſpes noſtra,id eſt adeò vt ſpem firmam de vobis cõceperimus.græci legunt & ſpes noſtra firma eſt . deinde ſubdunt id quod in noſtra verſione præceſſit. Siue conſolamur &c.

& per Chriſtum abundat & conſola
B tio noſtra . ſiue autẽ tribulamur,pro
veſtra exhortatione [3] & ſalute : ſiue
conſolamur,pro veſtra conſolatione
& ſalute,quæ operatur tolerantiã earũdem
paſſionum quas & nos patimur:[4]
vt ſpes noſtra firma ſit pro vobis,ſcientes
quòd ſicut ſocij paſſionũ
eſtis: ſic eritis & conſolationis. Non
enim volumus ignorare vos fratres
de tribulatione noſtra quæ facta eſt
in Aſia, quoniam ſupra modum grauati
ſumus ſupra virtutem,ita vt tæderet
nos etiã viuere. Sed ipſi,in nobiſipſis
[5] reſponſum mortis habuimus,
vt non ſimus fidẽtes in nobis,
ſed in deo qui ſuſcitat mortuos , qui
de tãtis periculis nos eripuit & eruit:
in quem ſperamus quoniam & adhuc
eripiet,adiuuantibus & vobis in
oratione pro nobis: [6] vt ex multarũ
perſonis facierum,eius quæ in nobis
eſt donationis, per multos gratiæ agãtur
pro nobis. Nam gloria noſtra
hæc eſt, teſtimonium cõſcientiæ no-
C ſtræ , quòd in ſimplicitate cordis, &
ſynceritate dei,& nõ in ſapientia car

5. Reſponſum mortis. græce ἀπόκριμα τοῦ θανάτου,vſque adeò inquit, ac ſupra vires afflicti ſumus, vt tæderet viuere, ac de vita deſperaremus: (vtrũq; enim hoc loco ſignificat græcum,ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν,) quinimò reſpõſum mortis habuimus, id eſt eramus perinde atq; infirmi, qui deſperantur à medicis & morti adiudicantur. Neq; tantum,inquit Photius,aliorũ opinione, ſed noſtro etiam iudicio deſperati fuimus ac pro mortuis habiti: ſed hoc ĩ nobiſipſis mortis reſpõſum ἀπόκριμα & ſicut ipſe interpretatur κρίσιν,habuimus. Interpretatur enim Photius ἀπόκριμα,κρίσιν medicorũ , quaſi diceret, vſq; ad hãc afflictionum extremitatem deuenimus, vt quum planè & noſtra & aliorũ opinione morti adiudicati eſſemus,ac tãdem deo nos eripiente exuſcitati,doceremur cõfidere nõ in nobis, ſed in deo. vel reſponſum mortis habuimus , intellige quòd tam graues erant afflictiones & moleſtiæ, vt nihil aliud portendere ac loqui viderentur, quàm inſtantem mortem. ſic enim inquit Chryſoſto. τοῦτο ἡμῖν τὰ πράγματα ἀπεκρίνατο. i. hoc nobis moleſtiæ illæ reſpõdebãt.
6. Ut ex multarum.locus eſt ſubobſcurus,nec multominus græcis,hoc modo, ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν.græci exponunt ἐκ πολλῶν προσώπων, à multis perſonis, & ⁜

διὰ πολλῶν, multis modis, atque hoc modo ſenſus eſt, ſperamus quòd nos deus eripiet. ſi nos veſtris adiuueritis orationibus. vt per multos de dono in nos collato multimodæ noſtra cauſa deo gratiæ agantur.

7. Gratia dei, nõ in ſapiẽtia, inquit, carnali, ſed in gratia dei .i. vel in ſapiẽtia, vel in virtute ſignorũ & miraculorum: qua etſi vbiq; vſi ſumus, abundantius tamen apud vos.

nali, ſed in [7] gratia dei conuerſati ſumus in hoc mundo, abundantius autẽ ad vos. [8] Non enim alia ſcribimus vobis, quàm quæ legiſtis & cognouiſtis. [9] Spero autem quòd vſque in finem cognoſcetis: ſicut & cognouiſtis nos ex parte, quòd gloria veſtra ſumus, ſicut & vos noſtra in die domini noſtri Ieſu Chriſti. Et hac confidentia volui prius venire ad vos, vt [10] ſecũdam gratiam haberetis: & per vos tranſire in Macedoniam, & iterum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam. Cum ergo D hoc voluiſſem, nũquid leuitate vſus ſum? Aut [11] quæ cogito, ſecũdum carnem cogito, vt ſit apud me EST & NON? [12] Fidelis autem deus, quia ſermo noſter qui fuit apud vos, non eſt in illo EST & NON, ſed eſt in illo EST. Dei enim fili[9] Ieſus Chriſtus, qui in vobis per nos prædicatus eſt per me & Syluanum & Timótheũ, non fuit in illo EST & NON, ſed [13] EST in illo fuit. Quotquot enim promiſſiones dei ſunt: [14] in illo EST.

8. Non enim alia. dixerat ſe in ſimplicitate cordis & non ſubdolè ambulaſſe, ad quæ ſubdit, non enim alia ſcribimus vobis, quàm quæ audiſtis & legiſtis.

9. Spero autem, id eſt vt Photius inquit, quãquam nunc ex parte, id eſt in parte noueritis quòd gloria veſtra ſumus, & vos noſtra .i. ego de vobis, vos de me gloriari poſſitis, ſpero tamen quòd illud cognoſcetis: vſque in finem, græce εἰς τέλος, id eſt τελείως, hoc eſt perfectè cognoſcetis in die domini noſtri.

10. Secũdum gratiam, id eſt duplex & iteratũ beneficiũ inquit Photius, alterum ex priore epiſtola, alterum ex mea præſentia pro χάριν autem, id eſt gratiam, χαράν .i. gaudium, quidã legunt.

11. Que cogito, græce ἃ βουλεύομαι .i. quę delibero ac ſtatuo. nũquid Secundum carnem .i. ſecũdum homines qui leues & inſtabiles ſunt, in leuitate & inſtabilitate hæc decerno, vt ſit apud me eſt & non. id eſt incõſtantia promiſſionis. Nam ſequẽtibus locis τὸ eſt, pro aſſeueratione ſumitur, τὸ non eſt, pro negatione. Nam græci pro eſt. habent ναὶ particulã affirmantis: & pro non eſt οὒ negãtis. verùm τὸ eſt & non, incertitudinem ſignificat modo affirmantis modo negantis.

12. Fidelis deus. particula obteſtantis, id eſt, deum veracem teſtor.

13. Eſt in illo fuit, id eſt cõſtans aſſeueratio, & vt inquit Photius ἀσάλευτος ὁ περὶ χριστοῦ λόγος, id eſt, fixa & inconcuſſa fuit de Chriſto prædicatio.

14. In illo eſt. ſub. ſunt, id eſt, promiſſiones dei conſtantes ſunt & veraces.

Ideo & per ipſum [15] dicimus amen deo ad gloriam noſtram. Qui autem cõfirmat nos, vobiſcum in Chriſtũ, & qui vnxit nos, [16] de⁹: qui & ſignauit nos, & dedit pignus ſpiritus in cordibus noſtris. Ego autem teſtem deum inuoco in animã meam, quòd [17] parcens vobis non veni vltrà Corinthum. non quia dominamur fidei veſtrę: ſed adiutores ſumus gaudij veſtri. Nam fide ſtatis.

ARGVMENTVM Cap. 2.

Pœnitentem fornicarium in eccleſiæ conſortium recipi mandat, ſinceritatem ſuam in prædicando verbo commendans.

CAPVT II.

A [1] Statui autẽ hoc ipſum apud me ne iterum in triſtitia venirem ad vos. Si enim ego cõtriſto vos: & quis eſt qui me lętificet: niſi qui contriſtatur ex me? Et hoc ipſum ſcripſi vobis: vt nõ cum venero, triſtitiã ſuper triſtitiam habeã de quibus oportuerat me gaudere: confidens in omnibus vobis quia meum

B gaudium, omniũ veſtrũ eſt. Nam ex multa tribulatione, & anguſtia cordis ſcripſi vobis per multas lachrymas: non vt cõtriſtemini, ſed vt ſciatis quã charitatẽ habeã abundantius in vobis. Si quis autem contriſtauit

15. Dicimus amen deo. Interpres explicãdi gratia addidit dicimus. Eſt autẽ ſenſus, Et ideo per ipſum Chriſtum omnes dei promiſſiones confirmamus ac veras declaramus. Nam Amen Hebræis confirmandi particula eſt, à verbo Aman quod ſignificat firmum eſſe.

16. Deus. ſub. eſt qui cõfirmat & qui dedit &c.

17. Parcens vobis. ne ſcilicet cum animaduerſione ad vos venirem & vos contriſtarem. i. ideo hoc verens. Non vltra græce οὐκ ἔτι, id eſt nondũ veni Corinthum. quia verò vſus erat verbo parcendi, ne videretur imperioſus eſſe, ſubdidit, Non quia dominamur fidei veſtre, id eſt non quod fidei veſtrę imperitare velim, quæ voluntaria eſſe debet, ſed quia magis cooperari gaudio veſtro volumus, quippe qui ſtatis in fide ac firmi eſtis. Photi⁹ interpretatur οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως, non quòd dominemur vobis fide, id eſt propter fidem veſtram, quod enim (inquit Photius) dixit parcẽs vobis, non ita dictũ eſt quaſi veſtræ fidei cauſa quã accepiſtis à nobis poteſtatem autoritatemq́; mihi velim tribuere in vos animaduertendi ac rurſum vobis parcendi.

1. Statui autem. cauſam dicit retardati itineris, quia decreuerat non venire ad eos in triſtitia: quod neceſſum erat contriſtatis ſuo aduentu his ipſis, ac nondum emendatis per quos lætificandus veniebat. Hoc autem loco, Et quis eſt, &c. ſuperfluit τὸ &, ſimiliter græcum καί.

2. Non me contriſtauit. ſub. ſolum. Sed ex parte. ſub. vos contriſtauit. ſic enim Theodorus græcus, ου ἐμὲ λελύπηκε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς ἐν μέρει, τοῦτο γὰρ τὸ ἀπὸ μέρους, id eſt non me contriſtauit tantum, ſed & vos in parte. hoc enim indicat ἀπὸ μέρους, id eſt, ex parte. Sed vos ergo, inquit, nō omnes, ſed ex parte. Vt non onerem vos omnes quaſi fornicarij illius delicto conſentientes. Nam priore epiſtola videbatur omnes taxaſſe indifferenter dicēs, & vos inflati eſtis, ac non magis luctum habuiſtis.

3. Sufficit illi. Recipi, vult fornicarium pœnitētem.

4. Cui autē aliquid donaſtis, id eſt ſi eā pœnitenti culpam condonaueritis, & ego condonabo. Damnauerat enim illum fornicariū non ſolus Paulus, ſed Corinthiorum eccleſia, ſicut dixit priore epiſtola. Congregatis vobis & meo ſpiritu iudicaui huiuſmodi hominem tradere ſathanæ. & ideo vult illum pariter ab illis abſolui, vnde & prædixit, vt è contrario magis donetis: & nunc, cui aliquid donaſtis, & ego in perſona Chriſti, id eſt ob gloriam Chriſti, vel Chriſti nomine, cuius autoritate id facimus. vbi non otioſum eſt donandi verbum, quod annotans Theophylactus inquit: donetis præterea dixit, ne fornicarius ille, & quia fatebatur peccatum, & ſatis iam pœnituerat, ſolutum ſe iam & liberum eſſe à ſcelere exiſtimaret. Videant igitur qui excōmunicationem negligunt, antiquiſſimam eccleſiæ diſciplinam, nō ſatis eſſe excommunicato ſi ad meliorem frugem redierit, niſi in eccleſiæ conſortium receptus, & ab illa abſolutus declaretur.

me: [2] nō me cōtriſtauit, ſed ex parte,
vt non onerem omnes vos. [3] Sufficit
illi qui eiuſmodi eſt, obiurgatio hæc
quæ fit à pluribus: ita vt econtrario
magis donetis, & cōſolemini, ne for-
te abundantiori triſtitia abſorbeatur
qui eiuſmodi eſt. Propter quod obſe-
cro vos, vt confirmetis in illum cha-
ritatem. Ideo enim & ſcripſi vobis: C
vt cognoſcam experimentum veſtrū
an in omnibus obediētes ſitis. [4] Cui
autem aliquid donaſtis, & ego. Nam
& ego quod donaui, ſi quid donaui:
propter vos in perſona Chriſti vt nō
circumueniamur à ſatana. non enim
ignoramus cogitationes eius. Cum
veniſſem autem Troadem propter
euangelium Chriſti, & [5] oſtium mi-
hi apertum eſſet in domino: non ha-
bui requiem ſpiritui meo, eo quod non
inuenerim Titum fratrē meum: ſed
valefaciens eis, profectus ſum in Ma
cedoniam. Deo autē gratias: qui ſem D
per [6] triumphat nos in Chriſto Ieſu,
& [7] odorem notitiæ ſuæ manifeſtat
per nos in omni loco quia Chriſti
[8] bonus odor ſumus deo: in ijs qui ſal

5. Oſtium, id eſt occaſio ſeſe offerret Chriſtum prædicandi.
6. Triumphat, id eſt triumphare nos facit per Chriſtum.
7. Odorem notitiæ ſuæ, id eſt bene flagrantem ſui cognitionem.
8. Bonus odor, id eſt prædicatio noſtra illi placet & accepta eſt, ſiue cre-

dulis ſiue infidelibus prædicamus , quia quod ad nos attinet, ſaluari omnes cupimus:licet aliquibus eſt odor mortis in mortem,id eſt graue illis olet & diſplicet:vnde & mortem æternam incurrent:alijs autem odor vitæ.
9. Quis tam idoneus .i.quis tam capax eſt horum intelligendorum vt nos? græci non legunt tam,& tunc ſenſus eſſet,quis idoneus i.nullus.

ui fiunt,& in ijs qui pereũt.alijs qui-
dem odor mortis in mortẽ : alijs au-
tem odor vitæ in vitam . Et ad hæc
[9] quis tam idoneus? Nõ enim ſumus
(ſicut plurimi)[10] adulterantes verbũ
dei,ſed ex ſynceritate,ſicut ex deo co
ram deo,in Chriſto loquimur.

ARGVMENTVM *Cap. 3.*

Non indigere ſe epiſtolis commẽdatitijs aſſerit, commendationum ſatis habens ex illorum fide. Dein excellentiorem euangelij quàm legis gloriá, Iudæorumq; cæcitatem aperit.

CAPVT III.

A [1] INcipimus iterũ noſmetip-
ſos cõmendare? Aut nunquid
egemus (ſicut quidam) com-
mẽdatitijs epiſtolis ad vos,aut ex vo
bis?[2] Epiſtola noſtra vos eſtis,ſcripta
in cordibus noſtris , quæ ſcitur & le-
gitur ab omnibus hominibus:mani-
feſtati ꝙ epiſtola eſtis Chriſti, mini-
ſtrata à nobis,& ſcripta non atramẽ-
to,ſed ſpiritu dei viui,non in tabulis
B lapideis , ſed in tabulis cordis carna-
Heb. 4.d. libus.[3] Fiduciam autem talem habe-

10. Adulterantes,id eſt falſificantes,gręcum καπηλίνοντες .i.cauponantes & ad quęſtum verbo dei abutentes. græci interpretantur,Non adulteramus verbum dei.i. neq; gratiã eius extinguimus,aſſerẽtes nos ad illã prędicãdã idoneos eſſe.
1. Incipimus,&c.quia ad finem præcedentis capitis viſus erat ſe laudare, atq; ideo ſuſpicari poterant commẽdandi ſui gratia, ſeq; in illorũ beneuolentiam inſinuandi ea dixiſſe,tollit hanc ſuſpicionẽ, Incipimus iterum,inquit,nos ipſos cõmendare,aut beneuolẽtiæ veſtræ inſinuari quęrimus? Nunquid egemus aliorum commendatitijs epiſtolis ad vos , aut ex vobis ad alios?
2. Epiſtola noſtra .i.eſtis mihi vice epiſtolæ commendatitię,quorum virtutes in noſtri cõmendationem omnibus proferimus. Epiſtola inquit ſcripta in cordib⁹ noſtris, id eſt vos eſtis indelebiliter animo meo inſcripti & infixi,que ſcitur & legitur ab omnibus. Dũ enim veſtrarum virtutũ mentionem vbiq; facio, hinc legitur & intelligitur quòd eſtis nobis vice commẽdatitiæ epiſtolæ, manifeſtati, ĩquit,quod eſtis epiſtola Chriſti.i.dũ manifeſtũ eſt ꝙ mẽti veſtræ Chriſtus inſcript⁹ eſt, cui⁹ leges & mãdata in corde ſcripta habetis,& hoc modo epiſtola eſtis,miniſtrata a nobis,qui ꝑ prædicationẽ noſtrã Chriſto vos pręparauim⁹ & miniſtrauim⁹:ſcripta,inq̃,epiſtola à nobis ſpiritu dei viui,quę in vobis illo largiente inſcripſim⁹,nõ in lapideis,quõ olim lex,ſed ĩ carneis mẽtis veſtræ tabulis.
3. Fiduciam autem habemus, ſcilicet ꝙ epiſtola noſtra eſtis miniſtrata à

nobis deiq; ſpiritu inſcripta,non noſtro merito , qui nos inidoneos miniſtros agnoſcimus,ſed dei gratia,qui nos idoneos fecit miniſtros noui teſtamenti. non litera,ſed ſpiritu.id eſt,non ſecundum literam,ſed ſpiritum. græci habent literæ & ſpiritus , vt intelligas apoſtolos miniſtros ſpiritus non literæ. Literam autem hoc loco legem intelligit Moſaicam , quæ occidit dum ſui trãſgreſſores capitaliter punit . Spiritum autem legem euãgelicam, quæ viuificat vitam æternam largiendo.

4. Quod ſi miniſtratio. Contendit hoc loco legẽ euangelicam cum lege Moſaica, adminiſtrationemq; vnius cum adminiſtratione alterius,ꝙ ſi, inquit,miniſtratio mortis.i. lex ſuis trãſgreſſoribus mortem afferens deformata id eſt, inſculpta & deſcripta in lapidibus adeoglorioſa fuit vt in faciem Moiſi intueri nõ poſſent è mõte deſcendentis, legemq; adferentis,ob inumbrãtem eum domini gloriã:quæ tamẽ,inquit, euacuatur id eſt euaneſcit ac perit (neq; enim perpetuo reſplenduit facies Moiſi) quantò magis miniſtratio ſpiritus.i. lex euangelica,glorioſa quæ ſpiritũ largitur,erit? ſi enim miniſtratio dãnationis id eſt lex dãnationis adminiſtra, quia ſuos præuaricatores morte dãnabat glorioſa fuit,glorioſiorem oportet eſſe legẽ euangelicam : iuſtitiæ.i. iuſtificationis adminiſtratricẽ:quãquam,inquit,quod claruit.i.lex quæ glorificata eſt in legiſlatore Moiſe,non vere glorificata eſt in hac parte, id eſt ad comparationem legis euangelicæ,propter excellentẽ eius gloriam: ſic enim græci interpretantur ἐν τῷ μέρει,& referunt ad glorificatũ eſt,nõ ad claruit.

5. Quod euacuatur id eſt lex quæ antiquatur,euangelium enim manet,& in finem vſq; perdurat.

6. Habentes igitur ſpem de permanente gloria euangelij multa fiducia vtimur. græce παῤῥησίᾳ, aperta ſcilicet loquendi libertate,id eſt plane & aperte euãgelium prædicamus,& non ſicut Moiſes.hic eclipſis eſt,& ideo ſupplendũ,facimus,aut quid ſimile,vt ſit ſenſus,apertos nos euangelij præcones oſtendimus,neq; facimus ſicut Moiſes,qui legem adferens Iudæis velabat faciem ſuam,ne intenderent ac proſpicerent in faciem eius.deſcẽdens

mus per Chriſtum ad deum , non ꝙ
ſufficientes ſimus cogitare aliquid à
nobis quaſi ex nobis: ſed ſufficientia
noſtra ex deo eſt. qui & idoneos nos
fecit miniſtros noui teſtamenti:non
literæ , ſed ſpiritus. litera enim occi-
dit : ſpiritus autem viuificat. [4] Quòd
ſi miniſtratio mortis literis deforma
ta in lapidibus , fuit in gloria , ita vt
non poſſent intendere filij Iſr
faciem Moyſi propter glorian
tus eius quę euacuatur:quomod
magis miniſtratio ſpiritus erit i
ria? nam ſi miniſtratio damnati
in gloria eſt:multo magis abũda
niſteriũ iuſtitiæ in gloria . Nam nec C
glorificatum eſt quod claruit in hac
parte:propter excellentem gloriam.
Si enim [5] quod euacuatur,per gloriã
eſt:multò magis quod manet, in glo
ria eſt. [6] Habẽtes igitur talem ſpem, Exo.
multa fiducia vtimur : & non ſicut 34.d.

tis enim de monte Moiſi cum ſplendentem faciem ferre non poſſent Iudęi, faciem ſuam velabat. hanc verò Moiſi hiſtoriam myſticè Paulus accipit. Velamen enim quo ſplendentem faciem velabat Moiſes, carnalium ceremoniarum obſeruantiam aut rerum temporalium promiſſiones ſignificabat, quæ non ſinebant Iudæos carni inhærētes in faciem Moiſi proſpicere. i. claram ac lucidam & ſpirituale̅ legis intelligentiam habere, obtuſam mentem habentes: quod carnaliu̅ ceremoniarum & intelligentiarum velamen, adhuc Pauli tempore facie̅ illos Moiſi. i. claram legis ac veteris teſtamenti cognitione̅ intueri ac noſſe non ſinebat: quod tame̅ velame̅ Euacuatur, inquit, & tollitur à Chriſto docente nos legis in ſe completæ cognitione̅ ſpirituale̅: quippe quod auferetur ab eis quoties conuerſi ad dominu̅ fuerint. i. ad ſpiritum. quoties ſcilicet relicta litera, ſpiritui ſancto ſpiritualem ſenſum docenti adhæſerint.

Moiſes ponebat velamen ſuper facie̅
ſuam, vt non intenderent filij Iſrael
7 in faciem eius quod euacuatur: ſed
D obtuſi ſunt ſenſus eorum. Vſq; in ho
diernu̅ enim diem idipſum velame̅
in lectione veteris teſtame̅ti manet
non reuelatum (quoniam in Chri-
ſto euacuatur) ſed vſq; in hodiernu̅
diem, cum legitur 8 Moiſes, velame̅
poſitum eſt ſuper cor eorum. Cum
autem co̅uerſi fuerint ad dominum:
auferetur velame̅. Dominus autem
oã. ſpiritus eſt. Vbi autem ſpiritus do-
.c. mini: ibi libertas. 9 Nos vero omnes,
reuelata facie gloriam domini ſpecu
lantes: in eandem imaginem transſ-
formamur à claritate in claritatem,
tanquam à domini ſpiritu.

7. In faciem, &c. i. in claram legis euacuandæ & abolendę cognitione̅. Quidã græci legunt pro in facie̅ εἰς τέλος, id eſt in finem eius, quod euacuatur, ſcilicet legis quæ abrogatur, & ita ſenſus eſt, quòd velame̅ carnalium ceremoniarum & terrenarum promiſſionum, quas tantum Iudæi ſpectabant, in finem legis, id eſt in Chriſtum intendere non ſinebant. Finis enim legis Chriſtus eſt ad ſalutem omni credenti. vel in faciem, id eſt ſpiritualem legis cognitionem.

8. Moiſes. i. lex, vt ſcriptum eſt, habent Moſen & prophetas.

9. Nos vero. Chriſtianos cum Iudæis comparat. Moiſi gloriam non poterant videre Iudęi, quòd eius velata eſſet facies, nos verò, non ſic: quia reuelata Moiſi facie, id eſt ſpirituali legis cognitione intellecta, quæ nos Chriſtu̅ veniſſe docuit, gloriam domini ſpeculantes, id eſt nunc per fidem velut in ſpeculo cognoſce̅tes in eandem cum illo imaginem transformamur, dum illi quotidie per fidei & virtutum incrementa incorporamur, trãſformamur autem à claritate in claritatem, ſiue à gloria in gloriã. i. dumglorioſiores ab eo efficimur, clarioremq; ſubinde patris cognitione̅ nãciſcimur. pro eo aute̅ quod eſt ſpeculantes, græce eſt κατοπτριζόμενοι, quod magis officiu̅ apoſtolorum exprimit. Eſt enim κατοπτρίζεσθαι, ſuſceptam in ſe imaginem tanquã ſpeculum repræſentare: & hoc modo ſenſus eſt, Nos verò gloriam domini tanquam ſpeculum recipientes, receptamq; alijs videndam exhibentes, non inſtar Moiſi faciem velãtes a claritate in claritatem ſiue à gloria in gloriã,

(vtrũq; enim ſignificat græcum δόξα) id eſt per abundantem dei gloriam in nos transfuſam transformamur in eãdem cum illo imaginem, id eſt ad eius imaginem & ſimilitudinem accedimus: quia ſicut Ioannes ait, quum apparuerit, tunc ſimiles ei erimus. transformamur autem **tanquam a domini ſpiritu**, id eſt domini ſpiritu ſic nos transformante.

1. **Non deficimus**, græce ἐκκακοῦμεν, id eſt nullis malis & afflictionib⁹ ſuccumbimus in hâc noſtra adminiſtratiõe: **iuxta quod**, græce καθὼς ἠλεήθημεν. i. prout miſericordiã cõſecuti ſumus.
2. **Abdicamus occulta dedecoris** i. occulta & ſimulata facinora: quę manifeſta quum fiunt, ignominiam adferunt perpetrãti. Arguit enim pſeudoapoſtolos qui quũ pietatis ac ſanctitatis vmbram quandam præ ſe ferrent & externam ſpeciem, intus tamen eſſent impuri.
3. **Adulterantes**. græce eſt δολοῦντες. i. doloſe tractãtes, ſiue adulterãtes, hoc eſt falſificantes, **ſed in manifeſtatiõe veritatis**, &c. i. in aperta euangelij prædicatione **commendantes**, græce συνιστῶντες. i. nõ per hypocriſim religionẽ ſimulantes, ſed quales ſumus & coram deo & coram hominibus noſmetipſos prodentes & manifeſtãtes. Eſt enim συνίστημι notum facio ac manifeſto. Vult enim Paulus his verbis quòd non religionem palàm ſimulet, clàm autem mundo & carni ſeruiat more pſeudoapoſtolorum: ſed qualis eſt, talis deo & hominibus apparere velit.

ARGVMENTVM CAP. 4.

¶ Non ſuam gloriam in prædicando, ſed chriſti ſe quærere aſſerit: à quo, miniſterio euangelico dignatus, modis omnibus affligi ſeſe ait, ſed non deijci tamen, neque deficere ob ſpem repoſitæ ſibi æternæ gloriæ.

CAPVT IIII.

Deo habentes hanc miniſtra- A
i tionẽ, iuxta quod miſericor-
diam conſecuti ſumus, [1] non
deficimus, ſed [2] abdicam⁹ occulta de-
decoris, non ambulantes in aſtutia,
neq; [3] adulterantes verbum dei, ſed
in manifeſtatione veritatis commen
dantes noſmetipſos ad omnem con-
ſciẽtiam hominũ coram deo. [4] Quòd
ſi etiam opertum eſt euangelium no
ſtrum, in iјs qui pereunt eſt opertũ:
in quibus deus huius ſeculi excæca-
uit mentes infidelium, vt nõ fulgeat
illis illuminatio euãgelij glorię Chri
ſti, qui eſt imago dei. [5] Non enim B

4. **Quod ſi etiam**, quia prædixerat omnes reuelata facie domini gloriam contemplari, præoccupat id quod ſibi opponi poſſet, dicẽs, ſi aliquibus incognitum eſt euangelium, per eorum infidelitatem ſtare: ob quam, ne agnoſcerent, illorum mentes excæcauit **deus huius ſeculi**, quem hoc loco Cyrillus diabolum vocat, & Chriſtus principem mundi appellat. Chryſoſto. refert ÷ huius ſeculi ad ÷ infidelium, vt ſit ſenſus, quòd deus infidelium huius ſeculi mentes excæcauit, deſerendo ſcilicet: vt non fulgeat illis, &c. vbi ÷ vt, euentum rei dicit, non cauſam.
5. **Non enim**. refertur ad id quod præceſſit, commendantes noſmetipſos:

non enim, inquit, prædicamus noſmetipſos, id eſt ad gloriam & quæſtum noſtrum,ſed Chriſtum,id eſt ad Chriſti gloriam.

6. Dixit,id eſt iuſſit.

7. Ad illuminationem,&c.i. illuxit deus nobis vt luceremus alijs,claramq́ & glorioſam ipſius cognitionem (hoc eſt enim quod vocat ſcientiam claritatis dei) illuceſcere alijs faceremus in facie Chriſti, id eſt cognitiōe Chriſti, quia ipſe teſtat̄, Qui videt me,videt & patrē. pro eo autem quod eſt in facie Chriſti, græci habent ἐν προσώπῳ, id eſt in perſona:& hoc modo ſenſus eſſe poteſt, illuxit deus nobis vt alijs cognitionem eius prædicarem[9] in perſona Chriſti, id eſt vice Chriſti:ſicut alibi ait, legatione ꝓ Chriſto fungimur. Græci explicant illuxit nobis in perſona Chriſti,id eſt per Chriſtum,per quem nobis cognitus eſt pater:ſicut ipſe ait, Ego te pater clarificaui ſuper terrā:& manifeſtaui nomē tuum hominibus.

noſmetipſos prædicamus,ſed Ieſum
Chriſtum, dominum noſtrum: nos
autem,ſeruos veſtros per Ieſum.quo
niam deus qui [6] dixit de tenebris lu-
cem ſplendeſcere, ipſe illuxit in cor-
dibus noſtris [7] ad illuminationē ſciē-
tiæ claritatis dei, in facie Chriſti Ie-
ſu.[8] Habemus autem theſaurum iſtū
in vaſis fictilibus: vt ſublimitas ſit
virtutis dei,& non ex nobis. In om-
nibus tribulationē patimur: ſed non
anguſtiamur.[9] aporiamur: ſed non
deſtituimur. perſecutionē patimur:
C ſed non derelinquimur. ▸ humilia-
mur:ſed non confundimur •• deiji-
mur,ſed nō perimus:ſemper [10] mor-
tificationem Ieſu Chriſti in corpore
noſtro circunferentes,vt & vita Ieſu
manifeſtetur in corporibus noſtris.
Sēper enim nos qui viuimus,in mor

8. Habemus theſaurū iſtum,id eſt auguſtum illud euangelicæ prædicationis munus, in vaſis fictilibus,id eſt fragili hoc corpore, vt ſublimitas ſit virtutis dei & non ex nobis, id eſt ne noſtris meritis tantam dignitatem tribueremus,ſed ſublimi dei potentiæ ac virtuti,qui fictilibus vaſis tantum diuinæ ſapientiæ theſaurum credere dignatus eſt.

9. Aporiamur, græce iucunda alluſio ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι. ἀπορεῖσθαι autem ſignificat multa, vt puta, dubius ſum animi, cōſilij inops, ac perplexus ſum,indigeo: ἐξαπορεῖσθαι autem, ingenti rerum neceſſariarū inopia,vſq; ad langorem & extremam debilitatem opprimi. Eſt ergo,vt alluſio reddatur,græcorum hic ſenſus, Rerum omnium penuria premimur, ſed non opprimimur: vel laboramus egentes, non autem egeſtate afflicti, aut egeſtati ſuccumbentes.

10. Mortificationem,græce νέκρωσιν, quod Ambroſius interpretatur mortem. Circunferre autem mortem Ieſu,eſt ſimilitudine quadam mortē Chriſti exprimere:quod faciebat Paulus, tot afflictionibus,& vt ita dicam mortibus propter euangelium quotidie obnoxius. circunferimus autem,inquit, vt vita Ieſu manifeſtetur in corporibus noſtris,id eſt vt dum corpora noſtra ad extremā redacta internecionē & afflictionem, ſtatim propter ſpem & fidem quam in Chriſtum habemus vegetiora fiunt,manifeſtetur Chriſtus

tem tradimur propter Ieſum : vt &
vita Ieſu manifeſtetur in carne no-
ſtra mortali . Ergo [11] mors in nobis
operatur:vita autem in vobis. Habē
tes autem [12] eundem ſpiritum fidei,
ſicut ſcriptum eſt, Credidi, propter Pſal. 115.a
quod locutus ſum, & nos credimus,
propter quod & loquimur : ſcientes
quoniā qui ſuſcitauit Ieſum , & nos
cum Ieſu ſuſcitabit & conſtituet vo-
biſcum.[13] Omnia enim propter vos: D
vt gratia abūdans per multos in gra
tiarum actione, abundet in gloriam
dei. Propter quod nō deficimus. ſed
licet is [14] qui foris eſt noſter homo
corrumpatur:tamen is qui intus eſt,
renouatur de die in diem . Id enim
quod in præſenti eſt momētaneum
& leue tribulationis noſtræ : ſupra
modum in ſublimitate æternū glo-
riæ pondus operatur in nobis , non
contemplantibus nobis quæ viden-
tur,ſed quæ non vidētur. Quæ enim
vidētur,temporalia ſunt:quæ autem
non videntur:æterna ſunt.

reſurrexiſſe & viuere, qui nos quotidie ab his periculis & mortibus eripiet. Locus ſequens Sēper enim,hūc explicat:& ad eundē modū exponēdus eſt.

11. **Mors in nobis operatur**,id eſt vim ſuā exercet. & vita in vobis, &c. Photius interpretatur vitam fidem & religionem , quæ in illis per apoſtolorum afflictiones augebatur. alij græci interpretātur nos morimur ob euangelium ,vt vos per illud meliorem & æternā vitam viuatis.

12. **Eundem ſpiritum.** Photius interpretatur habentes eundem ſpiritum fidei cum Dauid,de quo ſcriptū eſt , Credidi &c. & nos credimus cū illo: in Chriſtum ſcilicet & reſurrectionē. ꝓpter quod & loquimur & cōfidenter prędicamus,ſcientes nos fore reſurrectionis illius participes.

13. **Omnia enim** ſcilicet toleramus.vel omnia bona,quin & ipſa reſurrectio propter vos , id eſt veſtri ob gratiam & vtilitatem fiet,vt gratia abundans, id eſt vt exuberans dei in vos gratia, exuberet etiam in gloriā dei **Per multos in gratiarū actione**,id eſt multis gratias agentibus, id eſt vt dū intelligetis tot vobis à deo collata dona,pro tot exuberātibus donis in commune gratias agentes abunde deū glorificetis.

14. **Qui foris eſt**, id eſt etſi externus homo noſter quotidie affligitur & intermoritur indies , tamen internus homo noſter qui ſpiritu conſtat, renouatur & refloreſcit indies ; quinimò temporariæ & momētaneę afflictiones, quæ noxiæ nobis à pleriſq; exiſtimantur,excellentiſſimam æternamq; ac ſolidam gloriam nobis pariunt,qui non ad hæc viſibilia & tranſitoria, ſed æterna & inuiſibilia mentis oculos dirigimus. **Pondus** autem gloriæ ſoliditatem gloriæ indicat,vt à vana gloria diſtinguat,pro eo quoq; quod eſt **ſupra modū & in ſublimitate**, græcis eſt καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολήν. Epitaſis eſt Hebræorum, quibus conduplicatio vehementiam indicat.

1. Terreſtris domus, id eſt ſi terrenum hoc opus diſſoluatur. i. intereat, habemus in ſpe ædificationem aliam. & domũ in cœlis non manufactã, quam domũ quidam glorificatum corpus, quidam vitam æternam intelligunt.
2. Nam in hoc, græce ἐν τούτῳ, id eſt, vel in hoc corpore, vel propter hoc, quia ſperamus æternam domum, ingemiſcimus cupientes habitationem noſtram quæ de cælo eſt, id eſt, animam noſtram quæ ad imaginem dei creata eſt & tota cæleſtis, gloria ęterna ſuperindui: ſi tamen veſtiti fide ac bonis operibus & nõ nudi inueniamur: vel intellige habitationẽ noſtram cæleſtem corpus glorioſum quod tale de cælo futurum eſt.

ARGVMENTVM Cap. 5.

¶ *Terreni huius corporis diſſolutionem vt glorioſo tandem induatur exoptat, ſe quoq; Chriſto, quẽ iudicem expectat, non hominibus placere oſtẽdit: cuius ſe legatum aſſerit, vt per eum nos patri reconciliatos annunciet.*

CAPVT V.

A Scimus enim quoniã ſi [1] terreſtris domus noſtra huiꝰ habitationis diſſoluatur, ꝙ ædificationem ex deo habemus, domũ non manufactam, ęternam in cælis, [2] Nam & in hoc ingemiſcimus: habitationem noſtram quæ de cælo eſt, ſuperindui cupientes: ſi tamen veſtiti, & non nudi inueniamur. Nam & qui ſumus [3] in hoc tabernaculo, ingemiſcimus grauati: [4] eo quòd nolumꝰ expoliari, ſed ſuperueſtiri, vt abſorbeatur quod mortale eſt, à vita. Qui autẽ [5] efficit nos in hoc ipſum, deus:

Apo. 16.c.

B qui dedit nobis [6] pignꝰ ſpiritus. [7] Audentes igitur ſemper, & ſcientes quoniam dum ſumus in hoc corpore, peregrinamur à domino (Per fidem enim ambulamus: & non per ſpeciẽ)

3. In hoc tabernaculo, id eſt in hoc corpore caduco & fragili.
4. Eo quod nolumꝰ hoc eſt, non ꝙ velimus ſpoliari, & hoc corpore in perpetuũ priuari: ſed illud magis immortali gloria ſuperueſtiri: vt per apprehenſionem vitæ æternæ abſorbeat ipſius corruptio & mortalitas.
5. Efficit. vel vt græci loquũt effecit in hoc ipſum, id eſt, in hunc finẽ creauit, vt immortales & incorruptibiles eſſemꝰ, & gloriæ ipſius participes: deus, ſub. eſt qui nos in hoc ipſum effecit.
6. Pignus, id eſt, gratiã ſuã qui eſt pignꝰ & arrabo futuræ immortalitatis & gloriæ, modo eam ſolicite cuſtodierimus.
7. Audentes igitur. i. quapropter de hac immortali gloria confidentes, nec ignari quòd quãdiu in hoc corpore ſumꝰ Peregrinamur, id eſt lõge abſumus à domino, quippe qui Per fidẽ ambulamus & non per ſpeciẽ. i. ænigmaticam tantum in fide, & non claram in ſua ſpecie & eſſentia dei cognitionem habemus, cõfidẽter optamus peregrinari à corpore & præſentes eſſe ad dominum. hoc eſt quod alibi dicit, Cupio diſſolui & eſſe cũ Chriſto. hoc verò loco: Audemus autẽ, ꝓ autẽ ſimiliter & græcũ δὲ παρέλκει, ac ſuperfluit vt plerunq; ſolet.

8. Propria corporis, id eſt ea quæ in corpore viuens egit.
9. Hominibus ſuademus, ſub. hũc timorem. Theophylactus interpretatur ſuademus .i. ſeruimus atq; illis nos accommodamus, ne quem offendamus.
10. Deo autem, id eſt quales ſumus deus nouit: ſpero autem quòd in cõſciẽtijs veſtris manifeſti ſumus, id eſt quòd planè nos ipſi noſtis.

audemus autem, & bonam volunta-
tẽ habemus magis peregrinari à cor
pore, & præſentes eſſe ad dominum.
Et ideo contendimus, ſiue abſentes,
ſiue præſentes placere illi. Omnes e- Ro.
nim nos manifeſtari oportet ante tri 14. b.
bunal Chriſti: vt referat vnuſquiſq;
[8] propria corporis prout geſſit, ſiue
bonum, ſiue malum. Scientes ergo ti
morem domini, [9] hominibus ſuade-
mus: [10] deo autem manifeſti ſumus.
Spero autẽ, & in conſcientijs veſtris
manifeſtos nos eſſe. [11] Non iterũ cõ- C
mendamus nos vobis: ſed occaſionẽ
damus vobis gloriandi pro nobis: vt
habeatis ad eos qui in facie glorian-
tur, & nõ in corde. Siue enim [12] men
te excedimus, deo: ſiue ſobrij ſumus,
vobis. Charitas enim Chriſti vrget
nos: æſtimantes hoc, quoniam ſi v-
nus pro omnibus mortuus eſt, ergo
omnes mortui ſunt. & pro omnibus
mortuus eſt Chriſtus: vt qui viuunt,
iam non ſibi viuant, ſed ei qui pro
ipſis mortuus eſt, & reſurrexit. Ita-
que nos, ex hoc [13] neminem noui-
mus ſecundum carnem. Et ſi cogno-
uimus ſecundum carnem Chriſtum:
ſed nunc iam non nouimus.

11. Non iterum, id eſt non gloriã à vobis quærimus, ſed occaſionem damus vobis noſtro nomine gloriãdi: aduerſus pſeudapoſtolos: vt habeatis, ſub. occaſionẽ gloriandi aduerſus eos qui in facie gloriantur, & non in corde, id eſt qui externam tantum & fallacem non veram cordis gloriam quærunt: in facie enim idẽ ſonat, quod in ſpeciem.
12. Mente excedimus, græce ἐξέστημεν. i. ſi rationis limites egreſſi magnificentius aliquid, ac diuinius loquimur: vel etiam de nobis magnifice ſentiamus, Deo, id eſt ad dei honorem, ſub. id facimus, id eſt ne de doctrina ipſius nobiſq; miniſtris abiectius ſentiatis ſiue ſobrij ſumus, græce σωφρονοῦμεν, id eſt modeſti ſumus, ac modum ſeruantes ad mediocria nos & humilia demittimus. Vobis, id eſt propter vos id facimus, vt vos modeſtos eſſe doceamus.
13. Neminem nouimus ſecundum carnem, id eſt nullius affinitatẽ ſpectamus, nullius carnalẽ præſentiã veremur, aut reueremur: qui omnib⁹ ex æquo prodeſſe cupimus, & ſi nouimus aliquando Chriſtum ſecundum carnem, id eſt carnalem ipſius viuẽtis præſentiã reueriti ſimus, ſed iam nunc nõ nouimus .i. non ea ratione eum veneramur, qui viſibili corpore præſens eſſe deſierit. in perſona autẽ apoſtolorũ magis q̃ ſua loquitur. græca

ſcholia explicant non nouimus ipſum ſecundũ carnem .i. naturalibus carnis affectionibus obnoxium, vt fatigationi, eſuriei, ſiti, non qualis ante reſurrectionem erat. Vult ergo Paulus quòd quemadmodum Chriſtus reſurgens non iam ſecundum carnẽ viuit .i. carnis naturalibus affectionibus obnoxius, ita neq; nos poſtq̃ cum eo ad vitæ nouitatẽ per baptiſmum reſurreximus, voluntarijs & peruerſis carnis affectionibus viuere oportet, neq; in eiuſmodi ambulantes noſſe & approbare.

D [14] Si qua ergo in Chriſto noua creatura: vetera tranſierunt. ecce facta ſunt omnia noua. Omnia autem ex deo qui nos recõciliauit ſibi p Chriſtum: & dedit nobis miniſteriũ recõciliationis. Quoniam quidem deus erat in Chriſto mundũ reconcilians ſibi: non [15] reputans illis delicta ipſorum, & [16] poſuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Chriſto ergo legatione fungimur, tanquam deo exhortante per nos. Obſecramus pro Chriſto, recõciliamini deo. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis [17] peccatum fecit: vt nos efficeremur iuſtitia dei in ipſo.

Eſa. 43.c
Apo. 21.b

14. Si qua ergo, græce εἴτις ἐν χριστῷ καινὴ κτίσις, & poteſt duplex eſſe ſenſus: primus, ſi qua eſt in Chriſto noua creatura .i. ſi quis ĩ Chriſto per baptiſmũ renouatus eſt, quantum ad illum attinet vetera tranſierunt, vt neq; iam vetera delicta ſequi, neque vetuſtæ legi parẽre debeat: vel ſi quis in Chriſto eſt, id eſt, qui in Chriſtum credit, noua creatura eſt: illi vetera tranſierunt.

15. Reputans illis, id eſt, imputans.

16. Poſuit in nobis. id eſt, euãgelium remiſſionis peccatorum & recõciliationis nobis prædicandum cõmiſit.

17. Peccatum fecit, id eſt, peccati noſtri expiatricem victimam & piacularem hoſtiam fecit, vt nos eſſem⁹ iuſtitia dei & iuſtificatio, hoc eſt iuſtificati à deo in ipſo. i. per ipſum.

ARGVMENTVM Cap. 6.

Vt in aduerſis & proſperis veros dei miniſtros ſeſe exhibeant, ſéq; viciſſim ab ſe dilecti diligant, hortatur: interim illis quòd tẽplũ dei ſint, matrimonia infidelium inhibens.

CAPVT VI.

A a Diuuantes autem exhortamur, Ne in vacuum gratiam dei recipiatis. (Ait em̃, Tẽpore accepto exaudiui te: & in die ſalutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies ſalutis.) Nemini [1] dantes vllam offenſionem, vt

Eſa. 49.c

1. Dantes, iſtud referẽdum eſt ad ꝓ recipiatis, & quæ intercedunt per parentheſim legenda.

nō vituperetur miniſterium noſtrū:
ſed in omnib⁹ exhibeamus noſmet-
ipſos ſicut dei miniſtros, in multa pa
tientia, in tribulationibus, in neceſſi-
tatibus, in anguſtijs, in plagis, in car
ceribus, in ſeditionib⁹, in laboribus,
in vigilijs, in ieiunijs, in caſtitate, in B
ſcientia, in longanimitate, in ſuaui-
tate, in ſpiritu ſācto, in charitate nō
ficta, in verbo veritatis, ī virtute dei,
per arma iuſtitiæ[2] à dextris & à ſini-
ſtris, per gloriam & ignobilitatem,
per infamiam & bonam famam:[3] vt
ſeductores & veraces: ſicut qui igno-
ti, & cogniti: [4] quaſi moriētes, & ec-
ce viuimus: vt caſtigati, & non mor-
tificati: quaſi triſtes, ſemper autē gau
dentes: ſicut egentes, multos autem
locupletantes: tanquam nihil haben
tes, & omnia poſſidentes. [5] Os no- C
ſtrum patet ad vos ô Corinthij: cor
noſtrum dilatatum eſt. Non angu-
ſtiamini in nobis: anguſtiamini autē
in viſceribus veſtris. [6] Eandem autē
habentes remunerationem (tanquā
filijs dico) dilatamini & vos. [7] No-
lite iugum ducere cum infidelibus.
Quæ enim participatio iuſtitiæ cum
iniquitate? Aut quæ ſocietas luci ad
tenebras? Quæ autē conuentio Chri 1.co.
ſto ad Belial? Aut quæ pars fideli cū 3.d &6.d
infideli? Quis autem conſenſus tem- D
plo dei cum idolis? vos enim eſtis tē

2. A dextris. i. ſiue ī pſperitate ſiue ī aduerſitate.
3. Vt ſeductores. i. ſiue fallaces exiſtimamur, ſiue veraces: exhibeamus nos ſicut dei miniſtros.
4. Quaſi morientes. i. etſi quotidie ob innumeras afflictiones ꝓ mortuis habemur, caſtigamur tamē à domino & non occidimur.
5. Os noſtrum patet ad vos. i. non poſſum ſilere & vos de neceſſarijs non cōmonefacere. Photius obiurgandi modo interpretatur, quaſi diceret, vos ego conuenio ô Corinthij. Cor noſtrum dilatatum eſt. i. amor noſter planè in vos omnes diffuſus eſt. Non anguſtiamini in vobis. i. cum in corde noſtro per meā amicitiam ſitis, nō anguſto ibi loco ſedetis, ſed plenè in toto corde noſtro habitatis. Vos autē anguſtiamini in viſceribus veſtris. i. charitatis veſtræ viſcera vſque adeo anguſta ſūt, vt me in mutuam beneuolētiā recipere nō poſſitis.
6. Eandem autē. græce deeſt habentes, & ꝓ eo ſupplēdum eſt vel habētes, vel (quod magis hoc loco quadraret) afferentes: ſic enim Photius ſupplet. i. vos mihi parem gratiā referentes meāq; erga vos beneuolentiam remunerātes, dilatemini in vobis, vt me totū in amicitiam recipiatis, hoc eſt effuſe me diligite ſicut ego vos.
7. Nolite iugum ducere cum infidelibus. græci putant non modo de matrimonijs contrahendis loqui Paulum, ſed inhibere ne qua nobis cum infidelibus neceſſitudo ſit & familiaritas.

Leui. 26.b plum dei viui, ſicut dicit deus. [8] Quo-
Eſa. niam inhabitabo in illis: & inambu-
52.c labo inter eos. & ero illorum deus:
& ipſi erũt mihi populus. [9] Propter
quod exite de medio eorum: & ſepa-
ramini dicit dominus. & immũdum
ne tetigeritis: & ego recipiam vos.
Hier. & ero vobis in patrem, & vos eritis
31.a mihi in filios & filias, dicit dominus
omnipotens.

8. Quoniã inhabitabo. probat ex hoc loco fideles eſſe templum dei.

9. Propter quod, & hoc loco cõſuetudinẽ fideliũ cum infidelibus inhibet, multoq́ magis mutua inter illos connubia.

ARGVMENTVM Cap. 7.

¶ Ad puritatem eos adhortatur tum animi tum corporis, mutuámque ſui erga illos & illorum erga ſe beneuolentiam proteſtatus, de obiurgatione ob fornicarium contriſtatos conſolatur, congratulatúrque eam illis in bonum profeciſſe triſtitiam, ac Titum benigne ab illis acceptum, per quem de eorum profectu intellexerit.

CAPVT VII.

A [1] Has ergo habentes promiſ-
ſiones chariſſimi, mũdemus
nos ab omni inquinamento
carnis & ſpiritus, perficiẽtes ſancti-
ficationẽ in timore dei. [2] Capite nos.
Neminem læſimus, neminem corru
pimus, [3] neminem circunuenimus.
[4] Non ad condemnationem veſtrã
dico. Prædiximus enim quòd in cor
dibus noſtris eſtis ad commorien-
dum & ad conuiuendum. [5] Multa
mihi fiducia eſt apud vos: multa mi-
hi gloriatio ꝓ vobis. Repletus ſum
conſolatione: ſuperabundo gaudio in omni tribulatione
noſtra. Nam & cum veniſſemus in Macedoniam: nullam

1. Has ergo habentes promiſſiones, ſcilicet ꝙ templum dei ſumus, & quòd habitauit deus in nobis.

2. Capite nos, græce χωρήσατε. i. amplexamini nos, capaces eſtote noſtri, alludit eñ ad id qđ ante dixit: dilatemini & vos, quaſi diceret, facite ne anguſta ſint charitatis veſtræ viſcera, ſed adeò capacia vt totos nos in amicitia cõtinere poſſint.

3. Neminem circunuenimus. græce ἐπλεονεκτήσαμεν, quod etiam ſignificat cupide aliqd ab alio extorqre, quod hoc loco magis quadrat, quaſi diceret neminem fraudauimus, nihil à quoquã auaritię ſtudio exegimus.

4. Non ad condemnationem. i. nõ hęc dico ꝙ vos arguam, eſtis enim in cordibus noſtris, id eſt, mihi chari & dilecti ad cõmoriendum & cõuiuendum, id eſt, ſiue in aduerſis, ſiue in proſperis: vt neque in his vobis inuideam, nec in illis vos deſeram.

5. Multa mihi fiducia. i. multũ de veſtra fide & amicitia erga me confido glorior q́ de vobis.

6. Qua conſolatus eſt, id eſt, per quam cõſolatus eſt de vobis ob veſtri emendationem, & ferventẽ veſtrum erga me amorem, hoc enim ſignificat τὸ æmulationem.
7. Ad horam, id eſt, ad tẽpus, nõ in ꝑpetuum.
8. Salutem ſtabilem. ἀμεταχίνητον. i. fixam & immobilem. quidam legunt ἀμεταμέλητον impœnitibilem, hoc eſt non pœnitendam.
9. Secundum deum. i. quòd ſecundũ deum cõtriſtati eſtis ob fornicatorem, quantam in vobis peperit ſolicitudinem. i. quàm diligentes ac ſolicitos vos fecit?
10. Sed defenſionem &c. hoc toto loco docet Photius τὸ ἀλλὰ. i. ſed, ſumi pro &.
11. Indignationem. adverſus peccatorẽ, æmulationem dei & mei, vindictam in ſceleratũ.
12. Incõtaminatos eſſe negotio, id eſt, per omnia oſtendiſtis vos à fornicarij delicto puros & immunes, de quo tantopere doluiſtis. eſſe autẽ hoc loco, ſicut εἶναι, græcis παρέλκει & ſupfluit.
13. Nec propter eum qui paſſus eſt, id eſt, nõ ꝓpter eum qui patri iniuriam fecerat noverca vtendo, neq; propter patrem qui paſſus eſt & accepit hãc iniuriã ſcripſi vobis, ſed vt oſtenderem ſolicitudinẽ quã de vobis habeo.

requiem habuit caro noſtra: ſed omnem tribulationem paſſi ſumus: foris, pugnę: intus, timores. Sed qui cõ B
ſolatur humiles, conſolatus eſt nos, deus, in adventu Titi. Nõ ſolum autem in adventu eius: ſed etiam in conſolatione,[6] qua conſolatus eſt in vobis, referens nobis veſtrum deſiderium, veſtrum fletum, veſtram æmulationẽ pro me, ita vt magis gauderem. Quoniam etſi cõtriſtavi vos in epiſtola, nõ me pœnitet: etſi pœniteret, vidẽs ꝗ epiſtola illa (etſi [7]ad horam) vos contriſtavit. Nunc gaudeo, nõ quia cõtriſtati eſtis: ſed quia contriſtati eſtis ad pœnitentiam.
Contriſtati enim eſtis ſecundũ deũ: C
vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim ſecundum deũ triſtitia eſt: pœnitentiam in [8] ſalutẽ ſtabilem operatur. ſeculi autem triſtitia: mortem operatur. Ecce enim hoc ipſum,[9] ſecundum deum contriſtari vos: quantam in vobis operatur ſolicitudinem,[10] ſed defenſionẽ, ſed [11] indignationem, ſed timorem, ſed deſiderium, ſed æmulationem, ſed vindictam. in omnibus exhibuiſtis vos, [12] incontaminatos eſſe negotio. Igitur etſi ſcripſi vobis: non propter eum qui fecit iniuriã, [13] nec propter eum qui paſſus eſt, ſed ad manifeſtandam ſolicitudinem noſtrã quam habemus ꝓ
vobis coram deo. ideo conſolati ſumus. In conſolatione D
autẽ noſtra abundantius magis gauiſi ſumus ſuper gau-

dio Titi, quia refectus eſt ſpiritus eius ab omnibus vobis. Et ſi quid apud illum de vobis gloriatus ſum: [14] non ſum confuſus. ſed ſicut omnia vobis in veritate locuti ſumus: ita & gloriatio noſtra quę fuit ad Titum, veritas facta eſt. & viſcera eius abundantius in vobis ſunt, reminiſcentis omnium veſtrum obediētiam, quomodo cum timore & tremore excepiſtis illum. Gaudeo, quòd in omnibus confido in vobis.

ARGVMENTVM cap. 8.

¶ *Macedonum & chriſti exemplo ad largiendas in vſum eccleſiæ eleemoſynas Corinthios hortatur.*

CAPVT VIII.

A n Otam autē facimus vobis fratres [1] gratiam dei quę data eſt in eccleſijs Macedonię: quòd in [2] multo experimēto tribulationis, abundantia gaudij ipſorum fuit, & altiſſima paupertas eorum abundauit in diuitias ſimplicitatis eorum. quia [3] ſecundum virtutem (teſtimonium illis reddo) & ſupra virtutem voluntarij fuerunt, cū multa exhortatione [4] obſecrantes nos gratiam & communicationem miniſterij quod fit in ſanctos. [5] Et non ſicut ſperauimus, ſed ſemetipſos dederunt, primum domino, deinde nobis per vo

14. Non ſum confuſus, id eſt, non pudet me huius gloriationis, qua de vobis gloriat⁹ ſum apud Titum, ſed ſicut omnia in veritate illi locuti ſumus, ita gloriatio noſtra que fuit ad Titū. i. gloriatio noſtra de vobis qua gloriati ſumus apud Titū: Veritas facta eſt, id eſt, vera inuenta eſt. Viſcera enim eius, id eſt, charitas eius in vos multa eſt.

1. Gratiā dei que data eſt. i. gratiam quam habuerūt Macedones tum in conferendis eleemoſynis, tum in afflictionibus ferendis.

2. Multo experimento, id eſt, quo magis affligebantur, eo gaudebant magis: & quo pauperiores erant, eo largiebant amplius & candidius. Id enim ſignificat diuitias ſimplicitatis. i. à ſimplici & cādido aīo ꝓfectas.

3. Secundum virtutem. id eſt, pro viribus ac ſupra vires voluntarij fuerunt, græce αὐταίρετοι, id eſt, ſpōtanei, & vltronei in largiendo.

4. Obſecrantes nos. ſub. vt acciperem⁹. Nā Theophylactus hic indicat aliquid deeſſe: gratiam. ſ. eleemoſynas colligendi & cōmunicationē miniſterij quod fit ī ſanctos. i. vt participaremus in miniſterio quod erga ſanctos īpendit in colligenda & accipienda ꝑ illis eleemoſyna.

5. Et nō ſicut ſperauimus. i. cōtra ꝙ ſperabamus. Quis em̄ ſperaſſet ab egenis & afflictis munificentiam? ſed, inquit, præter ſpem noſtram non ſua modo, verum ſe quoque ipſos deo & nobis obtulerunt.

luntatē dei : [6] ita vt rogaremus Ti-
tum, vt queādmodum cœpit, ita &
perficiat in vobis etiā gratiam iſtā.
Sed ſicut in omnibus abundatis fide B
& ſermone,& ſciētia,& omni ſolici-
tudine,inſuper & charitate veſtra in
nos, [7] vt & in hac gratia abundetis.
Non quaſi imperans dico : ſed [8] per
aliorum ſolicitudinem etiam veſtræ
charitatis ingenuum bonum com-
probans. Scitis enim gratiam domi-
ni noſtri Ieſu Chriſti,quoniam pro-
pter vos egenus factus eſt, cum eſſet
diues : vt illius inopia vos diuites eſ-
ſetis. Et conſilium in hoc do. Hoc
enim vobis vtile eſt:[9] qui non ſolum
facere, ſed & velle cœpiſtis ab anno
priore. nunc verò & facto perficite:
vt quemadmodum promptus eſt a-
nimus voluntatis, ita ſit & perficiē-
di ex eo quod habetis. [10] Si enim vo- C
luntas prompta eſt:ſecundū id quod
habet,accepta eſt, non ſecundum id
quod nō habet. [11] Non enim vt alijs
ſit remiſſio , vobis autem tribulatio:

6. Ita vt rogaremus,&c. Macedonum, inquit,beneficentia adducti Titum rogauimus ad vos proficiſci:vt quemadmodum cepit,id eſt,iam in animum induxit facere, perficiat in vobis gratiam iſtam, id eſt,ad imitandam gratuitā Macedonum beneuolentiam vos hortetur.

7. Ut in hac. Eclipſis eſt hoc loco,& ideo ante hæc verba ſupplēdū,obſecramus vel tacite, aut quid ſimile:vt ſit ſenſus,ſicut in illis abūdatis, ita obſecramus,vel vos facite vt in hoc quoq; abundetis.

8. Per aliorū ſolicitudinē.i. nequaquā Macedonum vobis beneficentiam repeto,quaſi ex imperio ad eos imitandos vos velim cogere: ſed vt p aliorū ſolicitudinem, græce, διὰ τῆς σπουδῆς, id eſt,per ſtudium affectumq; aliorum. hoc eſt intellecto vehementi Macedonum in erogandis eleemoſynis ſtudio veſtræ charitatis ingenuū bonum.i. ingenuam ac bonam charitatem veſtram comprobem, & vt græci explicant,vt propoſita vobis Macedonū imitatione charitatē veſtram incendam ac commendabiliorē reddam.

9. Qui nō ſolū.i. non ſolum eleemoſynas facere cœpiſtis, Sed velle, vbi græci interpretantur τὸ θέλειν,id eſt,velle voluntariè facere ac nullo exhortāte,vt queādmodū, prōptus eſt animus voluntatis.i.vt queādmodū iā ab anno priore prōptam ſanctis benefaciēdi volūtatē habuiſtis,ita ſit & pficiendi.i.ſic vos prōptos ad cōferendas eleemoſynas oſtendatis ex eo quod habetis.

10. Si enim voluntas.i. prout cuiuſq; ſunt facultates,ſic dātis volūtas deo eſt accepta:vt nō min⁹ accepta ſit volūtas paupis modicū dātis,q̄ diuitis multū.

11. Non enim vt alijs,& hic eſt eclipſis,ſupplendumq;, non enim exigo,vt præterq̄ facultates veſtræ ferunt dilargiamini : ita vt aliis remiſſio ſit nihil conferentibus,vobis autē ſupra q̄ poteſtis dantibus,tribulatio ſit & anguſtia rei familiaris:vel vt alijs ſit remiſſio .i.vt alii veſtra beneficētia ditati remiſſius viuant & delicatius in otio, vobis autē ſit rei familiaris anguſtia.

12. Sed ex equalitate.i.ſed volo,vt in pręſenti tpe ex ęqualitate.i.per quãdã æqualitatẽ veſtra abundãtia.i.opulẽtia,illorũ inopiã ſuppleat.illis eñ indigẽtib⁹ ac vobis abundãtib⁹ multa eſt inęqualitas.Quòd ſi vr̃is facultatib⁹ illorũ indigentiã ſuſtuleritis,iã fiet quædã æqualitas:dũ ipſi ex eo quod ſatis eſt cõtenti,tantundẽ habebunt q̃tũ & ditiſſimi:nimirũ q̃tũ volẽt.volo ergo vos illis ſubuenire,vt fiat equalitas.i.vt æqualiter oĩb⁹ neceſſaria ſufficiãt: ſicut ſcriptũ eſt,q multũ.ſ.collegit,nõ abundauit:& q modicũ collegit, nõ minorauit.i.nihil minus habuit. Adaptat aũt hoc loco Paulus hiſtoriã ſũptã Exo 16.vbi dicit̃ q̃ iuſſis filijs Iſrael mãna colligere q̃tum cuiq; ſatis eſſet ad veſcendũ, quum ali⁹ plus alius min⁹ collegiſſet:qui plus q̃ par erat ſibi collegerat,nõ plus reperit q̃ illi op⁹ erat:neq; qui minus eo collegerat, minus q̃ ſibi op⁹ erat reperit.Quia ergo licet alij pl⁹ alij min⁹ collegerãt, ex quo q̃tum cuiq; ſatis erat tãtundem reperit, in hoc inuenta eſt æqualitas. Similiter ſi diuites de ſupfluo ſc̃tis neceſſaria ſuppeditent.tunc fiet ęqualitas:q̃a vtriſq; ſorte ſua cõtentis ſatis erit. ſic mihi videt̃ intelligẽd⁹ locus. Quod vero intercedit, vt & illorũ abũdãtia veſtre inopie ſit ſupplementũ.i.vt ipſi de ſpiritualibus bonis quibus abũdant,veſtram penuriã ſuppleant: per parẽtheſim eſt legendũ. Quòd verò quidã interp̃tant̃ æqualitatẽ, cõpenſationẽ bonorũ ſpiritualiũ quæ à ſanctis accipiunt,nõ videt̃ mihi quadrare cũ loco allegato,qui multũ,non abundauit:præſertim quum verbum græcum ἰσότης.i.æqualitas,nõ ſumatur p̃ remuneratione.

[12] ſed ex æqualitate. In præſenti tempore veſtra abundãtia illorũ inopiã ſuppleat: vt & illorũ abũdãtia veſtrę inopiæ ſit ſupplementũ,vt fiat æqualitas,ſicut ſcriptũ eſt, Qui multũ,nõ abundauit:& qui modicũ, nõ minorauit.Gratias autẽ ago deo,qui dedit eandẽ ſolicitudinẽ pro vobis in corde Titi, quoniam [13] exhortationem quidẽ ſuſcepit: ſed cũ ſolicitior eſſet, ſua voluntate profectus eſt ad vos.

Exo. 16.d

D Miſimus etiã cũ illo [14] fratrẽ noſtrũ, cuius laus eſt in euãgelio per oẽs eccleſias. nõ ſolũ autẽ:ſed & ordinatus eſt ab eccleſijs comes peregrinationis noſtræ, in hanc gratiã quę miniſtrat̃ à nobis ad dñi gloriã & deſtinatã volũtatẽ noſtrã. [15] deuitãtes hoc, ne quis nos vituperet in hac [16] plenitudine,quæ miniſtrat̃ à nobis in do-

13. Exhortationem ſuſcepit.i. etſi ad hoc exhortati illum ſumus,ſua tamẽ voluntate.i. alioqui volens & lubens eſt profectus , quum de vobis ſollicitior eſſet.i. magno veſtri ſtudio ac zelo teneretur.

14. Fratrem noſtrum , quidam Lucam hunc putant , quidam Barnabam, propter id quod ſequit̃, ordinatus eſt comes peregrinationis noſtræ in hanc gratiam quę miniſtratur a nobis.i.ad colligendam fidelium eleemoſynã, quæ confertur in ſanctos quæ illis à nobis adminiſtratur ad dei gloriam , & deſtinatam voluntatem noſtram.gręce προθυμίαν,id eſt,iuxta promptam animi noſtri voluntatem.

15. Deuitantes, id eſt, imprimis cauentes:& refertur ad miſimus.

16. Plenitudine,id eſt,eleemoſynarum abundantia.

17. Prouidemus .i. enitimur, vt bene audiamus deo, & hominibus, & recte ac probe non coram deo tantum verſemur, ſed etiam coram hominibus, nequem offendamus, ſic græca ſcholia.
18. Sollicitum, id eſt, ſtudioſum. miſimus, inquit, & alium fratrem quem ſæpe experti ſumus ſollicitum eſſe: nunc autē multo ſollicitiorem, id eſt, ſtudioſiorem veſtri, multa confidentia in vos .i. ob multam confidentiā quā de vobis habet.
19. Siue pro Tito, grece ἔιτε ὑπὲρ τίτου κοινωνὸς ἐμὸς, ἔιτε ἀδελφοὶ ἡμῶν. vel hic vnus locus arguit Paulum, quod ipſe fatetur, imperitum fuiſſe ſermone: eſt enim hoc loco ſolœciſmꝰ ὑπὲρ τίτου κοινωνὸς ἐμὸς .i. pro Tito ſocius meus. ſimiliter ἔιτε ἀδελφοὶ ꝓ ἀδελφῶν. vnde ſermonis incōmodū vitans Ambro. ita legit, ſiue per Titum qui eſt ſocius meus, ſiue per fratres noſtros apoſtolos. Eſt autē ſenſus, miſimus alium fratrē ſtudioſum veſtri, & confidētem de vobis. Alij ꝟ confidentia referunt ad ꝟ miſimus, intelligētes de Paulo, vt ſit ſenſus, miſimus & alium fratrem multū cōfidentes de vobis ſiue ꝓ Tito, ſiue ob Titum qui hanc mihi aut illi confidentiā peperit: ſiue .ſub. hanc mihi confidentiam pepererūt fratres noſtri apoſtoli eccleſiarum.
20. *Oſtenſionem*. grece ἔνδειξιν ἐνδείξασθε .i. ſpecimen exhibete veſtræ charitatis, & noſtræ gloriæ, *καυχήσεως* .i. gloriationis ꝓ vobis .i. oſtēdite ꝙ & me amatis, & ego iure de vobis glorior. oſtēdite autem in facie eccleſiarum .i. ita vt eccleſiæ, vnde ad vos miſſi ſunt, cognoſcant ex veſtra in illos noſtro nomine beneuolentia, ꝙ nos amatis, neque iniuria de vobis glorior. pro eo autem quod eſt in facie, græci habent εἰς πρόσωπον, id eſt, in perſonam eccleſiarum: quaſi diceret, charitatem quam in illos impenditis, in eccleſias impenderitis.
1. Nam de miniſterio .i. de faciendis eleemoſynis, ex abundanti eſt mihi, hoc eſt ſuperuacaneum eſt vobis iam ad hoc paratis ſcribere.

mini gloriam. [17] Prouidemus enim Ro.
bona: non ſolum coram deo, ſed etiā 12.d.
coram hominibus. Miſimus autem
cum illis & fratrem noſtrum, quem
probauimus in multis ſæpe [18] ſolici-
tum eſſe: nūc autem multo ſolicitio-
rem, confidētia multa in vos, [19] ſiue
pro Tito qui eſt ſocius meus & in
vobis adiutor, ſiue fratres noſtri, apo
ſtoli eccleſiarum, gloria Chriſti.
[20] Oſtenſionem ergo quæ eſt chari-
tatis veſtræ & noſtræ gloriæ pro vo
bis, in illos oſtendite in facie eccle-
ſiarum.

ARGVMENTVM Cap. 9.

Declarat ſe ad eos mittere qui eleemoſynas colligant, quas ex hilaritate dari vult, deinde oſtendit multum eos & abundantem fructum ex illis recepturos eleemoſynis.

CAPVT IX.

[1] Am de miniſterio quod fit A
n in ſanctos: ex abundanti eſt
mihi ſcribere vobis. *Scio* eñ
promptum animum veſtrum: pro

quo de vobis glorior apud Macedo-
nes, Quoniam & [2] Achaia parata eſt
ab anno præterito, & veſtra æmula-
tio prouocauit plurimos. Miſimus
autẽ fratres: vt [3] ne quod gloriamur
de vobis, euacuetur in hac parte. vt
(quemadmodũ dixi) parati ſitis: ne
B cum venerint Macedones mecum,
& inuenerint vos imparatos, erube-
ſcamus nos, vt nõ dicamus vos, [4] in
hac ſubſtãtia. Neceſſarium ergo exi-
ſtimaui rogare fratres, [5] vt præueni-
ant ad vos, & præparẽt repromiſſam
benedictionẽ hanc paratam eſſe, ſic,
quaſi benedictionem, nõ tanquã aua
ritiam. Hoc autem dico: Qui parce
ſeminat: parce & metet. & qui ſemi-
nat in benedictionibus: de benedi-
ctionibꝰ & metet. Vnuſquiſq; prout
Eccl. ſ.b [6] deſtinauit in corde ſuo: nõ ex triſti-
G tia aut ex neceſſitate. Hilarem enim
datorẽ diligit deus. Potẽs eſt autem
deus omnẽ gratiã [7] abundare facere
in vobis: vt in oĩbus ſemper omnem
ſufficientiam habentes, abundetis in
omne opus bonum, ſicut ſcriptum
Psal. eſt: Diſperſit, dedit pauperibꝰ: iuſti-
111.b tia eius manet in ſeculum ſeculi. Qui
autẽ adminiſtat ſemen ſeminanti: &

2. Achaia, id eſt, non modo Corinthus ſed vniuerſa Achaia parata eſt ſanctis largiri eleemoſynas.

3. Ne quod gloriamur. i. ne gloriatio noſtra de vobis inanis reperiatur.

4. In hac ſubſtantia, græce ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτης καυχήσεως. i. in hac ſubſtantia gloriationis huius. i. ne erubeſcamus nos de hoc genere gloriationis quo gloriati ſumꝰ de veſtra in ſanctos beneficentia: vt nõ dicamus vos, & hoc per parẽtheſim, id eſt, vt iterim de vobis taceamus. ὑπόστασις autẽ naturã cuiuſq; rei ſignificat, & ideò mihi videtur nõ inepte reddi poſſe, in hoc genere gloriãdi. Significat etiã ὑπόστασις audaciã animiq; cõfidentiã, quo ſignificato forſan hic nõ male quadrat: vt ſit ſẽſus, ne erubeſcamꝰ ꝙ tã confidẽter de vobis hac in pte gloriati ſumꝰ.

5. Ut præueniãt ad vos, id eſt, vt ante ad vos veniant & præparent repromiſſam benedictionem hanc paratã eſſe, græcè ἑτοίμην εἶναι. Vbi deeſt τὸ ὡς vel τὸ εἶναι ſupfluit, vt plerũq; accidit, ſicut in illo ἑκὼν εἶναι, pro ἑκών. i. volẽs: atq; ita ſenſus eſt, qui præparent ante promiſſam benedictionẽ vt parata ſit. Præparent autem, ſic quaſi benedictionem non tanquam auaritiam. i. tanquã à liberali & nõ auaro ingenio profectã, benedictionem autẽ & græce εὐλογίαν vocat eleemoſynas, quæ in ſanctos conferebãtur, ſic dictas ἀπὸ τοῦ λέγειν: id eſt, à colligendo.

6. Deſtinauit in corde. i. prout illi viſum fuerit, modo nõ coactus, aut triſtis det, ſed hylaris.

7. Abundare facere. i. vt hæc veſtra beneficentia vbertim in vos per ſpiritualium bonorum acceptionem redundet, ita vt quod attinet ad hæc tẽporalia, non indigeatis. Cæterum in omni bono opere exuberetis.

8. **Semen veſtrum**.i.bona tẽporalia & incrementa frugum iuſtitiæ veſtrę.i. prouentum bonorum ſpiritualium per quæ iuſtificemini.
9. **In omnem ſimplicitatem**. Vocat autem ſimplicitatem, cãdidam ac liberalem elargiendi voluntatem, quæ operatur per nos gratiarũ actionẽ deo.i. per quam & propter quam deo gratias agimus.

10. **Quoniam miniſterium**.i.quia harum eleemoſynarum adminiſtratio non ſolum neceſſaria ſanctis ſubminiſtrat, ſed & **abũdat per multas gratiarum actiones in domino**.i.facit vt plurimæ deo atque à multis gratiæ agantur.
11. **Glorificantes, &c.** neq; Græce, neq; Latine eſt quo referat hoc participium, & ideo ſupplẽdum eſt, quia ſumus.ſ. glorificãtes, alioqui ſolœciſmũ oportet hic agnoſcere. Eſt autem ſenſus, ꝙ multi ex his eleemoſynis animãtur ad gratias deo agendas glorificantes deum per probationem huius miniſterij.i. ꝙ hoc miniſteriũ ꝓbatũ acceptũq; fuerit vobis: glorificãtes quoq; in obedientia veſtra & ſimplicitate cõmunicationis veſtrę.i.in ſinceritate & cãdore veſtræ beneficẽtiæ, & in eo ꝙ deum ꝓ vobis obſecrant, qui vos deſiderant.i. vobis afficiunt propter eminentem dei gratiam in vobis.
1. **Qui in facie**. vel ſecũdum faciem, grece πρόσωπον, quod ſignificare poteſt vel in præſentia vel in ſpeciem.i. ſecundum quod externè apparet. Ironicè autem hoc dicit in pſeudapoſtolorũ perſona, qui contemptibilem Paulum facere volentes dicebant nihil illo eſſe abiectius ac timidius. Cæterum in abſentia minacem & audacẽ. Hoc

panem ad manducãdum præſtabit, & multiplicabit [8] ſemen veſtrum, & augebit incrementa frugum iuſtitiæ veſtræ: vt in omnibus locupletati abundetis [9] in omnem ſimplicitatem quæ operatur per nos gratiarũ actionem deo. [10] Quoniam miniſterium huius officij non ſolum ſupplet ea D
quæ deſunt ſanctis, ſed etiam abundat per multas gratiarum actiones in domino: per probationem miniſterij huius [11] glorificantes deum in obedientia cõfeſſionis veſtræ in euãgelio Chriſti, & ſimplicitate cõmunicationis veſtræ in illos, & in omnes, & in ipſorum obſecratione pro vobis, deſiderantium vos propter eminentem gratiam dei in vobis. Gratias ago deo ſuper inenarrabili dono eius.

ARGVMENTVM Cap. 10.

Aduerſus pſeudapoſtolos qui ſe vilipendebant, dignitatem ſuam tutatur, & authoritatem magnificat grauem obiter cenſorem agens.

CAPVT X.

Pſe autem ego Paulus obſe- A
1 cro vos per manſuetudinem
& modeſtiam Chriſti, [1] qui
in facie quidem humilis ſum inter vos: abſens autem confido in vobis.

enim ſignificat confido, græce θαῤῥῶ, quod ſignificat audaciam ſumere ac præſumere.

2. Rogo autem vos, id eſt, ſic vos in bonum cõponite, vt ne preſens, id eſt, cum venero ad vos. Audeam, id eſt, audacia ac poteſtate mea vtar per eam confidentiam, id eſt, poteſtatem qua exiſtimor audere in quoſdam, id eſt, qua in ſuſpicionem aliquorum venio tanquam inſolentior, qui nos arbitrantur ſecundũ carnem ambulare. i. more carnalium vindictę gratia poteſtate noſtra vti. In carne enim ambulantes non ſecundum carnem militamus, id eſt, non carnaliter viuimus.

[2] Rogo autem vos, ne præſens au-
deam per eam cõfidentiam qua exi-
ſtimor audere in quoſdam, qui arbi-
trantur nos tanq̃ ſecundum carnem
ambulemus. In carne enim ambulã-
tes,non ſecundũ carnem militamus.
(Nam arma militiæ noſtræ nõ car-
B nalia : ſed [3] potentia deo ad deſtru-
ctionem munitionum) [4]conſilia de-
ſtruentes, & omnem altitudinẽ ex-
tollentem ſe aduerſus ſcientiam dei
& in captiuitatem redigentes omnẽ
intellectum [5] in obſequium Chriſti,
& [6] in promptu habentes vlciſci om
nem inobedientiam, cum impleta
fuerit veſtra obedientia. [7] Quæ ſe-
cundum faciem ſunt,videte. Si quis
confidit ſibi CHRISTI ſe eſſe:

3. Potentia deo, id eſt, vſqueadeò per dei gratiam valida, vt principis huius mundi munitiones omnes & machinamenta deſtruere poſſint, & euertere.

4. Conſilia deſtruentes, græce καθαιροῦντες, in quibus verbis ſolœciſmus eſt, niſi ita legamus: Non ſecundum carnem militamus, conſilia deſtruentes, vt quæ intercedunt per parentheſim legantur: vel dicamus quòd participio pro verbo vſus eſt, & ab hoc incipiat ſententia, cõſilia eſt deſtruim⁹, &c. vbi pro τῷ conſilia græce eſt λογισμοὺς, quod Theophylactus interpretatur ſyllogiſmos & humanas philoſophorum rationes, quibus ſe ad euertendam Chriſti fidẽ muniebant.

5. In obſequium Chriſti, id eſt, ita vt Chriſto pareat & obediat.

6. In promptu habentes, id eſt, ad manum habentes poteſtatem animaduertendi in inobedientes, denique illorum inobedientiam vlciſcendi, quum impleta fuerit veſtra obedientia, id eſt, modo vos planè obediatis. aduerſus enim pſeudapoſtolos fideiq́ apoſtatas hæc dicit: quibus tamen ad tẽpus parcere ſe ait, ne aduerſus ſimplices Corinthios illorũ ſeductione inobedientes vnà animaduertere cogatur.

7. Que ſecundum faciem ſunt, videte, græce βλέπετε, quod indifferens eſt ad videtis vel videte. ſi legimus videtis, interrogatiuè legendum erit: an tantum, que ſecundum faciem ſunt, id eſt, externam hominis perſonam videtis & conſideratis? Si videte, ironicè legendum. quaſi iam recitata poteſtate ſua dicat, videte tantum nunc quæ in faciem ſunt, id eſt, conſiderate nunc tantum me ſecundum externam perſonam abiectum, non internam virtutem & poteſtatem, neque eſt quòd veſtri pſeudapoſtoli Chriſti ſe diſcipulos iactent, nam & ipſi etiam ſumus.

8. Hoc cogitet. Erant pſeudapoſtoli qui dicerent epiſtolas minaces Pauli terriculamenta tantum anilia eſſe, qui pręſens id non auderet, quod ſcriberet abſens. Exiſtimate, inquit, ꝙ quales ſumus verbo, tales ſumus & facto.

9. Inſerere .i. non audemus nos in illorum familiam cooptare, aut illis cōparare qui ſeipſos cōmendant ſibiq́ magni videntur, & hoc modo ironicè legendum, quum alibi dicat, nihil min⁹ feci à magnis illis apoſtolis. Alij interpretantur, nō audemus illis nos ſimiles facere qui ſibi placent, ſeq́ cōmendant, atq; alijs pręferunt: ſed ipſi in nobis noſmetipſos metientes, participium ꝓ verbo .i. metimur nos noſtro pede, & cōparamus noſmetipſos nobis nō alijs: gręci pro ſed ipſi in nobis, legunt ipſi ſemetipſos ī ſe metiētes, & ſibimetipſis ſe cōparantes non intelligunt .i. ipſi dū ſe ad nulli⁹ regulā metiunt̄, & cōponūt, & cōparant ſibi ſemetipſos, dum dedignantur ſe cū quouis alio componere, exiſtimantes nullum ſibi ſuperiorem, aut æqualem eſſe, ὀ συνιῶσι, hanc enim particulam addūt græci, id eſt, non intelligunt, ſcilicet vt Photius ſupplet, quòd ridiculi ſūt hominibus. Theophylactus vtroque modo explicat, & τὸ metientes ac τὸ comparantes ad pſeudapoſtolos refert & ad Paulum.

[8] hoc cogitet iterum apud ſe, ꝙ ſicut ipſe Chriſti eſt, ita & nos. Nam & ſi amplius aliquid gloriatus fuero de c
poteſtate noſtra quam dedit nobis dominus in ædificationem & nō in deſtructionem veſtram: non erubeſcam. Vt autem non exiſtimer tanq̄ terrere vos per epiſtolas, (Quoniam quidem epiſtolæ, inquiunt, graues ſunt & fortes, præſentia autem corporis infirma, & ſermo contemptibilis) hoc cogitet qui eiuſmodi eſt, quia quales ſumus verbo per epiſtolas abſentes, tales & præſentes in facto. Non enim audemus [9] inſerere aut cōparare nos quibuſdā, qui ſeipſos cōmendāt: ſed ipſi in nobis noſmetipſos metientes, & comparantes noſmetipſos nobis. [10] Nos autem ephe. 4.d
non in immenſum gloriabimur: ſed

10. Nos autem in. Iactabant ſe pſeudapoſtoli, vt græci aiunt, omnes terrarum partes prædicando obiuiſſe, ideoq́ maiorem ſibi quàm Paulo habendam fidem, quibus opponit Paulus: Non vltra modum gloriabimur nos omnes regiones prædicando eſſe peruagatos, ſed ſecundum menſuram regulæ qua menſus eſt nobis deus menſuram pertingendi ad vos, id eſt, ſecundum terminos quos nobis deus præſtituit obeundos, qui quidem vſq; ad vos pertingunt: mittens enim in orbem terrarum prædicatum apoſtolos, ſuos cuiq; deus partitus erat terminos. mihi videtur commodior eſſe connexio græci ſermonis ſi τὸ pertingendi, referamus non ad τὸ menſuram, ſed ad gloriabimur: neq; enim græcum ἀφικέσθαι apte iungitur cum τῷ μέτρῳ: ſenſus ergo is mihi videtur eſſe: Non ſupra modum & menſuram gloriabimur laboraſſe in prædicando, ſed iuxta menſuram quam partitus eſt nobis deus gloriabimur. ſub. ἀφικέσθαι, id eſt, perueniſſe & pertigiſſe vſq; ad vos: quaſi diceret, glorientur illi vt volent, hoc tantum gloriabimur prædicationem no

ſtram ad vos perueniſſe: Non enim quaſi non pertingentes ad vos ſuper-extendimus nos, id eſt, neq; enim hac in re vltra q̃ par eſt iactamus nos, tã quam nõ peruenerimus ad vos. ſi enim ad vos nõ perueniſſemus, nos ipſos ſuperextenderemus vltra q̃ deceret ob vos gloriantes. non autẽ vltra q̃ par eſt extendimus gloriam noſtrã: quippe qui ad vos pertigimus & puenimus,

ſecũdum menſurã regulæ qua men-
D ſus eſt nobis deus menſuram pertin-
gendi vſque ad vos. Non enim qua-
ſi non pertingentes ad vos, ſuperex-
tendimus nos. Vſque ad vos enim
peruenimus in euãgelio Chriſti: nõ
in immenſum gloriantes in alienis
laboribus: ſpem autem habentes cre
ſcentis fidei veſtræ, in vobis magni-
ficari ſecundum regulam noſtram in
abundantia: etiam in illa quæ vltra
vos ſunt euangelizare: non in aliena
1.co. 1.d regula, in ijs quę præparata ſunt glo
Hier. 9.g riari. Qui autem gloriatur: in domi-
no glorietur. Non enim qui ſeipſum
commẽdat, ille probatus eſt: ſed quẽ
deus commendat.

in euangelio Chriſti. i. prędicantes euãgelium, non in immenſum gloriantes, in alienis laboribus. i. de ijs qui aliorũ apoſtolorum labore & opera ſunt cõuerſi, quẽadmodũ pſeudapoſtoli faciebant. Spem autem habentes creſcẽtis fidei veſtre, magnificari ĩ vobis ſecundum regulã noſtram in abundantia: id eſt ſperantes creſcente fide veſtra (genitiuus enim græcus abſolutus eſt) abundè magnificari in vobis, nam ÷ abundãtia refertur ad magnificari, & ſpem habentes euãgelizãdi in illa que vltra vos ſunt εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν. i. in illis regionibus quæ vltra vos ſunt, & ſpem habẽtes gloriari, id eſt, gloriandi non in aliena regula, id eſt, non in nationibus per alios apoſtolos viſitatis & conuerſis, in his ſcilicet locis que preparata ſunt, id eſt, quibus iam ſeminatum eſt ab alijs euangelij verbũ. Obſcurus eſt omnino loci huius contextus, qui mihi ita videtur reddi poſſe familiarius: Non enim audemus nos in eorum numerum cooptare, neq; illis cõparare qui cum ſibi videantur eſſe aliqui, vltro ſe vulgo commendabiles faciunt, non intelligentes quòd interim ſunt mundo ridiculi: ſed noſtro nos ipſi pede metimur, nõ alijs æquari quærentes aut præferri, ſed noſmet inter nos conferentes. Neque verò vltra modum gloriabimur nos omnes orbis regiones prædicando eſſe peruagatos, ſed iuxta terminos quos nobis deus ad euangelij prædicationem præſtituit obeundos gloriabimur quidem ad vos vſque perueniſſe: neque enim hac in re gloriam noſtram ſupra quàm par eſt extendimus: tanquam ad vos ipſi non peruenerimus: peruenimus ſiquidem euangelium Chriſti prædicantes, & nequaquã ex alienis laboribus immenſam captantes gloriam, ſed ſpe multa freti creſcente & augeſcente fide veſtra non parum nos ex vobis magnificatum iri, atque in illis etiam quæ vltra vos ſunt regionibus euangelium prædicare ac multam inde reportare gloriam, non ex ijs qui ad aliorum iam apoſtolorũ normam ac regulam ſunt inſtituti, neque ijs in locis quæ ſuſcepto verbi ſemine, ad ferendã euangelicam frugem iam ſunt præparata.

ARGVMENTVM Cap. XI.

Suum erga Corinthios ſtudium aperit, vtpote à quorum ſeductione timeat quibus gratis euangelium prædicarit, vt omnem amputaret pſeudapoſtolis anſam obloquendi. Deinde ſuam aduerſus illos authoritatem tutatur, coactus in laudes ſuas erumpere, ac ſe vel magnis apoſtolis conferre, tum in prædicando verbo, tum in ferendis afflictionibus.

CAPVT XI.

[1] Tinam ſuſtineretis modicum quid inſipientiæ meæ: A
ſed & ſupportate me.[2] Aemulor enim vos dei æmulatione.[3] Deſpondi enim vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto. Timeo autem ne ſicut ſerpens Euam ſeduxit aſtutia ſua: ita corrumpantur ſenſus veſtri, & excidant à ſimplicitate, quæ eſt in Chriſto. Gen. 3. a
[4] Nam ſi is qui venit alium Chriſtum prædicat quē non prædicauimus, aut alium ſpiritum accipitis quem non accepiſtis, aut aliud euangelium quod non recepiſtis, recte pateremini. exiſtimo enim nihil me minus feciſſe[5] à magnis apoſtolis. B
Nam etſi imperitus ſermone: ſed non ſcientia. In omnibus autem manifeſtus ſum vobis. Aut nunquid peccatum feci, meipſum humilians, vt vos exaltemini, quoniam gratis euangelium dei euāgelizaui vobis, alias eccleſias expoliaui, accipiens ſtipendia ad miniſterium veſtrum? Et cum eſſem apud

1. Utinam. Coactus laudum ſuarum mentionē facere, veniā præfatur, eam enumerationē modeſtè inſipientiam appellans.
2. Aemulor. i. ardenter vos in deo depereo.
3. Deſpondi enim. i. ego enim tanquam ſpiritualiū nuptiarū paranymphus & pronubus deſpōdi vos vni viro, ſcilicet Chriſto virginem caſtā exhibere vos. i. vt vos illi exhibeatis tanquā virginem caſtā: Corinthiorum enim eccleſiam alloquitur.
4. Nam ſi is. Notat hic pſeudapoſtolos nō miſſos, ſed ſemet intrudentes: vnde ait, qui venit & non miſſus. Si autem, inquit, illi alium Jeſum prędicant, &c. id eſt, vt inquit Theophylactus, ſi eadem illi prędicant quę & nos ante prædicauimus, cur eos cum tanta attentione excipitis, nos autem reijcitis? mihi videtur etiam poſſe intelligi, vt hoc loco ſumamus alius pro excellentior, & hoc modo ſenſus eſt: Si præſtantiorem alium Chriſtum, ſi perfectius euangeliū quàm nos, prædicarent: ſi aliū ſpiritum, id eſt, potiora ſpiritus ſancti dona ab illis acciperetis quàm à nobis, recte pateremini, græce ἀνείχεσθε, id eſt, illorum iure exactionē ferretis, vel recte illis obediretis. Nam obedire quoque ſignificat τὸ ἀνέχεσθαι.
5. A magnis apoſtolis, id eſt. præ magnis apoſtolis, hoc eſt, nihilo me, inquit, illis inferiorē exi-

ſtimo. quidam autem hic veros apoſtolos intelligunt, quibus ad tutandam ſuam aduerſus pſeudapoſtolos dignitatem comparare ſe cogitur. Alij pſeudapoſtolos intelligunt per ironiam magnos appellatos, ob id quod ſequitur: Nam etſi imperitus ſum ſermone, ſed non ſcientia. hæc enim ratio nihil ad veros apoſtolos faceret, qui Paulo nihilo elegantiores erant. Taxat autem pſeudapoſtolos Paulus, qui quum nihil præter ſermonis nitorem & eloquentiam haberent, magnos ſe apoſtolos exiſtimarent quibus ipſa tantum ſermonis eloquentia cedit Paulus, ſcientia ac cęteris virtutibus longe ſuperior. Paulū autē re vera imperitū ſermone fuiſſe manifeſtant tot ἀνανταπόδοτα, tot hyperbata. tot eclipſes, & ſolœciſmi græcianæ quis vitio interpretis tribuat.

vos, & egerem, nulli oneroſus fui. nā
quod mihi deerat, ſuppleuerunt fra-
tres qui venerūt à Macedonia: & in
omnibus ſine onere me vobis ſerua-
C ui: & ſeruabo. Eſt veritas Chriſti in
me, quoniam [6] hæc gloriatio nō in-
fringetur in me, in regionibꝰ Acha-
iæ. Quare? quia nō diligo vos? deus
ſcit. Quod autem facio: & faciam, vt
amputem occaſionē eorum qui vo-
lunt occaſionē: vt in quo gloriātur,
inueniātur ſicut & nos. Nā eiuſmo-
di pſeudapoſtoli, ſunt operarij ſub-
doli: transfigurantes ſe in apoſtolos
Chriſti. Et non mirum: ipſe enim ſa
tanas transfigurat ſe in angelum lu-
cis. nō eſt ergo magnum, ſi miniſtri
eius transfigurentur velut miniſtri
D iuſtitiæ: quorū finis erit ſecūdū ope-
ra ipſorū. [7] Iterum dico: ne quis me
putet inſipientem eſſe. alioquin ve-
lut inſipientem accipite me: vt & e-
go modicum quid glorier. [8] Quod lo
quor: non loquor ſecundum deum,
ſed quaſi in inſipientia, in hac ſub-
ſtantia gloriæ. Quoniam multi glo-
riantᷣ ſecundum carnē: & ego gloria-

6. Hec gloriatio. i. non ſinam hanc mihi gloriationē apud Achaicos excidere: gloriam autē vocat, euāgeliū gratis prędicare, quā ſe tutaturū dicit, vt occaſionem tollat pſeudapoſtolis gloriandi, ſi ſimiles Paulo inuenirētur. Hoc eſt enī quod ait paulopoſt qui volūt. i. quærunt occaſionē, vt ī quo gloriātur i. vnde gloriātᷣ inueniātur ſicut & nos. i. pares nobis: ſed in hoc inferiores ſunt, ꝙ prædicare nolūt gratis ſicut & nos. Nam religionē ſimulātes euangeliū quoq; vt Paulꝰ prędicabant, ſed nō pietatis grā, verū vt inde quæſtū facerent quod ſi ob euāgeliū ſumptus acciperet Paulꝰ, ei ſe illi ęquarent.

7. Iterum dico. Laudes ſuas aggreſſurus iterum obteſtatur, ne hoc illi ad inſipientiam vertatur, alioquin malle ſe inſipientis nomen habere, quàm nō gloriari cum detrimento euangelij.

8. Quod loquor in hac ſubſtātia glorie. i. quod ſtatim de hoc genere gloriationis ſecundū nobilitatē carnalē glorior, nō loquor ſecūdū deū: nullū enī locū habet apud deū nobilitas generis, ferā me in hac re inſipientē dici.

bor.[9] Libenter enim ſuffertis inſi-
pientes: cum ſitis ipſi ſapiẽtes. Suſti- I
netis enim: ſi quis vos in ſeruitutem
redigit, ſi quis deuorat, ſi quis acci-
pit, ſi quis extollitur, ſi quis in fa-
ciem vos cædit. Secundum ignobi-
litatem dico: quaſi nos infirmi fue-
rimus in hac parte.[10] In quo quis au
det (in inſipientia dico) audeo &
ego. Hebræi ſunt: & ego. Iſraelitæ
ſunt: & ego. Semen Abrahæ ſunt: &
ego. Miniſtri Chriſti ſunt (vt mi-
nus ſapiens dico) plus ego. In labo-
ribus plurimis, in carceribus abun-
dantius, in plagis ſupra modum, in
mortibus frequẽter. A Iudæis quin-
quies[11] quadragenas, vna minus, ac- F
cepi. Ter virgis cæſus ſum, ſemel la- Act. 16.a
pidat⁹ ſum, ter naufragiũ feci, nocte Act. 14 c
& die in profundo maris fui, in iti- Act. 27 a
neribus ſæpe, periculis fluminum,
periculis latronum,[12] periculis ex ge
nere, periculis ex gentibus, periculis
in ciuitate, periculis in ſolitudine,
periculis in mari, periculis[13] in falſis
fratribus, in labore & ęrũna, in vigi-
lijs multis, in fame & ſiti, in ieiu-
nijs multis, in frigore & nuditate.
[14] Pręter illa quę extrinſec⁹ ſunt, in-
ſtantia mea quotidiana, ſolicitudo
omniũ eccleſiarũ. Quis infirmat, &
ego non infirmor? Quis ſcandalizat,
& ego non vror? Si gloriari opor- G
tet:[15] quæ infirmitatis meæ ſunt glo
riabor. Deus & pater domini no-

9. Libenter enim. Ironicè hoc ait: veluti ſi dicat, poteſtis inſipientiã meam ferre ipſi ſapientes quũ ſitis, & grauiora multo feratis: ſuſtinetis enim &c. quibus verbis imperioſam in illos pſeudapoſtolorum dominationem notat: ſuſtinetis, inquit, ſi quis vos deuorat, ſi quis cædit, ſecundum ignobilitatem dico, græce ἀτιμίαν, hoc eſt ignominiã, id eſt, rẽ ignominioſam dico. Hæc autem, inquit, ſuſtinetis ab illis q̃ſi nos infirmi fuerimus, id eſt, imbecilles & inualidi, nec eodem quo illi erga vos ĩperiovti potuerim⁹: quaſi diceret poteramus ſanè, ſed id min⁹ libuit.

10. In quo quis audet. ſub. gloriari, audeo & ego: quãquam hac in re ſum inſipiens.

11. Quadragenas. ſub. plagas.

12. Periculis ex genere, id eſt, à Iudæis affinib⁹ meis & congeneribus.

13. Falſis fratribus, ſe Chriſtianos mẽtientibus.

14. Preter illa, id eſt, pręter eas moleſtias quę mihi extrinſec⁹ accidũt: enumeratis enim multis afflictionibus, quum omnes nõ poſſet, hoc addidit: Quod autem ſequit, inſtantia mea, ſubſtantiuum eſt fœmininum, græce ἐπισύστασις, quod ſignificat factioſam conſpirationem, & hoc modo Theophylactus interpretatur, factioſa Iudæorum & quotidiana in me conſpiratio.

15. Que infirmitatis meę, id eſt, de afflictionibus gloriabor.

ſtri Ieſu Chriſti qui eſt benedictus
in ſecula,ſcit quòd nō mentior. Da-
maſci prępoſitus gētis Aretæ regis,
Act. 9.d. cuſtodiebat ciuitatē Damaſcenorū,
vt me comprehenderet: & per feneſ-
ſtrā in ſporta demiſſus ſum per mu-
rum,& ſic effugi manus eius.

ARGVMENTVM Cap. 12.

Aduerſus pſeudapoſtolos reuelationes ſibi factas proponit, excuſans quòd id coactus faciat. Deinde ſuā in illos beneuolentiam præfatus,hortatur, vt ſe in aduentum illius probè & honeſtè componant.

CAPVT XII.

A S I gloriari oportet ([1] nō expedit quidem) veniam autē ad viſiones, & reuelationes do-
Act. 9.a. mini.[2] Scio hominē in Chriſto, ante annos quatuordecim (ſiue in corpore,ſiue extra corpus, neſcio: deus ſcit)raptum huiuſmodi vſque ad tertium cælum. Et ſcio huiuſmodi hominē (ſiue in corpore,ſiue extra corpus,neſcio:deus ſcit) quoniā raptus eſt in paradiſum : & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui.[3] Pro huiuſmodi gloriabor: pro me autem nihil, niſi in infirmitatibus meis. Nam & ſi voluero gloriari, nō ero inſipiēs, veritatem enim dicā. Parco autem ne quis me exiſtimet[4] ſupra id quod videt in me, aut aliquid audit ex me. Et ne magnitudo reuelationum extollat me : datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ
C [5] angelus ſatanæ,qui me colaphizet. Propter quod ter dominum rogaui,vt diſcederet à me:& dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea.[6] nam virtus in infirmitate perficitur. Li-

1. Non expedit. græce συμφέρει,id eſt nihil mihi cōfert:vult enim quòd non ſuæ vtilitatis gratia, ſed ad retūdēdā pſeudapoſtolorum inſolentiam gloriari cogatur.
2. Scio hominē in Chriſto, id eſt per Chriſtum raptum vſque in tertium cælum. i. ſedē beatorū.
3. Pro huiuſmodi,ſcilicet homine ſic rapto. nā ſingulare eſt,ꝓ quo græci habent τοιούτου.
4. Supra id quod videt, id eſt pręſtantiorē quàm aut viderit aut audierit. neq; enim mihi curæ eſt hominum de me exiſtimatio.
5. Angelus ſathane,ſiue ſtimulus carnis. Quidam hunc motus in carnem interpretantur, alij cum Sathan Hebræis aduerſariū ſignificet, multitudinem aduerſariorū ſibi in euangelio aduerſantium,qui me,ait, colaphizet.i. quouis modo affligat. Photius interpretatur omnes Pauli afflictiones.
6. Nam virtus. gręci addūt μου, id eſt mea,vt ſit

benter igitur gloriabor in infirmita
tibus meis, vt inhabitet in me virtus
Chriſti. Propter quod placeo mihi
in infirmitatibus meis, in contume-
lijs, in neceſſitatibus, in perſecutioni
bus, in anguſtijs pro Chriſto. Cum D
enim infirmor: tunc potens ſum. Fa-
ctus ſum inſipiens: vos me coegiſtis.
Ego enim à vobis debui commen-
dari. Nihil enim minus feci ab ijs
[7] qui ſunt ſupra modum apoſtoli: tã-
etſi nihil ſum. Signa tamen apoſto-
li facta ſunt ſuper vos [8] in omni pa-
tientia, in ſignis, & prodigijs, &
virtutibus. Quid eſt enim quod mi-
nus habuiſtis præ cæteris eccleſijs
niſi quòd ego ipſe non grauaui vos?
Donate mihi [9] hanc iniuriam. Ecce
tertio hoc parat[9] ſum venire ad vos: E
& non ero grauis vobis. Non enim
quæro quæ veſtra ſunt: ſed vos. Nec
enim debent filij parentibus theſau-
rizare: ſed parentes filijs. Ego autem
libentiſſime [10] impendam & ſuper-
impendar ipſe pro animabus veſtris, licet plus vos diligẽs
minus diligar. [11] Sed eſto. Ego vos non grauaui: ſed cũ eſ-
ſem aſtutus, dolo vos cepi. Nunquid per aliquẽ eorũ quos F
miſi ad vos, [12] circũuẽni vos? Rogaui Titum: & miſi cũ il
lo fratrẽ. Nunquid Titus vos circumuẽnit? nónne eodem
ſpiritu ambulauimus? nónne iiſdem veſtigijs? [13] Olim pu
tatis ꝙ excuſemus nos apud vos? Coram deo, in Chriſto
loquimur. Omnia enim chariſſimi propter ædificationẽ
veſtram. Timeo enim ne forte cum venero, nõ quales vo G
lo, inueniã vos: & ego inueniar à vobis qualem nõ vultis.
ne forte cõtẽtiones, æmulationes, animoſitates, diſſenſio-

ſenſus, quòd potẽtia dei in martyrum afflictionibus perfectior & illuſtrior redditur, dum per illas tyrannis fortiores euadunt.

7. Qui ſunt ſupra modum apoſtoli, id eſt ab excellentibus illis apoſtolis, ſiue veros apoſtolos intelligas, ſiue per ironiã pſeudapoſtolos.

8. In omni, vno verbo omnes explicat afflictiones, inter quas tamen ſignis & miraculis apud eos claruerit.

9. Hanc iniuriam, ironice hoc legendum.

10. Impendam. i. non mea tantum, ſed vitam etiam ipſe veſtra cauſa profundã. hoc eñ ſignificat ſuperimpendar ipſe.

11. Sed eſto. Occupat argumentum quod quis facere poſſet, etſi nihil à nobis acceperis, doloſè tamen miſiſti qui nos expilarent.

12. Circunueni. i. auaritię ſtudio quidpiã exegi.

13. Olim. interpres legit πάλαι, alij πάλιν, id eſt rurſus.

nes,detractiones,ſuſurratiões,infla-
tiones, ſeditiones ſint inter vos. ne
iterũ cũ venero [14] humiliet me deus
apud vos: & lugeã multos ex ijs qui
ante peccauerũt,& nõ egerũt pœni-
tẽtiam ſuper immũditia, & fornica-
tione, & impudicitia quã geſſerunt.

ARGVMENTVM CAP. 13.

¶*Minatur corinthijs Paulus niſi reſipuerint, ſe cum animaduerſione venturum ad illos: demum illis bene precatur.*

CAPVT XIII.

A Deu. Cce tertio hoc venio ad vos.
17.b. e In ore duorũ vel triũ teſtium
Matt. 18.b. [1] ſtabit omne verbũ. Prędixi
Ioan. 8.c. enim & prædico, vt præſens vobis,
Heb. [2] & nunc abſens ijs qui ante peccaue
10.e. rũt & cæteris omnibus,quoniã ſi ve
nero iterũ,nõ parcã. An experimen
tũ quæritis eius qui in me loquitur
Chriſtus:qui in vobis [3] nõ infirmat,
ſed potẽs eſt in vobis? Nã etſi cruci-
B fixus eſt ex infirmitate: ſed viuit ex
virtute dei.Nã & nos infirmi ſumus
ĩ illo:ſed viuim⁹ cũ eo ex virtute dei
1.co. 11.f. ĩ vobis. Voſmetipſos [4] tẽtate,ſi eſtis
in fide:ipſi vos ꝓbate.An nõ cogno
ſcitis voſmetipſos quia Chriſtus Ie-
ſus in vobis eſt? [5] niſi forte reprobi
eſtis.Spo autẽ ꝙ cognoſcetis,qa nos
nõ ſumus reprobi.Oramus aũt deũ,
C vt nihil mali faciatis:nõ vt nos ꝓba-
ti appaream⁹, ſed vt vos quod bonũ
eſt faciatis, nos aũt vt reprobi ſim⁹.

14. Humiliet me deus. id eſt vereor ne qui gloriari de veſtra probitate ſolebam apud Macedones,humiliari cogar quũ ad vos venero: & qui de vobis magnificè loqui ſolebã,humiliter ſentire.
1. Stabit omne verbũ, id eſt confirmabitur per duos aut tres teſtes, ne celare poſſe vos putetis.
2. Et nũc pro ita & nũc, vt hoc loco, Sicut in cęlo & in terra. pro ita & in terra.
3. Non infirmatur .i.nõ eſt imbecillis & debilis.
4. Tentate, id eſt, periculum facite de vobis ipſis, an non per Chriſtũ habitantem in vobis potentes eſtis: adeo vt per illum miracula faciatis. nam in primitiua eccleſia credentes etiam miracula faciebant.
5. Niſi forte reprobi ſitis. nõ videtur hic reprobus ſumi vt ſit contrariũ prædeſtinato, ſed ꝓ improbo: græce enim eſt ἀδόκιμοι. Oramus enim deũ,inquit, vt nihil mali faciatis, Non vt nos probati appareamus .i.mũdo probi videamur, ſed oram⁹ vt vos quod bonũ eſt faciatis. Nos autem vt reprobi ſimus. i. nos verò ſi ita veſtro bono cedit,tanq̃ improbi exiſtimemur.gręce eñ nõ eſt pro vt ἵνα ſed ὡς .i.tanq̃, oram⁹ autẽ vt recte agatis, nos verò interim ſi ſic fieri oportet,tanq̃ improbi mundo exiſtimemur.nõ eñ gloriã hominum quærimus,parũ nobis eſt ſi abiecti vobis cẽſemur & inglorij,modo à peccato abſtineatis, & quod bonũ eſt faciatis.

ſenſus, quòd potẽtia dei in martyrum afflictionibus perfectior & illuſtrior redditur, dum per illas tyrannis fortiores euadunt.
7. Qui ſunt ſupra modum apoſtoli, id eſt ab excellentibus illis apoſtolis, ſiue veros apoſtolos intelligas, ſiue per ironiã pſeudapoſtolos.
8. In omni, vno verbo omnes explicat afflictiones, inter quas tamen ſignis & miraculis apud eos claruerit.
9. Hanc iniuriam, ironice hoc legendum.
10. Impendam. i. non mea tantum, ſed vitam etiam ipſe veſtra cauſa profundã. hoc enim ſignificat ſuperimpendar ipſe.
11. Sed eſto. Occupat argumentum quod quis facere poſſet, etſi nihil à nobis acceperis, doloſè tamen miſiſti qui nos expilarent.
12. Circunueni.i. auaritię ſtudio quidpiã exegi.
13. Olim. interpres legit πάλαι, alij πάλιν, id eſt rurſus.

benter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Chriſti. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in neceſſitatibus, in perſecutionibus, in anguſtijs pro Chriſto. Cum D
enim infirmor: tunc potens ſum. Factus ſum inſipiens: vos me coegiſtis. Ego enim à vobis debui commendari. Nihil enim minus feci ab ijs 7 qui ſunt ſupra modum apoſtoli: tãetſi nihil ſum. Signa tamen apoſtoli facta ſunt ſuper vos [8] in omni patientia, in ſignis, & prodigijs, & virtutibus. Quid eſt enim quod minus habuiſtis præ cæteris eccleſijs niſi quòd ego ipſe non grauaui vos? Donate mihi [9] hanc iniuriam. Ecce tertio hoc parat[9] ſum venire ad vos: E
& non ero grauis vobis. Non enim quæro quæ veſtra ſunt: ſed vos. Nec enim debent filij parentibus theſaurizare: ſed parentes filijs. Ego autem libentiſſime [10] impendam & ſuperimpendar ipſe pro animabus veſtris, licet plus vos diligẽs minus diligar. [11] Sed eſto. Ego vos non grauaui: ſed cũ eſſem aſtutus, dolo vos cepi. Nunquid per aliquẽ eorũ quos F
miſi ad vos, [12] circũuẽni vos? Rogaui Titum: & miſi cũ illo fratrẽ. Nunquid Titus vos circumuẽnit? nónne eodem ſpiritu ambulauimus? nónne iiſdem veſtigijs? [13] Olim putatis ꝙ excuſemus nos apud vos? Coram deo, in Chriſto loquimur. Omnia enim chariſſimi propter ædificationẽ veſtram. Timeo enim ne forte cum venero, nõ quales vo G
lo, inueniã vos: & ego inueniar à vobis qualem nõ vultis. ne forte cõtẽtiones, æmulationes, animoſitates, diſſenſio-

nes,detractiones,ſuſurratiões,infla-
tiones , ſeditiones ſint inter vos. ne
iterũ cũ venero [14] humiliet me deus
apud vos : & lugeã multos ex ijs qui
ante peccauerũt,& nõ egerũt pœni-
tẽtiam ſuper immũditia, & fornica-
tione, & impudicitia quã geſſerunt.

ARGVMENTVM CAP. 13.

Minatur corinthijs Paulus niſi reſipuerint, ſe cum animaduerſione venturum ad illos : demum illis bene precatur.

CAPVT XIII.

A Ecce tertio hoc venio ad vos.
Deu. 17.b. In ore duorũ vel triũ teſtium
Matt. 18.b. [1] ſtabit omne verbũ. Prędixi
Ioan. 8.c. enim & prædico , vt præſens vobis,
Heb. 10.c. [2] & nunc abſens ijs qui ante peccaue
rũt & cæteris omnibus,quoniã ſi ve
nero iterũ,nõ parcã. An experimen
tũ quæritis eius qui in me loquitur
Chriſtus:qui in vobis [3] nõ infirmať,
ſed potẽs eſt in vobis? Nã etſi cruci-
fixus eſt ex infirmitate : ſed viuit ex
B virtute dei.Nã & nos infirmi ſumus
ĩ illo:ſed viuim⁹ cũ eo ex virtute dei
1.co. 11.f. ĩ vobis. Voſmetipſos [4] tẽtate,ſi eſtis
in fide:ipſi vos ꝓbate.An nõ cogno
ſcitis voſmetipſos quia Chriſtus Ie-
ſus in vobis eſt? [5] niſi forte reprobi
eſtis.Spo autẽ ꝙ cognoſcetis,qa nos
nõ ſumus reprobi.Oramus aũt deũ,
C vt nihil mali faciatis:nõ vt nos ꝓba-
ti appaream⁹, ſed vt vos quod bonũ
eſt faciatis , nos aũt vt reprobi ſim⁹.

14. Humiliet me deus. id eſt vereor ne qui gloriari de veſtra probitate ſolebam apud Macedones,humiliari cogar quũ ad vos venero: & qui de vobis magnificè loquĩ ſolebã,humiliter ſentire.
1. Stabit omne verbũ, id eſt confirmabitur per duos aut tres teſtes , ne celare poſſe vos putetis.
2. Et nũc pro ita & nũc, vt hoc loco, Sicut in cęlo & in terra. pro ita & in terra.
3. Non infirmatur.i.nõ eſt imbecillis & debilis.
4. Tentate, id eſt , periculum facite de vobis ipſis, an non per Chriſtũ habitantem in vobis potentes eſtis : adeo vt per illum miracula faciatis. nam in primitiua eccleſia credentes etiam miracula faciebant.
5. Niſi forte reprobi ſitis. nõ videtur hic reprobus ſumi vt ſit contrariũ prædeſtinato, ſed ꝓ improbo ; græce enim eſt ἀδόκιμοι. Oramus enim deũ,inquit, vt nihil mali faciatis,Non vt nos probati appareamus.i.mũdo probi videamur, ſed oram⁹ vt vos quod bonũ eſt faciatis. Nos autem vt reprobi ſimus.i. nos verò ſi ita veſtro bono cedit,tanq̃ improbi exiſtimemur.gręce eñ nõ eſt pro vt ἵνα ſed ὡς.i.tanq̃, oram⁹ autẽ vt recte agatis , nos verò interim ſi ſic fieri oportet,tanq̃ improbi mundo exiſtimemur.nõ eñ gloriã hominum quærimus,parũ nobis eſt ſi abiecti vobis cẽſemur & inglorij,modo a peccato abſtineatis, & quod bonũ eſt faciatis.

6. Non poſſumus, id eſt ſi vos grauiter deliquiſſe inuenerimus, non poſſumus non caſtigare, alioqui aduerſus veritatem & iuſtitiam faceremus.
7. Gaudemus. iuuat, inquit, ſi debiles & abiecti cenſemur pſeudapoſtolis, vos autem potentes in Chriſto ſitis ad ſectandam virtutem & fugienda vitia. vel ἱερωνικῶς iſta legenda ſunt.
8. Veſtram conſummationem, id eſt vt in omni bono perfecti ſitis.
9. Idipſum ſapite, id eſt vnanimes eſtote.

[6] Non enim poſſumus aliquid aduer
ſus veritatem: ſed pro veritate.[7] Gau
demus enim quoniam nos infirmi
ſumus: vos autem potẽtes eſtis. Hoc
& oramus,[8] veſtram conſummatio-
nem. Ideo hæc abſens ſcribo: vt non
præſens durius agam ſecundum po-
teſtatem quam dominus dedit mihi
in ædificationem, & non in deſtru-
ctionem. De cætero fratres gaude- D
te, perfecti eſtote, exhortamini,[9] id-
ipſum ſapite, pacem habete, & deus
pacis, & dilectionis erit vobiſcum.
Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutãt vos omnes ſan
cti. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti, & charitas dei, &
cõmunicatio ſancti ſpiritus ſit cũ omnibus vobis. Amen.

Argumentum epiſtolæ Ad Galatas.

Galatas (qui & Gallogræci ſunt Aſiæ populus) ab apoſtolo conuerſos pſeudapoſtoli Iudæochriſtiani ſeduxerant, aſſerentes vnà cum baptiſmo circuncisione opus eſſe, ſicque in reliquas legis ceremonias illos protrudebant. Quamobrem hanc illis epiſtolam ſcribit Paulus, acriter obiurgans quòd ſe ſeduci & in ceremoniarum ſeruitutem trudi paſſi ſint, obiter ſuam aduerſus pſeudapoſtolos dignitatem & authoritatem vendicans. Latini ab Epheſo, Græci ab vrbe Roma ſcriptam epiſtolam dicunt.

1. Non ab hominibus neq; per hominem. Victorinus in epiſtolam ad Galatas, exponit non ab apoſtolis vt Mathias, neq; per alium quéuis hominem prophetam vel alium, quia verò dixit neq; per hominē, & ſubdidit, Sed per Jeſum Chriſtum, arguit hinc ſatis à Paulo Chriſti deitatem confirmari, ne verò quis putet propter huiuſmodi correctionem ſed per Jeſum in affirmata Chriſti deitate negari humanitatem, ſubdidit Paulus, qui ſuſcitauit illum a mortuis, vnde ipſius Chriſti qui mortuus ſit cōfirmat humanitas.

2. Eccleſijs Galatie, ſub. ſalutem dicunt.

3. Patre noſtro, quidam latini cū græcis quibuſdam legunt A deo patre & domino noſtro Jeſu chriſto, quia Græci quidam habent, καὶ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ: Dionyſian⁹ tamē codex græcus, habet, ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ, id eſt à deo patre noſtro & domino Ieſu Chriſto.

4. Miror quod ſic tam cito. Græce eſt θαυμάζω ὅτι οὕτως ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι χριστοῦ εἰς ἕτερον εὐαγγέλιον: quo loco vtrāq; τοῦ οὕτως ſignificationem īterpres expreſſit, quū vertit ſic tam cito: nam οὕτως, ſignificat ſic, & adeò: & cum eo legunt Tertullianus, Auguſtin⁹, Ambroſius, Cyprianus. Senſus autē græcę lectionis poteſt eſſe duplex. Primus: Miror ꝙ ita ac tam cito transferimini & deficitis ab eo, ſcilicet patre, qui vos vocauit in gratiam Chriſti, in euāgelium aliud: ſic enim & Chryſoſtomus & gręca ſcholia: putabant enim (inquiūt) legalibus adhærētes deū patrem ſe placare. Ideo oſtendit Paulus quòd qui ab euangelio filij deficit, à deo patre qui nos in Chriſto & per Chriſti gratiam vocauit deficiat. Secūdus ſenſus poteſt eſſe, Miror quòd adeò cito transferimini & deficitis in aliud

EPISTOLA DIVI PAVLI APOSTOLI AD GALATAS.

ARGVMENTVM Cap. I.

Abductos ab euangelio Galatas dolet, & contra id prædicantibus maledicit, ſuam obiter dignitatem tuens, oſtendéuſque ſe apoſtolum à deo patre & Chriſto delegatum: veteris quoque vitæ mentionem faciens, nihil ſe ab alijs apoſtolis in euangelio adiutum docet.

CAPVT I.

A Paulus apoſtolus, [1] non ab hominibus, neq; per hominē, ſed per Ieſum Chriſtum, & deum patrem qui ſuſcitauit eum à mortuis, & qui mecū ſunt omnes fratres: [2] eccleſijs Galatiæ. Gratia vobis, & pax à deo [3] patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto, qui dedit ſemetipſum ꝓ peccatis noſtris, vt eriperet nos de præſenti ſeculo nequā, ſecundū voluntatē dei & patris noſtri, cui eſt gloria in ſecula ſeculorum. Amē. [4] Miror ꝙ ſic tam cito transferimini ab eo qui vos vocauit in gratiam

Chriſti,in aliud euangelium,[5] quod
non eſt aliud,niſi ſunt aliqui qui vos
cõturbant,& volunt cõuertere euan
gelium Chriſti. Sed licet nos,aut an B
gelus de cælo euãgelizet vobis præ-
terquam quod euangelizauimus vo-
bis:[6] anáthema ſit. Sicut prędiximꝰ,
& nunc iterũ dico, Si quis vobis euã
gelizauerit[7] præter id quod accepi-
ſtis: anáthema ſit. [8] Modo enim ho-
minibus ſuadeo, an deo? An quæro
hominibus placere? [9] Si adhuc homi
nibus placerem, Chriſti ſeruus non
eſſem. Notum enim vobis facio fra- 1.co. 15.a.
tres euangelium quod euangelizatũ
eſt à me,quia non eſt [10] ſecundũ ho-
minẽ. neq; enim ego ab homine ac-
cepi illud,neq; didici:ſed per reuela-
tionem Ieſu Chriſti. Audiſtis enim C
conuerſationem meam aliquãdo in
Iudaiſmo, quoniam ſupra modum
perſequebar eccleſiam dei, & expu-
gnabam illam: & [11] proficiebam in
Iudaiſmo ſupra multos coætaneos

euangelium ab eo,qui vos per gratiam ſuam vocauit,Chriſto,vt τῷ χριςῷ, re feratur ad ἀπὸ τοῦ καλέσαντος,non ad χάριτι.

5. Quod non eſt aliud, id eſt quanquam non eſt aliud euangelium præter id quod prædicamus: Niſi ſunt aliqui, iſtud refertur ad miror, miror quòd tam cito deficitis ab euangelio, niſi quòd ſunt aliqui, vel niſi aliqui ſint qui vos conturbant, & volũt conuertere euangelium Chriſti. græce μεταςρέψαι, id eſt inuertere & ſubuertere: quaſi diceret, nequaquã defecturi eratis, niſi allecti & ſeducti ab alijs.

6. Anathema. vide quid ſit anathema, Roma. 9. & 1. Corinthio. vltimo.

7. Præter id quod accepiſtis, hic & in eo quod præceſſit præterquã quod vobis euangelizauimus vobis, græce eſt παρ' ὅ, id eſt pręterquam quod, ſiue contraquã: ſi quis euãgelizat vobis contraquã vobis euãgelizauimus aut vos accepiſtis, anathema ſit. contrariam enim euãgelio doctrinam prædicantes damnat, nõ prorſus aliam ſi conformẽ.

8. Modo enim hominibus ſuadeo an deo? græce eſt, ἄρτι μὲν γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν θεόν, id eſt ad verbum: Adhuc enĩ homines ſuadeo an deum? Chryſoſto. interpretał an apud homines cauſam dico, an apud deum? Theophylactus an humana ſuadeo an diuina?

9. Si adhuc hominibus placerem. i. in gratiã & ob gloriã hominũ prædicarẽ, Chriſti ſeruus nõ eſſem, omnia enim (vt idem apoſtolus pręcipit) in dei gloriã faciẽda, ἀρέσκω autẽ, quo hic vtitur Paulus, nõ ſignificat ſimpliciter placere, aut gratã eſſe rem aliquã, ſed vſq; adeo gratam quæ animum expleat, & vltra quam nihil expectes: mihi quoq; ἀρέσκω ſumi poſſe videtur pro aſſentari, vt ἄρεσκος pro blando & aſſentatore homine, atq; ita eſſet ſenſus: ſi aſſentari hominibus vellem, ipſis ſcilicet Iudæis legalia adhuc prædicando, chriſti ſeruus, qui ea ſuſtulit, nõ eſſem. mentiebantur enim ſeductores pſeudapoſtoli Paulum prædicare legalia.

10. Secundum hominem, id eſt ab homine mihi traditum.

11. Proficiebam in Judaiſmo. id eſt ritu legis Iudaicæ ſupra coętaneos &

æquales meos adoleſcentes, in genere meo, id eſt in gente ac natione mea Iudaica. Abundantius emulator exiſtens, id eſt plus æquo ſtudioſus traditorum à patribus inſtitutorum.

12. Cum autem placuit, &c. i. cum viſum eſt ei qui me ſegregauit ex vtero matris meæ, & per gratiam ſuam vocauit, reuelare filium ſuum in me,

meos in genere meo, abũdãtius ęmulator exiſtens paternarum mearum traditionum. [12] Cum autem placuit ei qui me ſegregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam ſuam, vt reuelaret filium ſuũ in me, vt euãgelizarem illum in gentibus: continuo non acquieui carni & ſanguini.
D Neq; veni Hieroſolymã ad anteceſſores meos apoſtolos: ſed abij in Arabiã, & iterũ reuerſus ſum [13] Damaſcum. Deinde poſt annos tres veni Hieroſolymã videre Petrũ: & mãſi apud eũ diebus quindecim. Alium autẽ apoſtolorũ vidi neminem: niſi [14] Iacobum fratrem domini. Quę au

vt euangelizarem illum in gẽtibus, cõtinuo, &c. Eraſmus vertit, & vocauit per gratiam ſuam in hoc vt reuelaret filiũ ſuũ per me: & ſic refert τὸ ἀποκαλύψαι non ad εὐδόκησεν, ſed ad καλέσας, & græci hoc modo legiſſent, καλέσας εἰς ἀποκαλύψαι: ideo præſtat legere cum placuit ſiue viſum eſt ei reuelare filiũ ſuum in me, & non per me. i. notum illum mihi facere: ſic enim Victorinus philoſophus in epiſtolam ad Galatas: prius enim eſt ait vt cognoſcat, deinde vt euangelizet. græca ſcholia ſic explicant ἐν ἐμοί, id eſt in me: in me dixit, volens oſtendere: q̃ nõ verbo tantum externo edoctus à deo eſſet, ſed int⁹ corde atq; animo. cũ ergo ei placuit reuelare filiũ ſuum in me vt illũ euãgelizarem, cõtinuo, &c. Matrem autẽ à cuius vtero ſe ſegregatũ ait, quidã Antiochenam eccleſiã interpretantur, in qua dictũ eſt à ſpiritu ſancto, Segregate mihi Saulũ ac Barnabam: alij ac verius, ſynagogã interpretãtur, à cui⁹ vtero & cõſortio quũ deo inquit viſum eſt me ſegregare ad filiũ ſuũ euãgelizandũ, continuo non acquieui carni et ſanguini. quo loco pro acquieui græce eſt, ὁ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι. i. non contuli cum carne & ſanguine, nec adhibui in conſilium carnẽ & ſanguinẽ. Quidam per carnem & ſanguinẽ Phariſæos intelligunt, quòd Iudæos cognatos ſuos vocare ſoleat: Alij apoſtolos intelligunt, qui etiam cum Iudæi eſſent, caro & ſanguis Pauli dici poterant. Hieronymus nõ vult de his intelligi, ob id quod ſequitur, neq; veni ad anteceſſores meos apoſtolos. mihi carnis & ſanguinis nomine, quiuis homo intelligi poſſe videtur, quũ Chriſtus dicat Petro, Caro & ſanguis nõ reuelauit tibi. i. nullus hominũ, ſed pater meus. Vult ergo Paulus q̃ acceptũ à Chriſto euãgeliũ cum nemine cõtulerit, ne quid adiutus ab aliquo homine videretur.

13. Damaſcum. Damaſcus ciuitas eſt Syrophœnices, totius Syriæ caput, inter Libanum & Antilibanum ſita: profectionis autẽ in Arabiam non meminit Lucas, neq; aliorum multorũ quæ geſſit Paulus: ideo exiſtimandum ſtatim à ſua conuerſione à Damaſco profectum in Arabiam, vt per abſentiam ſuam perſecutionis à ſe factæ opinionem extingueret, & poſt triennium reuerſum eſſe Damaſcum, atq; inde Hieroſolymam.

14. Iacobũ fratrem. hic eſt Iacobus nõ Zebedæi filius frater Ioãnis, ſed Iacobus Alphæi, qui minor dicit̃, cognatus domini, atq; ideo Hebræorũ morę

frater:quanquam & frater dicatur præ alijs, ꝙ Chriſto ſimillimus fuerit:hic primus Hieroſolymorũ epiſcopus,qui canonicã epiſtolam ſcripſit: Hunc multi etiã ex veteribus falſo putauerũt vere fratrẽ eſſe domini, filium Ioſeph. de quo in hũc locum ita Photius,ἀδελφὸν τοῦ κυρίου· οὐκ ἦν, ἀλλ' ἐνομίζετο, id eſt fratrem domini.non erat frater,ſed putabatur.nimirũ propter ſimilitudinẽ.

tem ſcribo vobis: [15] ecce coram deo, quia nõ mẽtior.Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ.Eram autẽ ignotus facie eccleſijs Iudææ:quæ erãt in Chriſto. Tantum autem auditũ habebãt, Quoniam qui perſequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem, quam aliquando expugnabat, & in me clarificabant deum.

ARGVMENTVM CAP. 2.

Cum apoſtolis euangelium ſe contuliſſe ait,non vt quidpiam ab illis diſceret, quos ſibi nihil contuliſſe teſtatur, ſed ne non illi approbaſſe viderentur,à quibus tantum colligendarum eleemoſynarum miniſterium accepit. Apoſtolis quoq; adeo ſe non inferiorem oſtendit,vt eorum principem Petrum gentes quodammodo ad Iudaiſmum cogentem, non veritus ſit increpare: demũ nos fide & non lege iuſtificari oſtendit.

CAPVT II.

D Einde poſt annos quatuordecim,iterum aſcendi Hieroſolymam cum Barnaba, aſſumpto & Tito. A
Aſcendi autẽ ſecundum reuelationẽ:& cõtuli cum illis euangeliũ quod prædico in gẽtibus,ſeorſum autẽ,ijs [1] qui videbãtur aliquid eſſe:ne forte in vacuum currerẽ, aut cucurriſſem. [2] Sed neque Titus qui

15. Ecce coram deo, id eſt ecce deũ teſtor ꝙ non mẽtior. hebraiſmus eſt.

1. Qui videbantur eſſe aliquid.græce τοῖς δοκοῦσιν, id eſt qui in precio erãt, ac magni nominis. Photi⁹ interpretatur τοῖς οὖσί τι,τοῖς κορυφαίοις.i. ijs qui erant aliquid & principibus ac capitib⁹. Contuli autem cum illis non quòd eorum doctrina confirmationẽve egerem, ſed ne fortè in vanum currerẽ aut cucurriſſem : id eſt ne fruſtra prędicarem & inanis eſſet prædicationis noſtræ fructus, ſi quibuſdam videretur nequaquam illis doctrina mea probari.

2. Sed neq; Titus. arguebãt leuitatis Paulum ꝙ modo circunciſionem commendaret,modo tolleret: contra quos oſtendit nulla ſe ratione adduci potuiſſe,vt Titum gẽtilem circuncideret.Non eſt,inquit,compulſus circũcidi,ſed propter ſubintroductos,&c. Hieronymus putat hoc loco ⁊ ſed, & græcum δὲ, παρέλκον eſſe, ac ſuperfluum, tractimq; legendum:Non eſt compulſus circuncidi propter falſos fratres, id eſt quãuis pleriq; ad circuncidendum Titum me impellerent, licet id ſine vlla ſpe in circunciſionẽ facere poſſem:quod ĩ Timotheo factum legim⁹,adduci tamen non potuit Paulus ob falſos fratres:quia ſuo exemplo cæteros ad cir-

cũcisionem impuliſſent, & rurſum ſub legis iugum redegiſſent: quibus ne ad tempus quidem cedere voluerit. mihi videtur ſi διὰ ſumatur pro per, vt ferè cum genitiuo ſumi ſolet, hic eſſe ſenſus, Sed neque Titus compulſus eſt circuncidi etiam per falſos fratres, vt δὲ græcum pro δὴ & ἔτι, id eſt etiam ſumatur, id eſt, quanquam falſi fratres vrgerent.

mecum erat, cum eſſet gentilis, com
pulſus eſt circũcidi : ſed propter ſub-
introductos falſos fratres, qui ſubin-
troierunt explorare libertatẽ noſtrã
quam habemus in Chriſto Ieſu, vt
nos in ſeruitutem redigerẽt. Quibus
neq; ad horam [3] ceſſimus ſubiectio-
ni: vt veritas euangelij permaneat a-
B pud vos.[4] Ab ijs autem qui videban
tur eſſe aliquid (quales aliquãdo fue-
Deu. rint, nihil mea intereſt. Deus enim
10.d. 2.pa. perſonã hominis non accipit) Mihi
19.c. enim qui videbantur eſſe aliquid, ni-
Iob 34.b. hil contulerunt. Sed contrà, cum vi-
Sap. diſſent ꝙ creditum eſt mihi [5] euãge-
6.b. Eccl. lium præputij, ſicut & Petro circun
35.b. rom. ciſionis (qui enim operatꝰ eſt Petro
2.b. in apoſtolatum circũciſionis: opera-
ephe. tus eſt & mihi inter gentes) & cum
6.b. Colo. cognouiſſent gratiã quæ data eſt mi
3.d. Act. hi, Iacobus & Cephas & Ioannes,
10.e. qui videbãtur colũnæ eſſe, [6] dextras
1.Pe. 1.c. dederunt mihi & Barnabæ, ſocieta-
C tis: vt nos in gẽtes, ipſi autẽ in circũ-
ciſionem, [7] tantum vt pauperũ me-
mores eſſemus. quod etiam ſolicitus
fui hoc ipſum facere. Cum autem ve
niſſet Cephas Antiochiam : in faciẽ
ei reſtiti, quia [8] reprehenſibilis erat.

3. Ceſſimꝰ ſubiectioni, hoc eſt ad ſubiectionem, id eſt quibus neq; ad tẽpus ceſſimus: ne ſi impellentibus illis circunciderenꝰ, ſubeſſe ipſis videremur. græci exponũt, quorum ſubiectioni qua nos rurſum legi ſubigere volebant, neq; ad horam ceſſimus.

4 Ab ijs autem qui videbantur eſſe aliquid, id eſt qui in pretio erãt, ſub. nihil collatũ eſt. eandem verò ſententiã propter ἀνταπόδοτον prioris oblitus repetit, dicens, mihi enim, &c.

5. Euãgelium præputij, id eſt munus prædicãdi gentibus, & circunciſionis euangeliũ, id eſt, munus prædicandi Iudæis.

6. Dextras dederunt. i. nos adſciuerũt in ſocios & coapoſtolos, vt nos in gẽtes, ſubaudi, prædicatum iremus, ipſi autem in circunciſionem, id eſt gentẽ Iudaicã prædicatum irent.

7. Tantum vt pauperũ, ſub. id muneris iniunxerunt vt pauperum memores eſſemus.

8. Reprehenſibilis. interpres legit κατάγνωστος, græci legũt κατεγνωσμένος, reprehenſus ſcilicet à gẽtibus, à quibus ſe ſubtrahebat. Ad loci huius cognitionem aduertendum eſt quòd quum Antiochiæ Petrus ageret, promiſcue cũ gẽtibꝰ, quibuſlibet cibis veſcebatur : hæc illo agente ſuperuenere ab Hieroſolymis ex Iudæis Chriſtiani nondum planè Moiſem dedocti, qui gentiũ conſortia ferrent iniquius: neq;

ferebāt corū infirmitas caſtigari durius, ſenſim enim erāt ab illa ſuperſtitio‑ne auocādi:hi quum futurū eſſet vt promiſcua Petri cum gentibus eſitatio‑ne offenderentur, gēti ſuæ cōſultum volens, à gentilium menſa ſe ſubtrahe‑bat:vnde cōtigit offendi gentes, ſuſpicātes ſe à Petro velut impuras contēni, ac certis cibis velut in lege abſtinēdum eſſe: quinimò pleriq; ex Iudæis ad fi‑dem cōuerſi, & inter eos Barnabas, ex illo Petri facto nutare cœperunt, Paulus autē vtriq; popu‑lo cautum volens, Petro in faciē reſtitit, vt videntes Iudæi Petrū palàm obiurgari, nec repugna‑re, intelligerent vel ex ipſo ſilētio nihil iam eſſe immundum, ſimiliter & gētes. An autem hoc lo‑co peccarit Petrus, multa fuit inter Auguſtinū & Hieronymū digladia‑tio. Auguſtino aſſerente ꝙ peccarit per imprudē‑tem diſſimulationē: Hieronymo autē cum græ‑cis ſentiente, Petrum nō peccaſſe, ſed de indu‑ſtria ſic inter Petrum & Paulum cōueniſſe, vt ex reprehenſione Petri captata occaſione vtrumq; populum à ceremonijs il‑lis auocaret.

Prius enim q̃ venirent quidam à Ia‑
cóbo:cū gentibus edebat. Cum autē
veniſſent:ſubtrahebat & ſegregabat
ſe, [9] timens eos qui ex circunciſione
erāt. Et ſimulationi eius cōſenſerunt
cęteri Iudæi:ita vt & Barnabas [10] du
ceretur ab eis in illam ſimulationē.
Sed cū vidiſſem ꝙ non recte ambu‑
larent ad veritatē euāgelij: dixi Ce‑
phæ corā omnibus, Si tu cū Iudæus
ſis, gentiliter viuis, & non Iudaice:
quomodo gentes cogis Iudaizare?
[11] Nos natura Iudæi:& nō ex genti‑ D
bus peccatores. Sciētes autem ꝙ non
iuſtificatur homo ex operibus legis,
niſi per fidem Ieſu Chriſti:& nos in
Chriſto Ieſu credimus, vt iuſtifice‑
mur ex fide Chriſti, & nō ex operi‑

9. **Timens eos qui ex circunciſione.** i. eis: ne ſcilicet eos offenderet. ſic enim Oecumenius, græca require ſi voles. Quod verò ait timens eos, nō hoc dicit quaſi quidpiam damni aut iniuriæ vereretur ab illis accipere: ſed timēs ne ſuo facto offenſi à fide reſilirent.

10. **Duceretur ab illis in illam ſimulationem.** græca paulò ſecus habent, ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπήχθη, αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει, id eſt ad verbū adeò vt & Barnabas coabduceretur in illorum ſimulationem, id eſt vnà cum Iudæis cæteris ſimulatione teneretur eadem.

11. **Nos natura Iudei, & non ex gentibus peccatores.** quod attinet ad huius loci ordinationem, ſi loco ſequente Scientes autem, tollamus τὸ autem, quod græci nō habent, cōtinue legendum eſt, nos natura Iudæi non ex gentibus peccatores, ſcientes ꝙ non iuſtificatur, &c. & nos in Chriſto Ieſu credimus, ſiue vt græci habent, in Chriſtum Ieſum credidimus. Si verò legimus Scientes autem, tunc ſupplendum eſt verbum, ſumus, nos natura Iudæi ſumus & non ex gentibus peccatores: cęterum ſcientes neminem iuſtificari ex operibus legis, &c. neq; τὸ peccatores iungi debet cum nos. vt ſit ſenſus, nos peccatores nati ex Iudæis parentibus: ſed vt oſtendat gentes non eſſe cogendas ad Iudaiſmum, nos inquit natura Iudæi & nati ex parentibus Iudæis ſumus, & non ex gentibus peccatores, id eſt non proſelyti nati idololatræ ex gentilibus parentibus, cæterum ſcientes neminem iuſtificari ex operibus le‑

gis, in Chriſtum credidimus: quomodo ergo iudaizare gentes cogis? græca ſcholia certe ita explicãt, ἡμεῖς δὲ ἐκ φύσεως ὄντες ἰουδαῖοι, τουτέστιν οὐ προσήλυτοι· τοῦτο γάρ ἐστι, τὸ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί, id eſt nos Iudæi nati, hoc eſt non proſelyti: illud enim ſignificat, τὸ, non ex gentibus peccatores.

rom. 3.c. bus legis. [12] Propter quòd ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro. Quòd ſi quærẽtes iuſtificari in Chriſto, [13] inuenti ſumus & ipſi peccatores: nũquid Chriſtus peccati miniſter eſt? Abſit. [14] Si enim quæ deſtruxi, iterũ hæc ædifico: præuaricatorem me cõſtituo. [15] Ego enim per legẽ, legi mortuus ſum, vt deo viuã. Chriſto confixus ſum cruci. Viuo autem iam nõ ego: viuit vero in me Chriſtus. [16] Quòd autem nunc viuo in carne: in fide viuo filij dei, qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum

12. Propter quod ex operibus. græce διότι, id eſt propterea quod ex operibus legis non iuſtificabit omnis caro, id eſt nullus iuſtificabitur. quę autẽ opera legis intelligat Paulus, ex quibus nemo iuſtificetur indicant græca ſcholia, quæ ita in hũc locum vertimus: Propterea quòd ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro: neceſſaria in lege vel natura ipſa docuit, hoc eſt non mœchaberis, non occides, nõ furaberis, & reliqua huiuſmodi: quę vero ſabbatũ, circuncisionem, lepram, ſacrificia, & aſperſiones concernunt, ea ſunt propria legis, & hæc vocat legis opera. De huiuſmodi dixit diuinus apoſtolus propterea quòd non iuſtificabitur ex operib⁹ legis omnis caro. Hæc gręca ſcholia gręce in codice Veronẽſi videre poteris.

13. Inuenti ſumus. id eſt, ſi per id quòd à ſolo chriſto iuſtificationem quærimus, & legem negligimus (ſic enim græci exponunt) inuenti ſumus peccatores, nónne Chriſtus peccati miniſter eſt, qui nos ab lege ad ſe abduxit? Abſit autem vt miniſter ſit peccati. Hoc autem enthymema ſic ad ſyllogiſmum perfectum reducitur, Si quærentes in Chriſto & nòn in lege iuſtificari, per eam derelictam peccatores inuenti ſumus, Chriſtus peccati miniſter eſt: non eſt autem peccati miniſter Chriſtus, non igitur per legis deſertionem peccamus.

14. Si enim que deſtruxi. non hic locus modo de ciborum diſcrimine, ſed planè de omnibus legis ceremonijs in quibus confidebant Iudæi intelligendus eſt, & græcis exponitur: ſi legem & circuncisionem quas abrogaui iterum inſtauro, præuaricator ſum. nam vt græci aiunt, ſi rurſum legi confidò cui valedixeram, oſtendo me præuaricatorem & tranſfugam.

15. Ego enim per legem. quidam interpretantur per legem, Moſaicam quæ iuſtificandi vim non habet, & præuaricatores occidit. mortuus ſum, id eſt mortuum me agnoui: vt in deo, id eſt, ſpe & fide in deum viuam. Alij, vt græca ſcholia: per legem euangelicam legi Moſaicæ mortuus ſum, ita vt nullas poſt hæc illius ceremonias ſeruare aut debeã aut poſſim. Lex enim ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu liberauit me à lege peccati & mortis. græca ſcholia etiam exponunt, per legem Moſaicam eidem legi ſum mortuus. lex enim Chriſtum mihi pręnuntiauit: atq; ita quodammodo mortuus, id eſt nõ eius præſcripto viuens, Chriſti dogmata ſecutus ſum.

16. Quod autem, id eſt quòd ſenſibilem hanc vitam viuò in fide, id eſt per fidem & miſericordiam filij dei viuo, dignus qui iamdudum periſſem:

17. Non abijcio gratiam dei, id eſt, gratiam dei apprehēdo tanquam iuſtificantem. Si enim per legem iuſtitia eſt, id eſt, ſi ſufficiebat ad iuſtificationē, legis obſeruatio, Chriſtus gratis, id eſt, fruſtra mortuus eſt, neq; opus erat eū de cælo auocari & in terris mori pro noſtra iuſtificatione.

1. Quis vos faſcinauit, id eſt, quis adeò vt agnitæ veritati non obediretis, oculos veſtros faſcinauit gręce ἐβάσκηνε, quod quidam vertunt inuidit.

2. Proſcriptus. i. dānatus & in vobis crucifix⁹: quia quantum ad vos attinet, dum legem apprehendendo illum abnegatis, rurſum crucifigitis. gręci legunt προεγράφη, id eſt præſcriptus & depictus. i. ante quorū oculos mētis ſcilicet ac fidei oculos prædicationis pictura ante prę ſcriptus & depictus eſt Chriſtus, & in vobis crucifixus: quando tam certo perſuaſi eſtis, q̄ ſi pręſentes aſtitiſſetis, veſtra illum gratia crucifixum eſſe.

3. Ex operibus legis ſpiritum accepiſtis an ex auditu fidei. i. ex obedientia fidei vel ex fide quam audiſtis & percepiſtis. aduertendum autem quid in hunc locum annotat Hierony. dicēs, Conſideremus diligēter quia non dixerit, volo à vobis diſcere vtrum ex operibus ſpiritum accepiſtis, ſed adiecerit ex operibus legis: ſciebat enī & Cornelium centurionē ſpiritum ex operibus accepiſſe, ſed nō ex operibus legis quā neſciebat. hoc additū volui ob eos qui putant hac & ad Roma. epiſtola, excludi à iuſtificatione omnia opera: quod quidem verū eſt de priore iuſtificatione, qua ex impio iuſtificatur homo, iuſtificatus autē per opera ſequentia iuncta fide, plus meretur quàm ſola fide.

pro me. [17] Non abijcio gratiam dei. Si enim per legem iuſtitia, ergo gratis Chriſtus mortuus eſt.

ARGVMENTVM Cap. 3.

Galatas arguit quod ab euāgelio ad legem defecerint: oſtendens eius obſeruatores maledictioni eſſe obnoxios, neq; per eam adiri cæleſtem hæreditatem poſſe, aut iuſtificationem haberi.

CAPVT III.

Inſenſati Galatę,[1] quis vos fa A
ô ſcinauit non obedire verita
ti, ante quorum oculos Ieſus
Chriſtus [2] proſcriptus eſt, & in vo
bis crucifixus? Hoc ſolum à vobis vo
lo diſcere,[3] Ex operibus legis ſpiritū
accepiſtis, an ex auditu fidei? [4] Sic
ſtulti eſtis: vt cum ſpiritu cœperitis,
nunc carne conſummemini? [5] Tāta
paſſi eſtis ſine cauſa? ſi tamen ſine

4. Sic ſtulti eſtis: vt cum ſpiritu ceperitis, nunc carne conſummemini? i. vt cū fides veſtra à ſpiritualibus donis & gratijs cœperit, nūc carnalibus ceremonijs legeq; carnali cōſummari & perfici vos poſſe putetis? Theodorus enim πνεῦμα, τὴν πνευματικὴν χάριν, καὶ σάρκα, τὴν κατὰ νόμον πολιτείαν, interpretatur: id eſt ſpiritum, ſpiritualem gratiam, & carnem, ritum ex præſcripto legis viuendi.

5. Tanta paſſi eſtis ſine cauſa, id eſt tantum ne afflictionum Chriſti gratia pertuliſtis fruſtra? nam fruſtra, ſi ſaluare lex poterat. Verum vt græci aiūt, ne in deſperationē eos inijciat, ſubdit: Si tamen ſine cauſa vel fruſtra: neque

enim fruſtra,ſi quidem reſipiſcere vultis.
6. Qui ergo tribuit vobis ſpiritum ſanctum vel dona ipſius:& operatur, græce ἐνεργῶν.i. cum efficacia operatur in vobis virtutes.i.vim edendi miracula,ex operibus legis,ſub.id facit an ex auditu fidei?
7. Sicut ſcriptum eſt ſupplendum eſt,vtiq; ex auditu fidei, ſicut ſcriptū eſt Abraham credidit, vel ex operibus id facit an non magis ex auditu fidei?ſicut ſcriptum eſt.

cauſa.[6] Qui ergo tribuit vobis ſpiri-
tum, & operatur virtutes in vobis:
Gen. ex operibus legis,an ex auditu fidei?
15.b. [7] Sicut ſcriptum eſt, Abraham credi
rom. dit deo, & reputatum eſt illi ad iuſti
4.a. iaco. tiam. Cognoſcite ergo quia [8] qui ex
2.d. B fide ſunt,ij ſunt filij Abrahę.[9] Proui
dens autē ſcriptura,quia ex fide iuſti
Gen. ficat gentes deus, prenūtiauit Abra-
22.d. hæ, Quia benedicentur in te omnes
Eccl. 44.d. gentes.Igitur qui ex fide ſunt:bene-
dicētur cū fideli Abrahā.[10] Quicūq;
Deu. 27.d. enim ex operibus legis ſunt,ſub ma-
ledicto ſunt.Scriptum eſt enim,ma-
ledictus omnis qui nō permāſerit in
omnibus quæ ſcripta ſunt in libro le
gis,vt faciat ea. Quòd autē [11] in lege
nemo iuſtificatur apud deum, mani
abac. 2.a. feſtum eſt. quia Iuſtus ex fide viuit.
rom. 1.b. [12] Lex autē non eſt ex fide: ſed qui fe
Leui. cerit ea homo, viuet in illis. Chri-
18.a. ſtus nos redemit de maledicto legis,
[13] factus pro nobis maledictū (quia
Deu. 21.d. ſcriptum eſt, Maledictus omnis qui
pendet in ligno)vt in gētibus bene-
dictio Abrahæ fieret in Chriſto Ie-
ſu: vt pollicitationem ſpiritus acci-

8. Qui ex fide ſunt.i. fideles imitantes Abrahæ fidem.
9. Prouidens, id eſt lōge ante futurum vidēs.
10. Quicunq; ex operibus legis ſunt.i.quicūq; operibus legis hærent & confidunt, maledicto ſunt obnoxij:quia omnia legis opera perficere nō poſſunt. ſcriptū eſt enī, Maledictus omnis, &c.
11. In lege.i. per legis opera:Moiſes enim in lege non per legem iuſtificatus eſt, ſed per mediatoris fidem.
12. Lex autem,id eſt nū docet Chriſti fidem ſed ceremonias. Sed qui fecerit ea homo,viuet in illis.i. qui legis præcepta ſeruauerit, mortem euadet, quā tranſgredientes incurrunt.q autē in lege nemo iuſtificatur,ſed vita tātum temporali per eam viuent qui eam ſeruauerint,hinc manifeſtū eſt,quia ſcriptura loquēs de vita ſpirituali dicit,Iuſtus ex fide viuit,non autem ex lege.
13. Factus pro nobis, id eſt noſtram in ſe maledictionē ſuſcipiens.ſed & peccatū dicitur quia noſtra in ſe peccata portauit,ut 2. Corinth.eum qui non nouerat peccatum, pro nobis fecit peccatum,vt iuſtitia dei efficeremur in ipſo,hoc eſt quod nunc ait, vt benedictio Abrahe fieret in gentibus in Chriſto Ieſu,id eſt per Chriſtum gētes benedictionem ſibi in Abrahamo promiſſam perciperent,vt nos,inquit Paulus,Pollicitationem ſpiritus,id eſt promiſſum ſpiritum ſanctum accipiamus per fidem.

piamus per fidem.[14] Fratres (ſecun- dum hominem dico) tamẽ hominis confirmatũ teſtamẽtum nemo ſper- nit, aut ſuperordinat. Abrahæ dictæ ſunt ꝓmiſſiones: & ſemini eius. Nõ dicit, Ex ſeminibus, quaſi in multis: ſed quaſi in vno, Et ſemini tuo, qui eſt Chriſtus. Hoc autem dico: teſta- mentum confirmatũ à deo quę poſt quadringentos & triginta annos fa- cta eſt lex, non irritũ facit ad euacuã dam promiſſionem. Nam ſi ex lege hæreditas, iam non ex promiſſione. Abrahæ autẽ per repromiſſionẽ do- nauit deus.[15] Quid igitur lex?[16] Pro pter tranſgreſſionẽ poſita eſt, donec veniret ſemẽ cui promiſerat: ordina

Heb. 9.d. C

14. Fratres, &c. vult oſtendere Paulus exemplo Abrahæ nihil opus eſſe le ge ad aſſequendam Chriſti benedictionem, fratres, inquit, ſecundum homi- nem dico, id eſt humana ratione humanoq́; exemplo docere vos volo. homi nis confirmatum teſtamentum, id eſt authoritate corroboratum nemo ſper nit. græce ἀθετεῖ, id eſt ſpernit, reijcit, atq; irritum facit: aut ſuperordinat, gręce ἐπιδιατάσσεται, id eſt quidpiam illi adijcit, ſic enim Theophylactus ἐπιδιατάσσεται, τουτέστι προστίθησιν, id eſt ſuper- ordinat hoc eſt adiugit. Abrahæ autem & ſemi- ni ei9 factæ ſunt promiſ- ſiones de benedictiõe gẽ tium, quod eſt teſtamen tum à deo ipſi Abrahæ confirmatum & iuramẽ to corroboratum (ſicut Geneſis 23. dicitur,) Per memetipſum iuraui di- cit dominus, benedicen- tur in ſemine tuo omnes gẽtes terræ) hominis au tem teſtamentum nemo infirmare poteſt, nec illi quidpiã adijcere: multo minus ergo teſtamẽtum hoc .i. promiſſio Abrahæ facta irritari poteſt & an tiquari, aut illi quidpiam adijci. Lex igitur 430. an nos poſt Abrahæ ꝓmiſ- ſionẽ lata, teſtamentum illud, id eſt ꝓmiſſam per Chriſtũ benedictionẽ ir- ritũ facere nõ poteſt, neq; abrogare, aut illi quicquã addere: abrogaret autẽ ſi ipſa & circũciſione, nõ Chriſto & baptiſmo opus eſſet ad illã benedictionẽ aſſequẽdam, aut ſi vnà cũ Chriſto illis opus eſſet, ſupadderet aliquid ad hoc teſtamentũ: quod ſi in teſtamẽto hominis fieri nõ poteſt, quomodo admitti- mus in teſtamento per deũ facto & corroborato? bene ergo ait: Hoc autem dico teſtamentum, hic ꝓ hoc ad teſtamentũ referri nõ poteſt, quia græce eſt τοῦτο neutrũ, & pro teſtamentũ διαθήκην fœmineũ. ſenſus ergo eſt, Hoc au tem dico .i. iſtud autẽ ipſum aſſero, ꝙ lex 430. annos lata poſt promiſſionem Abrahę factã, teſtamẽtum ſiue pactũ (vtrũq; enim ſignificat, διαθήκην) à deo iuramẽto cõfirmatum lex irritum nõ facit .i. infirmare illud nõ poteſt ad eua cuandam promiſſionem. i. adeò vt promiſſio per illud teſtamentum facta aboleatur. Nam ſi ex lege eſſet hereditas .i. ſi per legis obſeruationem cæ- leſtem hæreditatem illam adipiſceremur, iam non ex promiſſione eſſet illa hæreditas, id eſt nõ in virtute promiſſionis hæreditatẽ illam adipiſceremur. Abrahæ autem & in eo gentibus per repromiſſionẽ donauit deus huiuſmo- di benedictionem, & hæreditatem, non ergo ex lege eſt hæreditas.

15. Quid igitur lex? id eſt quid proderat ſi benedictionem non conferebat?

16. Propter tranſgreſſionem .i. vt à peccatis & diuinorũ mãdatorum tranſ- greſſione Iudęos coherceat. propter trãſgreſſionẽ ergo poſita eſt, ordinata,

id eſt adminiſtrata Per angelos .i. ſacerdotes Moiſem & Aaron, ſiue vt græci dicũt vere per ipſos angelos. In manu i. in virute & poteſtate Chriſti mediatoris: donec veniret ſemẽ cui promiſerat, hoc enim per parẽtheſim legendum eſt. ſemen autẽ eſt Chriſtus, per quẽ promiſſum erat benedicẽdas gentes. bene autem per Chriſtũ datã legem aſſeruit, vt oſtendat eius eſſe illam deſtruere, cuius fuit & conſtruere.

ta per angelos in manu mediatoris. Mediator autem vnius non eſt: deus autem vnus eſt. Lex ergo aduerſus
D promiſſa dei? Abſit. [17] Si enim data eſſet lex quæ poſſet viuificare: vere
rom. 3.b. ex lege eſſet iuſtitia. [18] Sed concluſit ſcriptura omnia ſub peccato: vt promiſſio ex fide Ieſu Chriſti, daretur credẽtibus. [19] Prius autem quàm veniret fides: ſub lege cuſtodiebamur concluſi, in eam fidem quæ reuelanda erat. Itaque lex [20] pędagogus noſter fuit in Chriſto: vt ex fide iuſtificemur. At vbi venit fides: iam non ſumus ſub pædagogo. Omnes enim
rom. 6.a. filij dei eſtis per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Quicunque enim in Chriſto baptizati eſtis: Chriſtum

17. Si enim data eſſet lex, &c. probat his verbis legẽ nõ eſſe datã aduerſus promiſſiones, nec illis cõtrariã. Nam ſi lex viuificare poſſet vita. ſ. ſpirituali, vere ex lege eſſet iuſtitia. i. verè lex iuſtificaret, ſaluaret, benedictionemq; adferret: ſed viuificare nõ poteſt, ergo nec iuſtificare, nec benedictionẽ adferre: nõ igitur promiſſionibus eſt cõtraria. Eſſet enim illis cõtraria, ſi ipſa per ſe benedictionẽ adferre poſſet: excluderet enim promiſſiones, adeòque illis aduerſaretur.

18. Sed concluſit .i. coartauit lex Moſaica (hoc enim vocat ſcripturã) cõtinuitq; omnes ſub peccato, dũ per ſui trãſgreſſionem peccatores oẽs conſtituit: vt dum promiſſam benedictionẽ & iuſtificationẽ præſtare non poteſt, Promiſſio, id eſt promiſſa illa benedictio daretur credentibus ex fide, id eſt, per fidem Ieſu Chriſti.

19. Priuſquam autem veniret fides, &c. id eſt manifeſtaretur Chriſtus, ſub lege concluſi cuſtodiebamur. græce ἐφρουρούμεθα, id eſt lege velut quodam munito præſidio, ne inde egrederemur, continebamur: lex enim veluti vallo, ac munito quodam præſidio Iudæos concluſos tenebat, ne euagarentur, ac mandata tranſgrederentur. Cuſtodiebamur autem, inquit, concluſi velut illius vallo, in eam fidem, id eſt vſque ad fidem Chriſti quæ reuelanda erat per Chriſtum.

20. Pedagogus .i. ad Chriſtum manuducens & ad Chriſtũ pręparans, vt fide in eũ iuſtificaremur. Sicut enim pueris aſſignatur pædagogus, vt laſciuiens ætas refrenetur, & ad maiores diſciplinas ac ſolidiores, per elementorũ traditionẽ, nunc metu, nũc munuſculis præparetur, donec ſuapte ſpõte feratur ad illas, & per ætatẽ adoleſcẽtior factus iam monitore pædagogo non indigeat: nõ ſecus olim Iudęis data lex eſt vice pædagogi. pueri enim erãt craſſo ac carnali ingenio, & quale pueris eſſe ſolet, ſpiritualiũ rerũ non admodũ capaci, in omne genus cõcupiſcentiarũ procliues: quapropter velut laſciuiẽti paruulo tanquã pædagogus data illis lex eſt, quæ cohiberet illorum concu-

piſcentias, ipſosq́ in dei timore nunc flagris, nunc tēporalium donorum il-lectamentis cōtineret: interim rudibus carnalium obſeruantiarum elementis ad ſolidiorem fidei, ac ſpiritus diſciplinam inſtituens, ac manuducens. quemadmodū verò iam formata ætate adoleſcentior factus puer, vbi magiſtri ac præceptoris fidei committitur, cædit pædagogi autoritas: ita vbi venit fides, vbi magiſter adfuit Chriſtus, cuius fidei crediti ſumus, & in cuius fidem credidimus, iam non ſumus ſub pedagogo. iam legis minas, & tyrānidem euaſimus: quinimò non Iudæi tantum, ſed vos omnes per fidem Chriſti filij dei eſtis, & in baptiſmo Chriſtum induiſtis qui vobis eſt inſtar veſtis. Quēadmodū enim ſi quid maculæ eſt in corpore, ea veſtimentis celatur: ſi exueris, rurſum apparet: ita omnes animæ maculas Chriſt⁹ quē per baptiſmū induimus, tegit & occultat, vt non imputentur: quem ſi per peccatū exuerimus, rurſum apparebunt & imputabuntur.

21. Nō eſt Iudeus, &c. id eſt nō refert qua quiſque ſit cōditione, modo credat: omnes enim credētes vnum ſunt in Chriſto, id eſt vno eodemq́ loco apud eum, quos ſine diſcrimine, ſaluaturus eſt.

induiſtis. [21] Non eſt Iudæus neque Græcus, non eſt ſeruus neque liber, non eſt maſculus neq; fœmina. Omnes enim vos vnum eſtis in Chriſto Ieſu. Si autem vos Chriſti: ergo ſemen Abrahæ eſtis, ſecundum promiſſionem hæredes.

ARGVMENTVM Cap. 4.

¶Oſtendit legem ad tempus modo datam eſſe Iudæis, à qua per chriſtum liberati & in filios adoptati ſimus: atq; adeò ſtaltè rurſus ad eam illos redire. Itaque per illorum in ſe amicitiam obteſtatur, vt ſe imitentur, nec pſeudapoſtolis credant, qui eos legi rurſum ſubijcere vellent: à qua per figuram Abrahæ nos docet eſſe liberos.

CAPVT IIII.

[1] DIco autem, quanto tempore A
d
hæres paruulus eſt, nihil differt à ſeruo, cum ſit dominus omnium: ſed ſub tutoribus & actoribus eſt vſque ad præfinitum tempus à patre: ita & nos, cum eſſemus paruuli, ſub elementis mundi huius eramus ſeruientes. At vbi venit plenitudo tēporis, miſit deus filium

1. Dico autem. Oſtendit p Chriſtū nos à legis imperio fore liberos. Quēadmodū, ait, pater paruulum, ad quem morte ipſius obuētura eſt hæreditas, non ſinit ſuo iure agere, ſed gubernatorū, & rectorum fidei vſque ad tempus moderandum tradit, qui perinde ac ſeruum contineant: ille verò etſi hæres eſt, & in ſpe dominus omnium, interim tamen nihil à ſeruo differt: ita & nos Iudæos quū paruuli eſſemus ſenſibus, ac carnalium tantū rerū ſpectatores, rectoribus ac gubernatoribus tradidit de⁹ moderādos, ipſis ſcilicet ſacerdotibus, & prophetis; ſub quibus tanq̃ ſerui eramus: vtpote

quī timore tantū agebamur ad bonum, & ſub elementis mundi .i. carnalibus ceremonijs ſeruiebamus (de mundo enim dicitur quicquid carnale eſt.) Sub legis autē imperio nos ipſis regendos, nō in perpetuū, ſed ad certū prę finitumq́; tēpus, & illi ſoli notū tradidit. At vbi venit plenitudo tēporis .i. tēp⁹ ab eo ſtatutū impletū eſt, miſit deus filium ſuū temporaliter factum, & natum ex muliere, factumq́; ſub lege (quia legem ſeruauit circunciſus) vt eos qui ſub lege erant .i. lege victi, & obnoxii tenebantur, redimeret: noſq́; per eum ſibi in filios adoptaret. pro eo autē quod interpres habet tutorib⁹ & actoribus, gręci habent ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους: quorum vtrūq; eum ſignificat, qui à patrefamilias moderandę domui, ac familiæ præficitur.

ſuum factum ex muliere, factum ſub lege: vt eos qui ſub lege erant redimeret, vt adoptionem filiorum reci-
Ro. peremus. Quoniam autem eſtis filij
8.c. dei: miſit deus ſpiritū filij ſui in corda veſtra, [2] clamantem abba, pater. Itaq; iam [3] non eſt ſeruus, ſed filius. Quòd ſi filius: & hæres per deum. Sed tunc quidem ignorantes deum, ijs qui natura non ſunt dij, ſeruiebatis.
B Nunc autem cum cognoueritis deum, imò cogniti ſitis à deo: quomodo conuertimini iterum ad infirma & [4] egena elementa, quibus denuo ſeruire vultis? Dies obſeruatis, & menſes, & tempora, & annos. Timeo vobis, ne ſine cauſa laborauerim in vobis. [5] Eſtote ſicut ego, quia

2. Clamantem .i. clamare facientē. Clamare autem in ſcriptura nō tā pro vocem exaltare ſumit, q̄ pro toto animo, & vehemēti deſiderio in deum ferri, etiā ſi vox nulla pręceſſerit. ſicut domin⁹ ad Moiſem nihil antea locutū ait, Exo. 14. Quid clamas ad me? cui ferè addi ſolet reſpondēdi verbum pro exaudiri. Ionæ 2. Clamaui in tribulatiōe mea ad dominum, & reſpondit mihi, id eſt exaudiuit.

3. Nō eſt ſeruus .i. per Chriſtū iā nō ſumus ſerui, ſed filij, adeoq́; & hęredes.

4. Egena elementa, legem Moiſi eiuſq́; inutiles ceremonias ad quæ pſeudapoſtoli obſeruanda Galatas cōpellebant, de quibus elementis dicit, Dies obſeruatis, vtputa dies ſabbati, & Neomeniæ, & dies octauarū: & menſes, ſicut primum in quo 14. die phaſe fiebat, & 7. tempora: quia tribus anni vicibus Hieroſolymā adoratum veniebant. Annos, ſcilicet 7. remiſſionis annū, & 50. iubilei. Hæc omnia Iudæi religioſe obſeruabant: quod vno tēpore ſtatutum erat, nefas exiſtimātes alio fieri. Nō ſic autē Chriſtiani, inquit Hieronymus, quia in ſpiritu dies omnes feſtos, & quoq; die verū phaſe celebrare poſſumus. Ambroſi⁹ cū quo videnť ſentire græca ſcholia, interp̄tať per elementa mundi ſolis & lunæ adorationes: vt dies obſeruare dicanť, q dies faſtos ac nefaſtos ſuperſtitioſe obſeruabāt: menſes, qui lunationib⁹ vt ita loquar tantū tribuunt. Tēpora, qui negant veris initio quicq̄ fieri oportere. Annos, qui anni initium Iano bifronti dicant: ſed præſtat per egena elementa inutiles legis obſeruationes intelligere, quibus ſubijcere Galatas pſeudapoſtoli Iudæi volebant: neq; enim Iudæi coēgiſſent ad idolorum cultū Galatas.

5. Eſtote ſicut & ego, i. imitamini meipſum qui feruens olim ceremoniarū

zelator, nunc per Christum illas negligo. quia ego ſicut vos. ſubaudi ali-
quando fui legis nimium ſtudioſus.
6. Per infirmitatem carnis, id eſt, in corporalibus afflictionibus: in quibus
aſſiduus erat ob perſequentes aduerſarios: & ita græci exponunt. Hierony-
mus ad Galatas exponit, Euangelizaui vobis per infirmitatem carnis, ſcili-

& ego ſicut vos: fratres obſecro vos.
Nihil me læſiſtis. Scitis autem quòd
6 per infirmitatem carnis euangeli-
zaui vobis iampridem: & 7 tentatio-
nem veſtram in carne mea non ſpre
uiſtis, neq; reſpuiſtis, ſed ſicut ange-
lum dei accepiſtis me, ſicut Chriſtū
Ieſum. 8 Vbi eſt ergo beatitudo ve- c
ſtra? Teſtimoniū enim perhibeo vo
bis, quia ſi fieri poſſet, oculos veſtros
eruiſſetis, & dediſſetis mihi. Ergo ini
micus vobis factus ſum, verū dicens
vobis? 9 Aemulantur vos non bene:
ſed excludere vos volunt, vt illos æ-
mulemini. 10 Bonum autē ęmulami-
ni in bono ſemper: & non tātum cū
præſens ſum apud vos. Filioli mei,
quos iterū parturio, donec formetur

cet veſtræ, id eſt, prout infirmitas veſtra ferre poterat, nō de altiorib9 myſterijs, ſed quatenus ferre valebatis.

7. Tentationem veſtrā. græci legunt pro veſtrā μου. i. meam, & vocant tentationem Pauli afflictiones, vincula, plagas, & incarcerationes quas in carne ſuſtinebat, quā inquit, tentationem non ſpreuiſtis. i. nequaq̄ me ob huiuſmodi afflictiones expuliſtis: ſed velut angelum dei excepiſtis: græci habēt τὸν πειρασμὸν τὸν ἐν τῇ σαρκί μου. i. tētationē meam quæ eſt in carne mea ſcilicet afflictiones quas in carne mea fero. Hier. & Ambro. legunt veſtram pro veſtri paſſiue. i. cum ego virium veſtrarū periculum faciens, vóſq; tētās, humiliter vobis abiecta & humilia prędicarem, hanc veſtri tētationem, hoc virium veſtrarum experimentum non ſpreuiſtis. i. non me ob huiuſmodi quandam veſtri diffidentiam expuliſtis. Veſtram ergo tentationem in carne mea non ſpreuiſtis. i. ꝙ ego vos in carne conſtitutus tentaui & periculum virium veſtrarum feci non iniquè accepiſtis, neq; me ob id ſpreuiſtis.

8. Vbi eſt beatitudo veſtra: græci habent τίς οὖν ἦν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν. i. quæ erat beatificatio veſtra? quod gręca ſcholia explicāt. primū, non interrogatiuè ſed admiratiue: quæ igitur & quanta erat veſtra beatitudo à qua excidiſtis? alio modo exponunt, quę erat beatificatio illa qua me beatum prędicabatis? quóve illa iam abijt? nunc contrà quia vos increpo odioſus ſum vobis: & hic mihi videtur ſenſus magis quadrare præcedentibus & ſequentib9: præmiſit enim, excepiſtis me vt angelū dei imo vt Chriſtum Ieſum: quod ὑπερβολικῶς intelligere oportet: Vbi eſt igitur beatificatio veſtra. i. laudes quibus me beare ſolebatis? Teſtimonium enim perhibeo quia etiam in mei gratiam oculos veſtros eruiſſetis.

9. Aemulantur vos non bene. i. fingunt ſe veſtri ardere deſiderio, ſed non bono. volunt enim vos excludere, id eſt, à fide abducere ad legem, vt illos æmulemini in legalium obſeruatione.

10. Bonum autē emulamini in bono ſemper. noſter interpres legit καλὸν ζηλοῦσθε, græci legunt καλὸν δὲ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ. i. bonum eſt æmulari ſemꝑ

per in bono.i.bonum eſt ſemper ſtudio affici in rem bonā.quod autē habet interpres bonū emulamini ſemper in bono,poteſt ad rē bonā,& bonū præceptorem referri:quia prædixerat volunt vos excludere vt illos æmulemini: bonum autē præceptorē æmulamini in re bona ſemper.non tantum in præſentia mea ſed in abſentia etiam.

Chriſtus in vobis. 11 Vellem autem
eſſe apud vos modo, & mutare vocē
meā:quoniam 12 cōfundor in vobis.
Dicite mihi qui ſub lege vultis eſſe,
legem nō legiſtis? Scriptū eſt enim,
Gen. 16.d Quoniam 13 Abraham duos filios ha
buit:vnum de ancilla,& vnum de li-
D bera. Sed qui de ancilla, ſecundum
Gen. 21.a carnem natus eſt: qui autē de libera,
per repromiſſionem.quę ſunt per al-
legoriam dicta. 14 Hæc enim ſunt
duo teſtamenta. 15 Vnum quidē in
mōte Sina,in ſeruitutē generās:quæ

11. Vellem autem eſſe, aut gręce τὸ δὲ,& Latine autem ſuperfluit, vt ſæpe fit.aut præcedens prępoſitio filioli mei, &c. propter affectionē animi manſit ecliptica.

12. Cōfundor in vobis, gręce ἀποροῦμαι.i.dubiſū animi,neſcio quid dicturus ſim de vobis. ita cyrillus exponit.

13. Abraham,&c. veteris ac nouæ legis, Iudęorumq́ & Chriſtianorū, ex ipſis Abrahæ vxorib⁹ & filijs per allegoriā intellectis,diſcrimen aperit. Eſt autē allegoria,cū manēte hiſtoriæ veritate aliud verbis, aliud ſenſu prætēdit. Abrahā ergo, īquit,duos habuit filios, ſcilicet Iſmael de Agar ancilla,& Iſaac de libera Sarra. Iſmael autē ſecūdū carnē.i.naturalē generationē de iuuene & fœcunda, Iſaac verò præter naturæ ordinem ex nonagenaria,& iam effœta Sarra diuinæ promiſſionis virtute natus eſt: per quos cum matribus duo teſtamenta ſignificantur,duæq́ leges,ac duo populi.vnum teſtamentū,ſcilicet vetus,lex eſt Moyſi in monte Sina vel Sinai data,quæ dicitur Paulo in ſeruitutem generans, quia Iudæi non ingenuo amore,ſed ſeruili timore legem perficerent.Legem ergo veterem Agar præfigurabat,Iudæos Iſmael. Videbaẗ additurus Paul⁹,alterum teſtamentum eſt in mōte Sion in libertatē generās, ſed iſtud ob ſequens hyperbatum oblitus eſt ijſdem verbis addere,q̄q̄ in ſententia ſubiunxit: Sarra autē libera legē euangelicā præfigurat, & Iſaac Chriſtianos liberos per Chriſtum à ſeruitute Moſaica.Quēadmodū autē Iſmael natu grandior,fratrem Iſaac perſeq̄batur:ita & Iudęi in cultu dei maiores natu Chriſtianos perſequebātur.vnde ſicut Iſmael abiectus eſt, & hæreditate ſpoliatus:ita Iudæi, quia legē neglecto euāgelio retinent,eiecti ſunt,& cæleſti hæreditate abdicati.Nos ergo qui ſumus Sarræ liberæ,& eccleſiæ filij,non debemus nos ſeruituti legis ſubijcere.Hæc de allegoria,nunc connectenda lectio.

14. Hec enim ſūt duo,&c.interp̄s legit αὐτὰ.i.hęc:gręci hn̄t αὗται.i.hę duę.ſ. Agar & Sarra ſunt 2.teſtamēta.i.ſignificāt & figurāt nobis duo teſtamēta.

15. Unum quidē in mōte Sina.interpres legit ἐπ' ὄρος.i.in mōte:græci nūc habēt ἀπ' ὄρος.i.à mōte.vnum ſcilicet teſtamentū profectum eſt à monte Sina vbi latū eſt:& ipſum in ſeruitutē generans. Que eſt Agar.i.quę figuraẗ per Agar.vbi τὸ quæ referri poteſt ad τὸ ſeruitutē vel ad τὸ διαθήκην.i.teſtamentum:hoc modo quæ ſeruitus eſt Agar, ſi referatur ad διαθήκην, ſenſus eſt,quod teſtamentum eſt Agar.i.per Agar ſignificatur. Et hoc modo relatiuum quæ,quod refert teſtamentū,iungitur cū fœminino Agar.

16. Sina enim. græci habent τὸ γὰρ ἀγὰρ σινᾶ, aſſeruntq; interpretes Sina montem Arabiæ Arabice dici Agar, qui mons, inquit, coniunctus eſt ei quæ nunc eſt Hieruſalem. Quod verò ait quæ nunc eſt .i. vocatur Hieruſalem, hoc ait quia olim Iebus & Salem dicta eſt. Cum autem Hieruſalem & Sina, longiſſime diſtent, græci interpretantur coniunctus, non vicinitate locorum, ſed ſimilitudine, q̄a ſicut in Sina lata lex eſt Moſaica, ita Hieroſolymis in mōte Siō lex euāgelica.

17. Quę ſurſum eſt Hieruſalem. Quidam interpretantur eccleſiā triumphantem, alij militātem quę ſurſum eſſe dicitur, quia non terrenis & carnalibus ducitur, vt ſynagoga: ſed ſupernis & cæleſtibus bonis, quę, inq̄t, eſt mater noſtra, licet olim ſterilis, nunc tamen multorum filiorum parens, cuius fœcunditatē eſſe ab Eſaia prædictam aſſerit, dicente: lætare ſterilis, &c.

18. Deſertę. deſertā vocat eccleſiam & congregationem gentium, quæ viro ſuo, deo .ſ. repudiato, fornicabatur cū idolis: hęc tum ſterilis erat, nullos gignens ſpirituales filios vbi autem Chriſto adhęſit, quem Synagoga repudiauit, facta eſt multorum filiorum mater.

19. Secundū Iſaac promiſſionis filii ſumus. i. ad Iſaac imitationē. ſicut enim ille præter ordinem naturę in vim ꝓmiſſionis ipſi Abrahamo factæ natus eſt, ita nos fidem & obedientiam patris & filij Iſaac imitantes .i. in vim promiſſionis factæ Abrahamo de benedicēdis in ſemine Chriſto gentibus, promiſſionis filij ſpirituales per fidem facti ſumus.

20. Qua libertate. Græci coniunctim legunt initium ſequentis capitis ſtate, vt ſit ſenſus, State in ea libertate qua vos Chriſtus liberauit, & nolite ſub iugo ſeruitutis legalis contineri & coërceri.

eſt Agar ([16] Sina enim, mons eſt in
Arabia: qui coniunctus eſt ei, quæ
nunc eſt Hieruſalem) & ſeruit cum
filijs ſuis. Illa autem [17] quę ſurſum eſt
Hieruſalem, libera eſt: quę eſt mater
noſtra. Scriptum eſt enim: Lætare Eſa.
ſterilis, quæ non paris, erumpe & cla 54.a
ma, quę non parturis: quia multi filij Luc. 23.d
[18] deſertæ, magis quàm eius quæ ha- Ro. 9.b
bet virum. Nos autem fratres [19] ſe-
cundum Iſaac promiſſionis filij ſu-
mus. Sed quēadmodum tunc is qui
ſecūdum carnem natus fuerat, perſe
quebatur eum qui ſecūdum ſpiritū:
ita & nunc. Sed quid dicit ſcriptura?
Eijce ancillam & filiū eius, nō enim Gen.
hæres erit filius ancillæ cum filio li- 21.a
beræ. Itaq; fratres, nō ſumus ancillæ
filij, ſed liberæ: [20] qua libertate Chri-
ſtus nos liberauit.

ARGVMENTVM cap. 5.

A circuncisione Galatas auertit, oſtendens non poſſe eam ſtare cum Chriſto: & interim pſeudapoſtolis imprecatus, & Galatas ad charitatem hortatus, in manifeſtatione fructuum carnis & ſpiritus caput concludit.

1. State & nolite iterum iugo ſeruitutis contineri. pro ſtate græce eſt στή-κετε, quod ſignificat firmi eſtote, & poſthac in fide ne vacillate: pro contine-ri autem codices quidam græci habent ἐνέχεσθε, quod verti poteſt ne immi-ſceamini néve implicemini iugo ſeruitutis ſcilicet legalis, quia ἐνέχειν miſcere ſignificat: aut potius ne obnoxij ſitis iugo ſeruitutis legalis, eſt enim ἐνέχομαι reus & obnoxius fio, nolite ergo vos reos cõſtituere rurſum ſeruitutis legalis iugum apprehendendo: alij codices vt Veronẽſis & Dionyſianus, habẽt ἀνέχεσθε. quũ autẽ ἀνέχομαι ſignificat idem quod ἀναβαστάζω, id eſt, baiulare, magis hoc loco videtur quadrare μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἀνέχεσθε, id eſt, ne rurſũ iugo ſeruitutis grauemini.

CAPVT V.

A [1] STate: & nolite iterum iugo ſeruitutis contineri.[2] Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam ſi circuncidamini, Chriſtus vobis nihil proderit. Teſtificor autem rurſus omni homini circuncidenti ſe, quoniam [3] debitor eſt vniuerſæ legis faciẽdæ. [4] Euacuati eſtis à Chriſto, qui in lege iuſtificamini: à gratia excidiſtis. Nos enim [5] ſpiritu ex fide

Act. 15.a

B ſpem iuſtitiæ expectamus. Nam in Chriſto Ieſu, neq; circũciſio aliquid valet, neq; preputium: ſed [6] fides quę per charitatem operatur. Currebatis bene: quis vos impediuit veritati nõ obedire? ▸ [7] Nemini conſenſeritis.. [8] Perſuaſio hæc non eſt ex eo qui vocat vos. [9] Modicum fermẽtum, totã maſſam corrumpit. Ego confido in

1. co. 5. b

2. Ecce ego Paulus, greci exponunt, nolite alias rationes quærere, mea Pauli pro omni ratione ſatis eſt autoritas. dico ergo vobis quòd ſi circuncidimini, id eſt, ſi circuncifionem apprehenditis & per eam ſaluatũ vos iri putatis, Chriſtus nihil vobis proderit, quẽ ſpernitis velut ſaluandi impotem.

3. Debitor eſt vniuerſe legis faciende. Hoc ait vt eos deterreat à circũciſione, quia cum infinita eſſent legis onera: qui caput legis circuncifionem rurſum apprehendere cupit oſtendit legem nondum ſibi eſſe mortuam, ſeq; vniuerſæ legi peragendæ obnoxium.

4. Euacuati eſtis, id eſt, excidiſtis à Chriſto, qui in lege iuſtificamini, id eſt, iuſtificari quæritis, ſic enim greci exponunt, pro euacuati eſtis græce eſt κατηργήθητε, id eſt, ſoluti eſtis à Chriſto & Chriſtum fruſtra apprehendiſtis.

5. Spiritu, non carnalibus ceremonijs.

6. Fides que per charitatem operatur. Hic græca ſcholia: nõ ſufficit ſolũ Chriſtum credere, ſed oportet efficacem eſſe hanc fidem & in opera exire.

7. Nemini conſenſeritis, hoc græci non habent, eſt autem ſenſus, Nemini conſenſeritis, nec credideritis, quantum ad fidem attinet, alteri quam mihi.

8. Perſuaſio hec, id eſt, Chriſtus qui vos ad fidem vocauit, nequaquam vobis perſuaſit vt circuncideremini.

9. Modicum fermentum, id eſt, peruerſa doctrina etiam modica, aut vt Hieronymus exponit, pauci impoſtores & hæretici totam maſſam & congregationem veſtram inficere poſſunt.

vobis in domino, quòd nihil aliud ſapię
tis. qui autē cōturbat vos: portabit iu
diciū, quicūq; eſt ille. Ego aūt fratres
ſi [10] circūciſionē adhuc prædico: qd
adhuc perſecutionē patior? [11] Ergo
euacuatū eſt ſcādalū crucis. Vtinā &
abſcindātur, qui vos cōturbant. Vos
enim in libertatē vocati eſtis fratres: C
tantū [12] ne libertatē in occaſionē de-
tis carnis, ſed per charitatē ſpirit⁹ ſer
uite inuicē. Omnis enim lex in vno
ſermone implet, Diliges proximum Leui. 19.d
tuū ſicut teipſum. Quòd ſi inuicem Mat. 22.d
[13] mordetis & comeditis: videte ne Mar. 12 c
ab inuicē cōſumamini. Dico autem
in Chriſto: ſpiritu ambulate, & deſi- rom. 13c.
deria carnis nō perficietis. Caro eīn Iaco. 2.b
concupiſcit aduerſus ſpiritū: ſpiritus
autē aduerſus carnem. hæc enim ſibi Ro. 13.d
inuicem aduerſantur: vt nō quæcun- 1.Pe. 2.c
que vultis, illa faciatis. Quòd ſi ſpiri- D
tu ducimini: non eſtis ſub lege. Ma-
nifeſta ſunt autem opera carnis: quæ
ſunt [14] fornicatio, immunditia, impu
dicitia, luxuria, idolorū ſeruitus, ve-
neficia, inimicitiæ, cōtētiones, æmu-
lationes, iræ, rixæ, diſſenſiones, ſe-
ctæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates,
comeſſationes & his ſimilia, quę prę-
dico vobis ſicut prædixi: quoniam
qui talia agunt, regnum dei non con
ſequentur. Fructus autē ſpiritus eſt:
charitas, gaudium, pax, patientia, lō-
ganimitas, bonitas, benignitas, manſuetudo, fides, mo-
deſtia, continentia, caſtitas. [15] Aduerſus huiuſmodi, non

10. Circunciſionem, &c. Perſuadebant pſeudapoſtoli Galatis circūciſionis neceſſitatē, Paulūq; circūciſionē adhuc prædicare, quā opinionē tollēs, ſi circunciſionē, inqt, prędico, quid adhuc perſecutionem patior à Iudæis, quibus vtiq; gratus eſſem ſi illā prædicarē?

11. Ergo euacuatū eſt, &c. i. ſi circunciſionē prędico, iam deſinit eſſe ſcādalo Iudæis crucis prędicatio: ob quā tm̄ offendebātur, quia circūciſionē tolleret: ſed adhuc offendunt crucis prædicatione, nō ergo circunciſionem prædico.

12. Ne libertatē. i. nolite libertatē ſpirit⁹ trahere in occaſionē & argumētū carnis. i. carnalium cōcupiſcētiarū ſectandarū.

13. Mordetis & comeditis. i. graues inimicitias exercetis.

14. Fornicatio. Hic gręci addūt μοιχεία. i. adulteriū, deinde πορνεία. i. fornicatio: vnde intelligere oportet cōtra multos hodie illā permittentes, & adoleſcentulas charitatis ꝑtextu ſeducētes, nō adulteriū mō, ſed fornicationē à Paulo inhiberi.

15. Aduerſ⁹ huiuſmodi. idē ſēſus hui⁹ loci q & illius, iuſto nō eſt lex poſita. i. ſi oēs iuſti eſſent, ac ſecūdum ſpiritū viuerēt, nulla op⁹ eſſet lege vetāte. & vt gręca ſcholia explicāt, q quod rectū eſt agit, monitore ac pædagogo, lege op⁹ nō habet, quippe qua ſuperior eſt.

est lex. Qui autē ſunt Chriſti: carnē ſuā crucifixerunt cū vitijs & cōcupiſcentijs. Si ſpiritu viuimus: ſpiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi: inuicem prouocātes, inuicem inuidentes.

ARGVMENTVM Cap. 6.

¶Galatas hortatur vt ſe inuicem ferant, & bonis operibus vacent. Deinde pſeudapoſtolos gloriā tantum humanam ex eorū circumciſione, oſtendit quærere, ſe verò tantū in Chriſto gloriari: cuius gratiā Galatis precatus, epiſtolam claudit.

CAPVT VI.

A F Ratres, & [1] ſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto: vos qui ſpirituales eſtis huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis, cōſiderans teipſum: ne & tu tēteris. Alter alterius onera portate: & ſic adimplebitis legē Chriſti. Nā ſi quis exiſtimat ſe aliquid eſſe cū nihil ſit: ipſe ſe ſeducit. [2] Opus autē ſuum

B probet vnuſquiſq;, & ſic in ſemetipſo tantū gloriā habebit, & nō in altero. Vnuſquiſq; enim onus ſuum portabit. [3] Cōmunicet autē is qui catechizatur verbo, ei qui ſe catechizat in omnibus bonis. [4] Nolite errare. Deus nō irridetur. Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet. Quoniam

1. co. 3. b

1. Si præoccupatus fuerit homo. græce eſt προληφθῇ, & quū προλαμβάνομαι ſignificet etiam opinione præſumo & exiſtimo, mihi videtur græcorū hic eſſe poſſe ſenſus: Si quis opinione præſumit & exiſtimat eſſe in aliquo delicto, nolite ſtatim illū vel traducere vel acriter nimis obiurgare, vos qui ſpirituales eſtis: ſed huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis. vbi pro inſtruite græce eſt καταρτίζετε, & quum καταρτίζω ſignificet hominē animo perturbato cōponere ac ſibi reſtituere: poteſt eſſe ſenſus: ſi quis præoccupatus eſt & anteq̃ cauere poſſet in delicto inuētus eſt & deprehenſus, nolite acrius obiurgare, ſed potius in ſpiritu lenitatis illū cōponite, ne acrius obiurgatus mentē animūq; deſpondeat. Conſiderans teipſum, hic ſolœciſmus eſt, inſtruite cōſiderās, pro cōſiderātes voſmetipſos, nā græce participiū ſingulare eſt ſ. σκοπῶν, cū verbo plurali. vnde ſe vere Paulus fatetur imperitum ſermone.

2. Opus autē ſuū probet .i. vitā ipſe ſuā ſcrutetur, nec anxie diſquirat de aliena: & ſic, ſi nō reprehēderit eū cor eius, de ſeipſo gloriari poterit apud deū, & nō in altero gloriā habebit. græce εἰς ἕτερον .i. aduerſus alterū, ſicut Phariſæus gloriabatur, dicēs, non ſum ſicut cæteri hoim, raptores, adulteri, velut etiam hic publicanus.

3. Cōmunicet, &c. i. qui per prædicationem fidei myſteria docet, cōmunicet in oibus bonis. i. de ſuis facultatibus elargiatur ei qui ſe catechiſat, id eſt, inſtruit.

4. Nolite errare. arguit eos qui falſo paupertatē prætēdebāt, ne doctores ſuos alerēt. Nolite, inquit, errare, nouit deus vr̃as facultates, neq; irridetur. i.

tanq̃ deceptus ludibrio haberi poteſt. Hic eñ græci irrideri ꝓ falli ſumunt.
5. Qui ſeminat, &c. i. qui carnalia tantũ ſeminat, ſuiſq; cõcupiſcentijs ſeruit, de his corruptionem metet. i. mortem æternã reportabit. Qui autem in ſpiritu ſeminauerit. i. ſpiritualia bona fecerit, de his vitã æternam metet.
6. Non deficiamus. gręce μὴ ἐκκακῶμεν. i. ne deſides ſimus neq; defatigemur in benefaciendo.

7. Quicunq; enim volũt placere Iudæis, ſcilicet in carne. i. per carnalem circunciſionẽ quã prędicant, & per veſtrã circunciſionẽ, hi vos cogũt circuncidi: nõ ꝙ in circũciſione virtutẽ eſſe putẽt, neq; ꝙ legis ſint zelatores, ſed tñ ne circũciſionẽ deſtruẽdo, pſecutiões patiantur, quas crucẽ & euangeliũ prędicantibus Iudæi inferunt.
8. In carne veſtra. i. carnaliter de vobis tanq̃ ſibi acquiſitis diſcipulis glorientur.
9. Noua creatura. i. aĩa fide ac baptiſmo renouata, in nouitate vitę ambulans, ſecundũ ſpiritũ non in vetuſtate literę ſecundum carnem.
10. Hanc regulã. i. hunc viuẽdi modũ, vt in nouitate vitæ ſecundũ Chriſtum ambulẽt, &c. & in eo ſolo glorientur.
11. Super Iſrael dei. i. veros Chriſtianos, neque eñ oẽs qui ex Iſrael ſũt, hi ſunt Iſraelitę. Rom. 9.
12. Nemo mihi moleſtus ſit. i. nemo mihi moleſtiã adferat, & hypocriſeos inſimulet, aut leuitatis, ꝙ circũciſionem nunc tollo nunc prędico. Ego enim ſtigmata domini Ieſu. i. plagas, verbera, & afflictiones ob prędicationẽ illius & circunciſionis ſublationẽ in corpore meo porto. ſic enim Photi⁹ græcus exponit.

[5] qui ſeminat in carne ſua: de carne
& metet corruptionem. qui autem
ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu me-
tet vitam ęternam. Bonum autem fa- C
cientes, [6] non deficiamus: tempore 2. th. 3. a.
enim ſuo metemus non deficientes.
Ergo dum tempus habemus: opere-
mur bonum ad omnes, maxime au-
tem ad domeſticos fidei. Videte qua
libus literis ſcripſi vobis mea manu.
[7] Quicunque enim volunt placere in
carne: hi cogunt vos circuncidi, tan-
tum vt crucis Chriſti perſecutionem
non patiantur. Neque enim qui cir-
cunciduntur, legem cuſtodiunt: ſed
volunt vos circuncidi, vt [8] in carne
veſtra glorientur. Mihi autem abſit D
gloriari, niſi in cruce domini noſtri
Ieſu Chriſti. Per quem mihi mun-
dus crucifixus eſt, & ego mundo. In
Chriſto enim Ieſu, neq; circunciſio
aliquid valet, neque præputium: ſed
[9] noua creatura. Et quicũque [10] hanc
regulam ſecuti fuerint: pax ſuper il-
los & miſericordia, & [11] ſuper Iſrael
dei. De cætero, [12] nemo mihi mole-
ſtus ſit. Ego enim ſtigmata domini
Ieſu, in corpore meo porto. Gratia
domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpi-
ritu veſtro fratres. Amen.

¶Argumentum epiſtolæ Ad Epheſios.

Epheſus Aſiæ minoris metropolis eſt, vbi Paulus egregiam nauauit in Euãgelio operã, trienniũ apud illos verſatus: quin & ibi ſeditione facta periclitatus eſt. Huius incolas, cũ in fide perſtitiſſent, hortatur hac epiſtola Paulus, vt quà cœperũt pergant, de arduis myſterijs, ſubobſcure tamen, cũ illis diſſerens, ac demũ cuiq; ætati & hominũ conditioni recte viuendi modum præſcribens. Scripta eſt ab vrbe Roma per Tychicum diaconum.

EPISTOLA DIVI PAVLI AD EPHESIOS.

ARGVMENTVM Cap. I.

¶Præpoſita ſalutatione recenſet catalogum beneficiorũ dei & patris erga Epheſios, quibus obiter bene precatur cõgratulans fidei illorũ. deinde dignitatẽ hominis à Chriſto aſſumpti manifeſtat.

CAPVT I.

A PAulus apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem dei omnibus ſanctis qui ſunt Epheſi, & fidelib⁹ in Chriſto Ieſu, gratia vobis & pax à deo patre noſtro & domino Ieſu Chriſto.

2.co.1.a 1.Pe.1.a Benedictus deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti: [1] qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in cæleſtibus in Chriſto: ſicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, [2] vt eſſemus ſancti & immaculati in conſpectu eius in charitate.

1. Qui benedixit nos. ſ. qui nos per Chriſtũ abũde cumulauit oĩb⁹ bonis ſpiritualib⁹ & cæleſtib⁹, quæ nobis in cælo repoſuit: ſicut Iudæorũ benedictio in terrenis bonis erat. nam quod ad hoĩes attinet, bñdicere deo, laudare eſt. Vñ paulo antè dixit Benedictus de⁹. ſ. laude dign⁹: benedicere autẽ dei hoĩbus, eſt illis benefacere. vnde quod interpres vertit, in omni benedictione ſpirituali nos ĩ paraphraſi, in omni bonorũ ſpiritualium largitate: rurſum quod ait in celeſtibus, intelligit bona olim nobis in cælo repoſita: nunc eñi bonis ſpiritualib⁹ gratia. ſ. ac reliquis ſpiritus ſancti donis nos muneratur, & poſt mortem, ſi quidẽ ijs recte vſi fuerimus, gloriã in cælo largitur.

2. Ut eſſemus ſancti & immaculati, aut magis ĩculpati, nã græce eſt ἀμώμους. qđ ſignificat ĩculpatos & irreprehenſibiles, In cõſpectu eius. ſ. non modo corã hominib⁹, qui de facie iudicãt, ſed coram deo qui cor intuetur, In charitate, referendum eſt iſtud ad id quod præceſſit, elegit nos, in charitate, græce ἐν ἀγάπῃ, id eſt, in dilectione, ſiue pro ſua in nos dilectione.

3. Qui prædeſtinauit .i. qui iuxta æternã prædeſtinationẽ ſibi nos per Ieſum Chriſtum adoptauit in filios: nã quod interpres vertit in ipſum, ꝓ quo quidã græci habẽt εἰς αὐτὸν reciproce, quodq́ Eraſmus vertit in ſeſe, mihi referẽdum videtur nõ ad prædeſtinãdi verbum ſed adoptionis, quaſi prædeſtinauit vt ſibi in filios adoptaret: neq; enĩ admodũ quadrat in ſeſe, vtrocunq; referas. prędeſtinauit autẽ in laudem glorie gratie ſue i. vt laudaremus & glorioſam prædicaremus gratiã ſuã, qua nos ſibi gratos effecit. i chrõ in quo habemus redemptionem per ſanguinẽ ipſius, ipſã videlicet peccatorum remiſſionem.

4. Ut notũ faceret, ſuperabũdauit, inquit, gratia in nobis, adeo vt notum faceret nobis ſacramentũ & myſterium voluntatis ſuæ, ſecundũ beneplacitũ ſuũ, quod ꝓpoſuerat cõplere (vt græci ſubaudiunt) in eo. i. per chriſtum. ſacramentum inquã, quod eſt inſtaurare oĩa in Chriſto celeſtia & terreſtria .i. oẽs homines & angelos vnire & cõiungere & ad Chriſtum tanq̃ vnũ caput redigere, in diſpenſatione plenitudinis tẽporũ. i. quum tẽpus ad id a patre deſtinatũ cõpletum eſſet, ꝓ eo autẽ quod interpres habet inſtaurare, græci legunt ἀνακεφαλαιώσασθαι, quod ſignificat ſummatim colligere. Dei filiꝰ aũt ante ĩcarnationẽ nõdũ erat caput noſtrũ, qa nõ haberet eandẽ cũ mẽbris humanã naturã.

[3] qui prædeſtinauit nos in adoptionem filiorũ per Ieſum Chriſtũ in ipſum, ſecũdum propoſitũ voluntatis ſuæ in laudẽ glorię gratię ſuæ, in qua gratificauit nos ĩ dilecto filio ſuo. in quo habemus redemptionẽ per ſanguinẽ eius, remiſſionẽ peccatorũ: ſecũdũ diuitias gratiæ eius, quę ſuperabundauit in nobis in omni ſapientia & prudentia, [4] vt notũ faceret nobis ſacramentum voluntatis ſuæ, ſecundũ beneplacitũ eius, quod propoſuit in eo in diſpenſatione plenitudinis temporum, inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis & quæ in terra ſunt in ipſo. In quo etiã & nos [5] ſorte vocati ſumus, prædeſtinati ſecundum propoſitũ eius, qui operatur omnia ſecundũ conſilium voluntatis ſuæ: vt ſimus [6] in laudẽ gloriæ eius, nos qui ante ſperauimus in Chriſto, [7] in quo & vos, cũ audiſſetis verbum veritatis, euãgelium ſalutis veſtrę, in quo & credentes [8] ſignati eſtis ſpiritu ꝓmiſſionis ſancto, qui eſt pignus

B

C

5. Sorte vocati ſumus. græce ἐκληρώθημεν, id eſt, in ſortem & hæreditatem aſciti ſumus.

6. In laudem glorie, &c. id eſt, vt ſimus argumentum & occaſio laudandi & glorificandi dei de noſtra conuerſione.

7. In quo & vos. ſubaudi, ſperaſtis.

8. Signati eſtis ſpiritu, &c. grǽce ꝓ ſignati eſtis, eſt ἐσφραγίσθητε .i. obſignati & ſigillati eſtis. ſicut enĩ hic exponunt græca ſcholia, vt ſuos agnoſceret ac notabiles redderet, ſpiritu ſctõ obſignauit deus, qñ velut ſigillũ diuinæ adoptionis ſpiritꝰ ſcti gratiã illis infudit, qui quidẽ ſpiritꝰ ſanctꝰ eſt pignus hęreditatis noſtrę in redẽptionẽ acquiſitionis .i. velut pignꝰ quo certi ac ſecuri ſu

mus nos populũ ſuũ ſibi acquiſitũ redẽptũ iri, nos eñ dei acquiſitio ſum⁹ & poſſeſſio, vt hic Photi⁹ ait περιποίησιν ἡμᾶς καλεῖ, διὰ τὸ περιποιήσασθαι ἡμᾶς τὸν θεόν. i. acquiſitionẽ nos vocat ꝙ ſibi nos de⁹ acqſierit & cõpararit, deinde ὁ δὲ ἀρραβών φησι καὶ πρὸς τοῦτο δὴ, τὸ ἀπολυτρώσασθαι τὴν περιποίησιν αὐτοῦ. i. arrabo eſt igit̃ & pign⁹ ad hoc videlicet vt poſſeſſionẽ ſuã redime ret.

hęreditatis noſtræ in redẽptionẽ acqſitionis, in laudẽ glorię ipſi⁹. Propterea & ego audiẽs fidẽ veſtrã quæ eſt ĩ Chriſto Ieſu, & dilectionẽ ĩ oẽs ſãctos: nõ ceſſo⁹ gratias agẽs ꝓ vobis, memoriã veſtri faciẽs in orationib⁹ meis, [10] vt de⁹ dñi noſtri Ieſu Chriſti pater gloriæ, det vobis ſpiritũ ſapientiæ & reuelationis, in agnitionẽ

D ei⁹, illuminatos oculos cordis veſtri: vt ſciatis quę ſit ſpes vocationis eius, & quę diuitię glorię hęreditatis eius in ſãctis, & [11] quę ſit ſupereminens magnitudo virtutis ei⁹, in nos q credimus ſecundũ operationẽ potentiæ virtutis eius, quam operatus eſt in Chriſto, ſuſcitans illũ à mortuis, & cõſtituens ad dexterã ſuã in cæleſtibus, ſupra omnẽ principatũ & poteſtatem & virtutẽ & dominationẽ, & omne nomen quod noĩat nõ ſolũ in

Pſal. 8.c hoc ſeculo, ſed etiã in futuro. Et oĩa

In laudẽ glorie ipſius. i. vt inde laudetur ipſe & glorificetur.

9. Gratias agens. i. gratias agere, græci eñ participijs ꝓ infinitiuis vtũt.

10. Ut deus domini noſtri Ieſu Chriſti, ⁊c. poſſemus hic interp̃tari pr̃ glorię. i. à quo oĩs in homines gloria manat, vt gręci videt̃ exponere. mihi aũt videt̃ eſſe Hebraiſmus. vt de⁹ glorię, deus glorioſ⁹ dicat̃, atq; ita ſit ſẽſus, vt de⁹ glorioſ⁹ dñi noſtri Ieſu Chriſti pater, det vobis ſpiritũ, & det vobis illuminatos oculos cordis veſtri. i. cordis oculos illuſtret, vt ſciatis quę ſit ſpes vocationis eius. i. ad quã vos vocauit, q dq; ab eo vocati ſperare debeant, ⁊ que diuitie. i. q̃ glorioſã & opulẽtã hæreditatẽ habituri ſũt ſãcti.

11. Que ſit ſupereminens. i. q̃ excellentẽ virtutis ſuæ magnitudinem in nos qui nũc credimus oſtẽderit, qua nos ſcilicet (vt gręci de Pauli pſona exponſit) tã ferinis morib⁹ & Chriſtiani ſanguinis ſitibũdos, in Chriſti fidẽ adduxit & cæleſtia philoſophari fecit. Secundũ operationẽ potentie virtutis eius quã operatus eſt in Chriſto. i. iuxta Photiũ (ſi τὸ ſecũdũ operationem referat̃ ad credimus) per eã virtutẽ & efficacẽ potentiã qua Chriſtũ ſuſcitauit à mortuis, quòd. ſ. Chriſti reſurrectio à morte corpali cauſa extiterit reſurrectionis noſtrę ſpũalis, quódq; in ipſũ credidimus. Si verò refert̃ ad τὸ ſupereminens magnitudo. tũc κατὰ τὸ καθάπερ, ſumit̃: & ſẽſ⁹ eſt, vt ſciatis q̃ ſit excellens magnitudo virtutis eius quã credimus, Secundũ operationẽ. i. quæ nõ eſt diſſimilis neq; inferior illa potente & efficaci virtute quã operatus eſt deus in chriſto: ꝙ ſcilicet non minoris ſit potentiæ infideles à morte ſpiritali q̃ Chriſtum à morte corporali ſuſcitare. Quum autẽ infirmitatis & mortis Chriſti meminiſſet Paulus, ſtatim ad ſublimia trãſuolat, dicẽs eũ ſedere ad dexterã patris, id eſt, in eadem æqualitate cum patre, & prefectum ſuper omnem principatum, poteſtatem, virtutem, & dominationem,

per quæ intelliguntur angelorũ ordines, & quoniã omnium angelorũ officia nemo nouit, nec noĩare poteſt, ſubdit, ⁊ ſuper omne nomen quod noĩatur, nõ hic tantũ ſed in futuro ſeculo .i. & ſi quod eſt aliud ſpirituum cæleſtium nomen aut officium nobis ignotum, olim autẽ in gloria reuelandum. poteſt etiã principat⁹ & dominationis noĩe quęcũq; poteſtas intelligi. quod verò ſequitur, ⁊ omne nomen, poteſt intelligi ꝑ quauis dignitate, ſicut latini dicunt, magni nominis hominem, quẽ etiã ἀπὸ τοῦ ὀνόματος. i. à noĩe, gręci ὀνομαστὸν vocant. i. clarũ & celebrẽ. græci exponunt ſupra omne nomẽ, ſupra omne quod dici nominatiue poteſt.

ſubiecit ſub pedib⁹ eius: & ipſum dedit [12] caput ſupra omnẽ eccleſiã, quę eſt corpus ipſius, & plenitudo eius, [13] qui omnia in omnib⁹ adimpletur.

12. Caput ſupra, ⁊c. græci legunt, dedit illum caput eccleſiæ ſuper oĩa, & tunc ſenſus eſt, ꝙ ſuper oĩa viſibilia aut inuiſibilia præfecit illum eccleſiæ ſuæ caput, aut ꝙ ſupra oĩa bona quæ contingere nobis poſſunt, & tanꝗ ſummũ bonũ eccleſiæ illũ præfecit in caput. quæ quidem eccleſia, inquit, eſt corpus eius ⁊ plenitudo eius .i. cõplementum. Caput enĩ, inquit Oecumenius, corpore completur & perficitur, & ipſum etiam corpus capite.

13. Qui omnia, ⁊c. græce τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου .i. omnia in omnibus adimplẽtis vel impleti. participium enĩ mediũ actiuè & paſſiuè ſumi poteſt. gręci explicant πληρουμένου ἀντὶ τοῦ πληροῦντος .i. impletis, vt ſit ſenſus, ꝙ eccleſia eſt plenitudo capitis Chriſti, qui oĩa adimplet in oĩbus. quia (vt inquit Hieronymus) ſingulas in omnib⁹ virtutes omnes aliquãdo eſſe faciet in ſingulis. ſi exponimus πληρουμένου paſſiue, nõ video quomodo ordinetur τὰ πάντα, niſi aduerbiaſcit, vt ſumat̃ pro omnino, & ſit ſenſus, ꝙ poſt reſurrectionem omnino erit Chriſt⁹ in oĩbus fidelibus. Si legimus omnia adimpletur, ꝓ omnia ſumendũ eſt in recto, vt ſit ſenſus, ꝙ Chriſtus qui eſt omnia in omnib⁹ .i. qui in oĩbus eſt ac ſufficit ꝑ omni bono, adimpletur .i. cõpletur & conſummat̃ oĩbus mẽbris ſui corporis .i. eccleſiæ quã dixit eſſe plenitudinẽ Chriſti omnia in oĩbus cõplẽtis, vel omnino oĩbus ſuis membris cõpleti.

¶Quoniam ob præpoſitionum frequentiam, hyperbata & anapodota multa, tum Latinè tum Græcè mihi viſum eſt hocce caput ſubobſcurum, addidimus lector optime poſt ſcholia noſtra dilucidam ex varijs græcis verſionẽ quæ vel ſola vice commentarij eſſe poſſit.

¶Dilucidior verſio primi capitis ex gręco.

PAulus per dei voluntatẽ Chriſti Ieſu apoſtolus, omnibus ſanctis qui ſunt Epheſi, & fidelibus in Chriſto Ieſu, ſalutẽ. gratia vobis & pax à deo patre noſtro & domino Ieſu Chriſto. Laude celebrãdus eſt à nobis de⁹ & pater domini noſtri Ieſu Chriſti, qui in omni beneficẽtia & ſpiritualium bonorũ largitate ſuã erga nos munificentiam teſtatus eſt, non pro hac modo vita, ſed in cæleſti etiamnũ hæreditate: idq;

Chriſti merito ac beneficio : ſicut nos olim in ipſo anteq̃ orbis fundamēta moliretur, pro ſua in nos charitate & beneuolentia, vt ſancti & immaculati ac ſine vitio coram ipſo (qui cor intuetur) eſſemus elegit : ac iuxta propenſam animi ſui affectionem & voluntatem, eam ob rem prædeſtinauit, vt ſibi per Chriſtum Ieſum in filios adoptaret:quo ſic adoptati glorioſam eius & illuſtrem in nos gratiam laudaremus ac prædicaremus, qua nos ſibi per dilectum filium gratioſos effecit, in quo per eius ſanguinem redēptionē aſſecuti ſumus,ipſam videlicet peccatorũ remiſſionē,pro opulenta & diuite ſua gratia,quæ in nos cũ omni rerũ diuinarum ſapientia,& humanarum prudentia exuberauit:patefacto nobis ſuæ voluntatis archano, quod ſecum ipſe in Chriſto facere inſtituerat : nimirum cum diuinæ adminiſtrationis ſuæ & conſilij impleta eſſent tēpora,omnia in ipſum vnire,per ipſumq́ luxata omnia inſtaurare,& tanquam ad rerum caput & ſummā omnia ad illum reducere & redigere,tum in cælis habitātes angelos,tum degentes in terra homines, eodem ſemper ſequeſtro & conciliatore Chriſto: Per quē & nos quoq́ in dei ſortē & hæreditatē adſciti ſumus , adeóq́ (iuxta quod olim illi viſum erat efficaci rerũ omnium opifici qui omnia ꝓ ſuæ voluntatis cōſilio agit ac regit:) ad hoc prædeſtinati,vt argumentum eſſemus ſuā illam gloriā laudandi & illuſtrandi: ac nos præſertim qui priores in Chriſtum ſperauimus:in quē & vos quoq́ intellecto veritatis verbo,ipſo ſcilicet ſalutis veſtræ euangelio,ſperaſtis: quod vbi fide apprehendiſtis,ſancto illo promiſſionis ſpiritu obſignati eſtis,firmiſſimo noſtræ hæreditatis arrabone & pignore,quo certo nos precioſo ipſius ſanguine acquiſitos redēptum iri ad glorioſam ipſius laudē confidimus. Propterea & ego intellecta fide in dominum Ieſum Chriſtum veſtra, & erga omnes ſanctos beneuolētia & charitate perſpecta,nō ceſſo veſtra cauſſa deo gratias agere, in orationibus meis veſtri nō immemor:vt glorioſus deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti det vobis ad agnitionē ſui ſpiritũ ſapientiæ & reuelationis, mentíſq́ veſtræ oculos illuſtret,vt ītelligatis quidnā ſperare vocati ab illo debeāt,quámq́ diues & exuberans ſit hæreditatis gloria, quam ſanctis largiturus eſt ſuis:porrò etiā q̃ excellens magnitudo virtutis eius erga nos qui credimus:quippe quæ nō eſt inferior ſua illa virtute efficaci & potente,quā in Chriſto præſtitit ex mortuis ſuſcitato,cui ſedē ſtatuit ad dexterā ſuā in cæleſtib⁹ ſupra omnē principatum & poteſtatē & virtutē & dominationē, ac ſupra omne quod dici

nominarive poteſt,nõ in hoc ſeculo modo, verũm & in futuro:
Quin omnia pedibus eius ſubiecit,eúmq; eccleſiæ ſupra omnia,
ſupráq; omnẽ eccleſiam caput cõſtituit: quæ quidem capitis ſui
Chriſti corpus eſt & complementum, qui quum omnibus rerum
omnium vice & loco ſit,ſuo corpore cõſummatur & completur,
rurſum quoq; omnia in omnibus perficit & complet.

ARGVMENTVM Cap. 2.

¶ *Nos in omni libidinum genere mortuos, merà gratia à deo patre cum Chriſto exuſcitatos oſtendit, per quem ſoluta maceria quæ nos à deo diuidebat, & allata pace, conciues ſanctorum effecti ſumus.*

CAPVT II.

[1] ET vos quoq; cõuiuificauit A
cum eſſetis mortui delictis & Colo.
peccatis veſtris, in quibus 2.d
aliquando ambulaſtis [2] ſecundum ſe
culum mundi huius,ſecundum prin
cipem poteſtatis aëris huius ſpiritus
qui nunc operatur in [3] filios diffidẽ-
tiæ:in quibus & nos omnes aliquan-
do cõuerſati ſumus in deſiderijs car-
nis noſtræ, faciẽtes voluntatem car-

1. Et vos quoq; conuiuificauit, græci nõ legũt cõuiuificauit, & tunc longum hoc hyperbatũ continue legendum eſt vſq; ad ÷ deus autem, atque ibi cũ eclipſis ſit, ſupplẽdum viuificauit, aut quid ſimile, quanquam Hieronymus continue legit vſq; ad ÷ cõuiuificauit nos, & quia repugnaret particula autem, in illo loco, deus autem diues eſt, ait illã ſuperfluere, ſicut plerũq; græcis ÷ δὲ otioſum eſt: & hoc mõ ſenſus eſſet, & vos quũ mortui eſſetis, &c. deus q diues eſt, et .i. etiã nos quoq; quũ perinde eſſemus mortui conuiuificauit Chriſto.

2. Secũdũ ſeculũ mũdi. i. mundanũ hoc ſeculũ, eiuſq; deſideria .i. ex more huius ſeculi, Secundũ principẽ poteſtatis aeris huius ſpiritus. tres genitiui ſubſequẽtes difficultatem loci faciunt, quidã interp̃tãtur iuxta principẽ cui eſt poteſtas aëris qui eſt ſpiritus. ſed hoc perperã, refragãtibus in hunc locum græcis ſcholijs & Theophylacto qui ait: Et ideo Paulus principem poteſtatis dicit, non q̃ vllã habeat in aëre ditionẽ, ſed q̃a in illo ſe inſinuet: in aere eñ tanq̃ in vẽto & ſpiritu diuerſat̃: ideo hic mihi videt̃ eſſe ſenſus, ſecũdũ principẽ poteſtatis aëris ſpiritus. nã græcis deeſt ÷ huius .i. ſecundũ volũtatẽ & impulſionẽ ei⁹, qui dominat̃ poteſtatib⁹ ſpirituũ aëriorũ. ſic eñ græci ἄρχων δὲ τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος, τουτέστι τοῦ ὄντος ἐν τῷ ἀέρι πνεύματος, δηλον. τῶν ἀερίων πονηρῶν πνευμάτων .i. princeps eſt aeris ſpiritus, hoc eſt diuerſantis in aere ſpiritus: videlicet aeriorum nequã ſpirituum. vocãtur autẽ dæmones ſpiritus aerij, vel q̃ plerũq; in aere quo facilius nobis imponant degunt: vel q̃ (vt quibuſdã videt̃) corpora habeãt nõ materialia, ſed aeria & ſpiritualia, aut potius q̃ aeria ſibi ad nos fallendos corpora effingunt.

3. Filios diffidentie .i. inobediẽtes & incredulos. Nã vtrũq; ſignificat ἡ ἀπείθεια, vel qui diffidũt ſe in Chriſto ſine lege ſaluari poſſe. In quibus ⁊ nos .i. inter quos diffidentiæ filios & nos quoq; Iudæi aliquando conuerſati ſumus,

nam & increduli ipſi fuimus. neq; eñ ꝟ quibus referᷣ ad ꝟ peccatis, quod græce eſt fœmininum ἁμαρτίαις, ſed ad ꝟ filios, quod græce eſt maſculinũ ἐν οἷς, de quorũ incredulorũ numero & nos aliquãdo fuimus, facientes voluntatẽ carnis ⁊ cogitationũ. græce θελήματα .i. voluntates. græci id ſic explicãt ὡς ἐν ἴσῳ καὶ σωματικῶς καὶ ψυχικῶς ἁμαρτάνοντες .i. animo & corpore peccãtes. vt voluntates carnis, peccata ſint carnalia, quæ in corpore verſant. volũtates cogitationum, peccata animi, & ſpiritualia: vt odium internũ, inuidia, blaſphemia, hæreſis. ſic Hiero.

nis & cogitationum,[4] & eramus natura filij iræ, ſicut & cæteri. Deus autem qui diues eſt in miſericordia, ꝓpter nimiam charitatem ſuam qua dilexit nos,[5] & cum eſſemus mortui
B peccatis, cõuiuificauit nos Chriſto, cuius gratia eſtis ſaluati: & cõreſuſcitauit & conſedere fecit in cæleſtibus in Chriſto Ieſu, vt oſtenderet in [6] ſeculis ſuperueniẽtibus abũdãtes diuitias gratię ſuæ in bonitate ſuper nos in Chriſto Ieſu. Gratia enim eſtis ſaluati per fidem: & hoc nõ ex vobis. Dei enim donũ eſt:[7] nõ ex operib⁹, vt ne quis glorietᷣ. Ipſius enim ſum⁹ factura,[8] creati ĩ Chriſto Ieſu in operib⁹ bonis, quę pręparauit de⁹, vt in

4. Et eramus natura ſ. eramus eñ natura filii iræ. ſ. ira & vltione diuina digni. quomodo Hebræi vocãt filiũ mortis, hoĩem morte dignum, nõ ꝙ natura talis ſit creata, & ideo intelligendũ natura .i. naturali ĩclinatione, vel ab ipſa natiuitate, ob pctm̃ originis.

5. Et cum mortui eſſemus .i. quum pariter vobiſcũ qui idololatræ eratis, ob delicta noſtra mortui eſſemus, et .i. etiã nos conuiuificauit Chriſto, hoc eſt per Chriſtum vel ad ſimilitudinẽ chriſti, vt ſicut à morte corporali chriſtum ſuſcitauit, ſic nos à ſpũali: et cõreſuſcitauit. ſi de morte animę intelligit, id nũc factũ intelligẽdũ eſt: ſin de morte corporis, accipiẽdũ in ſpe.

6. Seculis ſuperuenientibus, ⁊c. .i. vt toto ſequẽti tẽpore oſtenderet diuitias gratiæ ſuæ in bonitate .i. benignitate qua erga nos vſus eſt p Chriſtũ Ieſum.

7. Non ex operibus, ſcilicet fidẽ præcedentib⁹, inde græca ſcholia hoc loco habẽt, οὐκ ἐξ ἔργων, ἵνα μή τις καυχήσηται: οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἐβούλετο ἐξ ἔργων σῶσαι, ἀλλ᾽ ὅτι οὐδεὶς ἴσχυεν ἐξ ἔργων σωθῆναι, εἰ μὴ διὰ πίστεως .i. nõ ex opib⁹, vt ne quis gloriet: nõ ꝙ noluerit ex operib⁹ ſaluare, ſed ꝙ nemo ex opib⁹ niſi p fidẽ & cũ fide ſaluari poſſit. Excludit ergo opa fidẽ ꝑcedẽtia, ne putarẽt ſine fide ſuis ſe ad gratiã virtutib⁹ vocatos, q̃ ſine fide inane tm̃ nomẽ ſit virtutis:

8. Creati in Chriſto Ieſu, ⁊c. .i. ad bona opa faciẽda p Chriſtũ Ieſũ regenerati. nõ eñ (vt inqt Photi⁹) de prima nrã fictione & cõditione loquiᷣ, ſed de ſecũda p baptiſmũ. Photi⁹ aũt interꝑtaᷣ ꝟ creati in opib⁹ bonis ἐπὶ τῷ ἀγαθοεργεῖν κτισθέντες .i. ad bene recteq; viuẽdũ creati: q̃a autẽ pręmiſit Paul⁹ grã ſaluati eſtis p fidẽ nõ ex opib⁹: ne qs putet hoc loco opa excludi fidẽ ſequentia, ſed ꝑcedẽtia tm̃, audiat qd in hũc locũ Photi⁹ grec⁹ ait, εἶτα, ἵνα μὴ ἀκούσαντες ὅτι οὐκ ἐξ ἔργων ἐσώθημεν, ἀλλὰ τῇ χάριτι, ῥαθυμότεροι γενώμεθα: δείκνυσιν, ὅτι μετὰ τὴν πίστιν, καὶ ἔργων χρεία .i. deinde ne quum audierimus, ꝙ non ex operibus ſed gratia ſaluati ſumus, negligentiores euadamus: oſtendit poſt acceptam fidem opus eſſe operibus: quæ, inquit, præparauit deus vt in illis ambulemus, id eſt, vt ea agamus.

illis ambulem[9]. [9] Propter quod me- C
mores eſtote ꝙ aliquãdo vos qui era
tis gentes in carne: qui dicebamini
præputium ab ea quæ dicitur circun
ciſio in carne manifeſta: quòd eratis
illo in tempore ſine Chriſto, aliena-
ti à conuerſatione Iſraël, & hoſpites
teſtamentorum, promiſſionis ſpem
nõ habentes, & ſine deo in hoc mun
do. [10] Nunc autem in Chriſto Ieſu
vos qui aliquando eratis longe, fa-
cti eſtis propè in ſanguine Chriſti.
Ipſe enim eſt pax noſtra qui fecit
vtraque vnum, & [11] medium pa-
rietem maceriæ ſoluens, inimici-
tias in carne ſua: legem mandato- D

9. Propter quod memores eſtote quod aliquãdo vos qui eratis, &c. Quã-quam grȩcis non ſit qui, non male tamẽ additum eſt ab interprete explicãdi gratia: ſecũdo verò loco ꝓ eo quod quidã habẽt q eratis in illo tẽpore, vete-res codices habent quod eratis, eſt autẽ repetitio ſuperflua ſicut & græcis, ſed propter longum hyperbaton, prioris oblitus rurſum Paulus addidit. ſen-ſus ergo eſt, memores eſtote ꝙ vos qui eratis gẽtes in carne qui diceba-mini, &c. eratis in illo tẽpore, &c. Vos ergo qui eratis gentes in carne. i. carnalia ſectantes deſi-deria, qui dicebamini preputiũ. i. per ignomi-niam vocabamini prȩputiati ab ea que dicitur circũciſio in carne ma-nufacta. i. à Iudæis car-naliter tãtum circunci-ſis: hoc autẽ loco ꝟ ma-nufacta refertur non ad ꝟ carne ſed ad ꝟ circun ciſio, nec otioſum eſt qđ de circunciſione Iudȩo-rum loquens ait que di-citur, quaſi dicatur tan-tum, non itẽ vera ſit cir cũciſio: deinde ꝙ manu-factam & in carne eſſe dicit, ad diſtinctionem ſpiritualis in corde circũ ciſionis. Mementote, in-quit, ꝙ eratis tunc ſine Chriſto. i. ſine Chriſti fide explicita vel implicita, alienati a conuerſatione Iſrael, grȩce τῆς πολιτείας, quod elegãter ĩterpres vertit cõuerſationẽ, me-lius q̃ qui rẽpublicã & ciuilitatẽ. neq; eñ incõmodũ fuiſſet Epheſijs extra rẽ-publicã Iſrael eſſe, mõ vnũ deum cũ Iſrael vere coluiſſent. cũ ergo πολιτεία ἀντὶ τῆς διαίτης ſumatᷣ. i. pro vitȩ ratione & inſtituto, πολιτεύεσθαι aũt cõuer ſari ſignifi. recte vertit interpres alienati à cõuerſatione Iſrael. i. aliũ viuendi ritũ hñtes: illi vnũ deũ adorabãt, vos ſimulachra muta colebatis: eratis quoq; hoſpites teſtamentorũ, græce ξένοι τῶν διαθηκῶν. i. alieni à teſtamẽtis & extranei. hoc eſt ad quos nihil ſpectabant teſtamẽta & pacta Iudȩis facta. vtrũq; eñ ſignificat ἡ διαθήκη. Sũt qui ſequẽs verbũ ꝓmiſſionis iungũt cũ prȩ cedẽtib⁹, vt ſit ſenſus, hoſpites teſtamentorũ ꝓmiſſionis. i. extranei nec partẽ habentes in promiſſis teſtamentis, & pactis, neq; ſpem habentes reſurrectio-nis. Alij legunt promiſſionis ſpem nõ habentes, id eſt, non ſperantes in pro-miſſionibus Iudæorũ, & eratis ſine deo in hoc mundo, quia etſi plures deos colebant, nullus tamen erat illis verus deus.

10. Nunc autem, nunc autẽ quũ in Chriſtũ credidiſtis vos q per idololatriã procul eratis à deo, ad eum per Chriſti ſanguinẽ appropinquaſtis.

11. Medium parietẽ, &c. ꝟ inimicitias referunt ad ꝟ parietẽ, vt inimicitiæ ſint veluti paries q̃dã munit⁹ & vallũ diuidẽs inter hoſtes. Hũc aũt parietẽ ini-micitiarũ, quidã interꝑtantᷣ peccata hoĩm quȩ diuidebãt inter deum & nos, quem diruit Chriſtus in carne ſua & morte: atque ita hoc pariete diſſoluto,

Chriſtus pax noſtra quia nos patri reconcilliauit, *Fecit vtraq; vnum*, dũ hominem tot interſtitijs à deo diſſidentem aſſumpſit in deũ, fecitq; vt eſſet idẽ deus & homo. Alij has inimicitias quod magis quadrat ob ſequẽtia interpretantur inimicitias Iudæorum & gẽtilium, quia Iudæi gentes execrabantur, gentes autem Iudæos odio habebant. Has Chriſtus inimicitias ſoluens:

rum decretis euacuans: [12] vt duos cõ
dat in ſemetipſo in vnũ nouũ homi
nem, faciẽs pacem, vt recõciliet am-
bos in vno corpore deo, per crucẽ,
interficiẽs inimicitias in ſemetipſo.
Et veniẽs euangelizauit pacem [13] vo
bis qui longe fuiſtis: & pacem ijs qui
rom. 5.a. prope. quoniã per ipſum habemus
acceſſum ambo in vno ſpiritu ad pa-
trem. Ergo iam non eſtis [14] hoſpites
& aduenæ: ſed eſtis [15] ciues ſanctorũ
& [16] domeſtici dei, ſuperædificati ſu-
per fundamẽtum apoſtolorũ & pro

Fecit vtraq; vnum, dũ ex duobus diuerſi ritus & cultus populis vnicũ fecit Chriſtianũ populũ. quidam *Medium pariete͂m maceriæ* interpretãtur circũciſionem carnalem. Erat enim velut paries diſtinguẽs Iudæos à gentibus, & bene paries maceriæ, quia ſicut maceria ex lapidibus conſtat non cementatis, atque adeo facile ſolubilis eſt: ſic facile ſolubilis erat circunciſio quã Chriſtus in carne ſua, id eſt per paſſionem ſuam ſoluens, per fidem fecit vtraque vnum. Circunciſionem autẽ vocat Paulus inimicitias, quia cauſa eſſet mutui inter Iudæos & gẽtes odij. Chriſtus ergo medium parietem ſoluens, inimicitias videlicet inter Iudæum & gentilem, & vtriuſq; cum deo, verè pax noſtra eſt, qui fecit vtraq; vnum: *Legem mandatorum*, id eſt legem Moſaicã quæ infinitis conſtabat mãdatis, *Decretis* .i. dogmatis euangelicis abrogãs. Ita enim Chryſoſtomus & Photius græcus, abrogans legem (inquit) in dogmatis, ſiue fide ipſa, ſiue ijs quæ ipſe promulgauit dogmatis, dicẽs: Ego autem dico vobis. Non eſt ergo legendum legem in dogmatis ſitam. nam hoc modo græci dicerent τὸν νόμον τὸν ἐν δόγμασι. græci autem hoc loco non habent ſecundum articulum, & ideo ἐν δόγμασι, ſignificat hic per decreta.

12. *Vt duos* ſcilicet populos, tanquam duos homines *Condat*, id eſt creet, græce κτίσῃ, *in vnum nouum hominem*, id eſt per vnitatem fidei duos populos quodam modo faciat vnum nouum hominem in nouitate vitę ambulantem, & facta pace reconciliet ambos populos deo in vno corpore eccleſiæ per crucem & paſſionem ſuam, interficiens inimicitias ſiue Iudæorũ & gentium mutuas, ſiue omnium hominũ cum deo. interficiens inquam in ſemetipſo, id eſt per ſemetipſum, ſcilicet per mortẽ ſuam. quo loco interpres legit ἐν αὑτῷ, id eſt in ſemetipſo: alij græci legunt ἐν αὐτῷ ſpiritu leni, & referunt ad τῷ σταυρῷ, vt ſit ſenſus, vt ambos deo reconciliet per crucem, interficiens inimicitias, in ea ſcilicet cruce.

13. *Vobis qui longe fuiſtis*, id eſt qui procul eratis à deo per idololatriam, & his qui prope i. Iudæis: qui propiores erant, per vnius dei cultum.

14. *Hoſpites*: græce ξένοι, extranei.

15. *Ciues ſanctorum*, græce συμπολῖται .i. conciues & municipes, quia ad idem ius cæleſtis patriæ recepti, cum veris ciuibus ſanctis angelis.

16. *Domeſtici dei*, id eſt familiares, ſuper fundamẽtum apoſtolorum, id eſt fidem à prophetis prædictam, & ab apoſtolis prædicatam.

phetarũ, ipſo ſummo [17] angulari la-
pide Ieſu Chriſto: in quo oĩs ædifica
tio cõſtructa, creſcit in tẽplũ ſanctũ
in dño, in quo & vos coædificamini
in habitaculũ dei in ſpiritu ſancto.

17. Angulari lapide. angularis lapis Chriſtus dicitur, quòd ei totum initiũ ſpirituale ædificiũ: in quo omnis ædificatio cæleſtis eccleſiæ conſtructa, creſcit & exurgit in templum ſanctum deo: dum fideles per gratiam dei templum efficiuntur, in quo, inquit, & vos coędificamini in habitaculum dei in ſpiritu ſancto, id eſt vt per habitantem in vobis ſpiritum ſanctum, templum & domicilium dei ſitis.

Dilucida verſio ſecundi capitis ex græco.

ET vos quoq; tum ille ad vitã reuocauit, quũ propter delicta & peccata veſtra mortui eſſetis: in quibus aliquãdo ex more mundani huius ſeculi degebatis, próq; volũtate illius & arbitrio, qui quũ æriorũ ſpirituũ poteſtatibus dominetur, in pertinaces & incredulos homines vim ſuã exerit: è quorũ numero oẽs aliquãdo & nos quoq; Iudęi fuimus, in cõcupiſcentijs noſtris carnalibus agẽtes, & deſideria carnis animiq; noſtri ſenſa & cogitata ſectãtes. Eramus eñi non ſecus ac reliquæ gẽtes, ab ipſo noſtræ natiuitatis exordio ira & vltione diuina digni. At nos de⁹ abũde miſericors, pro ſumma ſua erga nos charitate & beneuolẽtia, quũ pariter vobiſcum ob delicta mortui eſſemus, cũ Chriſto etiã ac per Chriſtũ Ieſum (cuius gratia ſalui eſtis) viuos reddidit, & pariter vobiſcũ cũ illo ſuſcitatos vnà cũ eo ſedere inter cæleſtes fecit: vt toto ſequẽti tẽpore excellẽtes gratiæ ſuæ diuitias pro ſua in nos benignitate p Chriſtum Ieſum collatas, oſtẽderet. Quòd enim credidiſtis & per fidẽ ſalui facti eſtis, nequaq̃ id veſtro merito, ſed ipſius factũ eſt gratia, nõ vllis veſtris operibus, ſed ſola ipſius beneficẽtia, vt ne quis glorietur ſuis ſe meritis ſaluũ, & ad fidẽ eſſe vocatũ. Ipſius enim figmẽtum & opus ſumus, in hoc ipſum per Chriſtũ Ieſum cõditi & regenerati, vt recta ſtudioſáq; agamus opera, quę præparauit deus vt in illis degeremus. Quãobrem memores eſtote ꝙ vos quondã gẽtes carnalia tantũ ſectãtes deſideria, quum ab ipſis circũciſione tantũ carnali & manufacta circunciſis Iudæis opprobrio vobis præputij nomẽ verteretur, ſine Chriſti fide degebatis, abalienati à cõuerſatione Iſraelis, ritúq; viuẽdi Iudaico, teſtamẽtorũ & ꝓmiſſarũ Iudæis pactionũ expertes, quin potius extra omnẽ diuinæ promiſſionis ſpem, ac prorſus ſine vllo dei cultu in hoc mũdo viuẽtes. Nunc aũt poſteaq̃ in Chriſtũ credi-

diſtis, vos qui longe à deo aberatis, acceſſiſtis tãdem, & ad illũ appropinquaſtis, ſed per Chriſtũ Ieſum eiùſq; ſanguinẽ. Ipſe eſt enim pax noſtra, qui ex vtroq; populo, imò ex deo & homine, rem vnã effecit, ſoluto videlicet per carnẽ ſuã medio illo maceriei pariete, inimicitijs ſcilicet hominũ cũ deo, & ipſorũ inter ſe diſſolutis, & Moſaica lege, quæ mandatorũ conſtabat multitudine, decretis abrogata euãgelicis: vt è duobus populis pacẽ inter eos firmãs, quodã modo cõdat ac faciat nouum vnũ hominem, atq; ambos in vno eccleſiæ corpore per crucẽ ac mortem ſuam deo patri recõciliet, peremptis in ſemetipſo per eã veteribus inimicitijs. Itaq; mundũ hunc ingreſſus & vobis qui procul ab illo eratis, & ijs qui propius ad illũ accedebãt, Iudæis, lætum ac fauſtum pacis nuntium attulit: adeo vt iam per illũ vterq; populus acceſſum habeamus in eodem ſpiritu ad patrem. Igitur iam nõ eſtis velut peregrini & incolæ, ſed ſanctorũ conciues & municipes, deiq; familiares & domeſtici, ſuper ipſum apoſtolorũ & prophetarũ fundamẽtum ædificati, cuius quidem ædificij præcipuus & angularis ille lapis eſt Chriſtus, in quo omne ædificium conſtructum & coagmentatũ, per domini gratiam in templum ſanctum exurgit & creſcit, in quo & vos coędificamini, vt per habitantem ſpiritum ſanctum in vobis dei domicilium ſitis.

ARGVMENTVM CAP. 3.

¶ Myſterium vocationis gentium ſibi reuelatum docet, ſéq; ad illud prædicandum à deo delegatũ: ob cuius prædicationem in carcere detentus Epheſios hortatur, ne quo pacto ob ſuas afflictiones animo frangantur, illiſque & virtutem conſtantiæ & plenam dei cognitionem precatur.

CAPVT III.

A h [1] Vius rei gratia ego Paulus
vinctus Chriſti Ieſu, pro vobis gẽtibus: [2] ſi tamẽ audiſtis diſpẽſationẽ gratiæ dei quæ data eſt mihi in vobis: quoniã ſecũdum reuelationẽ notũ mihi factum eſt ſacramentum, ſicut ſupra ſcripſi in breui, ꝑut poteſtis legẽtes intelligere pru-

1. Huius rei gratia .i. vt vos coædificarẽ Chriſto, ego Paul9, ſubaudi, ſum vict9 Chriſti .i. ꝓ Chriſto: quõ dicim9 martyr Chriſti .i. ꝓ Chriſto. idq; ꝓ vobis gẽtib9, inuidioſus enĩ erat Iudæis, ꝙ ſe gentiũ apoſtolũ eẽ teſtaret: ob eãq; cãm ab illis accuſat9 Romę tenebat ĩ vĩculis.
2. Si tamen audiſtis, græci habẽt εἴγε .i. ſi quidem audiſtis diſpẽſationem gratiæ quæ data eſt mihi in vos, id eſt ſi quidem intellexiſtis creditã mihi eſſe adminiſtrationem gratię dei inter vos prædicãdæ, quæ autem illi credita eſt diſpẽſatio oſtẽdit, dicẽs: Quoniam ſecundũ reuelationẽ notũ factum eſt mihi ſacramentũ. græci habent

ἐγνώρισέ μοι .i. notum mihifecit de⁹. ſ. ſacramẽtum ſiue myſteriũ illud . nam
græce eſt, τὸ μυστήριον, & indicat myſteriũ illud de gẽtium vocatione, de quo
etiã ſubdit ſicut ſupra ſcripſi in breui, ἐν ὀλίγῳ .i. paucis, vel paulo ante, ſi-
cut præcedenti capite gentes vocatas oſtendit & conciues ſanctorũ effectas:
ſicut, inquit, ſupra ſcripſi, non quatenus myſterij dignitas & magnitudo exi-
gebat, ſed prout poteſtis legentes intelligere prudẽtiam meam in myſterio
Chriſti, id eſt, ſed quate-
nus capere poteſtis ſcien
tiã & intelligẽtiam meã
circa myſterium Chriſti:
ſic enim græci expõſũt,
papæ inquiũt, nequaquã
omnia quibus opus ha-
bebant, ſcripſerat: ſed ea
tãtum quorum capaces
erant: ſcripſi ergo prout
poteſtis intelligere pru-
dentiam & ſcientiã meã
circa myſterium Chriſti
quod alijs generationi
bus, id eſt alia ætate ac
præcedenti tempore non
eſt cognitum.
3. In ſpiritu, id eſt ſicut
reuelatum eſt nunc apo
ſtolis & prophetis per ſpi
ritum, ſcilicet ſanctum:
quãquam neq; Veronen-
ſis codex neq; Dionyſia-
nus addãt ſanctũ: etſi de
illo intelligi debet. Am-
broſius refert τὸ ſpiritu
ad τὸ gentes eſſe cohære
des. non eſt ergo agnitũ
filijs hominũ ſicut nunc
reuelatum eſt, &c. i. non eſt taliter & tã perfectè cognitum ſicut nunc eſt.
4. Gentes eſſe cohæredes. hoc referendum eſt ad pauló ante præcedẽtia,
& ſic legendum, Notum factum eſt mihi ſacramentum, ſcilicet gentes eſſe
cohæredes, &c. quæ veró intercedunt, per parentheſim legẽda: myſteriũ aũt
hoc eſt, quod gẽtes Chriſto cõcorpores factæ ſunt, id eſt vnũ corpus in eo myſti-
cum cõſtituentes: & cõparticipes promiſſionis factæ ipſi Abrahæ in Chriſto.
5. Mihi enim omniũ ſanctorum minimo. græcis deeſt enim, tamen græca
ſcholia dicũt ſupplẽdum eſſe γὰρ .i. enim. Mihi ergo omniũ minimo data eſt
gratia Euangelizare, id eſt vt euangelizem inueſtigabiles pro imperueſti
gabiles Chriſti diuitias, & illuminare omnes, id eſt vt illuminem.
6. Quæ ſit diſpenſatio. quidam græci legunt κοινωνία, id eſt cõmunicatio,
quidam οἰκονομία, id eſt diſpenſatio, vel adminiſtratio, quidam πλοῦτος .i.
diuitiæ. duobus primis modis ſenſus eſt: Mihi data eſt gratia poſſe illumina-
re & docere omnes, quæ & qualis ſit tanti ſacramenti adminiſtratio, quod
hactenus in deo latuit, in deo inquam qui omnia creauit, hoc loco græci ad-
dũt διὰ ἰησοῦ χριστοῦ per Ieſum Chriſtum. Norant enim, inquit Chryſoſtomus,
forſitan & prophetæ gentes vocandas: Quomodo verò & ad quanta bona,
non nouerant: ſed hoc mihi conceſſum eſt omnibus aperire vt innoteſcat
principibus & poteſtatibus in celeſtibus per eccleſiam multiformis ſapiẽ

dẽtiam meam in myſterio Chriſti,
quod alijs generationib⁹ nõ eſt agni
tum filijs hominũ, ſicuti nũc reuela-
tum eſt ſanctis apoſtolis eius & pro-
phetis [3] in ſpiritu, [4] gentes eſſe cohæ
redes & concorporales & comparti-
cipes promiſſionis eius in Chriſto
Ieſu per euangelium. Cuius factus
ſum ego miniſter ſecundum donum
gratiæ dei, quæ data eſt mihi ſecun-
dum operationẽ virtutis eius. [5] Mihi B
enim omnium ſanctorum minimo, 1. Co.
data eſt gratia hæc, In gentibus euã- 15. b.
gelizare inueſtigabiles diuitias Chri
ſti, & illuminare omnes [6] quæ ſit di-
ſpenſatio ſacramẽti abſconditi à ſecu
lis in deo, qui omnia creauit: vt inno

tia dei, id eſt vt angeli & archangeli, qui ante incarnationem Chriſti tãtam dei erga gentes bonitatem ignorabant, ac tam variam illius ſapiẽtiam, eam demum plane cõpertam haberent per Eccleſiam, id eſt per tanta bona eccleſiæ gentium conceſſa, & tam diuerſos ac tam bene diſpoſitos in ea gradus & ordines. nam per principes & poteſtates in cęleſtibus, nequaquã malignos ſpiritꝰ in aere verſantes oportet intelligere, ſed cum ſcholijs græcis, cum Photio & Gregorio theologo angelos & archangelos. bene ergo inquit, vt innoteſcat illis multiformis ſapientia dei ſecundum præfinitionẽ ſeculorum, id eſt prout retro ante à ſeculo & ab æterno per eccleſiam illis indicare propoſuerat.

teſcat principibus & poteſtatibus in cæleſtibus, per eccleſiam, multiformis ſapientia dei ſecundum præfini-
c tionẽ ſeculorum [7] quã fecit in Chriſto Ieſu domino noſtro: In quo habemus fiduciam & acceſſum in confidentia, per fidem eius. [8] Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ eſt gloria veſtra. Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem domini noſtri Ieſu Chriſti, [9] ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur, [10] vt det vobis ſecundum diuitias gloriæ

7. Quam fecit in Chriſto. τὸ quam referre poteſt vel eccleſiam, quam in chriſto fecit & condidit, vel illam multiformẽ dei ſapiẽtiam quã in chriſto pater exhibuit.

8. Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, græce μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου, ὑπὲρ ὑμῶν, eſt autem ἐκκακεῖν malis ſuccumbere, defatigari & deficere, & referri poteſt ad perſonã Pauli, peto ne deficiam in tribulationibus meis pro vobis, ſiue quas pro vobis fero, ſiue pro vobis, id eſt veſtra cauſa. peto ſcilicet veſtra cauſa & deum oro ne ob meas afflictiones deficiatis: qui ſenſus magis videtur accedere ad græca. nam ſi legimus quas pro vobis fero, pro eo græci haberent ταῖς ὑπὲρ ὑμῶν, præſtat autem vertere ne deficiatis nève conſternemini ob meas tribulationes & afflictiones: periculum enim erat ne præceptore ſuo in tantis periculis conſtituto, animo conciderent: obſecro itaq; ne deficiatis ob meas tribulationes Que eſt gloria veſtra. quaſi dicat, non modo ob eas non debetis ſuccumbere, ſed gloriari potius, quòd princeps & præceptor veſter dignus habitus eſt pro nomine Ieſu contumeliam pati.

9. Ex quo omnis paternitas. græce πατριά, quod paternitatem (vt ita dicam) & parẽtelam ſignificat ac familiam, ſiue cognationem & affinitatem: Id ergo Paulus innuit, ſe orandi gratia ne ipſi deficiant flectere genua ad patrem domini noſtri Ieſu Chriſti, qui non modo ipſius pater eſt, ſed (diuerſa tamen ratione) omnium tam hominum quàm angelorum: id enim ſignificat quod ait, ſiue in cælis ſiue in terra. ab ipſo enim communi omnium parẽte, affines ſunt angeli & homines: atque ita quum de eadem familia ab eodem patre ſpiritualiter prognati ſimus, communẽ oportet eſſe omnium in illum affectionem & voluntatem.

10. Ut det vobis virtutem corroborari per ſpiritum eius in interiori hõmine. græci habent ἵνα δῴη ὑμῖν δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον. id eſt ad verbum, vt det vobis virtute corroborari per ſpiritum ſuum in interiorem hominem. hoc eſt vt det vobis

Hiero. hic. π
τριας .i. fami
vel cognatio.
alij exponit. d
solus a seipso
bet q pr sit
teris aut pri
q patres ee
tur. et angeli
bent superior
et patres. Im
ponit theoph
.s. th. Sed ma
placet sensus a
vis: q est et ca
tras. et claud.
Chry. vero vtrq
vult sentire.

ſecundum interiorem hominem virtute ſua per ſpiritum ſuum corrobora-ri, & Chriſtum habitare per fidem in cordibus veſtris, id eſt concedat vt per fidem in cordibus veſtris chriſtus habitet.

11. In charitate radicati. Photius græcus vt ſolœciſmum vitet ſic ordinat, vt vos radicati & fundati in Charitate poſſitis comprehendere quæ ſit latitudo, id eſt immenſitas potentiæ diuinæ: & longitudo. i. æternitas & ſublimitas naturæ: & profundum, id eſt profunditas ſciẽtiæ, Scire etiam charitatem Chriſti ſupereminentẽ ſcientie. græce ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως, id eſt vel maiorem quã quæ virtute humana cognoſci poſſit, vel quæ exuperat omnem humanam ſcientiam. Quidam præcedentia, ſcilicet quę ſit latitudo, referunt ad vocationẽ gentium. i. vt poſſitis cognoſcere quantæ dignitatis & virtutis eſt hoc myſterium. vſus eſt autem vocabulis omnium dimenſionum corporalium, ad exprimendam illius magnitudinẽ. mihi videtur ſimplicior ſenſus eſſe, vt poſſitis cognoſcere omni dimenſione immenſa Chriſti erga vos beneficia.

ſuæ, virtutem corroborari per ſpiritum eius in interiori homine: Chriſtum habitare per fidem in cordibus veſtris,[11] in charitate radicati & fundati, vt poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum: ſcire etiã ſupereminẽtem ſcientiæ charitatem Chriſti:[12] vt implea- D
mini in omnem plenitudinem dei. Ei autem qui potens eſt omnia[13] facere ſuperabũdanter quàm petimus aut intelligimus, ſecundum virtutem quæ operatur in nobis:[14] ipſi gloria in eccleſia, & in Chriſto Ieſu, in omnes generationes ſeculi ſeculorum. Amen.

12. Ut impleamini, id eſt ſicut græci exponunt, vt impleamini omni virtute qua deus plenus eſt, vel impleamini, id eſt perficiamini & perfecte cognoſcatis vſque ad plenitudinem & perfectam cognitionem dei, quæ eſt vnum deum in tribus perſonis plenè intelligere & adorare.

13. Facere ſuperabundanter, id eſt abundantius ſui cognitionem bonáque omnia largiri, quàm petere vel excogitare poſſimus.

14. Ipſi, ipſi, ſuperfluit, ſed Hebręorũ more locut⁹ eſt, qui dicũt, cuius eius.

Dilucida verſio ex græco tertij capitis.

HVius rei gratia ego Paulus ob Chriſtũ Ieſum & annuntiatum vobis gẽtibus euangelium, captiuus ago in vinculis: ſiquidem intellexiſtis creditam eſſe mihi adminiſtrationem gratiæ dei erga vos prædicandæ, vtq; iuxta reuelationem notum ipſe mihi fecerit occultum illud ſacramentum & myſterium, quemadmodum breui paulò ante ſcripſi vobis, quatenus inter legendum meã de Chriſti myſterio

ſcientiam intelligere poteſtis : quod priſcis temporibus aliáque ætate nulli vnquam hominum taliter agnitum eſt, qualiter nũc ſanctis eius apoſtolis & prophetis reuelatum : myſterium inquam illud quo deo viſum eſt gentes vnà cum Chriſto hæredes vnúmque in illo corpus conſtituentes, & promiſsionum in ipſo factarum per euangelij adprehenſionem participes facere : cuius ego miniſter ſum factus pro gratuita illa in me dei beneficentia, quam mihi iuxta efficacem vim ac virtutem ſuam contulit. Mihi enim ſanctorum omnium minimo & infimo, per dei gratiam credita eſt prouincia inſcrutabiles illas Chriſti diuitias gentibus annunciandi,atque omnibus in lucem proferendi, quæ ſit communicatio & diſpenſatio,quantæ diuitiæ,myſterij a ſeculo in deo,rerum omnium per Chriſtum Ieſum conditore,abſconditi, vt vel nunc tandem per eccleſiam ipſis principibus & poteſtatibus cæleſtibus, angelis ſcilicet atq; archangelis,innoteſcat varia illa & multiformis dei ſapiẽtia,quam (iuxta quod olim ante ſecula decreuerat) in Chriſto Ieſu domino noſtro exhibuit, per quem adepta libere loquendi fiducia confidenter ad deũ in fide ipſius accedimus Quamobrem veſtra illum gratia obſecro ne ob vllas meas afflictiones,quas veſtra cauſa fero,animo concidatis ac deficiatis, quum gloriã di magis ex illis argumentum habeatis. Quapropter flexis genibus ad patrem domini noſtri Ieſu Chriſti oro & ſupplico, à quo videlicet omniũ tum in cœlo angelorũ,tum in terra hominũ cognatio & affinitas fluit,vt pro exuberante ſua illa gloria,virtute vos ſecundũ interiorẽ hominẽ per ſpiritũ ſuum corroboret, & Chriſtũ per fidẽ habitare in cordibus veſtris faciat:vt poſtq̃ in charitate altè radices egeritis,ac fundamẽta in illa ieceritis,percipere poſſitis vnà cũ ſanctis omnibꝰ,quæ ſit latitudo,lõgitudo,ſublimitas,& ꝓfunditas,& ſemel Chriſti in vos charitatẽ omni humana cognitiõe ſuperiorẽ intelligere,vt omni plenitudine diuina & pfectione cõpleamini. Ei autẽ qui pro ea quã in nos virtute exercet, omnia iſthęc facere & largiri abũdãtius multo q̃ poſtulare aut intelligere valemus,poteſt:ſit in Chriſto Ieſu gloria ſempiternis ſeculorum ætatibus.

ARGVMENTVM Cap. 4.

¶ Totum penè hoc caput parœneſes habet: nam primũ ad cõmunem pacẽ hortatus diuerſa Chriſti erga eccleſiam dona in vnius corporis coagmentationem enumerat, Deinde veterem hominem exuere,& nouum induere precatus, totus eſt in formandis illorum moribus.

1. Digne ambuletis vocatione, id eſt pro dignitate vocationis ad quam eſtis vocati.
2. Unum corpus & vnus ſpiritus, ſub. ſitis, ſcilicet ſitis vnum corpus myſticum in Chriſto & eccleſia & vnus ſpiritus, quippe qui vno ſpiritu potati in baptiſmo eſtis Sitis ergo, inquit, vnum corpus & vnus ſpiritus per mutuam animorum cōſenſionem, ſicut vocati eſtis in eadem ſpe vocationis veſtræ, id eſt, ſicut ad eādem ſpem vocati eſtis.
3. Unicuiq; autem. prędicit in corpore myſtico diuerſa eſſe dona prout Chriſtus variè mēſus eſt & partit⁹ omnibus, neque ea tamen vnitatem eccleſiæ ſcindere.
4. Aſcendens in altum. Teſtimonio Dauidis oſtendit prædictā eſſe hāc in nos Chriſti munificentiam. pſal. autem 67. ſic habetur, Aſcendiſti in altum, cepiſti captiuitatē, accepiſti dona in hominibus. Paulus nonnullis ſuo more mutatis ſecundam perſonam mutauit in tertiam. Aſcendens ergo Chriſtus in altum. i. in cælum die aſcenſionis captiuam duxit captiuitatem, id eſt mortem & diabolū quos viribus extinctis captiuos & vinctos tenebat, vel nos ipſos qui captiui eramus diaboli, ab illo vi eripuit & ſecū in ſpe in amœna paradiſi tranſtulit.
5. Quod autem aſcendit. Ex aſcēſu chriſti deſcenſus etiam meminit: quid nobis inquit, innuit ꝙ aſcenderit in cælum, niſi quòd prius in inferiores partes terræ deſcenderit? hunc autē deſcenſum quidā accipiunt in vterum virginis, quidam in ſepulchrum, alij (quod præſtat) in infernum. quò nimirum deſcendit, Zacharia teſte, vt educeret vinctos ſuos de lacu in quo non eſt aqua.
6. Ut impleret omnia. vel vt compleret omnia quæ de ſe ſcripta erant, vel vt omnia perficeret.

CAPVT IIII.

OBſecro itaq; vos ego vinctus A
in domino, vt [1] digne ambu-
letis vocatione qua vocati e-
ſtis, cum omni humilitate & māſue-
tudine, cum patientia, ſupportantes
inuicem in charitate, ſoliciti ſeruare
vnitatem ſpiritus in vinculo pacis. rom.
[2] Vnum corpus, & vnus ſpiritus, ſi- 12.c.
cut vocati eſtis in vna ſpe vocatio- 1.Co.
nis veſtræ. Vnus domin⁹, vna fides, 12.b.
vnum baptiſma. Vnus deus & pater B
omniū. qui ſuper omnes & per om-
nia & in omnibus nobis. [3] Vnicuiq; Mal. a b.
autem noſtrum data eſt gratia ſecun rom.
dum menſuram donationis Chri- 12.a.
ſti, Propter quod dicit, [4] Aſcendens 1.Co. 12.b.
in altum, captiuam duxit captiuita- 2.Co. 10.d.
tem: dedit dona hominibus. [5] Quòd Pſal.
autem aſcendit: quid eſt, niſi quia & 67.d.
deſcendit primum in inferiores par-
tes terræ? Qui deſcendit, ipſe eſt &
qui aſcendit ſupra omnes cælos, [6] vt C
impleret omnia. Et ipſe dedit quoſ- 1.Co.
dam quidem apoſtolos, quoſdam au 12.d.
tem prophetas, alios vero euangeli-
ſtas, alios autem paſtores & docto-

7. Conſummationem, id eſt vt ſancti⁹ & fideles, per eorũ regimen & inſtru-ctionem conſummati & perfecti euadant. In opus miniſterij vt operentur & laborent in credita ſibi adminiſtratione.

8. Donec occurramus omnes, id eſt, futuri ſunt hi gradus, & ordines in eccleſia, Donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agnitionis filij dei, id eſt, donec omnes in Chriſtũ credant & agnoſcant filium dei, atq; ita fiat vnum ouile & vnus paſtor. Donec etiam occurramus in virum perfectum & menſurã ætatis plenitudinis Chriſti, quidam hoc referũt, & exponunt vſq; ad reſurrectionem, in qua ad perfectã ætatẽ 33. annorũ, quæ eſt Chriſti ætas, reſurgemus. Sed pręſtat hoc de dei & Chriſti cognitione intelligere. Omnes enim nos quandiu in hoc mundo agimus, ob vndiq; fluctuantes hęreſeon ventos, & perſecutionum procellas, ſumus velut paruuli fluctuãtes, & inſtabiles, nec ſatis firmi, obnoxij hominũ nequitiæ, & ſeductioni. & ideo quoſdã dedit deus in eccleſia, apoſtolos, prophetas, paſtores, & doctores, qui nos velut paruulos regãt, & inſtituant, donec omnes in Chriſtum credant, & eum agnoſcant, & euadamus in virum perfectum .i. deſinamus eſſe fluctuantes paruuli, ſed perfectam, & ſolidam fidem habeamus, nullis ventorũ flatibus, nullis perſecutionũ procellis obnoxiam: & perueniamus ad menſuram ętatis plenitudinis: id eſt plenæ ætatis chriſti, id eſt quẽadmodum in perfectam ætatẽ perfectamq; membrorũ omnium proportionẽ Chriſtus peruenit, ita & nos ad perfectam plenámque chriſti, & dei cognitionẽ perueniamus, & perfecta cõſummataq; ſit membrorũ eccleſiæ proportio, ſic Oecumenius. Hoc autẽ ante generalem omniũ reſurrectionem futurũ non eſt, & ideo hucuſq; illi in eccleſia gradus, & ordines duraturi ſunt. His ergo verbis nihil aliud hic vult Paulus niſi quòd hierarchicus ordo eccleſiæ vſq; in finem duraturus eſt, donec perfectis omnibus ceſſet omnis in terra prælatio.

res ad [7] cõſummationem ſanctorũ, in opus miniſterij, in ędificationem corporis Chriſti: [8] donec occurram⁹ omnes in vnitatem fidei & agnitionis filij dei, in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti: vt iam nõ ſimus paruuli, fluctuãtes, & [9] circunferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in aſtutia ad circumuẽtionem erroris:
D veritatem autem facientes in charitate, [10] creſcamus in illo per omnia qui eſt caput Chriſtus: [11] ex quo totum corpus cõpactum & cõnexum per omnẽ iũcturam ſubminiſtrationis, ſecundum operationem in men

9. Circũferamur, περιφερόμενοι. eſt aũt περιφέρομαι in errorẽ induci, ac perturbari. qđ ſignificatũ hoc loco quadrat .i. dedit nobis de⁹ doctores, & apoſtolos, & ꝓphetas, ne in doctrinę incertitudine fluctuem⁹ ad omnẽ ventũ & cõſiliũ doctrinæ: & circũferamur .i: in errorẽ mittamur per hominũ aſtutiã, & nequitiã, ad circũuentionem erroris .i. circũuenti, & inſidijs intercepti.

10. Creſcamus. grece αὐξήσομεν. Ambroſius & Hier. interpretanť, augeam⁹ in illo oia .i. nos noſtraq; oia in Chriſto meliora faciam⁹, a verbo αὔξω quod ſignificat augere. interpres futurũ ſumpſit ab αὐξάνω qđ ſignificat creſcere.

11. Ex quo totũ corpus, hui⁹ loci ob hyperbaton ſubobſcuri hic ſenſus eſt,

ſuram vniuſcuiuſq; mẽbri, augmẽtũ
corporis facit in ædificationẽ ſui in
charitate. [12] Hoc igiẗ dico & teſtifi- rom. 1.c.
cor in dño: vt iã non ambuletis ſicut
& gẽtes ambulãt in vanitate ſenſus
ſui, tenebris obſcuratũ habẽtes intel
lectũ, alienati à vita dei p ignorãtiã
quæ eſt in illis ,ppter cæcitatẽ cordis
ipſorũ. qui [13] deſperantes, ſemetipſos
tradiderũt impudicitię, in opationẽ E
immũditiæ oĩs, [14] in auaritiã. [15] Vos
autem nõ ita didiciſtis Chriſtum: ſi

quemadmodum ſpiritusvitalis à capite defluens & cerebro, ſenſum & energiam quãdam mẽbris omnibus impartitur, vnde totũ corpus cum ſuis mẽbris iuxta cuiuſq; proportionẽ creſcit & coaleſcit, modo per diuerſas cõmiſſuras & iuncturas, neruos, articulos, muſculos, & tendones, ſibi inuicẽ connexa ſint mẽbra, nec ab ſeſe inuicem ſeparata, alioqui influere nõ poteſt: ita ſpiritus ſanctus à capite noſtro Chriſto manãs & procedẽs, in ſingula corporis eccleſię myſtici mẽbra, vim, virtutẽ & gratias ſuas cũ quadã energia & efficacia diffundit, modo totum corpus bene ſit cõpactum, bene ſcilicet inuicem cõnexis mẽbris, ſingulisq; ſuo loco hærẽtibus, & animorũ cõſenſione velut quadam iunctura colligatis: per quã ſpirit⁹ ſancti virtutẽ è capite manãtem, totũ corpus eccleſię creſcit, nõ æqualiter in mẽbris omnibus: ſed pro cuiuſq; conditione ac proportione, iuxta quod diuiſit illis ſpiritus ſanctus. Chryſoſtomus interpretatur corpus compactum & cõnexum, corpus eccleſiæ in Chriſto adglutinatũ & vnitũ, Juncturã ſubminiſtrationis exponit ſpiritũ ſanctum nobis à Chriſto ſubminiſtratũ. Photi⁹ aũt interpretaẗ πάσην ἁφὴν .i. omnẽ iũcturam τῶν πάντων συναφῶν .i. omniũ inter ſe cohærentiã & cõnexionem: connexionẽ verò ſubminiſtrationis, putat eſſe hebraiſmũ, quaſi dicat Paulus, per omnẽ inter ſe cõnexionem vobis à Chriſto ſubminiſtratam. quia illud ꝙ inuicẽ cohæremus, diuinæ ſit largitionis. Mihi videtur πᾶς ſumi ἀντὶ τοῦ ὅλος. i. omnis ꝓ toto & integro: & hoc modo ſic mihi videẗ locus iſte dilucidius verti poſſe: Ex quo totũ corpus cõpactum & connexũ per integrã & perfectam mẽbrorum inter ſe connexionẽ & cohærẽtiam illis à deo cũ actuoſa efficacia ſubminiſtratã, ꝓ modo & mẽſura cuiuſq; mẽbri in charitate ad ædificationẽ ſuiipſius creſcit & coaleſcit. cõnexionẽ autẽ & cohærẽtiam mẽbrorũ inter ſe qua corpus eccleſiaſticũ coaleſcit, ipſas mentiũ & animorũ cõſenſiones debemus intelligere.

12. Hoc igitur dico & teſtificor in domino. i. hoc iubeo, & teſtificor in domino, hoc eſt (vt græca ſcholia explicãt) deũ teſtem inuoco hęc, me vobis iuſsiſſe, ſequẽtia ſcilicet, vt iam non ambuletis, &c. quiſ locus ſequens eo pacto referretur non ad teſtificor, ſed dico vel iubeo.

13. Deſperantes. interpres legit ἀπηλπικότες. i. cũ deſperaſſent vel diffiſi. Nã ἀπελπίζω deſpero ſignificat. Alij legunt ἀπηλγηκότες, quod vno verbo latino apte reddi nõ põt dicũtur autẽ græcis ἀπαλγεῖν, qui omni dolore ac ſenſu mali vacãt, atq; ad omnẽ naturæ ſenſum obſurduerũt, & ſecundũ hoc ſenſus eſſet: Qui quũ obſurduerint in malis, neq; iã malũ ſuũ ſentiãt, vel quũ de mĩa dei deſperarint, ſemetipſos tradiderũt in omnẽ ĩmũditiã & auaritiã.

14. In auaritiam, græce ἐν πλεονεξίᾳ. amplius autẽ dicit πλεονεξία, quàm auaritia, affectum ſcilicet aliena etiam vi & violentia diripiendi.

15. Vos autem non ita didiciſtis Chriſtum. i. nõ ſic edocti eſtis in Chriſto facere. Si tamen illum audiſtis, &c. græcis eſt εἴγε .i. ſiquidẽ audiſtis: quod

confirmantis eſſe putat Chryſoſtomus: græca ſcholia putant eſſe poſſe ambi-gentis, ſic enim aiunt, tu græca vide ſi voles. Poteſt & hoc quiſpiam inſtar dubitantis accipere, quo videlicet amplius illos perſtringat, quaſi diceret, Ambigo enim ſi is qui Chriſtum audijt & doctus eſt huiuſmodi perpetret, hoc modo non male vertit interpres, τὸ tamen.

tamen illũ audiſtis & in ipſo edocti
eſtis,[16] ſicut eſt veritas in Ieſu,depo-
Colo. 3.b. nite vos ſecũdũ priſtinã cõuerſatio-
nẽ veterẽ hominẽ, qui corrũpitur ſe
rom. 6.a. cũdum deſideria erroris. Renouami
Colo. 3.b. ni aũt ſpiritu mẽtis veſtræ:& indui-
Heb. 12.a. te nouũ hominẽ qui ſecũdum deum
creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate ve
1.Pe. 2.a. & 4.a ritatis. Propter quod deponẽtes mẽ
daciũ,loquimini veritatẽ vnuſquiſq;
zach. 8.c. cũ proximo ſuo: qm̃ ſumus inuicem
F mẽbra. Iraſcimini,& nolite peccare.
Pſal. 4.b. [17] Sol nõ occidat ſuper iracundiã ve
Iaco. 4.b. ſtrã. Nolite locũ dare diabolo. Qui
furabať,iã non furetur: magis aũt la
boret operãdo manibꝰ ſuis quod bo
nũ eſt,vt habeat vnde tribuat neceſ-
ſitatẽ patiẽti. Omnis [18] ſermo malus
ex ore veſtro nõ procedat,ſed ſi quis
bonꝰ ad ędificationẽ fidei,vt det gra
G tiã audiẽtibus. Et nolite [19] cõtriſtare
ſpiritũ ſanctũ dei: ĩ quo ſignati eſtis
Colo. 3.b. in die redẽptionis. Omnis amaritu-
do, & ira, & indignatio, & clamor,
& blaſphemia tollať à vobis cũ om-
ni malitia. Eſtote autẽ inuicem beni
gni,miſericordes, donãtes inuicẽ ſi-
cut & deꝰ in Chriſto donauit vobis.

16. Sicut eſt veritas in Chriſto Ieſu. Gręca ſcholia aiũt hũc locũ referri poſſe ad pręcedẽtia & ſequẽtia. primo modo ſenſus eſt: ſi tñ audiſtis illũ & docti eſtis in illo, ſicut in Ieſu eſt oĩm doctrina & veritas. ἀλήθειαν ἐπὶ ἀντὶ τῆς δικαιοσύνης. i. veritatem pro iuſtitia ſumũt: quaſi dicat Paulus, nõ ita didiciſtis viuere in Chriſto, ſi tñ illũ audiſtis & in illo docti eſtis, ſicut in eo eſt omnis veritas & iuſtitia. i. ſicut in illo, nil niſi vere & iuſte viuere docemur. ſecũdo modo ſenſus eſt, non ita docti eſtis in chriſto, ſi tamen illũ audiſtis & in ipſo docti eſtis (ſicut in ipſo eſt omnis veritas) deponere veterẽ hominẽ: nã quod interpres vertit deponi-te, & paulo poſt renouamini, & induite, græcis ſunt infinitiui, qui ſæpe ꝑ impatiuos vertunť, quõ interpres vertit: & ita legẽdo faciẽdus eſt pſictus in τῷ Ieſu. Veterẽ hominẽ verò Paulus appellat, veteres peccandi affectꝰ, Nouũ autẽ, nouã mẽtẽ Chriſti fide innouatã.

17. Sol nõ occidat. i. ſi vos cõtingat affectiõe naturali iraſci, ne diutius iram cõcoquatis, ſed ante ſolis occaſum eã ponite. id eſt eñ quod ante dicebat ex pſal. Iraſcimini & nolite peccare. i. ſi vos iraſci contingat, vt ſunt humanæ mentis affectiones: nolite immorari in illa naturali ira, & conſenſum illi præbere.

18. Sermo malus. græce σαπρὸς, id eſt ſpurcus & fœtidus.

19. Contriſtare ſpiritum dei, id eſt illum aduerſus vos irritare, & facere vt

ARGVMENTVM CAP. V.

¶ Hoc toto capite parænеſes propè ſunt Pauli, ad bona opera hortantis, & à peccato dehortantis, mutuámque viro & vxori amicitiam Chriſti & eccleſiæ exemplo perſuadentis.

CAPVT V.

E Stote ergo imitatores dei ſi- A Ioan.
cut filij chariſſimi,& ambula 13. d.
te in dilectiõe, ſicut & Chri- & 15. b.
ſtus dilexit nos, & tradidit ſemetip- 1. Io.
ſum pro nobis oblationẽ & hoſtiam 4. d. Colo.
deo in odorẽ ſuauitatis. Fornicatio 3. a.
autẽ & omnis immunditia, aut aua-
ritia [1] nec nominetur in vobis, ſicut
decet ſanctos:aut turpitudo,aut ſtul
tiloquiũ,[2] aut ſcurrilitas, quę ad rem
nõ ptinet:ſed magis gratiarũ actio. B
Hoc enim ſcitote intelligẽtes, quòd
omnis fornicator,aut immũdus,aut
auarus, [3] quod eſt idolorũ ſeruitus,
nõ habet hæreditatẽ in regno Chri-
ſti & dei. Nemo vos ſeducat inani- 2. the. 2. d.
bus verbis. propter hæc enim venit Mat.
ira dei in [4] filios diffidentiæ. Nolite 24. a.
ergo effici participes eorum. Eratis Mar. 13. a.
enim aliquãdo tenebræ: nũc autem Luc. 21. b.
lux in domino. Vt filij lucis ambula C
te. (Fructus enim lucis, eſt in omni
bonitate,& iuſtitia,& veritate)pro-
bantes quid ſit beneplacitũ deo: &
nolite communicare operibus infru
ctuoſis tenebrarũ, magis autẽ redar
guite.Quæ enim in occulto fiunt ab
ipſis:turpe eſt & dicere.[5] Omnia au-
tem quæ arguuntur:à lumine mani-

inſtar contriſtati ſe habeat:ĩ quo ſpiritu ſignati eſtis in die redẽptionis, id eſt cui⁹ gratia, & charismate in die redẽptionis, id eſt baptiſmo os noſtrũ ſigillatum eſt, adeo vt præter ei⁹ authoritatem qui ſigillum appoſuit, aperire nõ liceat: quanto minus ad ſpurca & putida verba?

1. Nec nominetur, id eſt ne nominetur quidẽ inter vos Sicut decet ſanctos. i. quemadmodum par eſt ſanctos & Chriſtianos cuiuſcunque turpis verbi & facti expertes eſſe.

2. Que ad rem non pertinet, quidã codices habẽt & puto interpretem vertiſſe, pertinẽt: eſt eñi græce τὰ ἀνήκοντα. i. indecentia, & refertur ad omnia illa vitia prius nominata. vitio autẽ deſcriptoris ſublatum eſt ⟨οὐκ⟩ ἀ.

3. Quod eſt idolorum ſeruitus, noſter ĩterpres videt legiſſe ὅ ἐστιν εἰδωλολατρεία, ſed græci nũc habent ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, id eſt qui eſt idololatra, hoc eſt idolorũ cultor vel ſeruus.

4. Filios diffidentie. i. filios ſiue homines incredulos & inobedientes.

5. Omne enim, &c. i. vt inquit Photius, peccata quum arguuntur & per modeſtã correptionẽ manifeſta fiunt, quodãmodo lux efficiuntur, dum per pœnitentiã in iuſtitiã & virtutẽ conuertuntur. pro hoc enim facit quod allegat ex incerto authore, ſurge qui dormis, & exurge à mortuis & illuminabit te Chriſtus. ſic quorũ peccata arguũtur

ſeſtantur. omne enim quod manife-
ſtatur:lumē eſt. Propter quod dicit,
Surge qui dormis, & exurge à mor-
tuis: & illuminabit te Chriſtus. Vi-
dete itaque fratres quomodo caute
ambuletis,nō quaſi inſipientes, ſed
Colo. vt ſapiētes:[6] redimētes tempus, quo
4.a. niā dies mali ſunt. Propterea nolite
D fieri imprudētes:ſed intelligētes quę
rom. ſit voluntas dei. Et nolite inebriari
12.a. 1.the. vino in quo eſt luxuria,ſed implemi
4.a. ni ſpiritu ſancto,loquētes vobiſmet-
ipſis in pſalmis,hymnis, & canticis
ſpiritualibus,cantantes & pſallentes
in cordibus veſtris domino: gratias
E agētes ſemper pro omnibꝰ in nomi
ne domini noſtri Ieſu Chriſti deo
& patri. Subiecti inuicem:in timore
Colo. Chriſti. Mulieres viris ſuis ſubditæ
3.c. ſint,ſicut domino:quoniam vir, ca-
1.cor. 11.a. put eſt mulieris, ſicut Chriſtus, ca-
put eſt eccleſiæ. ipſe ſaluator corpo-
colo. 3.c. ris eius. Sed ſicut eccleſia ſubiecta eſt
1.Pe. Chriſto:ita & mulieres viris ſuis in omnibus. Viri diligi-
3.a. Colo. te vxores veſtras:ſicut & Chriſtus dilexit eccleſiam,& ſe
3.c. ipſum tradidit pro ea:vt illā ſanctificaret, mūdans eā [7] la
F uacro aquę in verbo vitę,vt exhiberet ipſe ſibi glorioſam
eccleſiā nō habētem maculā,aut rugam,aut aliquid huiuſ
modi,ſed vt ſit ſancta & immaculata.Ita & viri debēt di-
ligere vxores ſuas, vt corpora ſua. Qui ſuā vxorē diligit:
Geñ. 2.d. ſeipſum diligit. Nemo enim vnquā carnē ſuam odio ha-
Mat. buit:ſed nutrit & fouet eā,ſicut & Chriſtus eccleſiā. quia
19.a. Mar. [8] mēbra ſumꝰ corporis eius:de carne eiꝰ & de oſſibꝰ eius.
10.a. 1.co. Propter hoc relinquet homo patrē & matrē ſuā:& adhę-
6.d. rebit vxori ſuæ:& erūt duo in carne vna.[9] Sacramentum

ac illumināte Chriſto, & ad pœnitentiam agente, de tenebris in lucem euadunt, quodammodo lumen efficiuntur.

6. Redimētes tempus, quia dies mali ſunt. non ſua ſubſtantia, ſed hominū malitia. redimi autem tempus dicitur, quādo male collocatum in carnalibus deſiderijs, bonorum operum exercitio ſarcimus.

7. Lauacro aque, id eſt baptiſmo.

8. Membra ſumus corporis eius, id eſt eccleſiæ, de carne eius & oſſibus eius. i. ſimilem cū eo carnē habētes: vel de carne & oſſibus Chriſti ſumus, de carne .i. infirmitate humanitatis participantes, & de oſſibus diuinitatis latentibus ac ſolidioribus .i. per gratię cōmunicationem nōnihil de diuinitate quę ſub carne latet participantes.

9. Sacramentū hoc magnū eſt, quāquā ad literā de mutua viri, & vxoris cōiunctione, & dile-

ctione dicta ſint hæc ver ba, hoc tamen magnum eſt ſacramentum, & myſterium, id eſt, ſub hac matrimonij inſtitutione, myſtice Chriſti, & eccleſiæ latet vnanimis, & indiſſolubilis cōiunctio. Sicut enim patrem, & matrem relinquit homo, vt vxori adhęreat, ſic quodammodo patrem homo fact⁹ dereliquit Chriſtus, ſicut ipſe ait. Exiui à patre, & veni in mundum, non per deſertionē diuinitatis, ſed humanitatis aſſumptionem, & matrem ſynagogam cui quatenus Iudæus ſub erat, dereliquit, vt vxori ſuæ, id eſt eccleſiæ gentium adhæreret.

10. Veruntamen & vos ſinguli. græcis & latinis deeſt aliquid hic ſupplēdū, quale eſt vos ſinguli id præſtate, aut aliud ſimile.

1. Honora patrem tuū. honorandi verbum hoc loco non tā pro reuereri & venerari ſumit̃ quàm pro illis benefacere, & omnem debitam operā præſtare.

2. Primum in promiſſione, quia primum eſt cui adiecta ſit promiſſio.

3. Non ad oculum ſeruientes, id eſt, non tantum in præſentia vt gratiam dominorum ſimulata animi promptitudine ineatis, quaſi hominibus placētes .i. quaſi hominum tantū intuiri gratiam, ſed vt Chriſti ſerui, qui mentis affectum nouit.

hoc magnum eſt. ego autem dico in Chriſto & in eccleſia. [10] Verūtamē, & vos ſinguli vnuſquiſque vxorem ſuam ſicut ſeipſum diligat: vxor autem timeat virum ſuum.

ARGVMENTVM *Cap. 6.*

¶ Parentes, liberos & ſeruos inſtituit, & aduerſus diaboli inſidias diuina armatura munit, obſecrans interim ſua gratia precationes illos facere, de rebus ſuis per Tychicum certiores futuros: quibus tādem bene precatus epiſtolā claudit.

CAPVT VI.

f Ilij, obedite parentibus ve- A
ſtris in domino. hoc enim iu- Colo. 3. d.
ſtum eſt. [1] Honora patrem Exo. 20. c.
tuum & matrem tuam: quod eſt mā Deu.
datum [2] primum in promiſſione, vt 5. c.
bene ſit tibi, & ſis longæuus ſuper Eccl. 3. b.
terram. Et vos patres, nolite ad ira- Mat. 15. a.
cūdiam prouocare filios veſtros: ſed Mar. 7. b.
educate illos in diſciplina, & corre-
ptione domini. Serui, obedite domi Colo. 3. d.
nis carnalibus, cū timore, & tremo- Titū 2. c.
re, in ſimplicitate cordis veſtri ſicut 1. Pe.
Chriſto: [3] non ad oculum ſeruiētes, 2. c.
quaſi hominibus placētes, ſed vt ſer-
ui Chriſti, faciētes voluntatem dei,
ex animo: cum bona voluntate ſer-
uientes, ſicut domino, & non homi-
nibus. Scientes quoniam vnuſquiſq;
quodcunque fecerit bonum: hoc re-
cipiet à domino, ſiue ſeruus, ſiue liber. Et vos domini, ea- B
dem facite illis, remittentes minas, ſcientes q̄ & illorum

Deu. 10.d. & veſter dominus,eſt in cęlis:& per
2.Pa. ſonarum acceptio nō eſt apud eum.
19.c. Iob De cętero fratres, [4] confortamini in
34.b. domino , & in potētia virtutis eius.
Sap. 6.b. Induite vos armaturā dei:vt poſſitis
Eccl. ſtare aduerſus inſidias diaboli.Quo-
35.b. rom. niam nō eſt nobis colluctatio aduer
2.b. Gala. ſus [5] carnē & ſanguinē: ſed aduerſus
2.b. principes & poteſtates,aduerſus mū
colo. 3 d. di rectores tenebrarū harum,contra
Act. [6] ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus.
10.e. 1.Pe. Propterea accipite armaturā dei: vt
1.c. poſſitis [7] reſiſtere in die malo, & in
C omnib⁹ perfecti ſtare.State ergo ſuc
cincti lumbos veſtros in veritate, &
induti loricam iuſtitię,& calceati pe
des in præparationem euangelij pa-
cis: in omnibus ſumentes ſcutum fi-
dei , in quo poſſitis omnia tela ne-
1.the. 5.b. quiſſimi ignea extinguere . & galeā
Eſa. ſalutis aſſumite:& gladium ſpiritus,
59.c. colo. quod eſt verbum dei, per omnem orationem & obſecra-
4.a. 2.the. tionem orantes omni tempore in ſpiritu: & in ipſo vigi-
3.a. lantes in omni [8] inſtantia, & obſecratione pro omnibus
ſanctis : & pro me,vt detur mihi ſermo in apertione oris
D mei cum fiducia,notum facere myſterium euangelij,pro
quo legatione fungor in catena iſta, ita vt in ipſo audeā,
prout oportet me, loqui. Vt autem & vos ſciatis quæ cir-
ca me ſunt , quid agam : omnia vobis nota faciet Tychi-
cus chariſſimus frater & fidelis miniſter in domino: quē
miſi ad vos in hoc ipſum , vt cognoſcatis quæ circa nos
ſunt,& conſoletur corda veſtra. Pax fratribus & charitas
cū fide à deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto. Gra-
tia cum omnibus qui diligunt dominum noſtrum Ieſum
Chriſtum in incorruptione. Amen.

4. Confortamini,id eſt roboramini & fortes eſtote.
5. Carnem & ſanguinē, id eſt mortales homines. quomodo Chriſt⁹ ait Petro, Caro & ſanguis non reuelauit tibi,id eſt nullus hominum.
6. Spiritualia nequitie, id eſt ſpirituales nequitias in cæleſtibus,quia in aere , quod cælum dicitur,habitāt & dęmones.
7. Reſiſtere in die malo, id eſt, difficili tempore, quoties obruerint tentationes , vel in die malo, id eſt iudicij, qui dicitur dies furoris. & in omnibus perfecti ſtare. græce καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι, στῆναι.id eſt omnibus perfectis, & confectis quibus ad hoc bellū opus eſt , ſtare & ſubſiſtere poſſitis.
8. Inſtantia προσκαρτερήσει. i. perſeuerantia.
9. Notum facere,id eſt vt notum faciam.

ℂ Argumentum epiſtolæ Ad Philippenſes.

Philippenſes Macedoniæ partem occupant, à Philippis vrbe, quam Philippus Macedo condidit ſic appellati. hi quum à Paulo edocti verbum euangelij ſuſcepiſſent, permanſerunt in eo: nec pſeudapoſtolos receperunt, qui quum ſecundo vinctum Paulum audiſſent, per Epaphroditum neceſſaria illi ſuppeditarunt, per quem ad eos ſcribit Paulus, conſolans eos, & eorum fidem laudans, ſimúlq; ad mutuam charitatem cohortans, & aduerſus pſeudapoſtolos confirmans.

EPISTOLA DIVI PAVLI AD PHILIPPENSES.

ARGVMENTVM Cap. I.

ℂ Suum erga Philippenſes affectum oſtendens, aſſerit nihil ex ſuis vinculis euangelio deceſſiſſe, quin acceſſiſſe multum. ſe verò pro euangelio mortem nihili facere, etſi illorũ gratia viuere optat, quibus ad patiẽter ferẽdas afflictiones Chriſtum non defuturum affirmat.

CAPVT I.

Paulus & Timóthe⁹ ſerui Ieſu Chriſti: omnibus ſanctis in Chriſto Ieſu, qui ſunt Philippis cum [1] epiſcopis, & diaconis, gratia vobis & pax à deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto. A
[2] Gratias ago deo meo in omni memoria veſtri ſemper in cunctis orationib⁹ meis pro omnibus vobis: cũ

1. Epiſcopis et diaconis. Epiſcopos hoc loco præſbyteros vocat. nam actorũ 20. ijdem Epheſinæ eccleſię miniſtri, prę́ſbyteri vocantur & epiſcopi.

2. Gratias ago, &c. gratias, inquit, ago deo meo in omni memoria veſtri, id eſt ſemper iugem veſtri memoriã habens, ſuper communicatione veſtra in euangelio, vel vt græci habent ἰις τὸ ἐυαγγέλιον, id eſt in euangelium, id eſt ſuper beneficentia veſtra quã hactenus ex quo credidiſtis, in euangeliũ, & euãgelij miniſtros cõtuliſtis. vel vt etiam græca ſcholia exponunt, ſuper communicatione veſtra in euangelio, id eſt ſuper eo quód cum alijs nationibus communicaſtis & participaſtis in euangelio apprehendendo.

gaudio deprecationem faciens ſuper
communicatione veſtra in euãgelio
Chriſti à prima die vſque nunc. con-
fidens hoc ipſum, quia qui cœpit in
vobis opus bonum, perficiet vſq; in
diem Chriſti Ieſu. [3] ſicut eſt mihi iu
ſtum hoc ſentire pro oĩb⁹ vobis: eo
ꝙ habeã vos in corde: & in vinculis
meis, & in defenſione & cõfirmatiõe
euãgelij, gaudij mei oẽs vos ſocios eſ
ſe. Teſtis eñ mihi eſt deus, quomo-
B do cupiam omnes vos [4] eſſe in viſce-
ribus Ieſu Chriſti. Et hoc oro, vt cha
ritas veſtra magis ac magis abundet
[5] in omni ſcientia, & in omni ſenſu:
vt probetis potiora, vt ſitis ſynceri
& ſine offenſa in diẽ Chriſti, repleti
fructu iuſtitiæ per Ieſum Chriſtum,
in gloriam & laudem dei. *Scire au-
tem volo vos fratres, quòd quæ circa
me ſunt, magis ad profectum vene-
runt euangelij: [6] ita vt vincula mea
manifeſta fierent in Chriſto, in om-
ni prætorio & in cæteris omnibus,
vt plures è fratribus in domino cõn
fidentes in vinculis meis, abundan-
tius auderent ſine timore verbũ dei
loqui. Quidam quidem, & propter
inuidiam & contentionem: quidam
autem & propter bonam voluntatẽ
Chriſtum prædicant. Quidam ex
charitate: ſcientes quoniam in defen
C ſionem euangelij poſitus ſum. qui-
dam autem ex contentione Chriſtũ
annunciant non ſyncerè: exiſtiman-

3. **Sicut iuſtum eſt**. i. ſicut æquũ eſt me de vobis exiſtimare, quod vos in corde habeam. i. mihi amiciſſimos, & in vinculis meis, & in defẽſione, & cõfirmatione euãgelij, gaudij mei ſocios, & conſortes. Nã hic τὸ eſſe ſuperfluit, vt ſæpe græcis τὸ εἶναι. i. quum nouerim veſtram cõſtantiam in euangelij defenſione, iure exiſtimare debeo vos à deo nequaq̃ deſerendos, quinimò confidere, ꝙ quæ bona in vobis cœpit operari, perſeuerabit vſq; in aduentũ chriſti.

4. **Eſſe in viſceribus Chriſti**. i. intime à Chriſto amari: græci non habent verbum eſſe, & ita exponunt, teſtis eſt mihi deus, ꝙ vos omnes amẽ in viſceribus chriſti, id eſt, amicitia quæ eſt in chriſto.

5. **In omni ſcientia & ſenſu**. oro, inquit, vt charitas veſtra inuicem magis ac magis abundet, in omni ſcientia & ſenſu. i. cũ perfecta diſcretione & iudicio, vt probetis potiora & meliora. i. vt græci dicũt, nequãdo amicitia iũgamini cũ hæreticis, & improbis. quidam interpretantur ſcientiam myſteriorũ cognitionẽ: ſenſum, rerum agendarum prudentiam.

6. **Ita vt vincula mea manifeſta fierent**. i. celebria in Chriſto. quidam interpretãtur in Chriſto per Chriſtum: vt vincula mea non obſcuro loco manſerint, ſed per chriſtũ manifeſta facta ſint, qui vult nõ latere fideles

ſuos teſtes. alij exponunt, vt vincula mea in Chriſto .i. quæ ob Chriſtum paſ-tior, manifeſta fierent in prætorio & palatio Neronis, ac cæteris omnibus locis: adeò vt meo malo, & exemplo confirmati fratres, liberius euangelium prædicarent, licet alia & alia ratione. Quidam enim per inuidiam volentes ſibi diſcipulos facere, & tot in dies Paulo accedere inuidentes: quidam ex cõtentione, vt Paulo inimicum Neronem facerent, tanq̃ huius prędicationis autori. vnde ait exiſtimãtes preſſurã ſe ſuſcitare vinculis meis. i. pręter vincula & carceres, varijs me oppreſſionibus affligere.

7. Quid enim? ſub. mea refert? dũmodo Chriſtus annũcietur, quacunq; id ex cauſa fiat, ſiue mei odio, ſiue inuidia.

8. Scio enim quia hoc. i. ſcio ꝙ & inuidia & odiũ eorum qui Chriſtum prędicãt, mihi ceſſura ſunt in bonũ: ſi quidẽ veſtris me orationibus adiuueritis, & per eas ſpiritum Ieſu mihi impetraueritis, ſecundum expectationem & ſpem meã. i. prout valde expecto & certò confido: quia in nullo confundar. i. nullius me rei pudebit ob Chriſtum, quinimò cum omni fiducia & conſtantia ſicut hactenus à me factum eſt, magnificabitur Chriſtus. i. glorioſus prædicabitur in corpore meo, ſiue per mortem, ſiue per vitam. i. ſiue mihi mortem procurarint aduerſarij tunc in corpore meo, per conſtantem mortis tolerationẽ magnificabitur Chriſtus: ſiue eorũ odia & inſidias euaſero, magnificabitur etiam in eodem corpore Chriſtus, quod ab eorum inſidijs toties liberauerit.

9. Mihi enim viuere Chriſtus eſt. i. quod viuo, propter Chriſtũ & per Chriſtum viuo, ſicut ad Galat. ait, Quod eñ viuo ĩ carne, in fide viuo filii dei. vita enim mea Chriſtus eſt, mori autem lucrum. i. mortem lucro ducã, per quã ab ijs aſſertus miſerijs, æternum cum Chriſto viuam.

10. Quod ſi viuere in carne, id eſt, ꝙ ſi vita mea fructũ allatura eſt per euã

tes preſſurã ſe ſuſcitare vinculis meis.
7 Quid enim? Dum omni modo ſiue per occaſionem, ſiue per veritatẽ
Chriſtus annuncietur: & in hoc gau
deo, ſed & gaudebo. 8 Scio enim
quia hoc mihi proueniet ad ſalutẽ,
per veſtram orationem & ſubmini-
ſtrationem ſpiritus Ieſu Chriſti, ſe-
cundum expectationẽ & ſpem meã,
quia in nullo confundar, ſed in om-
ni fiducia ſicut ſemper, & nunc ma-
gnificabit Chriſtus in corpore meo,
ſiue per vitam, ſiue per mortem.
9 Mihi enim viuere Chriſtus eſt: &
mori lucrũ. 10 Quòd ſi viuere in car
ne, hic mihi fructus operis eſt: &,
quid eligam, ignoro. Coartor autẽ
è duobus: deſiderium habens diſſol-
ui & eſſe cum Chriſto, multo magis
melius: permanere autem in carne
neceſſarium propter vos. Et hoc con D
fidens, ſcio quia manebo & perma-
nebo omnibus vobis ad profectum
veſtrum & gaudium fidei: vt gratu-
latio veſtra abundet in Chriſto Ieſu
in me, per meum aduentum iterum

gelicam prædicationem (nequis vitæ illum tædio teneri putaret) et. ſ.etiam quid eligam ignoro,quinimò coartor & anguſtior vtrū de duob⁹ malim:vna ex parte cupiens per mortem diſſolui & eſſe cum Chriſto,quod (ſi mea tm̄ cōmoda ſpecto) multo mihi melius eſt: alia autem ex parte permanere in carne neceſſarium,propter vos,id eſt,vitam meam neceſſariam vobis puto,

ad vos. Tantùm [11] digne euangelio Chriſti cōuerſamini:vt ſiue cum venero & videro vos ,ſiue abſens, audiā de vobis,[12]quia ſtatis in vno ſpiritu,vnanimes collaborātes fidei euāgelij.& in nullo terreamini ab aduerſarijs, [13] quæ illis eſt cauſa ꝑditionis: vobis autē ſalutis,& hoc à deo.Quia vobis donatū eſt ꝓ Chriſto,nō ſolū vt in eū credatis,ſed vt etiā ꝓ illo patiamini,idē certamen habētes q̄le & vidiſtis in me,& nūc audiſtis de me.

quapropter confido me ſeruatū iri vobis ad profectū veſtrū.i.vt ꝓficiatis, & gaudium fidei veſtre.i.vt de vr̄a īuicē fide gaudeam⁹ & vt gratulatio veſtra in me, ſiue vt græci dicūt καύχημα. i. gloriatio, abundet in Chriſto Jeſu.i.vt abunde mihi gratulari , vel de me ī Chriſto gloriari poſſitis p meū aduētū.ꝙ veſtri gratia ſeruatus ſim & liberatus.

11. Digne euangelio.i. quemadmodum par eſt viros euangelicos.

12. Quia,id eſt,quòd.

13. Que eſt illis cauſa, ⁊c.i.ꝙ vos terrent & affligūt, ꝑditionis illis cauſa ē,vobis ſalutis, & hoc dei gr̄a,q vobis dedit nō ſolū vt Chr̄o credere,ſed vt pati ꝓ eo poſſitis , idē certamē habētes.i.eādē pro Chriſto tribulationē expectātes,q̄lē me ſuſtinere vidiſtis & audiſtis.

ARGVMENTVM Cap. 2.

¶ Ad concordiam & chriſti exemplo ad humilitatē & obedientiā eos inuitat:Timotheū quoq; & Epaphroditum pollicetur ſe ad eos miſſurū,illorū ſtudiū & affectū erga illos & ſeipſum inſinuās.

CAPVT II.

A S I qua ergo cōſolatio in Chriſto,ſi quod ſolatiū charitatis,
B [1] ſiqua ſocietas ſpirit⁹, ſi qua viſcera miſerationis:implete gaudiū meū,vt idē ſapiatis,eandē charitatē habentes,vnanimes,idipſum ſentiētes.nihil per cōtentionē, neq; p inanē gloriā:ſed ī humilitate,[2] ſuperio-

1. Si qua ſocietas ſpūs. i. ſi mecū aliquā ſpiritus ſancti cōicationē accepiſtis, ſi qua viſcera miſerationis:græci paulo ſecus hn̄t.ſ.εἴτις σπλάγχνα,καὶ οἰκτιρμοί,& cōſtāter penè oēs græci ſic habēt,Veronēſis codex,Aldin⁹. Dionyſian⁹ aūt habet τι,Germani ſoli ꝑꝑ incōmodum ſolœciſmi, mutauerūt εἴτις ī εἴτινα:ſenſ⁹ ergo grȩcorū eſt,ſi qua viſcera & miſeratiōes, interꝑs legit σπλάγχνα οἰκτιρμῶ.i.viſcera miſeratiōis. eſt aūt idē ſēſ⁹ ſi q̄ eſt ī vobis charitas & mei miſeratio,implete gaudiū meū.i.cōſūmate & ꝑficite vt idē ſapiatis,grȩce φρονεῖτε.i.perinde ſentiatis,nec ſint ī vobis ſchiſmata, hoc eſt qđ paulopoſt ait idipſū ſentiētes .i. nō diuiſi affectionib⁹ aut opinionibus,nihil per contentionem neq; per inanem gloriam, ſubaudi,fiat.

2. Superiores ſibi inuicem arbitrantes, id eſt,nolite inflari & extolli, ſed

vnuſquiſque alterum præſtantiorem ſe exiſtunt.

3. Non que ſua ſunt, &c. i. nõ tam propriæ vtilitati cõſulentes quàm alienæ. nam τὰ ἑαυτῶν σκοπεῖν, greci dicunt, conſulere rebus ſuis.

4. Hoc ſentite in vobis. i. ſic afficiamini erga vos. quomodo ſibi affect⁹ fuit Chriſtus: qui nequaquã ſuis commodis ſtudens, ſed patris gloriam, & noſtram quærens vtilitatem, exinaniuit ſemetipſum.

res ſibi inuicem arbitrantes: [3] non 1.co.
quæ ſua ſunt ſinguli conſiderantes: 13.b
ſed & ea quæ aliorum. [4] Hoc enim
ſentite in vobis, quod & in Chriſto
Ieſu, [5] qui cũ in forma dei eſſet, non
rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualẽ
deo. Sed ſemetipſum exinaniuit for-
mam ſerui accipiens, in ſimilitudinẽ
hominum factus, & habitu inuentus
vt homo. Humiliauit ſemetipſum,
factus obediens vſq; ad mortẽ: mor- Heb.
tem autem crucis. Propter quod & 2.b

5. Qui cũ in forma dei eſſet, id eſt, in eadem cũ patre ſubſtantia. Formã enim hoc loco & græcũ verbum μορφὴν interpretatur Chryſoſtomus, formam ſubſtãtialem. cum ergo in forma dei eſſet & conſubſtantialis, atq; adeo coæqualis deo patri, non rapinã arbitratus eſt eſſe ſe equalem deo. Photius interpretatur hoc modo, quod quis rapuit id celari ſe non vult, neq; vel ad tempus ab ſeſe amandare: timẽs ne ſi diutius celetur, perdatur ac ſibi pereat, non valens rem vendicare vt ſuam: quod verò proprium habet, facile id celari ſinit, quia quum volet in medium producet. Itaque Chriſtus connaturalem ſibi ac maxime propriam cum patre æqualitatem facile celauit vſque ad formam ſerui humiliatus, qui aliquoties ſe deum deiq; filium ante reſurrectionem prædicari vetuit, ſciens hanc cum patre æqualitatem non eſſe rapinã, nec ſe eam violenter ſibi vendicare, atq; ideo eam facile celauit, quam quoties viſum eſſet, manifeſtaret. Mihi videtur hic poſſe eſſe ſenſus, ad quem accedunt Ambroſius & Primaſius, quòd Chriſtus quum in forma dei eſſet .i. eiuſdem cum deo ſubſtantiæ & proinde deo æqualis, atque ideo talis rerum omnium dominationem haberet, nihil ſibi vendicauit poteſtatis, neque eam cum patre æqualitatem apud homines imperioſè venditauit, ſed exinaniuit & ſemet humiliauit, Formam ſerui accipiens .i. hominis naturam aſſumens, in ſimilitudinem hominum factus. i. tanquam homo factus, non quòd vel ſimilitudinis verbum vel tanquam neget eum hominem factum, ſicut neq; Ioã. 1. ꝓ quaſi, vidimus gloriam eius quaſi vnigeniti à patre, non quòd vere non eſſet vnigenitus dei patris filius, ſed quomodo ſolemus loqui, ſi regem viderimus regali ſceptro & habitu incedentem, & dicere, incedit tanquam rex, non quòd negemus eum vere regem eſſe, ſed quia qualis ipſe eſt rex verus, ita incedit. ſic dicitur Chriſtus in ſimilitudinem hominum factus, id eſt, planè inſtar hominum ac verus homo factus, & habitu inuentus vt homo .i. in forma hominis .i. perinde ac vnus quiuis ex hominib⁹, quod ad naturam attinet, non ad contractum vitium. Iſta autem tria, formam ſerui accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, habitu inuentus vt homo, idem ſonant, nimirum quòd Chriſtus eandẽ habens cum patre naturã, quum poſſet ſibi cõnaturalem cum patre æqualitatem vendicare, & ſine iniuria ac rapina tribuere: vt humilitatis nobis præberet exẽplum, exinaniuit ſemetipum & vſq; adeo deiecit, vt noſtra cauſa hoĩs naturã & ſerui aſſumere non erubuerit, qui ſe præter omnium iniuriã deum ac dominũ omnium oſtentare poterat.

B deus exaltauit illum:& [6] donauit illi
nomen quod eſt ſuper omne nomẽ:
Ro. 14.b vt in nomine Ieſu omne genu fle-
Eſa. 45.d ctatur,cæleſtium,terreſtrium,& in-
fernorum.& omnis lingua confitea-
tur,quia dominus Ieſus Chriſtus in
gloria eſt dei patris. Itaque chariſſi-
mi mei,[7] ſicut ſemper obediſtis,non
vt in præſentia mea tantum,ſed mul
to magis nunc in abſentia mea: cum
metu & tremore veſtram ſalutẽ ope-
ramini.Deus eſt enim qui operatur
in vobis & velle & perficere,pro bo-
1.Pe. 4.c na voluntate. Omnia autem facite
[8] ſine murmurationib[9],& hęſitatio-
nibus:vt ſitis ſine querela,& ſimpli-
ces filij dei,ſine reprehẽſione in me-
dio nationis prauę & peruerſæ.inter
quos lucetis ſicut luminaria in mun-
do:verbum vitæ continentes ad glo
riam meam in die Chriſti. quia non
C in vacuum cucurri: neq; in vacuum
laboraui. Sed [9] etſi immolor ſupra
ſacrificiũ & obſequium fidei veſtræ:
gaudeo,& congratulor omnibus vo
Act. 16.a bis. Idipſum autem & vos gaudete:
& congratulamini mihi. Spero autẽ
in domino Ieſu, Timótheum me ci-
to mittere ad vos: vt & ego bono a-
nimo ſim, cognitis [10] quæ circa vos
ſunt. Neminẽ enim habeo tam vna-
nimem, qui ſyncera affectione pro
vobis ſolicitus ſit.Omnes enim quæ
ſua ſunt quærunt: non quę ſunt Ieſu
Chriſti. Experimentum autem eius

6. Donauit illi nomen, ſcilicet Ieſu, non quòd ante incarnationem Ieſus.i.ſaluator non eſſet, ſed quia nondum illud nomen à patre ſibi per angelum impoſitũ eſſet.

7. Sicut ſẽper obediſtis, ſic mihi videtur ordinãda lectio,operamini veſtram ſalutem .i.quæ ad eam ſpectant, non vt in pręſentia mea tantũ,ſed multo magis nũc in abſentia .i.non me præſente tãtum, ſed etiam abſente,ſicut ſemper antea obediſtis.

8. Sine murmurationibus,id eſt,nolite aduerſus mãdata ſuperiorum murmurare, aut hęſitare:ſed quod illi iuſſerint incunctanter nihil hæſitantes facite, vt ſitis ſine querela,græce ἄμεμπτοι.i. tales de quibus conqueri non poſſint, & ſimplices. i. ſinceri filij dei ĩ medio nationis prauæ. i. infidelium, verbũ vitæ continentes.i:conſeruantes in vobis, in diẽ Chriſti.i. vſq; ad iudiciũ ad gloriam meam.i. adeo vt gloriari de vobis poſſim, in quibus nõ fruſtra laboraui.

9. Si immolor, &c..i. ſi contingat me immolari propter vos,quos tanquã ſpiritualem hoſtiam & ſacrificium deo immolaui & obtuli:quidam ꝙ immolor, nõ ad inſtantẽ mortẽ referũt, ꝓpter id quod ante dixit, Scio ꝙ manebo & cõpermanebo omnib⁹ vobis, ſed ad quotidianas afflictiões, de quib⁹ alibi ait, quotidie morior per veſtram gloriam.

10. Que circa vos ſunt.

cognoſcite,quia ſicut patri filius me-
cum ſeruiuit in euangelio. Hunc igi-
tur ſpero me mittere ad vos : mox
vt videro,quæ circa me ſunt. Confi-
do autem in domino , quoniam &
ipſe veniam ad vos cito. Neceſſariũ
autem exiſtimaui , Epaphroditum
fratrem & cooperatorem & commi-
litonem meum,veſtrum autem apo D
ſtolum , & miniſtrum neceſſitatis
meæ,mittere ad vos : quoniam qui-
dem omnes vos deſiderabat:& mœ-
ſtus erat , propterea quòd audieratis
illum infirmatum. Nam & infirma-
tus eſt vſq; ad mortem:ſed deus mi-
ſertus eſt eius. nõ ſolum autem eius:
verumetiam & mei:ne triſtitiam ſu-
per triſtitiam haberem. Feſtinantius
ergo miſi illum : vt viſo eo , iterum
gaudeatis , & ego ſine triſtitia ſim.
Excipite itaq; illum cum omni gau-
dio in domino: & eiuſmodi cum ho
nore habetote. quoniã propter opus
Chriſti , vſque ad mortem acceſſit:
tradens animam ſuam, vt impleret
id [II] quod ex vobis deerat erga meũ
obſequium.

Id eſt , mox vt de rebus veſtris videro ac certior factus fuero , ſic paulo-poſt, mox vt videro quæ circa me ſunt, id eſt, quo modo res habeãt meæ. II. Quod ex vobis de-erat erga meum obſe-quium, id eſt, mei paſſi-ue, & eſt ſenſus, vt veſtri in me officij defectum ſuppleret. Eſt enim græce eiſdem penè verbis ἵνα πληρώσῃ τὸ ὑμῶν ὑστέρημα τῆς πρός με λειτουργίας, id eſt, vt impleret id quod deerat veſtri in me officij. Photius inter-pretatur hoc modo: mi-ſiſtis quę mihi opus erãt, & abſētis meminiſtis ac veſtram beneficentiam oſtendiſtis : ſupererat ad hęc omnia vt à vobis ad me miſſa recuperarem, & hoc ſolum deerat: & hoc ille impleuit quãdo veſtra ad me munera al laturus ad mortem vſq; acceſſit, id eſt, morti fuit proximus. Tradens ani mam ſuam vt impleret, &c. quòd autem inter-pres vertit tradens ani-mã aliter legiſſe videt: græca habent παραβολευσάμενος τῇ ψυχῇ, id eſt , animæ ſiue vitæ ſuæ non bene conſultum volens , hoc eſt vitæ ſuæ ratione non habita.

ARGVMENTVM Cap. 3.

Etſi in carne gloriari poſſit, omnem tamen glo riationem excludit, præterquã in Chriſto, propter quam & iuſtitiam fidei aſſequẽdam carnalia om nia nihili fecerit, rectà ad cæleſte brauium con-tendens. Deinde notatis hæreticis ad ſui imitatio-nem Philippenſes inuitat.

1. *Eadem vobis ſcribere*, id eſt, hæc ipſa quę dicturus ſum vobis ſcribere nō eſt mihi graue aut moleſtum, neque grauatim id facio. *ὀκνηρὸς* enim dicit qui grauatim aliquid facit, vobis autem neceſſarium eſt.

2. *Videte malos operarios* .i. obſeruate & ab illis cauete. Operarios autem nō vocat hoc loco bonorum operum aſſertores (vt hic hæretici mentiuntur) ſed ſui ſimiles hęreticos. Neq; eñ ſimpliciter operarios dixit, ſed malos operarios. Nā & Timotheum vult eſſe operarium inconfuſibilē. Conciſionem autem circunciſionis aſſertores Iudęos vocat, dedignatus circūciſionē appellare. Nos eñ, inqt, vera circūciſio ſumus, qui ſpiritu deum colim⁹, neq; gloriamur in carne .i. vel ſecta carnis pellicula, vel in gñis nobilitate, quod ſanè poſſem circuncíſus & ipſe, & genere Hebræus & phariſæus, & legis ęmulator, etiā cōtra dei eccleſiā, & in lege irreꝓhenſibilis. Id enim ſignificat, ſine querela.

CAPVT III.

A E cætero fratres mei, gaude-
d te in domino. [1] Eadem vo-
bis ſcribere, mihi quidem nō pigrum: vobis autem neceſſarium. videte canes, [2] videte malos operarios, videte conciſionem. Nos enim ſumus circunciſio, qui ſpiritu ſeruimus deo: & gloriamur in Chriſto Ieſu, & non in carne fiduciam habētes, quanquam & ego habeam confidentiam in carne. Si quis alius vide-
B tur confidere in carne, ego magis: circunciſus octauo die, ex genere Iſ-
Act. 23.b rael, de tribu Beniamin, Hebręus ex Hebræis, ſecūdum legem phariſęus, ſecundum ęmulationem perſequens eccleſiam dei, ſecūdum iuſtitiam quę in lege eſt, conuerſatus ſine querela. Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus ſum propter Chriſtum detrimēta. Veruntamen exiſtimo omnia detrimentū eſſe propter eminentem ſciētiā Ieſu Chriſti domini mei: propter quē [3] omnia detrimentū feci, & arbitror vt ſtercora, vt Chriſtū lucrifaciam, [4] vt & inueniar in illo
C nō habens meam iuſtitiam quæ ex lege eſt, ſed illam quæ ex fide eſt

3. *Omnia detrimentū feci* .i. rerū omniū iacturam feci, & arbitror vt ſtercora. græce *σκύβαλα* quę nōnulli rudera ſignificare dicūt .i. dirutorum ędificiorū cōminutos lapides, alij abiecta inteſtina, ſic dicta *ἀπὸ τοῦ τοῖς κυσὶν βάλλεσθαι* .i. quod canibus ꝓijciant̃. Photi⁹ interꝓtat̃ *σκύβαλα* ſtipulā frumenti, cōparationē illius cū lege faciēs. Quēadmodū eñ neceſſaria eſt ſtipula, donec creuerit triticū & ſeparatū inde fuerit, ita Chrō q fuit verū granū frumēti, nōdū nato, & in legis ſtipula latente, vtilis erat lex. Vbi aūt per paſſionē & reſurrectionē collectum eſt nobis hoc granum, & per aſcenſionem in horrea æterni patris recōditum, ad nihil amplius vtilis fuit legis culmus & ſtipula.

4. *Vt & inueniar in illo*, &c. Locus hic admodum hyperbaticus eſt,

Mihi ita videtur ordinanda lectio, vt inueniar in illo. i. per illius gratiam, configuratus morti eius. i. mortem illius imitatus eſſe & expreſſiſſe. i. vt ſicut ille noſtra gratia mortuus eſt, ita mihi contingat pro veſtra aliorumq́ꝫ vtilitate ipſiuſq́ꝫ gloria mori, ſi quo modo. i. aliquo modo, occurram ad reſurrectionem que eſt ex mortuis. i. particeps ſiam ipſius glorioſæ iuſtorum reſurrectionis. Quæ vero intercedunt, per parentheſim legēda ſunt, vt ſit ſenſus, Omnia nihili feci vt lucrifaciam Chriſtū, & illius morti configuratus tandem inueniar, vt reſurrectionis quoq; ipſius & iuſtorum particeps eſſe poſſim: non habens. i. non pręferens iuſtitiam legis, aut in ea cōfidens, ſed gratuitam iuſtificationem in fide, ad cognoſcendum illum, ꝑ quā fidē & illum agnoſcam, & virtutem reſurrectionis ei⁹ & paſſionū eius ſocietatem, græce κοινωνίαν. i. ad cognoſcēdum quomō afflictionū illius & paſſionis cōſors & ꝑticeps eſſe poſſim.

5. Nō quod acceperim, i. nō hoc dico quòd iam brauiū acceperim, quinimò ſector ſi quomodo illud cōprehendere poſſim, in quo & cōprehenſus ſum. i. per prædicationē euāgelij, in qua & ob quā cōprehenſus ſum à Chriſto, ſic enim gręci explicant, qui me fugiētem & reluctantem cōprehendit ac ſibi mancipauit.

Chriſti, quæ ex deo eſt iuſtitia in fi- C
de ad cognoſcendum illum, & virtu-
tem reſurrectionis eius, & ſocietatē
paſſionum illius: configuratus mor-
ti eius, ſi quo modo occurram ad re-
ſurrectionem quæ eſt ex mortuis.
5 Non quòd iam acceperim, aut iam
perfectus ſim: ſequor autem, ſi quo
modo comprehēdam, in quo & cō-
prehenſus ſum à Chriſto Ieſu. Fra-
tres, ego me non arbitror compre-
hendiſſe. 6 Vnum autem quæ quidē
retro ſunt obliuiſcens, ad ea vero quę
ſunt priora extendens meipſum, ad
deſtinatum perſequor, ad brauium
ſupernæ vocationis dei in Chriſto
Ieſu. Quicunque ergo perfecti ſu-
mus, 7 hoc ſentiamus: & ſi quid ali-
ter ſapitis, & hoc vobis deus reuela-
bit. 8 Veruntamen ad quod perueni
mus, vt idem ſapiamus, in eadem
ꝑmaneamus regula. Imitatores mei D

6. Unum autem, ſubaudi, ſtudeo & conor: quæ retro ſunt obliuiſcens. i. & præteritam vitam, & carnalia penitus omnia. nam retro eſſe dicuntur carnalia, prout Chriſtus docuit Luc. 9. Nemo mittēs manum ſuā ad aratrum & reſpiciens retro, aptus eſt regno dei. Et extendens meipſum ad priora. i. ad propoſita cæleſtia præmia, ad deſtinatum, ſiue vt græci habent ad ſcopum perſequor: nimirum ad brauium. i. præmium ſupernæ vocationis.

7. Hoc ſentiamus. i. intelligamus nos nōdū cōprehēdiſſe: vel ita ſentiamus. i. ſic ſapiam⁹ vt que retro ſūt. i. carnalia, obliuiſcamur, & ad priora potioraq́ꝫ bona cōtēdamus. quod ſi quid aliter ſapitis. i. aliter iudicatis. ſ. vos cōprehendiſſe, vel non ſic affecti eſtis vt quæ retro ſunt obliuiſcamini, deus vobis reuelabit vel ea obliuiſcenda, vel vos nondum comprehendiſſe.

8. Ueruntamen ad quod, græci nō multo clariorē lectionē habent, videlicet

eſtote fratres: & obſeruate eos qui ita ambulant [9] ſicut habetis formã noſtrã. Multi eñ ambulãt quos ſępe dicebam vobis (nunc autẽ & flens dico) inimicos crucis Chriſti: quorum finis interitus: quorum deus, venter eſt: & gloria in confuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt. Noſtra autem conuerſatio in cælis eſt: vnde etiam ſaluatorem expectamus dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, [10] qui reformabit corpus humilitatis noſtræ cõfiguratum corpori claritatis ſuæ, ſecũdum operationem virtutis ſuæ, qua etiã poſſit ſubijcere ſibi omnia.

Ro. 16.c

ARGVMENTVM Cap. 4.

¶ Ad ſpiritualem lætitiam bonorũmque perſeuerantiam eos hortatur: liberalitatis eorum mentionem faciens: quibus tandem bene precatus epiſtolam ſalutationibus claudit.

CAPVT IIII.

A i Taqꝫ fratres mei chariſſimi & deſideratiſſimi, gaudium meũ & corona mea: ſic ſtate in domino chariſſimi. Euodiam rogo & Syntychen deprecor, idipſum ſapere in domino. Etiam rogo & te [1] germane compar: adiuua illas quæ mecum laborauerunt in euangelio cum Clemente, & cæteris adiutoribus meis, quorum nomina ſunt in libro vitæ. Gaudete in domino ſem-

πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν, id eſt, veruntamen in id quo iam peruenimus recto ordine, eadem regula progrediamur, idem ſapiamus, vel vnanimiter inuicem affecti ſimus. eſt enim στοιχεῖν, ſuo & proprio ordine progredi. ſenſus ergo eſt, in fidem quo iam peruenim⁹ eadem regula, recto ordine progrediamur, eandem ſcilicet habentes regulam, & idem inuicẽ ſentientes, vel in regula fidei quo iam peruenimus recto ordine vt decet progrediamur, non ſapientes ſupra q̃ oportet, ſed cum moderatione: græca ſcholia exponunt, in eadem fidei mẽſura & regula ad quam peruenimus ſtemus & maneamus.

9. Sicut habetis formã noſtram, græci legunt ἡμᾶς nos, id eſt, pro forma & exemplari: vel ſicut habetis formam noſtram. i. ſicut typum & formam ambulandi habetis à nobis.

10. Qui reformabit, id eſt, qui hoc humile & abiectum corpus noſtrũ transformabit in claritatem corporis ſui, ſuoqꝫ corpori cõformabit, quãdo in reſurrectione glorioſum corpus iuſtis eſt donaturus.

1. Germane compar. græci hoc loco reprehendunt qui pro eo quod græce eſt γνήσιε σύζυγε, coniugem Pauli intelligunt, quum σύζυγος, ſocium ſignificet, nec vſquam Paul⁹ vxoris meminiſſe legatur, & ſoe ſt.).

minino genere vtrũq; poſuiſſet ſi de vxore intellexiſſet, vt iq̃t Theophylact⁹, nec vero ſimileeſt, vt græci dicunt, vxorem Pauli, ſi habuiſſet, Philippis in peregrina patria habitaſſe, ſed Tharſi potius aut Hieroſolymis. ſic autẽ greci hoc loco ea de re diſſerũt, σύζυγε γνήσιε, ἐκ τούτου τινὲς ὑπενόησαν γυναῖκα ἔχειν τὸν παῦλον καὶ αὐτῇ γράφειν, ἀλλὰ μωρὸν τὸ τοιοῦτον. i. ex hoc loco quidã ſuſpicant̃ Paulum vxorẽ habere & illi ſcribere, ſed ridiculũ & ſtultũ eſt iſtud. multa alia habent græci in ſcholijs Veronẽſibus, quę breuitati ſtudens omitto.

2. Refloruiſtis pro me ſentire. i. reuiruiſtis & reuiguiſtis, vt mihi bene afficeremini, ſicut & antea afficiebamini: nã id ſignificat φρονεῖσθαι ſiue refloruit ac reuiguit ſollicitudo ac ſtudiũ erga me veſtrũ: ne aũt videat̃ illos carpere quod nõnihil illi benefacere deſtitiſſent, ſubdit, occupati autẽ eratis, grçce ἠκαιρεῖσθε. i. deſtituebamini opportunitate, ſiue opportunitas deerat, q̃ propter tũ tẽpis neceſſaria ſuppeditare nõ valuiſtis.

3. Propter penuriam. i. nõ id dico quòd penuriã patior, vel magis, nõ hoc dico ꝓpter penuriã quã patiar, vt ſic obliquè vos ad dandum inuitem.

4. In quibus ſum ſufficiens eſſe. i. præſenti & modica fortuna mea exigua cõtentus eſſe, & ijs quæ habeo.

5. Humiliari, græce ταπεινοῦσθαι quod Photius interp̃tat̃, λιμώττειν. i. fameſcere, ſicut τὸ περισσεύειν. i. abũdare, pro κορέννυσθαι. i. ſaturari, quin etiã ſic ſe Pau⁹ explicat.

6. Cõfortat. i. corroborat, nõ vt vulgo capiunt pro conſolari.

7. Cõmunicauit in ra-

per: iterũ dico gaudete. modeſtia ve-
ſtra nota ſit oĩb⁹ hoĩbus. Dominus
ꝓpe eſt. Nihil ſoliciti ſitis: ſed ĩ omni
oratione & obſecratione cũ gratiarũ B
actione petitiones veſtræ innoteſcãt
apud deũ. Et pax dei quæ exuperat
omnẽ ſenſũ, cuſtodiat corda veſtra,
& intelligẽtias veſtras in Chriſto Ie
ſu. De cætero fratres, quæcunq; ſunt
vera, quæcunq; pudica, quęcunq; iu-
ſta, quæcunq; ſancta, quæcũq; ama-
bilia, quæcũq; bonæ famæ, ſi qua vir
tus, ſi qua laus diſciplinæ: hæc cogi-
tate. Quæ & didiciſtis, & accepiſtis,
& audiſtis, & vidiſtis in me, hęc agi-
te: & deus pacis erit vobiſcum. Gaui-
ſus ſum autẽ in domino vehemẽter,
quoniam tandẽ aliquãdo [2] refloruiſtis pro me ſentire, ſicut & ſentiebatis. Occupati autẽ eratis. Non quaſi
[3] propter penuriã dico. ego enim di- C
dici, [4] in quibus ſum, ſufficiens eſſe.
Scio & [5] humiliari: ſcio & abundare.
vbique & in omnib⁹ inſtitutus ſum,
& ſatiari, & eſurire, & abundare, &
penuriam pati. Omnia poſſum in eo
qui me [6] confortat. Veruntamen bene feciſtis cõmunicãtes tribulationi
meæ. Scitis autẽ & vos Philippẽſes,
q; in principio euãgelij, quãdo profectus ſum à Macedonia, nulla mihi
eccleſia [7] cõmunicauit in ratione da-

ti & accepti, niſi vos ſoli, qa & Theſ
ſalonicam, ſemel & bis in vſum mi-
hi miſiſtis: [8] Non quia quæro datū:
ſed requiro fructum abūdantē in ra-
tionem veſtrā. Habeo autē omnia:
& abundo. Repletus ſum acceptis ab
D Epaphrodito, quæ miſiſtis in odorē
Ro. 12.a ſuauitatis, hoſtiam acceptā, placentē
deo. Deus autē meus impleat omne
deſiderium veſtrum, ſecūdū diuitias
ſuas in gloria, in Chriſto Ieſu. Deo
autē & patri noſtro gloria in ſecula
ſeculorū. Amē. Salutate omnē ſan-
ctum in Chriſto Ieſu. Salutant vos
qui mecum ſunt fratres. Salutāt vos
omnes ſancti: maxime autem qui de
Cæſaris domo ſunt. Gratia domini
noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu ve-
ſtro. Amen.

tione dati & accepti. i. nulla mihi eccleſia ꝓ acceptis ſpiritualib⁹ tēporalia cōmunicauit. Ratio autem accepti eſt, quam vulgo receptam vocant, ratio dati, quā myſiam. Rationem ergo accepti fecerunt quia ſpiritualia ex me receperunt. Rationē dati non fecerunt, quia nihil contra mihi ꝓ illis ſunt elargiti.
8. Non quero datum, græci δόμα, id eſt, donum. i. non exigo à vobis dona ac munera, ſed requiro fructum abundantem εἰς λόγον ὑμῶν, id eſt, in rationem veſtram, quaſi diceret, rationē accepti expenſiq; ferre vos oportet, ideoq; quòd vos ad beneficentiā hortor, nō ea ratione facio vt meo cōmodo cōſulam, ſed quòd in ratione expēſi fructificare vos velī p eleemoſynas.

Argumentum epiſtolæ ad Coloſſenſes.

Coloſſenſes Aſiæ minoris populus finitimi Laodicenſibus, ab Archippo & Epaphra inſtituti & cōuerſi, à pſeudapoſtolis auerſi ſunt, perſuadētibus Chriſtum nec veniſſe nec venturum, ſed angelos noſtræ ſalutis eſſe authores, ſimiliter Iudaicas & philoſophicas ſuperſtitiones illis prædicantibus. aduerſus quos muniens Coloſſenſes Paulus, oſtendit vnum Chriſtum angelis præfectum, noſtræ ſalutis eſſe autorē. Deinde autoritatem ſuam tutatus, admonet à pſeudapoſtolorum falſis viſionibus & doctrinis ſibi cauere. Demum ad mala fugienda & ſectanda bona hortatus, ſui officij vnam quamque ætatem hominum & conditionem admonens, ſalutationibus epiſtolam claudit.

EPISTOLA DIVI PAVLI AD COLOSSENSES.

1. *Quã audiſtis*, græce ἣν προηκούσατε, id eſt, quam prius audiſtis.
2. *Et creſcit*, Etſi rari codices græci habẽt αὐξανόμενον, pro quo interpres vertit creſcit, tamen græca ſcholia explicant & legunt, ſic eñi habent, καρποφορεῖται δὲ καὶ αὔξεται καθημέραν προσιόντων τινῶν τῇ πίστει πάντως. τοῦτο γὰρ καρπὸς καὶ αὔξησις τοῦ εὐαγγελίου, id eſt, fructificat autẽ & creſcit quotidie accedentibus ad fidem omnino aliquibus. Is eñi eſt euangelij fructus & augmentum.
3. *Orantes & poſtulantes*, id eſt, non ceſſamus orare & poſtulare, vt plenam diuinæ voluntatis habeatis cognitionẽ. participia enim hæc græca pro infinitiuis ponuntur: non ceſſamus ergo orare vt impleamini & ambuletis dignè deo, id eſt, vt dei filios par eſt, græci legunt ἀξίως κυρίῳ, id eſt, dignè domino.

ARGVMENTVM *Cap. I.*

¶ Congratulatur Coloſſenſium fidei, & perfectã illis dei cognitionem precatur, obiter Chriſti excellentiam, ac principatum in omnia prædicans, per quem deo patri reconciliati ſint, & Paulus euangelij miniſter delegatus, ad manifeſtandum hactenus occultum myſterium.

CAPVT I.

Paulus apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatẽ dei & Timótheus frater: ijs qui ſunt Coloſſis ſanctis & fidelibus fratribus in Chriſto Ieſu: gratia vobis & pax à deo patre noſtro. A

Gratias agimus deo & patri domini noſtri Ieſu Chriſti, ſemper pro vobis orantes: audientes fidem veſtram in Chriſto Ieſu, & dilectionẽ quam habetis in ſanctos omnes propter ſpẽ quę repoſita eſt vobis in cælis,[1] quam audiſtis in verbo veritatis euangelij, quod peruenit ad vos, ſicut & in vniuerſo mundo eſt, & fructificat,[2] & creſcit, ſicut & in vobis ex ea die qua B
audiſtis & cognouiſtis gratiam dei in veritate, ſicut didiciſtis ab Epaphra chariſſimo conſeruo noſtro, qui eſt fidelis pro vobis miniſter Chriſti Ieſu, qui etiam manifeſtauit nobis dilectionem veſtram in ſpiritu. Ideo & nos ex qua die audiuimus, non ceſſamus pro vobis[3] orantes & poſtulantes, vt impleamini agnitione voluntatis eius in

4. **Confortati ſecundum potentiam claritatis eius**, id eſt, corroborati ſecundú robur gloriæ ipſius, nã pro claritatis græcis eſt δόξης. i. gloriæ.

5. **Qui dignos nos**, &c. i. vt græci exponunt, qui per ſimiles afflictiones dignos nos effecit, qui participes eſſemus hæreditatis ſanctorum **In lumine**, id eſt, per claram & non ænigmaticam dei cognitionem. κλῆρος enim ſorté & hæreditaté ſignificat.

omni ſapiẽtia & intellectu ſpiritua-
li, vt ambuletis digne deo, per om-
nia placẽtes, in omni opere bono fru
ctificantes, & creſcentes in ſcientia
dei, in omni virtute [4] confortati ſecũ
dum potẽtiam claritatis eius: in om-
ni patientia & lõganimitate cũ gau-
dio [5] gratias agentes deo patri: qui
dignos nos fecit in partem ſortis ſan
ctorũ in lumine, qui eripuit nos de
poteſtate tenebrarum, & tranſtulit
in regnum [6] filij dilectionis ſuæ, in
quo habemus redemptionem, & re-
C miſſionẽ peccatorũ, qui eſt [7] imago
dei inuiſibilis, primogenitus omnis
creaturæ, quoniam in ipſo condita
ſunt vniuerſa in cælis & in terra, vi-
ſibilia, & inuiſibilia, ſiue throni, ſiue
dominationes, ſiue principatus, ſiue
poteſtates: omnia per ipſum & in ip
ſo creata ſunt, & ipſe eſt ante omnes:
& omnia in ipſo conſtant. & ipſe eſt
caput corporis eccleſiæ, qui eſt [8] prin
1. co. 15. c cipium [9] primogenitus ex mortuis:
Apo. 1. b vt ſit in omnibus ipſe primatum te-
nens. quia in ipſo [10] complacuit om-

6. **Filij dilectionis ſuæ**, id eſt, dilecti filij ſui (Hebraiſmus eſt) in quo, id eſt, per quem habemus redemptionẽ. græci addũt διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ. i. per ſanguinem ipſius.

7. **Imago dei inuiſibilis** vbi ꝓ inuiſibilis genitiuicaſ⁹ eſt græce ἀοράτου. dicit autẽ Chriſtus Imago patris, quia p oĩa illi ſimilis, & qa patrẽ repreſẽtat, ſicut ipſe dicit, Qui videt me videt & patrẽ. **Primogenitus omnis creaturæ** i. ante omnem creaturã genitus: nõ ꝙ creaturã de ſe poſtea pr̃genuerit, ſicut ſecũdum humanitatẽ primogenitus Mariæ virginis dicit̃, nõ quòd alios de ſe poſtea Maria genuerit: ſed mos eſt Hebræis primũ ꝓ vno ſumere. primogenitus ergo quia in ipſo cõdita ſunt. i. per ipſũ creata ſunt oĩa, & ante omnes ipſe eſt, ſub. creaturas, vel lege ante oĩa: πάντων enim hoc loco maſculini & neutri generis eſt. **Et in ipſo omnia conſtant**. i. permanent & conſeruantur.

8. **Principium**. interpres legit ἀρχὴ. i. principium oĩm, vel principiũ reſurrectionis. quidã græci legunt ἀπαρχὴ, & ſic habet codex Dionyſianus. i. primitiæ, quòd quemadmodum primitiæ primus & præcipuus eſt fructus deo dedicatus, ita Chriſtus fructus eſt vnus & præcipuus pro nobis deo patri oblatus.

9. **Primogenitus ex mortuis**. i. reſurgentiũ ad vitã immortalẽ primus. Bene autẽ ait primogenitus, quia reſurrectio quædã regeneratio eſt, ſicut Matth. 19. dicitur, in reſurrectione quum ſederit filius hominis.

10. **Complacuit**. i. voluit deus pater omnẽ in eo habitare diuinitatis plenitu-

dinem & perfectionẽ.Græci nõ legunt diuinitatis,licet Chryſoſtomus de diuinitatis intelligat plenitudine.

11.Pacificans.referẽdũ eſt hoc ad id quod prçceſſit, vt ſit primatũ tenens, pacificãs per ſanguinẽ eius,&c.& quæ intercedũt quia in ipſo cõplacuit,per parẽtheſim legẽda ſunt.

nem plenitudinẽ diuinitatis inhabitare : & per eum reconciliare omnia in ipſum,[11] pacificans per ſanguinẽ crucis ei⁹, ſiue quę in terris, ſiue quę in cęlis ſunt.[12] Et vos cum eſſetis aliquando alienati & inimici ſenſu, in operibus malis:nunc autem reconciliauit in corpore carnis ſuæ per mortem,exhibere vos ſanctos & immaculatos , & irreprehenſibiles coram ipſo : ſi tamen permanetis in fide fundati & ſtabiles , & immobiles à D
ſpe euãgelij quod audiſtis,quod prędicatum eſt in vniuerſa creatura quę ſub cælo eſt , cuius factus ſum ego Paulus miniſter, qui nũc gaudeo in paſſionibus ꝓ vobis, &[13] adimpleo ea quæ deſunt paſſionum Chriſti,in carne mea pro corpore eius quod eſt eccleſia . Cuius factus ſum ego miniſter ſecundum diſpenſationem dei quæ data eſt mihi in vobis,[14] vt impleam verbũ dei , myſterium quod

12. Et vos cũ eſſetis.i. quũ per opa mala hoſtes dei eſſetis,nõ fato aut natura,ſed mẽte & volũtate , id ẽm ſignificat hoc loco διάνοια,nunc autẽ recõciliauit,&c.niſi vero hoc loco autẽ ,& grę cũ ἀποκαλεῖ,vt plerũq; ſuperfluit, nõ eſt cõmoda cõnexio,niſi quæ prę cedunt,nunc autem cõtinuè legamus:vt ſit ſenſus,placuit deo per Chriſtum recõciliare & cæleſtia & terreſtria,&vos quoq; quũ eſſetis abalienati ab illo,& eius p mala opera inimici.Nũc autẽ reconciliauit p mortẽ ei⁹ exhibere vos.i.vt vos exhiberet ſanctos,&c.

13. Adimpleo ea que. græce ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων χριστ̃.i.ſuppleo defectus afflictionum Chriſti, vel reliqas vt vertit Ambroſius,nõ quòd inſufficiens fuerit Chriſti paſſio ꝓ nobis , ſed quòd afflictiones corporis myſtici eccleſiæ.i. ſanctorũ martyrum Chriſti afflictiones dicãtur:quas ille ſuas ducit,dicens, quod feciſtis vni ex minimis iſtis, mihi feceritis. Photi⁹ ita videt̃ explicare , vt adimplere defectũ & reliquias paſſionis Chriſti,nihil aliud ſit q̃ ꝓ Chriſto pati,ſicut ille ꝓ nobis paſſus eſt.Chriſt⁹ ẽm pro vobis paſſus eſt,inquit Petrus, vobis relinquens exẽplũ vt ſequamini veſtigia ei⁹.Chriſtus ergo ꝓ nobis paſſus eſt,quid iam reliquum eſt niſi vt illi cõpatiamur & coaffligamur? hoc qui facit,adimplet id quod deerat afflictionib⁹ Chriſti,nõ ex parte Chriſti ſed ex parte ſua: Quanquã enim redimẽdis hoĩbus ſufficiẽtes fuerint Chriſti afflictiones, vnũ tñ ex parte noſtra illis deeſt,vt ſcilicet ꝓ eccleſia & nobis inuicẽ patiamur, p multas ẽm tribulationes oportet ingredi in regnũ cælorũ. afflictionũ ergo ipſius,ĩquit Paul⁹,ὑστέρημα.i.quod ſupereſt .ſ.nobis faciẽdũ poſt ipſi⁹ afflictiones,ἀνταναπληρῶ.i.vice ipſi⁹ Chriſti impleo in carne mea,p tã lõgas & graues afflictiones, pro corpore eius, ipſa ſcilicet & eccleſia.

14. Ut impleam.i.compleam verbum dei ſcilicet myſterium vel incarnatio

abſcōditū fuit à ſeculis, & generationibus, nunc autē manifeſtatū eſt ſanctis eius, quib⁹ voluit deus notas facere [15] diuitias glorię, ſacramēti hui⁹ in gētib⁹, quod eſt Chriſt⁹, in vobis ſpes glorię: quē nos annūciam⁹, corripiētes omnem hominē, & docētes omnē hominē in omni ſapientia, vt exhibeam⁹ omnē hoīem perfectū in Chriſto Ieſu. in quo & laboro, certādo ſecundum operationē eius quam operatur in me [16] in virtute.

nis vel vocationis gentium: quod olim abſconditum nunc manifeſtauit, quibus viſum eſt glorioſas diuitias huius ſacramenti aperire inter gētes: quod inquam myſterium Chriſtus eſt incarnatus, ſpes glorioſa gentium.

15. Diuitias gloriæ, id eſt, glorioſas diuitias Hebræorum more.

16. In virtute, id eſt, per virtutem.

❧ Dilucida verſio ex græco capitis primi.

PAulus dei voluntate Ieſu Chriſti apoſtolus, & Timôtheus frater iis qui Coloſſis agunt ſanctis & fidelib⁹ in Chriſto Ieſu fratrib⁹, Salutē. Gratia ſit vobis & pax à deo patre noſtro & dño Ieſu Chriſto. Gratias agimus inter orandū pro vobis ſemper deo & patri domini noſtri Ieſu Chriſti, intellecta fide in Chriſto Ieſu veſtra, veſtrâq; quā in omnes ſanctos benignitate promitis, ob ſpem ſcilicet olim vobis in cælo repoſitā, de qua audiſtis antea per euāgelicæ veritatis prędicationē, quæ ad vos vſq; peruênit, quēadmodū in vniuerſo etiā mūdo & fructū producit & promouet, nō ſecus atq; in vobis fructum facere cœpit, ex illa die quum reuera dei gratiā audiſtis & cognouiſtis, prout edocti fuiſtis à chariſſimo cōſeruo noſtro Epaphra fideli ꝓ vobis Chriſti Ieſu miniſtro, qui de ſpirituali veſtra in nos charitate certiores nos fecit. Quapropter ex quo illā audiuimus, nō intermittimus ꝓ vobis orare & poſtulare, vt plenā diuinæ volūtatis cognitionē habeatis, cū omni ſapiētia & ſciētia ſpirituali, vt ꝓ dignitate, quæ domini dei filios decet, ambuletis, modis oībus illi placētes, in omni bono opere fructū faciētes, & vſq; ad dei cognitionē ꝓficientes, ac iuxta robur illius omni robore corroborati, ad omnia patienter & longanimiter cum gaudio ferenda: deóq; patri gratias agentes, quod nos in lumine & clara ſui agnitione hæreditatis ſanctorum participes dignatus ſit facere: quum nos ex poteſtate tenebrarum exemptos in regnum tranſtulit dilecti filij ſui, in quo per ſanguinem ipſius redemptionem habemus & peccatorū remiſſionem: qui eſt imago

dei patris: per quem videri ille poteſt, alioqui non aſpectabilis: quiq; eſt rerũ omnium cõditarum primogenitus: vtpote per quẽ condita ſunt omnia tum in cælis tũ in terra, ſiue ſpectabilia ſunt illa, ſiue ſenſum omnẽ effugiunt oculorũ, ſiue throni ſunt ſeu dominationes, aut poteſtates, & principatus. Per ipſum enim & in ipſo condita ſunt omnia, & ipſe rebus oĩbus conditis prior eſt: Quinimò in eo conſtant & conſeruantur omnia. Ipſe autem eccleſiaſtici corporis caput, omniúmq; rerum & reſurrectionis principium, ad vitam quoque immortalem reſurgentium primus & primogenitus: Vnde & primo eſt inter omnes loco. Placuit enĩ patri omnem in eo deitatis habitare plenitudinem, pérque eum ſibi cuncta reconciliare, pacatis in eodem per crucis & paſſionis ipſius ſanguinem, cæleſtibus & terrenis. Quinetiam vos quoq; quum aliquando abalienati ab illo eſſetis, & ipſi deſtinato conſilio ob peruerſa veſtra opera inimici, nunc in carnali ſuo corpore per mortem ſuam reconciliauit, vt vos in conſpectu ipſius ſanctos immaculatos & inculpatos exhiberet: Si modo in fide permanetis fundati & ſtabiles, neque ab euãgelij ſpe, quod omnibus hominibus ſub cœlo degentibus prædicatum eſt, dimouemini: cuius quidem ego Paulus adminiſter factus ſum, qui nunc ob afflictiones meas veſtra cauſa toleratas gaudeo, & ea quæ Chriſti afflictionibus ſupererant facienda, in carne mea vice & exẽplo ipſius pro corpore ipſius quæ eſt eccleſia adimpleo: cuius ego eccleſiæ iuxta creditam mihi inter vos adminiſtrationem, miniſter factus ſum, vt impleam ac plene vos verbum dei doceam, myſterium inquam illud omnibus antea ſæculis & ætatibus abſcõditum, nunc autem ſanctis dei patefactum, quibus ſcilicet glorioſas ſacramenti huius in gentibus diſpenſati diuitias viſum eſt aperire: quod quidem ſacramẽtum Chriſtus ipſe eſt in vobis & à vobis creditus, glorioſa ſpes veſtra, quem & nos annunciamus cum admonitione omnem hominem corripientes, & docẽtes in omni ſapientia, vt omnẽ hominẽ in Chriſto Ieſu perfectum reddamus: qua in re etiam laboro decertans iuxta operoſam vim ipſius, qua pro virtute ſua in me agit.

ARGVMENTVM Cap. 2.

¶ Suo erga eos & Laodicenſes affectu declarato, hortatur eos in fide Chriſti ambulare & pergere, & à pſeudapoſtolorum impoſturis ſeſe obſeruare, oſtendẽs Chriſti in cruce victoriã. Et ne rurſum in ceremonias legis ſe protrudi ſinant, neq; ſibi falſa angelorum viſione & ſuperſtitione imponi.

1. **Qualem ſolicitudinem.** græce ἡλίκον ἀγῶνα, quod quidã vertunt quantum certamen ſiue periculum. certe Herodianus in 2. ἀγῶνα vſurpat ἀντὶ τῆς ἀγωνίας, id eſt pro anxietate & ſolicitudine.

2. **Vt conſolentur corda ipſorum.** græce ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν, id eſt vt conſolationem accipiant corda ipſorum inſtructorum, quod autẽ interpres legit, **Inſtructi in charitate**, non eſt quò referatur hic locus, niſi Conſolentur ſumat actiue, & ipſorum pro ſua ſumatur, vt ſit ſenſus, vt cõſolentur corda ſua inſtructi in charitate, &c. pro inſtructi autem græce eſt συμβιβασθέντων. συμβιβάζομαι autem ſignificat doceri & certiorem fieri, vnde recte interpres inſtructi vertit, & Hilarius inſtituti, id eſt ſufficienter inſtituti atq; inſtructi in omnes diuitias plenitudinis intellectus. i. vſque ad certiſſimã & pleniſſimã intelligentiã in agnitione myſterij dei, id eſt de cognitione huius myſterij in deo Chriſto. πληροφορία autem quod hic interpres vertit plenitudinem, ſignificat adeò certam rei alicuius fidem, vt nihil iam amplius addubitetur. & hoc modo ſenſus eſt, vt conſolationem accipiant corda ipſorũ quum inſtructi fuerint in charitate, & vſq; ad omnes diuitias certiſſimæ & pleniſſimæ intelligentiæ, quod attinet ad cognitionẽ myſterij dei & patris.

3. **Sublimitate ſermonum**, græce πιθανολογίᾳ, quo verbo ſignificantur artificia ad perſuadẽdum accommoda.

4. **In illo.** græce ἐν αὐτῇ. i. in illa, ſcilicet fide.

CAPVT II.

A Olo enim vos ſcire [1] qualem
V ſolicitudinẽ habeam pro vobis & pro ijs qui ſunt Laodiceæ, & quicunque non viderunt faciem meam in carne: [2] vt conſolẽtur corda ipſorum, inſtructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus in agnitionem myſterij dei & patris & Chriſti Ieſu, in quo ſunt omnes theſauri ſapiẽtiæ & ſciẽtiæ abſconditi. Hoc autẽ dico: vt nemo vos decipiat in [3] ſublimitate ſer-
1.co. 5.b. monum. Nam etſi corpore abſens ſum: ſed ſpiritu vobiſcum ſum, gaudens & videns ordinem veſtrum, & firmamentum eius quæ in Chriſto eſt, fidei veſtræ. Sicut ergo accepiſtis
B Ieſum Chriſtum dominum: in ipſo ambulate, radicati, & ſuperædificati in ipſo, & confirmati in fide, ſicut & didiciſtis, abundantes [4] in illo in gratiarum actione. Videte ne quis vos decipiat per philoſophiam & inanẽ fallaciam: ſecũdum traditionem hominum, ſecundum [5] elementa mundi, & non ſecũdum Chriſtum. quia

5. **Elementa mundi.** ea vocat cultum & obſeruationẽ aſtrorum, quò omnia referebant pſeudapoſtoli, non deo authori ſed elementorum cõiunctionibus & aſtrorum influxionibus omnia tribuentes: aut etiam Iudaicas ce-

remonias ſicut in fine capitis innuere videtur, de quibus vide ad Galatas quarto, numero quarto.

6. Corporaliter, id eſt ſubſtantialiter & ſecundũ ſubſtantiam, nõ ſecũdum energiam & operationem: vel corporaliter, id eſt in corpore. Qui eſt caput omnis principatus & poteſtatis, id eſt omniũ angelorum, vt ſalutem ſuam non ad angelos ſed ſuperiorem angelis Chriſtum referre doceat.

in ipſo inhabitat omnis plenitudo
diuinitatis [6] corporaliter : & eſtis in
illo repleti, qui eſt caput omnis prin
cipatus & poteſtatis: in quo & circũ-
ciſi eſtis circunciſione non manufa-
cta [7] in expoliatiõe corporis carnis,
ſed in circunciſione Chriſti. [8] conſe-
pulti ei in baptiſmo, in quo & reſur-
rexiſtis per fidẽ operationis dei : qui C
ſuſcitauit illum à mortuis. Et vos cũ ephe. 2. a.
mortui eſſetis in delictis & [9] præpu-
tio carnis veſtræ: conuiuificauit cum
illo, donãs vobis omnia delicta, de-
lens quod aduerſus nos erat, [10] chiro
graphum decreti, quod erat contra-
riũ nobis, & ipſum tulit de medio,
affigens illud cruci: & expoliãs prin-
cipatus & poteſtates [11] traduxit con-
fidenter palàm, triumphans illos in
ſemetipſo. [12] Nemo ergo vos iudicet
in cibo, aut in potu, aut in parte diei
feſti, aut neomeniæ, aut ſabbatorũ, D
quæ ſunt vmbra futurorum, corpus

7. In expoliatione. i. non eſtis circũciſi circũciſiõe carnali & manu facta, quæ cõſiſtit in expoliatione corporis carnis, hoc eſt in amputatiõe carneę partis de corpore, ſed in circũciſione Chriſti. i. peccatorũ omniũ per Chriſtum amputatione.

8. Conſepulti, &c. vide de hoc ad Romanos ſexto, numero tertio.

9. Preputio carnis veſtre. i. per concupiſcẽtias veſtras carnales.

10. Chirographum decreti. Interpres legit τοῦ δόγματος. Eſt autẽ hoc chirographũ, quo ſe per eſum ligni vetiti omneſq; poſteros Adam æternæ morti reddiderat obnoxios, iuxta decretum & areſtũ dei dicentis, quacunq; hora comederitis, morte moriemini. multi legũt pro decreti ἐν δόγμασι. i. per δόγματα. ſcilicet quod chirographũ deleuit per dogmata euangelica.

11. Traduxit. traducere hoc loco ſumitur pro infamia afficere, & velut exemplum & ſpectaculum omnibus proponere, quomodo in triumphis per vrbem circunagere captiuos victores ſolent, ita Chriſtus victor in cruce diabolicis poteſtatibus ſpolia detraxit, triumphans illos in ſemetipſo, id eſt in ſemetipſo de illis triumphum agens, confidenter & palàm illos traduxit ignominioſe ſuperatos omnibus oſtentans.

12. Nemo ergo vos iudicet, id eſt ne ſinatis vos condẽnari ob ſuperſtitiones cibi & potus, aut in parte diei feſti. Partem autẽ diei feſti dicit quia partim dies feſtos obſeruabãt ſeducti à Iudæis, partim nõ obſeruabãt. & neomenie, id eſt nouilunij aliarumq; ceremoniarũ legis, quæ ſunt vmbra futurorum, id eſt vmbra tantum ſunt, & ideo confeſtim trãſeunt, corpus autem. i. ſolia

da veritas Chriſti, eſt in fide Chriſti. Lex enim vmbram tantum veritatis habebat, fides Chriſti, ipſum corpus veritatis & ſolidam veritatem.

13. Nemo vos ſeducat, græce καταβραβευέτω, id eſt ne ſinite vt quis brabæum veſtrum & præmium intercipiat, aut iniquorum iudicũ malignitate ad alios vt tranſeat. καταβραβεύειν autem, vt hoc loco Theodorus ait, eſt τὸ

Mat. 24. 2. autem Chriſti. [13] Nemo vos ſeducat
volẽs, in humilitate & religione angelorum, [14] quæ non vidit ambulãs, fruſtra inflatus ſenſu carnis ſuæ, & non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus & coniunctiones ſubminiſtratum & conſtructum creſcit in augmentum dei. [15] Si mortui eſtis cum Chriſto ab elementis huius mundi: quid adhuc tanquam viuentes in mundo decernitis, ne tetigeris, neq; guſtaueris, neq; cõtrectaueris? [16] quæ ſunt omnia in interitũ

ἀδίκως βραβεύειν, καὶ τοὺς βραβευτὰς καλοῦσι τῶν ἀγωνιζομένων κριτάς. i. καταβραβεύειν eſt inique de præmio certantiũ in agone decernere, & non merentibus præmium aſſignare. Nam & brabeutas vocant cõcertãtium in agone iudices. Sẽſus ergo Pauli eſt. hactenus bene cucurrerãt, & certauerant Coloſſenſes, & pręmium ac brabium erant meriti: quod ſanè auferre ab illis volebant pſeudapoſtoli, dũ ad legis ceremonias & aſtrorum ſuperſtitiones protrudere eos maligne cupiunt. Hæc enim ſignificat τὸ volens, nemo ergo vos ſeducat volens. ſ. de induſtria ac maligne, in humilitate & religione angelorum, id eſt per fictam humilitatem, & commẽtitiam angelorum religionem ac ſuperſtitionem, dicebant enim indignum dei filio, vt ad nos mitteretur, ſed omnia quẽ admodum in lege, per angelos deum operari. Photius exponit, nemo vos ſeducat volens. ſub. hoc facere in humilitate.

14. Quæ non vidit ambulans. græce ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων, id eſt, in his quæ non nouit, nec vidit ambulans, id eſt, ea de angelorum officio, & miniſterio docens, quæ ignorat: fruſtra inflatus ſenſu carnis ſuæ, fruſtra autem, quia non tenens caput, id eſt, quia Chriſtum non tenet, nec agnoſcit, noſtræ ſalutis authorem, & caput: ex quo capite totum eccleſiæ corpus per iuncturas, & commiſſuras compactum, & conſtructum, & vitæ capiens ab ipſo capite ſubminiſtrationem, augmento dei creſcit. de hac metaphora vide plenius ad Epheſios quarto, numero decimo.

15. Si ergo mortui eſtis, id eſt, ſi Chriſto in baptiſmo commortui eſtis adeóque elementis huius mundi, id eſt, carnalibus legis ceremonijs mortui, quid adhuc decernitis, ſcilicet huiuſmodi præcepta, Ne tetigeritis neque contrectaueritis. ſub. hæc aut hæc, quia immunda ſunt. Interpres legit δογματίζετε, id eſt docetis, quod ſi ita eſt, ad pſeudoapoſtolos dirigitur ſermo, qui cum in Chriſto baptizati eſſent adeóque legi mortui, huiuſmodi tamen adhuc elementa docebant. græci tamen legunt δογματίζεσθε, id eſt, docemini, hoc eſt quur vos huiuſmodi dogmatis, & ceremonijs, ne tetigeritis, &c. onerari ſinitis?

16. Quæ omnia in interitum ſunt ipſo vſu. id eſt, quæ omnia ſcilicet cibi, & alia quibus vos onerant dicentes ne tetigeritis, ipſo etiam vſu intereunt, vel dum egeruntur. quid ergo opus eſt de rebus tam facile pereuntibus, tam

ſuperſtitioſe docere?vel,Quæ omnia dogmata in interitũ,græce ἰς φθορὰν, id eſt,in perditionem ſunt ipſo vſu, id eſt, vtentibus, quæ dogmata ſunt ſecundum præcepta & mandata hominum rationem quidem habentia ſapientię,id eſt,ſpeciem quidem ſapientiæ præſererentia,in ſuperſtitione, & humilitate ficta,id eſt,ob ſimulatam in illis religionẽ,& doctorum veſtrorũ humilitatem. Hæc autẽ præcepta, vt græci exponunt,non vera legis mãdata ſunt,ſed quæ phariſæi ſuo quæſtui cõmenti erant,de quibus in euangelio Chriſtus ait, ꝓpter traditiones veſtras irritũ feciſtis mandatum dei. 17. Et non ad parcendum corpori,&c. græca lectio longe facilior eſt καὶ ἀφειδίᾳ σώματος οὐκ ἐν τιμῇ τινι πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός. id eſt repetẽdo ſuperiꝰ dicta, quibus quidem dogmatis illorum doctores ſpeciem quidẽ pietatis præſeferunt,in ſimulata religione , ac ſuperſtitione, & humilitate. καὶ ἀφειδίᾳ &c. id eſt, & in afflictione corporis,& auſtera maceratione,& nõ in nutriẽda ad ſaturitatem carne:hoc eſt qui doctores, & quæ mandata pietatem quidem habere videntur,dum fictam prę ſeferũt humilitatem , & religionem, nec corpori ſuo indulgent,ſed auſtera maceratione,& ieiunijs affligunt, nec ad ſaturitatem nutriũt: ἀφειδία enim dicitur immanitas miſerendi neſcia. nam φείδομαι miſereor ſignificat, & parco. illorum ergo qui quaſi ſui non miſerentur, ſed miſere inedia corpus affligunt per hypocriſin, vocat Paulꝰ ἀφειδίαν. quod autem erat ἐν τιμῇ πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκὸς, nos vertimus, in nutrienda ad ſaturitatem carne,quòd vt ſæpe iam diximus, Hebræorum more,honor dicitur rerum neceſſariarum ſubminiſtratio.

ipſo vſu , ſecundum præcepta & doctrinas hominum,quæ ſunt rationẽ quidem habentia ſapientię in ſuperſtitione & humilitate, 17 & non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad ſaturitatem carnis.

ARGVMENTVM CAP. 3.

Cœleſtia quærere,mẽbra corporis peccati mortificare, veterem hominem exuere , ac nouum in fide & charitate induere,ſéque inuicem ſupportare,omniáque in Chriſti gratiam facere admonet:vnumquemq; interim in probata familia ſui officij commonefaciens.

CAPVT III.

Gitur ſi conſurrexiſtis cum A
1 Chriſto:quę ſurſum ſunt quęrite , vbi Chriſtus eſt in dextera dei ſędens.quæ ſurſum ſunt ſapite,nõ quæ ſuper terrã. Mortui enim eſtis : & vita veſtra eſt [1] abſcondita cum Chriſto in deo.Cum autẽ Chriſtus apparuerit , vita veſtra : tunc & Eph. 5.a.
vos apparebitis cum ipſo in gloria. Mortificate ergo mẽbra veſtra quæ ſunt ſuper terram:fornicationẽ, immunditiam, libidinem, cõcupiſcen-

1. Abſcondita . quaſi diceret,etſi nũc inglorij eſtis, & bona futura in Chriſto

tiam malam, & auaritiam quæ eſt ſi
B mulacrorũ ſeruitus. propter quæ ve-
nit ira dei [2] ſuper filios incredulita-
tis: in quibus ambulaſtis aliquando,
rom. 6. a. ephe. 4. g. Heb. 12. a. 1. Pe. 2. a. & 4. a
cũ viueretis in illis. Nunc autẽ depo
nite & vos omnia: iram, indignatio-
nem, malitiã, blaſphemiã, turpẽ ſer-
monem de ore veſtro. Nolite mẽtiri
inuicẽ: [3] expoliantes vos veterẽ ho-
minẽ cum actibus ſuis, & induentes
nouum, eũ qui renouatur in agnitio
nem: ſecũdum imaginẽ eius qui crea
uit illum. [4] vbi non eſt gentilis & Iu
dæus, circũciſio, & præputium, bar-
barus, & Scytha, ſeruus & liber: ſed
ephe. 6. b.
[5] omnia & in omnib[9] Chriſtus. In-
duite vos ergo ſicut electi dei, ſan-
cti, & dilecti viſcera miſericordiæ,
benignitatem, humilitatem, mode-
ephe. 4. g.
ſtiam, patientiã. ſupportãtes inuicẽ:
& donãtes vobiſmetipſis ſi quis ad-
uerſus aliquẽ habet querelam. ſicut
& domin[9] donauit vobis: ita & vos.
C Super omnia autẽ hæc, charitatẽ ha-
bete, quod eſt vinculum perfectio-
nis. & pax Chriſti exultet in cordi-
bus veſtris, in quã & vocati eſtis in
vno corpore: & grati eſtote. verbum
Chriſti habitet in vobis abũdanter:
in omni ſapiẽtia [6] docentes & cõmo
nẽtes voſmetipſos, in pſalmis, hym-
nis & cãticis ſpiritualibus, in gratia
1. co. 10. g.
cãtãtes in cordibus veſtris deo. Om-
ne quodcunqꝫ facitis in verbo aut in
opere: omnia [7] in nomine domini

(propter quem omnia facitis) nunc ſunt abſcondita: quum tamen ille in iudicio apparuerit, bonis prçmia, & malis redditurus ſupplicia: tunc & vos, in gloria. i. glorioſi cum ipſo apparebitis.

2. Super filios incredulitatis, grçce ἀπειθείας. i. in incredulos & infideles homines, (hebraiſm[9] enim eſt) in quibus. ſcilicet operibus vel. inter quos filios incredulitatis, id eſt incredulos ambulaſtis.

3. Expoliantes veterem hominem, id eſt veterẽ peccãdi affectum, & ingenitam conſuetudinem ponentes, & induentes nouum, id eſt nouam in Chriſto vitam: qui quidẽ nouus homo renouatur in agnitione dei i. per fidem, & cognitionẽ dei. Secũdum imaginẽ eius qui creauit illum. id eſt vel iuxta animam quæ eſt imago dei quæ illam creauit, vel iuxta & per Chriſtum, qui eſt imago dei creatoris noſtri.

4. Ubi, id eſt apud quẽ creatorem non eſt diſtinctio Iudæi, & gentilis.

5. Omnia in omnibus Chriſtus, id eſt omnib[9] ſatis eſſe debet pro rebus omnib[9] Chriſtus, per quẽ nimirũ omnia bona aſſequemur. græci exponũt, omnia nobis eſt Chriſtus: ſaluator, dominus, deus, caput, ſacerdos, hoſtia.

6. Docentes. ſub. eſtote. alioqui non eſt quo referatur participium & per inde habet græca lectio.

7. In nomine domini Ieſu. id eſt propter Ieſum. ſub. facite.

8. Ut non puſillo animo fiant. vel animum deſpondeant, & deſperēt. nam ἄθυμος puſillanimem, & deſperantem ſignificat.
9. Ad oculum, id eſt in præſentia tantū. vide de hoc Epheſ.6. numero 3.
10. Sicut domino & non hominibus, id eſt tanq̃ in domini gratiam, non hominum: hoc eſt, nolite ſpectare ad hominū gratiam, qui plerunq; ingrati ſunt, ſed deum ſpectate, à quo maiorem habituri eſtis mercedem.

noſtri Ieſu Chriſti, gratias agentes deo & patri per ipſum. Mulieres, ſubditæ eſtote viris, ſicut oportet, in dño. Viri diligite vxores veſtras: & nolite amari eſſe ad illas. Filij, obedite parētibus per omnia. hoc enim placitum eſt in domino. Patres, nolite ad indignationem prouocare filios veſtros: [8] vt non puſillo animo fiāt. Serui, obedite per omnia dominis carnalibus: non [9] ad oculum ſeruientes quaſi hominibus placentes, ſed in ſimplicitate cordis, timentes deum. Quodcunq; facitis, ex animo operamini [10] ſicut domino & nō hominibus: ſcientes quòd à domino accipietis retributionem hæreditatis. Domino Chriſto ſeruite: qui enim iniuriam facit, recipiet id quod iniquè geſſit, & non eſt perſonarum acceptio apud deum.

ephe. 5.c. 1.Pe. 3.a. D ephe. 6.a. ephe. 6.a. Titū 2.c. 1.Pe. 2.c. Sap. 6.b. rom. 2.b. ephe. 6.b.

1. Aperiat nobis oſtiū, id eſt libertatem, & fiduciam prædicandi donet.
2. Ad eos qui foris ſūt, id eſt inter gētiles & ethnicos, qui non ſunt de eccleſia, ambulate & viuite ſapienter, tempus redimentes, quid autē ſit redimere tempus, vide Epheſ.5. numero 4.
3. Sale ſit conditus, id eſt prudentia.

ARGVMENTVM *Cap. 4.*

¶ Orationi etiam pro ſe inſtare iubet, & honeſte inter gentes conuerſari, demum illis Tychico & Oneſimo commendatis ſalutationibus epiſtolam claudit.

CAPVT IIII.

Domini quod iuſtum eſt & æquum, ſeruis præſtate: ſciētes q̧ & vos dominum habetis in cælo. Orationi inſtate: vigilantes in ea in gratiarum actione, orantes ſimul & pro nobis, vt deus [1] aperiat nobis oſtium ſermonis ad loquēdum myſterium Chriſti (propter quod etiam vinctus ſum) vt manifeſtem illud ita vt oportet me loqui. In ſapientia ambulate [2] ad eos qui foris ſunt: tempus redimentes. Sermo veſter ſemper in gratia [3] ſale ſit conditus: vt ſciatis quomodo oporteat vos vni-

A ephe. 6.c. 2.the. 3.a. ephe. 5.d.

B cuiq; reſpondere. Quæ circa me ſunt
omnia, vobis nota faciet Tychicus
chariſſimꝰ frater, & fidelis miniſter,
& conſeruus in domino: quem miſi
ad vos ad hoc ipſum, vt cognoſcat
quæ circa vos ſunt, & conſoletur cor
da veſtra cum Oneſimo chariſſimo
& fideli fratre qui ex vobis eſt: qui
omnia quæ hic aguntur, nota faciẽt
vobis. Salutat vos Ariſtarchus con-
captiuus meus, & Marcus conſobri-
nus Barnabę([4] de quo accepiſtis mã
data, Si venerit ad vos, ſuſcipite illũ)
& Ieſus qui dicitur Iuſtus: qui ſunt
C [5] ex circunciſione. hi ſoli ſunt adiu-
tores mei in regno dei: qui mihi fuerunt ſolatio. Salutat
vos Epaphras [6] qui ex vobis eſt, ſeruus Chriſti Ieſu, ſem-
per ſolicitus pro vobis in orationibus, vt ſtetis perfecti
& pleni in omni voluntate dei. Teſtimonium enim illi
perhibeo quòd habet multum laborem pro vobis, & pro
ijs qui ſunt Laodiceæ, & qui Hierapoli. Salutat vos Lu-
2.Timot. 4.c. cas medicus chariſſimus, & Demas. Salutate fratres qui
ſunt Laodiceæ: & [7] Nympham, & quæ in domo eius eſt
eccleſiam. Et cum lecta fuerit apud vos epiſtola hæc: faci-
D te vt & in Laodicenſium eccleſia legatur: & ea [8] quæ Lao
dicenſium eſt, vt vobis legatur. Et dicite Archippo, Vide
miniſterium quod accepiſti in domino, vt illud impleas.
Salutatio: mea manu Pauli. Memores eſtote vinculorum
meorum. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum.
Amen.

¶ Miſſa ab Epheſo, vt Latini dicunt:
vt Græci, ab Roma per Tychi-
cum & Oneſimum.

4. De quo accepiſtis mã data vel à quo pręcepta viuendi accepiſtis, vel de quo mandaui vobis vt ſi ad vos venerit, illum excipiatis.

5. Ex circunciſione, id eſt Iudæi.

6. Qui ex vobis eſt. i. veſtras, erat enim Coloſſenſis.

7. Nympham. græce νυμφᾶν. eſt autem nomen viri νυμφᾶς.

8. Quę laodicẽſium eſt, id eſt quæ ab Laodicenſibus mihi miſſa eſt, ſic enim græci explicant, & græca verba id innuunt τὴν ἐκ λαοδικείας. id eſt quę ab Laodicẽſibus eſt.

ℂ Argumentum epiſtolæ.

Theſſalonicenſes Macedones ſunt à metropoli Macedoniæ Theſſalonica ſic dicti. hi quum pſeudapoſtolos non admiſiſſent, ſed conſtantes in fide etiam perſecutiones fortiter tuliſſent, conſolatoriam ad eos ſcribit Paulus epiſtolam, illorum fidei & conſtantiæ congratulans: inque illis pergere hortatus, de reſurrectione & aduentu Chriſti, quo illos confirmet, nonnihil attingit.

EPISTOLA DIVI PAVLI AD THESSALONICENSES I.

ARGVMENTVM Cap. I.

ℂ *Congratulatur eorum fidei & patientiæ, proq; illa deo gratias agit, quòd non modo crediderint, ſed euangelium quoq; ipſi prædicarint.*

CAPVT I.

A Paulus & Syluan⁹ & Timótheus eccleſię Theſſalonicēſiū in deo patre noſtro & domino Ieſu Chriſto: [1] gratia vobis & pax. Gratias agimus deo ſemper pro omnibus vobis, memoriam veſtri facientes in orationibus noſtris ſine intermiſſione, [2] memores operis fidei veſtræ & laboris, & charitatis, & ſuſtinentię ſpei domini noſtri Ieſu Chriſti [3] ante deum & patrem B

1. Gratia vobis & pax, græci addunt à deo patre noſtro & domino Ieſu Chriſto.

2. Memores operis fidei veſtre, gręca ſcholia exponunt opus fidei, conſtantiam in fide, quæ eſt egregiū fidei opus. quia nihil inquiunt declinare vos à fide fecit: hoc eſt enim fidei opus. ſecundo modo exponunt opus fidei, quia non verbis modo ſed operibus fidē ſuā oſtenderint. gratias ergo agimus memores operis fidei veſtræ, id eſt operoſæ & actuoſæ fidei veſtræ, quæ non modo verbis ſeſe, ſed operib⁹ promit, & memores laboris et charitatis, vel vt græci habent laboris charitatis veſtræ, quaſi dicat memores conſtantię veſtræ in fide & laboris, quādo pro euāgelio charitas veſtra loborauit. Et ſuſtinentie ſpei domini noſtri Jeſu Chriſti græce ὑπομονῆς, id eſt patiētiæ vel perſeuerātiæ, quā ob ſpem domini noſtri Ieſu Chriſti hactenus ſeruaſtis.

3. Ante deum, &c. græce ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ, id eſt in cōſpectu dei. græci hāc particulam referunt varie, primo modo ad τὸ memores, vt ſit ſenſus, gratias agimus memores ante deum & in conſpectu eius, operoſæ fidei veſtræ. ſecundo ad τὸ operis fidei veſtre, vt ſit ſenſus, memores operis fidei veſtræ & laboris & ſuſtinentiæ quæ ſunt ante deum, quaſi dicat quæcunque agitis vi

det omnia deus, nec eum quidquam latet eorũ quæ agitis. tertio referri poſ-
teſt ad ꝓ gratias agimus, ſcilicet gratias agimus ante deum, &c.
4. Scientes fratres dilecti, ꝓ ſcientes refertur ad id quod præceſſit, gra-
tias agimus pro vobis ſcientes fratres dilecti, &c. græci autem ad ſequentia
aſſerunt poſſe iungi multipliciter, gratias agimus ſcientes electionem ve-
ſtram, id eſt vos à deo e-
lectos eſſe: &, ſcientes
quia vel quòd euangeliũ
noſtrũ non fuit ad vos
in ſermone tantum, ſed
in virtute, id eſt, vt græ-
ci explicant, quia euāge-
lium noſtrum non tantũ
verbo prædicatũ eſt vo-
bis, ſed etiam in virtute,
id eſt virtute & miracu-
lis ac ſignis confirmatũ.
& in ſpiritu ſancto. i. &
prædicatũ eſt non in ce-
remonijs carnalibus, ſed
in ſpiritu ſancto & in vir-
tute ipſius, vel in ſpiritu
ſancto, id eſt in largitio-
ne & infuſione ſpiritus
ſancti, quem apoſtoli in
primitiua eccleſia credē-
tib⁹ largiebant. & in ple-
nitudine græce ἐν πλη-
ροφορίᾳ, cũ plena & cer-
ta euangelij cognitione & intelligentia. Gratias ergo agimus ſciētes veſtram
electionem, & certi qualiter vobis euangelium prædicauimus in virtute &
ſpiritu ſancto & certitudine indubitata, ſicut ſcitis quales fuerimus in vo-
bis propter vos, id eſt quemadmodum intelligitis qualiter nos apud vos
veſtra gratia geſſimus. hæc omnia igitur ſcientes gratias agimus. Mihi etiā
videtur ꝓ ſcientes referri poſſe ad Theſſalonicenſes, & ita ordinanda lectio:
Gratias agimus, &c. vſq; ante deum & patrem noſtrum, vt ibi finis ſit ſentē-
tiæ, deinde noua ſententia incipiat, ſcientes, &c. i. Quum enim compertum
haberetis de electione veſtra, ex eo ꝙ euangelium noſtrum non tantũ verbo
à vobis exceptum & acceptũ eſt, ſed etiam cum virtute & ſpiritu ſancto &
plenitudine multa. i. quia vnà cum euangelio virtutē & conſtantiam in per-
ſecutionibus & ſpiritum ſanctum, id eſt illius gratiā ac diuerſa dona accepi-
ſtis, & plenitudinem græce πληροφορίαν, id eſt certiſſimam dei euāgelijq;
cognitionem. vos ergo ex ſpiritus ſancti donis & effectis, certi electionis ve-
ſtræ ſicut ſcitis. i. ſicut compertum habetis quales fuerimus in vobis, id eſt
inter vos, hoc eſt quàm fideles & ꝗ conſtantes, & vos etiam noſtri & domi-
ni facti eſtis imitatores. excipientes, græce δεξάμενοι, id eſt dum excepiſtis
verbum euāgelij cum multa tribulatione & gaudio ſpiritus ſancti. ita vt fa-
cti ſitis forma, id eſt adeo vt exemplum præſtiteritis & occaſionem omni-
bus fidelibus in Macedonia & Achaia credendi & pro euangelio patiendi.
5. Diffamatus eſt ſermo. græce ἐξήχηται. i. perſonuit & diuulgatus eſt. i.
ex veſtra tolerantia euangelium nō ſolum in reliqua Macedonia & Achaia
publicatum eſt, ſed fides veſtra in deum per omnem circunquaq; regionem
profecta eſt & peruēnit, ita vt ad imitationem veſtri conuerſis pene omni-
bus, iam non ſit mihi neceſſe loqui quicquam, id eſt non ſit nobis opus in vi-

noſtrum. 4 Scientes fratres dilecti, à
deo electionem veſtram: quia euan-
gelium noſtrum non fuit ad vos in
ſermone tātum, ſed & in virtute, &
in ſpiritu ſancto, & in plenitudine
multa: ſicut ſcitis quales fuerimus in
c vobis propter vos. Et vos imitato-
res noſtri facti eſtis, & domini: exci-
pientes verbum in tribulatione mul-
ta cum gaudio ſpiritus ſancti, ita vt
facti ſitis forma omnib⁹ credētibus
in Macedonia & in Achaia. A vobis
enim 5 diffamatus eſt ſermo domi-
ni: non ſolum in Macedonia & in

Achaia,ſed & in omni loco fides ve-
ſtra quæ eſt ad deum, profecta eſt,
ita vt non ſit nobis neceſſe quicquã
loqui. [6] Ipſi enim de nobis annun- D
ciant, qualem introitũ habuerimus
ad vos: & quomodo cõuerſi eſtis ad
deũ à ſimulacris ſeruire deo viuo &
vero,& expectare filium eius de cæ-
lis (quem ſuſcitauit ex mortuis) Ie-
ſum, qui eripuit nos ab ira ventura.

ARGVMENTVM CAP. 2.

¶Cum qua fiducia euangeliũ prædicarit,quámq; pure ac liberaliter: teſtes illos facit, ſimiliter & ſui erga eos affectus. Demum illorum conſtantiæ in euangelio congratulatur.

CAPVT II.

Nam & ipſi ſcitis fratres in- A
troitũ noſtrum ad vos quia
nõ [1] inanis fuit:ſed ante paſſi
multa & cõtumelijs affecti (ſicut ſci
tis) in Philippis, [2] fiduciam habui-
mus in deo noſtro loqui ad vos euã-
geliũ dei in multa ſolicitudine.[3] Ex-
hortatio enim noſtra nõ de errore,
neq; de immũditia,neq; in dolo:ſed
ſicut probati ſumus à deo vt credere
tur nobis euãgelium, ita loquimur.
nõ quaſi hominib⁹ placẽtes,ſed deo
qui probat corda noſtra. Neq; enim
aliquãdo fuimus [4] in ſermone adula
tionis, ſicut ſcitis: neq; in occaſione

cinis regionibus prędicare. vel vt non ſit nobis opus fidem veſtrã & cõſtantiam alijs prædicare & commendare.
6. Ipſi enim, id eſt, nam recitare ipſi norũt, qualis fuerit ad vos acceſſus noſter .i. q̃ efficax, quoq; pacto me omnib⁹ odioſum etiã cum vitę veſtrę periculo ſuſcepiſtis, & q̃ celeriter à ſimulachris ad deũ conuerſi eſtis, ita vt confeſtim illis relictis deũ viuum colere incepritis. & redẽptorẽ noſtrum eius filium Ieſum (quem ille ſuſcitauit) expectare.
1. Inanis .i. inefficax & ſine fructu.
2. Fiduciã habuimus. ἐπαῤῥησιασάμεθα. intrepide auſi ſumus, etiam ſic miſerè Philippis affecti, apud vos euãgeliũ prædicare in multa ſolicitudine, græce ἀγῶνι id eſt cum multo periculo & multa anxietate & ſolicitudine, nã ἀγὼν ἀντὶ τῆς ἀγωνίας ſumitur. id eſt, pro agonia hoc eſt, anxietate & ſolicitudine.
3. Exhortatio .i. prædicatio, noſtra nõ erat de errore .i. falſa doctrina, aut per impoſturã, quaſi vos per eam fallere vellemus, neq; de immunditia .i. de immunda veneficorum & maleficorũ doctrina. neq; in dolo .i. doloſa, ſed ſicut probati ſumus à deo. id eſt, ſicut ille nos approbauit & dignos duxit quibus euangelica prædicatio crederetur & committeretur, ita ſecũdum eum prædicamus, nõ vt hominib⁹ ſed illi qui corda noſtra & mentẽ nouit, placeamus.
4. In ſermone adulationis .i. vobis adulatorijs verbis vſi non ſumus, ipſi ſcitis, neq; in occaſione auaritiæ .i. neq; prædicãdo, auaritiam vllam prætẽ-

auaritiæ, deꝰ teſtis eſt: neq; quęrẽtes
ab hoĩbus gloriã, neq; à vobis, neq;
B ab alijs.[5] Cũ poſſemꝰ vobis oneri eſ-
ſe, vt Chriſti apoſtoli: [6] ſed facti ſu-
mus paruuli in medio veſtri, tanq̃ ſi
nutrix foueat filios ſuos. Ita [7] deſide-
rãtes vos cupide, volebamus tradere
vobis nõ ſolũ euangeliũ dei, ſed etiã
aĩas noſtras: qm̃ chariſſimi nobis fa-
cti eſtis. Memores eñ eſtis fratres la-
Act. boris noſtri & fatigationis. nocte &
20. g. 1. co. die operãtes, ne quẽ veſtrũ grauare-
4. c. 2. the. mus: prędicauimꝰ in vobis euãgeliũ
3. b. dei. Vos teſtes eſtis & deus, q̃ ſancte
& iuſte & ſine querela vobis qui cre
didiſtis, affuimus: ſicut ſcitis qualiter
vnũquemq; veſtrũ (ſicut pater filios
ſuos) deprecãtes vos & cõſolãtes [8] te
ſtificati ſumus vt ambularetis digne
deo, qui vocauit vos in ſuũ regnũ &
C gloriã. Ideo & nos grãs agimus deo
ſine intermiſſiõe: qm̃ cũ accepiſſetis
à nobis verbũ [9] auditꝰ dei, accepiſtis
illud nõ vt verbũ hominũ, ſed (ſicut
eſt vere) verbũ dei, qui operat in vo
bis qui credidiſtis. vos enim imitato
res facti eſtis fratres eccleſiarum dei
quæ ſunt in Iudæa, in Chriſto Ieſu:
quia eadẽ paſſi eſtis & vos à [10] cõtri-
bulibꝰ vr̃is, ſicut & ipſi à Iudęis, qui
& dñm occiderũt Ieſum, & prophe-
tas, & nos perſecuti ſunt, & deo non

dimꝰ aut prętexuimꝰ. Et quia animũ deꝰ vnus nouit, ſubdit, deꝰ teſtis eſt.

5. Quum poſſemus vobis oneri eſſe, græce ἐν βάρει εἶναι. vel quũ poſſemus grauitatem inter vos & authoritatẽ vendicare tanquã Chriſti apoſtoli, vel quum poſſemꝰ oneri vobis eſſe in accipiendis ſumptibus & alimentis. Vtroq; enim modo græci explicant, ſed pręſtat prima expoſitio, vt intelligamus noluiſſe imperioſum dominium in illos exercere, ob id quod ſequitur.

6. Sed facti ſumus, &c. quidã græci codices habent νήπιοι id eſt, paruuli: quidam, & Hiſpanica biblia ἤπιοι. i. mites, ac mãſueti: & quum præcedat, ἐγενήθημεν factũ puto vt illud ν finale iunctũ ſit τῷ ἤπιοι. quanquã nõ admodũ refert quo ad ſenſum; modo intelligamus paruulos mites & mãſuetos, quales eſſe ſolent pueri, licet propter metaphorã nutricis minus quadrat verbũ paruulorum, quũ ſe hic nutricẽ faciat, vt ſit ſenſus. Quum vẽdicare authoritatem inter vos poſſemꝰ & imperioſos agere, noluimus, ſed ἤπιοι i. blandi ac beneuoli facti ſumus, quomodo ſolet eſſe nutrix erga filios ſuos quos alit ac fouet.

7. Deſiderantes. ὁμειρόμενοι. i. deſiderio flagrãtes veſtri. vel ἱμειρόμενοι i. vobis cõiũctiſſimi. vt legit codex Dionyſianus.

8. Teſtificati ſumus, id eſt obteſtati ſumus vnumquemq; veſtrum. vt ambularetis digne deo, id eſt. vt dei filios par eſt.

9. Auditus dei, id eſt fidei.

10. Contribulibus, id eſt affinibus veſtris.

placēt:& oībus hoībus aduerſantur,
phibētes nos gētib9 loqui [11] vt ſalui
fiant,[12] vt impleant peccata ſua ſem-
per.peruēnit enim ira dei ſuper illos D
vſq; in finē. Nos autē fratres [13] deſo-
lati à vobis ad tēpus horæ, aſpectu,
nō corde:abundantius feſtinauimus
faciem veſtrā videre cū multo deſi-
derio. quoniam voluimus venire ad
vos:ego quidem Paulus, & ſemel &
iterum : ſed impediuit nos ſatanas.
Quæ eſt enim noſtra ſpes, aut gau-
diū,aut corona gloriæ? Nónne vos
ante dominū noſtrum Ieſum Chri-
ſtum eſtis, in aduētu eius? vos enim
eſtis gloria noſtra & gaudium.

ARGVMENTVM *Cap. 3.*

¶ Se conſolatum eſſe ex eorum fide & conſtantia oſtendit,quam ex Timotheo ea gratia ad illos miſſo reſciuerit, nec paruo eos videndi deſiderió ſe teneri,quibus interim bene in deo precatur.

CAPVT III.

[1] PRopter quod nō ſuſtinētes A
amplius,placuit nobis rema-
nere Athenis, ſolis. & miſi-
mus Timótheū fratrem noſtrum & Act. 16. a.
miniſtrū dei in euāgelio Chriſti, ad

11. Ut ſalui fiant. ſcilicet gentiles, id eſt inhibentes euangelij prædicationem ne saluæ fiant gentes.

12. Ut impleant peccata ſua ſemper. i. vt peccata ſua ſemper augeant & grauius ac grauius delinquāt,ſicut Chriſtus illis dicit Matt 23 Et vos implete menſuram patrum veſtrorū.i.& hoc quoq; quod cogitatis, ſcilicet necem meam,adijcite ad patrū veſtrorum peccata.nunc Paulus ait, vt impleant peccata, id eſt vt ſeipſis euadant ſemper deteriores. Oecumenius interpretatur, vt peccata ſua augeant, quaſi ipſi peccare inſtituerint ſemper, & hunc ſibi ſcopū præſtituerint. Si eñ,inquit, vtile eſt ad fidem gentes accedere,cur non & ipſi accedunt? ſin momenti nullius eſſe putāt,cur accedentibus inuidēt?vides ergo quo pacto voluntarie ac de induſtria peccant,ac nihil non faciunt vt peccata ſua impleāt, hoc eſt ea gratia, ne quando à peccatis recedant: & propter hoc, inquit, peruēnit in illos ira dei vſq; in finem.

13. Deſolati. ἀπορφανισθέντες.i. orbati vobis(vt ſequatur metaphorā patris,) de quo prædixit,ſicut pater filios.Nam orbus pater & mater dicūtur qui liberis carēt. Nos ergo, inquit, ad modicū tempus(hoc enim ſignificat tempus horę,ſcilicet vel ad vnius horę tēpus) vobis orbi. i. quum vel breue tēpus abeſſemus à vobis, ac vobis ipſo aſpectu ac præſentia non corde orbi eſſemus,ſtuduimus vos inuiſere,ſed impediuit nos ſathanas, vos eñ ſpes noſtra eſtis, & corona gloriæ noſtræ, quia ob egregias veſtras virtutes glorioſe coronari ſperamus,& gaudium noſtrum in die aduentus domini.

1. Propter quod.ad euitandum ſolœciſmum quem commiſit interpres vertendo non ſuſtinentes placuit,quum græca habeant διὸ μηκέτι στέγοντες εὐδοκήσαμεν verti poſſunt: Quapropter non ferentes amplius,(ſcilicet veſtri

cõfirmandos vos & exhortãdos pro fide veſtra: vt nemo moueatur in tribulationibus iſtis. Ipſi enim ſcitis q [2] in hoc poſiti ſumus. Nã & cũ apud vos eſſemus, prædicebam⁹ vobis paſſuros nos tribulatiões, ſicut & factũ B eſt, & ſcitis. Propterea & ego amplius non ſuſtinens, miſi ad cognoſcẽdam fidẽ veſtram, ne forte tẽtauerit vos is qui tentat, & inanis fiat labor noſter. Nũc autem veniẽte Timótheo ad nos à vobis, & ánnũciante nobis fidẽ & charitatẽ veſtram, & quia memoriã noſtri habetis bonã ſemper, deſiderãtes nos videre, ſicut C & nos quoq; vos: ideo [3] conſolati ſumus fratres in vobis in omni neceſſitate & tribulatione noſtra per fidem veſtrã, quoniã nũc [4] viuimus: ſi vos ſtatis in domino. Quã enim gratiarũ actionẽ poſſumus deo retribuere pro vobis in omni gaudio quo gaudemus propter vos ante deũ noſtrũ, nocte ac die abũdantius orãtes vt vi D deamus faciẽ veſtram, & cõpleamus ea quæ deſunt fidei veſtræ? Ipſe autẽ deus & pater noſter & dñs Ieſus Chriſtus dirigat viã noſtrã ad vos. Vos aũt dñs multiplicet, & abũdare faciat charitatẽ veſtrã in inuicẽ & in oẽs: [5] quẽadmodũ & nos in vobis ad cõfirmanda corda veſtra ſine querela, in ſanctitate ante deum & patrem noſtrũ, in aduentu domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus ſanctis eius. Amen.

deſiderium) decreuimus remanere Athenis, ſoli. id eſt, quapropter quum ingens veſtri deſiderium amplius ferre non valeremus, placuit nobis remanere Athenis ſolis, & miſimus ad vos Timotheum ad confirmandos vos & exhortãdos vel cõſolandos: vtrũq; enim ſignificat græcum παρακαλέσαι.

2. In hoc poſiti ſumus, id eſt ad ferendas afflictiones deſtinati ſumus.

3. Conſolati ſumus. paſſiue, id eſt cõſolationem habuimus.

4. Viuimus ſi ſtatis in domino, id eſt nulla tam grauis eſt afflictio etiã ſi morti proxima, quã non vitæ loco ducamus, modo conſtanter in fide domini permaneatis.

5. Quemadmodum et nos in vobis. per parentheſim legẽdum, & ſupplendum charitate abundauimus. Eſt enim ſenſus, Exuberare vos faciat domin⁹ mutua charitate in omnes, quẽadmodum noſtra erga vos exuberauit charitas, vt cõfirmẽtur corda veſtra ſine querela .i. irreprehẽſibilia in ſanctitate, &c.

ARGVMENTVM cap. 4.

¶ Hoc toto capite ferè ſunt parænes & de moribus exhortationes, niſi quòd ad finem de reſurrectione nonnihil attingit.

1. In paſſione deſiderij, id eſt affectionibus concupiſcentiarum.
2. Ne quis ſupergrediatur. græce μὴ ὑπερβαίνειν. id eſt, ne ſuppeditet & vi ac violentia opprimat neq; circunueniat. græce μὴ πλεονεκτεῖν. i. fraude aliquid ab illo extorqueat.
3. Ad eos qui foris ſũt. id eſt, inter infideles.
4. Nullius aliquid deſideretis. greci habẽt μηδὲν μηδενὸς χρείαν ἔχητε. id eſt facite vt rei nullius indigeatis, nec ſtipẽ petere neceſſe habeatis.
5. De dormientibus. i. mortuis, nam & dormio & κοιμάομαι, græce pro mori ſumũtur, vnde κοιμητήριον ad verbũ dormitorium, locus in quo corpora mortuorum ſepulta ſunt. Latini in ſuã propè familiã aſciuerũt, cœmeterium appellãtes.

CAPVT IIII.

A De cætero ergo fratres, rogamus vos, & obſecram⁹ in domino Ieſu: vt quemadmodũ accepiſtis à nobis, quomodo oporteat vos ambulare & placere deo, ſic & ambuletis, vt abundetis magis. Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per dominum Ieſum. Hæc eſt enim voluntas dei, ſanctificatio veſtra: vt abſtineatis vos à fornicatione, vt ſciat vnuſquiſque veſtrum vas ſuum poſſidere in ſanctificatione & honore: non [1] in paſſione deſiderij, ſicut & gentes quæ ignorant deum. (rom. 12. a. ephe. 5. d.)
B & [2] ne quis ſupergrediatur, neq; circũueniat in negotio fratrem ſuum: quoniam vindex eſt dominus de his omnibus, ſicut prædiximus vobis, & teſtificati ſumus. Non enim vocauit nos deus in immũditiam: ſed in ſanctificationem. Itaq; qui hæc ſpernit, nõ hominem ſpernit, ſed deum, qui etiã dedit ſpiritum ſuũ ſanctum in nobis.
C De charitate autem fraternitatis, non neceſſe habemus ſcribere vobis: ipſi enim vos à deo didiciſtis, vt diligatis inuicem. Etenim illud facitis in omnes fratres in vniuerſa Macedonia. Rogamus autem vos fratres vt abundetis magis: & operam detis, vt quieti ſitis, & vt veſtrũ negotium agatis, & operemini manibus veſtris, ſicut præcepimus vobis. & vt honeſte ambuletis [3] ad eos qui foris ſunt: & [4] nullius aliquid deſideretis. (Ioã. 13. d. & 15. b. 1. Io. 2. b. & 4. d.)
D Nolum⁹ autem vos ignorare fratres [5] de dormientibus: vt nõ contriſtemini, ſicut & cæteri qui ſpem non habent. Si enim credimus ꝙ Ieſus mortuus eſt & reſurrexit: ita & de⁹ eos qui dormierunt per Ieſum, adducet cũ eo. Hoc enim vo-

bis dicimus [6] in verbo domini, quia
1.Co. 15.d. nos qui viuimus, qui reſidui ſumus
in aduentum domini, [7] non præue-
niemus eos qui dormierũt. Quoniã
ipſe dominus in iuſſu & in voce ar-
changeli & [8] in tuba dei deſcẽdet de
cęlo:& [9] mortui qui in Chriſto ſunt,
reſurgent primi. Deinde nos qui vi-
uimus, qui relinquimur: ſimul rapie
mur cũ illis in nubibus obuiã Chri-
ſto in aera, & ſic ſemper cum domi-
no erimus. Itaque conſolamini inui
cem in verbis iſtis.

ARGVMENTVM CAP. 5.

¶De inſperato Chriſti aduentu præmonet, iubens interim illos bonis operibus intentos vigilare, & diuina armatura munitos eſſe. Reliquam partem capitis parænefes occupant.

CAPVT V.

A De temporibus autem & mo-
mentis fratres non indigetis
vt ſcribam [9] vobis. Ipſi enim
1.Pe. 3.c. diligẽter ſcitis quia dies domini, [1] ſi-
Apo. 3.a. & 16. c. cut fur in nocte, ita veniet. Cũ enim
dixerint, pax & ſecuritas: tunc repẽ-
tinus eis ſuperueniet interitus, ſicut
dolor [2] in vtero habẽtis: & non effu-
gient. Vos autẽ fratres, non eſtis [3] in
tenebris: vt vos dies illa tãquam fur
comprehendat. omnes enim vos fi-
lij lucis eſtis, & filij diei. non ſumus
noctis neq; tenebrarũ. Igitur [4] non
B dormiam [9] ſicut & cęteri: ſed vigile-

6. In verbo domini, quaſi diceret, non noſtra hæc eſt quã dicturi nunc ſumus ſed dei ſentẽtia.

7. Non preueniemus eos ſcilicet tranſlatione ad gloriam: quoniam & qui antea mortui ſunt & ſi qui tunc viui reperientur, vnã obuiam Chriſto prodibunt glorificandi.

8. In tuba dei. Tubam dei Photius tropicè interpretatur angelicas virtutes inferiores, quarum miniſterio vſurus eſt in reſurrectione Chriſtus, etſi per ſe id poteſt.

9. Mortui qui in Chriſto ſunt. id eſt, qui olim in Chriſto mortui ſunt, primi reſurgent, nõ tẽpore ſed dignitate & merito, reſpectu dãnatorum. Deinde nos qui viuimus (in perſona eorum loquitur qui tunc viuent) vnã cum olim iam mortuis rapiemur in nubib9 obuiam domino. & ſic ſemper cũ domino erimus. Cõtentio hoc loco eſt inter doctores ſanctos, quibuſdam dicẽtibus q; ſine morte trãſibunt ad gloriam, alijs q; in ipſo raptu ſubitanea morte morientur, à qua ſine vlla corporis corruptione trãſibũt ad gloriã, cui etiam opinioni græci quidã accedunt, vt videbis 1. ad Corinthios 15. nume. 21.

1. Sicut fur in nocte. id eſt, clanculum & imprudentibus nobis.

2. In vtero habentis. id eſt parturientis.

3. In tenebris, id eſt, in peccatis.

4. Non dormiamus. ſomnum ſcilicet peccati. Nã dormire pro in peccatis eſſe ponitur.

5. Sobrij ſimus. non tantum à vino abſtemij, ſed oībus prauis affectionibus quę rationē cōturbāt abſtinētes. Quū ergo filij lucis ſim⁹ i. gratię, nō noctis & tenebrarū, hoc eſt peccati: ſomniū inertiæ, & affectionū ebrietatem filijs tenebrarū & noctis relinquere debemus.
6. Quoniam non poſuit nos, &c. i. neque enim nos vocauit in iram. i. vindictam, hoc eſt, vt in nos æterna morte animaduerteret, ſed in acquiſitionem ſalutis, ſed vt nos ſibi per Chriſtum acquireret & poſſideret. qui quidem propter nos eſt mortuus, vt ſiue vigilemus ſiue dormiamus, id eſt ſiue viuimus, ſiue morimur, tandem cum illo æternum viuamus.
7. Habeatis in charitate. id eſt, diligatis.
8. Corripite inquietos, id eſt turbulētos, qui pacem cōmunem turbant, græce ἀτάκτους, de quo vide 2. ad Theſſalonicen. cap. 3 numero 4.
9. Spiritum nolite extinguere. id eſt, ſpiritus ſancti gratias & dona.
10. Prophetias nolite ſpernere. ſcilicet gratiā futura prædicendi, vel ſcripturas interpretādi.
11. Ut integer ſpiritus veſter & anima. Gregori⁹ Niſenus per hæc, tres vitæ facultates intelligit: per ſpiritum, rationabilem: per animam, ſenſitiuam: per corpus, vegetatiuam. Theophylac. interpretat̃ ſpiritum, gratiam ſpiritus ſancti nobis infuſam, quam precatur illis Paulus integram cōſeruari: corpus autem

mus, & [5] ſobrij ſimus. Qui enim dor
miunt: nocte dormiunt. & qui ebrij
ſunt: nocte ebrij ſunt. Nos autē qui
diei ſumus, ſobrij ſimus, induti lori-
cam fidei & charitatis, & galeā, ſpē Eſa.
ſalutis.[6] quoniā non poſuit nos deus 59. c. ephe.
in iram: ſed in acquiſitionem ſalutis 6. c.
per dominum noſtrum Ieſum Chri
ſtum, qui mortuus eſt pro nobis, vt
ſiue vigilemus, ſiue dormiamus, ſi-
mul cū illo viuamus. Propter quod
conſolamini inuicem: & ædificate al
terutrum, ſicut & facitis. Rogamus C
autem vos fratres, vt noueritis eos
qui laborant inter vos & pręſunt vo
bis in domino & monēt vos: vt [7] ha
beatis illos abundantius in charitate
propter opus illorum. pacem habete
cū eis. Rogamus autem vos fratres,
[8] corripite inquietos, cōſolamini pu
ſillanimes, ſuſcipite infirmos, patien
tes eſtote ad omnes. Videte ne quis Prou.
malum pro malo alicui reddat: ſed 17. c. rom.
ſemper quod bonū eſt ſectamini in 12. d. 1. Pe.
inuicem & in omnes. Semper gau- 3. b.
dete. Sine intermiſſiōe orate. In om- Eccl.
nibus gratias agite. hæc eſt enim vo 18. c. Luc.
luntas dei in Chriſto Ieſu in omni- 18. a.
bus vobis. [9] Spiritum nolite extin-
guere.[10] Prophetias nolite ſpernere. D
Omnia autem probate: quod bonū
eſt tenete. Ab omni ſpecie mala ab-
ſtinete vos. Ipſe autē deus pacis ſan-
ctificet vos per oīa: [11] vt integer ſpi-
ritus veſter & anima & corpus ſine

querēla, in aduētu domini noſtri Ieſu Chriſti cōſeruetur. Fidelis eſt qui vocauit vos: [12] qui etiam faciet. Fratres, orate pro nobis. Salutate fratres omnes in oſculo ſancto. Adiuro vos per dominum, vt legatur epiſtola hæc omnibus ſanctis fratribus. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. Amen.

1. co. 1. b

& animā, totū hominē, quē precat ſine querela, id eſt, irreprehenſibilē permanere.

12. Qui etiam faciet, ſub. id quod precamur, i. ſanctificabit vos p oīa.

¶ Argumentum epiſtolæ ad Theſſalonicenſes ſecūdæ.

QVia ſicuti optabat, Theſſalonicenſes adire Paulo non licuit, alteram ab Athenis ad eos ſcribit epiſtolam: & quia Chriſti aduentu tanquam iam inſtante terrebantur, oſtendit quidem illum futurū, in quo & ipſi præmia percepturi, & ſui perſecutores ſupplicia: ſed non tam breui, nec ante Antichriſti aduētum, de quo nōnulla tractans, & pro ſe precationes fieri petens, coercendos docet inquietos & turbulentos, & otioſe, ac gratis victitantes.

EPISTOLA DIVI PAVLI AD THESSALONICENSES SECVNDA.

ARGVMENTVM *Cap. I.*

Congratulatur Theſſalonicenſium fidei & cōſtantiæ in afflictionibus, aſſerens & eos pro toleratis præmia percepturos, & pro illatis perſecutores pœnas daturos, in aduētu Ieſu Chriſti: quē illis propitium precatur.

CAPVT I.

PAulus & Siluanus & A
Timótheus eccleſiæ
Theſſalonicenſium in
deo patre noſtro, & do
mino IeſuChriſto: gra
tia vobis & pax à deo patre noſtro,
& dño Ieſu Chriſto. Gratias age-
re debemus ſemper deo ꝓ vobis fra-
tres, ita vt dignum eſt: quoniam ſu-
percreſcit fides veſtra, & abūdat cha B
ritas vniuſcuiuſꝗ veſtrum in inui-
cem: ita vt & noſipſi in vobis glorie-
mur in eccleſijs dei, pro patientia ve
ſtra, & fide in omnib⁹ perſecutioni-
bus veſtris & tribulationibus, [1] quas
ſuſtinetis in exemplum iuſti iudicij
dei, [2] vt digni habeamini in regno
dei, pro quo & patimini. [3] ſi tamen
iuſtum eſt apud deum retribuere re-
tributionem ijs qui vos tribulant: &
vobis qui tribulamini requiem no- C
biſcum [4] in reuelatione domini Ieſu
de cælo cum angelis virtutis eius, in

1. **Quas ſuſtinetis in exemplū, &c.** græce ἔνδειγμα, & deeſt in, id eſt, documētū ſiue manifeſtationem. Eſt autem idem ſenſus, quòd preſſuras & afflictiones ad iuſtum dei iudicium manifeſtandum ſuſtinent, quum in iudicio videbunt impij quos affixerunt præmio, ſe autem afflictores ſupplicio affectos.

2. **Ut digni habeamini.** εἰς τὸ καταξιωθῆναι, id eſt, adeo vt digni habiti ſitis, & ille vos dignos duxerit regno ſuo (nam græce deeſt in) ob afflictiones veſtras. Ille eñi dignatus eſt eos in afflictionibus confirmare ſicut Philipp. 1. vobis, inquit, donatum eſt pro Chriſto, non ſolum, vt in eum credatis, ſed & pro illo patiamini.

3. **Si tamen iuſtum.** quidam Græci habēt εἴπερ, id eſt, ſiquidem vel quādoquidē iuſtum eſt deū reddere retributionem, vel vt græci habent θλῖψιν, id eſt, tribulationē iis q vos tribulant. Chryſoſto. legit, Si tamen, ſed ſic vt τὸ ſi, non dubitantis ſit particula, ſed affirmātis, quod aliquoties vſu uenit.

4. **In reuelatione domini Ieſu.** i. quum reuelabitur, veneritꝗ ad iudicium angelis ſuis comitatus: ſicut Matth. 16. ſcribit. Quòd aūt in igne venturus ſit, docet Dauid Pſal. 96. Ignis ante ipſum præcedet, & inflāmabit in circuitu inimicos ei⁹, cui ſimiliter Paulus ait in flāma ignis, aut vt græci habent ἐν πυρὶ

φλογὸς .i. in igne flãmæ, dãtis vindictã, vbi τὸ dantis, nõ refertur ad τὸ flãmæ vel ignis, quum pro eo græce sit nomen generis fœminini, διδόντος autem sit masculini, & ideo refertur ad id quod præceſſit in reuelatione dñi dantis vindictam.

flamma ignis dantis vindictam, ijs qui non nouerunt deum, & qui non obediunt euãgelio domini noſtri Ieſu Chriſti.[5] qui pœnas dabũt in interitu æternas[6] à facie domini & à gloria virtutis eius: cum venerit glorificari in ſanctis ſuis, & admirabilis fieri in oībus qui crediderunt,[7] quia

D creditũ eſt teſtimonium noſtrum ſuper vos in die illo. in quo etiam oramus ſemper pro vobis, vt dignetur vos vocatione ſua deus noſter, & impleat omnẽ voluntatẽ bonitatis ſuæ, &[8] opus fidei in virtute, vt clarificetur nomen domini noſtri Ieſu Chriſti in vobis, & vos in illo, ſecundum gratiam dei noſtri, & domini Ieſu Chriſti.

ARGVMENTVM Cap. 2.

Aduentus chriſti ſigna prænia deſcribit, & Antichriſtum deplagit cũ ſuis apoſtatis, quos ille ſeducturus eſt: illos quoq; in percepta doctrina perſtare hortatur, ac bene illis precatur.

CAPVT II.

A Ogamus autem vos fratres
1 per aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti, &[1] noſtræ congregationis in ipſum, vt non cito moueamini à veſtro ſenſu, neque terreamini,[2] neque per ſpiritum, neque per ſermonem, neque per

5. Qui penas dabũt, &c. græce deeſt in, ὄλεθρον αἰώνιον .i. pœnas dabũt & pendent, ſcilicet interitum æternũ. vt pœnæ illæ non temporariæ ſed æternæ ſint.

6. A facie domini .i. à præſentia domini, inquit chryſo. adeo vt nõ multum ſit negotiũ ad perdendos ipſos, quos ſola peſſundabit dñi præſentia, vel à facie .i. à furore. nam Phanim pluraliter faciẽ ſignificat Hebraice, & qa in facie cognoſcitur ira & indignatio hoīs, ideo vult⁹ & facies Hebræis quãdoq; furorem ſignificat & irã: vt Pſal. Pone illos vt clibanũ ignis in tpe vult⁹ tui. pro vultus, phanequa eſt Hebraicè .i. furoris tui, & Pſal. 50. Auerte faciẽ tuã à peccatis meis .i. indignationẽ & furorẽ phanequa. pro quo Chaldæus habet apheq, id eſt, furorem.

7. Quia creditũ eſt, &c. quia teſtificanti mihi de his quæ in die illo futura ſunt præmiis & ſupplicijs credidiſtis.

8. Opus fidei ĩ virtute: i. confeſſionem fidei quæ excellens eſt opus fidei, cõpleat in vobis & perficiat, cũ potẽtia animiq; conſtantia.

1. Noſtre congregationis. quia in aduentu domini congregabũtur omnes ſancti & electi. Zachar. 14. Ecce veniet dominus meus, omnẽſque ſancti eius cum eo.

2. Neq; per ſpiritum .i.

epiſtolam tanquam per nos miſſam, Eph.
quaſi inſtet dies domini. Ne quis 5.b
vos ſeducat vllo modo. quoniam ni-
ſi venerit [3] diſceſſio primum, & reue
latus fuerit homo peccati, filius per- B
ditionis, qui aduerſatur & extollitur
[4] ſupra omne quod dicitur deus, aut
quod colitur, ita vt in templo dei ſe-
deat oſtendens ſe tanquam ſit deus.
[5] Num retinetis ꝙ cum adhuc eſſem
apud vos, hæc dicebã vobis? Et nunc
[6] quid detineat ſcitis: vt reueletur in
ſuo tempore.[7] Nam myſterium iam
operatur iniquitatis: [8] tãtum vt qui
tenet nunc teneat, donec de medio Eſa.
fiat. Et tunc reuelabitur ille iniquus: 11.a
quem dominus Ieſus interficiet ſpi- C
ritu oris ſui, & deſtruet illuſtratione
aduentus ſui, eum, cuius eſt aduẽtus
ſecundum operationem ſatanæ. In
omni virtute, & ſignis, & prodigijs
mendacibus, & in omni ſeductione
iniquitatis ijs qui pereunt, eo quòd

fictam reuelationem aut ficta ſpiritus ſancti miracula, ſiue vt explicant græci per ſpiritum nequam, per quem loquebantur pſeudapoſtoli.

3. Diſceſſio primum. ἀποστασία. i. defectio, vel à Romano imperio, non ꝙ ſtatim venturus ſit poſt eam, ſed quòd nõ ante: vel defectio, id eſt, Antichriſtus, qui deficiet à fide, vel defectio ab vniuerſali eccleſia & fide catholica. Eſt autem ibi eclipſis frequens Paulo: niſi venerit diſceſſio, &c. non veniet dominus ad iudicium.

4. Supra omne quod dicitur deus. græca lectio duplex, ὑπὲρ πάντα τὸν λεγόμενον, id eſt, ſuper omnem qui dicitur, vel ὑπὲρ πᾶν τὸ λεγόμενον θεὸν ἢ σέβασμα, id eſt, ſuper omne quod dicitur deus aut religio vel cultus. Eſt enĩ σέβασμα religio ac cultus dei, nos vertere poſſum⁹ numẽ. vult autem Paulus quòd non tantum verum dei cultum, ſed & omnem alterius præterquam ſui tollet idololatriam.

5. Num retinetis quod. οὐ μνημονεύετε, non meminiſtis ꝙ agens apud vos hæc dicebam vobis, ſcilicet non venturũ Chriſtum, niſi prius veniſſet Antichriſtus?

6. Quid detineat. τὸ κατέχον. i. impediens ſiue impedimẽtum quo minus veniat. hunc locum & ſequẽtes planè ſe neſcire quomodo intelligatur, fatetur Auguſt. lib. de ciuitate dei 20. ſed tãtum conijcere.

7. Nã myſterium. quidã hoc myſterium Neronẽ dicunt Antichriſti figuram, poteſt autem, τὸ myſteriũ recto & accuſatiuo caſu legi, vt ſcilicet Antichriſtus operet̃ in ſuis diſcipulis myſterium iniquitatis, id eſt, adumbratam falſa religione hypocriſim & hæreſim: vel quòd ipſe Antichriſtus qui futurus eſt myſterium iniquitatis, iã operatur, & vt græci dicunt, ἐνεργεῖται. id eſt, vim ſuam profert, & exerit in ſui ſimilibus & præcurſoribus, hæreticis & ſeductoribus. qui etiam intelligi poſſunt eſſe myſterium iniquitatis, dum ſub prætextu præclarorum nominũ, Chriſti, fidei, gratiæ, ac ſimilium, atq; omnino fictæ religionis, & male aptatis ſcripturis, ſuas hæreſes cẽlãt, ſed interim tñ patrẽ ſuum Antichriſtũ præſtolãtes, fideles clã seducẽdo, operant̃, vimq; & energiã iniqtatis ſuæ ꝓferũt.

8. Tantum vt qui tenet teneat, donec de medio fiat, ita græce ἐκ μέσου γέ-

παύσαι. quidam interpretantur de gente Romana, quæ tenet imperiũ, teneat: donec ab ea auferatur. mihi videtur de fide intelligi, quaſi dicat, etſi iã myſterium iniquitatis, id eſt, Antichriſti præcurſores occulti hæretici, vim ſuam proferunt ſeducentes: tantum id ſupereſt, vt qui tenet teneat, id eſt, fideles quam habent fidem, retineant, donec de medio fiat, id eſt, donec de medio eccleſiæ exeant occulti hæretici, & tunc reuelabitur ille iniquus. Quum enim euſq; veſaniæ ꝓdierint hæretici, vt non in conciliabulis, ſed palã & aperte fidem, & eccleſiam oppugnare non erubeſcant, tunc argumentum erit inſtantis Antichriſti.

charitatem veritatis nõ receperunt, vt ſalui fierẽt. Ideo [9] mittet illis deus operationẽ erroris: vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerũt iniquitati. Nos autem debemus gratias agere deo ſemper pro vobis fratres dilecti à deo, quòd elegerit vos
D deus [10] primitias in ſalutẽ, in ſanctificatione ſpiritus, & in fide veritatis. Ad quod, & vocauit vos per euangelium noſtrum [11] in acquiſitionẽ gloriæ domini noſtri Ieſu Chriſti. Itaq; fratres ſtate: & tenete traditiones quas didiciſtis, [12] ſiue per ſermonẽ, ſiue per epiſtolam noſtram. Ipſe autem dominus noſter Ieſus Chriſtus & deus & pater noſter qui dilexit nos, & dedit conſolationẽ æternam, & ſpem bonã in gratia: [13] exhortetur corda veſtra, & confirmet in omni opere & ſermone bono.

9. Mittet illis deus, &c. id eſt, abire ſinet, vt credant mendacio, id eſt, atq; ita dimiſſi, relicta veritate mendacio credẽt, & iudicabuntur.

10. Primitias in ſalutem. quidã græci codices habẽt ἀπ' ἀρχῆς. i. ꝙ ab initio nos elegerit, alij ἀπαρχὰς. i. primitias. alludit autem ad ritum Iudæorum qui iubebantur in lege de nouis fructibus terræ primos, & præcipuos deo offerre, quos primitias vocabãt: ita vocat Paulus chriſti apoſtolos, & diſcipulos primitias ſpiritꝰ & Chriſti, quos velut primos & præcipuos eccleſiæ fructus deo patri Chriſtus conſecrauit.

11. In acquiſitionẽ gloriæ, &c. i. vt vos ſibi in gloriam domini noſtri Ieſu chriſti acquireret, vel vos gloriam domini noſtri Ieſu chriſti in eum credendo acquireretis: græci exponunt, vt gloriam filio ſuo acquireret in ſaluandis per eum fidelibus.

12. Siue per ſermonem. facit hic locus cõtra eos, qui nulli rei fidem haberi volunt, quæ non expreſſe caueatur in ſcripturis. contra quos hoc loco chryſoſto. & græca ſcholia καὶ γὰρ καὶ ἀγράφως, καὶ ἐγγράφως παρεδίδοσαν οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἀξιοφύλακτα καὶ ἀμφότερα, τοιγαροῦν καὶ ἡ ἄγραφος τῆς ἐκκλησίας παράδοσις φυλακτέα ἐστίν, id eſt, Etenim & ſcripta, & non ſcripta præcepta tradiderunt apoſtoli: & vtraque obſeruatione digna. Igitur & eccleſiæ quoque vel non ſcripta traditio ſeruanda eſt.

13. Exhortetur. παρακαλέσαι, id eſt, conſoletur.

1. Clarificetur. δοξάζηται illuſtreť, & magnificetur.
2. Importunis. ἀπὸ τῶν ἀτόπων, quod magis ſonat ab inquietis, q̄ nullo loco ſtare poſſunt. notat autē, inquit Chryſoſt. hoc verbo hęreticos, qui ne deprehendantur ad ſua cōciliabula ſubīde ſedes mutant.
3. Non enim omnium eſt fides. i. nō oēs qui ſe Chriſtianos fingūt, veri fideles ſunt, vel vt græci exponunt, non eſt omnium credere, ſed eorū quos dignos iudicauit deus.
4. Inordinate. ἀτάκτως. ἀτακτεῖν verbū gręcum militare eſt, ſignificatq́ extra ordinē ſe ponere, ac ſe de claſſe ſubducere, & nōnunq̄ petulāter, ac luxurioſe viuere. quo ſignificato Ambroſi⁹ vertit intēperāter. Mihi aūt videť alludere ad germanam ſignificationem τὸ ἀτακτεῖν Paul⁹, atq; hęreticos notare, qui intra eccleſiaſticæ militiæ ordinē ſeſe cōtinere nolūt, ſed ſe de claſſe ſubducūt nolētes eccleſię ſubdi legibus, quod in caſtris ἄτακτοι milites faciunt. vñ ad hāc ſētētiā ſubdit, qui nō ambulāt ſecundū traditiones quas acceperunt à nobis.
5. Nō inquieti fuimus. græce οὐκ ἠτακτήσαμεν, à verb. ἀτακτεῖν de quo antea. Eſt etiā ἀτακτεῖν petulanter agere, quo ſignificato hic quadrat, nō petulantes fuimus inter vos.
6. Panem manducauimus, id eſt, viximus. pa

ARGVMENTVM   Cap. 3.

Admonet, vt pro ſe orent, viciſſim illis bene precatus: vtque inquietos, & turbulentos, & deſides atque otioſe degentes euitent, & cohærceant, & omnino à contumacibus caueant.

CAPVT   III.

E cætero fratres, orate pro A
d nobis vt ſermo dei currat & Ephe. 6. c
[1] clarificetur, ſicut & apud Coloſ. 4. a
vos: & vt liberemur ab [2] importunis
& malis hominibus. [3] Nō enim om
nium eſt fides. Fidelis autē deus eſt,
qui confirmabit vos & cuſtodiet à
malo. Confidimus autem de vobis
fratres in domino, quoniam quæ-
cunq; præcepimus, & facitis & facie-
tis. Dominus autem dirigat corda
veſtra in charitate dei & patientia
Chriſti. Denuntiamus autem vobis B
fratres in nomine domini noſtri Ie-
ſu Chriſti, vt ſubtrahatis vos ab om-
ni fratre ambulante [4] inordinate, &
non ſecundum traditionem quam
acceperunt à nobis. Ipſi enim ſcitis
queādmodum oporteat imitari nos:
quoniam [5] non inquieti fuimus in-
ter vos, neque gratis [6] panem man-
ducauimus ab aliquo, ſed in labore Act. 20. g
& in fatigatione nocte & die operā- 1. co. 4. c
tes, ne quem veſtrum grauaremus.
Non quaſi nō habuerimus poteſta- 1. the. 2. b
tem, ſed vt noſmetipſos formam da- C
remus vobis ad imitandum nos.

Nam cum eſſemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, Quoniam ſi quis nõ vult operari, nec manducet. Audiuimus enim inter vos quoſdã [7] ambulantes inquiete, nihil operantes, ſed curioſe agentes. Ijs autem qui eiuſmodi ſunt denuntiamus & obſecramus in domino IESV, vt cum ſilentio operantes, ſuum panem manducent. Vos autem fratres, [8] nolite deficere benefacientes.

D

Gala. 6. c

Quòd ſi quis non obedit verbo noſtro per epiſtolam, hunc notate: & ne commiſceamini cum illo, vt confundatur: & nolite quaſi inimicum exiſtimare, ſed corripite, vt fratrem. Ipſe autem deus pacis det vobis pacem ſempiternam in omni loco. Dominus ſit cum omnibus vobis. Salutatio mea manu Pauli: quod eſt ſignum in omni epiſtola. ita ſcribo. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

nis enim nomine quicquid ad victum pertinet, Hebræis intelligitur, vnde Lucæ decimo quarto ſcribitur, cum introiſſet Ieſus in domum cuiuſdam principis Phariſæorum ſabbato manducare panem, id eſt, prandere aut cœnare. & primo Regum 1. Maledictus inquit Saul, qui comederit panem vſque ad veſperam, vbi panis nomine omne eſitabile venit, vnde Ionathas guſtato melle, reus eſt execrationis.

7. ambulantes inquiete. græce ἀτάκτως, quod hoc loco quadrat, pro intemperanter, vel extra ordinem aliorum. nihil operantes, inquit, ſed curioſe agentes. græce pulchra alluſio μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους, quæ ita reddi poteſt, nihil agentes, ſed ſatagentes. nam pro curioſe, & inaniter, atque importune quidpiam agere etiam ſatagere Quintiliano ſumitur, ex ſententia Afri: inquit enim libro ſexto capi. quarto, Afer venuſte, Manlium Suram in agendo diſcurſantem, ſalientem, manus iactantem, togam deijcientem, & imponentem, non agere dixit, ſed ſatagere. Et hoc proprie ſignificat τὸ περιεργάζεσθαι.

8. Nolite deficere benefacientes, id eſt, nolite ceſſare bene facere.

TImótheus Lyſtrenſis patre gentili, matre Iudæa natus, cui Eunice nomen, ob egregias animi dotes etiam iuuenis inſtitutus à Paulo Epheſiorum Epiſcopus, admonetur hac epiſtola à Paulo fūctionis Epiſcopalis, & quales eccleſiæ miniſtros eligere debeat, quidq; etiam quóq; pacto inſtituere, cuinſcunq; ſexus ac conditionis hominem oporteat. ac demum contentioſas quæſtiones & inanes diſciplinas reÿcere.

1. Dilecto. grece γνησίῳ, id eſt, germano & ingenuo.
2. Que eſt in fide. ad hanc ſententiam ſubaudiendum eſt, ita & nunc rogo: referēdumq́ʒ ad illud, Sicut rogaui. & eſt eclipſis frequens Paulo.
3. Si quis legitime vtat. id eſt, ſi quis ea ad ſenſum, intentionemq́ʒ ipſiꝰ germanam vtatur. Legis autem intentio erat per ceremonias ad Chriſtum deducere, & chriſto nato, vni illi fidere. Qui ergo docet Chriſtū veniſſe, vniq́ʒ illi fidendum eſſe, is ea legitime vtitur, non qui ceremonias immiſcet. Scimus ergo quia lex bona eſt, ſi quis ea legitime vtatur, Scientes hoc, quia lex iuſto nō eſt poſita, quidā græci pro ſcientes ha-

EPISTOLA DIVI PAVLI AD TIMOTHEVM PRIMA.

ARGVMENTVM Cap. I.

¶ Notat quoſdam inanium quæſtionum venditatores, & legis aſſertores, quos argui vult à Timótheo, oſtendens nō opus eſſe lege iam iuſtificatis in Chriſto, cuius in ſe miſericordiam cōmemorat, aſſerens ſe à Chriſto vocatum: vt ſuo exemplo ſperare omnes docerentur, dehinc cōmendata Timótheo fide quoſdā hæreticos notat.

CAPVT I.

P Aulus apoſtolus Ieſu A
Chriſti ſecundū impe-
rium dei ſaluatoris no
ſtri & Chriſti Ieſu ſpei Acto.
noſtrę: Timótheo[1] di- 16.a
lecto filio ī fide, gratia & mīa & pax
à deo patre & Chriſto Ieſu, dño nřo. Sicut rogaui te vt
remaneres Epheſi, cū irem in Macedoniā, vt denūtiares
quibuſdā ne aliter docerēt, neq́ʒ intēderent fabulis, & ge-
nealogijs interminatis: quæ quęſtiones pręſtant magis, q̄
ædificationē dei:[2] quæ eſt in fide. Finis autē pręcepti eſt
charitas de corde puro, & cōſciētia bona, & fide nō ficta.
A quibꝰ quidā aberrātes, cōuerſi ſunt in vaniloquiū: volē
tes eſſe legis doctores, nō intelligētes, neq́ʒ quæ loquunt, B
neq́ʒ de quibꝰ affirmāt. Scimꝰ aūt qa bona eſt lex,[3] ſi quis

bent ἰδὼς.i.ſciens,& tunc refertur ad id quod ſtatim præceſſit,ſi quis ea le gitime vtatur,ſciens hoc quia lex iuſto &c. noſter interpres legit ἰδότες,id eſt,ſcientes,& tunc refertur ad τὸ ſcimus, ſcimus ſcilicet quia lex bona eſt, & ſcientes hoc,quòd videlicet, Lex iuſto non eſt poſita.i.iam iuſtificato per fidem Chriſti deiq́ gratiam,non eſt opus lege pædagogo ac manuducente,

ea legitime vtatur:ſcientes hoc, quia lex iuſto non eſt poſita, ſed iniuſtis & non ſubditis,impijs & peccatoribus, ſceleratis & contaminatis, parricidis & matricidis,homicidis,fornicarijs, maſculorũ concubitoribus, [4] plagiarijs,mendacibus,& periuris, & ſi quid aliud ſanæ doctrinæ aduerſatur,quæ eſt ſecundũ euangeliũ gloriæ beati dei, quod creditum eſt mi-
C hi.Gratias ago ei [5] qui me confortauit in Chriſto Ieſu domino noſtro, quia fidelem me exiſtimauit, ponẽs in miniſterio,qui prius blaſphemus fui, & perſecutor, & contumelioſus. ſed miſericordiã dei cõſecutus ſum: quia ignorans feci in incredulitate. Superabundauit autem gratia domini noſtri cum fide & dilectione,quæ eſt in Chriſto Ieſu. [6] Fidelis ſermo,
Matt. 9.b & omni acceptione dignus:ꝙ Chri-
Mar. 2.c ſtus Ieſus venit in hunc mundũ pec-
D catores ſaluos facere,quorũ primus ego ſum.Sed ideo miſericordiã conſecutus ſum: [7] vt in me primo oſtenderet Chriſtus Ieſus omnem patientiam, ad informationem eorum qui crediturі ſunt illi in vitam æternam.

vel lex.i.terror legis peccata ĩhibẽtis iuſto nõ eſt poſita. non ꝙ ea non teneatur facere quæ lege iubentur, & vitare quæ lege vetant:ſed qa quod impij timore legis inuiti faciunt, hoc iuſti ſponte obq́ dei amorem.

4. Plagiarijs. græce ἀνδραποδισταῖς.dicũtur autem plagiarij iuriſconſultis, qui aliena mancipia furto ſubducũt:quod furtũ plagiũ appellant.

5. Qui me confortauit in Chriſto. τῷ ἐνδυναμώσαντί με Χριστῷ.i.gratias ago ei qui me fortificauit. i. vires ſuppeditauit, Chriſto.noſter interpres legit ἐν Χριστῷ. neq; enim confortauit, vt vulgo ſolent,pro conſolatus eſt ſumere oportet: ſed deo gratias ago qui ad rem tãti momẽti exequendam, nimirum euangelij prædicationẽ, vires ſuppeditarit alioq imbecilli,& min⁹ valẽti.

6. Fidelis ſermo,&c.i. certa & indubitata res eſt, omniq́ approbatione digna, ꝙ Ieſus venerit peccatores ſaluos facere. πιστὸν enĩ dicimus ὁμολογούμενον.i.quod cõpertum,exploratum,& confeſſum eſt: ἀποδοχὴ autẽ quod acceptionem vertit, approbatio vel acceptatio clarius dicitur.

7. Ut in me oſtenderet omnẽ .i. perfectã patiẽtiã,græce eſt μακροθυμίαν.i. longanimitatẽ.hoc eſt,vt ꝑ me ſe Chriſtus oſtẽderet patientem,& longanimẽ in ſuſtinendis, & expectandis ad conuerſionem peccatoribus:atque ita meo exemplo inſtruerentur qui crediturі ſunt, dei ſperare miſericordiam.

Regi autem ſeculorum immortali, inuiſibili, [8] ſoli deo honor & gloria in ſecula ſeculorũ. Amẽ. [9] Hoc præceptũ cõmendo tibi fili Timóthee: ſecundũ præcedentes in te prophetias: vt milites in illis bonã militiã, habens fidẽ, & bonã conſcientiam: quam quidã repellentes, circa fidem naufragauerũt. ex quib⁹ eſt Hymenæus & Alexander: quos tradidi ſatanæ, vt diſcant nõ blaſphemare.

ARGVMENTVM Cap. 2.

¶Communes orationes fieri in eccleſia poſtulat, omni hæſitatione & animi indignatione carentes. Mulieres quoque tum in ſermone tum in habitu modeſtas eſſe iubet.

CAPVT II.

[1] Bſecro igitur primum om- A
O nium fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus qui in ſublimitate conſtituti ſunt: vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & caſtitate. Hoc eñi bonum eſt & acceptum coram ſaluatore noſtro deo: qui omnes homines vult ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Vnus enim de⁹, vnus B
& mediator dei & hominum, homo Chriſtus Ieſus: qui dedit [2] redemptionem ſemetipſum pro omnibus.

8. Soli deo. quidã legunt μόνω σοφῷ θεῷ. i. ſoli ſapienti deo, quæ verba ſi ad patrẽ referũtur, intelligẽdus eſt ſol⁹ ſapiens, nõ excluſo filio, ac ſpiritu ſctõ, ſed ꝙ ſolus ipſe fons ſit, & principium omnis ſapientiæ.

9. Hoc preceptum commendo. Chryſo. interpretatur, ſicut per prophetias. i. ſpũs ſancti reuelationes inſtitut⁹ es epiſcopus, ita volo, & iubeo, vt in illis. i. ſecundũ illas bonã militiã exerceas. Mihi videt̃ hic ſicut 1. Cor. 14. noĩe prophetię ſacrarum literarũ intelligi poſſe cognitio: atq; ita ſenſ⁹ erit, hoc præceptum tibi cõmendo, vt ſecundum præcedẽtes in te prophetias. i. quẽadmodũ á puero ſacrarũ lr̃arũ notitiã habes, ita te in illis exerceas, & iuxta illas bonã militiam milites.

1. Obſecro igitur prĩmum, &c graeca ſcholia diſtingunt inter hæc 3. græca, δεήσεις, προσευχὰς, & ἐντεύξεις: vt δέησις, quod ĩterp̃s vertit obſecrationes, ſit rerũ aduerſarũ dep̃catio: προσευχή, quod vertit orões, bonorũ poſtulatio: ἔντευξις, qđ poſtulatiões vertit, interpellatio aduerſ⁹ iniurios hoĩes. Mihi videtur ſimplicior ĩtelligẽtia ſi ſumamus hęc tria pro eodẽ, vt ſit epitaſis Hebraica ad ampli⁹ exprimendã affectionem.

2. Redemptionem. græce ἀντίλυτρον & ſignificat pretium redemptionis, λύτρα enim dicũtur quæ vulgo ranſonas vocant. ἀντίλυτρον ergo dicitur quum vita vnius vi

tã alterius, & caput capite redimitur, quomodo vere ἀντίλυτρον Chriſtus pro nobis mortuus eſt, vt æternum viueremus.

2. Cuius teſtimonium. græci legunt τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις. qui dedit ſemetipſum redemptionem pro omnibus, teſtimonium ſuis tẽporibus. quæ verba Chryſoſtomus explicat, quia veritati & patri teſtimonium præbuit ſuis temporibus, & cõgruis. Latinus interpres legit, cuius teſtimonium confirmatum eſt ſuis temporibus. quòd ſcilicet teſtimonia prophetarum de Chriſto ſingula ſuo tempore confirmata ſunt, in quo ſiue in quod teſtimoniũ poſitus ſum, id eſt, ad quod prædicandum delegatus ſum.

2 tim 1.c [3] Cuius teſtimonium tẽporibus ſuis confirmatum eſt: in quo poſitus ſum ego prædicator & apoſtolus (veritatem dico, non mentior) doctor gentium in fide & veritate. Volo ergo viros orare in omni loco: leuantes
C puras manus, ſine ira & diſceptatione. Similiter & mulieres [4] in habitu
1.pe. 3.a ornato: cum verecundia & ſobrietate ornantes ſe, nõ in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veſte pretioſa: [5] ſed, quod decet mulieres promittentes pietatem, per opera bona. Mulier in ſilentio diſcat, cum
D omni ſubiectione.[6] Docere autẽ, mulieri nõ permitto, neq; dominari in
1.co. 14.f virum, ſed eſſe in ſilẽtio. Adã enim,
Geñ. 2.d primus formatus eſt: deinde Eua, &
Geñ. 3.b Adam non eſt ſeductus, mulier autem ſeducta in præuaricatione fuit.

4. In habitu ornato: græce κοσμίῳ. κόσμιος autem ornatũ ſignificat & honeſtum, ac modeſtum; quòd hoc lòco magis quadrat: vt ſcilicet nõ ſe comãt, ſed habitu ſint honeſto frugi ac modeſto, cum verecundia, & ſobrietate. μετὰ σωφροσύνης, quod ſobrietatẽ ſignificat, & modeſtiam ac frugalitatẽ, quòd hoc loco magis quadraret, ob id quod ſequitur, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut veſte pretioſa, ſed in frugalitate.

5. Sed quod decet mulieres promittẽtes pietatem, per opera bona. mihi videt̃ τὸ p opera bona, iungẽdũ cũ eo quod ante præceſſit, ornãtes ſe non in tortis crinibus, aut auro, &c. ſed per opera bona, quod decet mulieres promittentes pietatem. ſic nouiſſima hæc particula per parentheſim legenda.

6. Docere mulieri non permitto. hic græci μὴ δὲ διδασκέτωσαν φησὶ, μὴ μόνον ἀνθρώπινα, ἀλλὰ καὶ πνευματικά. τὸ δὲ μὴ διδάσκειν ἀπαγορεύει ἐν ἐκκλησίᾳ, id eſt, mulieres inquit ne doceant, non humana modò, ſed neque ſpiritualia. quod vero interdicit ne doceant, intelligit in eccleſia: & quur docere non debeant, rationem addit, quia ſcilicet Adam non eſt ſeductus, hoc eſt in ſcriptura non legitur ſeductus, mulier autem ſeducta, in præuaricatione fuit, id eſt, præuaricata eſt: mulier enim conqueritur deo, ſe à ſerpente ſeductam eſſe. Semel ergo inquiunt græci ſeducta mulier, docuit Adam lignum pulchrum eſſe viſu, & ſuaue guſtu; ſemel tantum docuit; & ſtatim omnia peruertit, ideò docere mulieri non permittitur.

7. *Filiorum generationem*. generatio hæc nõ tam genitura, ac liberorum geſtatio, Chryſoſtomo videtur intelligenda: q̃ educatio, & ea non quælibet, ſed ſi in fide, & dilectione, & ſobrietate educare perſeuerauerit: vnde ꝓ eo quod interpres habet, Si permanſerit, græci legunt de filijs ἐὰν μείνωσιν, ſi permanſerint: quanq̃ hoc modo nihil eſt quod verbo plurali reſpondeat, nam græce eſt pro liberorum generatione vnicum verbũ cõpoſitũ τεκνογονίας.

1. *Fidelis ſermo*.i.indubia res eſt.

2. *Vnius vxoris virum*. nõ hic adigit ad iugum matrimonij, epiſcopos ac ſacerdotes Paul⁹, ſed vt inquiunt Chryſoſto. & Ambro. ne aſſumãt qui alterã vxori mortuæ ſuperinduxerit, ꝙ illud incontinẽtiæ ſuſpicione nõ careat, ꝙ ſi commodum inueniãt ẽ ſæculi hominibus eligere, aſſumatur qui familiam bene regere nouit. Olim nanq; vxoratos aliquot aſſumptos legimus, ſicut de diuo Germano Antiſſiodoreñ. fertur, vult tamen Hieronymus ſi aſſumant vxorati, poſtmodũ abſtinere vxorib⁹: neq; em̃, vt omnes teſtant̃, græci vnquã poſt adeptum ſacerdotium vxores duxere, & græca ſcholia hoc loco ſic habent, Μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα, οὐ τοῦτο νομοθετεῖ, ἀλλ' εἰ γίνεται ἀπὸ κοσμικῶν, μὴ ἔιη δευτερόγαμος, πλὴν ἵνα πρὸς ἐπισκοπὴν κληθεὶς, ἐκεῖνο πληρῷ, ἵνα οἱ ἔχοντες γυναῖκας ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι .i. vnius vxoris virum. nõ hoc iubet, ſed ſi ex ſecularib⁹ aſſumi cõtingat, vt ne ſit digamus: veruntamen ſic ſe cõtineat ad epiſcopatum vocatus, vt illud impleat, qui habent vxores, ſint tanq̃ non habentes.

Saluabitur autem per [7] filiorum generationem: ſi permanſerit in fide & dilectione & ſanctificatione cum ſobrietate.

ARGVMENTVM Cap. 3.

Epiſcopos, diaconos, & eccleſiæ miniſtras mulieres, definit quales eſſe debeant.

CAPVT III.

[1] Fidelis ſermo. Si quis epiſcopatum deſiderat: bonũ opus deſiderat. Oportet em̃ epiſcopum irreprehenſibilem eſſe, [2] vnius vxoris virũ, [3] ſobrium, [4] prudentẽ, [5] ornatum, pudicum, [6] hoſpitalem, [7] doctorem, [8] non vinolentum, non A Tit. 1.b

3. Sobrium græce νηφάλιον, quod ſobrium, prudentem, vigilantem rebuſq; attentum ſuis, ſignificat: & hoc modo exponit Chryſoſto. ꝙ epiſcopum oporteat vigilare, & vndiquaque gregi ſuo proſpicere.

4. Prudentem. σώφρονα, Ambroſi. vertit pudicum. vtrumque autem ſignificat noſter interpres vtrumq; verbum poſuit, prudentẽ & pudicum, quum vnica vox illis græce reſpondeat σώφρονα.

5. Ornatum. κόσμιον, quod etiam bene cõpoſitum & moratum ſignificat.

6. Hoſpitalem. φιλόξενον, benignum in peregrinos & aduenas.

7. Doctorem. διδακτικόν, aptum ad docendum.

8. Non vinolentum. ὁ πάροινον, quod vinoſum, & temulentum ſignificat. παροινεῖν autem dicuntur qui debacchantur in alios, nec ſanæ mentis ſunt, & παροίνιον conuicium, temere ac ſtulte dictum, quale prodire ſolet ab ebrijs: & Chryſoſtomus hoc loco πάροινον non pro vinoſo accipit: ſed pro conuiciatore, & elato: quod abeſſe vult ab epiſcopo, deſiderans illi manſuetudinem.

9. **Modeſtum**. ἐπιεικῆ, id eſt modeſtum, moderatum, manſuetum, ſed hic græci præponunt μὴ αἰσχροκερδῆ, ideſt ad verbum, non turpilucrum, non turpiter quæſtuoſum: quanquam aſſumptum puto ex loco ſequente de diaconis, & ex epiſtola ad Titum.

10. **Non cupidum**. ἀφιλάργυρον. non auarum, neque pecuniæ amantem.

percuſſorem, ſed [9] modeſtum: non
litigioſum,[10] nō cupidum, ſed [11] ſuæ
domui bene præpoſitum, filios habē
tem ſubditos cum omni caſtitate. Si
quis autē domui ſuæ præeſſe neſcit:
quomodo eccleſię dei [12] diligentiam
habebit? Non [13] neophytum: ne in
B ſuperbiam elatus in iudicium inci-
dat diaboli. Oportet autem illum, &
teſtimonium habere bonū ab ijs qui
foris ſunt: vt non [14] in opprobrium
incidat, & in laqueum diaboli. Dia-
cones ſimiliter pudicos, nō [15] bilin-
gues, non multo vino deditos, non
turpe lucrum ſectantes, [16] habentes
myſterium fidei in cōſcientia pura.
Et hi autem probentur primum: &
C ſic miniſtrent,[17] nullum crimen ha-
bentes. Mulieres ſimiliter pudicas,
non detrahentes, ſobrias, fideles in
omnibus. Diacones ſint [18] vnius vxo
ris viri: qui filijs ſuis bene præſint &
ſuis domibus. Qui enim bene mini-
ſtrauerint, gradum bonū ſibi acqui-

11. **Domui ſue bene præpoſitum**. προϊστάμενον. i. prȩſidentem & domum bene regentem. **Filioſq́ habentē ſubditos**. græce ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ. i. in obedientia continētē, cum omni caſtitate, σεμνότητος, quod græcis ſignificat caſtitatem, ſanctimoniā, ſeueritatē, & grauitatē, morumq́ honeſtatem, ac verecūdiā: qualis eſſe in virginibus ac iuuenib9 bene inſtitutis ſolet: & hoc ſignificato magis hoc loco quadrat: nec eſt otioſum quod hic admonet Ambroſi. epiſtola 82. Paulū dicere habētē filios, nō facientē.

12. **Diligentiam habebit** ἐπιμελήσεται. i. diligētiā adhibebit: vel quomodo curā geret eccleſiæ? id enim ſignificat ἐπιμελεῖσθαι.

13. **Neophytum**. νεόφυτον. i. nuper natum, aut plantatū, ſiue recēs Chriſto inſitū per baptiſmū.

14. **In opprobrium incidat**. i. ne opprobrio & ſcandalo ſit gentibus.

15. **Bilingues**. ὁ δίλογος. Chryſoſto. interpretatur nō ſubdolos, aliud in ore, aliud in pectore habentes.

16. **Habentes myſteriū, &c.** i. pura conſciētia fidei myſterium exercētes, vel ſeruantes apud ſe in conſcientia pura fidei myſterium. Nam & ἔχω ſeruare & cuſtodire ſignificat: vult autem diaconos non paſſim fidei reuelare myſteria neque temere.

17. **Nullum crimen habentes**. non hic crimen ſimpliciter pro peccato ſumendum eſt, quis enim id præſtare poſſit? ſed pro criminatione: id enim ſignificat verbum græcum ἀνέγκλητος, id eſt, incriminabiles. eſt enim proprie ἔγκλημα criminis apud iudicem expoſtulatio. vult autem ſic ſe illos gerere, ne data occaſione in ius vocentur.

18. **Vnius vxoris viri**. eo modo quo Ambro. & Chryſo. de epiſcopis intelligunt.

19. **Et manifeſte magnũ eſt, &c.** græci nõ hñt quod ſed ꝓ eo θεὸς .i. deus, vt hoc pietatis & religionis ſacramẽtũ intelligat de⁹ Chriſt⁹ qui **manifeſtatus eſt in carne**, qui enĩ hoĩes antea latebat in diuinitate, per carnis aſſumptionẽ illis innotuit. **Iuſtificatus eſt in ſpiritu.** quod indubie ſecũdũ humanitatẽ intelligi debet, ſecundũ quã iuſtificat⁹ dicitur, quõ & ſanctificatus. Ioan. 10. Quem pater ſãctificauit & miſit in mundum. iuſtificatus eſt autẽ ſpiritu id eſt, per ſpiritũ ſanctũ & plenitudinẽ gratię nõ per legẽ: ita quidã græci. vel iuſtificatus. i. iuſtus apparuit. nam etſi comeſſator audiret & vini potor, & dæmonium habens ab ipſis Phariſæis, agnitus tamen eſt iuſtus ab omnibus. **Apparuit angelis**, antea myſteriũ incarnationis ignorantibus. **prædicatus eſt gentibus**, & creditus mundo, & aſſumptus in gloria in die aſſumptionis.

1. **Nouiſſimis temporibus.** ὑστέροις .i. poſterioribus vel ſequẽtib⁹: ne quis de nr̃a tm̃ tẽpeſtate intelligat, vt poſtea dicetur.

2. **Cauteriatam cõſciẽtiam.** i. corruptã & igne cõcupiſcentiæ aduſtam, ſumpta metaphora à maleficis quib⁹ ferro cãdẽti cutis inurebatur, in argumentum delicti & infamiæ. at hæretici nõ cutem ſed mentẽ infamia cauteriatã habent.

3. **Prohibentium nubere, &c.** Nõ facit hic loc⁹, vt putant noſtrę tẽpeſtatis hæretici, cõtra eccleſiaſticas ſanctiones, per quas ſacerdotib⁹, & monaſticen profeſſis matrimonio interdicit̃, & ieiunãtib⁹ certis cibis abſtinere indicit̃: ſed vt teſtant̃ in hunc locũ Chryſo. & Theophyla. gręci, & ex latinis Ambro. Aug. quoq; & Hiero. libr. 1. aduerſ⁹ Iouinianũ. facit hic locus aduerſus duas hæreſes à Martioniſtis, Manichęis, & Tatiano Encratitarũ principe aſſertas, q non ſolum nuptias, ſed cibos quoq; quos deus creauit ad

rẽt, & multã fiduciã in fide quę eſt in Chr̃o Ieſu. Hęc tibi ſcribo fili Timó thee: ſperãs me ad te venire cito. Si autẽ tardauero: vt ſcias quõ oporteat te in domo dei cõuerſari, quæ eſt eccleſia dei viui, colũna & firmamẽtũ veritatis.[19] Et manifeſte magnũ eſt pietatis ſacramẽtũ, qđ manifeſtatũ eſt in carne, iuſtificatũ eſt in ſpũ, apparuit angelis, prędicatũ eſt gẽtib⁹, creditũ eſt in mũdo, aſſumptũ eſt in gloria. D

ARGVMENTVM cap. 4.

¶ Futuros poſt ſe hæreticos oſtendit, qui & nuptias dãnent, tanq̃ illicitas, & cibos velut immundos: Timotheum quoq; reiectis fabulis ad pietatẽ ſe exercere hortatur, & ſic ſe cõponere, vt omnibus bene viuẽdi ſit exemplum.

CAPVT IIII.

SPiritus autem manifeſte dicit: quia in [1] nouiſſimis temporib⁹ diſcedẽt quidã à fide, attẽdẽtes ſpiritib⁹ erroris, & doctrinis dæmoniorũ, in hypocriſi loquẽtium mẽdaciũ, & [2] cauteriatã habentium ſuã cõſcientiam, [3] prohibentiũ nubere, abſtinere à cibis quos deus creauit ad percipiendũ cũ gratiarũ actione fidelib⁹ & ijs qui cognouerunt veritatẽ. Quòd oĩs creatura dei A

2. tim. 3. a
2. pe. 3. a
Iudę. 1. f

B bona eſt,& nihil reijciendũ quod cũ gratiarũ actione percipit̃.ſanctifica tur enim per verbũ dei, & orationẽ. Hæc proponens fratrib⁹,bonus eris miniſter Chriſti Ieſu,[4]enutritus ver bis fidei & bonæ doctrinæ, [5] quã aſ ſecutus eſt. Ineptas autẽ & aniles fa bulas deuita. exerce autẽ teipſum ad pietatẽ. Nã [6] corporalis exercitatio ad modicũ vtilis eſt:pietas aũt,ad oĩa vtilis eſt:promiſſionẽ habẽs vitę quę nunc eſt,& futuræ. Fidelis ſermo,&

2.tim 2.d. Titũ 3.c

C omni acceptione dignus. In hoc eñ laboram⁹ & maledicimur, quia ſpe ramus in deum viuum qui eſt ſalua tor omniũ hominũ,maxime fideliũ. Præcipe hæc & doce. Nemo adole ſcentiam tuã contẽnat, ſed exẽplum eſto fideliũ in verbo,in conuerſatio ne,in charitate , in fide, in caſtitate. Dũ venio,attẽde lectioni, exhorta

D tioni, & doctrinæ. [7] Noli negligere gratiã quæ in te eſt:quæ data eſt tibi per ꝓphetiã,cũ impoſitione manuũ preſbyterij. [8] Hæc meditare, in his eſto:vt profectus tuus manifeſtus ſit oĩb⁹. Attẽde eñ tibi & doctrinę,in ſta in illis. Hoc eñ faciens,& teipſũ ſaluum facies,& eos qui te audiunt.

ARGVMENTVM Cap. 5.

Quo pacto erga omnẽ ætatẽ ſe habere debeat oſtẽdit,veras viduas deſcribẽs, & quales ad mi niſteriũ eccleſiæ deligi velit aperiens: preſbyteros quoq; ſuũ recte officium fungentes præmiari,& delinquentes argui,neq; temere ordinari iubet.

vtẽdũ,dãnabãt. Hoc aũt loco inhibentium abſti nere,nõ eſt itelligẽdũ ꝙ illi vetarẽt abſtinẽtiã à ci bis, ſed carniũ vſum po tius. Et ideo gręci expli cãt hunc locũ inhibentiũ abſtinere à cibis.i. vt ci bis vterẽt. quõ qui dicit, caue abſtineas à carni bus,nõ abſtinentiã inhi bet,ſed præcipit.mihi vi det̃ ſimplicior ſenſus , ſi dicam⁹ eclypſin eſſe fre quentẽ Paulo,vt ſit ſenſ⁹ inhibẽtiũ nubere, & prę cipiẽtiũ abſtinere à cibis quod vtiq; inhiberent ri tu Iudaico.

4. Enutritus. ἐντρεφόμενος. i. innutritus atq; à puero ĩ ſacris literis cõ uerſatus,ſicut poſtea di cit, & quia ab infantia ſa cras literas didiciſti.

5. Quam aſſecutus es. παρηκολούθηκας.i.cũ in telligẽtia aſſecut⁹, & cõ ſequutus es:nõ affectat⁹ vt quidam voluit.

6. Corporalis exercita tio,&c. quidã inqt Chry ſoſt. (quales & hac ętate multi)hęc apoſtolũ de ie iunio dixiſſe ferũt,ſed er rant: neq; eñ corporalis exercitatio eſt ieiuniũ , ſed ſpiritualis.

7. Noli negligere gra tiã,&c. vel gratiã doctri næ,q̃ tibi data eſt p pro phetiã.i.ſacrarũ literarũ cognitionẽ,vel gratiã epi ſcopalis officij,q̃ tibi da ta eſt per ꝓphetiã.i.ſpũs ſãcti inſpirationẽ vnà cũ ĩpoſitione manuũ preſ byterij.i. quãdo vnà per manuum impoſitionem preſbyter factus es.

8. Hec meditare.i.in his te exerce, & inſta in illis græce ἴσθι ἐν αὐτοῖς , id eſt, perſta & perſeuera.

1. Diſcat primum domum ſuam regere, μανθανέτω, quod ſignificat diſcat & doceat. doceat ergo domum ſuam, id eſt, familiam regere. græce eſt pro regere εὐσεβεῖν, quod abſolute ſumi poteſt, pro piam ac religioſam vitam degere: & ſic ſenſus eſſet, doceat familiam ſuam pie ac religioſe in fide viuere, & mutuam vicem parentibus reddere, vt ſicut ab ipſis in iuuentute aliti ſunt, ita in ſenectute eos alãt. Si legim⁹ diſcat, ſenſus eſt, diſcat domum ſuam ac familiam pie regere, diſcat etiam mutuam vicẽ parentibus reddere, quod græci dicũt ἀντιπελαργεῖν, vt ſicut ipſa à parẽtib⁹ alita eſt, ita liberos, ac familiã alat. Quidã legunt μανθανέτωσαν. i. diſcãt ſcilicet liberi à matre & familiã ſuã pie regere, ac parentib⁹ vices reddere.

2. Vere vidua eſt. veras viduas vocat, quæ & viri & liberorũ amicorũq; ac rerũ ſuarũ omni pręſidio deſtitutæ eſſent, quales erant quæ ex Iudaiſmo aut paganiſmo tranſibant ad chriſtianiſmũ, quarum etiam plerũq; bona proſcribebantur.

3. Speret in deo. declarat quales illas eſſe oporter: quidã legũt ſperat & inſtat, tuncq; declarat veræ viduę conditionẽ, quę oĩ humano pręſidio deſtituta in deũ tm̃ ſperat.

4. Fidem negauit. hac ſcilicet ĩ parte: quia fidei aduerſantia opera facit, eſtq; infideli eatenus deterior, ꝙ infidelis, etſi alios abijcit, ſuorũ tamen curam habet.

5. Deligatur. ſcilicet in miniſterium epiſcoporũ & ſacerdotum.

6. Subſecuta eſt. græce ἐπηκολούθησεν, id eſt, ſi in omni bono opere aſſidua ac ſẽp intẽta fuerit.

7. Luxuriatæ fuerint. græce. καταστρηνιάσωσι τοῦ Χριστοῦ, id eſt, quũ aduerſus Chriſtũ ac fidẽ illi ꝓmiſſam laſciuierint luxuriatæq; fuerint, nubere volunt.

CAPVT V.

Seniorẽ ne increpaueris, ſed obſecra vt patrẽ: iuuenes, vt fratres: anus, vt matres: iuuẽculas, vt ſorores in omni caſtitate. A
Viduas honora quę vere viduę ſunt. Si qua autẽ vidua filios, aut nepotes habet:[1] diſcat primũ domũ ſuã regere, & mutuã vicẽ reddere parẽtibus. hoc enim acceptũ eſt corã deo. Quæ autẽ[2] verè vidua eſt & deſolata:[3] ſperet in deum, & inſtet obſecrationib⁹ & orationibus nocte & die. Nã quæ in delicijs eſt: viuens mortua eſt. Et hoc præcipe: vt irreprehẽſibiles ſint. Si quis autẽ ſuorũ & maxime domeſticorum curã nõ habet:[4] fidem negauit, & eſt infideli deterior. Vidua[5] deligatur non minus ſexaginta annorũ, quæ fuerit vnius viri vxor, in B
operibus bonis teſtimonium habẽs, ſi filios educauit, ſi hoſpitio recepit, ſi ſãctorũ pedes lauit, ſi tribulationẽ patiẽtib⁹ ſubminiſtrauit. Si omne opus bonũ[6] ſubſecuta eſt. Adoleſcẽtiores autẽ viduas deuita. Cũ eñ[7] luxuriatæ fuerint in Chriſto, nubere volunt: habẽtes dãnationẽ, qa primã fidẽ irritã fecerũt: ſimul autẽ & otioſę

diſcunt circumire domos: nō ſolum otioſæ, ſed & verboſæ, & curioſæ, lo-
C quentes quæ non oportet. Volo ergo iuniores nubere, filios procreare: matreſfamilias eſſe, nullam occaſionem dare aduerſario maledicti gratia. Iam enim quædam cōuerſæ ſunt retro pōſt ſatanam. Si quis fidelis habet viduas, ſubminiſtret illis, vt non grauetur eccleſia: vt ijs quæ vere viduæ ſunt, ſufficiat. Qui bene pręſunt preſbyteri, duplici [8] honore digni habeantur: maxime qui laborant in verbo & doctrina. Dicit enim ſcriptura, Non alligabis os boui triturāti. Et, Dignus eſt operarius mercede ſua. Aduerſus preſbyterū accuſationem noli recipere: niſi ſub duob⁹ aut tribus teſtibus. Peccātes, coram omnibus argue, vt & cæteri timorē habeant. Teſtor coram deo & Chriſto Ieſu & electis angelis eius, vt hęc
D cuſtodias, [9] & ſine præiudicio, nihil faciēs in alteram partem declinādo. [10] Man⁹ cito nemini impoſueris, neque cōmunicaueris peccatis alienis. Teipſum caſtum cuſtodi. Noli [11] adhuc aquam bibere, ſed modico vino vtere propter ſtomachum tuū, & frequentes tuas infirmitates. [12] Quorūdā hominū peccata manifeſta ſunt, præcedētia ad iudicium: quorūdam autem & ſubſequuntur. Similiter & facta bona manifeſta ſunt: & quæ aliter ſe habent, abſcondi non poſſunt.

Deu. 25. a. 1.co. 9.a. Mat. 10.b. Luc. 10.b.

8. Honore. id eſt, præmio. nam Hebræis honorare non tam eſt revereri, q̄ neceſſaria ſuppeditare, vt hoc loco ſemel atq; iterum: & Latini honorē quoq; pro præmio ſumunt. vnde munus honorarium.

9. Et ſine præiudicio. græce χωρὶς προκρίματος, id eſt ſine perſonarū acceptione. Nā προκρίνειν anteferre aliquē alteri ſignificat: vel pręiudiciū vt Latini ſumunt intellige, & ſic interpretat Chryſoſto. vt ſcilicet pro nullo ante iudicium ſententiam feras.

10. Manus cito, &c. id eſt, neminem temere ordinaueris.

11. Adhuc. græce μηκέτι, id eſt noli poſt hęc vel amplius.

12. Quorundam, &c. Referendum eſt illud ad id quod præceſſit, manus cito nemini impoſueris, quaſi ſi dicat Timothe⁹, Quomodo vero dignoſcere potero idoneos? & Paulus reſpōdeat, Quorūdam peccata manifeſta ſunt præcedentia ad iudicium. id eſt, quorūdā adeo manifeſta ſunt peccata, vt ad dignoſcendum, iudicij examinatione vel temporalis vel extremi nō indigeant, & hos cauere potes, quorundam autem ſubſequuntur peccata iudicium: quæ non niſi iudicij examinatione caueri poſſunt, hos tu obſerua, de ijs inquire. ſic enim quidam ex antiquiſſ. gręcorū. Similiter facta bona manifeſta ſunt, quia virtus ſeſe vel inuitam prodit. Quæ autem ali-

ter ſe habent. id eſt, vel manifeſta nõ ſunt vel bona nõ ſunt, abſcondi diutius nõ poſſunt. quia qualis quiſq; ſit, tandem declarabitur.

1. Quia beneficij participes ſunt. Hic locus variè legitur apud gręcos, codex Dionyſianus habet οἱ τῆς εὐσεβείας ἀντιλαμβανόμενοι. id eſt qui dei cultũ & religionẽ adepti ſunt: & tunc refertur ad dominos qui ſint deo dilecti, quia dei religionẽ apprehẽderint: alij græci legunt οἱ vel ὅτι vt interpres, εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι quod ſic expoſuẽt græci, τουτέστιν ἀντιευεργετούμενοι παρὰ τῶν δεσποτῶν, διὰ τὸ τρέφεσθαι καὶ ἐνδύεσθαι. hoc eſt qui obſequij ſui vices receperũt à dominis, dũ ab illis aluntur & veſtiũtur: & ſic ad ſeruos refertur, qui ſenſus eſt cõmodior.

2. Superbus. ſub. eſt. nã græci habẽt τετύφωται, id eſt inflatus eſt.

3. Conflictationes. quidam græci habent διαπαρατριβαὶ quod ſignificat cõflictationes & verboſas contentiones: græci interpretantur traditiones morborum ſpiritualium & peruerſorum dogmatum, & quaſi intertrigines mutuo ſe fricantium: Alij παραδιατριβαὶ quod ſignificat infrugiferas ſcholas, & inanes diſputationes.

ARGVMENTVM Cap. 6.

Seruos infidelibus etiam dominis obedire vult, neque nos inutilibus doctrinis, aut auaritiæ intentos eſſe, ſed modico contentos, & virtutes ſectari, & in doctrina ſana ac fideli perſeuerare: diuites autem ſpem in diuitijs non ponere, ſed beneficos eſſe, & inutiles ac nouas doctrinas Chriſtianos vitare.

CAPVT VI.

Vicunq; ſunt ſub iugo ſerui, A dominos ſuos omni honore dignos arbitrentur: ne nomẽ domini, & doctrina blaſphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contẽnant, quia fratres ſunt: ſed magis ſeruiãt, quia fideles ſunt & dilecti,[1] quia beneficij participes ſunt. Hęc doce & exhortare. Si quis aliter docet, & non acquieſcit ſanis ſermonibus domini noſtri Ieſu Chriſti, & ei quæ ſecundũ pietatem eſt, doctrinæ:[2] ſuperbus, nihil ſciens, ſed languẽs circa quæſtiones & pugnas verborum, ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blaſphemiæ, ſuſpiciones malæ,[3] conflictationes hominũ B mente corruptorum, & qui veritate priuati ſunt, exiſtimãtium quæſtum eſſe pietatem. Eſt autem quæſtus magnus: pietas cum ſufficientia. Nihil Iob 1.d. enim intulimus in hunc mundum: eccle 5.c. haud dubium, quia nec auferre quid poſſumus. Habentes autem alimenta & quibus tegamur: his contenti ſimus. Nam qui volunt diuites fieri: incidunt in tentationem & in laqueũ diaboli, & deſideria multa inutilia, & nociua,

quæ mergũt homines in interitum
& perditionem. Radix enim om-
C nium malorum eſt cupiditas. quam
quidam appetentes errauerũt à fide,
& inſeruerunt ſe doloribus multis.
Tu autem ô homo dei, hæc fuge: ſe-
ctare vero iuſtitiam, pietatem, fidẽ,
charitatem, patientiam, manſuetudi
nem. Certa bonum certamen fidei:
apprehende vitam æternam, in quã
vocatus es & confeſſus bonam con-
feſſionem corã multis teſtibus. Præ-
cipio tibi corã deo qui viuificat om-
nia, & Chriſto Ieſu qui teſtimoniũ
reddidit ſub Pontio Pilato [4] bonam
confeſſionem, vt ſerues mandatum
[5] ſine macula, irreprehenſibile vſq;
in aduentũ domini noſtri Ieſu Chri
ſti, [6] quem ſuis temporibus oſtendet
beatus & ſolus potens, rex regum &
Apo. dominus dominãtium: qui ſolus ha-
17. d. bet immortalitatem, & lucem inha-
& 19. c. bitat inacceſſibilem, quem nullus ho
minum vidit, ſed nec videre poteſt.
D cui honor & imperium ſempiternũ.
Ioan. 1. b. Amen. Diuitibus huius ſeculi præci
1. Io. 1. c. pe nõ ſublime ſapere, neq; ſperare in
incerto diuitiarũ, ſed in deo viuo (qui præſtat nobis om-
Luc. 12. b. nia abũde ad fruendum) bene agere, diuites fieri in bonis
Ioan. 3. b. operibus, facile tribuere, [7] cõmunicare, theſaurizare ſibi
fundamẽtum bonũ in futurũ, vt apprehendãt verã vitã.
O Timóthee [8] depoſitũ cuſtodi: deuitãs prophanas vocũ
[9] nouitates, & oppoſitiones falſi noĩs ſcientiæ, quã quidã
promittẽtes, circa fidẽ exciderũt. Gratia tecum. Amen.

¶ Miſſa è Laodicea per Tychicum diaconum.

4. Bonam cõfeſſionem. conſtantẽ vocat fidei profeſſionem. & paulo poſt, Bonam confeſſionem. teſtimonium ſcilicet veritatis, quando Pilato ait, Ego in hunc mundũ veni vt teſtimonium perhibeam veritati.

5. Sine macula & irreprehenſibile. id eſt, nulla hęretica prauitate infectũ, id eſt ſerua mandatum irreprehẽſibile & inculpatum, & immaculatũ.

6. Quem, ἣν græce, id eſt, quã ad ἐπιφάνειαν, id eſt aduentũ refertur, non ad τὸ Chriſti.

7. Communicare, id eſt humanos eſſe & ſociales. ſic enim græci exponunt τὸ κοινωνικός.

8. Depoſitum, id eſt doctrinam tibi commendatam, vel gratias tibi cũ epiſcopatu traditas.

9. Nouitates vocum, καινοφωνίας. quidam legunt κενοφωνίας. i. inanitates vocum. & oppoſitiones falſi nominis ſcientiæ. græce ἀντιθέσεις, id eſt contrarias opiniones & cõtẽtiones de ea quæ falſum habet nomẽ ſciẽtię, quam ſcientiam promittentes quidam. id eſt habere ſe profitẽtes, exciderunt à fide.

¶Argumentum epiſtolæ.

SPem ſui reditus ſuperiore epiſtola Timotheo quum feciſſet, neque præſtare poſſet Romæ in vincula coniectus: ipſum hortatur bono animo eſſe, nec ſuis afflictionibus frangi, ſed ſollicitam ſui gregis curam gerere, vigilare aduerſus hoſtes fidei, quales multos eccleſiam inuaſuros prædicit. ſciens autem & prænuntians obitum ſuum inſtare, eum ad ſe cum Marco venire iubet.

EPISTOLA DIVI PAVLI AD TIMOTHEVM II.

ARGVMENTVM Cap. I.

¶Proteſtatus ſuum erga eum affectum conſtanter iubet in ſibi credito munere conuerſari & cōfidenter euangelium annuntiare, & prout à ſe inſtitutus eſt ita prædicare: dolens interim de quibuſdam trāſfugis & apoſtatis, contrà vero Oneſiphori fidem commendans, bene illi precatur.

1. Reſuſcites. ἀναζωπυρεῖν quod ſignificat ignē excitare. i. & reaccēdas neq; intermori ſinas gratiam tibi collatā per impoſitionem manuū mearum. ibi græci aiunt, Simul enim atq; manus illi Paulus impoſuit epiſcopum ordinans, ſimul in illum deſcēdit gratia docendi, miracula ædendi, eccleſiamq; regendi.

CAPVT I.

PAulus apoſtolus IESV CHRISTI per voluntatem dei ſecūdum promiſſionem vitę quæ eſt in Chriſto Ieſu, Timótheo chariſſimo filio, gratia & miſericordia, & pax à deo patre noſtro: & Chriſto Ieſu domino noſtro. Gratias ago deo meo, cui ſeruio à progenitoribus meis in cōſcientia pura, q̄ ſine intermiſſione habeā tui memoriā in orationibus meis, nocte ac die deſiderās te videre, memor lachrymarum tuarum, vt gaudio implear recordationem accipiēs eius fidei quæ eſt in te non ficta: quæ & habitauit primū in auia tua Loide, & matre tua Eunice: certus ſum autē q̄ & in te. Propter quam cauſam admoneo te, vt [1] reſuſcites gratiam dei, quæ eſt in te

2. Collabora. συγκακοπάθησον. id eſt coaffligere, prout tibi virtutem do- minus dabit, neq; pudeat te vinculorum meorum pro Chriſto.

3. Vocauit nos, inquit, per gratiam ſuam quæ data eſt nobis in mente di- uina, per Chriſtum Ieſum ante tempora ſecularia, id eſt, quam ab æterno propoſuerat nobis deus per Chriſtum dare, & quum omnia illi æque præſen- tia ſint, ſiue futura ſiue præterita, recte dicitur quæ data eſt olim in dei prædeſtinatione, nūc au- tem in effectu manifeſtata eſt per illuminationē Chriſti, græce διὰ τῆς ἐπιφανείας. id eſt, per ap- paritionem ſiue vbi no- bis Chriſtus illuxit, qui- quidem veniens deſtru- xit mortem, vitā autem illuminauit ſiue in lucē produxit, per euāgeliū, id eſt euangelij prędica- tionem, quia in eo virtus eſt ad ſalutem omni cre- denti, Rom. 1.

4. Hec. ſub. vincula pro euangelio patior, ſed nō confundor, id eſt nō eru- beſco.

5. Credidi .i. vel ſcio cui, hoc eſt in quem credidi, vel ſcio cui credidi, id eſt cuius fidei cōmiſi de- poſitum meum.

6. Depoſitum. vel fidem ſuam vocat quā, inquit, dominus ſeruabit præ- miandam in illum diem iudicij, vel depoſitum fi- deles ſibi commiſſos vo- cat, dicens, cui illos cre- didi de quibus ipſe ait, cōmendo vos deo & cer- tus ſum quòd illos ſerua- re poteſt ſaluos in illum diem, id eſt, ꝙ qui meæ fidei commiſſi ſunt, illos ſeruabit deus vſq; in diē iudicij.

7. Formam habe. id eſt, imitare & fac ſecūdum exemplar quod tibi propoſui. Scis enim quomodo prædicare debeas à me inſtitutus. vbi græci aiunt, Non ea tantum ſeruari iubet quæ ſcripto manda- rat, ſed quæ ore ad os etiam loquutus fuerat.

8. Depoſitum vel fidem vel gratiam cum epiſcopi dignitate ſuſceptam, vel etiam eccleſiam tibi commiſſam ſerua, & tutare ab incurſu luporum.

per impoſitionem manuum mearū.
rom. 8. c. Non enim dedit nobis deus ſpiritū
timoris: ſed virtutis, & dilectionis
& ſobrietatis. noli itaq; erubeſcere
teſtimonium domini noſtri, neque
C me vinctū eius: ſed [2] collabora euan-
gelio ſecūdum virtutem dei: qui nos
Titū 3. b. liberauit & [3] vocauit vocatione ſan-
cta, non ſecundum opera noſtra, ſed
ſecundum propoſitum ſuum & grā-
tiam quæ data eſt nobis in Chriſto
Ieſu ante tempora ſecularia. Manife-
ſtata eſt autem nunc per illuminatio-
nem ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti,
qui deſtruxit quidē mortem, illumi-
1. Timot. 2. b. nauit autem vitam & incorruptio-
nem per euangelium in quo poſitus
ſum ego prædicator & apoſtolus &
magiſter gētium. Ob quam cauſam
etiam [4] hæc patior: ſed non confun-
dor. Scio enim cui [5] credidi: & cer-
tus ſum quia potens eſt [6] depoſitum
meum ſeruare in illum diem.[7] For-
mam habe ſanorū verborum, quæ à
me audiſti in fide & in dilectione in
D Chriſto Ieſu. Bonum [8] depoſitū cu-
ſtodi per ſpiritum ſanctum, qui ha-

bitat in nobis. Scis enim hoc, quòd auerſi ſunt à me omnes qui in Aſia ſunt: ex quib⁹ eſt Phygellus & Hermogenes. Det miſericordiam dominus Oneſiphori domui: quia ſæpe me refrigerauit, & catenam meã nõ erubuit. ſed cũ Romam veniſſet, ſolicite me quæſiuit, & inuenit. Det illi dominus inuenire miſericordiam à deo in illa die. Et quãta Epheſi miniſtrauit mihi, tu melius noſti.

ARGVMENTVM Cap. 2.

¶ Timotheum confirmat & cohortatur ſuo exemplo ad ferendas pro chriſto afflictiones, & prædicandum euangelium: iubens à prophanis & vaniloquijs abſtinere, ac pure dei verbum tractare: obiter hæreticorum mentionem faciens, qui ſunt eccleſiæ vaſa in contumeliam: inutiles quoque quæſtiones & iuueniles cupiditates fugiendas docet.

CAPVT II.

V ergo fili mi, confortare in gratia quæ eſt in Chriſto Ieſu: & quæ audiſti à me [1] per multos teſtes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erũt & alios docere. [2] Labora ſicut bon⁹ miles Chriſti Ieſu. Nemo militans deo implicat ſe negotijs [3] ſecularibus, vt ei placeat [4] cui ſe probauit. Nam & qui certat in agone: non coronabitur, niſi legitime certauerit. [5] Laborantem agricolam oportet primũ de fructibus accipere. Intellige quæ dico: dabit enim tibi dominus in omnibus intellectum. Memor eſto, dominũ Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis ex ſemine Dauid, ſecundum euangelium meum, in quo laboro vſq; A B

1. **Per multos teſtes.** quidã hos, leges & prophetas interpretãtur, alij teſtium multitudinẽ corã quibus intrepide prædicauit, non quemadmodum hæretici occulte in conciliabulis.

2. **Labora.** græce κακοπάθησον, κακοπαθεῖν autem ſignificat afflictiones ferre & obdurare in aduerſis.

3. **Secularibus.** græce ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, vitæ huius negotijs & moleſtijs, vt πραγματεία ἀντὶ τῶν πραγμάτων ſumatur, vel mundanis etiam negotijs.

4. **Cui ſe probauit.** id eſt, qui eum elegit. Ambro. legit cui ſe probauit, id eſt in cuius militiam conceſſit. greci legũt ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ. id eſt, vt ei qui ſe in militem delegit placeat. Triplici autem analogia hortatur eum ad ferendas afflictiones: militis, pugilis, & agricolæ.

5. **Laborantem agricolam, &c.** non dixit laborare oportet, ſed quo amplius ad laborãdum inuitaret, quod de labore præmium & primos fructus percipere agricolã oportet. ergo illum oportet percipere primum fructus, ſed laborantem.

ad vincula,[6] quaſi male operans, ſed verbum dei nō eſt alligatū. Ideo omnia ſuſtineo ꝑpter electos: vt & ipſi ſalutē cōſequantur, quæ eſt in Chriſto Ieſu, cū gloria cæleſti. Fidelis ſermo. Nam ſi cōmortui ſumus, & conuiuemus. ſi ſuſtinebimus, & conregnabimus. ſi negauerimus: & ille negabit nos.[7] ſi nō credimus: ille fidelis permanet, negare ſeipſum nō po-
C teſt. Hæc cōmone: teſtificans coram domino. Noli contendere verbis. ad nihil enim vtile eſt: niſi ad ſubuerſiōnē audientium. Solicite autē cura teipſum[8] probabilē exhibere deo, operariū incōfuſibilem,[9] recte tractantē verbū veritatis. Prophana autem & vaniloquia deuita: multū enim proficiūt ad impietatē: & ſermo eorum vt cācer ſerpit. ex quibus eſt Hymenæus & Philetus: qui à veritate exciderunt, dicētes reſurrectionem eſſe iam factam, & ſubuerterūt quorundā fidē. Sed firmū[10] fundamētū dei ſtat,[11] habēs ſignaculū hoc, Cognouit dominus qui ſunt ſui. & diſcedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomē domini.[12] In magna aūt domo, nō ſolum ſunt vaſa aurea & argētea,

6. **Quaſi male operās**, id eſt vinctus ſum pro Chriſto quaſi flagitioſus & facinoroſus aliquis: ſed vtcūq; manus & pedes vinciantur, non eſt verbum dei alligatum. Nam in carcere etiam Paulus prædicabat & epiſtolas ſcribebat, vnde ad ſe membranas & libros Timotheum afferre iubet.

7. **Si non credimus** .i. ſiue negauerimus eum, ſiue in eū non crediderimus, nihil illi inde accedit aut decedit. Idem & fidelis permanet, ſeipſum negare non poteſt, & mentiri ſeipſum nequit, quū idē ſit ſemper qui ab æterno fuit.

8. **Probabilem**, græco δόκιμον .i. probum ſiue probatū operarium **inconfuſibile** ἀνεπαίσχυντον quem nō pudeat crucis Chriſti. Multi enim illam Chriſtiani prædicare verebant̃, ꝙ ridicula quędā res videretur multis.

9. **Recte tractantem verbū**. gręce ὀρθοτομοῦντα .i. recte diuidentem & ſecernentē ſuperflua & noxia dogmata à bonis & ſanctis.

10. **Fundamentum dei ſtat**. etſi illi multos à fide auertūt, tamen vel fides in deū vel fideles electi fundati in fide Chriſti qui ſunt dei fundamentum, ſtāt, id eſt immoti permanēt: nec deturbari poſſunt. fundatum enim eſt ſupra firmam petrā hoc fundamentum.

11. **Habens ſignaculum hoc** .i. habēs in animo veluti ſigillatum & impreſſum **cognouit dominus qui ſunt eius**, nimirum ꝙ cogniti ſunt à deo & ſunt eius. Ipſe enim ſpiritꝰ teſtimoniū reddit ſpiritui noſtro, ꝙ filij dei ſumus: habēs etiam hoc ſignaculum **diſcedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomen domini**. id eſt habens hoc in animo fixum, quód qui fidelis eſt ab iniquitate debet diſcedere.

12. **In magna autem domo**, hinc oſtēdit nō eſſe diffidēdū, ſiquidē multi ad

Impietatẽ ſeducitur: quoniam ſicut in magna domo ſunt alia vaſa in honorem, alia in contumeliam: ita in mũdo vel eccleſia probi ſunt & improbi.

13. Cum modeſtia, ἐν πραΰτητι, id eſt manſuetudine, nequando det illis deus penitentiam, id eſt, ne forte te negligente cõuertat illos de⁹, & reſipiſcãt à diaboli laqueis. quibus captiui tenentur ad ipſius voluntatem. vel diaboli, quia illis quãdiu tenet, ad arbitrium vtitur: vel dei, quia non amplius habet in nos dominij diabolus quàm deus ſinit.

ſed & lignea & fictilia: & quædam
quidem in honorem, quædam autẽ
in contumeliam. Si quis ergo emun D
dauerit ſe ab iſtis: erit vas in honorẽ
ſanctificatũ & vtile domino, ad omne opus bonum paratum. Iuuenilia
autem deſideria fuge: ſectare vero iuſtitiam, fidem, ſpem, & charitatem,
& pacem cum ijs qui inuocant dominum de corde puro. Stultas autẽ 1.Timot. 4.c.
& ſine diſciplina quæſtiones deuita: Titũ 3.c.
ſciens quia generãt lites. Seruum autem domini nõ oportet litigare: ſed
manſuetum eſſe ad omnes, docibilẽ,
patientẽ, [13] cum modeſtia corripientem eos qui reſiſtunt veritati. nequãdo deus det illis pœnitentiam ad cognoſcendam veritatẽ, & reſipiſcãt à diaboli laqueis, à quo captiui tenẽtur ad ipſius voluntatem.

1. Sine pace. græce ἄσπονδοι. qui nemini amicitia iuncti ſunt.
2. Sine benignitate. ἀφιλάγαθοι. i. rerum omniũ bonarum hoſtes.
3. Habentes ſpeciẽ quidem pietatis. i. pietatẽ quidem ſimulantes, ſed eam vere non habentes. hoc enim ſignificat virtutem eius abnegantes.

ARGVMENTVM Cap. 3.

¶Ab impijs quos venturos prævidet cavere iubet Timotheum, & doctrinam abs ſe traditam ſervare, & ſacris literis vacare.

CAPVT III.

Hoc autem ſcito, quia in nouiſ A
ſimis diebus inſtabunt tẽpo 1.Timot. 4.a.
ra periculoſa: & erunt homi 2.Pe. 3.a. Iudæ 1.f.
nes ſeipſos amantes, cupidi, elati, ſuperbi, blaſphemi, parentibus non obedientes, ingrati, ſceleſti, ſine affectione, [1] ſine pace, criminatores, incõtinentes, immites, [2] ſine benignitate, proditores, proterui, tumidi, & voluptatum amatores magis q̃ dei: [3] habẽtes ſpeciem quidem pietatis,
virtutem autẽ eius abnegantes. Et hos deuita. ex his enim B
ſunt qui penetrant domos: & captiuas ducunt mulieręu-

las oneratas peccatis, quæ ducuntur
varijs deſiderijs: ſemper diſcẽtes, &
nunquam ad ſcientiã veritatis perue
Exo. 7. b. nientes. Queãdmodum autẽ Iannes
& Mambres reſtiterunt Moyſi: ita & hi reſiſtũt veritati.
C homines corrupti mente, reprobi circa fidẽ. ſed vltra non
proficient: inſipientia enim eorũ manifeſta erit in omni-
bus: ſicut & illorum fuit. Tu autem [4] aſſecutus es meã do-
ctrinam, inſtitutionem, propoſitum, fidem, longanimita
tem, dilectionem, patientiam, perſecutiones, paſſiones,
[5] qualia mihi facta ſunt Antiochiæ, Iconij, Lyſtris: qua-
les perſecutiones ſuſtinui, & ex omnibus eripuit me do-
D minus. Et omnes qui pie volunt viuere in Chriſto Ieſu:
perſecutionem patientur. Mali autẽ homines & ſeducto-
res proficient in peius, errãtes, & in errorẽ mittentes. Tu
vero permane in ijs quę didiciſti, & credita ſunt tibi: ſciẽs
à quo didiceris, & ꝙ ab infantia ſacras literas noſti, quę te
poſſunt inſtruere ad ſalutẽ: per fidẽ quę eſt ĩ Chriſto Ieſu.
1 Pe. 1. d. Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata, vtilis eſt ad docẽdũ,
ad arguendũ, ad corripiẽdum, ad erudiendũ in iuſtitia: vt
perfectus ſit homo dei ad omne opus bonũ inſtructus.

4. Aſſequutus es i. planè tenes ac noſti.
5. Qualia. De ijs Pauli afflictionibus videre poteſ in actis apoſtolicis.

ARGVMENTVM CAP. 4.

Intentum eſſe verbo & vigilantem atq; aſſiduum ob futuros hæreticos hortatus, obitum ſuum prædicit: & quia ab omnibus ſit derelictus, ad ſe venire cum ſarcinulis aliquot & Marco iubet. deinde prioris abſolutionis mentione facta, ſalutatione & precatione epiſtolam claudit.

CAPVT IIII.

A TEſtificor coram deo, & Ieſu
Chriſto qui iudicatur[9] eſt vi
uos & mortuos per aduentũ
ipſius, & regnum eius: prædica ver-
bum. inſta [1] opportune, importune:
argue, obſecra, increpa, in omni pa-

1. Opportune importune, id eſt quocunq; tempore. nullum enim tempus dei verbo non commodum.

tientia, & doctrina. Erit enim tem‑
pus cum ſanam doctrinam non ſu‑
ſtinebunt: ſed ad ſua deſideria coa‑
ceruabunt ſibi magiſtros [2] prurien‑
tes auribus, & à veritate quidem au‑
ditum auertent, ad fabulas autem cõ B
uertentur. Tu vero vigila, in omni‑
bus labora, opus fac euangeliſtæ, mi
niſteriũ tuum imple. Sobrius eſto.
Ego enim iam [3] delibor: & tempus
reſolutionis meæ inſtat. Bonum cer
tamen certaui, curſum conſummaſ
ui, fidem ſeruaui. In reliquo repoſita
eſt mihi corona iuſtitiæ, quam red‑
det mihi dominus in illa die, iuſtus
iudex. non ſolum autem mihi: ſed &
ijs qui diligunt aduentum eius. Feſti C
na ad me venire cito. Demas enim colo. 4.d.
me reliquit, [4] diligens hoc ſeculum,
& abijt Theſſalonicam: Creſcens in
Galatiam, Titus in Dalmatiam. Lu
cas eſt mecum ſolus. Marcum aſſu‑
me, & adduc tecum. eſt enim mihi
vtilis in miniſterio. Tychicum au‑
tem miſi Epheſum. [5] Pęnulam quã
reliqui Troade apud [6] Carpum, ve‑
niens affer tecum: & libros, maxime
autem membranas. Alexander æra‑
rius multa mala mihi [7] oſtendit. red‑
det illi dominus ſecundũ opera eius:
quem & tu deuita. Valde enim reſti
tit verbis noſtris. In prima mea de‑
fenſione nemo mihi affuit, ſed om‑
nes me dereliquerunt. non illis im‑
putetur. Dominus autem mihi aſti‑ D

2. Prurientes. hoc loco prurientes non accuſatiui ſed recti caſus eſt, gręci κνηθόμενοι, id eſt, qui titillantur & pruriũt auribus, id eſt quærẽtes qui ſibi adblandiantur impunitatem promittẽtes, & leniter aures ſcalpãt, nõ veritate & gehennę terrore radant.

3. Delibor. i. immolandus & ſacrificandus deo propero. & meæ reſolutionis, id eſt, diſſolutionis & mortis tẽp⁹ inſtat.

4. Diligens hoc ſeculũ. id eſt, malẽs deliciari in ſæculo quàm periclitari pro Chriſto.

5. Penulam. græce φαιλόνης, & latine pænula, veſtis eſt, qua vice pallij aduerſus imbres & frigora vtimur, quæ & tunicæ ſuperinduitur.

6. Carpum. Huius Carpi meminit Dionyſi⁹ Areopagites epiſtola 8. dicẽs: Cum aliquando in Cretã veniſſem ſanctus Carpus me ſuſcepit hoſpitio, vir ſi quis alius ob eximiam mentis munditiã ad dei ſpeculationẽ aptiſſimus. Et Georgius. Pachymeres Gręcus in paraphraſi: Hic eſt Carpus de quo 2. ad Timotheum epiſtola meminit Paulus.

7. Oſtendit, id eſt fecit. nã Hebręi oſtendere pro facere ſumunt. ſic Pſal. 4. multi dicunt, quis oſtẽdit nobis bona, id eſt, fecit? & 70. Oſtendiſti mihi tribulationes multas & malas pro eo autẽ quod eſt Alexander ærarius, græce eſt χαλκεὺς, id eſt Faber ærarius, ne quis exiſtimet pecuniæ publicæ fuiſſe præfectum.

tit,& confortauit me,vt per me prædicatio impleatur,& audiant omnes gẽtes,quia liberatus ſum de ore [8] leonis.[9] Liberauit me dominus ab omni opere malo: & ſaluum faciet in regnum ſuum cæleſte.Cui gloria in ſecula ſeculorum.Amen.Saluta Priſcillam, & Aquilam: & Oneſiphori domum.Eraſtus remanſit Corinthi. Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Feſtina ante hyemem venire.Salutant te Eubûlus & Pudens,& Linus,& Claudia:& fratres omnes. Dominus Ieſus Chriſtus cum ſpiritu tuo.Gratia vobiſcum.Amen.

Sup. 1. d.

8. Leonis,id eſt impij & crudelis Neronis.

9. Liberauit. græci quidam legunt ῥύσεται, id eſt,liberabit, & conformius ob ſequẽs futurum ſaluum faciet.

ℭ Argumentum epiſtolæ.

Titum fidelem diſcipulum quum inſulæ Cretæ epiſcopum præfeciſſet,huic ex Vrbe Nicopoli,quæ in Actiaco litore ſita eſt,ſcribit monens inſtituere per regionem epiſcopos,vnà etiam quales deligendi ſint præſcribens, quóque pacto erga omnem ætatem hominúmque conditionem gerere ſe debeant,vt debitam infidelibus dominis obẽdientiam præſtandam eſſe prædicent, & à vanis doctrinis hæreticiſq; hominibus cauere doceant: rogans tandem quum ad eum Artemas,& Tychicus vẽnerint, iter ad ſe Nicopolin arripere.

ARGVMENTVM *Cap. I.*

ℭ Euangelium ſibi creditum præfatus, ac Tito gratiam precatus, admonet per ſingulas ciuitates preſbyteros inſtituat,quales ipſe depingit,qui hæreticis in faciem cõtradicere poſſint,& ſanam doctrinam prædicare.

EPISTOLA DIVI PAVLI AD TITVM.

CAPVT I.

PAulus ſeru⁹ dei, apoſtolus autem Ieſu Chriſti [1] ſecundũ fidem electorum dei & agnitionem veritatis, quę ſecundum pietatem eſt in ſpem vitæ æternæ, quã promiſit qui non mẽtitur deus, ante tempora ſecularia, manifeſtauit autem temporibus ſuis verbum ſuũ in prædicatione, quæ credita eſt mihi ſecundum præceptum ſaluatoris noſtri dei: Tito dilecto filio ſecundũ communẽ fidem, gratia & pax à deo patre, & Chriſto Ieſu ſaluatore nr̃o. A

Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ deſunt corrigas, & conſtituas per ciuitates preſbyteros, ſicut & ego diſpoſui tibi. Si quis ſine crimine eſt, [2] vnius vxoris vir, filios habens fideles, non in accuſatione [3] luxuriæ, aut non ſubditos. [4] Oportet B 1. Timot. 3. a.

1. Secundum fidem electorum dei. apoſtolus, inquit, & à Chriſto ad prędicandum euangeliũ delegat⁹ κατὰ τὴν πίστιν τῶν ἐκλεκτῶν θεοῦ, ad fidem electorum dei. i. vt græci exponunt, vt electi dei credant, & agnoſcant veritatem nõ quãlibet. ſed que eſt ſecundum pietatem. i. quæ in pietate, & religione conſiſtit. Nam ſcientijs humanis eſt ſua veritas, ſed illa in pietate non conſiſtit, nec ſui poſſeſſores pios facit. Apoſtolus ergo, inquit, ſecundum fidem electorum, id eſt, propter fidem electorũ, vt me prædicãte credãt, & ſecundum agnitionẽ veritatis, id eſt vt agnoſcant veritatem Chriſtianam, quæ eſt ſecundum pietatem, & in ſpem vitę æternæ, id eſt ſpem vitæ æternæ habẽs, & vt Chriſtianam veritatẽ quæ ſecũ habet ſpem vitæ æternæ annexam agnoſcant electi: ne vero ſpem hãc fruſtratoriã putares, addit, quam ante tempora ſecularia, id eſt ab æterno deus verax promiſit, licet promiſſam hanc vitam diu diſtulerit. Manifeſtauit autem ſuis temporibus verbum: definito autẽ tẽpore verbum, id eſt ſpem vitæ æternæ promiſſam, vt Hierony. interpretatur, manifeſtauit in prædicatione, id eſt pẽ prædicationem euangelij, quę mihi credita & cõmiſſa eſt ex iniunctione ſaluatoris noſtri dei. Paulus ergo ille apoſtolus Tito dilecto, ſiue vt græci habẽt γνησίῳ, id eſt legitimo ac germano filio per communem fidem, id eſt per fidem quam ego illum docui. ſub. ſalutem dicit.

2. Unius vxoris vir. de hoc vide 1. Timoth. 3. numero 2. Bigamos autem hoc loco arcet ab epiſcopi dignitate, quòd qui vnica vxore non fuerit contentus, argumentum nonnullum præſtitit incontinentiæ.

3. Luxuriæ. ἀσωτίας, quod nõ tantum libidinem ſignificat, ſed immodicum rerum omniũ luxum. non in accuſatione luxuriæ. i. non accuſatos de luxu.

4. Oportet enim epiſcopum ſine crimine eſſe. gręce ἀνέγκλητον, id eſt qui non fuerit aliquando ob crimen in ius vocatus: oportet enim epiſcopum non

enim epiſcopum ſine crimine eſſe,
ſicut dei diſpenſatorem : non ſuper-
bum, non iracundum, non vinolen-
tum, non percuſſorem, non turpis
lucri cupidum: ſed hoſpitalem, beni-
gnum, prudẽtem, ſobrium, iuſtum,
C ſanctum, continentem, amplecten-
tem eum qui ſecundum doctrinam
eſt, fidelem ſermonem, vt potens ſit
exhortari doctrina ſana, & eos qui
cõtradicũt arguere. Sunt enim mul-
ti etiam inobedientes, vaniloqui &
ſeductores, maxime qui [5] de circun-
ciſione ſunt: quos oportet redargui,
qui vniuerſas domos ſubuertunt, do
centes quæ non oportet, turpis lucri
gratia. Dixit quidã ex illis proprius
Epimenides. ipſorum [6] propheta, Cretenſes ſem-
per mendaces, malæ beſtiæ, ventres
pigri. Teſtimonium hoc verum eſt.
D Quam ob cauſam increpa illos du-
re, vt [7] ſani ſint in fide, non attendẽ-
tes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auerſantium
rom. 14. d. ſe à veritate. [8] Omnia munda mũdis: coinquinatis autem
& infidelibus nihil eſt mundum : ſed inquinatæ ſunt eo-
rum & mens & conſcientia. Confitentur ſe noſſe deum:
factis autem negant, cum ſint abominati & [9] incredibi-
les, & ad omne opus bonum reprobi.

modo omni malo ſi fieri poteſt, ſed etiã omni ſuſpicione mali carere, & omni reprehenſione ſuperiorem eſſe. ſicut dei diſpenſatorem .i. adminiſtratorem verbi dei.
5. De circunciſione. ij ſunt Iudęi apud Cretam nati, nam de his intelligere oportet ob ſequẽtia.
6. Propheta. prophetã poetam vocat. Is eſt autem Epimenides, qui dicitur proprius illorum, quia Cretenſis erat.
7. Sani ſint in fide. i. ſanam rectamq́ꝫ fidem ſequantur.
8. *Omnia munda.* Iudæorum ſuperſtitionem arguit, qui putabant adhuc immundum eſſe aliquid ciborũ, & ita perſuadebant nonnullis. contra quos Paulus nullum cibũ ſua natura, aut dei præcepto Chriſtianis immundum eſſe docet.
9. Incredibiles ἀπειθεῖς, id eſt, increduli, & inobedientes.

ARGVMENTVM CAP. 2.

¶ Erga vnamquamq; ætatem & ſexum quo pacto ſe gerere debeat oſtendit, admonens interim ſui officij & Timotheum, & ſeruos omnes, deique in omnes nos abundantem charitatem aperiens.

CAPVT II.

TV autem loquere quę decent sanam doctrinam. Senes, vt ſobrij ſint, pudici, prudentes, ſani in fide, in dilectione, in patientia. Anus ſimiliter, [1] in habitu ſancto, [2] non criminatrices, nō multo vino ſeruientes: bene docentes, vt prudentiam doceant. Adoleſcentulas, vt viros ſuos ament, filios ſuos diligant, prudentes, caſtas, ſobrias, domus curam habentes, benignas, ſubditas viris ſuis, vt non blaſphemetur verbum dei. Iuuenes ſimiliter hortare, vt ſobrij ſint. In omnibus [3] teipſum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in grauitate: verbum ſanum, irreprehenſibile, vt is qui ex aduerſo eſt vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. Seruos dominis ſuis ſubditos eſſe, in omnibus placentes, non contradicentes: [4] non fraudantes, ſed in omnibus fidem bonam oſtendentes, vt doctrinam ſaluatoris noſtri dei ornent in omnibus. Apparuit enim gratia dei ſaluatoris noſtri omnibus hominibus, erudiens nos: vt abnegantes impietatem & ſecularia deſideria, ſobrie, & iuſte, & pie viuamus in hoc ſeculo, expectantes beatam ſpem & aduentum gloriæ magni dei, & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui dedit ſemetipſum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum

A

B

C

ephe. 6. colo. 3. d. 1. Pe. 2. c.

D

1\. In habitu ſancto. grę ce ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς, id eſt eo habitu qui ſacras & deo dicatas matronas decet, vt habitus non veſtimenta tantum ſed etiam geſtum, & inceſſum, omnémque corporis compoſitionem ſignet.

2\. Non criminatrices, grę ce μὴ διαβόλους, id eſt non calumniatrices.

3\. Teipſum præbe, &c. exemplum bonorū operum in doctrina, in integritate, in grauitate. græci aliter legunt. ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀδιαφθορίαν, σεμνότητα, ἀφθαρσίαν. i. exhibe in doctrina tua integritatem, vt ſolida ſit, & integra, grauitatem, vt non ſit de nugis inutilibus, incorruptionem, ne hæreſeon veneno ſit infecta, verbum ſanum, irreprehēſibile. Noſter interpres qui præcedentia in ablatiuo legit, hunc ſenſum facit, præbe & exhibe in omni doctrina, integritate, grauitate verbum ſanum & irreprehenſibile, vt is qui ex aduerſo eſt, id eſt, aduerſarius veſter vereatur, græce ἐντραπῇ, id eſt pudefiat, & cōfundatur, nihil habens malum dicere de vobis, id eſt non habens in quo de vobis maledicat.

4\. Non fraudantes. grę ce μὴ νοσφιζομένους, eſt autem νοσφίζεσθαι proprie furtim aliquid decerpere, & detrahere, quum rem totam nō auſis tollere, quod ſeruis

[5] acceptabilem, ſectatorem bonorũ operum. Hæc loquere & exhortare: & argue [6] cum omni imperio. Nemo te contemnat.

ARGVMENTVM Cap. 3.

¶Principibus parere iubet & manſuetos exemplo Chriſti eſſe, cuius apparuit in nos ab impietate conuerſos, benignitas. Deinde varias & contentioſas diſciplinas & hæreticos vitare præcipiẽs, ad ſe Titum accerſit.

CAPVT III.

A Admone illos principibus, & poteſtatib⁹ ſubditos eſſe, [1] dicto obedire, ad omne opus bonum paratos eſſe, neminem blaſphemare, non litigioſos eſſe, ſed modeſtos: omnem oſtendentes manſuetudinem ad omnes homines. Eramus enim aliquando & nos inſipientes, increduli, errantes, ſeruientes deſiderijs & voluptatibus varijs, in malitia & inuidia agentes, odibiles, odientes inui-

B cem. Cum autem benignitas & humanitas apparuit ſaluatoris noſtri dei: nõ ex operibus iuſtitię, quæ fecimus nos,

1.Timot.2.c. ſed ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit, per lauacrum regenerationis & [2] renouationis ſpiritus ſancti, quem effudit in nos abunde per Ieſum Chriſtum ſaluatorem noſtrum, vt iuſtificati gratia ipſius, hæredes ſimus [3] ſecundum ſpem vitæ æternæ. Fidelis ſermo eſt. Et de his volo te confirmare: vt curent bonis operibus præeſſe, qui

C credunt deo. Hæc ſunt bona & vtilia hominibus. Stultas

1.Tim.1.b. autem quæſtiones, & genealogias, & contentiones, &

2.Timot.2.d. pugnas legis deuita. ſunt enim inutiles & vanæ. Hæreticum hominem poſt vnam & ſecundam correptionem deuita: ſciens quia ſubuerſus eſt qui eiuſmodi eſt,

furacibus eſt peculiare.
5. Acceptabilem. græce περιούσιον quod vocabulum negat Hierony. alibi quàm in ſacris literis reperiri, ſed fictum à ſeptuaginta, nũc ſumi pro grato, & accepto: nunc pro egregio & peculiari.
6. Cum imperio. græce μετὰ ἐπιταγῆς. id eſt cũ iniunctione, ne imperioſum aliquid putes.
1. Dicto obedire, græce πειθαρχεῖν quod proprie eſt magiſtratib⁹ parere. quãquam etiam ſimpliciter obedire ſignificat.
2. Renouationis græcus genitiu⁹, ἀνακαινώσεως verti poteſt in accuſatiuum, per renouationem ſpiritus ſancti.
3. Secundum ſpem. nõdum enim hæredes ſumus in re, ſed in ſpe.

4. Nicopolim. Chryſo. hic dici exiſtimat Nicopolim Thraciæ ciuitatē, Hiero. Nicopolim Epyri.
5. Premitte. græce πρόπεμψον, quod etiam ſignificat comitare, & honoris gratia deducito.

& delinquit, cum ſit proprio iudicio condemnatus. Cum miſero ad te Artemā, aut Tychicum, feſtina ad me venire[4] Nicopolim: ibi enim ſtatui hyemare. Zenam legiſperitum & D
Apollo ſolicite[5] præmitte, vt nihil illis deſit. Diſcant autem & noſtri, bonis operibus prę eſſe ad vſus neceſſarios: vt non ſint infructuoſi. Salutāt te, qui mecum ſunt omnes. Saluta eos qui nos amāt in fide. Gratia dei cum omnibus vobis. Amen.

¶ Argumentum epiſtolæ.

¶ Philemonem virum probum Phrygem genere, Oneſimus ſeruus clam ſublatis pecunijs reliquerat, Romam profectus: vbi quum à Paulo conuerſus ac baptizatus eſſet, cum hac deprecatoria furti, & commendatitia epiſtola ad eundem à Paulo remittitur.

EPISTOLA DIVI PAVLI AD PHILEMONEM.

1. Euidens fiat. interpres legit, ἐναργής, Chryſoſto. ἐνεργής, id eſt efficax, & ſenſus eſt, vt communicatio fidei tue. id eſt, quam nobiſcum communem habes, euidens & efficax fiat, id eſt, appareat in agnitione omnis boni operis. id eſt, dum in bona opera exibit in Chriſto Ieſu, id eſt per Chriſtum.

PAulus vinctus Chriſti A
Ieſu, & Timótheus frater: Philemoni dilecto & adiutori noſtro, & Apphiæ ſorori chariſſimæ, & Archippo commilitoni noſtro, & eccleſię quę in domo tua eſt: gratia vobis & pax à deo pr̄e noſtro, & dn̄o Ieſu Chriſto. Gratias ago deo meo, ſemper memoriā tui faciēs in orationibus meis, audiēs charitatē tuā, & fidem quā habes in domino Ieſu, & in omnes ſanctos: vt cōmunicatio fidei tuæ[1] euidēs fiat in agnitione oīs operis boni in vobis in

B Christo Ieſu.[2] Gaudium enim ma-
gnum habui & cõſolationẽ in chari-
tate tua:qa viſcera ſanctorũ [3]requie-
uerunt per te frater. Propter quod
multã fiduciam habens in Christo
Ieſu imperãdi tibi quod ad rem per-
tinet: propter charitatẽ magis obſe-
cro,[4] cum ſis talis, vt Paulus ſenex,
nunc autem & vinctus Ieſu Chriſti.
obſecro te ꝓ meo filio quẽ genui in
vinculis,Oneſimo:qui tibi aliquãdo
inutilis fuit,nunc autẽ & mihi & ti-
bi vtilis, quẽ remiſi tibi. Tu autẽ il-
C lum,id eſt [5] mea viſcera,ſuſcipe.Quẽ
ego voluerã mecum detinere,vt pro
te mihi miniſtraret in vinculis euan
gelij:ſine cõſilio autẽ tuo nihil volui
facere,vti [6] ne velut ex neceſſitate bo
num tuũ eſſet,ſed volũtarium. For-
ſitan enim ideo diſceſſit [7] ad horã à
te,vt æternũ illũ reciperes:iam nõ vt ſeruum,ſed pro ſer-
uo chariſſimum fratrẽ,maxime mihi,quanto autẽ magis
tibi,& [8] in carne & in domino?Si ergo habes me ſocium:
D ſuſcipe illum ſicut me. Si autẽ aliquid nocuit tibi aut de-
bet:hoc mihi [9] imputa.Ego Paul⁹ ſcripſi mea manu.Ego
reddam.vt nõ dicam tibi ꝙ & teipſum mihi debes.Ita fra
ter ego te fruar in domino.refice viſcera mea in Chriſto.
Confidens in obedientia tua ſcripſi tibi:ſciens quoniam
& [10] ſuper id quod dico,facies.Simul & para mihi hoſpi-
tium. Nam ſpero per orationes veſtras donari me vobis.
Salutat te [11] Epaphras concaptiuus meus in Chriſto Ieſu,
Marcus,Ariſtarchus, Demas, & Lucas adiutores mei.
Gratia domini nr̃i Ieſu Chriſti cũ ſpiritu veſtro. Amen.

¶Miſſa è Roma per Oneſimum ſeruum.

2. Gaudium. interpres legit χαρὰν.i.gaudium: quidã χάριν.i.gratiam.
3. Requieuerunt. græce ἀναπέπαυνται,quod etiã ſignificat, refocillata ſũt.
4. Quum ſis talis. græci legunt quũ ego Paul⁹ talis ſim vt tu, nimirum ſenex:quanq̃ idẽ ſenſus.
5. Mea viſcera.i. mihi intime charum.
6. Ne velut ex neceſſitate. ne tam coactus q̃ vitroneus,& ſpõte hãc mihi gratiã feciſſe videreris.
7. Ad horam.i. ad tempus.nam græce ὥρα tẽpus ſignificat,ſed breue.
8. In carne & in domino.i.& in tẽporalibus reb⁹ & domini negotio.
9. Imputa.græce ἐλλόγει, id eſt,fer expenſum.
10. Super id quod dico. id eſt,pluſquã dico.
11. Epaphras.hic Coloſſenſis erat, vnde & Coloſſenſem ait chryſoſtomus fuiſſe Philemonẽ.

¶ Argumentum epiſtolæ ad Hebræos.

ETſi ad gentes potiſſimũ apoſtolus delegatus eſſet Paulus, quantopere tamen Iudæorum ſalutem cuperet teſtatur ad Roma. 9. dicens, Optabam ego anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis: & 11. Quãdiu quidẽ ego ſum gentiũ apoſtolus, miniſterium meũ honorificabo: ſi quo modo ad æmulandũ prouocem carnẽ meam, & ſaluos faciam aliquos ex illis. quinimò ex omnibus apoſtolis, Paulus & Barnabas ad miniſtrandas illis eleemoſynas delecti ſunt. Ad Iudæos ergo & conuerſos Hebræos in Palæſtina & Hieroſolymis habitãtes, qui ab infidelibus varie affligebantur, cõſolatoriam hanc ſcribit epiſtolã, patienter afflictiones ferre, & in Chriſtũ remuneratorem ſperare admonens, in quẽ omnem fiduciam, relicta lege, collocare docet: quippe qui abrogato legis ſacerdotio æternus apud deum pontifex pro illis interpellat, cuius fide (de qua & de patientia multis diſſerit) ſaluari illos oporteat. De induſtria aũt nomen ſuum omittit, quòd ob circũciſionẽ, quã eneruaret, odioſus illis eſſet, tũ etiã (ſicut in actis legimus) quòd illis neglectis ad gentes tranſiſſet. Quare inutile eſt argumentũ eorũ, qui ob tacitũ nomen hanc eſſe Pauli epiſtolam negant: neq; magis validũ ob ſtyli differentiam. Paulus enim græcæ linguæ nõ admodũ peritus, niſi (quatenus prædicandi neceſſitas exigebat) Hebraicæ doctiſſimus fuit. vnde & hæc epiſtola cæteris eſt eloquentior, & vt ita dicã magniloquentior: quã Hebraicè ſcriptam Lucas græcè doctiſſimus vertiſſe fertur: vt eccleſiaſticæ hiſtoriæ lib. 6. cap. 11. aſſerit Euſebius Cæſarienſis. Subfrigidũ eſt quoq; argumentũ quòd 2. cap. de euãgelica doctrina dicat: Ab eis qui audierũt in nos cõfirmata eſt. quũ ad Gal. dicat nihil ſe ab apoſtolis adiutũ. Nã, ſicut eo loco dicemus, per nos, non ſe ſed eos ad quos ſcribit intelligit: Inania aũt alia argumẽta, & ſimiles nugas peruerſáſq; opiniones, quibus ſuas in ſcripturã ſanctã farragines inſperſit Caietanus, abũdè retudit frater Lancilotus, Dominicanus, homo pius & doctus. Aduerſus aũt omnes qui Pauli negant hanc eſſe epiſtolam, Theophylacti ſententiam adſcribam in explicatione huius loci, portans omnia verbo virtutis ſuæ, ita dicentis, Non poſſum equidem nõ admirari multorũ hominum impudẽtiam, qui quum intelligant per epiſtolæ huius exordium tot fuiſſe hæreſes confutatas, haud tamen deſinant aſſerere epiſtolam hanc Paulo nõ conuenire, ceu à cæteris epiſtolis alienam. Velim tamen hos non eſſe neſcios epiſtolæ huius & ſenſũ & profũditates, & vim illam inconfutabilem, nullius alterius eſſe poſſe niſi Pauli, qui Chriſtũ haberet in ſe loquentem. Quòd ſi dicendi modus illos offendit, intelligant Paulũ hebraica lingua hanc ipſam dictitaſſe epiſtolam, vt qui ad Hebræos haberet ſermonem, & vnum aliquem è ſuis contubernalibus in græcum vertiſſe. Et pleriq; Lucam hanc tranſtuliſſe ferunt, aut Clementem. Nec ſecus hi peccant qui hanc eſſe Pauli epiſtolam negant, quàm ſi Paulo abeſſe Chriſtum negarent.

EPISTOLA DIVI PAVLI APOSTOLI AD HEBRAEOS.

ARGVMENTVM Cap. 1.

Christum, per quem ad eos locutus eſt deus pater, verum deum & hominem confirmens, longe angelis excellētiorē eſſe, multis rationibus oſtēdit.

CAPVT I.

A [1] MVltipharie multíſq; modis olim deus loquens patribus in prophetis, nouiſſime diebus iſtis locutus eſt nobis in filio, [2] quem conſtituit hæredem vniuerſorum, per quem fecit

Sapi. 7.d. & ſecula: [3] qui cum ſit ſplendor gloriæ & [4] figura ſubſtantiæ eius, [5] portánſque omnia verbo virtutis ſuæ,

1. Multipharie. Ab initio Chriſtianos Hebræos conſolatur, oſtendens, maiore eos gratia dignatos quàm patres, quòd nouiſſima ętate ad eos per vnigenitum filium pater loquutus ſit, patribus autem in prophetis tãtum, hoc eſt per prophetas nã hic ἐν græcum & in Latinum, per ſumitur.

2. Quem conſtituit, &c. Chriſtus enim tanquã homo vniuerſi orbis à patre cõſtitutus eſt dominus & hæres, vt Pſal 2. dicitur, Poſtula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuã. Hæredis autẽ nomen penè omnes ad Chriſti humanitatem referunt. Photius ad diuinitatem, dicens eum hęredem vniuerſorũ à patre conſtitutum, quia ab æterno paternæ ſubſtantiæ & gloriæ omniumq; ex æquo bonorum cum patre ſit particeps, & omnia eſt filius quæ eſt pater, prꝛterq̃ quòd nõ eſt pater. per quẽ fecit, inquit, & ſecula .i. quicquid vſquã eſt factum. Ecce, inquit, quomodo δημιουργὸς eſt & omnium cum patre opifex. Si ergo per Chriſtum ſæcula pater fecit, cõficitur Paulus Samoſſatenus qui Chriſtum negat ante Mariam fuiſſe.

3. Qui cum ſit ſplendor glorie, græce ὢν ἀπαύγασμα, id eſt, exiſtens ſplendor & relucentia paternæ gloriæ; ſplendor autem procedentem à patre naturam ſignificat, vt Photius inquit. nec otioſum putat participium ὤν, exiſtimans illud eſſe nomen filij, ſicut & patris qui Moyſi dicit ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, id eſt, ego ſum qui ſum. Cyrillus coæternitatem cum patre hoc loco per ſplendorem ſignificari ait.

4. Figura ſubſtantie eius. græce χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως. Eſt autem character forma ex alio expreſſa. Eſt ergo filius forma, character, imago, & omnimoda ſimilitudo patris. Idem enim eſt hoc loco figura ſubſtantiæ paternæ cũ eo quod ad Philippenſes vocat, formam dei: quoniam autẽ ſplendor iuxta humanam rationem non dicit ſubſtantiam, ne expertem illum putares paternæ ſubſtantiæ, addidit, & figura ſubſtantie eius, id eſt, omnimoda ſimilitudo & expreſſio: vt ſicut per ſe ſubſiſtit pater & alio ad perfectionem non indiget, ita & filius.

5. Portans omnia verbo virtutis ſue. græce τῆς δυνάμεως, id eſt, potentiæ: hoc eſt omnia ferens, regens, & continens potenti verbo, vocabulo autem verbi & portandi, vt inquit Chryſoſtomus, facilitas omnia continendi & regendi intelligitur,

6. Purgationem peccatorum faciens. græci habent δι᾽ ἑαυτοῦ καθαρισμὸν ποιησάμενος τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, id eſt, per ſemetipſum peccatorum noſtrorum purgatione facta, ſedet ad dexteram maieſtatis in excelſis, id eſt, homo ille ratione humanitatis à verbo aſſumptæ, in eadẽ maieſtate & dignitate cum patre habitat in cælis. Nã ſedere pro habitare & dextera pro ſummo honore & dignitate ſumitur.

[6] purgationem peccatorum faciens,
ſedet ad dexteram maieſtatis in ex-
celſis: [7] tãto melior angelis effectus, B
quanto differentius præ illis nomen
hęreditauit.[8] Cui enim dixit aliquã-
do angelorũ, Filius meus es tu, ego Pſal.
hodie genui te? Et rurſum,[9] Ego ero 2. b.
illi in patrem: & ipſe erit mihi in fi- 2.Re. 7.b.
lium. Et [10] cum iterũ introducit pri-
mogenitum in orbem terræ, dicit,

7. Tanto melior angelis effectus. quanto differentius præ illis nomẽ hæreditauit, græce pro melior eſt κρείττων, quod etiam præſtantiorem & potẽtiorem ſignificat: & pro differentius διαφορώτερον quod excellentius ſignificat. Senſus eſt ergo ꝙ chriſtꝰ tãtò pręſtantior factus eſt angelis, ſecũdum humanitatem aſſumptam, & tantò illius hominis à verbo aſſumpti conditio potior quàm angelorum fuit, quantò excellentius nomen hæreditauit q̃ illi, nomen ſcilicet filij dei. Nam per incarnationem verbi factus eſt homo, dei filius, & hoc nomen hæreditauit: angelus autem ſerui tantum nomen habet.

8. Cui enim dixit, &c. Probat præſtantiorem eſſe Chriſtum angelis, & excellentius filij nomen hæreditaſſe, ꝙ à deo patre nullus angelorum vocetur filius, hoc autem loco, hodie genui te, ÷ genui ſignificat, chriſtum non adoptione aut gratia quatenus verbum eſt, ſed natura dei eſſe filium, & ÷ hodie nõ tempus ſignificat, ſed æternitatem importat. Sicut enim ÷ ὢν participiũ præſentis temporis, nomen eſt dei, quia in deo nihil eſt præteritum aut futurum ſed præſentia ſunt omnia, ita hoc loco dicitur hodie genui .ſ. ſemper & ab æterno, quanquam Athanaſius ait ÷ Filius meus es tu, ad diuinitatem referri, ÷ ego hodie genui te, ad humanitatẽ: vt videbis in græcis ſcholijs. Chryſoſtomus autem, Theodorus, & Hylarius ad reſurrectionem Chriſti referunt, ÷ hodie genui te, iuxta quod in euangelio de reſurrectione Chriſtus loquẽs ait, In reſurrectione cũ ſederit filius hominis, &c. & Paulꝰ acto. 13. de Chriſti reſurrectione loquens ait, Reſuſcitans Ieſum, ſicut in pſal. 2. ſcriptũ eſt, filius meus es tu ego hodie genui te.

9. Ego ero illi in patrem. hoc loco temporalem filiationem innuit.

10. Quum iterum introduxit primogenitum in orbem terre. id eſt, quum eum in poſſeſſionem orbis terrarum miſit: quod factum eſt, dum incarnatus eſt Chriſtus, nam ante incarnationem etſi mundi dominus eſſet dei filius, nondum tamen hæreditatem ſuam adiuerat; nihil commune habebat cũ mundo, qui totus erat ſpiritus. Sic Cyrillus & Gregorius Nyſſenus. Quũ autem humanã noſtram naturam aſſumpſit, tunc inductus eſt in poſſeſſionẽ orbis terræ, hoc eſt quod Paulus ait, Quum introduxit eum in orbem terrarum .i. quum illi viſum eſt vt primogenitꝰ ſuus in carne appareret hoĩbꝰ mũdum incolentibꝰ: tunc dixit, Adorent eũ omnes angeli dei. Ergo præſtantior eſt quẽ adorare iubẽtur: quod etiã confirmat dicens, & ad angelos quidem dicit id eſt, de angelis: qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis. Qui locus ita ordinandus eſt, qui facit ſpiritus ſuos angelos, id

eſt,nuntios.angelus enim officij nomen eſt,ſpiritus naturæ:& miniſtros ſuos flammam ignis,id eſt,igneæ ac velociſſimæ naturæ. His autem verbis nihil aliud vult Paulus niſi ꝙ angelis filij nomen non tribuitur, vt Chriſto,ſed nunciorum & ſeruorum,græca ſcholia aiunt ἐισαγάγῃ,id eſt,introduxit ſiue induxit,poſitum pro ἐγχειρίσῃ, id eſt, in manus illi tradidit orbem terrarum, & regendum cõmiſit.

C Et adorent eum omnes angeli dei.
Pſal, 96.c. Et ad angelos quidem dicit, Qui fa-
Pſal. 103.a cit angelos ſuos ſpirit⁹:& miniſtros
ſuos flammam ignis.[11] Ad filium au-
Pſal. 44.b. tem, Thronus tuus deus in ſeculum
ſeculi:virga æquitatis, virga regni
tui. Dilexiſti iuſtitiam & odiſti ini-
quitatem : propterea vnxit te deus,
deus tuus oleo exultationis præ par-
Pſal. 101.d ticipibus tuis.[12] Et, Tu in principio
domine terrã fundaſti: & opera ma-
D nuum tuarũ ſunt cæli. Ipſi peribunt,
tu autem permanebis, & omnes vt
veſtimentum veteraſcent. Et velut
amictum mutabis eos & mutabun-
tur:tu autẽ idem ipſe es, & anni tui
non deficient.[13] Ad quẽ autem an-

11. Ad filium autem. ſequentibus authoritatibus comprobat Paulus Chriſti dignitatẽ & excellentiã. Thronus tuus, inquit,in ſeculum ſeculi, virga ęquitatis,virga regni tui:Thronus autem vel regnum vel iudiciũ ſignificare poteſt,& virga equitatis, vtriuſque poteſtatem executiuam. Dilexiſti iuſtitiam, &c. propterea vnxit te deus de⁹ tuus oleo exultationis præ participib⁹ tuis, quanꝗ̃ græce ſit ὁ θεὸς ὁ θεός,tamen græca ſcholia dicunt prius ſumi ꝓ ὦ θεὲ,id eſt, ô deus vocandi caſu,id eſt, ꝓpterea ô deus Chriſte, deus tuus ſcilicet pater,vnxit te oleo exultationis.i. ſpiritus ſancti gratia, & hoc ſecundum humanitatem præ participibus tuis.i.ſupra oẽs conſortes tuos homines: quia Chriſto non ad menſuram data eſt gratia,ſed ad plenitudinem. Quod verò ait vnxit te deus interpretari poſſumus, meſſiam te & regem conſtituit,vel vnxit oleo exultationis.i. ſpiritu ſancto quẽ infudit, tę inunxit:ſicut Lucę quarto ait,Spiritus domini ſuper me eò ꝙ vnxerit me. nihil ergo vult Paulus niſi tantò maiorem eſſe Chriſtum angelis, ꝙ illi ſerui tantum ſint & miniſtri, Chriſtus autem rex & deus:quod perſpicuum eſt ex loco pſal. Propterea ô deus vnxit te deus tuus,&c.

12. Et tu in principio,&c. Excellẽtiã quoq; hoc loco Chriſti oſtẽdit ex ipſius opificio,qui cælos & terram creauerit, & hoc ad diuinitatem refertur:quũ enim ante dixiſſet quando introduxit eum in orbem terrarum,ne ex illis verbis quiſpiam exiſtimaret illum tunc primum cœpiſſe, quum aſſumpta carne in orbem terrarũ introductus eſt,poſt habita de humanitate verba,nunc rurſus ad diuinitatem redit,oſtẽdens eum terram feciſſe,& cælos,quos perituros dicit:non ꝙ eorum ſit deſitura natura,ſed quòd in aliam immutandi ſunt ſpeciem meliorem,& innouandi.

13. Ad quem autem angelorum,&c. alio Dauidis teſtimonio Chriſtum angelis præſtantiorem oſtendit, quòd illi dictum ſit à patre, Sede a dextris meis.i.habita & quieſce in plenitudine meæ maieſtatis, Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. vbi ꝟ donec non finem temporis ſignificat,ſed æternitatẽ potius:quo ſignificato aliquoties ſumitur in ſcripturas

vt de Maria dicitur Matth.1. quòd non cognouit eam Ioſeph , donec pepe‑
rit filium ſuum primogenitũ. Vel donec ponitur pro vt, ſicut pſal.122. Oculi
noſtri ad dominum deum noſtrum donec miſereatur noſtri, id eſt, vt miſe‑
reatur: ſic ſede à dextris meis donec ponam, id eſt, vt ponam inimicos tuos
ſcabellum pedũ tuorum, id eſt, humanitati tuæ ſubijciam: quando eam ſu‑
per omnes cælos & an‑
gelos exaltauero.
14. Nonne omnes, &c. angelos nõ filios dei ſed hominum etiã tantũ miniſtros docet, eorũ ſcilicet qui hæreditatẽ cæleſtem ſunt pcepturi. nõ iubent ergo ſedere vt Chriſtus, ſed miniſtrare, vñ tãtò illo ſunt inferiores.
1. Propterea abundantius. id eſt, quum ergo per proprium filium loquutus ſit nobis deus, tãtò abundãtius .i. præſtantius ac maiori obſeruatione obſeruare nos oportet quę ab eo audiuim⁹, quãtò præſtantior eſt euangelici verbi adminiſter Chriſtus, quàm vel prophetę vel angeli legis adminiſtratores, ne forte pereffluamus, græce παραῤῥυῶμεν .i. inquit chryſo. pereamus. Græca ſcholia ne à recto ac via ſalutis excidam⁹, ad verbũ ſignificat ne perfluamus .i. more præter fluentis aquę dilabamur ac prorſum pereamus. Aut forte alluſit ad metaphorã perfluẽtis chartæ, quæ receptos characteres minus retinet, ſed diffundit ita vt euaneſcant, quod contingit minus attentis animis, q
ſuſceptã doctrinã nõ retinent, ſed ſtatim in vẽtos abire ſinũt, & pręterfluere.
2. Si enim, &c. ſi lex miniſtrata per angelos .i. cæleſtes illos ſpiritus, aut Moy‑
ſen, vel quodcunq; aliud mandatum per angelos hominibus diuulgatum,
verax ac ſtabile permanſit, eiúſque præuaricatores, prout erãt demeriti, dei
iudicium & vindictam effugere non potuerunt: quomodo nos effugiemus, ſi
tantã neglexerimus ſalutem? ſcilicet euangelicã doctrinam, quæ nobis ſalutẽ
adfert. Et ne excuſare poſſent, nequaq̃ illã eſſe ſibi ſufficiẽter traditã, ſubdit.
3. Que quum, &c. i. quam quum prior ipſe prædicaſſet domin⁹, ex ore illius
excipientes diſcipuli, ad nos deriuarunt eam diuinis ſignis & portentis ac

gelorum dixit aliquãdo, Sede à dex‑
tris meis, Quoaduſque ponam ini‑ Pſal. 109.a
micos tuos ſcabellum pedum tuorũ? 1. co. 15.d
14 Nónne omnes ſunt adminiſtrato‑
rij ſpiritus in miniſteriũ miſſi pro‑
pter eos qui hæreditatem capiunt
ſalutis?

ARGVMENTVM Cap. 2.

Retinendam cũ tremore Chriſti doctrinam varijs miraculis & gratijs cõfirmatam: Chriſtũ autem vt mortem qua tenebamur deſtrueret, ſimilem noſtri effectum, & vſque ad paſſionem humiliatum oſtendit: poſtmodum autẽ omnibus ſibi ſubiectis gloria & honore coronatum.

CAPVT II.

1 PRopterea abundãtius opor‑ A
tet obſeruare nos ea quæ au‑
diuimus: ne forte pereffluamus.
2 Si enim qui per angelos di‑
ctus eſt ſermo, factus eſt firmus: &
omnis pręuaricatio & inobedientia
accepit iuſtã mercedis retributionẽ:
quomodo nos effugiemus ſi tantam
neglexerimus ſalutem? 3 quæ cũ ini‑

virtutibus confirmantes, id eſt, miraculis & ſpiritus ſancti diſtributionibus, hoc eſt diuerſis donis & gratijs, quæ enumerantur prima ad Corinth. 12. b. non ꝙ huiuſmodi ſigna ſuapte virtute ederent, ſed deo ꝓ ſua voluntate hæc in illis ob euangelij teſtimonium operante. Quod autem ait, in nos non eſt exiſtimandus de ſe Paulus intelligere, ſed in perſona ſua de illis loquitur, vt

tium accepiſſet enarrari per domi-
num: ab eis qui audierunt, in nos cō-
firmata eſt, conteſtante deo ſignis &
portentis & varijs virtutibus, & ſpi-
ritus ſancti diſtributionibus ſecūdū
ſuam voluntatē. 4 Non enim ange-
lis ſubiecit deus orbem terrę futurū,
de quo loquimur. 5 Teſtatus eſt au-
tem in quodam loco quis, dicens,
Pſal. 8. c Quid eſt homo ꝙ memor es ei⁹: aut
B filius hominis quoniam viſitas eum?
Minuiſti eum paulominus ab ange-
lis: gloria & honore coronaſti eū, &
conſtituiſti eum ſuper opera manuū
tuarū. Omnia ſubiciſti ſub pedibus

quum de ijs qui tempore iudicij viui erūt dicit, deinde nos qui viuimus. Ego vero puto quū ait, ab ijs q audierūt in nos confirmata eſt, ꝟ in nos, & græcū εἰς ἡμᾶς, ſumi ꝓ eo quod dicim⁹ vſque ad noſtrā ætatem vſq; ad hoc tēpus, ſicut frequens eſt græcis ἐις ἐμὶ ꝓ vſq; ad meā ætatē. Senſus ergo eſt ꝙ ſalus noſtra primū ab ipſo dn̄o prędicata eſt, deinde ab i⸗s qui prædicantē illū audierāt in nos. i. vſq; ad nos & noſtrā hanc ætatē ſignis cōfirmata & portētis. Is mihi videt̄ ſenſus cōmodior, ꝓpter eos qui dicūt hanc epiſtolam non eſſe Pauli, ꝙ cōtra quàm ad Galatas, dicat doctrinā euangelicam in ſe ab apoſtolis confirmatam: qui tamen non eſt ſenſus Pauli.

4. Non enim angelis, &c. hunc locum græci referunt ad præcedens caput. proſequitur enim his verbis excellentiam Chriſti ſupra angelos, de quo quum dixiſſet, quum introduxit in orbem terræ: & allegaſſet illud, Initio domine terram fundaſti, ſubdit, non enim angelis ſubiecit deus orbem terræ futurum, id eſt, cælum futurum nouum & terram nouam, vel orbem terræ futurum, regnum Chriſti ſpirituale dicere poſſumus, quod tale in omnium reſurrectione futurum eſt, de quo videtur Eſaias dicere 9. cap. Princeps pacis pater futuri ſeculi.

5. Teſtatus eſt autem. Dauidis teſtimonio probat orbem terrarum Chriſto non angelis ſubiectum. Quid eſt homo, id eſt, quàm vilis & abiecta res eſt, quod memor es eius, id eſt, quòd eius meminiſſe dignaris? aut filius hominis, id eſt, quiuis & abiectus homo, quia eum viſitas? Filius autem hominis Hebræis dicitur quiuis è plebe & abiectus homo, atque ita ſe Chriſtus vbique vocat humilitatis gratia, nō oſtentans quam communem cū patre habebat dei æqualitatem, ſed hominem tantum atque ex abiectiſſimis vnum ſe faciens. Sic Ezechiel ne magnitudine reuelationum extollatur, filius hominis, vbique appellatur, id eſt, vilis & abiectus, vt ſuæ, id eſt, humanæ conditionis memor, non inſoleſcat ob reuelationes. Hunc autē locum myſtice ad Chriſtū Paulus tranſtulit, & tunc admiratiue legēdus eſt, Quid eſt homo .i. q̄ magna res eſt. ꝙ eius tu memor es? aut filius hoīs .i. Chriſt⁹ quia tu eū viſitas? quādo eū abiectū & velut leproſum habitū, viſitas gloriaq; & honore coronas? Minuiſti eum, inquit, paulominus ab angelis, ſiue vt alij legūt à deo. Nam eloym hebræa vox deum & angelos ſignificat.

Imminutus eſt autem Chriſtus paulominus, græce βραχύτι.i. modico ac breui tẽpore ab angelis,quia immortales illi ſunt,Chriſtus mortalis ac mortuus,ſed βραχύτι.i.breui tempore,ſcilicet triduo:eum autẽ locum,minuiſti eum paulominus ab angelis,&c.adduxit Paulus, vt inquit Photius, non vt eum ſimpliciter minorem oſtẽdat eſſe angelis, quem proculdubio ſuperiorẽ facit,ſed quaſi volens diluere quod ſibi ex hoc loco obijci poſſet , Chriſtum minorẽ eſſe angelis : qui non plane minor ſed paulo minor,breuiſſima ſcilicet ac triduana morte :& hęc illi temporaria iminutio ceſſit ad gloriam , cuius præmiũ ſequitur, Gloria & honore coronaſti eum. Nam gloria immortalitatis & reliquis dotibus in reſurrectione affectum eſt ipſius corpus , in aſſumptione autem honore coronatus eſt totus homo, ſuper omnes cælos, & angelos aſſumptus. Omnia,inquit,ſubiiciſti ſub pedibus eius,id eſt,eius humanitati ſubiecta omnia feciſti , quod licet nondum peractum eſt,futurum eſt tamen in alijs.

eius. 6 In eo enim ꝙ omnia ei ſubie- 1.co.
cit: nihil dimiſit non ſubiectum ei. 15.d
Nunc autem necdum videmus om-
nia ſubiecta ei. 7 Eum autẽ,qui mo- Phil.
dico q̃ angeli minoratus eſt,videm9 2.b
Ieſum propter paſſionẽ mortis glo-
ria & honore coronatum,vt gratia
dei, pro omnibus guſtaret mortem.

6.In eo enim.quod dicit omnia,nihil dimiſit ei non ſubiectum ,præter eum tamen qui ſubiecit ſibi omnia,ſcilicet deum .vt prima Corinth .15.ait,hoc autem dicit propter angelos,vt ipſos Chriſto homini ſubditos oſtendat. Nec dũ tamen,inquit, omnia ſubiecta ſunt ei,non repugnat hoc ei quod ante dixit omnia ſubieciſti ſub pedibus eius,nam de futuro Chriſti poſt reſurrectionẽ, generali imperio propheta loquebatur , propter rei certitudinem quod futurum erat,præterito enuntians : Sed ꝓ omnia quidam de omnibus electis tantum intelligunt,quia nondum ſunt omnes ſubiecti, necdum enim omnes Chriſtum agnoſcunt,quem in iudicio ſunt agnituri. Potes etiam generaliter intelligere,ꝙ non nunc omnia ſunt ſubiecta,quia & dæmones ſeducendo electos,& peruerſi bonos,nunc Chriſto repugnant : poſt iudicium autem omnia erunt illi ſubiecta,quia boni parebunt in amore,mali in tremore: neq; enim iam bonos,aut peruerſi aut dæmones ſeducent.

7.Eum autem qui.i.Ieſum autẽ paululum ab angelis imminutum videm9 propter paſſionẽ .i. ꝑ paſſionẽ , mortis gloria & honore coronatũ. Mihi enĩ videtur hoc loco διὰ pro per ſumi,& mortis referri poſſe non ad paſſionẽ, ſed ad ꝓ gloria,propter ſequentem locum,vt pro omnibus guſtaret mortẽ. Atq; ita hic eſſet ſenſus,Ieſum autem paululum, ſcilicet triduana morte ab angelis imminutum,videmus per vel propter paſſionem mortis gloria & honore coronatum,id eſt,in crucem ſubleuatum & exaltatum, vt illic pro omnibus ſcilicet redimendis guſtaret mortem, hoc eſt mortem pateretur, ſed non diuturnam : hoc enim importat verbum guſtus. quòd enim gloriam,& honorem non reſurgentis Chriſti dotes,& glorioſam in cęlum aſſumptionẽ, ſed ignominioſam mortem & pudendã crucem interpretor,cum gręcis facio,qui gloriam & honorem crucem interpretantur hoc modo, Δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον. δόξαν καὶ τιμὴν καλεῖ τὸν σταυρόν, ὃ γὰρ ὄντως ἄξιον τοῦ θεοῦ καὶ ὑπερένδοξον, τὸ ποιῆσαι οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ ἄνθρωπον καὶ τὰς ἄνω δυνάμεις, ὡς τὸ καταξιῶσαι δι' ἡμᾶς σταυρωθῆναι .i. gloria & honore coronatum:gloriam & honorem crucem appellat. Neq; enim tam glorioſum tam

teq; maieſtatis fuit deum cælos terram & hominem ac ſupernas illas condidiſſe angelorũ virtutes, q̃ quòd noſtra gratia cruci dignat⁹ eſt affigi. Bene autem ait vt gratia dei, id eſt, ob gratuitam dei in nos beneuolentiam guſtaret mortem, non noſtris meritis. Hic autẽ velut correctione quadam Paulus vtitur: quum eñ dixiſſet ex Pſal. Chriſtum angelis paulò minorẽ effectum, oſtendit illã imminutionem vſqueadeo proprie imminutionem dici non debere, vt illi acceſſio etiã honoris & gloriæ fieret: ꝓ eo vero quod hoc loco græci & latini habent vt gratia dei pro omnibus guſtaret mortẽ, ſ habeat⁹ Fulgẽtius ad Traſimũdum regẽ epiſt. 3. legit ꝓ gratia dei, vt ſine deo guſtaret mortẽ, atq; ita pro χάριτι θεοῦ quod interpres lẽgit, habebat χωρὶς θεοῦ. i. ſine deo: atq; ex hoc loco probat Fulgẽti⁹ deitatẽ paſſionis expertem fuiſſe.

C 8 Decebat enim eum propter quem omnia, & per quẽ omnia, qui multos filios in gloriã adduxerat: authorem ſalutis eorũ, per paſſionẽ cõſummari. 9 Qui enim ſanctificat & qui ſanctificant: ex vno omnes. Propter quam cauſam nõn confunditur fratres eos vocare: dicẽns, Nuntiabo nomen tuum fratribus meis: in medio eccleſiæ laudabo te. Et iterum, Ego

Pſal. 21.c

8. Decebat enim eum, &c. per paſſionem conſummari. græca ſic habent, Ἔπρεπε γὰρ αὐτῷ δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν, διὰ παθημάτων τελειῶσαι, id eſt, conueniebat enim illi ſcilicet patri, propter quem omnia & per quem omnia, eum ſcilicet Chriſtũ qui multos filios in gloriam adduxerat, vtpote ſalutis illorum author, per paſſiones & afflictiones conſummare. Conſummare autem hic ſumitur pro perfecte glorioſum reddere, dum ſcilicet ex ſumma ignominia paſſionis ad ſummam reſurrectionis & aſcenſionis gloriã peruẽnit. Secundum interpretem ſenſus eſt, decebat Chriſtum propter quẽ & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, authorẽ ſalutis eorum, conſummari. i. perfectum fieri: atq; ita legit αὐτὸν & τελειῶσθαι. i. decebat eum conſummari, pro quo alij, conſummare. mihi etiam videtur τελειῶσαι ſumi poſſe pro ſacrificare & mactare in ſacrificium, vnde & τελέτας ſacrificia vocant: ſic τελειῶσθαι pro quo interpres vertit conſummari ſignificaret offerri in ſacrificium: & hoc modo ſenſus eſſet, decebat eum ꝓpter quẽ omnia &c. per paſſionẽ offerri deo patri ꝓ nobis in ſacrificium: ſic Hebr. 5. Et conſummatus factus eſt oĩbus cauſſa ſalutis ęternæ. ꝓ conſummatus gręce eſt τελειωθεὶς, quod mihi videtur aptius eo loco verti poſſe immolatus.

9. Qui enim ſanctificat, &c. nõ admodũ apparet quò referatur illud eñ, & plerumq; Paulus γὰρ ꝓ δ'. i. enim pro aũt ſumit, niſi referamus ad id quod pauloantè præceſſit, vt gratia dei ꝓ oĩbus guſtaret mortẽ. Qui eñ. i. nam & Chriſtus qui nos ſanctificat, & nos qui ab eo ſanctificamur, ex vno omnes ſcilicet deo patre ſumus, omnes eius filij: & ideo oportebat Chriſtum pro omnibus guſtare mortem, quia omnes à deo ſumus, ſed ille aliter, nos aliter: ille natura, nos creatione, & gratia, & adoptione: vel intellige quòd & ſanctificator Chriſtus, & nos ab eo ſanctificati, ſecundum carnem ex vno & eodẽ parente Adamo ſumus, adeoq; eiuſdem iuxta corpus & animã naturæ. Itaq; quum dixiſſet, Quòd decens erat paſſione Chriſtum cõſummari, ne dubitares poſſe pati qui de⁹ erat, ſubdidit: Qui eñ ſanctificat, &c. i. Chriſtus enim ſanctificator & nos ſanctificati ab eodẽ Adamo parente ſumus, ergo eãdem

Inuicem habentes naturam, quapropter & ille ſicut & nos, morti temporali obnoxius. Quòd autem cũ Chriſto licet alia ratione deum patrem cõmunẽ habeamus, ſiue quod eodem parente Adamo orti eandẽ Chriſtus & nos naturã habeamus, probat ex Pſal. verbis in quibus nõ confunditur .i. erubeſcit nos vocare fratres. Locus autẽ quo ait, Ego ero confidens in eũ, etſi nõ planè fratres nos illi eſſe manifeſtat, oſtẽdit tamẽ eiuſdem eſſe nobiſcũ iuxta humanitatem naturæ: ꝙ à ſui ſimilib9 hoĩbus derelictus, omnem in deũ cõfidẽtiam ponat: quod & locus ſequens aperit.

10. Et iterum ecce ego. hic locus ex Eſa. 8. capi. ſumitur, vbi pueri ad literã intelligunt prophetæ, & filij prophetarum, quẽ tamen locum etiam de Chriſto intelligi, aſſerente Paulo dubitare nõ oportet. Pueri autem hi ſunt apoſtoli & diſcipuli Chriſti. Ex hoc autẽ loco nihil aliud probare Paulus intẽdit, niſi ꝙ & nos & Chriſtus vnius ſecundum humanitatẽ naturę ſum9. Hoc enim indicat pronomen mei: ſuos enim vocat .i. eiuſdem cũ illo naturæ. Quia ergo pueri (quos ſuos vocat) cõmunicauerunt carni ⁊ ſanguini. i. veram carnem & ſanguinem, hoc eſt animã habuerunt (hic enim ſanguis ꝓ anima) ita & Chriſtus participauit eiſdem .i. veram cũ illis carnẽ habuit: vtpote ex eodẽ parẽte ortus: ſenſus ergo eſt, ꝙ ſi pueri quos naturę cõmunione ſuos vocat, cõmunicarunt carni & ſanguini .i. corpore & anima conſtiterunt, ſimiliter & ipſe. Quid autem opus fuit eã illum habere? vt per mortem quã non niſi homo factus pati poterat, deſtrueret eum .i. diabolum qui mortis habebat imperium .i. qui inuecta per peccatũ morte tyrãnĩ agebat. Sicut ergo per Adæ mortem imperium diabolus vſurpauerat in nos, ſic per ſecundi Adæ mortẽ deſtructum iri diabolũ oportebat à Chriſto, vt liberaret eos qui timore mortis per totam vitã obnoxij erant ſeruituti .i. eos qui nõ habentes ſpem remiſſionis peccatorũ nimium horrebãt mortem, atq; in eo timore per totã vitam obnoxij erant ſeruituti .i. inſtar ſeruorum erant, quibus iugis incumbit timor dominorum. vt ergo nos & ab hac ſeruitute & ab hoc timore mortis Chriſtus liberaret, humanitatem noſtram aſſumpſit, in qua per mortem diabolum & eius imperium eneruaret.

ero fidens in eum.[10] Et iterum, Ecce D
ego & pueri mei, quos dedit mihi Pſal.
deus. Quia ergo pueri cõmunicaue- 17.a Eſa.
runt carni & ſanguini, & ipſe ſimili- 8.d
ter participauit eiſdem vt per mortẽ Oſee
deſtrueret eũ qui habebat mortis im 13.d 1.cor
perium, id eſt, diabolum: & liberaret 15.g
eos qui timore mortis per totam vi-
tam obnoxij erant ſeruituti.[11] Nuſꝗ
enim angelos apprehẽdit: ſed ſemen
Abrahæ apprehẽdit.[12] Vnde debuit
per omnia fratribus ſimilari: vt miſe
ricors fieret & fidelis põtifex ad deũ,
vt repropitiaret delicta populi. in eo

11. Nuſquam enim, ⁊c. probat his verbis Paulus quòd corpus & animam Chriſtus aſſumpſerit, quia nuſquam angelos apprehendit, vbi apprehendit præſentis eſt temporis, græce ἐπιλαμβάνεται. ſed ſemen Abrahæ, id eſt, Abrahæ filios. Quidam interpretantur apprehendere, pro labantes angelos reducere, quod nõ fecit. bene autem periclitantem hominẽ reduxit, & apprehendit. Et bene ait apprehendit, vtpote reluctantem & fugientem.

12. Vnde debuit. ⁊c. id eſt, quum illi viſum ſit hominem aſſumere: par erat etiam, vt omnes illius infirmitates peccatum non importantes aſſumeret: vt

miſericors fieret & fidelis pontifex, id eſt, vt miſereri diſceret, intellecta per aſſumptionem illius hominis miſeria, & fieret fidelis pontifex ad deũ, vel vt græci habent τὰ πρὸς τὸν θεόν .i. in his quæ ad deum pertinent, vt repropitiaret delicta populi, id eſt, ad impetrandam delictorum veniam. Eſt enim põtificis officium recõciliare deo populũ: & ideo quo facilius id faceret, decuit eum ſimilem noſtri fieri, & pares nobiſcum ferre infirmitates. in eo enim ĩ quo paſſus eſt & tentatus, potens eſt eis q̃ tentãtur auxiliari, eaſdẽ ipſe tẽtationes & tribulationes expertus.

enim in quo paſſus eſt ipſe & tẽtat⁹, potens eſt & eis qui tẽtant̃ auxiliari.

ARGVMENTVM Cap. 3.

¶ Excellentia chriſti præ Moyſe oſtenditur: ad cuius vocem ne obſurdeſcamus in incredulitate permanentes, exemplo Iudæorum adhortatur, ne quemadmodũ illis præpediente peccato nõ eſt conceſſum in terram promiſſionis ingredi, ſic & nobis promiſſa cæleſti requie interdicatur.

CAPVT III.

A [1] VNde fratres ſancti, vocationis cæleſtis participes, conſiderate apoſtolum & pontificem confeſſionis noſtræ Ieſum: qui fidelis eſt ei qui præfecit illum: ſicut
Nũe. 12.b & Moyſes ĩ omni domo eius. [2] Amplioris enim gloriæ iſte præ Moyſe dignus eſt habitus: quanto ampliorẽ honorem habet domus qui fabricauit illam. Omnis nãq; domus, fabri-

1. Vnde fratres ſancti, &c. Ante prædixit Chriſtum ſimilem noſtri effectum, vt fidelis pontifex eſſet pro nobis interpellans apud deum: nunc hortatur nos in illum intendere præ Moyſe: q̃ lõge prçſtantior Moyſe ſit: vnde inquit, quum ipſe ſit põtifex noſter, vos fratres ſancti, id eſt, baptiſmo ſanctificati, cæleſtis vocationis participes. i. qui vnà cũ cæteris chriſtianis ad cæleſte brauiũ vocati eſtis, conſiderate apoſtolum & põtificem cõfeſſionis noſtrç .i. fidei, Ieſum: vocationis autem cæleſtis mẽtionẽ faciens hortat̃ eos neglectis terrenis cæleſtia quærere. Apoſtolum autẽ fidei Iudçorũ, chriſtũ vocat: q̃m ſicut ipſe teſtat̃, ſpecialiter miſſus erat ad oues quç perierant dom⁹ Iſrael. Pontificem autẽ, quia pro nobis interpellat apud deũ qui fidelis eſt, inquit, ei ſcilicet patri qui fecit illũ ſacerdotem & pontificem, dum hominem fecit, ſicut & Moyſes fidelis erat in omni vel tota domo. græce ὅλῳ, id eſt, in gubernatione totius Iſraelitici populi. Sicut enim per omnia deo Moyſes paruit, ita per omnia deo patri, Chriſtus.

2. Amplioris enim. Rurſum pergit oſtendere excellentiã Chriſti præ Moyſe, ex eo quòd Moyſes miniſter tantum domus erat, Chriſtus autem dominus & opifex. Tantò ergo, inquit, maiore gloria dignus eſt Chriſtus quàm Moyſes, quãtò maiorẽ honorẽ domus habet qui illam fabricauit, q̃ qui in ea ſeruit. etſi enim græce τῷ οἴκῳ ad τὸν πλάσαντα referri poteſt, vt ſit ſenſus, quòd maiorẽ honorẽ habet qui domũ ædificauit, quàm ipſa domus habeat, tamẽ hoc minus quadrare videtur: neq; enim Chriſtum cũ domo cõparat, ſed cũ Moyſe: quem eò excellentiorem oſtẽdit Moyſe, q̃ huius domus ſeruus tantũ

erat Moyſes, ſicut poſtea dicet: Chriſtus autem opifex & dominus. Quòd autem domum illã ſcilicet Iudaicum populum fabricauerit chriſtus, hinc probat, quòd omnis domus ab aliquo fabricatur. Quí autem omnia creauerit, deus eſt. Quum ergo omnia Chriſtus & deus creauerit, Iudaicę domus opifex eſt Chriſtus. Ne autẽ Moyſem ſpernere videatur, & Moyſes inquit fidelis erat ĩ tota domo ei⁹ (ſed tãquam famulus) in teſtimonium eorũ quę dicenda erant. i. vt dei voluntatem Iudæis aperiret: Chriſtus autem non vt ſeruus: ſed domin⁹ in domo ſua. Quæ domus vel græce οὗ οἶκος, id eſt, cuius Chriſti domus, nos ſumus, ſi vſque ad finem retineam⁹ fiduciã, græce παρρησίαν. i. liberam loquendi confidẽtiam, & ſpei gloriam, græce καύχημα, id eſt, gloriationem, hoc eſt, ſi nihil trepidantes, nõ modo conſtanter ac libere Chriſtum prædicemus, ſed noſtram in illum confidentiam ac ſpem palã iactemus, & de ea vſque in finẽ gloriemur, nihil crucis hoſtes veriti.

catur ab aliquo. qui autẽ omnia creauit: deus eſt. Et Moyſes quidem fide-
lis erat in tota domo eius tanquam B
famulus, in teſtimonium eorum quę
dicenda erant: Chriſtus vero tanquã
filius in domo ſua: quæ domus, ſumus nos, ſi fiduciam & gloriam ſpei
vſq; ad finem, firmam retineamus.
3 Quapropter ſicut dicit ſpiritus ſan- Pſal.
ctus, Hodie ſi vocem eius audieritis, 94.c
nolite obdurare corda veſtra: ſicut in
exacerbatione ſecundum diem tentationis in deſerto, vbi tentauerunt
me patres veſtri: probauerunt & viderunt opera mea quadraginta annis, propter quod infenſus fui gene-

3. Quapropter i. quum nos ſimus dom⁹ dei modo permaneamus in ſpe illius, vt ſpiritus ſanctus per os Dauid vobis dicit, Hodie, id eſt, hac etiam tẽpeſtate ſi vocem eius audieritis, id eſt, quotieſcunque audieritis eius mandata, nolite obdurare corda veſtra: agnitam veritatem ſponte reijcientes, ſicut in exacerbatione, id eſt, quando exacerbauerunt & irritauerunt deum patres veſtri, ſecundum diem tentationis in deſerto, id eſt, in die quo tentauerunt deum, id eſt, de deo diffiſi ſunt, ſicut Numeri decimotertio & decimoquarto legitur quòd reuerſis Ioſue & Caleb de luſtranda terra promiſſionis, quum audijſſent ibi gigantes eſſe, noluerunt aſcendere, & murmurauerunt contra eos dicentes, Odit nos dominus, & ideo eduxit nos de terra Aegypti, melius eſt reuerti in Aegyptum, & ſimilia, & voluerunt Ioſue & Caleb lapidare. Hoc ergo murmur Iudæorum vocat Dauid tentationem in deſerto, nolite ergo, inquit, obdurare corda veſtra ſicut patres veſtri, quum me exacerbauerunt tentantes, & de mea poteſtate diffidentes in deſerto, vbi tentauerunt & viderunt opera mea quadraginta annis, propter quod offenſus fui illis: quia quum interim tot opera & miracula viderent, non credebant, ſed murmurabant: ideo offenſus ſum illis & dixi, Semper ij errant corde, nec noſſe vias meas volunt, quibus iuraui: vel vt Græci habent ὡς ὤμοσα, id eſt, adeo quòd iuraui eis in ira mea, Si introibunt in requiem meam, id eſt, ꝙ nõ introibunt in requiem meã. ſcilicet terram promiſſionis, vbi requieturi erant à continuis bellis. Hic ergo recitat Paulus hiſtoriam Iudæorum, qui diffidentes de potentia dei non meruerũt ingredi terram promiſſionis: nunc eam explicat, dicens.

4. Uidete fratres. Propoſito exemplo patrum incredulorum, hortatur ne ſimiles illorum ſint, dices: videte ne in aliquo ſit cor malum, id eſt, peruerſa voluntas diſcedendi per deſperationem, & infidelitatem à deo viuo, ſed adhortamini παρακαλεῖτε .i. vel cohortamini vel conſolamini, & ædificate vos inuicem per ſingulos dies donec hodie cognominatur in vobis, id eſt, quandiu viuitis, quandiu hodie, id eſt, præſens tẽpus & vita ſuppetit vobis, & tempus pœnitendi ſupereſt, vt ne quis ex vobis fallacia peccati .i. peccato fallente, & per quandam ſuauitatem illiciente ac blãdiente, obduretur. græca ſcholia exponunt donec hodie cognominatur ſiue vocat, græce καλεῖται, vſq; in finem: quia in finẽ vſq; ſeculi, ſinguli dies, dicẽtur hodie.

C rationi huic & dixi, Semper er-
rant corde. Ipſi autem non cognoue
runt vias meas. quibus iuraui in ira
mea, Si introibunt in requiem meã.
[4] Videte fratres, nequando ſit in ali-
quo veſtrum cor malum increduli-
tatis diſcedendi à deo viuo: ſed ad-
hortamini voſmetipſos per ſingulos
dies, donec Hodie cognominatur,
vt non obduretur quis ex vobis fal-
lacia peccati. [5] Participes enim Chri
ſti effecti ſumus: [6] ſi tamen initium
ſubſtantiæ eius vſque ad finem fir-
mum retineamus [7] dum dicitur, Ho
die ſi vocem eius audieritis, nolite
D obdurare corda veſtra quemadmo-
dum in illa exacerbatione. [8] Quidã
enim audientes, exacerbauerunt: ſed
non vniuerſi qui profecti ſunt ab

5. Participes enim Chriſti effecti ſumus .i. iam enim per fidem illi conſuncti ſumus, iam vnum corpus in eo effecti ſumus, ipſe caput noſtrũ: quapropter nõ eſt ab eo diſcedẽdum, alioqui moriendum nobis erit: quũ iam influere in membra à capite diuulſa ſpiritus qui à capite manat non poterit: participes autem eius ſumus, ſi in illum credere, & ſperare perſeueramus, ſicut ſubdit.

6. Si tamen initium ſubſtantie eius, id eſt, ſi fidem chriſti vſq; in finem firmam retineamus. nam fides initium eſt ſubſtantię ſpiritualis, per quam ſpiritualiter ſubſiſtimus, & viuimus: ſicut Heb. 11. dicit ꝙ fides eſt ὑπόστασις .i. ſubſtantia rerum ſperandarum: & bene initium ſubſtantiæ eſt, quia ſicut per animæ infuſionẽ primũ corporaliter, & in eſſe naturæ ſubſiſtere incipimus, ita per fidei infuſionem ſubſiſtere ſpiritualiter, & in eſſe gratiæ incipimus.
7. Dum dicitur, hodie. quod hic latini iungunt cum præcedentibus ſi initiũ ſubſtantiæ retineamus dum .i. quandiu dicitur hodie &c. id eſt ſemper (ſemper enim eſt hodie) græca lectio non fert: quæ non habet dum pro quandiu, ſed ἐν τῷ λέγεσθαι, & ideo hic græci dicunt eſſe hyperbaton, & ad finẽ ſupplent timete vel timeamus: vt ſit ſenſus, dum intelligimus dictum nobis, hodie ſi vocẽ eius audieritis nolite obdurare corda veſtra, timeamus ne illi præcepto contraueniamus, ne ſimiliter pereamus cũ illis, qui deum irritauerũt.
8. Quidam enim, &c. quaſi diceret nihil proderit nobis ſi vocem chriſti audiamus, niſi & credamus & ſperemus. Audierant enim dei promiſſiones veſtri patres, ſed tamen dum diffiſi de deo murmurant, exacerbarũt eum, & irritarunt: quanquam non vniuerſi qui duce Moyſe venerunt ex Aegypto,

Iosue nempe, & Caleb audierūt, & crediderūt, nec murmurarunt: ideoq; in terram promiſſionis intrare meruerunt.

9. Quibus autē infenſus eſt. oſtēdit deū infēſū eſſe illis ſolis q peccarūt deſperationis, & murmurationis peccato, atq; ob id terrā ꝑmiſſionis non viderūt moriētes in ſolitudine, eò ꝙ iuraſſet domin⁹ nō intraturos illos in requiē

Aegypto per Moyſen. ⁹ Quibus aūt
infēſus eſt quadraginta annis? Nōne Nūe. 14. c
illis qui peccauerūt, quorū cadauera
proſtrata ſunt in deſerto? Quibus au
tē iurauit nō introire ī requiē ipſi⁹,
niſi illis qui increduli fuerunt? Et vi-
demus quia nō potuerunt introire
in requiē ipſi⁹. . ꝓpter incredulitatē.

ARGVMENTVM Cap. 4.

¶ Admonet ne Iudæorum exemplo diffidentes, excludamur à vera requie, ſcilicet æterna gloria: ſicut & illi à requie terræ promiſſionis per incredulitatē ſunt excluſi: ſed cōſtantes in fidei cōfeſſione permanētes, cū fiducia ad Chriſtū adeamus: interim verò verbi dei vim energiámq; aperit.

CAPVT IIII.

¹ Timeamus ergo ne forte reli- A
t ❘ cta pollicitatione ītroeūdi in
requiē eius: exiſtimet̄ aliqs ex
nobis deeſſe. ² Etenim & nobis nun-
tiatū eſt, queādmodū & illis, ſed non
profuit illis ſermo auditus nō admi-
xtus fidei ex ijs quę audierūt. ³ Ingre-

ac terrā promiſſionis: in quā de potētia dei diffidētes, & metuētes ab aduerſarijs, nō intrauerūt.

1. Timeamus ergo, &c. Timeam⁹, inquit, ne neglecta promiſſione introeundi in requiem eius, ſcilicet Chriſti .i. in regnū cœlorū, videatur aliquis ex nobis defuiſſe. i. ne quis ex nobis inueniatur abeſſe, qn̄ introeundum erit in illā regē: ꝓ deeſſe vero græce eſt ὑστερηκέναι, qđ etiā ſignificat tardius veniſſe, & ponè relictū eſſe, qđ hic quadrat.

2. Etenim & nobis, &c. i. nā nobis facta & annūtiata eſt promiſſio ingrediendi in requiem æternam, ſicut & illis in terram ꝑmiſſionis: ſed illis non profuit ſermo auditus, ſiue auditionis. Nā græce eſt ἀκοῆς, hoc eſt, nihil illis profuit qđ de ꝑmiſſione audierunt. Nō ꝓfuit ergo illis auditus, ſiue ꝑmiſſionis auditę ſermo, nō admixtus fidei ex his q̄ audierunt. Sed hic nouiſſimus loc⁹ varie legit̄ græcis, & latinis. Quidā eñ habent ἀλλ' οὐκ ὠφέλησεν ὁ λόγος τῆς ἀκοῆς, ἐκείνους μὴ συγκεκραμένους τῇ πίστει, τοῖς ἀκούσασιν. i. Sed nihil eos adiuuit auditę ꝑmiſſionis ſermo. quandoquidē admixti nō eſſent neq; cōſenſiſſēt his q per fidē audierāt, ſ. Ioſue, & Caleb, q audierāt & crediderāt. vel eo ꝙ nō eſſēt admixti, & vniti p fidē, his q audierāt .i. crediderāt: ꝓut τῇ πίστει referri pōt ad præcedēs, & ſequēs. Alij legūt ꝓ συγκεκραμένους, συγκεκραμένος, & tūc refert̄ ad ſermonē, vt ſit ſenſ⁹ ꝙ nō ꝓfuit ills audit⁹, ſiue auditę ꝑmiſſionis ſermo, eo quòd nō eſſet hmōi ſermo fide ac p fidē admixt⁹ & cōiūct⁹ ijs qui crediderāt, Ioſue & Caleb .i. eo quòd nō perinde crediderūt vt Ioſue & Caleb, puto autē hoc loco vitio librariorum poſitum quæ pro qui, niſi interpres legerit τοῖς ἀκουομένοις. Et tūc ſenſus eſſet, ſed non profuit illis auditus ſermo ex his quæ audierunt, id eſt, propter ea quæ audierunt, quia non eſſet admixtus fidei.

3. Ingrediemur enim, &c. Iſtud eñ referendū mihi videt̄ ad id quod præ-

ceſſit ab initio, Timeam⁹ ne exiſtimeť ex nobis aliquis deeſſe, & ne qs exclu dať ab illo ingreſſu in requiẽ. Ingrediemur eñ & ipſi in requiẽ ei⁹, nos q cre didimus vel credim⁹. ꝙ aũt ingrediemur ꝓbat á cõtrario, dicẽs: queãdmodũ dixit, Sicut iuraui ĩ ira mea, ſi .i. ꝙ nõ ĩtroibũt ĩ requiẽ meã .i. ſi illi qa diffidẽ tes, & ĩcreduli, nõ ingreſſi ſũt ĩ requiẽ: ſupereſt, vt nos qui credidim⁹ ingre-

diemur eñ in requiẽ q credidimus:
Pſal. queãdmodũ dixit, Sicut iuraui ĩ ira
94.d mea, ſi introibũt in requiẽ meam. &
qdẽ operib⁹ ab inſtitutione mundi
B perfectis. Dixit eñ in quodã loco de
Gen. die ſeptima ſic, Et reqeuit de⁹ die ſe-
2.a ptima ab oib⁹ operib⁹ ſuis. Et ĩ iſto
rurſum, Si introibũt in requiẽ meã.
Quoniã ergo ſupeſt ĩtroire quoſdã ĩ
illã, & ij, qb⁹ priorib⁹ annũtiatũ eſt,
nõ introierũt ꝓpter ĩcredulitatẽ: ite-
rum terminat diẽ quendã, hodie, in
Dauid dicẽdo, poſt tantũ tẽporis, ſi-
Sup. cut ſupradictũ eſt, Hodie ſi vocẽ ei⁹
3.b audieritis: nolite obdurare corda ve-
ſtra. Nã ſi eis Ieſus requiẽ præſtitiſ-
ſet: nũquam de alia loqueretur poſt-

diamur, queãdmodũ dixit, Sicut iuraui ſi introibũt in requiẽ meã, & id quidem dixit, opibus ab inſtitutione mundi perfectis .i. iã dei requie cõſummata: vnde manifeſtum eſt nõ de prima illa requie, quę iã pacta eſſet Chrm illis ꝓmiſiſſe. Intẽdit enim Paul⁹ hoc loco probare tres ex ſcriptura eſſe requies, quarum prima ad vnum deum ſpectet, ſecunda ad Iudęos de terra ꝓmiſſionis, q̃ ſit figura tertiæ ad oẽs vere chriſtianos. vñ & ſubdit, dixit eñ .ſ. ſcriptura quodã loco de die ſeptima ſic, & requieuit de⁹ die ſeptima ab oib⁹ opib⁹ ſuis, qđ factũ ẽ cõſumatis mũdi opib⁹. In quo ĩtelligẽdũ eſt requieuiſſe deũ nõ laſſitudine, ſed operũ cõpletione, q de nouo creare deſierit, nõ gubernare. de ſecũda aũt requie q̃ fuit ĩ requie Paleſtina atq; p eã, de tertia, cui⁹ & ipſa figura fuit, ſubdit, dicẽs: & ĩ iſto ſub. loco iã allegato ex Dauid. Rurſũ de alia requie dictũ eſt, Si ĩtroibũt in requiẽ meã. Pro eo aũt qđ interp̃s habet, Et ĩ iſto rurſũ gręce ẽ, καὶ ἐν τότῳ πάλιν: & qa ἐν τότῳ ſumiť aliqñ ꝓ interim, poteſt hic eſſe ſenſus: Interim vero rurſũ .ſub. ſcriptura ait .i. interim vero dũ de requie diei ſeptimę ĩ deo ſcriptura loquiť, rurſũ de alia requie ait, Si introibũt .i. nõ introibũt in requiẽ meã: qm̃ ergo ſupeſt quoſdã introire ĩ illã requiẽ, & hi qb⁹ priorib⁹ annũtiatũ ẽ .i. Iudęi quib⁹ ꝓmiſſa erat terrę ſactæ requies, pręter Ioſue & Caleb, nõ introierũt ĩ illã ꝓpter ĩcredulitatẽ, iterũ terminat .i. definit, ſcilicet ſcriptura, diẽ quãdã, hodie Dauid dicẽdo .i. vocando eã p. Dauid, hodie. idq́; poſt tm̃ tpis á Paleſtina requie. Definit aũt quãdã diẽ eã hodie appellãdo ac dicẽdo, vt ſupra dictũ eſt, hodie ſi vocẽ ei⁹ audieritis nolite obdurare corda vr̃a. Arguit aũt hoc loco Paul⁹ ipm̃ Dauid noĩe requiei Paleſtinę, figuraliter de alia requie intellexiſſe, quia lõgo tẽpore poſt ingreſſum Ioſue in Paleſtinã, loquens Dauid, præfinit nobis diẽ certũ nõ ſeptimũ vocans, vt Geneſis, ſed hodie .i. hodiernũ: vnde nec de illa priori requie dei intelligit. nec de poſteriore in Paleſtina, niſi typice: quum longo poſt tẽpore, verba illa ſcripſerit in eadem terra habitans. Nam ſi eis Jeſus, id eſt, Ieſus Naue, ſiue Ioſue requiem verã præſtitiſſet, nunquã poſt hac Dauid de alia loqueręť die, admonẽs nos nõ obdurare corda noſtra, ne ab illa vera requie excludamur.

hac die. 4 Itaq; relinquitur ſabbatiſ- c
mus populo dei. Qui enim ingreſſus
eſt in requiem eius: etiam ipſe requi-
euit ab operibus ſuis, ſicut & à ſuis
deus. 5 Feſtinemus ergo ingredi in
illã requiem: vt ne in idipſum quis
incidat incredulitatis exemplum.
6 Viuus eſt eñ ſermo dei & efficax,
& penetrabilior omni gladio anci-
piti: & pertingens vſq; ad diuiſionẽ
animæ ac ſpiritus, cõpagum quoq;
ac medullarum, & diſcretor cogita-
tionum & intentionũ cordis. Et nõ Eccl. 15.d
eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpe Pſal. 33.c
ctu eius. omnia autem nuda & aper- D
ta ſunt oculis eius, ad quem nobis

4. Itaq; relinquitur ſabbatiſmus populo dei, id eſt, quia veram requiem Ioſue non præſtitit, relinquitur & ſupereſt populo dei .ſ. fidelibus alius ſabbatiſmus, id eſt, alia requietio. Nam id Hebræa vox ſignificat. Iſte autẽ ſabbatiſmus vita æterna eſt, in qua perpetuum beati requieſcent à laboribus. Qualis autem ſabbatiſmus ille futurus eſt, ſubdit dicens, Qui enim ingreſſus eſt in requiem eius etiam ipſe requieuit ab operibus ſuis. vbi τὸ γὰρ ꝓ δὲ poſitũ eſt, id eſt, enim pro autem: ſicut plerumq; his coniunctionibus abutitur Paulus. Eſt autẽ huius ſenſus, ꝙ qui ſemel ingreſſus fuerit in æternã illam dei requiẽ, requieſcet ab omnibus operibus ſuis, ſcilicet ſeruilibus, & moleſtijs, & omnibus omnino externis, atq; à perſecutionibus, tentationibus & afflictionib⁹, ſicut & a ſuis deus. i. ſicut ſeptima die ceſſauit ab omni opere externo de⁹: ſic ĩ illo magno ſabbato & æterna illa requie ab oĩ externo ope, & carnali requieſcemus, toti ſpũales facti.

5. Feſtinemus ergo ingredi ĩ illam requiem. dixerat prius, Timeam⁹ ne quis noſtrum videat̃ deeſſe vel tardius veniſſe, ſicut etiã græcum ὑστερηκέναι ſignificat. Nunc, inquit, feſtinemus ingredi in illam requiem, fide ſcilicet & bonis operibus. hoc eñ modo vim verbi σπουδάσωμεν .i. connitamur & operam demus, græci explicant. Propoſito autem ante præmio nunc terrorem addit negligentibus. vt ne in idipſum quis incidat, inquit, incredulitatis exemplum .i. ne quis eodem exemplo cum Iudæis per infidelitatem excidat, & pereat. i. ne ſicut illi per incredulitatem in deſerto proſtrati, in Paleſtinæ requiem ingreſſi non ſunt: ita & nos per infidelitatem in peccati ſolitudine, ac deſerto morientes, excludamur ab illa requie æterna.

6. Viuus eſt, &c. Hoc loco vel de verbo ingenito, vel de verbo qđ interne homini inſpirat intelligere poſſum⁹. Feſtinemus, dixit, ingredi in requiẽ, ne qñ per incredulitatẽ excludamur. viuus enim & efficax eſt dei ſermo. i. nunq̃ intermorit̃, ſed manet ſẽp immutabilis, & quod pollicit⁹ eſt præſtat: ꝓmiſit aũt nõ ingreſſuros in requiẽ qui increduli fuerint, credam⁹ igit̃, vt ingrediamur. Proprie tamen hoc loco ſermo dei pro verbo increato, & filio dei ſumitur, qui viuus & efficax dicitur propter viuificam eius operationem, & penetrabilioꝛ omni gladio ancipiti .i. vtrinq; ſcindente. pertingens vſq; ad diuiſionem ſpiritus & anime. vbi nõnulli, per animam potentias animales, per ſpiritum rationabilem facultatẽ intelligũt. Itaq; ſermo dei Chriſtus vſq; ad diuiſionem anime ac ſpiritus pertingit, dum animales & ſpirituales cogitationes diſcernit: compagum quoq; ac medullarum vſq; ad diuiſionẽ pertingit, id eſt, interna & externa noſtra nouit. Nam cõpagum nomine, quę

ſunt externæ membrorum colligationes, externa opera: medullarum autē quæ intus latent, internas intelligit cogitationes. His autem verbis nihil aliud vult Paulus, niſi quòd ſermo dei viuus Chriſtus, omnia nouit etiam internas cordis cogitationes, vnde in eandem ſententiam ſubdit, Et non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius, omnia autem nuda, & aperta ſunt oculis eius. Pro aperta autem græci habēt τετραχηλισμένα. Eſt aūt τράχηλος ſpina dorſi quæ procedit à vertice vſq; ad finem, inde τραχηλίζειν eſt medium animal per ſpinam diuidere ita, vt interna, & inteſtina omnia pateāt. Hac ergo metaphora vſus eſt Paulus, vt oſtenderet inteſtinas omnes noſtras cogitationes deo patere. Hæc omnia ergo huc adducit Paulus, vt Hebræos terreat ne de ꝓmiſſa requie æterna dubitent, quaſi diceret, ne deſperetis, viuit enim adhuc viuetq; æternum ſermo ille dei vnigenitus Chriſtus, qui cū tot millia incredulorū in deſerto proſtrarit, & vos etiam ſi increduli fueritis, peſſundabit. neq; eſt ꝙ illum fallere poſſe putetis, ſi vel tātillum apud voſmetipſos deſperetis. nouit enim ille omnia etiā cordis intima, ad quem, inquit, nobis ſermo, græce ὁ λόγος quem iſtic rationem græci interpretantur, id eſt, apud quem ratio nobis reddenda eſt recte aut ſecus geſtorum. poſſumus etiam forte interpretari de quo nobis futurus eſt ſermo, ſicut ante ad angelos, pro de angelis dixit.

ſermo. 7 Habentes ergo pontificem
magnū qui penetrauit cælos Ieſum
filium dei: teneamus ſpei noſtræ con
2.co. feſſionem. Non enim habemus pon
3.b. tificem qui non poſſit compati infir
mitatibus noſtris: tentatum autē per
omnia pro ſimilitudine abſq; pecca-
to. 8 Adeamus ergo cum fiducia ad
thronum gratiæ eius: vt miſericor-
diam conſequamur, & gratiam inue
niamus in auxilio opportuno.

ARGVMENTVM Cap. 5.

¶ officium pontificis deſcribit, oſtendens verum pōtificem fuiſſe chriſtū: ac pro nobis interpellantem exaudiri, obiter ruditatē illorum carpens.

7. Habentes ergo, &c. quum ergo tantum habeamus pōtificem in cælis pro nobis interpellantem, confidamus in eum: ꝙ qui in illam requiē introiuit, in eam nos ipſe inducet, vel tanto Moyſe maior, quòd ille in requiem Paleſtinæ ingredi nō potuit, Chriſtus in æternam requiem ingreſſus eſt. Hunc ergo habentes, teneamus. græce κρατῶμεν. i. apprehendamus confeſſionē ſpei noſtræ, id eſt profeſſionem fidei, & noſtram in illum fiduciam. Non enim habemus pontificem qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris. tentatum autem pro ſed tentatū, per omnia pro ſimilitudine. græce καθ' ὁμοιότητα, id eſt, ad ſimilitudinem, ſcilicet noſtri, hoc eſt omnibus modis tentatus, & afflictus eſt, quibus & nos homines affligi ſolemus. pro ſimilitudine ergo, id eſt ad inſtar noſtri, vel perinde atq; nos; & id tamen abſq; peccato, id eſt quum peccato non eſſet obnoxius.

8. Adeamus ergo, id eſt nihil ergo in fide hæſitantes, ſed in promiſſionibus eius libere confidentes, adeamus cum fiducia, & animo confidente ad thronum gratiæ eius, vt miſericordiam conſequamur, id eſt remiſſionem peccatorū, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno, id eſt quum tempus eſt in hac ſcilicet vita, quærēdi, & inueniēdi auxilij. non enim poſt hanc vitā ſeſe

offeret occaſio vt adiuuari poſſimus, ſi ſemel ab hac requie excludimur.
1. *Omnis nanq; pontifex*. omnis, inquit, in lege pontifex *ex hominibus*. ſ. homo ac de numero hominum aſſumptus, pro hominibus cõſtituitur in ijs quæ ſunt ad deum, id eſt in ſacrificijs & orationibus publicis, quæ pro cõmuni ſalute hominum fiunt, vt ſcilicet offerat dona, & ſacrificia pro peccatis. ſ. & ſtatuta in lege ſacrificia, & oblationes ſpontaneas. Accipitur autẽ talis, id eſt homo, hoc eſt fragilis, vt ſuæ. ſ. humanæ cõditionis memor facile condolere poſſit errantibus, & ignorãtibus ignoſcere: quoniã & ipſe *infirmitate circũdatus eſt*, id eſt peccatrice natura, & ad delinquendũ procliui: propterea debet quemadmodum pro peccatis populi offerre, ita & pro ſuis. Munus ergo aſſumpti pontificis eſt orare, & pro ſuis, ac populi delictis, ſacrificia offerre (ſicut Leuitici 9. Aaron ſacerdos, & pontifex pro ſuo peccato vitulum mactat, hircũ pro peccato populi) & agnoſcere ſe peccatorem, atq; ita populi peccatis cõdolere. Nec quiſquã, inquit, ſumit ſibi hunc honorẽ, ſed qui vocaẽ à deo tanquã Aaron. Non debet ſe pontifex intrudere, quomodo id ætatis Iudæorum pontifices faciebãt, ſed illos vocari à deo oportet, vel per ſe, vt Aaron, vel per electionẽ aut ſucceſſionem ex dei ordinatione factam. Pro eo autẽ quod eſt condolere, græci habent μετριοπαθεῖν, id eſt moderate ferre, & cum moderatione aliorum delicta portare, vt ne nimium indulgentes, nimiumq; ſeueri ſint. quomodo autem à domino vocatus ſit Aaron virga germinante, vide Numeri 17.
2. *Sic & Chriſtus*. Sicut in lege non oportebat intrudi pontificem, ſed à deo vocari: ita & Chriſtus non ſemetipſum clarificauit, vel glorificauit, græce ἐδόξασε, vt pontifex fieret, id eſt non per gloriam põtificatum ambiuit, ſed ille pater qui loquutus eſt ad eum, & dixit, filius meus es tu, ego hodie genui te, ſub. clarificauit, & ad gloriam pontificij vocauit: & certe non ambiuit hanc gloriam, qui ſe toties à patre in hanc functionem miſſum oſtendit. Non veni, inquit, à meipſo, ſed ille me miſit. Iſte locus autem ego hodie genui te, non facit ad probandum Chriſtum pontificem à deo conſtitutum: ſed quia illud poſtea probaturus eſt, præmiſit teſtimonium Chriſti diuinitatis, vt pote qui filius dei eſſet, ne ſimilem legalibus pontificem putarent, id eſt hominem tantum: & ſubdit: quemadmodum in alio loco dicit, Tu es ſacerdos

CAPVT V.

[1] OMnis nanq; pontifex ex ho A
minibus aſſumptus, pro ho-
minib⁹ cõſtituitur in ijs quæ
ſunt ad deum: vt offerat dona & ſa-
crificia pro peccatis. Qui condolere
poſſit ijs qui ignorant & errãt: quo-
niam & ipſe circundatus eſt infirmi
tate: & propterea debet, quemadmo
dum pro populo, ita etiam & pro ſe-
metipſo offerre pro peccatis. Nec B
quiſquam ſumit ſibi honorem: ſed
qui vocatur à deo, tanquam Aaron. 1.Pa. 23.b.
[2] Sic & Chriſtus nõ ſemetipſum cla-
rificauit, vt pontifex fieret: ſed qui lo
cutus eſt ad eum: Filius meus es tu: Pſal. 2.b.
ego hodie genui te. Quemadmodũ
& in alio loco dicit, Tu es ſacerdos Pſal.
in æternũ, ſecũdum ordinẽ Melchi- 109.b.

in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec. ſenſus eſt ergo, non ſibi vſurpauit ſacerdotium Chriſtus, ſed pater qui ad eum dixit, filius meus es tu, is illum glorificauit, & vocauit. quemadmodum alio loco ſcriptum eſt, Tu es ſacerdos inæternum &c. Ecce ergo rationem veri pontificis in Chriſto, quia pontificatum non ambiuit, ſed à patre ordinatus eſt.

ſedec.[3] Qui in diebus carnis ſuæ pre
ces ſupplicationéſq; ad eũ qui poſſit
C illum ſaluũ facere à morte, cum cla-
more valido & lachrymis offerens,
exauditus eſt pro ſua reuerentia.[4] Et
quidẽ cum eſſet filius dei, didicit ex
ijs quæ paſſus eſt obedientiã: & con-
ſummatus factus eſt omnibus obtẽ-
perantibus ſibi, cauſa ſalutis æternę,
appellatus à deo pontifex iuxta or-

3. *Qui in diebus, &c.* dixit põtificum eſſe pro delictis hoſtias offerre, nũc id Chriſtum feciſſe docet. qui in diebus carnis ſuę. i. vitæ mortalis, preces ſupplicationéſque ad deum qui poſſit illũ ſaluum facere à morte cum clamore valido & lachrymis offerẽs, exauditus eſt pro ſua reuerẽtia. tota autem vita pro nobis, ac pro ſua reſurrectione, aut magis pro noſtra in ſua, patrem orabat Chriſtus. clamor autem validus non exaltationem vocis, ſed ingens deſiderium ſignificat. Exauditus eſt autem, inquit pro reuerentia ſua. i. ſui paſſiue, græce ἐυλαβείας, quod & pietatem, & reuerentiam, ac venerationem ſignificat. Chryſo. reuerentiam, ſeu venerationẽ interpretatur, & ad humanitatẽ refert, ꝙ Chriſtus homo ratione tamen verbi dignus erat quem honore pater afficeret, adeò ꝙ tam ex gratia patris exauditus eſt, quàm ob ſuam dignitatem: quippe qui dignus eſſet qui pro ſui reuerentia & dignitate exaudiretur. Quidam ſimul iungunt quod ſequitur, Et quidem quum eſſet filius dei, id eſt, & id quidem quia non purus homo, ſed dei quoque filius eſſet: ſed præſtat iungere cum ſequẽtibus. Photius autem hoc loco ἐυλαβεῖαν, interpretatur pietatem, & φιλανθρωπίαν, ſiue humanitatẽ Chriſti erga nos, & interpretatur hunc locum hoc modo: quòd Chriſtus in paſſione duplicem orationem ad patrẽ fecerit. vnam mortis deprecatoriam, alteram ſupplicatoriam. Deprecatoriam, cum diceret, Si poſſibile eſt tranſeat à me calix iſte. Supplicatoriam, cum diceret, non ſicut ego volo, ſed ſicut tu. ſimiliter cum diceret, pater clarifica filium tuum, vt & filius tuus clarificet te, vbi clarificationem, Chriſti crucem & mortem interpretantur. In hac autem ſupplicatione nouiſſima exauditus eſt, inquit. ἀπὸ τῆς ἐυλαβείας, id eſt pro ſua erga nos humanitate & pietate. vel pro ſua ſingulari religione & ſanctimonia.

4. *Et quidem quum eſſet dei filius, &c.* id eſt quanquã dei filius eſſet omnia ab æterno intelligens, didicit tamen ex his quæ paſſus eſt obedientiam, id eſt experiẽtia didicit quanta, & quàm magna virtus eſt obedientiæ, propter quam exaltauit illum deus, & dedit illi nomẽ quod eſt ſuper omne nomen, vnde & ſubdit Paulus, Et conſummatus, græce τελειωθεὶς, id eſt perfectus vel immolatus (paſſio enim Chriſti perfectio illius, & cõſummatio fuit) conſummatus ergo, & ad ſummum honoris, & gloriæ gradum de cruce probroſa euectus, factus eſt omnibus obtẽperantibus ſibi cauſa ſalutis æternæ, quam in cruce operatus eſt, appellatus à deo pontifex ſecundum ordinem Melchiſedec. vere pontifex, qui pro delictis populi hoſtiam deo obtulit. idem ſuimetipſius hoſtia factus. quia autem de genere Leuitico nõ erat Chriſtus, ſubdidit, ſecundum ordinem Melchiſedec.

5. De quo nobis grandis ſermo, &c. pro grādis græce eſt πολὺς .i. multus, & ſenſus eſt, de quo multa dicēda ſunt nobis & interpretatu difficillima ob craſſum veſtrum ingeniū, quia imbecilles facti eſtis ad audiendum, qui antea mente integra fuiſtis, ſed eò per ignauiam recidiſtis. Etenim cum deberetis magiſtri eſſe, & alios docere non doceri propter tempus .id eſt, vel ex ipſo tempore, quia dudū eſt ꝙ credidiſtis: rurſum indigetis, vt doceamini quæ ſint elementa exordij ſermonum dei. Elementa autē, Chriſti humanitatē dicit, à qua rurſum initiandi erant rudiores effecti, vt inde ad diuinitatem aſcenderēt, & facti eſtis, inquit, quibus opus ſit lacte. i. humili & de minimis Chriſti operibus ſermone, nō ſolido cibo, id eſt, perfectiore doctrina, vtpote quæ diuinitatem concernit. Omnis enim qui lactis eſt particeps, id eſt, qui lacte tantū veſcitur, inhærēs humanitati Chriſti, neq; altius quicquam in eo cōſiderans, expers eſt, ſermonis iuſtitie. i. iuſtificationis, nec bene doceri poteſt iuſtificationem è Chriſto petēdam, vtpote quæ illi ratione diuinitatis competat: quā in eo adhuc non intelligunt, qui paruuli ſunt, & infantes, nec tanti capaces myſterij. Perfectorum autem eſt ſolidus cibus, ſcilicet eorū qui pro conſuetudine, græce διὰ τὴν ἕξιν, id eſt, per longum habitum exercitatos habent ſenſus ad diſcretionē boni & mali .i. ad diſcernēdum ſana ne an hæretica ſit doctrina. Non paſſim ergo ea de re cuilibet credendum, ſed ijs qui longa ſcripturarum verſatione exercitatos habent ſenſus.

dinem Melchiſedec. [5] De quo nobis D
grandis ſermo, & ininterpretabilis
ad dicēdum: quoniam imbecilles facti eſtis ad audiendum. Etenim cum deberetis magiſtri eſſe propter tempus: rurſum indigētis, vt vos doceamini quæ ſint elementa exordij ſermonum dei: & facti eſtis quibus lacte opus ſit, non ſolido cibo. Omnis enim qui lactis eſt particeps: expers eſt ſermonis iuſtitiæ: paruulus enim eſt. perfectorum autem eſt ſolidus cibus: eorum qui pro ipſa conſuetudine exercitatos habēt ſenſus ad diſcretionem boni ac mali.

ARGVMENTVM Cap. 6.

¶ Hortatur eos omiſſis fidei elementis ad perfectiorem diſciplinam euadere, nec in iterata per baptiſmum pœnitentia confidere, oſtendens non defuturum illis deum, ſed illorum in ſanctos beneficentiam præmiaturum, qui promiſſiones Abrahæ factas indubie præſtiturus eſt.

CAPVT VI.

[1] Quapropter intermittentes A
inchoationis Chriſti ſermonem, ad perfectionem feramur, nō rurſum iaciētes fundamen-

1. Quapropter, &c. Qūm eos arguiſſet tanquam paruulos, & infantes, ne animum deſponderent tanquam altioribus diſciplinis indigni: nūc hortatur

tum pœnitentiæ ab operibus mortuis & fidei ad deum, baptiſmatum doctrinæ, impoſitionis quoque manuum, ac reſurrectionis mortuorũ, & iudicij æterni. Et hoc faciemus: ſi
2. Pe. 2. d. quidem permiſerit deus.[2] Impoſſibile enim eſt eos qui ſemel ſunt illuminati: guſtauerunt etiam donum cæleſte, & participes facti ſunt ſpiritus

eos, vt omiſſis elementis ad perfectiorem diſciplinam ferantur. Omittentes ergo inchoationis Chriſti ſermonem, id eſt, initialem de Chriſto ſermonem, hoc eſt elemẽta, & primordia Chriſtianæ fidei, ad perfectionem huius doctrinæ, & ſermonis de Chriſto feramur: vel omiſſis elementis fidei qua ſatis inſtructi ſumus, feramur ad imitandam Chriſti perfectionem. inchoatio enim & fundamentum, inquit Chryſoſtomus, eſt fides, ſine qua apprehendi boni nihil poteſt. ſed hic immanendũ non eſt, non minus quàm puero in prioribus elementis, ſed ad perfectionis apicem contendendũ. Photius autem exponit quæ ſint iſta ſermonis de Chriſto initia, & quæ perfectio. Sermo ergo initij de Chriſto, ſiue initialis de fide Chriſti ſermo, eſt per pœnitentiam renunciare ſathanæ, credere in deum, baptizari, doceri euangelium eſſe à deo, ſpiritum ſanctum accipere, noſſe reſurrectionem mortuorum, credere futurum iudicium. Perfectio autem eſt poſt pœnitentiam initialem, & inſtructionem in fide ac baptiſmum in virtutibus promouere, perſecutiones & tentationes patienter ferre, quantum humana fert infirmitas, Chriſti diuinitatem comprehendere. Senſus ergo huius loci hic eſt: Omittamus iſta fidei elementa, & ad perfectiorem, ac ſolidiorem morum, ac fidei doctrinã feramur: neq; rurſum fundamentum iaciamus penitentie, &c. i. neq; iam de innouanda per pœnitentiam vita vos moneamus, vt ab operibus mortuis peccati per pœnitentiam recedatis: id enim iam feciſtis, & facere ſatis eſtis inſtructi: neq; fundamentum fidei ad deum iaciamus, id eſt neq; vos tãquam tyrones in fide erudiamus, qui iamdudum inſtructi eſtis. Neq; iaciamus fundamentũ baptiſmatum, id eſt neq; vos doceamus baptizari, qui iam baptizati eſtis, nec baptizari iterum poteſtis. neq; doctrine, id eſt neq; vos doceamus euãgelium eſſe à deo, id enim noſtis, neq; impoſitionis manuum, id eſt neq; denuo de ſpiritus ſancti gratia quæ per impoſitionem manuum in baptiſmo cõfertur, vobis diſſeramus: non enim indigetis: neq; de reſurrectione mortuorum, neq; de æterno iudicio. Omittamus ergo inquit, de huiuſmodi omnib⁹ quæ ſunt initia fidei Chriſtianæ vobis verba facere, ne fundamentum nouum iacere videamur, hæc vos elementa fidei docẽtes: ſed ad perfectionem feramur, de perfectioribus vos inſtituentes, ſcilicet de afflictionibus patienter ferendis, de Chriſti æterno ſacerdotio, & eius diuinitate verba facientes: & hoc faciemus, ſi quidem permiſerit deus: hoc enim referendum eſt ad id quod præceſſit, ad perfectionem feramur. ſic enim connectit Photius.

2. Impoſſibile eſt enim. quoniam per baptiſmum ad nouam vitam immutamur, erant qui confidentius peccarent, ſperãtes poſt diu ductam in peccatis vitam, rurſus per baptiſmum innouatum, & omnia ſibi condonatum iri. Itaq; quemadmodum in lege plura erant figuralium baptiſmatum, & lauacrorum genera: ita plures in Chriſto baptiſmos faciebant: contra quos hæc ſcribens Paulus: impoſſibile eſt, inquit, eos, qui ſemel illuminati ſunt, id eſt baptizati ſunt. Nam veteres ſacramentum baptiſmi ſacramentum φωτισμάτων, id eſt illuminationum vocant, guſtauerunt etiam donum cæleſte, &

participes facti ſunt ſpiritus ſancti, id eſt remiſſionem peccatorum, & ſpiritus ſancti gratias in baptiſmo acceperunt, guſtauerunt nihilominus bonum dei verbum, ſcilicet, vel quàm ſuauis eſt dominus his qui diligunt eum, vel euangelicam doctrinam virtuteſq; venturi ſeculi, ſcilicet & reſurrectionẽ, & æternum iudicium, in quo vitæ noſtræ rationẽ reddituri ſumus. Qui guſtauerunt ergo virtutes vẽturi ſeculi, id eſt, æterna & ſupplicia, & præmia fixa habent in animo. Impoſſibile eſt ergo eos qui hæc guſtarũt, & nihilominus ꝓlapſi ſunt, rurſum renouari ad pœnitentiam. Non ait impoſſibile eſt pœnitere, ſed renouari ad pœnitẽtiam, pœnitẽtiam inquã baptiſmatis, vt inquit Cyrillus. nam de ea intelligi ſatis indicat verbum ἀνακαινώσεως, id eſt, renouationis: quando per ſolum baptiſmum vere innouamur ab omni ꝑſus culpa, & pœna liberi: & de ea quoq; pœnitentia intelligi indicat locus ſequens, rurſum crucifigẽtes ſibimetipſis filium dei & oſtentui habentes. Baptiſmus enim eſt nobis vice crucis Chriſti: quia ſicut Chriſtus ſemel crucifixus, peccata omnia noſtra abſtulit, ita baptiſmus in virtute crucis Chriſti cuius eſt ſimilitudo, ſemel collatus, ab omnibus nos delictis abluit. Sicut enim Chriſtus ſemel crucifixus & mortuus, nunquam iterum moritur: ita ſemel baptizatus in Chriſto nunquam iterum baptizatur. quem qui iterare cupit, quantum in ſe eſt Chriſtum rurſus ſibi crucifigi cupit, exiſtimans crucem Chriſti primo baptiſmo ſemel applicatã, non fuiſſe ſufficientem: & quantum in ſe eſt oſtentui habet Chriſtum, & deriſioni. Id enim ſignificat verbum παραδειγματίζοντες, id eſt, ludibrio habentes. Sunt qui hunc locum nec male, interpretantur de peccato & blaſphemia in ſpiritum ſanctum, quæ eſt rectà deum & agnitam veritatem impugnare, & peccatum etiam affectatæ incredulitatis, de quo peccato Ioannes in prima canonica, capite quinto: Eſt peccatum ad mortem, non pro illo dico, vt roget quis: vel quum quis deſtinata malitia nulla re illectus peccat, & de eo dicit Paulus quòd impoſſibile eſt, id eſt, admodum difficile renouari ad pœnitentiam, quòd hi penè à deo deſerantur.

ſancti, guſtauerunt nihilominus bo
num dei verbum, virtutéſque ſeculi
venturi, & prolapſi ſunt: rurſus reno
uari ad pœnitentiam, rurſum cruci-
figentes ſibimetipſis filium dei, &
oſtentui habẽtes. 3 Terra enim ſæpe B
venientem ſuper ſe bibens imbrem,
& germinans herbam opportunam
illis à quibus colitur: accipit benedi-
ctionem à deo. proferens autem ſpi-
nas ac tribulos: reproba eſt, & male-
dicto proxima, cuius conſummatio

3. *Terra enim ſepe venientem.* Hic locus magis quadrat cum expoſitione quæ impoſſibile pro difficile ſumit, vt difficillimum ſit eos qui tot bona receperunt, ex certa propriáque malitia peccantes, & in ſpiritum ſanctum blaſphemantes, redire ad pœnitentiam: quod probat parabola terræ frugiferæ ac ſterilis, quia terra bona quæ ſupernè imbri recepto herbam bonam cultoribus ſuis generat, à deo benedicitur: quæ autem tribulos ac ſpinas ſufficiẽter ac large ſuſcepta pluuia profert, reprobata eſt agricolis, atque adeo maledictioni propinqua: vt ſi pergat in ea ſterilitate, nihil aliud ſuperet, niſi vt eam ignis deuoret, hoc eſt quod ait, cuius conſummatio in combuſtionem. Terra bona anima bona eſt, quæ ſupernam ac cæleſtem pluuiam vel gratiæ vel prędicationis rectæ excipiens, herbam bonam germinat cultoribus ſuis.

id eſt,prædicatoribus.Terra autem mala,cui imber ſupernus non prodeſt, ſed ſpinas tantum profert ac tribulos,anima eſt peruerſa , quæ ſpiritus ſan-cti monitionibus & prædicatione neglecta,opera tantum peccati profert & emittit,& hanc toties imbre prædicationis complutam,totieſque negligen-tem,& infructiferam permanentem , certum eſt eſſe maledictioni æternæ

in combuſtionem.[4] Confidimus autem de vobis dilectiſſimi meliora & viciniora ſaluti , tametſi ita loquimur.Non eñ iniuſtus deus,vt obliuiſcatur operis veſtri & dilectionis quã oſtẽdiſtis in nomine ipſius, qui miniſtraſtis ſanctis & miniſtratis.

C Cupimus autẽ vnumquẽq; veſtrum eandem oſtentare ſolicitudinem,ad expletionem ſpei vſque in finem:vt non ſegnes efficiamini , verũ imitatores eorũ qui fide & patientia hæreditabunt promiſſiones . [5] Abrahæ nanq; promittẽs deus: quoniã nemi-

Geñ. 22.c. nẽ habuit per quẽ iuraret maiorẽ, iurauit per ſemetipſum,dicẽs:Niſi be-

proximam:quòd ſi in ea ſterilitate permanſerit,finis eius eſt æterna combuſtio.

4. Cõfidimus enim,&c. his verbis cõſolatur eos, quaſi dicat , nõ hoc dico quòd vos putem combuſtioni proximos , neque enim iniuſtus eſt deus vt obliuiſcatur operis veſtri & charitatis,quã in omnes ſanctos oſtendiſtis, & nunc quoq; oſtẽditis. quia autem qui perſeuerauerit in finẽ hic ſaluus erit , ſubdit , Cupimus vos eandem oſtendere ſolicitudinem,id eſt,idẽ ſtudium, eundem feruorem, ad expletionẽ ſpei vſq; in finem , vt vos nequaquam à ſpe in æternam requiem introeũdi excidiſſe doceatis: vt nõ ſegnes efficiamini.id eſt, in benefaciẽdo deſides, verum imitatores eorũ qui fide & patientia hæreditant promiſſiones.Quoniam enim valde affligebantur,nec patebat conſolatio proxima,conſolatur dicens:imitatores eſtote patrum veſtrorum qui iam hæreditant promiſſiones ſibi factas. græce enim eſt,non hęreditabunt in futuro,ſed κληρονομούντων,id eſt hęreditantiũ,hoc eſt.qui iam hæreditatem ſortiuntur factarum ſibi promiſſionũ,verum in fide & patientia,quum longanimes fuerint in expectando. Ex longa enim expectatione probatur fides hominis & patientia,quam diutius habentes multi ex veſtris maioribus , hæreditatem tandem promiſſionum factarum ſunt conſequuti.vnum autem ex omnibus opponit Abraham, dicens.

5. Abrahe nãq;. Quum deo in immolatione filij paruiſſet Abraham, promiſſiones illi fecit his verbis Geneſ.22.Per memetipſum iuraui, dicit dominus, quia feciſti hanc rem, & non pepercisti vnigenito filio tuo, benedicam tibi & multiplicabo ſemen tuum,&c.& benedicentur in ſemine tuo omnes gentes. In verbis autem Pauli Hebræorum more ꝑ niſi affirmãtis magis eſt particula quàm dubitãtis.Huiuſmodi ergo promiſſionem Abrahæ factam, cui vel ſimplici credi debuerat,iuramẽto confirmauit deus.Quòd ſi promiſſionem hominis iuſiurãdum firmat ac ſtabilit,vt eo intercedẽte ceſſet omnis apud iudicẽ controuerſia:longe ſtabilior eſt dei promiſſio,quam iuramento firmauit per ſemetipſum iurans, quum alium non haberet per quem iuraret,maiorem. In quo.id eſt,in quibus verbis volens deus abundantius immobilitatem conſilij ſui ac propoſiti heredibus pollicitationis , id eſt,

his qui hęredes futuri ſunt promiſſionis factæ Abrahę, oſtēdere vt per duas res immobiles ſiue immutabiles, quibus. id eſt, in quibus impoſſibile eſt mentiri deum, ſcilicet per promiſſionem & per iuramentum illi accedens, fortiſſimum ſolatium habeamus, ſi quando nonnihil differri promiſſionem videmus. Vt, inquam, ſolatiū habeamus, nos qui confugimus ad ſpem propoſitam tenenda, græce εἰς τὸ κρατῆσαι. id eſt, ad apprehendendam ſpem æternæ hæreditatis nobis in Abrahæ promiſſione propoſitam: quam ſicut anchoram animæ tutam ac firmā habemus. Spes enim huius hæreditatis inter afflictiones ac mundi huius fluctuationes, eſt animæ noſtræ velut anchora, retinens eam ne vel in aduerſitatibus ad imum deſperationis barathrū deijciatur, néve proſperitatib9 in altum ſuperbiæ euehatur. Et quam ſpem, inquit, habemus incedentem vſq; in interiora velaminis. Alludit hoc loco Paulus ad velū quod in lege erat ante ſancta ſanctorum. Ipſa autem ſanctaſanctorum ſecreta regni cælorū ſignificant, & velum ante oppoſitū cælum ſignificat. Hoc ergo potiorem Hebræorū Chriſtianorum conditionem facit Paulus, quàm olim veterū in lege, quibus non licebat in ſanctaſanctorum introſpicere. Ipſi autem per ſpem ſibi in Abrahamo propoſitā incedunt, & inſpiciunt vſq; in interiora velaminis. i. intima regni cæleſtis præmia, atq; in his iam ſpe habitant. vbi, inquit, id eſt, in quæ interiora, præcurſor pro nobis introijt Jeſus. Si ergo ille pręcucurrit nobis viam facturus, & nos indubie ſequuturi ſumus. Introijt autem conſtitutus à deo patre & factus in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec pontifex, tantò pręſtantior, ac nobis vtilior quàm legis olim pontifices, quòd ij ſemel tantum in anno ſanctaſanctorum introibant, neque alios ſecum admittebāt: Chriſtus autem inæternum ibi habitat, ac nobis quò ſequeremur, viam pręcucurrit, quaq; pergeremus, pontem effecit. Aduertendum autem quòd promiſſionis Abrahæ, duplici de cauſa hoc loco meminit. primum vt promiſſionis in Chriſto illos doceret eſſe participes, ſi quidem veſtigia patris ſui Abrahæ, id eſt, fidem imitari vellent. Deinde vt non deſperarent dilatione promiſſorum, ſed per fidem, & patientiam, ſe tandem ſperarent adepturos, ſicut de Abraham dicit, Et ſic longanimiter ferens adeptus eſt repromiſſionem, quia (quod illi promiſſum erat) in temporalibus & ſpiritualibus

nedicens benedicam te: & multipli-
cans multiplicabo te. Et ſic longani-
miter ferens: adeptus eſt repromiſ-
ſionem. Homines enim per maiorē D
ſe iurant: & omnis controuerſiæ eo-
rum finis ad confirmationem, eſt iu
ramentum. In quo abundantius vo-
lens deus oſtēdere pollicitationis hę
redibus immobilitatem conſilij ſui:
interpoſuit iuſiurādum. vt per duas
res immobiles quib9 impoſſibile eſt
mētiri deum: fortiſſimum ſolatium
habeamus, qui confugimus ad tenē-
dam propoſitam ſpem, quam ſicut
anchoram habemus animæ tutam
ac firmam, & incedentem vſque ad
interiora velaminis. vbi præcurſor
pro nobis introijt Ieſus, ſecundum
ordinem Melchiſedec pontifex fa-
ctus in æternum.

benedictionem dei expertus eſt, & ſemen illius hæredem ſui agnouit. Aliæ autem promiſſiones in Chriſto ac per Chriſtum in nobis ſunt impletæ.
1. Hic enim, &c. Oſtenſurus Chriſtum eſſe ſacerdotem ſecundum ordinem Melchiſedec, ipſius hiſtoriam præmittit. Melchiſedec autem Hebræi tradũt eſſe Sem primogenitum Noe, qui rex Salem fuerit, illius quidem quę iuxta

ARGVMENTVM Cap. 7.

❡ Chriſtum eſſe verum ſacerdotem ſecundum ordinem Melchiſedec, cuius ſacerdotio, quod æternum eſt, abrogatum ſit Leuiticũ: Chriſtum quoq; præſtantiſſimum eſſe pontificem, pro nobis & nõ pro ſe interpellantem, oſtendit.

CAPVT VII.

A Geſi. 14. d. [1] HIc enim Melchiſedec Rex Salem, ſacerdos dei ſummi: qui obuiauit Abrahæ regreſſo à cæde regũ, & benedixit ei, cui & decimas omnium diuiſit Abraham. [2] primũ quidẽ qui interpretatur rex iuſtitiæ: deinde autem & rex Salem, quod eſt rex pacis, ſine patre, ſine matre, ſine genealogia, neq; initiũ dierũ, neq; finem vitę habẽs, aſſimi-

Scitopolin eſt, in qua etiã Hieronymo teſte Melchiſedec palatium oſtendit, ex ruinis, operis excellentiam præ ſe ferẽs. de hoc Melchiſedec neque natiuitas, neq; mors in ſcripturis inuenit, ſed tãtum Geneſis decimo quarto ſcribitur, q Abraham reuertenti à cæde Chodorlahomor Melchiſedec rex Salem quum eſſet ſacerdos dei altiſſimi, proferens panem & vinum, benedixerit: cui viciſſim pro accepta benedictione, tanquam ſacerdoti dei ſummi, omnium ſpoliorum, quæ habebat, decimas Abrahã dedit: quod non abs re Paulus allegat, ſed vt oſtendat quod ſi Melchiſedec chriſti tantum figura, Abraham dignitate anteierit, vtpote cui benedixit, & à quo decimas ille accepit, multò magis Chriſtus aliòs ſacerdotes & pontifices qui ex Abraham deſcenderunt, antecellit: quem multis modis à Melchiſedec præfiguratum oſtendit, dicens:
2. Primum quidem, &c. Melchiſedec, inquit, interpretatur rex iuſtitiæ: Melec enim, regem ſignificat, & Sedec, iuſtitiam. Salem autem vel Solom pax dicitur. quibus nominibus recte Chriſtus exprimitur, veræ iuſtitiæ rex & pacis: cuius alia ratione verus typus fuit Melchiſedec, ſine patre, ſine matre, ſine genealogia, non quòd patrem aut matrem non habuerit: ſed quia de illis nihil ſcriptura dicit. Sic autem Chriſti typus eſt Melchiſedec, quia ſicut illius pater non inuenitur, ita neq; Chriſti ſecundum carnem: & ſicut illius mater non legitur, ita neque Chriſti ſecundum diuinitatem: imò nec reipſa habuit. Et ſicut Melchiſedec ſine genealogia, græce ἀγενεαλόγητος, id eſt cuius generis origo reddi non poteſt, ſic neque diuinæ Chriſti generationis origo & modus perfecte capi poteſt, dicente Eſaia, Generationem eius quis enarrabit? alia quoq; ratione chriſti figura eſt Melchiſedec, neq; initium dierum neq; finem vitę habens, id eſt cuius ortus & interitus ignoràtur: ſic & Chriſtus quatenus deus, initium nõ habet, neq; finem habiturus eſt. Atq; ita Melchiſedec aſſimilatus filio dei manet ſacerdos in æternũ, non in ſe ſed in Chriſto: aſſimilatur autem quòd ad ſacerdotium attinet, quia ſicut Abraham panem & vinum obtulit: ita chriſtus ęternus ſacerdos ſub panis & vini ſpecie

bus carnem ſuam & ſanguinem nobis obtulit, & patri qui verus eſt Abraham, id eſt, gentium pater, in ara crucis corpus ſuum obtulit.

3. Intuemini autem, &c. Probaturus Chriſti ſacerdotium Leuitico præſtantius eſſe, hinc oſtendit, quòd Melchiſedec ipſo Leuitarum patre Abraham præſtantior fuerit, cui nimirum ipſe Abraham de opimis ſpolijs decimas dedit: quantomagis ergo ſacerdotibus legis Chriſtus antecellebat? Ne vero ſacerdotium Leuiticū contemnere videatur, de eius dignitate ſubdit.

4. Et quidem, &c. Non carebat ſanè dignitate ſacerdotiū Leuiticū. Nam ſacerdotes qui de Leui filijs eligebantur, à reliquo populo ſecūdum legis inſtitutionē decimas ſumebant: quum tamen omnes fratres eſſent ex eodem patre Abraham deſcēdētes, hoc eſt enim quod ait, Quanquam & ipſi de lumbis exierint Abrahe, id eſt, ab eodē cū cæteris Hebręis Abrahamo patre prodierint: nequaquam autē ab alijs decimas acciperent, niſi pręſtantiores eſſent. Cuius autē generatio non annumeratur in eis, id eſt Melchiſedec qui de Leuitarum genere non erat, decimas ſumpſit ab Abraham, & eidem, qui tanti habitus eſt à deo vt promiſſio illi benedictionis in Chriſto fieret, benedixit Melchiſedec: quod minus eſt autem, à meliore benedicitur, id eſt inferior à ſuperiore ac præſtantiore: præſtantior ergo Melchiſedec quàm Abraham, cui benedixit.

5. Et hic quidem, &c. id eſt quanquam ab alijs decimas Leuitæ accipiant, ſicut ab Abraham Melchiſedec, duplici tamen nomine inferiores illo ſunt. primum quòd hic. id eſt, in ſacerdotio Leuitico, aduerbium enim eſt, morientes homines decimas accipiunt. id eſt, qui decimas accipiunt ſacerdotes moribundi ſunt & mortales. Ibi autem, id eſt, in ſacerdotio ſecundum ordinem Melchiſedec conteſtatur. ſub. ſcriptura: quia viuit Melchiſedec, quia ſcilicet eius obitus non meminit: aut potius conteſtatur ſcriptura quòd cuius figura fuit Melchiſedec Chriſtus, æternum viuit: ſicut dictum eſt, Tu es ſacerdos in æternum &c. Deinde ſuperior eſt Leuitis Melchiſedec, quia vt ita dictum ſit. id eſt, vt ita dicam per Abraham et Leui. id eſt, ipſe etiam Leui (eſt enim recti caſus) qui decimas accipit, decimatus eſt. id eſt, decimas ipſi Melchiſedec ſoluit, hoc eſt quum decimas illi offerret Abraham & Leui, id eſt etiam ſacerdotes Leuitici qui decimas ab alijs accipiūt, decimas quodāmodo Melchiſedec obtulerunt. Adhuc enim erat in lumbis Abrahe, id eſt genitale ſemen eorum in Abrahæ lumbis erat, & ipſi futuri ſemē illius erant. In Abraham ergo quodammodo erant quando ei Melchiſedec,

latus autem filio dei, manet ſacerdos
in perpetuū. [3] Intuemini autē quan-
tus ſit hic: cui & decimas dedit de
præcipuis Abraham patriarcha. [4] Et
quidē de filijs Leui ſacerdotium acci
pientes, mandatum habent decimas
ſumere à populo ſecundum legem,
id eſt, à fratribus ſuis: quanquam &
ipſi exierint de lumbis Abrahæ. Cu-
ius autem generatio non annumera
tur in eis: decimas ſumpſit ab Abra-
ham, & hunc qui habebat repromiſ-
ſiones benedixit. Sine vlla autē con- B
tradictione: quod minus eſt, à melio
re benedicitur. [5] Et hic quidem deci-
mas morientes homines accipiunt.

obuiauit, quapropter illi decimas Abraham offerente, & ipſi quodammodo obtulerunt. Qui autem offert, inferior eſt accipiente: præſtantior ergo Melchiſedec Chriſti figura Leuiticis ſacerdotibus. quantò igitur & chriſtus?
6. Si ergo conſummatio. id eſt, ſi conſummatum & perfectum erat ſacerdotium Leuiticum, & iuſtificare poterat, ſub quo, id eſt, cuius ſacerdotij tē-

ibi autem conteſtatur quia viuit. Et
(vt ita dictum ſit) per Abraham, &
Leui qui decimas accepit decimatus
eſt. adhuc enim in lūbis patris erat,
quādo obuiauit ei Melchiſedec. 6 Si
ergo conſummatio per ſacerdotium
Leuiticum erat (populus enim ſub
ipſo legem accepit) quid adhuc ne-
ceſſarium fuit ſecūdum ordinē Mel-
chiſedec alium ſurgere ſacerdotē, &
non ſecūdum ordinem Aaron dici?
7 Tranſlato enim ſacerdotio: neceſſe
eſt vt & legis tranſlatio fiat. 8 In quo
enim hæc dicuntur: de alia tribu eſt,
C de qua nullus altario præſto fuit. Ma
nifeſtū eſt enim ꝙ ex Iuda ortus ſit
dominꝰ noſter: in qua tribu nihil de
ſacerdotibꝰ Moyſes locutus eſt. 9 Et
amplius adhuc manifeſtū eſt: ſi ſecū-
dum ſimilitudinē Melchiſedec, exur

pore populus Iudæorū legem accepit, quid neceſſe fuit vt alius exurgeret ſacerdos ſecūdum ordinem Melchiſedec. i. Chriſtus de quo dictum eſt, Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec? & nō ſecūdum ordinē Aaron, id eſt, non de tribu Aaron, de qua ſumēdi erāt ſacerdotes? Si enim iuſtificare illud poterat, chriſti non opus erat ſacerdotio: quia, vt ad Gal. ait, ſi per legem iuſtitia, Chriſtus gratis ac fruſtra mortuus eſt.
7. Tranſlato enim ſacerdotio. hic mihi enim pro autem ſumere videtur Paulus, vt ſit ſenſus, Si neceſſe fuit alium ſacerdotem ſecundum ordinem Melchiſedec exurgere, ob imperfectionem Leuitici ſacerdotij: indubie tranſlatum eſt illud Leuiticum ſacerdotium in chriſti ſacerdotium. Tranſlato autē ſacerdotio, legis tranſlatio neceſſe eſt vt fiat, ſimul enim & lex & ſacerdotium inſtituta ſunt: quòd ſi transfertur ſacerdotium, legem quoque transferri oportet: vides quomodo ſenſim legem abrogat.
8. In quo enim, &c. pergit probare tranſlatum eſſe ſacerdotium in quo. i. de quo, vel vt Græci ἐφ' ὃν, id eſt, ad quem. hoc eſt chriſtus enim ad quem vel de quo hæc dicuntur, Tu es ſacerdos ſecundum ordinem Melchiſedec, de alia tribu eſt: de qua nullus altario præfuit, id eſt, de tribu regali Iuda ortus eſt, de qua non licebat in ſacerdotes aſſumere: non de tribu Leuitica, vnde aſſumebantur. vnde ſi de tribu Leui non fuerit, & ſacerdos fuit, vt de illo teſtatur pater: manifeſtum eſt tranſlatum eſſe ſacerdotium. vt ſicut ſacerdotium Melchiſedec huius noſtri figura, regale fuit, Leuiticum tātum legale: ita chriſti ſacerdotium de regali tribu nati, regale eſſet.
9. Et amplius adhuc, &c. pergit oſtendere legis & ſacerdotij factam eſſe tranſlationem. Et hoc inquit, amplius manifeſtum eſt. Si, id eſt quia (ſic enim græci explicant) & ex eo ꝙ ſecundū ordinem Melchiſedec exurgat alius ſacerdos, ſcilicet chriſtus. qui nō ſecundū legē mādati carnalis factus eſt, a-

gat alius ſacerdos, qui non ſecũdum
legem mãdati carnalis factus eſt, ſed
ſecundum virtutem vitę inſolubilis:
Cõteſtatur enim, Quoniam tu es ſa- Pſal.
cerdos in æternum, ſecundum or- 109.c
dinem Melchiſedec. 10 Reprobatio
quidẽ fit præcedentis mandati: pro-
pter infirmitatẽ eius & inutilitatẽ.
nihil enim ad perfectũ adduxit lex:
introductio vero melioris ſpei, per
quã proximamus ad deum. Et quan
tum eſt nõ ſine iureiurando (alij qui
dem, ſine iureiurando ſacerdotes fa-
cti ſunt: hic autem cũ iureiurãdo per
eum qui dixit ad illum, Iurauit do- Pſal.
minus & non pœnitebit eũ: tu es ſa- 109.b
cerdos in æternum) in tantũ melio-
ris teſtamẽti ſpõſor factus eſt Ieſus.

non ſecundum legis inſtitutionem: quia ſecundũ eam de tribu Leui ſumen-
dus erat, Ipſe autem de tribu Iuda fuit: ex eo ergo manifeſtum eſt tranſlatã
legem, ꝙ ſecundum ordinem Melchiſedec exurrexit ſacerdos Chriſtus, &
non ſecundum legem, ſed ſecundum virtutem vitę inſolubilis, id eſt dei
ordinatione ac virtute, qui vitam habet & in ſe credentibus dat inſolubilem
& perpetuam. Quòd au-
tem legem appellauit, le-
gem mandati carnalis,
hoc fecit, innuẽs ꝙ cere-
monię & mandata legis
penè tantum carnalia e-
rant, ſicut, de non attre-
ctando, non edendo im-
mundo, de lauando, &
ſimilibus. Quòd autem
ſecundum virtutem vitę
inſolubilis factus ſit ſa-
cerdos, id eſt non mori-
turus vt legales, ſed per
petuus, oſtendit dicens,
Conteſtatur enim patri
filius, id eſt hoc de illo te
ſtimonium dat, Tu es ſa
cerdos in æternum, ſecũ
dum ordinem Melchiſe-
dec. Si in æternum, er-
go virtutem in ſe habet
vitæ inſolubilis.
10. Reprobatio quidem.
pergit oſtendere legem
eſſe abrogatam. præce-
dentis, inquit, mandati .i.
prioris teſtamenti ac le-
gis reprobatio & abie-
ctio facta eſt, id eſt lex
vetus abrogata & antiquata eſt, ob ſui inutilitatem & infirmitatem, non ꝙ
planè inutilis eſſet (erat enim à deo) ſed quia nihil ad perfectum adduce-
bat .i. in ſe confidentes perficere non poterat, initiabat enim tantũ Iudæos
per ceremonias ab idololatria deterrens: nunc vero introductio. ſub. facta
eſt, melioris ſpei .i. lex euangelica introducta eſt ſpem habens annexam me
liorem. Lex enim penè tantum temporalia habet pręmia. Si audieritis me,
ſi ſeruaueritis, bona terræ comedetis & ſimilia. At vero euãgelium cæleſtia
habet annexa præmia, & regni cæleſtis ſpem indubiã, in qua proximamus
ad deum, quia per fidẽ Chriſti & ſpem in eum acceſſum habemus ad deũ.
Reprobata ergo lege, introducta eſt per Chriſti ſacerdotium ſpes melior,
& quantum non ſine iureiurando, hic enim locus cõtinue legendus eſt, qui
clarius habetur græce καθ' ὅσον .i. quatenus non ſine iureiurando fuit inſti-
tutum Chriſti ſacerdotium. introducta eſt ergo melior ſpes, quatenus non ſi
ne iureiurando firmatũ fuit Chriſti ſacerdotium. quem vel ea ratione Leui-
ticis ſacerdotibus præſtantiorẽ oſtendit, ꝙ alij ſacerdotes nullo intercedẽte
iuramẽto inſtituti ſunt, Chriſtus autẽ cum iureiurãdo, vt ſcriptum eſt, Iura-
uit dominus, &c. Tu es ſacerdos, &c. Et in tãtum melioris teſtamẽti ſpon-
ſor factus eſt Ieſus .i. adeoq; tãtò melioris & præſtãtioris teſtamẽti .i. or-
dinationis legis ſcilicet nouæ, ſponſor, id eſt, mediator & interceſſor factus

D 11 Et alij quidem plures facti ſunt ſa-
cerdotes,idcirco quòd morte prohi-
berētur permanere : hic autem eo ꝙ
maneat in æternum, ſempiternū ha
bet ſacerdotium . Vnde & ſaluare in
perpetuum poteſt accedētes per ip-
ſum ad deū: ſemper viuens ad inter-
pellandum pro nobis. 12 Talis enim
decebat vt nobis eſſet pontifex : ſan-
ctus,innocens,impollutus, ſegrega-
tus à peccatoribus & excelſior cælis
factus:qui nō habet neceſſitatē quo-
tidie (quēadmodū ſacerdotes) prius
pro ſuis delictis hoſtias offerre, dein
de pro populi . hoc enim fecit ſemel
ſe offerēdo.Lex enim homines con-
ſtituit ſacerdotes infirmitatē haben-
tes: ſermo autē iuriſiurandi qui poſt
legem eſt,filium in ęternū perfectū.

ARGVMENTVM Cap.8.

℄ *chriſtum verū eſſe pōtificem docet,ac noui te-ſtamenti quod veteri longè præſtat,mediatorem.*

CAPVT VIII.

A 1 Apitulum aūt ſuper ea quæ
C dicūtur. Talē habemus pon-
tificem, qui cōſedit in dexte-
ra ſedis magnitudinis in cælis : ſan-

eſt Ieſus,ꝙ eius ſacerdotium iuramento firmatum eſt,non item legale.
11. Et alij quidem. Et hac quoq; ratione ſacerdotibus Leuiticis chriſtum præſtare oſtendit. ꝙ ſacerdotes Leuitici plures fuerūt , alio alij ſuccedente, eo ꝙ morte interueniēte vetarentur perpetuum manere in ſacerdotio: Chriſtus autem quia in perpetuū manet, ſacerdotium habet perpetuum, græce ἀπαράβατον, id eſt,incōmutabile,quod ſucceſſione ad alium nō demigrat.vnde quum immortalis ſit , accedentes per ſemetipſum .i. per fidem ipſius ad deū , in perpetuū ſaluare poteſt, ſemper pro illis interpellās. vbi autem eſt in perpetuum,gręci habent εἰς τὸ παντελὲς,quod ſignificare poteſt ad perfectum . 12. Talis enim. Talem nos habere decebat pontificem,qui iuxta humanitatē nō modo vitæ ſanctimonia cæteris præſtaret hominibus: ſed excelſior cælis eſſet,id eſt, cæleſtibus ſpiritibus angelis,vel ſupra cęlos etiam ad patris dexterā ſublimatus,cui non eſſet neceſſe pro ſuis delictis hoſtias offerre,quia peccatū non fecit,nec inuētus eſt in ore eius dolus: ſed pro populi delictis: neq; quotidie,vt veteres ſacerdotes: ſed ſemel:vna eīm ſui corporis hoſtia ſemel omnium delicta Chriſtus abſtulit.quare autem illos opus eſſet hoſtias ſępe repetere, Chriſtus autem ſemel omnium delicta expiarit , hoſtia ipſe factus & ſacerdos, oſtendit: quia lex ſacerdotes, homines infirmos & peccatores ſtatuit, ideo pro ſe alijsq; & ſæpe ſacrificia facere indigētes. Sermo autē iuriſiurādi qui poſt legē vel ſupra legē eſt,vtrūq; enim ſignificat τὸ μετὰ,ſacerdotē cōſtituit in ęternū filium dei perfectum,adeoq; nec ſui gratia neq; pluries offerre indigentem.
1. Capitulum autem ſuper ea, id eſt, ſumma & caput eorum quæ dicta

ſunt, hæc eſt: quaſi diceret, multa de Chriſti pontificio & ſacerdotio dixim⁹, omnium autē ſumma & ſcopus (Nam vtrūq; ſignificat τὸ κεφάλαιον) huiuſmodi eſt, talem habemus pontificem i. ſanctum, innocentem, impollutum, &c. qualem pauloante deſcripſimus, vel talem qui conſedit in dextera ſedis magnitudinis in cælis, id eſt qui in plenitudine diuinæ maieſtatis habitat ſanctorum miniſter i. vt quidam dicunt, qui ſanctis beatitudinem admi niſtrat, ſicut in parabola euangelica dicit, Præcinget ſe & tranſiens miniſtrabit illis: aut quia pro illis, quod pōtificis eſt munus, apud deum interpellat: vel melius ſanctorum vocabulo conformiter ad vetus pontificium veriſſima ſancta ſanctorū intelligere debemus, hoc eſt recōditiſſima dei patris archana, quorū adminiſter & proxeneta Chriſtus eſt, his quibus vult. horum ergo ſanctorum miniſter eſt Chriſtus, & tabernaculi veri quod fixit deus & non homo, quod quidem tabernaculum nonnulli ſummum cælum ipſam ſcilicet beatorū ſedem interpretantur. poſſumus quoq; & ipſam beatitudinem qua fruuntur ſancti, & in qua habitantes quieſcunt, intelligere.

ctorum miniſter, & tabernaculi ve-
ri, quod fixit de⁹, & nō homo. [2] Om
nis enim pontifex, ad offerendū mu
nera & hoſtias conſtituitur. vnde ne
ceſſe eſt & hūc habere aliquid quod
offerat. [3] Si ergo eſſet ſuper terram, B
nec eſſet ſacerdos: cum eſſent qui of-
ferrent ſecundum legem munera,

2. *Omnis enim pontifex.* Probat hoc loco ꝙ Chriſtus ad dexteram patris aſſumptus vere pontificis miniſterium agat, & deo patri pro nobis hoſtiam offerat. Omnis enim pontifex ad offerendum munera & hoſtias cōſtituitur & inſtituitur. hoſtias autem carnales victimas quę in cruore offeruntur intelligunt, dona autem indifferenter, & munera, quaſcunq; oblationes. Quū ergo pontificis partes ſint offerre pro populo, neceſſe eſt hunc Chriſtum habere aliquid quod offerat, nimirum humanitatem aſſumptam, quam ſemel in ara crucis immolatam deo patri pro nobis iugiter offert, ac pręſentat. Vere ergo ſanctorum miniſter eſt. ne videatur autem mirum quod tunc pontificem noſtrum in cęlis habitare dixerit, atque ita illum minime videamus, probat ex oppoſito nequaquam illum aliter verum pontificem, ac ſacerdotem futurum, dicens:

3. **Si ergo eſſet ſuper terram.** hunc locum ſic exponūt græca ſcholia, Si in terris adhuc ageret Chriſtus, nec mortuus eſſet ac per reſurrectionem in cælum aſſumptus, ne vere quidem ſacerdos eſſet: quoniam non haberet quā patri offerret ſufficientem hoſtiam: ſolum enim Chriſti corpus piacularis & expiatrix peccatorum noſtrorum victima ſufficiens eſſe potuit: mortuus eſt ergo, vt ſemetipſum hoſtiam pro nobis offerret: & à reſurrectione in cęlum aſſumptus, vt vera ſancta ſanctorum cum corpore ingreſſus verus pontifex illic pro nobis ſacra faceret, hoc eſt, pro nobis apud deū interpellaret. nam poſt peractum illud in cruce ſacrificium, nil ſupereſt niſi vt pro nobis ipſe interpellet. Si ergo eſſet adhuc ſuper terram nec mortuus eſſet, non eſſet verus ſacerdos, quippe cui nulla ſuppeteret vera hoſtia (quū præter eius mortem nulla eſſet digna) & eſſent alij ſacerdotes qui ſecundum legis inſtitutionem terrena offerrēt munera & carnales hoſtias. Si ergo ſuper terram adhuc eſſet, & pontificium exerceret in terris nōdum mortuus: nec perfectam illam ſui corporis hoſtiam immolaret, ſed ſimilem cum Leuiticis ſacerdotibus: non eſſet plus quàm illi verus ſacerdos, imò ne ſacerdos quidem eſſet: quia quum terrenum tantum offerret ſacrificium, non eſſet æternus ſecun-

dum ordinem Melchiſedec ſacerdos, nec ſacerdos quidem Leuiticus, qui de tribu Leui nõ eſſet, vnde legis aſſumuntur ſacerdotes, de quibus ſubdit:

4. **Qui exemplari et vmbræ deſeruiunt cæleſtium**, id eſt, qui tabernaculo legali deſeruiunt: quod eſt exemplar & vmbra rerum cæleſtium & tabernaculi illius cæleſtis. ꝙ autem tabernaculum exemplar eſſet cæleſtis, probat dicens, ſicut reſponſum eſt Moyſi quum conſummaret tabernaculum, vide, inquit, omnia facito ſecundum exẽplar quod tibi in monte monſtratũ eſt. Afferunt enim doctores & hoc loco græci, ꝙ Moyſi in mõte dominus non modo corporalẽ formam tabernaculi materialis oſtenderit, ſed etiã cæleſtis, & archana illi cæleſtia aperuerit, ac ſpirituale tabernaculũ: cuius figuram & vmbram quandam materiale tabernaculum ædificauit.

4 qui exemplari & vmbræ deſeruiũt
cæleſtiũ. ſicut reſponſum eſt Moyſi,
Exo. 25. b. Acto. 7. f. cum cõſummaret tabernaculum, Vide (inquit) omnia facito ſecundum
exemplar, quod tibi oſtenſum eſt in
monte. 5 Nunc autem melius ſortitus eſt miniſterium: quanto & melioris teſtamenti mediator eſt, quod
in melioribus repromiſſionibus ſancitum eſt. 6 Nam ſi illud prius culpa vacaſſet: non vtique ſecundi lo-
c cus inquireretur. 7 Vituperans enim
Hier. 31. c. eos dicit: Ecce dies venient, dicit dominus: & conſummabo ſuper domũ
Iſrael & ſuper domum Iuda teſtamẽ-
tum nouum, non ſecũdum teſtamẽ-

5. **Nunc autem melius.** Antea dixit ſi eſſet ſuper terram & necdum mortuus eſſet, ne vere quidẽ ſacerdos foret, quum ſacerdotes legales eſſent qui ſimiles cum illo hoſtias offerre poſſent. Nũc autẽ, inquit, melius ſortitus eſt miniſteriũ, præſtantius ſcilicet ſacerdotium in cælis, quàm illi in terris, & tantò prę ſtantius quantò melioris teſtamenti mediator eſt & largitor, ſcilicet euangelij. Quòd autem præſtantius ſit euangelij teſtamentum quàm legis oſtendit, dicens, quod in melioribus promiſſionibus ſancitum eſt & cõfirmatum. vetus enim teſtamentum temporalia aut terrena bona promittebat, dicens, Si volueritis & audieritis me, bona terrę comedetis, & ſimilia. Nouum, cuius mediator eſt Chriſtus æterna promittit, ac cæleſtia, ſcilicet regnum cælorum & ſalutem æternam. conſequenter quoque pergit oſtendere excellentiam noui ſupra vetus, dicens,

6. **Nam ſi illud prius culpa vacaſſet**, græce ἄμεμπτος ἦν, id eſt irreprehenſibile fuiſſet, non equidem tanquam malum in ſe continens, ſed tãquam imperfectum: hoc eſt, ſi perficere ſui obſeruatores potuiſſet & iuſtificare, nõ vtiq; ſecundi locus inquireretur. i. neceſſe non fuiſſet nouum, ac ſecundum teſtamentum accedere, quod tamen ex ordinatione dei acceſſit.

7. **Vituperans enim eos, &c.** græce μεμφόμενος γὰρ αὐτοῖς, id eſt cõquerens enim de ipſis deus dicit per Hieremiã ſcilicet 31. cap. Ecce dies veniũt, &c. quibus verbis nouum teſtamentum ſe daturum deus pollicetur domui Iuda ſpirituali, id eſt, Chriſtum vere cõfitentibus, atque omnino aliud. vnde addit, non ſecundum teſtamentum quod feci patribus eorum, in die qua apprehendi manum illorũ, vt educerem eos de terra Aegypti. i. non ſecundũ teſtamẽtũ. i. nõ tale quale illis ab Aegypto liberatis in Sina mõte dedi. hoc

tum quod feci patribus eorum in die
qua apprehendi manum eorum, vt
educerẽ illos de terra Aegypti. quo-
niam ipſi non permanſerũt in teſta-
mento meo:& ego neglexi eos dicit
dominus. Quia hoc eſt teſtamẽtum
quod diſponam domui Iſrael poſt
dies illos,dicit domin⁹, Dabo leges D
meas in mentem eorum,& in corde
eorum ſuperſcribam eas:& ero eis in
deum, & ipſi erunt mihi in populũ:
& non docebit vnuſquiſq; proximũ
ſuum,& vnuſquiſque fratrem ſuum,
dicẽs, Cognoſce dominum: quoniã
omnes ſcient me à minore vſque ad
maiorem eorum. quia propitius ero
iniquitatibus eorum:& peccatorum
eorum iam nõ memorabor.[8] Dicen
do autem nouum: veterauit prius.
Quod autem antiquatur & ſeneſcit:
prope interitum eſt.

ARGVMENTVM Cap. 9.

¶ Veteris ſacerdotij & pontificij cultus & ritus cum nouo componit, oſtendens quantum à veteris legis pontifice verus pontifex chriſtus differat, quámque illo praecellat.

CAPVT IX.

[1] HAbuit quidẽ & prius, iuſtifi A
cationes culturæ: & ſanctum Exo.
ſeculare. Tabernaculũ enim 26. a.
factum eſt primum, in quo erant & 36. a.

autem teſtamentum de-ſignauit. ne teſtamẽtum & pactum Abrahæ fa-ctum repudiaſſe videre-tur. Quale autem futu-rum ſit hoc nouum teſta mentum, ſubdit, dicens, Dabo leges meas in mẽ tem eorum. et in corde eorũ ſuperſcribam eas. Lex enim euãgelica apo ſtolis & diſcipulis nõ eſt ſcripto tradita, neq; ve-lut olim Iudæis, literis deſcripta in lapidib⁹, ſed per ſpiritũ ſanctũ. Quod vero ait, & non docebit vnuſquiſq;, non ad hæc tempora referẽdum eſt, quibus per malitiam ho minum, & iam refrige-ſcẽte charitate, doceri ac docere viciſſim indige-mus: ſed ad tẽpora apo-ſtolorum, in quibus ſta-tim accepto ſpiritu fide-les nullo labore doceban tur quæ ad fidem ſpecta bant, & hoc, inquit, quia propitius ero iniquitati-bus eorũ, & peccata eo-rum nõ recordabor am-plius, mens enim à pec-catis mũdata, prædican-tibus apoſtolis cõfeſtim Chriſti fidẽ ſuſcipiebat. Hũc autẽ locum ex Hie-remia adduxit Paul⁹, vt probaret prędictam eſſe veteris teſtamenti abro-gationẽ, ſuccedente no-uo. vnde ſubdit:

8. Dicendo autẽ nouũ, veterauit prius. quod au tem antiquatur & ſene-ſcit prope interitum eſt. quaſi diceret, nequaquã aliud teſtamẽtum nouũ appellaret, niſi vætus an tiquandum ſciret, ac pro xime interiturum & ceſ ſaturum: quod vtique factum eſt ſuccedente euangelio.

1. Habuit quidem. Pauló antè dixit antiquatũ eſſe vetus teſtamentum, & illi ſucceſſiſſe nouum. Nunc ne vetus dãnare videatur ſubdit, habuit quidem

& prius iuſtificationes culturæ. græce λατρείας quod dei cultum ſignificat. Iuſtificationes autem culturæ, græci interpretãtur leges ac ritus colẽdi dei, & quicquid ad cultum dei, & ſacrificium pertinebat. vnde quum in genere dixiſſet, ſubdidit in particulari & ſãctum ſeculare & duo tabernacula, &c.

candelabra, & menſa, & propoſitio panum: quæ dicitur ſancta. [2] Poſt velamentum autem ſecundum: tabernaculum, quod dicitur ſancta ſanctorum, aureum habẽs thuribulum: & arcam teſtamenti circuntectam ex omni parte auro, in qua vrna au-
B rea habens manna, & virga Aaron quæ frõduerat, & tabulę teſtamenti: ſupérque eam erant Cherubin gloriæ obumbrantia propitiatorium: de quibus non eſt modo dicendum

Ad intelligentiam huius loci notandum id quod hoc loco Oecumenius græcus dicit. Facit enim tria tabernacula. Prius quod ſanctum ſeculare vocat Paulus, ſiue vt gręci habent κοσμικόν .i. mundanum, ſic dictum quòd, vt inquit Chryſoſto. in illud indifferenter intrarent Iudæi & gentiles, in quo erat æneum altare holocauſtorũ, vbi victimas immolabant. Secundum tabernaculum quod ſimpliciter ſanctũ vocat Paul⁹, in quo erat ſeptem ramorum candelabrũ, & menſa & duodecim panes propoſitionis. Tertium interius in quo erat propitiatoriũ, arca, & cætera quæ Paulus enumerat: in quod ſolus ſummus pontifex, idq; ſemel tantũ in anno, introibat ſacrificaturus. primum tamen non inter tabernacula ponit Chryſoſto. ſed locum ſub dio ante tabernaculum: quod re vera vnum erat triginta cubitos lõgitudinis habens, decemq; latitudinis, totidemq; altitudinis: & inter altare æreum, vbi ſub dio mactabatur, & hoc tabernaculum, velum erat diſtinguens. Deinde ſequebat primum tabernaculum, in quo inquit Paulus erant candelabra, & propoſitio panum quæ dicitur ſancta. vbi autem habemus quę dicitur ſancta, græci habent ἥτις λέγεται ἅγια, quod referri quidem poteſt ad τὸ propoſitio panum, ſed melius eſt referre ad τὸ tabernaculum, pro quo græco eſt σκηνὴ fœmininum, & tunc ſenſus eſt, quod quidem tabernaculum dicitur ſancta, plurali numero .i. ſanctuarium, hoc prius tabernaculum viginti cubitos habebat longitudinis, poſt quod ſpatium, erat oppanſum velũ diuidens à priore parte reliquam partem longitudinis decem cubitorum, quę dicebatur tabernaculum ſecundum & ſancta ſanctorum, ſiue ſanctuarium ſanctuarij, & hoc dicit Paulus.

a. Poſt velamentum autem ſecundum. vbi τὸ ſecundũ ad velamen refertur vt dicas, quod tabernaculum dictum ſancta ſanctorum, erat poſt ſecundum velum diuidens à reliqua parte tabernaculi integri. Nam græce eſt μετὰ τὸ δεύτερον καταπέτασμα .i. poſt ſecũdum velum: vbi τὸ δεύτερον neutrum eſt, τὸ vero σκηνὴ .i. tabernaculum fœmininum, quapropter ineptè quidam vertit & explicauit poſt velum erat ſecundum tabernaculum: quum δεύτερον neutri generis non poſſit referri, niſi ad καταπέτασμα neutrum. i. velum: nam pro tabernaculo græce eſt σκηνὴ fœmininum. in hoc tabernaculo ait Paulus fuiſſe aureum thuribulum, & arcam teſtamenti, quæ ita appellatur, φ in ea tabulæ legis Moyſi datæ recõderent, in qua erat vrna aurea, & virga Aaron, & tabulæ teſtamenti, tametſi ab initio in arca ſolæ poſitæ ſint teſtamenti tabulæ: verum, vt Theophylactus inquit, quum ingruẽtibus bellis abſcondi ar-

cam oporteret, vt Hieremiæ temporibus factū eſt, forte vnā incluſa ſunt in arcam & vrna mannæ, & virga Aaron, ſicut à Gamaliele didiciſſe poterat Paulus, ſuper quā arcam, inquit Paulus, erant cherubin gloriæ.i. glorioſe fabrefacta cherubin, obumbrantia propitiatorium. Propitiatorium. Theophylactus fuiſſe putat operculum arcæ. Oecumenius autem aſſerit propidatorium fuiſſe, velut aureā menſam quadrangularē arcæ ſuperpoſitam: quæ propitiatorium dicebat, quòd inde reſpōſa daret deus. & ex deductione Exodi id manifeſtū eſt: nō ꝙ propitiatorium ipſam arcam contingeret, ſed eminentius perpendiculariter tamen ſuper arcam collocaretur. De omnib⁹ autem his loquutus Paul⁹ ſubdit, de quibus nō eſt modo dicēdū p ſingula. i. quanq̄ hæc ænigmatice alia ſignificent, nunc tamen nō eſt illa explicandi locus.

3. His vero, ꝛc. Superi⁹ tabernaculum deſcripſit & quæ in eo erant: nunc de ſacerdotibus & ſacrificijs: aſſerens ꝙ in prius tabernaculū ſacerdotes quoties viſum erat intrabant, & illic ſacrificabāt.

per ſingula.[3] His vero ita cōpoſitis, in priori quidē tabernaculo ſemper introibant ſacerdotes, ſacrificiorum officia conſūmantes, in ſecūdo autē, ſemel in anno ſolus pontifex: nō ſine ſanguine quē offerret pro ſua & populi ignorantia:[4] hoc ſignificāte ſpiritu ſancto, nondum propalatam eſſe ſanctorū viam, adhuc priore tabernaculo habente ſtatum,[5] quæ parabola eſt tēporis inſtātis: iuxta quā munera & hoſtiæ offerūtur, quæ nō poſſunt iuxta conſcientiam perfectū facere ſeruientem ſolummodo in cibis, & in potibus, & in varijs baptiſmatibus, & iuſtitijs carnis vſque ad C

In ſecundum autem ſolus pontifex intrabat, idꝙ ſemel in anno nō ſine ſanguine, quod notanter additum notare oportet. Nam Exo. 30. iubetur Aaron adolere incenſum in ſecundo tabernaculo ſingulis diebus mane, & propterea non dixit Paulus ſimpliciter quòd ſemel introibat, ſed ſemel cum ſanguine, hoc enim ſignificat non ſine ſanguine. vnde Exod 30. dicitur, Et deprecabitur Aaron ſemel p annum in ſanguine, hoc eſt cum immolatione victimæ, quem offerret pro ſua ꝛ populi ignorantia.i. pro delictis non ex certa ſcientia perpetratis, quæ huiuſmodi hoſtijs nō expiabantur, ſed pro peccatis ex ignorantia & fragilitate factis: in quo præſtantior eſt Chriſtus pontifex q̄ legalis, ꝙ non pro ſuis delictis quibus caruit offerret, neq; delicta tantum ex ignorantia, ſed etiam ex certo propoſito perpetrata expiaret.

4. Hoc ſignificante, ꝛc. nunc aggreditur Paulus anagogice interpretari quę de tabernaculis dicta ſunt. huiuſmodi ergo, inquit, erāt tabernacula, huiuſmodi ritus. Hoc ſignificante ſpiritu ſancto; per quæ ſcilicet ꝙ in ſancta ſanctorum cæteris ſacerdotibus non patebat acceſſus, ſignificabat ſpiritus ſanctus, ꝙ priore tabernaculo.i. lege adhuc ſtatum habente.i. ſtante ac in ſuo robore perſeuerante, ante Chriſti ſcilicet mortem nondum propalata erat via ſanctorum.i. nondum ad ſancta ſanctorum.i. ad ipſum cælum in illis figuratum patebat vel ipſis Iudęorum pręcipuis ſacerdotib⁹ acceſſus, in quod ſolus ſacerdos ſummus Chriſtus prior ingreſſus, antiquata per mortem ſuā lege, nobis aditum fecit, vnde ſubdit:

5. Quę parabola eſt, ꝛc. gręcè ἥτις παραβολὴ εἰς τὸν καιρὸν τὸν ἐνεστηκότα

quoquo modo varij hunc locum exponant, hic mihi videtur eſſe ſenſus, quẽ tum ex græca Pauli lectione, tum ex græcis ſcholijs olfacio. primo ſic reddi grę̨ca poſſunt, Quæ parabola vel ſimilitudo vſq; ad pręſens tempus: ſub. fuit vel durauit. nam ἕως pro vſq; ad poni frequens eſt Eſt ergo ſenſus, Quæ ſimilitudo vel qui typus tabernaculi legalis vſq; ad præſens tempus durauit.

tẽpus correctionis impoſitis. 6 Chriſtus autem aſſiſtens pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum non manufactum, id eſt nõ huius creationis, neque per ſanguinem hircorum aut vitulorum, ſed per proprium ſanguinẽ introiuit ſemel in ſancta, æterna re-

Si enim omnia quæ de tabernaculo dicta ſũt typus erant Chriſti, completa ſunt illa, ac finem habent. iuxta quam, ſcilicet ſimilitudinem. i. ſecundum quem ritum tabernaculi & ſacrificiorũ qui typus erant tantum noſtrorum, munera & hoſtiæ. i. oblationes, ac carnales victimę offerũtur, quæ non poſſunt ſecundum conſcientiam. i. animam, & ſpiritualiter perfectũ facere ſeruientem λατρεύοντα. i. huiuſmodi hoſtias offerentem. Et quare non poſſent perficere: quia carnalia tm̃ offerebãt, quę aĩam mũdare nõ valerent, vnde dixit, quæ nõ poſſunt pfectũ facere ſeruientẽ ſolũmodo in cibis & ĩ potib⁹, & varijs baptiſmatib⁹, & iuſtitiis carnis vſq; ad tẽp⁹ correctionis impoſitis. i. quæ perficere hoĩem nõ poterãt p ſola illa carnalia quæ vſq; ad tẽpus Chriſti, quo corrigẽda erãt, impoſita erãt. tñ græci ſecus legunt, p impoſitis legunt ἐπικείμενα. i. ſita, & referunt ad munera & hoſtias, vt ſit ſenſus, quę munera nõ poſſunt hoĩem pficere in ipſis tm̃ carnalib⁹ rebus & mandatis ſita. **In cibis & potibus.** i. in mãdatis quæ quid edas, quo abſtineas, decernu[n]t. **In varijs baptiſmatibus.** i. ablutionibus, quia ſi quid immundum contigiſſent, ſtatim ablui illos oportebat. **Et iuſtitijs carnis,** vel iuſtificationib⁹. Carnis autem iuſtificationes generaliter dixit omnia ſacrificia omneſq; ritus, ac ceremonias, quæ ab immunditijs tantum corporis mundabant, nõ autem animę maculas abſtergebant. Bene autem **vſq; ad tempus correctionis,** illa dona & ſacrificia in illis carnalibus ſita erant. i. vſque ad Chriſti aduentum, qui omnia in meliorem formam erat emendaturus.

6. Chriſtus autẽ aſſiſtẽs, p aſſiſtẽs græcè eſt παραγινόμενος, qđ etiã ſignificat accedens, hoc autẽ loco põtificiũ Chriſti deſcribit Paul⁹, dicens: Chriſtus accedens in hunc mundũ, vt põtifex eſſet futurorũ bonorũ. ſ. cęleſtium gaudiorũ, **per amplius & perfectius tabernaculũ.** i. corp⁹ ſuũ quod eo amplius eſt & capaci⁹ tabernaculo Iudæorũ, q̃ ĩ eo habitat oĩs plenitudo diuinitatis corporaliter, & pfectius, quia perfecte nos p carnem ſuã iuſtificauit. Per hoc ergo tabernaculũ introiuit in ſancta ſanctorũ Chriſtus. Per tabernaculũ autẽ nõ manufactũ. i. **nõ huius creationis,** hoc eſt nõ cæterarũ creaturarũ more cõfectũ: q̃a in vtero virginis ſine viri ſemine ſpũs ſcti opa effigiatũ eſt. Quẽadmodũ autẽ põtifici legali priuſq̃ ſecũdũ tabernaculũ intraret, p primũ trãſire opus erat, ita Chriſt⁹ priuſq̃ in cælũ aſcenderet, p tabernaculũ ſui corpis introiuit. Et rurſus quẽadmodũ põtifex non ſine ſãguine & præimmolata hoſtia introibat in ſancta, ita Chriſt⁹ nõ p ſanguinẽ hircorũ aut vitulorũ, qđ legalis põtifex faciebat, ſed p ppriũ ſanguinẽ immolata. ſ. in ara crucis ſui corporis hoſtia, ſemel introiuit in ſancta ſctõrũ. i. in cælũ & æternã gloriã. Bene autem ait ſemel: quia ſicut põtifex legis ſemel tantũ in anno cũ ſanguine introibat in ſancta; ita Chriſtus ſemel tantũ cum ſanguine introiuit in cælum.

demptione inuenta. 7 Si enim ſan- Leuí.
guis hircorum & taurorum & cinis 16.c
vitulæ aſperſus, inquinatos ſancti- D
ficat ad emundationem carnis: quã- 1.pe. 1.d
to magis ſanguis Chriſti qui per ſpi- 1.Io. 1.d
ritum ſanctum ſemetipſum obtulit Apo.
immaculatum deo, emundabit con- 1.b
ſcientiam noſtram ab operibus mor 1.Pe. 3.g
tuis ad ſeruiendum deo viuenti? 8 Et Ro.
ideo noui teſtamẽti mediator eſt, vt 5.b
morte intercedẽte, in redẽptionem
earum præuaricationum quæ erant
ſub priori teſtamento, repromiſſio-
nem accipiant, qui vocati ſunt æter-
næ hæreditatis. 9 Vbi enim teſtamẽ B
tum, mors neceſſe eſt intercedat te-
ſtatoris. Teſtamentũ enim, in mor- Gala.
tuis confirmatum eſt: alioquin non- 3.b
dum valet, dum viuit qui teſtat9 eſt.

Quod enim mortuus eſt, mortuus eſt ſemel. Introiuit autem eterna redem-ptione inuenta, quia per illum ingreſſum æternã necopinantibus nobis re-demptionem inuenit, & perfectam iuſtificationem ac peccatorum emunda-tionem peperit. quod re vera factum, probat à fortiori, dicens:

7. Si enim ſanguis hircorum. i. ſi ſanguis & cinis irrationabilium animaliũ emundare carnem potuit, quanto magis ſanguis Chriſti? qui quũ pontifex eſſet, hoſtia quoq; factus eſt, quãdo ſemetipſum per ſpiritum ſanctum immaculatũ deo patri obtulit in ara crucis, emundauit nõ carnẽ tantum, ſed conſcientiã & mẽtem ab operibus mortuis. i. peccatis ad ſeruiendum deo viuenti. vt ab illis emundati vere deo ſeruiamus. pro eo verò quod interpres noſter habet, p ſpiritum ſanctũ, græci habẽt διὰ πνεύματος αἰωνίου. i. per ſpiritum æternũ: quanq; grçca ſcholia nullam æterni mentionẽ faciant, ſed ſancti: aiũt eñ, ȣ̓ διὰ πυρὸς, ἀλλὰ διὰ πνεύματος ἁγίου προσενήγκας, ἄμωμον τῷ θεῷ. i. non per ignẽ ſed per ſpiritum ſanctũ inculpatũ ſe deo obtulit, & emundauit conſtientiam noſtram ab operibus mortuis. Alludit autẽ ad legem, in qua qui morticinium contigerit, immundus erat, & arcebatur à tẽplo, niſi prius purgatione facta: Sic qui morticinium peccati per conſenſum attrectat, immundus eſt, arceturq; à vero templo cæleſti, ſed ab illis nos immunditiis per ſuum ſanguinem Chriſtus emundauit. Quoniam vero erant qui exiſtimarent Chriſto mortuo iam non poſſe per eum peccata remitti, oſtendit vel hoc magis remitti poſſe, dicens:

8. Et ideo noui teſtamenti. Emundauit nos antea dixit. nam quò facilius id faceret, quum vetus teſtamentum præſtare illud non poſſet, noui teſtamenti mediator factus eſt nobis, quod ipſe nobiſcum pactus eſt, ſcilicet de peccatorum remiſſione: vt morte interueniente in redemptionem earum præuaricationum quæ erant ſub priori teſtamento, repromiſſionem accipiant æternæ hæreditatis qui ad eam fide vocati ſunt (mors enim Chriſti neceſſaria erat ad ęternę hæreditatis & promiſſionis adeptionem) prius per crucem deletis pręuaricationib9 legis, quę in priori teſtamento erãt, & per legem cõdonari nõ poterãt. hoc aũt dicit vt admoneat eos nequaq̃ deinceps in lege cõfidere. Q autem morte Chriſti opus fuerit, probat humana ſimilitudine, dicens:

9. Vbi enim teſtamentum, &c. id eſt, teſtamentum nunquam ratum eſt niſi

teſtatoris morte intercedente, quod quãdiu viuit immutare poteſt, & prorſus abrogare: ſic & teſtamentum vitæ & hæreditatis æternæ, quod nobis teſtatus eſt Chriſtus, validum eſſe nõ potuit, niſi per mortem ipſius. vnde bene dixit ꝙ noui teſtamenti mediator factus eſt, vt morte intercedente promiſſam hæreditatem apprehenderemus: & idcirco morte Chriſti & ſanguine opus fuit, quemadmodũ etiam ad veteris teſtamẽti confirmationem: ſicut ſubdit.

10 Vnde nec primum quidem , ſine
Exo. ſanguine dedicatum eſt. Lecto enim
24.c omni mandato legis à Moyſe vni-
uerſo populo, accipiens ſanguinem
vitulorum & hircorum cum aqua &
lana coccinea & hyſſopo , ipſum
quoq; librum & omnem populum
F aſperſit , dicens: Hic ſanguis teſta-
menti quod mandauit ad vos deus.
Etiam tabernaculum & omnia vaſa
miniſterij, ſanguine ſimiliter aſper-
ſit. Et omnia penè in ſanguine, ſecũ-
dum legem mundantur: & ſine ſan-
guinis effuſione, nõ fit remiſſio. Ne-
ceſſe eſt ergo exemplaria quidem cæ
leſtium, his mundari: ipſa autem cæ-
leſtia, melioribus hoſtijs quàm iſtis.
11 Non enim in manufacta ſancta Ie
ſus introiuit, exemplaria verorum:
ſed in ipſum cælum, vt appareat nũc
G vultui dei pro nobis. Neq; vt ſæpe
offerat ſemetipſum, quẽadmodum
pontifex intrat in ſancta per ſingu-
los annos in ſanguine alieno. (Alio-
quin oportebat eum frequenter pati
ab origine mundi.) Nunc autem ſe-

10. Unde nec primum quidem ſine ſanguine dedicatum eſt. i. confirmatum. Nam Exo. 24. legitur ꝙ Moſes lecto volumine fœderis corã omni populo vbi teſtamentum, & fœdus dei continebatur, quum populꝰ ſe reſpõdiſſet omnia ſeruaturum, ſumptum ſanguinem reſperſit in populum dicens, hic eſt ſanguis fœderis quod pepigit dominus vobiſcum. Hæc tantum in exo. recitantur, vnde ꝙ Paulus ſanguinem certorũ animalium nominat, hirci ſcilicet & vituli, atq; illũ aquæ commixtum, nimirum quo liquidior fieret ad aſpergendum: ſimiliter ꝙ lanæ coccineæ, & hyſſopi meminit, quibus confectum dicunt aſperſorium, vero ſimile eſt Paulũ legis peritum aut id ſcriptum legiſſe, aut à maioribus accepiſſe, nõ tantum autem teſtamentum vetus tunc à Moyſe ſanguine confirmatum eſt, ſed nulla penè in lege mundatio, nulla remiſſio ſine ſanguine fiebat. Et neceſſe erat, inquit Paulus, exemplaria celeſtiũ .i. carnalia legis ſacrificia quę typus & exẽpla ſunt cæleſtium & ſpũaliũ noſtrorũ ſacrificiorũ his aſperſionibꝰ mundari, quę Chriſti ſanguinis aſpſionẽ pfigurarent, ipſa autem celeſtia . i. ſpiritualia Chriſtianorũ ſacrificia, melioribꝰ ac perfectioribus hoſtijs: quod quidẽ per Chriſtum põtificẽ factum eſſe ꝓbat, dicens:

11. Non enim in manufacta, &c. quum ſacrificia ſacrificijs, pontificem pontificibus legalibus comparaſſet , nunc ſancta cum ſanctis comparat, dicens:

mel in cõſummationem ſeculorum,
ad deſtitutionem peccati, per hoſtiã
ſuã apparuit. 12 Et quemadmodum Rom. 6.b
ſtatutum eſt hominib⁹ ſemel mori, 1.pet.
poſt hoc autem iudicium: ſic & Chri 3.c
ſtus ſemel oblatus eſt ad multorum
exhaurienda peccata. ſecundo ſine
peccato apparebit omnib⁹ expectan
tibus ſe, in ſalutem.

ARGVMENTVM Cap. 10.

¶Legem cum omnibus ſuis ſacrificijs iuſtificãdi impotẽ fuiſſe oſtendit. Quapropter & nos chriſti corporis ſacrificio ſemel oblato iuſtificatos, nec ſperandum rurſus illum pro nobis oblatũ iri. Demum in afflictionibus quas ſuſtinerent fidem & patientiam retinere illos adhortatur.

CAPVT X.

1 VMbram enim habens lex fu A
turorum bonorũ, non ipſam Leui.
imaginem rerũ: per ſingulos 16.c
annos eiſdem ipſis hoſtijs quas offe-
runt indeſinenter, nũquã poteſt ac-

quòd Ieſus nequaquam in ſancta, hominum facta manibus intrauit, quę nec vera erant, ſed verorum tantum exemplaria, ſed in ipſum cælum per illa figuratum, vt illic habitans appareat vultui dei pro nobis, ac pro nobis interpellet, nõ vt ſemetipſum ſępius per ſui corporis hoſtiam & mortem offerat, quemadmodum pontifex legalis per ſingulos annos intrare in ſancta debebat, idq́ꝫ in ſanguine alieno. i. cum immolatione taurorum & hircorum. non ſic autem Chriſtus qui ſemetipſum obtulit in hoſtiam, idq́ꝫ ſemel tantum quum ſæpi⁹ non indigeret, alioqui, inquit Paulus, oportebat eum frequenter pati ab origine mundi. Si enim oĩm delẽdis peccatis nequaq̃ ſufficit vna mors, toties oportuit illum pati, quoties ab ipſo mũdi initio peccauerint electi. Nunc autẽ ſemel (ita vt nunq̃ poſtea) in conſummatione ſeculorum. i. in fine tẽporum ac nouiſſima ętate, ꝑ hoſtiã ſuã. i. immolationem ſui apparuit ad deſtitutionem peccati, græce εἰς ἀθέτησιν. i. ad ꝓfligationẽ & extinctionem peccati.

12. Et quemadmodum. Probat exemplo noſtri q̇ ſemel tñ moriemur, q̇ nequaq̃ vltra ꝓ nobis ſit moriturus chriſtus: quia ſicut ſtatutum eſt oĩbus hoĩbus ſemel mori poſt hoc autem iudiciũ. i. & quũ oẽs mortui fuerint, tũc ſequet̃ iudiciũ: ſic & chriſtus ad multorũ exhauriẽda, ac ꝓrſus abolenda peccata, ꝑ mortem ſemel, adeo vt nunq̃ poſtea, oblatus, ſecundo expectantibus ſe in ſalutem. i. ad illorum ſalutem apparebit ſine peccato i. ſine vlla pro peccatis hoſtia. Peccatum enim pro expiatrice peccatorum hoſtia frequenter ſumitur: quomodo chriſtum qui non nouerat peccatum pro nobis pater peccatum effecit. Apparebit ergo ſine peccato in ſecundo aduẽtu, quia nõ iam peccata expiaturus veniet, ſed vindicaturus, ſic enim pluribus explicat Oecumenius græcus.

1. Umbram enim habens, &c. Lex, inquit, vmbra tantum erat, & non imago futurorum bonorũ, futura aũt bona ſunt, vel Chriſti immolatio ꝓ nobis, & pctõrum remiſſio, vel cæleſtis patriæ præmia: & ſecundũ hoc duplex eſt ſenſus. Prior, q̇ lex vmbrã tñ habebat veri ſacrificij, & remiſſionis peccato-

rum, & nō ipſam verorum bonorum imaginē .i. veritatem. Sic enī Chryſoſt. nec enim in lege vera peccatorū remiſſio erat, ſed corporales quędā mundationes, illius vmbræ & figuræ, neq; verū ſacrificium, quod oīa ſemel exhauriret pctā, ſed illius tm̄ vmbra. carnales quædā victimæ. Secundo modo ſenſus eſt; ad quem accedit Gregori⁹ Nazãzenus, futura bona gaudia ſunt cæleſtis

cedentes perfectos facere: [2] alioquin
ceſſaſſent offerri: ideo ꝙ nullam ha-
berent vltra conſcientiā peccati, cul-
tores ſemel mundati. ſed in ipſis cō-
memoratio peccatorū per ſingulos
annos fit. impoſſibile enim eſt ſan-
guine taurorum & hircorum auferri
B peccata. [3] Ideo ingrediens mūdum
Pſal. 39.b dicit, Hoſtiā & oblationē noluiſti:
corp⁹ autē aptaſti mihi. Holocauſto
mata & ꝓ peccato nō tibi placuerūt.
Pſal. 39.b Tūc dixi, Ecce venio. in capite libri
ſcriptum eſt de me: vt faciā deus vo-
luntatem tuā. Superius dicens, Quia
hoſtias & oblationes, & holocauſto-
mata, & ꝓ peccato noluiſti, nec pla-
cita ſunt tibi quæ ſecundū legē offe-
runtur, tunc dixi: Ecce venio vt faciā
deus voluntatē tuā. aufert primū, vt
ſequēs ſtatuat. In qua volūtate ſancti
ficati ſum⁹ p oblationē corporis Ieſu

patrię: illorū imago, euāgelica lex, & vita: quę illa nobis q̄ proxime fieri in hac vita poteſt, repræſentat. Nouum ergo teſtamentū futurorum bonorum imaginē habet. Lex autē vmbrā: quum ænigmatice tm̄ & obſcure illa nobis prǽferret ad quæ p fidem euangelicā ſpe cōtingimus, imò illorū ꝑguſtamenta quædam habēt, qui guſtauerunt q̄ bon⁹ & ſuauis eſt dn̄s. Lex ergo vmbrā tātum, & nō imaginē futurorum bonorū habens, nūq̄ poteſt accedētes ad ſe, & in ſe cōfidentes pfectos facere, eiſdem ipſis hoſtijs & victimis, q̄s indeſinenter offerunt ſacerdotes per ſingulos annos. Neq; enim huiuſmodi hoſtiæ toties repetitę iuſtificare poterāt: quod probans Paul⁹ ſubdit:
2. Alioquin ceſſaſſent, &c. gręci legunt ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐπαύσαντο, &c. ſd ē, alioquin nōnne ceſſaſſēt offerri, ideo ꝙ (ſi legis hoſtiæ vere iuſtificarent) nullā haberēt cōſcientiā peccati cultores .i. q deū hmōi ſacrificijs colerent, ſemel p hmōi hoſtias purgati ſquēadmodū enī Chriſti ſacerdotiū, qa oīm expiādis pctīs ſufficiēs fuit, iā nō ampli⁹ immolat̄: ita ſi ſufficienter illæ hoſtiæ ā pctō offerētiū cōſciētiā emūdaſſent: quotānis offerri deſijſſent. Nō ergo ī ipſis, & p ipſas cōſciētiæ fit emūdatio, ſed pctōrū tm̄ cōmemoratio, & accuſatio nō remiſſio. Per legē .n. inqt alibi Paul⁹, cognitio pctī: nō itē ablatio. Impoſſibile eſt enī ſāguine taurorū & hircorū auferri pctā, & ideo hmōi ſacrificia abrogata ꝓbat, dicens:
3. Ideo ingrediens mundum, &c i. quum aſſumpta humanitate in mundum venit dei fili⁹, per os Dauid patri inquit, hoſtiam & oblationem noluiſti pater .i. neq; carnales victimæ legis, neq; expertes ſanguinis oblationes tibi placuerunt: ſicut Hiere. 6. dicit̄, holocauſtomata veſtra nō ſunt accepta, & victimæ vr̄æ nō placuerunt mihi. quia ergo, inqt, noluiſti hmōi hoſtias, corpus aptaſti mihi, ſiue ipſam ſacrificiorum veritatem, & non vmbrā. (Nam corpus ſolida veritas euāgelij dicitur) ſiue magis corpus humanitatis meæ,

quod tibi in ſacrificium offerrē holocauſtomata, & pro peccato non tibi placuerunt. holocauſtomata differunt ab hoſtijs, ꝙ quæ in holocauſtomata offerebantur animalia, tota incendebantur, hoſtiæ non item: ſed deo oblatæ ſacerdotum cibus erant. Oſtendit ergo nulla omnino veteris legis ſacrificia ita deo placuiſſe, vt per ea peccatum remitteretur. Sacrificia ergo, inquit Chriſtus patri, quum ſcirem tibi nō placere, tunc dixi ecce venio, vt ſcilicet me tibi verum ſacrificiū offerā, hoc eſt enī quod inquit, vt faciam deꝰ voluntatem tuam: ſicut ipſe ait Ioan. 4. Meus cibꝰ eſt, vt faciam voluntatē patris mei, & perficiam opus eius, opus ſcilicet redemptionis. Venio ergo, inquit, vt faciam voluntatem tuam. In capite libri ſcriptum eſt de me, & hoc per parenthesim legendum græci docent. i. nam in cap. libri ſcriptum eſt de me, ſiue vt Hebrȩi habent, in volumine libri: in cap. autem. i. in ſumma libri, ſcilicet ī lege ipſa, quia omnia veteris legis ſacrificia de me ſcripta ſunt. i. in figurā veri ſacrificij quod eram in cruce oblaturꝰ. Quum autem hoc teſtimonium Chriſti de ſacrificijs legis Paulus attuliſſet, ſubdidit dicens, Aufert primum vt ſecundum ſtatuat. i. priores legis immolationes abrogauit, vt ſecundum ſui corporis ſacrificium ſtatuat ac ſtabiliat, quod eſt intelligendum per voluntatem patris cui per filij mortem redimere nos viſum eſt, ſicut ipſe declarans ſubdit, in qua voluntate ſanctificati ſumus per oblationem corporis Ieſu Chriſti ſemel. ſemel autem, quia amplius non eſt immolandus nec moriturus.

Chriſti ſemel. [4] Et omnis quidem ſa C
cerdos prȩſto eſt quotidie miniſtrās,
& eaſdem ſæpe offerens hoſtias, quȩ
non poſſunt auferre peccata: hic au-
tem vnam pro peccatis offerens ho-
ſtiam, in ſempiternum ſedet in dex-
tera dei, de cætero expectans, do-
nec ponantur inimici eius ſcabel- Pſal. 109.a
lum pedum eius. Vna enim oblatio- 1. co. 15.d
ne, conſummauit in ſempiternum Hier. 31.f
ſanctificatos. Conteſtatur autē nos ſupr. 8.e
& ſpiritus ſanctus. Poſtquam enim
dixit, Hoc autem teſtamētum, quod
teſtabor ad illos poſt dies illos, dicit
dominus, Dabo leges meas in cor-
dibus eorum, & in mentibus eorum
ſuperſcribam eas: & peccatorum, &
iniquitatum eorum iam non recor- D
dabor amplius. Vbi autem horum
remiſſio: iam nō eſt oblatio pro pec-

4. Et omnis quidem ſacerdos, &c. Differentiam facit ſacerdotis legalis & chriſti, ꝙ ſacerdos legalis quotidie præſto eſt, græce ἕστηκεν. i. ſtat, miniſtrās ſiue ſacrificans, & eaſdem hoſtias ſæpe offerens. i. taurum aut hircum: quæ quidem hoſtiæ auferre peccata non poſſunt. hic autem ſcilicet chriſtus, vnā non ſæpius, ſed ſemel in ſempiternum pro peccatis noſtris offerens ſui corporis hoſtiam, ſedet in dextera dei: & hinc ſacerdote legali ſuperior, ꝙ ille tantum ſtat, per hoc miniſtrantis habitum præ ſe ferens: Chriſtus autē quod regnantis eſt, ſedet de cætero expectans, donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius. i. tempus iudicij expectās, in quo poſtquam plenitudo gentium intrauerit, & omnis Iſrael ſaluus fuerit, completo electorum nu-

merò, omnes inimici eius & dæmones, & increduli ſubijcientur illi, quando iam in ſeducendis, ſi fieri poteſt, electis illi repugnare ceſſabunt, ac vel inuiti, dominum gloriæ agnoſcent: qui quidem vna oblatione conſummauit in ſempiternum ſanctificatos .i. baptizatos in ſuo ſanguine, ſui corporis oblatione in ſempiternum cõſummauit, & perfecit, vt nunquam in æternum, ſi velint, illis peccata imputentur. Quod per Hieremię verba probat, dicẽs: Cõteſtatur autem nobis ſpirit⁹ ſanctus .i. teſtimonium nobis præbet, ꝙ nõ imputanda ſint ſanctificatis peccata, qui quum dixiſſet per Hieremiã, Hoc autem teſtamentũ qđ teſtabor ad illos poſt dies illos dicit dominus, dabo leges meas in cordibus eorũ, & in mentibus eorum ſuperſcribã eas, & peccatorum, &c. Eſt in his verbis Pauli eclipſis. Nã poſt hæc verba, ſuperſcribã eas, ſupplent græci προσίθηκι .i. quum dixiſſet, hoc autẽ & cętera, addidit, & peccatorum. ſcilicet poſtquã hæc dixit ſpiritus ſanct⁹, addidit, & iniquitatũ eorum nõ recordabor amplius, oſtendens ꝑ hęc nouiſſima verba iã oblitis, & obliteratis in nouo teſtamento ꝑ Chriſti hoſtiã peccatis, nõ opus eſſe alio ſacrificio: vnde ſubdit, vbi autem horum .i. peccatorum facta eſt remiſſio, iam non eſt oblatio pro peccato neceſſaria.

cato. 5 Habentes itaqꝫ fratres fiduciã
in introitu ſanctorum in ſanguine
Chriſti: quam initiauit nobis viam
nouam & viuentem per velamen, id
eſt, carnẽ ſuã, & ſacerdotem magnũ
ſuper domum dei, accedamus cũ vero
corde in plenitudine fidei, aſperſi
corda à cõſcientia mala, & abluti cor
E pus aqua munda, teneamus ſpei noſtræ
confeſſionem indeclinabilem.
fidelis enim eſt qui repromiſit. 6 &
conſideremus inuicem in prouocationem
charitatis & bonorum operum:
non deſerentes collectionẽ no-

5. Habentes itaqꝫ, &c. Oſtenſa Chriſti ſacrificij efficacia per quem remiſſa nobis ſunt peccata, hortatur nos ad ſperandum in illo, dicens: habentes. Eſt autem hic locus paululum hyperbaticus, quem nos quo dilucidior eſſet ita vertimus, Itaqꝫ fratres quum liber nobis in ſancta ſanctorũ aditus per Chriſti ſanguinem pateat, quo nobis ille viã fecit, & innouauit, nouam ac viuentẽ & virentẽ, eo per carnis ſuæ velamen ingreſſus, quumqꝫ ſacerdotem magnũ Ieſum domui dei præfectum habeamus, nihil hæſitantes, ſed certiſſime nos exauditũ iri perſuaſi, vero ac nõ ficto corde ad eum accedamus, ab iniqua conſcientia purã aſperſamqꝫ mentẽ habentes: & aqua munda corpus abluti, conſtantem ſpei noſtræ profeſſionẽ, ac nõ nutantẽ retineamus. Fidelis enim deus eſt, qui adiutorẽ ſe fore promiſit. Auget aũt Hebręis ſpẽ Paulus ijs verbis, ꝙ nõ queadmodũ olim ſoli põtifici in ſancta ſctõrum patebat adit⁹, ita & nũc: ſed in vera ſancta .i. cælũ ipſum via pateat oĩb⁹, quò pontẽ ſtrauit verus põtifex Chriſt⁹, ac nouã viã dedicauit domui dei pręfectus, vbi per domum dei vel fideles ipſos in quib⁹ habitat deus, vel etiã regnũ cælorum intelligere potes. Et ſicut per velamen in ſancta ingrediendũ erat, ſic Chriſtus per velamen in cælum intrauit, hoc eſt ꝑ carnẽ ſuã quæ diuinitatẽ ipſi⁹ nobis velabat & occultabat, quò nos ingreſſuri ſum⁹, mente purificati, & aqua baptiſmatis abluti, modo in ſpe ꝑcepta ꝑſeueremus, neqꝫ vacillem⁹: fidelis eñ adiutor de⁹, mõ cõſtãter ꝓpoſitã ſpẽ retineam⁹. quo aũt id pacto fiat admonet, dicẽs:
6. Et conſideremus inuicem .i. vt græca ſcholia dicunt, agnoſcamus nos in-

ſtram ſicut cõſuetudinis eſt quibuſ- Sup.
dam,ſed conſolantes:& tanto magis 6.c
quãto videritis appropinquãtẽ diẽ.
7 Voluntarie enim peccãtibus nobis
poſt acceptam notitiam veritatis: iã
non relinquitur pro peccatis hoſtia,
terribilis autẽ quædã expectatio iu-
dicij & ignis ęmulatio:quę conſum-
ptura eſt aduerſarios.Irritam quis fa
ciens legem Moyſi: ſine vlla miſera Deut.
tione,duobus,vel tribus teſtib⁹ mo- 17.b Matt.
ritur. quantó magis putatis deterio- 18.b Ioã.
ra mereri ſupplicia qui filium dei cõ- 8.c
culcauerit, & ſanguinem teſtamenti 2.co.
pollutũ duxerit, in quo ſanctificatus 13.a F
eſt, & ſpiritui gratiæ contumeliam Deu.
fecerit?Scimus enim qui dixit,Mihi 32.e rom.
vindictam:& ego retribuam.Et ite- 12.d
rum, Iudicabit domin⁹ populũ ſuũ.
Horrendum eſt incidere in manus

uicem,& conſideremus ꝙ vnius paſtoris grex vnus ſumus,vel cõſideremus inuicem,alter alterius perfectiones,in prouocationem charitatis & bonorũ operum. græce εἰς παροξυσμὸν.i. ad incitationem, hoc eſt vt incitemur ad mutuã charitatem, ac viciſſim bona opera imitanda ac facienda. Non deſerentes collectionem noſtrã. græce ἐπισυναγωγήν.i. aggregationem,tum corporum tũ aĩorum,& vt Photius interp̃tatˀ mutuam cõſenſionem. Admonet autẽ ne ſint ſingulares & ꝑ ſectas diuiſi, ſed ſæpius in domino cõueniant ad mutuam charitatem retinendã, & nõ diſcedant ab eccleſiæ cõmunione: ſicut,ĩquit,eſt conſuetudinis,quibuſdã nolle cũ cõmuni eccleſia ſentire, ſed ab ea ſemet ſegregare, & diſcedere. Conſolantes inuicẽ, q̃to magis videritis appropinquare diem,vel diem iudicij, vel extremum cuiuſq; diem.

7. Voluntarie enim. Quia dixerat ſufficientẽ eſſe Chriſti hoſtiã hoĩm expiãdis peccatis,ne inde fiduciam peccandi ſumerent,ſperãtes rurſum ꝓ ſuis peccatis oblatum iri Chriſtũ, aut rurſus ꝑ baptiſmũ. quod ex ſacrificio Chriſti vĩ habet ſeſe ad nouã vitã immutãdos hanc opinionẽ tollit, dicens: volũtarie eñ, &c. & referendum eſt ad id quod præceſſit,teneam⁹ ſpei noſtræ confeſſionem indeclinabilem,& inuicem charitatẽ cuſtodiamus & cõſolemur,volũtarie enim peccãtibus nobis.i.poſt agnitã Chriſti veritatem ſi voluntarie peccam⁹.i. de induſtria pctõrum pœnitere nolimus,vel vt explicat Oecumeni⁹, Si vſq; ad finẽ in pctĩs permanem⁹, & immorimur,vel ſi ex certa malitia agnitã veritatẽ impugnam⁹: nã hos poſtea vocat aduerſarios.hoc autẽ videtˀ eſſe pctm̃ ad mortẽ,de quo Ioãnes, iã non relinquitur pro peccatis hoſtia.i.iã nõ eſt ſperãdum ꝓ illorũ ablutione rurſus crucifixũ & oblatum iri in crucẽ chr̃m,vel nõ relinquitˀ hoſtia.i.mors Chriſti ꝑ baptiſmum applicãda.Sic eñ Chryſo. & ſancti oẽs doctores explicant, & hoc ſatis coarguit,q̃ toties ante prædixit ſemel oblatum chr̃m, ne rurſus oblatũ iri ſperemus.nõ ergo reliquitˀ hoſtia,ſed terribilis quędã expectatio,&c.Si eñ legis trãſgreſſor ſine miſeratione moritˀ,q̃tó grauiora meretˀ ſupplicia qui filiũ dei cõculcauerit.i.deſpectui habuerit,mãdata illius negligendo? Et ſanguinẽ teſtamenti pollutũ duxerit.i. immundum exiſtimarit ac ꝓ re vili habuerit,quo tũ redẽptus eſt: ꝓ pollutũ græce eſt κοινὸν,quod aliàs Hebræis

Immundũ ſignificat: græca tñ ſcholia interp̃tant̃ κοινὸν .i. cõmunẽ .i. qui Chriſti ſanguinẽ in quo teſtamentũ vitæ ęternę habuim⁹, cõmunẽ duxerit, nihilq́ ab aliorũ aĩalium vel hoĩm ſanguine differre putarit, & quod Paulus ait, nõ diiudicãs corp⁹ dñi. Et ſpiritui gratie cõtumeliã fecerit .i. ſpiritui ſãcto, dũ acceptã gr̃am reijcit. Deinde ꝙ animaduerſurus ſit in hmõi, probat teſtimonio ſcripturarum, dicẽs, ex Deuter. & pſal. mihi vindictam, &c.

dei viuentis. 8 Rememoramini autẽ
priſtinos dies: in quibus illuminati,
magnũ certamen ſuſtinuiſtis paſſionũ, & in altero quidẽ opprobrijs &
tribulationib⁹ ſpectaculũ facti: in altero autẽ ſocij taliter cõuerſantiũ ef-
G fecti. 9 Nã & vinctis cõpaſſi eſtis, &
rapinã bonorũ veſtrorũ cũ gaudio
ſuſcepiſtis, cognoſcentes vos habere
meliorẽ & manentẽ ſubſtãtiã. 10 Nolite itaq; amittere cõfidentiã veſtrã,
quę magnam habet remunerationẽ.
Patientia eñ vobis neceſſaria eſt: vt
voluntatẽ dei faciẽtes, reportetis p̃miſſionẽ. Adhuc enim modicum ali
Aba. quãtulúmq;: qui vẽturus eſt veniet,
2.a & non tardabit. Iuſtus autẽ meus ex

8. Rememoramini aũt. Quũ nõnihil præcedẽtibus eos verbis terruiſſet ignis & vindictæ dei, & horribilis iudicij mẽtione facta, nunc cõſolat̃, dicẽs: Rememoramini priſtinos dies, veſtræ cõuerſionis ad fidẽ, in quib⁹ illuminati fide .ſ. in baptiſmo, magnũ certamen ſuſtinuiſtis paſſionũ. Opponit eis iã olim ab initio ſ. dei p̃pter Chr̃m toleratas afflictiones, vt ne aĩo deficiant, q̃ſi diceret: Si adhuc neophyti tñ pertuliſtis, indignũ eſt vt iã veterani ſuccũbatis, qui tã dura ſuſtinuiſtis. In altero quidẽ. i. partim ꝙ opprobrijs & tribulationib⁹ ſpectaculũ facti .i. traducti mundo, & p opprobria ac diuerſas afflictiones ſpectaculo & deriſui habiti oib⁹ eſtis. In altero aũt .i. partim etiã ſocij taliter cõuerſantiũ effecti, gręce τῶν ἀναστρεφομένων .i. eorũ qui ĩ ſimilib⁹ opprobrijs & afflictionib⁹ verſant̃ ſocij facti vel cõpatiendo, vel vr̃a illis elargiendo, prout κοινωνοί ſignificare põt vel ſocios, vel eos q libẽter ſua alijs impartiũtur. Nã κοινωνεῖν impartiri ſignificat. Effecti ergo, inq̃t, ſocij eſtis aliorum qui ſimiliter affligebant̃, vel ſimul cum illis patiendo & ipſis condoleſcendo, vel ſocij, κοινωνοί, id eſt, communicatores veſtra illis elargiendo.

9. Nã & vinctis cõpaſſi eſtis. græca ſecus hñt, nimirũ καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε .i. nã & vinculis meis cõpaſſi eſtis, ex quo loco probe conijcit Valla hui⁹ epiſtolę authorẽ eſſe Paulũ, quis eñ alius in Italia vinct⁹, miniſtro Timotheo p̃ter Paulũ vti potuit? Noſter ĩterp̃s nõ legit μου .i. meis, & p̃ δεσμοῖς legit δεσμίοις .i. victis, quin etiã gręca ſcholia ſic explicãt, q̃q̃ legunt τοῖς δεσμοῖς μου, cui addunt in explicationẽ οὐ μόνον φησίν, ὑμεῖς οὐκ ἐδεήθητε παρακλήσεως, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις δεδεμένοις χεῖρας ὠρέξατε .i. nõ ſolum, inq̃t, cõſolatione opus nõ habuiſtis, ſed & alijs vinctis man⁹ porrexiſtis. Amplius autẽ illos collaudat ſubdens: Et rapinã bonorũ veſtrorũ cum gaudio ſuſcepiſtis. Proſcribebant̃ eñ fidelium Iudæorum bona ab infidelib⁹, quã bonorum iacturã nõ modo, inquit, nõ ægre tuliſtis, ſed cũ gaudio ſuſcepiſtis. Cognoſcentes, vos habere meliorem & manentem ſubſtantiã .i. nunq̃ interituras gloriæ cæleſtis diuitias, præ quib⁹ terrena oĩa bona neglexiſtis.

10. Nolite itaq;. hortatur eos his verbis ne à ſpe excidant, ſed quicquid aduerſi

fide viuit. ꝙ ſi ſubtraxerit ſe, non pla rom.
cebit animæ meæ. Nos autem nō ſu 1. b
mus ſubtractionis filij in pditionē: Gala.
ſed fidei in acquiſitionē animæ. 3. b

ARGVMENTVM Cap. 11.

❡Fidei vim energiámq; ex antiquorum patrum exemplo, qui fide inſignes fuerint, aperit.

CAPVT XI.

1 St autem fides, ſperādarum A
e ſubſtantia rerum, argumentū
non apparentium. In hac em̄
teſtimonium conſecuti ſunt ſenes.

acciderit, omnem in deum confidentiam ponant & patienter ferant: id enim deo placere. nec ſine remuneratione eſſe: venturū em̄ iudicē qui afflictionum illis præmia reddat, ꝓbat ex Abacuc dicente, Adhuc enim, &c. verba ſunt Abacuc. 2. cap. quæ ad lr̄am de primo Chriſti aduētu in hunc locū Hieronymus exponit. Paul⁹ autē ad ſecundū aduentū tranſtulit, quaſi diceret, Nolite deficere in afflictionibus neque deſperare. Adhuc em̄ modicū tēp⁹ipereſt, & tunc qui venturus eſt in iudiciū Chriſtus bona pręmiaturus & mala puniturus, veniet, & nō tardabit: iuſtus aūt ex fide viuit, vel ſua quā habet in deū, vt Hebræi legunt: vel vt 70. ex fide mea. i. illi à me infuſa viuit, quaſi diceret quādiu credit iuſtus & ſperat in deū, vita viuit ſpūali. Et vos itaq; credite in deū & chriſtū, remuneratoremq; eum ſperate & viuetis, nec deficietis in tētationib⁹. Vt autē vehementius illos ad ſperandū inuitet ſubdit ad teſtimonium Abacuc, ꝙ ſi ſubtraxerit ſe nō placebit anime mee. i. ſi ſe ab hac ſpe & expectatione Chriſti pręmiatoris ſubtraxerit, nō placebit aīæ meæ. i. mihi. Nos autē, inquit, nō ſumus ſubtractionis filij in perditionem, ſed fidei in acquiſitionem animæ. græci hoc loco non habent filij. Pro vocabulo ſubtractionis autē quo ſeptuaginta vſi ſunt ὑποστολῆς, Hebræi incredulitatē habent, vnde & hic ſenſus eſt, nō ſumus ſubtractionis ſiue infidelitatis in perditionē. i. quæ ad perditionē ducit, hoc eſt, infideles nō ſumus, ſed fidei. i. fideles in acquiſitionem anime, hoc eſt, vel vt animas Chriſto acquiramus, vel vt anima noſtra deo acquiratur.

1. Eſt autem fides. Fidem hoc loco deſcribit ac definit nō definitione propria. Eſt autē, inquit, fides ſperādarum rerum ſubſtātia, argumentum nō apparentium, græci habent, Eſι δ' ἐλπιζομένων ὑπόστασις πραγμάτων, ἔλεγχος ὀ βλεπομένων. vbi τὸ ἐλπιζομένων .i. ſperatorū, ſiue vt noſter interpres vertit ſperādarum rerum, Aug. 14. cap. in Ioā. vertit ſperātium, nec male. nā participium mediū eſt, dicēs: Fides eſt ſperātium ſubſtātia, ad hunc ſenſum, ꝙ ſicut aīa in eſſe naturæ eſt ſubſtātia hoīm, ita in eſſe gratiæ fides eſt ſubſtātia ſperātium hoīm: niſi em̄ crederent ſe aſſequi poſſe quod ſperāt, à ſpe exciderent. Eſt autē rerū ſperandarū vel ſperatarū ſubſtātia fides, ꝙ eas quodāmodo acſi in rerū natura eſſent, eáſq; iā poſſideremus ſubſiſtere facit: ꝙq; tam certi illarū ſumus, q̄ ſi iā teneremus. Argumentū quoq; ſiue ἔλεγχος .i. oſtenſio & demōſtratio eſt rerū nō apparentium: quia eas tam certo mentis oculo repſentat q̄ ſi oculo corporali peruiderent. Quod autē ſequit, In hac enim teſtimonium cōſecuti ſunt ſenes, vel τὸ γὰρ pro δ' .i. em̄, pro autē ponit, vel ad finem pręcedentis capitis refert vbi dicit, ꝙ fidei ſumus in acquiſitionem animæ, vt ſcilicet per eam animæ ſalutem acquiramus. In hac enim, id eſt, per hanc, ſenes, id eſt, antiqui pattes ac patriarchæ teſtimonium conſe-

cuti ſunt, græce ἐμαρτυρήθησαν .i. approbati ſunt à deo, vel vt græca ſcholia explicant, teſtimonium conſecuti ſunt ſe deo placuiſſe.

Geñ. 1.a 2 Fide, intelligimus aptata eſſe ſecula
verbo dei: vt ex inuiſibilib9 viſibilia
Gen. 4.a fierēt. 3 Fide, plurimā hoſtiam Abel
q̄ Cain, obtulit deo: per quam teſti-
Matt. 23.d monium cōſecutus eſt eſſe iuſtus, te-
ſtimoniū perhibente munerib9 eius
Gen. 5.c deo, & per illā defunctus adhuc lo-
Eccl. quitur. 4 Fide, Enoch tranſlatus eſt
44.c ne videret mortē, & nō inueniebaẗ:
quia tranſtulit illū deus. ante tranſla
tionē enim, teſtimoniū habuit pla-
cuiſſe deo: ſine fide autē, impoſſibile
B eſt placere deo. Credere enim opor-
tet accedētem ad deū quia eſt, & in-

2. *Fide, intelligimus*. Fide, inquit intelligimus ſecula .i. oīa quę in mundo ſunt & creata oīa, verbo dei aptata eſſe, græce κατηρτίσθαι .i. coagmentata oībuſq́ numeris pfecta & abſoluta eſſe, & ſic cōdita, vt ex inuiſibilibus viſibilia fierēt. Inuiſibilia autē quidā pręiacentem inuiſibilem, informemq́ rerū oīm materiā intelligunt: quā primū creauerit deus, atq; in illa ſimul oīa, vt Eccle. 18. dicitur, qui viuit in æternū creauit omnia ſimul. Ex hac autē informi inuiſibiliq́ materia viſibiles poſtmodum res eduxit. Alij inuiſibilium nomine ideā rerū omniū quæ in deo eſt, ītelligūt, ex qua creaturæ oēs fluxerunt: quanq̄ reuera nihil aliud in deo eſt idea niſi deus ipſe inuiſibilis, ex quo, p quem, & in quo omnia. Quomodo autē mundi huius ornatus tā potēter cōditus tamq́ ſapienter gubernatus ſit, ratio nō capit humana, & ideo vere inquit Paulus, ꝙ fide intelligim9 aptata, pfecta, & cōdita eſſe ſecula verbo dei, qua quū priſci philoſophi caruerint, & humana ratione rerū creatarū principiū aliūde q̄ ex deo quęſierit, exiſtimātes ſe ſapiētes eſſe ſtulti facti ſūt, & obſcuratū eſt cor eorū.

3. *Fide plurimam, &c*. Recenſiturus catalogum eorum qui fide inſignes fuerunt, recte ab Abel incipit, ꝙ is prim9 afflictatus eſt à fratre: vt & ipſos à fratribus & cōtribulibus afflictatos cōſoleẗ. Fide, inquit, Abel **plurimam**, græce πλείονα .i. copioſiorē ſiue honoratiorem hoſtiā & oblationē obtulit q̄ Cain, per quā teſtimonium cōſecutus eſt eſſe iuſtus. quam autē hoc loco referre poteſt & fidē & hoſtiā, ſed præſtat vt ad hoſtiā, per quā teſtimonium iuſtitiæ à deo accepit, dum vt ferẗ ignis è cælo deſcendens eius hoſtiā vorauit, de qua diciẗ Gene. 4 Reſpexit dn̄s ad Abel & ad munera eius, ad Cain autē & munera ipſius nō reſpexit. Quòd autē teſtimonium iuſtitiæ cōſecutus ſit, patet ex verbo Chriſti ad Iudęos Mat. 23. vt eueniat ſup vos oīs ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt ſup terrā à ſanguine Abel iuſti vſq; ad ſanguinē Zachariæ: hoſtiā autē fide Abel obtulit, credens remuneratorē deum fore, & per illā fidē, **defunctus adhuc**, vel etiā **defunctus** (vtrūq; em̄ ſignificat τὸ ἔτι) **loquitur**, vt Gene. 4. dictū eſt ad Cain, vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra, ſi ad hoc tēpus referas ſenſus eſt, ꝙ fama adhuc in hominum opinione viuit.

4. *Fide Enoch*. De Enoch diciẗ Gene. 5. ꝙ ambulauit Enoch cū deo, & poſt paululum, Ambulauitq́ cū deo & nō apparuit, quia tulit eum deus. hoc eſt quod inquit Paulus, ꝙ trāſlatus eſt **ne videret mortem** .i. ne guſtaret aut ſentiret mortē: quia em̄ viſus, eſt oīm ſenſuum nobiliſſim9, videre ꝓ ſentire ſumitur: ne guſtaret ergo mortē .i. ne moreret̄, & nō inueniebaẗ, quia tranſtulit illum deus. Quòd autem fide tranſlatus ſit probat, quia teſtimonium habet quòd placuerit deo, vt Eccle. 44. dicitur, Enoch placuit deo & tranſlatus

eſt in paradiſum. Sine fide autem impoſſibile eſt placere deo: ergo fide placuit, atq; ita fide trãſlatus eſt. Minorem autẽ probat, dicẽs: Credere enĩ oportet accedentẽ ad deũ quia eſt, & inquirentib⁹ ſe remunerator ſit, ſicut ipſe dixit ad Abrahã Gene. 15. Noli timere ego ꝓtector tuus ſum, & merces tua magna nimis.

quirentibus ſe remunerator ſit. 5 Fi- Gen. 6. c Eccli. 44. c
de, Noe reſponſo accepto de ijs quæ
adhuc nõ videbãtur: metuẽs, aptauit
arcã in ſalutẽ domus ſuæ, per quam
dãnauit mundũ, & iuſtitiæ quæ per
fidẽ eſt, hęres eſt inſtitutus. 6 Fide, Gen. 12. a
qui vocat̃ Abrahã, obediuit, in locũ
exire quẽ accepturus erat in hæredi-
tatem: & exijt, neſciens quò iret. Fi-
de, demoratus eſt in terra repromiſ-
ſionis tanq̃ in aliena, in caſulis habi- c
tãdo, cũ Iſaac & Iacob cohæredibus
repromiſſionis eiuſdem. Expectabat
enim fundamenta habentẽ ciuitatẽ:

5. *Fide, Noe.* Fidem quoq; Noe cõmendat qui diluuij futuri de quo ne ſuſpicari quidẽ poterat, accepto oraculo arcam aptauit, vbi ſe aduerſus imbres cum tota familia ſaluũ faceret, per quã, inquit, dãnauit mundũ, ſcilicet vel per fidẽ comparatiue, dũ cæteris ꝑmanentib⁹ incredulis & pereuntib⁹ ſolus ipſe credidit & euaſit, vel ꝑ quã arcã, quia dũ virũ probũ deiq; metuentẽ, arcam aduerſus diluuium fabricare viderunt, neq; ſic quidẽ crediderunt. ꝑ hãc arcã ergo dãnauit mundum. quia niſi ille arcã fabricaſſet, nõ eſſent illi auditi ac nõ crediti diluuij rei. De Noe autẽ ſubdit, & iuſtitię quę per fidem eſt, hæres inſtitutus eſt. Quòd autem iuſtitiæ hæres ſit inſtitutus, docet ſcriptura Geneſeos 6. dicens: Noe vir iuſtus atque perfectus ambulauit cum deo.

6. *Fide, qui vocatur Abrahã.* Multiplicẽ Abrahę fidem cõmendat, quẽ illis ꝓponit vt fidem illius imitentur, quo ſecundũ carnem patre tãtopere gloriabant. primũ itaq; fidem ꝓponit, de qua Gene. 12. qua deo pręcipiente relictis Charris vbi habitabat, in ignotã ſibi terrã fide ꝓfectus eſt. *Fide quoq; moratus eſt in terra promiſſionis*, quam illi Gene. 15. & 17. promittit deus: quæ etſi ſua eſſet, donãte deo, habitauit tamen, tanquã in aliena, vtpote quam dato pretio cõparauit, & in qua cũ Iſaac & Iacob eiuſdem terræ ꝓmiſſæ cohæredibus habitauit, in caſulis tantũ & tẽtorijs more viatorum & peregrinorum, qui in alieno ſolo nõ ædificant. Quanq̃ enĩ in ea terra velut peregrini habitarent, nõ dubitabãt tñ ſuã eſſe, quã promiſit de⁹: ſed velut peregrini in ea habitabant, aliã ſe in cælo patriã inquirere ſignificantes. Id enĩ eſt quod ait: *Expectabat enim fundamenta habentẽ ciuitatẽ*, hoc eſt firmiſſimam, cuius artifex & cõditor de⁹: ſcilicet cæleſtem patriã: hoc autẽ addidit Paulus, vt Iudæos à carnalib⁹ promiſſionib⁹ abſtraheret exẽplo Abrahę, qui terrenæ poſſeſſionis ſpem ad cæleſtia tranſtulit. Bene autẽ dixit Paulus, qui vocatur *Abraham*: quia ante fidem Abram tãtum vocabatur, poſtmodum autem Abraham, quod multarum gentium pater interpretatur.

7. *Fide & ipſa Sarra.* quanq̃ Gene. 18. nõnihil incredula ab initio Sarra videretur, quę ꝓmittente deo filiũ, riſit: tamẽ poſtea timore perterrita credidit ꝙ fidelis eſſet deus, & potens quę ꝓmiſerit præſtare: vnde & virtutẽ in conceptione ſeminis accepit. græce δύναμιν ἰς καταβολὴν σπέρματος ἔλαβε. i. in ipſam ſeminis conſtitutionem vim accepit. Quum enĩ retinendi & attrahẽdi ſeminis, adeoq; generãdi, ꝙ ei muliebria defeciſſent, impos eſſet,

fide tamen potens effecta eſt:vnde etiam præter ætatem nonagenaria peperit. Propter quod,inquit, ab vno ſcilicet Abrahæ ſemine ⁊ hoc emortuo.i. inutili ad generationem ſiue ex ſe,ſiue ob ſterilitatem & ſenium Sarræ,orti ſunt.ſub.filij:tanꝙ ſydera cæli & arena maris innumerabilis.i.valde multi, Hyperbolica eſt locutio:quum tamen Iſaac tm̃ ex Sarra ſuſtulerit, recte dicitur ꝓpter ſequẽtiũ nepotũ multitudinẽ i plurali,ꝙ ab eo orti ſũt filij. nõ enim hic agiť de Ceturæ & Abrahæ filijs, ꝙ ij non ſint promiſſionis filij:ſed de filio Iſaac & ortis ab illo nepotib⁹.

cuius artifex & cõditor,deus.[7] Fide,
Gen. 18.a & ipſa Sarra ſterilis virtutem in con
ceptione ſeminis accepit,etiam præ
ter tẽpus ætatis:quoniã fidelem cre-
Gen. 17.c didit eſſe eum qui repromiſerat,Pro
pter quod, & ab vno orti ſunt (&
hoc emortuo) tanquam ſydera cæli
in multitudinem,& ſicut arena quæ
eſt ad orã maris innumerabilis.[8] Iu-
xta fidem defuncti ſunt omnes iſti,
nõ acceptis repromiſſionibus: ſed à
longe eas aſpicientes & ſalutãtes, &
D confitentes quia peregrini & hoſpi-
tes ſunt ſuper terram.Qui enim hęc
dicunt,ſignificant ſe patriam inqui-
rere. Et ſi quidem ipſius meminiſ-
ſent de qua exierunt:habebant vtiꝗ
tempus reuertendi.nunc autem me-
liorem appetũt,id eſt cęleſtem. ideo
nõ confundiť deus vocari deus eorũ.

8. Juxta fidem. Oſtendit patres nõdum factas ſibi ꝓmiſſiones plene aſſecutos eſſe,vt eos in expectando longanimes eſſe hortetur,dicens, Iſti oẽs nimirum Abrahã Iſaac & Iacob ad quos facta eſt de terra Chanaan ꝓmiſſio,iuxta fidẽ.i.ꝑ fidẽ & cũ fide defũcti ſũt, nõ acceptis repromiſſionibus, quia promiſſionẽ hæreditatis æternę nondum plene acceperũt in corpore & anima beati, Sed a longe eas aſpicientes, quia à longe in Chriſto futurã viderunt reſurrectionem:vnde de Abrahã inquit, Sciẽs ꝙa & à mortuis ſuſcitare potens eſt deus, ⁊ ſalutantes eas a longe.i. de ea longe præuiſa gaudentes,quomodo nautæ longe portum inſpicientes,etiã ſi nondum peruenerint cũ gaudio ſalutant.gręci huc addunt πεισθέντες.i.pſuaſi ſe tandẽ eas ꝓmiſſiones aſſecuturos,⁊ confitentes quia peregrini ſunt ⁊ hoſpites ſuper terram, nequaꝗ in carnali terra ꝓmiſſa fixã ſpem ponẽtes, in quo aliã ſe patriã in qua ꝑpetuò habitent,quærere ſignificant. Cõfiteñť aute ſe peregrinos eſſe ſicut Abrahã Geñ 23.Aduena ſum & peregrin⁹ apud vos, date mihi ius ſepulchri. Quòd autẽ ex ipſis ꝓmiſſionibus nõ intenderent in carnalẽ terram ꝓmiſſionis,oſtẽdit dicẽs: Et ſi quidẽ ipſius meminiſſent de qua exierunt.i. ſi Abrahã dũ ſe ꝑegrinũ in terra Chanaã cõfiteť, à Meſopotamia, vñ exierat, peregrinũ intelligeret ſe eſſe, & in eo poſteri,tẽpus haberet & opportunitatem reuertendi in illã, nunc aũt dũ ſeſe ꝑegrinos in Chanaã agnoſcunt, nec ad terrã natiuitatis reuertunť, oſtẽdunt peregrini vocabulo meliorẽ ſe patriã inquirere.Ideo nõ confunditur.i.erubeſcit deus,illorũ deus vocari,quũ toties dicat,Ego ſum deus Abrahã,de⁹ Iſaac, deus Iacob. Parauit eñ, inquit,illis ciuitatem Hieruſalẽ,ſcilicet cęleſtẽ,ſicut ipſe ait in euãgelio, Venite benedicti patris mei, poſſidete paratũ vobis regnum ab origine mundi.

9. *Fide obtulit Abraham Iſaac*. pergit oſtendere inſignem Abrahę fidem, qui accepta promiſſione de multiplicādo eius ſemine, non dubitauit immolare filium, confidens promiſſis dei, & credens quia etiam immolatū à mortuis ſuſcitare poteſt deus: vnde inquit Paulus, *& in parabolā filium accepit*. i. Abrahæ datꝰ eſt Iſaac filius in ſimilitudinē; vterq; eñ præter rei geſtæ hiſtoriam, aliquid præfigurauit: quia ſicut Abraham filium immolare voluit, ita Abraham .i. gentium omniū verus pater per fidem deus noſtra cauſa filium vnigenitū Ieſum immolauit: & ſicut Iſaac q̄tum in ſe fuit (erat eñ parato animo) immolatꝰ eſt, ita & ꝓ nobis Chriſtꝰ: ſed in hoc veritas figurā ſuperauit, ꝙ reuera imolatus eſt Chriſtꝰ nō Iſaac.

10. *Fide, & de futuris*. Fidem Iſaac oſtēdit, qui Iacob & Eſau filijs futurorum bonorum largitꝰ eſt benedictionē. Deinde de Iacob fide ſubdit, dicens: quód Ephraim & Manaſſe filijs Ioſeph, benedixit fide, credens ſc.i. licet indubie euentura quæ illis pollicebatur bona, *& adorauit*, inquit, *faſtigium virge eiꝰ*, vbi græci addunt ἐπὶ .i. ad faſtigium, & ita quidā locum ex Hebræo græci verterunt. Hieronymus autē ex Hebræo vertit, Adorauit Iſrael dominū ad lectuli caput conuerſus. Hebræa autē vox anceps eſt, gręcorū autē ſēſus eſt, ꝙ adorauit Iacob dominū ad ſummitatē virgæ eius .i. virgæ Ioſeph, quia ĩbecillis & ſenior, innixus. Photius tñ græcus interp̃tat̃ ꝙ adorauerit Iacob faſtigiū virge Joſeph .i. regnū ipſiꝰ in filijs, vt in ipſa. ſ. tribu Ephraim & Manaſſe quę decē tribubꝰ ſubiectis & ſeruiētibꝰ, regnauit. Regnaturos ergo poſteros Ioſeph præuidens Iacob, in ſignū futuri illius regni faſtigiū virgę Ioſeph adorauit: vel vt alij dicūt ipſum Ioſeph adorauit, quē ſecundū Pharaonē totius Aegypti dñm ſciebat, quomodo & Heſter legitur adoraſſe virgā Aſſueri. Ipſius quoq; fidem Ioſeph memorat, ꝙ ſcilicet moriens fide prenuntiauit Hebræos in ſuā terrā reuerſuros, in qua fiducia adiurauit fratres vt ſua oſſa in terram Chanaan aſportarent.

11. *Fide Moyſes natus, occultatus*. Moyſi fidem explicaturus à parentum eius fide incipit, qui nihil veriti Pharaonis edictum de occidendis maſculis, natum Moyſen quum elegāti facie & leniter ridibunda vidiſſent, tribꝰ mēſibus occultarunt, ac demū quū per vagitum ſeruare nō poſſent, fiſcellæ

parauit enim illis ciuitatē. 9 Fide, ob- Gen.
tulit Abrahā Iſaac: cum tētaretur. & 22.a Eccli.
vnigenitū offerebat ī quo ſuſceperat 44.d
repromiſſiones. Ad quē dictū eſt: In Gen. 21.b
Iſaac vocabit̃ tibi ſemē. arbitrans qa Ro.
& à mortuis ſuſcitare potēs eſt deus. 9.b
Vnde eū & ī parabolā accepit. 10 Fi-
de, & de futuris bñdixit Iſaac, Iacob Gen.
& Eſau. Fide, Iacob moriens, ſingu- 27.d, & f.
los filiorū Ioſeph benedixit: & ado- gene. 48.c
rauit faſtigium virgæ eius. Fide, Io- gene. 50.d
ſeph moriens de profectione filiorū
Iſrael memoratꝰ eſt: & de oſſibꝰ ſuis
mandauit. 11 Fide, Moyſes natus, oc- Exo. 2.a
cultatus eſt mēſibꝰ tribus à parētibꝰ Exo.
ſuis: eo ꝙ vidiſſent elegantē infantē, 1.c
& nō timuerunt regis edictū. Fide, Exo.
Moyſes grandis factus, negauit ſe eſ- 2.b B
ſe filiū filiæ Pharaonis: magis eligēs
affligi cum populo dei, q̃ temporalis
peccati habere iucunditatem: maio-
res diuitias æſtimans, theſauro Ae-

ſcirpeæ impoſitum ad Nili ripam expoſuerunt, fide credentes illum à deo liberatum iri. de hoc vide Exo.1. & 2. Fide Moyſes. Nunc ipſius Moyſi fidē declarat, qui quum filiæ Pharaonis charus eſſet, atq; illi filij loco nutriretur, negauit eius ſe eſſe filium, malens cum populo dei affligi, quàm in delicijs aulæ cum filia Pharaonis iucunditatem ac fruitionem habere peccati temporalem, id eſt momentaneam & tranſitoriam. Nam quod interpres habet temporalis, græci legunt πρόσκαιρον, & refertur non ad τ̃ ἁμαρτίας, id eſt peccati: ſed ad τ̃ ἀπόλαυσιν.i. fruitionē, pro quo interpres vertit iucunditatem. peccatum autem vocat relictis in aduerſitate fratribus frui delicijs: quod neglexit Moyſes facere, maiores diuitias exiſtimans theſauro & diuitijs Aegyptij Pharaonis improperiū Chriſti. Improperium autē Chriſti vocat afflictiones, murmurationes & inuidias, quas exemplo Chriſti à contribulibus ſuis ſuſtinuit Sicut enim egregie de ſe meritum & ſaluatorem ſuum Chriſtū iniuria & contumelijs Iudæi afficiebant: ſic & liberatorem ſuum Moyſen plerūq; iniuria affeciſſe Hebræi legūtur, quas tamē iniurias & afflictiones Pharaonis theſauro prętulit, fide aſpiciens & ſperans in remuneratorem deum.

gyptiorum, improperium Chriſti.
aſpiciebat enim in remuneratione.
Fide, reliquit Aegyptū, non veritus
animoſitatē regis: inuiſibilem enim
Exo. tanquam videns ſuſtinuit. Fide, ce-
12.d. lebrauit paſcha & ſanguinis effuſio-
nem: ne qui vaſtabat primitiua, tan-
Exo. geret eos. Fide tranſierunt mare ru-
14.c. brum tāquam per aridā terrā: quod
F experti Aegyptij, deuorati ſunt. 12 Fi
Ioſue de, muri Hierico corruerūt, circūitu
6.c. Ioſue dierū ſeptem. Fide, Raab meretrix
6.d. & 2.a non perijt cum incredulis: excipiens
exploratores cum pace. Et quid ad-
huc dicam? Deficiet enim me tem-

Bene autem huius improperij meminit Paulus, vt exemplo Moyſi & Chriſti Hebræos conſoletur à ſuis contribulibus afflictatos. *Fide, inquit, reliquit Aegyptum, non veritus Regis animoſitatem* ſiue iracundiam & ferociā. vtrūq; enim hoc loco ſignificat ὁ θυμός. hunc locum gręci exponunt de fuga Moyſi, quando accuſatus de occiſo Aegyptio fugit in terram Madian: ſed quum Exo. 2. hiſtoria doceat ꝙ metu Pharaonis fugerit, neque hoc loco fugiendi ſit verbum ſed relinquendi, præſtat intelligere de generali egreſſu Aegypti, quādo nihil veritus perſequentem Pharaonem fide reliquit Aegyptum, & inde Hebræos eduxit, non dubitans affuturum ſibi deum, hoc eſt enim quod ait, *inuiſibilem enim tāquam videns ſuſtinuit*, id eſt deū quem non videbat perinde ac ſi vidiſſet, remuneratorem ſuſtinuit & expectauit. Eadem quoq; fide phaſe ſiue paſcha celebrauit, & agni ſanguine ſuperliminaria domus & poſtes aſperſit, vt exterminatoris angeli & primogenita occidentis furorem euaderēt. Qui quidem agnus & agni ſanguis Chriſtū chriſtiq; paſſionem per quam liberati ſumus deſignat, vide hiſtoriam Exod. 12. Eadem fide duce Moyſe, mare rubrum pedibus aggredi non dubitarunt, quod per fidem illorum apertum & diuiſum viam illis tāquam per aridam fecit, quod ſine fide ingredi tentantes Aegyptij perierunt.

12. *Fide, muri Hierico.* de fide filiorum Iſrael loquitur, qui non dubitauerūt duce Ioſue ſine armis Hierico ſe poſſe capere, de quo & ſeruata Raab,

vide Ioſue 6. & de ſeruatis à Raab exploratoribus Ioſ. 2. de reliquorū fide quos Paulus ſummatim annumerat, vide in biblijs ſuo loco, de Gedeone iudicum 6. de Barac 4. de Samſone 14. 15. & 16. de Iepte 11. de Dauid, & Samuele in libris regum, ſimiliter & de alijs prophetis, vide ſuo loco.

13. **Per fidem.** hi, inquit, fide vicerunt regna. nam Abraham reges deuicit, ſimiliter Moyſes & Ioſue & Dauid, **operati ſunt iuſtitiam**, in deum & proximos iuſti. **adepti ſunt promiſſiones**, hoc nō de omnibus neq; de omnibus promiſſionibus, quia paulo ante dixit, nondum acceptis repromiſſionibꝰ, ideo de Abraham intelligere potes, qui de Sarra ſterili ſemen habuit: & de Dauid qui in ſolio ſuo ſedētem filium vidit. **Obturauerunt ora leonum**, vt Sāſon & Daniel. **Extinxerūt impetū ignis**, ſicut 3. pueri ſocij Danielis, iuſſu Nabuchodonoſor in fornacem miſſi. **Effugauerunt aciē gladij**, id eſt hoſtium fortitudinem à ſe repulerūt. græci tamē ſecus legūt. ſcilicet ἔφυγον. i. effugerunt, ꝙ ſcilicet perſequētes ſe hoſtes effugerunt: ſicut Helias Iezabel furorem, & Saulis Dauid fide effugerunt & deuitarūt. **conualuerunt de infirmitate**, ſiue de infirmitate captiuitatis Babylonicæ, quando permittente Cyro Hieroſolyma reuerſi ſunt, ſiue de ægrotatione, vt de Iob & Ezechia legimꝰ & de Dauid, **fortes facti ſunt in bello**, vt Ioſue & alij iudices, Dauid & Machabæi. **Caſtra verterunt exterorum.** græce παρεμβολὰς ἔκλιναν τῶν ἀλλοτρίων. hoc longe elegantius vertit interpres quàm qui vertit, incurſiones auerterunt exterorum: eſt enim παρεμβολὴ tentoriorū ordo conſertus, ordinatione caſtrenſi conſtans. Senſus eſt ergo, Caſtra exterorum. i. alienigenarum gentium inclinauerunt, & omniū caſtrorum ordinem perturbarunt, in illa per fidem inuadentes. **Acceperunt mulieres de reſurrectione mortuos ſuos**, id eſt, nonnullæ mulieres fide reſurrectionem poſſibilē credentes, ob illam acceperunt **mortuos ſuos**. i. filios ſuos, quos illis ſuſcitarunt prophetæ, ſicut Helias Sareptanę viduę, & Sunamitidis filium Heliſeus ſuſcitauit. **Alij diſtenti ſunt**, gręce ἐτυμπανίσθησαν. id eſt, velut tympani corium cruciatibus diſtenti vel verberati ſunt, prout ſolet tympanū, ac fuſtibus contuſi ſunt. id enim ſignat etiam τυμπανίζεσθαι, & ſic græci exponunt. Hieremias enim inſtar tympani diſtentus eſt. Sic autem affecti & afflicti, **non ſuſcipientes redemptionem**. id eſt à præſentibus ſupplicijs liberationem, vt meliorem ac potiorem inuenirent reſurrectionem, ad tantò maiora præmia reſuſcitati, quanto grauiora paſſi ſunt ſupplicia.

pus enarrantem de Gedeon, Barac, Sampſon, Hiephthae, Dauid, Samuel, & prophetis: qui 13 per fidē vicerūt regna, operati ſunt iuſtitiam, adepti ſunt repromiſſiones, obturauerunt ora leonum, extinxerunt impetū ignis, effugerunt aciem gladij, cōualuerunt de infirmitate, fortes facti ſunt in bello, caſtra verterunt ex- G
terorū. acceperunt mulieres de reſurrectione mortuos ſuos. alij autem diſtenti ſunt, nō ſuſcipientes redēptionem: vt meliorē inuenirent reſurrectionē. Alij vero ludibria & verbera experti, inſuper & vincula & carceres: lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati

14. Circumierunt in melotis, ἐν μηλωταῖς, grecis dicitur ouilla pellis vnà cũ lana, ſiue ouillum exuuium, ἀπὸ τοῦ μήλου, quod ouem ſignificat. Egeſtatem autem veterum patrum indicat, quorum bona pars caprarũ & ouium tantum pellibus veſtirentur. Quòd autẽ, ait, circumierunt, indicat eos certam ac quietam manſionẽ non habuiſſe, ſed huc illuc peruagatos perſequentibus aduerſarijs. vnde ſubdit, egentes, afflicti, quibus tamẽ vt interim nihili fierent mũdo, dignus non erat mundus. i. qui mũdo mũdanisq; & omnibus quæ in mundo ſunt, longe ſuperiores erant, interim in montibus & ſpeluncis latitãtes, vt Helias alijq; prophetæ. atq; ita tantis viris indignus erat mundus.

ſunt, in occiſiõe gladij mortui ſunt,
14 circumierunt in melotis, in pelli-
bus caprinis, egentes, anguſtiati, af-
flicti: quibus dignus non erat mun-
dus, in ſolitudinibus errãtes, in mon
tibus & ſpeluncis, & in cauernis ter-
ræ. 15 Et hi omnes teſtimonio fidei
ꝓbati, nõ acceperũt repromiſſionẽ,
deo pro nobis melius aliquid ꝓuidẽ
te, vt nõ ſine nobis cõſummarẽtur.

15. Et hi omnes. enumeratis illorum fide, & pro ea afflictionibus toleratis, conſolatur Hebræos, ſi non tam cito liberentur à ſuis afflictionibus, aut tam cito quàm velint, præmientur, quia hi omnes fidei teſtimonio probati non acceperunt repromiſſionem, perfectionẽ ſcilicet, quæ eſt animæ & corporis beatificatio, de qua Eſaias ait: in terra ſua duplicia poſſidebunt. ſcilicet, in terra viuẽtium & corporis & animę gloriam. hanc repromiſſionẽ nõdum acceperunt deo aliquid, melius pro nobis prouidẽte, ac melius nobis proſpiciente, vt non ſine nobis conſummentur, id eſt, ne ſine nobis perfectionem glorificationis corpore & anima accipiant. ſimul enim reſurgentibus electis omnibus erit conſummata glorificatio.

ARGVMENTVM Cap. 12.

Hortatur eos exemplo chriſti ad fortiter ferendas afflictiones, quòd illæ ſint argumenta diuinæ in nos charitatis, & ex his multus tandem fructus ſurgat: deinde ad pacem & concordiam inuitat, & ad Chriſto obaudiendum.

CAPVT XII.

A rom. 6. a. colo. 3. b. ephe. 4. c.

1 Ideóq; & nos tantam habẽ-
tes impoſitam nubem teſtiũ:
deponẽtes omne pondus &
circũſtans nos peccatum, per patien

1. Ideoq; & nos. id eſt, quum tantam habeamus nubem teſtium impoſitam, græce περικείμενον. id eſt circuniacentem nos, hoc eſt quum vndique tot patriarchas & patres videamus diuini in afflictionibus auxilij teſtes. Bene autem nubem illos appellat, quorum doctrina & exemplo gratiæ cæleſtis imbre ſumus irrigati. Talem ergo nubem teſtium quum habeamus, deponamus omne põdus terrenarũ affectionũ & peccatũ nos circũſtans, grece εὐπερίστατον. i. tenaciter inhærẽs, vt per patientiam curramus ad propoſitũ nobis certamẽ, quanq̃ nonnulli græci carent ad præpoſitione, etſi idẽ ſenſus eſt, ſcilicet vitã hanc quæ militia eſt ſuper terrã, & in qua nobis cõtinue cum

mūdo,carne & diabolo cōflictationes ſunt,per patientiā curramus.i. patienter trāſigamus:& nequādo deficiamus,habemus,inquit, fidei & ſpei noſtræ authorē & principē & conſummatorē,in quē intendere nos oportet,chriſtū Ieſum,qui propoſito ſibi gaudio. id eſt, vt inquit Naziāzenus, quum liceret ſibi paternis frui delicijs,nec mortem guſtare,confuſione tamen & ignominia contempta ſuſtinuit crucem : ob quā ſui abiectionem nūc in dextera dei ſedet. in hūc ergo,inquit, animum intēdite, & animo repetite qualem à peccatoribus ipſe innocens, ipſe deus aduerſus ſemetipſum ſuſtinuerit contradictionem. contradictionis autem nomine omnes Chriſti afflictiones & iniurias comprehendit. Ad hæc ergo cogitate vt non fatigemini animis deficientes, dum veſtra cauſa lōge plura perpeſſum Chriſtum intelligetis.

2. Nondum enim, &c. quaſi diceret parum eſt quòd cōuicia pertuliſtis, facultatibus veſtris eſtis ſpoliati, nondum enim vſque ad ſanguinem. i. mortem reſtitiſtis aduerſus peccatum repugnantes. id eſt, vel aduerſus infidelitatem,quæ principaliter peccatū dicitur, vel aduerſus quodlibet aliud peccatum.Chriſtus ergo vſq; ad ſanguinem reſtitit, vos nōdum hucvſq;:& tamen obliti eſtis conſolationis quæ vobis vt filijs loquitur, dicens, fili mi, &c. quibus verbis ex Salomone allegatis probat Paulus afflictiones à deo immiſſas,eſſe paternæ in nos amicitiæ argumentum:quinimo ex ipſa domini correctione & diſciplina nos eſſe, nec aliter eſſe poſſe dei filios,vnde ait quod ſi extra diſciplinam eſtis,id eſt,ſi omnino afflictionum expertes, quarum ſancti omnes participes facti ſunt, non eſtis germani filij dei,ſed adulteri aut verius adulterini,id eſt,illegitimi. græce νόθοι.i. ſpurij. Omnibus aūt locis hic τὸ diſciplinam καὶ τὴν παιδείαν, pro caſtigatione,ac paulo ſeueriore animaduerſione ſumere debem9. Vbi autē noſter interpres habet in diſciplina perſeuerate. græci habēt εἰ παιδείαν ὑπομένετε.i. ſi diſciplinā & correptionem ſuſtinetis,tanq̄ filij,&c.Interpres legit ἐν παιδείᾳ.

tiam curramus ad propoſitū nobis
certamen, aſpicientes in authorem D
fidei, & cōſummatorem Ieſum: qui
propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucem
confuſione contempta, atq; in
dextera ſedis dei ſedet. Recogitate
enim eum qui talem ſuſtinuit à peccatoribus
aduerſum ſemetipſum cōtradictionem:vt
ne fatigemini animis
veſtris deficientes. [2] Nondum B
enim vſq; ad ſanguinem reſtitiſtis,
aduerſus peccatum repugnantes, &
obliti eſtis conſolationis, quæ vobis
tanquam filijs loquitur, dicens, Fili prou. 3.b.
mi, noli negligere diſciplinā domini: Apo. 3.d.
neq; fatigêris, dum ab eo arguêris.
Quem enim diligit dominus,caſtigat:
flagellat autem omnem filiū
quem recipit. In diſciplina perſeuerate.
Tanquam filijs, vobis offert ſe
deus.Quis enim filius:quem nō corripit
pater? Quòd ſi extra diſcipli- C
nam eſtis,cuius participes facti ſunt
omnes:ergo adulteri & nō filij eſtis.

3. Deinde patres, ꝛc. humana ſimilitudine oſtendit dei caſtigationes patienter nos ferre debere, quoniam ſi patres carnis noſtræ. i. carnales habuimus eruditores, aut ſeueriuſculos magis caſtigatores. vtrũq; enim ſignificat τ̃ παιδευτάς, & eos tamen patienter venerabamur: nónne magis deo patri ſpirituũ, id eſt animarum noſtrarum parẽti & authori, quas ex nihilo condidit obtẽperabimus caſtiganti, & viuemus? Nam qui deum caſtigãtem patienter non recipit, ne is quidem viuit, quia à vera ſeſe vita abalienat. Quòd autẽ magis obedire deo debeamus quàm parẽtibus ꝓbat, dicens, quia parentes non ad noſtram ſemper vtilitatẽ, ſed plerũq; iuxta ſuam voluntatem ac pro arbitrio nos erudiebant, ſiue magis caſtigabant: ac ne id quidẽ diu, ſed in tempore paucorum dierum, quãdoquidẽ vel manumiſſi tẽpore, parentum caſtigationi iam non ſunt obnoxij filij: ꝙ ſi ob grauẽ caſtigationẽ quæ plerunq; nihil nobis fructus afferret, caſtigantibus parentibus nõ reluctabamur, quãtò magis parere deo debemus nos caſtiganti & afflictiones inferenti

3 Deinde patres quidem carnis no-
ſtræ: eruditores habuimus, & reuere
bamur eos. Num multo magis ob-
temperabimus patri ſpirituũ, & vi-
uemus? Et illi quidem in tẽpore pau
corum dierum, ſecundum volunta-
tem ſuam erudiebant nos: hic autem
ad id quod vtile eſt, in recipiẽdo ſan
ctificationem eius. Omnis autem di-
ſciplina in præſenti quidem videtur
non eſſe gaudij, ſed mœroris. Poſtea
autem fructum pacatiſſimum exer-
D citatis per eam, reddet iuſtitiæ. Pro-
pter quod remiſſas manus & ſoluta
genua erigite: & greſſus rectos faci-
te pedibus veſtris. vt non claudicans
quis erret: magis autem ſanetur.

ad id quod vtile eſt. i. ad noſtrã vtilitatẽ, in recipiendo. i. ad recipiendam ſanctificationẽ eius: dum enim à domino corripimur, diligimur & ſanctificamur: vt autem ad caſtigationẽ ferendam magis cohortetur, ſubdit, etſi nunc omnis caſtigatio iuxta communem mundi opinionẽ non gaudium ſed mœrorẽ annexum habere videtur: poſtea autem in futuro ſeculo per eam exercitatis fructum iuſtitię reddet pacatiſſimum: quaſi diceret: nunc tribulamini & inter tot afflictiones turbulenti nec animo quieto eſtis, ꝙ ſi patienter eas tuleritis, tandem fructum iuſtitiæ ac remunerationis placidum, ac quietum refeRetis, propter quod remiſſas manus ꝛ ſoluta genua erigite. Antea dixit propoſitum nobis certamẽ curramus, quod athletarum eſt & pugilum, quibus validas manus ad luctandum, & fortes pedes ad currendũ eſſe oportet. nunc autem metaphoram perſequens remiſſas animi manus & ſoluta mentis genua iubet erigere, hoc eſt ne animum deſpondeant, nec ſint mente pigra & deſide in ipſis afflictionibus, Et greſſus rectos, inquit, facite pedibus veſtris. id eſt, rectam intentionẽ in operibus veſtris habete, vel greſſus rectos facite. i. rectà incedite nec alteram in partẽ claudicate, vnde ſubdit, vt ne claudicans quis erret. ſic Eſaias 35. cap. Confortate manus diſſolutas, & genua debilia roborate, hoc eſt, forti & cõſtanti animo eſtote. Omnibus autẽ his verbis innuit Paulus, quòd ſi ſanari ab his afflictionibus velint, conſtanti illis & patienti animo eſſe opus eſt.

4. **Pacem ſequimini.** poſtquam eos ad patientiam ſufficiẽter hortatus eſt, nunc ad mutuam concordiam morumq́ꝫ puritatem inuitat, dicens, pacem ſequimini, græce διώκετε. i. perſequimini cũ omnibus, etiam recuſantibus, vt Dauid qui dicebat, Cum his qui oderunt pacem eram pacificus. Pacem autem mutuam dicit concordiam & charitatem. ad pacem autẽ addidit & ſanctimoniã, hoc eſt corporis animiq́ꝫ puritatẽ, ſine qua nemo videbit deũ. Nihil enim immundum in ſanctam ciuitatem introire poteſt. Hæc ergo perſequimini interim contẽplantes. græce ἐπισκοποῦντες. i. diligenter inſpicientes, ne quis **deſit gratie dei.** i. gratia dei deſtituatur. Vult enim non ſui tantũ quẽqꝫ ſed aliorũ etiam habere curam: videte quoq; ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans impediat, grȩce ἐνοχλῇ. i obturbet dei gratiã. **Amaritudinem** autem poſſumus vel animi indignationem & iram quæ pacem interturbat, intelligere: vel infidelitatis peccatũ, vel quodlibet. vult ergo nos omnem peccati radicem euellere, ne per illam multi inquinentur: quia vt radix ſerpit, atque ſe in multas partes findit, & in altum germinat euaditq́ꝫ in ramos, ita ad multos peccatũ permeat per imitationem & conſenſionem, atq; in multos ramos multáſque ſpecies ſi ſemel radicem in homine fixerit, exurgit.

⁴ Pacem ſequimini cum omnibus, rom. 12. d.
& ſanctimoniam: ſine qua nemo videbit deum. contemplantes ne quis deſit gratiæ dei: ne qua radix amaritudinis ſurſum germinãs impediat, & per illam inquinẽtur multi. ⁵ Ne quis fornicator, aut prophanus vt Eſau: qui propter vnam eſcam vẽdidit primitiua ſua. Gen. 25. d.
ſcitote enim quoniam & poſtea cupiẽs hæreditare benedictionẽ, reprobatus eſt. E Gen. 26. f.
nõ enim inuenit pœnitẽtiæ locum: quanquã

5. **Ne quis fornicator.** referendus eſt hic locus ad id quod præceſſit pacẽ ſequimini & ſanctimoniam, contemplantes ne quis, ſub. ſit inter vos fornicator, ſed puri omnes ſitis, **aut prophanus vt Eſau, qui propter vnam eſcam vendidit primogenita ſua.** Nota eſt hiſtoria Gene. 25. de Eſau, qui pro edulio lenticulæ ius progenituræ Iacob fratri vendidit. Erant autem id ætatis primogeniti ſacerdotes, vnde & recte **prophanus** dicit̃, qui inſigne dei donum temerarit, nec pluris quàm lenticulæ pulmentum fecerit. Penè omnes hoc loco & græci & latini prophanum gaſtrimargum & gulæ deditum interpretãtur, aiuntq́ꝫ Eſau exemplo, gulæ notari quoſdam ex Hebræis. Mihi autem non tam gulæ notandus Eſau videtur quàm, vt ita dicam, irreligioſitatis, qui excellens dei donum vſq; adeo nihili fecerit, eiusq́ꝫ exemplo argui Hebræos qui donum ac perceptam dei gratiam nihili facerẽt, temporali voluptati plerunq; eam commutantes, in hoc Eſau ſimiles, de quo ait Paulus ꝙ poſtea cupiens hæreditare benedictionem ſicut Geneſis 27. multis eam precibꝰ poſtulaſſe legitur, **reprobatus eſt**, atq; à ſua poſtulatione reiectus: græci enim de reprobatione non dei ſed patris, hunc locum interpretantur, & conformiter locum ſequentẽ interpretari poſſumus. Non enim inuenit pœnitentiæ locum, quãquam cum lachrymis inquiſiſſet eam. Quanquam enim hic penè omnes interpretantur pœnitentiam pro peccatorum venia, quam lachrymis non meruit, ꝙ illȩ magis inuidẽtis quàm pœnitentis eſſent, vt manifeſtauit dicens, Venient dies luctus patris mei & occidam Iacob fratrem meum. Tamen mihi videtur hic pœnitẽtia pro facti mutatione ſumi poſſe,

quomodo vulgo dicimus de re iam facta quæ infecta fieri non poteſt, aut de iam tranſacta & rata conuentione, quòd pœnitere ibi nihil prodeſt: ſic quanquam pœniteret Eſau venditæ primogenituræ, locum tamen non habuit ea pœnitentia, ad quam neque ex conſequenti ad benedictionem redire potuit, quãquam cum lachrymis eam à patre poſtulaſſet, ſicut Geneſis vigeſi•

Exo. 19.b. & 20. c. cum lachrymis inquiſiſſet eã.[6] Non enim acceſſiſtis ad tractabilẽ montẽ & acceſſibilem ignẽ, & turbinem, & caliginẽ, & procellã, & tubę ſonũ, & vocẽ verborum (quã qui audierunt, excuſauerũt ſe, ne eis fieret verbum. Nõ enim portabãt, quod dicebatur,
Exo. 19. c. Et ſi beſtia tetigerit montẽ: lapidabitur. Et ita terribile erat quod videbatur. Moyſes dixit, exterritus ſum

moſeptimo, eſulatu magno fleſſe legitur. hoc autem exẽplo deterret Hebræos Paulus ne perceptam dei gratiam prophanent, ne forte cum Eſau ad eam redire volentes, abijciantur.

6. Nõ enim acceſſiſtis, &c. Ante dixit, Sectamini pacem & ſanctimoniam, & ne fornicatores ſitis, ac prophani. non enim acceſſiſtis ad tractabilem montẽ, pro tractabilem autẽ græce eſt ψηλαφομένῳ ὄρει, id eſt ad palpatum montem ſiue contactum. neq; puto vt quidam aſſeruit, montem Sina de quo hic agitur, dici à Paulo cõtactum per antiphraſin, quod eum nemo auderet contingere: ſed contactum appellari Paulo ſiue palpabilem, quaſi dicas ſenſibilem: vt ſit ſenſus, non acceſſiſtis ad Sina montem illum ſenſibilem & accenſum ſiue ardentem: ſed ad ſpiritualem & cæleſtẽ montẽ Sion Hieruſalem cæleſtem, & acceſſibilem ignem. pro acceſſibilem græce eſt κεκαυμένῳ πυρὶ, id eſt accenſum ignem, vnde puto interpretem vertiſſe accenſibilem, ſed librariorum vitio errorem inoleuiſſe. ſenſus huius loci eſt, Non ſitis fornicatores & prophani, non enim acceſſiſtis ad montem Sina vbi lex data eſt, tractabilem & palpabilem, neque ad accenſum vel ardentem ignem & turbinem & caliginem & procellam & tubæ ſonum: quæ omnia quum lex lata eſt in monte Sina apparuerunt. vt Exod. 19. & 20. legitur, neque acceſſiſtis ad vocem verborum, id eſt ad terribilem dei vocem è monte loquentis, quam qui audierunt timore perterriti excuſauerũt ſe, græce παρῃτήσαντο, id eſt deprecati ſunt, ne eis fieret verbum. id eſt, ne per ſe ad eos deus loqueretur, dicentes, loquere tu nobis, nõ loquatur nobis dominus, ne forte moriamur. Non enim portabant quod dicebatur. id eſt, dei vocem loquentis ferre non poterant, vel ferre non poterant id quod dicebatur, & Moyſi dictum eſt ſcilicet, Et ſi beſtia tetigerit mõtem lapidabitur: horrendum enim erat quòd non modo homo rationis capax, ſed beſtia quoque accedens lapidari iubetur. vnde ſubdit, Et ita terribile, id eſt adeò terribile erat quod videbatur. Moyſes enim dixit, Exterritus ſum & tremebũdus. Hæc verba Moyſi, in biblijs non inueniuntur, exiſtimandum fortaſſis Pauli tempore aliquos fuiſſe, quos nunc non habemus libros in ſynagoga receptos, vbi ſcripta erant. Vult autem his verbis oſtẽdere Paulus culpabiliores eſſe Chriſtianos Hebræos ſi Chriſto nõ paruerint quàm olim Iudæos, quòd illi tot portentis & viſis perterriti, neque ad mõtem accedere neque dei vocem exaudire poſſent loquentis: tantum ſecum tremorem afferebat: Vos autem, inquit, ſi fornicatores & prophani eſtis, nihil habetis quod excuſare queatis. Non enim terribilia iſta vobis cõtigerunt, neq; acceſſiſtis ad montem, &c.

& tremebundus).7 Sed acceſſiſtis ad F
Sion montem, & ciuitatẽ dei viuen-
tis, Hieruſalem cæleſtem, & multo-
rum millium angelorum frequen-
tiam, & eccleſiam primitiuorũ, qui
conſcripti ſunt in cælis, & iudicem
omnium deum, & ſpiritus iuſtorum
perfectorum, & teſtamenti noui me-
diatorem Ieſum, & ſanguinis aſper-
ſionẽ melius loquẽtem quàm Abel.
8 Videte ne recuſetis loquentem. Si
enim illi non effugerunt, recuſantes
eum qui ſuper terram loquebatur:

7. Sed acceſſiſtis. Oſtendit beneuolentiorem deum ſe illis pręſtitiſſe quàm olim Iudęis, maioribúſq; ab eo beneficijs illos affectos, quo minus ſunt excuſabiles. Non enim, inquit, acceſſiſtis ad palpabilem montem Sina, ſed ad ſpiritualem montem Sion, & ciuitatem dei viuentis Hieruſalem cęleſtem, ſcilicet cęlum ipſum, ad quod iam ſpe acceſſimus, & multorum millium angelorum frequentiam. non enim vulgaris turbę & mortaliũ hominum, ſed angelorum conſortes, & conciues effecti eſtis immortaliũ, & infinitorum. Nam hoc loco millia, & græcũ μυρίας quod decem millia ſignificat pro infinito numero ponitur. Et acceſſiſtis, inquit, ad eccleſiã primitiuorũ qui cõſcripti ſunt in celis. Primitiui autẽ ſiue primogeniti, nam id ſignificat verbum græcũ πρωτότοκος, dicuntur fideles quorũ nomina ſcripta ſunt in cælis. Nã etſi omnes tum electi, tum reprobi creatiõe filij dei ſunt, præ illis tamen primogeniti ſunt adeóque regni hæredes, electi. Vult ergo Paulus ꝙ ipſi electi ſunt à deo, & inter dei primogenitos habiti. Et acceſſiſtis, inquit, ad iudicem omnium deum, ſcilicet Chriſtum, cui omne iudicium dedit pater. Tantò ergo maior illis gratia facta quàm olim Iudæis, ꝙ Iudæi non modo deum audire non ſuſtinerent loquentem, ſed ne ad montem quidem vnde loquebatur accedere poſſent. Chriſtiani autem ad ipſum Chriſtum facile accedunt deum & iudicem omnium, & ſpirituum iuſtorum perfectorum. hoc loco pro ſpirituum græci legunt ſpiritus in plurali, vt ſit ſenſus, ꝙ Chriſtiani acceſſerunt ad ſpiritus. i. animas iuſtorũ & perfectorum. i. cum ſanctis animabus fœlicitatis æternæ conſortes facti ſunt. Noſter legit πνευμάτων, id eſt ſpirituum, & refert ad iudicẽ, vt ſit ſenſus, ꝙ Chriſtus iudex eſt omnium etiam iuſtorum & perfectorum ſpirituum hoc eſt animarum, quibus verbis nonnihil eos terret, ne ſcilicet ſi tot dei beneficia tantamq; beneuolentiam neglexerint, ſeueritatem tandem iudicantis experiãtur. Ad beneuolentiam tamẽ iterum redit dicẽs, Et acceſſiſtis ad noui teſtamenti mediatorem Ieſum, quaſi diceret, nihil eſt ꝙ horribilem dei patris vocem formidetis, qui noui teſtamẽti mediatorẽ habetis Ieſum, per quem dei mandata facile intelligatis: quippe qui ſequeſter ſit, & proxeneta inter deum & vos, ad quem facile acceſſiſtis, & ad aſperſionem quoq; ſanguinis melius loquentem quam Abel, id eſt, ad Chriſti paſſionem acceſſiſtis, & diuinæ gloriæ per eius ſanguinem participes eſtis effecti, qui quidem ſanguis Chriſti melius, ſiue vt græci habent κρείττονα. i. meliora, & potiora loquitur quàm ſanguis Abel. Ille enim vindictam clamabat aduerſus fratrem, ſanguis autem Chriſti in eum confidentibus paratam veniam remiſſionemq; clamat, & vitam largitur.

8. Videte ne recuſetis. poſtquã illos maioribus beneficijs affectos, deumq; familiariorem habere oſtendit, adeoq; maioris pręuaricationis reos, ſubdit.

ſtaq; videte ne loquētē ad vos Ieſum recuſetis, & auerſemini:loquitur enim vobis per euangelium,per propoſita præmia,per ſuos miniſtros & prædicatores. Si enim patres noſtri nō effugerunt.ſub.vindictam dei, Moſen recuſantes & auerſantes, qui ſuper terrā loquebatur: multò minus nos qui de cœlo loquentem nunc in ſuo euangelio Chriſtum auerſamur, effugiemus: cuius quidem vox tunc quum lex in mōte Sina ferretur, commouit cęlum & terram, adeóq; terribilis ipſiq; populo tremēdus apparuit. Nunc autem ſi eum neglexerimus, terribilior multò apparebit: cuius effectus terribilis, argumentum eſt ꝙ cælum, & terram ſe concuſſurum Aggæi 2. promittit, dicens: Adhuc ſemel & ego mouebo non ſolum terram, ſed etiam cælum. qui locus etſi, vt illic Hiero. interpretat, de primo Chriſti aduentu intelligi poteſt, nō inepte tamen ad ſecūdum Chriſti aduentum applicat Paul⁹, quādo veniēte in iudicium cū gloria domino, mouebunt & cælum & terra, vt in meliorem immutētur formā: hoc autem ait Paulus, vt terrorē incutiat dei verbum negligētib⁹. Quód autem ait ſemel, declarat mobilium tranſlationem tāquam factorum; hoc eſt, ꝙ ſemel tantum

multo magis nos qui de cælis loquētem nobis, auertimus. cuius vox mouit terram tunc: nunc autem repromittit, dicens, Adhuc ſemel: & ego

G

aggei 2.b mouebo non ſolum terram, ſed & cælum. Quòd autem adhuc ſemel dicit: declarat mobilium tranſlationem tanq̄ factorum, vt maneant ea quæ ſunt, immobilia. ⁹ Itaq; regnū immobile ſuſcipiētes, habemus gratiam: per quam ſeruiamus placentes

Deut. 4.d deo cum metu & reuerētia. Etenim deus noſter, ignis conſumens eſt.

ARGVMENTVM. Cap. 13.

¶ Paræneſes habet hoc caput, præfectos autem ſuos & vinctos illis commendat, noui altaris, nonq; ſacrificij mentione facta: demum illorū preces efflagitans, & viciſſim illis bene precatus, ſalutationibus epiſtolam claudit.

ait cælum & terrā ſe concuſſurum, declarat mobilium, græce τῶν σαλευομένων .i. turbulentorum & fluctuantium terræ & cæli tranſlationem .i. immutationem: eorum inquam mobilium & fluctuantium, nec certam quietem habentium, tanquam factorum .i. tanquam rerum creatarum naturaq; ſua interiturarū. commouebit enim omnia, & mutabit, vt maneant ea que ſunt .i. cæli & terra quæ nunc videmus, immutabilia .i. corruptioni poſtea non obnoxia, commouebuntur enim, & mutabuntur, vt quieſcant, & immutabilia permaneant, quomodo prædicens Dauid aiebat Pſal. 75. Terra tremuit, & quieuit, quum exurgeret in iudicium deus. Quòd ſi iſta nunc terrena ac naturæ interituræ, immobilia ſunt futura: longe magis immutabile ac perpetuum futurum eſt regnum dei, vnde ſubdit.

9. Itaq; regnum, &c. i. ideo ſpe regnum dei immobile, ac perpetuum apprehendentes, habemus gratiam, ſcilicet fidei, ſpei, charitatis, & patientiæ, per quam placentes deo, illi ſeruiamus cum metu formidātes, vt iudicem, & reuerentia, reuerentes & venerantes vt patrem. deus enim noſter ignis conſumens eſt. ideoq; ſi negligentes, & irreuerentes fuerimus nolite adeo de

bonitate confidere, quin ſeueritatem formidetis: eſt enim velut ignis conſumens, qui nos vel in momento conſumere poſſit & perdere.

1. Charitas fraternitatis maneat in nobis, &c. Quum periclitaretur in eis inter tot afflictiones mutua charitas & fraternitas, illius eos admonet, & hoſpitalitatis, exemplo antiquorum patrum Abraham, & Loth, dicens: per hāc enim placuerūt quidam angelis hoſpitio receptis. Videtur hic errore librariorum irrepſiſſe placuerunt pro latuerunt, quum græcis omnino, nō ſit placendi verbum, ſed ἔλαθόν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους. hic loquēdi modus græcorū, latinis eſt inſuetus. Verti autem poteſt, Per hanc enim quidā angelos hoſpitio exceperunt, neſcientes angelos eſſe, ſicut ἔλαθον λαλήσας ad verbum ſignificat latui locutus, ſed latine verti poteſt, imprudens locutus ſum His autem verbis Abraham & Loth hoſpitalitatis meminit, qui hoſpitio exceperūt angelos, quum puros homines crederent, alioqui non magna digni laude ſi angelos eſſe reſciſſent. Si interpres placuerunt vertit, aliud indubie græce legit, nec ſēſus eſt incōmodus, placuerunt enī angelis hoſpitio receptis Abraham & Loth, quādo pro gratia hoſpitij Loth angeli liberarunt.

CAPVT XIII.

[1] Haritas fraternitatis maneat A
c in vobis. Et hoſpitalitatem no Rom. 12.a
lite obliuiſci: per hanc enim 1.pet.
placuerunt quidam, angelis hoſpitio 4.c
receptis. [2] Mementote vinctorum,
tāquam ſimul vincti: & laborantiū,
tanquam & ipſi in corpore moran-
tes. [3] Honorabile connubium in om-
nibus: & thorus immaculatus. For-
nicatores enim & adulteros iudica-
bit deus. Sint mores ſine auaritia:
contenti præſentibus. Ipſe enim di-
xit, Non te deſeram neque derelin- Ioſue
quam. ita vt confidenter dicamus, 1.a
Dominus mihi adiutor: non timebo Pſal.
quid faciat mihi homo. [4] Mememto- 117.a
te prępoſitorum veſtrorum, qui vo-
bis locuti ſunt verbum dei: quorum

2. Mementote. vult eos fraternitatem, & charitatem exercere erga vinctos. mementote, inquit, vinctorum tanquam ſimul vincti. i. perinde ac ſi vincti eſſetis, illorum memētote, illiſq; ſubuenite perinde ac vobis vinctis ſubueniri velletis, & laborantium, græce κακουχουμένων. i. afflictorum & eorū qui quacunq; neceſſitate premuntur, mementote, inquit eorum, illis ſubuenite tanquam & ipſi in corpore morantes. i. tanquam iiſdem afflictionibus corpus obnoxium habentes, ideoq; non ignari quantum illi patiuntur.

3. Honorabile connubium. Cōnubium extollit aduerſus eos qui nuptias dānabant, ſed tamen ob fornicationem penè tantum vitandam laudare videt, quum ſubdit, quod fornicatores, & adulteros iudicabit deus. Sint mores, &c. auaritiam inhibet, modico iubens eſſe contentos, probans ex ſcriptura nihil verendum neque defuturum adiutore deo.

4. Mementote. præfectos eccleſijs iubet, vt & beneficentia proſequantur alentes, & honeſtam eorum conuerſationem (quæ ab exitu ſpectari maxime debet) ac ſanam doctrinam imitentur. Erant autem qui peruerſe de Chriſto

docerent, aſſerentes alium Chriſtũ & Meſſiam venturũ, ſicut & hodie falſo Iudæi putant: ideo ſubdit, Ieſus Chriſtus heri & hodie, idem ipſe permanebit in ſecula, id eſt, idem eſt qui ab æterno fuit, hoc ſignificat heri: qui nunc eſt, hoc ſignificat, hodie & qui permanebit in æternũ. Et propterea, inquit, nolite varijs & peregrinis doctrinis abduci .i. alienis à fide Chriſti, cuiuſmodi erat doctrina de cibis mũdis & immundis, quã poſt baptiſmum acceptũ multi docebãt: vnde ſubdit, Bonum eſt ſtabilire cor .i. mentẽ atq; animũ gratia euangelica, & non eſcis .i. eſcarum diſcretione mũdarũ atq; imũdarum, quæ nihil ꝓfuerunt ambulãtib⁹ in eis .i. huiuſmodi ciborũ diſcretionem maxime poſt legem euãgelicã faciẽtib⁹: 5. Habemus altare, de quo edere nõ habent, &c. Quum Iudaicorum ciborum diſcretionẽ dãnaſſet, oſtendit excellentiorẽ nobis eſſe cibum, à quo edendo arcerentur quicũq; legi inhærerent, & deſeruirent: habem⁹, inquit, altare .i. hoſtiã in ara crucis oblatã: ipſum, ſcilicet Chriſti corpus, de quo edere nõ poſſunt qui tabernaculo deſeruiũt, id eſt, legẽ mordicus tenent: quod ꝓbat à ſimilitudine ſacrificij legalis quod in feſto ꝓpitiationis fiebat, vbi vitulo & hirco apud caſtra immolatis ſanguinem illorum pontifex ſolus in ſancta ſanctorum oraturus deferebat, carnes vero eorũ animalium edere ſacerdotib⁹ nõ licebat, ſed extra caſtra deferebant concremanda: quæ oĩa in figuram Chriſto cõtigerunt. Chriſtus enim verus põtifex cũ ſanguine ſuo in ſancta ſanctorũ cæleſtis patriæ patrem oratur⁹ intrauit: & quemadmodum animalium immolatorum in lege extra caſtra corpora cremabant, ita corpus Chriſti extra Hieruſalem in monte Caluariæ ardore paſſionis eſt cõbuſtum. hæc eſt vera hoſtia per quam ſanctificant, & de qua ſpiritualiter, & ſacramentaliter veſci poſſunt quicunq; in eum credunt, non qui fiduciam in veteri lege habentes, veteri adhuc tabernaculo deſeruiunt. Exeamus ergo inquit, ad eum extra caſtra .i. à cõuerſatione de mundo, & caſtrorum turba recedamus, improperium eius portantes .i. eius veſtigia imitantes, hoc eſt ſicut ipſe pro nobis paſſus eſt, ita pro eo affligi nõ dubitem⁹. Nam improperium Chriſti ſuſtinere, eſt ſimiles atq; ille iniurias patienter ferre: ſicut de Moyſe, vndecimo capite dixit, quòd improperium Chriſti diuitijs Aegyptiorum prætulit, de quo vide in eo loco. Exea

B intuentes exitũ conuerſationis, imi-
tamini fidem. Ieſus Chriſtus heri &
hodie: ipſe & in ſecula. Doctrinis va-
rijs & peregrinis nolite abduci. Opti-
mum eſt enim, gratia ſtabilire cor,
non eſcis quæ non profuerunt ambu-
lantibus in eis. 5 Habemus altare: de
quo edere non habent poteſtatẽ qui
Nũe. 19.a tabernaculo deſeruiũt. Quorũ enim
animaliũ infertur ſanguis pro pecca-
to in ſancta per põtificem, horũ cor-
pora cremant extra caſtra. Propter
quod & Ieſus, vt ſanctificaret ꝑ ſuũ
ſanguinẽ populũ, extra portã paſſus
eſt. Exeamus igit ad eũ extra caſtra:
improperiũ eius portãtes. Nõ enim
Mic. 2.c habemus hic manentẽ ciuitatem, ſed
futurã inquirimus. Per ipſum ergo
C offeramus hoſtiã laudis ſemp deo, id
eſt fructũ labiorũ cõfitentiũ noĩ ei⁹.

mus ergo ad Chriſtum extra caſtra. i. extra mundi huius deſiderium. Non enim habemus hic manentem ciuitatem, ſed futurā inquirim⁹. Adeamus ergo ad chriſtum paſſum & p ipſum deo patri offeramus, hoſtiam laudis. i. fructum labiorum confitentium nomini eius. Alludit autem Paulus ad oblationes veteris legis in qua primi, & præcipui terræ fructus deo offerebātur.

6 Beneficētię autē & cōmunicationis
nolite obliuiſci, talibus enim hoſtijs
ꝓmeret̃ deus. Obedite præpoſitis ve
ſtris & ſubiacete eis. ipſi enim perui-
gilant quaſi rationem pro animab⁹
veſtris reddituri: vt cū gaudio hoc fa
ciāt, & nō gemētes. hoc enim nō ex-
pedit vobis. Orate ꝓ nobis: confidi-
mus enim ꝙ bonā conſcientiam ha-
bemus, in oībus bene volentes con-
uerſari. Amplius autē deprecor vos
hoc facere: quo celerius reſtituar vo-
bis. 7 Deus autē pacis qui eduxit de
mortuis paſtorē magnū ouiū in ſan- D
guine teſtamenti æterni, dominū no
ſtrum Ieſum Chriſtum: aptet vos in
omni bono, vt faciatis eius volūtatē,
faciens in vobis quod placeat corā ſe
per Ieſum Chriſtū. cui eſt gloria in
ſecula ſeculorū. Amē. 8 Rogo autem
vos fratres vt ſufferatis verbū ſolatij.
Etenim perpaucis ſcripſi vobis. Co-
gnoſcite fratrē noſtrū Timótheum:
cum quo (ſi celerius venerit) videbo
vos. Salutate omnes præpoſitos ve-
ſtros: & omnes ſanctos. Salutant vos
de Italia fratres. Gratia cum omni-
bus vobis. Amen.

Non vult ergo nos terræ fructus, ſed fructum labiorum noſtrorum cōfitētium nomini dei. i. dei nomen laudantium laudes ſcilicet dei, & grarū actiōes, de quo ſacrificio inquit Dauid, īmola deo ſacrificium laudis.

6. Beneficentie, &c. Sequentib⁹ verbis, q̄ facilia ſunt, ad eleemoſynas eos hortat̃, & exhibendam prefectis ſuis obedientiā: vt cū hilaritate & nō ex triſtitia ad recte ſibi miniſtrādū eos inuitēt. Deinde vt ꝓ ſe orent precatus, de innocētia ſua ꝓteſtat̃. ſuaq̈ erga illos beneuolētia. Confidimus inquit. i. nihil cuiuſq̄ accuſationes veremur, qm̄ in reb⁹ oīb⁹ bonā cōſcientiā habemus, quippe qui apud oēs bene couerſari cupim⁹. ideo, inquit, amplius depcor vos hoc facere. i. ꝓ me orare vt celer⁹ vobis reſtituar. Erat enim vinctus Paulus.

7. Deus autē, &c. Antea pro ſe precāri ſupplicans nunc bñ illis ꝓcat̃ dicēs, deus pacis qui de mortuis. i. de morte & ſepulchro eduxit paſtorē magnū ouiū. ſ. Chriſtianorū Ieſum in ſāguine teſtamenti eterni i. q ea grã illū ſuſcitauit vt ſanguis ei⁹ ꝓ nobis fuſus, eſſet in teſtamētū & pactū æternū, noſtrę cū eo recōciliatiōis, aptet vos. i. pficiat in omni bono, vt faciatis eius volūtatem. Quia autem quicquid boni facim⁹, non tam nos quàm deus ipſe facit, ſubdidit faciens in vobis, &c.

8. Rogo autem vos, &c. Admonet eos conſolari in aduerſis. dehinc Timotheum illis commendat, & poſtmodum ſalutationibus epiſtolā claudit.

¶ Argumentum in epiſtolam Iacobi.

Hvius auctor epiſtolæ, eſt Iacobus: ille Mariæ ſororis matris domini filius: qui primus egregiæ merito ſanctitatis Hieroſolymitanus ab apoſtolis ordinatus eſt epiſcopus: cuius ad Galatas meminit Paulus, cuiúſque toties in Actis fit mentio. Is orta in eccleſia perſecutione, & facta ob Stephani necem credentium diſperſione, conſolatoriam ſimul & exhortatoriam ſic diſperſis ſcribit epiſtolam, ædificationis plenam.

EPISTOLA CATHOLICA IAcobi Apoſtoli.

ARGVMENTVM *Cap. I.*

¶ Præpoſita epigraphe, conſolatur & firmat eos aduerſus afflictiones, & tentationes: hortatúrq; confidenter à deo ſapientiam poſtulare, ſuperborum diuitum inſolentiam cohercens, & afflictorum præmia proponens. dein originem tentationum & progreſſum aperiens, oſtendit omne bonũ ab vno deo prodire. Demũ abiectis omnibus vitijs dei verbo nõ ore tantũ, ſed factis monet attẽdere, docens in quo vera conſiſtat chriſtianorũ religio.

CAPVT I.

A [1] Iacobus dei & domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruus duodecim tribubus, quæ ſunt [1] in diſperſione, ſalutem.

[2] Omne gaudium exiſtimate fratres mei, cum in tentationes varias inci-

rom. 5. a. deritis: ſciẽtes quòd [3] probatio fidei

1. In diſperſione. De diſperſione intelligit omnium credentium præter apoſtolos, per regiones Iudææ & Samariæ, de qua Actu. 8. Quum autem dicat duodecim tribubus, veriſimile eſt ex ea omnium tribuum turma quæ die pentecoſtes nouo miraculo ſtupefacta credidit, bonam partem & maxime ex ſingulis tribubus, aliquot cõmuniter cum apoſtolis vixiſſe, vſq; ad illam perſecutionem & diſperſionem: quanquam & de Iudæis quaquaverſus iã olim diſperſis intelligi poteſt locus.

2. Omne gaudium, id eſt perfectum gaudium exiſtimate, quum in varias tentationes incideritis, vbi per tentationes, non illectamenta ad peccandum, ſed tribulationes & afflictiones intelligere oportet.

3. Probatio fidei veſtræ patientiã operatur) græce eſt τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται ὑπομονήν. vbi τὸ δοκίμιον ſignificare poteſt vel explorationẽ, vel id quod in quaq; re purũ & perfectum eſt. ὑπομονὴ autem non tam patientiam, id eſt tolerãtiam ſignificat, quàm ſuſtinentiam & longam alicuius rei expectationem. Senſus ergo eſſe

veſtræ, patientiã operatur.[4] Patientia autem opus perfectum habeat: vt ſitis perfecti & integri, in nullo deficientes. Si quis autem veſtrum indiget ſapientia, poſtulet à deo qui dat omnibus [5] affluenter, & non improperat: & dabitur ei.[6] Poſtulet autem in fide nihil hæſitans. Qui enim hæſitat, ſimilis eſt fluctui maris: qui à Mat. 7. a & Mar. c.

poteſt. Probatio ſeu exploratio fidei veſtræ, id eſt perfecta fides veſtra & per longas tribulationes explorata ac probata, ſuſtinentiam operatur: quia cuius fides & confidentia erga deum in longis afflictionibus & tentationibus non excidit, manifeſtat ſe domini conſolationem longanimiter poſſe ſubſtinere. Sin mauis patientiam pro adflictionum tolerantia ſumere, ſenſus eſt quod pura & perfecta totq; argumentis approbata fides illorum in deum, patientiam operatur: quia inſignis fides & confidẽtia in remuneratorẽ Chriſtum patientes nos reddit. Sũt qui ſic exponãt, probatio fidei, id eſt afflictio per quam fides probatur, patiẽtiã operatur.

4. Patientia opus perfectũ habeat, id eſt gaudium & alacritatem annexã, ſicut apoſtoli ibant gaudẽtes à cõſpectu concilij, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu cõtumeliam pati. Ut ſitis, ait, perfecti & integri, in nullo deficientes, id eſt nulla re aut virtute deſtituti. neq; enim hic deficientes intelligere oportet, afflictionibus ſuccũbentes, quos græci dicunt ὀλιγοψυχοῦντας. eſt nanq; græce λειπόμενοι, id eſt ad verbum deſtituti. quidam per opus perfectum, patientiæ intelligunt virtutem, qua quis affligentibus ſe bene ex animo vult & facit.

5. Affluenter: interpres legiſſe videtur ἀφθόνως, quum tamen græca habeãt ἁπλῶς, id eſt ſimpliciter, candido ſcilicet ac ſimplici animo, & ſine vlla ſpe remunerationis: vnde ſubdit, & non improperat. Si quis autem veſtrum indiget ſapientia, græce λείπεται τῆς σοφίας, id eſt deſtituitur ſapientia: aut ſi cui illa deeſt, poſtulet à deo, qui dat omnibus affluenter.

6. Poſtulet autem in fide nihil heſitans. græce pro hæſitans eſt διακρινόμενος, quod ſignificat & hæſitantem, & diiudicantẽ. Eſt autem ſenſus, quòd in fide, id eſt fideliter & cum fiducia poſtulantem, non oportet diiudicare, neq; hæſitare de dei potẽtia, ac miſericordia. Nec enim vult hoc loco, quòd quicunq; poſtulat à deo, neceſſariò credat ſe aſſecuturum, ſed quòd dubitare non oportet quin potens ſit vt queat, & miſericors vt velit tradere quod petitur, ſi quidem in rem noſtram illud eſt. Nam & græca ſcholia explicant de eo qui mole peccatorum ſuorum preſſus, minorem putat dei miſericordiam, quàm vt donari ſibi venia poſſit. Qui enim heſitat, ſcilicet in fide, ſimilis eſt fluctui maris, qui huc illuc à vento impellitur, quia cuius conſcientia firmæ fidei fundamento non innititur, facile nutat, & (vt inquit Paulus Ephe. 4.) circũfertur ad omnem ventum doctrinæ in nequitia hominum, ad circũuentionem erroris. Videntur & græca ſcholia τὸν διακρινόμενον, & hæſitãtem interpretari, eum qui animi dubius eſt quidnam à deo petat, & inconſtans eſt in poſtulationibus, quẽ poſtea quoq; Iacobus vocat δίψυχον, i. virũ duplici animo, dicunt enim ὁ γὰρ διακρινόμενος ἀμφίβολος ὢν περὶ τῆς ἑαυτοῦ αἰτήσεως μικρὸν προσκαρτερήσας εὐθὺς ἀναχωρεῖ, id eſt, qui enim hæſitat non ſatis ſibi conſtans quidnam poſtulet, ac propemodum nihil perſeuerans in poſtulatione, ſtatim recedit. exponunt autem græca ſcholia his verbis locum illum, Similis eſt fluctui maris qui a vento circunfertur, ſiue vt græci habent, ῥιπιζομένῳ, id eſt, qui iactatur & rapitur: ſicut enim mare nunc fluit ac refluit, modo in hanc partem à vento rapitur, modo in aliam

iactatur:ita qui hæſitat in poſtulationibus ſuis, neque in ijs perſeuerat, nunc animo vnam in partem iactatur, nunc in aliam.

7. **Vir duplex animo.** græce eſt δίψυχος: quē græci interpretantur inconſtantē & inſtabilē in petitione, quippe qui nūc præſentiū, nunc cōtrà futurorum bonorū tenetur deſiderio: itaq; δίψυχος dicitur quaſi bianimus, quippe qui ſit vacillanti & titubanti animo.

Mat. 21.c. vento mouetur & circūfertur. Non
Luce 11.b. ergo exiſtimet homo ille quòd acci-
Ioan. 14.b. piat aliquid à domino. 7 Vir duplex
& 15.e.f. animo, incōſtans eſt in omnibus vijs
ſuis. 8 Glorietur autem frater humi-
lis, in exaltatione ſua: diues autem in
humilitate ſua: quoniā ſicut flos fœ-
Eccl. 14.c. ni tranſibit. Exortus eſt enim ſol cū
Eſa. 40.b ardore: & areſecit fœnū, & flos eius
1. Pe. 1.d. decidit, & decor vultus ei9 deperijt.
Ita & diues in itineribus ſuis marce-
ſcet. Beatus vir qui ſuffert tentatio-
Iob. 5.c. nem: quoniam cum probatus fuerit:
accipiet coronam vitæ, quā repromi-
ſit deus diligētibus ſe. 9 Nemo cum

8. **Glorietur autem frater humilis in exaltatione ſua)** græcè eſt, ἐν τῷ ὕψει, id eſt in ſublimitate, noſter autem legit ἐν τῇ ὑψώσει, id eſt in exaltatione. Exaltationē autem vocat tribulationes pro Chriſto, per quas teſte Paulo intrare nos oportet in regnum cælorum. Hic autem mundi ſapientiam ridet, dū exaltationē vocat & ſublimitatē, quod ipſa ſummam putat ignominiam ſcilicet mūdo nulli9 eſſe precij. Quod verò ſequitur, **Diues autem in humilitate ſua,** græce eſt ταπεινώσει, id eſt humiliatione, quo loco græca ſcholia dicūt eclipſim eſſe, vt ſit ſenſus, Diues autem in humiliatione ſua erubeſcat, ſed quam eclipſim ne nimis durus videretur, de induſtria affectarit apoſtolus: alioqui ironice legendum eſt: Glorietur diues qui nūc ſuis diuitijs effertur, in humiliatione quæ illum manet: neque enim fluxa hæc illius gloria ſtare diutius poteſt, quin imò ſicut flore fœni velociter tranſeunte, vbi ſol illuxerit paulò ardētior, areſcit fœnum, peritq; illius decor & gloria: ita ſubito trāſeunte mundana illa diuitum gloria, vbi per ardorē diſtricti iudicij ſeu in morte ſeu nouiſſimi, ſol illuxerit iuſtitiæ: reproborū diuitum decor perit & gloria: q̄admodum de fœno præmiſit quòd decor vultus eius deperijt, vbi græca habēt, ἡ εὐπρέπεια τοῦ προσώπου, quo loco græca ſcholia dicūt abuſum eſſe apoſtolū vocabulo τοῦ προσώπου, quod de homine tantū dicitur. Certe mollius erat, ſi interpres vertiſſet decor faciei eius q̄ vultus. nam vultus, quod quidē viderim, de homine tantū aut animantibus dicitur, facies verò de inanimis etiā: Saluſtius enim de vrbe dixit, quibus rebus immutata facies vrbis erat: & de arbore Plinius, nec arboris ipſius quę ſit facies conſtat: ita faciem fœni rectius dixeris quàm vultum: Sicut ergo fœnum, inquit, aruit, & decor faciei eius deperijt: **Ita diues in itineribus ſuis marceſcet,** id eſt in actionibus per quas ſuperbus ambulabat, peribit. pro eo autē quod penè omnes græci habēt ἐν ταῖς πορείαις, id eſt, in vijs aut itineribus, antiquus codex græcus ſumptus è bibliotheca diui Dionyſij iuxta Lutetiam Pariſiorum, habet πορίαις, per ſimplex ι, id eſt in abundantijs ſuis & facultatibus, quod vtiq; magis hoc loco quadrat, quòd ſcilicet diues in diuitiarum affluentia marceſcet.

9. **Nemo quum tentatur, &c.** Antea nomine tentationis perſecutiones in-

tentatur dicat quoniã à deo tẽtatur.
Deus enim intẽtator malorum eſt:
ipſe autem neminem tentat. Vnuſ-
quiſq; vero tentatur à concupiſcen-
tia ſua abſtractus & illectus. Deinde
10 concupiſcentia cum cõceperit, pa-
rit peccatum: peccatum vero cũ con
ſummatum fuerit, generat mortem.
Nolite itaq; errare fratres mei dile-
ctiſſimi. Omne datum optimum, &
omne donum perfectum, de ſurſum
eſt, deſcẽdẽs à patre luminũ: 11 apud
quem non eſt tranſmutatio, nec vi-

tellexit: nunc de ijs agit, quas interius inſtigante diabolo, vel ſuadente naturæ fragilitate toleramus. ſic enim Auguſtinus de verbis domini: Eſt tentatio inducens peccatum, qua deus neminem tentat, eſt & tẽtatio probans fidem, qua tentare deus hominẽ dignatur. Nemo inquit quum tentatur, dicat quoniam à deo tentatur, græce ὅτι ἀπὸ θεοῦ πειράζομαι, id eſt quoniam à deo tentor, & ita habet latinus codex, ante annos ſexaginta prælo excuſus: Quoniam deus, inquit, intẽtator eſt malorum: græce ἀπείραστος quod actiue & paſſiue ſumi poteſt. Paſſiue, ſenſus eſt: Deus malis noſtris non tentatur, id eſt malitijs: ſed præſtat actiue legere: quòd ſcilicet, deus malos homines non tentat: hæc enim ſententia refertur ad præcedentem: Nemo dicat quoniam à deo tentatur: deus enim intẽtator eſt malorum: quod ſimili ſententia cõfirmat dicẽs, Ipſe autem neminem tentat. vnuſquiſq; verò tentatur à concupiſcẽtia ſua abſtractus & illectus in malum. pro illectus autem græce eſt, δελεαζόμενος, id eſt ineſcatus: quod alludit ad concupiſcentiæ ſuauitatem.

10. Concupiſcentia, &c. Concupiſcentia delectationem rei prohibitæ excitat; neq; verò delectatio ſtatim mortalis eſt, præſertim ſi in ea non immoremur: Impoſſibile eſt enim viſis non affici: at quum delectationi iuncta concupiſcentia Conceperit, id eſt delectationem ad conſenſum vſq; perduxerit, tunc parit peccatum: Peccatum autem quum conſummatum fuerit per plenum conſenſum, & externi operis executionem, generat mortem: mortem ſcilicet æternam & gehennæ.

11. Apud quem non eſt tranſmutatio, neq; viciſſitudinis obumbratio, græce, παρ' ᾧ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα. τροπὴ autem mutationem & conuerſionem ſignificat: & Proclus in ſphæra, pro ſolis reciprocatione ſumit, cuius hæc ſunt verba: ὁ δὲ χειμερινὸς τροπικὸς κύκλος, τέρμα ἐστὶ τῆς πρὸς μεσημβρίαν προσόδου τῷ ἡλίῳ, καὶ τὴν χειμερινὴν τροπὴν περιέχει, quæ ita vertit Thomas Linacer: Brumalis tropicus ſolis ad auſtrum progreſſi meta eſt, & brumalem eius in ſe reciprocationem habet. Notandum autem quòd quanto magis ſol accedit ad nos, tanto minus vmbræ facit: contrà quanto magis recedit, tanto plus. Itaq; ἀποσκίασμα τῆς τροπῆς, dicitur obumbratio ſolis, quæ fit per vices, & per ipſius reciprocationẽ, atq; à tropico in tropicum conuerſionem. Vult ergo Iacobus quòd apud patrem luminum à quo omne datum optimum & donum perfectũ, lumen eſt perpetuum gratiæ & bonitatis: nec tranſmutatio vlla eſt, aut viciſſitudinis obũbratio, id eſt viciſſitudinaria luminis obumbratio, quomodo in ſole noſtro eſt per τὴν τροπήν, id eſt ſolis conuerſionem, & à tropico in tropicum reciprocationem. Deus enim lux eſt (inquit Ioannes) & tenebræ in eo nõ ſunt vllæ. Certe Auguſtinus in libro de ſpeculo, hunc locum bellè ad eam intelligen-

ſtiam explicat, dicens: Deus omnipotens, apud quem non eſt tranſmutatio. & ideo curſus temporis noctis dieiq́ alternatione apud te nequaquam variatur: hoc verè eſt τροπῆς ἀποσκίασμα, obumbratio ſcilicet per conuerſionem ſolis & reciprocationem à tropico in tropicum: hoc autem in deo non fit, quippe qui immutabilis. ideoq́ apud eum nulla nox, dies autem perpetua, quia lux eſt indeficiens. Auguſtinus libro primo de ciuitate dei legit, nec momēti obūbratio, & ita ῥοπῆς quod momentū ſignificat, pro τροπῆς legiſſe videtur, & ſic eſſet ſenſus, apud quem nec vlla tranſmutatio, nec etiam momētanea obumbratio.

C ciſſitudinis obūbratio.[12] Voluntarie
enim genuit nos verbo veritatis,
[13] vt ſimus initium aliquod creaturę
Prou. 17.d eius. Scitis fratres mei dilectiſſimi,
Sit autem omnis homo velox ad au
diendum: tardus autem ad loquen
dum, & tardus ad iram. Ira enim vi
ri, iuſtitiam dei non operatur. Pro
pter quod abijcientes omnē immun
ditiam, & abundantiam malitiæ, in
manſuetudine ſuſcipite inſitum ver
Mat. 7.d bum, quod poteſt ſaluare animas ve
rom. 2.b ſtras. Eſtote autem factores verbi, &
[14] non auditores tantùm: fallentes
voſmetipſos. Quia [15] ſi quis auditor

12. Voluntarie, &c. voluntate ſcilicet nō neceſſitate. græce eſt βουληθεὶς, id eſt volens. Genuit autem non carnaliter, ſed ſpiritualiter verbo veritatis ſue, id eſt per fidē in verbum, & vnigenitū verbum, ſicut Ioannes ait, Poteſtatem dedit filios dei fieri ijs qui credunt in nomine eius, qui non ex ſanguinibus, neq́ ex voluntate carnis, neq́ ex voluntate viri, ſed ex deo nati ſunt.

13. Ut ſimus initium aliquod creature eius. ſiue creaturarum, nam græce eſt τῶν κτισμάτων, id eſt, vt principatum obtineamus inter creaturas eius: quem ſenſum magis explicant græca ſi ἀπαρχὴν, pro primitijs ſumamus, hoc modo: Vt ſimus primitiæ quædam creaturarum eius, id eſt excellentiores ac præſtantiores inter omnes creaturas. interpretantur enim græci, τὴν ἀπαρχὴν τοὺς πρώτους καὶ τιμιωτάτους, id eſt primos & honore præcipuo dignos: κτίσματα autem, id eſt creaturas, interpretantur κτίσιν ὁρωμένην, id eſt creaturam aſpectabilem.

14. Scitis fratres mei dilectiſſimi. græce ἀγαπητοὶ, id eſt dilecti. noſter legit ἴστε. id eſt ſcitis & intelligitis verum eſſe quod dico: quanquam græca nunc habeant ὥστε, id eſt quapropter fratres mei dilecti, ſit omnis homo velox ad audiendum, &c. nec habent τὸ autem, quod noſter interpres legit.

14. Non auditores tantum. Eraſmus negat inueniri τὸ tantum in græcis codicibus, aut ſi inuenitur, additum. Dionyſianus tamen codex non tranſlatum in marginem ſed in contextu habet καὶ μὴ μόνον ἀκροαταὶ, id eſt & non auditores tantum.

15. Si quis auditor eſt verbi & non factor, hic comparabitur viro conſideranti vultum natiuitatis ſue, id eſt natiuam faciem ſuam, in ſpeculo: Conſiderauit enim ſe & abijt, & ſtatim oblitus eſt qualis fuerit. Si quis auditor tantum verbi, omnem euangelij fidem teneat, myſteria omnia nouerit, nequaquam autem ad euangelij normam viuat, digna fide opera faciens: hic procul dubio ſimilis eſt illi qui natiuam faciem ſuam in ſpeculo inſpicit

tantum, non ſollicitus næuos abſtergere, aut maculas abluere, atque ideo quia de curanda facie non cogitauit, nec maculas abſtergere ſtuduit, ſtatim vt ſe inſpexit, abijt, ac mox oblitus eſt qualis fuerit: Sic qui auditor tantum eſt verbi, vultum quidem natiuitatis ſuæ ſpiritualis qualis eſſe debet in euāgelij verbi ſpeculo videt quidem: ſed videt tantum, nec ad illius normam per bona opera ſeſe ſtudet cōponere. Græci explicant quòd qui auditor tantum eſt verbi, videt in literarum ſanctarum ſpeculo qualis quantúſq; ſit: nimirum quòd ad dei gloriam cōditus eſt, & ad ipſius effictus ſimilitudinem: ſed quia auditor tantum non item factor eſt diuini verbi, non eſt illi curæ ad eiuſmodi effigiem ſe componere: non magis quàm illi, qui ſe in ſpeculo contemplatus, ſtatim abijt & oblitus qualis fuerit, curæ fuit næuos aut faciei ſuę maculas abſtergere.

26. Qui autem perſpexerit in lege perfectæ libertatis & permanſerit in ea: græce, ὁ δὲ παρακύψας εἰς νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας, id eſt qui proſpexerit in legē perfectam quæ eſt libertatis, & permanſerit in ea: παρακύπτω autem vnde hic eſt aoriſtus, παρακύψας, à παρὰ & κύπτω componitur, itaq; quum κύπτω ſignificet inclinare ſe & demittere oculos ad aliquid intuendum, & παρὰ in compoſitione non tantum ſignificet obiter, ſed etiam trans ac prope, vt in παρακαλεῖσθαι: mihi videtur παρακύπτειν, de eo dici, qui intuendi ſtudio ac penitus introſpiciendi ſeſe inclinat: atque ita ſenſus eſſet, ſi quis propius in legem libertatis inſpexerit. & quia inſpicere non ſufficit, vt antea dixit de eo qui vultum ſuum intuetur in ſpeculo & ſtatim abit, addidit, & permanſerit in ea. quidam græci addunt οὕτως, id eſt ſic: id eſt qui vt propius legem intueatur ſeſe inclinarit, & ſic videndi ſtudio intentus in ea permanſerit, non auditor obliuioſus factus, (vt is qui ſe in ſpeculo contemplatus abijt) ſed factor operis, hic beatus in facto ſuo erit: Legem autem perfectæ libertatis ſeu perfectam legem in libertate ſitam, legem euangelicam ſignat, per quam liberati à filio dei, verè liberi ſumus.

eſt verbi, & non factor: hic compara D
bitur viro conſideranti vultum na
tiuitatis ſuæ in ſpeculo. Conſidera
uit enim ſe: & abijt, & ſtatim obli
tus eſt qualis fuerit. 26 Qui autem
perſpexerit in lege perfectæ liberta
tis, & permanſerit in ea, non audi
tor obliuioſus factus, ſed factor ope
ris: hic beatus in facto ſuo erit. Si
quis autem putat ſe religioſum eſſe,
non refrænans linguam ſuam, ſed
ſeducens cor ſuum: huius vana eſt re
ligio. Religio munda & immacula
ta apud deum & patrem hæc eſt, Vi
ſitare pupillos & viduas in tribula
tione eorum: & immaculatum ſe cu
ſtodire ab hoc ſeculo.

1. Nolite in perſonarum, id eſt nolite exiſtimare profuturam vobis fidem & fiduciam quam habetis in Chriſtum Ieſum dominum gloriæ, ſi quidem accipitis perſonas:neq; enim verè confiditis in Chriſtum, quando ſpretis pauperibus, & à conuentu veſtro publico abiectis, diuites honoratis, illiſq; aſſurgitis:ſic enim oſtenditis non omnem vos in Chriſtum fiduciam collocare, qui nonnihil à ditioribus ſperatis:nolite ergo cũ perſonarum acceptione habere fidem domini noſtri Ieſu Chriſti gloriæ, id eſt glorioſi domini noſtri Ieſu Chriſti: neque enim (vt Eraſmus vertit) τῆς δόξης, hic pro opinione ſumitur: ſed hebraiſmus eſt, domini gloriæ pro glorioſi domini.

ARGVMENTVM Cap. 2.

¶*Inhibita perſonarum acceptione, pauperes à deo electos oſtendit, deinde ne qua in re legẽ prævaricentur, hortatus, ad miſericordiam inuitat, multis ſcripturæ teſtimonijs docens mortuam eſſe abſq; bonis operibus fidem.*

CAPVT II.

A Ratres mei, [1] nolite in per-
Leuit. 19.c f ſonarum acceptione habere
Deu. fidẽ domini noſtri Ieſu Chri
1.c. ſti gloriæ. Etenim ſi introierit in cõ
& 16.d. uentum veſtrum vir aureum annu-
Prou. lum habens, in veſte cãdida, introie-
24.c Eccl. rit autem & pauper in ſordido habi
42.a. tu, & intendatis in eum qui indutus
eſt veſte præclara, & dixeritis ei, Tu
ſede hic bene, pauperi autẽ dicatis,
Tu ſta illic, aut ſede ſub ſcabello pe-
dum meorũ: [2] nónne iudicatis apud
voſmetipſos: & facti eſtis iudices co
gitationum iniquarum? Audite fra-
tres mei dilectiſſimi, Nónne deus
elegit pauperes in hoc mundo, diui
tes in fide & hæredes regni quod re-
promiſit deus diligentibus ſe? Vos
autem exhonoraſtis pauperẽ. Nón-
B ne diuites per potentiam opprimũt
vos: & ipſi trahunt vos ad iudicia?

2. Nonne iudicatis apud voſmetipſos? Interpres legit διακρίνετε, id eſt nónne iudicare præſumitis? quod Chriſtus vetat, dicens: nolite iudicare, & non iudicabimini. nónne ergo iudicatis apud voſmetipſos, id eſt veſtra auctoritate iudicium de fratribus vſurpatis, dũ falſo & inique pauperẽ contumelia, diuitem honore afficiendũ putatis? & facti eſtis iudices cogitationum iniquarum, id eſt, inique iudicãtes, dum pauperes negligitis & diuitib⁹ aſſurgendum dicitis? Græca tamen quæ nunc extant habent καὶ οὐ διεκρίθητε ἐν ἑαυτοῖς, vbi τὸ καὶ, vt latinũ &, παρέλκον eſt. Hoc eſt nónne iam iudicati & cõuicti eſtis apud voſmetipſos, & cogitationum iniquarum iudices facti? græci explicant iudices cogitationum iniquarum, id eſt iniqui iudices: mihi τῶν διαλογισμῶν, non tam cogitationum quàm ratiocinationum ſignificare videtur, vt ſit ſenſus, facti eſtis iudices peruerſarum ratiocinationum, id eſt peruerſe ratiocinantes, dum iudicatis & concluditis, hunc honorandum quia diues, illum abijciendum quia pauper eſt.

3. Nonne ipſi blaſphemant bonũ nomen quod inuocatum eſt ſuper vos? multi ac penè omnes de diuitibus infidelibus intelligũt: mihi potius de chriſtianis diuitibus videtur intelligendum. Neque enim vero ſimile eſt quòd ad ſua conuenticula quæ rerum ſuarum & maxime fidei gratia factitabant, infideles ipſi diuites vocarent, & chriſtianis pauperibus anteponerent; ſed de chriſtianis ditioribus eſt ſumēdum, quibus ſolis, à vulgo reiectis pauperibus, aſſurgebãt: qui elati ſuis diuitijs alios opprimebant, pro contractis à ſe nominibus in iudicium illos trahentes: qua de re damnat Paulus Corinthios, qui pro re pecuniaria apud iudices maxime ethnicos contenderent. 1. corinth. 6. Et quũ ita moleſti eſſent pauperibus chriſtianis, bonum Chriſti nomen blaſphemabant. Dum enim pro re nummaria litigari à chriſtianis inter ſe, viderēt infideles: ad blaſphemias & conuitia Chriſti fidem trahebant.

4. Quicunq; totam legem ſeruauerit, offendat autem in vno, factus eſt omnium reus. nō quòd quiſquis fur eſt, idē homicida ſit aut adulter: ſed quũ (vt ait Paulus) debitores ſimus vniuerſæ legis faciendæ, qui in vno præcepto mortaliter offenderit, omnium reus eſt factus, quia legis vniuerſitatem quam implere oportebat, non impleuit. Auguſtinus & Beda exponunt, qui offenderit in vno, id eſt præcipuo charitatis præcepto, quæ eſt plenitudo legis, quodammodo omnium reus eſt, quia contra illud præceptum facit, in quo pendent omnia. Nam in vno dilectionis verbo pendent omnis lex & prophetæ, & omnia in illam tanquam ad caput & ſummam rediguntur.

3 Nónne ipſi blaſphemant bonum
nomē quod inuocatū eſt ſuper vos? Leui.
Si tamen legē perficitis regalem ſe- 19.d
cundum ſcripturas, Diliges proxi- Mat. 22.d
mum tuum ſicut teipſum: bene faci- Mar.
tis. ſi autem perſonam accipitis, pec- 12.c rom.
catum operamini, redarguti à lege 13.c
quaſi tranſgreſſores. 4 Quicunq; au- Gala. 5.c
tem totam legem ſeruauerit, offen- Leui.
dat autem in vno: factus eſt omniũ 19.c Deu.
reus. Qui enim dixit, Non mœcha- 1.c.&
beris, dixit, & non occides. Quòd ſi 16.d Mat.
non mœchaberis, occides autem: fa- 5.e
ctus es tranſgreſſor legis. 5 Sic lo- c
quimini, & ſic facite ſicut per legem
libertatis incipientes iudicari. 6 Iudi
cium enim ſine miſericordia, illi qui
non facit miſericordiam. Superexal-
tat autē miſericordia iudiciũ. Quid
proderit fratres mei, ſi fidem quis di
cat ſe habere, opera autem non ha-

5. Sic loquimini & ſic facite, ſicut per legē libertatis incipiētes iudicari. græce eſt μέλλοντες κρίνεσθαι. i. iudicandi: hoc eſt, ſic loquimini & facite ſine vlla perſonarũ acceptione, tanq̃ per legem libertatis, euãgelicam ſcilicet, iudicandi: cuius trãſgreſſores maius iudiciũ manet, q̃ Moſaicæ: (vt Paulus docet Hebræorũ 1. & 10.) id eſt tales vos gerite verbo & facto, & tam cautè: quaſi per legem libertatis, id eſt euãgelicam, quã regalem vocauit, iudicãdi.

6. Iudicium enim ſine miſericordia fiet, ei qui non facit miſericordiam: ideóque tanquam per legem euangelicam iudicandi, miſericordes eſtote in pauperes; quia autem terruerat eos iudicij mentione facta tam ſeueri,

ſubdit. Superexaltat autem miſericordia iudicium. græci legunt κατακαυχᾶται i. exultat aduerſus iudicium, quanquam illud κατακαυχᾶται aiunt ſumi, ἀντὶ τοῦ νικᾷ, καταγωνίζεται, ἀπαμβλύνει. i. pro vincit, exuperat, & obtundit: forte quia victores aduerſus victos exultare ſolent. ſenſus ergo eſt iuxta græcos, quòd ſi contenderet miſericordia cum iudicio, vinceret: quia miſerationes domini ſuper omnia opera eius, hoc modo nõ male vertit interpres ſuperexaltat: ſi modo ita vertit, ac non librarij vitio a pro u poſitum eſt.

1.Ioã. 3.c beat? Nunquid poterit fides ſaluare
eum? 7 Si autem frater aut ſoror nu-
di ſint, & indigeant victu quotidia-
no, dicat autẽ aliquis ex vobis, illis:
Ite in pace, calefacimini & ſaturami-
ni: non dederitis autem eis quæ ne-
ceſſaria ſunt corpori: quid proderit?
Sic & fides, ſi nõ habeat opera, 8 mor
tua eſt in ſemetipſa. Sed dicit quis,
D Tu fidẽ habes, & ego opera habeo.
9 oſtende mihi fidem tuam ſine ope-
ribus: & ego oſtendam tibi ex operi-
bus fidem meam. Tu credis quod vnus
eſt deus. Bene facis, & 10 dæmones cre
dunt & cõtremiſcunt. Vis autẽ ſcire
11 ô homo inanis, quoniam fides ſine
Geñ. 22.b operibus otioſa eſt? Abraham pater
noſter nónne ex operibus iuſtificatus

7. Si autem frater aut ſoror, &c. quẽadmodum nudũ illud verbũ quod dicis fratri, ito in pace, ſaturare, niſi paſtum re ipſa illi præbeas, nihil illum iuuerit: ita nil te iuuat fides, congruis deſtituta operibus.

8. Mortua eſt in ſemetipſa. græce καθ' ἑαυτήν, id eſt, per ſe: hoc eſt ſola ſine operibus. quomodo autem fides ſine operibus non iuſtificet, & quomodo ex operibus, vide in præfatione ſcholiorum in epiſtolas diui Pauli, Vbi Iacobus & Paulus cõciliantur, in hoc videlicet quòd Paulus errorẽ Iudæorum refellit, qui ſe meritis bonorum operum quæ in lege præceſſerant ad euangelicam gratiam perueniſſe putabant: aſſerentes non eſſe ad eam recipiendos gentiles idololatras: vnde aſſerit Paulus nõ poſſe iuſtificari hominem ex operibus fidem præcedentibus. Hic autem arguit eos Iacobus, qui ſumpta ex verbis Pauli occaſione, ſemel indepta fide otioſi degebant, ſatis eſſe illã credẽtes vel otioſam, ad ſalutẽ: qua in hæreſi multos annos fuiſſe Lutheranos docet Georgius Vincelius, homo diu Lutheriſmo addictus, dei autẽ gratia ad fidẽ & eccleſiæ vnionẽ reuerſus, & acer Lutheriſmi oppugnator.

9. Oſtende mihi fidem tuã ſine operibus. interpres legit ἐκτὸς ἔργων σου. i. ſine operibus tuis: græca autem habent ἐκ τῶν ἔργων. i. ex operibus: & facilis eſt lapſus ab ἐκτὸς, in ἐκ τῶν & contrà quanquam textus Veronẽſis habet tantum, δεῖξόν μοι τὴν πίστιν σου i. oſtende mihi fidem tuã: deinde, & ego oſtendã tibi ex operibus fidẽ meã: quaſi diceret, tu qui opera nõ habes, fidẽ oſtendere nõ potes: ego quam habeo, ex meis operibus oſtendere poſſum. Eſt autẽ ſenſus, Tu qui recte operari negligis, falſo te fidẽ habere iactas: quod ſi ita eſt, oſtende mihi ex operibus fidem tuam: & ego ex operibus fidẽ meã oſtendam

10. Demones credunt, quando confitentur in euangelio Matth. Quid nobis & tibi Ieſu fili dei?

11. O homo inanis. inanem vocat, fructu bonorum operum vacuum, de nuda fide gloriantem.

eſt, offerens Iſaac filium ſuum ſuper
altare? Vides quoniam fides coopera
batur operibus illius:& ex operibus
fides conſummata eſt? [12] Et ſuppleta
eſt ſcriptura, dicens: Credidit Abra- Gen. 15.b
ham deo,& reputatũ eſt illi ad iuſti- Ro. 4 a
tiam,& amicus dei appellat⁹ eſt. Vi- Gala. 3.a
detis quoniam ex operibus iuſtifica-
tur homo: & non ex fide tantum?
Similiter & Raab meretrix nónne Ioſue 2.a
ex operibus iuſtificata eſt, ſuſcipiens
nũtios,& alia via eijciens? Sicut eñ
corpus ſine ſpiritu mortuum eſt: ita
& fides ſine operibus mortua eſt.

12. Et ſuppleta eſt ſcriptura. græ. ἐπληρώθη. i. impleta eſt, dicens: credidit Abrahã. i. ſẽſus ſcripturę dicentis Abrahæ fidem imputatã eſſe ad iuſtitiã, impletus eſt: quãdo ad fidẽ ipſi⁹ acceſſerunt opera, vt filij oblatio.

1. Nolite plures magiſtri fieri. his verbis multorũ effrenẽ inhibet audaciã, q ſtatim vt baptizati erãt, temere docẽdi alios mun⁹ vſurpabãt: ita vt qdã Antiochiã ꝓfecti docerent nõ eſſe ſine circũciſione ſalutẽ. Act. 15. & 1. Timo. 1. Quidã aberrantes cõuerſi ſunt ad vaniloquium, volentes eſſe legis doctores, nõ intelligẽtes neq; quæ loquunt̃, neq; de quib⁹ affirmant: Ambitionẽ igit̃ inanis tituli, & doctrinarũ varietatẽ ĩhibet Iacob⁹, alioq ſeſe Paul⁹ doctorẽ gẽtiũ iure appellat: Nolite ergo ambire (inquit) docendi mun⁹, alioqui maius iudiciũ. i. cõdemnationẽ (vtrũq; eñ ſignifi. τὸ κρίμα) ſumitis, vbi ꝓ ſumẽtis grȩci legũt λήψόμεθα. i. ſumem⁹ & incurrem⁹. In multis eñ oẽs offendim⁹ ꝙ ſi omnes, multo grauius q docẽdi mun⁹ gerunt: qñ verbo & exẽplo lucere alijs debent.

2. Si quis in ṽbo nõ offendit, hic perfectus vir: qñ eſt admodũ difficile nõ labi in verbo, qui linguam ſuã ab omni malo aut otioſo verbo cõtinet, indubie perfectus eſt, & totum etiam corpus fræno circunducere poteſt, id eſt, inſtar periti ſeſſoris carnem ſuam domare, ne pro more ferocientis equi quo lubet feratur, ſed per rectum iter illam agat.

3. Si autem equis frena, &c. varia fuit olim lectio grȩcis & latinis. Beda in-

ARGVMENTVM Cap. 3.

Docendi ambitione cohercita, linguæ commoda & incommoda aperit: deinde ab æmulationibus & contentionibus deterrens, animalis & ſpiritualis ac cœleſtis ſapientiæ differentiam explicat.

CAPVT III.

[1] NOlite plures magiſtri fieri fra- A
tres mei, ſcientes quoniã ma- Matt. 23.a
ius iudicium ſumitis. In mul-
tis enim offendim⁹ omnes. [2] Si quis
in verbo non offendit: hic perfectus
eſt vir, potens etiam fræno circun-
ducere totũ corpus. [3] Si autem equis
fræna in ora mittimus, ad conſen-
tiendum nobis, omne corpus illorũ
circunferimus. Et ecce, naues cum

dicat legi quibuſdam, Sicut autem: græca autem habent, ἴδε vel ἰδοὺ .i. ecce equis frena, &c. noſter legit, εἰ δὲ .i. ſi autem, & ſimiliter cum illo codex Veronenſis εἰ δὲ. Eſt ergo ſenſus, Si autem equis frena in os mittimus ad conſentiendum nobis: græce πρὸς τὸ πείθεσθαι αὐτοὺς ἡμῖν. i. vt nobis illi pareant, vtq́ obedientes illos nobis ac morigeros reddamus, & omne corp⁹ illorum circunferimus .i. pro arbitrio agim⁹: ſubaudiendum ad hunc locum, inquit Beda, quanto magis efficiendum eſt vt nobis ipſis frena continentię in os mittamus? mihi autẽ videtur hoc loco, & omne corpus illorum circũferimus, ꝑ et, ac gręcum καὶ. ſuperfluere, vt plerunq; fit, & tũc nihil ſuppendum, eſtq́ ſenſus: ſi autem in ora equorum frenos mittimus, omne illorum corpus circunferimus: ita qui linguæ frena imponit, quoquo vult eam agit, nec ſinit pręcipitem ferri: Si legis ecce autem, connecte ſequentibus, & omnium ſenſus eſt: quemadmodum freno molem corporis equini vt viſum eſt & quo viſum eſt agim⁹: & naues cum magne ſint, græce τηλικαῦτα ὄντα .i. quum tantæ ſint, & à ventis validis minentur: græce ἐλαυνόμενα .i. agitentur: tamen modico gubernaculo ad dirigentis arbitrium aguntur: quaſi diceret, videtis quantulum ferri in freno, quantam vim habeat aduerſus potentẽ equum? quantula ligni pars in ampla naui poſſit? ita lingua modicum quidem membrum eſt, ſed tamen non negligenda. Sicut enim, ſi freni curam non habes, aut gubernaculi, preceps fertur equus, & nauis in profundum ruit: ita niſi linguam dirigis, totum animi tui ſeſſorem corpus præceps agit: & totam corporis nauem mergit in profundum. Quæ etſi minima videtur: magna tamen exaltat, pro magna exaltat, græce eſt μεγαλαυχεῖ: Eſt autem μεγαλαυχεῖν, magnifice ſe iactare, & ſeſe venditare: quod & ἐνδείκνυσθαι. græci dicunt. Et Beda indicat quibuſdam legi pro exaltat, exultat: eo ſenſu quo exultare ſignificat iactanter gloriari, & impotentem ſe gerere: ſicut ſumit Tull. in libro de ſeneƈt. de Fabio loquens: Annibalem iuueniliter exultantem, patientia ſua molliebat: quod & ferocire dicere poſſumus. Eſt ergo græcis ſenſus, Lingua etſi minutum mẽbrum eſt, nõ eſt tamen contemnenda, μεγαλαυχεῖ nanq; ſæpius, id eſt, exultat & ferocit, vt contineri non poſſit, niſi frenum adhibeas rationis. deinde vim illius pergens oſtendere: Ecce (inquit) quantus ignis q̃ magnam ſyluam incendit: pro quantus, græce eſt ὀλίγον πῦρ .i. modicus ignis, vnde potuit interpres vertiſſe, quãtulus: quanq̃ textus Veronẽſis habet, ἰδοὺ ἡλίκον πῦρ, id eſt, ecce quantus ignis: & hoc modo ironicè legendum, Videte quanto & quàm magno igni opus eſt ad incendendam ſyluam: quaſi dicat, non multo opus eſt: atq; ita bene vertit interpres. Bene autem igni comparatur: ſicut enim à modica ſcintilla ignis profectus magnã ſæpe ſyluam incendit, ita linguæ incontinentia ſuis nutrita licentijs magnam bonorum operum materiã ſæpe incendit & perdit.

magnæ ſint, & à ventis validis minentur: circunferuntur à modico gubernaculo vbi impetus dirigẽtis voluerit. Ita & lingua modicum quidẽ membrum eſt, & magna exultat.
B Ecce quantus ignis quàm magnam ſyluam incendit! Et [4] lingua, ignis eſt, vniuerſitas iniquitatis. Lingua cõſtituit in mẽbris noſtris, quæ ma-

4. Lingua ignis eſt, vniuerſitas iniquitatis, græce eſt ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας, id eſt, mundus iniquitatis, vnde & recte interpres vertit vniuerſitas iniquitatis, q vniuerſas in ſe iniquitates contineat: græci quidam exponunt τὸ

κόσμον τῆ πλήθος .i. multitudinem: vt ſit lingua multitudo & cumulus ini-quitatum. Alij ſumunt τὸν κόσμον, & mundum, pro ornamento: vt lingua ſit ornamentum & honeſtum iniquitatis operimentum: nam de vi & poteſtate linguæ græca ſcholia hoc loco aiunt: κοσμεῖ τὴν ἀδικίαν διὰ τῆς τῶν ῥητό-ρων εὐγλώττιας δεινότητος .i. ornatam reddit iniquitatem vi quadã oratorũ dicẽdi vehementiſſima.

5. Inflammat rotã natiuitatis noſtre inflammata a gehenna: pergit oſtendere linguæ incommoda ferocientis, vt cõpeſcere illam ſtudeamꝰ: quam & ſuperius vniuerſitatem iniquitatis .i. omnia in ſe mala continentẽ vocauit. Inflammat, inquit, & incendit rotam natiuitatis noſtræ: græce τὸν τρόχον .i. inceſſabilẽ vitæ curſum, quo à die natiuitatis vſq; ad mortẽ velut ſemper currẽte rota inceſſãter agimur: vel τροχὸν vltima acuta .i. rotã aut rotationẽ natiuitatis noſtrę: quo vocabulo vitã noſtrã intelligũt græci, ꝙ ſemper in ſeſe voluatur. inflammat autem lingua noxia vitam noſtram, quum ſtatim omnem noſtræ cõuerſationis rationẽ praua loquendo cõtaminat: & naturæ in primo parente læſæ vitiũ, noxijs & ineptis ſermonibus auget & incendit. Non eſt autem natura huiuſmodi, ſed oblæſæ naturę vitio id fit. vnde ait à gehenna inflammata .i. incitata à diabolo gehennæ & inferni ciue.

culat totum corpus, & [5] inflammat
rotam natiuitatis noſtrę inflãmata à
gehenna. [6] Omnis enim natura be-
ſtiarum & volucrum & ſerpentium
& cęterorũ domãtur, & domita ſunt
à natura humana: linguam autẽ nul-
lus hominũ domare poteſt, inquietũ
malum, plena veneno mortifero. In C
ipſa benedicimꝰ deum & patrem: &
in ipſa maledicimus homines qui ad
imaginem & ſimilitudinẽ dei facti
ſunt. Ex ipſo ore ꝓcedit benedictio
& maledictio. Non oportet fratres
mei hæc ita fieri. Nunquid fons de
eodem foramine emanat dulcem, &
amaram aquam? [7] Nunquid poteſt
fratres mei ficus vuas facere, aut vitis
ficus? Sic neq; ſalſam, dulcem poteſt
facere aquam. Quis ſapiens & diſci-

6. Omnis enim natura. deterior eſt lingua peruerſa omni re alia, quæ beſtias ferocitate, volucres leuitate, ſerpentes virulentia pręcellit, quòd omnia hæc truculenta, hominum induſtria domantur: ſola lingua domari nequit. pro eo autem quòd habet volucrum ſerpentum & cæterorum, videtur legiſſe interpres, καὶ τῶν ἄλλων .i. aliorum ſiue cæterorum: quũ græca habent τῶν ἐναλίων .i. marinorum: quaſi naturam marinarum beluarum manſuefieri Iacobus dicat, ſicut delphinas cicuratos legimus. Et forte interpres vertit cetorum, quòd cetus bellua ſit marinarum ferociſſima: & librariorum vitio fortaſſis poſitum eſt cæterorum pro cetorum. itaq; inquit quum ferociſſima quæq; cælo, terra, ac mari domentur animalia: linguam hominum nullus domare poteſt: eſt enim malum inquietum, græce ἀκατάσχετον .i. incohercibile: teneri enim ab alio & coherceri nequit.

7. Nunquid poteſt ficus vuas facere? aut aliter legit interpres quàm græca habeant, ſcilicet ἐλαίας .i. oleas, aut quod veriꝰ eſt oliuas vertit, quemadmodum legit & interpretatur Beda: ſed à quopiam propter verbum vitis,

conuerſum eſt in vuas:hac autem & præcedente parabola,oſtendit non eſſe congruum imò pręter naturam eſſe,vt ab eadem lingua aut ab eodem ore, id enim ſignificat ex ipſo ore. i. eodem, maledictio prodeat & benedictio: quòd idem fons dulcem & amaram aquam ſcaturire non poteſt:neque ficus oleas aut vuas producere:aut vitis ficus. Sic neq; ſalſam dulcem poteſt facere aquam: græca habent ὄυτως ὀυδεμία πηγὴ ἁλυκὸν καὶ γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ, id eſt,ſic nullus fons dulcem & amaram aquam facere.

plinatus inter vos? Oſtendat ex bona cõuerſatione operationem ſuam
D in manſuetudine ſapientiæ.Quòd ſi zelum amarũ habetis, & contentiones ſint in cordibus veſtris: nolite gloriari & mẽdaces eſſe aduerſus veritatem. non eſt enim iſta ſapientia de ſurſum deſcendens à patre luminum:ſed [8] terrena, animalis, diabolica.vbi enim zelus & contentio:ibi inconſtãtia, & omne opus prauum. Quæ autem de ſurſum eſt ſapientia, primum quidem pudica eſt: deinde pacifica, modeſta, ſuadibilis, bonis conſentiens, plena miſericordia & fructibus bonis, iudicans ſine ſimulatione. Fructus autẽ iuſtitiæ,in pace ſeminatur,facientibus pacem.

ARGVMENTVM. cap. 4.

Concupiſcentiæ malis vnde bella & lites oriantur manifeſtatis,rationẽ quur plerunq; nõ exaudiamur oſtendit: Deinde relecta mundi amicitia deo humiliter parẽre illos admonet,animas ſuas affligere & detractionem vitare,ac nihil certo ob vitæ inſtabilitatem ſibi promittere.

CAPVT IIII.

A VNde bella & lites in vobis? [1] Nónne ex concupiſcentijs veſtris quæ militant in mẽbris veſtris?Concupiſcitis,& non ha

8. Terrena, animalis, diabolica. mundi ſapientia terrena eſt.i. terrenis bonis per auaritiam inhians.animalis gręce ψυχικὴ, id eſt carnalis, ab anima quæ pro affectu carnis plerunq; ſumitur, vnde Paulus:Animalis homo nõ ſapit ea quæ ſunt ſpiritus dei. Diabolica ſiue dæmoniaca græce δαιμονιώδης, id eſt,non à diuino ſed diabolico ſpiritu proficiſcens. Omne enim quod eſt in mundo,aut eſt cõcupiſcentia oculorũ,aut cõcupiſcẽtia carnis,aut ſuperbia vitę, quæ opus proprie eſt diaboli. Sapientia autẽ quæ de ſurſũ eſt, pudica eſt, græce ἁγνή.i.pura & caſta, pacifica, modeſta: ἐπιεικής.i humana & æquabilis,ſuadibilis.græce ἐυπειθής tractabilis cui facile pſuadet. Bonis conſentiens, hoc in modernis græcis deeſt. Iudicãs ſine ſimulatione, græce ἀδιάκριτος καὶ ἀνυπόκριτος.i.neq; diſſimulãs neq; aliena facta diiudicans, & cõdẽnans.
1. Nonne ex concupiſcẽtijs veſtris? græce eſt, ὀυκ ἐντεῦθεν ἐκ τῶν ἡδονῶν.i.nónne illinc ex voluptatibus ſiue libidinibus & delicijs veſtris? vt hoc nomine non modo rei venereæ, ſed cuiuſcunque

appetitum illicitum intelligas.
2. Occiditis & zelatis, pro occiditis, quidam græci codices habẽt φθονεῖτε, id eſt, inuidetis, græca ſcholia exponunt cædes & bella ſpiritualiter de nece animarum.
3. Non poſtulatis .i. nõ bene poſtulatis, vnde ſubdit; petitis & non accipitis, eo ꝙ male petatis, vt in concupiſcentijs ſiue (vt pri⁹) libidinib⁹ & delicijs inſumatis & conſumatis.

betis: [2] occiditis & zelatis, & non po
teſtis adipiſci. litigatis & belligera-
tis. non habetis, propterea quòd [3] nõ
poſtulatis. Petitis, & non accipitis,
eo ꝙ male petatis: vt in cõcupiſcen-
tijs veſtris inſumatis. [4] Adulteri: ne-
ſcitis quòd amicitia huius mũdi, ini-
mica eſt dei? Quicunque ergo volue-
rit amicus eſſe ſeculi huius: inimicus
dei cõſtituitur. An putatis quòd ina- B
niter ſcriptura dicat, [5] Ad inuidiam
concupiſcit ſpirit⁹ qui habitat in vo
bis? Maiorem autem dat gratiam.
Propter quod dicit, Deus ſuperbis 1.Pe. 5.b
reſiſtit: humilibus autem dat gratiã.
Subditi ergo eſtote deo: reſiſtite au- Ephe.
tem diabolo: & fugiet à vobis. Ap- 4.f
propiate deo; & appropinquabit vo

4. Adulteri neſcitis, græci addũt καὶ μοιχαλίδες id eſt, adulteræ. adulteros autem vocat qui ſapientiæ cæleſtis amore relicto, ad amplexus mũdanæ amicitiæ deflectũt: quæ (inquit) inimica eſt dei: græce pro inimica eſt ἔχθρα, quod ſi accentum habet in prima, inimicitiã ſignificat: ſi in vltima, inimicam.
5. Ad inuidiam concupiſcit ſpiritus qui habitat in vobis. græce eſt κατῴκησεν, id eſt, habitauit: propter quod mihi non de ſpiritu hominis vt putauit Eraſmus, ſed de ſpiritu ſancto qui per baptiſmum habitare cœpit in nobis, intelligere videtur: tum ob ſequentme locum: maiorem autem dat gratiã: qui de ſpiritu hominis intelligi non poteſt. Eſt autem ſenſus, Nolite putare inaniter dictum quòd ſpiritus ſanctus qui vos inhabitat per baptiſmum, concupiſcit vos veſtrique deſiderio ardet: (hoc enim ſignificat verbum ἐπιποθεῖ) vel vſque ad inuidiam. De ſpiritu enim ſancto per ἀνθρωποπάθειαν tanquam de homine loquitur. Sicut enim procus & Zelotypus ſi cuius feruenti amore tenetur, non fert alium quem amat alteri amicitiam præſtare, inuidetq́ illi quẽ amari ſentit: ſic ſpiritus ſanctus noſtri (vt ita loquar) præ nimio amore Zelotypus, nõ fert indignaturq́ ſi quid huius mundi ſecum in amicitiam recipiamus: neq; in amicitia ſui riualem admittit. quum ergo prædixiſſet quòd plerunq; poſtulata nõ accipiant, quia noxia poſtulant, ne putetis inquit inaniter dictũ, ꝙ ſpiritus ſanctus vel ad inuidiam vſque vos concupiſcit, veſtriq́ deſiderio flagrat mundo & diabolo inuidens, qui vos ab ſeſe abalienarunt: maiorem autem dat gratiam ſpiritus ſanctus ſcilicet, quàm mundus: cuius amicitia deo vos inimicos reddit. quibus autem dat gratiam? humilibus, ſicut ait, propter quod dicit, ſub. ſcriptura, de⁹ ſuperbis reſiſtit, humilib⁹ autẽ dat gratiã. hic locus in quibuſdam deeſt græcis codicibus: & locus præcedens, Ad inuidiam concupiſcit ſpiritus qui habitat in vobis, verbis expreſſis in biblijs non inuenitur, licet ſenſu ipſo facile ſit inuenire.

6. Emundate manus peccatores.i.externas actiones, & purificate corda.i. internas animi actiones, Duplices animo, græce δίψυχοι, vbi græca ſcholia δίψυχος vocant, qui nullum viuendi certum genus præſtituerunt, ſed vacillant ſemper: vanos ſcilicet & inſtabili propoſito homines.
7. Miſeri eſtote, græce eſt ταλαιπωρήσατε.i.affligimini: hoc eſt, affligite animas veſtras & corpora, ieiunijs, orationibus, & ſimilibus rebus.

bis.[6] Emundate manus peccatores;
& purificate corda duplices animo.
[7] Miſeri eſtote & lugete & plorate.
C riſus veſter in luctum cõuertatur, &
1.Pe. 5 b gaudium in mœrorẽ. Humiliamini
in cõſpectu domini, & exaltabit vos.
Nolite detrahere alterutrum fratres
mei. [8] Qui detrahit fratri, aut qui iu
dicat fratrem ſuum: detrahit legi &
iudicat legem. Si autem iudicas legẽ:
non es factor legis, ſed iudex. Vnus
eſt enim legiſlator & iudex qui po-
D teſt perdere & liberare. Tu autẽ quis
Ro. 14.a es qui iudicas proximũ tuum? Ecce
nunc qui dicitis, Hodie aut craſtino
[9] ibimus in illam ciuitatem, & facie-
mus ibi quidem annum, & mercabi-
mur & lucrum faciemus (qui ignora
tis quid erit in craſtino. Quæ eſt enĩ
vita veſtra? Vapor eſt, ad modicum
parens: & deinceps exterminabitur)
pro eo vt dicatis, Si dominus voluе-
rit, & ſi vixerimus, faciem[9] hoc aut
illud. Nunc autẽ exultatis in ſuper-
bijs veſtris. Omnis exultatio talis, ma

8. Qui detrahit fratri & iudicat fratrem, detrahit legi & iudicat legẽ: quaſi ipſa nõ rectè fecerit vetando ne detrahamus, aut quempiam iudicemus, id eſt, condemnemus. Hic enim iudicare pro cõdemnare ponitur. Si autem iudicas legem, id eſt, vt græca ſcholia explicant, condẽnas & deſpicis, non es factor legis, ſed iudex: q. iudicas & deſpicis quaſi inutilem. Tuum autem nõ eſt iudicare neq; abrogare legem, ſed eius qui eſt vnus & ſolus legiſlator Chriſtus: quam autẽ legem iudicat, qui fratrẽ iudicat? eam quæ aitẽ Nolite iudicare & non iudicabimini.
9. Ibimus in illam ciuitatem, &c. Omnia hæc futura indicatiui, græcis ſunt ſubiunctiui: ſcilicet eamus, faciamus, mercemur: ſed iterpres omnia legiſſe videt̃ per ὑμῶν, vbi autẽ eſt faciemus annum, græci habẽt ἐνιαυτὸν ἕνα.i. annũ vnũ, hoc eſt, annũ vnũ degemus. pro eo autẽ ꝙ habet interpres, ecce nunc qui dicitis, græce eſt ἄγε νῦν λέγοντες.i.ad verbum, age nunc dicentes, hodie aut craſtino ibimus, &c. quia autẽ legendo relatiuum qui, nõ eſt verbũ quod ſententiã perficiat, mihi videt̃ participiũ pro verbo ſumi more Hebræorũ, vt ſit ſenſus: agite, nũc dicitis, hodie aut craſtino ibim⁹. vt vulgò Galli dicũt, orſus vous dictes, Agite ergo, nũc dicitis & vobiſcũ ita ꝓponitis, hodie aut craſtino ibim⁹, &c. qui tñ ignoratis quod erit in craſtino. Quæ eſt enĩ vita veſtra? Vapor eſt ad modicũ parens.i.apparens, pro eo vt dicatis.i. ꝓ quo dicere debueratis, Si dñs voluerit. Nã hic loc⁹ (qui tñ ignoratis) vſq; ꝟ exterminabit, ꝑ parẽtheſim legẽdus eſt. Id vult ergo Iacob⁹, quaſi futurorũ ſecuri vobiſcũ

proponitis & dicitis, illuc ibimus, mercabimur, lucrabimur: quum adijcere deberetis, ſi dominus voluerit: quæ eſt enim & q̃ longa vita veſtra vt polliceri vobis illud audeatis? quid inquam, niſi vapor & bulla, quæ ſtatim vbi apparuerit, exterminabitur. i. euaneſcit & diſparebit: nam græce eſt ἀφανιζομένη, id eſt, diſparens & euaneſcens.

ligna eſt. Scięti igitur bonũ facere, & nõ facienti: peccatum eſt illi.

ARGVMENTVM Cap. 5.

¶A congregandis diuitijs, diuites auertit, admonens reddendam eſſe laborantibus ſuam mercedẽ: atque interim crapulis abiectis, patienter domini aduentum expectandum, & afflictiones conſtanter ſanctorum exemplo tolerandas: deinde interdicto iuramento, triſtibus orare, tranquillis pſallere, & infirmis orare ſimul ac ſancto vngi oleo ſuadet. demum efficacia viq; orationis oſtenſa, vt peccantem fratrem ad meliorem frugem reducamus, hortatur.

CAPVT V.

Gite nunc diuites, plorate, vlu- A
a lantes in miſerijs veſtris quæ aduenient vobis. diuitiæ veſtræ putrefactæ ſunt: & veſtimenta veſtra à tineis comeſta ſunt. Aurũ & argentum veſtrum [1] æruginauit: & ærugo eorum in teſtimonium vobis erit, & manducabit carnes veſtras ſicut ignis. Theſaurizaſtis vobis iram in nouiſſimis diebus. Ecce merces o- B
perariorum qui meſſuerũt regiones veſtras, [2] quæ fraudata eſt à vobis, clamat: & clamor eorum in aures domini ſabaoth introiuit. [3] Epulati eſtis ſuper terram: & in luxurijs enutriſtis corda veſtra. In die occiſionis [4] addixiſtis & occidiſtis iuſtũ, & nõ

1. Æruginauit. i. æruginem contraxit. Eſt autem ærugo propriè æris vicium, ſed ad alia etiã metalla transfertur, & ad vicium quoq; ſegetũ.

2. Que fraudata eſt a vobis.) græce ἀπεστερημένος ἀφ' ὑμῶν, id eſt, merces qua illos ipſi priuaſtis & fraudaſtis, clamat ſcilicet ad dominũ: & clamor eorum in aures domini Sabaoth. i. exercituũ intrauit: græci pro clamor habent αἱ βοαὶ. i. clamores.

3. Epulati eſtis, græce ἐτρυφήσατε, id eſt, deliciati eſtis, genio indulſiſtis.

4. Addixiſtis & occidiſtis iuſtum. pro addixiſtis, græce eſt κατεδικάσατε, id eſt, cõdemnaſtis: ideóque interpres vertit addixiſtis, eſt eñ addicere morte damnare: vnde Cicero in Piſonem: huius ipſius domum euertiſti, cuius ſanguinẽ addixeras, id eſt, quẽ morti addixeras: forte ſciolus ignorans quid ſignificaret addixiſtis, pro eo repoſuit adduxiſtis, nã in veteribus libris ſcriptum inuenitur addixiſtis: iuſtus autem iſte de quo loquitur Iacobus, Chriſtus eſt, de quo Stephanus Acto. 6. Quem prophetarum non ſunt perſecuti patres veſtri & occiderunt eos qui annunciabãt de aduentu iuſti: cuius vos nunc proditores & homicidæ fuiſtis. exprobrat autem illis domini necem, quòd cum iuſtũ

& ſuum Meſſiam occidiſſent, proq́ eo facinore lugere deberent, delicijs tamen & luxuriæ prorſus ſe manciparent: occidiſtis ergo iuſtum (ait) & non reſtitit vobis, græce ἀντιτάσσεται, id eſt, reſiſtit in præſenti, græci habent ἐτρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐσπαταλήσατε, ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς, id eſt, deliciati eſtis, laſciuiſtis, & enutriſtis corda veſtra ſuper terram, id eſt, quandiu in terra vixiſtis, ſicut in die occiſionis victimę, id eſt, quum ſolennes victimæ immolantur, quo die genio omnes indulgent, quaſi diceret, oēs dies curando & in delicijs alendo corpori, dediſtis, quaſi perpetuo dies feſti & geniales eſſēt: Si non legimus ꝑ vt, ſenſus eſt: in die victimæ, id eſt, ſolenni die paſchæ, quo mactabantur victimæ, iuſtum Ieſum occidiſtis.

reſtititi vobis.[5] Patiētes igitur eſto-
te fratres, vſque ad aduentum domi-
B ni. Ecce, agricola expectat pretio-
ſum fructum terræ: patienter ferens
donec accipiat[6] temporaneum & ſe-
rotinum. Patientes igitur eſtote &
vos, & confirmate corda veſtra: quo-
niam aduentus domini appropin-
quauit.[7] Nolite ingemiſcere fratres
in alterutrum: vt non iudicemini.
Ecce iudex ante ianuā aſſiſtit.[8] Exē-
plum accipite fratres exitus mali la-
boris & patientiæ, prophetas: qui lo
cuti ſunt in nomine domini. Ecce
beatificamus eos qui ſuſtinuerunt.

5. Patientes eſtote. hic patientia non pro virtute tolerantiæ, ſed pro longanimi expectatione ꝓmiſſionum Chriſti ſumitur, vnde græce eſt μακροθυμήσατε, id eſt, longanimes eſtote.

6. Temporaneum, & ſerotinum. grece eſt, ὑετὸν πρώιμον καὶ ὄψιμον, id eſt, pluuiam matutinam ſiue tempeſtiuam & ſerotinam. Eſt autem ſenſus: Si agricola pro ſpe terreni fructus patienter expectat de cælo matutinam ſerotinamq́ pluuiam, neque ante deficit: quanto maiori longanimitate pro ſpe æternorum bonorum, largitorem eorum dominum Ieſum expectare debemus? cuius aduentus non longè eſt, ſed appropinquabit cito, ſiue appropinquauit, vt græci habent, ἤγγικε.

7. Nolite ingemiſcere in alterutrum, vt non iudicemini. id eſt, ſi inter expectandum domini aduentum varijs vos preſſuris & afflictionibus contingit affici, nolite ob id inuicem ſuſpirare & ingemiſcere: & contriſtari triſtitia quæ eſt ſecundū hoc ſeculū. vt non iudicemini, id eſt, à domino propter impatientiam condemnemini, hoc enim non eſt conſtantis animi: ſed fortiter durate, ſcientes quia ecce iudex ante ianuam aſſiſtit, id eſt, non longe eſt dominus ſed propè, qui & veſtram patientiam remuneraturus & aduerſariorum veſtrorum iniquitatem eſt vlturus.

8. Exemplum accipite fratres laboris & patientie & exitus mali. in græcis codicibus qui nunc extant, nihil eſt quod reſpondeat τῷ exitus mali, neque τῷ patientiæ, ſed tantum eſt τῆς κακοπαθείας, καὶ τῆς μακροθυμίας, id eſt, laboris ſiue afflictionis & longanimitatis. Exitum autem malum quem poſuit interpres, aſperam ſanctorum mortem accipere oportet, quam ſancti prophetæ alijq́ viri ſancti paſſi ſunt. hortatur itaque eos ſanctorum prophetarum & Iob exemplo, ne deficiant in afflictionibus, conſiderantes quoniam beati & ſancti pro deo & iuſtitia afflictati ſunt.

proponitis & dicitis,illuc ibimus,mercabimur,lucrabimur : quum adijcere deberetis,ſi dominus voluerit:quæ eſt enim & q̃ longa vita veſtra vt pollice-ri vobis illud audeatis?quid inquam,niſi vapor & bulla,quæ ſtatim vbi appa ruerit,exterminabitur.i.euaneſcit & diſparebit:nam grece eſt ἀφανιζομένη, id eſt,diſparens & euaneſcens.

ligna eſt. Sciẽti igitur bonũ facere, & nõ facienti:peccatum eſt illi.

ARGVMENTVM cap. 5.

¶A congregandis diuitijs, diuites auertit,admonens reddendam eſſe laborantibus ſuam mercedẽ: atque interim crapulis abiectis, patienter domini aduentum expectandum,& afflictiones conſtanter ſanctorum exemplo tolerandas:deinde interdicto iuramento, triſtibus orare,tranquillis pſallere, & infirmis orare ſimul ac ſancto vngi oleo ſuadet.demum efficacia viq; orationis oſtenſa,vt peccantem fratrem ad meliorem frugem reducamus, hortatur.

CAPVT V.

Gite nunc diuites,plorate,vlu A
a lantes in miſerijs veſtris quæ
aduenient vobis. diuitiæ veſtræ putrefactæ ſunt : & veſtimenta veſtra à tineis comeſta ſunt. Aurũ & argentum veſtrum [1] æruginauit: & ærugo eorum in teſtimonium vobis erit,& manducabit carnes veſtras ſicut ignis.Theſaurizaſtis vobis iram in nouiſſimis diebus.Ecce merces o- B
perariorum qui meſſuerũt regiones veſtras, [2] quæ fraudata eſt à vobis, clamat:& clamor eorum in aures domini ſabaoth introiuit. [3] Epulati eſtis ſuper terram: & in luxurijs enutriſtis corda veſtra.In die occiſionis [4] addixiſtis & occidiſtis iuſtũ, & nõ

1. Æruginauit. i. æruginem contraxit.Eſt autem ærugo propriè æris vicium , ſed ad alia etiã metalla transfertur , & ad vicium quoq; ſegetũ.
2. Que fraudata eſt a vobis.) græce ἀπεστερημένος ἀφ᾽ ὑμῶν,id eſt, merces qua illos ipſi priuaſtis & fraudaſtis, clamat ſcilicet ad dominũ: & clamor eorum in aures domini Sabaoth.i. exercituũ intrauit : græci pro clamor habent αἱ βοαὶ. i. clamores.
3. Epulati eſtis, græce ἐτρυφήσατε,id eſt,deliciati eſtis, genio indulſiſtis.
4. Addixiſtis & occidiſtis iuſtum. pro addixiſtis, græce eſt κατεδικάσατε,id eſt,cõdemnaſtis: ideóque interpres vertit addixiſtis, eſt enĩ addicere morte damnare:vnde Cicero in Piſonem:huius ipſius domum euertiſti, cuius ſanguinẽ addixeras,id eſt,quẽ morti addixeras: forte ſciolus ignorans quid ſignificaret addixiſtis,pro eo repoſuit adduxiſtis , nã in veteribus libris ſcriptum inuenitur addixiſtis : iuſtus autem iſte de quo loquitur Iacobus,Chriſtus eſt , de quo Stephanus Acto.6. Quem prophetarum non ſunt perſecuti patres veſtri & occiderunt eos qui annunciabãt de aduentu iuſti : cuius vos nunc proditores & homicidæ fuiſtis.exprobrat autem illis domini necem, quòd cum iuſtũ

& ſuum Meſſiam occidiſſent, proq́; eo facinore lugere deberent, delicijs tamen & luxuriæ prorſus ſe mancipárent: occidiſtis ergo iuſtum (ait) & non reſtitit vobis, græce ἀντιτάσσεται, id eſt, reſiſtit in præſenti, græci habent ἐτρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐσπαταλήσατε, ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς, id eſt, deliciati eſtis, laſciuiſtis, & enutriſtis corda veſtra ſuper terram, id eſt, quandiu in terra vixiſtis, ſicut in die occiſionis victimę, id eſt, quum ſolennes victimæ immolantur, quo die genio omnes indulgent, quaſi diceret, oēs dies curando & in delicijs alendo corpori, dediſtis, quaſi perpetuo dies feſti & geniales eſſēt: Si non legimus ὡς vt, ſenſus eſt: in die victimæ, id eſt, ſolenni die paſchæ, quo mactabantur victimæ, iuſtum Ieſum occidiſtis.

reſtititi vobis.[5] Patiētes igitur eſtote fratres, vſque ad aduentum domi-
B ni. Ecce, agricola expectat pretioſum fructum terræ: patienter ferens donec accipiat[6] temporaneum & ſerotinum. Patientes igitur eſtote & vos, & confirmate corda veſtra: quoniam aduentus domini appropinquauit.[7] Nolite ingemiſcere fratres in alterutrum: vt non iudicemini. Ecce iudex ante ianuā aſſiſtit.[8] Exēplum accipite fratres exitus mali laboris & patientiæ, prophetas: qui locuti ſunt in nomine domini. Ecce beatificamus eos qui ſuſtinuerunt.

5. Patientes eſtote. hic patientia non pro virtute tolerantiæ, ſed pro longanimi expectatione promiſſionum Chriſti ſumitur, vnde græce eſt μακροθυμήσατε, id eſt, longanimes eſtote.

6. Temporaneum, & ſerotinum. gręce eſt, ὑετὸν πρώϊμον καὶ ὄψιμον, id eſt, pluuiam matutinam ſiue tempeſtiuam & ſerotinam. Eſt autem ſenſus: Si agricola pro ſpe terreni fructus patienter expectat de cælo matutinam ſerotinamq́; pluuiam, neque ante deficit: quanto maiori longanimitate pro ſpe æternorum bonorum, largitorem eorum dominum Ieſum expectare debemus? cuius aduentus non longè eſt, ſed appropinquabit cito, ſiue appropinquauit, vt græci habent, ἤγγικε.

7. Nolite ingemiſcere in alterutrum, vt non iudicemini. id eſt, ſi inter expectandum domini aduentum varijs vos preſſuris & afflictionibus contingit affici, nolite ob id inuicem ſuſpirare & ingemiſcere: & contriſtari triſtitia quæ eſt ſecundū hoc ſeculū. vt non iudicemini, id eſt, à domino propter impatientiam condemnemini, hoc enim non eſt conſtantis animi: ſed fortiter durate, ſcientes quia ecce iudex ante ianuam aſſiſtit, id eſt, non longe eſt dominus ſed propè, qui & veſtram patientiam remuneraturus & aduerſariorum veſtrorum iniquitatem eſt vlturus.

8. Exemplum accipite fratres laboris & patientie & exitus mali. in græcis codicibus qui nunc extant, nihil eſt quod reſpondeat τῷ exitus mali, neque τῷ patientiæ, ſed tantum eſt τῆς κακοπαθείας, καὶ τῆς μακροθυμίας, id eſt, laboris ſiue afflictionis & longanimitatis. Exitum autem malum quem poſuit interpres, aſperam ſanctorum mortem accipere oportet, quam ſancti prophetæ alijq́; viri ſancti paſſi ſunt. hortatur itaque eos ſanctorum prophetarum & Iob exemplo, ne deficiant in afflictionibus, conſiderantes quoniam beati & ſancti pro deo & iuſtitia afflictati ſunt.

9. **Sufferentiam Iob audiſtis, & finem domini vidiſtis.** Hunc locum quidam exponunt, vidiſtis ſufferentiam Iob & patientiam, quomodo videlicet ſit remunerata, quando duplicia recepit in vita ſua. Et finem domini vidiſtis, id eſt, exitum ac mortem Chriſti ignominioſam, quanta gloria compenſata ſit. Mihi videtur de Iob totus locus intelligendus, audiſtis Iob patientiam, & interim vidiſtis finem domini, id eſt, qualis illi finis & exitus à domino deo fuerit, ob id quod ſequitur, quoniam miſericors, valde miſericors græce πολύσπλαγχνος, eſt, & miſerator: ſicut enim afflictati Iob miſertus eſt, ſic & veſtri miſerebitur: vidiſtis ergo finem domini in Iob ſcilicet, id eſt, qualem afflictionum ſuarum exitum illi dominus dederit aucto in omnibus bonis & dupliciter multiplicato: quoniam miſericors & miſerator dominus, qui ſeruum Iob miſeratus, & vobis tandem afflictis benignus præmiator aderit.

10. **Nolite iurare, neque per celum, &c.** leuem, priuatam, frequẽtem, & indiſcretam iurandi conſuetudinem tollit his verbis: nam & iudicis auctoritate iurare quandoque licet, & ad perſuadendam ijs qui aliter credituri non ſunt veritatem. nolite ergo iurare, &c. vt non ſub iudicio decidatis, interpres legit ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν, id eſt, vt non ſub iudicium incidatis, græca habent ἵνα μὴ εἰς ὑπόκρισιν. quod quidam vertunt, vt non in ſimulationem incidatis: nã qui iuramẽto aſſueſcit, incidit in hypocriſim & ſimulationem, quando qui mentitur iuramento ſuo cupit verax videri, certe græca ſcholia ὑπόκρισιν, ſumunt ἀντὶ τῆς κρίσεως, id eſt, pro iudicio & condemnatione, quomodo & noſter interpres vertit.

11. **Aequo animo eſt? pſallat.** græce εὐθυμεῖ τις, ψαλλέτω. i. læto ac gaudibundo animo eſt? pſallat. vnde errore librariorum factum eſt vt legeretur, Triſtatur quis inter vos? oret æquo animo, & pſallat, quum legendũ ſit oret: deinde puncto facto, æquo i. læto animo eſt? pſallat. ſed facilis eſt lapſus ab eſt ad &, qui librarij vitio inoleuit. pro triſtatur autem græce eſt κακοπαθεῖ, id eſt, affligitur.

12. **Infirmatur quis in vobis?** hinc, & ex loco Marci cap. 6. vbi dicitur de apoſtolis, Exeuntes, vngebant oleo multos ægros & ſanabãtur, trahitur ſacramentum vnctionis, quo infirmos vngit eccleſia oleo ſenſibili & corporali. quod quidem eſt ſignum inuiſibilis olei, quæ eſt vnctio ſpiritus.

13. **Confitemini alterutrum peccata veſtra.** vt hoc loco inquit venerabilis

9 Sufferentiam Iob audiſtis, & finem
domini vidiſtis, quoniam miſericors
dñs eſt & miſerator. Ante omnia
autem fratres mei, 10 nolite iurare, Matt. 5.
neque per cælum, neq; per terram,
neque aliud quodcunq; iuramentũ.
Sit autem ſermo veſter, eſt eſt, non
non: vt non ſub iudicio decidatis.
Triſtatur autem aliquis veſtrum? oret.
11 Aequo animo eſt? pſallat. 12 Infirmatur quis in vobis? inducat preſ-
byteros eccleſię, & orent ſuper eum,
vnguentes eum oleo in nomine domini.
& oratio fidei ſaluabit infir- D
mum, & alleuiabit eum dominus: &
ſi in peccatis ſit, remittent ei. 13 Cõ-
fitemini ergo alterutrum peccata ve

ſtra,& [14] orate pro inuicem vt ſalue-
3.Re. mini. multum enim valet depreca-
17.a.b. tio iuſti aſſidua. Elias homo erat [15] ſi-
Lucæ 4.d milis nobis paſſibilis:& oratione o-
rauit vt non plueret ſuper terram,&
non pluit annos tres & menſes ſex.
Et rurſum orauit: & cælum dedit
pluuiam, & terra dedit fructũ ſuum.
Matt. 18.b Fratres mei,ſi quis ex vobis errauerit à veritate,& cõuerterit quis eum: ſcire debet quoniam qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſaluabit animã eius à morte,& operit multitudinem peccatorum.

Beda, in hac ſentẽtia debet eſſe illa diſcretio, vt quotidiana leuiaq; peccata inuicem coæqualibus cõfiteamur, eorũq; quotidiana credamus oratione ſaluari, porrò grauioris lepræ immunditiam, iuxta legẽ ſacerdoti pandamus, atq; ad eius arbitrium qualiter & quanto tempore iuſſerit purificari curemus.

14. Orate pro inuicem vt ſaluemini, græce ἰαθῆτε.i.ſanemini: multum enim valet deprecatio iuſti aſſidua. pro aſſidua græce eſt ἐνεργουμένη.i. efficax.

15. Similis nobis. græca paulo amplius habent, ſcilicet ὁμοιοπαθὴς, id eſt, ſimilibus affectionibus obnoxius.

Argumentum prioris epiſtolæ Petri.

Circũciſionis apoſtolus Petrus diſperſis quaquauerſus per Aſiã Iudæis in Chriſtum credentibus, exhortatoriam hãc ſcribit epiſtolam, admonens fortiter aduerſus afflictiones durare, & profeſſam in baptiſmo chriſtianiſmi puritatem ad finem vſque tueri: magiſtratibus etiam infidelibus audientes eſſe, dein ſui quemque officij admonens, totus eſt in formandis illorum animis.

ARGVMENTVM Cap. I.

Præpoſita epigraphe deo gratias agit qui nos ad tanta bona æternam ſcilicet ſalutem, per Chriſtum vocauerit, quam à prophetis quidem prænunciatam ſed nobis exhibitam oſtendit: dein priſtinis concupiſcentijs relictis in Chriſtum ſperare cum tremore hortatur, cuius redempti ſanguine ſumus: demum ad mutuã incitat charitatem, obiter verbi diuini ſtabilitatem proponens.

EPISTOLA BEATI PETRI APOSTOLI PRIMA.

CAPVT I.

[1] Etrus apoſtolus A
Ieſu Chriſti, ele-
ctis aduenis diſper
ſionis Ponti, Ga-
latiæ, Cappado-
ciæ, Aſiæ, & Bythiniæ, ſecundum
præſcientiam dei patris, in ſanctifi-
cationem ſpiritus, in obedientiam,
& aſperſionē ſanguinis Ieſu Chriſti:
gratia vobis & pax multiplicetur.
[2] Benedictus deus, & pater domi- 2.Co-
ni noſtri Ieſu Chriſti, qui ſecundum rinth.
miſericordiam ſuam magnam rege- 1.a Ephe.
nerauit nos in ſpem viuam, per re- 1.a
ſurrectionem Ieſu Chriſti ex mor-
tuis, in hæreditatem incorruptibi-
lem & incontaminatam & immar-
ceſſibilem conſeruatam in cælis in
vobis, qui in virtute dei cuſtodimi-
ni per fidem in ſalutem, paratam
reuelari in tempore nouiſſimo, [3] in
quo exultabitis, modicum nunc ſi
oportet contriſtari in varijs tenta-
tionib⁹: vt probatio veſtrę fidei mul A
to pretioſior auro (quod per ignem
probatur) inueniatur in laudē & glo
riam & honorē in reuelatione Ieſu B
Chriſti, quē cū nō videritis, diligitis,

1. **Petrus apoſtolus.** ſcribit Petrus Iudæis fidelibus, qui ſiue ex veteri diſperſione, ſiue ex noua (quæ ſub Stephano facta eſt) in diuerſas ſeſe orbis partes receperant, vnde recte aduenas & incolas, græce παρεπιδήμους vocat: qui regione ſua pulſi alienam incolebant. Aſia autem de qua hic, Aſia minor intelligenda eſt. Electos autem dicit in ſanctificationem ſpiritus, ſiue vt græci habēt in ſanctificatione ſpiritus, id eſt, per ſpiritum ſanctificantem & in obedientiam & aſperſionē ſanguinis Ieſu Chriſti, id eſt, vt obedirent & crederent, & Chriſti (nō hirci aut vituli, quemadmodum olim) ſanguine aſperſi, à peccatis mundarentur.

2 **Benedictus deus & pater.** vult his verbis Petrus quòd Chriſti reſurrectione regenerati ſumus ad æternam illam hæreditatem poſſidēdā, quæ nunc quidem nobis non offertur, ſed in cælis aſſeruatur. Pro eo autem quod interpres habet qui cuſtodimini, grçce eſt ἐις ὑμᾶς φρορουμένους: φρορῶ autem ſignificat cuſtodire ciuitatem ab hoſtibus: vnde & φρούριον, præſidium ac locū munitum ſignificat. itaque φρουρουμένους, ſignificare mihi videt̃ eos, q fide veluti munito pręſidio aſſeruātur, ad ſalutem æternā cōſequendā.

3. **In quo exultabitis** ꝓ exultabitis, græce eſt ἀγαλλιᾶσθε .i. exultatis: ſicut & paulopoſt, credentes autē exultabitis, &c.

4 in quem nunc quoq; non videntes creditis: credentes autem exultatis lætitia inenarrabili & glorificata, reportãtes finem fidei veſtræ, ſalutem animarum veſtrarum. 5 de qua ſalute exquiſierũt atq; ſcrutati ſunt prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt, ſcrutantes in quod vel quale tempus ſignificaret in eis ſpiritus Chriſti, prænuntiãs eas quę in Chriſto ſunt paſſiones, & poſteriores glorias: quibus reuelatum eſt quod non ſibimetipſis, nobis autem

noſter legit ἀγαλλιάσεσθε in futuro. vbi autẽ legitur contriſtari, puto vitium eſſe librariorum pro cõtriſtati. nam græce eſt λυπηθέντες à verbo λυπέω, quod ſignificat triſtitia afficio & vexo. Quod autẽ interpres τοῖς πειρασμοῖς tentationibus, vertit præſtat q̃ τὸ experimentis, ob id quod ſequitur, vt probatio fidei veſtræ (Hebraiſmus eſt) id eſt probata & explorata fides veſtra, explorata inquam tentationibus & afflictionibus, multo precioſior auro, &c. vbi autem eſt quod per ignẽ probatur, deſunt latinis duo vocabula, perit, τε: eſtq; ſenſus, Vt probatio fidei veſtræ auro quod perit, & igni purgatur, multo precioſior, in reuelatione Ieſu Chriſti, id eſt die iudicij quum reuelabitur iudex & occulta cordium reuelabit, inueniatur in laudẽ, gloriã & honorẽ: id eſt vobis ceſſiſſe ad laudem gloriã & honorem. 4. In quem nũc quoq; non videntes creditis. græci non habent creditis, ſed in quẽ non videntes, credentes autem exultabitis, ſiue vt græci habẽt exultatis lætitia inenarrabili reportantes finem fidei veſtræ ſalutem animarum veſtrarum.

5. De qua ſalute. de qua ſalute vobis per Chriſtum futura ſcrutati ſunt prophetæ qui de futura in vobis vel ventura in vos gratia prophetarunt: ſcrutantes in quod vel quale tempus venturam eiuſmodi gratiam ac ſalutem illis ſignificaret ſpiritus ſanctus qui erat in eis, prænuncians venturas Chriſti afflictiones & poſtmodum ſequuturas eius glorias: quibus ita ſcrutantibus reuelatum eſt, quód non iſta ſibi canerent ſed nobis, neq; ſuo tempore euenirent ea quorum nobis prophetiam & ſpem miniſtrabant, ſed noſtro: quę quidem olim ab illis prædicta nuper ab apoſtolis ſpiritu ſancto supernè miſſo afflatis, nunciata ſunt nobis: in quem deſiderant angeli proſpicere: nouiſſima hæc particula græcis aliter legitur, habent enim εἰς ἃ, id eſt in quæ ſcilicet myſteria deſiderant angeli proſpicere, noſter interpres legit εἰς ὅν, id eſt in quem, & quidam referunt ad Chriſtum, in quem proſpicere illi deſiderant, non quòd non proſpiciant, ſed quia proſpicientes nunquam ſatiãtur, ſed quò fruuntur magis, eò frui magis ſitiunt. Beda putat etiam ad ſpiritum ſanctũ referri poſſe. Pro eo quod eſt ſignificaret in eis ſpiritus, græce eſt τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα, id eſt ſpiritus qui in eis eſt. vbi eſt prenuncians, gręci habẽt προμαρτυρόμενον, id eſt proteſtans ſiue præteſtificans. vbi eſt poſteriores glorias, græci habẽt τὰς μετὰ ταῦτα δόξας, id eſt ſecuturas poſt tot afflictiones, glorias. Quoniam autem optime lector hucuſq; obſcurior mihi viſus eſt Petri cõtextus, placuit in gratiam tui dilucidius hoc modo explicare:

¶ Dilucida explicatio initij primi capitis.

PEtrus Ieſu Chriſti apoſtolus, incolis & aduenis fidelibus, per Pontum, Galatiã, cappadociam, Aſiam, & Bithyniã diſperſis, ac iuxta dei patris præſciẽtiam & præcognitionem per ſanctificantẽ ſpiritũ, in hoc vt fidei

obediret, & Chriſti ſanguine aſperſi mūdarentur, electis, ſalutē. Gratia in vos & pax augeatur & creſcat. Laudetur deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti, qui pro immenſa ſua miſericordia per reſurrectionē Ieſu Chriſti ex mortuis, in ſpem nos viuam regenerauit, & in hæreditatē nunquam marceſcentem ſed corruptionis & maculæ neſciam, vobis olim in cælo repoſitā: Vobis inquam, qui dei virtute ac fide tanquam præſidio muniti, aſſeruamini in ſalutem quæ in parato ac promptu eſt vt nouiſſimo tempore reueletur: in quo nī mirum deo exultatis, quāquam nunc paulo momento varijs tētationibus & tribulationibus afflictati & contriſtati: quod opportunum vobis eſt ac neceſſarium, vt explorata veſtra fides ac probata, auro ipſo, (quod etſi tandē aliquando perit, per ignem tamen exploratur) longè precioſior, vobis honori, gloriæ ac laudi fuiſſe inueniatur, quum ſeſe mundo palàm faciet Chriſtus Ieſus: quem nondum inſpectum diligitis: in quem etiam quum nondum videritis, creditis: ac credentes ineffabili lætitia exultatis & glorioſa, finē inde ac fructum fidei veſtræ referentes animarum veſtrarum ſalutem: de qua inquiſierunt ſcrutatiq́ʒ ſunt, & ipſi prophetæ, qui de collata in vos gratia ante prædixerunt, anxie ſcrutantes quo qualive tēpore habitans in eis Chriſti ſpiritus, venturas illis oſtenderet: de quibus teſtimonium ante tulerat Chriſti afflictiones, & poſtmodum ſubſecuturas glorias: quibus reuelatum eſt, quòd non ſibi ſuoq́ʒ tempore, ſed nobis ea canerent, & miniſtrarent, quę nuper vobis per apoſtolos euāgelicę veritatis adminiſtros ſpiritu ſancto de cęlis miſſo nuntiata ſunt. in quæ deſiderant vel ipſi angeli penitus inſpicere.

miniſtrabant ea quæ nunc nuntiata ſunt vobis per eos qui euangelizauerunt vobis, ſpiritu ſancto, miſſo de cælo, in quem deſiderāt angeli proſpicere. 6 Propter quod, ſuccincti lū o bos mētis veſtræ: ſobrij perfecte ſperate in eam quæ offertur vobis gratiā, in reuelatione Ieſu Chriſti quaſi filij obedientiæ, nō configurati prioribus ignorantiæ veſtræ deſiderijs, ſed ſecundum eum qui vocauit vos, ſanctum, vt & ipſi in omni conuerſatione ſancti ſitis: quoniam ſcriptū eſt, Sancti eritis, quoniam ego ſan-

6. Propter quod, hic locus ſatis eſt facilis intellectu. Succingit quidem lumbos corporis, qui per continentiā, concupiſcentiam refrenat carnis: mētis autem lumbos ſuccingit, qui à noxijs erroribus intellectum & à vanis illicitiſq́ʒ cogitationibus & internis deſiderijs cohercet affectum. Itaq́ʒ ſuccincti perfecti ſperate in eam quæ vobis offertur gratiam, ſiue perfecte ſperate. Græci enim habēt τελείως, id eſt perfecte, in gratiam quæ offertur vobis, ſcilicet conſummata, in reuelationem, id eſt quando reuelabitur Ieſus. gręci tamē habent ἐν ἀποκαλύψει, id eſt in reuelatione. Non configurati prioribus ignorantie veſtre deſiderijs. græce eſt μὴ συσχηματιζόμενοι ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ἐπιθυμίαις, id eſt nequaquā conformati & addicti prioribus illis quæ ignorantiæ veſtræ tempore fuerūt, concupiſcentijs: & refertur ad τὸ ſperate nō configurati. quod vero ſequitur, Secundum eum qui vos vocauit ſanctum, vt & ipſi in omni conuerſatione ſancti ſitis, græci non habent vt, & facilior eſt lectio. Sed & ipſi ſancti ſitis ſecundum ſanctum illum qui vocauit vos: ſi legimus vt, ſic ordinanda eſt lectio. Speratę enim non configurati, &c. ſed ſecūdum eum qui vos vocauit ſanctum.

Leui. ctus ſum.⁷ Et ſi patrem inuocatis cū
11.g qui ſine acceptiōe perſonarū iudicat
19.a
20.b, ſecundū vniuſcuiuſq; opus: in timo-
Deu. re, incolatus veſtri tēpore cōuerſami
10.d
rom. ni. ſciētes q̄ nō corruptibilibus auro
2.b vel argento redēpti eſtis de vana ve
Gala.
2.b ſtra cōuerſatione paternę traditiōis:
D ſed pretioſo ſanguine quaſi agni im
1.Co maculati Chriſti & incontaminati,
rinth.
6.d. præcogniti quidem ante mūdi cōſti
& 7. tutionē, manifeſtati autē nouiſſimis
d.
Heb. tēporibus ꝓpter vos qui per ipſum
9.d fideles eſtis in deo qui ſuſcitauit eū à
1.Io. mortuis, & dedit ei gloriam, vt fides
1.d
Apo. veſtra, & ſpes eſſet in deo.⁸ Animas
1.d veſtras caſtificātes in obediētia chari
tatis, in fraternitatis amore, ſimplici
ex corde inuicē diligite attētius, re-
nati non ex ſemine corruptibili, ſed
incorruptibili per verbū dei viui &
Eſa. permanētis in æternū. Quia omnis
40.b
Eccl. caro vt fœnū: & omnis gloria eius
14.c tāquam flos fœni. exaruit fœnū: &
Iaco.
1.b flos eius decidit. Verbum autem do
mini manet in æternū. hoc eſt autē
verbū quod euāgelizatū eſt in vobis.

7. **Et ſi patrem inuocatis.** Iubet hic Petrus vt toto tēpore vitæ noſtræ, quæ non niſi incolatus quidam eſt & peregrinatio, in timore verſemur, nec nos tanto precio redemptos tantis periculis leuiter exponamus: in timore inquit conuerſamini, incolatus veſtri, id eſt huius vitæ veſtræ tranſeuntis tempore, ſcientes quòd non corruptibilibus redempti eſtis, de vana veſtra conuerſatione paternę traditionis. græce pro paternæ traditionis eſt verbū vnicum *πατροπαραδότου*, id eſt à patribus tradita. Intelligit autē iugum legaliū ceremoniarū tūc tēporis inutilium: à quibus redēpti inquit eſtis precioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti & incontaminati. **Præcogniti quidem.** hic præcognitum pro prædeſtinato ſumit.

8. **Animas veſtras caſtificantes**, reliquum capitis ſatis eſt intellectu facile. niſi quòd aliquot locis diſcedit à græco. Sic enim græce, *τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἡγνικότες ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας διὰ πνεύματος εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον ἐκ καθαρᾶς καρδίας ἀλλήλους ἀγαπήσατε*, id eſt, purificatis animabus veſtris in obedientia veritatis, per ſpiritū ſanctum, in amore fraternitatis nō ficto, ex puro corde inuicē inter vos diligite. nam pro **Charitatis** gręca habēt *ἀληθείας*, id eſt veritatis, noſter ſecus legit, & pro **caſtificantes**, *ἡγνικότες* aoriſt⁹, id eſt qui purificaſtis, & græci addūt, quo carent latini, *διὰ πνεύματος* per ſpiritū, & pro ſimplici eſt *ἀνυπόκριτον* eſt autē *ἀνυπόκριτος* apert⁹ homo neq; diſſimulator. Quod autē habemus per verbū dei viui & permanētis, græci habēt *διὰ λόγου ζῶντος θεοῦ*, & poteſt genitiuus referri ad *τοῦ θεοῦ*, id eſt dei, vt noſter vertit: poteſt etiā ad *τοῦ λόγου*, id eſt verbū, vt ſit ſenſus, per verbum dei viuum & permanens: ob cōparationem ſequentem, Quia omnis caro, &c. componit enim verbū dei cum carne & omni gloria illius, q̄ ſtatim caro cū gloria ſua vt fœnum exareſcat. Verbum autem domini euangelizatum in æternum maneat.

1. **Deponentes**, pro deponentes gręce eſt ἀποθέμενοι aoriſtus: eſt ergo ſenſus, Depoſita igitur (in baptiſmo ſcilicet) omni malitia, &c. rationabiles & ſine dolo, lac concupiſcite, vt in eo creſcatis in ſalutem, id eſt ſemel in ſpirituali natiuitate in baptiſmo regenerati, tales eſtote per huius natiuitatis gratiam, quales decet nuper natos infantes per innoxiæ ætatis naturam, ignari ſcilicet malitiæ & doli, inuidere & detrahere neſcij: & ſicut illi lac maternum deſiderant, quo aliti in adultam ætatem creſcant: ita vos de matris ecclesię vberibus, lac cõcupiſcite & ſugite, id eſt ſimplicia fidei rudimenta, non arduas fidei quæſtiones, qui cibus eſt grandiũ & in ſcripturis exercitatos ſenſus habentium, quærite: vt huiuſmodi lacte primum aliti creſcatis in viros perfectos, & perfectam ſalutẽ adipiſcamini. hæc propè ex Beda, quòd autem noſter interpres ꝑ rationabiles & ſine dolo, refert ad ꝑ deponentes, græci referunt ad ꝑ lac. nam ꝙ ille legit λογικοὶ καὶ ἄδολοι, græca quæ nunc extãt habẽt λογικὸν καὶ ἄδολον, id eſt rationabile ac ſine dolo lac. vocat autem lac λογικὸν & rationale, ad differentiam lactis corporei, vel etiam ſi metaphorã ſequimur, ad differẽtiam lactis animalis, carnalis ſcilicet doctrinæ, & lac ἄδολον, id eſt ſine dolo, ad differentiam doctrinæ hæreticæ, quæ ſe doloſè inſinuat. huiuſmodi ergo lac inquit concupiſcite, ſi tamen vel ſi quidem guſtaſtis quòd ſuauis & dulcis & benignus eſt dominus, vtrunq; enim ſignificat ꝑ χρηστός. Quod autem interpres verterat, Ut in eo creſcatis in ſalutem, miror quid in mentem Eraſmo venerit vt verteret, etiam in nouiſſima editione, expungẽs ꝑ in ſalutem, vt per illud ſuboleſcatis, non enim memini legiſſe ſuboleſcatis pro adoleſcatis, & vetus codex Dionyſianus habet in contextu εἰς σωτηρίαν, id eſt in ſalutem.

2. **Ad quem accedentes**. accedẽtes, inquit, ad dominum lapidem viuum (recte enim inquit Beda Chriſtus lapis eſt, qui in carne veniens ædificationi ſanctæ eccleſiæ ſeſe inſerere dignatus eſt: & bene viuus, qui via veritas & vita) ab omnibus quidem reprobatum, quum diceret Iudæi non habemus regem niſi Cæſarem. A deo autem electum, quando conſtitutus eſt rex ab eo ſuper Sion montẽ ſanctum eius. Qui verè electus dei fuit, teſtante Eſaia

ARGVMENTVM CAP. 2.

Ad innocentiam ac vitæ ſimplicitatem inſtar infantium prouocatos, ad Chriſtum viuum lapidẽ iubet accedere, quem electum lapidem & angularem fuiſſe oſtendit: deinde Chriſtianorum dignitatem vtpote qui reges ſint & ſacerdotes ac dei populus, aperit. poſtmodum à concupiſcentijs abſtractos ſancte conuerſari inter gentes, ac poteſtatibus ſubeſſe, & ſuum officium erga omnes facere iubet. Demum ad iniurias Chriſti exemplo fortiter ferendas hortatur.

CAPVT II.

1 Eponentes igitur omnem A
d malitiam, & omnem dolum, rom.
& ſimulationes, & inuidias, 6. a
& omnes detractiones, ſicut modo Eph. 4. a
geniti infantes, rationabile & ſine colos. 3. b
dolo lac concupiſcite: vt in eo creſca Heb.
tis in ſalutem, ſi tamẽ guſtaſtis quo- 12. a
niam dulcis eſt dominus. 2 Ad quẽ
accedentes, lapidem viuum, ab ho-

14. Ecce ſeruus meus, ſuſcipiam eum: electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea. Et honorificatum, quando donauit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen, & gloria atq; honore coronauit eum. Ad talem ergo lapidem accedentes & illi conformes pro captu veſtro effecti, tanquam viui lapides non velut mortui, qui laborantis operam per ſe iuuare nihil poſſunt: ſed

minibus quidem reprobatum, à deo
autem electum & honorificatum: &
ipſi tanquam lapides viui ſuperædifi
camini, domus ſpiritualis, ſacerdo-
tium ſanctum, offerentes ſpirituales
B hoſtias, acceptabiles deo per Ieſum
Chriſtum.[3] Propter quod continet
Eſa. 28.d ſcriptura, Ecce pono in Sion lapidẽ
rom. 9.g ſummum angularem, probatũ, ele-
ctum, pretioſum. Et qui crediderit

architectis prædicatoribus & doctoribus ipſi tã quam viui lapides cooperantes. Superædificamini domos ſpirituales, puto errore librariorum pro domus poſitum domos. Indicat autem Beda triplicẽ lectionẽ fuiſſe. Superædificamini domus ſpiritualis, & in domum ſpiritualem, & domos ſpirituales. quòd ſi interpres vertit domos ſpirituales, puto addidiſſe τὸ in. ſed magis credo vertiſſe vel domus ſpirituales in plurali, vel domus ſpiritualis in ſingulari, ſicut græce eſt οἶκος πνευματικὸς. Accedentes ergo ad viuum lapidem Chriſtum, & illi conformes effecti, ſuperædificamini domus ſpirituales, id eſt ſuperædificate voſmet ipſas ſuper firmum illud fundamentum & ſolidam petram Chriſtum, tanquam domos ſpirituales ac ſpirituale templum dei in quo habitat Chriſtus: ſuperædificamini inquam in ſacerdotium ſanctum, id eſt vt ſitis ſacerdotiũ ſanctum, ſicut poſtea ait, Vos eſtis genus electum, regale ſacerdotiũ. græcis deeſt τὸ in. & ſenſus eſt, vt templum Chriſti & ſacerdotium effecti, id eſt ſacerdotes (ſicut circunciſio pro circunciſis ſumitur) ſuperædificemur ſuper ipſum ceu domus ac templum & ſacerdotium, id eſt ſacerdotes offerentes ſpirituales hoſtias acceptabiles deo per Ieſum Chriſtum, ad differentiam legalium ſacerdotum, qui carnales hoſtias offerebant: nos autem ſpirituales offerre oportet, eleemoſynas, orationes, & ieiunia, corq; purum & contritum: quia iam ſacrificium & oblationem animalium non vult deus.

3. Propter quod continet ſcriptura, græcè eſt paulo ſecus, διὸ καὶ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ, ſiue διότι, vt codex Dionyſianus habet. περιέχω autem ſignificat cõtineo & amplector, & etiam excello & vtroq; modo ſum poteſt. Intelligendo quod antea dixit, Chriſtum eſſe lapidem viuum & electum, propterea & in ſcriptura continet, id eſt deſcribitur continens & connectens res inter ſe ſicuti ſcriptum eſt: Ecce pono in Sion lapidem ſummum angularem, vbi pro ſummum angularẽ græce eſt vnica dictio ἀκρογωνιαῖον, id eſt vt ita dicam ſummangularem, hoc eſt in ſummo angulo poſitum. nulli autem dubium quin angularis lapis connectat duos parietes, ita Chriſtus duos parietes duos ſcilicet gentilium & Iudæorum populos coniunxit, ex vtriſq; vnum populum vnumq; ouile faciens. Si ſumamus περιέχειν pro excellere, ſenſus eſt, propterea in ſcriptura excellit, id eſt excellens iſte lapis declaratur in ſcriptura dicente, ponam in Sion lapidem ſummum angularem, probatum, electum, & precioſum. qui crediderit in eum non confundetur vel pudefiet. græce eſt καταισχυνθῇ. Vide etiam num & περιέχει, paſſiue ſumatur vt pleraq; vocis actiuæ, pro continetur & habetur in ſcriptura: puto, interpretem noſtrum non legiſſe ἐν, imò vertiſſe continet ſcriptura.

in eum, non confundetur. 4 Vobis Pſal.
igitur honor credentibus. nõ credẽ- 117 d
tibus autem, lapis quem reprobaue- Mat.
runt ædificantes, hic factus eſt in ca- 21.d
put anguli: & lapis offenſionis & pe Acto.
tra ſcandali, his qui offendũt verbo, 4.b
nec credunt in quo & poſiti ſunt. Eſa.
8.c
5 Vos autem genus electum, regale Exo.
ſacerdotiũ, gens ſancta, populus ac- 19.a
quiſitionis: vt virtutes annuntietis
eius, qui de tenebris vos vocauit in
admirabile lumen ſuum. Qui aliquã Oſee
do non populus dei: nunc autem po 2.d
pulus dei. qui non conſecuti miſeri- rom.
cordiam: nũc autem miſericordiam 9.e
conſecuti. Chariſſimi, obſecro vos

4. **Vobis igitur honor**, ſi quis crediderit in eum nõ confundetur; igitur vobis in eum credentibus non ignominia ſed honor efficitur iſte lapis, ſicut cõtra incredulis ſcribis & phariſæis, quorum intererat plebem ædificare, viuũ lapidem Chriſtum abijcientibus & reprobantibus, factus eſt in caput anguli, qui ex fortiſſimo lapide fieri ſolet: non quòd eos contineat & deo conglutinet, ſed quòd ad eorum dãnationẽ fideles deo veniat, quãdo poſitus eſt, & ad hoc homo factus, vt tanquam lapis angularis vtrũq; populum fide vniret: nec ſic exaltatus modo eſt, vt caput anguli fieret: ſed illis etiã in ruinam factus eſt: vnde ait, Et lapis offenſionis & petra ſcandali, ijs qui offendunt verbo nec credunt, in quo poſiti ſunt, id eſt nec in Chriſtum credunt qui ad hoc poſiti & facti ſunt vt in eum credant, græci habent εἰς ὃ ἐτέθησαν, id eſt ad quod poſiti ſunt, & græca ſcholia explicãt: factus eſt petra ſcandali ijs qui non credunt, ad quod poſiti ſunt, id eſt ad quod ſcilicet vt nõ crederẽt & offenderent, poſiti ſunt. i. deſtinati ſunt: non quòd ad hoc illos deus induxerit, ſed quòd in illud barathrum ipſi ſeſe præcipitarint. Senſus ergo eſt, ſcandalo & offenſioni Iudæis eſt lapis iſte Chriſtus, nõ ſua natura ſed illorum vitio, qui ſponte in illum inſurgunt, & qui offendunt verbo. græce, οἱ προσκόπτουσι τῷ λόγῳ, id eſt qui impingunt in verbũ euangelij, vel filium ac verbum dei Chriſtum, & non credunt: credẽtibus autem, honor eſt, id eſt illis eſt in precio. hoc eſt quod Paulus ait 1. cor. 1. Nos prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum, gentibus autem ſtultitiam, ipſis autem vocatis Iudæis & Græcis dei virtutem ac ſapiẽtiam.

5. **Vos autem eſtis genus electum.** quos ſcilicet nouiſſimo tempore per fidem ſui cultores elegit deus. regale ſacerdotium: quia, vt inquit Beda, illius corpori vniti ſunt qui rex ſummus & ſacerdos eſt verus. Regale autem ſacerdotium ait ad differentiam Iudaici, quod Leuiticum erat non regale, nos autem ſacerdotium regale, quia ſacerdotes ſpirituales de vice illius & ordine qui rex eſt & ſacerdos inæternum, quales nos ille fecit, vt ſcribitur Apocal. 5. Feciſti nos deo noſtro regnum & ſacerdotes: vt ergo ſpirituales illi hoſtias offeramus, facti ſumus ſacerdotes & gens ſancta per baptiſmum, & populus acquiſitionis, redempti non hircorum aut taurorum, ſed precioſiſſimo Ieſu Chriſti ſanguine. Vos autem (inquit) talibus ab illo beneficijs eſtis affecti vt ingrati non ſitis, ſed virtutes eius annuntietis, qui de tenebris vos vocauit, &c. quos dignatus eſt de non ſuo, populum ſuum facere, & miſericordia donare. Quod autem interpres habet populus acquiſitionis, græce eſt λαὸς εἰς περιποίησιν, id eſt populus in acquiſitionem: non vt Eraſmus

vertit, qui acceſſit ei in lucrum, ſed quem ille multo emit.

6. Tanquam aduenas & peregrinos, abſtinere à carnalibus deſiderijs. nam peregrinos ab omnibus abſtinere oportet quæ nimium grauant, ita nos orbis huius incolas & peregrinos, qui meliorem patriam & manentem ſubſtantiam inquirimus, à carnalibus deſiderijs quæ animam grauant, & aduerſus illam militant, abſtinere oportet.

Gala. 5.c [6] tanquam aduenas & peregrinos,
rom. abſtinere vos à carnalibus deſide-
13.d rijs quæ militant aduerſus animam,
conuerſationem veſtram inter gen-
C tes habentes bonam: vt in eo quod
detrectant de vobis tanquam de ma
lefactoribus, ex bonis operibus vos
conſiderantes, glorificent deum [7] in
rom. 13.a die viſitationis. Subiecti igitur eſto-
te omni humanæ creaturæ propter
dominum: ſiue regi, quaſi præcel-
lenti: ſiue ducibus, tanquam ab eo
miſſis ad vindictam malefactorum,
laudem vero bonorum. quia ſic eſt
voluntas dei, vt benefacientes, ob-
muteſcere faciatis imprudentiũ ho-
minum ignorantiam: quaſi liberi,
& [8] non quaſi velamen habẽtes ma
litiæ libertatem, ſed ſicut ſerui dei.
rom. Omnes honorate. Fraternitatem di-
12.c ligite. Deũ timete. Regem honorifi
Eph. cate. Serui, [9] ſubditi eſtote in omni
6.a colo. timore dominis, non tantũ bonis &
3.d modeſtis, ſed etiam dyſcolis. Hęc eſt
Tit. 2.c enim gratia: [10] ſi propter dei cõſcien
1.Corinth. tiã, ſuſtinet quis triſtitias, patiẽs in-
7.c

7. In die viſitationis, id eſt quum deus illos veſtra honeſta conuerſatione ad meliorem frugem reuerſos viſitare, & afflatu ſuo ad fidem vocare dignabitur.

8. Non quaſi velamen habentes malitiæ libertatem, vt noſtra tempeſtate hæretici, qui euangelicæ libertatis prætextu ac velamine, omnem eneruant eccleſiaſticam diſciplinam.

9. Subditi eſtote dominis etiam dyſcolis. græce eſt σκολιοῖς, id eſt prauis ſiue aſperis, quod alia voce græca reddidit interpres dyſcolis, id eſt difficilibus ac moroſis: id enim ſignificat δύσκολος. quod verò antea dixit ſubiecti eſtote omni humanæ creaturæ, græca ſcholia aiunt, τὴν κτίσιν, id eſt creaturam ſumi ab apoſtolo pro principatu & poteſtate.

10. Si propter conſcientiam dei. hæc eſt enim (inquit) gratia, ſi propter dei conſcientiam ſuſtinet quis triſtitias vel moleſtias (vtrunque enim ſignificat τὰς λύπας) patiens iniuſte. Nemo quod viderim ſatis explicuit quid illud ſit propter cõſcientiam dei. Beda omnino ea de re tacet, græca ſcholia ſilent. Thomas de vio Caietanus inter cæteros hunc locum explicare aggreſſus, planè mihi deuiare videtur, dum ſic explicat: propter conſcientiam dei, hoc eſt propter applicationem ſcientiæ quam habet de ijs quæ grata ſunt deo. Vide obſecro lector quid iſte iudicij habere potuit in explicatione ſcripturarum ad literam

quæ ex græcis & hebræis literis pēdet;hoc autem te admonitum volui,quia præterquam quód impudenter eccleſiaſticam verſionem lacerare vbiq; penè contendit,homo bonarum literarum (quę ad inſtitutum illius erant perneceſſariæ) ignarus,etiam multa ſuis in ſacram ſcripturam rhapſodijs infarſit,orthodoxæ fidei ac ſanctæ eccleſiæ dogmatis contraria : quemadmodum egregie oſtendit frater Hippolyt⁹ Katharinus Senen. & ipſe prædicatorij ordinis, homo doctus & pius ac verè chriſtianus, ordinis quidē eiuſdem, ſed fidei melioris : ne tu poſt hæc eius commentarijs fidem habeas. Cæterum vt ad explicationē loci reuertar,& quod poſſum (dum melius iudiciū expecto) conijciā, is mihi videtur eſſe ſenſus:Mundus & qui è mūdo ſunt etiam ſpectatę in ſpeciem fidei & virtutis, indignum viro bono putant ſi illatam non referant iniuriam, non de philoſophis illis loquor, ſed ijs qui ſe Chriſtianos apprime putant: quinimò ob id non vulgo tantum,ſed viris,vt vocāt bonis,& nobilibus ſe peſſime audituros,ſi illatam iniuriam diſſimulent:aduerſum hos Petrus, quaſi diceret, nolite ſpectare quid de vobis dicat mundus,patienter iniuriam ferentibus.Hæc eſt,inquit,gratia,id eſt in hoc gratia eſt,ſi propter dei conſcientiam,id eſt ſi propter deum qui & tuę patientiæ & illorum nequitię conſcius eſt,quis iniuſte moleſtias ſuſtinet.Paulus Act. 24. coram Felice præſide teſtatur ſe quantum in ſe fuit operam dediſſe vt conſciētiam haberet apud deum & homines bonam.In hoc & ipſe, inquit,ſtudeo conſcientiam habere apud deū & homines ſemper:conſcientiam ſtudet habere apud homines bonam,qui nihil agit quod eos offendat: vtrūq; curare debet qui poteſt,ſicut dicit apoſtolus 2.Corinth.8. Prouidemus enim bona non ſolum coram deo,ſed etiam coram hominibus. Cæterum ſi quod deo gratum eſt,diſplicet hominibus ac mundo: conſcientia negligēda eſt hominum. Ideo conſcius ſibi Petrus quia iniuriam non modo non ferre patiēter ſed neq; diſſimulare poteſt mūdus:Hęc eſt inquit gratia,ſi neglecta hominū cōſcientia propter conſciētiam dei.i.quia deus mentē tuā nouit,ſtudēs tantū conſciētiam habere apud deū rectam, patiēter quis ferat iniurias: vnde eas propter conſcientiam dei patienter ferēti præmiū reponit gratiam nō apud homines,ſed deū. Sed ſi (inquit) benefaciētes patienter ſuſtinetis, hæc eſt gratia apud deū.Quæ enim gratia (græce κλέος.i. gloria) ſi peccātes ſuffertis? Quum ergo συνοῖδα,& latinum conſcius ſum,ſignificet nō modo ſcium & certū eſſe apud ſe de re aliqua,ſed id vnà cū alio ſcire,Conſciētiam dei id puto vocari ab apoſtolo, ſcientiā quam de tuo facto vnà tecum deus habet. Itaq; ſenſus eſt: Hæc eſt gratia ſi propter conſciētiam dei,id eſt ſi propter deū qui & tuæ patientiæ & iniuriorum hominū nequitiæ cōſcius eſt,ſuſtinet quis triſtitias:gręce τὰς λύπας,quod ſignificat etiā moleſtias, patiens iniuſte:hæc ſunt quæ de loci huius ſenſu conijcere potui: ſi quis meliora adferet,lubens & cum gratia amplexabor.

iuſte.Quæ enim eſt gratia ſi peccan
tes,& colaphizati ſuffertis? Sed ſi be
ne facientes patienter ſuſtinetis:hæc D
eſt gratia apud deū.In hoc enim vo
cati eſtis : quia & Chriſtus paſſus eſt
pro nobis , nobis relinquens exem- Eſa.
plū , vt ſequamini veſtigia eius, qui 53. c
peccatum non fecit,nec inuentus eſt 1. Io.
dolus in ore eius. 12 qui cum maledi 3. a
ceretur,non maledicebat:cū patere-

12. Qui cum malediceretur,non maledicebat. græce οὐκ ἀντελοιδόρει, id eſt maledicta non regerebat. Quum pateretur,non cōminabatur.Tradebat

autem iudicanti ſe iniuſte, Interpres ſecus legit quàm græca habeant, & ſenſus (prout ipſe legit & vertit) bonus eſt: quòd Chriſtus non modo nõ cõminabatur ſeſe affligentibus, ſed ſponte Pilato eum iudicanti licet iniuſte, ſeſe tradebat, ſicut Eſaias ait: Oblatus eſt, quia voluit. Græca habent *παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως*, id eſt tradebat iuſte iudicãti, cauſam ſcilicet ſuã, hoc eſt deo, qui iuſte iudicat, cauſam ſuam remittebat iudicandam.

tur, non comminabatur. tradebat au
Esa. 53.b tem iudicanti ſe iniuſte. qui peccata
noſtra ipſe pertulit in corpore ſuo ſuper lignum: vt peccatis mortui, iuſtitiæ viuamus, cuius liuore ſanati eſtis. Eratis enim ſicut oues errãtes: ſed conuerſi eſtis nunc ad paſtorem & epiſcopum animarum veſtrarũ.

ARGVMENTVM Cap. 3.

¶ Sui officij & viros & mulieres admonet vt caſte & temperanter viuant, mulieres verò, vt vita atq; habitu corporis modeſtæ ſint ac ſobriæ, omnes autem ad virtutem incitatos à vindicta procul abeſſe, linguam continere, pacem ſectari, cum bona conſcientia inter gentiles verſari, & pro iuſtitia, Chriſti exemplo aduerſa patienter ferre: deinde arcam Noe, baptiſmi, in quo ſaluamur, figuram proponit.

CAPVT III.

A [1] Imiliter & mulieres, ſubdi
Colo. 3.e S tæ ſint viris ſuis: vt & ſi qui
Eph. 5.e non credunt verbo, per mu
lierum conuerſationeẽ ſine verbo lu
1. Timot. 2.c crifiant, cõſiderantes in timore caſtã
conuerſationẽ veſtram. [2] quarũ non

1. Similiter et mulieres, pauca ſunt in hoc capite explicatu difficilia, præterquam circa finẽ, pro mulieres & paulò poſt mulierũ. græce eſt *γυναῖκες* quod mulierẽ & vxorẽ ſignificat, quas vult ſubeſſe viris ſuis, etiam infidelibus: vt etiã ſi qui non credunt verbo, id eſt prędicationi euangelicæ, quam non admittunt, ſine verbo lucrifiant, per ſolam ſcilicet mulierum conuerſationem honeſtam, & vt ait ſanctam, pro quo gręci habẽt *ἁγνήν*, id eſt puram & caſtã, græca ſcholia explicant ſine verbo ceſſante omni verbo & contradictione.

2. Quarum non ſit extrinſecus. græca paulò ſecus habent, & dilucidiora ſunt, Sic enim habent, *ὧν ἔστω οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν, καὶ περιθέσεως χρυσίων, ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος*, id eſt ad verbum, quarum ſit nõ externus in capillorum plicatura, aut in appoſitione auri. ac veſtium amictu. cult⁹ & ornatus: mihi videtur græce legi poſſe *περιθέσεως, ἢ ἐνδύσεως χρυσίων ἱματίων κόσμος*, vt *χρυσίων* adiectiuũ ſit. i. quarũ ſit nõ in amictu & indumẽto aureorũ veſtimẽtorũ cultus & ornatus: ſed abſcõditus ille homo cordis, in integritate quieti & modeſti ac mãſueti ſpiritus: ſit, ſubaudi. illis vice cultus & ornatus. Quãquã *περιθέσεις χρυσίων*, monilia aurea ſignificare poteſt, quæ collo vel capiti circũponunt nimis cõptæ mulieres, ſicut *πλοκὴ τριχῶν*, mihi ſignificare videtur affectatã in mulieribus capillorũ criſpaturam. Nunc autẽ dixit hominẽ

cordis pro interiori homine ac ſpirituali:quod autem addidit,qui eſt in con
ſpectu dei locuples ſiue ſumptuoſus precioſus & magnificus,id enim ſignifi
cat τὸ πολυτελὲς, ad ſpiritum quietum ac manſuetum referri debet, quia
neutri generis eſt, nec mihi ſubſtantiue capi videtur, tunc enim adderetur
τὸ articulus.

ſit extrinſecus capillatura, aut circū-
datio auri,aut indumenti veſtimen-
torum cultus:ſed qui abſcōditus eſt
cordis homo, in incorruptibilitate
quieti & modeſti ſpiritus, qui eſt in
conſpectu dei locuples.Sic enim ali-
quando & ſanctæ mulieres ſperātes
in deo,ornabāt ſe,ſubiectæ proprijs
viris.ſicut Sarra obediebat Abrahę, Gen. 18.b
dominum eum vocans, [3] cuius eſtis
filię,bene facientes,& non pertimē- B
tes vllam perturbationē. [4] Viri ſimi 1.Co. 7.a
liter cohabitantes ſecundum ſcien-
tiā,quaſi infirmiori vaſculo muliebri
impartientes honorem,tanquam &
cohæredibus gratiæ vitæ:vt nō im-
pediantur orationes veſtrę. [5] In fine

3. **Cuius eſtis filie**,cuius ad Sarram referri debet,nō ad Abraham, eſt enim græce ἧς articulus fœmininus. **Non pertimentes vllam perturbationem**,græce μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν, id eſt nullo pauore perterritæ. Eraſmus interpretatur illum pauorem, quo ſolent de nihili rebus conſternari mulieres, qui abeſſe debet.inquit, a ſanctis mulieribus:ego intelligendū puto de perturbatione & pauore ob ſuperuenientes afflictiones & tentationes, quales multæ in primitiua eccleſia.benefacientes, inquit, & non pertimētes vllam perturbationem, id eſt tantum benefacere ac viuere ſtudeatis, & ob nulllam rē pertimeſcatis & paueatis: quia ad nullam rem pauet mens ſibi conſcia recti.

4. **Viri ſimiliter**,vult viros moderate ſe ac temperāter habere erga vxores: cohabitantes,inquit,ſecundum ſcientiam,id eſt cū diſcretione & prudētia: quaſi infirmiori vaſculo impertiētes honorē,tanq̄ cohæredibus gratiæ,vt nō impediātur orationes veſtræ.Hieronymus interpretatur honorē, abſtinentiā a coitu nimio, ſic enim honorē haberi infirmiori vaſculo muliebri, ſi nō inquinetur libidine, neq; paſſim tanq̄ pecus ignorans,vir illam cognoſcat,ſed cū ſcientia & diſcretione,interim abſtinens ab ea,ne per immoderatā libidinem interrūpantur orationes illorū:neq; tamē omnino reiecerim illorū opinionem,qui interpretantur hoc agere Petrum, vt ſuū quoq; honorē vir mulieri deferat tanq̄ infirmiori vaſculo, ne ſi deſpici ſe intelligat vaſculum illud imbecille & infirmum,ſtatim in iras & rixas ebulliat, atq; ita contētionibus impediātur illorū orationes: Impartiētes,inquit, honorē tanq̄ cohæredibus gratie vite,id eſt cōſiderantes, ꝙ non modo compares & conſortes ſunt in coniugio.ſed in gratia,quia ad eandem gratiam vocati. græci quidam ſecus habent, ſcilicet ὡς καὶ συγκληρόνομοι, id eſt tanquam cohæredes gratiæ vitæ. quidam græci codices habent ζώσης,id eſt viuæ.Codex Veronenſis habet ὡς καὶ συγκληρονόμοις χάριτος ζωῆς, id eſt tanquam etiam cohæredibus gratiæ vitæ,hoc eſt viuæ gratiæ,Hebræorum more.

5. **In fide autem.** Aut longe aliud legit interpres quàm græca habent,aut τὸ in fine ſcripſerat:pro quo,vitio librariorum poſitum eſt in fide ob verbū

Prou. 17.c. & 21.d. autem: omnes vnanimes, compatientes, fraternitatis amatores, miſericordes, modeſti, humiles, non redrom. 12.d dentes malum pro malo, nec male1.the. 5.d dictum pro maledicto: ſed econtrario, benedicentes: quia in hoc vocati eſtis, vt benedictionem hæreditate poſſideatis. Qui enim vult vitam diligere, & dies videre bonos: coerceat linguam ſuam à malo, & labia eius ne loquantur dolum. Declinet à malo, & faciat bonum: inquirat pacem, & ſequatur eam: quia oculi domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum. vultus autem

Pſal. 33.c (beside "catí eſtis … hæreditate")

c domini ſuper facietes mala.[6] Et quis eſt, qui vobis noceat, ſi boni æmulatores fueritis? Sed & ſi quid patimi-

Mat. 5.a. ni propter iuſtitiam: beati. Timorem autem eorum ne timueritis, & non conturbemini: [7] dominum autem Chriſtum ſanctificate in cordibus veſtris, parati ſemper ad ſatiſfactionem omni poſcenti vos rationē de ea, quæ in vobis eſt, ſpe: ſed cum modeſtia & timore, cōſcientiam habentes bonam: vt in eo quod detrahunt vobis, confundātur, qui calumniantur veſtram bonam in Chriſto cōuerſationē. Melius eſt enim vt bene facietes (ſi volūtas dei velit) pati, quàm male facietes. quia & Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt, iuſt[9] pro iniuſtis: vt nos offerret

ſubſequēs vnanimes, græca habēt τὸ δὲ τέλος πάντες ὁμόφρονες συμπαθεῖς, id eſt in ſumma denique omnes vnanimes cōdoleſcentes & compatientes inuicem. Modeſti, græce φιλόφρονες, id eſt affabiles, quod habemus humiles Eraſmus expungit, quia, inquit, non habetur in græcis codicibus. Certe in vetuſto codice Dionyſiano pro eo quod interpres vertit humiles, eſt φιλοταπεινόφρονες, quo verbo ſignificantur ij, qui humilitatem vt eſt animi virtus, amant & ſectantur.

6. Et quis eſt qui vobis noceat? græce καὶ τίς ὁ κακώσων ὑμᾶς? id eſt & quis eſt qui vos affligat? Si boni emulatores fueritis. boni hic genitiuꝰ caſus neutri generis eſt. græce enī eſt τοῦ ἀγαθοῦ, id eſt bonitatis.

7. Dominū autem Chriſtum ſanctificate in cordibus veſtris, id eſt ſanctum dominum Chriſtū in cordibus veſtris, ſiue vt græca habent, dominum deum geſtate, Parati ſemper ad ſatiſfactionem omni poſcenti vos rationem de ea quæ in vobis eſt ſpe ac fide: Vult chriſtianos ſemper ad reddendā de ſua ſpe & fide ſatiſfactionē eſſe paratos, quanquā græci codices nunc tantū habent ſpe, nō fide. pro eo autē quod eſt ſatiſfactionē, græci habēt ἀπολογίαν, id eſt defenſionē, quanquā parū differunt: pro modeſtia, græci habēt πραΰτητι. i. manſuetudine: & in hoc loco vbi detrahūt de vobis vel vobis, græci addūt ὡς κακοποιῶν, i. tanquā de malefactoribꝰ,

deo, [8] mortificatos quidẽ carne, vi- D
uificatos autem ſpiritu. [9] In quo &
his qui in carcere erãt ſpiritibus, ve
niens prædicauit: qui increduli fue-
rant aliquando, quando expectabãt Geſ. 6. b
dei patientiã in diebus Noe: cũ fabri Mat. 24. d
caret arca, in qua pauci, id eſt, octo Luc. 17. f
animæ ſaluæ factæ ſunt per aquam.

8. Mortificatos quidem carne, pro eo quod interpres vertit mortificatos & viuificatos (nimirum aliud legens quàm nunc græca habeant) græci codices habent θανατωθεὶς καὶ ζωοποιηθεὶς, id eſt viuificatus & mortificatus: carne quidem, id eſt ob carnis imbecillitatẽ mortificatus & occiſus: Spiritu autem, id eſt ſpiritus ſancti virtute viuificatus. Senſus autẽ interpretis (quẽ aliud græce legiſſe oportet, niſi vitio librarij mortificatos pro mortificatus repoſitum eſt) valde congruus eſt, quòd ſcilicet iuſtus pro iniuſtis mortuus eſt Chriſtus, vt nos offerret deo carne quidem mortificatos, viuificatos autem ſpiritu.

9. In quo & his qui in carcere erant ſpiritu veniens prædicauit. Beda indicat duplicem fuiſſe lectionem: Qui in carne concluſi erant, vel qui in carcere: concluſos autẽ carne vocat carnalibus deſiderijs vehementer aggrauatos. Concluſos autem carcere, vel qui hoc corpore tanquam carcere mãcipantur, vnde erui cupiens Dauid dicebat, Educ de carcere animam meam, ad confitendũ nomini tuo. vel in carcere, id eſt cæcitate mentis. Quod autem ait ſpiritu veniens prædicauit, græca habẽt, pro ſpiritu πνεύμασι, id eſt ſpiritibus: vt ſit ſenſus, quòd ijs qui in carcere erant ſpiritibus veniens prædicauit. Quidam tamen codices Latini habent ſpiritu, & facilis eſt tranſitus à σ in τ. In quo ergo, ſcilicet ſpiritu quo viuificatus eſt Chriſtus, ipſe veniens ijs qui in carcere erant ſpiritibus prædicauit qui increduli fuerant in diebus Noe: hic locus obſcurus eſt admodum: ad cuius explicationem multi multa afferunt, quorum partim non ſatiſfaciunt, partim non auſim aſſerere: quidam interpretantur quòd Chriſtus vt nos offerret, mortuus eſt iuſtus pro iniuſtis, mortificatus quidem carne, viuificatus autem ſpiritu, id eſt per virtutem ſpiritus ſancti: in quo ſpiritu ſancto olim ſcilicet ipſe veniens prædicauit ijs qui in carcere erant conſtituti ſpiritibus, id eſt hominibus quorum animæ vinculis corporis cohercebãtur, qui increduli fuerãt, quum ſcilicet expectantes & abutentes dei longanimitate in diebus Noe, prædicante illo diluuium & arcam fabricante (in qua tantum octo ſaluati ſunt) non crederent: quæ quidem arca forma fuit & figura noſtri baptiſmi. Sed quorſum hæc inquies? vt oſtendat Petrus quòd Chriſtus qui nouiſſimis temporibus veniens in carne prædicauit nobis, non tunc primo cœpit eſſe, ſed idem erat qui in ſpiritu diebus Noe hominibus eius temporis prædicabat pœnitentiam, & diluuium inſtans: atq; ob id huiuſmodi locum à Petro adductum eſſe vt oſtendat, quòd ſicut tempore Noe ij qui increduli permãſerunt nec pœnitentiam egerunt, neq; ſe in arcam receperunt: & in ſpiritu, per Noe, prædicanti Chriſto non crediderunt, perierunt, ita qui nunc venienti ad nos in carnem Chriſto non crediderunt, aut pœnitentiam egerunt, neq; baptizati ſunt, peribunt: quemadmodum in Actis 2. ait idem Petrus, Pœnitentiam agite, & baptizetur vnuſquiſq; veſtrum. Quidam (inter quos Caietanus) liberius interpretantur, quòd Chriſtus ad inferos deſcendens, ijs qui tempore Noe increduli fuerant prædicauit, etiam fructuoſe: quoniam illi in bonitate dei confiſi eſſent, ſed quur magis iſtis quàm illis? & quis illi indicauit Præter Noe & aliquot in arcam admiſſos, alios crediſſe? Certe non admodum video quo pacto recte is locus explicari queat: græci explicant in

carcere ἐν τῷ ᾅδῃ, id eſt in inferno, & ſic eſſet ſenſus, in quo ſpiritu, veniens Chriſtus, iis qui in carcere, id eſt inferno erant ſpiritibus prædicauit, iis ſcilicet qui tempore Noe tandiu increduli fuerunt: prædicauit autem illis non proficiendi, ſed exprobrãdi gratia, quòd prædicanti Noe & per centum annos arcam fabricanti non crediderint: quando expectabant dei patientiam. græci paulò ſecus habẽt, ſcilicet ὅτι ἅπαξ ἐξεδέχετο ἡ τοῦ θεοῦ μακροθυμία, id eſt quum ſemel expectaretur dei longanimitas & lenitas, & quum fabricaretur arca, in qua pauci. i. octo animæ ſaluæ factæ ſunt per aquã: hic mihi videtur apoſtolus vſus præpoſitiõe per, pro ab, vt ſit ſenſus, ſaluæ ſunt factæ ab aqua. Certe locum hūc iis qui in carcere erant prædicauit, græca ſcholia in ſecũdo cap. 4. propter hoc & mortuis euangelizatum eſt, confirmant hac ſententia quòd Chriſtus in inferno peruerſis illis cõſtitutis, prædicauerit, ſed ad illorum condẽnationem: aiunt enim, ἐρημένου δὲ ἀνωτέρω περὶ τῶν ἐν τῷ ᾅδῃ ὅτι κἀκείνοις τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν ἐκηρύχθη, τὸ κήρυγμα τοῦτο εἰς κρίσιν ἐγένετο τούτοις, ἤτοι εἰς κατάκρισιν, id eſt quum ſuperius dictum eſſet de iis qui in inferno agunt, quòd & illis in carcere conſtitutis ſpiritibus prædicatum eſt, huiuſmodi prædicatio in iudicium illis fuit, id eſt in condemnationem.

10 Quod & vos nunc ſimilis formæ ſaluos facit baptiſma: non carnis depoſitio ſordium, ſed conſcientiæ bonæ interrogatio in deum per reſurrectionẽ Ieſu Chriſti, qui eſt in dextera dei, deglutiens mortem, vt vitæ æternæ hæredes efficeremur: profectus in cælum, ſubiectis ſibi angelis & poteſtatibus & virtutibus.

10. **Quod & vos nunc ſimilis formę ſaluos facit baptiſma**, obſcurus eſt locus, nec minus græce: ſic enim habet, ὃ καὶ ὑμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει βάπτισμα, quæ ad verbum interpres vertit: ego crederem in græcis mẽdum eſſe, & pro ὃ .i. quod, legendum ᾧ, cui ſcilicet aquæ conforme ac ſimile baptiſma, nunc quoque ſaluos vos facit: vt ſit ſenſus quòd Noe & octo animæ beneficio aquæ arcam ſubleuantis ſaluæ factæ ſunt: cui aquæ conſimile baptiſma quod nos à terra in cælum eleuat, ſaluos nos facit. Arca quoq; eccleſiam ſignificat: quia ſicuti extra arcam tempore diluuij nemini fuit ſalus, ſic nulli extra eccleſiam ſalus: ſicut etiam ad omnes ventos agitata arca, nullis vnquam aquarum diluuijs ſubmergi potuit, ſic multis tyrannorum & hæreticorum procellis diu agitata ac frequenter eccleſia, perire nũquam poterit: fundata eſt enim ſupra firmam petram. quoniam verò ſua habebant Iudæi baptiſmata, quę carnem tantum mundabant, addidit **non carnis depoſitio ſordium**, id eſt non depoſitio ſordium carnis, hoc eſt non ablutio carnalium ſordium, **ſed conſcientię bonę interrogatio in deum**. & hic locus etiã obſcurus eſt. Quomodo enim conſcientiæ interrogatio ſaluat? verbum græcũ quod interpres vertit interrogatio, eſt ἐπερώτημα, quod etiam ſtipulationem ſignificat, & hoc certe ſignificato mihi quadrare videtur. Eſt autem ſtipulatio verborum conceptio, quibus is qui interrogatur daturum facturumve ſe quod interrogatus eſt, reſpondet: qualis in baptiſmo fieri ſolet rogante baptizandum parocho, Credis in deum? & reſpondente illo, ſi adultus eſt, aut nomine illius, ſi infans eſt, ſuſceptore: credo. Abrenuncias ſathanę & operibus eius? abrenuncio, ſic enim de eunucho legimus Acto. 8 quòd eunucho interroganti ecce aqua, quid me probibet baptizari? dixit Philippus, Si credis ex toto corde, licet: & reſpondens ait, credo Ieſum eſſe filium dei: & poſt-

modum baptizauit. Huiuſmodi ergo ἐπερώτημα, & ſtipulatio: quia ſe in deũ credere & ſathanæ nuncium remittere profitetur baptizandus: ſaluum eum facit, non carnalium ſordium ablutio: & hoc quidem per reſurrectionẽ Ieſu Chriſti à mortuis. Chriſti enim reſurrectio, noſtra fuit iuſtificatio, qui eſt in dextera dei deglutiens mortem vt vitæ æternæ hæredes efficeremur profectus in cœlum, &c. græca ſcholia exponunt conſcientiæ bonæ interrogatio in deum, id eſt bonæ cõſcientiæ arrabo pignus & demonſtratio ſecundum deum: nam ἐπερώτημα, quod interpres vertit interrogatio, ſic exponunt: ἐπερώτημα δὲ τὸ πίστιν ἀρραβὼν, ἐνέχυρον, ἀπόδειξις, & εἰς θεὸν dicunt ſumi pro κατὰ θεὸν, id eſt ſecundum deum. Hæc de loco admodum difficili quãtum cõijcere potuimus: quod autem latinus habet deglutiens mortem vt vitæ æternæ hæredes efficeremur, græca quæ nũc extant, non habent: ab hoc autem loco deglutiens, vſq; ad τὸ profectus, nihil eorum quæ latini habẽt eſt apud græcos.

ARGVMENTVM Cap. 4.

¶Ceſſandum à veteribus delictis vt in admirationem & ſtuporem gẽtes trahamus, bonis quoq; operibus vacandum, neq; dolendum ſi chriſti nomine & iuſtitiæ gratia affligimur, ſecus ſi ob iniquè geſta.

CAPVT IIII.

[1] Hriſto igitur paſſo in car- A
c ne: & vos eadem cogitatione
armamini, quia qui paſſus eſt
in carne deſijt à peccatis: vt iam nõ
deſiderijs hominum, ſed voluntate
dei quod reliquum eſt in carne viuat
temporis. [2] Sufficit enim præteritũ Eph. 4. c.
tempus ad voluntatem gentiũ con-

1. Chriſto igitur paſſo.
Huius loci ſubobſcuri ſenſus eſt iſte: Quum igitur (vt græci addunt ὑπὲρ ἡμῶν, id eſt pro nobis) ſecundum carnem paſſus ſit Chriſtus, & vos eadem cogitatione armamini, id eſt ſic deliberate & conſtituite apud vos, vt quemadmodum ille pro vobis paſſus & crucifixus eſt carne, ita & vos pro eo patiamini & carnem veſtram crucifigatis. quia qui paſſus eſt in carne, deſijt à peccatis, vt deinceps quod reliquum eſt temporis in carne viuat non ſecundum deſideria & concupiſcentias hominum ſed ſecundum dei voluntatem. ſimilem penè ſententiam affert Paulus Ro. 6. Vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, vt deſtruatur corpus peccati, vt vltra non ſeruiamus peccato: Qui enim mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato. pro hac nouiſſima ſententia dicit Petrus, Qui paſſus eſt in carne deſijt a peccatis, ſiue à peccato τῆς ἁμαρτίας, id eſt cui caro cum concupiſcentijs ſuis cum Chriſto cruci affixa eſt, ille iam peccare deſijt.

2. Sufficit enim præteritum tempus, &c. græca habent, ἀρκετὸς γὰρ ὑμῖν ὁ παρεληλυθὼς χρόνος τοῦ βίου τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθαι, id eſt ſat eſt quòd præterito tempore voluntatem gentium conſummaueritis. vbi τὸ θέλημα, id eſt voluntatem, pro τῶν ἐπιθυμιῶν ſumunt. i. libidinibus. Hic enim græca ſcholia, nõnne ſatis eſſe debet, quòd tantum temporis delicijs indulſiſtis, quòd ſimilem antehac gentibus vitam in omni luxu & laſciuia egiſtis? In quo admirantur, non concurrentibus vobis in eãdẽ luxuriæ confuſionem: græce pro admirantur eſt ξενίζονται: ξένον autem ſignificat rem peregrinam, nouam & admirãdam. vnde bene interpres vertit admirãtur,

tanquam rem ſcilicet nouam & extraneam, quòd non vnà cum illis curra-tis in eandem luxuriæ vel luxus (vt omnium rerum immoderatum abuſum intelligas, eſt enim græce ἀσωτίας,) confuſionem: græce, ἀνάχυσιν, quod græca ſcholia σύγχυσιν interpretantur, & τὸ ξενίζονται exponunt per θαυμάζειν, id eſt admirantur: quod addidi quia in vtroque vocabulo interpretem

ſummandam his qui ambulauerunt in luxurijs, deſiderijs, vinolētijs, co-meſſationibus, potationibus, ebrie-tatibus, & illicitis idolorū cultibus: in quo admirantur non concurren-
B tibus vobis in eandem luxuriæ con-fuſionē blaſphemantes, qui reddent rationem ei, qui paratus eſt iudicare viuos & mortuos. [3] Propter hoc e-nim, & mortuis euangelizatum eſt: vt iudicentur quidem ſecundum ho mines in carne, viuant autem ſecun dum deum in ſpiritu. Omnium au-tem finis appropinquauit. [4] Eſtote itaq; prudentes: & vigilate in oratio nibus. Ante omnia autem, mutuam in vobiſmetipſis charitatē continuā

noſtrum iniuria carpſit Eraſmus: ob id ergo, in-quit, admirātur blaſphe-mātes, id eſt in quo blaſ-phemāt & deo iudici ra tionem reddent.

3. Propter hoc enim mortuis euāgelizatum eſt. Locus iſte obſcurus eſt & varias admittit ex poſitiones. Quidam ex-ponunt quòd ſicut viuos & mortuos, id eſt in gra tia degentes & in libidi-nibus agentes iudicatu-rus eſt deus: ita ab illo, ijs mortuis qui gentilitiā in omni ſpurcitia vitam egerūt euangelizatū eſt: ſicut Chriſtus ait, non ve ni vocare iuſtos, ſed pec-catores: illis ergo euan-gelizatum eſt, vt iudicen tur quidem ſecundū ho-minē in carne. i. per car nem, græci enim nō ha-bent in. Viuant autē ſe-cundum deum in ſpiritu vel per ſpiritū, τῷ πνεύματι: & hoc duobus modis exponitur: primo, vt ſe-cundum hominē mortificentur quidem carne: ſecūdum deum autem carne mortificati, ſpiritu viuant, mortificatis in Chriſto Ieſu mēbris: alio modo mor tuis. i. peccatoribus etiā infamibus quales ſectabatur vt ad ſe Chriſtus attra-heret, euāgelizatum eſt ab ipſo. ſcilicet Chriſto, vt ſecūdum homines. i. pha riſæos externa tantū ſpectantes iudicētur & condēnentur in carne, id eſt car naliter vel in ſpeciē: phariſæi enim vt ſe iuſtificarent peccatores dānabant & abijciebāt: illis ergo Chriſtus prædicauit, vt ſic à mūdo ſecundum carnē iudi cati & dānati, ſecūdum deum viuant ſpiritu. i. in ſpiritu ſancto. Alio modo exponūt hūc locum ad literā græca ſcholia: q̀ Chriſtus ad inferos deſcēdens, mortuis illic exiſtētibus prædicauit ſicut & viuis prædicauerat, & ſicut viuis prædicās, ijs qui eum agnouerūt, in iuſtificationē adfuit, ijs autem qui igno-rarunt & reiecerūt in condēnationem: ita in infernū deſcēdens mortuis præ-dicauit, & ijs qui ſecūdum hominē in carne. i. carnaliter vixerant in condē-nationem, ijs autem qui ſecundum deū in ſpiritu egerant. i. ſpiritualem & ex virtute vitā vixerant, in gloriam & honorē affuit: Hoc eſt quod ait Petrus quòd mortuis à Chriſto perinde ac viuis euāgelizatum eſt in inferno, vt præ dicante illis Chriſto ad bonorū gloriam & malorum confuſionē, iudicentur quidem. i. condēnentur qui ſecūdum hominē. i. in carne vixerant: vitam au-tem æternam viuant, qui ſecundum deum in ſpiritu ante vixerant.

4. Eſtote itaq; prudentes: reliquū capitis ſatis facile eſt, niſi quòd in paucis

D [7] Nemo autem veſtrum patiatur, vt
homicida, aut fur, aut maledicus, aut
alienorum appetitor. Si autem vt
Chriſtianus: nō erubeſcat, glorificet
autē deum in iſto nomine. Quoniã
[8] tempus eſt, vt incipiat iudicium à
domo dei. Si autem primùm à no-
bis, quis finis eorum qui non credũt
Prou. 11.d dei euangelio? [9] Et ſi iuſtus quidem
vix ſaluabiť: impius & peccator vbi
parebunt? Itaque & hi qui patiun-
tur ſecundum voluntatem dei, fide-
li creatori commendent animas ſuas
in benefactis.

ARGVMENTVM Cap. 5.

¶Seniores ac preſbyteros gregi bene prouidere ac cum modeſtia paſcere, adoleſcentes autem cum humilitate illis ſubeſſe, & aduerſus diaboli inſidias vigilijs, & oratione dei adiutorio, qui non eſt illis defuturus, reſiſtere hortatur: deinde ſalutationibus epiſtolam claudit.

CAPVT V.

A [1] SEniores ergo qui in vobis
ſunt obſecro, conſenior, & te-
ſtis Chriſti paſſionum, qui &
eius quæ in futuro reuelanda eſt, glo
riæ communicator, paſcite qui in vo
bis eſt gregem dei, prouidentes non
coacte, ſed ſpontanee ſecũdũ deum:
neq; turpis lucrī gratia, ſed volunta-
rie: neque vt dominantes in cleris,
ſed forma facti gregis ex animo. Et
cum apparuerit princeps paſtorum,

7. Nemo veſtrum patiatur vt fur. i. ne cõmittite vt pœnas detis & affligamini, homicidij, furti aut alterius peccati nomine. ſi autem quis ob Chriſti nomen & quia Chriſtianus eſt, non erubeſcat.

8. Tempus eſt vt incipiat iudicium a domo dei. græca ſcholia κρῖμα nõ ἀντὶ κατακρίματος, ſed ἐξετάσεως. i. non pro condemnatione: ſed pro accurata examinatione ſumunt: quæ incipiet à domo dei. i. á Chriſtianis bonis, deiq; familiarib⁹ & domeſticis: vt eorum quæ in vita geſſerũt rationem reddant: quòd ſi, inquit, exigitur ratio à dei domeſticis & fidelibus, qui futurus eſt finis infidelium? Baſilius magnus interpretať, κρῖμα & iudicium pro afflictionibus quas ab infidelibus paſſuri ſũt fideles. Quòd ſi p huiuſmodi afflictiones ſuos tẽtare viſum eſt deo, quid futurum putant infideles, qui totam vitam agunt in delicijs?

9. Et ſi iuſtus vix ſaluabitur. i. cũ labore & moleſtia. μόγις enim ſignificat cum labore, quia p multas tribulationes oportet ingredi in regnũ cælorum: impius & peccator vbi parebunt?

1. Seniores. non ætate ſenes ſed preſbyteros quos ſacerdotes vocamus, intelligi docet id quod ſequitur, paſcite qui in vobis eſt gregẽ dei: ſic conſeniorem ſe dicit, & vt ita dicam compreſbyterum: preſbyteros ergo vult gregi ſuo prouidere & attendere, græce ἐπισκοπεῖν, idq; non vi ſed

voluntate ac liberè, neque quæſtuoſos eſſe, non dominari in cleros. id eſt, hæreditatem domini, non vexare imperioſa autoritate & potentia, ſed formã eſſe gregis. i. ſic ſe gerere vt forma ſint & exẽplar recte viuendi ſubditis.
2. In tempore viſitationis. græci non habent viſitationis ſed ἐν καιρῷ, id eſt, in tempore opportuno: id enim ſignificat καιρὸς, nos tempus viſitationis dicere poſſum⁹ tempus iudicij, in quo viſurus eſt de⁹ qui recte egerint & crediderint, ac præmiaturus.
3. Scientes eandem paſſionem ei que in mũdo eſt veſtre fraternitati fieri, id eſt, ſcientes ſimiles afflictiones & moleſtias veſtris fratribus per mundum vniuerſum diſperſis, apparari & exhiberi, id enim ſignificat ἐπιτελεῖσθαι. Conſolatur ergo eos tum quia non ſoli patiuntur, tum quia ſic tolerãtib⁹ aderit de⁹, qui virtutem & patientiam veſtrã, inquit perficiet, confirmabit & ſolidabit. Nã quod Eraſmus ait græce legi καταρτίσαι ὑμᾶς ςηρίξει σθενώσει, id eſt, perficiet vos fultura, confirmatione, certe codex Veronenſis habet ςηρίξαι σθενώσαι θεμελιώσαι, id eſt, confirmet ſtabiliat, &c. puto noſtrum interpretem legiſſe καταρτίσει ςηρίξει, vt omnia ſint futura indicatiui, non verbalia nomina.
4. Breuiter ſcripſi vobis obſecrans & conteſtans hanc eſſe veram, &c. obſecrans refert ad ſcripſi, ſcripſi ſcilicet tanquã obſecrans non tanquam imperans. Babylonem autem coelectam, id eſt, quæ cũ alijs eccleſijs electa eſt ad fidẽ & vocata, græca ſcholia & omnes, Romã interpretãtur, quã Babylonem appellat ꝓpter idolorũ confuſionẽ.

percipietis immarceſſibilem gloriæ B
coronam. Similiter adoleſcẽtes, ſubditi eſtote ſenioribus. Omnes enim inuicem humilitatem inſinuate. quia deus ſuperbis reſiſtit: humilibus au- Iaco. 4.c
tem dat gratiam. Humiliamini igitur ſub potenti manu dei, vt vos exaltet[2] in tempore viſitationis, omnẽ Matt. 6.c
ſolicitudinem veſtram proiicientes Luca 12.c
in eum, quoniam ipſi cura eſt de vobis. Sobrij eſtote, & vigilate: quia ad- C
uerſarius veſter diabolus tãquam leo Ro. 12.c
rugiens circumit, quærens quem de- Pſal.
uoret: cui reſiſtite, fortes in fide: 54.d
[3] ſcientes eandem paſſionem ei quæ in mundo eſt, veſtræ fraternitati fieri. Deus autẽ omnis gratiæ, qui vocauit nos in æternam ſuam gloriam in Chriſto Ieſu, modicum paſſos, ipſe perficiet, confirmabit, ſolidabitq́.
Ipſi gloria, & imperium in ſecula D
ſeculorum. Amen. Per Siluanum fidelem fratrem vobis, vt arbitror, [4] breuiter ſcripſi: obſecrans & conteſtans hanc eſſe veram gratiam dei, in qua & ſtatis. Salutat vos eccleſia, quæ eſt in Babylone, coelecta: & Marcus filius meus. Salutate inuicẽ in oſculo ſancto. Gratia vobis omnib⁹ qui eſtis in Chriſto Ieſu. Amẽ.

Argumentum epiſtolæ Petri ſecundæ.

SEcundam iam morti proximus Petrus diſperſis fidelibus Iudæis ſcribit epiſtolam, qua veluti in memoriam reuocat quę eis ante ſcripſerat, admonens vt fidei pia & Chriſtiana fide digna adiungant opera: ſanctiſque prophetarum ſcriptis attendant: & à falſis doctoribus & impoſtoribus caueant, eorum obiter peruerſa & verſuta ingenia deſcribens, & exemplo veterum futura ſupplicia prænuncians, hortánſque vt in domini aduentu ſe præparent.

EPISTOLA BEATI PETRI APOSTOLI SECVNDA.

ARGVMENTVM cap. I.

Præmiſſa epigraphe inq; ea bene illis precatus, admonet eos bonis operibus vacare, doctrinæ ſuæ memores eſſe, quam à domino ſpectator maieſtatis ipſius factus accepit, dein prophetijs dei voluntate adlatis, fidem habere, obiter exitus ſui facta mentione.

CAPVT I.

A [1] SImon Petrus, ſeruus & apoſtolus Ieſu Chri
B ſti: ijs qui coæqualem nobiſcum ſortiti ſunt fidem in iuſtitia dei noſtri & ſaluatoris IESV CHRISTI, [2] Gratia vobis & pax adimpleatur in cognitione dei, & CHRISTI IESV domini noſtri: quo modo omnia nobis diuinæ virtutis ſuæ quæ ad vitam & pietatem donata ſunt,

1. Simon Petrus, &c. quidam codices etiam grçci habēt Simeō, quidam Simon: vtroque enim modo græcis dicitur. ijs, inquit, qui coæqualem nobiſcum ſortiti ſunt fidem. græcis ἰσότιμον, id eſt, parem & æqualem, ſiue eiuſdem præmij ac precij. nam τιμὴ, precium ſignificat: quòd fideles idem præmium manet ac preciū, dei ſcilicet fruitio: ijs ergo qui æqualem ſortiti ſunt fidē in iuſtitia dei noſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti, id eſt, per iuſtificationem: Dei autem et patris ſi diuiſim ſumantur, dei ad patrem referatur, & ſaluatoris ad Chriſtum: ſin cōiunctim, ad Chriſtum vt idem ſit deus & ſaluator noſter: ijs ergo ſubaudi ſalutem dicit.

2. Gratia vobis & pax adimpleatur. Interpres videtur legiſſe πληρωθείη. i. impleatur, quum græca habeant πληθυνθείη, id eſt, multiplicetur & augeatur: vt ergo gratia dei augeať ſiue īpleatur in cognitione domini noſtri Ieſu Chriſti, i. p cognitionē ipſi⁹. Hęc eſt enī vita æterna vt cognoſcāt te vnū & verū deū,

per cognitionē eius qui vocauit nos propria gloria & virtute,[3] per quē maxima & pretioſa nobis promiſſa donauit, vt per hoc efficiamini diuinæ conſortes naturæ, fugientes eius quæ in mundo eſt, concupiſcentiæ corruptionem.[4] Vos autem curam B omnem ſubinferentes, miniſtrate in fide veſtra virtutem: in virtute autē, ſcientiam: in ſcientia autem, abſtinētiam: in abſtinentia autem, patientiam:[5] in patientia autem, pietatē: in pietate autem, amorem fraternitatis: in amore autem fraternitatis,

& quem miſiſti Chriſtum Ieſum. Ioan. 17. nec mentionem fecit hic Petrus agnitionis dei patris, memor ſermonis Chriſti ad Philippum: Philippe qui videt me, videt & patrem: Adimpleatur ergo gratia & pax. Quomodo omnia nobis diuine virtutis ſue, que ad vitam & pietatem donata ſunt: græca ſic habent, ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ, τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης. i. quemadmodum per omnia diuina virtute ipſius quæcunque ad vitam & pietatem ſpectant donata ſunt nobis, per cognitionem eius qui vocauit nos propria gloria & virtute, græci habent διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς. i. per gloriam & virtutem. interpres legit, ἰδίᾳ i. ſua vel propria: Senſus ergo eſt vt lectionem connectamus, Gratia & pax dei impleatur in vobis per cognitionem domini & ſaluatoris noſtri, quemadmodum diuina virtute ſua, quæcunque ad vitā & pietatem ſpectant, nobis donata ſunt per cognitionem eius: qui nos vocauit per virtutem & gloriam. ſicut ergo per eius cognitionem omnia nobis illa donata ſunt: ſic per eius cognitionem impleatur gratia in vobis.

3. Per quē maxima & preciosa nobis promiſſa donauit. varia fuit lectio huius loci, græci nunc habent δι' ὧν i. per quæ ſcilicet virtutē & gloriam: Beda legit per quam ſcilicet cognitionem, atque ita græce fuiſſet, δι' ἧς, interpres legit, δι' οὗ. i. per quem ſcilicet Chriſtum, quæ verior lectio videtur, per quē inquit pretioſa nobis promiſſa donauit, vt per hoc vel per hæc, prout eſt græce τούτου vel τούτων, vt per hæc inquā nobis donata, & vobis, ſubaudi, per nos communicata, vos qui ſine vlla ſpe diuinæ promiſſionis hactenus carnaliter vixiſtis, efficiamini conſortes diuinę naturæ, è carnalibus ſpirituales effecti, fugientes eius quæ in mūdo eſt cōcupiſcentiæ corruptionē: græce ἀποφυγόντες τῆς ἐν κόσμῳ ἐν ἐπιθυμίᾳ φθορᾶς, id eſt, ſi vitaueritis mundanam in concupiſcentia corruptionem.

4. Vos autem omnem curā ſubinferentes. græce paulò ſecus eſt, ſcilicet καὶ αὐτὸ τοῦτο δὲ σπουδὴν πᾶσαν παρεισενέγκαντες: & hoc ipſū, ſubaudi, facite, omni cura & diligentia adhibita, Miniſtrate in fide veſtra virtutem. pro miniſtrate græce eſt ἐπιχορηγήσατε. i. ſuppeditate: mihi apte videt hic ſumi pro exhibete. i. exhibete in fide veſtra & cum fide virtutem: nō τὴν δύναμιν. i. potentiam miracula edendi, ſed τὴν ἀρετὴν virtutē ſcilicet. Hoc eſt ſtudioſas actiones ac bona opera, ſine quibus fides eſt mortua: ſic enim græca ſcholia explicant. In ſcientia abſtinentiam. græce ἐγκράτειαν, quod non modo abſtinentiam & temperantiam, ſed ab omnibus illicitis continentiam ſignificat ac moderationem etiam: quod hoc fortaſſe loco magis quadrabat: & quia ſcientia inflat, cum ea animi moderationem requirat.

5. In patientia autem pietatem. non cōmiſerendi virtutem ſed εὐσέβειαν. i.

dei cultum ac veram religionem. In amore fraternitatis charitatem, græce ἀγάπην .i. dilectionem: intelligit autem hic charitatem ſiue dilectionem, qua in deum ferimur, vt ꝙ fratres diligamus, id ob dei amorem fiat.

6. Hec enim ſi vobiſcum adſint & ſuperent, græce eſt ταῦτα γὰρ ὑμῖν ὑπάρχοντα καὶ πλεονάζοντα: puto interpretem vertiſſe, hęc enim vobis cum adſint, ſed deſcriptoris vitio nõ intelligẽtis ꝑ vobis & ꝑ cũ diſiũcta eſſe, additumq́ꝫ ꝑ ſi, & ex duobus diſiunctis factũ eſſe vnũ vocabulum vobiſcũ: quod autem vertit ſuperent, neutraliter intelligẽdum eſt, id eſt, exuberent.

charitatem.[6] Hæc enim ſi vobiſcum
aſſint, & ſuperent: non vacuos, nec
ſine fructu vos conſtituent in domi-
ni noſtri Ieſu Chriſti cognitione.
[7] Cui enim non præſtò ſunt hæc: cæ-
cus eſt, & manu tentans, obliuionẽ
accipiens purgationis veterum ſuo-
rum delictorum.[8] Quapropter fra-
tres magis ſatagite, vt per bona ope-
C ra certã veſtram vocationem & ele-
ctionem faciatis. hęc enim facientes,
non peccabitis aliquando. Sic enim
abundanter miniſtrabitur vobis in-
troitus in æternum regnum domi-
ni & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti.
[9] Propter quod incipiam vos ſem-
per commonere de his: & quidem
ſcientes & confirmatos vos in præ-
ſenti veritate.[10] Iuſtum autem arbi-

7. Cui enim non præſto ſunt hec. i. cui non adſunt huiuſmodi virtutes. cęcus eſt ac manu tentãs, gręce μυωπάζων, eſt autem μυωπάζειν manu viã tentare: gręca ſcholia interpretãtur τὸ τυφλώττειν .i. excęcatum eſſe, eſt, certe more cæcorũ manu viam prætentare. græca ſcholia dici putant à ſubterraneis muribꝰ quos talpas vocant: ꝙ perpetuo cęci ſint. cui ergo huiuſmodi bona nõ adſunt, cæcus eſt oculo mentis, vtpote obliuionem accipiens purgationis veterum ſuorum delictorũ .i. oblitus ſe purgatũ eſſe à veteribus delictis.

8. Quapropter vos magis ſatagite vt per opera bona certã faciatis electionem veſtram. græca quæ nunc extant non habent per opera bona, ſed magis ſatagite, hoc eſt ſatagite potius vt firmam faciatis electionẽ veſtram: interpres legit per bona opera .i. bonorum operum exhibitione, quia (vt inquit Beda) qui fidei ſacramentis quæ perceperunt, bona quoq; opera perſeuerãter adiũgunt, illi ſuã vocationem & electionem certã intuentibus facient. hæc enim inquit, facientes non peccabitis aliquando, gręce οὐ μὴ πταίσητέ ποτε, id eſt, nunquam offendetis.

9. Propter quod incipiam vos ſemper commonere: pro eo quod vertit incipiam, interpres longe aliud legit græce, q̃ nunc habeãt græci codices, habent em̃ pro incipiam οὐκ ἀμελήσω .i. non negligam, ſiue curabo commonere vos de his quæ ſupra ſcripſi vobis: & quidem ſcientes & confirmatos vos in præſenti veritate: græce καίπερ εἰδότας καὶ ἐστηριγμένους ἐν τῇ παρούσῃ ἀληθείᾳ. vbi græci ſecundo loco non habent vos, & puto vitio librarij additum: eſt autem ſenſus, curabo vos ſemper de ijs admonere, etiam ſi ea noſtis & in præſenti veritate de qua nunc agitur confirmati eſtis.

10. Iuſtum autem arbitror, &c. id eſt, æquum autem cenſeo q̃ diu ſum in

PEtrus Ieſu Chriſti ſeruus & apoſtolus, ijs qui dei & ſeruatoris noſtri Ieſu Chriſti iuſtificatione parem nõ biſcum fidem ſortiti ſunt, ſalutẽ dicit. Gratia in vos & pax augeatur, ſuiſque numeris omnibus compleatur, in plena illa & perfecta dei & domini noſtri Ieſu Chriſti cognitione: quemadmodum diuina virtute ipſius quęcũque ad vitam & pietatem ſpectant, nobis per cognitionem data ſunt ipſius, qui glorioſa nos virtute ſua vocauit: cuius munere maxima & honorabilia promiſſa conſecuti ſumus, vt per hæc vos quoque diuinæ naturæ conſortes & compotes euadatis, reiecta illa, qua ex more mundi viuitur, interitura concupiſcentia. Summam vero in eo curam ponite, vt vnà cum fide veſtra rectas & ſtudioſas actiones exhibeatis: cum virtute ſcientiam, cum ſcientia æquabilem animi moderationem: in moderatione, patientiam: in patientia, pietatem: fraternam vero cũ pietate charitatem: cùmque ea charitate, dilectionem. Quòd ſi vobis eæ virtutes adſunt & exuperant, non ignauam parient domini noſtri Ieſu Chriſti cognitionem, neque inefficacem: cõtra vero, cui non inſunt, is cæcus eſt, manu viam palpans, neque iam meminit à veteribus ſe delictis eſſe perpurgatum. Quapropter ſatagite vt adiunctis ad fidem operibus, certam ac firmam electionem vocationémque veſtram faciatis. Quòd ſi ſic agere inſtituetis & pergetis, nunquam futurũ eſt vt offendatis: quin potius ad hunc modum agentibus vobis, amplè patebit in ęternũ domini & ſeruatoris noſtri Ieſu Chriſti regnum aditus. Quamobrem curabo vos ſemper ijs de rebus commonitos: etiam ſi earum ignari non eſtis, ſed in hac porrò, qua de nunc agitur, veritate cõfirmati. Æquum autem cenſeo quandiu peregrinus in hoc tabernaculo dego, admonitione vos mea excitare, compertum habens ponendum mihi eſſe breui corporis huius tabernaculũ, prout mihi dominus noſter Ieſus Chriſtus indicauit. Dabo quoq; operam vt, poſtquã egreſſus ex hoc tabernaculo fuero, perpetuam eorum de quibus vos commonefeci memoriam teneatis. Non enim doctas & artificioſas ſectati fabulas, domini noſtri Ieſu Chriſti aduentum ac virtutem nota vobis fecimus: ſed diuinæ maieſtatis ipſius ſpectatores effecti. Nam cum gloria & honore affectus à patre eſſet, à magnifica gloria voce ad illũ delapſa huiuſmodi,

Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi complacitum eſt, ipſum audite, & nos hanc quoq; vocem cælitus adlatam audiuimus, cũ ei in monte illo ſancto teſtes adeſſemus. Quòd ſi quis nobis non credit, diuinæ illius maieſtatis ſpectatoribus: habemus quoq; firmiorem noſtro teſtimonio propheticum ſermonem, in quem præclare actum vobis eſt, quòd animi aciem intenditis, tanquam in lucernam caliginoſo huic loco & ſeculo prælucentem, donec illuceſcat dies, & animis veſtris claræ intelligentiæ lucifer exoriatur: quippe qui cõpertum habeatis ſcripta omnia ꝓphetica nequaq̃ priuata cuiuſq; autoritate fieri. Nõ enim ad hominis arbitriũ adlata eſt aliquãdo ꝓphetia, ſed ſpiritu ſãcto inſpirãte acti, locuti ſunt ſancti dei homines.

ARGVMENTVM *cap. 2.*

¶ Hoc capite perverſa falſorum doctorum depingit ingenia, ſimul & quæ eos manent ſupplicia, vt ne eos imitemur, & ab illis caueamus.

CAPVT II.

[1] Fuerunt vero & pſeudoprophetæ in populo, ſicut & in
A vobis erunt magiſtri mendaces, qui introducent ſectas perditionis, & eum qui emit eos, dominum negant, ſuperducentes ſibi celerem perditionem. Et multi ſequentur eorum luxurias, per quos via veritatis blaſphemabitur:[2] & in auaritia fictis verbis de vobis negotiabunt. quibus iudiciũ iam olim nõ ceſſat: & perdi-

1. Fuerũt vero & pſeudoprophete. prædicit fore in lege euãgelica falſos doctores, ſicut in lege Moſaica pſeudoprophetæ fuerunt: quorum ad viuum depingit ingenia, qui introducent, ait, ſectas perditionis, græce ἐπεισάξουσιν αἱρέσεις ἀπωλείας. i. ſubintroducent & clãm inuehent ſectas pernicioſas. eſt enĩ Hebraiſmus, ſectas pditionis, p perditas, quiq; emptorẽ ſuũ dominum negant: qui enim vel humanitati, vel diuinitati Chriſti, vel potentiæ aut ſapiẽtiæ quicq̃ detrahunt, eum negant, quia non qualem veritas oſtendit, ſed qualem ipſi ſibi fingunt prædicant. neq; vero impune id futurum eſt illis. quia celerem ſibi perditionem ſuperinducunt. i. ipſi ſibi ſubitũ exitium adſciſcunt: at, quod deterius eſt, Multi ſequẽtur eorum luxurias: interpres legiſſe videt ἀσωτίαις vel ἀσελγείαις, quod luxurias ſignificat. græca tamẽ quæ nũc extãt, ἀπωλείαις, & tunc ſenſus eſt, & multi ſequentur eorum perditionem, hoc eſt ſicut ipſi ſubitum ſibi exitium pariunt, ita pleriq; in idem cum illis exitium currunt, eorum ſectantes ingenia & mores.

2. Et in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur i. & ob auaritiam cõpoſito ſermone vos mercabuntur: metaphora ſumpta à mercatoribus, qui quo carius mercimonia ſua vẽdant, blandis & cõpoſitis ſermonibus emptores alliciunt: ita & falſi doctores atq; heretici, quæſtus & auaritiæ gratia, blandis fidei Chriſti & charitatis nõibus ad ſe ſimplices fideles alliciunt, vt p auaritiã

tio eorũ nõ dormitat. [3] Si enim deus Iob 4.d
angelis peccãtib⁹ nõ pepercit, ſed ru
dẽtibus inferni detractos in tartarũ
tradidit cruciãdos in iudiciũ reſerua-
ri: [4] & originali mũdo nõ pepercit, B
ſed octauũ Noe iuſtitiæ pręconẽ cu- Geñ. 7.a
ſtodiuit, diluuiũ mũdo impiorũ idu Geñ.
cens: & ciuitates Sodomorũ & Go- 19.b
morrheorũ in cinerẽ redigens, euer-
ſione dãnauit, exẽplũ eorũ qui im-

ſuã expilatos, dæmonib⁹ vendãt: ſed hæc eorũ auara fraudulentia, ſupplicio nõ caret: vnde ſubdit, quibus iã olim iudiciũ nõ ceſſat: pro ceſſat gręce eſt, ἀργεῖ. i. nõ itermittit̃ neq; p negligentiã ceſſat i. etſi nunc iudicio & cõdẽnationi ſubeſſe non videantur (quia interim mali in delicijs agunt quaſi impunes futuri, & tuto laſciuiũt) nõ eſt tñ putãdũ interim p negligentiã ceſſare & prętermitti eorũ iudiciũ & cõdẽnationẽ: q aq iam olim dei iudicio damnati ſunt, poſt hęc experient̃ q tarditatẽ iudicij vindicta cõpenſet deus: idẽ eſt aũt ceſſare iudiciũ eorũ, & pditionẽ dormitare.

3. Si enim angelis peccãtibus nõ pepercit, &c. ab hoc loco vſq; ad locũ, Nouit dñs pios, lẽgũ hypbatõ eſt & eclipſis: ideoq; ad finẽ hypbati ſupplẽdũ, neq; hmõi magiſtris mẽdacib⁹ eorũq; ſectatorib⁹ parcet, põt etiã ſine eclipſi hypbatice legi, Si neq; angelis, neq; originali mũdo, neq; Sodomæ & Gomorrhæ pepercit, ſed Noe & Loth ſeruauit, vtiq; nouit dñs pios de tẽtatione eripere: explicãda ſũt autẽ ſingulatim huius hyperbati loca difficilia. Si ergo angelis peccãtibus nõ pepercit ſed rudẽtibus inferni detractos tradidit cruciandos in iudiciũ reſeruari: gręca paulo ſec⁹ hñt, ſcilicet εἰ γὰρ ὁ θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας παρέδωκεν εἰς κρίσιν τετηρημένους. i. Si em̃ de⁹ angelis cũ peccaſſent, nõ pepcit: ſed cathenis caliginis in infernũ detruſos tradidit in iudiciũ ſeruatos: primũ p σειραῖς, quod cathenas & quæcũq; vincula ſignificat, interps poſuit rudentib⁹, eſt autẽ rudens funis nauticus: & p ζόφου, quod caliginẽ ſignificat, interps vertit infernũ: cathenas autẽ ſiue rudẽtes caliginoſas græca ſcholia interptant̃ ineuitabilẽ cõdẽnationem: qd verò interps vertit, Tradidit cruciãdos in iudiciũ reſeruari, obſcurũ eſt, & græca hñt, tradidit in iudiciũ reſeruatos τετηρημένους, ſiue vt alij gręci habẽt τηρουμένους in pſenti. i. tradidit in dãnationẽ reſeruandos, puto etiã interptis tpe aliã fuiſſe lectionẽ in aliquib⁹ codicib⁹, & p τηρουμένους. i. ſeruatos fuiſſe ſcriptũ τρυχομένους. i. afflictos & vexatos, p quo interps vertit cruciãdos: ſenſus autẽ interptis eſt, q angelis apoſtaticis nõ pepercit, ſed eos rudentib⁹ caliginoſis ĩ tartarũ pręcipitatos tradidit in iudiciũ affligẽdos & reſeruãdos. Auguſtin⁹ p rudẽtib⁹ inferni legit carcerib⁹ caliginis, & exponit peccaſſe ab initio quoſdã angelos, & in huius caliginoſi aëris ima detruſos, q interim diẽ iudicij diẽ expectãt, eſt illis vice carceris & inferni: & illos quidẽ in hoc interim aere caliginoſo detẽtos, ad diem iudicij reſeruari amplius puniendos.

4. Et originali mũdo nõ pepercit. pro originali græci habẽt ἀρχαίου. i. antiquo: Mundũ autẽ originalẽ, tẽpus ante diluuiũ illi pximũ intelligit: atq; originalẽ vocat quòd pręter hoc noſtro ſeculo ab ipſa primęua origine fuerit. forsitaſſe interps legit, ἀρχικοῦ. i. primigenio, & originalẽ vertit. Mihi autẽ videt̃ ἀρχαῖος nõ tã hic antiquũ ſignificare, q̃ rudẽ & imperitũ: & ita ſenſus eſſe, ſi ſeculo illi rudi adhuc & ĩperito rerũq; diuinarũ oĩm penè ignaro, quod tpe diluuij fuit, nõ pepercit, qd factur⁹ eſt falſis doctorib⁹ qui à via veritatis deflexerũt intellecta, & ab eadẽ auertere cęteros moliunt̃? Si ergo illi mundo rudi & ĩperito nõ pepercit, ſed octauũ Noe iuſtitię pręconẽ cuſtodiuit, di-

iusti mũdo impiorũ inducẽs, mundũ impiorũ oẽs qui tunc degebant, ꝓter Noe cũ vxore & liberis, itelligit: Vocat autẽ Noe octauum, nõ ꝙ octauus ab Adã fuerit, qui decimus fuit, ſed ꝙ octo tm̃ hoĩes diluuiũ euaſerunt: quorum priceps fuit Noe. & quod ait Noe octauũ cuſtodiuit, pinde eſt quod noſtra vernacula Galli dicimus, il le ſaulua luy huictieſme: iuſtitiæ autem præconem vocat, ſiue ꝙ exemplo ſuo recte ac iuſte viuere alios admoneret, ſiue vt verius puto verbo, (quanquã ea de re tacet ſcriptura) quòd iuſſus arcam fabricare, cæteros hortaretur ab impietate ſua deſiſtere, vt ſalui fierent.

pie acturi ſunt ponẽs: 5 & iuſtũ Lot
oppͤſſum à nefãdorũ iniuria ac luxu-
rioſa conuerſatione eripuit. Aſpectu
enĩ & auditu iuſt⁹ erat: habitãs apud
eos qui de die in diẽ animã iuſtã ini-
quis operib⁹ cruciabant. 6 Nouit do-
minus pios de tẽtatione eripere ini-
quos vero in diẽ iudicij reſeruare cru-
ciãdos: 7 magis autẽ eos q poſt car-

5. Et iuſtũ Loth oppreſſum, &c. græci habẽt καὶ δίκαιον λὼθ καταπονούμενον ὑπὸ τῆς τῶν ἀθέσμων ἐν ἀσελγείᾳ ἀναστροφῆς ἐρρύσατο. Eraſ. vertit, & iuſtũ Loth q opprimebat̃ à nefarijs ꝑ libidinoſã cõuerſationẽ eripuit. Quũ aũt καταπονούμενον, ſignificet fatiſcere, liqueſcere ac virib⁹ deficí, & ἀναστροφὴ cõuerſationẽ ſiue cõſuetudinẽ, q̃lis eſſe ſolet iuicẽ habitãtiũ, mihi videt̃ is poſſe eſſe ſenſus: Et iuſtum Loth ab infãdorũ hoĩm obſcœna & flagitioſa cõſuetudine oppͤſſum, eripuit. ego paulò liberius ſic verterẽ: Et iuſtũ Loth nefariorum hoĩm obſcœnã & flagitioſã cõſuetudinẽ ferre nõ valentẽ, eripuit, ꝙ ſcilicet iã ampli⁹ illorũ ſtupra & ĩportabiles laſciuias quibuſcũ verſari & cõſuetudinẽ eſſe illi oportebat, ferre nõ valẽtẽ, de⁹ ab illis eripuit. Aſpectu enim & auditu iuſtus erat. i. & pudicis oculis & caſtis aurib⁹, vt q tãta flagitia nec ſpectare oculis, nec ꝑcipere ſuſtineret aurib⁹. habitãs apud eos qui de die in diẽ animã iuſtã iniquis operibus cruciabãt. Græca q nunc extãt ſic⁹ habẽt, ſcꝫ βλέμματι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζεν. i. oculis enĩ & aurib⁹ iuſt⁹ & caſtus, inter eos verſans, iniq̃s illorũ actionib⁹ ſeipſũ excruciabat: fortaſſe interpres legit ἐβασάνιζον. i. cruciabãt iuſtã animã iniq̃s actionib⁹ ſuis: ſed hoc mõ δίκαιος & ἐγκατοικῶν, recti caſ⁹, ꝓ gtĩs abſolutis ſumunt̃, vt ſit ſẽſus, cũ enĩ caſto auditu atq; aſpectu eſſet, iniq̃s opib⁹ ſuis virũ iuſtũ cruciabant.

6. Nouit dñs pios: vt ante dictũ eſt vſq; ad hũc locũ ab illo, Si enĩ de⁹ angelis, &c. lõgũ eſt hypbaton: vel eclipſis eſt vt græca ſcholia exponũt, addẽdũq; ante hũc locũ & ſupplendũ, quõ magiſtris ſuis mẽdacib⁹ parcet? aut abſolute, nequaq̃ illis parcet: Beda putat nec male, coniunctim legendũ, ſi illis inique agentib⁹ nõ pepercit, ſed Noe & Loth iuſtos à malo eripuit, argumentũ eſt ꝙ nouit pios eruere, & iniquos in diẽ iudicij cruciãdos reſeruare, non ꝙ ante iudiciũ pœnas nõ luant, ſed ꝙ tũc aſſumpto corpe grauiores pendent.

7. Magis autẽ eos græce μάλιστα. i. ꝑcipue ac maxime eos q poſt carnẽ in cõcupiſcẽtia ĩmũditiæ. i. ĩmũdis cõcupiſcẽtijs ambulãt, dominationemq; cõtemnũt. græce τὴν κυριότητα. i. poteſtatẽ ipſã. Audaces, ſibi placẽtes, græce cũ ꝑceſſerit actũs καταφρονοῦντας i. deſpiciẽtes, ſequit̃ in recto τολμηταί. i. audaces: ideo græca ſcholia dicunt ſupplendũ eſſe εἰσί. i. q ſunt audaces, ſibi placẽtes, græce αὐθάδεις, quod verbũ ſignificat ꝑtinacẽ & pertractũ, qui nõ poteſt à propoſito abduci. Interpres vertit ſibi placẽtes, & fortaſſe legit αὐτάδεις quanquam & αὐθάδεις, græca ſcholia interpretãtur τοὺς ἑαυτοῖς ἀρέσκοντας μεταδιώκοντας, id eſt, qui quod ſibi gratum eſt ac placet, ſectantur.

8. Sectas non metuũt introducere blaſphemantes, græca quę nunc extant nihil habent quod reſpõdeat τῷ introducere, & pro ſectas græci habent δό-ξας, quod tametſi opiniones ſignificet, hic tamen græca ſcholia ſumunt pro maieſtate & hominib⁹ in dignitate cõſtitutis: ſenſus ergo eſt, maieſtatem nõ metuũt blaſphemantes .i. non verentur blaſphemare: nã græcis familiare eſt participijs vti pro infinitiuis. græca ſcholia exponunt, Maieſtatem non metuũt, καταφρονητικῶς ἔχουσι .i. contemptui habent. δόξας autem, quod hic vertit ſectas, in epiſtola Iudæ vertit maieſtatẽ eadẽ ſententia, qñ ait, dominationẽ ſpernũt, maieſtatem autem blaſphemãt. Et hic græca ſcholia δόξας, diuinas virtutes & dignitates eccleſiaſticas interpretantur.

nem in concupiſcentia immunditiæ ambulant, dominationémq; cõtemnunt, audaces, ſibi placentes: [8] ſectas nõ metuũt introducere, blaſphemantes: [9] vbi angeli, fortitudine & virtute cum ſint maiores, non portant aduerſũ ſe execrabile iudiciũ. [10] Hi vero velut irrationabilia pecora, naturaliter in captionẽ & in perniciẽ, in his quæ ignorant blaſphemantes in corruptione ſua peribunt, perci-

9. Ubi angeli fortitudine & virtute quum ſint maiores, nõ portãt aduerſum ſe execrabile iudicium. pro non portãt, &c. græce eſt ὁ φέρουσιν κατὰ αὐτῶν παρὰ κυρίῳ βλάσφημον κρίσιν .i. nõ ferunt aduerſum ſe à domino blaſphemum & execrandũ iudicium: hic locus eſt admodum obſcurus, neq; quod videam adhuc ab aliquo ſufficienter explicatus: ego quod cenſeo, & ex græcis colligere vtcũq; poſſum, cũ modeſtia adferam, lubẽs amplexaturus meliora. Quidã interp̃tant̃ q̃ angeli apoſtatici nequaq̃ tam graue iudiciũ perferent à dño, q̃ illi ſeductores & impoſtores magiſtri. Si autẽ cũ græcis legamus δόξας, & interp̃temur virtutes & potentias ſiue ſupernas .i. angelicas, ſiue infernas .i. dignitates eccleſiaſticas, poteſt eſſe ſenſus, q̃ reſeruat eos iudicio puniendos dñs qui dominationes contemnunt, & dignitates blaſphemant, quum tamẽ angeli fortitudine, ac virtute .i. robore maiores hoĩb⁹, ὁ φέρουσιν κατ' αὐτῶν παρὰ κυρίῳ βλάσφημον κρίσιν .i. non ferunt aduerſus illas ſcilicet dignitates, (ſic eñ græca ſcholia explicant τὸ κατ' αὐτῶν,) apud dominũ blaſphemũ iudicium: putant eñ græci hic idẽ dici quod Iudas ait de Michaele, q̃ certans cũ diabolo nõ eſt auſus illi iudicium inferre blaſphemiæ, ſed dixit, imperet tibi deus: Si ergo angelum ſathan (aiunt) blaſphemari dignũ, nõ eſt auſus blaſphemia Michael angelus afficere, q̃ ille dignitatis particeps ſit, vtpote creaturarũ dei primitiæ: vt cõpeſcat illorum audaciam qui dignitates .i. præcellentes autoritate hoĩes blaſphemare non verentur: dixit, nõ metuunt neq; verent̃ dignitates blaſphemare vbi .i. quum angeli maiores hoĩb⁹ aduerſus dignitates etiam peruerſas ſcilicet angelicam naturã rebellem non ferunt blaſphemum iudicium apud deum. Poſſumus quoq; hũc ſenſum conijcere, q̃ ij falſi doctores non verent̃ blaſphemiam dignitatibus inferre, vbi angeli .i. quum interim angeli apoſtatici non perferant aduerſum ſeſe iudicium blaſphemium apud dominum, vt de Michaele teſtatur Iacobus non auſo blaſphemare diabolum.

10. Hi vero velut irrationabilia pecora. græce ἄλογα ζῶα .i. muta & irrationabilia animalia (vt nõ ſpeciem tantũ intelligas) naturaliter in captionem & in perniciem, latinis deeſt ad ſupplendam ſententiam aliquid, ſcilicet tendẽtia aut aliud ſimile: nã gręce eſt φυσικὰ γεγεννημένα εἰς ἅλωσιν, καὶ φθορὰν,

pientes mercedẽ iniuſtitiæ, 11 volu-
ptatem exiſtimãtes, diei delicias, co-
inquinationes & maculæ: delicijs af-
fluentes, in cõuiuijs ſuis luxuriantes
vobiſcũ, oculos habẽtes plenos adul-
terij, & inceſſabilis delicti, pellicien-
tes animas inſtabiles, cor exercitatũ
auaritia habẽtes, maledictionis filij:
12 derelinquentes rectam viam erra-
Nũ. 22.d uerũt, ſecuti viam Balaam ex Boſor,
qui mercedẽ iniquitatis amauit: cor-
reptionem vero habuit ſuæ veſaniæ.
D Subiugale mutũ animal, in hominis
voce loquẽs prohibuit prophetæ in-

quod ego verterẽ, natura in ſeruitutẽ & interitũ genita, ad differẽtiã angelorum qui rationabiles natura ſunt liberi & ĩmortales. Hi ergo tanq̃ irrationabilia pecora & bruta aĩalia, natura in ſeruitutẽ & interitũ genita, in ijs quę ignorant blaſphemantes .i. de ijs poteſtatib⁹ & dignitatib⁹ quas ignorãt blaſphemantes, in corruptione ſua .i. ſe digna (vt græci explicant) peribunt, iniuſtitiæ ſuę mercedem referentes.

11. Voluptatem exiſtimantes diei delicias: græce ἡδονὴν ἡγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφήν i. in diurnis delicijs voluptatẽ ponẽtes: quaſi dicas ſummam voluptatẽ in diurnis delicijs cõſtituẽtes, q̃d deteri⁹ eſt, q̃ ſi noctu crapulæ vacarent & deliciarent. Coinquinationes & maculę. in quibuſdã codicib⁹ legit̃ coinquinationis gignendi caſu, quum ſit gręce in recto σπίλοι, καὶ μῶμοι i. inquinamenta & maculæ: ſic autem vocat ꝑ maculatos & inquinatos, ſicut hoĩem inſigniter malũ ꝓ ſcelerato vocam⁹ ſcelus: quẽ loquendi modũ ignorans deſcriptor ſciolus ſcripſit coinquinationis. Delicijs affluentes, gręce ἐντρυφῶντες, In conuiuijs ſuis luxuriantes vobiſcum. græca habent pro conuiuijs ἐν ταῖς ἀπάταις .i. in errorib⁹, noſter legit ἐν ταῖς ἀγάπαις. vocãt autẽ ἀγάπας cõuiuia prętextu charitatis facta: ꝓ luxuriantes interpres legit συνευωχούμενοι .i. vna vobiſcum rem veneream exercentes: quidam legunt συνευωχούμενοι, quod mihi potius ſignificare videt̃ conuiuantes, & vna vobiſcũ ſe oblectantes: potius, q̃ quod Eraſmus vertit, inſultantes vobis. quod vero interpres legit oculos habentes plenos adulterij. græci pro adulterij habẽt μοιχαλίδος .i. adulteræ quaſi dicas in ipſis oculis adulterã geſtãtes & nihil aliud q̃ in adulteras explendę libidinis gr̃a ſpectantes, ſic em̃ græca ſcholia: quod autẽ ſequit̃, & inceſſabilis delicti, interp̃s legit ἀκαταπαύστου ἁμαρτίας .i. indeſinentis delicti ac ꝑpetui: & tunc refert̃ ad oculos, ſcilicet habẽtes oculos plenos indeſinentis & continui delicti. græca nunc habent, ἀκαταπαύστους ἁμαρτίας .i. nunq̃ ceſſantes neq; coherceri potẽtes à delicto. Pellicientes animas inſtabiles. ꝓ pellicientes græce eſt δελεάζοντες .i. ineſcantes & illicientes, ꝓ inſtabiles autẽ græce eſt ἀστηρίκτους .i. nutãtes ſemp & nũq̃ confirmatas. cor exercitatũ auaritia habẽtes. gręce καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίαις ἔχοντες .i. rapinis & auaritia exercitũ cor habẽtes. nã πλεονεξία, nõ ſimplicẽ auaritiã deſignat, ſed qua etiã vi & violẽtia aliena extorq̃mus. maledictionis filij .i. execrabiles & deteſtandi. eſt em̃ Hebraiſm⁹, vocare filiũ mortis ꝓ, hominẽ reum mortis: ita execrationis filiũ, execrandum hominem.

12 Derelinquentes rectã viam errauerũt: falſos doctores aſſerit, quũ quęſtus & auaritię gr̃a prædicarẽt aduerſus veritatẽ relicta via recta aberraſſe, ſecutos viã Balaam ex Boſor, qui mercedẽ iniquitatis amauit, cui, ſicut Numerorũ 22. legit̃ Balac miſit oues & boues & munera, vt contra veritatem

prophetaret ac filijs Iſrael malediceret: hęc eſt enim merces iniquitatis, munera pro celanda veritate aut prędicanda falſitate capere, quod autē interpres habet Balaā et Boſor. vt Boſor etiā Beda putet eſſe vrbē Balaā, græca habent Βαλαὰμ τοῦ Βοσὸρ. i. Balaam filij Boſor, quanquam Balaam numero. 22. dicitur filius Boor nō Boſor, ſed in huiuſmodi noībus nonnihil variare ſolent, græci ab Hebræis.

ſipientiam.[13] Hi ſunt fontes ſine aqua, & nebulę turbinib⁹ exagitatæ: quibus caligo tenebrarū reſeruatur. [14] Superba enim vanitatis loquētes, pelliciunt in deſiderijs carnis luxuriæ, eos qui paululum effugiunt, qui in errore conuerſantur: libertatem illis promittentes, cū ipſi ſerui ſint cor-

D

Iude 1.d

Correptionē vero habuit ſuæ veſaniæ ſiue iniquitatis, nā gręce eſt παραφρονίας, correptionē ſcilicet ab angelo ſibi obuiā facto: quando ſubiugale animal, græce ὑποζύγιον, quia iugo ſubeſt aſinus: quaſi ſcilicet aſinus alioqui mutus, voce hominis loquēs, cohibuit prophetæ inſipientiam.

13. Hi ſunt fontes ſine aqua, &c. egregijs metaphoris hæreticorū naturā depingit, vocās fontes ſine aqua, quippe qui aquam vitæ perdiderūt, & ideo quam promittunt ſcaturire non poſſunt aquam. Nebulæ turbinibus agitatæ, quippe qui varijs & peregrinis doctrinis ad omnem ventum agitentur: quibus caligo tenebrarum reſeruatur. græci addunt εἰς αἰῶνα, id eſt, in æternum: caligo autem tenebrarum, inferni ſupplicium intelligitur.

14. Superba enim vanitatis loquentes. Pro ſuperba quidā codices deprauati habebāt ſuperbia, ſed legendū eſt ſuperba, quū græce ſit ὑπέρογκα. Superba ergo & faſtuoſa in vanitate loquētes, pelliciūt in deſiderijs carnis luxurię eos qui paululū effugiunt qui in errore cōuerſantur: locus hic obſcurus eſt paululū à græco differens: quē primū vt habet exponemus, deinde noſtrā ex græco verſionē: ij ergo faſtoſa loquentes pelliciūt & ineſcāt deſiderijs carnis luxurię. i. luxuriæ carnis. eos qui paulū effugiunt illos, ſub. qui in errore cōuerſantur. i. ſi qui volūt ſe paulatim à ſeductorib⁹ abducere, pelliciūt & ineſcāt deſiderijs, & per cōcupiſcētias luxuriæ carnis, promittētes illis libertatē quū ipſi ſerui ſint corruptionis: mos eſt enim noſtratiū etiā hæreticorū, quos ad ſua cōmēta attrahere nō poſſunt, libertate carnali illicere & ineſcare, quo vocabulo vtitur Petrus δελεάζουσιν. i. ineſcant, græca habēt ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγγόμενοι δελεάζουσιν ἐν ἐπιθυμίαις σαρκὸς ἀσελγείαις τοὺς ὄντως ἀποφυγόντας τοὺς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφομένους ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι. i. faſtoſa enim & intolerabilia ſonātes per carnalia deſideria laſciuiis & libidinib⁹ eos qui hominū in errore degentiū cōſortia planè vitauerāt, ineſcāt, libertatē illis promittentes, quū interim ſerui ſint ipſi corruptionis, pro eo autē quod græci habent ὄντως. i. reuera, interpres legiſſe videtur ὀλίγως. i. paululū & pro ἀσελγείαις in datiuo legiſſe ἀσελγείας gignendi caſu, & hoc modo bene verterat interpres, pelliciunt in deſideriis carnis luxuriæ i. per carnalia luxuriæ deſideria. Pro ἀποφυγόντας. i. qui effugerunt, interpres legit ἀποφεύγοντας, in pręſenti, qui effugiunt. Quod vero habet interpres, qui in errore cōuerſantur, τοὺς qui, nō eſt referēdū ad loquētes, ſed ad id quod cōtinuo pręceſſit, eos qui paululū effugiūt, illos ſub. qui cōſeruantur in errore. ſenſus ergo eſt idem, quaſi ſi qui ab eorum conſortio qui impoſtores in errore degebant, ad meliorem frugem recipere ſe volunt, eos falſi illi doctores carnalibus concupiſcentiis & libidinibus ineſcant, promittentes illis libertatem quum interim ſerui ſint corruptionis. i. immunditiæ vt græca ſcholia explicant. A quo enim quis ſuperatus eſt, huius & ſeruus eſt, græca habent τούτῳ καὶ δεδούλωται. i. huic ſeruus addictus eſt.

15. Si enim refugientes, gręce eſt ἀποφυγόντες i. qui cū̃ refugerit, coinquinationes mūdi hui⁹ in cognitione. i. p cognitionē & apphenſionē dñi noſtri Ieſu Chr̄i, & ijs rurſum implicati ſupant̄, facta ſunt illis poſteriora deteriora priorib⁹, quia melius eſſet illis viā veritatis nō noſſe, q̄ poſt agnitā diſcedere. ſeruus em̄ ſciens voluntatē dñi ſui & nō faciens, vapulabit plagis multis. In eos inquit cōpetit parœmia, Canis reuerſus ad vomitum: hęc eſt autē Salomonis parœmia Prouerb. 26. Sicut canis qui reuertitur ad vomitum ſuum, ſic imprudens qui iterat ſtultitiam ſuam. quod autē ait Sus lota in volutabro luti, græci habent εἰς κύλισμα βορβόρου. i. ad volutabrū cœni & luti: & ſupplendū, reuerſa: ſicut em̄ fruſtra lota eſt Sus quæ ſe ſtatim rurſus cœno inuoluit, ita fruſtra Chriſti agnitionē accepit qui cōteſtim ad priſtina delicta redit.

Ioan. 8.d ruptionis. A quo enim quis ſuperat⁹
eſt: huius & ſeruus eſt. 15 Si enim re-
Rom. 6.c fugientes coinquinationes mundi in
Heb. 6.a cognitione domini noſtri & ſaluato,
Matt. 12.d ris Ieſu Chriſti, his rurſus implicati
ſuperātur: facta ſunt eis poſteriora,
deteriora priorib⁹. Melius em̄ erat il
lis nō cognoſcere viā iuſtitiæ, quàm
poſt agnitionē, retrorſum cōuerti ab
eo quod illis traditū eſt, ſancto man
dato. Cōtigit em̄ eis illud veri pro-
Prou. 26.b uerbij, Canis reuerſus ad ſuū vomi-
tum: & Sus lota in volutabro luti.

Dilucida explicatio capitis ſecundi, 2. Petri.

EXtiterunt etiam in populo falſi prophetæ, quemadmodum & inter vos exurgent falſi doctores, qui clàm ſectas & hæreſes inuehent pernicioſas, & redemptorem ſui abnegabunt, vnde & breui ſibi aſciſcent exitium: in quorum etiam libidines & exitia plerique current & conſentient: quinetiam viam rectam ac veram conuicijs inceſſent: quóque immenſam ſuam auaritiam expleant, blandis vos & compoſitis ſermonibus cauponabuntur: quos iam olim diuinum manet iudicium: neque in eorum euerſione obdormiſcit deus, aut conniuet. Quid ſi neque angelis ille ſui deſertoribus & peccātibus pepercit, ſed caliginoſis vinculis in tartarum detruſos in iudicium & damnationem ſeruatos affligendos tradidit: ſi antiquo illi & primæuo ſeculo rudibúſq; eius ætatis hominibus non pepercit, ſed illo impiorum hominum mundo alluuie ſubmerſo, diuinę iuſtitię præconem Noe, octauum numero ſeruauit: ſi Sodomorum & Gomorrhæorum ciuitates in cinerem verſas ad extremam ſemel euerſionem condemnauit, vt ijs qui impiam poſthæc vitam acturi

erāt exēplo eſſent: Si iuſtū Loth nefariorū hominū obſcœnā & flagitioſam vitā ferre ampli⁹ nō valētē, eripuit:(nā & ille quidē caſtis aurib⁹ & pudicis oculis cū eſſet, interq; eos verſaret qui virū iuſtū iniquis actionib⁹ ſuis cruciabant, & iiſdē ipſe ſe excruciabat nō ferēdis) nouit indubiè pios ac fideles è tētatione dominus ac periculis eruere: iniuſtos autē in diē iudicij ſeruare cruciandos: tū vero eos maximè, qui carnalia ſectātes deſideria, quū in immūdis cōcupiſcentijs degant, dominatúmq; ſpernant, audaces, præfracti ac ſibi placentes: neq; ſectas metuunt inducere, neq; excellētes & autoritate valētes viros cōtumelijs laceſſere verent: quādo interim angeli fortitudine ac virtute longe prętātiores nō ferant eis maledicere: neq; etiā deſertores angeli, natura lōge excellētiore, maledicū aduerſū ſe iudiciū ferant: At iſti tanq̄ bruta & expertia rationis aīalia, natura in ſeruitutē & interitū genita, iis quos ignorāt cōuicia dicentes, ſuo ſeq; digno peribunt exitio, iniuſtitiæ ſuæ mercedē referētes: ſummam ſcilicet in diurnis delicijs voluptatem, prout ipſiſſima ſunt inquinamenta & maculæ, in delicijs ponentes, inq; ſuis errorib⁹ & cōuiuijs vnā vobiſcū ſeſe oblectantes & luxuriātes, adulterarū (quas tanq̄ in oculis geſtāt) & perpetui delicti, à quo cohiberi nō poſſunt, oculos plenos habentes, nutātes ſemp & inſtabili mēte hoīes ineſcantes, rapinis & auaritia cor habētes exercitū, execrabiles & deteſtādi, qui relicta veritate de via aberrātes, Balaā filij Bozor iter ſecuti ſūt: cui quū grata fuiſſet iniquitatis merces, veſaniæ & iniquitatis ſuæ rep̄henſorē habuit: quū ſubiuge animal natura fandi expers humanā vocē ſonās, prophetę cohibuit inſaniā. ij ſunt tāq̄ fontes aridi & nebulę turbinib⁹ ac ꝓcellis agitatę, in æternam tenebrarum caliginē aſſeruati: faſtoſa em̄ & importabilia verba iactātes, eos qui ſe ab hoīb⁹ in errore verſantib⁹ planè ſubduxerant, per carnalia deſideria laſciuijs & libidinib⁹ ineſcāt, libertatē illis ꝓmittentes, quū interim ſerui ſint corruptiſſimi. Nā à quo quis ſupatus eſt, etiā & illi ſeruitute obnoxius eſt: Et qui apprehēſo ſemel atq; agnito dño noſtro & ſeruatore Ieſu Chriſto, mūdi huius ſordes & inquinamēta euaſerunt: ſi rurſū iiſdem impliciti ab iis ſuperari ſe ſinunt, deterius hac poſtrema parte cū illis actū eſt, q̄ antea ab initio: Pręſtabat em̄ ipſis viam iuſtitiæ nō agnouiſſe, q̄ poſt agnitā ab eo quod acceperūt ſancto mādato diuertere: in quos ſanè illud quadrat quod vero prouerbio dicitur, Canis reuerſus ad vomitum, & Sus lota, rurſum in cœni volutabrum ſe immergens.

1. Secundam ſcribo epiſtolam, ex hoc loco & pręcedente manifeſtum eſt vtranq; epiſtolam Petri apoſtoli eſſe: nam ſi hæc ſecũda ipſius eſt, vtpote qui gloriam domini in monte ſpectauerit, eſt & prior. Hanc ecce, vel iam, nam græce eſt ἤδη, id eſt iam, interpres legit ἰδὸ, id eſt ecce. ſecũdam vobis ſcribo epiſtolam, in quibus, græce ἐν αἷς, non ad verba ſed ad res refertur quũ ſit plurale relatiuũ. quũ enim dixiſſet ſecundam epiſtolam, de vtraq; intelligens ſubdit, in quibus veſtram excito in cõmonitione, id eſt per cõmonitionẽ ſynceram mẽtem, Ut memores ſitis eorum que predixi verborum à ſanctis prophetis & apoſtolorũ veſtrorum præceptorũ domini & ſaluatoris: obſcurus eſt hic ſenſus, qui ſic eſt ordinãdus, vt memores ſitis verborum, quæ habuiſtis à ſanctis prophetis quæ ante pręd ixi, & memores ſitis præceptorũ, id eſt mandatorũ apoſtolorum veſtrorum domini & ſaluatoris, id eſt quæ habuiſtis ab apoſtolis veſtris, qui etiam ſunt domini & ſaluatoris apoſtoli, vel quæ præcepta ſunt domini & ſaluatoris: græca ſic habent μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ὑμῶν ἐντολῆς τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἰησοῦ, id eſt vt memores ſitis prædictorum à ſanctis prophetis verborum, & mandati ab apoſtolis veſtris & domino ac ſeruatore Ieſu profecti: græca enim ſcholia aiunt τὸ ὑπὸ, ſeruire tribus: ſcilicet, προφητῶν, ἀποστόλων, κυρίου ἰησοῦ, inculcat autem quæ apoſtoli iuſſerint, mandata eſſe domini.

ARGVMENTVM CAP. 3.

Rurſum eos hortatur admonitionum ſuarum eſſe memores, præmuniens aduerſus impoſtores doctores, cælorum quoq; & terræ immutationem aperit, deinde in aduentum domini ſe præparare, & eum iuxta Pauli doctrinam, quam multi deprauant, cum patiẽtia expectare admonet, atq; in accepta fide perſtare.

CAPVT III.

A Hanc ecce vobis chariſſimi [1] ſecundam ſcribo epiſtolam, in quibus veſtram excito in cõmonitione, ſynceram mentẽ: vt memores ſitis eorum quæ prædixi, verborum à ſanctis prophetis, & apoſtolorum veſtrorum præceptorum domini & ſaluatoris: hoc primũ ſci-
1. Ti. 4.a entes, quòd veniẽt in nouiſſimis die-
2. Ti. 3.a bus in deceptione illuſores iuxta pro-
Iudæ 1.f. prias concupiſcẽtias ambulantes, di-
Eze. 12.f centes, Vbi eſt promiſſio aut aduentus eius? ex quo enim patres dormierunt, omnia ſic perſeuerãt ab initio
B creaturæ. [2] Latet enim eos hoc volentes, quòd cæli erant prius, & ter-

2. Latet enim eos hoc volentes, &c. prædixit fore olim impoſtores, qui à ſpe promiſſionis & ſecundi nos aduentus deijcerent, hoc argumẽto, quod omnia perſeuerant ſicut ab initio, ex quo patres dormierunt. i. ex eo tẽpore quũ patres ac prophetæ qui de ſecundo aduentu prædixerunt mortui ſunt. omnia ergo ſic perſeuerant, inquit, quemadmodum ab initio creaturę vel crea-

tionis, vtrunq; enim ſignificat τῆς κτίσεως: nunc ſubdit, latet enim hoc cos volentes, id eſt ignorant, ſed volentes quod cæli erant prius, & terra de aqua & per aquam conſiſtens dei verbo:.Beda indicat in quibuſdam codicibus legi, cœli erant olim de aqua & per aquam conſtituti: ſed nulla exemplaria græca ita habent: quanquam græca ſcholia explicant hic cælos ex aquea materia eſſe cõſtitutos, quando dixit deus fiat firmamentum in medio aquarum, hoc eſt inquiunt cõſolidata aquarum natura & ſubſtãtia. Latet ergo eos quòd cæli erant prius ſiue olim, (nã græce eſt ἔκπαλαι, & terra de aqua & per aquã dei verbo cõſiſtens, indubie cenſeo his verbis nihil aliud voluiſſe Petrum niſi cælum & terram aquis conſtare. quis enim neſcit cælos olim fuiſſe? Beda cenſet hic cælum intelligi non firmamentũ, ſed aerium hoc cælum, vnde & volucres cæli nominantur: græca ſcholia exponunt ἐξ ὕδατος, id eſt ex aqua tanquã à cauſa materiali. & διὰ ὕδατος, id eſt per aquam tãquam per cauſam finalem, & bene per aquam conſiſtit terra, dicente Dauid: Qui firmauit terram ſuper aquas. Per que, inquit, ille tunc mundus aqua inundatus perijt, per quæ cælum & terram ille tunc mundus, id eſt qui tunc erat mundus ὁ τότε κόσμος, aqua inundatus perijt: mundum autem vt græca ſcholia intelligunt non materialem & inſenſibilem hanc materiam intelligere debemus, ſed quæ tunc erant viuentia, præter ea quæ in arca Noe ſeruata ſunt: quũ inanimata cætera, ne mundi quidem nomẽ habere debeant: per cælum ergo & terram tunc perijt: per cælum inquam, quando cataractis apertis immenſam vim aquarum diſtillauit: per terram verò, quando rupti ſunt omnes fontes abyſſi magnæ. Iam quod dixit Petrus latet eos volentes quòd cælum & terra aquis conſiſtunt, quódque mundus aqua inundatus perierit ad vlciſcenda hominum flagitia: non eſt putandum quòd dicat Petrus hæc illos tantummodo latere, quæ ex ipſa ſcriptura neſcire non poterant: ſed hoc eos latet quòd ſicut tunc cælum, id eſt aer & terra inundauerunt diluuio, & mundus qui tunc erat. perijt, ita celi qui nunc ſunt & terra eodem verbo repoſiti ſunt, igni reſeruati in diem iudicij & perditionis impiorum hominum, id eſt quũ adeo deliciis & libidinibus ſuis diſtineantur, latet eos volentes, id eſt ſcire nolunt quòd ſicut olim ad impios vlciſcendos mundus perijt diluuio inundatus, ita & nunc cæli & terra dei verbo repoſiti, græce τεθησαυρισμένοι, id eſt ad verbum, theſaurizati ſunt, igni reſeruati (vt ſcilicet igni conflagrent) in diem iudicij ad impiorum perditionem: & ideo quia huiuſmodi iudicium ignorare volunt, ſeducunt cæteros quaſi non ſit futurus domini aduentus in iudicium: ſed vnum hoc vos non lateat, id eſt hoc ſcitote, quòd etſi differre videtur nonnullis, & malorum ſupplicia & bonorum promiſſionem ac præmia dominus: indubiè tamen & præmiabit &

ra, de aqua & per aquam conſiſtens dei verbo: per quæ ille tunc mundus aqua inundatus perijt. Cæli autem qui nunc ſunt, & terra, eodem verbo repoſiti ſunt, igni reſeruati in diem iudicij, & perditionis impiorũ hominũ. Vnum vero hoc nõ lateat vos chariſſimi, quòd vnus dies apud dominum ſicut mille anni: & mille anni, ſicut dies vnus. Non tardat do C
minus promiſſi, ſicut quidam exiſtimant: ſed patiẽter agit propter vos, nolens aliquos perire, ſed omnes ad

punict:ſed apud deum non eſt diſtinctio temporum cui æque præſentia ſunt omnia: & quæ longa nobis & breuia videntur, eodem ſunt apud illum ſpatio: non eſt ergo oblitus dominus ſuæ promiſſionis, etſi non tam cito eam exhibet quàm vellemus, ſed tam cito apud eum, cui æquo ſunt omnia tempora interſtitio: ideo ſubdit, non tardat dominus promiſſionem, quam præſtituto apud ſe tempore exhibiturus eſt, ſicut quidam exiſtimant, græci addunt βραδύτητα, quemadmodum quidam exiſtimant eſſe tarditatem, quòd non ſtatim promiſſa reddit.

1.the. pœnitentiam reuerti.[3] Aduenict au
5.a tem dies domini vt fur: in quo cæli
Apo. magno impetu tranſient, elementa
3.a. vero calore ſoluentur. Terra autem
& 16. & quæ in ipſa ſunt opera, exuren-
c. tur. Cum igitur hæc omnia diſſol-
uenda ſint, quales oportet vos eſſe
in ſanctis conuerſationibus & pie-
tatibus, expectantes & properantes
in aduentum diei domini,[4] per quē
cæli ardentes ſoluentur, & elemen-
Apo. ta ignis ardore tabeſcent[.] Nouos ve
21.a ro cælos: & nouam terram, & pro-
Eſa. miſſa ipſius expectamus, in quibus
65.c. iuſtitia habitat.[5] Propter quod cha
& 66. riſſimi, hæc expectantes, ſatagite,
g. D immaculati & inuiolati ei inueni-
ri in pace, & domini noſtri lon-
ganimitatem, ſalutem arbitramini,

3. Adueniet autē dies domini ſicut fur, vt enim clàm & imprudentibus domeſticis in domū fur irrepit, ſic ignorantibus nobis & necopinantibus ſuperueniet aduētus domini: ſicut fur ergo veniet: græci addunt ἐν νυκτί, id eſt in nocte.

4. Per quem cœli ardentes ſoluentur. hoc loco ꝑ quem nō ad ꝑ domini refertur, ſed ad ꝑ aduentum vel ꝑ diei, quia græce eſt δι' ἣν, fœminino genere: ſicut ἡμέρα, id eſt dies & παρουσία, id eſt aduētus fœminini generis eſt, per quem ergo aduentum, id eſt in quo cæli ardentes ſoluentur & elementa, ignis ardore tabeſcent: ne vero putares interituram eorum ſubſtantiam ſed in melius mutādam: ſubdit: Nouos vero celos & nouam terram, & promiſſa ipſius expectamus: in quibus iuſtitia habitat. hic vero interpres pro eo quod vertit & promiſſa legit græcè καὶ τὰ ἐπαγγέλματα, quum græci nunc habeant κατὰ ἐπάγγελμα, iuxta promiſſum facilis vero eſt lapſus à καὶ τὰ in κατὰ. ꝑ quibus verò referre poteſt nouos cælos & terram nouam: futurum ſcilicet ſeculum in quo habitat iuſtitia, & vnicuique reddetur pro merito vel commerito: vel in quibus nobis promiſſa expectantibus, iuſtitia habitat: quaſi dicat, ſperare in promiſſis debemus, ſi quidem iuſte viuamus.

5. Propter quod chariſſimi, id eſt quum promiſſa certò expectent ij in quibus iuſtitia habitat, vos qui eadem promiſſa expectatis, ſatagite vel date operam: græce σπουδάσατε, immaculati & inuiolati vel inculpati aut incontaminati, græce ἄμωμοι, inueniri ei, id eſt apud dominum in pace. & domini noſtri longanimitatem, id eſt quòd longanimus vos ad pœnitentiam tandiu ſuſtinet, nolite exiſtimare eſſe promiſſionis tardationem, ſed ſalutem arbitramini: id eſt exiſtimate ob veſtram eum ſalutem id facere.

6. Sicut chariſſimus frater noſter Paulus ſcripſit vobis, ſcilicet ad Rom. 2. ignoras quoniam benignitas dei ad pœnitẽtiam te adducit, ſicut & in omnibus epiſtolis: ſicut & ſimiliter græca ὡς καὶ παρίλησοιν: & ita ordinãda lectio ſicut ſcripſit vobis in omnibus epiſtolis, loquens in eis, de his, ſcilicet de aduentu domini & longanimitate ipſius, in quibus ſunt quædã difficilia intellectu. in quibus, refertur non ad epiſtolas, quia græce eſt ἐν οἷς, & epiſtolis eſt fœmininum græce, & eſt ſenſus, inter quæ verba Pauli ſunt quædam difficilia intellectu, quę indocti & inſtabiles, ſcilicet hæretici, deprauant vel detorquent. gręce στιβλοῦσι, ad ſuam ipſorum perditionem: non eſt ergo nouũ, hęreticos verbis Pauli abuti male intellectis.

7. Vos igitur fratres, græce addit ἀγαπητοὶ, id eſt dilecti, præſciẽtes, id eſt quũ præmoniti ſitis, cuſtodite, id eſt obſeruate vos, ne inſipiẽtium, gręce ἀθισμῶν, id eſt impiorum & nefandorum errore traducti. i. abducti, gręce συναπαχθέντες, id eſt cum alijs abducti, excidatis à propria firmitate, id eſt à firma fide veſtra.

6 ſicut & chariſſimus frater noſter rom. 2. a
Paulus ſecundum datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis: ſicut & in omnibus epiſtolis, loquens in eis de his. In quibus ſunt quędam difficilia intellectu, quę indocti & inſtabiles deprauant, ſicut & cæteras ſcripturas: ad ſuam ipſorum perditionẽ.
7 Vos igitur fratres, præſcientes, cuſtodite ne inſipientium errore traducti excidatis à propria firmitate: creſcite vero in gratia, & in cognitione domini noſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti. Ipſi gloria & nunc & in diẽ æternitatis. Amen.

Dilucida explicatio cap. 3.

EN alteras iam vobis chariſſimi ſcribo literas, quibus candidam veſtram & ſynceram mẽtem admonitione mea excito, vt memoriam teneatis eorum qui à ſanctis prophetis prædicti ſunt ſermonum, noſtrorũmque, qui apoſtoli veſtri ſumus, imò verius domini & ſeruatoris noſtri mandatorum: illud imprimis non ignorantes, venturos nouiſſima ætate impoſtores, qui vitam degant ex libidine, & dicant: Vbi eſt quẽ pollicebãtur nobis aduentus ipſius? Ex quo enim è vita maiores illi noſtri exceſſerunt, ſic perſtãt omnia queadmodum ab initio erant condita. Illud enim neſcire volunt, quòd quemadmodũ & cælum hoc aërium & terra dei verbo ex aqua & per aquam concreta iam olim erant, per quæ (apertis in cælo cataractis, & ruptis in terra fontium

abyſſis) qui tunc erat mundus aquarum ſubmerſus alluuie interijt, ita & nunc eodem dei verbo cælum & terram vt igni ad impiorum hominum euerſionem conflagrent in diem iudicij ſepoſitos eſſe & aſſeruatos. Hoc autem à vobis intelligi par eſt, quòd vna dies apud dominum eſt velut mille anni, & mille anni tanquam dies vna: neque longius vt quibuſdam viſum eſt promiſſa ille reijcit, at patienter vos expectat, neminem perire volens, ſed ad pœnitentiam meliorémque frugem ſeſe omnes recipere. Interim verò dies ipſius tanquam fur de nocte veniet, in quo cum ſtridore & ſibilo cæli pertranſibunt & æſtuantia calore nimio elementa diſſoluentur. Terra verò & quidquid in ea eſt exuretur. Quocirca futurum quum ſit vt diſſoluantur hæc omnia, quàm ſanctè nos & religioſè gerere ac verſari par eſt, qui aduentum diei domini ſpectamus, & ad eum feſtinamus, per quem & ardentes cæli diſſoluentur, & æſtuantia ignis ardore elemēta liquefient: at ipſi, ſi quidem ex iuſtitia viuimus, nouos cælos in quibus illa habitat, nouámque terram, quemadmodum ille ſe daturum recepit, expectamus. Quamobrem chariſſimi, cum eadem nobiſcum expectetis, omnem adhibete operam, vt vos ille immaculatos & incontaminatos cum pace inueniat. Quódq; vos ille ad pœnitentiam longanimus expectat, veſtræ ſalutis gratia, veſtróq; bono fieri credite, quemadmodum dilectus frater noſter Paulus pro conceſſa ſibi ſapientia ſcripſit vobis in omnibus penè epiſtolis, loquens in eis de huiuſmodi: inter quæ ſunt nonnulla haudquaquam intellectu facilia, quæ indocti & inconſtantes homines nõ ſecus ac reliquas ſcripturas ſuo magno malo & exitio corrumpunt & deprauant. Itaque dilecti, quum hæc iamdudum intelligatis, diligenter obſeruate ne impiorum illorum erroribus conſentientes de gradu illo firmæ & conſtantis fidei veſtræ excidatis. Quin potius in domini noſtri & ſeruatoris Ieſu Chriſti gratia & cognitione promouete: ipſi gloria & nũc & ſempiternis poſt hæc ſeculorũ ætatibus. Amen.

¶Argumentum epiſtolæ primæ Ioannis.

HAc epiſtola Ioannes euangeliſta fideles hortatur in luce cum chriſto ambulare, peccatores ſe agnoſcere: vbi peccauerimus, chriſto fidere, charitatem inuicem ſeruare, ſpiritus probare, in chriſtum credere & confidere.

EPISTOLA
BEATI IOANNIS apoſtoli prima.

ARGVMENTVM Cap. I.

Dei verbū ab æterno fuiſſe, & idē poſtea palpabile oſtēdit, cui nos coniunctos fore aſſerit, ſi in luce prout ille lux eſt, ambulemus, nóſq; peccatores agnoſcamus, & peccata noſtra confiteamur.

CAPVT I.

A
1 Vod fuit ab initio, qđ
audiuimus, quod vidi-
m⁹ oculis noſtris, quod
perſpeximus, & manus
noſtræ contrectauerūt
de verbo vitæ, 2 & vita manifeſtata
eſt: & vidimus, & teſtamur, & annū-
tiamus vobis vitam æternam, quæ B
erat apud patrem, & apparuit nobis.
Quod vidimus & audiuimus, annū-

1. **Quod fuit ab initio, quod audiuimus,** loci huius cōtextus ſubobſcurus eſt: mihi ita videtur ordinandus: Quod ab initio fuit de verbo vitæ, quod de eodem audiuimus, quod vidimus oculis noſtris, quod perſpexim⁹, &, id eſt etiam manus noſtræ contrectauerunt: quibus verbis multas hæreſes ſimul euertit Ioannes. Dicens enim quod fuit, aut potius quod erat ab initio (ἦν nanque per erat malunt explicare græca ſcholia, vt æternitatem temporis ſignificet) Marcionem & Cherinthum enecat, aſſerentes Chriſtum nō fuiſſe ante Mariam: quòd ſe contrectaſſe & palpaſſe ait, Manichæos reuincit, qui non verum ſed fantaſticum corpus habuiſſe Chriſtum mentiebantur: contrectauerunt autem, quando poſt reſurrectionem dixit illis: Palpate & videte, quia ſpiritus carnem & oſſa non habet: quod interpres vertit perſpeximus, græci habēt ἐθεασάμεθα, id eſt cōtemplati ſumus, idque græca ſcholia interpretātur cū admiratiōe & ſtupore cernere. mihi hæc verba quod fuit de verbo vitæ, nihil aliud ſignificare videtur quàm verbum ipſum vitæ, atq; ita dilucidè verti poſſet is locus: Verbum illud vitæ quod erat ab initio, quod audiuimus, quod oculis noſtris inſpeximus, cuius ſpectatores fuimus, etiā manus noſtræ palpauerunt.

2. **Et vita manifeſtata eſt:** prædixit ſe vidiſſe & palpaſſe verbum: & quia abſurdum videri pōteſt vt deum quem nemo vidit vnquam, vidiſſe & palpaſſe ſe aſſerat, ſubdit, & vita manifeſtata eſt, vbi & et pro quia vel etenim mihi ſumi videtur, quod aliquoties vſuuenit in ſcripturis ſanctis: id eſt quia manifeſtata eſt vita, hoc eſt ipſe dei verbum vita omnium per carnis aſſumptionem orbi ſe manifeſtum præbuit: & eam, inquit, vidimus, & teſtamur, id eſt de ea teſtimonium ferimus: & annunciamus vobis vitam eternam, græce τὴν ζωὴν αἰώνιον, id eſt vitam illam æternā quæ erat apud patrem, natura ſua omnem oculorum fugiens obtutum: ſed apparuit tandem nobis: itaq; quod vidimus & audiuimus annunciamus vobis, vt ſocietatem habeatis nobiſcum. græce κοινωνίαν, id eſt participes illius ſitis ſicut & nos, & huiuſmodi ſocietas & cōmunio ſit nobis cū patre & filio.

tiamus vobis, vt & vos ſocietatem
habeatis nobiſcum, & ſocietas no-
ſtra ſit cum patre & cum filio eius
Ieſu Chriſto. Et hæc ſcribimus vo-
bis vt gaudeatis, & gaudium veſtrũ
ſit plenum. [3] Et hæc eſt annuntia-
C tio quam audiuimus ab eo, & annũ-
Ioan. 8.b. tiamus vobis, Quoniam deus lux
eſt, & tenebræ in eo non ſunt vllæ.
Si dixerimus quoniam ſocietatẽ ha-
bemus cum eo, & in tenebris ambu
lamus: mentimur, & veritatem non
facimus. Si autẽ in luce ambulamus,
ſicut & ipſe eſt in luce: ſocietatem
habemus adinuicem, & ſanguis Ie-
D ſu Chriſti filij eius emundat nos ab
Heb. 9.d omni peccato. [4] Si dixerimus quo-
1. Pe. 1.d niam peccatum non habemus: ipſi
Apo. 1.b nos ſeducimus, & veritas in nobis
3. re. 8.e non eſt. [5] Si confiteamur peccata no
2. Pa. 6.g ſtra: fidelis eſt & iuſtus, vt remittat
Prou. 20.b nobis peccata noſtra, & emundet
Eccl. 7.c. nos ab omni iniquitate. Si dixerim⁹
quoniam non peccauimus: menda-
cem facimus eum, & verbum eius
non eſt in nobis.

3. Et hec eſt annunciatio quam annũciamus vobis, quanquam Eraſmus pro annunciatione promiſſionem verterit, quum tamen ἀπαγγέλλω, nunciare ſignificet: licet ἐπαγγελία, promiſſionem ſignificat, fortaſſe interpres legit ἀγγελία: certe græca ſcholia, ἐπαγγελίαν ἀγγελίαν, interpretantur, id eſt annũciationem, aiunt enim σαφηνίζων τίς ἡ ἀγγελία, καί φησιν ὅτι αὐτά ἐστιν, ὁ θεὸς φῶς ἐστιν, id eſt declarans quæ ſit iſta annunciatio quã audiuit (inquit) hanc eſſe, nimirum quòd deus lux eſt: neque enim hic de promiſſione Verbum viſum factum eſt: vbi autem audiuit hunc nuncium? certe in euangelio, dicente Chriſto: Ego ſum lux mundi. in deo autem tenebræ nõ ſunt, neque ignorantiæ, neque peccati: quòd ſi dixerimus (inquit) nobis eſſe ſocietatem cum eo, & in tenebris ambulam⁹, mẽtimur: Quæ enim ſocietas luci ad tenebras 2. Corinth. 6.

4. Si dixerimus quia peccatũ non habemus, &c. quum ſepties in die iuſtus cadat, & non ſit homo mũdus ſuper terram neque infans vnius diei: ſi dixerimus in nobis peccatum non eſſe, nos ipſos ſeducim⁹: Quũ enim dicat Dauid, Delicta quis intelligit? Et Paulus, Nihil mihi conſcius ſum, ſed non in hoc iuſtificatus ſum, quicunq; ſe aſſerit peccati expertem eſſe, indubie præſumptionis vicio laborat: atq; ita ſeipſum ſeducit, nec veritas in eo eſt: qui etſi peccatum non haberet, quũ tamen id ſibi tuto promittit, peccat.

5. Si confiteamur peccata noſtra, fidelis eſt vt remittat. fidelis, id eſt verax, vtrunque enim ſignificat græcum πιστὸς: Iuſtus nanque in principio eſt accuſator ſui: & quoties peccata noſtra confitebimur, toties remittet, dicente Dauid, Dixi confitebor aduerſum me iniuſtitiam meam domino, & tu remiſiſti impietatem peccati mei.

1. **Aduocatum habemus**, quidam græci codices habent ἔχωμεν, id eſt habeamus, quidam ἔχομεν, id eſt habemus, & vtroq; modo ſenſus cōmodus. Veroneſis codex habet ἔχομεν, id eſt habemus. Aduocatum ergo habemus iuſtum, qui iniuſtas cauſas non defendit: ſed iuſtum eſt ſupplicanti & confitenti miſericordiam conferre: hunc ergo aduocatum habemus qui eſt propitiatio non pro noſtris tantum, ſed pro peccatis etiam totius mundi: neq; ex hoc loco conſequens eſt nō orare ſanctos pro nobis, vt in hunc locum ait Auguſtinus. Aliud eſt enim orare, aliud propitiationem eſſe: ſolus Chriſtus propitiator apud patrem, non ſolus interceſſor: argumentū ergo eorum qui inde ſanctorum interceſſionē vellent tollere reijcit in hūc locum Auguſtinus, dicens: Sed diceret aliquis: ergo ſancti nō petunt pro nobis? & multa quę in eam ſententiam affert opinionem refellens hæreticorum, nos autem ſcholia tantū breuia adferentes, omittimus.

2. *Qui dicit ſe noſſe deum*, græca pauló ſecus habent ὁ λέγων ἔγνωκα αὐτὸν, id eſt qui dicit noui eum: ſed rectius vertit interpres: qui ergo iactat ſe noſſe, i. amare deum, pro hoc enim hic noſſe ſumitur, & mādata eius non ſeruat, ſcilicet de dilectione dei & proximi, mendax eſt: probatio enim dilectionis, exhibitio eſt operis.

3. *Qui autē ſeruat verbum eius*, τὸν λόγον, idq; ἐμφατικῶς, legendū, vnde Auguſtinus nō quoduis verbum, ſed mandatū dilectionis intelligit, de quo ait Chriſtus: mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem.

4. **Chariſſimi non mandatum nouum ſcribo vobis**: quomodo vero non nouum, quum Chriſtus dicat, Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, & ipſe poſtmodum dicat, Iterum mandatum nouum ſcribo vobis? Et

ARGVMENTVM Cap. 2.

¶ Peccare inhibet, & vbi peccauerimus ad Chriſtum confugere admonet, hortatúrque ad mandatorum dei obſeruantiam, & mutuam inter nos dilectionem, obiter vnamquāq; ætatem hominum conſolans, & à mundi dilectione auertens, deinde ab hæreticis, quos antichriſtos vocat, iubet cauere, & in accepta veritate permanere.

CAPVT II.

Filioli mei, hæc ſcribo vobis, A
vt nō peccetis. Sed & ſi quis
peccauerit, [1] aduocatum habemus apud patrem Ieſum Chriſtū
iuſtū. & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris, non pro noſtris autem
tantùm, ſed etiam pro totius mūdi.
Et in hoc ſcimus quoniam cognouimus eū, ſi mādata eius obſeruamus.
[2] Qui dicit ſe noſſe deum, & mādata
eius non cuſtodit: mendax eſt, & in
eo veritas non eſt. [3] Qui autem ſeruat verbū eius: vere in hoc charitas
dei perfecta eſt. in hoc ſcimus quoniam in ipſo ſumus. Qui dicit ſe in
ipſo manere: debet, ſicut ille ambulauit, & ipſe ambulare. [4] Chariſſimi,
non mādatum nouum ſcribo vobis,

nunc ait, mandatum nouum ſcribo vobis, ſed mandatum vetus quod habuiſtis ab initio: charitas ergo poteſt dici mandatum vetus, quia ab initio legis Moſaicæ datum eſt præceptũ de diligendo proximo: quod ipſe repetit, mandatum vetus eſt quod audiſtis, vbi græci addũt ἀπ' ἀρχῆς, id eſt ab initio, quia ab initio dictum eſt antiquis, diliges proximum tuum. & quia veteri illi mandato adiectũ eſt, odio autem habebis inimicum tuum, quod additamentum per nouam euangelij legem ſublatũ eſt, recte vocat præceptũ charitatis, nouum mandatum quia à Chriſto, dicens: Iterum mandatũ nouum ſcribo vobis.

ſed mandatum vetus quod habuiſtis ab initio. Mandatum vetus eſt verbum quod audiſtis. Iterum mandatum nouum ſcribo vobis:[5] quod verum eſt & in ipſo, & in vobis: quia tenebræ tranſierunt, & verum lumẽ

Ioan. 13. d. & 15. b.

B iam lucet. Qui dicit ſe in luce eſſe, & fratrẽ ſuum odit: in tenebris eſt vſq; adhuc. Qui diligit fratrem ſuum: in lumine manet,[6] & ſcandalum in eo nõ eſt. Qui autem odit fratrẽ ſuum: in tenebris eſt, & in tenebris ambulat, & neſcit quò eat, quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius.[7] Scribo vobis filioli: quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen eius. Scribo vobis patres, quoniã cogno-

Infra 3. c.

5. Quod verum eſt in ipſo & in vobis. vbi vnicum tantum & græca habent, & τὸ quod non poteſt referri ad mandatum, quia græce ὃ, id eſt quod, eſt neutri generis, & ἐντολὴν, id eſt mãdatum, fœminini: ideoq; quum præcedat mandatum nouum ſcribo vobis, faciendus eſt hic pũctus: deinde noua ſententia ſequitur: Quod verũ eſt in ipſo &, id eſt etiã in vobis: ſubaudi. verum eſt. Quid autem ſibi velit ijs verbis apoſtolus, aut quid referat τὸ ipſo, fateor me ignorare, Auguſtinus tacet, Beda ſilet, ſcholia Veronẽſia prætermittunt, dicam tamen quod conijcio dum intelligẽtiam expecto meliorem, græce eſt ὃ ἐστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ, καὶ ἐν ὑμῖν, ὅτι ἡ σκοτία παράγεται, καὶ τὸ φῶς ἀληθινὸν ἤδη φαίνει, id eſt id quod in ſe ac per ſe verum eſt, ſcilicet quòd tenebræ prætereunt, ſiue vt interpres legit, præterierunt, & quod verum lumen iam lucet, & in vobis, id eſt etiam in vobis verum eſt, hoc eſt ſicut in ſe verũ eſt diſiectis per Chriſti aduentum tenebris verum lumen illuxiſſe, etiam verum eſt in vobis credentibus fugatis tenebris lumen verum gratiæ lucere: & nemo mentiatur ſe in luce eſſe, quia qui dicit ſe in luce eſſe, id eſt ſecundum Chriſtũ, qui vera lux eſt, ambulare, & odit fratrẽ ſuũ, in tenebris adhuc eſt.

6. Et ſcandalum in eo non eſt, id eſt non offendit, σκάνδαλον enim græce, latine dicitur offenſio, cum quis in lapidem aut quid aliud imprudens impingit, quod ijs facile euenire ſolet, qui in tenebris ambulant, non item qui in lumine.

7. Scribo vobis filioli: ad tres ætates hic ſcribit Ioannes, ad pueros, patres ac ſenes, & ad adoleſcentes: & ad vtranq; ætatem bis ſermonem dirigit, primo loco pueris ſcribens vocat græce τέκνια, diminutiuũ ἀπὸ τοῦ τέκνου, quod filiũ ſignificat, interpres recte vertit filioli: & ijs primo loco apoſtolus inquit: Scribo vobis quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen eius, ſcilicet Chriſti, in quo videlicet nomine baptizati eſtis, quia enim facile labũ-

tur pueri ſcribit lapſus eorum ſibi per Chriſti nomen in baptiſmo condonatos eſſe: ſecundo loco loquens ad eos appellat græce τὰ παιδία, id eſt puerulos, interpres vertit infantes: ſed iidem ſunt ad quos ſcribit priore & altero loco, licet non iiſdem verbis, ſecundo enim loco ait, Scribo vobis infantes ſiue paruuli, quoniam cognouiſtis patrem: ſolatium eſt puerulis ſi patrem ad quem in neceſſitate confugiunt, poſſunt cognoſcere: vos autem, inquit, cognouiſtis patrē, græce, τὸν πατέρα, id eſt patrem illum ſcilicet cæleſtem: neq; id parū eſt, quū eam ob rem in euāgelio patri Chriſtus agat gratias, dicens: Confiteor tibi domine pater cęli & terræ, quia abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Ad ſenes autē & patres dicit, Scribo vobis patres, quoniam cognouiſtis eum qui ab initio eſt: & eandem ſententiam iiſdem verbis bis ponit, ſicut tota epiſtola frequens eſt Ioannes in repetendis ſentētiis, quo magis inculcet: Gloriari ſolent patres & ſenes ꝙ longa rerum experientia ſcientes euaſerint: at vobis (inquit) ſcribo, vnde magis gloriandum vobis eſt, quia cognouiſtis eum qui ab initio eſt, Chriſtum ſcilicet antiquum illum dierum, qui erat in principio verbū apud deum: Adoleſcentibus autē ſcribit ita primo loco, Scribo vobis adoleſcentes, quia viciſtis malignum, græce τὸν πονηρὸν, id eſt vafrum & peruerſum illum veteratorem, diabolum ſcilicet: Solent exultare adoleſcentes & iuuenes, vtrunq; enim ſignificat græcū νεανίσκοι, ſi robore & fortitudine valent, ideo (inquit) ſcribo vobis quod fortes eſtis, vtpote qui diabolum viciſtis. Secundo loco idem penè ſcribit, niſi ꝙ addit quo pacto vicerint: Scribo vobis adoleſcentes, quia fortes eſtis, per Chriſtum ſcilicet qui crucifixus eſt ex infirmitate, ſed viuit ex virtute: & verbū dei manet in vobis, vnde & viciſtis malignū. hæc eſt enim victoria quæ vincit mundum, fides noſtra, quæ conſtat auditu, auditus autem per verbū: neq; verò mundum tantum vincit ſed & principem mūdi huius, diabolum.

8. *Omne quod eſt in mundo*, aut eſt concupiſcentia carnis, aut concupiſcētia oculorum, aut ſuperbia vitæ, quæ non eſt ex patre ſed ex mundo eſt. pro cupiſcentia eſt græce ἐπιθυμία, quod deſiderium vertit Auguſtinus, nos libidinem vertere poſſumus: pro ſuperbia eſt, ἀλαζονεία, quod magis inſolentiam ſignificat. Concupiſcentia autem carnis (vt inquit Auguſtinus) non modo libidinis & rei venereæ, ſed omnium quæ ad carnem pertinent immoderatus & illicitus vſus eſt, ſiue cibi, ſiue potus, ſiue luſus. Concupiſcentia oculorum, & auaritiam & omnem inanem comprehēdit rerum aſpectabilium

uiſtis eū qui ab initio eſt. Scribo vo-
bis adoleſcentes, quoniā viciſtis ma-
lignum. Scribo vobis infantes, quo-
niam cognouiſtis patrē. Scripſi vo-
bis patres, quoniam cognouiſtis eū
qui eſt ab initio. Scribo vobis iuue-
nes quoniam fortes eſtis, & verbum
dei manet in vobis, & viciſtis mali-
gnum. Nolite diligere mundū, neq;
ea quæ in mundo ſunt. Si quis dili-
git mundum: non eſt charitas patris
in eo. quoniam [8] omne quod eſt in c
mundo concupiſcentia carnis eſt, &
concupiſcētia oculorum, & ſuperbia
vitæ. quæ nō eſt ex patre, ſed ex mū
do eſt. Et mundus tranſit, & concu-
piſcentia eius. Qui autem facit volū

tatē dei,manet in ęternum.[9] Filioli, nouiſſima hora eſt. & ſicut audiſtis quia antichriſtus venit: & nunc antichriſti multi facti ſunt: vnde ſcimus quia nouiſſima hora eſt.[10] Ex nobis prodierunt: ſed non erant ex nobis. nam ſi fuiſſent ex nobis: permanſiſſent vtique nobiſcum. ſed vt manifeſti ſint quoniā non ſunt omnes ex nobis.[11] Sed vos vnctionem habetis à ſancto, & noſtis omnia. Non ſcripſi vobis quaſi ignorantibus veritatem, ſed quaſi ſcientibus eam,& quoniam omne mendacium ex veritate non eſt. Quis eſt mendax, niſi is qui negat quoniam Ieſus eſt Chriſtus?[12] Hic eſt antichriſtus, qui negat patrē & filiū. Omnis

curioſitatem. Superbia vitæ, omne genus arrogantiæ & ambitionis ac ſuperbiæ. quod autem ait interpres que non eſt ex patre, & τὸ quæ ad vitæ ſuperbiam refert. græci ad tria referunt, & paulò ſecus habent quàm legit noſter interpres, ſcilicet, ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίου, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ κόσμου ἐστίν. id eſt quia quidquid in mūdo eſt, libido ſcilicet carnis, & libido oculorum, & ſuperbia ſiue inſolentia vitæ, non à patre, ſed à mundo eſt: & ſic ſenſus græcorū optime quadrat cum præcedētibus: ſi quis diligit mundum, non eſt charitas patris in eo, quia quidquid in mūdo eſt, quod vnum eſt è tribus illis, à patre non eſt, ſed à mundo.

9. Filioli nouiſſima hora eſt, multi variè hunc locū exponunt, mihi ſimpliciter videtur eſſe ſenſus, ad quem accedunt græca ſcholia: nouiſſima hora eſt, id eſt tēpus nouiſſimū inſtat, nam ὥρα, tempus ſignificat: nouiſſima ergo inſtant tempora, quando venturus eſt dominus ad iudiciū: & ne dicerent nondum inſtare quia nondum venit antichriſtus, ſubdit, Et ſicut audiſtis quia antichriſtus venit, in præſenti (græce enim eſt ἔρχεται) is qui nouiſſimo ſeculo venturus eſt, & nunc. i. ita & nunc antichriſti ſunt multi, hæretici ſcilicet, antichriſti præcurſores, chriſtiq; hoſtes, qui vel eū hominē vel deū negāt, quales tēpore Ioannis Hebion, Cherinthus, Nicolaus, & alij: Unde ſcimus quia nouiſſima hora eſt, nouiſſimo enim tēpore vēturus eſt antichriſtus, inſtat autē, quia iam præcurſores eius venerunt, ac per hoc nouiſſimū tēpus conijcimus, quo ſe præparare ad aduentū domini oportet.

10. Ex nobis prodierunt, ſiue exierunt, græce ἐξῆλθον, ſed non erant ex nobis, græci exponunt τουτέστι τῆς τῶν σωζομένων μοίρας, id eſt de parte ſaluatorum, ſi enim fuiſſent ex nobis, permāſiſſent vtiq; nobiſcum. Sed vt manifeſti ſint, quòd non ſint omnes ex nobis: hic eſt eclipſis, ad quam implendā ſupplent græca ſcholia quod ſequitur νῦν δὲ τοῦτο πεπόνθασιν, deinde ſubdunt ἵνα φανερωθῶσι, id eſt, ſed hoc nunc illis contigit, vt manifeſtum fiat non omnes fuiſſe ex nobis, id eſt, nobiſcum ſentientes.

11. Sed vos vnctionē habetis. i. ſpiritus ſancti gratiā, qua vncti & Chriſti dei eſtis: per quā oīa noſtis, & vafriciem antichriſtorum dignoſcere poteſtis: neq; opus habetis iterum doceri, ſed tantū in percepta doctrina perſtare.

12. Hic eſt antichriſtus, qui negat patrem & filium, etſi tam factis quàm verbis negatur deus, teſte Paulo dicente: qui confitentur ſe noſſe deum,

qui negat filium: nec patrem habet, D
qui confitetur filium : & patrem ha-
bet. Vos quod audiſtis ab initio, in
vobis permaneat : quia ſi in vobis
permanſerit quod audiſtis ab initio,
& vos in filio & patre manebitis.
13 Et hæc eſt repromiſſio quam ipſe
pollicitus eſt nobis,vitam æternam.
Hæc ſcripſi vobis de his qui ſeducũt
vos.Et vos vnctionem quam accepi
ſtis ab eo,maneat in vobis.Et 14 non
neceſſe habetis vt aliquis doceat vos:
ſed ſicut vnctio eius docet vos de
omnibus,& verũ eſt,& non eſt mẽ-
dacium. Et ſicut docuit vos,manete
in eo. Et nunc filioli manete in eo:
vt cum apparuerit , habeamus fidu-
ciam,& non confundamur ab eo in
aduẽtu eius.Si ſcitis quoniam iuſtus
eſt: ſcitote quoniam & omnis qui fa
cit iuſtitiam,ex ipſo natus eſt.

ARGVMENTVM *Cap. 3.*

¶Totus eſt in hoc capite , ſicut per totam epiſtolam, in commendanda fraterna charitate:imprimis autem dei erga nos charitatem, cui ſimiles nos futuros oſtendit,cõmendat: dein filios dei à filijs diaboli diſtinguit, poſtremo ad ſeruanda dei mandata hortatur.

CAPVT III.

1 V Idete qualem charitatẽ de- A
dit nobis pater,vt filij dei no
minemur & ſimus . Propter
hoc, mũdus nõ nouit nos:quia non

factis autem negant:Iudæos tamen hoc maxime loco perſtringit , qui negabant Ieſum dei filium , ac ſic patrem negabant,cui vnicũ filiũ auferebant.

13. Et hec eſt repromiſſio quam pollicitus eſt nobis, vitam eternam: manere in filio & in patre , promiſſio certe eſt quam nobis pollicitus eſt in euangelio orans pro nobis ad patrẽ Dominus Io. 17. Non pro eis autẽ rogo tantum,ſed pro eis qui credituri ſunt in me per verbum eorum , vt omnes vnum ſint, & ſicut tu pater in me , & ego in te, vt & ipſi in nobis vnum ſint: bene ergo ait de hoc Ioannes, hæc eſt promiſſio quam pollicitus eſt nobis,quę quidem eſt vita æterna.

14. Nõ neceſſe habetis vt aliquis doceat vos. Sicut Ioannes Chryſoſtomus ait, haudquaquã in primitiua eccleſia fidelibus,opus erat libris, docente. eos ſpiritu ſancto quæ neceſſaria erant ſaluti. quod hic Ioãnes dicit , ſcilicet quòd vnctio ſpiritus ſancti,id eſt ſpiritus ſanctus docet vos de omnibus, verum eſt:tantum ergo manete in ea vnctione , & in eo quod vos docuit, & ſeruabimini ab impoſtoribus.

1. Videte qualem charitatem dederit nobis pater:nouus loquẽdi modus pro eo quod dicerent, Videte quàm charos nos pater habuerit. græci habẽt pro videte, ἴδετε quod pro videte vel videris ſumi poteſt. pro qualem,habent ποταπὴν,quũ autẽ etiam ποταπὸς,ſignificet quotus

a,um,poſſet hoc modo verti; Videte quotam dilectionis ſuę portionem pater in nos impenderit ſeu impartierit: excellentiam autem charitatis oſtendit ſubdens,vt filij dei nominemur,ſiue dicamur,& ſimus: græci autem nõ habent **& ſimus**,& propter hoc (inquit) mundus non nouit nos,quidã gręci codices habent,ὑμᾶς,id eſt vos,quidam ἡμᾶς,id eſt nos:non nouit autem.i.

nouit eũ. Chariſſimi, [2] nunc filij dei
ſumus : & nondũ apparuit quid eri-
mus. Scimus quoniam cũ apparue-
rit,ſimiles ei erimus.quoniã videbi-
mus eum ſicuti eſt.Et omnis qui ha-
bet hanc ſpem in eo:ſanctificat ſe,ſi
cut & ille ſanctus eſt. [3] Omnis qui fa
Eſa. cit peccatum,& iniquitatem facit:&
53.c. peccatũ eſt iniquitas . Et ſcitis quia
1.Pe. 2.d ille apparuit vt peccata tolleret : &
peccatum in eo non eſt.[4] Omnis qui
B in eo manet , non peccat . & omnis
qui peccat:non vidit eũ, nec cogno-
uit eum . Filioli, nemo vos ſeducat.
Qui facit iuſtitiã,iuſtus eſt:ſicut & il-
Ioan. 8.f. le iuſtus eſt. Qui facit peccatũ,ex dia

gratos & acceptos non habet, quia neq; deũ qui vos adoptauit Chriſtum nouit: ſimilem habet in euãgelio ſentẽtiam Chriſtus Io. 15. Quia vos de mundo nõ eſtis, ſed ego elegi vos de mũdo,propterea odit vos mundus. Mundũ autem appellat hoc loco mundi mũdanarum'q; rerum ſectatores cupidos.

2. **Nũc filij dei ſumus**: adoptione ſcilicet per baptiſmum & fide,quia poteſtatẽ dedit eis qui credunt in nomine vnigeniti filios dei fieri: **Nõdum autẽ apparuit quid erimus**, id eſt quales olim in patria futuri ſumus. Mortui enim eſtis,inquit Paulus Coloſſ. 3. & vita veſtra abſcondita eſt cũ Chriſto in deo: & ideo quia abſcondita eſt cum Chriſto qui nos etiã latet,latebitq; in humana forma, donec in iudicium veniat, ſubdit: **Scimus autẽ quoniã quũ apparuerit ſimiles ei erimus**,quia ſicut inquit Paulus eodẽ loco:Quum Chriſtus apparuerit vita veſtra,tunc & vos apparebitis cũ ipſo in gloria. Similes autẽ ei erimus:non natura & ſubſtantia,inquiunt græca ſcholia,ſed qualitate,ſcilicet,beati, ſancti,iuſti,puri: erimus inquit ſimiles illi beati,quia videbimus eũ ſicuti eſt.hoc eſt enim beatum eſſe, deũ & Chriſtum ſicuti eſt videre & agnoſcere, ſicut Io. 17. Chriſtus ait: Hæc eſt enim vita æterna,vt cognoſcãt te ſolum verũ deũ, & quem miſiſti Chriſtũ Ieſum . tũc ergo videbimus ſicuti eſt,in deitatis ſcilicet ſubſtãtia,in qua nulli hoĩm prorſus eſt aſpectabilis:Beda explicat de Chriſto quẽ cũ apparuerit videbim⁹ & erimus ſimiles illi reſurgẽtes in corpore glorificato.

3. **Omnis qui facit peccatum & iniquitatem facit**,græca ſcholia diſtingũt τὴν ἁμαρτίαν ἀπὸ τῆς ἀνομίας.i. peccatũ ab iniquitate: vt ſcilicet ἁμαρτία, & peccatũ ſit lapſus & diſceſſio ã bono, ἀνομία autẽ ſiue iniquitas,cõmiſſio aduerſus legem:nos pręuaricationẽ dicere poſſumus:omne autẽ peccatũ eſt iniquitas,quia quiſquis peccat,contra legẽ vel naturalem vel ſcriptam agit.

4. **Omnis qui manet in eo nõ peccat**, q̃diu ſcilicet manet,quia ſicut poſtea ait,qui facit peccatũ ex diabolo eſt:quæ autẽ ſocietas Chriſto cum Belial? ideo qui in deo manet,quatenus in ipſo manet,& manentem in ſe deum habet,non peccat:quod vero ſubdit **omnis qui peccat non videt eum nec cognouit eum**: intelligendum vtiq; eſt ea cognitione & ſcientia qua ſe dicit in euangelio Chriſtus peccatores nõ noſſe:Amen dico vobis nõ noui vos. i. vos

gratos & acceptos non habeo: ita qui peccat, deum in quem peccat teſtatur
ſe non noſſe, id eſt gratum non habere cui ſe diſplicere peccando intelligit:
qui autem fide per charitatem operante deum nouit, eũ metuit offendere.
5. *Omnis qui natus eſt ex deo, peccatum non facit.* Quomodo qui natus
eſt ex deo peccatum non facit, quum dixerit pauló ante, Si dixerimus quia
peccatum non habemus
ipſi nos ſeducimus, & ve
ritas in nobis non eſt? ſi
ergo omnes peccatũ ha-
bemus, & qui natus eſt
ex deo peccatum non fa
cit, nullus ex deo vide-
tur natus eſſe. Multum
laborat vt hũc ſcrupum
tollat Auguſtinus: aſſe-
rens hoc loco peccatum
non quoduis peccatũ in-
telligi, ſed violationẽ cha
ritatis: at quomodo ſol-
uet locum ſequentem,
& non poteſt peccare quoniã ex deo natus eſt? at, nõ aliquãdo cõtigit bapti
zatos, & æterna etiã generatione ac prædeſtinatione deo genitos, aliquãdo
charitatẽ fratris violaſſe, poſtea tamẽ per pœnitẽtiam ablutos? ideo (vt pace
tanti viri dixerim) non videtur mihi Auguſtinus nodũ ſoluere: niſi intelligat
quatenus ex deo natus eſt, peccatũ illud non admittit: ſed neq; etiã quod-
uis aliud peccatum admittit homo quatenus ex deo natus eſt: ego quid de
hoc loco conijciã cum modeſtia dicã. Peccatũ in ſcripturis variè ſumitur: ta-
mẽ per antonomaſiã pro inſigni peccato affectatæ infidelitatis & idololatriæ
capitur. ſic Deuter. 21. Ne forte doceãt vos cũctas abominationes quas ipſi
operati ſunt dijs ſuis: & peccetis in dominũ deũ veſtrũ. de Chananæis, Phæ-
reſæis, alijſq; idololatris ſcriptura intelligit, quos exterminari vult de9, ne ido
lolatria populum ſuũ inficiat. Vnde hoc loco peccatũ, idololatriæ & infideli
tatis peccatũ dicit. Similiter & 4. regũ 10. de Iehu infideli rege dicitur, Ve-
rũtamẽ à peccatis Ieroboã filij Nabat qui peccare fecit Iſrael, nõ receſſit, nec
dereliquit vitulos aureos, qui erãt in Bethel: & hic quoq; locus oſtẽdit pecca
tũ pro idololatria ſumi. Ioãnis autẽ 15. perſpicuũ eſt peccatũ ſumi pro infi-
delitate affectata. i. nolle in Chriſtũ agnitum credere: quũ dicat Chriſtus de
Iudæis: Si nõ veniſſem & locutus fuiſſem eis, peccatũ nõ haberẽt: nũc autẽ
excuſationẽ non habẽt de peccato ſuo: indubie ergo de affectata infidelitate
quæ eſt agnitã veritatẽ nolle credere, Chriſtus intelligit: nã etiã nõ veniẽte ad
eos Chriſto, peccatis alijs inuoluti erãt. Porrò, pauló poſt 16. cap. manifeſtius
aperit quodnã peccatũ intelligat, dicẽs de ſpiritu ſancto: Et quũ venerit ille,
arguet mũdũ de peccato & de iuſtitia: de peccato quidẽ quia nõ crediderũt
in me. Hac ergo peccati acceptione intellecta, mihi videtur hoc loco gigni
& naſci ex deo, nõ tantũ eſſe baptizari, quòd multi ex deo per baptiſmũ na
ti in infidelitatẽ etiã ceciderũt. Gigni ergo ex deo, mihi videt à Ioanne hoc
loco ſumi pro eo quod eſt æterna adoptione per fidẽ adoptari in filios dei: qui
ſic gignuntur à deo, quãquam aliquoties in deũ offendãt, ſunt tamẽ benigno
patri curæ ne ab ipſo per infidelitatẽ deſciſcant iam agnito: nã quũ nihil tam
diſpliceat patri q̃ rectà agnitã veritatẽ oppugnare, quæ eſt blaſphemia in ſpi
ritum ſanctũ remiſſione indigna, nunq̃ hucuſq; labi ſuos permittit: nã quòd
lapſus eſt Petrus Chriſtũ negãdo, nõ tam infidelitatis q̃ infirmitatis fuit pec-
catum. De hoc ergo affectato infidelitatis peccato mihi videtur intelligere
Ioannes, ſimiliter & Paulus ad Hebræos 6. Impoſſibile eſt eos qui ſemel

bolo eſt. quoniam ab initio diabolus
peccat. In hoc apparuit filius dei, vt
diſſoluat opera diaboli. [5] Omnis qui
natus eſt ex deo, peccatum nõ facit,
quoniam ſemen ipſius in eo manet,
& non poteſt peccare, quoniam ex
deo natus eſt. In hoc manifeſti ſunt
filij dei, & filij diaboli. Omnis qui nõ

ſunt illuminati,&c.& prolapſi ſunt,rurſum renouari ad pœnitētiā.& Hebr. 10. volūtarie peccātibus nobis poſt acceptā notitiam veritatis, iam nō relinquitur pro peccatis hoſtia:ijs enim locis verbū illuminationis & notitiæ veritatis faciūt vt vocabulum lapſus & peccādi intelligam de peccato infidelitatis,quo quis ſemel agnitam fidē de induſtria reijcit:à quo Paulus aſſerit impoſſibile eſſe ad pœnitentiam renouari:nō ꝙ vinctus ſit deus vt huiuſmodi etiam peccatū donare non poſſit:ſed quia ſic in ſpiritū ſanctum peccātes ſuo arbitrio derelinquit, præcipiteſq; in profundū malorū ferri ſinit. Itaq; qui ex deo natus eſt.i.illa æterna prædeſtinatiōe ꝑ fidē in filiū dei adoptatus,peccatū nō facit,peccatū ſcilicet infidelitatis affectatæ quia ſemē dei, ſcilicet verbū dei,aut fides,aut filiꝰ dei,in eo eſt. Et non poteſt peccare: non per naturā , ſed per dei gratiā,quæ illum retinet ne in huiuſmodi deteſtandū peccatū prolabatur:quū electos etiā in grauia alioqui flagitia labi ſinat deus,vt ſuæ fragilitatis cōſcij,vni deo fidere, ab eoq; vno pendere diſcāt. Hūc locū fuſius tractaui,ꝙ explicet & aliū locū capitis 5. Eſt peccatū ad mortē,&c.puto enim illud eſſe peccatū ad mortem,de quo Ioannes ait:Et nō pro eo dico,vt roget quis,quoniā difficulter pro huiuſmodi exaudiri deus ſolet. Poteram minore moleſtia locū explicare de peccato finalis impœnitentiæ,quo non peccat qui natus ex deo eſt: illa quidē natiuitate, qua prædeſtinati ſumus in adoptionē filiorū dei:de qua mihi neceſſario intelligēdus videtur eſſe locus:nam & baptizati pleriq; in finali impœnitētia decedunt:& qui ſic natus eſt ex deo, peccato huiuſmodi perire nō poteſt: mihi autē ſimplicior ac verior eſſe videtur intelligētia de peccato affectatæ infidelitatis & impugnatiōe veritatis agnitæ.

eſt iuſtus,nō eſt ex deo,& qui nō di-
ligit fratrē ſuū,quoniā [6] hæc eſt an-
Ioan. 13.d. nūtiatio,quā audiſtis ab initio,vt di-
& 15.b. ligatis alterutrū . Nō ſicut Cain qui
Gen. 4.b ex maligno erat : & occidit fratrem
ſuū.Et propter quid occidit eū? Quo-
c niā opera eius, maligna erāt, fratris
autem eius,iuſta.[7] Nolite mirari fra-
tres,ſi odit vos mūdus: Nos ſcimus
quoniā trāſlati ſum[9] de morte ad vi-
Sup. 2.b tā,quoniā diligimus fratres.Qui nō
Leui. 1.d diligit:manet ī morte. Omnis [8] qui
odit fratrē ſuū:homicida eſt.Et ſcitis

6. Hec eſt annūciatio,&c. græca perinde habēt: nouus loquēdi modus,pro eo quod eſt,quod nūciatū vobis eſt, quodq; ab initio prædicati euāgelij audiſtis,vt diligatis īuicē:nō ſicut Cain qui ex maligno erat:ꝓ hoc græci habēt καθὼς κάϊν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν. i. nō ſicut Cain ex maligno erat.i. ex diabolo erat:πονηρὸς autē malitioſum peruerſum ac veteratorē ſignificat,& ī ſcripturis ꝓ diabolo ponit: ſicut ī oratiōe dñica,libera nos à malo,ἀπὸ τοῦ πονηροῦ: & hoc etiā loco quū ꝑdixiſſet,ꝙ facit peccatū ex diabolo eſt, de Cain homicida ſubdit:nō ſicut Cain ex maligno erat.i. ex diabolo,& occidit fratrē ſuū.
7. Nolite mirari ſi vos odit mundus i. infideles & mundo addicti homines,ac nihil præter mundū ſapiētes: quinimò ſi vel ad mortē vſq; perſequat nos mūdus,nō eſt quòd ob eam rē vacillemus:Scimus enim quod de morte ad vitā tranſlati ſumus ſi diligimus fratres. i. ſi fraterna ſecundū deū charitas in nobis eſt,tunc ſcimus de morte peccati ad vitam gratiæ nos eſſe tranſlatos:& hanc vitam viuentes,mortem temporalem vereri nō oportet.
8. Qui odit fratrem ſuum,homicida eſt: ſicut qui viderit mulierē ad cōcupiſcendū eā, etſi eā non attigerit,iā mœchatus eſt in corde ſuo:quia quod in

ſe fuit fecit, abuſurus ea ſi per eius conſenſum licuiſſet: ita qui odit fratrem ſuum & male illi vult ex animo, corde homicidiū perpetrauit, quod opere complere ſibi non licuit.

quoniam omnis homicida non ha-
bet vitam æternam in ſe manētem.
In hoc cognouimus charitatem dei: Ioan. 15. b.
quoniam ille animam ſuam pro no
bis poſuit: & nos debemus pro fra-
tribus animas ponere. 9 Qui habue- Iacq. 2. c
rit ſubſtātiam huius mundi, & vide-
rit fratrem ſuum neceſſitatē habere,
& clauſerit viſcera ſua ab eo: quomo
do charitas dei manet in eo? 10 Filio-
li mei, nō diligamus verbo, neq̧ lin
gua, ſed opere & veritate. In hoc co- D
gnoſcimus ꝙ ex veritate ſum⁹: & in
cōſpectu eius ſuadebimus corda no
ſtra. Quoniā ſi reprehēderit nos cor
noſtrū, maior eſt deus corde noſtro,
& nouit omnia. Chariſſimi ſi cor no
ſtrum nō reprehenderit nos: fiduciā
habemus ad deum. & quicquid pe- Ioan. 15. c
tierimus, accipiemus ab eo: quoniā
mandata eius cuſtodimus, & ea quæ

9. **Qui habuerit ſubſtantiam huius mundi**: græci habent ὃσδ' ἂν ἔχῃ τὸν βίον τοῦ κόσμου. Subſtantiam latine ſumi pro eo quod græci, οὐσίαν dicunt, latini facultates, nō auſim aſſerere: quanquā ſemel apud Quintilianū legitur vt plus ſubſtātiæ filio relinquerem: Certe ſubſtantiam mundi pro facultatibus vix auſim latine dicere: βίος aūt quo verbo Ioannes apoſtolus vſus eſt, non tam vitam hāc qua viuitur, quæ græce ζωὴ dicitur, ſignificat, quàm ea quæ Paulus ad Corinthios vocat τὰ βιωτικὰ, Cicero diceret, quę ad cultū victumq́ꝫ pertinēt: & hoc modo τὸν βίον, ſumit Ariſtoteles ethicorum 8. lib. cap. 4 Ego hūc locum verterem, Si cui facultates ſuppeditant, aut ſi cui ea quę ad victum cultumq́ꝫ pertinent, ſuppetant: **& viderit fratrem ſuū neceſſitatem habentem**, pro neceſſitatem habentem, χρείαν ἔχοντα: χρεία autē & neceſſitatem ſignificat & indigentiam: ideoque mallem hic vertere, rei alicuius indigentem: ne quis auaritiæ ſuę, prętextū neceſſitatis obducat, aſſerens ſubueniendum eſſe fratri tantum in neceſſitate: qui ergo viderit eū rei alicuius egētem, & clauſerit viſcera ſua. i. charitatem & benignitatē animiq́ꝫ affectū (ſic enim vſurpat ſcriptura ꝓ viſcera) quomodo charitas dei manet in eo?

10. **Filioli non diligamus verbo neq̧ lingua, ſed opere & veritate**: propter ſimulatas & fictas amicitias dicit, quæ ne nomen quidem amicitiæ habent: vult ergo non eſſe duplices animo, ſed ore & opere ſynceros. Et in hoc inquit cognoſcimus quòd ex veritate ſumus, ſi corde atque ore vere diligimus. **Et in conſpectu eius ſuadebimus corda noſtra**: græca habent ἔμπροσθεν αὐτοῦ πείσομεν τὰς καρδίας, nouus loquendi modus tā gręce quàm latine. neque inueni qui hunc locum explicaret, Beda exponit in conſpectu eius ſuadebimus corda noſtra, hoc eſt tales cogitationes corda noſtra habere ſuadebimus, quæ diuinis ſint dignæ cōſpectibus: hęc ille. ſed quid ad rē & loci explicationē? græci explicāt τὰς καρδίας ἡμῶν, τὴν συνείδησιν ἡμῶν, id eſt conſcientiā noſtram. πείσομεν autē non explicant: Quū autem πείθω,

ſignificet perſuadere & cõfidere, mihi ſignificare poſſe videtur hoc loco πείσομεν τὰς καρδίας ἡμῶν, perſuaſiſſimam reddemus & confidentem conſcientiam noſtram, coram deo: vt ſit ſenſus, ſi non verbo tatum & lingua, ſed corde & opere fratres diligemus: confidentem & ſecuram reddemus corã deo conſcientiam noſtram: Quoniam ſi reprehenderit, vel condemnauerit nos cor noſtrum. i. conſcientia noſtra, tãquam aliud loquentes, aliud ore meditantes: maior eſt deus corde noſtro et nouit omnia. i. ſi cor noſtrum tantillum membrum, & tam anguſtam conſcientiam noſtram latere non poſſumus, quin nos ipſa arguat & damnet, aliud ore gerentes aliud in pectore: quomodo καρδιογνώστην & omnia ſcientem deum latere poterimus? ore ergo & corde diligamus, vt ſic diligentes ſecuram & confidentem cõſcientiam coram deo habeamus: alioqui quomodo non titubabit illius cõſcientia, qui quũ mundum latuerit ſimulate diligens, deũ latere non poterit cordiũ ſcrutatorẽ, Quòd ſi nos, inquit, non reprehenderit vel condemnarit (vtrũq; enim ſignificat καταγινώσκειν) cor noſtrum, fiduciam habem⁹ ad deũ. i. confidentes & ſecuri ſumus coram deo, neque trepidãtes aut vacillãtes.
11. Et in hoc ſcimus quoniam manet in nobis, ex ſpiritu quem dedit nobis: ſi ex ſpiritu intelligimus viſibilem ſpiritus ſancti gratiam) ſoli hoc dicere poterunt qui eam aſpectabili ſigno in primitiua eccleſia recipiebant: ſed ꝓ ex ſpiritu videntur græca ſcholia exponere pro ſpirituali dono & gratia dilectionis: quaſi dicat Ioãnes ex hoc cognoſcim⁹ nos manere in deo, nimirum ex illa ſpirituali gratia dilectionis, quã impartitus eſt nobis: quia qui vere & nõ ficte fratrem diligit, deum diligit, atq; ita in eo manet: Videtur tamen obſequentem locũ de miſſione ſpiritus ſancti viſibili & inuiſibili loqui.
1. Chariſſimi nolite omni ſpiritui credere: quia prædixerat quòd nobis hinc innoteſcit deum manere apud nos, quia ſpiritum eius in nobis habere.

Ioan. 5.d. & 17. a. ſunt placita corã eo, facimus. Et hoc
eſt mandatum eius. Vt credamus in
nomine filij eius Ieſu Chriſti: & di-
ligamus alterutrum, ſicut dedit man
Ioan. 13.d. & 15. b. datum nobis. Et qui ſeruat mandata
eius: in illo manet, & ipſe in eo. 11 &
in hoc ſcimus quoniam manet in no
bis, ex ſpiritu quem dedit nobis.

ARGVMENTVM cap. 4.

¶ Probationem vult fieri ſpirituum, eorũmq; diſtinctionem aperit: poſtmodum dei in nos charitate commẽdata, ad mutuam nos dilectionem hortatur: deinde foras timorem exigens, dei charitatem ſine proximi dilectione eſſe nõ poſſe oſtendit.

CAPVT IIII.

A 1 Hariſſimi, nolite omni ſpiri-
C tui credere, ſed probate ſpiri-
tus ſi ex deo ſint: quoniã multi
pſeudoprophetæ exierunt in mun-
dum. In hoc cognoſcitur ſpirit⁹ dei.
omnis ſpiritus qui confitetur Ieſum
Chriſtũ in carne veniſſe, ex deo eſt:
& omnis ſpiritus qui ſoluit Ieſum,

mus:& multi ea ætate venirent in Chriſti nomine illi tamen cõtrarij,fingẽtes ſe ſpiritum dei habere,ſubdit: nolite paſſim cuiuis ſpiritui credere, ſed probate potius ſi ſpiritus ex deo ſunt:in hoc ergo,inquit,cognoſcitur ſpirit⁹ dei: interpres legit γινώσκεται, græci habent γινώσκετε,id eſt, cognoſcite ſpiritũ dei. Omnis ſpiritus qui confitetur Jeſum veniſſe in carne, ex deo eſt, hoc de confeſſione veræ fidei per charitatem operantis intelligendum docent græca ſcholia & Didymus:alioqui & dæmones confitentur: perinde ergo intelligẽdũ. Et omnis qui ſoluit Jeſum ex deo non eſt, græca lectio habet, & omnis qui non confitetur Ieſum veniſſe in carne:ex deo non eſt. Soluere autem Ieſum, nihil aliud eſt, q̃ aliquid eorum quæ illi propria ſunt auferre, vel ſcilicet deitatem auferre,vel humanitatem detrahere: quod ab hæreticis factũ eſt:certe Didym⁹ ſumit aliquoties verbum ſoluẽdi Ieſum,pro negare eũ in carne veniſſe:de pſeudoprophetis eñi ait, per quos ſolutus Ieſus, quoniam non confitent̃ eum veniſſe in carne.

2. Et hic eſt antichriſtus, hic ſcilicet qui ſoluit Ieſum: græca pauló ſecus habent,ſcilicet καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τοῦ ἀντιχρίστου, ὃ ἀκηκόατε ὅτι ἔρχεται, id eſt,& hic eſt ſub. ſpiritus antichriſti, de quo ſcilicet ſpiritu audiſtis q̃ venit:quum ſcilicet paulò ante dixerit, ſicut audiſtis quia antichriſt⁹ venit,& nunc antichriſti facti ſunt multi:venit ergo ſpiritus antichriſti in præcurſoribus hæreticis & ſciſmaticis.

3. Et quia viciſtis eum,interpres legit αὐτὸν, græci habent αὐτοὺς.i.eos vel pſeudoprophetas ſcilicet vel antichriſtũ & mũdum,quaſi diceret nolite metuere eos:ſuperiores enim facti eſtis illis,quia ſuperior eſt qui in vobis habitat de⁹,diabolo qui illos agit. Ab hoc autẽ loco vſq; ad eum,deũ nemo vidit vnq̃,clara & facilia ſunt omnia,vbi præceptum charitatis ſæpius inculcat & repetit Ioãnes.niſi quòd hoc loco deus charitas eſt,intelligendũ eſt duplicẽ eſſe charitatem:quãdã creatam qua nos deus diligit & gratos habet, quę in

ex deo nõ eſt,[2] & hic eſt antichriſt⁹,
de quo audiſtis quoniã venit,& nũc
iam in mundo eſt. Vos ex deo eſtis
filioli,[3] & viciſtis eos,quoniam maior
eſt qui in vobis eſt, q̃ qui in mun Ioan.
do.Ipſi de mundo ſunt:ideo de mũ 8.f
do loquuntur,& mundus eos audit. B
Nos ex deo ſumus.Qui nouit deum:
audit nos. qui non eſt ex deo:non audit
nos.in hoc cognoſcimus ſpiritũ
veritatis & ſpiritum erroris. Chariſſimi,diligamus
nos inuicẽ,quia charitas ex deo eſt.Et omnis qui diligit,
ex deo natus eſt,& cognoſcit deum. D
Qui non diligit, non nouit deum: Ioan.
quoniam deus charitas eſt.In hoc ap 3.b
paruit charitas dei in nobis, quoniã
filium ſuum vnigenitum miſit deus
in mundum, vt viuamus per eum:
in hoc eſt charitas:non quaſi nos dilexerimus
deum, ſed quoniam ipſe
prior dilexit nos,& miſit filium ſuũ
propitiationem pro peccatis noſtris.
Chariſſimi,ſi ſic deus dilexit nos:& C
nos debemus alterutrum diligere. ¶

nobis à deo infundit, per quã gratioſi illi ſumꝰ, & à qua per peccatũ excidimus: huiuſmodi charitas deus non eſt, ſed à deo in nobis eſt: alia eſt charitas increata, deus ipſe ſcilicet nos diligens. Poſſemus etiã ſimpliciter intelligere dictum, deus charitas eſt. i. ſupra omnem menſuram noſtri amans, & quaſi dicas nõ modo nos impenſe amat, ſed ipſiſſima ipſe charitas eſt: quomodo etiam è cõtrario inſigniter ſceleſtum, ſcelus eſſe dicimus.

Ioan. 1.b 4 Deum nemo vidit vnquam. Si dili-
1. Ti, 6.c gamꝰ inuicem: deus in nobis manet,
& charitas eiꝰ in nobis perfecta eſt.
5 In hoc cognoſcimus ꝙ in eo mane
mus, & ipſe in nobis: quoniã de ſpi-
ritu ſuo dedit nobis. Et nos vidimus
& teſtificamur quoniã pater miſit fi
lium ſuum ſaluatorem mundi. Quiſ-
quis cõfeſſus fuerit quoniã Ieſus eſt fi
liꝰ dei: deꝰ in eo manet, & ipſe ĩ deo.
Et nos cognouimus, & credidimus
charitati, quam habet deus in nobis.
D Deus charitas eſt, & qui manet in
charitate, in deo manet, & deus in
eo. 6 In hoc perfecta eſt charitas dei
nobiſcum, vt fiduciam habeamus in
die iudicij. quia ſicut ille eſt, & nos ſu
mus in hoc mundo. Timor non eſt
in charitate, ſed perfecta charitas, fo
ras mittit timorem: quoniam timor
pœnam habet. qui autem timet: nõ
eſt perfectus in charitate. Nos ergo
diligamus deum: quoniã deus prior
dilexit nos. Si quis dixerit, Quoniã
diligo deum: & fratrẽ ſuum oderit,
mendax eſt. Qui enim non diligit
fratrẽ ſuum quem videt, deum quẽ
Ioan. 13.d & 14 b. non videt, quomodo poteſt dilige-
re? Et hoc mãdatum habemus à deo:
Ephe. 5.a vt qui diligit deum, diligat & fra-
trem ſuum.

4. Deum nemo vidit vnquam, intelligendum eſt hoc de viuente homine & de deo ĩ ipſa vera deitatis ſubſtantia: nam & Moyſes poſteriora dei tãtum vidit, faciem videre non potuit, & quotquot viuẽtes deum viderunt, in vmbra tantum & aenigmate viderunt.

5 In hoc cognoſcemus quia in nobis manet, & nos in eo, quia de ſpiritu ſuo dedit nobis. hic locus expoſitus eſt præcedente capite, numero 10. ſimiliter & ſequens, Quiſquis confeſſus fuerit, &c. in hoc capite, numero primo.

6. In hoc eſt perfecta charitas dei nobiſcum, vt fiduciam habeamus in die iudicij: quia ſicut ille eſt & nos ſumus in hoc mundo Non caret is locus ſcrupulo, Beda explicat vt τὸ ἵνα, id eſt, vt, pro ſi ſumatur, ac ſit ſenſus, in hoc eſt pfecta dei charitas. ſi fiduciã habemus in die iudicij, quia ſi pfecte deũ diligimꝰ, ſecuri & confidentes diem iudicij expectabimus: qđ autem ſequitur, quia ſicut ille eſt & nos ſumus in hoc mundo, non ſatis mihi cõiungere videtur Beda: putarem ad ſenſum ipſius ſic iungendum locum: ſi perfecta dei charitas nobiſcum eſt, fiduciam habemus in die iudicij: Quia ſi-

cut ille eſt & nos ſumus in hoc mundo, id eſt, quia ſicut ille in mundo degens perfectam charitatem habebat, ideoq; nihil principem mundi huius verebatur, dicens: Venit autem princeps mundi huius, & in me non habet quicquam, ita & nos in hoc mundo ſi perfectam habemus charitatem, ſicut ille ſumus, nihil formidantes in die iudicij principem mundi huius: vt ego cum venia quod ſentio dicam primo græca repetam, quę ſic habent: ἐν τούτῳ τετελείωται ἡ ἀγάπη μεθ' ἡμῶν, ἵνα παῤῥησίαν ἔχωμεν ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ὅτι καθὼς ἐκεῖνός ἐστι, καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, quo loco græci habent ſimpliciter ἀγάπη. i. charitas vel dilectio, neque addunt, θεοῦ. i. dei, quod habet interpres: quod de ea intelligi videtur: & mihi videtur hic eſſe ſenſus, in hoc. i. ob hoc cõſummata & perfecta fuit dei in nos charitas, vt fiduciam habeamus in die iudicij: prędixit enim in hoc ſummam dei erga nos charitatẽ apparuiſſe, quòd vnigenitum filium ſuum miſit in mundũ vt viuamus per eum: quę eſt indubie ſumma & perfecta charitas, vnicũ ſcilicet filiũ morti deſtinare, vt nos per eius mortem viuamus: & congruenter huic ſententiæ poſtmodum ſubdit, in hoc. i. propter hoc dei in nos charitas vſque ad vnigeniti ſui mortem ſcilicet, perfecta fuit & cõſummata, vt nos tam inſigne charitatis argumentum habentes ob oculos, fiduciam habeamus in die iudicij. i. nihil vereamur, ſed cũ fiducia adeamus ad thronum gratiæ ipſius: reſtat nunc ſcrupus quomodo connectantur ſequentia, quia ſicut ille eſt & nos ſumus in hoc mundo, ex græcis hunc ſenſum olfacere poſſum, quia ſicut ille eſt in hoc mundo manens in nobis, ita & nos ſumus manentes in illo, & ſicut ille in nobis ſanctitatis & puritatis & charitatis author eſt, ita nos in eo ſanctè & caſtè gerimus mortui mundo, & ſicut ille in nobis eſt ſumme nos diligens, ita & nos in eo ſumus ſummè eum diligentes, ſecundum eum verò, fratres & proximos: quod ſi indubie tales ſumus in e , qualis ipſe in nobis, (non quod ſicut omnem ſimilitudinis rationẽ exprimat) fiduciam habebimus in die iudicij, & tunc perfecta erit charitas expers omnis timoris, quia Perfecta charitas foras mittit timorem. intellige autem de timore ſeruili: nã timor filialis, qui à Dauid dicitur timor domini caſtus permanens in ęternũ, non excluditur à charitate, quippe qui à charitate procedit: quod autem de ſeruili timore intelligat, ipſe Ioannes explicat, dicens: quia timor penam habet: nam qui timore ſeruili metuit deum offendere, non tam ob deum quẽ amat, quàm ob ſupplicium quod metuit, veretur offendere.

ARGVMENTVM Cap. 5.

Fide nos ex deo gigni oſtendit, deinde veræ charitatis indicia in mãdatorum executione aperit: præterea fidei victoriam & teſtimonia de chriſto manifeſtat. Poſthæc verè credentium fiduciã in deũ proponit, ſecundũ quã pro cuiuſuis peccati remiſſione impetrare nos poſſe aſſerit, præterquã peccati ad mortem.

CAPVT V.

[1] OMnis qui credit quoniam Ieſus eſt Chriſtus, ex deo natus eſt. Et omnis qui diligit eum qui genuit: diligit & eum qui natus eſt ex eo. In hoc cognoſcimus quoniam diligimus natos dei: cũ deum A

1. Omnis qui credit quia Ieſus eſt Chriſtus. i. Meſſias promiſſus, credit autem fide nõ ficta neq; ſimplici, ſed fide per dilectionem operante, Natus eſt ex deo. i. à deo prodijt, ſic enim ſumi puto hoc loco γεγέννηται: nam non

quiſquis credit, etiam (vt vocāt) fide formata, ideo æterna prædeſtinatione genitus eſt: ſecundum quam genitum ſupra diximus non peccare peccato ſcilicet affectatæ infidelitatis: vel genitus eſt ex deo .i. filius dei eſt, quia poteſtatē dedit deus iis qui credunt in nomine vnigeniti filij eius, filios dei fieri: ita qui peccatum facit, eſt filius diaboli.

diligamus & mandata eius faciam[9].
Matt. 11.d Hæc eſt enim charitas dei: vt mandata eius cuſtodiamus: & mandata
eius grauia non ſunt. Quoniam omne quod natū eſt ex deo: vincit mundum. & hæc eſt victoria [2] quæ vin-
B cit mundum: fides noſtra. Quis eſt
1 Corinth. 15.g qui vincit mundum, niſi qui credit quoniam Ieſus eſt filius dei? [3] hic eſt
qui venit per aquam & ſanguinem Ieſus Chriſtus. non in aqua ſolum: ſed in aqua & ſanguine. Et ſpiritus eſt qui teſtificatur, quoniam Chriſtus eſt veritas. Quoniam [4] tres ſunt qui teſtimonium dant in cęlo: pater, verbū, & ſpiritus ſanctus. Et hi tres, vnū ſunt. Et [5] tres ſunt qui teſtimo-

2. Que vincit mundum. mundum hoc loco & tota hac epiſtola, infideles & mūdo mundiq; cupidinibus addictos homines intelligere oportet: quos fides vincit, quādo id quod impoſſibile iudicat mundus, fides verum eſſe manifeſte probat & conuincit.

3. Hic eſt qui venit per aquam et ſanguinem, Jeſus Chriſtus. prædixerat credentes eſſē dei filios, nūc quomodo filij fiāt ſubdit, quia Ieſus eſt qui venit vt nos deo patri in filios adoptaret per aquam baptiſmatis qua regeneramur: qua etiam baptizari ipſe dignatus eſt, vt baptiſmum nobis initiaret: per ſanguinem quoque quo purificati in paſſione ſumus: bene autem reſumit non in aqua ſolum, ſed in aqua & ſanguine: vt meminerimus paſſum eſſe noſtri gratia Chriſtum. Et ſpiritus eſt qui teſtificatur, quoniā Chriſtus eſt veritas. gręca pro τῷ Chriſtus habent, τὸ πνεῦμα. i. ſpiritus: interpres legit ὁ Χριστὸς: eſt autem ſenſus, hic eſt qui venit per aquam baptizans: & ſpiritus eſt qui teſtificatur eum venire in aqua baptizātem & baptizatum: quomodo autem teſtificatur ſpiritus, dicit Baptiſta ipſe Ioan. 1. Qui miſit me baptizare in aqua, ille dixit mihi, ſuper quem videris ſpiritū deſcēdentem & manentem ſuper eum, hic eſt qui baptizat in ſpiritu ſancto: teſtificatur autē ſpiritus de Ieſu, & ipſe teſtificatur, inquit & teſtimonium perhibē fert de Ieſu, quia ſpiritus eſt veritas: ipſe inquit, ſpiritus teſtificat: quia veracē oportet eſſe teſtem: & ipſe ſpiritus veritas eſt. ſi legimus Chriſtus, τὸ teſtificatur, refertur ad quia, ſpiritus teſtatur quia Chriſtus eſt veritas.

4. Tres ſunt qui teſtimonium dant in celo: pater, verbum, et ſpiritus ſanctus, hāc particulam quidam græci codices non habent, Hieronymi tempore omnes habebant, vnde vero ſimile eſt ab Arrianis eſſe abraſam. pater teſtimonium dedit, dicens: Hic eſt filius meus dilectus: ſpiritus, quando eum ſicuti promiſerat, miſit, teſtimonium dedit: ipſe de ſe teſtimonium dedit ſuorum operum exhibitione, quando ait, Opera quę ego facio, & nemo alius facere poteſt, ipſa teſtimonium perhibent de me.

5. Tres ſunt qui teſtimonium dant in terra: ſpiritus, aqua et ſanguis: et hi tres vnū ſunt, græca quę nunc extant nō habent in terra, & pro vnum ſunt,

habēt εἰς τὸ ἕν. i. in vnū ſunt, hoc eſt, de vno & eodem Chriſto teſtificant, quo modo etiā oportet intelligere vnū ſunt, ſcꝫ teſtificatione. Teſtificatus eſt autē ſpirit⁹, aut magis ipſi patri cōteſtificatus in baptiſmo: Teſtimoniū quoq; perhibuerunt ſanguis & aqua, ſiue quū vtrunq; ſudauit in horto morti proxim⁹, ſiue poſt mortē, quando de latere mortui fluxit aqua & ſanguis. Poſſumus etiā interp̄tari ꝙ tres ſunt qui deitatis teſtimonium dāt in cęlo: pater, verbū, & ſpirit⁹ ſanctus: & tres qui teſtimoniū dant humanitatis ĩ terra: ſpirit⁹, quē poſuit in morte, dicens: pater in man⁹ tuas cōmendo ſpiritū: aqua & ſanguis in horto ſudata, quę ſoli cōpetunt humanæ naturæ.

6. Hoc eſt teſtimoniū dei quod maius eſt, &c. in græcis codicibus deſunt hęc verba (mai⁹ eſt quoniā) & habent tantū, hoc eſt teſtimoniū dei quod teſtificat⁹ eſt de filio ſuo: propter locum hunc hoc eſt teſtimonium dei, ſcꝫ patris, græca ſcholia locum p̄cedētem, ſpiritus eſt qui teſtificatur, interpretantur de patre, qui etiam ipſe ſpiritus eſt, vt Chriſtus ſpiritus: qui qdē teſtatus ſit de filio ſuo, dicēs: hic eſt fili⁹ me⁹, &c.

7. Et hoc eſt teſtimoniū quoniā vitā eternā dedit nobis deus, et hec vita in filio eius eſt. i. p filium eius donata nobis eſt: ſi ergo vita æterna in filio eſt & nobis per filiū data à patre, in hoc eſt teſtimonium quòd ipſe deus eſt, quòd vita æterna in ipſo eſt: & ſolus deus largiri vitam æternam poteſt.

nium dant in terra: ſpiritus, aqua, &
ſanguis, & hi tres, vnū ſunt. Si teſti-
moniū hominū accipimus: teſtimo-
nium dei maius eſt. quoniā 6 hoc eſt
teſtimoniū dei, quod maius eſt: quo-
niā teſtificat⁹ eſt de filio ſuo. Qui cre Ioan. 3.d
dit in filiū dei: habet teſtimoniū dei
in ſe. Qui nō credit filio, mendacē fa
cit eū: quia nō credit in teſtimoniū,
quod teſtificatus eſt deus de filio ſuo.
7 Et hoc eſt teſtimonium, Quoniam
vitā æternā dedit nobis deus, & hæc
vita, in filio eius eſt. Qui habet filiū D
dei: habet vitā. qui non habet filium
dei: vitā non habet. 8 Hæc ſcribo vo
bis: vt ſciatis quoniam vitā habetis
æternam, qui creditis in nomine fi-
lij dei. Et hæc eſt fiducia quā habem⁹
ad deū, Quia quodcunqꝫ petierimus
ſecūdū voluntatē eius, audit nos. Et
ſcimus quia audit nos quicqd petie-
rimus. ſcimus ꝙ habemus petitiones
quas poſtulauimus ab eo. 9 Qui ſcit

8. Hec ſcribo vobis. vſq; ad τὸ & hec eſt fiducia, græca paulò ſecus habent, ſcilicet ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ἵνα εἰδῆτε ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔχετε, καὶ ἵνα πιστεύητε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. i. hæc ſcripſi vobis in nomen filij dei credentibus, vt ſciatis quòd vitam habetis æternā, & vt credatis in nomē filij dei: q̄q̄ videt̄ nouiſſima p̄ticula ſuperfluere vt credatis, cū p̄dixerit vobis credētib⁹: quod interpres vertit qui creditis.

9. Qui ſcit fratrem ſuum peccare peccatum non ad mortem, petat. Peccatum ad mortem, grȩca ſcholia explicant de peccato finalis impœnitentię, quod vtiq; planè irremiſſibile eſt, explicāt etiam de peccato μνησικακίας que

quis tenax eſt iniuriarũ.neq; planè illatas ſibi vult iniurias remittere:quod vere ad mortẽ dicit̃, quia huiuſmodi hominib⁹ raro parcit deus,ſed in reprobum ſenſum abire ſinit:vnde de huiuſmodi peccato dicit Ioannes,quaſi deſperato & deplorato, non ꝑ eo dico vt quis roget:cui loco Ioãnis apte quadrat pulchra illa exaggeratio , Eccleſiaſtici 28. aduerſus vindictæ cupidos,

fratrem ſuum peccare peccatum nõ
ad mortem,petat:& dabitur ei vita,
peccanti non ad mortem.Eſt pecca-
tum ad mortem:nõ pro illo dico,vt
D roget quis.Omnis iniquitas,peccatũ
eſt,& eſt peccatũ ad mortem. 10 Sci-
mus quia omnis qui natus eſt ex deo
non peccat:ſed generatio dei conſer-
uat eũ,& malignus non tangit eum.
Scimus quoniã ex deo ſumus:& mũ
dus totus in maligno poſitus eſt. Et
ſcimus quoniam filius dei venit : &
dedit nobis ſenſũ, 11 vt cognoſcamus

quã viſũ eſt hic explicãdi gratia, & huiuſmodi homines à vindicta deterrẽdi adiungere:eſt autẽ huiuſmodi : Qui vindicari vult à domino , inueniet vindictam, & peccata illius ſeruãs ſeruabit: Relinque proximo tuo nocenti te, & tũc deprecãti tibi peccata ſoluentur. Homo homini reſeruat irã, & à deo quærit medelam ? In hominem ſimilem ſibi nõ habet miſericordiam, & de peccatis ſuis depcatur? Ipſe dũ caro ſit reſeruat irã, & propitiationẽ petit à deo? Quis exorabit pro delictis illius ? Tam deteſtandum ergo eſt fraternę vĩdictę ſcelus,vt ꝑ eo orari noluerit Ioãnes : id eñi ſignificat quũ ait,nõ ꝑ eo dico vt roget quis. De peccato etiã infidelitatis quo quis poſt agnitũ deũ ad idola reuertit̃, & de induſtria agnitã veritatẽ impugnat, intelligit̃ hic locus:& ꝑ eo facit id quod ſequitur in fine epiſtolæ,filij cuſtodite vos à ſimulachris:Sic quoq; hunc locũ explicat Hieronym⁹ his verbis:Qui ſcit fratrẽ ſuum peccare peccatum nõ ad mortẽ,petat,& dabit̃ vita,peccãti nõ ad mortẽ. qui verò peccauerit ad mortem,quis orabit ꝑ eo?Cernis ꝙ ſi ꝑ peccatis minorib⁹ depcemur,impetramus veniam. Si pro maiorib⁹,difficilis impetratio ſit:& inter peccata & peccata magnã eſſe diſtantiã.Vnde & de populo Iſrael quia peccauerat peccato ad mortẽ,dicit̃ ad Hieremiam:Noli orare ꝑ populo hoc,nec aſſumas ꝑ eis deprecationẽ,& non obſiſtas mihi,quia non exaudiã te. quòd autẽ peccatũ ad mortẽ i Iſraele,eſſet illud ĩfidelitatis pctm̃. poſt agnitũ deũ ſc; relabi ad idola:pſpicuũ eſt ex verbis Hier .7.c.Tu ergo noli orare ꝑ populo hoc, nec aſſumas ꝑ eis laudẽ & orationẽ: & nõ obſiſtas mihi,quia nõ exaudiã te. Nõnne vides quid iſti faciunt in ciuitatibus Iuda, & in plateis Hieruſalẽ ? Filij colligunt ligna, & patres ſuccẽdunt ignem, & mulieres conſpergunt adipem,vt faciant placentas reginæ cæli,& libent dijs alienis.

10.Scimus quia qui natus eſt,&c.eadẽ ſentẽtia q̃ tertio ca.explicata eſt,ſimiliter & illud,neq; peccare põt,nõ p naturã,ſed p gratiã,vnde ſubdit,ſed gratia dei cõſeruat eũ.gręca ſec⁹ hñt,ſc; ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ θεοῦ τηρεῖ ἑαυτὸν.i.ſed genit⁹ ex deo ſeruat ſeipſum. i. obſeruat & cauet ne peccatũ illud ad mortem incurrat. fortaſſe græca habebant, αὐτὸν.i.eum:& tunc ſenſus eſſet,filius dei genitus ex deo,conſeruat eum,& malignus non tanget eum ſiue tangit. nam græca nunc habent ἅπτεται, id eſt, tangit.

11. Vt cognoſcamus verum deum. Eraſmus negat apud græcos haberi deum:tamen Veronenſis codex habet, ἀληθινὸν θεόν, & ſcholia exponunt,

verum deum & ſimus in vero filio eius. Hic eſt verus deus: & vita ęterna. Filioli, cuſtodite vos à ſimulacris. Amen.

Argumentũ epiſtolę 2. Ioãnis.

Sanctam quandam fœminam ad quam ſcribit, poſtquam illius liberorũmque ipſius fidei congratulatus eſt hortatur in charitate perſeuerare, ab hæreticis cauere, & in accepta doctrina permanere.

EPISTOLA BEATI IOANNIS APOSTOLI SECVNDA.

[1] Senior, electæ dominæ & natis eius, quos ego diligo in veritate, & non ego ſolus, ſed & omnes qui cognouerunt veritatem, propter veritatem quæ permanet in vobis, & vobiſcũ erit in æternum. Sit vobiſcum gratia, miſericordia, pax à deo patre, & à Chriſto Ieſu filio patris in veritate, & charitate. A

Gauiſus ſum valde quòd inueni de filijs tuis ambulantes in veritate, ſicut mandatum accepimus à patre. Et nunc rogo te domina, non tanquam mãdatũ nouum ſcribens tibi, ſed quod habuimus ab initio: vt diligamus alterutrum. Et hæc eſt cha- B

vt cognoſcam⁹ ipſum verum deum: & ſimus in vero filio eius Ieſu Chriſto: & poteſt ꝓ verum deũ, referri ad filium, vt quod præceſſit et dedit nobis ſẽſum, ꝛc. referatᷣ ad deum patrẽ, non modo dedit nobis ſenſum vt cognoſcam⁹ ipſum Ieſum verum eſſe deum: ſed etiam dedit, vt in ipſo vero eius filio, ſimus & habitemus. gręca pro ſimus habent ἰσμὲν, id eſt, ſumus: mihi videtur vis adferri literæ ſi legamus & interpretemur, vt ſimus in vero, id eſt, patre per filium eius. Simulachra autem à quibus obſeruare & cauere nos admonet, idola ſunt græce.

1. Senior electe domine. Græca ſcholia multis confirmant hanc epiſtolam Ioannis & ſequẽtem, eſſe Ioannis apoſtoli dilecti à deo, atque in contrarium adlata argumenta ſoluunt. Seniorẽ autem, ſiue gręco vocabulo πρεσβύτερον aiunt vocari, ſiue quòd iã prouecta ætate, ſiue ꝙ epiſcopus eſſet, & epiſcopi ĩ primitiua eccleſia preſbyteri vocarentur: electã vero dominam, ſic dici aiunt gręca ſcholia, vel à nomine ꝙ fortaſſe ita vocaretur, vel quòd electa à deo eſſet. electę ergo dominæ & natis ei⁹, ſiue liberis, &c. quod autem interpres vertit, quę permanet in vobis & vobiſcum, græca quæ nunc extãt habent ἐν ἡμῖν, καὶ μεθ' ἡμῖν, id eſt, in nobis & nobiſcum, interpres legit, ὑμῖν, & facilis eſt lapſus ab η in υ & cõtra.

2\. Multi ſeductores exierunt in mundum: interpres legit ἐξῆλθον, id eſt, exierunt: græca habent, εἰσῆλθον, id eſt, introierunt: neque multum refert ad ſenſum, vt dicantur exijſſe qui prius latebant. Qui non confitentur, inquit, Ieſum Chriſtum veniſſe in carne: quidam codices habent, Qui non confitetur Ieſum veniſſe in carnem, & iungunt cum ſequentibus, hic eſt ſeductor, & hoc modo græca ſecus habebãt quàm nũc, quæ enim nunc extant in plurali habent ὁμολογοῦντες, quod aptior videtur connexio legendo in ſingulari: qui nõ cõfitetur, hic ſeductor eſt.

ritas, vt ambulemus ſecundum man-
C data eius. Hoc eſt enim mandatum,
vt quemadmodum audiſtis ab ini-
tio, in eo ambuletis: quoniam [2] mul-
ti ſeductores exierunt in mundum,
qui non confitentur Ieſum Chri-
ſtum veniſſe in carnem. Hic eſt ſe-
ductor & Antichriſtus.[3] videte voſ-
metipſos, ne perdatis quæ opera-
ti eſtis: ſed vt mercedem plenam ac-
cipiatis. Omnis qui recedit, & non
permanet in doctrina Chriſti: deum
non habet. Qui permanet in doctri-
D na; hic patrem & filium habet. Si
quis venit ad vos, & hanc doctri-
nam non affert: [4] nolite recipere eũ
in domum, nec Aue ei dixeritis.
Qui enim dicit illi Aue: communi-
cat operibus eius malignis. [5] Ecce
prædixi vobis: vt in die domini nõ
confundamini.. plura habens vo-
bis ſcribere, nolui per chartam &
atramentum. Spero enim me futu-
rum apud vos, & os ad os loqui: vt
gaudium veſtrum plenum ſit. Salu-
tant te filij ſororis tuæ electæ.

3\. Videte voſmetipſos ne perdatis, hoc loco pro perdatis, operati eſtis, accipiatis, græca quæ nũc extant habent in prima perſona perdamus, operati ſumus, accipiamus, quod nihil ad ſenſum refert.

4\. Nolite eum recipere in domum, nec Aue ei dixeritis, vel ex hoc loco excõmunicationis facultas intelligitur, quãdo hæretici, interdici domo & ſalutatione iubentur: nã ita extra hominũ cõmercia ſunt & cõmunionem. Similiter dicit Paulus, hæreticum hominẽ poſt vnam & alterã correptionem deuita.

5\. Ecce prędixi vobis, hæc verba ab hoc loco vſque ad τὸ plura habẽs, &c. græca quę nunc extant nõ habent; quod vero ſequitur, Spero me futurum ad vos, futurum dixit pro venturum, nam græce eſt ἐλθεῖν.

Argumentum epiſtolæ 3.

Caio quidam ſcribit fidei eius & charitati in fratres congratulans, deinde Diotrephem *accuſat, &* Demetrium *laudat.*

EPISTOLA BEATI IOANNIS APOSTOLI TERTIA.

Enior Caio chariſſimo, quē ego diligo in veritate.[1] Chariſſime, de omnib⁹ orationē facio proſpere te ingredi & valere, ſicut proſpere agit anima tua. Gauiſus ſum valde venientibus fratribus, & teſtimoniū perhibētibus veritati tuæ: ſicut tu in veritate ambulas.[2] Maiorem horum nō habeo gratiam, quàm vt audiam filios meos ī veritate ambulare. Chariſſime,[3] fideliter facis quicquid operaris in fratres: & hoc in peregrinos, qui teſtimonium reddiderunt charitati tuæ in conſpectu eccleſiæ: quos, bene facies, deducens digne deo. Pro nomine enim eius profecti ſunt, nihil accipientes à gentilibus. Nos ergo debemus ſuſcipere huiuſmodi: vt cooperatores ſimus veritatis. Scripſiſſem forſitan eccleſiæ: ſed is qui amat primatum gerere in eis, Diotrephes, nō recipit nos. Propter hoc ſi venero, commonebo eius opera quæ facit: verbis malignis garriens in nos. Et quaſi nō ei iſta ſufficiant: neque ipſe ſuſcipit fratres, & eos qui ſuſcipiunt, prohibet; & de eccleſia eijcit. Chariſſime, noli imitari ma-

A

B

C

1. Chariſſime de omnibus orationē facio proſpere te ingredi. græce eſt ἀγαπητὶ, περὶ πάντων εὔχομαί σε εὐοδοῦσθαι καὶ ὑγιαίνειν καθὼς εὐοδοῦταί σου ἡ ψυχή. εὔχομαι autē quod optare & orare ſignificat, vtroq; modo ſumi pōt: opto ſiue oro in oībus negocijs tuis proſpere vt agas & recte valeas, ſicut proſpere agit anima tua .i. ſicut animo vales, ita opto & oro, vt quod ad cætera negotia tua attinet proſpere habeas, ac recte valeas.

2. Maiorem horum nō habeo gratiam. Interpres legit χάριν .i. gratiā, græca quæ nunc extant, habēt χαρὰν .i. gaudiū, & hoc modo ſenſus eſt: maiorem nulla ex re lætitiam capio, ꝙ̄ cum audio filios meos ī veritate ambulare, primo modo: Maiorem mihi gratiam præſtare nō poſſunt filij mei, ꝙ̄ ſi eos audiam in veritate ambulare.

3. Fideliter facis: græce τὸ πιστὸν .i. rem fideli dignā facis, quicquid operaris in fratres: quos benefacies deducēs digne deo, græce προπέμψας .i. ſi comitatus fueris aut honoris grā deduxeris, digne deo .i. pro dignitate quæ deo credentes decet. Scripſiſſem, græce ἔγραψα .i. ſcripſi: interpres legit ἔγραψα ἄν .i. ſcripſiſſē. Reliqua ſunt facilia, niſi ꝙ pro cōmonebo eſt ὑπομνήσω, quod ſignificat ſuggerā, vel in memoriam reducā, ꝓ eos qui ſuſcipiunt, eſt τοὺς βουλομένους, id ē, volentes ſuſcipere.

D lum,ſed quod bonum eſt. Qui bene facit,ex deo eſt: qui male facit,non videt deum. Demetrio teſtimonium redditur ab omnibus, & ab ipſa veritate. Sed & nos teſtimonium perhibemus,& noſti quoniam teſtimonium noſtrum verum eſt. Multa habui tibi ſcribere , ſed nolui per atramentum & calamum ſcribere tibi. Spero autē protinus te videre, & os ad os loquemur. Pax tibi. Salutāt te amici. Saluta tu amicos nominatim.

¶Argumentū in epiſtolā Iudæ.

Eadem penè eſt Iudæ apoſtoli epiſtola, cū ſecundo capite alterius epiſtolæ Petri: Admonet enim fideles ab hæreticis cauere,quorum mores & ingenia perbellis metaphoris egregie depingit: hos ergo obſeruare,virorum autē apoſtolicorum mandata ſeruare hortatur,deinde deo commendatis illis epiſtolam claudit.

BEATI IVDAE APOSTOLI EPISTOLA CATHOLICA.

[1] Vdas Ieſu Chriſti ſeruus frater autē Iacobi:
A his qui ſunt in deo pa-
1 tre dilectis,& Chriſto Ieſu conſeruatis,& vocatis,miſericordia vobis , & pax , & charitas impleatur.

Chariſſimi,[2] omnem ſolicitudinem faciens ſcribendi vobis de communi veſtra ſalute , neceſſe habui ſcribere vobis:[3] deprecans ſupercertari ſemel

1. Iudas Ieſu Chriſti frater autē Iacobi,&c. Iudas is eſt quē ad differentiam Iſchariotæ Matthæus & Marcus Thaddæum appellant. Iudas ergo ijs, inquit, qui ſunt i deo patre dilectis, &c. ſalutem. pro dilectis Eraſmus vertit ſanctificatis, aſſerens , græca habere ἡγιασμένοις: at textus Veronēſis habet ἠγαπημένοις .i. dilectis: & ſcholia ſimiliter exponūt. Et Ieſu Chriſto cōſeruatis .i. per Ieſum Chriſtum conſeruatis,vt datiuus græcus iūgatur cū ἐν .i. in, & pro ablatiuo ponatur nō datiuo non multum autem refert ad ſenſum: pro adimpleatur , græca quæ nunc extāt legunt πληθυνθείη .i. multiplicetur: interpres legit πληρωθείη.

2. Omnem ſolicitudinē faciens ſcribēdi vobis. græca ſic habēt, πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος γράφειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, ἀνάγκην ἔσχον γράψαι ὑμῖν: quó loco τὸ περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, &c. referri poteſt ad τὸ γράφειν, & tunc ſenſus eſt,quum vehementi deſiderio tenerer ſcribendi ad vos de communi veſtra ſalute; neceſſarium duxi vobis ſcribere. poteſt etiā referri ad τὸ ἀναγκὴν ἔσχον, & tūc ſenſus eſt: Qui vehemēti deſiderio ad vos ſcribēdi tenerer, neceſſariū duxi de cōmuni vr̃a ſalute ad vos ſcribere.

3. Deprecans ſupercertari,&c. obſcura eſt hæc ſententia. græca habent παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι, τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίστει

Eraſmus in annotationibus putat & aſſerit τοῖς ἁγίοις. i. ſanctis, referri ad ἐπαγωνίζεσθαι, non ad τῇ τῇ πίστει, ſed repugnat opinioni Eraſmi quòd τὸ τοῖς ἁγίοις, mediat inter τὸ τῇ παραδοθείσῃ, & τῇ πίστει, & ἐπαγωνίζεσθαι ad viciniorem datiuum, ſcilicet τῇ παραδοθείσῃ πίστει referri debet, mihi autem videt̃ hic ἐπαγωνίζεσθαι ſumi ꝓ laborare ac certare, & ἐπὶ, in cõpoſitione, cũ datiuo idem ſignificare quod pro, & tunc τὸ ἐπαγωνίζεσθαι referri poteſt vel ad Iudæ perſonam, vel ad perſonã eorum ad quos ſcribit: primo modo ſenſus eſt, obſecrans nõ modo vt ſcribam, ſed vt laborem vel decertem pro fide quæ ſanctis tradita eſt: vel obſecrãs aut adhortãs (vtrũq; enim ſignificat τὸ παρακαλῶν) vt laboretis ac decertetis pro fide quæ ſemel tradita eſt ſanctis, nec temere poſitum eſt ſemel tradita: quaſi diceret, ne quærite aliam poſthæc fidem quàm quæ ſanctis tradita eſt.

traditæ ſanctis fidei. [4] Subintroierũt B
enim quidã homines (qui olim præſcripti ſunt in hoc iudicium) impij, domini noſtri gratiam transferentes in luxuriam, & ſolum dominatorẽ, & dominum noſtrum Ieſum Chriſtum negantes. [5] Commonere autẽ vos volo, ſcientes ſemel omnia, quò Ieſus populum de terra Aegypti ſaluans, ſecundo eos qui non credide-

4. **Subintroierunt enim quidam homines.** græce παρεισῆλθον, quod verbũ miror non ſemel ab Eraſmo verſum eſſe per obiter: quum παρὰ, hoc loco in compoſitione ſignificet clàm & latenter, quod hæreticis quadrat: qui non ſtatim ſuas hæreſes vomunt, ſed inter Chriſtianos & fideles clàm ſe inſinuant: certe, ſub, in prępoſitione idẽ ſignificat quod παρὰ i. clàm. ſubintroierunt ergo quidã impij. **Qui præſcripti erãt ad hoc iudiciũ** i. de quib⁹ olim pręſcriptum & pręnũciatũ erat ꝙ ita de Chriſto impie opinaturi & iudicaturi erãt. vel præſcripti in hoc iudicium i. in hanc dãnationẽ prædeſtinati, quaſi dicas in hunc reprobũ ſenſum, quę illis eſt peccatorũ pœna, olim prædeſtinati. **Domini gratiã transferentes in luxuriã.** i. domini gratia, quę nõ ſtatim in peccantes animaduertit, vt quondam lex Moſaica, abutentes ad ſuas luxurias impune (vt putant) perpetrãdas. Didymus hic hæreticos notari aſſerit, qui ꝑtextu diuinæ gratiæ prædicatæ & libertatis euãgelicæ, omnẽ permittebant luxuriam, illi impenſiſſime ipſi vacantes. certe græca ſcholia, Nicolaitarũ, Valentinianorũ & Marcioniſtarũ flagitioſam libidinẽ his verbis taxari aiunt. de quibus dicit apoſtolus, **Solum dominatorem & dominum noſtrũ Jeſum Chriſtum negãtes**, græca habẽt τὸν μόνον δεσπότην θεὸν καὶ κύριον ἡμῶν ἰησοῦν χριστὸν ἀρνούμενοι, hoc eſt ſolũ dominatorẽ deum & dominũ noſtrũ Ieſum Chriſtum negantes. Eraſmus exponit, deũ qui ſolus eſt herus, vt deus dicatur pater, ſed gręci cum patrem ſignificant, articulum addere ſolent qui hic deeſt, ideo vtrunq; de Chriſto intelligendũ eſt, qui ſolus δεσπότης. i. dominus, & κύριος. i. dominator & auctoritate valens dicitur: non quòd ſolus excludat patrem & ſpiritum ſanctum: ſicut pater ſolus bonus, non excludit bonum filium, neque ſpiritum ſanctum.

5. **Commonere autem vos volo ſcientes ſemel omnia.** Interpres pro omnia legit πάντα, græca quæ nunc extant habent τοῦτο. i. hoc: & pro cõmonere gręce eſt ὑπομνῆσαι quod ſignificat in memoriam reducere: dicit ergo, nõ volo vos docere, quaſi planè ignorantes, ſed in memoriam reducere id quod ſemel ſciuiſtis, ꝙ Ieſus ſiue dominus, vt nũc græca habent, populũ de terra Aegypti ſaluans, ſecũdo eos qui non crediderunt in deſerto ꝑdidit: hoc autẽ

exemplum diuinæ iuſtitiæ & ſequentia illis inculcat, vt à peccatis ijs exemplis edocti abſtineant.

6. Angelos autem qui nō ſeruauerunt ſuum principatum, græce τὴν ἀρχὴν quod principatū & dignitatē ſignificare poteſt, & originem: hoc eſt qui dignitatem ſuam non retinuerunt, vel qui non ſeruauerunt primæuam ſuam

runt pdidit:[6] angelos autē qui nō ſer
Nũe. 14.f uauerunt ſuum principatū, ſed dere-
liquerunt ſuum domicilium, in iudi-
ciū magni diei, vinculis æternis ſub
Geñ. caligine reſeruauit. Sicut Sodoma &
19.e Gomorrha, & finitimæ ciuitates ſi-
C mili modo exfornicatæ, & abeuntes
poſt carnem alteram, facti ſunt exē-
plum, ignis æterni pœnam ſuſtinen
tes.[7] ſimiliter & hi carnem quidem
maculant, dominationē autem ſper-
nunt, maieſtatē autem blaſphemāt.
[8] Cum Michael archangelus, cū dia-
bolo diſputās altercaretur de Moyſi
Zac. 3 a corpore, non eſt auſus iudicium in-
Eccli. 21.d ferre blaſphemiæ, ſed dixit: Imperet

originē in qua erant conditi, ſed reliquerunt ſuū domicilium habitationē ſcilicet cæleſtē, aut deū in quo habitabāt, eos inquā in iudicium magni dei, vinculis æternis ſub caligine ſeruauit: idē qđ Petrus 2. cano. 2. quod angelis peccantib⁹ nō pepercit, ſed caliginoſis vinculis in tartarum detruſos, ad diē iudicij ſeruauit cruciandos. legendū eſt autē hoc loco magni diei, nō magni dei, vt corrupti codices habent: nā græce eſt ἡμέρας. Simile quoq; exemplum iuſtitię diuinæ adfert quod Petrus de Sodoma & Gomorrha, quos poſt carnem alteram abijſſe dicit. i. vt græca ſcholia aiunt maſculā: quæ altera eſt, quia aliena neq; congrua generationi, q̄a caro maſcula & fœminea quod ad generationē attinet, vna caro ſunt, caro autem maſcula, & alia maſcula, duæ ſemper ſunt.

7. Similiter & ij carnem quidem maculant, græci habent ante τὸ carnem maculant ἐνυπνιαζόμενοι. i. dormientes vel inter ſomniandū, alludit autem ad illuſiones & pollutiones nocturnas. quod vero ait dominationem ſpernūt, ſimile eſt ei quod antè Petrus 2. cap. 2. ait, dominationem cōtemnunt: Dominationem autem ſiue græce κυριότητα, Hieronymus vocat dominos, quibus poteſtas eſt in ſubditos: Epiphanius Cypri epiſcopus interpretatur diuinæ naturæ auctoritatem. Quod vero interpres habet maieſtatem blaſphemant, græci habent δόξας. Hyreneus κυριότητα, quod ante præceſſit & dominationem interpretatur, ſacrificium corporis dominici, quod ipſi contemnunt, dum impudicitijs quibus vacant illud conſpurcant: δόξας autem, id eſt glorias, interpretatur vetus & nouum teſtamentum, quòd teſte Paulo ad Corinth. neutrum ſine gloria fuerit: græca ſcholia δόξας, eccleſiaſticas dignitates interpretantur. Dominationem ergo ſiue dei & Chriſti, ſiue hominum in dignitate cōſtitutorum ſpernunt: & maieſtatem, id eſt, homines publica dignitate & auctoritate fungentes, blaſphemant.

8. Quum Michael archangelus. gręca paulò cōmodius nectunt ſentētias, habent enim ὁ δὲ Μιχαήλ. i. Michael autē archāgelus cū diabolo diſputans, dum altercaretur de corpore Moyſi, nō eſt auſus inferre iudicium blaſphemiæ. i. illum blaſphemare, illum conuicijs & maledictis inceſſere, ſed dixit: imperet tibi deus. hic autem locus refertur ad id quod præceſſit, maieſtatē

tibi deus.' hi autem quæcunq; qui- D
dem ignorãt, blaſphemant:quæcũq;
autem naturaliter tanquã muta ani-
malia norunt, in his corrumpuntur.
10 Væ illis, qui in via Cain abierunt: Geñ. 4.b
& errore Balaã, mercede effuſi ſunt, Nũe. 21.d
& in cõtradictione Core perierunt. Nũe. 16.a

blaſphemant, & ad id quod ſequitur: ij autem quæcunq; ignorant blaſphemant, &c. quaſi diceret non verentur neq; deum neq; homines auctoritate ac dignitate valentes blaſphemare, quum interim Michael archangelus diabolum blaſphemia & conuiciis dignum, ſecum de Moyſi corpore altercantẽ non ſit auſus blaſphemare, ſed tantum illi dixit: Imperet tibi deus, ſiue increpet te deus, nam ita græci legunt ἐπιτιμήσαι σοι, & Hieronym⁹ aduerſus Rufinum legit, increpet tibi deus. Quomodo vero de Moyſi corpore & quando altercatus ſit cum diabolo Michael, in ſcripturis quæ extant, nõ legitur: ex ſcriptura apocrypha ſumpſiſſe videt̃ Iudas. Beda aſſerit non deſore qui Moyſi corp⁹ plebem Iudaicã interpretẽtur, cuius ille dux fuerit in terris, ſicut eccleſia gentiũ corpus Chriſti dicit̃: Si de vero Moyſi corpore altercatũ fuiſſe intelligat̃, puto intelligendum eſſe φ corp⁹ Moyſi ſubſtulerit angel⁹, ne illud mortuũ adorarẽt poſthęc Iſraelitę proni ad idololatriã, diabolum autẽ cum eo altercatum vt in terris maneret: certè vt putem ſublatũ ab angelo adducor ex ea ſcriptura quæ habet̃ Deut. vltimo: Et non cognouit homo ſepulchrum eius vſq; in præſentem diem.

9. Ij autem quecunq; quidem ignorant blaſphemant. græca ſcholia ſic interp̃tãtur, οὗτοι δὲ περὶ δογμάτων ἃ οὐκ οἴδασι βλασφήμους συντιθέασι λόγους. i. hi autem de dogmatib⁹ quæ non nouerunt blaſphemos ſermones cõtexunt: Quecunq; autem naturaliter tanquã bruta animalia norunt in ijs corrumpuntur. i. in ijs quæ naturaliter norunt, ſiue quorum naturalem tantum cognitionem habent, corrumpunt̃, non deliberantes an ea licent nec ne. pro eo autẽ quod interpres habet norunt, græca habent ἐπίσανται, quod ſignificat norunt vel ſciunt potius: quum autem brutis ſcientia minime competat, ego puto veterem lectionem græcis fuiſſe ἐφίσανται, ſed φ in π verſum. ſignificat autem ἐφίεμαι, inter alia appeto, quod huic loco maxime quadrabat: quæcunq; autem naturaliter tanquam bruta animalia appetunt in ijs corrumpuntur. i. ijs abutuntur vſq; ad corruptionem animæ & aliquãdo corporis interitum: certè græca ſcholia ἐπίσανται ſic interpretantur ὅσα δὲ φυσικῇ ὁρμῇ ἀδιακρίτως ὡς τὰ ἐπίσανται ζῷα, ταῦτα μετὰ διακόσιν, ὡς ἵπποι θηλυμανεῖς ἢ χοῖροι. i. temere ac ſine delectu autem quæcunq; naturali appetitione tanquam bruta animantia norunt, hæc ſectantur: velut inſanientes fœminarumq; appetentes equi, aut porci.

10. Veh illis qui in viam Cain abierũt. græca pauló ſecus habent, pro ουἁ habent ὅτι i. quia. Veh, illis ideo quia in viam Cain abierunt. i. iter Cain ſecuti ſunt, dum pręinuidia fratres interimunt ſiue corporaliter, ſiue vt græca ſcholia explicant, prauis doctrinis ſpiritualiter. Et errore Balaam mercede effuſi ſunt. vbi τὸ Balaam nõ ad mercedẽ referri poteſt, quaſi dicas errore ſiue p errorem, Balaam mercede effuſi ſunt ſiue circunfuſi, vtrunq; eñ ſignificat τὸ ἐκχύομαι. quia ſicut lucri gratia, maledicturus Iſraelitis venerat Balaã, ita lucri & quęſtus gratia peruerſa annunciant dogmata. Vel errore Balaam effuſi ſunt. mercede, hoc eſt propter mercedem ſiue mercedis gratia: quaſi dicas, in ſimilem cum Balaã errorẽ defluxerunt & lapſi ſunt propter mercedem. i. dum quæſtum amant: quia ſicut mercedis gratia maledicturus Iſrael veniebat, ita illi viros excellentes & conuicijs laceſſunt, & vt prædixit ma-

ieſtatem blaſphemant, *Et in contradictione Core peribunt* .i. ſicut Core aduerſus Moyſem erigere ſe volens & illi contradicere, perijt: ita illi eccleſiæ rectorib⁹ cōtradicentes, peribunt. Viſum eſt optime lector integram & pulcram eius loci expoſitionem adiungere, quā adfert Beda huiuſmodi: Viam Cain abeunt, qui ꝓpter inuidiam meliorū nomen ſibi doctorū quo honorificentur, aſſumunt. Et errore Balaam effuſi ſunt: qui ꝓ amorē terreſtriū cōmodorū veritatē, quā ipſi norunt, impugnant. Contradictione Core, qui viuus ad inferna deſcendit, intereunt: quicūq; appetitu indebiti primatus ſeſe ab vnitate ſanctæ eccleſię ſecernūt, ſcienteſq; & præuidentes quantū mali gerant, ad ſcelerū tamē tartara deſcendūt.

11 Hi ſunt in epulis ſuis maculæ con
2.pet. 2.d uiuantes, ſine timore, ſemetipſos pa-
ſcentes. 12 nubes ſine aqua quæ à ven-
tis circunferūtur, arbores autumna-
les, infructuoſæ, bis mortuę, eradica-
tæ. fluctus feri maris, deſpumantes
ſuas confuſiones, ſydera errantia.
E Quibus procella tenebrarum ſerua-

11. Hi ſūt in epulis ſuis maculę cōuiuātes. interpres ꝓ maculæ legiſſe videt̃ σπίλοι, quū tñ cōſtāter gręci codices habeāt σπιλάδες, de quo poſtea dicem⁹: ꝓ eo autē q̄d eſt verſū epulis ſuis, gręci hñt ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν .i. in cōuiuijs vr̄is, interp̄s legit, αὐτῶν .i. ſuis: ἀγάπας autē antiqui Chriſtianorū cœnas & frugi cōuiuia vocabāt, ἀπὸ τῆς ἀγάπης .i. à dilectione: q̄ cōfirmandę charitatis & dilectionis gr̄a in cōuiuijs veſcerent̃: σπιλάδας autē ſaxa ſunt cōcaua & rupes in aquis cauernoſæ, q̄ naufragiū ferè nauigātib⁹ adferre ſolēt, nō præuiſæ. Græca ſic habēt, οὗτοί εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες συνευωχούμενοι ἀφόβως, ἑαυτοὺς ποιμαίνοντες. Eraſm⁹ nō intellectū hunc locū ſic vertit: Hi ſunt inter charitates vr̄as maculę inter ſe cōuiuātes, abſq; vllius timore ſuopte ductu arbitrioq; viuētes: primū ταῖς ἀγάπαις, ppterā hoc loco charitates vertit: nunq̄ eñ aut raro ꝓ dilectione in plurali ſumit̃, αἱ ἀγάπαι. deīde σπιλάδες male vertit maculas, porrò etiā συνευωχούμενοι vertit īter ſe cōuiuātes, quod poti⁹ vertēdū erat, vnà vobiſcū epulātes aut cōuiuātes: demū ἑαυτοὺς ποιμαίνοντες q̄d vertit ſuo ductu ſuoq; arbitrio viuētes, lōge meli⁹ interp̄s vertit, ſeipſos paſcētes: intelligit eñ de hęreticis q inſtar Balaā quęſtus gr̄a veritatē oppugnarēt agnitā, & neglecta ouiū ſalute q̄ſtui tñ ſtuderēt: q̄q̄ eñ ποιμαίνειν ſignificare pōt rego, nō tñ ſtatim ſignificabit ſuo arbitratu viuere: neq; eñ bene inſtituti reges, ſuo ductu viuūt, ſed ex p̄ſcripto legū: Quod vero græce eſt ἀφόβως & Eraſm⁹ vertit abſq; vlli⁹ timore, vno autē verbo intrepide dicit̃, referri pōt ad συνευωχούμενοι .i. cōuiuātes, vel ad ἑαυτοὺς ποιμαίνοντες .i. ſeipſos paſcētes, ſed præſtat referre ad συνευωχούμενοι. Totū autē locum ego ſic vertere: Hi ſunt in cōuiuijs vr̄is, tanq̄ cōtragoſa in mari ſaxa & cauernoſæ rupes, ac tenię vobiſcū ītrepidè cōueſcētes, ſeipſos paſcētes: bñ autē σπιλάδας, & cauernoſas maris rupes eos appellat, q̄ quēadmodū eæ nō p̄uiſę naufragiū adferūt nauigātib⁹, ita huiuſmodi impoſtores dū ſimulata amicitia ītrepidè Chriſtianorū cōuiuia adeſūt, niſi p̄uident̃ & obſeruant̃, periclitari & naufragari faciūt cōueſcentiū aīas: quod autē σπιλάδας vocat, Pli. in p̄fatione lib 3. tenias vocat, dicēs: Frequētes qppe teniæ cādicātis vadi nautas territāt: fluct⁹ eñ ſcopulis allidētes cādicant & ſonitum ēdūt: ideoq; argumēto ſunt nautis ſubt⁹ latere tenias & ſcopulos ſiue σπιλάδας q̄ eos territāt: quod aūt ait ſeipſos paſcentes, intelligit non charitatis ſed quæſtus gratia illos oīa factitare.
12. Nubes ſine aqua que a ventis circunferuntur, græce ἄνυδροι, id eſt, inaquoſæ, recte vero inaquoſis nubib⁹ ſimiles facit, quēadmodū enim quāto

minus de aqua nubes habent, tãto leuiores facilius à ventis agitantur: quæq; loca pertranſierint, ea nequaq̃ imbrib⁹ irrigant, ſed caligine obtenebrant: ſic hæretici ſalutari aqua ſapientiæ, qua carent, in quas inciderint animas nõ irrigant, ſed inſanis & peruerſis opinionibus ſuis obtenebrant, ad omnes inanium doctrinarũ ventos impellente dæmone agitati: Arbores autũnales infructuoſe, bis mortue, eradicate. Arbores autũnales vocat hæreticos, q autumni tẽpore præſertim in Iudæa & calidis regionibus nõ modo appetente autumno poma nulla extant, vtpote iam collecta, ſed & folia decidunt: vnde & pro ea tẽpeſtate infructuoſæ dicũtur. & bis mortue, quia fructu ſpoliatæ & folijs: quales ſunt hæretici corpore & anima mortui, nullũm bonorum operũ fructum ex ſe producentes: & ideo ſunt velut arbores eradicatæ, quia omnis palmes nõ ferens fructũ eradicabit & in ignem mittetur. Fluctus feri maris, deſpumantes ſuas confuſiones. Feri nominatiui caſus pluralis eſt, & refertur ad fluctus: græce κύματα ἄγρια. i. feri fluctus maris. Hũc locũ præclare ſic exponit Beda: Fluctus feri maris ſunt peruerſi doctores: quia & in ſemetipſis inquieti ſemper, tumidi, tenebroſi & amari ſunt, & pacẽ eccleſiæ quaſi ſtabilitatẽ firmitatemq; obicum ſemper impugnare nõ ceſſant. Sed tales recte dicuntur deſpumantes ſuas confuſiones: quia inſtar tumentiũ vndarũ quãtò altius ſe ſuperbientes attollunt, tantò amplius confuſi, quaſi in ſpumas leuiſſimas diſſoluunt & pereunt. Sydera errãtia, quibus procella tenebrarũ in ſempiternum reſeruata eſt. pro verbo procella græce eſt ζόφος. quod & caliginem ſignificat. Libet & expoſitionẽ huius loci adferre ex Beda: Sidera errantia quæ ſunt ſeptem, nunq̃ in eodẽ loco vbi pridie fecerãt ortum vel occaſum, faciunt: ſed modo ad infima Zonæ brumalis deſcẽdunt, modo ad alta Zonæ ſolſtitialis aſcẽdunt: modo mediam Zonæ æquinoctialis lineam repetũt. Sic nimirum, ſic ſunt hæretici, qui lucem veritatis promittentes, nunquam in eodem ſtatu docendi perdurant: ſed modo ſic, modo ſic doctrinã ſuam informantes, ipſi vtiq; quàm ſit contemnenda lucis oſtentatio quam pollicentur, inſinuant.

tã eſt in æternũ. 13 Prophetauit autẽ
& de his ſeptimus ab Adam, Enoch,
dicens, Ecce vẽnit domin⁹ in ſanctis Apo. 1.b
millibus ſuis, facere iudicium contra
omnes, & arguere omnes impios de
omnibus operibus impietatis eorum
quibus impie egerunt, & de omnib⁹
duris quæ locuti ſunt contra eum
peccatores impij. 14 Hi ſunt murmuratores, queruloſi, ſecundũ de-

13. Prophetauit autẽ & de ijs ſeptimus ab Adã, Enoch. Hic locus ex apocrypha quadã ꝓphetia ſũptus eſt, q̃ Enoch tribuit, nõdũ em̃ ea ætate definit⁹ erat ordo librorũ eccleſiaſt. Locus autẽ allegat⁹ facit ad ꝓbandũ nõ impune hmõi hoĩbus futurũ, neq; indiget explicatione, niſi ꝙ paulũ variat à græco. in q̄buſdã latinis codicib⁹ ſcribit, Ecce veniet domin⁹, quũ græce ſit ἦλθε. i. vẽnit in p̃terito, q̃q̃ huiuſmodi p̃terita more Hebræorũ ꝓ futuris aliq̃n ponãt: quod interp̃s habet quib⁹ impie egerũt, græci ὧν ἠσέβησαν, poteſt, ὧν, verti in p que aut quibus, quomodo vertit interp̃s, vel in que, quæ impie illi egerunt. Quidã latini codices habebãt locuti ſunt cõtra deũ, ꝓ quo græci habent κατ᾽ αὐτοῦ. i. contra eũ, q̃q̃ ſenſus idẽ. quæ ſequũt vſq; ad hũc locũ, hi ſũt q ſegregãt ſemetipſos, explicatione nõ egent, niſi ꝙ loquẽs de apoſtolis, vbi ait qui dicebãt vobis, &c. ꝓ qui græci hũt ὅτι. i. q̄a, ſed nihil ad ſenſũ refert.
14. Hi ſunt qui ſegregant ſemetipſos. græca quæ nunc extant non habent

ſemetipſos,quod forte noſter interpres legit, ſed tãtum ἀποδιορίζοντες, id eſt ſegregantes: græca ſcholia interpretantur quòd à communione eccleſiæ & fidei fratres fideles ſubtrahunt & ad ſua conciliabula abducunt. Animales autem vocantur grçce ψυχικοὶ ἀπὸ τῆς ψυχῆς,vt ψυχὴ carnalem viuendi rationem ſignificet:quaſi ea tantum ſpectantes quæ ad vitam pertinẽt animalem & præſentẽ:

ſideria ſua ambulantes, & os eorum
loquitur ſuperbiam,mirantes perſo-
F nas quæſtus cauſa. Vos autem cha-
riſſimi, memores eſtote verborum
quæ prædicta ſunt ab apoſtolis do-
1.Ti. mini noſtri Ieſu Chriſti, qui dice-
4.a 2.Ti. bant vobis, Quoniam in nouiſſimis
3.a 2.Pe. temporibus venient illuſores,ſecun-
3.a dum deſideria ſua ambulantes in im
pietatibus.Hi ſunt qui ſegregant ſe-
metipſos,animales,ſpiritum non ha
bentes.Vos autem chariſſimi,ſuper-
ædificantes voſmetipſos ſanctiſſimę
noſtræ fidei,in ſpiritu ſancto orãtes,
voſmetipſos in dilectione dei ſerua-
te,expectantes miſericordiam domi
ni noſtri Ieſu Chriſti in vitam æter
O nam. [15] Et hos quidem arguite iudi-
catos: [16] illos vero ſaluate,de igne ra
pientes. Alijs autem miſeremini in

Vos autem,inquit,chariſſimi ſuperædificãtes voſmetipſos ſanctiſſimæ noſtræ fidei, ſiue veſtræ prout quidã grçci habẽt ὑμῶν, id eſt proficiẽtes in fide, in ſpiritu ſancto orantes, in ſpiritu ſancto poteſt referri ad ſuperædificantes vel ad orantes in ſpiritu ſancto voſmetipſos in dilectione dei ſeruate.neſcio quorſum huc Eraſmus addidit inuicem: neq; enim illud ſignificat ἑαυτούς. expectantes miſericordiam domini noſtri Ieſu Chriſti in vitam eternam, in vitam æternã mihi referẽdum videtur ad ſeruate, vt ſit ſenſus, ſeruate voſmetipſos & continete in dei dilectione,in vitam æternam, id eſt vt vitã æternã habeatis:eſt enim hebraiſmus. 15. Et hos quidem arguite diiudicatos. græca hoc loco variant:nam quædam legũt ἐλεεῖτε.i. cõmiſeramini: Veronẽſia ſcholia legunt ἐλέγχετε, id eſt arguite & ita exponũt,φανεροῦτε τοῖς πᾶσιν,τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν,id eſt manifeſtate omnibus impietatem eorum. pro diiudicatos eſt græce διακρινόμενοι,quod Eraſmus vertit dum iudicamini, mihi autem interpres melius actiue ſumpſiſſe videtur, & hos quidem arguite diiudicantes eos, pro quo elegantius dixit, & hos quidem arguite diiudicatos,id eſt poſtquam diiudicaueritis:arguite ergo vel corripite vel iudicate illos:Veronẽſia ſcholia videtur legiſſe διακρινομένους,in accuſatiuo,& exponũt διακρίνομαι,pro ſeparari,ſic enim aiũt κἀκείνους δὲ οἱ μὲν ἀποδιίσαντες ὑμῶν, τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ διακρίνεσθαι ἐλέγχετε,τουτέστι φανεροῦτε τοῖς πᾶσι τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν, id eſt & illos vero ſi quidem ſe à vobis ſegregauerunt, (id enim ſignificat τὸ διακρίνεσθαι) arguite,hoc eſt omnibus eorum impietatem manifeſtate.

16. Illos vero ſaluate de igne rapientes,græci habent οὓς δὲ ἐν φόβῳ σώζετε ἐκ πυρὸς ἁρπάζοντες,id eſt illos vero in terrore,ac per terrorẽ ſupplicij & pœnarum,ſaluate & ſeruate,rapiẽtes de igne iudicij & damnationis, qui illos alioqui manet:quaſi diceret,alios qui ſe ſubtrahunt à vobis arguite,

& palàm iudicante, alios verò per terrorem ſupplicij ſeruate, *Odientes eã que carnalis eſt maculatam tunicam.* græci habẽt μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένον χιτῶνα, id eſt odio habentes carnalis noſtri corporis ſordes & maculas: noſter interpres τὸ in timore iunxit cum hac particula quæ in græcis non habetur. *alijs autem miſeremini*, dicens: miſeremini alijs in timore, metuẽtes ne in ſimilia illis peccata incidatis.

17. *Ei autẽ qui potens eſt vos conſeruare.* in hac coronide paucę ſunt difficultates niſi quòd aliquot locis variatur à grę co, nam quod interpres vertit qui potẽs eſt vos conſeruare, græci habẽt αὐτοὺς, id eſt illos: quanquam αὐτὸς, ſicut noſtrum ipſe, omnium eſt perſonarum. quod habet ſine peccato, græce eſt ἀπταίστους. i. nõ lapſantes & immunes à peccato. *Et poteſt cõſtituere*, græce στῆσαι, id eſt repræſentare ante cõſpectum gloriæ ſuæ immaculatos in exultatione, id eſt cum exultatione. Quod autem ſequitur in aduentu domini noſtri Ieſu Chriſti, in codicibus græcis qui nunc extant deeſt: ei ergo qui vos immunes ſeruare poteſt à peccato, ſoli deo ſaluatori noſtro per Ieſum, &c. gloria & magnificentia, &c. quod interpres habet ſoli deo, gręci addunt σοφῷ, id eſt ſapienti, neq; habent quod interpres habet, per Jeſum Chriſtum dominum noſtrum, ſicut non habent quod in fine poſitum eſt, ante omnia ſecula.

timore: odientes & eam quæ carnalis eſt, maculatam tunicam. 17 Ei autem qui potens eſt vos conſeruare ſine peccato, & conſtituere ante conſpectũ gloriæ ſuæ immaculatos ➸ in exultatione in aduentu domini noſtri Ieſu Chriſti • • ſoli deo ſaluatori noſtro per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum gloria & magnificentia, imperium, & poteſtas ante omnia ſecula, & nunc, & in omnia ſecula ſeculorum. Amen.

☞ Dilucidior explicatio epiſtolæ beati Iudæ apoſtoli.

IVdas Ieſu Chriſti ſeruus, frater autẽ Iacobi, à deo patre dilectis & ſanctificatis, ac per Ieſum Chriſtum ſeruatis, ſalutem : Miſericordia in vos & pax & charitas augeatur, & cõpleatur. Quum vehementi ſcribẽdi ad vos deſiderio tenerer, neceſſariũ duxi de communi ad vos ſalute ſcribere: obſecrans atq; inuitans vt pro ea fide: quę, ſemel ſanctis eſt tradita, laboretis ac decertetis. Subingreſſi ſunt enim & clàm ſe inter vos inſinuarunt impij nonnulli homines, in hoc olim iudiciũ (ac reprobũ ſenſum) deſtinati, domini noſtri gratia in ſuam libidinem abutentes & laſciuiã: atq; vnicũ omniũ dominatorem deum & dominũ noſtrum Ieſum Chriſtum abnegantes. ad huius autẽ rei memoriã quam ſemel aliquando ſciuiſtis, reuocare animos veſtros volo: nimirũ ꝙ quũ

dominus Ieſus ſaluũ ab Aegypto populum feciſſet,rurſum eos qui nõ crediderũt (in deſerto) perdidit.Idẽ quoq; angelos qui neq; dignitatẽ ſuã,neq; primęuam (in qua cõditi erãt) originẽ retinuerũt, ſed (cæleſte) domiciliũ ſuũ abdicarũt,in magni illius diei iudiciũ aſſeruauit,vinculis nexos ſempiternis.Quẽad modũ Sodoma,& Gomorra & confines illis, eodẽmq; cũ illis flagitio cõſpurcatę ciuitates,& alienã (generationiq; ineptam maſculã ſcilicet) carnẽ ſectãtes,ſupplicio affectę ignis æterni, cæteris ſunt exẽplo.Simili quoq; ſunt & iſti libidine,qui ſuam quidẽ in ſomnis carnẽ fœdant ac polluunt,dominos autẽ ſuos habẽt cõtẽptui,& publica auctoritate præditos cõuicijs laceſſunt: quũ Michael ille archãgelus inita cũ diabolo diſceptatione,de Moyſi corpore decertãs,non ſit auſus maledictis illũ laceſſere: Sed hæc illi tantũ dixerit:Increpet te deus,tibiq; imperet.At iſti,etiam quos nõ norũt,blaſphemia afficiunt,& in quæcũq; naturaliter tanq̃ bruta animãtia ſenſu ipſo feruntur, eorũ vſu vel vſq; ad interitũ abutũtur: Veh illis qui (homicidę & inuidi) Cain vias inierũt,& quæſtus mercedíſq; gratia in ſimilem cũ Balaamo errorẽ collapſi ſunt,& cõtradicendi ſtudioſi,ſimiliter cũ Core perierũt. Hi ſunt in frugi veſtris cõuiuijs nõ ſecus atq; confragoſa in mari ſaxa,& cauernoſæ rupes ac teniæ,vnà inter vos intrepide conueſcentes, ſeq; metipſos (nõ domini gregem) paſcẽtes:inaquoſis ſimiles nubibus,& ab omni vẽto agitatis:autũnaliũmq; arborũ inſtar,quę tũ fructu ſpoliatæ & folijs,vtriſq; iã cẽſent emortuæ & quaſi eradicatæ. Neq; vero diſſimiles ſunt feruẽtibus maris fluctib⁹,ſua ipſorũ opprobria veluti deſpumãtes:ſunt quoq;(incerti & inſtabiles) tanq̃ vaga & errãtia ſydera,quib⁹ ſempiterna tenebrarũ caligo & procella reſeruata eſt.De quib⁹ ſeptimus ab Adã Enoch ante p̃dixerat,dicẽs:Ecce venit dominus cũ ſanctis milib⁹ ſuis vt iudiciũ de omnib⁹ faciat,omnéſq; de impijs actionibus ſuis quas impie geſſerũt arguat:déq; oĩbus duris & aſperis verbis, quæ aduerſus eũ locuti ſunt peccatores impij.Hi ſunt murmuratores & queruli, vitãq; ex ſua degẽtes libidine,quorũ os nil niſi faſtoſa loquitur & intolerabilia:externã verò quęſtus gratia hominum faciem admirãtur. Vos autẽ chariſſimi ne obliuiſcamini quę ante hac ab ipſis domini noſtri Ieſu Chriſti apoſtolis accepiſtis:nempe futuros extrema ętate impoſtores qui impiam libidinoſãmq; pro ſuo arbitratu vitã degant. Hi ſunt qui ſe & cæteros ab eccleſiæ conſortio ſegregant; animales & carni tantum dediti homines, ſpiritûque dei carentes. Proin

de vos chariſſimi ſanctiſſimæ veſtrę fidei voſmetipſos (tanquã ſpirituale ædificium) ſuperſtruite in ſpiritu ſancto orantes, vóſq; interim dum domini noſtri Ieſu Chriſti miſericordiam expectatis, vt vitam poſſideatis ęternam, in mutua charitate continete: & alios quidem (velut impios) quum tales diiudicaueritis, palàm arguite: alios verò terrore ſuppliciorum ex igne abſtrahentes, ſeruate: & carnalis noſtri corporis ſordes & maculas auerſamini & odio habete. Ei autem qui vos & illos præſeruare à peccato poteſt, & cum exultatione ante glorioſam ipſius faciem in aduẽtu domini noſtri Ieſu Chriſti immaculatos repræſentare, ei inquam ſoli ſapienti deo & ſeruatori noſtro per eundem dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, gloria ſit & magnificentia, imperium quoque ac poteſtas, ſicut omnibus retrò ſeculis ita & nunc & ſempiternis poſthæc ſeculorum ætatibus. Amen.

Præfatio in Apocalypſin Ioannis apoſtoli.

Viſum erat Chriſtiane lector nihil in apocalypſin præter pauca ſcholia (quæ & ad ſenſum grammaticum explicandum & diuerſitatem lectionum indicandam facerent) edere: quòd abſtruſa huius prophetiæ archana vni tantum diuo Ioanni, qui è pectore illa domini hauſiſſet, nota eſſe putarem: quanquam nullus eſt liber tot veterum commentarijs illuſtratus, ſi modo lucem tot támque varij commentarij attulerunt, ac non magis tenebras offuderunt, dum varia tam multi ſuo quiſque iudicio adferunt, pie quidem illa, vt arbitror, commenta: at ſi inuicem conferas non apte fortaſſe quadrantia. ſed quum ſubmonuiſſent amici ei qui nouum inſtrumentum ſcholijs ſuſcepiſſet illuſtrandum nõ eſſe ceſſandum ante coronidem, in nullóque penè ſacrarum literarum libro ſcholia magis deſiderari: collegi ex varijs antiquorum libris non varias expoſitiones, ſed eas tantum quæ proxime videbantur ad ſenſum accedere. In quo opere aut nihil aut admodum pauca tribui mihi volo, præſertim in ijs quæ ad profundam illam myſteriorum intelligentiam faciant: quo in argumento ſi ſudare voluiſſem, non inepta fortaſſe, ſed mea tantum ſenſa attuliſſem. Diuinare autem in ijs non meum eſſe duco, ſed eius qui diuino ſit afflatus ſpiritu. Certe aliquot locis in explicando ſenſu grammatico & connectenda lectione laborauimus. Hunc autem librum quanquam nonnulli veterum dubitarint eſſe Ioannis apoſtoli & euangeliſtæ, conſtat tamẽ inter omnes ab eccleſia receptum eſſe: Et græca in hũc librũ ſcholia cũ Gregorio Nazianzeno, cui idem cum diuo Ioanne Theologo cognomentum fuit, aſſerunt huius authorem libri eſſe Ioannem apoſtolum & theologum ijs verbis: τινὲς τῶν ἀρχαίω

ἑτέρων νοθεύουσιν ταύτην τῆς ἰωάννου τοῦ ἠγαπημένου γλώττης, ἑτέρῳ ταύτην ἀνατιθέντες, οὐκ ἔστι δὲ οὕτως, ὁ γὰρ συνώνυμος τούτῳ γρηγόριος ἐνέκρινε ταύτην ταῖς ἀναβίβλοις, ὡς ἡ ἰωάννου. i. Quidam ex antiquioribus aſſerunt hunc librum à phraſi & lingua Ioannis illius dilecti eſſe alienum: alteri cuidam Ioanni adſcribentes. At non ita res habet, cognominis enim ipſi Ioanni Gregorius, inter legitimos eum libros tanquam Ioannis reponēdum indicauit. Complectitur autem hic liber prophetias aut reuelationes plurimas typice & in figura deſcriptas, quarum partim completas partim complendas reſtare aſſerunt, ſed hoc vni ſpirituum largitori reuelādum relinquimus: nos quanta maxima breuitate poterimus aliorum ſenſa explicabimus.

APOCALYPSIS BEATI IOannis Apoſtoli.

ARGVMENTVM Cap. I.

¶ Septem Aſiarum eccleſijs, ſeptem candelabrorum ſeptémque ſtellarum factam ſibi reuelationem aperit, obiter filium hominis eiúſque aduentum deſcribens.

CAPVT I.

A [1] Pocalypſis Ieſu Chriſti, quam dedit illi deus,
a palā facere ſeruis ſuis quę oportet fieri cito: [2] & ſignificauit, mittēs per angelum ſuum ſeruo ſuo Ioanni, qui teſtimonium perhibuit verbo dei, & teſtimonium Ieſu Chriſto, quæ-

1. Apocalypſis Jeſu Chriſti: Apocalypſis græce *ἀπὸ τοῦ ἀποκαλύπτειν* à reuelando, latine reuelatio dicitur: hic autem Hebræorum more deeſt *τὸ* hec eſt, ſcilicet hæc eſt apocalypſis, &c. Apocalypſis autem Ieſu Chriſti quā dedit illi deus palā facere, græce *δεῖξαι*, id eſt quam illi quatenus homini deus pater cōmunicauit, vt palám faceret ſiue indicaret ſeruis ſuis, Que oportet fieri cito: Cito autem fieri dicūtur, quęcunq; in hac vita fiunt, etiam ſi multos durant annos: præ enim futura vita quæ nūquam deſinet, breui citoq; tranſeunt quæcunq; hac in vita fiunt.

2. Et ſignificauit, græce *καὶ ἐσήμανεν*. bona pars exponunt hic *ἐσήμανεν* pro ſigillauit: mihi tamen videt̄ ſumi pro indicauit vt hanc reuelationem Ieſu Chriſto pater dederit, & Ioanni ſeruo ſuo indicarit, mittens ei per angelum ſuum: ſi placet interpretari per ſigillari, ſenſus eſt: & obſignauit miſſam per angelū ſuum ſeruo ſuo Ioanni. nam quod græca habent *ἐσήμανεν ἀποστείλας*, non mihi rectè vertiſſe videtur Eraſmus *τὸ ἀποστείλας*, quum miſiſſet mandatū, ſed *ἀποστείλας*, referri debere ad *τὸ ἣν*, ἣν ſcilicet *ἐσήμανεν ἀποστείλας*. id eſt quam obſignauit miſſam ſeruo ſuo Ioāni. Qui teſtimonium perhibuit verbo dei, & teſtimonium Jeſu Chriſti quecunq; vidit: græca habent *ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν ἰησοῦ χριστοῦ ὅσα τε εἶδε*, id eſt qui teſtimonium perhibuit de verbo dei, & de teſtimonio Ieſu Chriſti, & de ijs

quæ vidit: quidam græci codices addunt, καὶ ὅσα εἶδες καὶ ἅτινα εἰσὶ καὶ ἅτινα δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα, id eſt de ijs quæ audiuit, & quæ ſunt & quæ poſt hæc futura ſunt: bene autem de verbo dei teſtimonium perhibuit Ioannes, quãdo à verbo dei euangelium ſuum exorſus eſt, In principio erat verbum &c. hic autem vnus locus arguit auctorem apocalypſis huius eſſe euangeliſtam Ioannem; quo nemo apertiꝰ de verbo dei teſtimonium perhibuit.

cunque vidit. 3 Beatus qui legit &
audit verba prophetiæ huius: & ſer-
uat ea quæ in ea ſcripta ſunt. 4 tem-
pus enim prope eſt. B
5 Ioannes ſeptem eccleſijs quæ ſunt
in Aſia, 6 gratia vobis & pax ab eo
qui eſt, & qui erat, & qui venturus
eſt, & à ſeptẽ ſpiritibus qui in cõſpe- Colo. 1. c.
ctu throni eius ſunt, & à Ieſu Chri-
ſto qui eſt teſtis fidelis: primogeni- 1. Co. 15. c
tus mortuorum, & princeps regum

3. Beatus qui legit et qui audit verba prophetie huius, græce eſt pluraliter καὶ οἱ ἀκούοντες, & qui audiunt, quanquã recte interpres mutauit numerum.

4. Tempus enim prope eſt, vel beatitudinis, vel iudicij, in quo reddetur vnicuiq; à deo iuxta opera ſua: ideo beatus qui legit verbo, audit fide, ſeruat autem facto & opere verba prophetiæ huius.

5. Joannes ſeptem eccleſijs que ſunt in Aſia. putant græca ſcholia ſeptem eccleſiarum nomen vniuerſam ſignificari eccleſiam, cui adaptari hæc prophetia poteſt: quod ſeptenarius numerus ſit perfectus & completus. ex quo, die ſeptimo requieuit deus ab omnibus operibus ſuis.

6. Gratia vobis et pax ab eo qui eſt, qui erat, et qui venturus eſt. græca nullum ſenſum habent ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, complectuntur enim verum ſolœciſmum, à quo non abhorruerunt ſcriptores euangelici, vtpote nõ adeo curioſi proprietatis verborum & locutionum: ſignificatur autem hoc loco patris æternitas. & quanquam de filio nonnulli locum intelligunt qui venturus ſit in iudicium, non improbant tamen græca ſcholia ſi de patre quis accipiat: quòd omnia in ſe contineat, præſentia, præterita, & futura: maxime quum de ſpiritu ſancto poſtea loquatur & deinde de Chriſto: nõ enim mihi videntur ſeptem ſpiritus pro angelis ſumi, quia à nulla creatura gratiam & pacem optare ſolent apoſtoli. et a ſeptem ſpiritibus qui in conſpectu throni eius ſunt, id eſt à ſeptiformi ſpiritu, de quo Eſaias: Et requieſcet ſuper eum ſpiritus domini, ſpiritus ſapientiæ & intellectus, ſpiritus conſilij & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ & pietatis, & replebit eum ſpiritus timoris domini. Hic autem ſpiritus ſubſtantia ſimplex, donis multiplex eſt, in cõſpectu throni dei, id eſt angelorum & beatorum, qui thronus dei dicuntur, quod in ijs ſedere, habitare, & regnare dicatur deus: Et a Jeſu Chriſto qui eſt teſtis fidelis, id eſt verax qui teſtimonium perhibuit mundo de patre, qui quidẽ Chriſtus eſt primogenitus mortuorum, quia primus ad vitam ſurrexit immortalem, nunquam poſtea moriturus qui dilexit nos et lauit nos a peccatis noſtris in ſanguine ſuo. græca locutio plena eſt hic ſolœciſmorũ, nam hic datiui græci τῷ ἀγαπήσαντι καὶ τῷ λούσαντι non habent quo referantur: neq; referri poſſunt vt putauit Eraſmus ad id quod præceſſit qui eſt teſtis fidelis, ſubaudi, patri ἀγαπήσαντι, &c. tum quia græce deeſt datiuus patri, tum etiam ſi adeſſet, propter ſequentes nominatiuos πρωτότοκος καὶ ἄρχων, primogenitus & princeps aptè iungi nõ poſſent: deinde quod ſequi-

tur & fecit nos regnum & ſacerdotes deo, græce καὶ ἱερεῖς, ſubaudiendus eſt articulus ὃς, ſcilicet ὃς καὶ ἐποίησεν. pro quo autem interpres habet regnum, Eraſmus aſſerit in omnibus græcis prçterquam Hiſpanienſibus biblijs, haberi βασιλεῖς, id eſt reges. tamen Veronẽſis codex habet βασιλείαν, id eſt regnum: & græca ſcholia explicant, fecit nos regnum deo, id eſt perduxit nos ad regni gloriam: vel fecit nos regnũ deo, quãdo per fidẽ ipſi regnat in nobis deus, dicẽte ipſo regnum dei intra vos eſt. Fecit etiam nos reges & ſacerdotes dicente Petro, Vos eſtis genus electum, regale ſacerdotium: non ꝙ omnes ſacerdotum poteſtate ſint præditi, vt ſacramenta conficere poſſint, quemadmodum & veri ſacerdotes, vt putant hæretici: ſed quia ſacrificiũ laudis quotidie deo chriſtianos omnes oportet offerre, & iuxta Pauli ſententiam corpora ſua hoſtiam viuam, ſanctam, deo placentem.

Heb. 9.d terræ, qui dilexit nos & lauit nos à
1.Pe. 1.d peccatis noſtris in ſanguine ſuo. &
1.Io. 1.d fecit nos regnum & ſacerdotes deo
& patri ſuo, ipſi gloria & imperium
in ſecula ſeculorum. Amen.
Eſa. 3.c 7 Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum
Mat. 24.c pupugerunt. Et plangent ſe ſuper
Iudæ 1.e eum omnes tribus terræ. etiã, Amẽ.
8 Ego ſum α & ω, principium & finis, dicit dominus deus qui eſt, &
qui erat, & qui venturus eſt omnipo-
c tens. 9 Ego Ioannes frater veſter &
particeps in tribulatione, & regno,
& patiẽtia in Chriſto Ieſu, fui in inſula, quæ appellatur Pathmos, propter verbũ dei & teſtimonium Ieſu.
10 Fui in ſpiritu in dominica die: &
audiui poſt me vocẽ magnã tanquã

7. Ecce venit cum nubibus: ſic enim Matthæi 24. Videbunt filium hominis venientem in nubibus cœli cũ virtute multa & maieſtate. loquitur autem de aduentu dei in iudicium: quod vero ſequitur, & plangent ſe ſuper eum omnes tribus terræ, græca habent κόψονται ἐπ' αὐτὸν, id eſt & plangent ſuper eum vel propter eum, omnes tribus terræ, Etiam amen. ναί, ἀμήν, vtrunq; aduerbium eſt affirmantis.

8. Ego ſum, α & ω, quid illud ſignificet, indicant ſequentia, principium & finis, quod hæ duæ literæ aperiunt & claudunt græcum alphabetum.

9. Ego Joannes frater veſter, & particeps in tribulatione & regno & patientia in Chriſto Jeſu: omnium tum aduerſorum tum proſperorum conſortem ſe illis eſſe aſſerit: inter tribulationes autem & patientiam, regni, quod fideles ob Chriſtum patientes manet, meminit, conſolandi illos gratia: ego inquit fui in inſula quæ appellatur Pathmos, propter verbum dei & teſtimonium Ieſu, id eſt propter prædicatum Ieſu Chriſti euangelium, relegatus ſum in inſulam Pathmon. Eſt autem Pathmos exigua inſula in Aegęo mari, vna Sporadum, ad quam Domitiani iuſſu relegatus eſt Ioãnes: in qua apocalypſin hanc & vidit & ſcripſit.

10. Fui in ſpiritu. quod ait fui in ſpiritu, non negat reuera ſe in Pathmo fuiſſe: ſed fui in ſpiritu, perinde eſt ac ſi dicat, fui in viſione ſpirituali,

& viſionem ſpiritualem habui : vt ea quę viderit non in proprijs eſſentijs viſiſſe intelligatur, ſed in ſpecie ſpirituali: Fui inquam die dominica, hinc conſtat ſola apoſtolorum auctoritate ſine ſcriptura imò præter ſcripturæ auctoritatem exclusum ſabbatum & introductam diem dominicam : ne quis putet ea tantum tenenda quæ habentur in ſcripturis.

11. Septem eccleſijs, Epheſo. Epheſus vrbs Aſiæ minoris, celeberrimo Dianæ templo illuſtris: & Smyrnæ. Smyrna vrbs pariter in Aſia minore, quā Meles fluuius intermeat. Et Pergamo. Pergamus clariſſima vrbs eſt Troadis, quā Silenus fluuius intermeat. & Thyatyræ, et Sardis. Sardis ſimiliter vrbs magna in Aſię minoris lydia, & Philadelphie. Philadelphia ciuitas in Myſia regione minoris Aſiæ: et Laodiceæ. Laodicea vrbs celebris in Aſia inſignis Lico flumine.

12. Ut viderem vocē: quia ſenſus viſus omniū nobiliſſimus eſt, plerūq; pro alijs ſenſibus & maxime ꝓ auditu vſurpat: vnde Exo. 19. Cūctus autem populus videbat vocem, id eſt audiebat: ita & nunc, vt viderem. i. audirem vel perciperem.

13. Et conuerſus vidi ſeptē cādelabra: non eſt viſum, in explicatione viſionū harū diutius immorari: quòd varij varia pro ſuo ſenſu & captu afferunt. Septē candelabra

tubæ dicentis, Quod vides, ſcribe in
libro: & mitte [11] ſeptē eccleſijs, quæ
ſunt in Aſia, Epheſo, & Smyrnæ, &
Pergamo, & Thyatirę, & Sardis, &
Philadelphiæ, & Laodiceæ. Et con-
uerſus ſum, [12] vt viderem vocē quæ
loquebatur mecum. [13] Et conuerſus,
vidi ſeptem candelabra aurea : & in
medio ſeptem candelabrorū aureo-
rum ſimilem filio hominis, veſtitū D
podêre, & præcinctum ad mamillas
zona aurea. caput autem eius, & ca-
pilli erant candidi tanquam lana al-
ba, & tanquam nix. & oculi eius tan-
quam flamma ignis: & pedes eius ſi
miles aurichalco, velut in camino ar
denti. & vox illius tanquā vox aqua-
rum multarum: & habebat in dexte
ra ſua ſtellas ſeptem . & de ore eius
gladius vtraq; parte acutus exibat,
& facies eius ſicut ſol lucet in virtute
ſua. Et cum vidiſſem eum, cecidi ad

poſtea eſſe dicit ſeptem eccleſias: quæ aurea appellat, propter inſignem dignitatem eorum qui eccleſiaſtico munere funguntur, auro iure æquiparabilem, & in medio candelabrorum ſimilem filio hominis. hunc nonnulli angelum putant, qui in forma Chriſti apparuit Ioanni. mihi videtur Chriſtus ipſe intelligendus, propter id quod ſequitur, ego ſum primus & nouiſſimus, viuus, & fui mortuus. quod autem ait eum ſimilem filio hominis, nō negat vere hominem fuiſſe, ſicut neq; Paulus ad Philipp. dicens de eo, in ſimilitudinem hominum factus. Vidi ergo ſimilem filio hominis, id eſt tanquam filiū hominis, ſiue hominem, id enim hac locutione ſignificant hebræi. Ueſtitum podere. ποδήρης autem, eſt tunica talaris ad pedes vſq; demiſſa: quæ etiam ſacerdotalis eſt veſtis, per quam Chriſti notatur ſacerdotium: per pedem autem quidam humanitatem qua indutus eſt Chriſtus intelligūt: & per zonam

aurеam qua præcinctus eſt, auctoritatem regiam: de qua Dauid: Dominus regnauit, decorem indutus eſt, indutus eſt fortitudinem & præcinxit ſe. Caput quoq; & capilli diuinitatem Chriſti inſinuant carnis æternitatis candicantē, de qua Daniel: Antiquus dierū ſedit: nonnulli tamē per caput Chriſti, deū patrem intelligunt. *Oculi tanquam flamma ignis*. Vis eſt diuinæ intelligētiæ omnia & luſtrans & illuminans abſcōdita cordis. bene autem tanquā flamma ignis, qui iuſtis quidem luceat, improbos verò incēdat. *Et pedes ſimiles aurichalco*. pedes eius, eccleſiæ fūdamēta apoſtolos Gregorius theologus intelligit, qui purgationis igne purgati ſunt ſimiles aurichalco: quia & de auri puritate, & æris robore ac ſoliditate in martyrio participant. *Vox tanquā aquarū multarum*, editam & valde ſonorā vocem ſignificat, quomodo aquæ multæ impetu fluētes, vocem & ſonū edūt multū & magnum. *Et habebat in dextera ſua ſtellas ſeptē*, quæ poſtea exponuntur ſeptē angeli, quos in manu dextra, id eſt in poteſtate ſua habet, ſunt enim adminiſtratorij ſpiritus ipſius: *Gladius autē ex vtraq; parte acutus*, verbum dei eſt: de quo ad Epheſios 6. Paulus: Aſſumite gladium ſpiritus, quod eſt verbum dei. bene autē *facies eius ſicut ſol lucet*. Si enim iuſti fulgebunt vt ſtellæ in ſempiternas æternitates, Daniel. 12. & ſi teſte Chriſto Matthæi 13. Fulgebūt iuſti ſicut ſol, in regno patris eorum: quāto magis fulgebit ille ipſe ſol iuſtitiæ Chriſtus?

14. *Habeo claues mortis & inferni*. i. poteſtatē dimittēdi peccata, vel mortis & īferni. i. duplicis mortis, corpis ſcilicet & aīę.

1. *Qui tenet ſeptem ſtellas in dextera ſua*, ſeptem ſtellę vt dictū eſt, ſeptē

pedes eius tanquam mortuus. Et po
ſuit dexterā ſuam ſuper me, dicens,
Noli timere: ego ſum primus & no-
Eſa. 41.b uiſſimus, & viuus: & fui mortuus. Et
& 44. ecce ſum viuens in ſecula ſeculorū,
a. & [14] habeo claues mortis & inferni.
Scribe ergo quę vidiſti, & quæ ſunt,
& quæ oportet fieri poſt hæc. Sacra-
mētum ſeptē ſtellarum, quas vidiſti
in dextera mea, & ſeptem cādelabra
aurea. ſeptem ſtellæ: angeli ſunt, ſe-
ptem eccleſiarum. & candelabra ſe-
ptem: ſeptem eccleſiæ ſunt.

ARGVMENTVM cap. 2.

Epheſinæ eccleſiæ angelum & epiſcopum laudat de egregie factis & odio Nicolaitarum, de remiſſione vero charitatis arguit: laudatur autem & cōfortatur Smyrnenſis eccleſiæ angelus. ſimiliter & Pergamenæ eccleſiæ epiſcopus admonetur. Arguitur Thyatirenſis angelus, quòd Iezabel fornicari, & idola colere ſinat, & interim niſi fornicationum & flagitiorum ſuorum pœniteat illis interminatur: omnibus autem perſeuerantibus in virtute, & vincentibus præmia proponit.

CAPVT II.

A T angelo Epheſi eccleſię ſcri
e bæ, Hæc dicit [1] qui tenet ſe-
ptem ſtellas in dextera ſua,
qui ambulat in medio ſeptem can-

angeli ſunt, ſiue epiſcopi ſeptem eccleſiarum , & in eorum perſona reliqui omnes eccleſiarum, quæ ſeptiformi ſpiritu reguntur, epiſcopi: quos in manu ſua tenet dominus, quia eius omnino ſubſunt imperio: in medio autem candelabrorum ſeptem , id eſt eccleſiarum 7. ambulat: ſingulorum lumen intuens, quantum luceant, ne forte ſine oleo charitatis, ſine operibus dilectionis , fumiget fides mortuorum.

delabrorum aureorum, [2] Scio opera tua, & laborem, & patiẽtiam tuam: & ꝙ non potes ſuſtinere malos , & tentaſti eos qui ſe dicunt apoſtolos eſſe, & non ſunt, & inueniſti eos mẽdaces: & patientiã habes, & ſuſtinuiſti propter nomen meũ, & non defeciſti. [3] Sed habeo aduerſum te pauca, ꝙ charitatẽ tuam primam reliquiſti. Memor eſto itaq; vnde excideris: & age pœnitentiã, & prima opera fac. ſin autẽ, veniam tibi cito , & mouebo cãdelabrum tuum de loco ſuo, niſi pœnitentiã egeris. Sed hoc habes, quia [4] odiſti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi. Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat eccle- B

2. Scio opera tua, his & ſequẽtibus aliquot ſententijs laudatur Epheſini epiſcopi cõuerſatio, poſt id autem quod ſequitur ſcilicet. & inueniſti eos mendaces, græci quidã habent καὶ ἐβάστασας, id eſt & tuliſti ſiue pertuliſti: tamẽ Veroneſia ſcholia non habent neque in textu neq; in ſcholijs: ſed poſt id quod ſequit̃ ὑπομονὴν ἔχεις, id eſt patientiam habes, addunt conformiter ad interpretem καὶ ἐβάστασας διὰ τὸ ὄνομά μου καὶ οὐκ ἐκοπίασας id eſt , & ſuſtinuiſti vel pertuliſti propter nomẽ meum, & non defeciſti: nã κοπιάζειν, grǽca ſcholia exponũt per ἀποκαρτερεῖν. eſt autẽ ἀποκαρτερεῖν, eorum qui cũ aduerſa ferre nequeãt, animũ deſpondẽtes laqueo vel inedia vitam finiunt: multa ergo inquit pertuliſtis, non autem ob id deſperaſtis & defeciſtis. quidam græci codices habẽt διὰ τὸ ὄνομά μου κεκοπίακας καὶ οὐ κέκμηκας, id eſt propter nomen meum laboraſti, ſed non defeciſti.

3. Sed habeo aduerſum te pauca, græci non habent quid reſpondeat τῷ pauca, id autem aduerſum te habeo, quòd charitatẽ tuam primam reliquiſti, hanc autem charitatem primam, græca ſcholia exponunt inſignem charitatis affectũ erga proximos, à qua exciderat. Vnde quod ſequitur prima opera fac, intelligendum eſt de recuperãda prima illa & inſigni charitate. Sin autem, veniam tibi cito, pro ſin autem græce eſt εἰ δὲ μή, id eſt ſin minus, hoc eſt niſi pœnitentiam egeris. veniam autem hoc loco non dicit motum dei localem, ſed affectionem tanquam hominis ad vltionem venientis. Et mouebo candelabrum tuum de loco ſuo. candelabrum, id eſt eccleſiam tuam: moueri autem eccleſiam de loco ſuo, græca ſcholia explicant diuina gratia ſpoliari: quidam hoc loco interpretãtur tranſlationẽ primatus græcæ eccleſiæ ab Epheſina in Conſtãtinopolitanam eccleſiam prædici ab apoſtolo.

4. Odiſti facta Nicolaitarum. Nicolaitæ hæretici ſunt à Nicolao Hieroſolymitanæ eccleſiæ diacono ſic appellati, qui cum Stephano & cæteris ordinatus eſt diaconus: is vxore relicta & omnibus permiſſa , promiſcuas introduxit nuptias.

5. De ligno vitę quod eſt in medio paradiſi dei mei, lignum vitæ ſapientia patris eſt, vnigenitus dei filius. de quo Salomon prouerbiorum 3. Beatus homo qui inuenit ſapientiã: lignum vitę eſt ijs qui apprehẽderint eam. de hoc vitali ligno perpetuo edet, qui ſpirituale aduerſus dæmones bellum vicerit.
6. Scio tribulationem tuam, græci habent οἶδά σου τὰ ἔργα, id eſt noui opera tua & tribulationẽ & paupertatẽ: quas mei nominis gratia ſuſtines: ab infidelib⁹ afflictatus. Sed diues es theſaurũ ſpiritualem habẽs in corde: Chriſtum ſcilicet. Et blaſphemaris, pro blaſphemaris græca habent καὶ τὴν βλασφημίαν, & refertur ad οἶδα. i. noui opera tua & blaſphemiã ab ijs qui ſe dicunt Iudæos eſſe & nõ ſunt, ſed ſunt ſynagoga ſathanæ, blaſphemiã ſcilicet qua te illi afficiunt: bene autẽ ait de phariſæis & non credentibus Iudæis, qui ſe dicunt Iudæos & non ſunt. Non enim qui manifeſto in carne, Iudæus eſt, ſed abſcõditus cordis homo, qui vere Chriſtũ confitetur. Dicunt autem & non ſunt, quia cõfitentur ſe noſſe deum, factis autem negant. Habebis tribulationẽ diebus decem. Qui ſunt decem hi dies, ignorare me fateor: quidam totum tempus vitæ ſignificari intelligunt, ꝙ numerus denarius omnes ſimplices numeros cõtineat: quidam decem eccleſiæ perſecutiones à Nerone vſque ad Diocletianum.

ſijs, Vincenti dabo edere [5] de ligno
vitæ, quod eſt in paradiſo dei mei.
Et angelo Smyrnæ eccleſiæ ſcribæ,
Hęc dicit primus & nouiſſimus, qui
C fuit mortuus & viuit, [6] Scio tribula
tionem tuam & paupertatem tuam,
ſed diues es: & blaſphemaris ab his
qui ſe dicũt Iudæos eſſe, & nõ ſunt,
ſed ſunt ſynagôga ſatanæ. Nihil ho
rũ timeas quæ paſſurus es. Ecce miſ-
ſurus eſt diabolus aliquos ex vobis
in carcerem, vt tentemini: & habebi
tis tribulationem diebus decẽ. Eſto
fidelis vſq; ad mortem: & dabo tibi
coronam vitæ. Qui habet aurem,
audiat quid ſpiritus dicat eccleſijs,
[7] Qui vicerit, non lædetur à morte
ſecunda. Et angelo Pergami eccleſię
D ſcribæ, Hæc dicit [8] qui habet rom-
phæam vtraque parte acutam, [9] Scio
vbi habitas, vbi ſedes eſt ſatanæ:
[10] & tenes nomen meũ, & nõ nega-

7. Qui vicerit non lędetur a morte ſecunda. mors ſecunda, mors animæ eſt, quoniam priori morti paſſim boni ſubiacent ac mali.
8. Qui habet rompheam vtraq; parte acutam. Romphæa ſeu gladius anceps vtrinque ſcindens, ille eſt de quo ad Hebræos 4. viuus eſt enim ſermo dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vſq; ad diuiſionem animæ & ſpiritus.
9. Scio vbi habitas. græci habent οἶδα τὰ ἔργα σου, καὶ ποῦ κατοικεῖς, id eſt ſcio opera tua, & vbi habitas, vbi eſt ſedes ſathane. ſedem autẽ ſiue vt græci habent thronum ſathanæ vocat Pergamenſem vrbem, idolorũ cultricem.
10. Et tenes nomẽ meũ, & nõ negaſti fidẽ meã. Tenere nomẽ dei, & non negare fidẽ ipſi⁹ idẽ eſſe puto. Quod vero ſequit̃, Et in dieb⁹ illis Antipas

ſti fidem meā. Et in diebus illis An-
tipas teſtis meus fidelis, qui occiſus
eſt apud vos, vbi ſatanas habitat.
11 Sed habeo aduerſus te pauca: quia
habes illic tenentes doctrinam Ba-
laam, qui docebat Balaac mittere ſcā- Nűe. 24.c
dalum corā filijs Iſrael, edere & for-
nicari: 12 ita habes & tu tenentes do
ctrinam Nicolaitarū ſimiliter. pœ-
nitētiam age. ſi quo minus: veniam
tibi cito, & pugnabo cum illis in gla
dio oris mei. Qui habet aurem, au- E

teſtis meus, &c. græca exemplaria hoc loco variant, Germanica exemplaria habent καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐμαῖς, ἀντίπας ὁ μάρτυς μου, id eſt, & in diebus meis Antipas teſtis meus, &c. ſed hoc modo quum deſit verbū reſpondens τῷ Ἀντίπας, non videtur commoda lectio. Scholia Veronenſia veram & germanam perfectiq; ſenſus lectionē habent, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐν αἷς ἀντίπας ὁ μάρτυς μου ὃς ἀπεκτάνθη παρ' ὑμῖν, quāquam ὃς hic παρέλκον eſſe puto, & tūc ſenſus eſſet repetendo præcedentia: Et non negaſti fidem meam etiā in diebus illis, in quibus Antipas teſtis meus fidelis occiſus eſt. Retinere enim Chriſti fidem ipſo etiam afflictionum tēpore heroicę virtutis eſt functio: huius Antipæ martyriū adhuc ſeruari gręca ſcholia aiunt: cuius tanta fuit in euangelio cōſtantia. vt etiā ſe explorātibus multa animi fiducia verbum dei loqueretur.

11. Sed habeo aduerſum te pauca, vide quanta oportet diligentia vigilare eccleſiarum paſtores & epiſcopos: quando populi errata epiſcopo tribuit Chriſtus: quum enim dixiſſet, habeo aduerſum te pauca, ſubdidit tantum aliorum errata, dicens: Quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere ſcandalum coram filijs Iſrael. ſcandalum quod docuit Balaam regē Balac mittere corā Iſraelitis eſt, quòd teſte Ioſepho, vt recitant gręca ſcholia, conſilio Balaam rex Balac Iſraelitis ad fornicādum mulieres obtulit. qui etiam docuit inquit filios Iſrael edere, græci addunt, εἰδωλόθυτα, id eſt ſacrificijs immolata, ſiue immolatitias idolorum carnes: aſſerit enim Ioſephus per eam laſciuiam huc adductos Iſraelitas, vt oblata Belphegor ſacrificia comederent, quiq; docebat Iſraelem fornicari, ſicut habes planè, & de præcedentibus vitijs Iſraelitarum, numerorum 4. cap.

12. Ita & tu habes tenentes doctrinam Nicolaitarum. Tenētes doctrinā Balaam & doctrinam Nicolaitarum idem ſunt: quia vt aiunt græca ſcholia, Epiphanius Cypri epiſcopus non veritus Nicolaitarum lutulentiam palàm facere, & fornicationem eos conceſſiſſe & idolothyta promiſcue permiſiſſe aſſerit: quum verò dixiſſet, ita & habes tenentes doctrinam Nicolaitarum, græca Germanica addunt ὁ μισῶ, id eſt quod odi: Veronenſis codex addit, ὁμοίως, id eſt ſimiliter: vt dicas ſimiliter cum Balaamitis, atq; ita exponunt: & videtur germanior eſſe ſenſus, & ita legit interpres: nam quod ſequitur, Similiter penitentiam age, τὸ ſimiliter iungi debet cum præcedentibus, ita & tu babes tenētes doctrinam ſimiliter, ſcilicet cum Balaam vt doctrina Nicolaitarum & doctrina Balaam ſimiles ſint. Quis enim ſenſus eſſet ſimiliter pœnitentiam age, cum de pœnitentia ne verbum quidem præceſſerit? Initium ergo ſententiæ eſt, Pœnitentiam age. Si quo minus, veniam tibi cito. pro ſi quo minus græce eſt εἰ δὲ μή, quod ſignificat ſin autem vel ſin minus: quomodo vertiſſe puto interpretem & librarij vicio poſitum ſi quo minus, ſenſus autem eſt, Pœnitentiam age, alioqui veniam tibi cito: vide autem

rurſus vt peccata populi epiſcopo tribuit: Veniam tibi, id eſt ad te perdendũ propter negligentiam, & ne ſe impunes fore putent hæretici, ſubdit: Et pugnabo cum illis gladio oris mei, id eſt ſermone meo. Solum enim dei verbum ſufficit ad omnes impios perdendos.

diat quid ſpiritꝰ dicat eccleſijs.[13] vincenti dabo manna abſconditum. & dabo illi calculum candidum: & in calculo nomẽ nouum ſcriptũ, quod nemo ſcit, niſi qui accipit. Et angelo Thyatiræ eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit filius dei, qui habet [14] oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius ſimiles aurichalco. Noui opera tua, & fidem, & charitatem tuam, & miniſterium, & patientiam tuam, & opera tua nouiſſima plura prioribꝰ.

F Sed habeo aduerſus te pauca: [15] quia permittis mulierem Hiezabel, quæ ſe dicit prophetam, docere, & ſeducere ſeruos meos, fornicari, & manducare de idolothytis. Et dedi illi tẽpus vt pœnitentiam ageret, & non vult pœnitere à fornicatione ſua. Ecce ego mitto eam in lectum. & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, niſi pœnitentiam ab operibus ſuis egerint: & filios eius interficiam in morte, & ſcient omnes eccleſiæ, quia ego ſum ſcrutans

Hier. 17.b renes & corda, & dabo vnicuiqꝫ ve-

13. **Vincenti dabo manna abſconditum**, hic per manna τροπικῶς, panis vitæ ad nos de cælo adlatus eſt intelligẽdus, qui vitam dat mundo: nimirum Ieſus Chriſtus: qui vincenti mundum, carnem & diabolum, à deo promittitur. pro eo autẽ quod interpres habet dabo manna, græci addũt φάγειν, id eſt comedere de mãna abſcõdito, pro impuris Balaamitarũ & Nicolaitarum idolorum cibis. **Et dabo illi calculum candidum**: hũc Beda interpretatur, nec inepte, corpus glorificatũ, quandoquidem in reſurrectione Chriſtus reformabit corpus humilitatis noſtræ, cõfiguratũ corpori claritatis ſuæ: Qui autem perſeuerauerit in finem & vicerit, vero mãna Chriſto fruetur, & calculum corporis ſui candidum aſſequetur: **et in calculo nomen nouum ſcriptũ quod nemo ſcit niſi qui accipit.** nomen iſtud nomen eſt filiorum dei, quod nemo ſcit quãtæ dignitatis ſit ac virtutis, niſi qui accepit & qui filius dei factus eſt.

14. **Oculos tanquam flammam ignis.** de hoc loco vide capite primo, numero 13.

15. **Quia permittis mulierem Iezabel, &c.** hãc Iezabel quidam putant hęreticam quandã fuiſſe mulierem ſic appellatam: quidam ſynagogam vniuerſam pſeudapoſtolorum: græca ſcholia hæreſin Nicolaitarum Tropice Iezabelis nomine impiæ mulieris, de qua 3. Regum 22. ſignificari putant, quæ verè dei ſeruos ſeducebat & fornicari docebat, ac idolothyta manducare. fornicationem autem & corporalem & ſpiritualem, ſcilicet ipſam à domino deo defectionem intelligere poſſumus. bene autem de tropica Ieſabel ait, quæ ſe dicit eſſe pro-

phetem.proprium eſt enim hæreticorum ipſis ſibi ſpiritum dei vēdicare, & prophetiam ſacrarumq́ literarum cognitionē. De hac Iezabel ait: Ecce ego mitto eam in lectum. In lectum græca ſcholia explicant ἀρρωστίαν, id eſt in infirmitatem, hoc eſt talem ei ægrotationem immittam, vt iacere in lecto cogatur: & qui mechantur cum ea, id eſt cooperatores illius, & qui in doctrinam eius & flagitia nomen dederunt, tribulatione afficiam, niſi pœnitentiam egerint: & filios ei᷒. qui ſcilicet iniquitate ſpiritualiter matrē ſuam referunt, interficiā in morte, id eſt morte interficiam. & ſciēt omnes eccleſię quia ego ſum ſcrutās corda & renes, id eſt interiores hominū cogitationes penetrās & intelligens. & dabo vniculq; veſtrum ſecundū opera ſua. hinc manifeſtū eſt operibus mercedē reddi, vel ſuppliciū.

16. Quicunq; non habent doctrinam hanc, id eſt quicunq; Iezabelis tropicæ doctrinam non ſequuntur.

17. Et qui non cognouerunt altitudines ſathane, ſiue profunditates, gręce τὰ βαθία: Latini enim & altum & latitudines ipſam etiam profunditatem appellant. profunditates autem ſathanæ, ſi ita vertere lubet, immēſum pelagus flagitiorum poſſumus intelligere, de quo ſcriptura: Peccator quum in profundum malorum venerit, contemnit. Altitudines autem ſathanæ, elatam eius ſuperbiam qua deo ſimilis eſſe voluit intelligemus: quod autem ſequitur, Quemadmodum dicunt, græce ὡς λέγουσι, ſic intelligendum eſt: qui non cognouerunt altitudines & profunditates ſathanæ (vt appellant) ijs ergo inquit vobis ſcilicet, id eſt ſuper vos, non mittam aliud pondus, quidam explicant: non mittam aliud pondus, id eſt non nouo iudicio nouoq́ ſupplicio vos onerabo, qui hæreticos toleratis per metum magis quàm per conſenſum: per infirmitatem magis quàm malitiam: ſatis eſt enim quòd hoc hæreticorum vos perſequentium onere grauamini. Veruntamen quod habetis tenete donec veniam, id eſt quam quiſque fidem accepit, eam retineat vſque ad aduentum meum in iudicium particulare per mortem. Quidam exponunt non mittam ſuper vos aliud pondus, non permittam vos tentari ſupra id quod poteſtis: alij non rurſum nouo legis onere vt pſeudoapoſtoli conantur, vos onerabo: ſed quam accepiſtis doctrinam, ſeruate vſque in finem, id enim ſignificat donec veniam.

18. Dabo illi ſtellam matutinam. ſtellam matutinam vel Chriſtum, vel rerum diuinarum claram intelligentiam poſſumus accipere, quam luciferum Petrus vocans ait, Cui bene facitis attendentes quaſi lucernæ lucenti in loco caliginoſo, donec dies illuceſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris,

ſtrum ſecundum opera ſua. Vobis
autem dico & cæteris qui Thyatiræ G
eſtis, 16 Quicunq; non habēt doctri
nam hanc, 17 & qui non cognouerūt
altitudines ſatanæ, queādmodum di
cunt: non mittā ſuper vos aliud pon
dus. tamē id quod habetis, tenete do
nec veniā. Et qui vicerit & cuſtodierit vſq; in finem opera mea: dabo illi poteſtatem ſuper gentes, & reget eas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur, ſicut & ego accepi à patre meo: & 18 dabo illi ſtellā
matutinam. Qui habet aurē, audiat quid ſpiritus dicat eccleſijs.

Pſal. 2. c.

1. **Qui habet ſeptem ſpiritus dei & ſeptem ſtellas.** ſeptem ſtellas in fine capitis primi dixit Ioannes eſſe ſeptem angelos:& eoſdem nunc vocat ſeptē ſpiritus:ij enim ſunt de quibus ſcriptum eſt, Qui facit angelos ſuos ſpiritus: ſed ſpiritus naturæ nomen eſt, angelus officij: ſunt qui ſeptem ſpiritus interpretentur ſeptem ſeptiformis ſpiritus dona,quæ in manu ſua deus habet,diuidens ea ſingulis prout vult, & ſeptem angelos ſeptem eccleſiarū epiſcopos.

ARGVMENTVM CAP. 3.

¶Admonentur ſui officij Sardorum, Philadelphiorum & Laodicēſium epiſcopi.

CAPVT III.

A AT angelo eccleſię Sardis,ſcribe, hæc dicit [1] qui habet ſeptem ſpiritus dei, & ſeptem ſtellas, Scio opera tua,quia [2] nomē habes ꝙ viuas & mortuus es.Eſto vigilans,& confirma cætera quæ moritura erāt.Non enim inueni opera tua plena corā deo meo.In mēte ergo habe,qualiter acceperis & audieris:& ſerua,& pœnitentiā age. Si ergo nō vigilaueris:veniam ad te tanquam fur, & neſcies qua hora veniā ad te. [3] Sed habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinauerunt veſtimenta ſua: & ambulabūt mecum in albis, quia digni ſunt. Qui vicerit,ſic veſtietur veſtimentis albis, & non delebo nomen eius de libro vitæ: & confitebor nomen eius coram patre meo,& corā angelis eius.

Infra 16.c. 1.th. 5.a 2.Pe. 3.c

B Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat eccleſijs. Et angelo Philadelphiæ eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit

2. **Nomen habes quod viuas,** id eſt cenſeris viuus per fidē quam profiteris, **et mortuus es,** quia cōgruētia fidei opera non facis,fides autem ſine operib9 mortua eſt in ſemetipſa, mortuū autem dicit propter negligentiam vigilandi circa ſubditos, vnde ait: **Eſto** vigilans & confirma cætera quæ moritura erāt: morient enim niſi in fide illos confirmaueris. **Non enim inueni opera tua plena,** id eſt perfecta coram deo meo. non enim ſatis eſt epiſcopo, ſtudioſam vitam agere, niſi diligentem ſuorum etiam curam gerat. **In mente ergo habe,** id eſt memor eſto,gręce enim eſt μνημόνευε,qualiter acceperis & audieris, id eſt memor eſto traditionū apoſtolicarum, et ſerua ſicuti accepiſti.niſi ergo vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, id eſt de improuiſo teq; necopinante.

3. **Sed habes pauca nomina,** id eſt paucos homines in Sardis qui non inquinauerūt veſtimenta ſua.i.corpora ſua,corpus enim animæ tegmētum & tanquam veſtis eſt. ſunt qui putent dicī pauca nomina,ꝙ paucos illos vel de nomine nouerit. **& ambulabunt,** inquit, **mecum in albis,** id eſt in candore innocentiæ & puritatis ſuæ. vel in albis, id eſt in candore glorificati & clarificati corporis,vnde & ſubdit:Qui vicerit, ſic veſtietur veſtimentis albis. vbi pro ſic,græca quæ nunc extant habēt non

οὕτως,id eſt ſic,ſed οὗτος,id eſt hic.qui vicerit hic veſtietur veſtimentis albis:quia qui mundum vicerit ac diabolum, nec candidam innocẽtiæ veſtem in baptiſmo acceptam inquinauerit, alba gloriæ & immortalitatis ſtola etiã corpore ipſo veſtietur.

ſanctus & verus, [4] qui habet clauem Eſa.
Dauid: qui aperit & nemo claudit: 22.f
claudit & nemo aperit. Scio opera Iob. 12.b
tua. [5] Ecce dedi coram te oſtiũ aper-
tũ quod nemo poteſt claudere: quia
modicam habes virtutem, & ſerua-
ſti verbum meum,& nõ negaſti no-
men meum. [6] Ecce dabo de ſynago-
ga ſatanæ, qui dicũt ſe Iudæos eſſe,
& non ſunt,ſed mentiuntur. Ecce fa
ciam illos,vt veniant,& adorent an
te pedes tuos: & ſcient, quia ego di-
lexi te. [7] quoniam ſeruaſti verbum
patientiæ meæ, & ego ſeruabo te
ab hora tẽtationis, quæ ventura eſt
in orbem vniuerſum tentare habi-

4. **Qui habet clauem Dauid.** grꝗca ſcholia indicant in nonnullis exemplaribus pro τοῦ δαυίδ, id eſt Dauid, habere, τοῦ ἅδου, id eſt inferi, qui ſenſus etiam cõmodus eſt. Clauem autem Dauid, regiam poteſtatẽ & auctoritatẽ quidam interpretãtur: alij facultatem ſcripturas aperiendi & explicandi, de quibus bene ait claudit & nemo aperit, & cõtrà: quia niſi illum ſigillatum diuinarum intelligentiarum librũ ipſe aperiat, nemo intelliget: contrà cui ille aperuerit, facile omnia intelliget. græca ſcholia quæ clauem Dauid poteſtatem regiam interpretantur, aiunt aperire ſumi pro iuſtificare:claudere, pro condemnare.

5. **Ecce dedi coram te oſtium apertum.** Quidam oſtium apertum, ianuæ regni cæleſtis apertionem per Chriſtum factam intelligunt:quod vero ait, dedi coram te, perinde eſt ac ſi dicat, dedi tibi oſtium apertum, vel aperui tibi oſtium. alij hoc oſtium apertum ſacrꝗ ſcripturæ intelligentiam exponunt:quod nemo inquit poteſt claudere tibi, **quia modicam habes virtutem, et ſeruaſti verbum meum, & non negaſti nomen meum**, id eſt quia quantulacunq; virtute præditus es, verbum tamen meum ſeruaſti, neq; me negaſti.

6. **Ecce dabo de ſynagoga ſathane.** græci pro δώσω, quod interpres legit, id eſt dabo, habent δίδωμι, id eſt do ex ſynagoga ſathanæ, quaſi dicat extraho à ſynagoga ſathanæ qui nunc ſe dicunt Iudæos & non ſunt, ſed mentiuntur ſe Iudꝗos eſſe veros:nam verus Iudæus ille non eſt qui de proſapia ortus eſt Abrahæ, ſed qui deum confitetur & Chriſtum: auferam ergo ex ſynagoga ſathanæ de illis, **et faciam illos vt veniant, & adorent ante pedes tuos**, ad me ſcilicet, mẽque coram pedibus tuis adorent, & cognoſcant quia dilexi te:vt enim ait Paulus: Qum venerit plenitudo gentium, tunc omnis Iſrael ſaluus fiet.

7. **Quoniam ſeruaſti verbum patientie mee**, id eſt verbum propter quod aſſerendum & prædicandum paſſus ſum, **& ego ſeruabo te ab hora tentationis**, ſiue hꝗreſum ſiue perſecutionum ab infidelibus imperatoribus, ſiue antichriſti:vt nomine Thyatirenſis epiſcopi vniuerſam alloquatur eccleſiam: ne vero audito tentationis verbo animum deſpondeant, ſubdit: **Ecce venio cito**, nimirum auxilio tibi futurus. Interim verò **tene quod habes**.i. fidẽ tuam conſtanter ſerua, vt nemo accipiat coronam gloriꝗ ac mercedis tuꝗ.

tantes in terra. Ecce venio cito: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.[8] Qui vicerit, faciam illum columnam in templo dei mei, & foras non egredietur amplius: & ſcribam ſuper eum nomen dei mei, & nomē ciuitatis dei mei nouę Hieruſalem, quæ deſcēdit de cœlo à deo meo, & nomen meum nouum. Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat eccleſijs. Et angelo Laodiceæ eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit: Amen teſtis fidelis, & verus,[9] qui eſt principium creaturæ dei. Scio opera tua,[10] quòd neq; frigidus es, neq; calidus. vtinam

8. **Qui vicerit** mundum & diabolum, **faciam illum columnam.** i. confirmabo illum & fortem faciam **in templo dei mei.** i. vel in eccleſia militante, vel etiam in eccleſia triumphante: **& foras non egredietur amplius**, ſi de eccleſia militante præcedens locus intelligatur, nunquam inde egredietur, quia qui ſic victor euaſit ſuperior mundo & diabolo, nunquam ab eccleſiæ fide recedet, firmatus & fundatus ſupra firmam petram, imò eccleſiæ ipſius columna factus: nā columnę eccleſiarū ſunt boni & fideles epiſcopi, ſi de eccleſia triumphante locus pręcedens intelligatur, multo minus à gloria ī qua perpetuum ſtabilietur egredietur. **Et ſcribam ſuper eum nomen dei mei, & nomē ciuitatis dei mei noue Hieruſalē, que deſcendit de celo a deo meo, et nomen meū nouum.** gręca ſcholia nomen dei patris, nomen nouæ Hieruſalem, & nomē filij ꝓ eodem vſurpant, ꝓ dei ſcilicet gloria & celebri cognitione: ſicut ī illo Dauid: Quàm admirabile eſt nomen. i. gloria tua & celebris fama tua in vniuerſa terra, glorioſū enim & celebrem ὀνομαστὸν, græci nominãt ἀπὸ τοῦ ὀνόματος. i. à nomine. Explicant etiā gręca ſcholia, Scribā ſuper eum nomē dei mei, vt ſanctus, bonꝰ, & iuſtus dicaẗ, ſicut & deus diciẗ: **& nomen ciuitatis noue Hieruſalē de celo deſcendentis**, vt dicaẗ templū & tabernaculum dei ſicut & illa, **et nomen meum nouum.** vt filij dei ſint & dicantur, quemadmodum & ego. nomen autem filij dei, quod Chriſtus ſecundū naturā humanā habet, nouum eſt omni homini, quod nemo vnquam vere habuit ante Chriſti incarnationē, aut certe non niſi per eius incarnationem.

9. **Qui eſt principium creature dei.** principium & græce ἀρχὴ dicitur origo rei alicuius: itaq; Chriſtus principium eſt creaturarū dei, quia per ipſum omnia pater condidit, græci ſumunt ἀρχὴν ἀντὶ τῆς βασιλείας. i. pro principatu, ꝙ principetur Chriſtus omnibus creaturis & dominetur.

10. **Quod neq; frigidus es neq; calidus**, ſiue feruidus (id enim ſignificat proprie græcum ζεστός.) frigidus dicitur, qui ſpiritus ſancti gratia & illuminatione planè deſtitutus eſt: Feruidus qui ſpiritu feruet, ſicut Paulus ait Roma. 12. ſpiritu feruentes. Tepidus autem dicitur, qui ſpiritus ſancti quidem gratiam habet, ſed rerum ſecularium cura & ſtudio illam ſinit emori & extingui. vnde Paulus ait, Spiritum nolite extinguere: vel frigidus qui ignem fidei planè non habet, Feruidus qui inſignem fidem habet, tepidus, qui fidē quam habet profiteri vbi eſt opus nō audet. Vtinā autem, inqt, frigidus eſſes aut calidus, non quòd velit eſſe frigidum, ſed quòd pręſtat, aut minus malum eſt, frigidum fuiſſe, quàm neceſſitatis tempore tepidum ſe præbere: quia ſeruus ſciens voluntatem domini ſui & non faciens, vapula-

frigidus eſſes aut calidus: [11] ſed quia
tepidus es, & nec frigidus nec cali-
dus, incipiã te euomere ex ore meo.
quia dicis, Diues ſum, & locupleta- D
tus, & nullius egeo: & neſcis quia tu
es miſer, & miſerabilis, & pauper, &
cęcus, & nudus. [12] Suadeo tibi emere
à me aurum ignitũ probatũ, vt locu
ples fias: & veſtimentis albis indua-
ris, vt nõ appareat confuſio nudita-
tis tuæ, & collyrio inũge oculos tuos
vt videas. Ego quos amo, arguo &
caſtigo. [13] Aemulare ergo & pœni- Prou. 3.b
tentiam age. Ecce ſto ad oſtium & Heb. 12.b
pulſo. ſi quis audierit vocem meam,
& aperuerit mihi ianuam: intrabo ad
illum, & cœnabo cum illo, & ipſe
mecum. Qui vicerit, dabo ei ſedere
mecum in throno meo, ſicut & ego
vici: & conſedi cũ patre meo in thro-
no eius. Qui habet aurẽ audiat quid
ſpiritus dicat eccleſijs.

bit plagis pluribus.
11. Sed quia tepidus es, incipiam te euomere ex ore meo. ſumpta metaphora à medicis, qui quum cibum crudum & incoctum auferre volunt ab ęgroti ſtomacho, aquam illi tepidã potãdam præbẽt, quòd nauſeam illa pariat, & ad vomitũ prouocet. ita, inqt, quia tepidꝰ es ac mihi nauſeam paris, incipiã te euomere ex ore meo. i. vt græca ſcholia explicant, procul à familiaritate & amicitia mea abijcere, quia dicis diues ſum, &c. falſo ſe diuitem putabat ſola fide inſtructus, quum bonis operibus ſpiritualibꝰ quę verę ſunt diuitiæ planè indigeret, cæcuſq; eſſet, non animaduertens, in quibꝰ ambulabat, peccati vias & ſemitas, et nudus. i. bonis omnino operibus ſpoliatus.
12. Suadeo tibi emere a me aurum ignitum. græci addũt ἐκ πυρὸς. i. ex igni, aurũ autẽ ignitum quidã non malè intelligunt feruorem charitatis preſſurarum flamma tanq̃ igni probatũ, quẽ emere iubet à ſe precio piæ confeſſionis, & iugi memoria ꝓpriæ fragilitatis. eme ergo huiuſmodi aurũ, vt locupies fias, Et veſtimentis albis induaris. i. candore innocentiæ vt non appareat confuſio & turpitudo nuditatis tuæ: nudus eſt enim, vtcunq; fidem iactet, qui bonis operibꝰ non eſt ornatus: Hæc autem illi facere ſuadet aduerſus paupertatẽ & nuditatem ſuã. aduerſus cæcitatem autẽ, et collyrio inunge oculos tuos, vt videas. Collyrium medicamentũ eſt aduerſus lippitudinem oculorum, græca hoc loco variant. Germanica habent καὶ κολλύριον ἔγχρισον τοὺς ὀφθαλμοὺς. Veronenſis codex habet, καὶ κολλύριον, ἵνα ἐγχρίσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς σου. i. & collyrium, ſubaudi, eme ex me, vt inungas oculos tuos & videas. Verum autẽ collyrium eſt propriæ fragilitatis agnitio, ſuiq; abiectio & humiliatio: qui enĩ in ſe tanq̃ ex ſe boni nihil videt atq; agnoſcit, is ſtatim viſum quẽ ꝑ ſupbiã ꝑdiderat recuperauit.
13. Aemulare. gręce ζήλωσον. i. arde zelo boni: quaſi dicat, ne ſis tepidus ſed zelo feruẽs & pœnitẽtiã age: q2 ſi zelo boni meiq; deſyderio ferueas, ecce ego ꝓſto ad cordis tui hoſtiũ pulſo: q; ſi qs mihi aperuerit, intrabo & cœnabo cũ illo, & ipſe mecũ. i. totũ me illi familiariter permittã, & Qui vicerit,

dabo illi mecū ſedere in throno meo. i. participē illū faciā regni p̄ris mei, ſicut me iuxta humanitatē participē fecit, quia vici mūdū & mūdi pricipē.
1. *Ecce oſtium apertum in celo.* Oſtium in cælo apertū Rupertus interp̄taẽ apertam p Chriſtum regni cæleſtis ianuā: q̄q̄ ſimplicius eſt ſi intelligamus q

ARGVMENTVM *cap. 4.*

¶ Deſcribitur ſedens in throno, ſedéſq; ipſius cū viginti quatuor ſenioribus deū adorātibus, ſimiliter & oculata quatuor animalia deū laudātia.

CAPVT IIII.

A Oſt hæc vidi: & [1] ecce oſtium
P apertū in cælo, & vox prima
quam audiui tanq̄ tubæ loquē
tis mecū, dicēs: Aſcende huc, & oſtē-
dam tibi quę oportet fieri cito. [2] Poſt
hæc, ſtatim fui ī ſpiritu. Et ecce ſedes
poſita erat in cęlo, & ſupra ſedem ſe-
dens. [3] Et q ſedebat: ſimilis erat aſpe-
ctui lapidis iaſpidis, & ſardinis, [4] &
iris erat ī circūitu ſedis, ſimilis viſio-
B ni ſmaragdinę. [5] Et ī circūitu ſedis ſe
dilia vigitiquatuor, & ſupra thronos
vigintiquatuor ſeniores ſedētes cir-

Ioāni in viſione cœlū patuerit, vnde tanq̄ aperto oſtio int⁹ poſita viderot.
2. *Poſt hec ſtatim fui in ſpiritu* .i. in ſpirituali viſione, non em̄ reuera in natura in qua parebant huiuſmōi res, verę erāt ſed tales ſpirituali viſione illi videbanẽ. neq; em̄ vlla in cælo corporalia ſedilia, nulli leones, aut boues, aut aquilæ. *Et ecce ſedes poſita erat in celo.* Sedes à græcis explicaẽ ſanctorū cōgregatio in deo quieſcentiū, in q bus etiā ſedere & habitare deus dicitur.
3. *Et qui ſedebat ſimilis erat:* Hic pater deſcribitur nō humanis membris & lineamētis vt paulò ante fili⁹: ſed p̄cioſis lapidibus naturā ei⁹ figurātib⁹, aſſimilatur. *Similis ergo erat aſpectu lapidis iaſpidis.* Iaſpis autē viridis coloris ſemp virentē & fœcūdā, vitamq; hoibus largiētem, patris naturā ſignificat, vt dicūt gręca ſcholia. Sardi⁹ autē lapis cū ignei ſit coloris, honorē dei iudiciorū ſignificat. Sardiū autē lapidē dicūt nō mō feris & mōſtris horribilē eſſe, ſed valere aduerſus morbos in corp̄e. Epiphani⁹ Cypri aſſerit valere aduerſ⁹ tumores & inflationes ſimiliter & ad illinēdas ex ferro plagas: in quo etiā natura dei patris indicatur qui feris & ſupbis hoibus terrori eſſe ſolet, imbecillib⁹ autē & humilib⁹ ſaluti. Quum autē iaſpis aquei, ſardius ignei ſit coloris, dei patris inde potentiam ſignificari quidā aiunt, qui ſicut olim per aquā mundum, ita & demū per ignem iudicabit: vt qui in ſua ſubſtātia nobis aſpectabilis nō eſt, intelligaẽ q̄ fortis ſit & zelotes.
4. *Et iris in circuitu ei⁹ ſimilis viſioni ſmaragdine,* ſiue aſpectui ſmaragdino, nā gręce ē ὁράσει. Iris p̄pitiationis eſt ſignū, dicēte dn̄o ad Noe, Ponā arcū meū in nubib⁹ cęli & recordabor fœderis mei q̄d pepigi tecū. Iris ergo ī circuitu ſedis, ſedētis in throno dei, mīa dei eſt cūctis eā quęrētib⁹ in aduētu redēptoris p̄parata, q̄ vſq; p circuitū mūdi cū magno p̄dicatiōis euāgelicę prę conio iudicium præcurrit. Iris ergo ſimilis eſt viſioni ſmaragdinæ, quia mīa ſenium noſtrū in pulchritudinē reformabit viriditatis æternę. Hæc Rupert⁹. Certe nihil ſmaragdo viridius: bene autē iridi miſericordia æquiparaẽ, quia ſicut diuerſicolor eſt iris, ita diuerſa diuinæ miſericordiæ dona & munera.
5. *Et in circuitu ſedis, &c.* ſedilia 24. iudiciariā ſctōrū p̄tātē ſignificāt, qui per

vigintiquatuor ſeniores intelliguntur. quur autem eo numero ſignificentur magis q̃ alio fateor me ignorare, neq; hic morandum puto diutius, in numerorum allegoria: ego putem numerum certum pro incerto poſitum eſſe. bene autem veſtimentis albis amicti, quia candidam vitæ innocentiam ſecum in patriam ferentes, iucunditate æterna in perpetuum amicti ſunt: ⁊ in capitibus ſuis corone aureę, quæ precioſam ſignificant ſempiternæ gloriæ retributionẽ. vigintiquatuor ergo ſeniores apoſtolorum, prophetarũ, ac prædicatorũ congregationem ſignificant.

cum amicti veſtimentis albis, & in
capitibus ſuis coronæ aureæ. 6 Et de
throno procedebant fulgura, & vo-
ces, & tonitrua, & ſeptem lampades
ardentes ante thronum, quæ ſunt ſe-
ptem ſpiritus dei. 7 Et in conſpectu
ſedis, tanquam mare vitreum ſimile
cryſtallo: 8 & in medio ſedis & in cir
cumitu ſedis, quatuor animalia ple-
na oculis ante & retro. Et animal C
primum, ſimile leoni: & ſecundum
animal, ſimile vitulo: & tertium ani-
mal, habens faciem velut hominis:
& quartum animal, ſimile aquilæ

6. Et de throno procedebãt fulgura ⁊ voces ⁊ tonitrua: quia poſtquã cælitus iudiciariam orbis poteſtatẽ acceperunt apoſtoli eorumq; poſteri prædicatores & doctores, fulgura miraculorũ, voces prędicationum, & tonitrua cõminationum de futuro iudicio & malorum pœnis edere non deſierunt. bene autẽ hęc omnia de throno procedunt ab eo qui in throno ſedet, quia hæc à ſemetipſis facere non potuerunt, ſed vt fecerẽt de ſurſum acceperunt. Hæc Rupertus. ſeptem autem lampades ante thronum, ſeptem ſpiritus eſſe declarãtur: ſeptem autem ſpiritus, quidam ſeptem ſeptiformis ſpiritus dona interpretantur: Irenęus & Clemẽs Stromateus angelica examina exponunt, ob perfectionẽ ſeptenarij numeri, quæ ardere dicuntur in conſpectu ſedentis: quia de ijs ſcriptum eſt, qui facit miniſtros ſuos flammam ignis.

7. Et in conſpectu ſedis tanquam mare vitreum ſimile cryſtallo. græca ſcholia exponunt hoc mare, immenſam & infinitam angelorũ multitudinẽ, qui ſtant in cõſpectu ſedis & ſedentis ad implẽda dei miniſteria parati. quod autem vitreum & cryſtallum dicitur, perlucidam & ſplendentem ſignificat incorporeorum ſpirituum naturam.

8. Et in medio ſedis ⁊ circuitu ſedis quatuor animalia plena oculis ante ⁊ retro. quatuor animalia omnes quatuor euangeliſtas ſignificare aiunt quæ ante & retro plena ſunt oculis, quia lux euãgelij, & ænigmata legis irradiat, & noua gratia legem ſubſequentes illuſtrat: Græci autem & Latini atq; inter ſe Latini differunt, quibus animalibus euãgeliſtæ ſignificentur. Primum animal ſimile leoni: per leonẽ qui fortiſſim⁹ eſt animalium, Irenęus Lugdunenſis ſignificari ait euangelium Ioannis, qui à diuina natura & potentia exorſus eſt euangelium: Hieronymus euãgelium Marci, ꝙ nemo apertius Chriſti reſurrectionem & aſſumptionem in cælum declarauerit. Et ſecundum animal ſimile vitulo: per hoc, euangelium Lucæ ſignificari aiunt, qui Chriſti ſacerdotium aperuit. exorſus eſt enim à legis ſacerdotio, in qua frequens erat vitulorum immolatio. Et tertium animal habens faciem velut hominis. Hoc omnes penè ſignificari aiunt Matthæi euangelium, quod

ipſe ab humana generatione exorſus eſt. Licet diuus Auguſt. putet euãgeliũ Marci ſignificari. Et quartum animal ſimile aquile volanti: hoc omnes penè Ioannis euangelium aiunt ſignificari, quo nemo altius volarit, nimirũ vſq; ad diuinã verbi naturã, cæteris euangeliſtis quaſi humi repentibus, dum ſat habent humanam Chriſti naturam & acta in carne nobis aperire.

volanti.[9] Et quatuor animalia ſingula eorũ habebant alas ſenas in circumitu: & intus plena ſunt oculis. & requiem non habebant die ac nocte, Iſaiæ 6.a dicẽtia, Sanctus, ſanctus, ſanctus dominus deus omnipotens, qui erat, & D qui eſt, & qui venturus eſt. Et cum darent illa animalia gloriam & honorem & benedictionem ſedenti ſuper thronum, viuenti in ſecula ſeculorum, procidebant vigintiquatuor ſeniores ante ſedentem in throno, & adorabant viuentem in ſecula ſeculorum, &[10] mittebant coronas ſuas ante thronum, dicentes: Dignus es domine deus noſter accipere gloriã & honorẽ & virtutem: quia tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata ſunt.

9. Et quatuor animalia ſingula eorum habebãt alas ſenas. quatuor euãgeliſtæ ſinguli ſenas alas habent, omnẽſque vigintiquatuor. alas autem vigintiquatuor, veteris inſtrumenti libros quidam intelligunt, quibus euangeliſtarũ & fulcitur auctoritas, & veritas comprobatur: & intus plena ſunt oculis. plena dicuntur oculis propter vigilantem & diligentem eorum quæ ſcribunt conſiderationem: quidam legunt, in circuitu & intus plena oculis, & hoc modo græca verti poſſunt, quia euangeliſtæ & qui eorum vices gerunt, doctores & paſtores, tam ĩ exteriori actione quàm in interiori contemplatione cauti ſunt & prouidi, prouidentes bona, iuxta Paulum, non ſolũ coram deo, ſed etiam coram hominibus.

10. Mittebant coronas ſuas ante thronum. i. quicquid virtutis, quicquid habebant dignitatis, deo cum gratiarum actione offerebant, dicẽtes: dignus es dñe deus noſter accipere gloriam: Eraſmus habet tantum dignus es domine accipere, &c. tamen vt ipſe ait Hiſpanienſe exẽplar habet, ἄξιος εἶ ὁ κύριος καὶ θεὸς ἡμῶν ἅγιος. i. dignus es domine ac deus noſter ſancte, accipere, &c. ſimiliter & codex Veronenſis habet. quòd verò Eraſmus vertit propter volũtatem tuam ſunt, vt codex eius græcus habet, εἰσὶ, Veronenſis habet ἦσαν, quod ſignificat erant vel fuerunt.

ARGVMENTVM Cap. 5.

¶ Deſcribitur liber intus & foris ſcriptus ac ſigillatus, quem nemo niſi leo de tribu Iuda dignus inuentus eſt qui aperiret. ſimiliter & agnus pro mũdo occiſus depingitur, libriq; per eum apertio: & viginti quatuor ſeniorum animaliũmq; quatuor laudationes & gratiarum actiones.

CAPVT V.

ET vidi in dextera ſedentis ſu- A
pra thronū,[1] librum ſcriptum
intus & foris, ſignatū ſigillis
ſeptem. Et vidi angelum fortem,&
prædicantem voce magna: Quis eſt
dignus aperire librum, & ſoluere ſi-
gnacula eius? Et nemo poterat neq;
in cælo, neque in terra, neq; ſubtus
terram aperire librum,neq; reſpice-
re illum.Et ego flebam multū,quo-
niam nemo dignus inuentus eſt ape
rire librum,nec videre eum.Et vnus
de ſeniorib⁹ dicit mihi,Ne fleueris:
ecce vicit leo de tribu Iuda, radix B
Dauid, aperire librum & ſoluere ſe-
ptem ſignacula eius. Et vidi, & ecce
ī medio throni & quatuor animaliū,
& in medio ſeniorum [2] agnum ſtan-
tem tanquam occiſum,habentē cor-
nua ſeptē & oculos ſeptem: qui ſunt
ſeptem ſpiritus dei, miſſi in omnem
terram. Et venit, & accepit de dex-
tera ſedentis in throno, librum. Et
cum aperuiſſet librum, quatuor ani-
malia & vigintiquatuor ſeniores ce-
ciderunt coram agno, habentes ſin-
guli citharas, & phialas aureas ple-
nas odoramentorum, quæ ſunt ora- C
tiones ſanctorum: & cantabant can-
ticum nouum,dicētes:Dignus es do
mine accipere librū & aperire ſigna-
cula eius, quoniam occiſus es, & re-
demiſti nos deo in ſanguine tuo, ex

1. Librum ſcriptum intus & foris hunc librū penè omnes interpretantur ſacram ſcripturam: ego vetus teſtamentum, quod vnius libri nomine vocatur, quia vno ſpiritu dei inſpirante ſcriptum eſt. ſcriptus eſt autem & foris & intus: quia & externum ſenſum habet, literalem ſcilicet, & internum ſpiritualem de Chriſto. Sigillatus eſt autem ſigillis ſeptem, quia ſeptiformis ſpiritus intelligentia obſignatus eſt: ſine cuius apertione ſigilli veterē de Chriſto ſcripturam intelligere non poſſumus: hunc autem librum aperire, id eſt, intelligentias eius explicare, & ſigilla eius ſoluere, id eſt, ſpiritualem intelligentiam tradere, qui dign⁹ eſſet nemo inuentus eſt, niſi leo de tribu Iuda, Chriſtus ſcilicet dominus: qui vicit, reſurgendo, & in cælum aſcēdendo: atque ita ſpirituales omnes veteris legis intelligētias quæ nos antea latebant, aperuit: Græca ſcholia hunc librū interpretantur omnia, ſcientem & incomprehenſibilem dei memoriam. De qua Dauid, in libro tuo omnes ſcribentur: & Moyſes, dele me de libro quem ſcripſiſti: ſcriptus eſt autem intus & foris, quia intus ſunt quos nouit deus, pij & fideles: foris, quos non nouit, impij & peccatores.

2. Agnum ſtantem tanquam occiſum. Agnus iſte Chriſt⁹ eſt ita à prophetis & ipſo Ioāne baptiſta vocatus. bene autem dicitur tāquam oc-

ciſus non planè occiſus:quia iam reuixerat:qui enim occiſus eſt,non ſtat ſed iacet: ideo ait,ſtantem tanquam qui antea occiſus eſſet, id eſt, præferentem figuram eius qui antea occiſus eſſet, quaſi dicas aliquando occiſum nūc autem viuum, habentem cornua ſeptem. Cornua potentiam eius ſignificāt & gloriam, vnde Dauid, Omnia cornua peccatorum confringam: ſeptem

omni tribu & lingua & populo, &
natione: & [3] feciſti nos deo noſtro
regnum & ſacerdotes, & regnabi-
D mus ſuper terram. Et vidi,& audiui
vocem angelorum multorum in cir
cumitu throni, & animalium & ſe-
niorum: & erat numerus eorū mil-
lia millium dicentium voce magna,
Dani. 7.c Dignus eſt agnus,qui occiſus eſt,ac-
cipere virtutē,& diuinitatē,& ſapiē-
tiā,& fortitudinē,& honorē,& glo-
riam,& benedictionem. Et omnem
creaturam quæ in cælo eſt,& ſuper
terram, & ſub terra, & quæ ſunt in
mari,& quæ in eo:omnes audiui di-
centes: Sedenti in throno, & agno,
benedictio & honor & gloria & po
teſtas in ſecula ſeculorum. Et qua-
tuor animalia dicebant, Amen. Et
vigintiquatuor ſeniores ceciderunt
in facies ſuas: & adorauerunt viuen-
tem in ſecula ſeculorum.

autem dicuntur, id eſt, perfecta propter ſeptenarij numeri perfectionem & excellentiam in ſacra ſcriptura. Et oculos ſeptem qui ſunt ſeptem ſpiritus dei miſſi in omnem terram Hi ſeptem ſpiritus vel ſeptem ſeptiformis ſpiritus dona ſunt in omnem terrā miſſa & fidelibus diſtributa:vel angelicæ poteſtates per omnem terram in miniſterium hominum miſſæ. Hic agnus verus & accepit librum & aperuit, quia omnia veteris legis ſacramenta in ſe completa oſtendit, dicendo in paſſione ſua cōſummatum eſt. Tunc autem deſcribūtur quatuor animalia & viginti quatuor ſeniores procidiſſe adorantes coram deo,& habentes ſinguli citharas, hoc eſt deo laudes concinere, et phialas aureas, græca ſcholia phialas aureas interpretantur ſenſum & intelligentiam eorum qui piè & ſecundum deum degunt: odoramēta ſunt vt ipſe textus explicat, orationes ipſorum ſanctorum quas pro viuis fundunt,vnde conijcitur euidenter,& eorum quę hic agimus ſenſum cognitionemq́; ſanctos habere,& ideo pro nobis orare. Vt autem verum me dicere omnes intelligant,explicationem græcorum ſcholiorum addam, αἱ δὲ χρυσαῖ φιάλαι, αἱ διάνοιαι εἰσι τῶν ἐργαζομένων τὰ θεοφιλῆ.i. phialæ autem aureæ, intelligentiæ ſunt eorū,qui pia & deo placentia agunt opera:aureæ autem vocantur phialæ (vt ijdem græci aiunt) propter dignitatem noſtrorum operum.

3. *Feciſti nos deo noſtro*, &c. pro regnū codices græci q nūc extāt,habent βασιλεῖς.i.reges,gręca ſcholia explicāt feciſti nos reges, vtpote p afflictionū tolerātiā,regni victorię corona inſignitos:ſiqt enī Paulus: Si cōpatimur,& cōregnabimus. Sacerdotes verò,vtpote q nos nraq́; corpa deo hoſtiā viuā, ſanctā, & bene placētē offerimus,& regnabimus ſup terrā.q enī vicijs ſupiores euaſerūt,vtcūq; opprimi videāt à mūdo & impotētibus hoibus,regnāt tamē interim.

1. Et vidi quod aperuiſſet agnus vnum de ſeptem ſigillis. Agnus Chriſtũ ſignificat. Septem ſigilla myſteriorum & ſacramentorum vniuerſitatem inſinuant: quorum apertio, eſt eorum per Chriſti aduentum ſuccedente tempore declaratio. Unum autem hoc loco Hebraico more primum ſignificat. Et vidi vnum de quatuor animalibus dicens, veni & vide: Animal primũ ſimile leoni Marcus, primum prædicantium ordinem deſignat, qui in prædicãda Chriſti reſurrectione totus fuit. & bene vox eius quaſi tonitrui, quia in primitiua eccleſia reſurrectionẽ prędicãtibus apoſtolis, prędicationũ tonitrua & miraculorũ extiterũt fulgura. Et ecce equus albus. Equus albus, electorum in primitiua eccleſia cœtus à peccatis vnda baptiſmatis ablutus, & donis ſpiritualibus ſuper niuem dealbatus: ſeſſor eius Chriſtus eſt, qui in ſanctis ſuis ſedet & habitat: Arcum habebat in manu, id eſt, iudiciariã poteſtatẽ, vnde impios de longinquo feriat: quia nõ ſtatim in eos animaduertit, ſed plerunq; ad iudicium vſq; differens, tarditatem ſupplicij vindicta compenſat. Sicut autem arcum habet in manu ad feriendos impios, ſic data eſt ei corona, vnde præmiet bonos. Et exiuit vincens vt vinceret. Hic græca legunt καὶ ὡς νικήσῃ. i. exiuit vincens & vt vinceret, hoc eſt is qui iam victor erat, exiuit rurſum vt vinceret: quidam etiam antiqui non male exponunt exiuit vincens ſeu victor de Iudæis ex parte conuerſis, vt vinceret gentiles eos ad fidem vocando.

2. Et quum aperuiſſet ſecundum ſigillum, &c. i. quum creſcente gratia amplius cœpiſſet exhiberi & compleri promiſſio diuina: Audiui ſecundum animal. quid ſibi velint hoc loco hæc animalia fateor vt totam apocalypſim, me non intelligere: vnde aut nihil aut perparum de meo hic expectandum eſt iudicio: plerinq; docti exponunt hoc ſecundum animal diuum Lucam, qui in vitulo immolatitio paſſionem Chriſti deſignat noſtra gratia immolati, ſimiliter & ſecundum prædicantium in primitiua eccleſia ordinem, qui ad cõfirmandos martyrum animos totus erat in prædicandis eccleſiæ Chriſti afflictionibus. Et exiuit alius equus ruffus. Equus ruffus Romanorum imperatorum à Nerone ad Conſtantinum vſq; chorus intelligitur, martyrum ſanguine rubefactus & cruẽtatus. Et qui ſedebat ſuper illum, agitator & im-

ARGVMENTVM Cap. 6.

¶ Apertio ſex ſigillorum deſcribitur, & cum illis equorum quatuor & mortis atq; inferni: & interfectarum animarum querimonia. Deinde terræ motus & ſolis obſcuratio ſubiungitur.

CAPVT VI.

ET vidi quòd aperuiſſet agnus vnum de ſeptem ſigillis, & audiui vnum de quatuor animalibus, dicens tanquam vocem tonitrui, Veni, & vide. Et vidi: & ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper illum habebat arcum, & data eſt ei corona, & exiuit vicẽs vt vinceret. [2] Et cum aperuiſſet ſigillum ſecundum, audiui ſecundum animal, dicens, Veni, & vide. Et exiuit alius equus ruſus: & qui ſedebat ſuper illum, datũ eſt ei vt ſumeret pacem de terra, & A

pulſor illorum eſt diabolus, & datum eſt ei vt ſumeret .i. tolleret pacem de terra: quia diſſenſionis vt ita loquar deus eſt, & vt ſe interficiant i. data eſt ei poteſtas vt ſublata de mundo pace, mutuis ſe odijs & homicidijs mortales interficiant, quod ante prædixerat Chriſtus Matth. 10. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, **Et datus eſt ei gladius magnus** .i. magna nocendi poteſtas permiſſa.

vt inuicem ſe interficiant, & datꝰ eſt
B ei gladius magnus. [3] Et cum aperuiſſet ſigillum tertium, audiui tertium animal, dicens: Veni, & vide. Et ecce equus niger: & qui ſedebat ſuper illum, habebat ſtateram in manu ſua. Et audiui tanquam vocem in medio quatuor animaliũ dicẽtem, Bilibris tritici denario vno, & tres bilibres hordei denario vno, & vinũ & oleũ

3. **Et quum aperuiſſet ſigillũ tertium.** per hoc tertium ſigillum myſterij ſuccedente tempore amplior intelligitur manifeſtatio. **Tertium animal** verò quod hominis formã habet, Matthæus eſt, cui humanitatis Chriſti deſcriptio tribuit: quo animali tertium ordinẽ prędicatorũ qui in humanitate Chriſti aduerſꝰ hęreticos aſſerẽda ſudarũt, ſignificari aſſerũt. **Equus niger**, occultam hæreticorũ verſutiam, vmbris & tenebris obfuſcatam, & ne agnoſcatur palliatã indicat. Cernens enim diabolus nihil ſe martyrũ perſecutione promouere, ſed vno occiſo multa milia repullulare, nouos eccleſiæ hoſtes ſuſcitauit hęreticos, aptè per equum nigrum notatos, quippe qui reiecto veræ fidei lumine non niſi in tenebris ambulare poſſunt. **Et qui ſedebat ſuper eum habebat ſtateram in manu ſua.** hæreticorum quos inhabitat vere ſeſſor eſt diabolus: ſtatera ſcriptura ſancta eſt, ipſa quippe vera eſt regula ad quam tum in fide tum in moribus librare ſe vnumquenq; verum Chriſtianum oportet. bene autem ſtateram hãc in manu ſeſſor hæreticorum habet diabolus, quia ſcripturis ſanctis non ad eccleſiæ determinationem & conſenſionem, ſed pro arbitratu ſuo vti docet hæreticos, quaſi verſatilem ſuopte iudicio ſcripturam in manu habens. quod vero ait, **Et audiui tanquam vocem in medio quatuor animalium dicentium.** interpres legit λεγόντων: i. dicentium referens ad ꝓ animalium, græca habent λέγουσαν. i. dicentem: & referunt ad vocem. Vox autem in medio quatuor animalium, communis eſt conſenſus quatuor euangeliſtarum fideles contra huiuſmodi hæreticos & diabolum ſeſſorem confirmantium & conſolantium ac dicẽtium, **Bilibris tritici denario vno, & tres bilibres hordei denario vno, & vinũ & oleum ne leſeris.** Typice hæc intelligi neceſſe eſt, atq; ita omnes accipiunt, ac multi multa adferunt: ſed priuſquam ad huius myſticam loci intelligẽtiam accedamus, grammaticas difficultates excutiamus. Pro bilibris græce eſt χοῖνιξ, menſura tritici aut leguminis quæ ſatis ſit in cibum diurnum: Budæus libris quatuor conſtare putat, Pollux tribus, Georgius Agricola duabus & quadrante. Denarius autẽ, Budæi æſtimatione tres ſolidos noſtros cum dimidio valet, quod autẽ interpres de denario loquens addidit vno, græca quę nunc extant nõ habent vno. nunc ad explicationem loci accedamus. mihi omiſſa multiplici veterum lectione is videtur eſſe ſenſus ad quem accedit liber quidam anonymus manu deſcriptus: Bilibris tritici ſiue frumenti, quod ſuauius eſt & manducationi aptius, nouum inſtrumentum & euangelium ſignificat: in quo granum frumenti Chriſtus ꝓ nobis mortuus, multum mundo fructum attulit: & bene bilibris nomine appellaẗ, quia fidei & dilectionis pręcepto conſtat euangeliũ.

Tres autem bilibres ſiue chœnices hordei, quod aſperius eſt, legem & vetus inſtrumentum ſignificat, quod oneribus conſtabat non ferendis: & bene tres bilibres eius dicuntur, quia legalibus hiſtoricis & propheticis libris conſtabat vetus inſtrumentum. Porro denarius, perfectus numerus omnibus ſimplicibus numeris conſtans, perfectionem ſignificat fidei, quo tam bilibris tritici, q̃ tres hordei bilibres emũtur, quia ſcripturarum omnium tam noui inſtrumenti q̃ veteris intelligentia nonniſi denario fidei cõparatur: iuxta quod in Eſaia ſcriptũ eſt, Niſi credideritis, non intelligetis. Hęretici ergo q ſcripturas ſcindunt, & ad manum eas habent proprio eas arbitratu nõ eccleſiæ iudicio interpretãtes, quia denarium perfectæ fidei nõ habent, veram illarum intelligentiam habere non poſſunt. Vinum autẽ & oleum, fideles & eccleſiaſtici ſunt doctores, vino cõparati, dum palàm inique viuentes mordaciter increpant: oleo vero, dum puſillanimes conſolantur, & ſpiritu lenitatis corripiunt: aut vinũ dicuntur fideles omnes vino dominici ſanguinis in baptiſmo potati, & de prælo dominicæ crucis tanquam muſtum expreſſi, dicente Paulo Rom. 6. An ignoratis fratres, quia quicunq; baptizati ſumus in chriſto in morte ipſius baptizati ſumus? oleum quoque dicuntur tanquam in baptiſmo ſpirit⁹ ſancti gratia & oleo delibuti. In medio igitur quatuor animalium, id eſt, communi conſenſu quatuor euangeliſtarum & prædicatorũ fidelium auditur vox conſolatoria, dicens: Bilibris tritici, &c. quaſi diceret ne timete fideles, quãuis perſecutionũ tyrannorum impietates ſuccedere videatis hæreticorum: non enim lædere vos poterunt, nec annonã ſcripturarũ vobis imminuere, ſi quidem denarium perfecte fidei, quo illæ cõparantur retinueritis. Certe græca ſcholia triticum ſalutare verbum euangelij interpretantur, perfectis & in fide iam adultis vtile: oleum aſperã legis cognitionẽ, qua tanq̃ rationis expertia pecora ob carnalẽ ſenſum ſuũ paſcebant Iudæi. Hæc ſunt quæ ex multis de loco præſenti conijcere potuimus.

ne læſeris. 4 Et cum aperuiſſet ſigillũ
quartũ, audiui vocẽ quarti animalis
dicentis, Veni, & vide. Et ecce equus
pallidus: & qui ſedebat ſuper eũ, no- C
men illi Mors, & infernus ſequebat
eũ, & data eſt illi poteſtas ſuper qua-
tuor partes terræ, interficere gladio,
fame, & morte, & beſtijs terræ.
5 Et cum aperuiſſet ſigillum quin-

4. **Et quum aperuiſſet ſigillum quartum.** videns antiquus hoſtis manifeſtata per ſanctos doctores hæreticorum ſuorum, quibus inſidet ſemper, verſutia & perfidia, non iam proficere poſſe: quò vere pios ſeducat, falſorum fratrum in hypocriſi degentium examina ſuſcitat, quod oſtendens Ioannes ait: Quum aperuiſſet ſigillum quartum, id eſt, quum procedente tempore & augeſcente fide, magis magiſq; occulta aperirẽtur myſteria. Vidit Ioãnes equũ pallidum. Equus pallidus hypocritarũ & fallacium fratrum cœtus eſt, q exterminant facies ſuas vt appareant hominibus ieiunantes: **Et qui ſedebat ſuper eum nomen illi mors**, id eſt, diabolus ſic appellatus quia inuidia diaboli mors introiuit in orbem, **et infernus ſequebatur eum**, id eſt, damnatorum multitudo, ſequuntur enim & diabolum imitantur qui ſunt ex patre diabolo. **Et data eſt illi poteſtas**, diuina permiſſione, ſuper quatuor partes terræ, id eſt, ſuper omnem terram mundumq; vniuerſum, vt interficeret gladio detractionis fame audiendi verbi dei, **beſtijs terre**, i. brutis & ratione carentibus concupiſcentijs, **& morte**, id eſt, alio quolibet nocendi & perimendi genere.

5. **Et quum aperuiſſet quintum ſigillum**, id eſt, quum amplius manifeſtari

ſacramenta diuina cœpiſſent, vidi ſubtus altare animas. Altare Chriſtus eſt, ſuper quem deo patri per fidem bona quæ cogitamus, loquimur, aut facimus, offerimus ſacramento tiſi paſſionis ipſius. ſubtus altare vero ſunt animę interfectorum: quia ſanctorum animę martyrum deo & Chriſto ſe ſemper ſubmiſere, & ob prædicatum euangelij verbum, & annunciatum libere

tum: vidi ſubtus altare animas inter-
fectorum propter verbū dei, & pro-
pter teſtimonium quod habebāt, &
clamabant voce magna, dicentes:
Vſquequo domine, ſanctus & verus,
non iudicas & non vindicas ſangui-
nem noſtrum de his qui habitant in
terra? Et datæ ſunt illis ſingulæ ſto-
læ albę: & dictū eſt illis vt requieſce-
rent adhuc tempus modicum, donec
compleantur conſerui eorum, & fra-
tres eorum qui interficiendi ſunt ſi-
D cut & illi. Et vidi * cum aperuiſſet ſi-
gillum ſextum: & ecce terræ motus
magnus factus eſt. & ſol factus eſt ni-
ger tanquam ſaccus cilicinus: & luna
tota facta eſt ſicut ſanguis: & ſtellæ
de cælo ceciderunt ſuper terram, ſi-
cut ficus emittit groſſos ſuos cum à

de Chriſto teſtimonium morti ſunt ab impijs tyrannis traditæ, à quibus zelo iuſtitię vĩdicari quęrunt, vt eorum exemplo reſipiſcant cæteri impij. Et datę ſunt illis ſingulę ſtolę albę, per quas ſtolas albas ſingulas & indumenta candida, ſingulorum beatificatio tantum quod ad animā attinet intelligitur: Interim vero iubentur quieſcere tempus modicum vſque ad reſurrectionis ſcilicet tempus, quod præ infinitate ſuccedētis temporis perbreue eſt, donec cōpleantur conſerui eorum & fratres eorum qui interficiēdi ſunt, quia per multas tribulationes oportet electos intrare in regnum cælorum: id autem non fiet antequam plenitudo gētium intrauerit, omniſq; Iſrael ſaluus fiat: ſitq; vnum ouile & vnus paſtor, quando ſingulis non iam ſingulæ, ſed binæ dabunt ſtolæ corpore & anima glorificatis. Rupertus interpretatur has interfectorum animas veteris teſtamenti martyres, quos occiderunt Iudæi à ſanguine Abel iuſti vſq; ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occiderunt inter templum & altare, qui ſub teſtamento & promiſſione dei tanquam ſub altari reconditi voce magna clamant vindictam de inimicis poſtulantes.

6. Et quū aperuiſſet ſigillū ſextū .i. procedēte tēpore quū apertius ſe pderēt diuina myſteria, ecce terrę motus magnus factus eſt. bona pars veterum doctorū hunc locū explicant de tēpore antichriſti inſtante iudicio, quo tempore futurum etiā ad literā terræ motum magnum, & in ſole, luna, & ſtellis ſigna & prodigia videtur innuere Chriſtus Lucæ 2 & Matth. 24. ijs verbis: Statim autem poſt tribulationem dierum illorum ſol obſcurabitur, & luna nō dabit lumen ſuum, & ſtellę cadēt de cælo. Terręmotū vero hunc magnū penè omnes interptant, magnā hominum in terra degentium cōmotionē & tribulationē, qualis (inquit Chriſt9 Matth. 24.) nō fuit ab initio. Et ſol factus eſt cilicinus. ſol inq̃ iuſtitiæ Chriſtus, de quo Matth. 4. impij dicunt, & ſol iuſtitiæ non luxit nobis. Hic factus eſt cilicinus, vel quia iuſti, in quorum

vento magno mouetur.& cęlum re-
ceſſit ſicut liber inuolutus. & omnis
mons , & inſulæ de locis ſuis motæ
ſunt : & reges terræ, & principes,&
tribuni,& diuites,& fortes,& omnis
ſeruus,& liber abſcōderunt ſe in ſpe-
luncis & in petris montium,& dicūt
mōtibus & petris,Cadite ſuper nos, Iſaiæ
& abſcondite nos à facie ſedentis ſu- 2.d
per thronum,& ab ira agni. quoniā Oſee 10.b
venit dies magnus iræ ipſorum. Et Lucæ
quis poterit ſtare? 23.d

cordibus lucebat Chriſtus, nihili habebuntur : aut quia Antichriſti tempore ceſſabit Chriſtus clareſcere miraculis , ficta prodigia operante Antichriſto, adeoq; mirāda vt ſi fieri poteſt moueant etiā electi.**Et luna tota facta eſt ſicut ſanguis**. quia eccleſia,quæ per lunā ſignificatur, à vero ſole Chriſto lumen recipiens tunc tēporis tota erit in ſuis martyrib⁹ ſanguinolēta.Hæc autē fore Iohel prędixit dicēs: Sol conuertetur in tenebras , & luna in ſanguinem,antequā veniat dies domini magnus.**& ſtelle de celo ceciderūt ſuper terram**.i.cadēt:prophetia enim rem futurā tanquam factam exprimit. Stellæ autē ſancti & iuſti ſunt tanq̄ ſtellæ in perpetuas æternitates,in huius ſeculi nocte rectæ vitæ & ſanctorū morū lumine alijs prælucentes: ij de cælo cadent,quādo timore ducti de conſtantia fidei excident:cadent autē nō ſec⁹ atq; groſſi.i. immaturæ ficus dum à vento valido agitantur: vtq; tunc magno numero groſſi defluunt , ita ea ætate perſecutionum ventis agitati Chriſtiani de cælo.i. fidei conſtantia cadent.**Et celum receſſit ſicut liber inuolutus**. in libro inuoluto ceu conuoluto quid ſcriptum ſit ignoratur, niſi ijs quibus aperitur & explicatur:cælum eccleſia eſt, vti in euangelio regno cælorū aſſimilatur, quæ aptè libro inuoluto cōparatur, quia qui in libro vitæ conſcripti ſint electi,ignorant omnes,niſi quibus reuelatum eſt à patre: bene autem perſecutionis huius tempore receſſiſſe eccleſia dicitur , quia ab impiorum ſe tunc conſortio eccleſia cœtuſq; fidelium ſegregabit:nec ſeſe omnibus paſſim ea ætate fideles manifeſtabunt,**& omnis mons & inſule de locis ſuis mote ſunt**. Montes perfectiores in eccleſia ſignificant, qui de loco ſuo mouebuntur,vel q̄ à reproborum & impiorum ſocietate inter quos habitabant diſcedent,audientes illud de Babylone propheticum , Exite de illa popule meus:vel q̄ terrore perciti etſi fidem negaturi non ſunt,ab illo tamē cōſtantis fidei gradu nōnihil recedent.Inſulæ autē à fluctibus agitatæ minus pfectos in eccleſia ſignificant,tētationum procellis agitatos, quos etiam à fidei illa conſtanti firmitate perſecutionū terror nōnihil dimouebit. **Et omnes reges terre,& principes,& tribuni,& diuites,& fortes,& omnis ſeruus et liber abſcōderunt ſe in ſpeluncis & petris montium: et dicunt montibus & petris**. per hos maioris dignitatis fideles intelliguntur,fortes in fide,diuites bonis operibus,ſerui iuſtitiæ & liberi à peccato:qui deprehenſi in vltima perſecutione fugient & abſcondent ſe in ſpeluncis & petris montium.i.ad ſuffragia ſanctorum,qui fidei & operum meritis tanq̄ mōtes cæteris ſupereminent,confugient dicentes, **Cadite ſuper nos**.i.per miſericordiam flectimini & condeſcendite ad preces noſtras, vt nos veſtris orationibus adiuuetis,& à facie æterni dei & viuentis , quem offendimus, vtcunq; iuſti ſimus, abſcondite. Aliter contrario modo **montes** ſuperbos & elatos ſignificant, **inſule** quæ marinis fluctibus agitantur,carnales & libidinoſos,ſeculariumq; negotiorum & ambitionum fluctibus agitatos,qui mouebūtur de loco ſuo.i.

de fide percepta ad infidelitatem. Reges, principes, tribuni, varias reproborum poteſtates ſignificant & conditiones, qui bonis imperare volunt, ſiue ipſi ſerui ſint, ſiue liberi: ij montibus i. dæmonibus quorum ſuperbia aſcendit ſemper, dicent: cadite ſuper nos, ne nos dies domini viuos inueniat. Græca ſcholia explicant terræ motum, ſolis & lunæ obſcurationem de ijs quæ in paſſione geſta ſunt, Rupertus ad euerſionẽ Hieroſolymitanã refert: ſed quia non ad literam ſed pleraq; myſtice explicat, non libuit addere: lector ſi voles videbis ex eo.

ARGVMENTVM Cap. 7.

¶ Deſcriptio 4. angelorum ſuper quatuor terræ angulos & poteſtatis eorum ſignatorúmque electorum præſeruatio ab illis, deinde turbæ innumeræ & angelorum ſeniorũmque deum collaudãtium, laus & gratiarum actio, & omnium eorũ per vnum ex ſenioribus deſcriptio & muneratio hoc capite continetur.

CAPVT VII.

A [1] POſt hæc vidi quatuor ange-
los ſtantes ſuper quatuor angu
los terræ, tenentes quatuor vẽ
tos terræ ne flarent ſuper terrã, neq;
ſuper mare, neq; in vllam arborem.
[2] Et vidi alterum angelum aſcenden
tem ab ortu ſolis, habentem ſignum

1. *Et poſt hec vidi quatuor angelos.* varij varia huc afferunt: nõnulli p quatuor angelos quatuor orbis principat⁹ intelligunt, Aſſyriorum, Perſarũ, Macedonũ, & Romanorũ. alij quatuor eccleſiæ perſecutores, Maximianum in Oriẽte, Seuerum in Italia, Maxentium Romæ, Liciniũ Alexandriæ, quorum inſaniam & aduerſus Chriſtianos ferociam tanquã bonus & fauſtus dei angelus Conſtantinus imperator cohibuerit & ipſe Chriſtianus effectus: ſed quia non apte quadrant ſequentia ſi de ijs intelligamus, malui cum Dionyſio Carthuſiano & Victorino antiquiſſimo, & græcis ſcholijs, vnà cum explicatione ſigilli ſexti ad antichriſti tempora referre. Itaq; angeli quatuor ſuper quatuor ſtantes terræ angulos, peruerſi ſint angeli, eorũue miniſtri, antichriſti ſatellites, ſuper quatuor angulos terræ ſtantes i. à quatuor orbis partibus, ortu, occaſu, ſeptentrione, & meridie, obſeruantes fideles, & continentes quatuor ventos ne flarent ſuper terram, neq; ſuper mare, neq; ſuper vllam arborem: quatuor venti prædicãtium doctorum cœtũ ſignificant quatuor innixos euangelijs, qui ſalutari doctrinę ſuæ aura terram fidelium perflant: & prædicationis ſuæ nubibus & imbribus irrigant: ſeu terram & mare. hoc eſt terrenis addictos poſſeſſionibus & cõcupiſcentijs, ſeu mare tumidũ, hoc eſt faſtu ſuperbiaq; elatos, quia quicquid eſt in mundo aut eſt cõcupiſcentia carnis, aut concupiſcentia oculorum, aut ſuperbia vitæ: ſeu arbores hoc eſt ſpirituales homines: inhibebunt autẽ quantũ valebũt antichriſti tempore dæmones eorũq; inſtinctu, miniſtri ac ſatellites ipſius, hos prædicationũ ventos: ne ſalutari aura malos perflent vt ad meliorẽ frugẽ redeãt, ſed vt qui ſordẽt ſordeſcãt adhuc: bonóſq; & ſpũales, ne fidei virtutũq; incremẽtis ꝓficiãt.

2. *Et vidi alterum angelum.* hunc angelum quidã Chriſtum, quidam ministratorium quendam ſpiritum interpretantur: mihi aptius ad connexionem præcedẽtium Victorinus hoc angelo Helyam ſignificari aſſerit, bene ab ortu ſolis aſcendentem, quia à deo mittendus eſt, & ſole iuſtitiæ Chriſto, di-

dei viui:& clamauit voce magna qua
tuor angelis, quibus datũ eſt nocere
terræ & mari, dicens: Nolite nocere
terræ & mari, neq; arboribꝰ, quoad-
uſq; ſignemꝰ ſeruos dei noſtri in frõ
tibus.[3] Et audiui numerũ ſignatorũ,
centũ quadragintaquatuor milia ſi-
gnati ex omni tribu filiorũ Iſrael. Ex B
tribu Iuda, duodecim millia ſignati.
Ex tribu Ruben, duodecim millia
ſignati. Ex tribu Gad, duodecim mil
lia ſignati. Ex tribu Aſer, duodecim
millia ſignati. Ex tribu Nephthalim,
duodecĩ millia ſignati. Ex tribu Ma
naſſe, duodecim millia ſignati. Ex tri
bu Symeon, duodecim millia ſigna-
ti. Ex tribu Leui, duodecim millia ſi-
gnati. Ex tribu Iſſachar, duodecim
millia ſignati. Ex tribu Zabulõ, duo
decĩ millia ſignati. Ex tribu Ioſeph,
duodecĩ millia ſignati. Ex tribu Bẽia
min, duodecim millia ſignati.[4] Poſt
hæc vidi turbã magnã quã dinume-
rare nemo poterat, ex oĩbus gẽtibꝰ, C
& tribubꝰ, & populis, & linguis, ſtã-
tes ante thronũ: & in cõſpectu agni,
amicti ſtolis albis, & palmę in mani-
bus eorũ, & clamabant voce magna,

cente Malachia cap 4. Ecce ego mittã vobis Helyã prophetã anteq̃ veniat dies domini magnus & horribilis, & cõuertet cor patrũ ad filios, & cor filiorum ad patres eorũ, ne forte veniã & percutiã terrã anathemate. bene ergo cum præmiſiſſet Ioãnes in viſione venturos quatuor angelos, quibꝰ datũ & permiſſum ſit nocere terræ mari & arboribꝰ, vt pios conſolet, quibꝰ nihil illi nocituri ſunt: dicit ſe Ioannes in ſpiritu alterũ angelum, Helyã ſcilicet vidiſſe, habentẽ ſignũ dei viui, ſymbolũ ſcilicet fidei & charitatis: qui clamaturus eſt voce magna. i. pernicioſos ãgelos & antichriſti miniſtros ac nuncios inhibiturus, ne permiſſa ſibi poteſtate abutant, vt cuiq; noceãt, impediẽtes, ne verbum dei ꝑdicet: nolite ergo, inqt, nocere terræ mari & arboribꝰ, quoaduſq; ſignemus ſeruos dei noſtri in frontibus eorũ. i. donec eis verbũ dei ꝑdicauerimus, & electos in fide cõfirmauerimus, ne vnà cũ prauis male afficiãtur à vobis boni & pij.

3. Et audiui numerum 144. milia ſignati ex omni tribu filiorũ Iſrael. pro ſignatorũ græce eſt ἐσφραγισμένων. i. ſigillatorũ ceu ſigillo obſignatorum, ſicut paulò ante habentẽ ſignum, græce eſt σφραγῖδα. i. ſigillum. Hic autẽ numerus certus ꝓ icerto ponit, ſignificatq; ad ꝑdicationẽ Helyæ Iudæos, quos tunc ille offẽdet, cõuertẽdos. Non hic te detinebo lector in myſtica harum noĩm filiorũ Iſrael ſignificatione explicãda, q cuiq; ꝓ captu ſuo etiã parũ in ſacris literis verſato facile eſt expoſitionẽ adferre nõ malam: tantum ſufficiat ex hoc loco intelligere multos ex Iudæis ad prædicationem Helyæ conuertendos. nec ex Iudæis modo, ſed ex gentibꝰ etiam plures: cum eñ definito numero pro Iudæis vſus eſſet, ait de gentibus.

4. Poſt hec vidi turbã magnã, &c. Græci habent, poſt hæc vidi, & ecce turba

magna ſtãtes & amicti, ecce ex gẽtib⁹ & Iudæis vnũ ouile, quorum oĩm poſt reſurrectionẽ ſtatũ in ſpũ vidẽs Ioãnes aſſerit ꝙ eos viderit ſtãtes ante thronũ gloriæ dei ĩ cõſpectu agni Chrĩ, Et amicti, ſub. erãt ſtolis albis. i. vitæ ĩnnocẽtia aut duplici ſtola, aĩæ ſc; & corpis btĩficatione, & palme ĩ manib⁹ eorũ, triũphatis ſc; p eos mũdo & diabolo cũ ſatellitib⁹ ſuis tyrãnis &c. dicẽtibus, Salus deo noſtro, ſub. ſit, ſc; noſtra ſal⁹ illi ſit accepta, q nos ſua gratuita liberalitate ſaluauit. 5. Hi ſunt qui, &c. per magnas eñ tribulatiões oportet ingredi in regnũ celorũ. Et lauerũt ſtolas ſuas in ſãguine agni. i. corpa ſua in ſanguine ꝓ Chr̃o effuſo, ſi de martyrib⁹ tñ itelligatur: vel ſi de electis oĩb⁹, lauerũt corpa ſua à pctĩs ſuis in ſanguine agni. i. ĩ merito paſſiõis Chriſti p baptiſmũ: Quicũq; eñ baptiſati ſum⁹, ĩ mortẽ Chrĩ baptiſati ſumus, Paul. ad Ro. 6. Habitabit ſuper illos. vt Paul⁹ 2. Cor. ait, Sicut dicit de⁹, qm̃ inhabitabo in illis, & inãbulabo ĩter eos: Et nõ eſuriẽt neq; ſitient. i. rei nulli⁹ penuria afficient̃ regente illos & paſcẽte agno, & ad fõtes aquatũ viuarũ deducẽte. 1. Et quũ aperuiſſet ſigillũ ſeptimũ. in apertione ſigilli ſeptimi ĩ. nouiſſima ætate, appetente iudicio, poſt mortẽ antichriſti, factũ eſt ſilẽtium magnũ in celo. i. magna qes & pax in eccleſia militãte: pteritũ aũt ꝓ futuro ĩ prophetia hac ſumitur, facta itaq; eſt quies ceſſante antichriſti pſecutione, idq; tñ media hora. i. breui tempore: quia, cito poſt mortẽ antichrĩ veniet in iudicium deus. 2. Et vidi ſeptem an-

dicẽtes, Salus deo noſtro qui ſedet ſu
per thronũ & agno. Et omnes angeli
ſtabãt in circũitu throni & ſeniorũ,
& quatuor aĩaliũ: & ceciderũt in con
ſpectu throni in facies ſuas, & adora
uerũt deũ, dicẽtes: Amẽ. Benedictio
& claritas, & ſapiẽtia, & grãrũ actio,
honor & virtus, & fortitudo deo no-
ſtro in ſecula ſeculorũ. Amẽ. Et reſpõ
dit vnus de ſeniorib⁹, & dixit mihi,
Hi q amicti ſunt ſtolis albis, q ſunt?
D & vnde venerũt? Et dixi illi, Domi-
ne mi, tu ſcis. Et dixit mihi, [5] Hi ſunt
q venerũt de tribulatione magna, &
lauerũt ſtolas ſuas, & dealbauerũt eas
in ſãguine agni. ideò ſũt ante thronũ
dei, & ſeruiũt ei díe ac nocte in tẽplo
eius: & q ſedet in throno, [6] habitabit
Eſaiæ 49.c ſup illos. nõ eſurient neq; ſitient am
plius, nec cadet ſup illos ſol, neq; vl-
lus æſtus: quoniã agnus qui in medio
Eſaiæ 25.c throni eſt, reget illos, & deducet eos
ad vitæ fontes aquarum, & abſterget
deus omnẽ lachrymã ab oculis eorũ.

ARGVMENTVM. Cap. 8.

¶ Angelum, ſanctorũ orationes offerẽtẽ deſcribit, & quatuor angelorũ tuba canẽtiũ viſionẽ aperit.

CAPVT VIII.

A [1] ET cum aperuiſſet ſigillũ ſe-
ptimum, factũ eſt ſilẽtium in
cælo, quaſi media hora. [2] Et
vidi ſeptem angelos ſtantes in con-
ſpectu dei: & datæ ſunt illis ſeptem

gelos ſtantes in conſpecu dei. per hoc vniuerſitas prædicatorum intelligiť ſeptemplici ſpiritus ſancti dono inſignitorũ, qui ſunt in conſpectu dei parati ad omnia illius mandata exequenda. Et date ſunt illis ſeptem tube, id eſt, tota prædicandi poteſtas & cura concredita.

tubæ.[3] Et alius angelus venit, & ſte-
tit ante altare, habẽs thuribulum au-
reum: & data ſunt illi incenſa multa,
vt daret de orationibus ſanctorum
omnium ſuper altare aureũ, quod eſt
ante thronũ. Et aſcẽdit fumus incen-
ſorum de orationibus ſanctorum de B
manu angeli corã deo. Et accepit an-
gelus thuribulum aureum, & imple-
uit illud de igne altaris, & miſit in
terrã, & facta ſunt tonitrua & voces
& fulgura & terræmotus magnus.

3. Et alius angelus venit ⁊ ſtetit ante altare, habens thuribulũ aureum. Hunc angelum nonnulli dicunt eſſe Chriſtum illũ magni conſilij angelum, alij Michaelem principẽ & protectorem eccleſię, ſicut & olim fuit ſynagogæ, vti ex Daniele conſtat. Primo modo angelus iſte Chriſtus eſt, altare crux, in quo ſe deo patri pro delictorũ noſtrorum, expiatione victimã obtulit: Thuribulum aureum corpus ipſius, diuinitatis fulgore aureũ, quod bene thuribulum dicitur ob odorem ſuauitatis, quem odoratus eſt in eo pater: tũ quia thus ſepeliendis mortuis aptũ eiꝰ corpori aptè cõuenit & humanitati: Iſte angelꝰ ante altare ſtetit, quãdo facturus volũtatẽ patris, prõptũ ſe ad ĩmolãdũ in cruce exhibuit, habẽs ĩ manu ſua thuribulũ aureũ. i. poteſtatẽ habẽs ponẽdi aĩam & iterũ ſumẽdi: oblatꝰ eſt em̃ q̃a voluit. Et data ſunt illi incẽſa multa. quę ſint incẽſa iſta locꝰ ſeq̃ns declarat, quũ ait, vt daret de orõnibꝰ ſanctorũ oĩm ſup altare aureũ, quod eſt ãte thronũ dei: certe orõnes ſctõrũ quas ꝓ nobis fundũt, niſi in illo thuribulo reponanť. i. niſi in Chriſto fundanť & ſup altare aureũ. i p̃cioſiſſimũ dominicę crucis ſacramẽtũ deo patri offeranť, ingratæ illi ſunt nec odoræ: vnde eccleſia orãs & viuorũ p̃ces deo offerẽs ſemp cõcludit p dñm noſtrũ Ieſũ Chriſtũ. Et aſcẽdit fumꝰ incenſorũ de orationibꝰ ſctõrũ, de manu angeli corã deo. i. ſuauiſſima affectio ſãctarũ precũ à ſanctis factarũ p manꝰ Chriſti deo p̃ri oblatarũ, aſcendit corã deo. i illi grata & accepta fuit. Quòd em̃ incẽſi noĩe orõ ſignificeť cõſtat ex Dauide dicẽte, Dirigať dñe orõ mea: ſicut incẽſum ĩ cõſpectu tuo. Et accepit angelus thuribulũ aureũ, ⁊ ĩpleuit illud de igne altaris: quãdo ſcʒ corpus ſuũ hoſtiã deo patri odorã ꝓ nobis volũtarie illi in cruce obtulit, & de igne altaris. i. ardore & afflictione crucis & paſſionis ĩpleuit. Et miſit in terrã. q̃n ſepulturę tradi ſe pmiſit, ſi q̃dẽ de thuribulo intelligas quod miſit ĩ terrã: ſin de igne altaris intelligis, ſenſus eſt, ꝙ ignẽ altaris & crucis i. meritũ paſſiõis ſuę & crucis ſup nos terrenos, vt ſpũales efficeret, effudit. Et facta ſũt tonitrua ⁊ voces ⁊c. ſi ad literã hęc intelligis, ptim in paſſione moriẽte Chr̃o impleta ſunt: ſin myſtice, tonitrua & voces p̃dicationũ & fulgura miraculorũ facta ſunt, effuſo in terrã paſſionis igne, & cõmunicato terrenis hoĩbꝰ paſſionis ſacramẽto: q̃bꝰ ad fidẽ cõuerſis, & de terrenis ſpũalibꝰ redditis, terræ motus magnꝰ & magna mutatio facta intelligiť Si de Michaele explicas, ſic intelligendũ: Angelꝰ, Michael eſt, tẽplũ eccleſia, Altare aureũ Chriſtꝰ, ſup q̃d deo patri ſacrificiũ corpis ipſiꝰ & alia laudũ ſacrificia offerimꝰ Thuribulũ aureũ, fides Chriſtianorũ & ſctõrũ odora & deo placẽs: in quo bene incẽſa orationũ reponũť, q̃a niſi in fide fundenť orõnes, deo nõ ſunt acceptæ: quaꝓpter bene

Iacob⁹ ait:Poſtulet in fide, nihil hęſitãs. Michael ergo ſtãs ante altare.i. ante Chriſtũ ad ei⁹ exequẽda mãdata parat⁹, ſup ipſũ oṙones ſcṫorũ in thuribulo fidei deo patri offert. **Et impleuit thuribulũ de igne altaris**, quãdo ſãctorũ pces deo patri offerẽs, charitatis in Chriſtũ plenas oſtẽdit: Et hoc igne miſſo in terrã per angelum. i. inſpirata per angeli boni monitiones in terrenis cordibus noſtris dei & Chriſti charitate, facta ſunt tonitrua & voces prædicationum & fulgura miraculorum, & terræ motus, conuerſis à terra in cælum cordib⁹, p fideles & deo Chriſtoq́ dilectos hoies.

4 Et ſeptem angeli qui habebant ſe-
ptem tubas, preparauerunt ſe vt tu-
ba canerent. Et primus angelus tuba
cecinit, & facta eſt grando & ignis
C mixta in ſanguine: & miſſum eſt in
terram, & tertia pars terræ cõbuſta
eſt, & tertia pars arborũ concremata
eſt, & omne fœnũ viride cõbuſtum
eſt. 5 Et ſecundus angelus tuba ceci-

4. **Et ſeptem angeli qui habebãt ſeptem tubas parauerũt ſe vt tuba canerent** i. vniuerſi pdicatores ad pdicãdũ dei verbum ſe accinxerunt. **Et primus angel⁹ tuba cecinit**, quãdo i Iudęa primi omniũ apoſtoli & diſcipuli dominicæ reſurrectionis adeoq́; noſtræ iuſtificationis angeli fuerunt & nuncij. **Et facta eſt grando et ſanguis mixta in ſanguine.** grando extrinſecum perſecutionis flagellum ſignificat, ignis, flammam pharisaicæ inuidiæ & æmulationis: ſanguis, crudelitatẽ occiſionis: ea autem omnia prædicantibus apoſtolis euenere, quando igne inuidiæ accenſi phariſæi omni genere perſecutionum ad mortem vſq; dei verbũ prædicantes perſecuti ſunt. **Et miſſum eſt in terram**, pro miſſum eſt, græci habent ἐβλήθη: quod quanquam ſit numeri ſingularis. tamen propter neutrũ plurale τὰ μεμιγμένα, id eſt mixta, quod pręceſſit in plurali, aptius erat vertere & miſſa ſunt in terrã, id eſt huiuſmodi flagellis agitari homines in terra permiſit deus. **Et tertia pars terre combuſta eſt, & tertia pars arborũ concremata eſt, & omne fenum viride combuſtum eſt:** Terram & arbores homines vocamus, terram propter terreæ molis noſtræ grauitatẽ: arbores, propter inſtabilitatem noſtram & leuitatem: Fœnum viride autem quod ſpecioſum eſt & viuax, viuacis & viridis fidei homines ſignificat: Quum autem omnem hominum congregationem Iudæis, Paganis, & Chriſtianis conſtare certum ſit, bene in primitiua illa eccleſia tertia pars hominum Chriſtiani ſcilicet ac fideles combuſti ſunt, & ſimiliter tertia pars arborũ qui ijdem ſunt, & omne fœnum viride. i. omnes quotquot viridi & viuaci fide erãt, cõbuſti ſunt ardore afflictionum & perſecutionum: iuxta quod ſcriptum eſt: Omnes qui volunt pie viuere in Chriſto, perſecutionẽ patiẽtur. Senſus ergo eſt, quòd canente angelo, id eſt prædicãtibus apoſtolis, tertia pars hominum. i. fideles igne perſecutionũ & afflictionum cõbuſti ſunt, ſed non cõſumpti, non ad deſtructionẽ & annihilationem, ſed ad probationẽ. Simile huic prophetiæ ſcribitur Zachariæ 13. Dicit dominus exercituũ, percute paſtorẽ & diſpergentur oues, & conuertam manũ meam ad paruulos. Et erunt in omni terra, dicit dominus: partes duæ in ea diſpergentur, & deficient, & ducam tertiam partem per ignem, & vram eos ſicut vritur argentum: hic conſtat futurum vt tertia pars terræ per afflictiones vti argentũ igne probationis & explorationis comburatur. Multi varia huc adferunt: quantum tamen conijcere potui, non eſt ſenſus propius accedẽs ad literam. monitus, ſi quis meliorem ſenſum adferet, recipiam: & lubens meum reuocabo.

5. **Et ſecundus angelus tuba cecinit**, id eſt ſecundus pręd icantium ordo

ſtatim à cæſis & mortuis apoſtolis & domini diſcipulis. **Et tãquam mons magnus igne ardens miſſus eſt in mare.** Mons magnus & per ſuperbiam elatus diabolus eſt, bene igne ardens ſcilicet inuidiæ, quia inuidia diaboli mors introiuit in orbem. Hic miſſus eſt in mare, id eſt amarum, inquietum, & ſuperbum hoc ſeculum, in quo varijs omnes ventis agitamur, & diuerſis ſubiaceremus periculis: **& tunc tertia pars maris facta eſt ſanguis,** quando fideles qui vix tertiã mundi partem faciebãt, inſtigante ad hoc tyrannos prĩcipes diabolo, trucidati, ſuo ſanguine cruẽtati ſunt, & varijs perſecutionibus agitati. **Similiter & tertia pars animantium, & tertia pars nauiũ,** id eſt tertia pars hominum interijt. Nam ſi nomine creaturæ homo intelligitur in ſcripturis, multo magis animãtium nomine: Et ſi mare ipſi ſcripturæ mũdus iſte dicitur, naues homines ſunt in hoc mundo, tanquam in mari varijs tentationum & afflictionũ procellis agitati & fluctuantes, quorum tertia pars interijt, quando obuios quoſque fideles qui vix maris, id eſt mundi huius animantiumq́ & nauium, id eſt hominũ tertiam partem faciebant, tyranni principes paſſim occidebant.

nit, & tanquam mons magnus igne
ardẽs, miſſus eſt in mare. & facta eſt
tertia pars maris, ſanguis: & mortua
eſt tertia pars creaturæ eorũ quæ habebant animas in mari, & tertia pars
nauium interijt. [6] Et tertius angelus
tuba cecinit, & cecidit de cælo ſtella
magna ardens tanquam facula, & cecidit in tertiam partem fluminũ, &
in fontes aquarum: & nomen ſtellæ, D
dicitur Abſynthium. & facta eſt tertia pars aquarũ in abſynthiũ: & multi hominum mortui ſunt de aquis,

6. **Et tertius angelus tuba cecinit,** id eſt tertius doctorum & prædicatorum ordo aduerſus hæreticos prędicare cœpit, **Et cecidit de celo ſtella magna ardens tanquam facula,** id eſt ab vnitate eccleſiæ (quæ regnum cælorum dicitur) receſſit **ſtella magna,** id eſt in oculis ſuis magnus ac ſuperbus hęreſiarcha ille Arrius, cum ſimilium ſui hęreticorum caterua: **ardens,** per inuidiam **tanquam facula,** quia dum alios ad prauitatem & hæreſin incendit, ſemetipſum conſumit & vrit. **Et cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum.** per fontes, diuina ſcriptura ſignificatur: cuius hauſtu mens humana veri boni ſitibunda recreatur: Flumina quæ inde fluunt, ſanctorum patrum ſunt in eam monimenta & ὑπομνήματα. In tertiam ergo partem fluminum & fontes aquarum cecidit ſtella illa magna, quando in ſacras ſcripturas ſanctorumq́ monumenta, vt ſuos errores ex ijs male intellectis & perperam ſuo arbitratu interpretatis, tueretur, incidit. **Et nomẽ ſtelle dicitur Abſynthium.** ſicut enim vere Arrius omnesque eius poſteri hæretici propter amaritudinem hæreticæ doctrinæ Abſynthium & dicuntur & ſunt, ita in aquas ſcripturarum & ſanctorum voluminum ille cadens, tertiam eorum partem, magnam ſcilicet portionem in Abſynthium vertit, hæretica prauitate inficiens: & quæ palatis omnibus vere Chriſtianis ſanè intellectæ ſcripturæ ſuaues erant, vbi hæreticorũ Abſynthio infectæ ſunt, inamaricatæ ſunt adeo, vt multi hominum de aquis ita amaricatis bibentes mortui ſint: nihil eſt enim quod Chriſtianorum animas (& ſimplicium maxime) tam perdat, quàm hæretico ſenſu propinatæ illis ſcripturæ ſanctæ.

7. Et quartus angelus tuba cecinit, id eſt quartus ordo prædicatorũ præ-
dicare cœpit. Et tertia pars ſolis percuſſa eſt, ⁊ tertia pars lune, ⁊ tertia
pars ſtellarum. Sol in eccleſia maiores prælatos (vt papam, cardinales, ar-
chiepiſcopos, & epiſcopos) qui morum doctrina q; exemplo prælucere alijs
debent, ſignificat. Luna quæ à ſole lumen accepit, inferioris ordinis eccleſia-
ſticos, curatos & religio-
ſos: ſtellæ, quæ minori
ſunt lumine, laicos fide-
les. bene ergo tertia pars
ſolis percuſſa eſt, obſcu-
ritate ſcilicet, ita vt ob-
ſcuraret tertia pars ei⁹.
Prælatorũ enim partim
ardent vita & lucent do
ctrina, partim alterum il
lorum, partim neutrum.
ſunt enim qui neq; chari
tate ardent, neq; doctri-
na lucent, (atq; vtinã ter-
tia tantum pars) ſed ſi-
mulatam tantum vero-
rum paſtorum & recto-
rum perſonam gerunt:
Iſtius ſolis & lunæ ſimi-
liter, id eſt inferiorũ ec-
cleſiaſticorum, ſtellarum quoq;, id eſt laicorum fideliũ obſcuritate percuſſa
eſt pars tertia, aut per morum diſſolutionem, aut per virtutum ſimulationẽ.
vel intellige quòd ij quatuor, angelo tuba canente percuſſi ſunt. quãdo præ-
dicantibus veris prædicatoribus & eorum vitia ſimulatamq; virtutem dete-
gentibus, nihil inuentum eſt in eis lucidum. Quod vero ait, vt diei non luce
ret pars tertia, neq; noctis ſimiliter, puto idem intelligi per diem & no-
ctem, quod per ſolem, lunam, & ſtellas: vt intelligas tertiam partem prelato-
rum maiorum qui per diem, quando ſol lucet intelliguntur, & tertiam par-
tem eccleſiaſticorum inferiorum, tertiámque partem laicorum fidelium qui
per lunam & ſtellas nocte lucentes accipiuntur, hypocriſi obſcuratam, veræ
fidei integritate, morumq; & vitæ puritate tunc non luxiſſe.

quia amaræ factæ ſunt. 7 Et quartus
angelus tuba cecinit: & percuſſa eſt
tertia pars ſolis, & tertia pars lunæ,
& tertia pars ſtellarum, ita vt obſcu-
raretur tertia pars eorum, & diei nõ
luceret pars tertia, & noctis ſimili-
ter. 8 Et vidi, & audiui vocem vnius
aquilæ volantis per mediũ cæli dicẽ
tis voce magna, Væ væ væ habitãti-
bus in terra: de cæteris vocibus triũ
angelorum qui erant tuba canituri.

8. Et vidi ⁊ audiui vocem vnius aquile volantis per medium celi. vna
aquila vnionem fidelium prædicatorum ſignificat, qui tanquam aquila per
morum integritatem & doctrinæ ſinceræ ſublimitatem cæteris altius vo-
lare debent. Huius aquilæ per medium celi, id eſt per mediam eccleſiam
vox audita eſt dicentis, & voce magna clamantis, Veh veh veh habitanti-
bus in terra, de ceteris vocibus trium angelorum qui erant tuba can-
turi. Audita eſt inquam hæc huius aquilæ vox, quando terrenis homini-
bus & ſæculi amantioribus quàm dei magna audita eſt fidelium prædica-
torum affectio, multiplicem, quæ terrenos ipſos ac terrenis inhiantes ma-
neret, maledictionem comminantium: cuiuſmodi, væh & maledictiones ex
vocibus trium angelorum qui poſtea cantaturi tuba erant præſentiebant.
Sunt qui hæc verba, de ceteris vocibus, &c. putent ſeparatim legenda,
vt quum de quatuor angelis, pluribus dixiſſet Ioannes, & obiter relicta an-
gelorum mentione, aquilæ volantis meminiſſet, rurſum ad angelorum men
tionem reuerſum dixiſſe, de ceteris vocibus, &c. quaſi diceret, ſed iam
tempus vt ad cæteras voces trium angelorum redeamus: quod autem inter-
pres habet de cæteris vocibus trium angelorum, græci addunt σάλπιγγος,
id eſt de cæteris vocibus tubæ trium angelorum.

ARGVMENTVM Cap. 9.

In quinti angeli viſione deſcriptio hæreticorũ per ſtellam cælo delapſam, puteũ abyſſi & locuſtas ponitur: deinde in ſexti angeli viſione, 4. angelorum vinctorum ſolutio: poſtmodum equitum & equorum in perdendis hominibus pernicies.

CAPVT IX.

ET quintus angelus tuba ceci A
nit, [1] & vidi ſtellam de cælo
cecidiſſe in terram, [2] & data
eſt ei clauis putei abyſſi. Et aperuit
puteum abyſſi: & aſcendit fumus pu
tei, ſicut fumus fornacis magnæ: &
obſcuratus eſt ſol & aër de fumo pu-
tei. [3] Et de fumo putei exierunt lo-
cuſtæ in terram: & data eſt illis po-

1. **Et vidi ſtellam de celo cecidiſſe in terram.** Contenta in quinti angeli viſione omnes penè de hæreticis intelligi dicunt, bona vero pars de hæreticis qui inſtante antichriſti tẽpore tanquam eius præcurſores exorituri ſunt: quales magno eccleſiæ damno penè innumeri hac noſtra ætate ſurrexere. Stella autẽ prolapſa de cælo lucifer eſt, de quo ſcriptũ legimus Eſaiæ 14. Quomodo cecidiſti de cælo lucifer qui mane oriebaris?

2. **Et data eſt illi clauis putei abyſſi.** i. permiſſa poteſtas immenſas & occultas nocendi vias moliendi. **Et aperuit puteũ abyſſi,** quando in omnẽ malorum omnium licentiam erupit. Quia vero locum hunc de præcurſoribus antichriſti hæreticis proxime tempus illius futuris plerique ex antiquis intelligũt, nõ inepte fortaſſe per ſtellam cælo delapſam Lutherum intelligas: qui quondam in cælo, id eſt dei eccleſia religionis & doctrinæ luce ſplẽdebat: de cælo aũt decidit in terrã, quando ab vnitate eccleſiæ recedens, abiecta quam dudum profeſſus erat monaſtica viuendi diſciplina, in terram decidit, terrenam magis & animalem vitam eligens. Huic data eſt clauis putei abyſſi, quando ad probationem electorum omne genus hæreſum machinari & ex abyſſi puteo, id eſt Huſſitarũ, Vvicleuitarum, Pigardorum, ſuiq; ſimilium hæreticorum libris haurire permiſſus eſt, & orbi propinare. Aperuit autem puteum illum, quando omnibus viam fecit ac poteſtatem veteres hæreſes innouandi & excitandi. **Et aſcendit fumus putei ſicut fumus fornacis magne:** apertis enim & permiſſis ad legendũ paſſim omnibus hæreticorum libris, aſcẽdit fumus putei, id eſt obſcura & tenebroſa hæreſum doctrina promouere cœpit, nõ ſecus atq; magna ex fornace ingens egreditur fumi copia, **Et obſcuratus eſt ſol et aer de fumo putei,** quando maiores in eccleſia (qui ſolis vicem gerunt alijs prælucentes) ſimiliter & inferioris ordinis fideles (quos tãquam aërem à ſole, à ſuis maioribus lucẽ vitæ integræ & ſanæ doctrinæ recipere oportebat) afflatu huius fumi, id eſt præbita in hæreticam doctrinam conſenſione, obſcurati ſunt.

3. **Et de fumo putei exierunt locuſte in terram.** ſtatim enim atq; fumus hæreſum ex hæreticorum voluminum puteo nares adflauit plurimorum, **Exierunt locuſte in terram,** id eſt prodierunt hæretici locuſtarum ſimiles: qui per elationem in altum ſaliunt, & per cupiditatem in terram recidunt, terrenis voluptatibus & delicijs addicti. **Et data eſt illis poteſtas ſicut habent poteſtatem ſcorpiones terre:** quiquidem ſcorpiones blandi ſunt in ſpeciem, ſed cauda feriunt venenata: ita hæreticorum ſermone nihil blandius,

nihil ſanctius, quibus in ore nihil eſt præter ſuæ fragilitatis agnitionem, Chriſtum, fidem, & ſimilia: ſed interim receſſus venenoſus: quos enim per apertam ſæuitiam nequeũt, per occultam malitiam perimunt. **Et preceptum eſt illis ne lederent fenum terre, neq; omne viride, neq; omnem arborem.** Sunt qui per fœnum terræ, incipientes, per viride, proficiẽtes, per arborem perfectiores Chriſtianos intelligunt. mihi ſimplicius fœnum & omne viride ſignificare videtur eos qui virorem & viuacitatem fidei habent, arbores autem, eos qui ſpeciati bonorum operum fructũ faciunt: quos prohibentur locuſtæ lædere, quia charę ſunt deo veri fideles, ne ab impijs hæreticis ſeducantur & lædantur. **Niſi tantum homines qui non habent ſignum dei viui in frontibus ſuis**, vel græce σφραγῖδα, id eſt ſigillũ, ſymbolum nẽpe veræ fidei & charitatis: qui enĩ hoc inſigniti ſunt ſymbolo, immunes ſunt ab hæreticorum dolis & ſæuitijs. qui verò inanem tantum fidem præſeferunt, ab hæreticis facile læduntur & ſeducuntur.

teſtas, ſicut habent poteſtatem ſcorpiones terræ. & præceptum eſt illis ne læderent fœnum terræ, neq; omne viride, neq; omnem arborem: niſi tantum homines qui non habent
B ſignum dei in frontibus ſuis,[4] & datum eſt illis ne occiderent eos: ſed vt cruciarẽtur menſibus quinq;. & cruciatus eorum, vt cruciatus ſcorpij cũ
Eſa. 2.d percutit hominem.[5] Et in diebus il
Oſee. 10.b lis quærent homines mortem, & nõ
Sap. 16.b inuenient eam: & deſiderabunt mori, & fugiet mors ab eis.[6] Et ſimilitudines locuſtarũ, ſimiles equis paratis

4. **Et datũ eſt illis ne occiderent eos, ſed vt cruciarẽt menſibus quinq;,** vel vt cruciarentur, nam græce eſt βασανισθήσονται: quidam ꝙ eos referũt ad fœnum, viride, & arborem, veros ſcilicet fideles, quos permiſſum eſt hæreticis vexare quidem & cruciare, ſed non occidere, id eſt tentare ad defectionem, ſed non ſeducere: at mihi videtur potius ꝙ eos referendum ad homines ſigillo dei nequaquam inſignitos, quos non vult occidi ſed vexari & cruciari, vt vel ſic cruciati reſipiſcant: cruciari autem menſibus quinq;, id eſt toto vitę tẽpore quæ quinq; ſenſibus regitur, aut quinq; ætatibus: infantia, pueritia, adoleſcentia, iuuentute, & ſenectute continetur. **Et cruciatus eorum vt cruciatus ſcorpij quum percutit hominem.** ſcorpius de genere vermiũ eſt, ſuauis ac dulcis in ſpeciem, ſed cauda venenata feriẽs: bene autem quos hæretici poſſedere & impia doctrina infecere, cruciãtur tanquam ictu ſcorpij: punguntur enim verme conſcientiæ, intelligentes impia eſſe ſua dogmata ſed præ ſuperbia deſciſcere ab ijs nolentes: & interim cruciat eos venenata, ſcorpij cauda, id eſt inferni qui eos manet ita perſeuerantes memoria.
5. **Et in diebus illis querent homines mortem et non inuenient eam.** Omnes penè intelligunt de veris Chriſtianis qui propter importunam hæreticorum vehementiam tam miſere affectam eccleſiam videntes, mori optabant cupientes diſſolui & eſſe cum Chriſto: ſed optata morte non peribunt, ſeruante adhuc eos aduerſus hæreticam perfidiam deo.
6. **Et ſimilitudines locuſtarum ſimiles equis paratis ad prelium.** ſimiles inquam mole corporea, hoc eſt tam magnæ hæ locuſtę quàm equi fortes & veloces: alioqui nulla equorum & locuſtarum ſimilitudo. Sunt enim hæretici inſtar equorum veloces & fortes ad impugnandum veritatem, ſemper

parati,vtcunq; illa inferiores ſunt. Et ſuper capita eorum coronę tãquam coronę ſimiles auro. gerũt hæretici inſtar coronarum aurearum ſupra capita,quia dum decertant,deſudant,reſiſtunt, contendunt,victos ſe nũquam agnoſcunt,ſed victores ſe ſimulant & mentiuntur,hoc eſt enim coronas geſtare,mentiri ſe victores:at illas gerunt non aureas, ſed aureis ſimiles: tanquam iuxta Paulum. 2. Timoth.3. Formã quidẽ pietatis habentes, virtutem autem eius abnegãtes. Et facies earum tãquam facies hominũ,& habebant capillos ſicut capillos mulierum.bene tanquã facies hominũ habere dicuntur, quia non niſi humanitatem prę ſeferunt in faciem, quum tamẽ inſtar ſcorpionum pungant & feriant: Capillos autem ſicut mulierũ habebant,propter effœminatam eorum mollitiem.Et dentes earum vt leonum. dicuntur autem dentes leonum fœtere:bene ergo earũ dentes vt leonum dẽtes,quia hæreticorũ doctrina non modo animas laniat ac vorat. ſed & fœtida eſt ac mortifera, qui in circuitu ſunt,id eſt qui conſuetudinem cum illis habent,inficiens. Et habebant loricas ſicut loricas ferreas,id eſt indurata contra veritatẽ præcordia:Loricis enim ferreis obdurata & obſtinata illorum peruicacia oſtenditur. Et vox alarum earum ſicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum. Multitudo curruum ad bellum parata diuerſarum rotarum impetu diuerſis quidem ſtridoribus reſonat,ſed tamen adunata contra aduerſarios properat. ſic hæretici in confuſione diſceptationum & ſtrepitu verborũ diſcordes,ad impugnandam eccleſiam & veritatem inueniuntur concordes. Et habebant caudas,&c. ſuperius hæc expoſita ſunt.

7. Et habebãt ſuper ſe regem angelum abyſſi, cui nomen Hebraice Abbadon, Grece autem ἀπολλύων, Latine habens nomẽ exterminans. Rex & princeps hęreticorũ diabolus,qui bene Hebraice Abbadõ dicitur: Abbad enim perdere ſignificat, Abbadon perdentẽ ſiue perditorẽ: quia omne illius ſtudium eſt ſecum omnes perdere:gręce enim eſt ἀπολλύων, ἀπὸ τῷ ἀπολλύειν, quod perdere & deſtruere ſignificat:quod ſequitur væ vnum abijt,& ecce veniunt adhuc duo væ poſthæc, ſic intelligendũ eſt:de primo væ,id eſt prima maledictione dictum eſt,ſupereſt de duabus dicendum.

8. Et ſextus angelus tuba cecinit,& audiui vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei quod eſt ante oculos dei, vna vox, vniuerſa eſt Chri-

in pręlium:& ſuper capita earũ tanq̃
coronæ,ſimiles auro:& facies earum
tanq̃ facies hominũ.& habebant ca-
pillos ſicut capillos mulierũ:& den-
tes earũ,ſicut dẽtes leonum erant:&
habebãt loricas ſicut loricas ferreas,
& vox alarũ earum ſicut vox curruũ
equorũ multorũ currentiũ in bellũ:
& habebant caudas ſimiles ſcorpio-
nũ:& aculei erant in caudis earũ: &
poteſtas earũ nocere hominibus mẽ
ſibus quinq;: 7 & habebant ſuper ſe
regem angelum abyſſi, cui nomen C
Hebraice Abaddon, Græce autem
Apollyon:& Latine habens nomen
Exterminãs.Væ vnum abijt,& ecce
veniũt adhuc duo væ poſt hæc. 8 Et
ſextus angelus tuba cecinit:& audiui
vocem vnã ex quatuor cornibus alta

ris aurei, quod eſt ante oculos dei, dicentē ſexto angelo qui habebat tubam, Solue quatuor angelos, qui alligati ſunt in flumine magno Euphrate. Et ſoluti ſunt quatuor angeli, qui parati erāt in horam & diē & menſem & annū, vt occiderēt tertiā partem hominū.⁹ Et numerus equeſtris exercitus, vicies millies dena millia. Et audiui numerū eorū. Et ita vidi equos in viſiōe: & qui ſedebāt ſuper eos, habebāt loricas igneas, & hyacin

ſtianæ doctrinæ cōcordia, ex quatuor procedens cornibus altaris aurei. i. ex quatuor euāgelijs ipſius Chriſti qui eſt altare aureū, in quo deo patri & corporis ipſius ſacrificiū, & alia laudis offerimus ſacrificia: quod aureū vocatur ob diuinitatis fulgorē, cuius plenitudo Paulo teſte in Chriſto etiā corporaliter inhabitat. Recte verò ante oculos dei eſt altare iſtud: quia deo patri ſemper aſſiſtit Chriſtus ꝓ nobis interpellās, & illi gratiſſimus. Sunt qui nō male altare aureū eccleſiā interpretanꝰ, cui⁹ cornua quatuor, quatuor ſunt euāgelia, nā quatuor euāgeliorū fidei ſancta innititur eccleſia. Vox ergo ex quatuor altaris aurei cornibus prodiēs, vnitas eſt & ſanctorū prædicatorū cōcordia: quā quidē vocē audiuit Ioannes, dicentem ſexto angelo qui habebat tubam, Solue quatuor angelos qui alligati ſunt in magno flumine Euphrate, id eſt ſolutos aut breui ſoluēdos vniuerſos dæmones annūcia: qui à quatuor mūdi partib⁹ veniēte antichriſto aduerſus fideles ſæuiēt. Ante vero ligati erāt in magno flumine Euphrate baptiſmi figurā gerēte: nobis enim in Chriſti mortē baptiſatis & extincto per baptiſmū originalis delicti fomite, refrenātur & cohercētur, ne planè vim ſuā qua valēt aduerſum fideles exerāt, & crudelius ſæuiāt dæmones: veniēte autē antichriſto ſoluenꝰ, maiore illis permiſſa poteſtate. Et ſoluti ſunt, ꝑmiſſa illis ampliore nocendi poteſtate, quatuor angeli. i. dæmonū vniuerſitas, qui parati erāt in diē, mēſem & annū. i. omni tēpore, hora, & occaſione, vt occiderēt tertiā partem hominū. i. fideles & vere Chriſtianos, qui præ alijs vix tertiā partē efficiūt, teſtāte Chriſto, multi ſunt vocati, pauci vero electi: parati autē erāt occidere fideles, ſeu anima, prauis doctrinis & illicitis deſiderijs ad noxia pſuadendo: ſeu corpore etiā, minis, terroribus & occiſione ad deū negandū cōpellendo.
9. Et numerus equeſtris vicies millies dena millia. i. hui⁹ equeſtris exercitus equites dæmones, equi peruerſi hæretici, tyrāni & omnes impij quos ille inequitat, in quibus inſidet: Hic autē puto numerū definitum pro indefinito ſumi: non enim iuuat neq; fert ſcholiorū breuitas in myſtica numerorum ſignificatione ludere. Et ita vidi equos in viſione: & qui ſedebāt ſuper eos, dæmones ſcilicet, habebant loricas igneas & hyacinthinas & ſulphureas ob fœtorem infamiæ et hyacinthinas per ſimulationē cæleſtis iuſtitiæ: nam hyacinthus cæli habere ſimilitudinem dicitur, & angelus ſathanæ nonnunquam ſe transfigurat in angelum lucis. Et capita equorum erant tanquā capita leonum, equi dicti ſunt tyranni & hæretici, habentes capita inſtar leonum efferata, ad deuorandos & laniandos ſimplices & fideles. Et de ore eorum procedit ignis, et fumus, et ſulphur. eorum referre poteſt vel equos vel equites dæmones, ſed textus ſequens docet referendum ad equos vt de ore eorum. i. ſuggeſtione ignis inuidiæ fumus excæcationis, & ſulphur prodire dicatur fœtidę libidinis, ad ſimilia enim ijs quibus tenētur vitia pertrahere quoſcunque poſſunt nituntur: vel ignis iræ rabidus, furens contra

fideles, & fumus inanis ac vanæ & ſuperbæ iactantiæ, & ſulphur, id eſt fœtor blaſphemiæ. Et ab ijs tribus plagis occiſa eſt tertia pars hominū videlicet igne, fumo, & ſulphure: numerus certus pro incerto: ſenſus eſt autē quòd bona pars hominum ijs plagis occidetur: ſi de peruerſis intelligitis, ſpiritualiter intelligendum: quòd ad patria excitati & incitati vitia animas ſuas perdent: ſi de electis, (nā poſtea de reprobis loqui videtur) ꝙ corporaliter occidētur, procurātibus illis multa ſuppliciorum genera, vt vel ſic à fide reſiliāt, dæmonibus. Poteſtas enim equorū in ore eorū eſt. i. in eloquētia: præcurſores enim antichriſti fideliū ſeductores vi humanæ eloquentiæ à fide Chriſtianos abalienare nitētur, omnem in ſua eloquētia fiduciam ſuam ponentes: Quòd ſi perſuadendo pertrahere ad ſe nequeſit: eſt vis ac poteſtas & in caudis eorum, nam caudæ eorū ſimiles ſerpentibus habentes capita, et in ijs nocent. bene ſerpētibus ſimiles, qui blande ſe inſinuāt & quaſi aſſentantur, ſed occulte venenata cauda feriūt: ita ſeductores blandis initijs vt ſimplicibus impònāt, aggrediūtur: aggreſſos veneno ſuo, praua ſcilicet ſuggeſtione inficiūt: habētes in caudis capita, vel occaſiones nocēdi, vel ſuæ iniquitatis & peruerſitatis doctores ac magiſtros, & in ijs nocent, vel in ijs caudis vel in ijs capitibus, vtrouis enim modo etiā græce referri poteſt. 10. Et ceteri homines qui nō ſunt occiſi ijs plagis. videtur de occiſione corporali locus intelligēdus, quia occiſione ſpirituali perempti ſunt de quibus hic agitur, ijs ergo qui per tyrannos & hæreticos ac cæteros antichriſti ſatellites, non ſunt ad mortem petiti, quos neque pœnituit adoraſſe dæmonia, &c. hoc loco eclipſis eſt & ſupplendum: ij omnes inquam ſimiliter peribunt.

thinas, & ſulfureas. & capita equorum erant tanquam capita leonum: & de ore eorum procedit ignis, & fumus, & ſulfur. Et ab his tribus plagis D
occiſa eſt tertia pars hominum de igne & de fumo & ſulfure, quæ procedebant ex ore ipſorum. Poteſtas enim equorum in ore eorum eſt, & in caudis eorum. Nam caudæ eorū, ſimiles ſerpentibus, habētes capita: & in his nocent.
10 Et cæteri homines qui non ſunt occiſi in his plagis, neq; pœnitentiam egerunt de operibus manuū ſuarum, vt non adorarēt dæmonia & ſimulacra aurea, & argētea, & ærea, & lapidea, & lignea, quæ neq; videre poſſunt, neq; audire, neque ambulare, & non egerunt pœnitentiā ab homicidijs ſuis, neq; à veneficijs ſuis, neq; à fornicatione ſua, neq; à furtis ſuis.

ARGVMENTVM *cap.* 10.

¶ Angelus fortis cum voce tonitruorum deſcribitur, & eius iuramentum, deinde libri per Ioannem deuoratio.

CAPVT X.

A [1] T vidi alium angelum for-
e tem deſcendentem de cælo,
amictum nube,& iris in capi
te eius, & facies eius erat vt ſol, &
pedes eius tanquã columna ignis.&
habebat in manu ſua libellum aper-
tum: [2] & poſuit pedẽ ſuum dextrũ
ſuper mare, ſiniſtrũ autem ſuper ter
ram, & clamauit voce magna, quẽ-
admodũ cum leo rugit. Et cum cla-
maſſet: locuta ſunt ſeptem tonitrua
B voces ſuas.Et cum locuta fuiſſent ſe-
ptem tonitrua voces ſuas, ego ſcri-
pturus eram:& audiui vocem de cæ
lo dicentem mihi,Signa quæ locuta
ſunt ſeptem tonitrua:& noli ea ſcri-

1. **Et vidi angelum fortem deſcendentem de celo, amictum nube.** Angelus Chriſtus eſt magni conſilij angelus ab apoſtaticis angelis longe alius ac diuerſus, fortis ſanè, quia dei virtus: qui de cęlo deſcendit, quando ſemetipſum vſq; ad ſuſcipiẽdam ſerui formam exinaniuit, amictus nube humanitatis aſſumptæ, quæ deitatẽ, nequaquam oculis hominum aſpectabilem, tegeret: bene autem è cęlo deſcendit, quia teſte Dauid à ſummo cælo egreſſio eius. **Et iris in capite eius**, caput Chriſti deꝰ pater, in cuiꝰ capite apte iris eſſe dicitur, id eſt ꝓpiciatio diuinitatis & reconciliatio humani generis, quia deꝰ erat in Chriſto mũdum reconcilians ſibi. Iris enim cæleſtis arcus propitiationis eſt & fœderis ſignum. **Et facies eius ſicut ſol:** quippe qui ſplẽdor eſt paternæ glorię, & ipſemet ſol iuſtitiæ, de cuius lumine omnes per gratiam participamꝰ. **Et pedes eius tanquam colũna ignis,** ſiue colũnæ, græce enim eſt *ςύλοι* in plurali. Pedes eius, prædicatores ſunt ipſius, qui tãquam pedes corporis per vniuerſum mundum illum ferunt, ſicut ipſe de Paulo ait, vas electionis eſt mihi iſte, vt portet nomen meum coram gẽtibus & regibus: & bene ſunt ij pedes tanquam columna, id eſt firmi nec fide vacillantes, tanq̃ columna ergò, & ea ignea, vtpote afflictionum & probationũ igne probati. **Et habebat in manu ſua libellum apertum,** libellum inq̃ diuinæ ſcientiæ Ioanni apertũ & manifeſtatũ, quẽ deuorare poſtea iuſſus eſt, qui bene apertus dicitur, vel quia Ioanni tũc manifeſtatus, vel quia in iudicio palàm fiet omnibus diuinæ ſcientiæ liber, cunctis quæ de Chriſto ſcripta erant tũc completis, atq; omnibus qui reprobi & electi erãt cognitis.

2. **Et poſuit pedem ſuum dextrum ſuper mare, ſiniſtrũ autẽ ſuper terrã.** quidam interpretãtur ꝙ prædicatores, terra mariq;. i. inſularibus prędicatũ miſerit. Alij per mare fluctuantia varijs idolorum cultibus & ſuperſtitionibus gẽtilium corda interpretantur, ſuper quos pedem dextrũ poſuit, quando ad fidem eos vocauit & elegit. Per terrã quæ ſtabilior eſt, gẽtem Iudaicam in vnius olim dei cultu ſolidatam & firmã, ſuper quos ſiniſtrum pedem poſuiſſe dicitur, quãdo aſſumptis gentibus ad tẽpus eos abiecit & reprobauit, donec plenitudo gentiũ intrauerit, & tũc omnis Iſrael ſaluus fiet. **Et clamauit voce magna quemadmodum cum leo rugit.** clamauit voce magna futuræ dãnationis pœnas comminando, & pœnitẽtiam nũciando. **Et quum clamaſſet,** id eſt per ſe ipſe prædicaſſet, **locuta ſunt ſeptem tonitrua voces ſuas,** quia poſt eius prædicationẽ apoſtoli & euangeliſtæ ſeptiformi ſpiritus

ſancti gratia repleti terrorem iudicij prædicauerunt, & myſteria alia multa docuerunt: voces autem horũ tonitruorum ſignare tantum & non ſcribere iubetur, quia myſteria dei ſic debemus electis & idoneis propalare, vt reprobis & inidoneis maneant abſcondita.

3. *Et angelus, &c.* leuauit manũ ſuam ad cęlum, habitum præſeferens iurantis, & iurauit, *Quia tẽpus nõ erit amplius*, omnes penè hunc locum exponunt quòd peracto iudicio, iam tempus non erit, id eſt mutabilitas ceſſabit temporum in eadẽ beatitate perpetuo manẽtibus electis: alij quòd iam tempus pœnitentiæ non erit appetente iudicio, quia poſt vocem tubæ ſeptimi angeli cõſummabitur myſteriũ de remuneratione bonorũ & punitione malorũ, neq; iam vllus erit pœnitentiæ locus. *Et in diebus ſeptimi angeli cum cœperit tuba canere* in reſurrectione, *conſummabitur myſteriũ dei*, omnia ſcilicet quæ de Chriſto ante prędicta ſunt, & nobis de conſummatione ſeculi & bonorum ac malorum remuneratione promiſſa. *Vade & accipe librum.* Iuſſus eſt Ioannes librum accipere ab angelo, id eſt ſecretum diuinæ ſcientiæ & præſcientiæ à Chriſto intelligere, quem iubetur deuorare, i. cum auiditate intelligẽdi percipere: eum autẽ cum deuoraſſet, ſicut illi prædictũ erat, dulcẽ in ore reperit: nihil enim diuinorũ verborũ intelligẽtia dulcius in prædicatione, vnde & Dauid ait: Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, ſuper mel ori meo: ſed amaricari vẽtrem faciunt, id eſt mentẽ, vel quãdo in digeſtione & executione eorũ quæ ſecũdum diuinam ſcientiã prædicantur, qualis eſt carnis mortificatio, amaritudo & difficultas ſentitur: vel intelligẽ ꝙ deuorato libro diuinæ præſciẽtiæ & ſcientiæ, amaricatus eſt venter Ioannis, id eſt mens indignata, quum tot videret futuras eccleſiæ perſe-

bere. 3 Et angelus quem vidi ſtãtem Dan. 12.c
ſuper mare & ſuper terram, leuauit
manũ ſuam ad cælum, & iurauit per
viuentẽ in ſecula ſeculorũ, qui crea-
uit cęlum & ea quæ in eo ſunt, & ter
ram & ea quæ in ea ſunt, & mare &
ea quæ in eo ſunt, Quia tempus non C
erit amplius, ſed in diebus vocis ſe-
ptimi angeli, cum cœperit tuba ca-
nere, cõſummabitur myſterium dei,
ſicut euangelizauit per ſeruos ſuos
prophetas. Et audiui vocem de cælo
iterum loquentem mecum, & dicen
tem, Vade, & accipe librum apertũ
de manu angeli ſtãtis ſuper mare &
ſuper terram. Et abij ad angelum, di
cens ei, vt daret mihi librum. Et di- D
xit mihi, Accipe librum, & deuora Ezec. 3.a
illum, & faciet amaricari ventrẽ tuũ,
ſed in ore tuo erit dulce tanquã mel.
Et accepi librum de manu angeli, &
deuoraui illum: & erat in ore meo
tanquam mel, dulce. Et cum deuoraſ
ſem eũ, amaricatus eſt venter meus,
& dicit mihi, Oportet te iterũ pro-
phetare gentibus, & populis, & lin-
guis, & regibus multis.

cutiones, ſic locutum Ezechielem legimus, quum oblatum librũ deuoraſſet: Abij, inquit, amarus in indignatione ſpiritus mei: nec nouum eſt ꝙ ventrem mentem exponō: ſic Ezechiel. 2. Fili accipe ſapientiam q ię tibi pulchra erit, quum in ventre tuo eam acceperis: & Chriſtus in pſalmis, ex vtero patris, id eſt mente paterna ante luciferum ſcribitur genitus.

ARGVMENTVM Cap. 11.

❡Declaranda ad menſuram fidelibus myſteria, infidelibus autem & hæreticis celanda oſtendit: dein futuram ſub antichriſti tẽpora eccleſiæ perſecutionẽ: ſed venturos ad Chriſtianorũ conſolationem prophetas duos aperit: quorũ etſi immenſa futura eſt potentia, fore tamen vt à beſtia occiſi inſepulti iaceãt & inglorij, ſed maiore poſthæc gloria excitandi: demum ſeptimi angeli tuba, futuriq; iudicij tempus deſcribitur.

CAPVT XI.

A [1] T datus eſt mihi calamus ſi
e milis virgæ: & dictum eſt mi
hi, Surge, & metire tẽplum
dei, & altare, & adorãtes in eo. atriũ
autem quod eſt intra templum, eijce
foras, & ne metiaris illud: quoniam

1. **Et datus eſt mihi calamus ſimilis virge.** Calamus ſanctæ ſcripturæ cognitio vel diuinæ eſt ſcietiæ reuelatio. quia ſicut per calamũ in membranis & mortuorũ animaliũ pellib⁹ hominũ teſtamẽta mortalium ſcribimus, ſic in membranis ſpiritualibus & vt cum Paulo loquamur in tabulis cordis carneis, æterni dei ſcribimus teſtamentũ. Aut fortaſſe calamus cum Ruperto ſcribendi prædicãdiq; euãgelij facultatẽ cũ magiſterij auctoritate ſignificat: quo legem dei in cordibus hominũ ſcribit euãgeliſta, & qui euãgelium fidelibus prædicam⁹, aut ipſe magis cæleſtis ſcriba ſpiritus ſanctus, noſtra opera tanq̃ organo ſcribit: de quo Dauid: Lingua mea calamus ſcribæ velociter ſcribẽtis. ſanctorũ enim euangeliſtarũ & prophetarũ manu & lingua ad inſcribẽdã fideliũ cordibus dei legẽ ſpiritus ſanctus vtitur, bene velociter ſcribẽs: neſcit enim tarda molimina ſpiritus ſancti gratia. Is autẽ calamus ſiue diuinæ ſcripturę notitiã, ſeu ſcribẽdi prædicãdive euãgelij facultatẽ & auctoritatẽ intelligimus, recte dicit̃ **ſimilis virge**: tũ ob ſui rectitudinẽ, tum ob increpãdi corrigẽdiq; hominũ vitia libertatẽ: **Et dictũ eſt mihi ſurge**, iubet̃ ſurgere Ioãnes, neq; ipſe ſolus, ſed quotquot prædicãdi euãgelij cura credita eſt, hoc eſt fide ac bonis operib⁹ in cælũ erectus eſſe, **Et metire tẽplum & altare & adorãtes in eo.** Tẽplum dei cõgregatio eſt fidelium dicẽte Paulo 1. Cor. Tẽplum dei ſanctũ eſt, quod eſtis vos. **Altare** in quo deo patri offerimus, perfectiores ſunt, prælati ſcilicet, curati & ſacerdotes: qui pro inferioribus laudũ & euchariſtiæ ſacrificia deo in eccleſia offerũt. **Adorãtes**, cęterũ vulgus fideliũ: bene autẽ hęc metiri Ioannes iubetur. i. dei verbum & ſacra myſteria pro cuiuſq; captu aperire: non paſſim omnia omnibus. Neq; enim temerè omnia ſcripturarũ arcana omnibus ſunt cõmunicanda: nam & Paulus cum dixiſſet 1. Cor. 2. ſapientiã loquimur inter perfectos: capite 3. ſubdit: Tanquam paruulis in Chriſto lac vobis potum dedi, non eſcam: nondum enim poteratis, ſed ne nunc quidẽ poteſtis. & ad Hebræos 6 perfectorũ eſt ſolidus cibus. i. perfecta altiorum myſteriorũ intelligentia, eorũ qui pro ipſa conſuetudine exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem boni ac mali. vnde miror quid in mentem hac ætate venerit nouarum doctrinarũ ſtudioſis, vt

datum eſt gentibus,[2] & ciuitatē ſan ctam calcabunt mēſibus quadragin

vniuerſa ſacrarum literarum volumina in vernaculam linguam verti tantō-pere contendant, quum ad lectionem geneſeos non admitterentur olim Hebræis qui triginta annos nōdum attigiſſent: & multa ſint in ſcripturis ſanctis quæ ſi in linguam vernaculam verſa paſſim omnibus proponuntur legenda, multorum errorum tum in doctrina tum in moribus generandorū cauſam præbeāt. Nónne enim futurū eſt vt ex eccleſiaſte & cāticis ad literā male intellectis pleriq; offendant? quid ꝙ Nouatū, hominē alioqui peritū & in ſcripturis exercitatū, neq; morib⁹ adeo corruptis, ſic epiſtola ad Hebræos offendit male intellecta, vt negauerit ſemel in peccatū poſt baptiſmum prolapſos ad pœnitētiam recipiendos? nimirum quum legeret in ea capite 6. Impoſſibile eſt eos qui ſemel ſunt illuminati & prolapſi ſunt, rurſum reuocari ad pœnitentiam: & cap. 10. voluntariè enim peccantibus nobis poſt acceptam notitiam veritatis, iam nō relinquitur pro peccatis hoſtia? quorū locorum interpretationē in noſtris ſcholijs inuenies. Quòd ſi vir alioqui eruditus & ſcripturarū peritus ſanctarū tam fœdè & grauiter lapſus eſt: quis ſpondere ſibi audeat, fabros, cerdones, mulierculas, pueros, nequaquā ex ſcripturis offenſum iri male intellectis, ſuoq́; idiomate verſis: præſertim quum nullam ſacrarum literarū expoſitionem admittāt, neq; admittentes recipiant noſtræ tēpeſtatis hæretici, nudamq́; velint apprehēdi ſcripturarum literam? quis inquam & eos ſecuros reddat, & nos ſuæ ſecuritatis certos faciat, præſertim quum dicat apoſtolus, Qui ſtat, videat ne cadat? Sed inquient, neminem ſuæ ſalutis vult eſſe Chriſtus neſcium: neminem ſanè. At ſunt quæ explicitè tenere & credere oporteat: ea multos ante annos vernacula lingua edi paſſa eſt eccleſia, vt decalogi: & eccleſiæ præcepta, ſymbolum fidei, & ſimilia. Vniuerſorum autem bibliorum lectionem & intelligentiam qui neceſſariam fore ad ſalutem dixerit, multos indubiè viros bonos & ſimplices damnationis reos fecerit: Rem ergo non neceſſariam quū videret rex Chriſtianiſſimus, & prudētiſſimus Pariſiorum ſenatus grauem afferre in negotio fidei errorum materiam, iuſte inhibuit ne paſſim ſacra biblia vænirēt aut ederentur vernaculo ſermone conuerſa. Quòd ſi coacto in Chriſti nomine legitimo vniuerſæ eccleſiæ concilio commodum videbitur ea in vernaculam linguam transferre, per viros bonos & Chriſtianos non ſectarios, & linguarum peritos facere id poterit, adiectis in locos vnde offendi quis poſſet breuibus ſcholijs. fietq́; indubiè ſi è republica Chriſtiana fuerit: alioqui nō id feret ſpiritus ſanctus eccleſiæ ſuæ dux & rector. Sed longius ob præſentium tēporum malitiā euagati, eò vnde ſe noſtra deflexit oratio redeamus: Iuſſus eſt templum & altare & adorantes metiri Ioannes, id eſt cuiq; fidelium pro ſui ingenij captu ſacrorū myſteriorum intelligētiam aperire. **Atrium autem** (inquit) **quod eſt foꝛis templum eijce foꝛas ꝛ ne metiaꝛis illud, quoniam datum eſt gentibus:** atrium quod eſt foris tēplum, hæretici ſunt & Iudæi, qui ſe à cōmuni eccleſiæ cōgregatione ſubtrahunt idq́; de induſtria agnitam veritatē impugnando: eos (inquit) qui iam foris ſunt, eijce foras. i. declara abiectos ab eccleſia & reiectos, ne ſe alijs ad peruertēdos illos immiſceant: quoniā huiuſmodi atrium **datum eſt gentibus**. i. eccleſiæ rebelles habendi ſunt pro ethnicis & publicanis, eos inquit ne **metiaris**. i. noli eorū numero accenſere quibus prædicandū eſt euāgelij verbū, vnde Paulus in actis Iudæis prędicationē reiectātibus, vobis, inquit, oportebat primū loqui verbū dei, ſed quoniā repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternę vitę, ecce cōuertimur ad gētes, ſic idē hæreticū hominē iubet poſt vnā & alterā correptionē vitari.
2. **Et ciuitatem ſanctam**. ciuitatem ſanctam, eccleſiam ſcilicet, nō habentem maculam neq; rugam **calcabunt**, id eſt quantum in ſe erit opprimen

perſequendo & veritatẽ impugnãdo gentes ſcilicet, id eſt pagani & ethnici, quiq; atrij nomine ante deſcripti ſunt Iudæi & hæretici. calcabũt autẽ menſibus 42. i. tribus annis cum dimidiato, quanto tẽpore regnaturum ferunt antichriſtum. **Et dabo duobus teſtibus meis,** os ſcilicet & ſapientiam cui nõ poterunt reſiſtere aduerſarij. **Et prophetabunt,** vel futura prædicentes, vel prędicantes & ſcripturas interpretantes: vtrunq; enim ſignificat prophetare. prophetabunt autem **diebus mille ducentis ſexaginta,** qui conſtituunt circiter annos tres cũ dimidiato, quanto tempore prædicaturos illos reuera aſſerunt: neq; enim videtur apte hic quadrare myſtica expoſitio numeri cum reuera antichriſti tẽporibus venturum Helyam & prædicaturum ex Malachiæ teſtimonio indubiè cõpertum habeamus d'xẽtis, Ecce ego mittam vobis Helyam prophetam antequam veniat dies domini magnus & horribilis, & cõuertet corda patrũ ad filios, & cor filiorum ad patres. prædicabunt autem **amicti ſaccis,** habitu enim & facto vti & verbo pœnitentiam prædicabunt. **Hi ſunt due oliue oleo ſpiritus ſancti per gratiã vncti, Et duo candelabra in conſpectu domini terre ſtantes.** bene cãdelabra dicũtur, qui hominibus per bonorũ operum exempla lucent, ſtantes per fidei & iuſtitiæ rectitudinẽ: **Et ſi quis voluerit eos nocere,** inhibẽdo à prædicatione, **ignis exiet de ore eorum,** ignis inquam diuini verbi qui cõſumpturus eſt aduerſarios, qui bene de eorũ ore, id eſt prædicatione exibit, & deuorabit eos, dãnatione dignos eos iudicãdo. bene autem de ore Helyę ignis exire dicitur, de quo eccleſiaſtici 48. ſcribitur. Surrexit Helyas quaſi ignis, & verbũ eius quaſi facula ardebat. alludit autem Ioannes ad hiſtoriam Helyę 4. regum 1. vbi dicitur quia duobus quinquagenarijs ex mãdato Ochoziæ eum ad mortẽ quærentibus & hominẽ dei appellantibus: Si homo dei (inquit) ego ſum, deſcendat ignis de cælo, & deuoret te & quinquaginta tuos, deſcenditq; ignis de cælo, & deuorauit eum & quinquaginta qui cum eo erant. **Et qui voluerit eos lædere, ſic oportet eum occidi,** ſic. i. igne diuini verbi ab illorum ore prodeũti. **Hi habent poteſtatem claudendi celum ne pluat diebus prophetie ipſorum, & poteſtatem habent ſuper aquas conuertendi eas in ſanguinem & percutere terram omni plaga quotieſcunq; voluerint.** Non immorabor in explicandis myſtico ſenſu his verbis, quum ſimplicior ſenſus ac verior mihi videatur ſi ad literam intelligas: nõ ꝙ huiuſmodi poteſtate antichriſti tempore vſi ſint: ſed quum futurum eſſet vt duos iſtos teſtes mox Ioannes ſcriberet à beſtia, ipſo ſcilicet antichriſto, occidẽdos: ne quis ex virtute ipſius antichriſti magis ꝙ̃ dei permiſſione, occiſos putaret: pręmiſit vim illorũ ac poteſtatem, nimirũ qua præualere aduerſus antichriſtum imò aduerſus omnem orbem poſſent: ij (inquit) habẽt poteſtatem claudendi cælum, &c. alludit autem ad id quod 3. regum 17. ſcribitur, & Iacobi 5. apertius: Helyas homo erat ſimilis nobis paſſibilis, & oratione orauit vt nõ plueret ſuper terram, & nõ pluit annos 3. & menſes ſex: ſi enim hanc habuit Helyas poteſtatẽ nondum in cælum raptus, nõ ſimilem habebit ad cõuincẽdum antichriſtum miſſus? Quod vero ait poteſtatẽ habent ſuper aquas conuertẽdi eas in ſanguinẽ, & percutiendi terram omni plaga quoties voluerint, id Moyſi vim oſtẽdit, qui aduerſus Pharaonẽ ſimilia patrauit: vnde licet hos duos teſtes nõnulli & bona pars Helyam & Enoch intelligãt, Victorinus Helyam & Hieremiam, certe quũ de aduẽtu vnius Helyæ ſcriptura tantũ loquatur, de altero certi nihil habeam⁹: nõ inepte mihi videntur ſentire qui Moyſem alterũ fore putent, vt ſicuti primi aduẽtus in carnem teſtes adfuere Helyas & Moyſes in monte illo, ita ſecundi aduẽtus in iudicium teſtes ſint & præcurſores: nihil enim contra hoc facit ꝙ mortuus eſt Moyſes: ſicut enim vere in euãgelio ſuſcitatus legitur, ita rurſum ad prænunciandum Chriſti aduentum ſuſcitabitur: porrò poteſtas hæc vertendi aquas in ſanguinem & plaga terram percutiendi Moyſi propria, facit vt non incommodè Moyſem alterum ex teſtibus fuiſſe conijcia-

taduobus: & dabo duobus teſtibus
meis, & prophetabunt diebus mille
ducentis ſexaginta,amicti ſaccis.Hi
ſunt duę oliuæ & duo candelabra,in
cōſpectu domini terræ ſtantes. Et ſi
quis voluerit eos nocere: ignis exiet
de ore eorum,& deuorabit inimicos
eorū. & ſi quis voluerit eos lædere,
ſic oportet eū occidi.Hi habēt pote B
ſtatē claudēdi cælū, ne pluat diebus
prophetiæ ipſorū:& poteſtatem ha-
bēt ſuper aquas cōuertendi eas in ſan
guinē, & percutere terrā omni pla-
ga quotieſcunq; voluerint. 3 Et cum
finierint teſtimoniū ſuū: beſtia quæ
aſcendit de abyſſo, faciet aduerſum
eos bellum:& vincet illos,& occidet
eos. Et corpora eorū iacebūt in pla-
teis ciuitatis magnæ,quæ vocatſpi-
ritualiter Sodoma,& Aegyptus,vbi
& dominus eorū crucifixus eſt.Et vi
debūt de tribubus,& populis,& lin-
guis,& gētib9 corpora eorū per tres
dies,& dimidiū: & corpora eorū nō
ſinent poni in monumētis, & inha-
bitātes terrā gaudebūt ſuper illos,&
iucundabūtur: & munera mittēt in-
uicē,quoniā hi duo prophetæ crucia C
uerūt eos qui habitabāt ſuper terrā.
Et poſt dies tres & dimidiū, ſpiritus
vitæ à deo intrauit in eos:& ſteterūt
ſuper pedes ſuos, & timor magnus
cecidit ſuper eos qui viderūt eos. Et
audierūt vocē magnā de cælo dicētē
eis, Aſcēdite huc. Et aſcenderunt in

mus, ita tamen vt certi nihil diffiniamus.

3. Et cum finierint teſtimonium ſuum, id eſt quum officiū prædicādi aduentus Chriſti & pœnitentiæ, ad quod miſſi erāt,cōpleuerint, Beſtia quæ aſcendit de abyſſo, id eſt antichriſtus beſtia ob beſtiales mores, qui aſcendit per ſuperbiam: quia vt Paulus teſtat extolleť ſupra omne quod dicitur deus, ita vt in tēplo dei ſedeat: hæc inq̄ beſtia quæ de abyſſo. i. profundo iniquitatis & malitię aſcēdit, faciet aduerſus eos bellū: primū diſceptationibus, deinde blanditijs & illectamentis, neq; verò ſic vincet, demū gladio & perſecutionib9 pugnabit, & hoc modo cedētibus violentiæ tyrannorū fidelibus, vincet illos et occidet eos, & corpora eorū iacebunt, &c. in plateis ciuitatis magnæ, quā Hieruſalem eſſe conſtat, ꝙ illic dominū eſſe dicat crucifixū, & ibi dicatur antichriſtus ſedē habiturus & in tēplo dei ſeſſurus: quam vocat ſpiritualem Aegyptū & Sodomam ob imitationē flagitiorū quæ olim in Sodoma & Aegypto fiebant: aſſerit autē futurū vt inhumata eorū corpora triduū iaceāt ſpectaculo omni nationi & genti propoſita, vt tantæ crudelitatis ſpectaculo deterriti Chriſtiani, à fide deficiant, impij autē in errore cōfirmentur: omnéſq; magiſtrum antichriſtū ſectātes, & inhabitātes terram. i. terrenis addicti cōcupiſcentijs mutuo ſe muneribus

afficient de nece prophetarũ inuicem ſibi congratulantes. Quoniam hi duo prophete cruciauerũt eos qui habitabãt ſuper terram, id eſt terrenos homines ſua ipſorum flagitia carpẽdo & palàm faciẽdo, ac vermẽ conſcientiæ quo cruciarẽtur, ingenerãdo. Hos autẽ prophetas poſt tres dies & dimidium exuſcitatos ad vitã, videntibus inimicis in cęlum aſcendiſſe aſſerit in nube, vt

cęlum in nube:& viderũt illos inimi
ci eorũ. Et in illa hora factus eſt ter-
ræmotus magnus: & decima pars ci
uitatis cecidit:& occiſa ſunt in terrę-
motu nomina hominũ ſeptẽ millia,
& reliqui in timorẽ ſunt miſſi, & de-
derũt gloriã deo cæli. [4] Væ ſecundũ
abijt:& ecce væ tertiũ veniet cito. Et
ſeptimus angelus tuba cecinit: & fa-
ctæ ſunt voces magnæ in cælo, dicẽ
tes, Factũ eſt regnũ huius mũdi do-
mini noſtri & Chriſti eius, & regna
D bit in ſecula ſeculorũ. Amẽ. [5] Et vi-
gintiquatuor ſeniores qui in conſpe
ctu dei ſedent in ſedibus ſuis, cecide-
rũt in facies ſuas, & adorauerũt deũ,
dicẽtes, Gratias agimus tibi domine
deus noſter omnipotẽs qui es, & qui
eras, & qui vẽturus es: quia accepiſti
virtutem tuã magnam, & regnaſti.
[6] Et iratæ ſunt gentes, & aduenit ira
tua & tempus mortuorũ iudicari, &
reddere mercedẽ ſeruis tuis prophe-

qui Chriſtũ moriẽtes imitati erãt, imitarẽtur aſcẽdẽtes in nube, ijs autem aſcendentibus terræmotum fuiſſe aſſerit, cõmotis terrenis hominibus, alijs ad pœnitentiã, alijs ad maiorẽ duritiem: & decima pars ciuitatis cecidit, numerus certus pro incerto. quidã exponunt decimã partẽ reprobos, qui recta cõtra decalogũ ſtudio egere. Et occiſa, inquit, ſunt noĩa hominũ ſeptẽ milia.i. ſepties mille hoĩes: reliqui timore correpti, deo gloriã dederunt ad fidẽ conuerſi:
4. Ue ſecundũ abijt, in antichriſti perſecutione: et ecce ve tertiũ veniet cito, vel venit in præſenti, nã græce eſt ἔρχεται, quod tamẽ frequẽter pro futuro ponitur. Et ſeptimus angelus tuba cecinit.i. ſeptimus ordo virorũ bonorũ & prædicatorũ qui poſt mortẽ antichriſti inſtans iudicium futurũq; bonorũ & malorũ remunerationẽ prædicabit. Et facte ſunt voces.i. laudes & gratiarũ actiones in celo.i. in eccleſia militãte ac triumphante, dicẽtes factũ eſt regnum mũdi dei noſtri & Chriſti eius & regnabit deus in ſecula. quum enim antichriſtũ ſpiritu oris ſui Chriſtus interfecerit, ſopita & extincta antiqui hoſtis, quã totã exeruerat, malitia: vere regnum in hoc mũdo vnã cũ patre obtinebit Chriſtus: neq; enĩ ante planẽ regnabat, conſortium imperij cum eo, imò maiorem imperij partẽ obtinente diabolo.
5. Et viginti quatuor ſeniores, &c.i. tota beatorũ cohors qui ſedẽt in æternæ beatitudinis ſedibus, ceciderũt in facies ſuas habitũ præferentes adorantiũ, & adorauerũt dicẽtes, gratias agimus, &c. quia accepiſti virtutẽ tuã magnã & regnaſti. i. quia manifeſtata vi potẽtiaq; tua, regnum victo hoſte diabolo & antichriſto adeptus es, regemq; te oſtendiſti & præſtitiſti.
6. Et irate ſunt gẽtes, id eſt infideles ac reprobi, & aduenit ira tua, in eos, & tempus mortuos iudicari.i. tempus in quo iudiciũ ferẽdum de mortuis.

quando non iam pœnitentiæ & miſericordiæ,ſed iræ & iudicij locus eſt,ſi⸗ militer tempus præmiandi bonos,puſillos & magnos, id eſt perfectiores & imperfectiores,⁊ tempus exterminãdi eos qui corruperunt terrã. vel corporis ſui terram,ſordibus peccati maculando,vel aliorum etiam terrã,id eſt ſimiles ſui terrenos homines ad ſimilia ſecum flagitia illiciendo.

tis & ſanctis , & timentibus nomen
tuum puſillis & magnis,& extermi⸗
nandi eos qui corruperunt terram.
7 Et apertũ eſt templum dei in cælo:
& viſa eſt arca teſtamẽti eius in tem
plo eius,& facta ſunt fulgura,& vo⸗
ces,& terræmotus,& grãdo magna.

ARGVMENTVM *cap. 12.*

Hoc capite eccleſiæ deſcriptio nomine mulieris parturientis, & draconis contra eam filiũmque eius inſidiæ continentur: deinde ipſius & filij ab eo præſeruatio , poſtmodum Michaelis angelorũmq; eius aduerſus draconem & eius apoſtatas angelos pugna & victoria,eámq; ob rem gratiarum per fideles actio. Demum draconis aduerſus mulierem,quæ ob id in deſertum volauit, aduerſũſque omnes fideles exacerbatio.

CAPVT XII.

1 ET ſignum magnũ apparuit A
in cælo : mulier amicta ſole,
& luna ſub pedibus eius , &
in capite eius corona ſtellarũ duode⸗
cim,& in vtero habens: & clamabat

7. Et apertum eſt templũ dei in celo, hic omnes aſſerũt denuo à capite repeti myſteria. Itaq; cælum ſcripturam ſanctam interpretãtur multis ſententiarum luminibus ſplendeſcẽtem,templũ in eo vniuerſum Chriſti myſteriũ, quod incarnatione Chriſti apertum eſt:& eo tẽplo aperto.i. cognito incarnationis humanæ ſacramẽto,viſa eſt arca veteris teſtamẽti.i. veteris teſtamẽti & legis ænigmata reſerata, quæ Chriſtũ obũbrabant vẽtuſtum. ⁊ facta ſunt fulgura miraculorũ, & voces prędicationũ,⁊ terre motus hominũ conuerſorũ & auerſorum,⁊ grando magna vehemẽtis perſecutionis, perſequentibus ad mortẽ Chriſtianos tyrannis: Vel dic ꝙ cælum eſt eccleſia militans, templum Chriſtus eſt,in quo deo patri ſacrificia ſua offert eccleſia:Hoc templũ apertum, id eſt Chriſtus ipſe in eccleſia manifeſtatus eſt,quando teſte Paulo ad Ephe. principatibus & poteſtatibus in cęleſtibus per eccleſiã innotuit multiformis ſapiẽtia dei:& tũc viſa arca, id eſt aperte cognita in Chriſto veteris teſtamenti ænigmata.

1. Et ſignum magnum apparuit in celo,mulier amicta ſole,mulier amicta ſole ab omnibus penè exponitur ſancta eccleſia , quippe quæ ſignum eſt quo collimare omnes fideles oportet : & bene apparet in cælo, quia noſtra fideliũmque omnium conuerſatio in cælis eſſe debet, dicente Paulo eccleſiæ nomine : Noſtra autem conuerſatio in cælis eſt. Et benè hæc mulier amicta ſole dicitur , quæ ſolem iuſtitiæ Chriſtum per fidem in baptiſmo induit,dicente Paulo Gal. 3. Quicunque enim baptiſati eſtis in Chriſto, Chriſtum induiſtis. Et luna ſub pedibus eius , quia terrena omnia quæ velut luna per defectum quotidie decreſcũt propter amorem Chriſti calcauit:

parturiēs,& cruciatur vt pariat.[2] Et viſum eſt aliud ſignum in cęlo,& ecce draco magnus,rufus,habens capita ſeptem,& cornua decem,& in capitibus eius diademata ſeptē,& cauda eius trahebat tertiam partem ſtellarum cæli, & miſit eas in terrã.[3] & draco ſtetit ante mulierem quæ erat

vel vt Rupertus exponit,Luna hęretici ſunt vagi & inſtabiles,imò nuſquam penè inter ſe præ opinionum diuerſitate concordes. bene autē ſub pedibus ſunt eccleſiæ,quia quantūcunq; præualere ad tēpus videant̄ hæretici,pręualebit tamen tandē eccleſia,neq; ſponſam ſuã cui ſe perpetuo affore promiſit, Chriſtus vinci ſinet.**Et in capite eius corona ſtellarū duodecim**:quia in capite & primordio naſcētis eccleſiæ Chriſti duodecim apoſtolorum cœtu tanquã corona ornata eſt: Vel caput eccleſiæ Chriſtus eſt,dicente Paulo ad Coloſſ.Ipſe eſt caput corporis eccleſiæ,in hoc eccleſiæ capite corona erat ſtellarum 12.apoſtolorum,ſcilicet 12.qui radicati & fūdati in Chriſto aptè ſtellæ nūncupãtur: qa teſte Daniele qui ad iuſtitiam erudiunt multos,tanquam ſtellæ in perpetuas æternitates. **Et in vtero habens & clamabat parturiens**: **in vtero habens**, id eſt, prægnans & grauida, Hebraiſmus eſt: Quum autem ipſe Chriſtus in euangelio dicat, Qui facit voluntatem patris mei, hic frater & mater & ſoror eſt: Sancta eccleſia, ea quæ ęterno patri placita ſunt faciendo, fœcundante eam ſpiritus ſancti gratia Chriſtum concipit, eiúſque mater efficitur: concipit inq̃ in ſuis fidelibus,& vnuſquiſq; fidelium in ſe,per fidem:parturit per bonã voluntatem,parit per actionem:bene autem clamat vt parturiens, **Et cruciatur vt pariat**,ac de filijs mundi & diaboli, filios dei efficiat, Chriſtum in eis pariens:nec temerè dictum eſt ꝙ crucietur:quum ſcriptū ſit, Omnes qui piè volunt viuere in chriſto(hoc eſt eñ chriſtum parere) perſecutionē patiunt̄: & hoc nouiſſimum,parturire eſt. Si eñ Paulus ille viuum eccleſiæ membrū parturire ſe teſtetur ad Galat.dicens:Filioli mei quos iterum parturio,donec formetur in vobis Chriſtus, quantò magis pia mater eccleſia parturiens,per aſſiduas orationes & prædicationes, cruciatur continuis vigilijs & ieiunijs, vt chriſtum in fidelibus ſuis pariat!

2.**Et viſum eſt aliud ſignum in celo**.i.eccleſia,& bene aliud eſt,quia longe diuerſum à priore.**Et ecce draco magnus**.diabolus ſcilicet, draco per ferociam,magnus,per ſuperbiam & poteſtatem:ipſe eſt enim rex ſuper omnes filios ſuperbiæ,& teſte Iob.nō eſt poteſtas ſup terram quæ cōparetur ei:Hic draco erat **Rufus**.i. crudelitate ſua qua in primitiua eccleſia martyres affecit,ſanguinolētus, **habens capita ſeptem**.i.ſeptē peccata capitalia,qui ſunt ſeptem ſpiritus nequã,contrarij ſeptem donis ſpiritus ſancti.**Et in capitibus eius ſeptem diademata**.i. de ſingulis capitalibꝰ & mortiferis ſeptem peccatis aduerſus eos quos ſuperat victoriam:ipſe eſt enim princeps mundi huius,& rex ſuper omnes filios ſuperbiæ: de ſuperatis per 7. capitalia peccata,mortalibꝰ,ſeptem victoriæ coronas & diademata geſtans.**Et cauda eius trahebat tertiam partem ſtellarū celi**:quos eñ nō valet per apertã ſæuitiã, per occultã fraudulentiã quæ cauda deſignatur, perimit:ſtellas autē cæli,fideles voco:qui fide ac bonis opibꝰ lucēt in eccleſia. Alij per tertiã partē ſtellarum, tertiã angelorum partem quos ſecum lucifer abduxit, accipiunt:ſed de primis præſtat intelligere.**Et miſit eos in terram**.dum terrenis eos concupiſcentijs & delectationibus tenet incēſos.

3. **Et draco ſtetit ante mulierem, que erat paritura,vt cum peperiſſet filium eius deuoraret**.diabolus enim eccleſiam,Chriſtum per fidē fructumq́

bonorum operum in fidelibus & fideles in Chriſto parere cupientẽ, inſtanteꝰ impugnat, tamẽ Chriſtum quẽ illa in cordibus fidelium parit, quod ad electos attinet, deuorare cupit, illum per peccati ſuggeſtionem, in cordibus eorum recens natum extinguendo. Et peperit filium maſculum, ipſum videlicet in cordibus fidelium, Chriſtum: bene maſculum & virilem, nõ mollem, quippe qui gentes & omnes impios in virga ferrea auſtero ſcilicet dãnationis iudicio, reget. Alij per maſculũ filium, cœtũ fideliũ intelligũt, qui quũ animi robore fideiq; fiducia valeant, gẽtes & impios in virga regẽt ferrea. i. vitæ auſteritate & diſciplina, quã pre ſe ferũt ad ſe imitandũ allicient & tanquã cogent. **Et raptus eſt filius eius ad deũ & thronum eius:** Chriſtꝰ eñi is quẽ in nobis parit eccleſia, raptus eſt ad deũ & thronũ eius in aſcẽſione, vnde matrẽ & ſponſam aduerſꝰ draconis ſæuitiã & malitiã tueatꝰ: ipſe quoq; fideliũ cœtus eccleſiæ filius, raptus eſt ad deũ & thronũ eiꝰ, quãdo aduerſus draconis inſultus & inſidias mente in deũ tanquam propicium patrem fertur, & gratiam robúrque impetraturus ad thronum fugit gratiæ & gloriæ ipſius.

paritura: vt cũ peperiſſet, filium eius deuoraret. Et peperit filium maſcu- B
lum, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea: & raptus eſt filius eiꝰ ad deum & ad thronum eius, & mulier fugit in ſolitudinem, vbi habebat locum paratum à deo, vt ibi paſcat eam diebus mille ducentis ſexaginta.[4] Et factũ eſt præliũ magnum in cælo. Michael & angeli eius præliabantꝰ cũ dracone, & draco pugnabat & angeli eius, & non valuerunt, neq; locus inuentus eſt eorũ amplius in cælo. & proiectꝰ eſt draco ille magnus, ſerpens antiquus, qui vocatur diabolus & ſatanas, qui ſeducit vniuerſum orbẽ: & proiectꝰ eſt in terrã:

4. **Et factũ eſt prelium magnũ in celo.** i. eccleſia Michael & angeli eiꝰ prę liabantꝰ cũ dracone, nõ enim ſanctarũ modo prædicationũ & euangeliorum documenta, ſed & angelorũ ſuffragia aduerſus inimicos habet eccleſia: præliantibus inter ſe Michaele & dracone: illo, vt eccleſiam iuuet: iſto, vt perdat: illo, ſalubria ſuggerẽdo: iſto, noxia cõſulẽdo: angeli autẽ Michaelis nõ modo miniſtratorij ſpũs angelici intelliguntꝰ, ſed & viri boni qui angelũ in cohortandis fidelibꝰ adiuuãt, ſicut & dęmonũ angeli, ſimiles ſũt ipſi, hoĩes peruerſi. Sunt q prœliũ hoc de Michaele & lucifero intelligunt ab initio creationis ipſorũ initum. **Et nõ preualuerũt draco & angeli eius:** quia vtcunq; vexẽtur à dæmonibꝰ & reprobis electi: tandẽ tamẽ præualent, neq; hęreticorũ impiorũmve colluctationibus vnq̃ ſuccũbit eccleſia, ſupra firmã petrã fundata. **Et nõ eſt inuẽtus locus eorũ in celo.** i. in eccleſia, in ijs ſcz quorũ cõuerſatio in cælis eſt, implentibꝰ illud Pauli ad Ephe. 4. Nolite locũ dare diabolo. **Et proiectus eſt draco ille magnus:** diabolus ſcz, draco magnus, per ferociam & ſuperbiã. **Serpens** ꝓpter calliditatẽ, **antiquus** propter vetuſtã peccãdi cõſuetudinẽ, vel quia ab initio, ſerpẽtis facie mulierẽ ſeduxit. **qui vocatur diabolus.** i. calũniator. διαβάλλειν nẽpe calũniari ſignificat, **& ſathanas.** i. aduerſarius, bonis omnibus aduerſans: is inq̃ cum angelis ſuis apoſtaticis de cælo **proiectus eſt in terrã.** i. de fidelium cordibus, in quibus tanquã deus in cælo habitat, proiectus eſt & abire permiſſus in terrena reproborum corda.

& angeli eiꝰ cũ illo miſſi ſunt. 5 Et au
diui vocem magnã in cælo dicentẽ,
Nunc facta eſt ſalus & virtus, & re-
gnum dei noſtri, & poteſtas Chriſti
eius: quia proiectus eſt accuſator fra-
trũ noſtrorũ, qui accuſabat illos ante
cõſpectũ dei noſtri die ac nocte. 6 Et
ipſi vicerunt eum propter ſanguinẽ
agni, & propter verbum teſtimonij
ſui, & nõ dilexerunt animas ſuas vſ-
que ad mortem. propterea lætamini
cæli, & qui habitatis in eis. Væ terræ
& mari, quia deſcendit diabolus ad
vos habens iram magnam, ſciens ꝙ
D modicũ tẽpus habet. Et poſtquã vi-
dit draco ꝙ proiectus eſſet in terrã:
proſecutus eſt mulierẽ quæ peperit
maſculum. & datæ ſunt mulieri alæ
duæ aquilę magnæ, vt volaret in de-
ſertum in locum ſuum, vbi alitur per

5. Et audiui vocem magnã in celo. i. in eccleſia militante ac triumphante, dicentem: Nunc facta eſt ſalus, per remiſſionem peccatorũ, & virtus i. robur bene operandi ac diabolo reſiſtendi: & regnũ dei noſtri: quũ enĩ deſierit regnare peccatũ in noſtro mortali corpe: regnũ in eo deus & Chriſtꝰ obtinebunt, quũ ſcʒ totos nos illis obediẽtes exhibebimꝰ. & facta eſt poteſtas Chriſti eius. i. proiecto dracone manifeſtata vis & poteſtas Chriſti: ꝙ nõ antè ſe totã exeret ꝙ perempto antichriſto regnũ diaboli peſſundederit totũ: de cuius euerſione ꝓphetans Ioãnes ait, quia proiectus eſt accuſator fratrũ noſtrorũ, q die ac nocte. i. inceſſanter, accuſabat illos ante cõſpectum dei noſtri.

6. Et ipſi vicerũt illũ, nõ vi ſua, ſed per ſanguinẽ agni. i. p fidẽ ac meritũ paſſionis Chri: ipſe ẽ enĩ verus agnus qui abſtulit pctã mũdi. Et per verbũ teſtimonij ſui. i. per apertã fidei de Chro cõfeſſionem. Et nõ dilexerũt animas ſuas vſq ad mortem. i. nequaq̃ cõcupiſcẽtias ſuas ac libidines ꝓprias ſectati ſunt, adeo vt mortẽ pcti incurrerẽt audiẽtes dicto Chriſti. Qui odit aĩam ſuã in hoc mũdo, in vitã æternã cuſtodit eã: vel intellige, ꝙ vſq; ad mortẽ nõ dilexerunt animas ſuas. i. ꝙ vitæ ꝓprię ꝓ Chriſto nõ pepercerũt: ſed ad mortẽ vſq; expoſuerũt: nã animã ꝓ vita frequẽter ſcriptura ſumit. Propterea letamini celi. i. eccleſia triũphans & eccleſia militans, & qui habitatis in eis, ſiue iã beati in triũphãte, ſiue iuſti & pij in militãte, lętamini inq̃ de ꝓiectione diaboli & angelorũ eiꝰ: cõtrà autẽ, Ue terre ac mari quia deſcẽdit diabolus ad vos Terre. i. ijs quorũ obſtinata eſt & fixa vt terra malitia: & mari. i. ijs q animum vagum, inquietum, & inſtabilem habent, ac diuerſis fluctuantem vitijs aut hæreſum doctrinis: væ vobis inq̃, quia deſcendit diabolus ad vos nam expulſus ab electis, atrocius in cæteros ſæuit diabolus: Habens iram magnam. ſciens quòd modicum tempus habet, id eſt, tanto magis indignatus, quantò breuiorem eſſe nouit ad eos tentandos & male afficiendos ſuæq; perfidiæ exercendas artes, hominum vitã. Et poſtquã vidit draco quod proiectus eſt in terrã, perſecutus eſt mulierem, que peperit maſculum, quanto enim fortius ab eccleſia fideliumq; cordibus diabolus eijcitur, tanto eos acrius perſequitur: ſed non deſunt eis aduerſus illum auxilia. vnde ſubdit: Et date ſunt mulieri due ale aquile magne, id eſt, duo teſtamenta, vetus ſcilicet ac nouum,

quibus ipſa ſe per contemplationem ſubleuat: quæ duo teſtamenta aquilæ magnæ alæ dicuntur, quia vt aquila ſublimius volat cęteris animantibus, ita ſcriptura ſancta fideliũ mentes in cælum calcatis terrenis ac ſub ſe longe relictis eleuat. datæ ergo ſunt illi 2. alæ vt volaret in deſertum locum. i. ſolitudinis & contemplationis locum, & procul à turba ſeculi carnaliumq́ hominũ. Ubi, id eſt, in qua ſolitudine alitur doctrina Chriſti, per tẽpus & tempora & dimidiũ temporis. i. per tres ãnos cũ dimidio quantũ temporis prædicauit Chriſtus. 7. Et miſit ſerpens ex ore ſuo poſt mulierem, id ẽ, ſuggeſtione ſua aduerſus eccleſiam concitauit aquam tanquam flumen, id eſt, flumina & gurgites perſecutionum: aquis eñ pſecutiones ſignificari, ĩter mille locos, docet locus Pſal. Saluũ me fac deus quoniam intrauerunt aquæ vſq; ad animam meam. miſit ergo aquam poſt mulierẽ tanq̃ flumen, vt faceret eam trahi a flumine. i. vt per multam perſecutionem à fide cogeret deficere: ſed adiuuit terra mulierem, terra inq̃ viuẽtium, ipſi ſcilicet pij ac fideles nunq̃ ęterna morte morituri, & inſtar terrę fide firmi ac ſolidi, aperuit enim terra os ſuum. i. perſecutionis tẽpore clamauerũt inſtãte & iugi oratione fideles ad dominum, vt eccleſiæ ſuæ adeſſet. Et abſorbuit flumen quod miſit draco de ore ſuo, abſorbuit inq̃ ſiue terra, ſiue mulier, vtrocũq; enim referri poteſt, flumen. i. perſecutionum gurgites, quando vim perſecutionum fortiter ferendo & durando, eccleſiæ fideles deuorarunt, ne minimo quidẽ gradu inde à fidei conſtantia prolapſi: imò amplius cõfirmati. Et iratus eſt draco in mulierem. i. eccleſiam, q expugnare eam non poſſet ob perfectorum firmam ſolidamq́; cõſtantiam, & in aduerſis patientiam. Et abijt facere prælium cum reliquis de ſemine eius. i. cum imperfectioribus, qui etſi nõ ſunt æqualis meriti ac fidei cum martyribus, ſemen tamẽ ſunt eccleſiæ: quia cuſtodiunt mandata dei, per bonorum executionem operum: & habent teſtimonium Jeſu Chriſti, fidẽ ſcilicet ipſam, quia neutrum ſine altero prodeſt. Et ſtetit ſuper arenam maris. i. in hominibus vanis, leuibus & infructuoſis conquieuit, principatumq́ obtinuit.

tempus & tempora, & dimidium tẽ-
poris à facie ſerpentis. 7 Et miſit ſer-
pens ex ore ſuo poſt mulierem aquã
tanq̃ flumen: vt eam faceret trahi à
flumine. Et adiuuit terra mulierẽ, &
aperuit terra os ſuum, & abſorbuit
flumen quod miſit draco de ore ſuo.
Et iratus eſt draco in mulierem: &
abijt facere prælium cum reliquis de
ſemine eius qui cuſtodiunt mandata
dei, & habẽt teſtimonium Ieſu Chri
ſti. Et ſtetit ſupra arenam maris.

Expoſitio capitis de virgine Maria.

H*Actenus de hoc capite: quoniã verò & Rupertus & græca ſcholia ipſum etiam de virgine & matre Maria explicant, nos ad eorum imitationem paucis de eadem ex ſcripturarũ collatione explicemus.* Signum apparuit in cælo. *Signum inquã hoc Maria virgo, de quo olim Eſaias cap. 7. Propterea dabit vobis dominus ipſe*

ſignum, Ecce virgo cõcipiet & pariet filium. Et recte appar uiſſe in cælo ſignũ hoc dicitur, quòd tum animi tum corporis inſigni puritate longe aliena eſſet à terrenis mulieribus virgo. Mulier itaq; amicta ſole, *ipſa virgo fuit, quæ tota ſolem iuſtitiæ Chriſtum induta fuit: ſi enim quotquot baptiſati ſumus in Chriſto, Chriſtũ induimus, q̃tò magis ipſa creaturarũ omnium excellentiſſima mater?* Et luna ſub pedibus eius, *quippe vaga & inſtabilia vt luna terrena hæc omnia, cæleſtis facta virgo calcauit.* Et in capite eius corona ſtellarũ 12. *quia Chriſto qui nõ modo virginis ſed, teſte Paulo ad Epheſ. caput omnium eccleſiarum fuit 12. apoſtolorum cœtus tanq̃ corona in circuitu ſemper adhæſit.* Et in vtero habens, & clamabat parturiens, & cruciatur vt pariat, *in vtero habens. i. impregnata à ſpiritu ſancto, eſt enim Hebraiſmus: clamabat autem & cruciabatur vt pareret. i. anxia erat & ſollicita quomodo pareret: quia (vt inquiunt græca ſcholia) verebatur ac ſuſpicabatur ne forte eam ſponſus adulterij poſtularet nullo virili ſemine impregnatam. Draco autem viſus in cælo qui ſecum trium ſtellarum partẽ traxit, Lucifer intelligitur: qui ſecum tertiam & magnã angelorũ partem de cælo in terram traxit & abduxit, quando inde à Michaele abiectus eſt, quod nunc quum taceat, paulò poſt explicabit.* Et draco ſtetit ante mulierẽ quæ paritura erat: vt quum peperiſſet, filium eius deuoraret. *neque enim ignorabat ex prophetijs veterator ille diabolus naſciturum ex virgine filium, per quem euerſum iri principatus ſui oportebat imperium: itaq; poſtq̃ eam ſenſit, nullo viri ſemine grauidam: nullum non mouit lapidem, vt ſtatim natum Chriſtum extingueret & deuoraret, quod mox à puero nato per infanticidã Herodem facere molitus eſt.* Et peperit mulier filium maſculũ, *Maria ſcilicet Chriſtum, virilem ac fortem, de quo Eſaias: Et vocabitur nomẽ eius admirabilis, deus fortis.* Qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea. *i. iudicij auſteritate, iuxta quod illi in pſalmis à patre dicitur, Reges eos in virga ferrea. Quum autẽ recens natũ Chriſtum per Herodem moliretur extinguere draco diabolus*, Raptus eſt filius eius ad deum & thronum eius. *i. ablatus eſt à furore Herodis, & in tutiſſimũ diuinæ prouidentiæ & cuſtodiæ locum receptus: ſic enim dei thronum græca ſcholia explicãt. Raptus eſt autẽ & ablatus ab Herodis ira: quãdo admonitus in ſomnis Ioſeph audiuit, Surge & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptũ ſcilicet deſertum*, vbi habebat locum paratum à deo, *qui enim mittebat deus, indubiè locum illis vbi habitarent parauerat, licet de hoc nihil in ſcripturis ſanctis caueatur.* vt ibi paſcat eam diebus mille ducentis 60. *i. tribus ferè annis cũ dimidio: tantũ enim temporis aiunt græca ſcholia fluxiſſe à receſſu Mariæ in Aegyptũ vſq; ad mortem Herodis: & ex hiſtoriarum collatione conijcitur. Prælium autẽ magnũ in cælo factum. i. cũ Michaele eccleſiæ protectore, & dracone, ſimiliter & proiectio ipſius draconis intelligi poteſt facta fuiſſe in ipſo incarnationis Chriſti articulo: nato enim Chriſto, im*

habitant in cælis.i.apoſtolos ac martyres,cęteróſq; beatos:ſeductores eos & impoſtores appellando.Et datum eſt ei.i.à deo permiſſum,facere bellū cū ſanctis.i.contra ſanctos & vincere eos:quos enim blanditijs aut ſuaſionibus & diſputationib⁹ ad ſe allicere nō poterit, vi armorum & afflictionū adducere nitet̃. Et qui duobus modis non præualuit,tertio præualebit: vincet enī occide[illegible]o, ſed non peruertendo: nulla autē erit gens aut natio ab ei⁹ impetu ſecura: data eſt enī illi poteſtas in omnē tribum & nationem. Et adorauerūt eum omnes qui habitabant terrā.i. terreni homines, de ijs enim intelligi docet loc⁹ ſequens: Quorū nomina nō ſunt ſcripta in libro vitę agni qui occiſus eſt ab origine mundi.i. qui non ſunt ſcripti in libro æternę pręſcientiæ & pdeſtinationis qui eſt liber agni,qui antea dictus eſt ſigillatus,quia ante iudicium nō conſtabit qui pdeſtinati fuerint & q reprobi: quidam ſic ordinant lectionem,quorum nomina ab origine mundi.i. ab omni æuo non ſunt ſcripta in libro vitæ agni:alij legunt, in libro vitæ agni qui occiſus eſt ab origine mundi: quem locū intelligas oportet ꝙ occiſus erat in mente & idea diuinæ præſcientiæ ab origine mundi & ab æterno,quia effectus ſequentes nihil mutant in idea diuinæ præſcientiæ, vel dic ꝙ per figuram occiſus eſt ab origine mundi in Abel, quando Abel à Cain fratre occiſus Chriſtum præfigurabat à Iudæis fratribus occidendum:priori tamen vt intelligentiæ aſſentiar perſuadet me locus ſequens cap.17. Et mirabuntur inhabitantes terrā,quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ à conſtitutione mundi. Quoniam vero præmiſerat fore vt in electos bellaret & eos vinceret antichriſtus, & opprimeret,ne deſperandi occaſio fidelibus daretur, conſolationem ſubdit dicens: Si quis habet aurem audiat:qui in captiuitatem duxerit,in captiuitatem vadet. futurum eſt enim vt quoſdam exilio multet antichriſtus & ad ſeducēdum, captiuos teneat:ſed qui captiuos fideles tenuerit, ipſe in tenebras exteriores captiuus ibit. Et qui gladio occiderit,oportet eum gladio occidi: qui enim gladio corporali innocentes occiderit,vt facturus eſt antichriſtus,vel corpo-

eſt vniuerſa terra poſt beſtiam. Et adorauerunt draconē qui dedit poteſtatem beſtię,& adorauerunt beſtiā, dicentes: Quis ſimilis beſtiæ?& quis poterit pugnare cum ea? Et datum B eſt ei os loquens magna & blaſphemias:& data eſt ei poteſtas facere mēſes quadragintaduos. Et aperuit os ſuum in blaſphemias ad deum blaſphemare nomen eius,& tabernaculum eius,& eos qui in cęlo habitant. Et eſt datū illi bellū facere cū ſanctis: & vincere eos. Et data eſt illi, poteſtas in omnem tribum,& populū,& linguam,& gentē:& adorauerunt eā omnes qui inhabitabant terrā, quorum nō ſunt ſcripta nomina in libro vitæ agni, qui occiſus eſt ab origine mundi. Si quis habet aurem,audiat.

C Qui in captiuitatē duxerit,in captiuitatem vadet: qui in gladio occiderit,oportet eū gladio occidi. Hic eſt

Geñ. 4.a
Matt. 26.e

rali occidetur,vel ſpirituali vti antichriſtus, quẽ ſpiritu oris ſui Chriſt⁹ interficiet. Et hic eſt patientia ⁊ fides ſanctorum, id eſt, in hoc patientiam habere debent,& fidem credentes:quia ſcilicet ſi nullum malum impunitum, nullum etiam bonum,futurum eſt irremuneratum.

patientia & fides ſanctorũ. [3] Et vidi aliam beſtiã aſcẽdentẽ de terra:& habebat cornua duo ſimilia agni,& loquebaẗ ſicut draco. Et poteſtatẽ prioris beſtiæ omnẽ faciebat in cõſpectu eius:& fecit terrã & habitãtes in ea, adorare beſtiam primã cuius curata eſt plaga mortis. Et fecit ſigna magna,vt etiã ignem faceret de cęlo deſcendere in terrã in cõſpectu hominum. Et ſeduxit habitantes in terra ꝓpter ſigna quæ data ſunt illi facere in conſpectu beſtiæ,dicens habitantibus in terra,vt faciant imaginẽ beſtiæ,quę habet plagã gladij,& vixit. Et datũ eſt illi vt daret ſpiritũ imagi-
D ni beſtiæ, & vt loquatur imago beſtiæ:& faciet, vt quicunq; nõ adorauerint imaginem beſtiæ, occidãtur. [4] Et faciet oẽs puſillos,& magnos,& diuites & pauperes,& liberos,& ſeruos habere charactẽrẽ in dextera ma

3. Et vidi aliam beſtiã aſcendentem de terra : altera beſtia falſorum antichriſti prędicatorum caterua eſt , quæ de terra aſcẽdit, quia de terrenis ſuis cõcupiſcentijs, vnde terrenã ſuam fragilitatẽ agnoſcentem humiliari oportebat,in altũ ſuperbię & ſingularitatis licet occulte & per hypocriſin ſe erigit. Et habebat cornua duo ſimilia agni. duo cornua agni, duo ſunt ſcripturæ teſtamenta,quæ agnum Chriſtum,& naſciturum prædicunt, & natum profeſſrunt:bene autem dicitur non ꝙ duo cornua agni ſed ſimilia agni cornibus habet hęc beſtia:ſimulatàm enim tm̃ agni Chriſti ꝓbitatẽ præ ſe ferũt, licet impietatẽ ſuã, duobus cornibus ipſius,vtriuſq; ſcilicet teſtamẽti autoritate tueri fruſtra cõtendunt. Hæc autẽ beſtia loq̃baẗ ſicut draco,blaſphema & impia:& poteſtate eadẽ vſa eſt qua & beſtia corã ipſa,ficta em̃ miracula quæ p antichriſtum faciet diabol⁹, per antichriſti miniſtros & prędicatores etiã factur⁹ eſt : tãta em̃ facturi ſunt ficta miracula vt habitantes in terra .i.terrenos homines cogant adorare primã beſtiam,antichriſtum ſcilicet,cuius curata eſt plaga mortis apparenter,quando ſe finxit à morte reſurgere,quinimò educto cęlitus igne,& patratis in cõſpectu beſtiæ miraculis,coget eos facere imaginem beſtiæ,cui ſpiritum vitę dabunt & loquelam,apparenter quidem,loquente per eam atq; illam mouente diabolo:quin edictum faciet,vt qui eam imaginem non adorauerint, occidantur:hæc omnia quia corpaliter futura dicunt,nõ morabor in myſtica expoſitione. Victorinus ait,aureã antichriſti imaginẽ in tẽplo Ieroſolymis vt adoreẗ,collocãdã.
4. Et faciet omnes puſillos,⁊c. quẽadmodũ chriſtiani Chriſti characterem crucẽ ipſam geſtam⁹, ſic oẽs planè in dextra manu aut frõte antichriſti notã aliquã inſignem vnde ſe antichriſtianos appellent geſtare cogent,interdicentes ne quiſpiã emere poſſit aut vẽdere qui non eũ characterẽ aut beſtiæ nomẽ

habitant in cælis.i.apoſtolos ac martyres,cęteróſq; beatos:ſeductores eos & impoſtores appellando.Et datum eſt ei.i.à deo permiſſum,facere bellũ cũ ſanctis.i.contra ſanctos & vincere eos:quos enim blanditijs aut ſuaſionibus & diſputationib⁹ ad ſe allicere nõ poterit, vi armorum & afflictionũ adducere nitet. Et qui duobus modis non præualuit,tertio præualebit: vincet enĩ occidendo, ſed non peruertendo: nulla autẽ erit gens aut natio ab ei⁹ impetu ſecura: data eſt enĩ illi poteſtas in omnẽ tribum & nationem. Et adorauerũt eum omnes qui habitabant terrã.i. terrenι homines, de ijs enim intelligi docet loc⁹ ſequens: Quorũ nomina nõ ſunt ſcripta in libro vite agni qui occiſus eſt ab origine mundi.i. qui non ſunt ſcripti in libro æternę pręſcientiæ & prędeſtinationis qui eſt liber agni,qui antea dictus eſt ſigillatus,quia ante iudicium nõ conſtabit qui prędeſtinati fuerint & qui reprobi: quidam ſic ordinant lectionem,quorum nomina ab origine mundi.i. ab omni æuo non ſunt ſcripta in libro vitæ agni:alij legunt, in libro vitæ agni qui occiſus eſt ab origine mundi: quem locũ intelligas oportet quod occiſus erat in mente & idea diuinæ præſcientiæ ab origine mundi & ab æterno,quia effectus ſequentes nihil mutant in idea diuinæ præſcientiæ, vel dic quod per figuram occiſus eſt ab origine mundi in Abel, quando Abel à Cain fratre occiſus Chriſtum præfigurabat à Iudæis fratribus occidendum:priori tamen vt intelligentiæ aſſentiar perſuadet me locus ſequens cap.17.Et mirabuntur inhabitantes terrã,quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ à conſtitutione mundi.Quoniam vero præmiſerat fore vt in electos bellaret & eos vinceret antichriſtus, & opprimeret,ne deſperandi occaſio fidelibus daretur, conſolationem ſubdit dicens: Si quis habet aurem audiat:qui in captiuitatem duxerit,in captiuitatem vadet. futurum eſt enim vt quoſdam exilio multet antichriſtus & ad ſeducẽdum, captiuos teneat:ſed qui captiuos fideles tenuerit, ipſe in tenebras exteriores captiuus ibit.Et qui gladio occiderit,oportet eum gladio occidi: qui enim gladio corporali innocentes occiderit,vt facturus eſt antichriſtus,vel corpo-

eſt vniuerſa terra poſt beſtiam. Et
adorauerunt draconẽ qui dedit pote-
ſtatem beſtię,& adorauerunt beſtiã,
dicentes: Quis ſimilis beſtiæ? & quis
poterit pugnare cum ea? Et datum B
eſt ei os loquens magna & blaſphe-
mias:& data eſt ei poteſtas facere mẽ-
ſes quadragintaduos. Et aperuit os
ſuum in blaſphemias ad deum blaſ-
phemare nomen eius,& tabernacu-
lum eius,& eos qui in cęlo habitant.
Et eſt datũ illi bellũ facere cũ ſanctis:
& vincere eos. Et data eſt illi, pote-
ſtas in omnem tribum,& populũ,&
linguam,& gentẽ:& adorauerunt eã
omnes qui inhabitabant terrã, quo-
rum nõ ſunt ſcripta nomina in libro
vitæ agni, qui occiſus eſt ab origine
mundi. Si quis habet aurem,audiat.
Qui in captiuitatẽ duxerit,in capti- C
uitatem vadet: qui in gladio occide- Gen. 4. a
rit,oportet eũ gladio occidi. Hic eſt Matt. 26. c

rali occidetur,vel ſpirituali vti antichriſtus, quē ſpiritu oris ſui Chriſt⁹ interficiet. Et hic eſt patientia ⁊ fides ſanctorum, id eſt, in hoc patientiam habere debent, & fidem credentes:quia ſcilicet ſi nullum malum impunitum, nullum etiam bonum,futurum eſt irremuneratum.

patientia & fides ſanctorū. [3] Et vidi
aliam beſtiā aſcēdentē de terra:& ha
bebat cornua duo ſimilia agni,& lo
quebať ſicut draco.Et poteſtatē prio
ris beſtiæ omnē faciebat in cōſpectu
eius:& fecit terrā & habitātes in ea,
adorare beſtiam primā cuius curata
eſt plaga mortis. Et fecit ſigna ma
gna,vt etiā ignem faceret de cęlo de
ſcendere in terrā in cōſpectu homi
num. Et ſeduxit habitantes in terra
ꝓpter ſigna quæ data ſunt illi facere
in conſpectu beſtiæ,dicens habitan
tibus in terra,vt faciant imaginē be
ſtiæ,quę habet plagā gladij,& vixit.
Et datū eſt illi vt daret ſpiritū imagi
D ni beſtiæ , & vt loquatur imago be
ſtiæ:& faciet, vt quicunq; nō adora
uerint imaginem beſtiæ, occidātur.
[4] Et faciet oēs puſillos,& magnos,&
diuites & pauperes,& liberos,& ſer
uos habere charactêrē in dextera ma

3. Et vidi aliam beſtiā aſcendentem de terra : altera beſtia falſorum antichriſti prędicatorum caterua eſt , quæ de terra aſcēdit, quia de terrenis ſuis cōcupiſcentijs, vnde terrenā ſuam fragilitatē agnoſcentem humiliari oportebat,in altū ſuperbię & ſingularitatis licet occulte & per hypocriſin ſe erigit. Et habebat cornua duo ſimilia agni. duo cornua agni , duo ſunt ſcripturæ teſtamenta,quæ agnum Chriſtum,& naſciturum prædicunt, & natum profeſſi runt:bene autem dicitur non ꝙ duo cornua agni ſed ſimilia agni cornibus habet hęc beſtia:ſimulatām enim tm̄ agni Chriſti ꝓbitatē præ ſe ferūt, licet impietatē ſuā, duobus cornibus ipſius,vtriuſq; ſcilicet teſtamēti auctoritate tueri fruſtra cōtendunt. Hæc autē beſtia loq̄bať ſicut draco,blaſphema & impia:& poteſtate eadē vſa eſt qua & beſtia corā ipſa,ficta em̄ miracula quæ p antichriſtum faciet diabol⁹ , per antichriſti miniſtros & prędicatores etiā factur⁹ eſt : tāta em̄ facturi ſunt ficta miracula vt habitantes in terra .i.terrenos homines cogant adorare primā beſtiam,antichriſtum ſcilicet,cuius curata eſt plaga mortis apparenter,quando ſe finxit à morte reſurgere,quinimò educto cęlitus igne,& patratis in cōſpectu beſtiæ miraculis,coget eos facere imaginem beſtiæ,cui ſpiritum vitę dabunt & loquelam, apparenter quidem,loquente per eam atq; illam mouente diabolo:quin edictum faciet,vt qui eam imaginem non adorauerint, occidantur:hæc omnia quia corpaliter futura dicunt,nō morabor in myſtica expoſitione. Victorinus ait,aureā antichriſti imaginē in tēplo Ieroſolymis vt adoreť,collocādā:
4. Et faciet omnes puſillos,⁊c. quēadmodū chriſtiani Chriſti characterem crucē ipſam geſtam⁹, ſic oēs plane in dextra manu aut frōte antichriſti notā aliquā inſignem vnde ſe antichriſtianos appellent geſtare cogent,interdicentes ne quiſpiā emere poſſit aut vēdere qui non eū characterē aut beſtiæ nomē

aut numerũ nominis beſtiæ habuerit. i. qui nõ dederit nomen in nomen ipſius, aut nõ accenſeaẽ inter eius ſatellites. Hic eſt ſapientia, qui habet intellectũ cõputet numerũ beſtie. numerus eñi hominis eſt quaſi diceret, nominari poteſt, hoīs eñi numerus eſt nõ dei, cuius ſapientiæ nõ eſt numerus, q̃q̃ ille ſe deũ mentiaẽ. Et numerus eius. 666. ego ſanè qui ſit iſte numerus planè me ignorare fateor, & nec dũ ea donatũ ſapientia quæ reperire id poſſit, multi hic græca noĩa fingunt antichriſto apta quorũ literę dictum numerũ faciant, ego me hic torquere nolo ad alia properans, ſi quando plꝰ erit ocij & nos in eo aliquot horas collocabimꝰ. 1. Et vidi, ſpũali viſione. Et ecce agnus, Chriſtus propter vitæ puritatem & innocẽtiã ſtabat, paratꝰ ad auxiliandum: Supra montem Sion. i. eccleſiã cui præſidebat. Quid enim Sion (q̃ ſpeculans interp̃taẽ) aliud ſignificat, q̃ triũphantẽ illã eccleſiã, quæ iã reuelata facie domini gloriã ſpeculatur? Et cũ eo centũ quadraginta quatuor millia. eſt autẽ numerus definitus pro indefinito. Habentes nomen eius et nomen patris eius ſcriptum in frontibus ſuis. i. fidẽ & charitatem qua filij & hæredes dei, cohęredes aũt & fratres Chriſti dicunẽ, palàm & intrepidè p̃ferentes: hoc eñi ſignificat ꝓ in frontibus: hic autẽ ex literæ ſequentis contextu nõ vniuerſus beatorũ cœtus, ſed eorũ qui vnà cũ reliquis virtutibꝰ virginitate inſignes fuerãt deſcribiẽ. Et audiui vocẽ de celo. in viſione enim audiebat ſanctorũ laudes, & quas deo agebant gratiarum actiones: vocem autẽ audiſſe ſe dicit tanquam aquarum multarum, quia aquarum nomine populi nonnunq̃ intelliguntur, quidam interpretantur tanq̃ multorum populorum,

nu ſua, aut in frõtibus ſuis. & ne quis poſſet emere, aut vendere, niſi qui habeat charactêrem, aut nomen beſtiæ aut numerũ nominis eius. Hic ſapientia eſt. Qui habet intellectum: computet numerũ beſtiæ. Numerus enim hominis eſt: & numerus eius ſexcenti ſexagintaſex.

ARGVMENTVM cap. 14.

¶Agni & virginei cœtus agnum collaudãtis hoc capite deſcriptio habetur, dein angeli prædicatio ad deum adorandum cohortãtis, & inſtans iudicium proclamantis: poſtmodum per alterum angelum ſpiritualis Babylonis euerſio, & per tertium angelum eorũ qui beſtiam adorauerunt damnatio, & mortuorum in domino quies, deinde iudicij per angelum in falce metentis & vindemiantis executio.

CAPVT XIIII.

1 T vidi, & ecce agnus ſtabat A
e ſupra montem Sion, & cũ eo centum quadragintaquatuor millia habentes nomen eius, & nomen patris eius ſcriptum in frontibꝰ ſuis. Et audiui vocem de cælo, tanq̃ vocem aquarũ multarũ, & tanq̃ vocem tonitrui magni: & vocẽ quã audiui, ſicut citharœdorum citharizan

mihi videtur alludere Ioannes ad impetũ multarum aquarum cũ rupi aut ſaxo illidunt, tunc eñ ſonũ edunt vehemẽtẽ: vocem ergo aquarũ multarũ .i. vocẽ ſonoram valde, & plenam affectionum: quod etiam ſignificans ait & tanquam vocem tonitrui: nec ſonorã modo & vehementis affectionis vocem ſignificauit, ſed & ſuauitatis plenã, cum citharœdorum eam cantibus comparauit.

tium in citharis ſuis. [2] Et cantabant quaſi canticũ nouum ante ſedem & ante quatuor animalia, & ſeniores: & nemo poterat diſcere canticum, niſi illa cẽtũ quadragintaquatuor millia, qui empti ſunt de terra. Hi ſunt qui cũ mulieribus nõ ſunt coinquinati, virgines eñ ſunt. Hi ſequunt agnũ

B quocunq; ierit. Hi empti ſunt ex hominibus primitiæ deo & agno: & in ore eorum non eſt inuentum mendacium. Sine macula enim ſunt ante thronum dei. [3] Et vidi alterũ angelum volantem per medium cæli, habentem euangelium æternũ, vt euãgelizaret ſedentibus ſuper terram, & ſuper omnem gentem, & tribum, &

2. **Et cantabant quaſi canticum nouum.** hic quaſi, non negat veritatem rei, ſed aſſeuerat potius, vt in euangelio Iohannis de Chriſto ait, Vidimus gloriam eius quaſi vnigeniti, id eſt, tanquã vnigeniti, hoc eſt gloriã quam habere par eſt vere dei vnigenitum: ij cantabant canticũ nouum, de nouis ac recentibus beneficijs ſibi per Chriſtum in nouo teſtamento adlatis: cantabant autem ante ſedem, id eſt, ante angelos qui ſedes dei dicuntur, & quatuor animalia, id eſt, quatuor euangeliſtas, & ſeniores, id eſt, reliquos apoſtolos, patriarchas & prophetas. **& nemo poterat diſcere canticum, niſi illa centum quadragintaquatuor millia, qui empti ſunt de terra,** id eſt, precioſo ſanguine agni de terrena & carnali conuerſatione redempti, vt cum Paulo in carne degentes extra carnem viuerent: canticum autem quod nemo alius diſcere poterat canticum eſt, quo de cõceſſa ſibi virginitatis gloria deo gratias agebant: vnde ſubdit, **ij ſunt qui cum mulieribus non ſunt coinquinati, virgines enim ſunt.** ſunt qui de virginitate animi omnium beatorum explicent, quam integram fieri vel per baptiſmum vel per pœnitentiam dicunt, mihi cum mulierum commixtionem proponat, ſimplicius de vera virginitate loqui videtur, vt ad eam homines incitet: de quibus ob meritum virginitatis ait, **Hi ſequuntur agnum,** id eſt, Chriſtum **quocunq; ierit.** Si enim de miniſtris ſuis in genere ille dicit, Si quis mihi miniſtrat me ſequetur, & vbi ſum ego illic & miniſter meus erit: recte ſequi illum dicuntur, qui virginitatis exemplo illi miniſtrarunt. **Hi empti ſunt ex hominibus,** id eſt, de impudica hominum conuerſatione redempti, vt ne vna cum hominibus & carnalibus polluerentur, empti ſunt autem tanquam primitiæ deo & agno, id eſt, agni ſanguine, vt ipſius ac dei eſſent tanquam primitiæ, id eſt, præcipui fructus & deo gratiores, **neque in ore eorum inuentum eſt mendacium,** quidã græci codices habẽt δόλος, id eſt, dolus, Dionyſianus codex ψεῦδος, id eſt, mendacium.

3. **Et vidi alterum angelum,** ſiue angelum ſimpliciter, nam Dionyſianus

linguã, & populũ, dicens voce magna: Timete dominũ, & date illi honorẽ, quia venit hora iudicij eius: & adorate eum, qui fecit cælũ & terrã, mare & fontes aquarũ.[4] Et alius angelus ſecutus eſt, dicens: Cecidit cecidit Babylon illa magna: quæ à vino iræ fornicationis ſuæ potauit omnes gẽtes.[5] Et tertius angelus ſecutus eſt illos, dicens voce magna: Si quis adorauerit beſtiam & imaginem eius, & acceperit charactẽrem in fronte ſua, aut in manu ſua: & hic bibet de vino iræ dei, quod mixtũ eſt, mero, in calice iræ ipſius: & cruciabit igne & ſul- C
fure in cõſpectu angelorũ ſanctorũ, & ante conſpectũ agni: & fumus tormentorum eorũ aſcendet in ſecula ſeculorũ: nec habent requiẽ die ac nocte, qui adorauerũt beſtiã & imaginẽ eius, & ſi quis acceperit characterem nois eius. Hic patiẽtia ſanctorũ

codex nõ habet ἄλλον.i.alium, neq; de quoq̃ angelo adhuc hoc capite facta eſt mentio. Vidi ergo angelum i cœtum prædicatorum, volantem per medium celum.i per mediã eccleſiam prędicationis munus celeriter & alacriter obeuntem. Habentem euãgelium eternum, doctrinã ſcilicet Chriſti quæ ob fauſtum lætumq; iuſtificationis & redemptionis nuncium mortalib⁹ mortuis adlatum, recte euãgelium dicitur: & æternum, quia non ſicut olim Iudæis temporaria, ſed ęterna bona pollicetur. Vidi ergo illum habentem euangelium vt euangelizaret ſedẽtibus in terra.i.terrã & orbẽ habitãtibus, ne immoremur in myſtica ſignificatione, id enim ſequentia verba explicant, ſuper omnem gentem & tribum, &c. Dicebat autẽ voce magna i. affectione multa, & reuera apparebat Ioãni tanq̃ voce alta loquẽs & dicens, Timete domi num, &c. quia venit dies iudicij ei⁹, ſiue in morte particularis cuiuſq;, ſiue vniuerſalis oĩm poſt reſurrectionem: hoc autem ſubdit vt q nõ ducunt virtutis amore, agant ſaltẽ iudicij timore, quos iubet adorare oĩm conditorem, etiã & fõtium, vt minima quęq; noſtri gratia illi curæ eſſe oſtẽdat. 4. Et alius angelus ſecutus eſt dicẽs, inuitatis per priorẽ angelũ ad deum adorandum & honorandũ hoĩbus, alterũ ꝓponit, qui terrenorũ hominũ & dei negligentiũ ruinã prędicet, dicẽs: Cecidit Babylon illa magna. quidã græci codices addunt πόλις.i.ciuitas, Dionyſianus nõ addit. Babylon autẽ quę cõfuſio interp̃tatur, ciuitatẽ diaboli & reproborum ſignificat cõmunionẽ, quæ cũ ſe p ſuperbiã aduerſus fideles erexiſſet, nunc cecidiſſe dicit.i.extincto principe ſuo diabolo & antichriſto vim poteſtatẽq; ſuã ꝑdidiſſe: Que a vino ire fornicationis ſue potauit gẽtes.i. quæ ĩpietatis & idololatriæ furore inebriata, & cũ deis alienis (vero deo cui vni adhærere debebat relicto) fornicata, potauit oẽs gentes: quando ſe inuicẽ Babylonis illi⁹ ciues i.mẽbra diaboli, ad ĩpietatẽ & idololatriã ꝓuocauerũt. 5. Et tertius angelus ſecutus eſt illos, dicens voce magna: Si quis adorauerit.i.ſi quis quoquo pacto in illius impietatẽ conſenſerit ac nomen dederit, hic bibet de vino dei, quod mixtũ eſt, mero, in calice ire ipſius. Græca habent καὶ αὐτὸς πίεται ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ κεκεραμένου ἀκράτου, ἐν

ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ.i. hic bibet de vino mero iræ dei,quod ſibi ſcꝫ mixtum eſt,in calice iracũdiæ ipſi⁹: & ſic ordinãda lectio interpꝛtis eſt, hic bibet de vino iræ dei mero in calice iræ ipſi⁹,quod quidẽ vinũ iræ dei mixtum eſt ſub.illi:non eñ intelligas vinũ eſſe mixtũ mero, ſed quod merũ vinũ iræ dei nulla tẽperatũ aqua miſericordiæ, illi mixtũ eſt.i. datũ ad bibendũ.miſcere

eſt,qui cuſtodiunt mandata dei & fidem Ieſu.6 Et audiui vocem de cælo dicentem mihi,Scribe,Beati mortui qui in domino moriũtur.Amodo iã dicit ſpirit⁹,vt requieſcant à laboribus ſuis.opera enim illorũ ſequuntur illos.7 Et vidi,& ecce nubẽ candidã: & ſuper nubem ſedentẽ ſimilẽ filio hominis,habentẽ in capite ſuo coronam auream, & in manu ſua falcem
Matt. 13.c acutã. 8 Et alius angelus exiuit de tẽplo clamans voce magna ad ſedentẽ
Ioel. 3.c ſuper nubẽ,Mitte falcẽ tuã & mete,

enim dicit̃ nõ modo qui aqua diluit,ſed qui vinũ fundit:ijs autẽ verbis nil aliud vult Ioãnes, q̃ beſtiæ adoratores grauem dei irã & vltionẽ manere.Et qui adorauerit beſtiã Cruciabitur igne, vel gehennę reali ſcilicet igne,vel igne ſuę conſciẽtię perpetuo illũ vrentis, aut vtroq; potius: & ſulphure.i.fœtore ſuarũ libidinũ,quæ tãto illi erũt fœtidiores, q̃to in carne videbant̃ ſuauiores:cui⁹ ignis & cruciat⁹ fumum dicit corã chriſto & angelis in ſeculum aſcẽdere,quia chriſto & beatis videntib⁹ in perpetuum torquebunt̃ impij : nec vlla erit illorum requies. Hic patientia ſanctorũ eſt, qui cuſtodiunt mãdata dei et fidem Jeſu.vides nõ ſufficere fidẽ,niſi adiungant̃ & opa & mãdatorũ dei obſeruatio. Hic autẽ.i. in hoc,eſt ſanctorũ patientia,ꝙ dum malos & impios puniri audiunt,ſe pręmiatũ iri confidunt.

6. Et audiui vocem dicentem mihi, ſcribe.i. diligenter nota & attende,& tanq̃ annotatione dignum in libro tuo ſcribe, Beati mortui qui in domino moriuntur.i.qui in fide & confeſſione Chriſti dñi moriunt̃.gręca ſcholia exponunt mortuos in dño, mortuos peccato & mũdo, mortificationẽ ſcꝫ Ieſu in ſuo corpe circunferentes. Amodo dicit ſpiritus.græci addunt ναὶ.i.ſanè, hoc eſt amodo ſanè,vel poſthac dicit.ſub.fore,aut dicit.i.iubet ſpũs,vel ſpiritus ille angelicus, vel ſpũs ſanctus qui p angelũ reuelabat Ioanni,dicit inq̃ fore vt requeſcãt à laborib⁹ ſuis,quos Chri noĩe ptulerũt. Opera enim illorũ ſequunt̃ illos.i.merces p gratuitã dei liberalitatẽ illorũ pmiſſa bonis opib⁹.

7. Et vidi & ecce nubem candidã.poſt enumeratã beatorũ quietẽ,ſubdit malorum dãnationẽ, aſſerens ſe vidiſſe nubẽ candidã, et ſimilẽ filio hominis. chriſtũ ſcꝫ aut aliũ ſimilitudine Chriſti angelũ ſuper nubem ſedẽtem,nubẽ inq̃ cãdidã:p quã nubẽ Chriſti carnẽ qdã intelligũt innocẽtiæ puritate cãdidã: mihi ſimplicius videt̃ velle Ioãnes dicere,vidiſſe ſe illũ in nube venientẽ.ſicut eñ in nube eaq; lucida aſſumpt⁹ eſt in cælũ,vnde aſcendẽti nubes nõ obſtitit quin aſpectabilis videret̃, & ita eũ venturũ quomodo erat aſſumptus angeli teſtati ſunt, ſic eũ in nube venientẽ vidit Ioãnes,& ſedẽtẽ:quippe qui ad iudicium veniret.ſtare eñ chriſt⁹ dicit̃ interpellans,ſedere iudicans.vidit igit̃ eum ſedentẽ et habentem in capite coronã aureã,per quã regia Chriſti dignitas & auctoritas deſignat̃.Et in manu eius falcem acutã: per quam iudiciaria ſignificatur poteſtas:poteſt etiam intelligi habere coronam ad præmiandum bonos,falcem ad perdendum impios.

8. Et alius angelus exiuit de templo. per alium angelum angelicas innuit poteſtates de templo eccleſiæ triumphantis exiſſe obuiam Chriſto ſup nubẽ

quia venit hora,vt metatur, quoniā
aruit meſſis terræ. Et miſit qui ſede= D
bat ſuper nubē,falcem ſuā in terrā:&
demeſſuit eā. 9 Et alius angelꝰ exiuit
de tēplo quod eſt in cælo: habens &
ipſe falcem acutā. 10 Et alius angelus
exiuit de altari,qui habebat poteſta=
tem ſupra ignē:& clamauit voce ma
gna ad eum qui habebat falcē acutā,
dicens: Mitte falcem tuā acutam,&
vindemia botros vineæ terræ: quo=
niam maturæ ſunt viæ eius.Et miſit
angelus falcem ſuā acutam in terrā,
& vindemiauit vineam terræ,& mi=
ſit in lacū iræ dei magnum:& calca=
tus eſt lacus extra ciuitatem, & exi=
uit ſanguis de lacu vſque ad frenos
equorū per ſtadia mille ſexcenta.

ſedenti,& voce magna.i.ardēti deſiderio ad eum clamaſſe,mitte falcem.i. exere iudicium: falx enī iudiciariam poteſtatem ſignificat:nā ſicut falce omnem meſſor amputat ſegetem bonā ac malā,vnā ſcilicet cū tritico zizaniā,vt poſtmodum triticū in horre[illegible] [illegible]ia foras mittat:ita angelorū miniſterio tanq̄ falce oēs ſuccidet ante ge[illegible] [illegible]em reſurrectionē bonos & malos Chriſtus. mitte ergo (inquit) falcē,quia venit hora vt metatur.i. vt iudicium exerat: quoniam aruit meſſis terrę. Quum enī plenitudine gentium ingreſſa ſaluus erit Iſrael, factūq; fuerit vnū ouile & vnus paſtor Iudæorū ſcilicet & gentiū:iam aruiſſe terra dicet.i.ad perfectā bonorū maturitatē perueniſſe: quia cōpleto electorum numero nullum amplius de nouo fructū faciet. Sācti ergo angeli & beati ad conſummationem ſuæ beatitudinis ſtudijs oībus accelerationem iudicij expetunt:vnde ad eorū preces miſit Chriſtus falcem ſuam in terrā, & meſſuit eā per mortē omnes ſuccidēdo, & bonos purūq; triticū in æterni patris horrea collocādo,malos autē & zizania in baratrum,vbi ꝑpetuo ardeāt,ꝓcipitādo.
9.Et alius angelus,&c. mihi omiſſa interꝑtationū varietate magis arridet ea quę ſcripturis eſt cōformior,vt p hunc angelū intelligamꝰ angelorū coetū quorū miniſterio in iudicio vſurus eſt Chriſtꝰ.Et quū ille Matt.13.in parabola zizaniarū teſtet̄ φ meſſis eſt cōſummatio ſeculi,meſſores autē ſunt angeli,& φ mittet filiꝰ hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius oīa ſcandala, & mittent in caminū ignis:rectius per hunc angelum falcem habentem in manu,cœtus ille angelorum videtur intelligendus,ad peragendū chriſti iuſſu & imperio,iudiciū paratus.vnde & iudiciariam falcem habere in manu dicitur.i.paratam.
10. Et alius angelus exiuit de altari templi. Quum ſuperius,tēplū cælū, altare,Chriſtum eſſe dixerimus:alius angelus viſus eſt Ioāni de altari exiens i.à Chriſto vero altari in quo ſacrificia eccleſiæ offerunt̄,miſſus:qui quidē angelus,habebat poteſtatem ſupra ignem,ignem ſcilicet conflagrationis,quia angelico miniſterio ignis conflagrationis per terrā & aërē effundet̄: & clamauit ad angelum falcem habentē,Mitte falcem tuā acutam.i.exere iudiciariam poteſtatē,Et vindemia botros vinee terre.i.amputa malos & impios, qui p botros terreſtris & carnalis vineæ intelligunt̄:electi enim botri ſunt vineę dei:reprobi,botri vineę terræ:vīdemia ergo vineę terreſtris botros,quoniam maturæ ſunt vuæ eius.i.cōſummatæ iniquitates Amorrhęorū:maturæ nempę dicunt̄ vuæ reproborū,quādo vſq; ad cōpletā malitiam & profundū

malorum peruenerunt. Et miſit angelus falcem ſuã et vindemiauit vineam terre, auferẽdo de terra malignos & impios. Et miſit in lacum ire dei. Lacus autem hic vas ſignificat ad excipiendã vindemiam factum, quo metaphorice infernus ſignificatur. hoc loco. græcum verbũ Λῃνός torcular ſignificat: vnde ſubdit, & calcat⁹ eſt lacus .i. ipſi in lacu poſiti reprobi calcati ſunt à

ARGVMENTVM cap. 15.

¶ Exultatio electorum & gratiarũ actio de victoria in beſtiam deſcribitur, deinde 7. angeli ſeptem plagas orbem perdere parati.

CAPVT XV.

A [1] T vidi aliud ſignum in cælo
e magnum & mirabile: angelos
ſeptẽ, habentes plagas ſeptem
nouiſſimas. Quoniã in illis conſummata eſt ira dei. [2] Et vidi tanq̃ mare
vitreum mixtum igne, [3] & eos qui
vicerunt beſtiam, & imaginem eius,
& numerum nominis eius ſtantes ſu
B per mare vitreum, habẽtes cytharas
dei: & cantantes canticum Moyſi ſer
ui dei, & canticum agni, dicentes:
Magna & mirabilia ſunt opera tua
domine deus omnipotens: iuſtæ &
veræ ſunt viæ tuæ rex ſeculorum.
Hier. Quis non timebit te domine, &
10. a magnificabit nomen tuum? quia ſo-

diabolis: calcati ſunt autẽ extra ciuitatem .i. extra eccleſiam, à cuius cõſortio ſe ſubduxerũt impij. Et exiuit ſanguis de lacu vſq; ad frenos equorũ per ſtadia mille ſexcenta, hyperbolica eſt locutio, ſignificans immẽſã & propè infinitam fuiſſe dãnatorum pœnã & vltionem: Tunc enĩ immẽſa eſt prælij quãtuncunq; aſperi & immanis crudelitas, quando per ſtadia mille ſexcẽta vſq; ad fræna equorum præ occiſorum multitudine, ſanguis aſcendit.
1. Et vidi ſeptem angelos .i. angelorũ vniuerſitatem: ſeptenarij enĩ nomine ferè in ſcriptura ſignificari ſolet vniuerſitas, ſeptẽ ergo angelos, inquit, vidi, habentes ſeptẽ plagas nouiſſimas .i. paratos omni plagarũ & ſuppliciorũ genere reprobos perdere, plagas autẽ has nouiſſimas vocat, vtpote nouiſſima ętate inferendas, & q͂a poſt hæc nullis plagis orbem affecturus eſt deus, vnde & ſubdit: Quoniã in illis cõſummata eſt ira dei. per has enĩ plagas ablatis de area mũdi & eccleſię improbis, poſt vniuerſale vc; iudiciũ, nulli ſuperũt in mundo, erga quos denuo vĩdicta diuina ſæuiat.
2. Et vidi tanquã, &c. Mare iſtud baptiſm⁹ eſt, quo in regenerationis lauacro imergimur: nec abs re mari cõparat, ſicut enĩ oẽs mũdi ſordes mare excipit & eluit, ita oẽs oĩm peccatorũ ſordes & maculas baptiſm⁹ eluit, nec inde inficit: vitreũ autẽ dicit, ꝑpter ſyncerã, purã & lucidã fidei claritatẽ, q̃ ſicut & vitrum ab impuro tãgi nõ admittit: bene autẽ baptiſmi mare igne mixtũ dicitur, igne videlicet ſpũs ſancti, qui in baptiſmo mittit, & ignis à Ioãne Baptiſta dicitur Ioãnis 3 de Chriſto loquẽte: ille vos baptiſabit ſpũ ſancto & igne.
3. Et eos qui vicerunt beſtiã, &c. ſubaudi, vidi ſtãtes: illos inq̃ qui ſe paſſi nõ ſunt à beſtia vinci vt illã colerent aut in fidẽ ei⁹ nomen darent, vidi, ergo inquit, eos qui beſtiam ſpiritualiter vicerunt, q̃q̃ ab ea corporaliter victos & occiſos, ſtantes ſupra mare vitreum, id eſt, gratiæ baptiſmali ſacramentorumq; fidei firmiter innitentes: habentes cytharas dei. Cytharas quę fidibus

conſtant ex inteſtinis mortuorū animantium confectis, græca ſcholia explicant, mortificationes membrorū quas in corpore ſuo fideles circūferunt. Mihi cythara nōnunq̄ pro gaudio & exultatione ſumi videt̄, vt Iob 3. Verſa eſt in luctū cythara mea .i. lætitia, & hoc modo ſenſus eſſet, habētes cytharas dei .i. gaudentes & exultantes in deo. **Et cantantes canticum Moyſi et canticū agni.** id ē, Chriſti, hoc eſt vtriuſq;, noui ſcʒ ac veteris teſtamenti ſcripturis deum laudantes ac dicētes, **Magna & mirabilia ſunt opera tua.** huius cātici facilis eſt intelllectus. **Iuſte & vere ſūt vie tue rex ſeculorū.** i. rex æterne. Viæ autē dei mandata ſunt ipſi⁹ per quę vt in regnū cælorū perueniamus, igredi nos oportet. Iuſtæ iſtæ ſunt dicente Dauid, Iuſtus dn̄s in omnib⁹ vijs ſuis, ſimiliter & verę, dicēte eodem Pſal. 118. Omnes viæ tuę veri-

lus pius es, quoniam omnes gētes ve C
nient, & adorabunt in cōſpectu tuo,
4 quoniā iudicia tua manifeſta ſunt.
5 Et poſt hæc vidi, & ecce apertū eſt
templū tabernaculi teſtimonij in cæ
lo: & 6 exierunt ſeptem angeli, habē-
tes ſeptem plagas de templo, veſtiti
lapide mūdo & cādido, & pręcincti
circa pectora zonis aureis. 7 Et vnū
de quatuor animalibus, dedit ſeptem D

tas: nihil enim niſi iuſtum pręcipit, nil niſi verum & certum pollicetur deus. **Quis non timebit te domine?** i. omnes timebunt. ſic Eſaias: Quis non timebit te ô rex gentium? vnde ſubdit, **Quoniā omnes gentes venient & adorabunt in conſpectu tuo.** quod longe ante præuidens Dauid dicebat: Omnes gentes quaſcunq; feciſti venient, & adorabunt coram te domine: quod indubie tum fiet, quum in vnum ouile Chriſti plenitudo gentium intrauerit.

4. **Quoniam iudicia tua manifeſta ſunt.** nequaq̄ de iudicijs. i. conſilijs dei in ſe, intelligendus eſt locus, ijs ſcilicet quib⁹ alios aſſumit, alios derelinquit: quum de eis dictum ſit, iudicia dei abyſſus multa: ſed de illo finali iudicio, quo & bonos præmiabit, & malos damnabit, accipiendus eſt locus.

5. **Et poſt hec vidi, & ecce apertū eſt templū tabernaculi teſtimonij in celo.** Græca ſcholia tabernaculum teſtimonij, cælum ipſum exponunt, vnde teſtimonia, leges & mandata dat dn̄s: hoc modo is mihi videt̄ ſenſus eſſe: Quòd egreſſo ad iudicandum Chriſto, apertum eſt cælum .i. omnia quæ de Chriſto prædicta fuerunt myſteria manifeſtata: ſupererat eñ̄ ex omnibus vt iudicaturus veniret, egreſſo itaq; ad iudicādum illo, apertum eſt templum cæli .i. palàm facta ſunt quæcunq; de illo prædicta fuerant myſteria.

6. **Et exierunt ſeptē angeli.** vniuerſi ſcʒ ipſi, Chriſto ad iudiciū peragendum miniſtraturi, **habentes ſeptē plagas.** i. omni genere vltionū & ſuppliciorū armati. **veſtiti lapide mūdo & cādido:** pro lapide, interp̄s legit λίθον, quod lapidem ſignificat, & hoc modo ſenſus eſt, q̄ Chriſtum qui lapis angularis & electus dicitur, induti erant per puritatis ipſius imitationem. græca tamen quæ nunc extant conſtanter legunt λίνον, veſtiti ſcilicet lino, & commodior ſenſus, induti ſcilicet lino mundo & candido, propter virginitatis angelicæ candorem & munditiam. **Et precincti circa pectora zonis aureis**, id eſt, fulgore ſapientiæ & radianti auro charitatis.

7. **Et vnum de quatuor animalibus**, quos ſuperius quatuor euangeliſtas diximus, vnus ſcilicet Chriſt⁹ à quatuor euāgeliſtis deſcriptus, **dedit ſeptem angelis, ſeptem phialas aureas ire dei viuētis in ſeculum.** i. dedit poteſtatē effundēdi è vaſis diuinæ iracūdiæ vltiones & plagas in terrā aduerſus reprobos: phialas autē irę idē eſt q̄d ſuperi⁹ vocauit calicē irę dei. **Et impletū**

eſt templum fumo, id eſt ira & indignatione ipſius dei, ſicut ſcriptum eſt, aſcendit fumus ab ira eius:exibat autem hic fumus à maieſtate dei & virtute ipſius,hoc eſt potentia ipſius,per hominum impietatem ac non toleranda flagitia irritati. **Et nemo poterat introire tēplum**, id eſt cælum ingredi,cū corpore ſcilicet & anima, **donec conſummarētur plage**, id eſt donec conſummato iudicio & extinctis penitus impijs,vniuerſalis omnium corpore & anima reſurrectio fieret. Hunc locum quanquam omnes de eccleſia militante exponūt,& angelos prædicatores accipiunt:quia tamen per veros angelos peracturum ſe iudicium Chriſtus teſtatus eſt,tū verò ob contextum ſequentis capitis mihi videtur non incongrue vt expoſuimus, intelligi.

angelis ſeptem phialas aureas: plenas iracundiæ dei viuentis in ſecula ſeculorum. Et impletum eſt templū dei fumo à maieſtate dei,& de virtute eius: & nemo poterat introire in templum donec conſummarētur ſeptem plagæ ſeptem angelorum.

ARGVMENTVM *cap. 16.*

¶ ſeptem angelorum ſeptem plagæ aduerſus impios & Babylonem deſcribuntur:& interim chriſti aduentus in iudicium.

CAPVT XVI.

A 1 Taudiui vocem magnā de
e templo, dicentem ſeptem an
gelis,Ite,& effundite ſeptem
phialas iræ dei in terrā. Et abijt pri
mus angelus, & effudit phialam ſuā
in terram:& factū eſt vulnus ſæuum
& peſſimū in homines qui habebant
charactērem beſtię,& in eos qui ado
rauerunt beſtiam & imaginem eius.
2 Et ſecundus angelus effudit phialā
ſuam in mare, & factus eſt ſanguis

1\. **Et audiui vocē magnam de templo**, id eſt cælo, dicentem ſeptē angelis, **Ite & effundite ſeptem phialas ire dei ſuper terram**, id eſt in terrenos ac reprobos homines vltionis diuinæ miniſterium exercete. græca ſcholia aiunt idem eſſe, phialam iræ dei quod ſupra Ioannes nominauit calicem irę dei. Et exiuit prior angelus: & effudit phialam,id eſt iram dei, **in terram** terrenos ſcilicet homines: **et factum eſt vulnus ſeuum & peſſimum**, græce eſt ἕλκος κακὸν καὶ πονηρὸν, id eſt vulnus prauum & noxium, quo percuſſi ſunt adoratores beſtię,& omnes qui quoquo modo cōſenſum dederunt in impietatem ipſius. Terram autem hoc loco quidam non male intelligunt non reproborum vniuerſitatem,ſed Iudæos, qui terræ nomine cenſentur ob firmitatem in vnius dei cultu, quum contra, varijs idolorum cultibus ſemper inſtabiles fuerint gentiles.

2\. **Et ſecundus angelus effudit phialam in mare.** per mare gentiles intelligunt ob multiplicem variorum deorum cultū,inſtar maris vagos & inſtabiles,in quos effuſa diuinę iræ phiala, **Factus eſt ſanguis tanquam mortui**:pro factus eſt,græci habent ἐγένετο,quod mihi referendum videtur ad

τὴν θάλασσαν, id eſt mare:vt ſit ſenſus,quòd effuſa in ſe iræ diuinæ phiala, mare factum eſt ſanguis tãquam mortui, id eſt niger & denſus. in hoc autē hyperbolicè ſignificat Ioannes.immēſam effuſionē ſanguinis reprobatarum gentiū,ſiue ea corporaliter facta eſt ab exterminatore angelo,ſiue ſpiritualiter ob immēſam peccatorū ſuorū vim dãnatis illis: tantam autē aſſerit fuiſſe vltionē, vt nullū mãſerit animans viuū in mari.

tãquam mortui:& omnis anima viuens,mortua eſt in mari.
5 Et tertius
effudit phialam ſuam ſuper flumina & ſuper fontes aquarum : & factus eſt ſanguis. Et audiui angelum aquarum,dicētem,Iuſtus es domine,qui es, & qui eras ſanctus, qui hoc iudicaſti: quia ſanguinem ſanctorum & prophetarum effuderunt, & ſanguinem eis dediſti bibere. digni enim ſunt.Et audiui alterum dicentē,Etiã B
domine deus omnipotens,vera & iuſta iudicia tua.
4 Et quartus angelus
effudit phialam ſuã in ſolem. & datum eſt illi ęſtu affligere homines & igni. & æſtuauerunt homines æſtu magno, & blaſphemauerunt nomē

3. Et tertius angelus effudit phialam ſuper flumina & fontes aquarum:hic pleriq; vltionem ſignificari aiunt hæreticorum, quos nihil mirum flumina ſeu fontes vocari,quū Petrus epi.2.cap.2. de ijs dicat,ij ſunt fontes ſine aqua, & nebulæ turbinibus agitatæ. Mihi autem videtur non modo de hęreticis,ſed in genere de vniuerſis fideliū perſecutoribus locus intelligēdus, qui materiali gladio etiã fideles perſecuti ſunt. Nam ſi flumina & aquarum gurgites in ſcripturis perſecutionum abundantiam ſignificare oſtendimus, quur nõ & perſecutores ſignificabunt?Effuſa igitur irę dei phiala in flumina & fontes aquarū, id eſt eccleſiæ perſecutores, Factus eſt ſanguis, græce γίγονε, quod referri poteſt ad aquas: quòd ſcilicet ipſæ aquæ factæ ſunt & verſæ in ſanguinē, ſiue corporaliter perimente perſecutores eccleſiæ angelo, ſiue ſpiritualiter in æternas tenebras proijciente. De qua diuina vltione audiſſe ſe Ioannes aſſerit, Angelum aquarum,id eſt populorum, hoc eſt angelorum multitudinem populis & ſingulis è populo deputatorum, gratias agentem & dicentem, Iuſtus es domine, &c. aquarū autem nomine populos aliquando intelligi, docet cap. ſequenti Ioannes dicens,aquæ quas vidiſti populi ſunt:agunt autem angeli deo gratias de iuſtitia ipſius, qui ſanguinarios illos & prophetarum interfectores nimirum Helyę & Enoch ac ſimilium, ſuomet ſanguine potauerit, eos peſſundando, ſicut digni erant,id eſt cõmeriti. Et audiui alterum,angelum ſcilicet,græci addunt ἐκ θυσιαστηρίου,id eſt ex altari. ſub. exeūtem, nimirum iuſſu Chriſti qui eſt verum altare, in quo patri ſua ſacrificia offert eccleſia, egreſſum, & dicentem:Domine deus omnipotens vera & iuſta iudicia tua.

4. Et quartus angelus effudit phialam ſuam in ſolem, id eſt iram & vltionem diuinam in antichriſtum, qui ſe ſolem iuſtitiæ, id eſt Chriſtum eſſe mentietur, & ſe ſua claritate mundum illuminare finget. Et datum eſt ei, id eſt à deo permiſſum affligere homines eſtu & igni,id eſt varijs perſecutionum generibus fideles pro tempore credentes ac baptiſatos quidem, ſed non electos tamen, quia de iſtis dicitur, quòd deficient neque pœnitentiam

agent. Et eſtuauerunt homines eſtu magno, id eſt grauiter oppreſſi ſunt ab antichriſto, & blaſphemarunt nomen dei habentis poteſtatem in plagas, pro eo quòd orare debebant, & has ab eo plagas deprecari, in blaſphemias conuerſi ſunt, neque pœnitentiam egerunt aut propoſitum conſiliúmve mutarunt, vt pro blaſphemia deo gloriam darent.

dei habentis poteſtatem ſuper has
plagas, nec egerunt pœnitentiam,
vt darent illi gloriam. [5] Et quintus
angelus effudit phialam ſuam ſuper
ſedem beſtiæ, & factum eſt regnum
eius tenebroſum, & commanducaue
runt linguas ſuas præ dolore: & blaſ
phemauerunt deum cæli præ dolori
bus & vulneribus ſuis, & nõ egerũt
C pœnitentiam ex operibus ſuis. [6] Et
ſextus angelus effudit phialam ſuam
in flumen illud magnum Euphrâ-
ten: & ſiccauit aquam eius, vt præpa
raretur via regibus ab ortu ſolis. [7] Et
vidi de ore draconis, & de ore be-
ſtiæ, & de ore pſeudoprophetæ ex-
ire ſpiritus tres immundos in modũ
ranarum. Sunt enim ſpiritus dæmo-

5. Et quintus angelus effudit phialam, id eſt vltionem diuinam ſuper ſedem beſtie, græca ſcholia ſedem beſtię regnum antichriſti exponunt, id eſt ſatellites eius ac miniſtros. vnde ſubdit, Et factum eſt regnum eius tenebroſum, excæcatis illis ſua perfidia & ignorãtia, ne verum lumen viderent, Et commanducauerunt linguas ſuas pre dolore, illati ſcilicet ſibi vlceris, vel præ inuidia, quum viderent nullis minis, nullis afflictionibus poſſe ſe electos à fide auertere. & blaſphemarunt deũ cæli pre dolore & vulneribus ſuis, vel hulceribus. nam græce eſt ἐκ τῶν ἑλκῶν αὐτῶν.

6. Et ſextus angelus effudit phialam in flumen magnum Euphratem. ſi per aquas & flumina recte ſignificari perſecutores diximus, apte per Euphratem flumen magnũ qui Babylonẽ præterfluit, principes antichriſti ſatellites, confuſæ Babylonis, id eſt huius mundi negocijs ſe inuoluentes intelligere poſſumus: in quod flumẽ effuſa iræ diuinę phiala, ſiccauit aquas eius, id eſt ceſſare perſecutiones fecit: principibus antichriſti ſatellitibus vindicta dei correptis. Ut prepararetur via regibus ab ortu ſolis, quia finitis perſecutionibus & perſecutoribus extinctis, libera erit regibus & gentibus ad deum & Chriſtum accedendi facultas: bene autem ait præpararetur ab ortu ſolis, niſi enim in cordibus eorum ſol iuſtitiæ Chriſtus oriatur, nunquam ad eum accedent.

7. Et vidi de ore draconis & de ore beſtie & de ore pſeudoprophete tres ſpiritus immundos exire in modum ranarum. draconem, agitatorem antichriſti diabolum: beſtiam, antichriſtum ipſum: pſeudoprophetam, pſeudoprophetarum ipſius cœtum, intelligimus. quid autem per tres ſpiritus immundos intelligat, ſubdit, dicens: Sunt enim ſpiritus demoniorum facientes ſigna, quia ad eorum inuocationem dæmones ſigna ficta facient & miracula, ſed qualia electos etiam penè moueant: nec inepte ranis aſſimulantur lutulentis & loquacibus animantibus, quia eorũ doctrinæ & ſuggeſtiones vanæ & in libidinem ſemper carniſq; libertatem tendentes erunt.

8. **Et præcedebant ad reges terre congregare illos in prælium omnipoten tis dei**, id eſt regibus terrenis & ſeculi amantibus inſpirabant vt aduerſus fi deles prælium inirent, **ad diem magnum omnipotentis dei.** quia forte tan ta fuit eorum & capitis ſui antichriſti ſuperbia & dementia, vt ſe putarent aduerſus Chriſtum, quem venturum audierant, terrenorum regum auxilio poſſe reſiſtere & præua lere. Quum autem præ miſiſſet quod fidelib9 ter rori eſſe poterat, arman dos ſcilicet contra ſe re ges terræ, ſubdit vnde fi duciam illis generet, di cēs: Ecce venio ſicut fur, id eſt ego autē de impro uiſo veniam vti fur ſolet, & eos intercipiā necopi nantes, in quo & cōſide re eos, & ſibi cauere ad monet: ne dormientes il los & ocioſos offendat, dicens: **Beatus qui vigi lat**, id eſt ſibi cautè pro ſpicit ne fallatur, ne ab il lis pſeudoprophetis ſedu catur, ab illis regibus ter ræ opprimatur. **Et cuſto dit veſtimēta ſua ne nu dus ambulet & videant turpitudinem eius.** vis ſcire quæ veſtimenta iu beat cuſtodire? nimirum ea quæ induere nos Pau lus admonet Coloſſen.3. Induite ergo vos ſicut electi dei ſancti & dilecti viſcera miſericordiæ, beni gnitatem, ſanctitatem, modeſtiam, patientiam, &c. ſanctis enim operibus Chriſtianorum fidem oportet indui, quibus exuti, nudi, id eſt dei gratia deſti tuti apparent, & cum ijs excluſis ſordida ſint & immunda noſtra omnia, tunc apparet turpitudo noſtra.

niorū facientes ſigna, [8] & procede
bant ad reges totius terræ cōgrega
re illos in prælium ad diem magnū
omnipotentis dei. Ecce venio ſicut Sup. 3. a
fur. Beatus qui vigilat & cuſtodit ve Mat.
ſtimenta ſua, ne nudus ambulet, & 24. d Lucæ
videant turpitudinem eius. [9] Et con 12. e
gregabit illos in locum qui vocatur 1. Corinth.
Hebraice Armageddon. [10] Et ſepti 5. a
mus angelus effudit phialam ſuam D
in aërem: & exiuit vox magna de tē
plo à throno, dicens, Factum eſt. Et
facta ſunt fulgura, & voces, & toni
trua, & terræmotus factus eſt ma
gnus qualis nūquam fuit, ex quo ho
mines fuerūt ſuper terram, talis ter

9. **Et congregabit illos.** ſub. antichriſtus, græci habent συνήγαγεν, id eſt & congregauerūt, refertur enim ad neutrum plurale ſcilicet πνεύματα δαιμονίων, id eſt ſpiritus dæmoniorū qui congregauerunt. i. congregabunt, (prophetia enim præteritum pro futuro ſumit) reges terræ in locum qui vocatur Hebraice Armageddon, **armageddon** Hierony. interpretatur montem fu rum, per quem non incōgrue antichriſtus intelligitur, quo ſe impij reges qui deo debitum honorem furari & illi tribuere conabuntur, recipient: ipſe autē mons furum, qui præ alijs dei honorem furabitur, ſinens ſe coli vt deum.

10. **Et ſeptimus angelus effudit phialā ſuā in aerem.** i. dæmones aerios, & ad tētandos homines in aere diuerſantes, quos Paulus appellat ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus: græca ſcholia ſimplicius exponunt, quòd inſtante tu ba ſeptimi angeli proxime tempus iudicij, effundetur phiala diuinæ indigna tionis in aerem, ſic quòd totum aerem angelus mouebit & turbabit, vnde fient fulgura, tonitrua, & terræ motus, quales non fuerunt ab initio conditi hominis, ad terrorem ſcilicet eorum qui ſupererunt. Aſſerit quoq; Ioannes exiuiſſe vocem à templo & throno, id eſt à maieſtate iudicaturi dei, dicen

tem, factum eſt, id eſt conſummatum eſt, & iam de mundo actum.
11. Et facta eſt ciuitas magna in tres partes, & ciuitates gentium ceciderunt. Ciuitatem magnam, collectionem & cõmunionem aiunt eſſe reproborum quæ in tres partes diuiditur, planè infideles, hæreticos, & falſos Chriſtianos. Ciuitates gentium, collectionem quoq; infidelium gentilium ſignificare dicunt.

ræmotus ſic magnus. 11 Et facta eſt ciuitas magna in tres partes: & ciuitates gentium ceciderunt. Et Babylon magna venit in memoriam ante deum: dare illi calicem vini indignationis iræ eius. Et omnis inſula fugit, & montes non ſunt inuenti. Et grando magna ſicut talentũ, deſcendit de cælo in homines: & blaſphemauerunt deum homines propter plagam grãdinis: quoniam magna facta eſt vehementer.

ARGVMENTVM cap. 17.

¶ Meretricis magnæ mulieriſq; illius faſtoſæ & Babylonis viſio, earundémq; expoſitio, hoc capite continetur: deinde agni victoria & earũ ruina.

CAPVT XVII.

A 1 ET venit vnus de ſeptem angelis qui habebant ſeptẽ phialas, & locutus eſt mecum, dicens: Veni, & oſtendam tibi damnationem meretricis magnæ quæ ſedet ſuper aquas multas, cum qua for

Et Babylon magna venit in memoriam ante deum dare illi calicem vini iræ indignationis eius, id eſt venit in mentẽ deo potare & inebriare vino furoris ſui Babylonem illam, impiorũ ſcilicet & reproborum cõfuſionem. græca ſcholia per Babylonẽ veterem Romam martyrum tempore ſignificari aiunt. Et omnis inſula fugit, et montes non ſunt inuenti. quidã per montes perfectiores eccleſiæ ventis perſecutionum agitatos, per inſulas imperfectiores ſignificari aiunt, qui fugientes ab ira venientis iudicis, à Babylone, id eſt cõſortio impiorũ ſe ſubduxerunt. Poſſunt & contrario modo per inſulas quę marinis fluctibus agitantur, libidinoſi & carnales intelligi, per montes, elati per ſuperbiam homines, qui ſuæ mẽtis cõſcij ab ira venientis iudicis fugere dicuntur. Et grando magna ſicut talentum, id eſt vehemens perſecutio deſcẽdit in homines, propter quã deũ blaſphemauerunt.
1. Et venit ad me vnus de ſeptem angelis qui habebãt ſeptẽ phialas, id eſt quibus data erat & permiſſa poteſtas plagis vniuerſam terram afficiẽdi: et locutus eſt mecum, dicẽs: Ueni, per attentã conſiderationẽ, Et oſtendam tibi damnationẽ meretricis magne. Babylonis ſcilicet, quam omnes penè interpretantur ciuitatẽ diaboli, reproborũ vnitatem & collectionẽ: quæ bene meretrix dicitur, quia relicto creatore deo & ſponſo Chriſto fornicata eſt cum diabolo & mundo, & ſpiritualiter per idololatriam, & corporaliter per laſciuiam. Que ſedet ſuper aquas multas, id eſt ſuper populos multos: ſic enim poſtea Ioannes aquas multas interpretatur: de omnibus enim

nicati ſunt reges terræ, & inebriati
ſunt qui inhabitabant terram de vi-
no proſtitutionis eius. [2] Et abſtulit
me in ſpiritu in deſertũ. Et vidi mu
lierem ſedentem ſuper beſtiam coc-
cineam, plenā nominibus blaſphe-
miæ, habentē capita ſeptem, & cor-
nua decē. [3] Et mulier erat circũdata
purpura & coccino, & inaurata auro
& lapide pretioſo, & margaritis, ha-
bēs poculum aureũ in manu ſua, ple
num abominatione & immunditia
fornicationis ſuæ. Et in frõte eius no B
men ſcriptum, myſterium, Babylon
magna, mater fornicationũ & abó-
minationum terræ. Et vidi mulierē

populis gentibus ac nationibus, ſunt huius Babylonis ciues: **cum qua forni-cati ſunt reges terre**, id eſt ij qui principem locum inter terrenos obtinent, & regere alios debebant deuiantes ac labiantes erigere. quum enim regis ad exemplum totus orbis componi ſoleat, pro eo quòd ſubditis recte viuendi exemplo eſſe debuerant, vitijs illorum conformes, & ipſi à deo primi defecere, & cũ diabolo ac mundo fornicati fuere: **Et inebriati ſunt qui inhabitabant terrā de vino proſtitutiõis eius.** i. qui immobiliter ac non curſim in amore terrenorum morantur, inebriati ſunt ac ſupra modum ebriorum inſtar ingurgitati, de vino proſtitutionis eius, id eſt de fornicationibus ac libidinibus ipſius, tam ſpiritualibus, q̃ corporalibus: bene autem ait inebriati, ſcilicet perinde ac ebrij pondus mali quo præcipites ruunt, nequaq̃ præuidētes.

2. **Et abſtulit me in deſertũ in ſpiritu**: fortaſſe vel quòd ad literā Ioannes ſpirituali viſione tanquam in deſertum quendam locum ferri ſe viderit, vel in deſertum & ſolitudinem, hoc eſt in remotiorē ſegregati à carnalibus & mundanis negocijs animi contemplationem. **Et vidi mulierem ſedentem ſuper beſtiam**: Hanc mulierem non dicerem eandem eſſe cũ meretrice magna Babylone, niſi id paulo pòſt Ioannes doceret. ijs autem nominibus multis, reproborum collectio propter varios ac multiplices impietatis effectus, appellatur. Beſtia autem ſuper quam mulier ſedet, id eſt impiorũ congregatio nititur, aut diabolus eſt aut antichriſtus: quā vtriuſq; nomine, apte coccineam depinxit, id eſt martyrum ſanguine rubicundam & cruentatam, ac **plenam nominibus blaſphemie**, id eſt omne blaſphemiarũ genere aduerſus deum & Chriſtum ſcatentem. **habentemq́; capita ſeptem, & cornua decem**, quorum poſtea ſignificatio dicetur.

3. **Et mulier erat circundata purpura & coccino, &c.** ſicut viſum eſt myſtice iſta exponere, & ex varijs commentarijs & per ſe ipſe fortaſſe poterit: mihi ad literam ſignificari videtur, luxus & pompa ac faſtus impiorũ & delicatorum huius ſeculi, qualem luxuoſam vitam, & omne deliciarum genus quærentem vidit Ioannes hanc mulierē: omni ſcilicet libidinũ ac luxus genere diffluentem. quæ etiam ab illo deſcribitur, **Habens poculum aureũ in manu ſua, plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius.** Poculum blaſphema eſt impiorum doctrina & peruerſum exemplum, quo ſuſ imitatores inebriat, vt in abominanda flagitia & ſimilem ſecum damnationem pertrahat. quidam poculum aureũ hypocriſin interpretātur impiorũ, qui diſſimulatis vitijs & auro ſapiētię diuinæ ſimulatę tecta doctrina, probi-

tatis ac ſanctitatis prętextu plures ſeducūt & inebriant quàm aperte impij. Et in fronte nomen eius ſcriptum myſterium: hic mihi ꝓ myſterium, non videtur à Ioanne poni tanq̄ nomē mulieris: ſed eſſe potius videtur aduertē-tia quædam per parentheſim: quaſi dicat, attendite myſterium iſtud: nomen eius, Babylon, &c. In fronte ergo nomen eius ſcriptum.

ebriam de ſanguine ſanctorū, & de ſanguine martyrum Ieſu. Et miratus ſum cum viderem illam, admiratione magna. Et dixit mihi angelus: Quare miraris? Ego dicā tibi ſacramentum mulieris, & beſtiæ quę portat eam, quæ habet capita ſeptē, & cornua decem. 4 Beſtia quā vidiſti, fuit, & non eſt, & aſcenſura eſt de abyſſo, & in interitū ibit: & mirabūtur inhabitantes terram (quorū nō ſunt ſcripta nomina in libro vitæ à

Babylon magna, mater fornicationum ⁊ abominationum terre: Babylon magna, propter multiplicem diabolicę ciuitatis confuſionem, in qua nihil rectū, nihil eſt ordinatum, ſed confuſa omnia. mater fornicationum et abominationum terre, id eſt fons & origo omnium fornicationum & impietatum, bene autem mater dicitur, quòd multos ad illa flagitia gignat & pariat filios. Et vidi mulierem ebriā de ſanguine ſanctorum et de ſanguine martyrum Jeſu, id eſt ingurgitatam & quaſi in illorum natātem ſanguine. Rupertus ſanguinem ſanctorū refert ad impiā reproborum Iudæorū collectionē, qui prophetarū olim ſe ſanguine inebriarūt: ſanguinē vero martyrum Ieſu, ad impiā tyrannorū principum collectionē, Chriſti martyrū ſanguine inebriatam & exuberantē. Et miratus ſum, ⁊c. mirantē de mulieris huius habitu Ioannē vetat angelus mirari, promittēs ſignificationē eius & beſtiæ illi ſe dicturū. dicam tibi, inquit, ſacramentū.i. reſerabo arcanū & occultam eius ſignificationem. 4. Beſtia quā vidiſti fuit ⁊ nō eſt, ⁊ aſcēſura eſt de abyſſo ⁊ in interitum ibit, ſiue it, nam græce eſt ὑπάγει.i. abit. Si per hanc beſtiā diabolum intelligis, ſenſus eſt: hæc beſtia & diabolus fuit olim per immēſam auctoritatē, & regnauit ante Chriſtū: Regnauit enim mors.i. diabolus per mortiferū peccatum, ab Adam vſq; ad Moyſen incluſiuè.i. vſq; ad Chriſti aduentum: Et iam non eſt.i. nō eſt tantæ auctoritatis poſt Chriſti aduentū & paſſionē: dicente Chriſto, Et nunc princeps mūdi huius eijcietur foras. Extincta eſt enim per baptiſmum magna ex parte vis imperij ipſius. Et aſcenſura eſt de abyſſo, id eſt de profundo vitiorū in altum ſuperbię. nam vt ſcriptum eſt, ſuperbia eorū qui te oderunt, aſcendit ſemper, ⁊ in interitum ibit, quia cum apoſtolicis angelis ſuis poſt iudicium æternis flammis addicetur. Si vero per hanc beſtiam antichriſtū intelligimus, quum ait, fuit & nō eſt, indicat ꝙ modicū regnaturus eſt: q̄admodum de impio, Dauid inquit: Vidi impiū ſuperexaltatū & eleuatum ſicut cedros Libani, & tranſiui, & ecce non erat. Nec mirū ſi de antichriſto nōdum nato dicat, fuit & nō eſt, quum de eodē ipſe Ioānes epiſtolæ 1. cap. 2. dicat: Filioli, nouiſſima hora eſt, & ſicut audiſtis quia antichriſtus venit, & iam antichriſti multi facti ſunt. & eadem epiſtola cap. 4. Omnis ſpiritus qui ſoluit Ieſum, ex deo non eſt, & hic eſt antichriſtus, de quo audiſtis quoniam venit, & nunc iam in mundo eſt. Et Paulus de antichriſto loquens, 2. Theſſaloni. 2. Et nunc iam, inquit, myſterium operatur iniquitatis: hæc ergo beſtia fuit in Cain & cæteris eccleſiæ perſecutoribus

& hæreticis,& non eſt modo in perſona. Et aſcenſura eſt de abyſſo, id eſt de profundo Iudaicæ impietatis puteo,nã de tribu Dan naſciturus dicitur, Et mirabuntur omnes inhabitantes terram,id eſt reprobi & terrenis dediti homines nõ ſcripti in libro vitæ, Uidentes beſtiam que erat et non eſt: quidam græci codices addunt καίπερ ἐστί,id eſt quanquam eſt in ſuis ſcilicet ſatellitibus. Dionyſianus codex καὶ παρέσται.i.& adeſt ac ꝓpe eſt, ſiue de diabolo intelligas iudicio inſtante ſoluendo, ſiue de ipſo antichriſto.

5. Et hic eſt ſenſus,qui habet ſapientiam, τ hic non pronomen, ſed aduerbium eſt:nam græca habent ὧδε,id eſt hoc loco,eſt ſenſus ὁ νοῦς.i.intelligentia, habens ſapiẽtiam abſconditã:quaſi diceret, loci huius intellectus ſapientia non vacat. Septem capita,7. montes ſunt,ſuper quos mulier ſedet,τ ſeptem reges ſunt.7. ergo capita, 7. mõtes,id eſt ſeptẽ reges ſunt,qui ob animi elationẽ nõ inepte montes appellãtur. Hoc autẽ ſeptenario,regũ ſignificatur vniuerſitas, qui 7. ætatibus regnauerũt, dei perſequentes eccleſiam: ſuper quos ſedere mulier dicitur, quia impiorũ regum ſuorũ præſidio niti ſolet reproborũ collectio. Et quinq; ceciderunt,τ vnus eſt,et alius nondũ venit. Primus rex vniuerſitatẽ impiorũ principum ſignificat, qui ab Adam vſq; ad Noë regnauerũt: de quibus ſcribitur, Vidẽtes filij dei filias hominũ ꝙ eſſent pulchræ,acceperũt ſibi vxores ex omnibus quas elegerant:vbi per filios dei,filios magnatũ & principum qui nomine dei el ſignificãtur,pleriq; Hebræorũ intelligunt,qui filias hominũ,& Hebraice Adam.i. pauperũ ac è vili plebecula hominũ,quæ ſibi pulchræ videbãtur rapiebãt & eis vxorũ vtebãtur loco,de hac reproborũ collectione quæ in primo rege ſignificatur,dicitur Ge. 6. Omnis quippe caro corruperat viã ſuam. ij ceciderũt in diluuio. Secũdus rex,ſignificat eos qui regnauerũt in omni impietate à Noë vſq; ad Abraham, quãdo ædificabatur turris Babel: qui ceciderũt per linguarũ cõfuſionem, & eorum diſperſionẽ. Tertio rege ſignificãtur ij, qui regnauerũt ab Abrahã vſq; ad Moyſen, qui ſe infinitis flagitijs cõſpurcarunt, & in euerſione ciuitarũ ceciderũt vt reges Sodomæ & Gomorrhæ, & eorũ ſimiles. Per quartũ,innuũtur, qui à Moyſe vſq; ad exiliũ Babylonicũ regnauere,impij reges Iſrael,Iuda & Samariæ,quo tempore inualuit idololatria etiã in populo dei. Iſti ceciderũt,quãdo per exiliũ Babylonicum deſierũt eſſe reges,& in Aſſyriorũ manus captiui venerũt. Quintus, ſignificat eos qui ab exilio Babylonico vſq; ad Chriſtum,legẽ dei perſecuti ſunt:maxime Machabæorũ tẽpore,impij græcorũ reges:ij magna ex parte euerſo Antiocho cecidere.Et vnus eſt.i.ſextus rex ſupereſt,ij ſcilicet qui à Chriſto vſq; ad Antichriſtũ dei perſecuti ſunt & perſequẽtur eccleſiam:quales ab initio tyrãni principes & hęretici,nũc etiã Turcæ. Et alius nondũ venit,ſeptimus ſcilicet, qui antichriſtũ ſignificat.Et quum venerit,oportet illum breue tẽpus manere, tres enim tantum annos cum dimidio fertur regnaturus Antichriſtus.

6. Et beſtia que erat τ non eſt,τ ipſa octaua eſt,τ de ſeptem eſt: τ in interitum vadit,græca habẽt,καὶ αὐτὸς ὄγδοός ἐστι,id eſt & ipſe octauus eſt:

constitutione mundi) vidẽtes beſtiã C
quæ erat & non eſt.[5] Et hic eſt ſenſus,qui habet ſapientiã.Septem capita: ſeptem montes ſunt, ſuper quos mulier ſedet, & reges ſeptem ſunt. Quinq; ceciderunt,vnus eſt,& alius nõdum venit,& cum venerit,oportet illum breue tempus manere.[6] Et beſtia quæ erat & nõ eſt:& ipſa octaua eſt,& de ſeptem eſt,& in interitũ

referunt autem non ad ꝑ beſtia, ſed ad beſtiæ ſignificatum antichriſtum ipſum vel diabolum: de vtrocunq; verò hanc beſtiam intelligas, exponũt omnes ꝙ hæc beſtia eſt de ſeptem, quia de congregatione & numero eſt omniũ reproborum. ſed octaua dicitur propter inſignem malitiã qua omnes exuperat & in interitũ abit, quia in æternã damnationem præceps ruit. Et decem cornua quę vidiſti decem reges ſunt, qui regnum nondum acceperunt, ſed poteſtatẽ tanquam reges accipient vna hora poſt beſtiam. Quidam dicunt, & cum ijs græca ſcholia, circa antichriſti tempora Romanum imperiũ in decem regna diuiſum & ab obedientia Romana defectum iri: quorum reges, vt capiti cornua, antichriſto adhærebunt, & de hac diuiſione intelligi locũ Pauli ſecũda Theſſal. 2. Niſi venerit diſceſſio primum, &c. ij nondum regnũ acceperunt, neq; quia tyranni verum regnũ accipient, ſed poſt beſtiam. id eſt ſecũdo loco à beſtia, quæ primatũ inter illos obtinebit, tanquam reges, quũ vere tyranni futuri ſint, poteſtatẽ accipiẽt. vna hora, id eſt breui tẽpore, quia & modico tempore regnaturus eſt Antichriſtus. Alij per decẽ cornua, impiorũ regum qui Antichriſti tẽpore futuri ſunt, vniuerſitatẽ intelligũt, ꝙ denarius numerus vniuerſitatẽ ſimpliciũ numerorũ contineat.

vadit. Et decem cornua quæ vidiſti:
decẽ reges ſunt, qui regnũ nondum
acceperũt, ſed poteſtatem tanquam
reges vna hora accipiẽt poſt beſtiã.
D Hi vnum conſilium habẽt: & virtu-
tem, & poteſtatem ſuam beſtiæ tra-
dent. Hi cum agno pugnabunt: &
agnus vincet illos, quoniã dominus
1. Ti. 6. c dominorũ eſt, & rex regum, & qui
Infra cum illo ſunt vocati: & electi & fide-
19. c les. 7 Et dixit mihi: Aquæ quas vidi-
ſti vbi meretrix ſedet: populi ſunt,
& gentes, & linguæ. Et decem cor-
nua quæ vidiſti in beſtia: hi odient

Hi vnũ conſilium habent. græce γνώμην. i. idẽ propoſitũ, eãdẽ voluntatẽ, omne nẽpe omniũ illorum inſtitutũ eſt, ad defectionẽ à fide Chriſtianos cogere. Et virtutẽ & poteſtatẽ ſuã beſtie tradent. i. totos ſe, quodq; habebũt, quod poterũt, & valebunt, antichriſto tradẽt: omnia in eius gratia facientes. Hi cũ agno pugnabunt. i. cõtra Chriſtum, & agnus vincet illos (quoniam dominus dominorũ eſt, & rex regum) & qui cum illo ſunt vocati & electi & fideles. agnus quidẽ Chriſtus, vtpote regum omnium rex & dominus illos vincet, & quanquam ſolus victoriam peracturus eſt, partem tamen victoriæ electis ſuis & fidelibus adſcribere dignatur: vt quia cum ſuis regibus pugnam in Chriſtum initurus eſt Antichriſtus, ita cum ſuis electis pugnaturus dicatur Chriſtus & deuicturus.

7. Et dixit mihi, vel dicit, quia græce eſt λέγει. i. dicit in pręſenti, ſub. angelus: Aque quas vidiſti vbi meretrix ſedet, populi ſunt, & gẽtes, & lingue. græci addũt poſt ꝑ populi, καὶ ὄχλοι. i. & turbæ. Meretrix hæc, quæ & Babylon & mater fornicationũ dicitur, ciuitas eſt diaboli, & reproborũ collectio. Aquæ autẽ vbi ſedere illa dicitur, populi ſunt & gẽtes, quibus illa conſtat impiorũ cõgregatio: in quibus & conquieſcit. Sic aquas pro populis vſurpauit Eſaias cap. 8. dicẽs: Adducet aquas multas regẽ Aſſur, & omnẽ gloriã eius, ob lubricitatẽ enim animiq; multitudinis incõſtãtiam huc illuc vagãtis, nec magis ꝗ̃ aquarũ impetus cohiberi valentis, recte effrenis turba & popu

lorum multitudo aquæ dicuntur. **Et decem cornua que vidiſti in beſtia, hi odient fornicariã: & deſolatã faciẽt illam & nudam: & carnes eius manducabũt, & ipſam igni cõburent.** i. reges illi impij & reprobi qui ſe beſtiæ adiungent, odient fornicariam, illam videlicet diaboli ciuitatẽ, vidẽtes ſe vnà cum ea perituros & in æternæ barathrum damnationis præcipitatũ iri. vbi

fornicariam, & deſolatam facient illam & nudam, & carnes eius mãducabunt, & ipſam igni concremabũt.
8 Deus enim dedit in corda eorũ, vt faciãt quod placitum eſt illi: vt dent regnum ſuum beſtiæ, donec cõſummentur verba dei. Et mulier quã vidiſti: eſt ciuitas magna, quæ habet regnum ſuper reges terræ.

verò ait ꝙ carnes eius manducabũt, & eã igni cõburent, quidam hyperbolicam locutionem eſſe putant, ad odij maiorem vehementiam exprimendam. Alij exponunt ꝙ ij reges fornicariã illã impiorum collectionẽ, odio habebũt, quando omnia illis libidinũ & flagitiorũ genera permittentes, ſua auctoritate & imperio ad maiorem ſemper impietatẽ concitabunt: quo modo qui animã ſuam amat & talia illi indulget, perdere eam ac vere odiſſe in euangelio dicitur. Nam ſi amare, eſt bene alicui velle: cõtrà odiſſe, male illi cupere: recte dicitur de ijs regibus ꝙ fornicariam illam odio habebunt. **& deſolatam facient eam ac nudam,** deſtitutam ſcilicet, & nunc bonis operibus ac fide, & olim futuris gaudijs omnibus. **Et carnes eius mãducabũt,** quia ſciẽtes ſe ſemel abiectos & à deo reprobatos eſſe, de corporali ſpiritaliq; aliorũ damnatione gaudebunt, ducẽtes pro ſolatio, habere ſui ſimiles. **Et ipſam igni cõcremabunt,** quando ſuo exemplo in æterna incendia præcipitabunt.

8. **Deus enim dedit in corda eorum vt faciant quod placitum eſt illi, vt dent regnum ſuum beſtie, donec conſummentur verba dei,** græca habẽt, *ὁ γὰρ θεὸς ἔδωκεν εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν, ποιῆσαι τὴν γνώμην αὐτοῦ, καὶ ποιῆσαι μίαν γνώμην.* i. ad verbum, & dedit deus in corda eorum vt facerent voluntatem illius, & vt facerent vnam voluntatẽ. Itaq; quod interpres recte vertit, vt facerent quod placitum eſt illi, τὸ illi referri non debet ad fornicariam, vt quidam referunt, quũ græce *πόρνην*, id eſt fornicariam ſit fœminini generis, & *αὐτοῦ* maſculini vel neutri: ideoque vel ad τὸ *θηρίον*, id eſt beſtiam referendum eſt, vel ad τὸ *θεὸς*, id eſt deus. Si ad beſtiam, ſenſus eſt: Dedit deus in corda eorum. i. induxit in animos eorum vt facerent quod illi beſtiæ placitum eſt, & vnam eandemq; voluntatem habeant cum beſtia, ſecum ſcilicet omnes perdendi. Si ad deum referatur, ſenſus eſt: Dedit deus in corda eorum vt facerẽt, quod iam decreuerat illos deus facturos, quodq; æterno illo conſilio ſuo ante futurum præuiderat: *γνώμη* enim, non voluntatem modo, ſed deliberatum ante conſilium ſignificat. Sẽſus ergo eſt, ꝙ illos deprauatæ ſuæ libertati dimiſſos, ſinit deus impietatẽ ſuam peragere, quod ante fore ipſe prǽuiderat & decreuerat. **vt dent regnum ſuum beſtie,** id eſt vim auctoritatemq; omnem ſuam, ad arbitrium beſtiæ, diaboli ſcilicet & antichriſti permittant. **donec conſummentur verba dei,** id eſt donec omnia, quæ de futuro eccleſiæ ſtatu ſeruis ſuis deus reuelauit, impleta ſint. **Et mulier quam vidiſti,** meretrix ſcilicet ſedens ſuper aquas multas, **ciuitas eſt magna,** diaboli ſcilicet ciuitas & reproborum collectio: bene magna, quia multi ſunt vocati, pauci vero electi. **que habet regnum ſuper reges terre,** quia reges terræ ad impietatẽ perducet. Hanc Babylonem magnam & meretricem græci veterem Romam interpretantur: aquas in quibus ſedet, po-

pulos quibus quondam imperabat: 7. mõtes, colles illos 7. quibus vetus Roma inſignis erat: decem reges, vniuerſitatem regum Romano imperio, martyrum tempore ſubditorum: qui cum ea fornicati ſunt, id eſt in eandẽ cum ea idololatriam lapſi. de Roma enim intelligunt à Nerone vſq; ad Conſtantini magni tempora: quæ tum auro, gemmis, & cæteris precioſis inſignita fuiſſe dicitur, id eſt omni deliciarũ & luxuum genere exuberaſſe. Recte autem ebria de ſanguine ſanctorum & martyrum Ieſu, quos per totum orbem occidi iubebant Romani imperatores. ſi quis ita velit exponere, aut alium pro ſuo captu ſenſum afferre, nihil obſto, modo nõ impium.

ARGVMENTVM *cap.* 18.

Babylonis illius magnæ meretricis ruina, déq; ea, conſortiũ ſuorum querimonia, & ſanctorum contrà exultatio, hoc capite deſcribitur.

CAPVT XVIII.

A T [1] poſt hæc vidi aliũ ange-
e lum deſcendentẽ de cælo, ha
bentem poteſtatẽ magnã, &
terra illuminata eſt à gloria eius. Et
Eſa. exclamauit in fortitudine dicẽs, Ce
21.c Hier. cidit cecidit Babylon magna: & fa-
51.a cta eſt habitatio dæmoniorũ, & cu-
ſtodia omnis ſpiritus immũdi, & cu
ſtodia omnis volucris immundæ &
odibilis: quia de vino iræ fornicatio-
nis eius biberũt oẽs gentes: & reges
terræ cũ illa fornicati ſunt: & mer-

1. **Poſt hec vidi alterũ angelum deſcendẽtem de celo.** is eſt Chriſtus de cælo deſcendens: quia à ſummo cęlo egreſſio ei⁹. **Habentem poteſtatem magnam,** quippe qui eſt dei patris virtus, & de ſe teſtatur, data eſt mihi omnis poteſtas in cęlo & in terra. **Et terra illuminata eſt a gloria eius,** vidimus enim (inquit idẽ Ioannes) gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre: à quo illuminata eſt terra: quando teſte Eſaia, Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: quomodo verò ab hac gloria fidelium terra illuminata ſit, docet Ioannes cap. 1. Et de plenitudine eius omnes accepimus, gratiã pro gratia: Chriſtus ergo in forma angeli Ioanni viſus eſt clamans in fortitudine, & vt græci addunt, φωνῇ μεγάλῃ, id eſt voce magna, dicens: **Cecidit cecidit Babylon illa magna.** verbi repetitio ad epitaſin facit & ruinæ augmentum explicandum, illius confuſæ Babylonis, quæ dicta eſt eſſe reproborum collectio. **Et facta eſt habitatio demoniorum, & cuſtodia omnis ſpiritus immundi, & cuſtodia omnis volucris immunde & odibilis.** Si in electis ſuis habitare deus dicitur, & vere de ijs Paulus ait, Templum dei ſanctum eſt quod eſtis vos, recte quoq; Babylon illa ſpiritualis dæmoniorũ habitatio, & cuſtodia omnis ſpiritus immundi, & volucris immũdæ dicitur: quibus nominibus nihil aliud quàm dæmones intelligimus. per volucres enim dæmones intelligi, Chriſtus nos docuit in parabola ſeminis, Lucæ 8. Quum enim dixiſſet de ſemine ſecus viam inter ſeminandum lapſo, ſubdit: Et volucres cæli comedent illud: deinde in explicatione parabolæ ait: Qui autem ſecus viam, ij ſunt qui audiunt (dei verbum ſcilicet) deinde venit diabolus, & tollit verbum de cordibus eorum: bene autem dicuntur volucres,

catores terræ de virtute deliciarum
eius diuites facti ſunt.[2] Et audiui aliã B
vocem de cælo dicentem, Exite de
illa popule meus: vt ne participes
ſitis delictorũ eius, & de plagis eius
non accipiatis. Quoniam peruene-
runt peccata eius vſq; ad cælum, &
recordatus eſt dominus iniquitatũ
eius. Reddite illi ſicut & ipſa reddi-
dit vobis: & duplicate duplicia ſecũ-
dum opera eius. In poculo quo mi-
ſcuit vobis: miſcete illi duplũ. Quan-
tum glorificauit ſe, & in delicijs fuit:
tãtum date illi tormentum & luctũ:
quia in corde ſuo dicit, Sedeo regi- Eſaiæ 47.b
na: & vidua non ſum: & luctum nõ
videbo. Ideo in vna die venient pla C
gæ eius, mors, & luctus, & fames, &

ab agilitate aerij ſpiritus: & immunde ob viciorũ obſcœnitatem: & odibiles ſiue vt græci legũt, μιμισημένοι. i. exoſæ & inuiſę. Quia de ira fornicatiõis eius biberũt omnes gẽtes. i. ira diuinę vltionis potati & inebriati ſunt, quę illis contigit, quia Babylonis in fornicatione tam ſpirituali q̃ corporali ſocios ſe fecerunt. Et mercatores de virtute diuitiarũ eius diuites facti ſunt, quia neglectis veris diui- tijs, per immẽſam auaritiam, ſeculi tantũ opibus perituris inhiauerunt, & inde animarũ ſuarũ diſpẽdio diuites facti ſunt. 2. Et audiui aliam vocem, licet ab eodẽ angelo dicentem: Exite de illo popule meus, &c. Quod de Babylone exire fideles admonentur: nõ tam corporaliter q̃ ſpiritualiter intelligendũ, vt ne illius mores imitẽtur, delictorumq; ipſi⁹ ſint participes, ſimulq; ſuppliciorum. Quãq̃ etiam, quaten⁹ fieri poteſt, vitandum eſt eorũ cõtubernium: Exite ergo (inquit) Quoniam peruenerũt peccata ei⁹ vſque ad celum. hyperbolica locutio, ad inſinuãdam peccatorum ipſius grauitatẽ: quãq̃ reuera vſq; ad cælũ deiq; aures. i. ipſius noticiam peruenerint. Et recordatus eſt dominus, græce θεὸς. i. de⁹ omniũ iniquitatũ eius, nõ quod vere oblitus eſſet de⁹, in quẽ nõ cadit obliuio: ſed tanq̃ oblitus diſſimulaſſet. Reddite illi ſicut ipſa reddidit vobis, nõ manus illi inferẽdo, ſed animaduerſione dignam iudicãdo. Sancti enim, inquit Paulus, de hoc mundo iudicabunt. Et duplicate duplicia, &c. hoc eſt iuxta cõmeritum ſuũ, acrius in illã iudicate. gręce legitur διπλώσατε αὐτῇ, id eſt duplicate illi. In poculo quo miſcuit vobis miſcete illi duplicia. i. dupla proportione ſupra q̃ vos afflixit, illã affligite. i. affligẽdam decernite. Poculum enim & calicẽ pro afflictione ſumi docuit Chriſtus, dicẽs: Pater ſi poſſibile eſt, trãſeat à me calix iſte. Quantũ glorificauit ſe, ſiue magnificauit: eſt enim græce ἐδόξασε, quod vtrũq; ſignificat, & in delicijs fuit. græce ἐστρηνίασε. i. laſciuijt, (eſt enim στρηνιάω, intẽperanter ac immodeſte ago, & laſciuio) tantũ date illi tormentũ & luctum, vt pro qualitate delicti ſit & plagarum modus. Dicit enim in corde ſuo, Sedeo regina. Sedeo inquã firmitate ſolij, vt de hoc regni ſolio dimouere me nemo queat. Et vidua non ſum. habebat enim certe loco maritorũ amatores impudicos multos, & pro ſpõſo Chriſto, dæmonũ legionẽ: Et luctum nõ videbo. i. nihil mihi triſte accidet: arbitrãtur enim impij perpetuo ſe in delicijs, & dignitate victuros. Ideo in vna die venient plagæ eius, id eſt ſubito, iuxta quod Paulus ait, Quum dixerint pax & ſecuritas: tunc repẽtinus eis ſuperueniet interitus: quę autẽ ſint

plagę oſtendit, dicens: Mors æternæ damnationis, Luctus amiſſæ beatitudinis, Fames illius recuperandæ, ſed inanis. Et igne cõburetur æterno ſcilicet, qui paratus eſt diabolo & angelis eius. Quia fortis eſt deus qui iudicabit illam. i. condēnabit: Germa. codex gręcus addit κύριος. i. dominus: Veronenſis habet tantum κύριος, id eſt dominus, non θεός, id eſt deus.

igne cõburetur : quia fortis eſt deus
qui iudicabit illam. 3 Et flebunt, &
plangēt ſe ſuper illā reges terræ, qui
cū illa fornicati ſunt, & in delicijs vi
xerūt, cū viderint fumū incēdij eius:
lõge ſtãtes propter timorē tormen
torū eius, dicētes: 4 Væ væ ciuitas il
la magna Babylō, ciuitas illa fortis:
quoniā vna hora venit iudiciū tuū.
Et negotiatores terræ flebūt, & luge
D būt ſuper illam: quoniā merces eorū
nemo emet amplius, merces auri &
argēti & lapidis pretioſi, & margari
tæ, & byſſi, & purpuræ, & ſerici, &
cocci, & omne lignum thyinum, &
omnia vaſa eboris, & omnia vaſa de
lapide pretioſo & æramento, & fer-
ro, & marmore, & cinnamomū, &
amomū, & odoramētorū, & vnguē-
ti, & thuris, & vini, & olei, & ſimilę,
& tritici, & iumentorum, & ouiū, &
equorū, & rhedarum, & mãcipiorū,
& animarū hominum. Et poma de-
ſiderij animæ tuæ diſceſſerunt à te:

3. Et flebunt & plangēt ſe ſuper eā reges terre, quidā græci codices habent καὶ κλαύσονται αὐτήν, καὶ κόψονται ἐπ' αὐτῇ i. & flebunt illam, & plangent ſuper ea. Eſt autem proprie κόπτεσθαι, præ doloris impatientia corpus cædere & lacerare. Veronēſis codex, habet tantum voce actiua: κλαύσουσι. i. flebunt. pro in delicijs vixerūt, græce eſt ἐστρηνιάσαντες. i. laſciuierūt. Græca ſcholia reges terrę, dęmones interpretātur, iuxta quod Chriſtus diabolum, principem mūdi appellat. ſiue autē illi, ſiue illi, omnes lugebunt ſuper Babylone, Quum viderint fumum incendij eius. i. æterno illam incēdio ardentē, cuius & ipſi ſunt participes. Longe ſtātes propter timorē tormentorū eius, nō longe quidem corpore, quum de corpore ſint ipſius Babylonis: ſed quantum in ſe erit, procul ſe ab illis tormentis facientes, & quū vitare ea nō poſſint, voluntate tamen procul & animo abhorrentes. Sic qui ad mortē & crucem cū multis dānantur, etſi non dubitant ſe ad mortem trahendos: quum tamē ſocios ad mortem trahi vident, procul ſe ab illis faciunt, euaſuri ſi quidem eis liceret.

4. Ve ve Babylon, &c. quia vna hora. i. breui tēpore venit iudiciū tuum, id eſt condēnatio tua: Et negociatores terre flebūt ſuper eā, quoniā merces eorū nemo emet amplius, qui enim per immēſum auaritiæ ſtudiū lucro inhiāt mercatores, euerſa Babylone nō habebūt quibuſcū verſuras faciāt, quibus delicias ſuas vēdant: ideo flebūt. pro emet interp. legit ἀγοράσει. græca nūc habēt ἀγοράζει. i. emit. in explicādis myſtice mercibus quas enumerat nō immorabor, tantū vocabula nō omnibus intellecta exponam. Byſſus genus lini cādidiſſimi, Coccum appellāt granū tinctoriū, & pro purpura eaque

& omnia pinguia & præclara perie-
rũt à te,& amplius illa iam nõ inue-
nient [5] mercatores horũ,qui diuites
facti ſunt:ab ea lõge ſtabũt, propter E
timorẽ tormentorũ eius,flẽtes,ac lu
gẽtes,& dicentes:Væ væ ciuitas illa
magna, quæ amicta erat byſſo, &
purpura, & cocco, & deaurata erat
auro,& lapide pretioſo, & margari-
tis: quoniã vna hora deſtitutæ ſunt
tantæ diuitiæ: [6] & omnis guberna-
tor,& omnes qui in lacũ nauigãt,&
nautæ,& qui in mari operãtur,lon-
ge ſteterũt,& clamauerunt videntes

quam vulgo ſcarlatam vocant ſumitur. Lignum Thyinum, precioſum eſt, in Ophir naſcẽs,vnde multã copiam Salomoni dono miſit rex Hyram 3.reg. 10. Simila, flos farinæ triticeæ. Rheda, genus leuiculi currus ad vehendos homines. Mancipia,ſerui bello capti,ꝙ manu capiãtur.puto autẽ interpretem pro mancipiorũ legiſſe ἀνδραπόδων,q̃q̃ conſtãter græca habẽt σωμάτων. i. corporũ, cui reſpondet τὸ ψυχάς. ſic & cod.Ger. q̃q̃ & Eraſ. mãcipiorũ habet,alludẽs ad rem nõ ad verbũ. In harũ vero merciũ enumeratione, vbi interpres habet amomũ,codex Germanicus nõ habet ἄμωμον, Dionyſianus habet. Eſt autem amomum fruticis gen⁹ precioſi & odori,de quo Dioſcorides & Plinius. Vbi interpres habet odoramentorũ,ſenſus eſt, & merces eorũ ſunt odoramẽtorum, & merces vnguẽti & thuris,&c. pro ſequentibus ijs genitiuis, græca habent accuſatiuos μύρον, λίβανον,q̃q̃ facilis eſt lapſus à ν. in ω. quomodo per ω. videtur interpres legiſſe.Pro eo quoq; quod interpres habet animarũ hominum,ſcilicet merces eius ſunt merces animarũ hominũ. pro animarum,græca cõſtanter habẽt ψυχάς. i. animas.& ideo quũ præceſſerint genitiui ἵππων, ῥεδῶν,vel ſolœciſmus eſt,vel ſubaudiendũ eſt vẽdunt,& tũc ſenſus eſt, & vendũt animas hominũ. i. precioſiſſima quæq; & maxime amabilia,eſt enim Hebraiſmus:ꝙ nihil habeat homo anima ſua charius & precioſius. Si iuuat myſtice interpretari, ꝙ animas diabolo vẽdunt ijs delicijs & pretioſiſſimis quibuſq; ineſcatas,nihil moror: Et poma deſiderij anime tue diſceſſerũt a te ⁊ omnia pinguia ⁊ pclara perierũt abs te. τὸ Poma, & græcũ ἡ ὀπώρα, mollioris corticis fructus omnes ſignificat:hic autẽ pro delicijs ſumitur,quæ parũ durãt,ſed ſtatim vt mollioris corticis fructus fugiũt ac putreſcũt:ijs Babylonem ſpoliari conqueruntur mercatores ipſius: Pinguia autem & præclara quæq;,maiores fructus ſignificant,quos periiſſe dolent. Et amplius illa iam nõ inuenient,ſcilicet,mercatores.græci habẽt εὑρήσεις. i. inuenies,& referũt ad Babylonẽ:iã amplius nõ inuenies. i.nõ frueris illis delicijs & diuitijs tuis. 5. Mercatores hominũ,&c.pro hominũ,græci habẽt τούτων.i.horũ,harũ ſcilicet merciũ:longe ſtabũt,vide expoſitionẽ paulo ante, numero 3. græca ſcholia hos mercatores dæmones appellãt, qui pro delicijs & peccatis hoĩes emant & vẽdant, ꝓut Eſaias ait,ecce in iniquitatib⁹ veſtris vẽditi eſtis. Siue ergo iſti dolẽtes periiſſe inſtrumẽtũ animas ineſcãdi,ſiue auari mercatores, longe ſtabunt,dicẽtes:Ve ve ciuitas illa magna,que amicta erat byſſo et cocco. i. quæ omni deliciarũ genere affluebat & diuitiarum: quia vna hora breuiq; momẽto, eam omnia iſthæc ornamenta & illectamẽta deſtituerũt. 6. Et omnis gubernator ⁊ oẽs,⁊c.ꝓ omnes qui in lacũ nauigãt, Veron. & Dion.codices græci,habẽt πᾶς ἐπὶ τῶν πλοίων πλέων.i.quicũq; nauis

giis nauigat. Germa. habet, πᾶς ἐπὶ τῶν πλοίων ὅμιλος. i. omnis turba na uigio vtens, puto interpretẽ ꝓ πλοίων legiſſe λιμνῶν, quod ſtagna & palu des ſignificat, vel aliud ſimile. Senſus autẽ loci eſt, ꝙ oẽs quibus cũ Babylone illa negocium fuit, ſiue principes gubernatores, ſiue ciues & mercatores per mare pauperiem fugiẽtes, & vt immodice diteſcant, huc illuc diſcur-ſantes, lõge animo ſtete-rũt à Babylone, à dãna-tione eius abhorrẽtes, & dicẽtes: Que ſimilis ci-uitati huic magne? & mi-ſerunt ſuper capita ſua puluerẽ, infructuoſæ ac nimis feræ pœnitẽtiæ ſi-gnũ: & clamauerũt dicẽ-tes: Ue ve ciuitas illa, &c. dolẽt & plangũt ſup tã repẽtina euerſione ci-uitatis magnæ, cuius ob luxus & ſumptus immo-dicos magnũ ex precio-ſis quibuſq; mercibus ter ra mariq; ꝓſertim, quæ-ſtũ faciebãt. Græca ſcho-lia lõge ſecus explicant, nec, opinior, male. Per mare vitã præſentẽ intel-ligũt multis ac varijs agi-tatã tumultuũ fluctibus: Per nauigia maris hui⁹.i. mũdi, ſuperueniẽtiũ ne-gociorũ impreſſiones & impet⁹, quib⁹ vti nauigijs in hac vita nũc huc nunc illuc agimur. Gubernato-res, vtpote regẽdæ nauis peritos, eos q tutos ſeſe

locũ incẽdij eius, dicẽtes: Quæ ſimi-
F lis ciuitati huic magnæ? Et miſerũt
puluerẽ ſuper capita ſua: & clamaue-
rũt flẽtes, & lugẽtes, dicẽtes: Væ væ
ciuitas illa magna, in qua diuites fa-
cti ſunt omnes qui habebant naues
in mari de pretijs eius: quoniã vna
hora deſolata eſt.[7] Exulta ſuper eam
cælũ & ſancti apoſtoli & prophetæ:
quoniã iudicauit deus iudiciũ veſtrũ
de illa.[8] Et ſuſtulit vnus angelus for
tis lapidẽ quaſi molarem magnũ, &
miſit ĩ mare, dicẽs: Hoc impetu mit
tetur Babylon ciuitas illa magna: &
vltra iã nõ inueniet. Et vox citharœ
G dorũ & muſicorũ & tibia canẽtiũ &
tuba, nõ audiet in te amplius: & om
nis artifex oĩs artis nõ inuenietur in
te amplius: & vox molę nõ audietur

ab hui⁹ mũdani maris æſtibus & fluctib⁹ ſeruãt, piã ſcilicet ac moderatã vitã degẽtes. Nautas & oẽs in hoc mari operãtes, eos qui aduerſus mũdi fluct⁹ & turbines laborãt quotidie manib⁹ operãtes, ne ocioſos illos dies dñi inueniat: habẽtes ꝓ axiomate illud ſapiẽtis eccleſiaſtæ 9. Quodcũq; poteſt facere ma nus tua, inſtãter opare: quia nec opus, nec ratio, nec ſapiẽtia, nec ſciẽtia erũt apud inferos quò tu ꝓperas: ij ergo oẽs ineuitabilẽ vitę hui⁹ finẽ diẽq; iudicij breui fore præſentiẽtes, priuſq̃ veniat obſeruãt: & ab hac Babylone lõge ſtãt: ab ĩpiorũ ſcilicet cõſortio & imitatiõe ꝓcul fugiẽtes, & ob horrorẽ Babyloni cę ruinę cinere caput aſpgẽtes. i. pœnitẽtiã de ijs q̃ min⁹ recte egerãt, faciẽtes.

7. **Exulta ſuper eam celum.** i. cæleſtis conuerſationis homines, vel angelis **et ſancti apoſtoli & prophete.** Ad cõgratulationem de impiæ meretricis & Babylonis euerſione ſancti inuitantur, quia inquit, **Judicauit deus iudiciũ veſtrũ de illa.** i. quod diu de illa iudiciũ fieri optabatis dicẽtes, quouſq; do mine nõ vindicas ſanguinem noſtrum? id iam aduerſus eam tulit dominus.

8. **Et ſubſtulit angelus vnus lapidem quaſi molarẽ magnũ, &c.** Ne my-ſtice cogamur exponere, puto hũc angelũ reuera tali habitu ac ſpecie Ioan ni apparuiſſe, mittẽs grãde ſaxũ inſtar molę in mare, & dicẽs: **Hoc impetu, &c.** pro hoc, gręce habent οὕτως, id eſt ſic: interp. legit τούτῳ i. hoc impetu.

in te amplius,& lux lucernæ non lucebit in te amplius,& vox ſponſi & ſponſæ nõ audietur adhuc in te:quia mercatores tui erãt principes terræ: quia in veneficijs tuis errauerũt omnes gẽtes,& in ea ſanguis prophetarum & ſanctorũ inuentus eſt,& omnium qui interfecti ſunt in terra.

ARGVMENTVM *cap. 19.*

¶*Exultationẽ electorum ſuper euerſione Babylonis ac meretricis magnæ continet hoc caput: & aduẽtantis in iudiciũ chriſti habitũ & apparatũ, Demum Antichriſti & prophetarũ eius ruinam.*

ÇAPVT XIX.

1 Poſt hæc audiui quaſi vocem A
tubarũ multarũ in cælo dicẽ-
tiũ,Halleluia.Laus& gloria,
& virtus deo noſtro eſt:quia vera &
iuſta iudicia ſunt eius qui iudicauit
de meretrice magna, quæ corrupit
terrã in proſtitutione ſua,& vindica
uit ſanguinẽ ſeruorũ ſuorum de ma-

nihil autem aliud ſignificatur ijs verbis q̃ vti miſſa in mare mola nuſquam poſtea apparet,ſic euerſa Babylone impia, nuſq̃ poſtea ne veſtigia quidẽ eiꝰ apparitura Quod autẽ de myſtica Babylone dicit,de Chaldaica antè prædixit Hieremias cap. 51. dicens:Cũq; cõpleueris legere librũ iſtum, ligabis ad eũ lapidẽ,& proijcies illum in mediũ Euphratẽ, & dices: Sic ſubmergetur Babylon, & nõ cõſurget à facie afflictionis quam ego adduco ſuper eum, & diſſoluetur. Et vox cytharoedorũ,&c. et omnis artifex, &c. nõ inuenietur in te amplius. i. nullis iã tibi delicijs tuis, nullis merciũ tuarũ fructibꝰ vti frui poſthęc dabitur. Et vox mole non audiet in te amplius.i. nullꝰ poſthæc in eſum tibi delicatus panis moletur:vt enim eccl. 14. ſcribit,non eſt apud inferos inuenire cibos. Et lux lucerne tue nõ lucebit in te amplius. i. nulla tibi ad cõſolationem fulgebit claritas dẽſiſſimis ac ꝑpetuis obſitæ tenebris. Et vox ſpõſi & ſponſe nõ audietur in te adhuc, ſiue poſthac aut ampliꝰ, eſt enim grece ἔτι. i. nulla ad te exhilarandam, nuptialia cãtica celebrabunt. Quia mercatores tui erant principes terre. i. præ auaritia ſua & opulẽtia omnes in terra verſuris & vſuris ſuis opprimebant. Quia in veneficijs tuis errauerũt omnes gentes, ſiue ad literã, intoxicationibꝰ,ſiue ſpiritualiter,prauis doctrinis & peſſimis exemplis,quibus omnes inficiebant. Et in ea ſanguis prophetarũ et ſanctorũ inuentus eſt,&c.i. reproborũ collectio, omniũ ꝓphetarũ & martyrũ ꝓ Chriſto occiſorũ rea inuẽta eſt. 1. Poſthec audiui quaſi vocẽ magnã tubarũ multarũ,vicio librariorũ inoleuit error vt pro turbarũ ſcriberetur tubarũ:quũ græce ſit ὄχλε πολλō.i. turbę multę Paulo ante admoniti ſunt ſancti de ruina Babylonica exultare, nũc deſcribũtur gratias agẽtes in celo. i. eccleſia triũphãte ac militante, & dicẽtes inuicẽ alleluya i. laudate deũ, Laus et gloria,&c. Nihil eſt in hac gratiarũ actione difficile,tantũ latina paulum diſtant à græcis,& græca nõnihil inter ſe. Germa.cod.habet,ἡ σωτηρία,καὶ ἡ δόξα,καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμις κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν, id eſt ſalus & gloria & honor & poteſtas domino deo noſtro. Dionyſ. habet τῷ θεῷ ἡμῶν,id eſt dei noſtri. Veronenſis ha-

bet tantum τῷ θεῷ ἡμῶν. neq; habet κυρίῳ.
2. *Et fumus eius*. meretricis ſcilicet, id eſt, incendij eius memoria aſcendet in ſecula, id eſt, nunquam obliuioni erit. Et ceciderunt vigintiquatuor ſeniores, &c. per 24. ſeniores, 12. patriarchæ, & 12. prophetæ eorumq; filij, & omnes veteris teſtamenti intelliguntur electi: ſicut per quatuor animalia, 4. euangeliſtæ, & omnes qui euangelicam fidem ſuſceperunt: ij omnes deum

nibus eius. Et iterum dixerunt Hal-
leluia. [2] Et fumus eius aſcendit in ſe-
cula ſeculorum. Et ceciderunt ſenio-
res vigintiquatuor & quatuor anima
lia, & adorauerunt deum ſedentem
ſuper thronum, dicentes: Amen hal-
leluia. Et vox de throno exiuit, di-
cens: Laudem dicite deo noſtro om-
nes ſancti eius: & qui timetis eum pu
ſilli & magni. Et audiui quaſi vocem
tubæ magnæ: & ſicut vocem aquarũ
multarum, & ſicut vocem tonitruo-
rum magnorũ, dicẽtium, Halleluia:
quoniam regnauit domin⁹ deus no-
B ſter omnipotens. [3] Gaudeamus &
exultemus & demus gloriam ei: quia
venerunt nuptiæ agni, & vxor eius
præparauit ſe. Et datũ eſt illi vt co-
operiat ſe byſſino ſplendenti & can-
dido. Byſſinum enim, iuſtificatiões
Matt. 22.a ſunt ſanctorũ. Et dixit mihi, Scribe,
Beati qui ad cœnam nuptiarũ agni
Lucæ 14.d vocati ſunt. Et dixit mihi, Hæc ver-
ba dei, vera ſunt. Et cecidi ante pe-
des eius vt adorarẽ eum. Et dicit mi-
hi, Vide ne feceris: conſeruus tuus
ſum, & fratrum tuorum habentium
teſtimoniũ Ieſu. Deum adora. Te-

ſedentẽ in throno, id eſt, Chriſtum ad dexteram patris ſedentem adorauerunt dicentes, amen alleluia. Et vox exiuit de throno, id eſt, à maieſtate dei: quidam exponũt à ſeraphim, dicens: Laudem dicite deo noſtro omnes ſancti eius, vel ſerui. græce δοῦλοι. Et audiui vocem quaſi tubæ magnæ, græce ὄχλου πολλοῦ, id eſt, turbæ multæ, vt paulo ante dictum eſt, *Et ſicut vocẽ aquarum multarum*, id eſt, populorum vt antea, et tonitruum magnorum, id eſt, immenſam, qualis eſſe ſolet vox tonitrui, dicentium alleluia quia regnauit dominus, id eſt, in ruina Babylonica regem ſe præſtitit.
3. *Gaudeamus*, &c. quia venerunt nuptiæ agni, id eſt, Chriſti, hoc eſt, plena & conſummata Chriſti coniunctio cum eccleſia ab omnibus iam reprobis perpurgata, aſſumptis corpore & anima ad beatitudinem electis. Et vxor eius, id eſt, ſponſa eccleſia præparauit ſe, per fidem & gratiam in via, *Et datum eſt illi*, per gloriam in patria, vt cooperiat ſe byſſino ſplendenti & cãdido, vel puro vt græca habent καθαρῷ: quid autem ſit byſſinũ exponit. Byſſinum enim ſunt iuſtificationes ſanctorũ, id eſt, fides ac ſtudioſa bonaq; iuxta fidem opera, quibus dei gratia iuſtificati ſunt ſancti; quibus qui ad finem vſq; indutus fuerit in via, conceditur vt ijs

veſtitus appareat in patria. Et dixit mihi, vel dicit, græce λέγει: Scribe, beati qui ad cenā nuptiarū agni vocati ſunt .i. ad æternæ beatitudinis conuiuiū, quod ſponſæ ſuæ eccleſiæ Chriſtus parauit. Et cecidi ad pedes eius, vel ante, græce ἔμπροσθεν, volens adorare: quod ne faceret inhibuit angelꝰ, quippe qui conſeruus eſſet eius, & omniū habentiū teſtimoniū Ieſu .i. fidē eius ſiue ſpiritū prophetiæ vt poſtea exponit. Teſtimonium Jeſu eſt ſpiritus prophetie, vnde & Petrus, Huic oēs (inquit) prophetæ teſtimoniū perhibent: conſeruum ergo ſe dicit habentiū ſpm̄ prophetiæ, nō propheticum tm̄ ſpiritū, ſed prophetię largitorē ſpm̄ ſanctum.

4. Et vidi celū apertū .i. myſteria oīa cęleſtia mihi apertè indicata ſunt. Et ecce equus albus .i. Chriſti humanitas, innocētia vitæ cādida. Et qui ſedebat, ⁊c. Verbū dei ſcilicet, quia ſup naturā humanā ſedet diuina, eā vt lubet agēdo, ⁊ cū iuſtitia .i. iuſte, iudicat, & pugnat. Oculi eius ſicut flāma ignis. ad incēdendos pios, nō q̄ reuera ſic eſſet, ſed ſic illi videbat̄. Et in capite eius diademata multa .i. in deo patre qui eſt caput Chriſti, infinita chariſmata quibꝰ electos ſuos muneratur Chriſtus & donat. Habens nomen ſcriptum, quod nemo nouit niſi ipſe, iuxta illud Pauli Philip. Et donauit illi nomen quod eſt ſupra omne nomen. Dei ſcʒ ineffabile nomē tetragrāmaton: hoc em̄ noīe aſſumptum hoīem donauit deus, cuius vim & energiā nemo planè nouit niſi vnus deꝰ. Et veſtitus erat veſte aſperſa ſanguine .i. paſſionis ſupplicio cruēta humanitate: quę deitatis fulgorem mortaliū oculis nequaq̄ aſpectabilem, vti veſtis corpus, tegebat. Et vocabatur, ſiue vocat̄, græce καλεῖται. nomen eius verbū dei .i. vnigenitus dei patris filius, per quē mundo pater innotuit, vt per verbū externū, animi conceptio. Et exercitus qui ſunt in celo .i. electi omnes & beati, ſequebantur eum in equis albis .i. immaculatis corporibus, quæ ſpiritus eorum agit ac regit, veſtiti byſſino albo ⁊ mundo, id eſt, iuſtificationibus ſuis, vt antea.

5. Et de ore eius procedit gladius vtraque parte acutus, græcis deeſt ꝓ vtraq; parte, gladius acutus iudiciaria eſt Chriſti poteſtas, aut ipſiuſmet verbum, penetrabilius oī gladio acuto: quo ſolo dānaturus eſt impios: vnde ait, in quo percutiet gētes, ⁊ ipſe reget eos in virga ferrea .i. auſteritate iudicij. Et ipſe calcat torcular vini furoris, iræ ſiue vt græci, ⁊ ire dei omnipotentis. Torcular autem vini diuini furoris calcare, eſt è diuina iuſtitia aduerſus impios vltionē, tanq̄ vinum è prelo exprimere. Et habet in veſtimento ⁊ fe-

ſtimoniū enim Ieſu, eſt ſpiritus pro-
phetiæ. 4 Et vidi cælū apertū, & ecce
equus albus, & qui ſedebat ſuper eū,
vocabatur Fidelis & Verax, & cū iu- C
ſtitia iudicat & pugnat. Oculi autem
eius ſicut flāma ignis: & in capite eiꝰ
diademata multa, habens nomē ſcri-
ptum, quod nemo nouit niſi ipſe. Et Eſaiæ
veſtitus erat veſte aſperſa ſanguine: 63. a
& vocabatur nomē eius, Verbū dei.
Et exercitus qui ſunt in cælo, ſeque-
bantur eū in equis albis, veſtiti byſ-
ſino albo & mundo. 5 Et de ore eius
procedit gladius ex vtraq; parte acu-
tus, vt in ipſo percutiat gētes. Et ipſe Pſal.
reget eas in virga ferrea: & ipſe calcat 2. c
torcular vini furoris iræ dei omnipo
tentis. Et habet in veſtimento & in

more ſuo ſcriptum, græci addūt ὄνομα .i. nomen, Rex regum, &c. Chriſti veſtimentum humanam ipſius naturā ſignificare diximus, ſimiliter & femur ſignificat: quia inde generatio carnalis deſcēdit, vt eſt Geñ. 46. Cunctæ animę quæ ingreſſæ ſunt cum Iacob in Aegyptum, egreſſæ ſunt de femore illius, bene ergo in veſtimento ſuo & femore inſcriptum eſt, hoc nomen rex regū, &c. quando illi ſecundū humanitatē à patre data eſt oīs poteſtas in cęlo & in terra, & à patre rex eſt conſtitutus.

6. Et vidi vnum angelū ſtantem in ſole i. eminētiore loco, vnū ſcilicet de præcipuis angelis: vel in ſole, id eſt, Chriſto, ſtantem & paratum illi obſequi. Et clamauit voce magna omnibus auib[9] que volabant per medium celi, id eſt, electis, quorum per contemplationem conuerſatio eſt in cælis, dicens: Venite congregamini ad cenam magnam dei, vel magni dei. græci enim habent μεγάλα: cœna autem iſthæc cōuiuium eſt æternæ beatitudinis, quod facturus eſt ſponſę ſuæ eccleſiæ Chriſtus: vt manducetis carnes &c. id eſt, vt mētem animiq́; veſtri deſyderiū expleatis de vltione impiorum ciuium & cōſortium Babylonis. ſic Eſaias 66. Et egredient & videbunt cadauera virorum qui præuaricati ſunt in me, & erunt vſq; ad ſatietatē viſionis omni carni: ad hcc alludit Ezechiel, cap. 9. dicens, Dic omni volucri & vniuerſis auibus: conuenite, concurrite ad victimam meam, vt comedatis, carnem & bibatis ſanguinem: carnes fortium terræ comedetis, & ſanguinem principum terræ bibetis.

7. Et vidi beſtiam & reges terre, &c. Antichriſtum cum ſuis regibus

Sup. 17.d femore ſuo ſcriptū, Rex regū & do-
1. Ti. 6.c minus dominantiū.[6] Et vidi vnū an
gelum ſtantē in ſole, & clamauit vo
ce magna, dicens oībus auib[9] quę vo
labant per mediū cæli, Venite & cō-
gregamini ad cœnā magnam dei: vt
D manducetis carnes regum, & carnes
tribunorū, & carnes fortiū & carnes
equorū, & ſedentium in ipſis, & car
nes omnium liberorū & ſeruorū, &
puſillorū & magnorū.[7] Et vidi be-
ſtiam & reges terræ, & exercitus eo-
rum congregatos ad faciendū præ-
lium cum illo qui ſedebat in equo &
cū exercitu eius. Et apprehēſa eſt be-
ſtia, & cū ea pſeudopropheta: qui fe-
cit ſigna corā ipſo, quib[9] ſeduxit eos
qui acceperunt characterem beſtiæ,
& qui adorauerunt imaginem eius.
Viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum
ignis ardentis ſulfure: & cæteri occiſi
ſunt in gladio ſedentis ſuper equum,
qui procedit de ore ipſius. & omnes
aues ſaturatæ ſunt carnibus eorum.

ARGVMENTVM Cap. 20.

¶Draconis alligatio, & electorum regnum hoc capite deſcribitur: deinde ipſius ſolutio draconis, eiuſque aduerſus electos & dei eccleſiam pugna, nouiſſimáq; ruina: poſtmodum mortuorum reſurrectio & iudicium.

& cæteris aſſeclis & ſatellitibus vidiſſe ſe ait, cum verbo dei prælium inire paratum: nã vſq; eò audaciæ aſcendet, vt præualiturum ſe putet, ſed fruſtra: nam apprehendetur beſtia & pſeudopropheta, id eſt, antichriſtus & turba falſorum prophetarum, qui permiſſione ſibi data ſigna fecerunt ad ſeducendos, ſi fieri poſſet electos: quib⁹ multos ad adorãdam beſtiam eiuſq; characterem gerendum ſeduxerunt: ſed quis exitus? Viui miſſi ſunt ij duo in ſtagnum ignis ſulphure ardentis, vel ſtagnum ardens ſulphure: græce τὴν λίμνην τὴν καιομένην, quo nomine ſignificatur infernus, quo tam celeri ruina præcipitabuntur, vt viui miſſi videãtur illuc, ij duo, beſtia & pſeudopropheta. Et ceteri, illorum ſatellites, gladio ſedentis ſuper equum, id eſt, Chriſti verbo in humanitate iudicantis, occiſi ſunt. Et omnes aues ſaturatæ ſunt carnibus eorum, quia electi cõtemplatione volãtes, animi ſui deſiderium de iuſta viſione illorum explebunt.

CAPVT XX.

1 e T vidi angelum deſcenden- A
tem de cælo, habẽtem clauem
abyſſi, & catenam magnam in
manu ſua. Et apprehendit draconem
ſerpentem antiquum, qui eſt diabo-
lus & ſatanas, & ligauit eum per an-
nos mille, & miſit eum in abyſſum
& clauſit, & ſignauit ſuper illum vt
non ſeducat amplius gentes, donec
conſummentur mille anni. & poſt
hoc oportet illũ ſolui modico tem-
pore. 2 Et vidi ſedes: & ſederunt ſu- B
per eas, & iudicium datũ eſt illis, &
animas decollatorum propter teſti-
monium Ieſu, & propter verbũ dei:
& qui non adorauerunt beſtiam, ne-
que imaginem eius, nec acceperunt

1. Et vidi angelum deſcendentem de celo. Chriſtum ſcilicet incarnatum. Habentem clauem abyſſi, id eſt, omnimodam in infernum poteſtatem, quippe qui reſurgens victor inde rediit. Et catenam magnam in manu ſua, id eſt, facultatem dæmones vinciendi & cohercendi. Et apprehendit draconem, ſic appellatum ꝓpter apertã ſæuitiã, ſerpentem propter occultã malitiam, antiquum, quia veterator, vel quia à mundi conſtitutione conditus eſt, qui eſt diabolus, id eſt, calumniator, & ſathanas, id eſt, aduerſarius bonorum omnium: hic Veronenſis codex addit ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην, id eſt, qui ſeducit vniuerſum orbem: & ligauit eum per annos mille, hoc fecit per paſſionem ſuam Chriſtus, quando principem dæmonum, qui ab Adam vſq; ad paſſionem ſuam tyrannidẽ exercuerat, compeſcuit, ne adeo vt antea nocere poſſet, fidelib⁹ per baptiſmum aduerſum eius ſæuitiam & fraudem dei gratia cõmunitis. Mille annos autem, omnes tempus legis euãgelicæ vſq; ad antichriſtum ſignificare aiunt, quo medio tempore in abyſſo inferni tanq̃ clauſus & cruce Chriſti velut ſigillo obſignatus, detinetur ſathanas, ne pro ſuo arbitrio noceat, donec conſummentur mille anni, id eſt, donec antichriſtus venerit, & tunc ſoluetur modico tempore, tribus annis ſcilicet cum dimidio: quamdudum regnabit antichriſtus.

2. Et vidi ſedes, & ſederunt ſuper eas, ſubaudi, ſancti & electi, et iudiciũ datum eſt illis. Sedes iudiciariam poteſtatem ſignificant, in qua ſeſſuri &

iudicaturi ſunt ſancti, promittente Chriſto apoſtolis, de quibus precipue is locus intelligitur, Matth. 19. Vos qui ſecuti eſtis me, in regeneratione cum ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes 12. iudicantes 12. tribus Iſrael: nec ipſis modo apoſtolis, ſed quotquot ipſum ſecuti fuerint, id promiſit. Et animas decollatorum. ſub. Vidi eorum ſcilicet qui propter Chriſti fidẽ, quia impietatem ſectari noluerunt, ab antichriſto & præcurſoribus ipſius miniſtris, occiſi ſunt.

characterem eius in frontibus aut in
manibus ſuis, & vixerunt & regna-
uerunt cũ Chriſto mille annis. Cæ-
teri mortuorum non vixerunt, do-
nec conſummentur mille anni. Hæc
eſt reſurrectio prima. Beatus & ſan-
ctus qui habet partẽ in reſurrectio-
ne prima. In his ſecunda mors non
habet poteſtatem: ſed erunt ſacerdo-
C tes dei & Chriſti: & regnabunt cum
Ezec. illo mille annis. Et cum conſumma-
38. c. & 39. a. ti fuerint mille anni, ſoluetur ſatanas
de carcere ſuo, & exibit, & ſeducet gẽ-
tes quæ ſunt ſuper quatuor angulos
terræ, Gog & Magog, & congrega-
bit eos in prælium, quorum nume-
rus eſt ſicut arena maris. Et aſcende-
runt ſuper latitudinem terræ, & cir-
cumierunt caſtra ſanctorum & ciui-
tatem dilectam. Et deſcendit ignis à
deo de cælo, & deuorauit eos: & dia-
bolus qui ſeducebat eos miſſus eſt in

Et vixerunt, in terra p gratiam, & regnauerunt cũ Chriſto, in patria p gloriã, mille annis, id eſt, toto tempore legis euangelicę. Et ceteri mortuorum, qui neq; in Chriſto, neq; ob Chriſtũ ſunt mortui reprobi ſcilicet, non vixerunt, neq; vita corporali, neq; ſpirituali, q̃a damnati. Donec conſummẽtur mille anni, id ẽ, vſq; ad reſurrectionis tẽpus, quando vita corporali reuiuent in ęternum ſpirituali morte morituri. Hec eſt reſurrectio prima, quod præceſſit, ſcilicet ꝯ & ceteri mortuorum, &c. per parentheſin legendum eſt, & hæc verba iungenda pręcedentibus. Et vixerunt cum Chriſto, & regnauerunt mille annis: hæc eſt reſurrectio prima, ſcilicet ſanctorũ in animæ glorificatione: q̃a ſecũda erit in generali reſurrectione ad corporis & animæ beatitatem reſurgentibus electis. Et beatus qui habet partem in reſurrectione prima, id eſt, animæ glorificatione, quia in his ſecunda mors, animæ ſcilicet damnatio, non habet poteſtatem, non enim tanget illos tormentũ malitiæ. Sed erunt ſacerdotes dei & Chriſti, quia iugiter illi ſacrificia laudum offerent, & regnabunt cum Chriſto, in patria, ſecũdum animam mille annis, id eſt, vſq; ad antichriſti iudicium, & poſtea etiam cum corpore. Et q̃uum conſummati fuerint mille anni: antichriſti tempore ſoluetur ſathanas de carcere ſuo, id eſt, liberius ſæuire & ſeducere fideles permittet. Et ſeducet gentes, gręce πλανῆσαι, id eſt, ad ſeducendũ gentes, ſuper quatuor angulos terre, id eſt, de omni natione orbis aliquos: & maxime inter cæteros, Gog & Magog. Hos quidam teſte Hierony. Ezech. 38. putant eſſe gentes barbaras in intima Scythia trans Caucaſum, quorũ miniſterio ad expugnandos fideles vſu-

qui mortuos ſuos reddet,qñ in nouiſſima tuba,oẽs reſurgẽt cũ corpib⁹ ſuis.
5. Et mors & infernus dederunt mortuos ſuos .i.quotquot mortui fuerint redibunt ad corpora ſua .Mors vniuerſitatem indicat mortuorum,bonorum & malorum:ſed infernum addidit,ne dubites ad propria corpora in quibus perpetuo ardeant redituros damnatos. Et mors, id eſt,diabolus , et infernus,id eſt,cęteri reprobi, miſſi ſunt in ſtagnũ ignis,id eſt, profũdum inferni. Hec eſt mors ſecunda, prior per animę peccatum,à qua p pœnitentiam reſurgit:ſecũda æterna corporis & aiæ dãnatio.vt autẽ de generalitate reproborũ cõcludat,aſſerit omnes qui nõ ſunt ſcripti ĩ libro vitæ.i. oẽs reprobos cũ diabolo miſſos in ſtagnũ ignis.i. gehennæ locum.

opera ipſorũ. [5] Et infernus & mors
miſſi ſunt in ſtagnum ignis.Hæc eſt
mors ſecunda . Et qui non inuentus
eſt in libro vitę ſcriptus,miſſus eſt in
ſtagnum ignis.

ARGVMENTVM cap. 21.

Cælorum & terræ innouatio & ſupernæ Hieruſalem deſcriptio hoc capite habetur.

CAPVT XXI.

A [1] T vidi cælũ nouum,& terrã
Eſaiæ e nouam. Primũ enim cælũ, &
65. c. prima terra abijt,&mare iã nõ
& 66. eſt.[2] Et ego Ioãnes vidi ſanctã ciuita
g. 2.Pe. tem Hieruſalẽ nouã deſcendentẽ de
3.c cælo,à deo paratã,ſicut ſponſam or-
natam, viro ſuo. Et audiui vocẽ ma-
gnã de throno dicentẽ , Ecce taber-

1. Et vidi celum nouũ, & nouam terram. Pauló ante dixit cælũ & terrã fugiſſe à facie ſedentis, quod & pauló poſt ait, primũ cælum, & prima terra abijt.Nunc ſe noua ea vidiſſe,non ſubſtantia ſed qualitate, ipſis in perfectiorem naturã cõmutatis, & ab omni alteratione liberatis. Quod veró ait,Et mare iam nõ eſt, non eſt putandũ ꝙ propterea elementum aquę eſſe deſinat,ſed ꝙ ipſum mare,mare forſan eſſe deſinet,id eſt, amarum,terreum,ac ſalſum, & tunc in perfectionem euadet aquæ pure elementaris.
2. Et ego Joannes vidi ſanctam ciuitatem,id eſt,eccleſiam triumphãtem, Hieruſalem, ob integram pacis qua fruitur, ſuppeditatis aduerſarijs,viſionem,nouam,ob nouam corporum glorificationem,Deſcendentem de celo. non locali motu, ſed emanatione : quia omne donum perfectum deſcẽdens à patre luminum : vel per animi humiliationem à contemplatione diuinæ maieſtatis deſcendentem ad ſuæ agnitionem fragilitatis,a deo paratam ſicut ſponſam ornatã viro ſuo.i.à deo patre viro & ſpõſo ſuo Chriſto paratã ſicut ſpõſam ornatã. Et audiui vocẽ magnã dicentẽ,de throno,Ecce tabernaculũ dei cũ hominibus.Tabernaculũ dei humanitas Chriſti:qa in ipſo inhabitat oĩs plenitudo diuinitatis corpaliter.bene aũt cũ hoĩb⁹ habitat, qa vt ipſamet pñs ſapiẽtia ait, Delicię meę eſſe cũ filijs hoim.Et abſterget oẽm lachrymã, &c.pacto iudicio ppetua fruituros electos lętitia oſtẽdit, ꝓculq; ab eis futurum oẽm dolorẽ & luctũ.que , ſiue vt græci aiunt ὅτι.i.quia,prima abierunt.i.vt græci exponũt inuectæ nobis olim à primo Adã corporis animiq; moleſtię.Et dixit,&c.Ecce noua facio omnia. Veroñ. codex ἰδὸ,ἰδὸ.i. ecce,ecce:noua facio oĩa,cælũ,terrã,elemẽtaq; oĩa,vt innouatis ad gloriam

naculum dei cum hominibus:& ha-
bitabit cum eis, & ipſi populus eius
erunt: & ipſe deus cum eis erit eorũ B
deus, & abſterget deus omnem la-
chrymam ab oculis eorum: & mors Eſaiæ 25.a
vltra non erit, neq; luctus, neq; cla-
mor, neq; dolor erit vltra, quæ pri-
ma abierunt. Et dixit qui ſedebat in
throno, Ecce noua facio omnia. Et Eſaiæ
dixit mihi, Scribe, quia hæc verba fi- 43.c
deliſſima ſunt & vera. Et dixit mihi, 2.Corinth.
Factum eſt. Ego ſum α & ω: initium 5.d
& finis. [3] Ego ſitienti dabo de fonte
aquæ viuæ gratis. Qui vicerit, poſſi-
debit hæc, & ero illi deus: & ille erit
mihi filius, Timidis autem & incre
dulis, & execratis, & homicidis, &
fornicatoribus, & veneficis, & idolo-
latris, & omnibus mendacibus, pars
illorum erit in ſtagno ardenti igne
& ſulfure, quod eſt mors ſecũda. [4] Et C
venit vnus de ſeptem angelis haben
tibus phialas plenas ſeptẽ plagis no-
uiſſimis, & locutus eſt mecũ, dicens:
Veni, & oſtendã tibi ſponſam, vxo-
rem agni. Et ſuſtulit me in ſpiritu in
montem magnum, & altũ, & oſten-
dit mihi ciuitatem ſanctam Hieru-
ſalem deſcendentem de cælo à deo,
habentem claritatem dei, & lumen
eius ſimile lapidi pretioſo tanquam
lapidi iaſpidis, ſicut cryſtallum. Et
habebat murum magnum & altum,
habentem portas duodecim: & in D
portis, angulos duodecim, & nomi-

beatorum corporib⁹ in-
nouentur cætera, ſeq; ſen
tiant liberata à ſeruitute
corruptionis in libertatẽ
gloriæ filiorum dei. **Et
dixit mihi factum eſt,**
id eſt, conſummata ſunt
omnia quæ de filio homi
nis & futuro eccleſiæ ſta
tu erant prædicta. Ego
ſum ἄλφα & ω, id eſt,
vti explicat, initium &
finis: nam duabus illis li-
teris incipit & deſinit
græcum alphabetum.
3. **Ego ſitienti, &c.** id eſt,
iis qui nunc eſuriunt &
ſitiunt iuſtitiam. **Dabo
de fonte aque vite,** id
eſt, viuæ, hoc eſt, immen
ſis beneficijs quæ à me
viuo fonte indeſinenter
fluunt, illos potabo. **Gra
tis** autem: quia nemini
debitor deus eſt, quod
dat liberaliter dat: neq;
iſtud gratis merita no-
ſtra excludit, quæ mera
ſua gratia merita facit.
**Qui vicerit, poſſidebit
hec,** interpres legit ταῦ-
τα, & ſic Veron. codex,
alij habẽt πάντα, id eſt,
omnia. qui vicerit ergo
mundum carnem & dia
boli, poſſidebit omnia,
quia bonorum omnium
largitore deo fruetur.
Timidis autem, &c. om
nibus impijs & reprobis
pars & portio erit in ar-
denti ſtagno gehennæ æ-
ternæ.
4. **Et venit vnus de ſe-
ptem angelis.** De ſeptẽ
phialis & plagis dictum
eſt cap. 16. **Et ſubſtulit
me in ſpiritu,** id eſt, ſpi-
rituali viſione, **in mon-
tem magnum & altum,**
ſic enim videbatur Ioan
ni, **& oſtendit mihi Hie
ruſalem ciuitatem ma-
gnam,** bene in mõte ex-

na inſcripta, quæ ſunt nomina duo-
decim tribuum filiorum Iſrael.[5] Ab
oriente, portæ tres: & ab aquilone,
portæ tres: & ab auſtro, portæ tres:
& ab occaſu, portæ tres. Et murus
ciuitatis habens fundamenta duode-
cim: & in ipſis duodecim, nomina
duodecim apoſtolorũ agni.[6] Et qui
loquebatur mecum, habebat menſu-

celſo & magno ciuitas ſancta videtur collocata: quia calcatis terrenis nõ niſi in altum & cælum triumphans eccleſia ſuſpicit. hanc ergo ciuitatem vidit Ioannes deſcendentem de cœlo, græci addunt ἀπὸ τῶ θεῶ, id eſt, à deo hoc paulo ante expoſitum eſt. **Habentem claritatem dei**, participatione ſcilicet, fulgebunt enim iuſti ſicut ſol in regno patris eorum. & bene claritatem dei habebit: quum iam reformauerit corpus humilitatis noſtræ configuratũ corpori claritatis filij ſui. **Et lumen eius ſimile lapidi pretioſo**, græce τιμιωτάτῳ, id eſt, precioſiſſimo, tanquam lapidi iaſpidis ſicut cryſtallum, græce ὡς λίθῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι, id eſt, tãquam lapidi iaſpidi cryſtallizanti, id eſt, vt cryſtallum lucido. Lumẽ autem ſupernę Hieruſalem Chriſtus eſt, vtpote lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: bene autem ſimilis iaſpidi ſemper virenti, quia nullis vnquam afflictionibus emarcuit, ſed viridis & potens contra eas permanſit, non diſſimilis cryſtallo ob ſynceræ vitæ perſpicuitatem. **Et habebat murum magnum & altum**, nihil enim abiectũ & terrenum in ſancta ciuitate, ſed ſublimia & cæleſtia omnia. Murus autẽ vel firmitatem & fortitudinem fidei ſignificat, qua ſe olim aduerſus hoſtes tutati ſunt huius eccleſiæ ciues dum peregrinarentur, vt inquit Paulus, ad dominum: vel perfectiores ciuitatis huius municipes, qui aduerſus tyrannos & hæreticos olim ſe tanquam murum oppoſuerunt pro domo dei Iſrael, cęteros infirmiores in vnitate continentes, ne longius à ſeptis euangelicis diuagarẽtur, & à fide deficerẽt. Hic murus viſus eſt Ioanni habere **portas duodecim**, quibus 12 apoſtolos omnes intelligunt, per quos eorum fidem & vitã imitando in cæleſtẽ Hieruſalẽ ingredimur. **Et in portis angulos duodecim.** Inoleuit hic error vt ꝓ angelos, ſcribatur angulos, quũ græce ſit ἀγγέλους, & ſic vetera biblia manu deſcripta habẽt 12. angeli in 12 portis cuſtodes ſunt ciuitatis ſupernæ Hieruſalẽ, dũ ipſa peregrinaret̃, apoſtolorũ coadiutores ad inducẽdum in ſanctã ciuitatem electos. Qui legunt angulos, dicunt per hos doctores & ꝑdicatores ſignificari, qui quondã eccleſiæ militãtis lapides inter ſe nectebãt. & erant inſcripta in portis **nomina 12. tribuum Iſrael**, per quos intelligunt̃ omnes veteris teſtamenti electi, vt ſcꝫ oſtẽdat̃ eadem fuiſſe fides apoſtolorum in nouo teſtamento, & verorum Iſraelitarum in veteri.

5. **Ab oriente, portę tres, &c.** Recte ſancta ciuitas verſus 4. orbis plagas, tres portas habet, quia per harum portarum. i. apoſtolorum prædicationem, ab omni parte mundi venient, qui veſtigia ſanctorum apoſtolorum imitantes in ſuperbenedictam trinitatem credant. vt Lucæ 13. dicitur: Et venient ab oriente & occidente, ab aquilone & auſtro, & accumbent in regno dei. **Et murus ciuitatis habens fundamenta 12. & in ipſis 12. nomina 12. apoſtolorum agni.** Hæc fundamenta ab omnibus dicuntur 12. apoſtoli, qui & portæ, per quorum fidem ingrediuntur fideles, dicuntur: & fundamenta, quia in fide ab eis prædicata fundata eſt eccleſia, ædificata, vt inquit Paulus Eph. ſupra fundamentum apoſtolorũ & prophetarum: qui etiam fundamenta dici poſſunt.

6. **Et qui loquebatur mecum, habebat menſuram arundineam auream,**

græci habent τὸν κάλαμον,id eſt,arundinem,& ſic vetus exemplar latinum. Angelus autem iſte Chriſtus eſt, menſura arundinis aureæ, iuſta eſt ipſius ſapientia,quam habebat,vt metiretur ciuitatem ⁊ portas eius ⁊ murum, id eſt,vt omnium ciuium metiretur merita,& inter ciues apoſtolorum, qui per portas:& aliorum perfectiorum,qui per murum intelliguntur. **Et ciuitas i quadro poſita eſt,** id eſt, quaquauerſus reſpicias quadrata eſt : & quia quadratum quamcunq; in partem iacias, ſtat ſemper firmum & fixum,quadratura ciuitatis huius , firmitudinem ſignificat ipſius. **Et longitudo tanta eſt quanta ⁊ latitudo,** quum hæ dimenſiones reuera non ſint in patria,neceſſe eſt myſticè illas intelligere: itaq; longitudo contemplatio dicitur rerū procul ab humano captu ſtātium:diuinarum ſcilicet, imò dei ipſius : latitudo eiuſdem dilectio & charitas,quæ æqualia ſunt, quia quanto deum beati contēplantur altius,tanto plus amant ac feruentius. **Et menſus eſt ciuitatem aurea arundine per ſtadia duodecim millia,** id eſt, iuſta ac vere aurea ſapientia ſua menſus eſt ciuium merita, vt pro eorum ratione ac proportione , præmia largiretur ac gloriam: quid autē ſibi velit per duodecim milia ſtadia , fateor me ignorare,niſi dicamus metaphoricam eſſe locutionem ad exprimendam ex viſibilibus ſignis inuiſibilem ſanctæ ciuitatis magnitudinem.Et quia in ſtadio curritur ad aſſequendum brauium & certatur , ſunt qui myſticè exponant iſta 12.milia ſtadiorum,per omnes ſanctorum agones & pro Chriſto certamina: vt ſit 12.milia numerus definitus pro indefinito,& ſua multitudine vniuerſitatem comprehendens. **Et longitudo , ⁊ altitudo ⁊ latitudo eius equalia ſunt.** Sunt qui per longitudinem,fidem: per altitudinē,ſpem:per latitudinē, charitatem beatorum intelligunt:quas olim virtutes in eccleſia militante habebant, ſuperſtite tantum in patria, charitate. **Et menſus eſt murum eius 144.cubitorum.** murus,tam immenſæ & inſolitæ magnitudinis quid ſignificare poſſit non video,niſi perfectiores eccleſię ſignificet,immenſa fide & indicibili virtute inſignes:effrenis em̄ ille numerus,qualis nulla in ciuitate materiali videtur , raram & inuſitatam fidē ac bonitatē perfectorū electorum, quos per murum ſignificari diximus,inſinuare videtur,quē murum menſus eſt meritorum omnium ponderator & librator Chriſtus: **menſura hominis que eſt angeli.** i. iuſta ipſius ſapientia: qui homo eſt & angelus , magni ſcilicet cōſilij angelus **Et erat ſtructura muri eius ex lapide iaſpide,** qui quū viridis & firmus ſit , bene firmitatem ſignificat in eccleſia triumphāte nunq̄ marceſcentem. **Ipſa vero ciuitas aurum mundum ⁊ ſimile vitro,⁊c.** vel ſimilis,nā græce eſt ὅμοια,& refertur ad ciuitatem,quæ quū pro ſui dignitate aurea dicatur,imò ob fulgorem diuinæ cognitionis qua radiat aurum ipſum:bene etiā ſimilis vitro dicit, quia tota diuinæ lucis radio eſt pellucida.

ram arundineam auream,vt metire-
tur ciuitatem & portas eius , & mu-
rum. Et ciuitas in quadro poſita eſt,
& longitudo eius tanta eſt quanta & B
latitudo , & menſus eſt ciuitatem de
arundine aurea per ſtadia duodecim
millia,& longitudo & altitudo & la-
titudo eius æqualia ſunt. Et menſus
eſt murum eius centum quadraginta
quatuor cubitorum,menſura homi-
nis quæ eſt angeli. Et erat ſtructura
muri eius ex lapide iaſpide:ipſa vero
ciuitas aurum mundum,ſimile vitro

mundo. [7] Et fundamenta muri ciuitatis, omni lapide pretioſo ornata.
F Fundamentũ primum, iaſpidis: ſecũdũ, ſapphirus: tertiũ, chalcedonius: quartũ, ſmaragd⁹: quintũ, ſardonyx: ſextũ, ſardius: ſeptimũ, chryſolithus: octauum, berillus: nonum, topazius. decimũ, chryſopaſus: vndecimum, hyacinthus: duodecimũ, amethyſt⁹. Et duodecim portæ, duodecim margaritæ ſunt per ſingulas: & ſingulæ portæ, erant ex ſingulis margaritis: & platea ciuitatis aurum mundum, tanq̃ vitrũ perlucidũ. [8] Et templũ nõ vidi in ea: Dominus enim deus omnipotens templũ illius eſt & agnus.
Eſaiæ 60.d Et ciuitas non eget ſole neq; luna, vt luceant in ea, nam claritas dei illumi
G nabit eam, & lucerna eius eſt agnus. Et ambulabunt gentes in lumine eius: & reges terræ afferent gloriam

7. *Et fundamẽta muri ciuitatis omni lapide pretioſo ornata, &c.* i. apoſtoli, qui fidẽ fundauerũt in eccleſia, omnib⁹ ornati & inſtructi erãt, quę per hos lapides ſignificantur, virtutibus. Si quis horum 12. pretioſorum lapidum myſticam quærit ſignificationem, paſſim ex omnibus cõmẽtarijs facile inueniet: & cuiuis in promptu eſt lapidum vim & naturam non ignoranti, aliquẽ cõminiſci ſenſum myſticũ: Mihi videtur Ioãnes hac materiali adeoq; precioſa ciuitatis huius ſtructura, ſummum cæleſtis & ſupernæ Hieruſalem ornatum delineare voluiſſe: itaq; ſingulos fundamentorum lapides, ſingulis gemmis: ſingulas portas, ſingulis margaritis, & vnionibus: muros, iaſpide: totam ciuitatem omnesq; plateas, auro mundo & pellucido conſtare dixit: nõ habẽs precioſius cui cæleſtẽm patriam cõpararet: idq; cõſulto egit, vt ex ſenſibilium & viſibilium horũ, quibus nihil precioſius, conſideratione & admiratione, ad contemplandam rerum inuiſibilium longe maiorẽ dignitatẽ traheremur. Cæterũ qui volet myſticam horũ 12. lapidũ ſignificationem, inueniet ex ſcholijs Veronenſibus.

8. *Et templum non vidi in ea*: templum ſcilicet materiale, quia deus eſt illis vice templi. Nam & fideles templum dei ſunt, in quibus ipſe habitat: & ipſe templum fidelium, quia in eo habitant: ipſe enim de ſe dicit, Soluite templum hoc: nec indiget hæc ciuitas ſole & luna aut lucerna: quia ſufficienter eam illuſtrat dei claritas. *Et ambulabunt gentes*, græci addunt τῶν σωζομένων, id eſt, quæ ſeruatæ ſunt, ambulabunt inquam in lumine eius, ciuitatis ſcilicet, nam græce eſt αὐτῆς. *Et reges terre, afferent gloriam ſuam & honorem in illam*, id eſt, omnes ſuas diuitias & merita. *Et portæ eius non claudentur per diem*, id eſt, nunquam, quia dies ibi erit perpetuus, neque nox vlla erit, *et nihil intrabit in eam coinquinatum*. pro coinquinatum græcè κοινῶν, id eſt, coinquinans: interpres legiſſe videtur κοινὸν, id eſt, commune & immundum, ſiue inquinatum: nulliq; intrabunt, *niſi qui ſcripti ſunt in libro vite*, id eſt, prædeſtinati ad vitam æternam.

1. Et oſtendit mihi flu-
uium aque viue, græci
addunt καθαρὸν, id eſt,
purum, per hunc, exube
rans donorum dei effu-
ſio intelligi poteſt: græ-
ci baptiſmum intelligũt,
qui & noſtrorum eluit
ſordes peccatorum, &
ſitim extinguit rerum
mundanarũ. Mihi ſpiri-
tus ſanctus videtur poſſe
intelligi, de quo David,
fluminis impetus lætifi-
cat ciuitatem dei: Hunc
Ioannes fluuium vidit,
procedentem e ſede dei
et agni, à patre ſcilicet
& filio procedentem ſpi
ritum ſanctum, & ema-
nantem.
2. In medio plateę e-
ius, ciuitatis ſcilicet, grę
ce eſt ἀυτῆς, et ex vtra-
que parte fluminis li-
gnum vite, &c. ἐν μέσῳ
τῆς πλατείας ἀυτῆς, καὶ
τοῦ ποταμοῦ, ἐντεῦθεν καὶ
ἐντεῦθεν, ſiue vt Veroñ.
codex habet καὶ ἐκεῖθεν,
ξύλον ζωῆς. i. in medio
plateæ eius & fluminis,
hinc & illinc ſub. erat, li
gnũ vitæ: Hinc & illinc,
ſiue vtraque pars flumi-
nis, duas beatorum ſpe-
cies ſignificant, angelos
ſcilicet, ac beatos homi-
nes: qui & fluuio ſpiritus
ſancti alluuntur, atque
hinc & illinc lignum vi-
tæ habent, Chriſtum ſci-
licet, de quo ſapientię no
mine Salomon ait, Li-
gnum vitæ eſt omnibus
apprehendentibus eam.
Hoc lignum affert fru-
ctus duodecim, quando
ex obſeruata 12 apoſto-
lorũ fide & doctrina, vni
cuiq; pro eo fruct⁹ reddit
ęternę btitudinis: hos au
tem reddit per ſingulos
menſes, id eſt, perpetuo:

ſuam & honorem in illam. Et portæ Eſaie
eius non claudentur per diem. nox 60.c
enim non erit illic. Et afferent glo-
riam & honorem gentium in illam.
Non intrabit in eam aliquod coin-
quinatum, aut abominationẽ faciens
& mendacium: niſi qui ſcripti ſunt
in libro vitæ agni.

ARGVMENTVM Cap. 22.

*¶ Deſcriptio continetur hoc capite fluminis ciui-
tatem alluentis & ligni vitæ: deinde apparet
Ioanni angelus, quem adorare volentem prohibe-
tur: & inuitatis interim ad mercedem percipien-
dam omnibus, excluduntur ab hac ciuitate omnes
reprobi: poſtmodum inuitato ad iudicium Chriſto,
factáq; inhibitione ne quid huic libro addatur aut
detrahatur, bene omnibus precatur Ioannes,*

CAPVT XXII.

1 T oſtendit mihi fluuium a- A
C quæ viuæ, ſplendidum tan-
quam cryſtallum, procedentẽ
de ſede dei & agni. 2 In medio pla-
teæ eius, & ex vtraque parte flumi-
nis lignũ vitæ, afferens fructus duo-
decim, per menſes ſingulos reddens
fructum ſuum, & folia ligni ad ſani-
tatem gentium. Et omne maledictũ
non erit amplius: ſed ſedes dei & a-
gni in illa erũt, & ſerui eius ſeruient Eſaie
illi. Et videbunt faciem eius: & no- 60.d
men eius in frontib⁹ eorum. Et nox
vltra non erit: & non egebunt lumi-
ne lucernæ, neq; lumine ſolis, quo-
niam domin⁹ deus illuminabit illos,

& regnabunt in ſecula ſeculorum. Et
B dixit mihi, Hæc verba fideliſſima
ſunt, & vera. Et dominus deus ſpiri-
tuum prophetarum miſit angelum
ſuum oſtendere ſeruis ſuis, quę opor
tet fieri cito. Et ecce venio velociter.
Beatus qui cuſtodit verba prophe-
tiæ libri huius. Et ego Ioannes qui
audiui, & vidi hæc. Et poſtquam au-
diſſem & vidiſſem, cecidi vt adora-
rem ante pedes angeli, qui mihi hęc
oſtendebat: & dixit mihi, Vide ne
feceris, conſeruus enim tuus ſum, &
fratrum tuorum prophetarum, &
eorum qui ſeruant verba prophetiæ
libri huius. Deum adora. Et dicit
mihi, 3 Ne ſignaueris verba prophe
tiæ libri huius. tempus enim prope
C eſt. Qui nocet, noceat adhuc: & qui
in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc: &
qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc: &
ſanctus, ſanctificetur adhuc. Ecce ve-
nio cito, & merces mea mecum eſt
reddere vnicuique ſecundum opera
Eſa. ſua. Ego ſum α & ω, primus & no-
41.b uiſſimus, principium & finis. Bea-
& 44.
a. ti qui lauant ſtolas ſuas in ſanguine
agni: vt ſit poteſtas eorum in ligno
vitæ, & per portas intrent in ciuita-
tem. Foris canes & venefici, & impu
dici, & homicidæ, & idolis ſeruien-
tes, & omnis qui amat & facit men-
daciū. Ego Ieſus miſi angelum meū,

Et folia ligni ad ſanitatem gentium, ſub. ſunt. folia ligni, verba ſunt ſancta, quibus gentes propter ſe afflictatas, mulcebit & cōſolabitur Chriſtus. Et omne maledictum, &c. expers erit illa ciuitas omnis maledicti, ſedente in ea benedicto deo & agno Chriſto; cui miniſtrabunt ſancti, eum clare videntes, & nomen eius in frontibus ſuis habētes, id eſt apertam nominis eius confeſſionem pręſeferentes, Et nox non erit, &c. hoc explicatum eſt cap. 19. Cecidi vt adorarem, & hoc quoq; cap. 19. explicatum eſt.

3. Ne ſignaueris verba prophetie eius, id eſt no obſignaueris, & celaueris quę tibi reuelata ſunt, Tēpus enim prope eſt, quum cōplenda ſunt ea. Qui nocet noceat adhuc, &c. cōminatiue iſta ſunt legēda vel ironice, quaſi dicat, Si non ſufficiunt eis præteritæ ſordes ad voluntatem gentium cōſummandam in luxuriis, vt inquit Pet. Sordeſcant adhuc, quando ita illis viſum eſt. Qui vero ſanctus eſt, ſanctificetur adhuc, id eſt curet vt ſanctior ſit: quia ecce venio, et merces mea mecū, ideo qui mercedem bonam optat, bene operetur. Beati qui lauāt ſtolas ſuas in ſanguine agni, id eſt qui maculatas peccato, corporis animiq; ſui veſtes per poenitentiam merito paſſiōis Chriſti abluūt: gręca legūt μακάριοι οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, id eſt, beati qui faciūt mandata ipſius, vt ſit poteſtas eorū in ligno vitę, id eſt vt Chriſto vero ligno vitę frui poſſint: & per portas,

id eſt ſanctorum apoſtolorum, quos portas diximus, imitationem, intrent in ciuitatem, cæleſtem ſcilicet patriam extra quam ſunt omnes impij & reprobi.

4. Ego ſum radix & genus Dauid, quidam explicant quòd Chriſtus ſecundum diuinam naturam eſt radix Dauid, imò omnium: à quo omnes mouemur & ſumus: ſecũdum humanã, genus Dauid, id eſt de progenie ipſi᷒. græca ſcholia explicant radix & genus Dauid, de radice & genere Dauid. Et ſpirit᷒ & ſpõſa .i. ſpiritus ſanctus & eccleſia dicunt Chriſto, veni in iudicium: Et qui audit, id eſt omnes pij qui deo obaudiunt, dicunt: Ueni, optant enim fideles ad beatitudinis conſummationẽ, iudiciũ accelerari. Qui ſitit, iuſtitiam, veniat, per piam voluntatem & obedientiam, & accipiat aquam vite gratis, id eſt de dei gloria gratuito & liberaliter ſibi data, ſe ipſe potet. Conteſtoꝛ omni, &c. obteſtatur ne quis quidpiam in hoc libro addendo minuendóve, immutet: alioqui pœnas in eo cõtẽtas luet: Dicit qui teſtimonium perhibet, id eſt Chriſtus qui teſtatur hæc ſe facturum, ne putes eum tardare, ait: Uenio cito, ad reddendum cuique pro meritis vel demeritis. Optemus autem omnes & oremus vt ad eccleſiæ ædificationẽ pacemq́ orbi ferendam, cito veniat. Amen.

teſtificari vobis hęc in eccleſijs.[4] Ego ſum radix & gen᷒ Dauid, ſtella ſplẽdida & matutina. Et ſpiritus & ſponſa dicunt, Veni. Et qui audit, dicat, D
Veni. Et qui ſitit, veniat: & qui vult, accipiat aquã vitæ gratis. Conteſtor enim omni audienti verba prophetiæ libri huius, Si quis appoſuerit ad hæc: apponet deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto. Et ſi quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius: auferet deus partem eius de libro vitæ, & de ciuitate ſancta, & de his quæ ſcripta ſunt in libro iſto: dicit qui teſtimoniũ perhibet iſtorũ. Etiam venio cito. Amẽ. Veni domine Ieſu. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

FINIS.

1.065.220

¶Errata quæ poſt impreſſum librum, vt vitari omnia nequeunt, occurrere, ſic lector reſtitue.

Folio 3. pagina 1. modo ante omnia, dele modo. fol. 6. pag. 1. vbi eſt longanimis ſubſtinuerant, lege ſubſtinuerat. fol. 15. pag. 2. filij ſumus, leg. ſimus. fol 29. pag. 2. teſtimonium Chriſto, lege, Chriſti. ibidem, de Chriſti, leg. Chriſto. fol. 113. pagina 1. imago dei quæ, leg. qui. folio 111. pag. 1. ἐγγάφως, leg. ἐγγράφως. fol. 120. pag. 2. ſeducitur, leg. ſeducuntur. fol. 142. pag. 2. emundauit, leg. & emundauit. fol. 144. pag. 2. offerrem holocauſtomata, fac punctum poſt offerrem. fol. 167. ſum poteſt, leg. ſumi. ibidem pag. 2. ad differentiam Iudaici, leg. Leuitici. fol. 179. pag. 2 conſeruantur, leg. conuerſantur. folio 181. præmiabit, lege, præmiabitur. folio 194. πληθυθείη, leg. πληθυνθείη. fol. 196. pag. 1. ἀσπιλάδας, leg. ἀσπιλάδις. fol. 197. pag. 2. iudicâte, leg. iudicate. fol. 200. pag. 2. per pedē, leg. per poderē. fol. 201. pag. 1. carnis æternitatis, leg. canis. fol. 208. pag. 2. præmiet, lege præmietur. fol 209. pag. 2. oleum aſperam, leg. hordeū. fol. 212. pag. 1. ſtatim in ſpiritu, lege ſtatum, fol. 218. reuocari ad pœnitentiam, leg. renouari. fol. 223. pag. 1. trium ſtellarum partem, leg. tertiam. fol. 226. pag. 1. prodidiſſe, leg. perdidiſſe. & pag. 2. ſuper eum, leg. eam. fol. 228. pręmiabit, leg. præmiabitur.

Fine.

LABOR. RESTAURO
A. Lombardi
1972